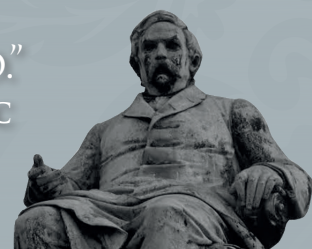

A rendszerváltoztatás utáni első teljes év magyar külpolitikai lépéseit mutatja meg ez a dokumentumgyűjtemény. Antall József 1990-ben mind a kormányprogramban, mind politikai programadó beszédeiben egyértelműen meghirdette a külpolitikai fordulatot. Ennek közismert három pillére az euroatlanti integráció, az új szomszédságpolitika és a Magyarország határain kívül – a szomszédos országokban vagy távolabb – élő magyarságért való felelősségvállalás, az új magyar nemzetpolitika volt. 1991-ben a világ – s elsősorban térségünk – már átalakulóban van, de a régi nemzetközi struktúrák még léteznek. Magyarország – elsőként a térségből – már teljes jogú tagja az Európa Tanácsnak, állandó párbeszédet folytatunk a nyugati – elsősorban a német, a francia, a brit és az amerikai – magas szintű politikai vezetőkkal és diplomatákkal, de még „áll” a Varsói Szerződés szervezete, még létezik a KGST, még nem lehet tudni, milyen lesz a Szovjetunió jövője. A másik nagy dráma déli határaink mentén zajlik. Míg a térség többi államában a rendszerváltozás viszonylag békésen folyik, Jugoszláviában a kommunizmus bukása együtt jár az ország szétesésével. Sajátos feladata az évnek a kormányprogram két fontos pillérének, a szomszédságpolitikának és a szomszédos országokban élő magyarokért való felelősségvállalásnak egyensúlyban tartása. Az ilyen és ehhez hasonló dokumentumgyűjtemények funkciója, hogy az érdeklődő közvélemény elé tárja a tényeket, hogy a további politikai és történeti vita lehetőleg a tények alapján, azok ismeretében folyjék. Az olvasó pedig megismerhesse az eseményeket és megérezhesse a kor hangulatát, átélhesse a XX. századi magyar történelem egyik legizgalmasabb, nem kevés magyar külpolitikai sikert hozó évét.

„...HAZUDNI NEM SZABAD.”
DEÁK FERENC

Ára: 4900 Ft

**MAGYAR
NAPLÓ**

IRATOK AZ ANTALL-KORMÁNY
KÜLPOLITIKÁJÁHOZ ÉS DIPLOMÁCIÁJÁHOZ II.

SÁRINGER JÁNOS

11.

SÁRINGER JÁNOS

IRATOK AZ
ANTALL-KORMÁNY
KÜLPOLITIKÁJÁHOZ
ÉS DIPLOMÁCIÁJÁHOZ II.

SÁRINGER JÁNOS
IRATOK AZ ANTALL-KORMÁNY
KÜLPOLITIKÁJÁHOZ ÉS DIPLOMÁCIÁJÁHOZ
(1991. január – 1991. december)
II. kötet

Sáringer János

IRATOK AZ ANTALL-KORMÁNY
KÜLPOLITIKÁJÁHOZ
ÉS DIPLOMÁCIÁJÁHOZ

(1991. január – 1991. december)

II. kötet

FORGATÉNYKUTATÓ INTÉZET
MAGYAR NAPLÓ
Budapest, 2018

Szerkesztette, a lábjegyzeteket készítette és a bevezető tanulmányt írta:
Sáringer János

A lábjegyzetek készítésében közreműködött:
Dévavári Zoltán és Fodor Flóra

Lektorálta:
Bába Iván
Marinovich Endre

© Sáringer János, 2018
© VERITAS Történetkutató Intézet, 2018
© Magyar Napló, 2018

ISBN 978-615-5721-50-2
ISSN 2498-728X

TARTALOM

Részletes tartalom	7
Rövidítések és mozaikszavak jegyzéke	25
Előszó (Bába Iván)	33
Szerkesztői megjegyzések	35
Bevezető	39
Dokumentumok	
I. Magyarország és a Szovjetunió kapcsolata. A Szovjetunió felbomlása	119
II. Magyarország lépései az euroatlanti integráció felé	361
III. Magyarország kapcsolatai a szomszédos országokkal és a határainkon túl élő magyarokkal	597
IV. A Visegrádi Hármas	795
Melléklet	
1. A felhasznált források jegyzéke	897
2. Névjegyzék	899

RÉSZLETES TARTALOM

I. Magyarország és a Szovjetunió kapcsolata. A Szovjetunió felbomlása . . . 119

I.1. Magyarország és a Szovjetunió kapcsolata. A szovjet csapatok kivonása Magyarország területéről, a Varsói Szerződés és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának megszűnése 119

1. Szokai Imre, a Külügyminisztérium helyettes államtitkára és Ivan Aboimov budapesti szovjet nagykövet megbeszélése a Külügyminisztériumban a magyar–szovjet és a magyar–ukrán konzuli egyezményről, illetve a szovjet csapatok kivonásáról, 1991. január 11. 119
2. Petro Kingának, a washingtoni magyar nagykövetség beosztott diplomatájának összefoglalása az Amerikai Egyesült Államok egyes politikusainak a baltikumi eseményekről alkotott véleményéről, 1991. január 26. 123
3. Rejtjeltávirat Bukarestből. Román vélemény a Varsói Szerződés megszüntetéséről, 1991. február 6. 129
4. Mihail Gorbacsov levele Antall Józsefnek a Varsói Szerződésről és a Politikai Tanácskozó Testületről, 1991. február 11. 131
5. Antall József válaszlevele Mihail Gorbacsovnak a Varsói Szerződésről és a Politikai Tanácskozó Testületről, 1991. február 11. 132
6. Rejtjeltávirat Prágából. Prága álláspontja a Varsói Szerződés tagállamainak budapesti találkozájához, 1991. február 21. 133
7. Körmendy Istvánnak, a Külügyminisztérium főosztályvezetőjének előkészítő feljegyzése a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testület budapesti üléséhez, 1991. február 21. 135
8. Birnbauer Józsefnek, a moszkvai magyar nagykövetség első beosztottjának jelentése Jeszenszky Géának a szovjet külpolitikában tapasztalható új jelenségekről, 1991. február 25. 138
9. Kormányülés jegyzőkönyve a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának megszüntetéséről, 1991. február. 28. 140

10.	Rejtjeltávirat Bonnból. Német kormánypárti politikusok véleménye a Varsói Szerződésről és Kelet–Közép-Európa biztonságpolitikai helyzetéről, 1991. március 1.	154
11.	Antall József levele Mihail Gorbacsovnak a magyar–szovjet kapcsolatokról, 1991. április 2.	156
12.	Kupa Mihály pénzügyminiszter jelentése a kormány részére a magyar–szovjet és magyar–orosz pénzügyi tárgyalásokról, 1991. április 3.	158
13.	Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet jelentése Jeszenszky Géának a Szovjetunió helyzetéről és a magyar–szovjet kapcsolatokról, 1991. április 16.	169
14.	Láng Józsefnek, a Külügyminisztérium munkatársának feljegyzése Mihail Gorbacsov helyzetéről a Szovjetunióban, 1991. április 17.	174
15.	Meiszter Dávid külügyminisztériumi helyettes államtitkár összefoglaló feljegyzése a magyar–szovjet alapszerződés előkészítéséről, 1991. április 29.	177
16.	Antall József levele Mihail Gorbacsovnak a magyar–szovjet alapszerződésről, a szovjet csapatok kivonásáról és a magyar–szovjet pénzügyi kapcsolatokról, 1991. május 9.	180
17.	Bács Zoltánnak, a moszkvai magyar nagykövetség beosztott diplomatájának jelentése Rodric Braithwaite, a moszkvai brit nagykövet véleményéről a szovjet visszarendeződés veszélyéről, 1991. május 12.	183
18.	Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet összefoglalója a magyar–szovjet kapcsolatokról, 1991. május 16.	185
19.	Részlet a kormányülés jegyzőkönyvéből a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa budapesti zárülésének előkészítéséről, 1991. június 16.	192
20.	Annus Antal kormány megbízott előterjesztése a kormányülésen a szovjet csapatkivonás során kiürített ingatlanok hasznosításáról, 1991. június 20.	195
21.	Jeszenszky Géza külügyminiszter előterjesztése a kormányülésen a Varsói Szerződés megszüntetéséről, 1991. június 27.	200
22.	A magyar Külügyminisztérium közleménye a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa megszüntetéséről, 1991. június 28.	201

23.	Annus Antal, a szovjet csapatok kivonásával megbízott kormány-meghatalmazott jelentése Antall Józsefnek a magyar–szovjet gazdasági-pénzügyi megállapodás helyzetéről, 1991. július 8.	202
24.	Rejtjeltávirat Párizsból. A francia Külügyminisztérium véleménye Mihail Gorbacsov helyzetéről a Szovjetunióban, 1991. július 16.	204
25.	Emlékeztető Antall József és Borisz Jelcin 1991. augusztusi 21-i telefonbeszélgetéséről, 1991. augusztus 21.	207
26.	Antall József megbeszélése Ivan Aboimov budapesti szovjet nagykövettel a moszkvai eseményekről, 1991. augusztus 22.	210
27.	Antall József levele Mihail Gorbacsovnak a budapesti szovjet nagykövettel, Ivan Aboimovval folytatott megbeszélést követően, 1991. augusztus 27.	215
28.	Székely Árpádnak, a Miniszterelnöki Hivatal tanácsosának összefoglaló feljegyzése Antall József miniszterelnök és Andrej Kozirjev orosz külügyminiszter budapesti megbeszéléséről, 1991. augusztus 28.	219
29.	Rejtjeltávirat Moszkvából. Andrej Kozirjev orosz külügyminiszter budapesti látogatásának moszkvai visszhangja, 1991. augusztus 29.	225
30.	Rejtjeltávirat Moszkvából. Antall József levele Mihail Gorbacsovnak, 1991. augusztus 30.	226
31.	Bollobás Enikőnek, a washingtoni magyar nagykövetség ideiglenes ügyvivőjének jelentése Jeszenszky Géának a washingtoni véleményekről a Szovjetunióban tapasztalható változásokról, 1991. szeptember 20.	229
32.	Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet jelentése Jeszenszky Géának az Orosz Föderáció külpolitikai törekvéseiről, 1991. szeptember 23.	235
33.	Rejtjeltávirat Moszkvából. Eduard Sevardnadze ismét a Szovjetunió külügyminisztere, 1991. november 20.	239
34.	Rejtjeltávirat Londonból. Londoni szovjet diplomata véleménye Eduard Sevardnadze külügyminiszterről és a szovjet külpolitikáról, 1991. november 26.	241
35.	Rejtjeltávirat Moszkvából. A magyar–szovjet kapcsolatok aktuális helyzete, 1991. november 30.	243

36.	Rejtjeltávirat Moszkvából. Borisz Jelcin a december 16-ára tervezett magyarországi látogatásnak nem tud eleget tenni, 1991. december 2.	246
37.	A magyar kormány határozata a magyar–oroszl diplomáciai kapcsolatok felvételéről és a szentpétervári főkonzulátusról, 1991. december 5.	248
38.	A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának összefoglalója Antall József moszkvai és kijevei tárgyalásairól, 1991. december 10.	249
39.	Rejtjeltávirat Moszkvából. Antall József és Jcszenszky Géza moszkvai és kijevei látogatásának visszhangja a moszkvai Diplomáciai Testület egyes tagjainál, 1991. december 10.	253
40.	A kormány határozata Antall József és Jcszenszky Géza Moszkvában és Kijevben tett hivatalos látogatásáról, 1991. december 18.	255

I.2. A Szovjetunió felbomlása 256

41.	Rejtjeltávirat Londonból. Borisz Jelcin orosz elnök véleménye a balti helyzetről, 1991. január 15.	256
42.	Rejtjeltávirat Kijevből. A magyar–ukrán konzuli egyezmény előkészítése, 1991. február 2.	258
43.	A vilniuszi események visszhangja a világban, 1991. február 4.	260
44.	Rejtjeltávirat Bonnból. A német Külügyminisztérium vezetőinek véleménye a balti helyzetről, 1991. február 5.	270
45.	Jávorszky Béla helsinki magyar nagykövet megbeszélése Johannes Johanssonnal, helsinki észt képviselővel a magyar–észt kapcsolatokról, 1991. február 7.	273
46.	Rejtjeltávirat Londonból. A brit vezérkari főnök véleménye a baltikumi eseményekről, 1991. március 13.	276
47.	Bács Zoltánnak, a moszkvai magyar nagykövetség első titkárának megbeszélése Mārtinš Virsis lett külügyminiszter-helyettessel Moszkvában, 1991. március 14.	279
48.	Jávorszky Béla helsinki magyar nagykövet összefoglalója a magyar–észt kapcsolatokról, 1991. március 20.	281

49.	Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet jelentése Észtország külpolitikájáról, 1991. április 10.	285
50.	Páldi András kijevi főkonzul összefoglalója Entz Géza államtitkár kisinyovi megbeszéléséről, 1991. május 12.	288
51.	Ivan Aboimov budapesti szovjet nagykövet véleménye Leonyid Kravcsuk ukrán elnök magyarországi látogatásáról és a magyar–ukrán közös nyilatkozatról, 1991. május 29.	293
52.	Varga István szentpétervári főkonzul összefoglalója Észtország külpolitikájáról, 1991. május 31.	296
53.	Jeszzenszky Géza jelentése Antall Józsefnek Leonyid Kravcsuk ukrán elnök magyarországi látogatásáról, 1991. június 6.	300
54.	Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet javaslata a magyar–litván szakértői megbeszéléshez, 1991. július 8.	308
55.	Kontra Ferenc külügyminisztériumi főosztályvezető-helyettes jelentése Valdemar Katkus litván külügyminiszter-helyettes magyarországi látogatásáról, 1991. július 29.	311
56.	Jeszzenszky Géza jelentése a kormánynak az ukrainai látogatásáról, 1991. augusztus 12.	316
57.	Rejtjeltávirat Strasbourgból. Az Európa Tanács támogatja a szuverén államok létrejöttét a Szovjetunió területén, 1991. szeptember 9.	320
58.	Kontra Ferenc külügyminisztériumi főosztályvezető-helyettes jelentése Vytautas Landsbergis litván elnök és a balti államok külügyminisztereinek budapesti tárgyalásairól, 1991. szeptember 9.	321
59.	A Külügyminisztérium szovjet referatúrájának javaslatai a szovjet utódállamok és Magyarország kapcsolataira (Belorusszia, Észtország, Grúzia, Kazahsztán, Lettország, Litvánia, Moldávia, Oroszország, Ukrajna), 1991. szeptember 17.	329
60.	A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának javaslatai a magyar–ukrán kapcsolatok erősítésére, 1991. szeptember 18.	334
61.	Rejtjeltávirat Kijevből. A magyar–ukrán alapszerződés tervezete, 1991. október 2.	336

62.	A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának javaslatai a magyar–moldáv kapcsolatok fejlesztésére, 1991. október 18.	338
63.	A Külügyminisztérium tájékoztatja a tokiói, a moszkvai, a kijevi és szent-pétervári magyar misszióvezetőket, hogy Magyarország felveszi a diplomáciai kapcsolatot Oroszországgal és Ukrajnával, 1991. október 31.	340
64.	Kontra Ferenc külügyminisztériumi főosztályvezető-helyettes jelentése a külügyi konzultációról a balti államokban, 1991. november 15.	342
65.	Jávorszky Béla nagykövet megbízólevelének átadása Észtországban és a magyar–észt kapcsolatok, 1991. december 14.	348
66.	Jávorszky Béla nagykövet megbízólevelének átadása Lettországban és Litvániában, illetve a magyar–lett és a magyar–litván kapcsolatok, 1991. december 19.	355
II. Magyarország lépései az euroatlanti integráció felé		361
II.1. Magyarország és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolata		361
67.	Bollobás Enikőnek, a washingtoni magyar nagykövetség beosztott diplomatájának összefoglalója az Amerikai Egyesült Államok várható katonai stratégiájáról az iraki háború befejezése után, 1991. január 17. ...	361
68.	A washingtoni magyar nagykövetség elemzése a magyar–amerikai kapcsolatokról, 1991. január 21.	364
69.	Zwack Péter washingtoni magyar nagykövet jelentése Jeszenszky Gézának a nagykövetség munkájáról, 1991. január 23.	376
70.	Bollobás Enikőnek, a washingtoni magyar nagykövetség beosztott diplomatájának összefoglalója az Amerikai Egyesült Államok nemzeti érdekeiről, 1991. január 23.	378
71.	Rejtjeltávirat Washingtonból. Magyar–csehszlovák–lengyel–osztrák négyes konzultáció a washingtoni csehszlovák nagykövetségen a gazdasági és biztonságpolitikai tendenciákról, 1991. február 18.	382
72.	Antall József levele George Bush amerikai elnöknek, John Major Nagy-Britannia és Észak-Írország miniszterelnökének, illetve Brian Mulroney Kanada miniszterelnökének, 1991. március 8.	384

73.	Varga István leningrádi magyar főkonzul jelentése James Baker amerikai külügyminiszter moszkvai látogatásáról, 1991. március 19.	391
74.	A magyar Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának értékelése a washingtoni magyar nagykövetség javaslatairól a magyar–amerikai kapcsolatok fejlesztésére, 1991. április 5.	393
75.	Meiszter Dávid külügyminisztériumi helyettes államtitkár megbeszélése Charles H. Thomasszal, az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetével, 1991. április 24.	397
76.	Várkonyi László külügyminisztériumi főosztályvezető jelentése Dan Quayle, az Amerikai Egyesült Államok alelnökének magyarországi látogatásáról, 1991. június 7.	400
77.	A magyar Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának összefoglalója Somogyi Ferenc külügyminisztériumi államtitkár washingtoni tárgyalásairól, 1991. június 25.	406
78.	Jeszzenszky Géza jelentése a Washingtonban folytatott tárgyalásairól, 1991. július 23.	417
79.	Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet jelentése George Bush és Mihail Gorbacsov moszkvai találkozásáról, 1991. augusztus 5.	422
80.	Rejtjeltávirat Washingtonból. James Howard Holmes, a State Department Politikai Tervező Részlege munkatársának véleménye az amerikai–szovjet csúcstalálkozóról, 1991. augusztus 12.	429
81.	Jeszzenszky Géza és Richard Baltimore, az Amerikai Egyesült Államok budapesti ideiglenes ügyvivőjének megbeszélése, 1991. augusztus 21. ...	432
82.	Tar Pálnak, a miniszterelnök főtanácsadójának összefoglalója Antall József látogatásáról az Amerikai Egyesült Államokban, 1991. november 1.	435
83.	Rejtjeltávirat Washingtonból. Kodolányi Gyula, a miniszterelnök főtanácsadójának megbeszélései Washingtonban a Szovjetunióról, Jugoszláviáról és a NATO-ról, 1991. november 6.	441
84.	Emlékeztető Antall József szeptember–októberi washingtoni és New York-i tárgyalásairól	444

II.2. Magyarország és Németország kapcsolata 461

85. Rejtjeltávirat Münchenből. Max Streibl bajor miniszterelnök újévi köszöntője, 1991. január 15. 461
86. A Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumának összefoglalója Magyarország és a volt Német Demokratikus Köztársaság gazdasági együttműködésének helyzetéről, 1991. február 1. 463
87. Rejtjeltávirat Bonnból. A német Külügyminisztérium vezetőinek álláspontja a német külpolitikáról Kelet–Közép-Európában, 1991. május 6. 470
88. Bollobás Enikő washingtoni ideiglenes ügyvivő jelentése James Baker amerikai és Hans-Ditrich Genscher német külügyminiszter washingtoni tárgyalásáról, 1991. május 21. 473
89. Czukor József bonni nagykövetségi titkár éves beszámoló jelentése az NSZK belpolitikájáról és külpolitikájáról, illetve a magyar–német kapcsolatokról, 1991. június 11. 477
90. Pető Tibor bonni nagykövetségi titkár éves beszámoló jelentése az NSZK biztonságpolitikájáról, 1991. június 11. 492
91. Dobokay Gábor bonni nagykövetségi titkár éves beszámoló jelentése az NSZK gazdaságpolitikájáról és a magyar–német gazdasági kapcsolatokról, 1991. június 12. 498
92. Rejtjeltávirat Bonnból. Hans Sterckennek, a Bundestag Külügyi Bizottsága elnökének véleménye a jugoszláviai helyzetről, 1991. szeptember 26. 504
93. Az Országgyűlés Külügyi Főosztályának jelentése a Bundestag Külügyi Bizottságának magyarországi látogatásáról, 1991. október 507
94. Adamecz Miklósnak, a müncheni magyar főkonzulátus munkatársának jelentése Max Streibl bajor miniszterelnök magyarországi látogatásáról, 1991. november 25. 514
95. A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának összefoglalója a kormány részére Jeszenszky Géza bonni hivatalos látogatásáról, 1991. december 27. 516

II.3. Magyarország és Franciaország kapcsolata 521

96. Jelentés Elisabeth Guigou, a francia kormány európai ügyekért felelős miniszterének magyarországi látogatásáról, 1991. február 11. 521
97. Rejtjeltávirat Párizsból. A francia külpolitika új prioritásai Közép- és Kelet-Európában, 1991. március 28. 527
98. Rejtjeltávirat Párizsból. Antall József franciaországi látogatásának előkészítése és a magyar–francia államközi egyezmény megkötése, 1991. április 17. 529
99. Rudas Ernő bukaresti magyar nagykövet jelentése François Mitterrand romániai látogatásáról és a szorosabbá váló francia–román kapcsolatokról, 1991. április 29. 531
100. A Külügyminisztérium közleménye Antall József franciaországi látogatásáról, 1991. május 21. 535
101. A Külügyminisztérium közleménye Antall József franciaországi megbeszéléseiről, 1991. szeptember 12. 536
102. Rejtjeltávirat Párizsból. François Mitterrand új európai doktrínája. A határok megváltozhatnak Európában, 1991. szeptember 22. 537
103. Szávai János párizsi magyar nagykövet jelentése Franciaország romániai politikájáról, 1991. november 4. 539
104. Rejtjeltávirat Párizsból. A francia külpolitika kettőssége Kelet-Közép-Európában, 1991. december 19. 542

II.4. Magyarország kapcsolata az Európa Tanáccsal, az Európai Közösségekkel, az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével és a Nyugat-európai Unióval 544

105. Állandó magyar diplomáciai képviselő létesítése az Európa Tanács székhelyén, Strasbourgban, 1991. január 14. 544
106. Bollobás Enikőnek, a washingtoni magyar nagykövetség beosztott diplomatájának összefoglalója a NATO és a Szovjetunió változó kapcsolatáról, 1991. január 22. 545

107. Körtávirat valamennyi magyar külképviseletnek. A magyar Országgyűlés elfogadta az Észak-atlanti Közgyűlés meghívását a „társult küldöttség” státuszra, 1991. január 30.	549
108. Jolsvai Sándor külügyminisztériumi főosztályvezető jelentése az Európa Tanács vezetőinek budapesti látogatásáról, 1991. március 8.	550
109. Rejtjeltávirat Brüsszelből. Granasztói György brüsszeli liaison officer megbeszélése Henning Wegenerrel, a NATO főtitkár-helyettesével, 1991. március 14.	552
110. Rejtjeltávirat Hágából. Van Den Broek holland külügyminiszter véleménye a Nyugat-európai Unió jövőjéről, 1991. március 20.	554
111. Rejtjeltávirat Bonnból. Német, vezető politikusok véleménye Magyarország lehetséges tagságáról a Nyugat-európai Unióban, 1991. április 12.	556
112. Nagy András külügyminisztériumi főelőadó megbeszélése Ralph Lysyshyn, Kanada brüsszeli NATO-képviselőjének helyettes vezetőjével, 1991. április 30.	558
113. Sten Sture Andersson svéd külügyminiszter, az Európa Tanács Miniszteri Bizottság soros elnökének ajánlása Magyarország feladataira, 1991. május 10.	561
114. Rejtjeltávirat Bonnból. A német Külügyminisztérium értékelése a NATO és a Nyugat-európai Unió szerepéről Európában, 1991. június 4.	564
115. Marinovich Endre, a miniszterelnök kabinetfőnökének levele Somogyi Ferenc külügyminisztériumi államtitkárnak Antall József strasbourgi útjáról és a Robert Schuman-díj átvételéről, 1991. július 19.	566
116. A Külügyminisztérium közleménye Antall József leveleiről az Európai Községek tagállamai számára, 1991. augusztus 23.	568
117. A Külügyminisztérium Biztonságpolitikai és Leszerelési Főosztályának javaslata a Visegrádi Hármak együttműködésének szükségességéről a NATO csatlakozás kapcsán, 1991. augusztus 26.	569
118. Antall József brüsszeli, NATO központba tervezett látogatásának előkészítése, 1991. szeptember 3.	571

119. Catherine Lalumière, az Európa Tanács főtitkárának budapesti látogatása alkalmával szeretné megnyitni az Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központját, 1991. szeptember 22.	573
120. Rejtjeltávirat Strasbourgból. Catherine Lalumière, az Európa Tanács főtitkára budapesti látogatásának előkészítése, 1991. szeptember 23.	575
121. Rejtjeltávirat Washingtonból. Hans-Ditrich Genscher német és James Baker amerikai külügyminiszterek tárgyalásai Washingtonban, 1991. október 25.	577
122. Rejtjeltávirat Bonnból. A német Külügyminisztérium értékelése a NATO, az Európai Közösségek és a Nyugat-európai Unió biztonságpolitikájáról, 1991. november 12.	581
123. Gecse Attila madridi magyar nagykövet feljegyzése a NATO római tanácskozásának spanyol értékeléséről, 1991. november 18.	583
124. Rejtjeltávirat Hágából. A holland Külügyminisztérium tanácsadójának ajánlása a kelet-közép-európai országok „kvázi” társult viszonyára a NATO-hoz, 1991. november 29.	586
125. Rejtjeltávirat Varsóból. A lengyel Külügyminisztérium álláspontja a NATO-hoz fűződő kapcsolatáról, 1991. december 3.	588
126. Csejtei István hágai nagykövet jelentése a Nyugat-európai Unió fejlesztésének lehetőségeiről, 1991. december 11.	590
127. A Külügyminisztérium közleménye Magyarország és az Európai Közösség társulási megállapodásának aláírásáról, 1991. december 16. ...	594
128. Magyarország együttműködési lehetősége a Nyugat-európai Unióval a maastrichti csúcstalálkozó után, 1991. december 20.	595

III. Magyarország kapcsolatai a szomszédos országokkal és a határainkon túl élő magyarokkal 597

III.1. Magyarország és a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság kapcsolatai 597

129. Rejtjeltávirat Prágából. Marián Čalfa, a csehszlovák kormányfő levele Antall Józsefnek a Bős–Nagymarosi Vízlépcső megépítéséről, 1991. január 24.	597

130. Boros Jenő pozsonyi főkonzul megbeszélése Robert Zelenyvel, a szlovák Nemzetközi Kapcsolatok Minisztériumának miniszterhelyettesével a szlovák kormányfő magyarországi látogatásáról, 1991. február 1.	599
131. A Bős–Nagymaros Vízlépcsőrendszer problémakörének magyar elemzése, 1991. február 5.	602
132. A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának összefoglalója František Mikloško, a Szlovák Nemzeti Tanács elnökének és Vladimír Mečiar szlovák kormányfő magyarországi látogatásáról, 1991. február 22.	608
133. Antall József levele Marián Čalfa csehszlovák kormányfőnek a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszerrel kapcsolatos álláspontok rendezéséről, 1991. március 4.	626
134. Szokai Imre külügyminisztériumi helyettes államtitkár megbeszélései a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságban, 1991. március 12.	628
135. Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet jelentése a csehszlovák–szovjet jószomszédi, barátsági és együttműködési szerződés tervezetének moszkvai megítéléséről, 1991. április 8.	636
136. Boros Jenő pozsonyi főkonzul jelentése a csehszlovák Külügyminisztérium által szervezett „A magyar kisebbség Csehszlovákiában, a szlovák kisebbség Magyarországon” című kerekasztal-beszélgetésről, 1991. április 16.	638
137. Tájékoztató a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszerrel kapcsolatos kérdésekről, illetve a vízlépcső üzembe helyezésének pótlólagos, úgynevezett „C” alternatívájának a műszaki leírása, 1991. május 15. . .	642
138. Katona Tamás külügyminisztériumi államtitkár levele Mádl Ferenc kormány meghatalmazott részére a Külügyminisztérium állásfoglalásáról a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer ügyében, 1991. május 21.	648
139. Rejtjeltávirat Prágából. A bős–nagymarosi erőmű ügyét a csehszlovák kormány rendkívüli ülésen tárgyalja, 1991. május 24.	651
140. Boros Jenő pozsonyi főkonzul jelentése a Külügyminisztériumnak a csehszlovák kormány Bős–Nagymaros Vízlépcsőrendszer ügyében hozott határozatáról, 1991. június 5.	653

141. Javaslat a Bős–Nagymaros Vízlépcsőrendszerrel kapcsolatos szlovák lépések kezelésére, 1991. augusztus 6.	661
142. A Külügyminisztérium javaslatai Antall József leveleire Ján Čarnogurský és Marián Čalfa részére Bős–Nagymaros Vízlépcsőrendszer ügyében, 1991. augusztus 9.	663
143. Szokai Imre külügyminisztériumi helyettes államtitkár megbeszélése Rudolf Chmellel, Csehszlovákia budapesti nagykövetével a magyar–csehszlovák alapszerződés parafálása ügyében, 1991. szeptember 27.	665
144. A magyar–csehszlovák alapszerződés parafálásának problémái a csehszlovák fél obstrukciója miatt, 1991. október 3.	667
145. A magyar kormány ülésének jegyzőkönyve a Bős–Nagymaros Vízlépcsőrendszer ügyéről. Mádl Ferenc kormánybiztos napirenden kívüli ismertetője a magyar–csehszlovák tárgyalásokról, 1991. október 17.	668
146. Boros Jenő pozsonyi főkonzul értékelése Szlovákia nemzetközi kapcsolatairól, 1991. október 25.	670
147. Boros Jenő pozsonyi főkonzul összefoglalója a szlovák biztonsági doktrínáról és külkapcsolatairól, illetve a magyar–szlovák relációkról, 1991. november 12.	674
148. Szabó Sándor szófiai magyar nagykövet jelentése a bolgár–csehszlovák államszerződés szófiai egyeztető tárgyalásáról, 1991. november 13.	678
III.2. Magyarország és Románia kapcsolata	680
149. A Külügyminisztérium illetékes főosztályának összefoglalója a Romániai Magyar Demokrata Szövetség vezetőinek látogatásáról Magyarországon, 1991. január 10.	680
150. Vitaanyag a magyar–román kapcsolatokról a Külügyminisztérium miniszteri értekezletére, 1991. január 11.	683
151. A román kormány véleménye a magyar–román kapcsolatokról, 1991. február 25.	689
152. Rudas Ernő bukaresti magyar nagykövet jelentése a magyar külpolitika romániai megítéléséről, 1991. február 27.	692

153. Rudas Ernő bukaresti magyar nagykövet összefoglalója a magyar–román kapcsolatokról, 1991. március 6.	695
154. Bába Iván külügyminisztériumi főosztályvezető jelentése a bukaresti magyar–román konzultációról, 1991. június 18.	708
155. Rejtjeltávirat Bukarestből. A román hadsereg egyes vezetőinek magyarellenes nézetei, 1991. július 19.	715
156. Rejtjeltávirat Bukarestből. A Zsil-völgyi bányászok bukaresti tüntetése és ennek kapcsán egyes román politikai vezetők magyarellenes kirohanásai, 1991. szeptember 26.	718
157. A Külügyminisztérium román referatúrájának helyzetképe és javaslatai a magyar–román kapcsolatok kezelésére, 1991. október 17.	722
158. Rejtjeltávirat Strasbourgból. Magyarellenes kampány Romániában Székelyföld kapcsán és a strasbourgi magyar képviselő vezetőjének javaslatai a magyar ellenlépések megtételére az Európa Tanácsban, 1991. október 21.	732
159. A Külügyminisztérium előterjesztése a magyar kormány részére a magyar–román kapcsolatok helyzetéről, 1991. november 22.	734
160. Rejtjeltávirat Bukarestből. Az új, román külpolitika prioritásai, 1991. december 29.	740
III.3. Magyarország és a délszláv térség kapcsolatai	742
161. A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának javaslatai Lojze Peterle szlovén kormányfő magyarországi látogatásához, 1991. január 18.	742
162. A Külügyminisztérium közleménye a magyar diplomáciai lépésekről Jugoszlávia felé a magyar–horvát fegyvereladás kapcsán, 1991. január 26.	744
163. A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának összefoglalója Lojze Peterle szlovén kormányfő magyarországi tárgyalásairól, 1991. január 29.	745

164. A magyar kormány nyilatkozata a horvátországi magyar fegyverszállítás ügyéről, 1991. február 2.	749
165. A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának összefoglalója Franjo Tuđman horvát köztársasági elnök magyarországi látogatásáról, 1991. április 23.	750
166. Részlet a magyar kormányülés jegyzőkönyvéből a délszláv válság témájában, 1991. június 27.	756
167. A Miniszterelnöki Titkárság jelentése Antall József szabadkai látogatásáról, 1991. szeptember 24.	766
168. Torma József isztambuli főkonzul összefoglalója Magyarország és a Balkán-félsziget államainak kapcsolatairól, 1991. november 7.	772
169. Jeszenszky Géza és Alexander Arnot, budapesti német nagykövet megbeszélése Szlovénia és Horvátország függetlenségének elismeréséről, 1991. november 13.	776
170. Szokai Imre külügyminisztériumi helyettes államtitkár javaslatai a Jugoszlávia felbomlásával kapcsolatos magyar diplomáciai lépések megtételére, 1991. november 22.	778
171. A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának összefoglalója a délszláv válságról, 1991. december 11.	780
172. A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának feljegyzése a délszláv köztársaságok nemzetközi elismerésének kérdéseiről, 1991. december 11.	783
173. A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának javaslatai diplomáciai lépésekre a délszláv köztársaságok elismerése ügyében, 1991. december 17.	786
174. A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának javaslatai az új délszláv köztársaságok függetlensége ügyében, 1991. december 18.	790
175. A magyar Külügyminisztérium illetékes területi főosztálya javaslatai a szerb–magyar felsőszintű találkozók lehetőségeiről, 1991. december 31.	793

III.4. Magyarország és a határainkon túl élő magyarok 795

176. A Külügyminisztérium Határontúli Magyarok Főosztályának feljegyzése a Külügyminisztérium és a világ magyarságával foglalkozó társadalmi szervezetek kapcsolatairól, 1991. január 9. 795
177. A Miniszterelnöki Hivatal Határontúli Magyarok Titkárságának tájékoztatója a magyar kisebbségek helyzetéről a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságban, 1991. február 8. 800
178. A Miniszterelnöki Hivatal Határontúli Magyarok Titkársága tájékoztatója az Ukrajnában és Romániában élő magyar kisebbség helyzetéről, 1991. március 22. 816
179. Miniszterelnöki Hivatal Határontúli Magyarok Titkárságának jelentése a Kárpátalján, a Felvidéken és a Vajdaságban élő magyar kisebbség helyzetéről, 1991. március 25. 828
180. A Külügyminisztérium Határontúli Magyarok Főosztályának összefoglalója a szomszédos országokban és a szórványban élő magyarokról, 1991. március 26. 846
181. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség állásfoglalása a Magyarországi Erdélyi Szövetség egri Nyilatkozatáról, 1991. április 17. 853
182. A bécsi magyar nagykövetség javaslatai a világban élő magyar kisebbségek helyzetének javítására, 1991. szeptember 17. 857

IV. A Visegrádi Hármak 865

183. Rejtjeltávirat Szófiából. Zselju Zselev bolgár államfő véleménye a Visegrádi Hármak alakuló üléséről, 1991. január 17. 865
184. A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának jelentése a magyar kormány részére a magyar–csehszlovák–lengyel budapesti, külügyminiszteri szintű találkozóról, 1991. január 30. 867
185. A magyar kormány határozata a magyar, a csehszlovák és a lengyel külügyminiszterek 1991. január 21-i budapesti találkozásáról, 1991. február 4. 872

186. Rejtjeltávirat Moszkvából. Szovjet aggodalmak a magyar–csehszlovák– lengyel együttműködés kapcsán, 1991. február 14.	874
187. A Külügyminisztérium tárgyalási javaslati Antall József részére a visegrádi találkozéhoz, 1991. február 14.	876
188. A Külügyminisztérium összefoglalója a visegrádi csúcstalálkozóról, 1991. február 16.	882
189. Rejtjeltávirat Varsóból. Krzysztof Skubiszewski lengyel külügyminiszter véleménye a magyar külpolitikáról, 1991. április 13.	890
190. A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának összefoglalója a Visegrádi Hármak és a Szovjetunió kapcsolatairól, illetve a kétoldalú alapszerződések függő kérdéseiről, 1991. szeptember 17.	892
191. A Külügyminisztérium közleménye a Visegrádi Együttműködés krakkói csúcstalálkozójáról, 1991. október 6.	895
A felhasznált források jegyzéke	897
Névjegyzék	899

RÖVIDÍTÉSEK ÉS MOZAIKSZAVAK JEGYZÉKE

ABC = (American Broadcasting Companies) amerikai kereskedelmi televízió és rádió társaság

ABC = Antibolsevista Comité

ACDA = (Arms Control and Disarmament Agency) Amerikai Egyesült Államok Fegyverkorlátozási és Leszerelési Hivatala

AFL–CIO = (American Federation of Labor and Congress of Industrial Organization) Amerikai Szövetségi Munkaügyi és Ipari Szervezet Kongresszus

AMK = Amerikai Magyar Koalíció

AMOSZ = Amerikai Magyarok Országos Szövetsége

AMSZ = Amerikai Magyarok Szövetsége

APS = (Allgemeinen Präferenzsystems) Általános Vámpreferencia Rendszer (lásd még GSP)

BILEF = A magyar Külügyminisztérium Biztonságpolitikai és Leszerelési Főosztálya

BM = Belügyminisztérium

BNV = Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer

BT = Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsa

BTK = Bölcsészettudományi Kar

c. = Címzetes és című

CCC = (Commodity Credit Corporation) Áruhitelbiztosító Intézet

CCCP–SZSZSZR = (Szojuz Szovjetszkijh Szocialiszticeszkijh Reszpublik) Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége

CDA = (Christen-Demokratisch Appèl) holland Kereszténydemokrata Párt

CDC = Citizens for Democracy Corps

CDU = (Christlich Demokratische Union Deutschlands) Kereszténydemokrata Unió

CEFTA = (Central European Free Trade Agreement) Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás

CFE = (Conventional Forces in Europe) Európai Hagyományos Fegyveres Erők

CFR = Council on Foreign Relations

CFSN = (Consiliul Frontului Salvării Naționale) Nemzeti Megmentési Front Tanácsa

CFSP = (Common Foreign and Security Policy) Közös Kül- és Biztonságpolitika

CIA = Central Intelligence Agency, az Amerikai Egyesült Államok hírszerző szervezete

CNS = Confederația Națională Sindicală – „Cartel Alfa”

CNSLR–Frăția = Confederația Națională a Sindicatelor Libere din România–Frăția

COCOM = Coordinating Committee for Multilateral Export Controls
 COST = (European Cooperation in Science and Technology) Európai Tudományos és Technológiai Együttműködés
 Csemadok = 1949-től Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete. 1968-tól Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége
 CSK = Cseh korona (fizetőeszköz)
 CSSZK = Csehszlovák Szocialista Köztársaság
 CSSZSZK = Cseh–Szlovák Szövetségi Köztársaság
 CSU = (Christlich-Soziale Union in Bayern) Bajor Keresztényszociális Unió
 DAK = Dél-afrikai Köztársaság
 DATAR = La Délégation interministérielle à l'aménagement du territoire et à l'attractivité régionale
 DGSE = (Direction générale de la Sécurité extérieure) Külbiztonsági Főigazgatóság, a francia titkosszolgálat
 DM = (Deutsche Mark) Német márka
 DOT = (Department of the Treasury) az Amerikai Egyesült Államok szövetségi kormányának Pénzügyminisztériuma
 é.n. = Év nélkül
 ÉAK = Észak-atlanti Közgyűlés
 EBEÉ = Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet
 EBRD = (European Bank for Reconstruction and Development) Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank
 EC = (European Communities) Európai Közösségek
 EEA = (European Environment Agency) Európai Környezetvédelmi Ügynökség
 EEFO = A magyar Külügyminisztérium Európai Együttműködési Főosztálya
 EEP = (European People's Party) Európai Néppárt
 EFE = Európai Fegyveres Erők
 EFTA = (European Free Trade Association) Európai Szabadkereskedelmi Társulás
 EGK = Európai Gazdasági Közösség
 EGMU = Európai Gazdasági és Monetáris Unió
 EK = (European Communities) Európai Közösségek
 ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem
 EMU = (Economic and Monetary Union of the European Union) Európai Monetáris Unió
 ENSZ = Egyesült Nemzetek Szervezete
 ENSZ BT = Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsa
 EP = Európai Parlament
 EPE = (European Political Cooperation) Európai Politikai Együttműködés

ESA = (European Space Agency) Európai Űrügynökség
 ET = Európa Tanács
 ETF = A magyar Külügyminisztérium Elemző és Tájékoztató Főosztálya
 EU = Európai Unió
 FBI = Federal Bureau of Investigation
 FDP = (Freie Demokratische Partei) Német Szabaddemokrata Párt
 FEI = (Federal Executive Institute) Szövetségi Végrehajtó Intézet
 FIDESZ = Fiatal Demokraták Szövetsége 1988 és 1995 között, majd FIDESZ–Ma-
 gyar Polgári Párt
 FK = Főkonzulátus
 FKgP = Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt
 FM = Földművelésügyi Minisztérium
 FMCS = (Federal Mediation and Conciliation Service) Szövetségi Közvetítő és
 Békéltető Ügynökség
 FMK = Független Magyar Kezdeményezés
 FOH = (Friends of Hungary) Magyarország Barátai Alapítvány
 Főo. = Főosztály
 GATT = (General Agreement on Tariffs and Trade) Általános Vámtarifa- és Keres-
 kedelmi Egyezmény
 GDP = (Gross Domestic Product) bruttó hazai termék
 GM = General Motors Company
 GOP = (Grand Old Party) Republikánus Párt az Amerikai Egyesült Államokban
 GSP = (Generalised System of Preferences) Általános Vámpreferencia Rendszer
 GYOSZ = Gyáriparosok Országos Szövetsége
 HDK = Horvát Demokratikus Közösség
 HDZ = (Hrvatska Demokratska Zajednica) Horvát Demokrata Közösség
 HKSZ = Horvátországi Kommunisták Szövetsége
 HMT = Határontúli Magyarok Titkársága
 IBRD = (International Bank for Reconstruction and Development) Nemzetközi Újjá-
 építési és Fejlesztési Bank, Világbank
 id. = Ideiglenes
 IH = Információs Hivatal
 IKM = Ipari és Kereskedelmi Minisztérium
 IM = Igazságügyi Minisztérium
 IMF = (International Monetary Fund) Nemzetközi Valutaalap
 In = Valamely kiadványban
 IPOSZ = Iparosok Országos Testülete
 IPU = (Inter-Parliamentary Union) Interparlamentáris Unió

IRI = (National Republican Institute) Nemzetközi Republikánus Intézet
 JHA = (Justice and Home Affairs) Bel- és Igazságügyi Együttműködés
 JKSZ = Jugoszláv Kommunisták Szövetsége
 JN = (Jugoslovenska Narodna Armija) Jugoszláv Néphadsereg
 JSZSZK = Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság
 KB = Központi Bizottság
 KDH = (Kresanskodemokratskíe hnutie) Kereszténydemokrata Mozgalom
 KDNP = Kereszténydemokrata Néppárt
 KEK = Közép-európai Kezdeményezés
 KGB = (КГБ – Комитет государственной безопасности – Komitet goszudarsztvennoj bezopasznosztyi) Állambiztonsági Bizottság
 KGST = Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
 KKEU = Kelet-Közép-Európa
 KMKSZ = Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség
 KNEP = Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja
 KP = Központi Pártvezetés
 KT = Katona Tamás
 KÜM = Külügyminisztérium
 KVT = Kisebbségvédelmi Tanács
 LMKSZ = Lembergi Magyarok Kulturális Szövetsége
 LT = Legfelsőbb Tanács
 MDF = Magyar Demokrata Fórum
 ME = Miniszterelnök Hivatal
 MFN = (Most Favoured Nations) Legnagyobb Kedvezmény Elve
 MID = (Minisztersztvo inosztrannij del) Külügyminisztérium
 MK = Magyar Köztársaság
 MKDM = Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom (Szlovákia)
 MKK = Magyar Kulturális Központ
 MKP = Magyar Koalíció Pártja
 MNB = Magyar Nemzeti Bank
 MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
 MPP = Magyar Polgári Párt
 Mrd = milliárd
 MSZMP = Magyar Szocialista Munkáspárt
 MSZP = Magyar Szocialista Párt
 MTA = Magyar Tudományos Akadémia
 MTI = Magyar Távirati Iroda
 MVSZ = Magyarok Világszövetsége

NATO = (North Atlantic Treaty Organisation) Észak-atlanti Szerződés Szervezete
 NCS = (National Security Council) Amerikai Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsa
 NDK = Német Demokratikus Köztársaság
 NGKM = Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma
 nk. = Nagykövet, nagykövetségi
 nköv. = Nagykövetség
 NMF = Nemzeti Megmentési Front
 NMFT = Nemzeti Megmentési Front Tanácsa
 NSZK = Németországi Szövetségi Köztársaság
 NYEE = Nyilvánosság az Erőszak Ellen
 NYEU = Nyugat-európai Unió
 OECD = (Organisation for Economic Co-operation and Development) Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet
 OPIC = (Overseas Private Investment Corporation) Tengerentúli Magánbefektetési Társaság
 OTM = Orvostörténeti Múzeum Levéltára
 PETF = A magyar Külügyminisztérium Politikai Elemző és Tájékoztató Főosztálya
 PFSZ = Palesztin Felszabadítási Szervezet
 PHARE = (Pologne et Hongrie Aide à la Reconstruction économique) Segély Lengyelország és Magyarország Gazdaságának Átalakításához
 PLO = (Palestine Liberation Organization) Palesztinai Felszabadítási Szervezet (PFSZ)
 PM = Pénzügyminisztérium
 PNL = (Partidul Național Liberal) Nemzeti Liberális Párt
 PNT = Román Nemzeti Párt
 PR = Public relations
 PT = (Román, regáti) Paraszt Párt
 PTT = Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete
 Rbl = Rubel
 RKP = Román Kommunista Párt
 RMDSZ = Romániai Magyar Demokrata Szövetség
 ROSTE = Tudományos és Technológiai Európai Regionális Iroda
 RT = Rejtjeltávirat
 RUH = Ukrán Népi Mozgalom
 SD = (State Department) az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériuma
 SDR = (Special Drawing Right) Különleges Lehívási Jogok
 SEED = (Support for East European Democracy) Támogatás a Kelet-európai Demokráciának

sic! = Figyelem!

SNS = (Slovenská národná strana) Szlovák Nemzeti Párt

SPD = (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) Németország Szociáldemokrata Pártja

SRI = (Serviciul Român de Informații) Román Hírszerző Szolgálat

START = (Strategic Arms Reduction Treaty) Hadászati Fegyvereket Korlátozó Egyezmény

STASI = (Ministerium für Staatssicherheit) Állambiztonsági Minisztérium a Német Demokratikus Köztársaságban

SVR = (Sluzhba vneshney razvedki) Orosz Föderáció Hírszerző Szolgálat

SZDSZ = Szabad Demokraták Szövetsége

SZK = Szövetségi Köztársaság

SZKH = Szlovák Köztársasági Hadsereg

SZKP = Szovjetunió Kommunista Pártja

SZKP KB = Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága

SZNP = Szlovák Nemzeti Párt

SZNT = Szlovák Nemzeti Tanács

SZO = Szokai Imre

SZU = Szovjetunió

T = Tolmács

TEM = Transz-európai Autópálya

TIFO = A magyar Külügyminisztérium Távközlési és Információs Főosztálya

tr. = Transzferábilis

TSZ = Társulási Szerződés

Ua. = Ugyanaz

UKP = Ukrán Kommunista Párt

ún. = Úgynevezett

UNESCO = (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete

UNSDRI = Az Egyesült Nemzetek Szervezet Nemzetközi Bűnügyi és Igazságügyi
Kutató Intézete

Uo. = Ugyanott

US = (United States) Egyesült Államok

USA = (United States of America) Amerikai Egyesült Államok

USD = USA dollár

USIA = (The United States Information Agency) Amerikai Egyesült Államok Infor-
mációs Ügynöksége

USZSZK = Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság

VMDK = Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége

Vö. = Vesd össze!

VPN = (Verejnost Proti Násiliu) Nyilvánosság az Erőszak Ellen

VPOP = Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága

VSZ = Varsói Szerződés

VSZ PTT = Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete

WEU = (Western European Union) Nyugat-európai Unió

WHO = (World Health Organization) az Egyesült Nemzetek Szervezetének Egészségügyi Világszervezete

WWF = (World Wide Fund) Természetvédelmi Világalap

ELŐSZÓ

A rendszerváltoztatás utáni első teljes év magyar külpolitikai lépéseit mutatja meg ez a dokumentumgyűjtemény. Antall József 1990-ben mind a kormányprogramban, mind politikai programadó beszédeiben egyértelműen meghirdette a külpolitikai fordulatot. Ennek közismert három pillére az euroatlanti integráció, az új szomszédságpolitika és a Magyarország határain kívül – a szomszédos országokban vagy távolabb – élő magyarságért való felelősségvállalás, az új magyar nemzetpolitika volt.

1991-ben a világ – s elsősorban térségünk – már átalakulóban van, de a régi nemzetközi struktúrák még léteznek. Magyarország – elsőként a térségből – már teljes jogú tagja az Európa Tanácsnak, állandó párbeszédet folytatunk a nyugati – elsősorban a német, a francia, a brit és az amerikai – magas szintű politikai vezetőkkel és diplomátákkal, de még „áll” a Varsói Szerződés szervezete, még létezik a KGST, még nem lehet tudni, milyen lesz a Szovjetunió jövője. Azt látjuk, hogy Gorbacsov tartja magát „doktrínájához”, és agresszív módon nem avatkozik bele a Közép-Európában zajló folyamatokba. Ugyanakkor – Pozsgay Imre kifejezésével élve – nem tudhatjuk, hogy nem „bokrosodik-e meg” valamelyik szovjet tábornok, aminek következményei beláthatatlanok. Antall József is ettől tart leginkább, érzi, hogy ez a veszély még nem múlt el. A Varsói Szerződés feloszlata és a KGST lebontása történelmi jelentőségű eseményei az évnek, s ennek a folyamatnak szinte drámai lezárása az augusztusi moszkvai puccskísérlet, a „keményvonalasok” utolsó erőfeszítése a történelem kerekének visszafordítására. Antall József pontosan tudja, hogy csak Gorbacsov és Jelcin lehet a „mi emberünk”, s a puccsistákkal szemben azonnal támogatásáról biztosítja mindkettőt – miközben a nyugati politikai vezetők még bizonytalankodnak. Ez a határozott kiállás jelentős mértékben segíti a szovjet, majd orosz vezetőkkel később folytatott tárgyalásokat, azok sikeres lezárását, és az új magyar–orosz kapcsolatok megalapozását.

A másik nagy dráma déli határaink mentén zajlik. Míg a térség többi államában a rendszerváltozás viszonylag békésen folyik, Jugoszláviában a kommunizmus bukása együtt jár az ország szétesésével. A lényegében Tito halála óta zajló folyamat a végkifejletéhez közeledik, a tagállamok sorban deklarálják függetlenségüket. Ám ez a változás már nem békés átmenet formájában, hanem egy ekkor kezdődő és hosszú évekig tartó véres háborúban zajlik le, közvetlenül a szomszédságunkban.

Sajátos feladata az évnek a kormányprogram két fontos pillérének, a szomszédságpolitikának és a szomszédos országokban élő magyarokért való felelősségvállalásnak egyensúlyban tartása. A kisebbségben élő magyarok kérdése évtizedekig

a kommunista tabuk kategóriájába tartozik. Amikor Antall József kiszabadítja onnan – „lélekben tizenöt millió magyar miniszterelnökeként” megtéve történelmi jelentőségű nyilatkozatát –, térségünk politikai vezetői erős gyanakvással, a Nyugat politikusai pedig fenntartással fogadják. Az előbbieket a magyar revíziós politikától, az utóbbiak a magyar politika térségünket destabilizáló hatásától tartanak. Nem akármilyen politikai mestermunka ebben a helyzetben meggyőzni a lengyel, a cseh és a szlovák politikai vezetőket arról, hogy a szorosabb politikai együttműködés mindnyájunknak hasznára válik. Érdemes felidézni a korabeli politikai naptárt: február 15-én létrejön a Visegrádi Együttműködés, és február 25-én tartják Budapesten a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének külügyminiszteri és honvédelmi miniszteri ülését, amelyen kimondják a szervezet katonai struktúrájának felszámolását. Akik mindennek részesei, valamennyien érzik, hogy ott, akkor a szemük láttára és általuk zajlik a történelem!

Az Antall-kormány külpolitikájáról sok-sok rosszindulatú, tudatlanságból fakadó vagy céltudatos ferdítésen alapuló mendemonda kering ma is. Az ilyen és ehhez hasonló dokumentumgyűjtemények funkciója, hogy az érdeklődő közvélemény elé tárja a tényeket. Hogy a további politikai és történészi vita lehetőleg a tények alapján, azok ismeretében folyjék.

Az érdeklődő olvasó pedig megismerhesse az eseményeket és megérezhesse a kor hangulatát, átélhesse a XX. századi magyar történelem egyik legizgalmasabb, nem kevés magyar külpolitikai sikert hozó évét.

Bába Iván

SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉSEK

A kötetben arra vállalkoztam, hogy az első dokumentumközlésem (*Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához 1990. május – 1990. december*¹) folytatásaként a rendelkezésre álló levéltári források alapján bemutassam az Antall József vezette kormány 1991. január és 1991. december közötti külpolitikáját és diplomáciáját.

Az iratok gyűjtésében az első kötethez hasonlóan a külpolitikai döntéshozatal két szintjére, a miniszterelnökre és a külügyminiszterre, illetve ezzel szoros összefüggésben a két apparátusra (a Miniszterelnöki Hivatalra és a Külügyminisztériumra) helyeztem a hangsúlyt. Így Antall József irathagyatékát és a Külügyminisztérium dokumentumait kutattam. A miniszterelnök iratainak egyik része az Orvostörténeti Múzeum Levéltárában (OTM), a másik része a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban (MNL OL) található meg. A Külügyminisztériumban keletkezett dokumentumok nagyobbik része minősített irat volt, amelyek a visszaminősítés okán ma már kutathatókká váltak. Az első kötethez képest bővítettem a forrásbázist, a kormányülések jegyzőkönyveivel, amelyek a magyar Miniszterelnökség Kormányzati Iratkezelési Főosztálya (MKIF) irattárában találhatóak meg. Emellett az összefüggések bemutatásához felhasználtam az 1991. évi *Magyar Külpolitikai Évkönyvben*² megtalálható dokumentumokat is.

Külön köszönöm Marinovich Endrének³, Antall József kabinetfőnökének és Bába Ivánnak⁴, a Külügyminisztérium államtitkárának a kötethez nyújtott rendkívül hasznos szakmai tanácsait és nem kevés emberi segítségét.

Köszönöm a Külgazdasági és Külügyminisztérium Bánffy Miklós Szakkönyvtára munkatársainak, különösen Varannai Zoltánnak egyes külügyi dolgozók azo-

¹ *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához 1990. május – 1990. december* Szerk.: SÁRINGER János. Budapest, VERITAS – Magyar Napló, 2015. I. köt. (A továbbiakban SÁRINGER 2015.)

² *Magyar Külpolitikai Évkönyv 1991*. Szerk.: Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztály, TORDAI Endréné, Budapest, Külügyminisztérium Kiadványa, 1991.

³ Marinovich Endre (1940–) 1987-től az athéni magyar nagykövetség I. osztályú kereskedelmi titkára, majd 1991. május 15-től Antall József miniszterelnök kabinetfőnöke, a Kabinetiroda vezetője, címzetes államtitkár 1993. december 12-ig (Antall József haláláig). Boross Péter miniszterelnök kabinetfőnöke 1993. december 13-tól 1994. július 15-ig.

⁴ Bába Iván (1950–) 1990. szeptember 1-től a Külügyminisztérium munkatársa, 1991. január 1. – 1992. március 31. között a Politikai Elemző és Tájékoztató Főosztály vezetője, 1992. április 1. – 1994. június 30. között helyettes államtitkár.

nosításában nyújtott segítségét. Köszönet illeti a Miniszterelnökség Kormányzati Iratkezelési Főosztályának és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának 1945 utáni levéltári egységeit kezelő munkatársait. A dokumentumok gépelési munkájában részt vett Fodor Flóra és Kovács Dorina.

Az iratokról, a bevezető tanulmányról és a mellékletekről

A 191 darab dokumentumot négy fejezetben: *I. Magyarország és a Szovjetunió kapcsolata. A Szovjetunió felbomlása, II. Magyarország lépései az euroatlanti integráció felé, III. Magyarország kapcsolatai a szomszédos országokkal és a határainkon túl élő magyarokkal, IV. A Visegrádi Hármak és ezekhez szorosan illeszkedő tizenegy alfejezetekben, kronológiai sorrendben rendeztem el.*

A Varsói Szerződés és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa megszűnése témacsoportot az első nagyobb egységbe, a magyar–szovjet kapcsolatok fejezetbe soroltam, abból a megfontolásból, hogy a téma jobban értelmezhető ebben a kontextusban, mint esetleg a kötet végén. A határainkon túl élő magyarok elválaszthatatlan részét képezik Magyarország és a szomszédos államok relációs rendszerének, ezért két témát együtt tárgyaltam a harmadik fejezetben. A magyar–lengyel kapcsolatokat, a magyar–brit kapcsolatokat, illetve II. János Pál⁵ első magyarországi látogatását a bevezető tanulmányban elemeztem. A rendelkezésre álló források alapján nemcsak a két- vagy többoldalú kapcsolatok rendszerét mutattam be, hanem törekedtem egy-egy, a témával szoros összefüggésben lévő ország külpolitikájának a megjelenítésére is.

A dokumentumok közlésekor az esetleges elütéseket, az előforduló helyesírási hibákat korrigáltam, mert azok gyakran és jelentősen zavarták volna az olvasást és az értelmezést. Emellett az idegen nevek esetében az adott ország helyesírási szabályait alkalmaztam, kivételt képeztek az orosz és az ukrán nevek, amelyeket latin betűvel és fonetikusán írtam le.

Antall József következetesen a Kelet-Közép-Európa kifejezést alkalmazta hazánk szűkebb régiójára, így a bevezető tanulmányban is ezt használtam.⁶ Csehszlovákia

⁵ II. János Pál pápa (Karol Józef Wojtyła) (1920–2005) lengyel pápa, akit 1978. október 16-án választottak meg a katolikus egyház fejévé. 1978. október 22. és halála, 2005. április 2. között pontifikált.

⁶ Erre vonatkozóan lásd MARINOVICH Endre: *1315 nap. Antall Józsefnaplója*. Budapest, Éghajlat Kiadó, 2003. (A továbbiakban MARINOVICH 2003.), DEBRECZENI József: *A miniszterelnök. Antall József és a rendszerváltozás*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003., ERDŐDY Gábor: *Tradicionális történelmi identitás – modern politikai eszmerendszer. Antall József kereszténydemokrata poli-*

esetében a csehek a Csehszlovák Szövetségi Köztársaság, míg a szlovákok annak érdekében, hogy a lehetséges különválást hangsúlyozzák a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság elnevezéseket használták 1990. március 29. és 1992. december 31. között. 1993. január 1-től Csehország és Szlovákia önálló államok lettek. A kötetben a Csehszlovákia megnevezést is alkalmaztam, azonban az iratokban – szükség esetén – meghagytam az eredeti Cseh-Szlovákia leírást is. Az iratokban szerepel Lenin-grád és Szentpétervár elnevezés.⁷ A kötetben a Szentpétervár megnevezést használtam, kivételt képeznek az iratok tartalmi részei.

Egyes dokumentumok esetében (pl. utasítás vagy összefoglaló) az akkori gépíró különböző módon emelte ki – vagy nem emelte ki – azok címét (pl. szaggatott vonalú, egyenes vonalú aláhúzással vagy kurzív betűvel). Ezek esetében elhagytam az aláhúzásokat vagy más kiemeléseket az egységes szöveggép érdekében. Ha volt az iraton kézzel írt megjegyzés vagy aláírás, azokat feltüntettem. A közlés során az iratokat megszámoztam és címmel láttam el, megadva az irat dátumát is. Kapcsos zárójelekbe tettem a dokumentum tartalmát kiegészítő megjegyzéseimet. Kurzív betűvel jeleztem a kézzel írottakat.

A lábjegyzetek az iratokhoz nyújtanak segítséget, információt és ezekben adott esetben rögzítettem a levéltári jelzet mellett a kötetben szereplő dokumentum számát is. Abban az esetben, ha a szöveggörnyezetből egyértelmű az adott személyek beosztása vagy titulusa, eltekintettem a lábjegyzettől, más esetben pedig a főszövegben az első említésnél, a vizsgált időszakra vonatkozó adatokat adtam meg. Nem volt betekintésem a magyar Külügyminisztérium munkatársainak személyi adataiba, ezért eltekintettem ezek ismertetésétől. Felhasználtam az *Antall- és a Boross-kormány tisztségviselői almanachja 1990. május 23. – 1994. május 8. Budapest, Miniszterelnöki Hivatal Kiadása, 1994.* című munkát, amelyből szükség esetén a vonatkozó információkat átemeltem. A főszövegben és a lábjegyzetekben kurzív betűvel jeleztem a napilapok és periodikák neveit.

A bevezető tanulmány keretbe foglalja a közölt dokumentumokat, és az iratok elemzésével segítséget nyújt az olvasó számára. Eltekintettem az akkori magyar Külügyminisztérium szervezetének és működésének leírásától, mert az *Iratok a magyar*

tikai filozófiája és annak történelmi beágyazottsága. Budapest, ELTE – Eötvös Kiadó, 2011. (A továbbiakban ERDÖDY 2011.) Vö. SÁRINGER János: Antall József külpolitikai gondolkodásának genezise és főbb jellemzői. In: *VERITAS Évkönyv 2015.* Szerk.: UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS – Magyar Napló, 2016, 317–338. (A továbbiakban SÁRINGER 2016.)

⁷ Nagy Péter orosz cár (1682–1725) alapította Szentpétervárt 1703-ban, amelyet Petrográdra neveztek át 1914-ben. Vlagyimir Iljics Uljanov (1870–1924) – mozgalmi nevén Lenin – kommunista vezető halála után, 1924-ben Leningrád lett a város hivatalos neve. Az 1991. szeptember 6-án tartott népszavazás döntése alapján a helység Szentpétervár lett, amely azonban a Szovjetunió felbomlásáig Leningrádként szerepelt a térképeken.

Külügyminisztérium történetéhez 1985–1993 I. kötetben⁸ az már napvilágot látott. Antall József miniszterelnök külpolitikai gondolkodásának főbb vonásait a *VERITAS Évkönyv 2015.*⁹ számában közzé tettem, amelyben többek között felhasználtam Erdődy Gábor 2011-ben megjelent monográfiáját¹⁰ is.

A források jegyzéke a visszakereshetőség és a további kutatások számára nyújt támpontot. A kötet elején található rövidítések és mozaikszavak jegyzéke, illetve a végén lévő névmutató a keresést segíti a könyvben.

Szeged–Budapest, 2017 karácsonyán

⁸ *Iratok a magyar Külügyminisztérium történetéhez 1985–1993 I–II.* kötet. Főszerk.: SÁRINGER János. Balassi Kiadó, Budapest, 2014. (A továbbiakban SÁRINGER 2014.)

⁹ SÁRINGER 2015.

¹⁰ ERDŐDY 2011.

BEVEZETŐ

Európában, az 1990-es évek elején több, egymással párhuzamos folyamatot figyelhetünk meg. Egyrészt a régi szerkezetek lebontását (Varsói Szerződés, KGST), a már meglévő integrációs struktúrák horizontális bővítését (Pentagonale, Hexagonale)¹¹, vertikális megerősítését (Európai Közösségek, Európai Unió) és új szervezetek létrehozását (Visegrádi Együtműködés). Másrészt dezintegrációs folyamatokat, így a Szovjetunió szétesését (1991), Jugoszlávia (1991) és a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság felbomlását (1993). Miközben a hidegháború végével Közép-Európa katonapolitikai és biztonságpolitikai szempontból leértékelődött – ekkor a súlypont a Balti- és az Északi-tenger irányába tolódott el –, a közép- és a kelet-közép-európai térség politikai szempontból jelentős tényezővé vált. Egyes európai folyamatok az első világháborút lezáró Párizs környéki békék kontúrjai mellett zajlottak, és az egyesülő Németország a kis államok rendszerében volt érdekelt. Az Antall József vezette, nemzetközi és politikai tapasztalatokkal is gazdagodott kormánynak az Európában zajló, egymással ellentétes folyamatok koordináta-rendszerében kellett a demokratikus Magyarország külpolitikájának vágányait átállítani és érdekeit érvényesíteni.¹² Az 1991. év nemcsak a fentiekben vázoltak miatt volt eseményekkel teli, hanem azért is, mert 1944. március 19-e után, negyvenhét év elteltével a szovjet megszálló csapatok távozásával, a Varsói Szerződés és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa megszűnésével Magyarország szuverenitása helyreállt.

¹¹ Magyarország, Jugoszlávia, Olaszország és Ausztria miniszterelnök-helyettesi és külügyminiszeri szintű találkozásánál 1989. november 11–12-én, Budapesten létrejött a négy ország együtműködése, az Adria–Duna Program (Quadragonale), amelyhez 1990-ben csatlakozott Csehszlovákia, és így jött létre a Pentagonale. Az együtműködés 1991-ben, Lengyelország belépésével Hexagonalává alakult.

¹² A bevezető első bekezdése korábban megjelent SÁRINGER János: Az Antall-kormány és egyes regionális együtműködések Európában. In: *VERITAS Évkönyv 2016*. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS – Magyar Napló, 2017. 349–366. A tanulmányban az átemelt bekezdés a 349. oldalon található meg.

Magyarország és a Szovjetunió kapcsolata, illetve a Varsói Szerződés és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa megszűnése

A Mihail Gorbacsov¹³ által kezdeményezett reformfolyamatok – amelynek elsődleges célja a szovjet rezsim megmentése és a válság kezelése volt – 1990 közepére kifulladásra jutott. Az államszocialista szovjet szövetségi rendszer politikai, gazdasági és társadalmi válságba került, ami 1990/1991 fordulójára tovább súlyosbodott. Gorbacsov pedig képtelen volt tovább lavírozni a konzervatívok, a radikális-demokraták, a nacionalisták és a tagköztársaságok függetlenedési törekvései között.¹⁴

1990 második felében a központi kormányzatot erőteljesen támadta a visszarendeződést sürgető konzervatív posztkommunista elit: „a közép- és magas szintű pártbürokrácia jelentős része egyre elutasítóbban, sőt ellenségesen viszonyult a peresztrojkához. A konzervatív nómenklatúra ellenállása egyértelművé vált” – írta Gorbacsov a visszaemlékezésében.¹⁵ Gyökeres változásokat, további lépéseket sürgetett a radikális demokrata ellenzék. A Borisz Jelcin¹⁶ vezette radikális demokraták kritikája szerint Gorbacsov és a központi hatalom semmit sem tett a parlamentáris demokrácia felé, úgy vélték a rezsim modernizálása volt a céljuk. „Éppen ezért, jelenleg Gorbacsov és a mögötte álló erők mindent elleneznek, ami távlatilag fontos lenne és a destabilizáció és a társadalmi feszültségek fokozásának fő forrását jelentik.”¹⁷ Gorbacsovék arra törekedtek, hogy megszilárdítsák a tekintélyvel alapuló központi hatalmat, és figyelmen kívül hagyják a függetlenséget akaró tagköztársasági törekvéseket. Fő céljuk a hatalom megőrzése és lehetőség szerint újbóli megerősítése volt a Szovjetunió területén. Emiatt nem volt kizárt, hogy még nagyobb nyomást gyakorolnak az elszakadásra törekvő tagköztársaságokra.¹⁸

Gorbacsov kibővítette személyes hatalmát a Szovjetunió népi küldötteinek III. rendkívüli kongresszusán, 1990 márciusában. Létrehozta az államfői tisztséget, és

¹³ Mihail Gorbacsov (1931–) a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára (1985. március 11. – 1990. március 15.), illetve a Szovjetunió elnöke volt 1990. március 15. és 1991. december 25. között. 1990-ben megkapta a Nobel-békedíjat.

¹⁴ Vö. KRAUSZ Tamás: *A Szovjetunió története 1914–1991*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2008., illetve KESKENY Ernő: *A magyar–orosz kapcsolatok 1989–2002*. Budapest, Századvég Kiadó, 2012. (A továbbiakban KESKENY 2012.)

¹⁵ GORBACSOV, Mihail: *Szemtől szembe önmagammal. Visszaemlékezések és töprengések*. Budapest, Scolar Kiadó, 2013, 379.

¹⁶ Borisz Nyikolajevics Jelcin (1931–2007) az Orosz Föderáció első elnöke volt 1991. június 12. és 1999. december 31. között.

¹⁷ Rejtjeltávirat Moszkvából. Keltezése: 1991. január 9. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 62. doboz (a továbbiakban d.).

¹⁸ Uo.

ő lett a Szovjetunió elnöke. Mindezzel párhuzamosan, ambivalens módon, a központi kormányzat és ezzel együtt a kommunista párt szerepe nem erősödött, hanem éppen gyengült. 1990. októberi alapító kongresszusán a Demokratikus Oroszország – a többpárti rendszer létrehozását zászlajára tűző antikommunista szervezet – követelte a Szovjetunió Kommunista Pártjának megszüntetését. A radikális demokratákhoz csatlakozott az SZKP másod- és harmadvonalas nómenklatúrájának egy jelentős része is. Ezzel Gorbacsov bázisa fokozatosan csökkent a kommunista párton belül. Borisz Jelcint pedig megválasztották az Oroszországi Föderáció elnökének a Szovjetunió népi küldötteinek 1990. május–júniusi I. Összoroszországi Kongresszusán. A Kongresszus deklarálta Oroszország függetlenségét és gazdasági önállóságát, amely modell lett a többi köztársaság számára is. Oroszország után kinyilvánította állami szuverenitását Belorusszia, Kazahsztán, Kirgízia, Moldávia, Örményország, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Ukrajna és Üzbegisztán Legfelsőbb Tanácsa. Az OSZSZSZK Legfelsőbb Tanácsa október 16-án követelte a hatalom, a hadsereg és a gazdasági szféra megosztását a Szovjetunió és Oroszország között, amely a Nyikolaj Rizskov¹⁹ vezette szovjet kormány bukását is jelentette egyben. A Szovjetunióban dúló hatalmi harc egyik eleme volt Eduard Sevardnadze²⁰ szovjet külügyminiszter lemondatása 1990. december 18-án, amelyet a budapesti és a washingtoni kormánykörökben is nagy veszteségként könyveltek el.²¹ A szovjet belpolitikai válság elmélyülése egyre inkább szűkítette a szovjet diplomácia nemzetközi mozgásterét. A katonai körök, a konzervatívok, a KGB²² és a megerősödő orosz nacionalisták fő célpontja a szovjet diplomácia lett. Nyíltan vádolták Sevardnadzét többek között a német egyesülés, a kelet-közép-európai változások, a leszerelés, a csapatkivonások, szovjet–amerikai egyenlőtlen partneri viszony, az öbölválság kedvezőtlen hatása, a szovjet befolyás csökkenése a fejlődő világra és a Szovjetunió nagyhatalmi státuszának leépülése miatt. Nem vette védelmébe Gorbacsov a név szerint megtámadott Sevardnadze külügyminisztert és Bakatyin belügyminisztert²³ sem. Sevardnadze

¹⁹ Nyikolaj Ivanovics Rizskov (1929–) 1985. szeptember 27. és 1991. január 14. között a Szovjetunió miniszterelnöke volt.

²⁰ Eduard Sevardnadze (1928–2014) a Szovjetunió külügyminisztere volt 1985. március 11. és 1990. december 18., majd 1991. november 20. és 1991. december 22. között.

²¹ Bollobás Enikő levele a washingtoni magyar nagykövetségről Jeszenszky Géza részére. Keltezése: 1990. december 21. MNL OL XIX–A—150–j 1990. 78. d.

²² A KGB Állambiztonsági Bizottság (oroszul: КГБ – Комитет государственной безопасности – Komitet goszudarsztvennoj bezopasznosztyi) 1954 és 1991 között a Szovjetunió titkosszolgálat volt. Formálisan a Minisztertanáchoz tartozott, a valóságban azonban a Szovjetunió Kommunista Pártja irányította.

²³ Vagyim Viktorovics Bakatyin (1937–) 1988 márciusa és 1990 decembere között a Szovjetunió belügyminisztere, majd a KGB utolsó elnöke volt 1991. augusztus 23. és 1991. november 6. között.

lett a bűnbak, akinek a lemondását Gorbacsov elfogadta, amellyel a szovjet elnök ideig-óráig kivédte ugyan az ellene irányuló támadásokat, azonban külügyminiszterének távozása tovább gyengítette pozícióját. Ezzel párhuzamosan az SZKP is a visszarendeződés, a konzervatív fordulat jeleit mutatta: „Az SZKP vezetése ismét meghatározó módon kíván beleszólni a külpolitika irányításába, ami a párt és állam külpolitikai funkcióinak szétválasztásában is a visszarendeződés jeleit mutatja.”²⁴

1990/1991 fordulóján eszkalálódott a törvények, a szuverenitások és a költségvetések háborúja. 1991. január 24-én az Oroszországi Föderáció Legfelsőbb Tanácsa törvényt fogadott el a Föderáció törvényeinek prioritásáról, illetve kilátásba helyezte a büntetést azok számára, akik a Föderáció által nem ratifikált szövetségi törvényeket alkalmazzák. Emellett Oroszországban törvényt fogadtak el, hogy az 1991. évi költségvetésben 100 millió rubelre csökkentsék a Szovjetunió fizetendő szövetségi hozzájárulást. Gorbacsov ezzel szemben az új szövetségi szerződés megkötését szorgalmazta a Szovjetunió egyben tartására, és ezzel szoros összefüggésben lépéseket tett hatalmának megszilárdítására. Gorbacsov birodalomban gondolkodott – amelynek gyökerei a cári Oroszországig nyúltak vissza –, hogy a szocialista rendszert továbbra is megőrizze. Hajlandó volt engedményeket tenni a tervezett új szövetségi szerződések megkötése során, sőt a föderáció mellett még a konföderációs államszövetség létrehozására is hajlandónak mutatkozott. Gorbacsov szovjet pozíciójának megszilárdítása érdekében tett lépések egyike volt, hogy 1990. december 26-án a Népi Küldöttek IV. Kongresszusa elfogadta az alkotmánymódosítást, amelynek értelmében megszűnt a Minisztertanács és létrejött a Miniszteri Kabinet. Ekkor azonban a szovjet állapotokra az is jellemző volt, hogy 1990. december végére a Szovjetunió nem volt központi kormánya, miniszterelnöke, és nem rendelkezett a következő évre központi költségvetési tervvel sem. 1991. január 14-én megalakult a Valentyin Pavlov vezette kormány²⁵. Az új miniszterelnök bemutatkozó beszédében hangsúlyozta, hogy a jelenlegi válsághelyzetben erős központi hatalomra van szükség, és fő feladatának a szövetségi megállapodások előkészítését jelölte meg. A Pavlov-kormány tisztségviselői kivétel nélkül tagjai voltak a Rizskov-kormánynak²⁶. 1991 elején tovább folytatódtak az inkább válságkezelő intézkedések, mint a reformpolitikai lépések, a Szovjetunió egyben tartásáért.

1990 és 1991 fordulójára a szovjet gazdaság volt a másik okozója és egyúttal következménye is a szovjet államszocialista politikai, gazdasági és társadalmi modell

²⁴ Rejtjeltávirat Moszkvából. Keltezése: 1991. január 30. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 58. d.

²⁵ A Valentyin Szergejevics Pavlov (1937–2003) vezette szovjet kormány 1991. január 14. és 1991. augusztus 22. között működött.

²⁶ Nyikolaj Ivanovics Rizskov első kormányát 1985. szeptember 25-én nevezték ki, a második kormánya pedig 1991. január 14-ig volt hivatalban.

akuttá váló, átfogó és mély válságának. Az addig fennálló rendszer kimerítette tartalékait, ezzel párhuzamosan a gyorsuló ütemű leépülés működésképtelenséget eredményezett. 1991 elejére napirendre került a gazdasági rendszerváltoztatás szükségyszerűsége. Az 1985-ben megkezdett decentralizáció – radikális program hiányában – felemás reformintézkedéseket vezetett be, amely tovább mélyítette a válságot. A „gyorsítás politikája”²⁷ a gazdasági struktúra módosítása nélkül kiélezte a makrogazdaság egyensúlyzavarait. A szovjet kormány hitel- és pénzpoltikája különösen nagy károkat okozott, mert a fedezet nélkül kibocsátott pénzt a már megkezdett beruházásokba pumpálták, amelyek befejezetlenségük miatt idővel holt tőkévé váltak. 1988-tól pedig egyre súlyosabb investíciós krízis jött létre, amelyet további pótlólagos források bevonásával már nem lehetett pótolni. A pénzügyi szervek felelőtlen és néha dilettáns tevékenysége miatt az 1981 és 1985 között létrejött 37,8 milliárd rubelnyi belső államadóság 1990-re 400 milliárd rubelre nőtt. Az export 1985 és 1990 között 1,2%-kal csökkent, miközben az import 16,2%-kal nőtt. A Szovjetunió külső államadossága 1984 és 1989 között megduplázódott. Mindezek következtében a szovjet állam 1990/1991 fordulójára fizetéseképtelenné vált. A gazdaság bizonyos működőképességét nyugati pénzeszközök bevonásával lehetett biztosítani, amelyeknek azonban feltételei is voltak.²⁸

1991. január elején a Baltikumban zajló események jelentős hatással voltak Gorbacsov bel- és külpolitikai helyzetére, és egyben az Európában és a globális szinten zajló folyamatokra is.²⁹ A szovjet belügyi csapatok egységei január 2–3-án Vilniusban és Rigában középületeket szálltak meg. A civilek élő sorfállal próbálták megvédeni az épületeket, amelynek következménye számos halott, több mint százötven sebesült és majdnem száz eltűnt személy lett. Egy héttel később a szovjet hadsereg ejtőernyős alakulatai és páncélos egységei Vilniusban és más litván városokban középületeket szálltak meg, miközben összecsaptak a tüntetőkkel. Ismét számos halott és sebesült árán.

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának ülésén Gorbacsov a litván vezetés hibájának minősítette a januárban történeteket. Hangsúlyozta, hogy csak utólag szerzett

²⁷ Mihail Gorbacsov 1985. áprilisi SZKP KB ülésén a „gyorsítás” feladatait hangsúlyozta. Ez alatt a következő reformokat értette: a gazdaság magasabb növekedési ütemének elérése, a beruházási és a termelési szerkezet átalakítása, a tudományos és technikai potenciál továbbfejlesztése. Az egyik fő célja az életszínvonal emelése volt. Az 1985. októberi SZKP KB ülésén hangsúlyt kapott a „szocialista demokrácia” kiszélesítése és elmélyítése. A gyorsítás koncepciója stratégiává az 1986. február 25. és március 6. között megtartott SZKP XXVII. kongresszusán vált, ahol elfogadták a változások szükségességét.

²⁸ Vö. a 18. számú dokumentummal.

²⁹ Vö. BUSH, George – SCOWCROFT, Brent: *Átalakított világ*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2014, 221–237. (A továbbiakban BUSH–SCOWCROFT 2014.)

tudomást a vilniusi akcióról. Szerinte a helyzet kiéleződése Vytautas Landsbergis³⁰ alkotmányellenes politikájának a következménye, amit márciusban kezdett, és amelynek a célja Litvánia elszakadása a Szovjetuniótól. Dimitrij Jazov³¹ honvédelmi miniszter szerint a litván kommunista párt függetlenségellenes frakciója közvetlenül fordult a szovjet helyőrség parancsnokához.

Eközben Borisz Jelcin több dokumentumot írt alá Tallinnban a három balti köztársaság képviselőjével, és felhívást intéztek az ENSZ főtitkárához³², szorgalmazva nemzetközi konferencia összehívását a Baltikum kérdésében. Közös nyilatkozatban ítélték el az erőszak alkalmazását és kijelentették, hogy csak a választott balti törvényhozókat ismerik el. Jelcin arra törekedett, hogy Oroszország vezetésével új szövetségi rendszer jöjjön létre, és felvetette Oroszország önálló katonai erejének megteremtését is. Ez egyértelműen azt jelentette, hogy január közepén olyan folyamat indult el, amely Oroszország és három balti köztársaság kiválásához vezethet. A szovjet dezintegrációs folyamat kimenetele a Gorbacsov, Jelcin és a katonaság háromszög egymáshoz való viszonyától függött. Jelcin és a baltiak mellett foglaltak állást az ukrán, a moldáv, a grúz és a kazah vezetők, akik az elszakadást szorgalmazták. Az orosz egyház feje, II Alekszij³³ politikai hibának nevezte a hadsereg bevetését. Jelcin egyik tanácsadója szerint „ma már nem Gorbacsov kezében van a hadsereg, hanem a hadsereg kezében van Gorbacsov”.³⁴ Úgy tűnik, ekkorra Gorbacsov már csak a hadsereggel együtt jelentett hatalmi tényezőt, és a progresszív támaszait elveszítette. A demokratikus erők pedig kíméletlenül támadták Gorbacsovot és a szovjet vezetést. Ebben a pillanatban fennállt a lehetősége, hogy az SZKP KB átveszi irányítást, a döntések végrehajtója a szovjet hadsereg lesz és az ellenőrzést a KGB végzi. Felmerült, hogy a szovjet „hégák” kísérletet tesznek a kelet-közép-európai szovjet pozíciók katonai erővel történő visszaszerzésére, a visszarendeződésre. Az SZKP KB Titkárságának január közepén megtartott ülésén élénk vita alakult ki a Szovjetunió és a kelet-közép-európai országok időszerű kérdéseiről, amelyen részt

³⁰ Vytautas Landsbergis (1932–) Litvánia első államfője volt 1990. március 11. és 1992. november 25. között.

³¹ Dimitrij Tyimofejevics Jazov (1924–) marsall a Szovjetunió védelmi minisztere (hadügyminiszter) volt 1987. május 30. és 1991. augusztus 22. között. A Mihail Gorbacsov elleni 1991. augusztusi puccskísérlet egyik vezetője.

³² Javier Pérez de Cuéllar (1920–) az ENSZ főtitkára volt 1982. január 1. és 1991. december 31. között.

³³ II. Alekszij (Alekszij Mihajlovics Rüdiger néven) Tallinnban született 1929-ben, a von Rüdiger nemesi család leszármazottjaként. 1990-től Moszkva 15. pátriárkája volt haláláig, 2008-ig.

³⁴ A baltikumi események nemzetközi visszhangja. Keltezése: 1991. január 17. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 62. d. Vö. a 43. számú dokumentummal.

vett Vlagyimir Krujcskov³⁵, a KGB elnöke is. Hangsúlyt kapott, hogy a Szovjetunió nem engedheti meg magának az ezekkel az országokkal folytatott gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok gyors leépülését, mert ez feszültségekhez vezet: „Beláthatatlan következményekkel járhat, ha a szovjet szövetségi köztársaságok a kelet-európai országokkal szeparatív megállapodásokat kötnek. Nem ez a titkársági ülés az első jelzés arról, hogy az SZKP vezetése ismét meghatározó módon kíván beleszólni a külpolitika irányításába, ami a párt és állam külpolitikai funkcióinak szétválasztásában is a visszarendeződés jeleit mutatja”³⁶ – állapította meg a moszkvai magyar nagykövetségről érkezett rejtjeltávirat. Gorbacsov hatalmának megerősítésére kénytelen volt engedményeket tenni a konzervatívok részére, amellyel azonban éppen a teljes visszarendeződés lehetőségét erősítette.

Ebben a helyzetben Washington, Párizs, London és Bonn óvatosságra intett, mert ha erőteljesebb nyomást gyakorolnának a szovjet vezetésre, az tovább gyengítené Gorbacsov egyébként is labilis helyzetét, amely a konzervatívok korábbi pozíciójának visszaszerzéséhez vezethetett. A Jelcin vezette demokratikus erők ebben a helyzetben még nem voltak elég erősek ahhoz, hogy a konzervatívokat semlegesíteni tudták volna. Miközben a Nyugat egyáltalán nem volt felkészülve a Szovjetunió gyors, robbanásszerű szétesésére, az ezzel ellentétes folyamat, a visszarendeződési törekvések pedig egy újabb kelet–nyugati konfrontáció veszélyével fenyegettek.³⁷

Ebben a pillanatban az 1956. novemberi magyarországi események rémképe merült fel nemcsak Budapesten, hanem Washingtonban, Prágában és Varsóban is. Miközben a magyar kormány és személyesen a magyar kormányfő lépéseket tett, hogy a Szovjetunió értékelje át az 1956-os magyar forradalom eseményeit, és kérjen bocsánatot a magyar népet ért atrocitásokért. Antall József és Mihail Gorbacsov 1990 novemberében párizsi négyszemközti megbeszélésén Gorbacsov kijelentette, hogy figyelembe veszik a magyar kérést az 1956-os események szovjet ártértékeléséről.³⁸

³⁵ Vlagyimir Alekszandrovics Krujcskov (1924–2007) a szovjet Állambiztonsági Bizottság, a KGB hetedik elnöke volt 1988. október 1. és 1991. augusztus 22. között. A Gorbacsov elleni 1991. augusztusi sikertelen puccs egyik vezetője.

³⁶ Rejtjeltávirat Moszkvából. Keltezése: 1991. január 30. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 59. d.

³⁷ Vö. Uo.

³⁸ Antall: „Mi pragmatikus tanácsokat adunk az emocionálisoknak. [Az] 1956-os forradalom ártértékelését nyilvánosságra kéne hozni, ami a 68-as Csehszlovákia esetében megtörtént. Ennek hiánya skizoid helyzetet teremt, hisz ez az új alkotmány napja. Mi az elesett szovjet katonákat is hősi halottaknak tekintjük. Ez ügyben a magyar Országgyűlés átiratot intézett a Legfelső Tanácsnak. Gorbacsov: Ez ügyben volt [a] korábbi értékelésünk. Egy [Ami egy] ideig haladó volt, később olyan jelleget öltött, hogy negatív terrorista gyilkosságokkal [gyilkosságok voltak] volt. Antall: Nem kapott választ az Országgyűlés. Egyrészt történész vagyok, másrészt részt vettem

1991. január elején a szovjet Külügyminisztérium magyar szekciójának egyik vezetője kijelentette, hogy „1956 kérdésével sem a Legfelsőbb Tanács Külügyi Bizottsága, sem más szervek NEM fognak foglalkozni a közeljövőben. [...] Jó néhány képviselő 1945-ben hadnagyként harcolt Magyarországon, s 1956-ban ezredesként »tért vissza« felfogásuk szerint »segítséget nyújtani«. Nyilvánvaló, hogy ők határozottan ellenzik 1956 újraértékelését.” Gorbacsov szövivője, Andrej Gracsov³⁹ szerint a szovjet elnök véleménye, hogy „szovjet részről is ideje lezárni 1956-ot, elismerve a beavatkozás hibás voltát. Belsőleg ez a maguk számára megtörtént, mert lényegét tekintve az 1956-os magyarországi intervenciójukat, a csehszlovákiaihoz hasonlóan, a rendszer és korábbi vezetésük elhibázott lépései közé sorolják. De míg Csehszlovákia és Afganisztán esetében ezt kimondták, addig Magyarország esetében vonakodtak ezt megtenni. Gracsov szerint a halogató szovjet magatartást »ha nem is menti, de magyarázza« néhány körülmény. A Szovjetunióban sokáig tartotta, sőt ma is tartja magát az a vélemény, hogy 1956-ban a szovjet csapatok nem intervenciót követtek el Magyarország ellen, hanem a polgárháborúban az egyik fél, a hatalmon lévők hivatalos felkérésére és azok oldalán vettek részt a harcokban. Ennek a véleménynek a képviselői nem, vagy csak vonakodva akarják belátni, hogy a szovjet beavatkozás döntötte el a forradalom sorsát. További körülmény, hogy Magyarországon – 1968 Csehszlovákiájával ellentétben – a szovjet hadsereget súlyos vérveszteségek érték.”⁴⁰ Washingtonban Thomas Campbell⁴¹ republikánus képviselő január 14-én, a Kongresszusban elmondott beszédében – mint többen Washingtonban – a Szovjetunió baltikumi akcióját az 1956-os magyarországi bevonulásához hasonlította. Véleménye szerint Gorbacsov hazudott és az időt próbálta húzni, amikor a köztársaságok leszakadására törvényes utat ígért.⁴² Brent Scowcroft⁴³, az amerikai elnök nemzetbiztonsági tanácsadója pedig így fogalmazott: „Nem akarom azt látni, hogy ugyanazok a csizmák tapossák Litvánia földjét, amelyek Magyarország gyermekeit tiporták

az eseményekben. Valóban voltak vandál események, de nem ez volt a jellemző és a kormány nem ezt akarta. November 3-án is indított ez ellen csapatokat. Jól meg lehetne fogalmazni, hogy szovjet katonák presztízsét se sértse, de megadja az elégtételt Magyarországnak. Gorbacsov: Figyelembe fogjuk venni. Antall: Ha megengedi, a kormány útján is küldünk erről egy levelet.” SÁRINGER 2015. 167–168. 21. számú dokumentum.

³⁹ Andrej Szerafimovics Gracsov (1941–) politológus, aki 1964 és 1989 között újságíró, majd 1991. december 22-ig a Szovjetunió kormányának és Mihail Gorbacsovnak a szövivője volt.

⁴⁰ Rejteltávirat Moszkvából. Keltezése: 1991. január 3. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 59. d.

⁴¹ Thomas John Campbell (1952–) republikánus politikus az Amerikai Egyesült Államok Képviselőházának a tagja 1989. január 3. és 1993. január 3., illetve 1995. december 12. és 2001. január 3. között.

⁴² Lásd a 2. számú dokumentumot.

⁴³ Brent Scowcroft (1925–) az Amerikai Egyesült Államok elnökének nemzetbiztonsági tanácsadója 1989. január 20. és 1993. január 20. között.

sárba 1956-ban azért, mert azt mondjuk, »fel a barikádokra«.⁴⁴ Ugyanekkor az amerikai újságírók sorra kiemelték, hogy a január 21-én zajlott magyar, csehszlovák, lengyel külügyminiszteri találkozón óvakodtak gyorsítani a Varsói Szerződés felbomlását. Jiří Dienstbier⁴⁵ csehszlovák külügyminiszter kijelentése (miszerint „Nem félünk egy szovjet támadástól”) figyelmeztette az amerikaiakat, a volt „csatlós országokban” a teljes szovjet kivonulás még messze nem történt meg. Lengyel forrásokra hivatkozva pedig egyértelmű párhuzamot vontak Lengyelország adóssága egyharmadának elengedése és a balti fejlemények között: „hiszen a 600 mérföldes Szovjetunióval való határvonalat érdemes szövetségessé tenni, különösen most, amikor Keleten politikai káosz terjed”.⁴⁶ Hozzá kell tennünk, hogy korábban Lengyelország az amerikai kormánytól kért és kapott kölcsönt, amelyet a mindenkor amerikai kormány bármikor elengedhetett. Ezzel szemben Magyarország az IMF-től⁴⁷, illetve német és japán bankoktól kért és kapott hitelt.

A szovjet és a baltikumi krízis eseményei is a budapesti külpolitika irányítói figyelmének középpontjában álltak. Ennek ismeretében meghatározó jelentőségű volt a Varsói Szerződés katonai szervezetének lebontása a korábban megállapított (1991. március 31.) határidőre és a KGST megszüntetése. A magyar–szovjet kétoldalú kapcsolatokban kiemelt jelentőséget kapott az alapszerződés parafálása és aláírása, a kétoldalú párbeszéd erősítése és ezzel szoros összefüggésben a magas szintű politikai találkozók kialakítása. Fontos volt a gazdasági kapcsolatok normalizálása és piaci alapú átszervezése, valamint a szovjet csapatok kivonulási ütemének megtartása – esetleg gyorsítása – a megállapított határidőre, Magyarország területéről.

Január végén Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország külügyminiszterei Budapesten tanácskoztak. A három ország vezetőinek ugyanerre a napra tervezett visegrádi találkozója a szovjet és a balti krízis, illetve az öbölválság miatt elmaradt. A három külügyminisztert fogadta Antall József miniszterelnök, aki elmondta, hogy Magyarország fontosnak tartja a háromoldalú együttműködést a Varsói Szerződés jövőjét illetően. A magyar kormány támogatja a három ország együttműködését a nyugat-európai integrációhoz csatlakozása során. A szovjet csapatok kivonásával kapcsolatban pedig megjegyezte, hogy Lengyelországnak sajátos geopolitikai helyzete, amelyből adódóan a szovjet katonai gondolkodás aligha engedheti meg, hogy

⁴⁴ BUSH–SCOWCROFT 2014. 236–237.

⁴⁵ Jiří Dienstbier (1937–2011) Csehszlovákia külügyminisztere volt 1989. december 10. és 1992. június 2. között.

⁴⁶ Lásd a 2. számú dokumentumot.

⁴⁷ A Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund – IMF) a nemzetközi monetáris rendszer washingtoni székhelyű, központi intézménye, melyet 1944. július 22-én alapítottak. A Bretton Woods-i gazdasági rendszer egyik nemzetközi intézménye.

a szovjet hadsereget elvágják a határain kívüli katonai egységeitől. Hozzátette azt is, hogy „ahogy a német álláspont visszafogott, úgy mi is körültekintőek vagyunk a balti kérdésben”.⁴⁸ Nem véletlen Antall József kijelentése Németországra vonatkozóan. A magyar külpolitika gondot fordított az egyesült Németország véleményére az európai eseményeket illetően is, amely megnyilvánult a délszláv és balti kérdésekben egyaránt.⁴⁹ Bonnban a baltikumi eseményeket az elhúzódó szovjet belpolitikai és gazdasági válság újabb jeleként értékelték. A német vezetés úgy látta, hogy a szovjet alakulatok balti köztársaságokba vezénylésekor Gorbacsov a pártbürokrácia és a hadsereg nyomásának engedett, viszont elszámította magát a várható belpolitikai következményeit tekintve, és a Nyugat reagálását illetően is. Ehhez hozzájárult az, hogy a Nyugat nem foglalt egyértelműen állást a balti államok függetlenségi törekvéseivel kapcsolatban. Utólag hibásnak bizonyult az a nyugati magatartás, hogy az EK-tagállamok többsége elzárkózott a Szovjetunió balti köztársaságainak a decemberi EBEÉ csúcstalálkozóra való meghívásától. A német politikusok korainak ítélték az Európai Közösségek szankcióinak alkalmazását a Szovjetunióval szemben, mivel attól tartottak, hogy ilyen lépésekkel megkérdőjeleznék az Európai Közösségek és Németország Szovjetunióhoz fűződő új kapcsolatrendszerét. Az európai politika pedig visszatérne a kelet–nyugati konfrontáció közelmúltban már meghaladott szakaszához. George Bush elnök nem ment el a szovjet agresszió elítéléséig, de erős hangnemen fejezte ki aggodalmát. Emellett amerikai szempontból ekkor nem lett volna szerencsés, ha az öbölválság idején – az USA katonai részvételével egyidejűleg – az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé került volna a balti országok ügye.⁵⁰

Mihail Gorbacsov február 11-én levelet küldött Antall József részére, amelyben a szovjet vezető a párizsi – novemberi – megbeszélésüknek megfelelően kezdeményezte a Varsói Szerződés katonai szervezetének lebontását. Ugyanezen a napon a magyar miniszterelnök válaszában örömét fejezte ki a Varsói Szerződés katonai struktúráinak lebontásáért és Budapesten összehívandó tanácskozás megtartásáért. Kijelentette, hogy „Kormányom kész egy ilyen döntés közös meghozatalában részt venni és azt végrehajtani. Egyetértek véleményével abban is, hogy a Varsói Paktum tagállamai közötti kapcsolatok további fejlődését intenzívebben kell a kétoldalú kapcsolatok területére átirányítani. A magyar–szovjet kétoldalú szerződésről való tárgyalások biztató első fordulója azt igazolja, hogy e megközelítés megfelel mind az országaink és népeink közötti konstruktív, baráti kapcsolatokhoz fűződő kölcsönös érdekeinknek, mind az új európai feltételeknek. Az igény szerinti sokoldalú politikai

⁴⁸ Lásd a 184. számú dokumentumot.

⁴⁹ A magyar–német kapcsolatokra lásd a Dokumentumok II/2. fejezetét.

⁵⁰ Lásd a 43. számú dokumentumot.

konzultációk kérdésében megközelítésünk az önéhez hasonlóan rugalmas és nyitott. [...] Megfontolva a levelében foglaltakat, a tanácskozás házigazdájaként az 1991. február 25-ei időpontot javasoljuk a Varsói Szerződés tagállamainak, tájékoztatva őket a tanácskozás szintjére és a meghozandó döntés határidejére vonatkozó álláspontjáról is.⁵¹

1991. február 25-én a Varsói Szerződés tagállamai Politikai Tanácsadó Testületének ülése Budapesten külügyminiszteri és honvédelmi miniszteri szinten zajlott. A résztvevők (Magyarország, Bulgária, Cseh és Szlovák Köztársaság, Lengyelország, Románia, Szovjetunió)⁵² közös közleményt és nyilatkozatot adtak ki a Varsói Szerződés katonai szerveinek és struktúrájának felszámolásáról 1991. március 31-ig. Antall József részt vett július 1-én a Varsói Szerződés tagállamai Politikai Tanácskozó Testületének utolsó ülésén Prágában, ahol a résztvevők jegyzőkönyvet írtak alá az 1955. május 14-én létesült és 1985. április 26-i dokumentummal tovább hatályban tartott Varsói Szerződés Szervezetének megszüntetéséről. A magyar Országgyűlés 1991. június 11-i ülésén megerősítette a prágai jegyzőkönyvet.⁵³

A közép- és kelet-európai változások miatt eltűnt a korábban kizárólagosan szovjet hadművelleti területként számon tartott ütközőövezet, ezáltal a nyugati szovjet védelmi rendszer alapvető koncepciója felülvizsgálatra szorult. A kelet-közép-európai országok csatlakozási szándéka az európai integrációhoz politikai, gazdasági, kulturális és humanitárius téren a szovjet katonai és politikai vezetés számára az esetleges katonai együttműködés veszélyét rejtette, ami a Szovjetunió számára elfogadhatatlan volt. Ez a pszichózis érvként is szolgált a Kremlben és a szovjet kommunista párton belül a Szovjetunió fennmaradása mellett.⁵⁴ Ezzel összefüggésben 1991 tavaszára a szovjet külpolitikai gondolkodásban ismét teret nyert a katonai megközelítés, a szoros értelemben vett biztonságpolitika, amely visszatérést jelentett a brezsnyevi időszak Nyugat-ellenségképéhez és a fenyegetettség pszichózisához.

⁵¹ Lásd az 5. számú dokumentumot.

⁵² A résztvevők: Magyarország: Jeszenszky Géza külügyminiszter és Für Lajos honvédelmi miniszter. Bulgária: Viktor Volkov miniszterelnök-helyettes, külügyminiszter és Jordan Mutafov honvédelmi miniszter. Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság: Jiří Dienstbier miniszterelnök-helyettes, külügyminiszter és Luboš Dobrovský honvédelmi miniszter. Lengyelország: Krzysztof Skubiszewski külügyminiszter és Piotr Kolodziejczyk nemzetvédelmi miniszter. Románia: Adrian Năstase külügyminiszter és Victor Stănculescu nemzetvédelmi miniszter. Szovjetunió: Alekszandr Bessmertnih külügyminiszter és Dimitrij Jazov honvédelmi miniszter. A Varsói Szerződés részéről Zdeněk Matějka a VSZ PTT főtitkára, Pjotr Lusev hadseregtábornok, az Egyesített Fegyveres Erők főparancsnoka és Vlagyimir Lobov hadseregtábornok, az Egyesített Fegyveres Erők törzsfőnöke vett részt a tanácskozáson.

⁵³ Vö. a 21. számú dokumentummal.

⁵⁴ Az elmondottakat vö. a 17. számú dokumentummal.

A Szovjetunió belülről keletkezett három törésvonal mentén tovább nőtt a feszültség: a konzervatívok (kommunisták, hadsereg, KGB), a Gorbacsovot támogatók, illetve a demokratikus ellenzék között. Ennek következtében a felszín alatt az Európai Közösségek és az Amerikai Egyesült Államok felé nőtt a bizalmatlanság, miközben a felszínen Moszkva a két- és többoldalú együttműködést hangoztatta Európa és az észak-amerikai kontinens államaival.

Mihail Gorbacsov április 26-án írt levele Antall József számára nem áll rendelkezésre, azonban a magyar miniszterelnök válasza alapján következtetni tudunk annak tartalmi elemeire. A magyar kormányfő megerősítette, hogy kormánya mindent megtesz annak érdekében, hogy a kétoldalú kapcsolatok a helsinki elvek alapján kölcsönösen előnyösen fejlődjenek. Nagy jelentőségűnek tartotta azt, hogy olyan alapszerződést dolgozzanak ki, amelyik szervesen illeszkedik az új európai realitásokba és tükrözi mindkét fél érdekeit. Magyarország kész volt további tárgyalásokra, azonban Antall József levelében hangsúlyozta, hogy kerülni kell minden olyan kitételezt, „amelyik akadályozhatja országaink bekapcsolódását az európai integrációs szervezetekbe és folyamatokba. Úgy gondolom, hasonló megfontolásokat mérlegel ön is, hiszen hivatalos szovjet nyilatkozatok szerint a Szovjetunió a kelet-közép-európai államokkal kötendő alapszerződésben nem törekszik egyoldalú előnyökre és nem kívánja partnereinek érdekeit sérteni. Éppen ezért meggyőződésem, hogy mindennek elkerülése ugyanúgy érdeke a Szovjetunióknak, mint a Magyar Köztársaságnak.”⁵⁵ A szovjet csapatok kivonása Magyarország területéről rendben haladt, azonban továbbra is nehézségek mutatkoztak az elszámolási kérdésekben. További problémák voltak a kétoldalú gazdasági együttműködésben: „A magyar kormány nemzetgazdasági érdekeinek megfelelően különös figyelmet fordít a kétoldalú gazdasági kapcsolatok hanyatlásának megállítására, a kölcsönös előnyökön alapuló együttműködés kibontakoztatására az új feltételek között.”⁵⁶ A kölcsönös kereskedelmi forgalom leépülésének megelőzéséhez elsőrendű fontosságú volt, hogy a szovjet fél határidőre teljesítse a fizetési kötelezettségeit a magyar partnerek számára. Ekkor a gazdasági kapcsolatokat súlyosan megterhelte, hogy 1990. december 11-ig transzferábilis rubelben keletkezett több mint 1,5 milliárd USD összegű magyar követelés. A kompromisszumos magyar javaslatok ellenére azonban nem sikerült a fizetésről megegyezésre jutni.⁵⁷ Antall József Gorbacsovnak írt levelében jelezte, hogy „ez a de facto követelés meghaladja a magyar gazdaság teherbíró képességét, sürgetőnek tartjuk a megállapodás létrehozását. 1990 végén a magyar követelésálló-

⁵⁵ Lásd a 16. számú dokumentumot.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

mány 1,6 milliárd transzferábilis rubelt tett ki, és azóta jelentősen tovább növekedett [...] Az országaink közötti kapcsolatok új alapokra helyezése, a megoldásra váró kérdések rendezésének előmozdítása érdekében kész vagyok kölcsönösen elfogadható időpontban eleget tenni a Moszkvába szóló meghívásnak. Meggyőződésem, hogy személyes találkozásaink kedvező hatással vannak kapcsolataink alakulására és elősegítik azok megújulását.”⁵⁸

A magyar–szovjet megállapodás értelmében június 19-én befejeződött a szovjet csapatok kivonása Magyarország területéről. Viktor Silov⁵⁹ altábornagyot, a Déli Hadseregcsoporthoz parancsnokát búcsúlátogatáson fogadta Göncz Árpád⁶⁰ köztársasági elnök, Antall József miniszterelnök és Für Lajos⁶¹ honvédelmi miniszter. A megmaradt szovjet katonai és polgári objektumok és a használt földterületek pénzügyi elszámolásának kérdéseit ekkor még nem sikerült megnyugtatóan rendezni. Az utolsó szovjet katona távozása után kilenc nappal, június 28-án a KGST negyvenhatodik és egyben utolsó ülészakát Budapesten tartották. A résztvevők jegyzőkönyvet írtak alá az 1949-ben létrehozott nemzetközi gazdasági szervezet, a KGST végleges, jogutód nélküli feloszlásáról. Az ülésen részt vett Antall József is, aki a küldöttségeket⁶² fogadta.

A magyar–szovjet biztonsági partnerséget tartalmazó alapszerződés gondolata magyar „találmány” volt. Két egymással összefüggő koncepció kapcsán merült fel. Egyrészt a Magyarország köré fonódó biztonsági háló egyik rétegét a szomszédokkal kötendő szerződések fogják képezni, másrészt a szovjet politikai vezetés számára ezzel kívánták könnyebbé tenni a Varsói Szerződés feloszlását, amely ugyancsak a magyar biztonságpolitikai koncepció része volt. A szerződéskötés gondolatát Antall József 1990 novemberében vetette fel Gorbacsovnak Párizsban⁶³, és a magyar fél decemberben átadta a szerződés tartalmát vázoló téziseket. A magyar ajánlatra azonban a szovjet fél egészen februárig nem reagált, amelynek oka lehetett, hogy ez

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Viktor Jegorovics Silov (1940–) 1988-tól a Szovjetunió Déli Hadseregcsoportjának parancsnok-helyettese, 1990. december és 1991. június között a szovjet Déli Hadseregcsoporthoz parancsnoka volt. A Magyarországot megszálló szovjet csapatok utolsó tagjaként Viktor Silov altábornagy hagyta el hazánk területét a záhonyi Tisza-hídon, 1991. június 19-én.

⁶⁰ Göncz Árpád (1922–1915) Magyarország ideiglenes köztársasági elnöke 1990. május 2. és 1990. augusztus 3. között, majd köztársasági elnöke 2000. augusztus 3-ig.

⁶¹ Für Lajos (1930–2013) az MDF egyik alapító tagja, történész. Honvédelmi miniszter 1990. május 23. és 1994. július 14. között.

⁶² Bulgária: Viktor Volkov miniszterelnök-helyettes, külügyminiszter. Cseh és Szlovák Köztársaság: Jiří Dienstbier miniszterelnök-helyettes, külügyminiszter. Lengyelország: Dariusz Ledwowski külgazdasági együttműködési miniszter. Románia: Victor Babiuc ipari miniszter. Szovjetunió: Sztjepan Szitarjan miniszterelnök-helyettes.

⁶³ Lásd SÁRINGER 2015. a 21. számú dokumentumot.

időtájt a Szovjetunióban egymásnak feszülő belső politikai erők tovább rombolták a szovjet bürokrácia egyre kevésbé egységes „gépezetét” is. Az egymással ellentétes mozgás egyike a „centripetálisok”, akiknek célja a Szovjetunió megőrzése volt, a másik pedig a „centrifugálisok”, akik gyorsították a tagállamok függetlenedési törekvéseit. A szovjet Külügyminisztérium képviselői végül közölték, hogy Magyarországgal kívánnak először alapszerződést kötni. A magyar fél kezdeményezésére rövid időn belül két tárgyalás volt 1991 februárjában Budapesten, illetve Moszkvában⁶⁴. A megbeszélések során a felek lényegében megegyeztek a szerződés húsz cikkelyében, a huszonnégyből. A vita tárgyát képező négyből az egyik a biztonsági garanciákat tartalmazta. A két fél álláspontja jelentős eltérést mutatott: a Szovjetunió ragaszkodott a biztonsági záradékhoz, amely szerint egyik fél sem csatlakozhat a másik ellen irányuló katonapolitikai szervezethez. Ezt a szovjet diplomácia „Kvicinszkij⁶⁵ klauzulának” nevezte. Budapestnek azonban stratégiai célja volt az euroatlanti integráció, amelynek részét képezte a csatlakozási lépések megtétele a NATO-hoz csatlakozás felé. Így a Kvicinszkij klauzula ütközött a magyar érdekekkel. A szovjet fél eredetileg azt hangoztatta, és ezt külügyminiszteri szinten is megerősítette, hogy az első ilyen típusú szerződést Magyarországgal kívánja megkötni.

A februári moszkvai tárgyalást követően a magyar sajtóban számos nyilatkozat látott napvilágot, amelyek tartalmazták a tárgyalások tartalmi részleteit és ismertették a felek álláspontjait. Ráadásul a magyar újságírók „harcias” stílusban fogalmazták meg a magyar követeléseket. Ezek jelentősen befolyásolták a magyar tárgyaló küldöttség pozícióit, ezzel párhuzamosan a szovjet fél számára lehetetlenné tette, hogy elmozduljon a magyar javaslat irányába. Emellett a csehek lemásolták a magyar tervezetet, és átadták azokat, mint sajátjukat. A lengyel fél azt hangoztatta – főleg Nyugat felé –, hogy egyedül ők képviselnek a szovjetekkel szemben határozott álláspontot, a csehek ingadoznak, a magyarok pedig készek minden engedményre. Ezt követően Budapest áthidaló, kompromisszumos variánst dolgozott ki, amelyet április 3-án eljuttatott a szovjet illetékeseknek. Moszkva elfogadta a Budapest által adott „engedményeket” (ez némileg a szerződés szövegének új fogalmazását jelentette, illetve a közös határok menti tevékenység korlátozását), de visszaszerkesztette a magyar formulába a saját eredeti követeléseit is. A szovjet fél megpróbálta „versenyeztetni” szomszédait. Ennek jegyében a magyar fél által elutasított feltételek alapján, április 5-én aláírták a szovjet–román barátsági és együttműködési szerződést. Ezzel párhuzamosan a szovjetek tárgyalásokat folytattak a csehszlovák képviselők-

⁶⁴ A tárgyalások 1991. február 9-én és február 14. és 15. között zajlottak.

⁶⁵ Jurij Alexandrovics Kvicinszkij a Szovjetunió nagykövete a Német Demokratikus Köztársaságban 1990-ig, majd külügyminiszter-helyettes.

kel Prágában, ahol a biztonságpolitikai cikkeket leszámítva a tartalmi elemekről megállapodtak. A Szovjetunió és a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság október 2-án írta alá a barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. Bár a magyar külpolitika irányítói kezdeményezték a csehszlovák és lengyel partnerekkel a szerződés legfontosabb cikkeinek egyeztetését – a két megbeszélés 1991. április 17-én Prágában, két nappal később pedig Varsóban volt –, úgy tűnik, ezek jelentős eredménnyel nem jártak. A magyar–szovjet alapszerződés aláírásának előkészítése az év második felében felgyorsult, amelyhez hozzájárultak a Szovjetunióban zajló események is.⁶⁶

1991. augusztus 19-én a szovjet kormány egyes tagjai, a hadsereg és a KGB vezetői puccsot kíséreltek meg Mihail Gorbacsov ellen. Borisz Jelcin és az orosz parlament alkotmányellenesnek minősítette a részleges hatalomátvételt, és felszólította a katonákat, hogy ne forduljanak a nép ellen, az embereket pedig általános sztrájkra buzdította. Antall József ezekben a napokban folyamatos kapcsolatban volt George Bush-sal⁶⁷, François Mitterrand-nal⁶⁸, Helmut Kohl-lal⁶⁹, Václav Havellel⁷⁰ és Lech Wałęsával⁷¹. Jeszenszky Géza⁷² pedig Henning Wegenerrel⁷³, a NATO politikai ügyekben illetékes főtítkárhelyettesével konzultált a Szovjetunióban kialakult helyzetről. „Antall József miniszterelnök augusztus 21-én kora délután telefonon felhívta Borisz Jelcint, az Orosz Föderáció elnökét. Bevezetőjében sok szerencsét kívánt Jelcin úrnak és munkatársainak. Biztosította az orosz államfőt arról, hogy a világ sok

⁶⁶ Az elmondottakra lásd a 15. számú dokumentumot.

⁶⁷ George Herbert Walker Bush (1924–) 1989. január 20. és 1993. január 20. között az Amerikai Egyesült Államok elnöke volt.

⁶⁸ François Maurice Adrien Marie Mitterrand (1916–1996) francia szocialista politikus. Franciaország elnöke 1981. május 21. és 1995. május 17. között.

⁶⁹ Helmut Josef Michael Kohl (1930–2017) kereszténydemokrata politikus, aki a Német Szövetségi Köztársaság és a Németországi Szövetségi Köztársaság (1990. október 3.) kancellárja volt 1982. október 1. és 1998. szeptember 23. között.

⁷⁰ Václav Havel (1936–2011) cseh író, politikus, aki Csehszlovákia (1989–1992), illetve Csehország (1993–2003) köztársasági elnöke volt.

⁷¹ Lech Wałęsa (1943–) Az 1980 szeptemberében megalakult Szolidaritás nevű mozgalom elnöke. 1981. december 13-án Wojciech Jaruzelski tábornok hadiállapotot vezetett be Lengyelországban. Felfüggesztették a szabadságjogokat, a hadsereg megszállta az utcákat és stratégiai pontokat, kijárási tilalom lépett életbe, illetve a gyárakat katonai ellenőrzés alá vonták. Lech Wałęsa Lengyelország elnöke 1990. december 22. és 1995. december 22. között.

⁷² Jeszenszky Géza (1941–) az Eötvös Loránd Tudományegyetem történelem–angol szakán végzett 1966-ban, majd 1973-tól ösztöndíjas aspiráns a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében. 1984-től Fulbright ösztöndíjasként tanított a Kalifornia Egyetemen, Santa Barbarában. A Magyar Demokrata Fórum alapító tagja, 1989 őszétől az MDF Külügyi Bizottságának a vezetője. Külügyminiszter volt 1990. május 23. és 1994. július 14. között.

⁷³ Henning Wegener (1936–) a Németországi Szövetségi Köztársaság diplomatája, illetve a NATO Politikai Ügyek főtítkárhelyettese volt 1986 és 1991 között.

más kormányához hasonlóan a magyar kormány is támogatja Jelcin erőfeszítéseit. Hangsúlyozta, hogy a magyar kormány a válság megoldásának alkotmányos mód-szereit támogatja, köztük az orosz vezetésnek azokat az erőfeszítéseit, amelyek az alkotmányos rend helyreállítására irányulnak. Reményét fejezte ki, hogy a jelenlegi helyzetben a reformerők a Szovjetunióban sikerrel felülkerekednek a válságos hely-zeten. A magyar miniszterelnök utalt a Jelcin elnök úrnak korábban (július 4-én kelt) eljuttatott hivatalos magyarországi látogatásra szóló meghívás érvényességére. Bo-risz Jelcin válaszában megköszönte az erkölcsi támogatást nyújtó szavakat, és kö-zölte, hogy a meghívást elfogadja, reméli, hogy annak realizálására még ez év végén, novemberben vagy decemberben sor kerülhet. Jelenleg nyilván erre nincs mód, mert rendkívül drámai a helyzet a Szovjetunióban. [...] Az augusztus 21-én 11:00 órakor kezdeményezett beszélgetésre 15 óra 10 perckor került sor, ami 20 percig tartott.”⁷⁴ A magyar kormány támogatta az orosz reformfolyamatokat és elítélte a puccsot.⁷⁵

A tekintélyében megcsappant Gorbacsov augusztus 24-én érkezett Moszkvába, ahol lemondott pártfőtítkári tisztségéről. Betiltották a Szovjetunió Kommunista Pártját, és annak vagyonát elkobozták. Antall József augusztus 27-i keltezéssel leve-let küldött Mihail Gorbacsovnak⁷⁶: „Nagy örömmel és megnyugvással fogadtam augusztus 22-én kézhez kapott üzenetét egészségi állapotáról, az alkotmányos rend helyreállításáról, a demokratikus átalakulás politikájának megerősítéséről, valamint a Szovjetunió Miniszteri Kabinetje határozatairól. Ez alkalomból is megerősítem: a Magyar Köztársaság kormánya továbbra is mindent megtesz a kölcsönös előnyö-kön nyugvó jószomszédi kapcsolatok elmélyítésére. Meggyőződésünk, hogy az or-

⁷⁴ Lásd a 25. számú dokumentumot. Az elmondottakat vö. George Bush telefonbeszélgetése Mihail Gorbacsovval: „Mihail! Drága George, örülök, hogy hallom a hangod! Válaszolta. Istenem én is rettentően örülök! Hogy van? Elnök úr, kezdte Gorbacsov, a kalandorok nem jártak sikerrel. Már négy napja itt rostokolok. Minden módszert bevetettek, hogy nyomást gyakoroljanak rám. A ten-ger és a szárazföld felől egyaránt blokád alá vettek. A testőreim azonban megvédték, ellenálltunk a támadásnak. Pontosan hol van most? – kérdeztem. A Krímben. Alig egy órája, hogy visszavet-tem elnöki jogosítványaimat. Felvettem a teljes körű kapcsolatot a köztársaságok vezetőivel, és a hadügyminisztérium irányítását átadtam Mojszejevnek.” BUSH–SCOWCROFT 2014. 540.

⁷⁵ Vö. JESZENSZKY Géza: Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltozás éveiben. Budapest, Osiris Kiadó, 2016., 160–151. (A továbbiakban JESZENSZKY 2016)

⁷⁶ „Augusztus 29-én 10:30-kor alkalmam volt átadni Antall József miniszterelnök úr Gorbacsov elnöknek szóló levelét A. Sz. Csernyajevnek, A Legfelső Tanács tagjának, Gorbacsov külügyi főtanácsadójának, aki mint ismeretes a Krímben együtt volt Gorbacsovval fogva tartva. Csernyajev a levél figyelmes elolvasása után hangsúlyozottan az elnök nevében is kifejezte köszönetüket a magyar vezetés, vezetőtestületek és személyesen a miniszterelnök úr egyértelmű, határozott és haladéktalan baráti állásfoglalásáért, az alkotmányosság, a haladás, a demokrácia és a jószom-szédi viszony érdekében. Közölte, hogy a levelet még a nap folyamán továbbítani tudja Gorbacsov elnökhöz.” Lásd a 30. számú dokumentumot.

szágunkban kibontakozó átalakulás sikere egyben nemzetközi, európai és magyar érdek is. Engedje meg, hogy tájékoztassam az országaink közötti kapcsolatok alakulásáról. Megítélésem szerint az országaink társadalmi-gazdasági helyzetében, kapcsolati rendszerében bekövetkezett új helyzethez, a konvertibilis valuta-elszámolásra, a világpiaci árakra való áttéréshez nem tudtunk eddig alkalmazkodni. [...] Az 1991. évi államközi gazdasági-kereskedelmi megállapodás mintegy 2,1 Mrd USD összegű szovjet, illetve 1,8 Mrd USD összegű magyar exportot irányozott elő. Augusztus közepén vállalataink összes szállítási kötelezettsége a szerződésállomány alapján a szovjet exportban meghaladja az 1,5, a magyar exportban az 1,8 USD összeget. Ezzel szemben, míg a magyar vállalatok importja a tényleges fizetések alapján eléri a 700 M USD-t, a szovjet szervezetek mindössze 170 M USD körüli tényleges fizetést eszközöltek. [...] Országaink politikai-gazdasági kapcsolatainak új alapokra helyezését, az Orosz Föderációval, Ukrajnával, Kazahsztánnal és a többi köztársasággal már kialakított kapcsolataink fejlesztését a magyar kormány kulcsfontosságúnak tartja.”⁷⁷ A magyar miniszterelnök felhatalmazta Kádár Bélát⁷⁸, a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok miniszterét, hogy folytasson tárgyalásokat a két ország gazdasági és kereskedelmi kapcsolatainak megújításáról, valamint az élelmiszeripari, gyógyszer- és egyéb szállítások lehetőségeiről.⁷⁹

Borisz Jelcin nem felejtette el, hogy Antall József egyike volt azoknak, akik az 1991. augusztusi puccskísérlet legforróbb napján felhívták őt telefonon, hogy rokon-szenvéről és támogatásáról biztosítsa, beleértve a nemzetközi fórumokon való fellépést is. Antall személyesen először 1991. december 6-án találkozott Jelcinnel, amikor aláírták Moszkvában a magyar–oroszlapszerződést. Akkoriban Gorbacsov és Jelcin székhelye a Kreml volt. Antall találkozott a megszűnő Szovjetunió elnöki székében utolsó heteit töltő Gorbacsovvál és a jövő felé tekintő Jelcinnel. Az orosz elnökkel folytatott megbeszélés egyik eredményeképpen a magyar–oroszlapszerződés preambulumaiba utólag beiktattak egy szövegrészt, amely az 1956-os szovjet katonai beavatkozást elítélte. Antall számára a legfontosabb kérdés a szovjet csapatkivonást követő pénzügyi elszámolás volt. Mindenképpen szerette volna elérni a „nullszaldós” megoldást, amelynek értelmében a szovjet hadsereg által létrehozott építményeket ellentételezi a környezetben okozott kár. Az államközi szerződések kérdésében 1991 végétől az orosz elnök döntött, aki a nulla megoldásra 1991 decemberében, Moszkvában ígent mondott.⁸⁰ Emellett Antall József és Borisz Jelcin ekkor írták alá

⁷⁷ Lásd a 27. számú dokumentumot.

⁷⁸ Kádár Béla (1934–) akadémikus. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere 1990. május 23. és 1994 júniusa között. Országgyűlési képviselő 1994 és 1998 között.

⁷⁹ Lásd a 27. számú dokumentumot.

⁸⁰ Antall kérésére Jelcin megerősítette a „nullszaldós” szóbeli megállapodást 1992 júliusában, amikor

a Szerződés a Magyar Köztársaság és az Oroszországi Szövetségi Szocialista Szovjet Köztársaság közötti Baráti Kapcsolatokról és Együttműködésről című alapszerződést. Magyarország és az Orosz Föderáció nagyköveti szinten hivatalosan ugyancsak december 6-án vette fel a diplomáciai kapcsolatot.⁸¹

A Szovjetunió felbomlása

Az augusztus 19-i sikertelen puccs felgyorsította a Szovjetunió dezintegrálódási folyamatát, amelyet a Nyugat nem gyors ütemben várt. Szeptemberig tizenöt köztársaságból tizenkettő nyilvánította ki függetlenségét és egyben kiválását a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségéből. Nyilvánvaló lett, hogy a Szovjetunió hamarosan megszűnik létezni. A függetlenedési folyamattal párhuzamosan az egyes köztársaságok az önálló államiság megteremtésének útjára léptek. Érvényben volt az 1977. évi szovjet alkotmány 9. fejezetének 80. cikkelye, amely szerint: „A szövetségi köztársaságnak joga van kapcsolatokat létesíteni külföldi államokkal, szerződéseket kötni velük, diplomáciai és konzuli képviselőket cserélni, részt venni a nemzetközi szervezetek tevékenységében.” Az egyes köztársaságok a függetlenné válásuk során már a gyakorlatban is éltek/élhettek alkotmányos jogukkal, amelyre korábban nem is mertek gondolni vagy hivatkozni.

A második világháború befejező szakaszában a balti térség nem volt a Vörös Hadsereg számára katonai szempontból fontos terület. A szovjet Északi Hadseregcsoporthoz érkezésével párhuzamosan a háború utolsó hónapjaiban kezdődött el a szovjet politikai és gazdasági struktúra átvétele. A következő négy és fél évtizedben a három balti köztársaság ellentmondásos utat járt be. Társadalmi változásához hozzátartozott az orosz ajkú lakosság betelepítése és egyre növekvő aránya. Az orosz nyelv

Helsinkiben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet alkalmából folytattak kétoldali megbeszélést. Mint ismeretes, Jelcin 1992. november 10–11. között Budapestre látogatott, ahol aláírták a szovjet csapatkivonással kapcsolatos elszámolási kérdésekről, valamint az 1956-os dokumentumokat tartalmazó archívumok kölcsönös hozzáférhetőségének biztosításáról rendelkező megállapodásokat, továbbá a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek jogainak biztosítását szorgalmazó nyilatkozatot. Az orosz elnök a tárgyalások után a Rákoskeresztúri temetőbe ment, ahol megkoszorúzta az 1956-os forradalom és szabadságharc vértanúinak emlékművét, majd átment az ettől balra lévő Nagy Imre sírhoz és főhajtással tisztelt meg a kivégzett miniszterelnök előtt. Jelcin a délután folyamán beszédet mondott a Parlament Képviselőházi Üléstermében: „1956 tragédiája a szovjet rendszer lemoshatatlan szégyenfoltja marad örökké!... Keserű beismerni, hogy a Kreml akkori vezetőinek parancsára a tragikus eseményekbe az orosz katonákat is belerángatták”. Vö. MARINOVICH 2003.

⁸¹ MARINOVICH 2003. Vö. MARINOVICH Endre: Antall és Jelcin. In: http://www.antalljozsef.hu/hu/antall_es_jelcin (Belépés: 2015. március 5.).

kötelező oktatása és egyben terjedése mellett az észti, a lett és a litván nyelvet és kultúrát háttérbe szorították. Ezek súlyos nemzeti sérelmekként rögzültek a balti lakosság széles társadalmi rétegeiben, annál is inkább, mert az állami tisztviselők nagyjábólik része nem vagy alig beszélt a köztársaságok többségi nyelveit. Észtországban a nyolcvanas évek második felétől – a peresztrojkával párhuzamosan – megerősödtek az ellenzéki csoportok és megalakult az Észt Népi Front (ÉNF), amely több ideológia és politikai irányvonalat képviselő csoport gyűjtőmozgalma volt. Az Észt Legfelsőbb Tanács kimondta Észtország függetlenségét 1988. november 16-án, amelyet a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa alkotmányellenesnek minősített. Az Észt Népi Front radikalizálódott, 1990. április elején az Észt Legfelsőbb Tanács kormányfővé választotta az ÉNF vezetőjét, Edgar Savisaart⁸², a törvényhozás pedig Arnold Rüütelt⁸³ választotta köztársasági elnökké. A szovjet katonai egységek akciókat indítottak az észti kormány és az észti parlament megdöntésére 1991. augusztus 19-én, amelyek azonban nem jártak eredménnyel. Az időzítés nem volt véletlen, hiszen a szovjet konzervatív kommunisták ugyanekkorra szervezték az erőszakos hatalomátvételt Gorbacsov ellen. Másként fogalmazva a puccsisták egy időben több helyen akarták elindítani a szovjet birodalmi visszarendeződést, amely – mint láttuk – teljes kudarcba fulladt. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa végül 1991. szeptember 6-án elismerte Észtország függetlenségét.

Lettországban a peresztrojka utolsó éveitől igen intenzíven alakítottak pártokat, amelynek eredményeképpen 1991 végére negyvenöt párt, illetve pártjellegű tömörülés működött. A fő jellemzőjük, hogy nemzeti alapon szerveződtek. A legnagyobb politikai tömörülés a Lettországi Népfront volt, amelynek taglétszáma az 1980-as évek végén elérte a százhúszezer főt. Az 1990-ben tartott legfelső tanácsi választáson a Lettországi Népfront megszerezte a képviselői helyek több mint kétharmadát. Érdekes jelenség volt, hogy a nyolcvanas évektől markánsan megjelenő nemzeti gondolat képviselője az az Anatolijs Gorbunovs⁸⁴, aki a Szovjetunió Kommunista Pártja lettországi szervezetének ideológiai titkára, 1988 és 1990 között a Lett Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke volt. A balti állam 1991. augusztus 21-én kiáltotta ki függetlenségét, amelyet a Szovjetunió szeptember elején elismert.

⁸² Edgar Savisaar (1950–) Észtország miniszterelnöke volt 1991. augusztus 20. és 1992. január 29. között.

⁸³ Arnold Rüütel (1928–) az észti Legfelsőbb Tanács elnöke (államfő) 1990 és 1992 között, majd az Észt Köztársaság elnöke 2001 és 2006 között.

⁸⁴ Anatolijs Gorbunovs (1942–) a lett Legfelsőbb Tanács elnöke (államfő) 1990 és 1993 között, majd a lett parlament elnöke 1993. július 6. és 1995. november 7. között. Később környezetvédelmi és regionális fejlesztési miniszter (1996–1998), illetve közlekedési miniszter 2002-ig.

Litvániában évszázados hagyománya volt a pártok alakításának. Vytautas Landsbergis zenetudós vezetésével alakult meg a népfront jellegű Sajudis mozgalom. A mozgalom Szejmje és Tanácsa 1989 februárjában állást foglalt a független, szabad, demokratikus és semleges Litvánia mellett. Követelték a balti övezet demilitarizálását, amely azonban szembe ment az európai súlyponteltolódási folyamatokkal. Ekkor ugyanis a Nyugat és Kelet közötti katonai súlypont Közép-Európából egyrészt Északra, a balti térségbe helyeződött át. A Sajudis az 1990. évi tavaszi választásokon győzelmet aratott és Landsbergis lett a Litván Legfelső Tanács elnöke. 1990 áprilisától pedig a Sajudis függetlenítette magát a peresztrojkától és a gorbacsovi irányvonaltól. 1990. március 21-én Gorbacsov rendeletet bocsájtott ki a Szovjetunió szuverenitásának fenntartásáról Litvánia területén. Két nappal később a Szovjetunió ejtőernyősöket és tankokat vetett be a szovjet hatalom visszaállítása érdekében, és Moszkva április 23-án ultimátumban követelte a függetlenségi nyilatkozat visszavonását. Landsbergis kezdeményezésére a három balti köztársaság vezetőinek találkozásán (május 12-én) koordinálták a Szovjetunióval szembeni közös elveket és lépéseket. Észtország, Lettország és Litvánia július 27-én bejelentette, hogy nem vesznek részt az új, szovjet szövetségi szerződés kidolgozásában.

A balti–orosz, az örmény–azeri konfliktusok és a nemzeti-etnikai megmozdulások, a kétszázezer zsidó kivándorlása a szovjet válság fontos vonásai voltak. Gorbacsov nem tudott egyértelmű álláspontot kialakítani sem a balti válság, sem az azeri–örmény összecsapás kapcsán. Gorbacsov egyszer a mézesmadzag, egyszer a furkósbot politikáját folytatta. Így például gazdasági blokádnak alá vette Litvániát. 1991 áprilisában Grúzia követelte elszakadását a Szovjetuniótól, amelyet Zviad Gamszahurdia⁸⁵ antikommunista diktatúrája követett. Gorbacsov egyik utolsó lépése a Szovjetunió egyben tartására az 1991. március 17-i népszavazás kezdeményezése volt. A balti köztársaságokban, Grúziában és Moldovában megtagadták a szavazást. Megjegyzendő, hogy ekkor Ukrajnában a szavazók nyolcvan százaléka kívánt a Szovjetunióon belül maradni.⁸⁶

Ilyen körülmények között napi kérdéssé vált az egyes tagköztársaságok önállóságának elismerése és a diplomáciai kapcsolatok felvétele. Ez komoly politikai lehetőséget tartogatott Magyarország számára, amelyből külpolitikai tőkét kovácsolhatott. Konkrét lépésekkel is tanúbizonyságát adhatta, hogy tudomásul veszi a Szovjetunióban bekövetkezett változásokat, és az új helyzetet figyelembe véve kész új alapokra

⁸⁵ Zviad Gamszahurdia (1939–1993) Grúzia első elnöke 1991. április 9. és 1992. január 6. között, akit Eduard Sevardnadze követett Grúzia elnöki székében 1992 és 2003 között.

⁸⁶ Az elmondottakat vö. *20. századi egyetemes történet 1890–1995 Európa*. Szerk.: DIÓSZEGI István, HARSÁNYI Iván, NÉMETH István. Budapest, Korona Kiadó, 1997. II. köt. 286–299. (A továbbiakban DIÓSZEGI, HARSÁNYI, NÉMETH 1997.)

helyezni kapcsolatait az önállóság útjára lépő köztársaságokkal. A magyar külpolitika és diplomácia irányítói felismerték a lehetőséget, amelynek során első lépcsőben a diplomáciai kapcsolatokat újította meg vagy vette fel a kiváló köztársaságokkal, amellyel egyben önálló államiságukat is elismerte. Második lépcsőben pedig gondoskodott a külképviseltek felállításáról.

Jávorszky Béla⁸⁷ helsinki magyar nagykövet 1991 februári jelentése szerint „Észtország nagyra értékelné, ha Magyarország információs vagy kulturális központot létesítene Tallinnban⁸⁸. Tisztában vannak kényes helyzetünkkel, addig nem is akarnak komolyabb lépésre biztatni, ameddig a szovjet csapatok el nem hagyták hazánk területét. Egy kulturális (vagy még inkább információs) központ ugyanakkor betölthetné azt a szerepet, amit egy konzulátus vagy más diplomáciai misszió, s adott helyzetben átalakulhatna követséggé.”⁸⁹ Mārtiņš Virsis⁹⁰ lett külügyminiszter-helyettes a moszkvai magyar nagykövetség első titkárának, Bács Zoltánnak elmondta, hogy Lettország feltétlenül erősíteni kívánja kapcsolatait Magyarországgal, ennek érdekében továbbra is szorgalmazza tájékoztató iroda felállítását Budapesten. Irodájuk működik már Svédországban, az Európa Parlament mellett és a legújabb Dániában. Tárgyalásokat folytatnak Lengyelországgal is egy – esetleg konzuli funkciókkal is felruházott – képviselő nyitására. Szándékaik szerint a budapesti irodának is készek szélesebb, a tájékoztatási feladatokat is meghaladó hatáskört adni.⁹¹ Magyarország Észtországgal, Lettországgal és Litvániával 1991. szeptember 2-án újította fel a diplomáciai kapcsolataikat⁹², amely összhangban volt az Európa Tanács céljaival is. A szervezet arra törekedett, hogy „új, európai értékeken nyugvó, szuverén államokból álló szövetség alakuljon a Szovjetunió helyén. Amennyiben ez elfogadja a jogállamiság, az emberi jogok és alapvető szabadságjogok kritériumait, teljesen új típusú kapcsolatok építhetők ki az ET-vel. A három balti köztársaság elismerése kapcsán azt

⁸⁷ Jávorszky Béla (1940–) 1990 júliusától a Külügyminisztérium munkatársa, az I. Területi Főosztályon. 1990 szeptemberétől rendkívüli és meghatalmazott nagykövetségként a helsinki magyar nagykövetséget vezette 1994-ig. Észtországban 1991. december 10-én, Lettországgal december 16-án, Litvániával december 17-én nyújtotta át a megbízólevelét. Vö. a 65. és 66. dokumentumokkal.

⁸⁸ Tallinn (oroszol Таллин, németül: Reval) Észtország fővárosa. Napjainkban megközelítőleg 450 ezren lakják, amelynek 55,3 százaléka észt, 36,3 százaléka orosz és 3,5 százaléka ukrán.

⁸⁹ Lásd a 45. számú dokumentumot.

⁹⁰ Mārtiņš Virsis (1959–) Lettország külügyminiszterének első helyettese 1990. július és 1993. október között.

⁹¹ Lásd a 47. számú dokumentumot.

⁹² Lásd a 65. és 66. számú dokumentumokat. Mint ismeretes, korábban Magyarország Észtországgal 1922-ben, Lettországgal és Litvániával 1923-ban vette fel a diplomáciai kapcsolatot.

tanácsolták a balti vezetőknek, hogy ne szakítsanak véglegesen a központi szovjet hatalommal, s tartsanak majd fenn szoros együttműködést az új Unióval is.”⁹³

Göncz Árpád meghívására 1991. május 30. és június 1. között Magyarországon tartózkodott Leonyid Kravcsuk, az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának elnöke. A 20. századi magyar–ukrán kapcsolatok történetében ez volt az első ilyen magas szintű látogatás. „Az elnöki látogatás visszaigazolása volt annak, hogy Magyarország elsőként biztosította támogatásáról Ukrainát szuverenitásának kinyilvánításával kapcsolatban. Hazánk számára pedig az a jelentősége, hogy a Szovjetunió tagköztársaságai közül a szomszédos Ukrajnával a legelmélyültebbek a kapcsolataink. Ezt híven tükrözi az a példátlanul nagyszámú dokumentum, amelynek aláírására Kravcsuk elnök látogatása idején került sor. A dokumentumok közül politikai súlyát tekintve számunkra a legkiemelkedőbb jelentőségű a magyar fél kezdeményezésére létrejött nyilatkozat a két ország együttműködésének alapelveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén, amely példaértékű a térség országai közötti együttműködés tekintetében.”⁹⁴ – írta Jeszenszky Géza. Moszkva fokozott figyelemmel kísérte Magyarország és Ukrajna közeledését. Kravcsuk elnök budapesti látogatását megelőzően Ivan Aboimov⁹⁵ budapesti szovjet nagykövet május 29-én hivatalában felkereste Szokai Imrét⁹⁶ a Külügyminisztérium helyettes államtitkárát. A nagykövet – a szovjet kormány utasítására – észrevételeket tett Kravcsuk látogatásával és a magyar–ukrán nyilatkozattal kapcsolatban: „az USZSZK nem rendelkezik korlátlan nemzetközi jogalanyisággal, és külkapcsolatait csak a szovjet alkotmánnyal, törvényekkel és nemzetközi kötelezettségekkel összhangban alakíthatja. A nemzetközi jog általánosan elfogadott normái szerint csak az önálló államokat ismerik el a nemzetközi kapcsolatok teljes jogú részvevőinek. Az Ukrán SZSZK vagy más szövetséges köztársaság, s valamely harmadik ország, így Magyarország között is csak olyan viszonyról lehet szó, amely illeszthető a Magyar Köztársaság és a Szovjetunió szerződéses kapcsolatainak kereteibe, mintegy kiteljesítve azok rendelkezéseit, hatékony megvalósításukat szolgálva az egyes köztársaságok viszonylatában.”⁹⁷ Aboimov hozzátette, ha a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság közötti kapcsolatok alapjairól szóló nyilatkozat nem felelne meg a kritériumoknak, úgy szovjet részről hivatalosan értesítik a magyar Külügyminisz-

⁹³ Lásd az 57. számú dokumentumot.

⁹⁴ Lásd az 53. számú dokumentumot.

⁹⁵ Ivan Pavlovics Aboimov (1936–) szovjet külügyminiszter-helyettes 1990 júliusáig, majd 1990 augusztusától a Szovjetunió Budapesten akkreditált nagykövete volt.

⁹⁶ Szokai Imre (1950–) 1974-től dolgozott a Külügyminisztériumban. 1990. január 15-től miniszterhelyettes, majd 1990. június 4-től 1991. december 17-ig helyettes államtitkár volt a Külügyminisztériumban.

⁹⁷ Lásd az 51. számú dokumentumot. Vö. KESKENY 2012. 85.

tériumot az álláspontjukról. Felhívta a figyelmet arra is, hogy „az egyik fél kompetenciáját meghaladó felelősségvállalás, ami nem felel meg sem jogi helyzetének, sem a realitásoknak, – semmisnek tekintendő. Ez nem ösztönözné, hanem nehezítené a normális, egyenjogú és kölcsönösen előnyös magyar–szovjet kapcsolatokat, azok kialakult jó légkörét.”⁹⁸

Jeszzenszky Géza augusztus közepén hivatalos látogatást tett Ukrajnában: „Az ukrán tárgyalópartnerek köszönetüket fejezték ki hazánknek, hogy Magyarország elsőként támogatta Ukrajna szuverenitását. Számunkra rendkívül fontos, hogy a Szovjetunió tagköztársaságai közül különlegesen jó kapcsolatokat építsünk ki a szomszédos Ukrajnával, legnagyobb szomszédunkkal. Ezt különösen motiválja a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok potenciális lehetősége, illetve az a tény, hogy az Ukrán SZSZK-ban mintegy 200 ezres magyar kisebbség él.”⁹⁹ A magyar külügyminiszter látogatásának keretében megnyitotta Magyarország kijevi főkonzulátusának ungvári konzuli hivatalát.¹⁰⁰ Ukrajna 1991. augusztus 24-én nyilvánította ki függetlenségét, amelyet a december 1-én tartott népszavazás megerősített. A diplomáciai kapcsolatok felvétele hivatalosan december 6-án történt meg, amikor Antall József Ukrajnába látogatott Leonyid Kravcsuk államfő meghívására, és ekkor Magyarország a kijevi főkonzulátust nagykövetségi rangra emelte.¹⁰¹ A magyar miniszterelnök a Gorbacsovval és Jelcinnel folytatott tárgyalások után, még aznap Moszkvából utazott Kijevbe, ahol aláírta – a Szovjetunió és Oroszország után – Ukrajnával kötött alapszerződést.

Az 1991 decemberében megkötött magyar–ukrán szerződéssel kapcsolatban felmerült, hogy az Antall József vezette kormány hibát követett volna el,¹⁰² amikor elfogadta a Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna közötti nemzetközi okmány 2. cikkét: „a Szerződő Felek az Egyesült Nemzetek Alapokmányában és az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet dokumentumaiban vállalt kötelezettségeikkel összhangban a közöttük esetleg felmerülő vitákat kizárólag békés eszközökkel oldják meg. Soha, semmilyen körülmények között sem alkalmazzák egymással szemben elsőként fegyveres erőiket. A Felek tiszteletben tartják egymás területi épségét, és kijelentik, hogy egymással szemben nincs és nem is lesz területi követelésük.”¹⁰³ Egyetérttek Jeszenszky

⁹⁸ Lásd az 51. számú dokumentumot.

⁹⁹ Lásd az 56. számú dokumentumot.

¹⁰⁰ Vö. KESKENY 2012, 84–85.

¹⁰¹ Vö. JESZENSZKY 2016., 169–171.

¹⁰² Erre vonatkozóan lásd JESZENSZKY 2016. 64., 280–282.

¹⁰³ Lásd <http://www.regione.taa.it/biblioteca/normativa/bilaterali/Ungheria%20Ucraina2.pdf> (letöltés: 2017. december 20.)

Géza azon megállapításával, amely szerint Magyarország határainak megváltoztatására alkalom nem volt és nem is lehetett.¹⁰⁴ A szerződés preambulumban a felek rögzítették, hogy a Helsinki Záróokmányban, az Új Európáról szóló Párizsi Chartában és az EBEÉ más dokumentumaiban rögzített kötelezettségeket maradéktalanul végrehajtják. Hozzájárulnak a demokratikus, békés és egységes Európa megteremtéséhez. Magyarország nemzetközi megítélése – presztízse – igen jelentős volt éppen a békés és demokratikus átalakítás – a rendszerváltoztatás – folyamata miatt is a korábbi évtizedekhez képest.¹⁰⁵ A magyar külpolitika irányítóiban, a miniszterelnökökben és külügyminiszterekben fel sem merült a határok megváltoztatásának lehetősége.¹⁰⁶ A magyar külpolitika egyik fontos célja az euroatlanti integráció volt, amelynek alapja a Helsinki Záróokmány, az Európa Tanács, az 1990. évi Párizsi Charta, az Európai Közösségek klauzúráinak elfogadása volt, tiszteletben tartva az emberi, kisebbségi jogokat és más államok szuverenitását. A magyar kormány alapvetése a két- és a többoldalú kapcsolatok egyensúlyba hozása során a baráti kapcsolatok erősítése volt.¹⁰⁷ Az Európában és különösen a Közép-Európában zajló biztonságpolitikai folyamatokat az egyesült Németország fokozott figyelemmel kísérte, annál is inkább, mivel az egyesült Németország – mint már említettük – a kis államok rendszerében volt érdekelt a térségben. Gondoljunk csak a délszláv térségben zajló folyamatokra, a függetlenedő délszláv államok elismerésére vagy az önállóság útjára lépő Csehországra és Szlovákiára. Geopolitikai szempontból pedig Magyarország déli határán, a volt Jugoszlávia területén – több törésvonal mentén – háborús összecsapások kezdődtek. Keleten Romániával nem volt felhőtlen a viszony. Északon pedig a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársasággal a kapcsolatokat a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megépítésének vitája és a történelmi sérelmek terhelték. A független Ukrajnával aláírt alapszerződés éppen annak a lehetőségét zárta ki, hogy a Prága, Pozsony, Bukarest vonalon újabb – a két világháború közötti időszakban hatékonyan működő¹⁰⁸ – gyűrű alakuljon ki Magyarország körül. Ezeket a szempontokat figyelembe véve az Antall-kormány lépései a magyar–ukrán alapszerződés aláírására megalapozottnak és megfelelőnek tekinthetők.

¹⁰⁴ JESZENSZKY 2016. 280–282.

¹⁰⁵ Lásd BÁBA Iván: *Rendszerváltoztatás Magyarországon. Egy történelmi pillanat leírása*. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2015.

¹⁰⁶ Lásd Antall József külpolitikai gondolkodását: ERDŐDY 2011., JESZENSZKY 2016. 22–28., SÁRINGER 2016., illetve a *A nemzeti megújulás programja*. Budapest, 1990, 177–185. A külpolitikai irányelvekhez SÁRINGER 2014, 117–200.

¹⁰⁷ Lásd SÁRINGER 2015. 25–78.

¹⁰⁸ Lásd például ÁDÁM Magda: *A kisantant (1920–1938)*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1981.

Belorusszia 1991. augusztus 25-én fogadta el függetlenségi nyilatkozatát. Oroszország elismerte a volt szovjet tagköztársaságok függetlenségéhez, önálló külkapcsolatok létesítéséhez való jogát, majd ezt követően Belorusszia, Oroszország és Ukrajna államfői Bresztben, december 8-án döntöttek arról, hogy laza államszövetséget hoznak létre Független Államok Közössége (FÁK) néven, és a Szovjetuniót megszűntnek nyilvánították. Két héttel később, december 25-én lemondott Mihail Gorbacsov a szövetségi elnöki posztjáról a Független Államok Közösségének kialakulása miatt. Vele egyidőben lemondott Jevgenyij Saposnyikov¹⁰⁹, a szovjet haderő főparancsnoka és átadta az atomfegyverek ellenőrzésének jogát a FÁK katonai főparancsnokának. Ugyanezen a napon a Kreml tetejéről levonták a szovjet – a sarlós-kalapácsos – vörös zászlót és helyébe felvonták az orosz trikolorót. Másnap a szovjet szövetségi parlament felsőháza, a Köztársasági Tanács kimondta a Szovjetunió megszűnését. A Szovjetunió helyét az ENSZ Biztonsági Tanácsában Oroszország vette át. Ezzel megszűnt a Szovjetunió, az eurázsiai birodalom hivatalosan sem létezett többé. A Gorbacsov által megkezdett folyamat túlnőtt magán Gorbacsovon, aki képtelen volt egyben tartani a minden alkotóelemében roskadozó és rogyadozó birodalmat. Magyarország kormánya pedig december 26-án nyilatkozatot tett közzé a Független Államok Közösségével kapcsolatos álláspontjáról.¹¹⁰ Brent Scowcroft így fogalmazott: „Ragyogó képességei ellenére Gorbacsovnak akadt egy végzetes hibája. Képtelen volt kemény döntéseket hozni, majd kitartani mellettük.”¹¹¹ Az elmúlt időszak eseményeit is figyelembe véve inkább úgy is fogalmazhatnánk, hogy Gorbacsov elhitte a nyugati politikusok ígéreteit. Egyszerre volt realista és egyszerre volt idealista, amelynek következménye bizonyos ingapolitika lett. A továbbiakban a kérdés az volt, hogy Oroszország Ukrajnával együtt vagy egymás nélkül érvényesülnek a világpolitikai rendszerben. Annál is inkább fontos volt ez a kérdés, mert – Zbigniew Brzezinski¹¹² szavaival élve – Oroszország Ukrajnával birodalom, nélküle viszont regionális hatalom.

¹⁰⁹ Jevgenyij Saposnyikov a Szovjetunió utolsó védelmi minisztere 1991. augusztus 22. és 1991. december 25. között.

¹¹⁰ Az elmondottakat vö. Javaslat a kapcsolatok alakítására a Szovjetunió utódállamaival. Keltezése: 1991. szeptember 17. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 61. d. és NAGY Miklós: *A magyar külpolitika kronológiája 1990–2010*. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2015. 34–57.

¹¹¹ BUSH–SCOWCROFT 2014. 571.

¹¹² Zbigniew Kazimierz Brzezinski (Brzeziński) lengyel származású amerikai politológus, geopolitikus. James Earl Carter amerikai elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója 1977. január 20. és 1981. január 20. között.

Az Antall-kormány megalakulása után egy évvel az új magyar külpolitika első céljai megvalósultak. Az utolsó szovjet katona távozásával Magyarország 1944. március 19-e után nemzetközi jogi szempontból is szuverén ország lett. Megvalósult az 1956. októberi forradalom és szabadságharc célja, hazánk nem csak kilépett a Varsói Szerződésből, hanem megszűnt létezni maga a Varsói Szerződés. A szovjet szövetségi rendszer gazdasági alapjának szánt KGST nem váltotta be a hozzá fűzött célokat, nem valósult meg a Szovjetunió és csatlósállamai között a megfelelő gazdasági és pénzügyi kapcsolat, hiszen az úgynevezett „Keleti Blokk” válságát és összeomlását éppen a „szocialista gazdaságnak” nevezett rendszer okozta. Antall József és kormánya megvalósították az 1990 májusában vállalt külpolitikai célok egyikét. Hozzá kell tennünk azt is természetesen, hogy ezzel nem szeretnénk kisebbiteni a Németh Miklós vezette kormány lépéseit a szovjet csapatok végleges kivonásával kapcsolatban.

Magyarország lépései az euroatlanti integráció felé. Magyarország és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolata

A rendszerváltoztatási folyamat kezdetekor a kelet-közép-európai országok mind gazdasági, mind politikai értelemben Nyugat felé nyitottak. Elsősorban ebben az irányban keresték a gazdasági kooperáció lehetőségeit, illetve az euroatlanti intézményekbe akartak minél hamarabb beilleszkedni, és gyorsítani az euroatlanti integrációjukat. Ezek a lépések Magyarország esetében nem azt jelentették, hogy megszünteti a működő keleti együttműködéseit, hanem sokkal inkább azt, hogy kiegyensúlyozza a korábbi, leginkább keleti irányú politikai és gazdasági kapcsolatait. 1990 novemberében, a Szovjetunió párizsi nagykövetségén Antall József kijelentette Mihail Gorbacsovnak, hogy „A nyugati kapcsolatok kiegyenlítést jelentenek, szó sincs elhanyagolásról. Keleti kapcsolataink az egész ipart érintik, a legnagyobb munkástömeget, logikusan nem is gondolható rólunk, hogy nem akarunk jó kapcsolatokat a szomszédokkal.”¹¹³

A kelet-közép-európai országok gyakran egymást túlcitálva igyekeztek elnyerni a washingtoni, brüsszeli, párizsi vagy bonni/berlini döntéshozók szimpátiáját és támogatását, illetve bizonyítani országuk alkalmasságát a minél gyorsabb integrációhoz. Emellett az egymás közötti kooperációra és fórumokra keretet biztosítottak a regionális együttműködések, elsősorban a Visegrádi Hármak, a Közép-európai

¹¹³ SÁRINGER 2015, 21. számú dokumentum, 169.

Szabadkereskedelmi Megállapodás¹¹⁴, a Pentagonale, a Hexagonale, majd a Közép-európai Kezdeményezés, amelyek azonban nem szolgálhattak a már létező európai és nemzetközi szervezetekben elnyerhető teljes jogú tagság alternatívájaként. A fiatal demokráciák célja első fázisban, hogy az Európa Tanács tagjai közé kerüljenek. Az emberi jogok tiszteletben tartása, a demokratikus intézményrendszer és a piacgazdaság kiépítése az Európa Tanács-i tagság feltétele is volt, amely egyben küszöböt is jelentett az Európai Közösségekhez/Európai Unióhoz csatlakozáshoz.

Magyarics Tamás úgy fogalmazta meg a hidegháború utáni években a washingtoni külpolitika paradoxonát, hogy „földrajzilag jelentős mértékben kitárult a tér az amerikaiak előtt a világ különböző pontjain keletkező hatalmi vákuumok révén. Washington úgy döntött, hogy a számára előnyös helyzetet a lehető legnagyobb mértékben kihasználja, és megpróbálja kitölteni ezeket az üresket”.¹¹⁵ Ennek következtében a régi szövetségeseinek már nem tudott annyi előnyt nyújtani, mint korábban. A rendelkezésre álló erőforrásai nem álltak arányban az új kötelezettségekkel, így bizonyos mértékben át kellett csoportosítani azokat. A megváltozott nemzetközi környezetben az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei között „a közös világkép kontúrjai elmosódtak”.¹¹⁶ Az amerikai biztonságpolitika szempontjából fontos volt az USA globális szerepvállalása. Emellett az EBEÉ-nek változatlanul nagy jelentőséget tulajdonítottak, azzal együtt, hogy teljes mértékben nem szűnt meg a szovjet kihívás. A Szovjetunióban zajló folyamatokat egy világhatalom stratégiai visszavonulásaként is lehetett értelmezni. Moszkva továbbra is korszerű tömegpusztító fegyverekkel, valamint jelentős mennyiségű hagyományos erővel rendelkezett. Washingtonnak és szövetségeseinek – a NATO-nak – pedig készen kellett állnia az esetleges kihívásokra. Ekkor úgy látták, hogy a NATO működési mechanizmusa nem szorult változtatásra, a katonai struktúráját pedig továbbra is a lehető legmagasabb minőségi szinten kell tartani. Washington viszonya a Nyugat-európai Unióhoz (NYEU) meg lehetőségen ambivalens módon alakult. Az amerikai kormánykörök azt hangoztatták, hogy az Európai Közösségek erősítsék a NYEU-hoz fűződő kapcsolataikat, azonban ez a folyamat semmiképp sem veszélyeztethette a NATO biztonsági rendszerét.

¹¹⁴ A Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (Central European Free Trade Agreement, CEFTA). A CEFTA létrehozását a Visegrádi Triász államai írták alá 1992. december 21-én, Krakóban. A CEFTA célja, hogy a tagországok a nyugat-európai intézményekkel az integrációt felgyorsítsák és egyben elmélyítsék, amellyel megerősítik államaik demokratikus rendszerét és a szabadpiaci gazdaságát. Az Európai Unióhoz történő csatlakozással párhuzamosan megszűnik a CEFTA tagság.

¹¹⁵ MAGYARICS Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Mítosz és valóság: érdekek és értékek*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2014., 582. (A továbbiakban MAGYARICS 2014.)

¹¹⁶ Uo. 582–583.

Az amerikai döntéshozók elismerték a Kelet-Európa felőli fenyegetés megszűnését, de úgy vélték, hogy a háborúk kitörésével továbbra is számolniuk kell. Úgy vélték, ekkor két, egymással ellentétes tendencia érvényesül Európában: egyrészt a balti és a jugoszláviai konfliktus során a meglévő államalakulatok több apróbb egységre eshetnek szét. Másrészt egyes központi kormányok erőfeszítéseket tesznek a meglévő politikai egységek fenntartására, és az eszközök nem csak békések lehetnek.¹¹⁷ Bollobás Enikő, a washingtoni magyar nagykövetség akkori beosztott diplomatája 1991-ben összefoglalta az amerikai nemzeti érdek újradefiniálásnak amerikai igényét: „Hagyományosan a «nemzeti érdek» az Egyesült Államok katonai védelmének biztonságát jelentette, valamint az egyensúly fenntartásának szándékát a lehetséges ellenségek, illetve a tényleges versenytársak között. Jelenleg azonban az amerikai nukleáris arzenál olyan elrettentő erőt képvisel, hogy gyakorlatilag kizár minden, az ország területe ellen irányuló nukleáris fenyegetést; s minthogy az Egyesült Államok maradt az egyedüli szuperhatalom a világon, a legtöbb szakíró szerint az erők egyensúlyának módosulása a különböző kontinenseken a közeljövőben nem járhat aggasztó következményekkel az ország számára, s ekképp nem látják értelmét annak, hogy az USA rendőri vagy döntőbírói feladatokat lásson el a földgolyó minden pontján.”¹¹⁸ Ekkor úgy látták, hogy az Öböl-háború után az Amerikai Egyesült Államok célja, hogy minden eszközzel megakadályozza olyan nagyhatalmak megerősödését, amelyek politikai és társadalmi berendezkedésük tekintetében gyökeresen különböznek tőle. Ezzel szoros összefüggésben Washington továbbra is szövetségeseinek tekintette azokat az országokat, melyek politikai és társadalmi szempontból az övéihez hasonló értékeket tartanak szem előtt. Külpolitikájuk lényege, hogy a többpólusú világrendben az egymással versengő nemzetek között hatékonyan védelmezzhessék az amerikai érdekeket.

A washingtoni döntéshozók a kelet-közép-európai térséget regionálisan kezelték, és ezeket az országokat ebben keretben helyezték el. Sőt, számos kérdésben az indokoltnál jobban is szorgalmazták a térségben a regionális megközelítéseket és megoldásokat. Az amerikai döntéshozók kiemelt figyelmet fordítottak Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország alkotta hármas csoportra. 1990 szeptemberétől a washingtoni magyar külképviselet rendszeres konzultációkat kezdett a lengyel és csehszlovák misszióval, amelyhez utóbb csatlakozott az osztrák nagykövetség is. Az egyeztetés célja a térség iránti amerikai figyelem fenntartása és növelése, a politikai lépések egyeztetése, a törvényhozások közötti kapcsolatok ápolása (pl. képviselőcsoportok látogatásával) és az amerikai érdeklődés felkeltése egyes gazdasági

¹¹⁷ Lásd a 67. számú dokumentumot.

¹¹⁸ Lásd a 70. számú dokumentumot.

területeken (pl. infrastruktúra) volt. A State Department illetékesei a nagykövetségek közötti együttműködést jó néven vették és elismeréssel fogadták. A katonabiztonságpolitikai téren magyar cél volt a Magyar Honvédség és az amerikai fegyveres erők közötti kapcsolatok szélesítése és a minél magasabb szintű személyes találkozók szervezése. Az amerikai speciális szervezetekkel kialakított együttműködés szerves részét képezte a kétoldalú kapcsolatoknak, amely növelhette a bizalmat. Az Antall-kormány nemzetpolitikai célkitűzésének megfelelően az amerikai magyarság irányában 1990 és 1991-ben a magyar diplomácia jelentős nyitást hajtott végre, amit nagyban elősegített Antall József két amerikai útja is. Az új magyar demokráciát és a választások révén kialakult vezetést az emigráció legszélesebb körei is elfogadták. Az amerikai magyarság minden szervezete, csoportja és tagja kész volt a kapcsolattartásra és a segítségre. Mindez azonban nem jelentette, hogy megszűntek volna az amerikai magyarok ellentétei vagy torzszalkodásai. Magyarország megítélése az amerikai sajtóban továbbra is kedvező volt 1991-ben, annak ellenére, hogy a korábbi évekre jellemző „biztatást”, majd euforikus hangulatot a térségben bekövetkezett politikai áttörés után hamarosan felváltotta az „örökség” súlyos problémáinak ecsetelése, majd a gazdasági átalakítás módjának és ütemének végrehajtására választott egyes megoldások időnkénti bírálata. Az öbölválság és a háború kitörése további figyelmet vont el Közép-Európáról és Magyarországról.¹¹⁹

Somogyi Ferenc¹²⁰ államtitkár 1991. június 19. és 21. között tárgyalásokat folytatott Washingtonban. A State Departmentben fogadta Lawrence Eagleburger¹²¹, a külügyminiszter első helyettese. „A kétoldalú kapcsolatokról szólva Somogyi államtitkár szorgalmazta az amerikai törvények, elsősorban az 1974. évi kereskedelmi törvény IV. fejezete, Magyarországot a »nemzetközi kommunizmus befolyása alatt álló« és »nem piacgazdálkodású« országgént minősítő besorolása eltörlését. Eagleburger rámutatott, hogy a kormányzat ezt támogatja, a késedelem adminisztratív okokra vezethető vissza.”¹²² Az amerikai fél részletes tájékoztatást adott a SEED-II.¹²³

¹¹⁹ Lásd a 68. számú dokumentumot.

¹²⁰ Somogyi Ferenc (1945–) a Külügyminisztérium közigazgatási államtitkára 1990. június 1. és 1991. december 2. között

¹²¹ Lawrence Sidney Eagleburger (1930–2011) karrierdiplomata, aki 1969-től került állományba a washingtoni Külügyminisztériumba, kezdetben Henry A. Kissinger nemzetbiztonsági tanácsadó asszisztenseként. 1989-ben a Bush elnök vezette külügyi adminisztrációban a külügyminiszter első helyettese. Ugyanekkortól 1992-ig a State Department tanácsadója a jugoszláv ügyekben. 1992. augusztus 23-tól James Bakert követte a külügyminiszteri székben.

¹²² Lásd a 77. számú dokumentumot.

¹²³ Az amerikai kongresszus 1989-ben fogadta el a SEED-I törvényt, amely Lengyelország és Magyarország számára összesen 938 millió USD támogatási keretet biztosított. Ebből a lengyel részesedés

törvény helyzetéről. Az EBRD¹²⁴ 70 millió USD támogatása mellett további 400 millió USD összeget irányzott elő. Ezt 100 millió USD egészítette ki, amelyet csere-programokra lehetett fordítani. A Kongresszus a pénzeszközök felhasználását a State Departmenre bízta. A támogatás „minden európai volt kommunista ország” irányában alkalmazható volt. Somogyi Ferenc valamennyi tárgyalópartnerével részletes véleménycserét folytatott a Hetek londoni csúcsértekezletének Szovjetunióval és Kelet–Közép-Európával foglalkozó témáiról: „Magyarország számára kiemelten fontos, hogy a hitelkeretek és támogatások meghatározott része a magyar–szovjet kétoldalú kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok bevonásával kerüljön biztosításra, illetve, hogy a nyugati támogatások elnyeréséért a Szovjetunió tartsa be a térség országai felé fennálló kötelezettségeit, így az energiaszállítás területén is. A tárgyalópartnerek egyöntetű megértéssel fogadták a felvetést és megerősítették, hogy amerikai részről tudatában vannak a kérdés régióbeli országok számára való fontosságának.”¹²⁵ Somogyi államtitkár Eagleburgerrel folytatott megbeszélésén tájékoztatást adott a jugoszláviai helyzet magyar megítéléséről. Eagleburger magánvéleményként pesszimistán nyilatkozott a végkifejlet lehetőségéről. Személyesen ismerte a mai központi és köztársasági vezetők többségét, akikben általában nem bízott, különösen Franjo Tuđmanban¹²⁶. Eagleburger kiszámíthatatlannak ítélte a hadsereg lehetséges szerepét. Rámutatott, hogy Jugoszlávia Nyugat-Európa problémája, az Amerikai Egyesült Államok távol kívánja tartani magát ettől a konfliktustól. Körültekintő és óvatos magatartásra intette a magyar kormányt. Nem zárta ki annak lehetőségét, hogy más térségbeli országokat is beleránthatnak egy esetleges konfliktusba.

841 millió USD, a magyar 97 millió USD volt. A SEED-I törvény legnagyobb magyar tétele a 60 millió USD összegű vállalkozási alap volt, amely 1990-ben kezdte meg működését.

¹²⁴ Az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) megalakulását 1990-ben írták alá és 1991-ben kezdte meg a tevékenységét, amely tőkét és technikai segítséget adott a kelet-európai országok magángazdaságainak újjászervezéséhez. Célja a magánvállalkozó számára a pénzügyi, a gazdasági, a környezetvédelmi és tőkepiaci kezdeményezések segítése, illetve olyan gazdaságilag fontos létesítmény finanszírozása, amelyekben egyenél több állam érdekelt.

¹²⁵ Lásd a 77. számú dokumentumot.

¹²⁶ Franjo Tuđman (1922–1999) horvát történész, politikus. 1941-től részt vett a jugoszláv antifasiszta háborúban. 1945 és 1961 között a Jugoszláv Néphadsereg vezérkari tisztje volt, majd leszerelése után tudományos munkával foglalkozott. 1967-ben a horvát nyelvről írt tanulmánya miatt eltávolították a Zágrábi Egyetemről, majd koncepciós perben 1972-ben két, majd 1981-ben háromévi börtönbüntetésre ítélték. Horvátország első államfője volt 1990. május 30. és 1999. december 10. között.

Antall József és Szabad György¹²⁷, az Országgyűlés elnöke meghívására Dan Quayle¹²⁸, az Amerikai Egyesült Államok alelnöke 1991. június 4-én hivatalos látogatást tett Magyarországon. Antall József miniszterelnökkel folytatott megbeszélésein az amerikai alelnök kifejtette, hogy az Amerikai Egyesült Államok nagyra értékeli a Magyarországon lezajlott változásokat. Megítélése szerint Magyarország a térség országai között élenjáró szerepet játszik a politikai és a gazdasági átalakulásban. Különösen figyelemre méltónak ítélte a rendszerváltoztatás folyamatának gyorsaságát és hatékonyságát. Az Amerikai Egyesült Államok Magyarországra baráti országgént tekintett, amely jelentős változás volt az 1980-as évekhez képest. „Antall József miniszterelnök a kétoldalú kapcsolatokról szólva utalt elmúlt évi egyesült államokbeli látogatására és a két ország barátsága melletti személyes elkötelezettségére. Kiemelte a gazdasági együttműködés fontosságát. Rámutatott arra, hogy kereskedelmi forgalmunk az elmúlt két évben évente 8 %-kal növekedett. Az Egyesült Államok az első számú külföldi befektető Magyarországon (700 millió USD). Ez több mint fele a volt kommunista táborban történt beruházásoknak.”¹²⁹ A magyar miniszterelnök a továbbiakban a magyar külpolitika főbb törekvéseit ismertette az alelnökkel. Szólt a Varsói Szerződés katonai szervezetének felszámolásáról és arról, hogy még az 1991. évben megszűnik a KGST. A biztonsági kérdésekről elmondta, hogy a magyar külpolitika sarokköve a transzatlanti gondolat gyakorlati érvényesítése. Másképpen fogalmazva az észak-amerikai és az európai kontinens együttműködése. Antall az amerikai jelenlétet Európában a biztonság garanciájának tartotta, és egyben megerősítette, hogy hazánk csatlakozni kíván az Európai Közösségekhez.¹³⁰

Jeszzenszky Géza meghívást kapott „A Szabadság és Demokrácia Alapítvány” és a Claremont Institute¹³¹ által Los Angelesben rendezett Rab Nemzetek Hetére. A külügyminiszter hazatérőben utazását megszakította, és Washingtonban tárgyalásokat folytatott az Amerikai Egyesült Államok kormányának vezető tagjaival, tanácsadóikkal és találkozott több kongresszusi képviselővel, illetve politikai szakértővel 1991. július 18. és 19. között. A távollévő George Bush elnököt helyettesítő

¹²⁷ Szabad György (1924–2015) történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Az Országgyűlés elnöke 1990. augusztus 3. és 1994. június 27 között.

¹²⁸ Dan Quayle (1944–) az Amerikai Egyesült Államok 44. alelnöke 1989. január 20. és 1993. január 20. között.

¹²⁹ A magyar Külügyminisztérium jelentése Dan Quayle, az Amerikai Egyesült Államok alelnöke magyarországi látogatásáról. Keltezése: 1991. június 6. MNL OL MNL OL XIX–J–1–j 1991 8. d.

¹³⁰ Uo.

¹³¹ A Claremont Intézetet Harry V. Jaffa négy diákja hozta létre 1979-ben. Az intézet elnöke Larry P. Arnn volt 1985 és 2000 között. Negyedévente jelenik meg a *Claremont Review of Books* című folyóirata.

Dan Quayle alelnök fogadta a magyar külügyminisztert, aki többek között hangsúlyozta, hogy „a jugoszláviai válság megoldása nem lehetséges a kisebbségek jogainak (és ennek részeként a magyar kisebbség helyzetének) rendezése nélkül.”¹³² Az Eagleburger ügyvezető külügyminiszterrel folytatott másfél órás tárgyalásnak szintén egyik központi témája volt Jugoszlávia. Eagleburger a vajdasági és a szlavóniai magyar térséggel kapcsolatos aggodalmakat megértéssel fogadta. „Az amerikai külügyminiszter első helyettese érdeklődött a magyar–román viszony alakulása iránt. Jeszenszky Géza beszámolt a Romániában erősödő intoleranciáról, a kisebbségi jogok megsértéséről, a magyar–román határon visszatért régi módszerekről, és a magyar kormány sikertelen erőfeszítéseiről a kolozsvári főkonzulátus megnyitására. Eagleburger reményét fejezte ki, hogy ezen a területen tud segíteni az amerikai kormány.”¹³³

Antall József 1991. szeptember 30. és október 4. között nem hivatalos munkálátogatást tett az Amerikai Egyesült Államokban, ahol találkozott George Bush elnökkel.¹³⁴ Clevelandben és New Yorkban megbeszélést folytatott az amerikai és a nemzetközi üzleti élet, illetve az amerikai magyarság képviselőivel is. Az amerikai elnökkel folytatott eszmecserén Bush kérésére Antall József kifejtette gondolatait a kelet-közép-európai régió jelenlegi problémáival, illetve a Jugoszláviában és a Szovjetunióban élesedő feszültségekkel kapcsolatban. „A miniszterelnök hangsúlyozta, hogy a közép–kelet-európai országok földrajzi helyzetükből és politikai elkötelezettségükből adódóan egyre inkább a nyugati világ részeinek tekinthetők. Hozzátette, hogy az európai NATO-országok egymástól való földrajzi elkülönülését csak a biztonsági tényezők kiejtésével hidalhatják át a szövetségesek. Ennek elkerülhetetlenségét az is jelezte, hogy az Öböl-háború során az amerikai légierőnek a közép-kelet-európai országok légtérét is használnia kellett. A közép-kelet-európai destabilizációs veszély esetleges fokozódásának beláthatatlan következményeire utalva Antall József megerősítette az amerikai elnököt abban a felfogásban, amely a Közel-Keletet az európai régió részének tekinti, mind az energiaforrások hozzáférhetősége, mind a két keleti NATO-ország földrajzi elhelyezkedése miatt. [...] Utalva az elmúlt időszakban folytatott telefonbeszélgetések tanulságaira, Bush elnök nyomtatékosan kérte Antall József miniszterelnököt, hogy továbbra is maradjanak rendszeres személyes kapcsolatban (telefonbeszélgetések és levélváltások formájában).”¹³⁵

¹³² Lásd a 78. számú dokumentumot.

¹³³ Uo.

¹³⁴ A megbeszélésen jelen volt Brent Scowcroft, Bob Hutchings, Jeszenszky Géza, Tar Pál, Bollobás Enikő.

¹³⁵ Lásd a 84. számú dokumentumot.

1991. szeptember 26-án, New Yorkban Antall József eszmecserét folytatott az amerikai pénzügyi élet képviselőivel,¹³⁶ amelyet a Schroeder Bankház¹³⁷ szervezett a magyar kormányfő és kísérete számára. Antall ismertette Magyarország gazdasági eredményeit, problémáit, „külön kitérve, a költségvetési hiány mérséklésére, a fizetési mérleg egyensúly megteremtésére és a privatizációra irányuló erőfeszítéseinkre. Utalt a hamarosan elfogadásra kerülő jegybank-törvényre és megnyugtatta a megjelent üzletembereket, hogy az »európai szintű« lesz, azaz nem csorbítja az intézmény önállóságát. Nagy hangsúllyal szólt kedvező magyarországi befektetési lehetőségekről, tovább ösztönözve az amerikai tőkét vállalatok alapítására.”¹³⁸ Október elején Antall József megbeszélést folytatott az IMF részéről Richard Erbbel¹³⁹, illetve Lewis Prestonnal¹⁴⁰ a Világbank¹⁴¹ elnökével. Találkozott Zbigniew Brzezinskivel és Henry A. Kissingerrel.¹⁴² A külpolitikai szakértővel áttekintették a felbomló Jugoszlávia és Szovjetunió helyzetét.

¹³⁶ Magyar részről jelen volt Tar Pál, Marinovich Endre, Bollobás Enikő, Mohácsi István és Horváth Gábor (tolmács).

¹³⁷ A Schroder Bankházat Johann Heinrich Schröder alapította 1818-ban, Londonban J. Henry Schröder & Co. néven. 1959-ben részvénytársasággá vált és részvényeit bevezették a londoni tőzsdére.

¹³⁸ Mohácsi István emlékeztetője Antall József 1991. szeptember 26-i New York-i megbeszéléséről az amerikai pénzügyi élet képviselőivel. Keltezése: 1991. október 18. MNL OL XIX-J-1-j 9. d.

¹³⁹ Richard D. Erb (1941–) a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund – IMF) vezetőjének helyettese 1984. június 1. és 1994. szeptember 1. között.

¹⁴⁰ Lewis T. Preston a Világbank elnöke volt 1991. szeptember és 1995. május között.

¹⁴¹ A Világbank (World Bank) washingtoni székhelyű pénzügyi intézmény, amelyet 1945. december 27-én, a Bretton Woods-i egyezmények megkötése után alapítottak. A Világbank elnevezést a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (International Bank for Reconstruction and Development – IBRD), valamint a Nemzetközi Fejlesztési Társulás (International Development Association – IDA) jelölésére használják. A „Világbank” megjelölésre az IBRD-re és az IDA-ra együttesen utal. Ezen szervezetek közös egymással összefüggő célkitűzése, hogy hitelezési, konzultációs, valamint tőkeáramlást elősegítő tevékenységén keresztül elősegítsék a kevésbé fejlett gazdasági országokban a növekedést.

¹⁴² Henry A. Kissinger (1923–) amerikai politikus, egyetemi tanár, nemzetbiztonsági főtanácsadó (1969. január 20.–1975. november 3.) és külügyminiszter (1973. szeptember 22.–1977. január 27). Kissinger egyik képviselője a külpolitika úgynevezett realista elméletének, amelynek lényege a hatalom maximalizálása, a lehetséges veszteségek minimalizálása. Minden eszköz felhasználható egy állam számára ahhoz, hogy a nemzetközi struktúrában betöltött pozícióját erősítse. Az elmélet a hidegháború tömbpolitikájában erősödött meg és hangsúlyozta a rendszerben részt vevő aktorok (államok) geopolitikai helyzetét. A világpolitika kissingeri értelmezésében központi helyet foglal el az egyensúlypolitika, a különböző szövetségi rendszerek között létrejövő modus vivendi, alapvetően tömbpolitikában gondolkodik.

Magyarország és Németország kapcsolata

A Németországi Szövetségi Köztársaság (NSZK) már 1990 októbere előtt jelentős gazdasági hatalomnak számított. Az egyesített Németország területe háromszázötvenhétezer négyzetkilométer lett és ezzel együtt lakosainak száma nyolcvanegymillió fő, amely tovább növelte súlyát a nemzetközi rendszerben. A Bundestag döntése alapján a német kormány és a parlament székhelyét 1991. június 20-án áthelyezték Bonnól Berlinbe.

A német megosztottság idején az NSZK a nyugati szövetségi rendszer keleti határán fekvő frontállam volt. Az egységes Németország a kelet-közép-európai demokratikus átalakulásokkal párhuzamosan a demokratikus európai államok egyik centrumát alkotta, és egyben geopolitikai és biztonságpolitikai felelőssége jelentősen megnőtt Európában. Hosszú távú német érdekek közé tartozott az európai megosztottság felszámolása, és ezzel együtt európai integrációs intézmények Kelet-Közép- és Kelet-Európa felé nyitása. Az NSZK kormánya a német külpolitika elsőrendű feladataként határozta meg az Európai Közösségek politikai, gazdasági és pénzügyi uniójának fejlesztését, illetve az észak-amerikai demokráciákkal a transzatlanti együttműködés erősítését. Ezzel elhárítva annak veszélyét, hogy Németország újraegyesülésével lassuljon az európai integrációs folyamat.

A német–francia kapcsolatok jellemzője a német egység létrejöttéig az volt, hogy Párizs javaslatot tett, amelyet Bonn a „márkadiplomáciával” támogatott. 1990 után azonban ez a felállás alapvetően megváltozott, és Németország fokozottabban kívánta érdekeit érvényesíteni az Európai Közösségek/Európai Unió intézményrendszerében és azon keresztül is. Ez az egyik lehetséges magyarázata annak, hogy Franciaország kapcsolatait ekkortól erősítette Kelet- és Közép-Európában, különösen Romániában. Nem mellékesen a térségben meglévő német pozíciók gyengítése okán.

Németország külpolitikai partnere elsősorban az Amerikai Egyesült Államok volt a világban. Az újraegyesülés után Washington egyenjogú szövetségeseinek tekintette Németországot a kelet-közép-európai térség és a Nyugat közötti együttműködés alakításában, átengedve a Közép-Európával kapcsolatos amerikai felelősség egy részét. A német szövetségi kormány a nyugat-európai szomszédaival együtt intenzív erőfeszítéseket tett az új európai biztonsági rendszer megteremtésére. A német biztonságpolitikában nagy szerepet kapott az európai biztonsági és védelempolitikai identitás fejlesztése. Ezen a területen a német szövetségi kormány különösen nagy hangsúlyt fektetett a Nyugat-európai Unió fejlesztésére, illetve a Varsói Szerződés megszűnésével bizonyos értelemben vákuumba került Magyarországnak, Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságnak, illetve Lengyelországnak a meglévő nyugat-európai

védelmi- és biztonságpolitikai rendszerbe illesztésére.¹⁴³ Az egyesült Németország kül- és biztonságpolitikájában kiemelkedő szerepet kapott az EBEÉ intézményesítésének és konfliktus megelőző szerepének növelése.

Bonn és London kapcsolatában több súrlódási pont volt a vizsgált időszakban, elsősorban az európai politikai, gazdasági és pénzügyi unió területén voltak felfogásbeli különbségek, amelynek oka, hogy Nagy-Britannia – és mellette Franciaország – féltékenységgel vegyes félelemmel nézte az újraegyesített Németország erősödő politikai és gazdasági pozícióját Európában és a világban.

Az NSZK kiemelt figyelmet fordított a Szovjetunióhoz fűződő viszonyára is. Ez megmutatkozott az 1990 szeptemberében aláírt német–szovjet alapszerződésben, amellyel többek között lezárták a két ország kapcsolataiban meglévő történelmi ellentéteket. A német–szovjet kapcsolatok fejlesztésében az NSZK fő célja volt, hogy a Szovjetunióban a lehetőségekhez képest stabil belpolitikai fejlődést támogassa, illetve a Szovjetunió válságát kiszámítható keretek között tartsa. Bonnból érzékelték a szovjet külpolitikában bekövetkezett hangsúlyváltozásokat, amelyet Sevardnadze lemondása is szimbolizált, mégis tovább folytatták Gorbacsov politikájának nemzetközi támogatását. Az NSZK abból indult ki, hogy Gorbacsovnak nincs reális politikai alternatívája. Emellett azonban megfigyelhető volt az is, hogy a német külpolitika 1991 elejétől óvatos lépéseket tett a kétoldalú kapcsolatok kiépítésére a függetlenségre törekvő szovjet tagköztársaságokkal, elsősorban a balti államokkal: „A szovjet tagköztársaságokhoz fűződő közvetlen kapcsolatokat az NSZK föderatív államfelépítéséből származó politikai előnyök és lehetőségek tudatos kihasználásával kívánja bővíteni, illetve fejleszteni. A szövetségi kormány ezért támogatja, hogy az NSZK tartományai átfogó együttműködést alakítsanak ki a Szovjetunió európai tagköztársaságaival, elsősorban Fehéroroszországgal és Ukrajnával, illetve ösztönzi a Bundestag és a tartományi parlamentek közötti közvetlen kapcsolat kialakítását is. A német–szovjet együttműködés kiegyensúlyozott és kiszámítható fejlesztéséhez hosszú távú német stratégiai érdekek is fűződnek. Az NSZK kormánya, különös tekintettel az új tartományok súlyos alkalmazkodási válságára, nem tud és nem is kíván lemondani az egykori NDK Szovjetunióhoz fűződő külkereskedelmi kapcsolatairól, jelentős szovjet piaci részesedéséről. Ezért fontos német gazdasági érdekek szólnak a német–szovjet kapcsolatok normalizálása és a Szovjetunió belső stabilizálódását szolgáló politikai tényezők német támogatása mellett.”¹⁴⁴

¹⁴³ A német szövetségi kormánykörökben volt némi vita a három kelet–közép-európai ország beillesztésének hogyanjáról, de a szükségességéről a kormánytagok többsége meg volt győződve.

¹⁴⁴ Lásd a 89. számú dokumentumot.

1991 januárjában a német kormány figyelmét és energiáját a koalíciós tárgyalások kötötték ugyan le, azonban februártól a magyar–német kapcsolatokban a szoros együttműködés továbbra is jellemző volt és mindkét fél részéről a nagymértékű diplomáciai aktivitás. Ebben az időszakban Göncz Árpád, Antall József, Boross Péter¹⁴⁵ belügyminiszter mellett Für Lajos honvédelmi miniszter, Kupa Mihály¹⁴⁶ pénzügyminiszter, Kádár Béla nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere és Bod Péter Ákos¹⁴⁷ ipari és kereskedelmi miniszter látogatott Németországba, hogy partnereikkel tárgyaljanak. A rendkívül intenzív, legfelső szintű politikai-szakmai együttműködés kiemelkedő mozzanata volt a Magyar–Német Fórum sikeres budapesti ülése 1991 júniusában. A Fórum célja a két ország felsőszintű politikai együttműködéséhez széles társadalmi háttér megteremtése tudósok, művészek, gazdasági szakemberek folyamatos párbeszédével. Magyarország és a német tartományok kapcsolatában kiemelkedőek voltak a Bajorországgal, Baden–Württemberggel, Alsó-Szászországgal és Észak-Rajna–Westfáliával kialakult együttműködések. A magyar–német kapcsolatok új keretfeltételeit Antall József 1990. júniusi, illetve 1991. júliusi németországi látogatása teremtette meg. Ezt követően az intézményi kapcsolatok kiépítése rendkívül gyors ütemben valósult meg. A Magyarország iránti nagyfokú német érdeklődés, rokonszenv jeleként értékelhető az is, hogy a Bundestag március 25-én megalakult Német–Magyar Baráti Csoportjának kilencvenöt német képviselő lett a tagja. A jelentősebb látogatások mellett a német és a magyar partnerek közötti együttműködést mélyítette el Helmut Becker, a Bundestag helyettes elnöke által vezetett német parlamenti delegáció részvétele a *Parlamentek felelőssége a gazdasági fejlődésért* című rendezvényen, a Bundestag mezőgazdasági bizottságának budapesti, illetve az Országgyűlés kisebbségi és egyházügyi bizottságának németországi látogatása. Új formája volt a kétoldalú együttműködésnek a német Kancellári Hivatal és a magyar Miniszterelnöki Hivatal között a Miniszterelnöki Hivatal kezdeményezésére kialakult együttműködés, amelynek keretében a szükséges pénzügyi háttérrel is biztosítva az NSZK fél egy hosszú távú továbbképzés keretében vállalta a Miniszterelnöki Hivatal vezető munkatársainak budapesti és bonni továbbképzését, a német igazgatási tapasztalatok megismertetését.

¹⁴⁵ Boross Péter (1928–) a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára 1990. május és július között, majd a Magyar Köztársaság Információs Hivatala és Nemzetbiztonsági Hivatal vezetésével megbízott tárca nélküli miniszter 1990. december 21-ig. Ugyanekkoról belügyminiszter 1993. december 12-ig, miniszterelnök 1993. december 21-től 1994. július 15-ig.

¹⁴⁶ Kupa Mihály (1941–) pénzügyminiszter 1990. december 20. és 1993. február 11. között.

¹⁴⁷ Bod Péter Ákos (1951–) 1990. május 24. és 1991. december 9. között ipari és kereskedelmi miniszter volt.

Németország egyik fontos célja volt a kelet-közép-európai régió országaival a kétoldalú, szerződéses viszony kialakítása. A német szövetségi kormány 1991 elején döntést hozott, hogy korábbi álláspontját módosítva Magyarországgal – Lengyelországhoz és a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársasághoz hasonlóan – kétoldalú megállapodás keretében rögzíti a magyar–német kapcsolatok főbb területeit. Az NSZK kormányának szándéka volt, hogy az alapszerződés tükrözze a magyar–német kapcsolatok minőségi jellemzőit, amelyekhez jelentősen hozzájárult a német egyesülésben játszott magyar szerep, a német politikai, gazdasági vezetés és a közvélemény Magyarország iránti különös rokonszenve és a magyar–német kapcsolatok szoros jellege. Egy 1991. májusi rejtjeltávirat arról informálta a magyar diplomácia irányítóit, hogy a német külügyi vezetők értékelése szerint „a politikai fejlődés meghaladta azt a korábbi bonni álláspontot, amely szerint Németországnak átfogó szerződésekben csak a Szovjetunióval, Lengyelországgal és Cseh-Szlovákiával kellene rögzítenie a kétoldalú kapcsolatok működésének formáit, felváltva az érintett országokkal a 70-es évek elején kötött és a német keleti politika korábbi koncepciójába illeszkedő, az európai megosztottság tényére épülő szerződéseket. A német KÜM vezető munkatársainak álláspontja szerint a német külpolitika számára hátránnyal járna, ha nem alkalmazkodnának ahhoz a folyamathoz, amelynek keretében a közép–kelet-európai [sic!] államok (Lengyelország, Csehszlovákia, Bulgária, Románia és Magyarország) kétoldalú szerződésekben tervezik kimunkálni a vezető nyugati-európai országokhoz (Franciaország, Olaszország) fűződő kapcsolataik új rendszerét. Német külügyi vezetők szerint, a korábbi német álláspont fenntartása a német külpolitika elszigetelődéséhez, a német érdekekkel ellentétes befolyású övezetek kialakulásához is vezethetne.”¹⁴⁸ A fentiekhez hozzá kell tennünk, hogy a román és bolgár külügyminiszter¹⁴⁹ 1991 tavaszán tett bonni látogatása során mindkét politikus kezdeményezte a jószomszédi megállapodások megkötését az NSZK-val, amellyel bizonyos értelemben lépéskényszerbe hozták a német külpolitika irányítóit. Az NSZK nem zárkózott el a román és bolgár kérés teljesítése elől, azonban a két szerződésben nem kívántak előirányozni szorosabb együttműködést. Olyan megállapodás megkötését tartották célszerűnek, amelyben az államközi kapcsolatoknak az EBEÉ Párizsi Chartájában elfogadott általános elveket rögzítenék kétoldalú megállapodások formájában.¹⁵⁰ Lengyelországgal 1991 júniusában, illetve Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársasággal 1991 második felében aláírt jószomszédi kapcsolatokról és baráti együttműkö-

¹⁴⁸ Lásd a 87. számú dokumentumot.

¹⁴⁹ Ekkor Románia külügyminisztere Adrian Năstase, Bulgária külügyminisztere Viktor Völkov volt.

¹⁵⁰ Németország és Bulgária külügyminiszterei 1991. október 9-én írták alá a két ország közötti együttműködési szerződést.

désről szóló szerződések a német–lengyel, illetve a német–csehszlovák történelmi ellentétek lezárását és a határok garantálását is szolgálták.

Ebben az időben Magyarország legfontosabb gazdasági partnere Németország volt (és jelenleg is az). Antall József 1990. júniusi látogatása után a gazdasági, külkereskedelmi és pénzügyi kapcsolatok többrétegűvé váltak. A német szövetségi gazdasági és pénzügyminiszter 1990. augusztusi budapesti látogatása, valamint Kupa Mihály, Bod Péter Ákos és Mádl Ferenc¹⁵¹ miniszterek megbeszélései messze túlmutattak az aktuális tárgyalási témákon és hozzájárultak ahhoz, hogy Németország nemcsak a kétoldalú kapcsolatokban, hanem a nemzetközi pénzügyi és gazdasági szervezetek szintjén is támogatta a magyar kormányt. Nagy jelentőségű volt a német politikai vezetés határozott kiállása Magyarország és az Antall József vezette kormány mellett az Európai Közösségen belül az EK-tól kapott hitelek, a társulási szerződés és hazánk jövőbeni tagfelvétele tekintetében. A német kormány érzékelte a magyar kormánynak a gazdaság racionalizálását szolgáló egyes intézkedései nyomán fellépő társadalmi feszültséget, ezért 1990 decemberében 50 millió márkát bocsátott Magyarország rendelkezésére szénvásárlás céljára. A 100 millió márka igen kedvező kamatozású hitelkeretet pedig elsősorban a magyar vállalkozók számára biztosította Németország. A két ország közötti kereskedelmi forgalom 1990-ben közel 7 milliárd DM volt. A magyar export csaknem 22%-kal nőtt, míg az NSZK-ból származó import 8%-kal csökkent, amellyel a két ország közötti export és import aránya kiegyenlítettebbé vált. Az 1989. évi 984 millió DM passzívum 1991-re 111 millió DM-re csökkent. Magyarország teljes külkereskedelmi forgalmának a negyedét Németországgal bonyolította le. A német gazdasági támogatás egyik jelentős területét jelentették a hitel formában rendelkezésre bocsátott pénzeszközök a magyar kormány részére. A már említett 100 millió DM egzisztenciális hitel mellett a német bankok jegyezték a Magyar Nemzeti Bank kötvénykibocsátásának a felét.

1990 előtt az NDK Magyarország egyik legfontosabb kereskedelmi partnere volt. Külkereskedelmi forgalmából több mint 6%-kal részesedett, és így a partnereinek sorában a harmadik helyet foglalta el a Szovjetunió és az NSZK mögött. Hasonlóképpen Magyarország is fontos szerepet töltött be az NDK külkereskedelmi forgalmában, melyben körülbelül 5%-os részesedéssel az ötödik helyen állt. Az áruforgalom fejlődése 1990-ben – a mindkét országban végbement politikai-gazdasági folyamatok következtében – megtört. Különösen 1990. második felében a német

¹⁵¹ Mádl Ferenc (1931–2011) az MTA és a tudománypolitika felügyeletéért felelős tárca nélküli miniszter 1990. május 23. és 1993. február 22. között. A Magyar Köztársaság elnöke 2000. augusztus 4. és 2005. augusztus 5. között.

valuta, gazdasági és szociális unió létrejöttével (július 1.) bontakoztak ki olyan tendenciák, melyek az áruforgalom megtorpanásához és súlyos vállalati károk fellépéséhez vezettek. A változások gyökeresen átrendezték a hagyományos kereskedelmi kapcsolataikat, a kialakult áruszerkezetet és a forgalom átmeneti jelentős visszaesését is eredményezték. A valutaunió létrejötte után az NDK vállalatok tömegesen mondtak le a magyar exportról. Mindez a magyar külgazdaság egészét is érintette, illetve a magyar–német gazdasági kapcsolatok szerkezetváltását is eredményezte.¹⁵²

1991 novemberében Max Streibl¹⁵³ bajor miniszterelnök Magyarországra látogatott. A bajor miniszterelnök hazatérése után a bajor kormány tagjai előtt kijelentette, hogy „Bajorország mindent megtesz annak érdekében, hogy Magyarországot minél előbb felvegyék az Európai Közösségbe. Ez kötelességük, mivel Magyarország döntő mértékben járult hozzá a Kelet-Európában bekövetkezett változásokhoz. Hozzáfüzte, hogy ő viszont támogatást vár a magyar kormánytól a »régión Európájának« megteremtéséhez. Bajor részről sikra szállnak egy olyan európai-atlanti közös biztonsági szervezet megalakításáért is, amely Magyarországon kívül Cseh-Szlovákiát és Lengyelországot is magában foglalná. A miniszterelnök kiemelte érdekelttségüket a gazdasági téren való szoros együttműködésben. Közölte, hogy ennek érdekében 1992-ig meghosszabbították a 250 millió DM-es hitel kifutási határidejét. Utalt arra, hogy a külföldi tőke beáramlásának elősegítése érdekében Magyarországnak viszont törekednie kell a még meglévő adminisztratív akadályok leépítésére. Streibl nagy megelégedettséggel szólt az elmúlt évben felállított magyar–bajor bilaterális bizottság munkájáról, a kidolgozott munkaprogramról, az abban foglalt 90 projekt végrehajtásáról, amely rendben folyik.”¹⁵⁴

Hans-Dietrich Genscher¹⁵⁵ külügyminiszter meghívására Jeszenszky Géza 1991. december 18. és 19. között hivatalos látogatást tett Bonnban. A két külügyminiszter parafálta a magyar–német alapszerződést és egyetértettek abban, hogy az aláírást rövid időn belül elő kell készíteni. A német fél közölte, hogy a pillanatnyi elképzelésük szerint Helmut Kohl kancellár január végén, február elején látogat Magyarországra. Genscher fontosnak ítélte, hogy az Európai Közösségeknek kialakult az egységes álláspontja a Jugoszláv válsággal kapcsolatban: „A mostani intézkedések vereséget jelentenek Szerbia számára, s ez a szerb vezetés bukásához vezet. [...]

¹⁵² Lásd a 86. számú dokumentumot.

¹⁵³ Max Balthasar Streibl (1932–1998) német politikus. Bajorország miniszterelnöke 1988. október 19. és 1993. május 27. között.

¹⁵⁴ Lásd a 94. számú dokumentumot.

¹⁵⁵ Hans-Dietrich Genscher (1927–) német liberális politikus, a Németországi Szövetségi Köztársaság külügyminisztere volt 1974 és 1992 között.

Mindazon köztársaságokat [a jugoszláv utódállamokat] el fogják ismerni, amelyek december 23-ig ezt kérik. A konkrét lépések megtételére pedig január 15-ét követően kerül majd sor. Hangsúlyozta, hogy a köztársaságokban élő nemzeti kisebbségek számára egyaránt biztosítani kell a kisebbségi jogok gyakorlását.”¹⁵⁶ Jeszenszky Géza látogatása alatt a szövetségi Külügyminisztérium megerősítette a magyar diplomáciai jegyzéket a stuttgarti magyar főkonzulátus felállításáról és tervbe vették a drezdai magyar konzulátus megnyitását is. A magyar–német alapszerződést végül 1992. február 6-án írták alá.

Magyarország és Franciaország kapcsolata

A hidegháború nemzetközi rendszerének átalakulásakor a francia külpolitika számára a neuralgikus elem a német egység kérdése volt, amely némileg felbillenthette a második világháború óta Párizsnak kedvező európai egyensúlyt. Az egységes Németország helyreállításával párhuzamosan Franciaország súlya bizonyos értelemben leértékelődött Európában, másrészt gazdasági konkurenciát is jelentett. Franciaország és Németország politikai kapcsolatát tovább terhelte, hogy a délszláv konfliktusban Párizs és Bonn/Berlin álláspontja merőben más volt. Az Elysée vezetői túl gyorsnak és elhamarkodottnak ítélték a függetlenség útjára lépő államok elismerését (Horvátország, Szlovénia). A német vezető körök pedig Párizst azzal vádolták, hogy etnikai tisztogatásokhoz asszisztált, mert későn ítélte el azokat. Mindezzel együtt a francia diplomácia vezetői távol akarták tartani Washington a délszláv kérdés rendezésétől. Emellett azonban az európai katonai integráció terén Párizs erőteljes támogatója volt a francia–német együttműködésen alapuló önálló európai védelmi rendszer kiépítésének, és ebben a kontextusban a Nyugat-európai Uniót a NATO egyik európai eszközének tekintették. Az Eurocorps¹⁵⁷ felállítása belga, francia, luxemburgi, német és spanyol egységekkel francia részről a de Gaulle-i, német részről pedig a kohli politika folytatása is volt egyben.¹⁵⁸ Brent Scowcroft véleménye szerint, Washington részéről „Franciaország nagyra becsült szövetséges volt már nemzedékek óta, a közöttünk lévő kapcsolat nem volt sem olyan baráti, sem olyan következetes, mint a Nagy-Britanniával fennálló viszony. Franciaország hosszú ideje ambivalens érzelmeket táplált az Egyesült Államok európai jelenléte iránt, úgy tekintettek ránk,

¹⁵⁶ Lásd a 95. számú dokumentumot.

¹⁵⁷ Eurocorps (Euro-hadtest) az Európai Unió többnemzetiségű katonai szervezete, amelynek a főhadiszállása Strasbourgban van. Németország és Franciaország alapította meg, amelyhez csatlakozott Belgium (1993), Spanyolország (1994), Luxemburg (1996) és Lengyelország (2016).

¹⁵⁸ Az elmondottakat Vö. DIÓSZEGI, HARSÁNYI, NÉMETH 1997. 198–204.

mint Európában jelenlévő rivális [sic!], uralkodni vágyó külső erőre. A hidegháború alatt, amikor nagy szükség volt az amerikai fegyveres erőkre a szovjet fenyegetés ellensúlyozására, a franciák támogatták az Egyesült Államok európai szerepvállalását és a NATO-t, jóllehet, amikor a hatvanas években de Gaulle idején kivonultak a NATO integrált parancsnoki struktúrájából, nyíltan kifejezésre juttatták az amerikai szerep-
pel szembeni ellenérzésüket. Most, hogy a fenyegetés elhalványult, úgy éreztem, leginkább a franciák gondolják, hogy jelentős amerikai katonai jelenlétnek is csök-
kennie kellene, és ezzel együtt az európai ügyekben is kevésbé kellene hallatnunk a hangunkat. Ez lehetőséget adna a franciáknak, hogy erősítsék befolyásukat Európá-
ban a francia–német entente-ra alapozva. [...] Azt reméltem, Párizs felismeri a megvál-
tozott realitásokat és módosít stratégiáját, esetleg az Egyesült Államokhoz és a NATO-
hoz fordul, hogy ellensúlyozzák a nagyobbá vált Németországot. A franciák azonban
a jelek szerint pontosan az ellenkező irányba mozdítottak. Ellenezték, hogy a NATO
közös nyugati álláspontot alakítson ki az EBEÉ-csúcstalálkozóra, küzdöttek az ellen,
hogy a NATO konzultációkat tartson a kettő-plusz-négyről, hogy a nyugati szövetsé-
gesek egységes álláspontot alakítsanak ki, s felléptek minden olyan kísérlet ellen,
amely a NATO horizontjának tágítását célozta. Olyan Európa kontúrjait vetítették
előre, amelyben a NATO stagnálna vagy akár el is tűnne, és a Nyugat-európai Unió
(NYEU) az EK védelmi szervezeteként venné át fokozatosan az európai bizton-
ságot.”¹⁵⁹

1980-as évek végén a francia külügyi források azt valószínűsítették, hogy az NSZK
Magyarországot tekinti a térségben privilegizált partnerének. Kecskés D. Gusztáv meg-
állapításai szerint: „a régebbi és újabb prioritási szempontok együttes figyelembevételével
ekkorra érvényes sorrend kiemelt első csoportjába továbbra is a Szovjetunió,
Lengyelország és Magyarország tartozott. A Szovjetunióval való kivételes kapcsola-
t a francia gazdaság érdekei mellett Franciaország európai vezető hatalom jellegé-
nek fenntartásához is fontosnak látszott. Ami Lengyelországot illeti, francia vélemény
szerint a lengyel átalakulás nyomán elhárultak a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésé-
nek akadályai, lehetővé téve, hogy a történelmi-érzelmi affinitások akadálytalanul
érvényesülhessenek. Számos francia kötelezettségvállalás, gesztus és ígéret – így
például a lengyel adósságok átütetése, a Lengyelország gazdasági megsegítésé-
nek módját vizsgáló pénzügyi ad hoc bizottság tevékenysége – mutatta, hogy Len-
gyelország fokozatosan újra elfoglalta Párizs számára a Kelet-Közép-Európán belüli
első helyet, amit az 1980-as évek elején átmenetileg Magyarország kapott meg.”¹⁶⁰

¹⁵⁹ BUSH–SCOWCROFT 2014. 272–273.

¹⁶⁰ Kecskés D. Gusztáv: A kelet-közép-európai rendszerváltás és a francia külpolitika. 1988–1990. In *Megroppan a világrend Célok, szereplők, következmények. 1989–1991.* Szerk: ORMOS Mária. Budapest, Argumentum Kiadó és Nyomda, 2016.

1991 elejétől a magyar diplomácia irányítói a francia külpolitikában bizonyos kettősséget érzéltek: „Az Öböl-háború befejezése és a bizonytalan belpolitikai helyzet a francia külpolitika új fejezetének meghatározói. Magas rangú külügyi tisztviselő közölte: Dumas¹⁶¹ külügyminiszter Közép- és Kelet-Európát jelölte meg az új szakasz prioritásként. Ennek ellentmond néhány kormánytag, így de Beaucé¹⁶² külügyi államtitkár, Soisson¹⁶³ centrista munkaügyi miniszter stb. nyilatkozata, akik inkább Észak–Dél viszonylatban gondolkodnak. Hasonlóképpen nyugtalanító Dumas azon írásos nyilatkozata, melyben a közép-európai prioritásokat Románia, Lengyelország, Csehszlovákia sorrendben jelöli meg, s Magyarországról szólva csalódottságról beszél. Stoléru¹⁶⁴ államtitkár ugyanakkor ötös kereskedelmi zónát javasol, az említettek és Bulgária részvételével. Kirajzolódni látszik a kettősség a francia külpolitikában, amelynek mostani megjelenési formáját feltehetőleg a velünk ellenséges, illetve konkurens erők aktivizálódása magyarázza. A velünk rokon-szenvező kormánytényezők (Joxe¹⁶⁵, Guigou, elnöki és miniszterelnöki kabinet stb.) ugyanakkor továbbra is aktívak és segítőkészek, ugyanez mondható el az ellenzék meghatározó erőiről.”¹⁶⁶

François Mitterrand elnök „új európai doktrínáról” beszélt, amelynek jellemzői, hogy a hivatalos francia politika cáfolni igyekezett azon állításokat, hogy az európai integráció kiszélesítése ellen lenne Párizs. Ezzel párhuzamosan továbbra is hangsúlyozták a gyors közösség kiszélesítésének nehézségeit.¹⁶⁷ Április elejétől azonban a magyar külpolitika irányítói erőteljes francia diplomáciai offenzívának lehettek tanúi, amelynek több lépése, szakasza volt. Párizs jelezte, hogy barátsági szerződést kíván kötni Magyarországgal, majd Roland Dumas és Jeszenszky Géza találkozott április 26-án: „Jacques Blot¹⁶⁸, a KÜM európai igazgatója elmondta, Antall József Mitterrand elnök meghívására teendő párizsi látogatása kiváló alkalmat adna a francia–magyar államközi egyezmény aláírására. Várják a magyar kormány jelzését

¹⁶¹ Roland Dumas (1922–) francia ügyvéd, szocialista politikus. Franciaország külügyminisztere 1988. május 10. és 1993. március 28. között, majd a francia Alkotmánybíróság elnöke 1995 és 2000 között.

¹⁶² Thierry Martin de Beaucé (1943–) francia politikus, nemzetközi kulturális kapcsolatokért felelős külügyi államtitkár 1988–1991.

¹⁶³ Jean-Pierre Soisson (1934–) francia politikus, munkaügyi miniszter 1988. június 29. és 1991. május 16. között.

¹⁶⁴ Lionel Stoléru (1937–2016) a francia kormány szociális és munkaügyi államtitkára 1974 és 1978 között, majd a miniszterelnökség államtitkára 1988 és 1991 között.

¹⁶⁵ Pierre Joxe (1934–) francia szocialista politikus, honvédelmi miniszter 1991. január 29. és 1993. március 9. között.

¹⁶⁶ Lásd a 97. számú dokumentumot.

¹⁶⁷ Rejtjeltávirat Párizsból. Keltezése: 1991. szeptember 22. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 25. d.

¹⁶⁸ Jacques Blot ekkor a francia Külügyminisztérium európai ügyekért felelős igazgatója.

az egyezménnyel kapcsolatos tárgyalások elkezdéséhez. Blot hozzátette, kezdeményezésük azt kívánja demonstrálni, hogy a közép-európai térségben megváltozott a régi francia politika, amely Magyarországot kevésbé fontosnak tekintette szomszédainál.¹⁶⁹

François Mitterrand és Antall József munkaebédjén (május 21-én) téma volt Magyarországnak az Európai Közösséghez való – társulási státuszú – csatlakozási kérelme. Tárgyalásaik során megegyezésre jutottak a globális politikai és gazdasági kérdéseket illetően, illetve megállapították, hogy a magyarországi francia befektetések 1990-ben az összes külföldi beruházás húsz százalékát tették ki. Antall József részletes tájékoztatást adott a nemzetközi sajtó képviselőinek a tárgyalásokról, valamint Magyarország kül- és gazdaságpolitikájáról.¹⁷⁰

1991 júniusában a magyar és francia pénzügyminiszter találkozásán a francia fél jelezte, hogy a kétmilliárd frank hitelt szakaszosan használhatja fel a magyar fél, szemben a korábbi egyösszegű francia állásponttal. A barátsági szerződés tervezetének magyar–francia szakértői tárgyalása során rugalmas francia magatartás volt tapasztalható a magyar kérésekkel szemben, különösen a kisebbségekkel kapcsolatos részek és a védelmi együttműködésre vonatkozó cikkelyek terén. Mindez azonban azzal állt összefüggésben, hogy Párizs a közép-európai országokat is fel kívánta használni az amerikai befolyás csökkentésére Európában.¹⁷¹

A francia külpolitika aktivitását a magyar külpolitika irányítói ki tudták használni a magyar érdekek érvényesítése érdekében, amelynek fontos állomása volt Antall József és Jeszenszky Géza hivatalos franciaországi útja, amely 1991. szeptember 11. és 12. között volt. A magyar–francia együttműködési és barátsági szerződést a látogatás első napján írták alá, amelynek során Antall József nagy örömét fejezte ki, hogy a francia fél kötelezettséget vállalt arra, hogy segíti hazánk EK társulását, illetve később teljes jogú tagságát. Méltatta Mitterrand álláspontját a kisebbségi kérdésben.¹⁷² Az aláírás után a magyar miniszterelnök és a francia elnök négy szemközt beszélgetésére került sor, amelynek során Antall József kifejtette, hogy „az EK-tagok véleménye volt az, hogy először a közép-európai hármas, vagyis Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország csatlakozhat az Európai Közösséghez. Ezen elhatá-

¹⁶⁹ Lásd a 98. számú dokumentumot.

¹⁷⁰ Vö. a 100. számú dokumentummal.

¹⁷¹ Az elmondottakra lásd Szávai János feljegyzését Antall József részére a francia diplomáciai offenzíváról. Keltezése: 1991. június 17. MNL OL XIX–J–j–1 25. d. Vö. GARADNAI Zoltán: A magyar–francia kapcsolatok története az Antall-kormány alatt. In *Veritas Évkönyv 2014*. Veritas – Magyar Napló, Budapest, 2015. 413–431.

¹⁷² Szávai János emlékeztetője Antall József és Jeszenszky Géza franciaországi útjáról. Keltezése: 1991. szeptember 16. MNL OL XIX–J–j–1 25. d.

rozás nyomán született meg a visegrádi hármas találkozó gondolata, ezt egyébként éppen Párizsban kezdeményezte Magyarország 1990 novemberében az EBEÉ-csúcs alkalmából. Mindamellet figyellemmel kell lenni arra, hogy sok hasonlóság ellenére a három ország közt komoly különbségek vannak, mindegyik másfajta problémákkal küszködik.”¹⁷³

Másnap John Major¹⁷⁴ miniszterelnök villásreggelin fogadta Antall Józsefet a párizsi angol nagykövetségen.¹⁷⁵ John Major beszámolt a megbeszéléséről Mitterrand elnökkel, akivel megállapodtak, hogy október elején sor kerülhet a társulási szerződés megkötésére. Kérésére Antall József beszámolt a magyar belpolitikai és gazdasági helyzetről, a szovjet puccskísérlet hatásáról és a jugoszláv helyzet magyar megítéléséről. Ugyanaznap délután a magyar miniszterelnök beszédet mondott az Európai Parlamentben, ahol sürgette a jugoszláv krízis nemzetközi megoldását. A francia Szenátus elnöke, Alain Poher¹⁷⁶ átadta Antall Józsefnek a Robert Schuman-díjat¹⁷⁷ az európai integráció ügyében kifejtett tevékenységének elismeréséül.

Szávai János¹⁷⁸ párizsi magyar nagykövet 1991 novemberében arról tájékoztatta Jeszenszky Gézát és Entz Gézát¹⁷⁹, hogy létezik Franciaországnak hivatalos és nem hivatalos románia politikája.¹⁸⁰ Ez idő szerint a francia kormány úgy ítélte meg, hogy Románia még nem haladt eléggé előre a demokratizálódás útján és nem folytat megfelelő kisebbségi politikát. Ebben a szellemben visszautasították azt a román kérést, hogy kössenek francia–román barátsági szerződést. Ez volt a legfőbb jellemzője a hivatalos francia politikának Romániával szemben. Azonban „számos jel mutat

¹⁷³ François Mitterand és Antall József beszélgetése a magyar–francia barátsági szerződés aláírása után. Keltezése: 1991. szeptember 16. MNL OL XIX–J–j–1 25. d.

¹⁷⁴ Sir John Major (1943–) brit konzervatív politikus. Az Egyesült Királyság miniszterelnöke 1990. november 28. és 1997. május 2. között.

¹⁷⁵ A reggelin részt vett Jeszenszky Géza külügyminiszter, Szávai János nagykövet, Marinovich Endre kabinetfőnök, Tar Pál tanácsadó, illetve Ewen Fergusson brit nagykövet és két brit tanácsadó.

¹⁷⁶ Alain Poher (1909–1996) francia politikus, a francia Szenátus elnöke 1968. október 3. és 1992. október 2. között.

¹⁷⁷ A Robert Schumann-díjat 1987-ben hozták létre, amelyet két évente ítélnek oda az Európa ügyéért fáradozó politikusoknak.

¹⁷⁸ Szávai János rendkívüli és meghatalmazott nagykövetet a Magyar Köztársaság elnöke 1990. július 24-én bízta meg a párizsi magyar nagykövetség vezetésével, a megbízólevelét 1990. november 16-án nyújtotta át Párizsban és 1994. október 11-ig vezette a párizsi magyar diplomáciai képviselést.

¹⁷⁹ Entz Géza (1949–) művészettörténész, a Magyar Demokrata Fórum alapító tagja. 1989 és 1990 között a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Titkárságon dolgozott, majd 1990. május 14. és 1992. június 1. között a Miniszterelnökség politikai államtitkára és a Tudománypolitikai Kollégium alelnöke volt.

¹⁸⁰ Lásd a 103. számú dokumentumot.

arra, hogy részben az elnök környezetében, részben a Külügyminisztériumban, s feltehetőleg a titkosszolgálatokban a látható román politikával egy időben létezik egy másik ilyen jellegű politika is. Ennek jelei, hogy Mitterrand elnök több ízben kitüntető barátsággal fogadta Petre Roman¹⁸¹ akkori miniszterelnököt. [...] E francia politika nyilvánvalóan a régi hagyományokra támaszkodik.”¹⁸² A tárgyalt időszakban a magyar–francia kapcsolatok fontos eleme volt a miniszterelnök két hivatalos látogatása, illetve a barátsági szerződés aláírása.¹⁸³

Az Európa Tanács, az Európai Közösségek, a NATO és a Nyugat-európai Unió

A magyar diplomácia abból indult ki, hogy a célul kitűzött euroatlanti politika feltétele a regionális stabilitás, ezzel együtt az integráció folyamatában elért magyar sikerek a térség biztonságát és együttműködését is erősítik, amelyek lehetőséget teremtenek a határon túl élő magyarok helyzetének rendezésére is.¹⁸⁴ 1991 márciusában a NATO álláspontját az európai fejleményekkel kapcsolatban meghatározta a Szovjetunió aggodalma, hogy a NATO magához láncolja a kelet-közép-európai térséget, ezért Brüsszelben elvként szögezték le, hogy Moszkva mindent megkap, ami nem ütközik a kelet-közép-európai térség érdekeivel. Megvizsgálták egy kétfokozatú NATO kialakításának módozatát, amely lehetővé teszi az intézményes nyitást a régió felé.¹⁸⁵ Az amerikai katonai és politikai szakértők 1991 elején javasolták a NATO átalakítását és új atlanti stratégia kialakítását az esetleges szovjet expanziótól való félelem miatt is. Számítottak arra, hogy a Varsói Szerződés szétesésével hatalmi vákuum keletkezik Közép-Európában, ahol az etnikai feszültségek és az esetleges határviták komoly konfliktushoz vezethetnek – és ma már tudjuk, hogy vezettek. Ezzel párhuzamosan biztosítékot akartak találni arra is, hogy a német egyesülési folyamat ne okozzon félelmet a szomszédos országokban, elsősorban Lengyelországban, illetve a Cseh és Szlovák Köztársaságban. 1991 elején az amerikai szakértők kedvezőtlen

¹⁸¹ Petre Roman (1946–) szerepet játszott az 1989. decemberi romániai forradalomban. Románia miniszterelnöke volt 1989. december 26. és 1991. október 1. között.

¹⁸² Lásd a 103. számú dokumentumot.

¹⁸³ Vö. PICHONNIER, Christopher: *La France et la Hongrie* (1989–2004). Université Bordeaux Montaigne, École Doctorale Montaigne Humanités (ED 480) Thèse de doctorat en histoire contemporaine 2017. (Manuscrit)

¹⁸⁴ MARTONYI János és NÉMETH Zsolt: A magyar külpolitika és az euroatlanti integráció. In *A NATO-tag Magyarország*. Szerk.: JOÓ Rudolf. Budapest, Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, 1999. 13–26.

¹⁸⁵ Lásd a 109. számú dokumentumot.

fejleménynek tartották Gorbacsov hatalmának és presztízsének csökkenését, amelynek következtében a szovjet katonai vezérkar befolyása nőtt a fegyverzetkorlátozási koncepciók kidolgozása és a nemzetvédelmi stratégia módosítása terén. A szovjet katonai vezetők továbbra is úgy vélték, hogy a nukleáris fegyverek mellett nagy létszámú haderő és nagy mennyiségű hagyományos fegyverzet is szükséges az esetleges támadók elrettentéséhez. A Washingtonba jutott információk szerint, a szovjet hadseregben a kommunista internacionalizmust fokozatosan az orosz nacionalizmus váltotta fel. A szakértők többsége úgy vélte, hogy a NATO tagállamok szilárd politikai kohéziója és elmélyült katonai integrációja a legfontosabb záloga a béke megőrzésének. „A hadműveleteknek Skandináviától a Földközi-tengerig lehetséges összehangolása megakadályozza a Szovjetuniót abban, hogy az esetleges regionális katonai előnyökből valaha is politikai sikereket érhessen el.”¹⁸⁶

1991 májusában James Baker¹⁸⁷ amerikai és Hans-Ditrich Genscher német külügyminiszter Washingtonban találkoztak, ahol megállapították, hogy a NATO „legfontosabb célja az egész Európára kiterjedő, igazságos és tartós béke fenntartása. A Szövetségnek arra kell törekednie, hogy egy osztatlan és szabad Európa érdekében együttműködésen alapuló, a lehető legszélesebb körű biztonsági struktúrákat építsen ki, de továbbra is képesnek kell lennie alapvető biztonsági feladatainak ellátására. Baker kijelentette, hogy az Egyesült Államok készen áll minden olyan rendelkezés támogatására, melyet az Európai Szövetségesek egy közös európai kül-, biztonság- és védelmi politika kifejezése érdekében határoznak el. Genscher kijelentette, hogy az Atlanti Szövetség egészét meg kell erősíteni oly módon, hogy növekedjék az európai államok szerepe és felelőssége a biztonsági és a védelmi politika terén, s ezzel összefüggésben egy európai biztonsági és védelmi identitásnak kell tükröződnie abban, hogy a Szövetségen belül kialakul egy „európai tartóoszlop”. Egyetértettek abban, hogy a kollektív védelem érdekében a NATO-nak fenn kell tartania integrált katonai struktúráit, s hogy megfelelő intézkedéseket kell tenni annak érdekében, hogy a NATO valamennyi európai tagállama valamilyen formában részt vehessen a Szövetségen belüli „európai tartóoszlop” kiépítésében. [...] Hűen a stabilitás zálogaként és a változás eszközeként betöltött történelmi szerepéhez, a NATO az Északatlanti Szerződés 2. pontjának megfelelően Londonban elkötelezte magát a Szövetség politikai vetületének megerősítése mellett. Törekszik a Kelet és Nyugat közötti dialógus elmélyítésére, ami az osztatlan és szabad Európában a tartós béke előmozdításának egyik eszköze. Baker és Genscher külügyminiszterek erőteljesen támogat-

¹⁸⁶ Lásd a 106. számú dokumentumot.

¹⁸⁷ James Addison Baker (1930–) amerikai jogász, republikánus politikus. Az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere 1989. január 20. és 1992. augusztus 23. között.

ják azt a törekvést, hogy fejlesszék tovább a NATO kapcsolattartó funkcióját oly módon, hogy lehetőség legyen a Szövetség és a közép-kelet-európai államok, illetőleg a Szovjetunió közötti kontaktusok intenzívebbé tételére.¹⁸⁸

1991 tavaszán Antall József megbízta Granasztói György¹⁸⁹ brüsszeli magyar liaison officiert, hogy tájékozódjon és érveljen a Nyugat-európai Unió (NYEU) közép-európai biztonságpolitikai szerepvállalását illetően. A magyar kormányfő szerint a NYEU megerősítésével és átszervezésével a NATO második fokozatát jelenthetné. Ennek megfelelően Granasztói György 1991. március 25-án a NATO mellett működő brüsszeli nagykövetek előtt ismertette a magyar elképzelést. A francia és a szovjet fél akkor volt érdekelt a Nyugat-európai Unió megerősítésében, ha ezzel egyidejűleg az amerikaiak kiszorulnak Közép-Európából. Ez azonban nem volt érdeke a többi NATO tagállamnak, illetve a közép- és a kelet-európai államoknak sem. Granasztói György véleménye szerint a visegrádi három állam a Szovjetunió irányába bilaterális egyezményekkel biztosíthatta magát, amelyek a továbbiakban az egymással és a szomszédos országokkal kötendő szerződésekkel egészülhetnek ki. Ezek pedig már az újabb biztonsági háló alapjai is lehetnek. Mindezekhez garanciát lehet kérni a kétfokozatú NATO-tól, amelynek második fokozatát a NYEU adja.¹⁹⁰

Nem sokkal azelőtt, hogy az utolsó szovjet katona is elhagyta Magyarország területét, Koppenhágában volt a NATO tagállamok értekezlete. Az 1991. június 6-i nyilatkozat, a Partnerség a közép- és kelet-európai államokkal kimondta, hogy a NATO biztonsága elválaszthatatlan az összes európai ország biztonságától. Ebből a célból javasolták, hogy szorosan egymáshoz illeszkedő intézmények és kapcsolatok hálózatát kell kialakítani, amelyek globális architektúrát alkotnak. Ebben a rendszerben a NATO, az európai integrációs folyamat és az EBEÉ a kulcselemek. Fontos szerepet kaptak a regionális együttműködések is.¹⁹¹

1991. augusztus 2-án a NATO Főtitkársága hivatalosan közölte, hogy az Észak-atlanti Tanács külügyminiszteri szintű ülésére október 28-ra várják a magyar miniszterelnököt.¹⁹² Az Észak-atlanti Tanács ülésén részt vett Václav Havel¹⁹³ és Lech

¹⁸⁸ Lásd a 88. számú dokumentumot.

¹⁸⁹ Granasztói György (1938–2016) rendkívüli és meghatalmazott nagykövetet a Magyar Köztársaság elnöke 1990. október 24-én bízta meg a brüsszeli magyar képviselőlet vezetésével, megbízólevelét 1990. december 11-én nyújtotta át Brüsszelben és megbízatása 1994 augusztusáig tartott.

¹⁹⁰ Granasztói György biztonságpolitikai elemzése a miniszterelnöknek és a külügyminiszternek. Keltezése: 1991. július 2. MNL OL XIX-A-150-j 90. d.

¹⁹¹ Uo. Vö. GAZDAG Ferenc: NATO – A változó NATO dokumentumok. 1989–1994. Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutató Intézet, 1994. 123–133.

¹⁹² Rejtjeltávirat Brüsszelből. Keltezése: 1991. augusztus 2. MNL OL XIX-J-1-j 1991. 79. d.

¹⁹³ Václav Havel (1936–2011) cseh író, politikus, aki Csehszlovákia (1989–1992), illetve Csehország (1993–2003) köztársasági elnöke volt.

Walesa is. A Varsói Szerződés tagállamainak kormányfői közül elsőként Antall József vett részt az ülésen. Beszédében elmondta, hogy „néhány nagy pillanatot meg fogok őrizni emlékezetemben. Ezek közé tartozik az, amikor előterjesztettem tavaly, Moszkvában a Varsói Szerződés felülvizsgálatáról és feloszlataásáról szóló okmányt. Fontos momentum számomra az is, hogy a volt kommunista országok állam- vagy kormányfői közül tavaly elsőként léphettem ebbe az épületbe. [...] Mi az európai integráció hívei vagyunk, és a Schuman-díj birtokában talán nem kell hangsúlyoznom személyes elkötelezettségemet. De azt kell mondanom, hogy az európai integráció nem képzelhető el a transzatlanti együttműködés nélkül. [...] Számunkra a NATO Európa stabilitásának záloga. Nagyra becsüljük ugyan a nemzetközi megállapodásokat, Helsinkit, az EBEÉ-t, de hathatós biztonsági szervezetnek mégis a NATO-t tekintjük.”¹⁹⁴ Antall József tárgyalásokat folytatott Manfred Wörner¹⁹⁵ NATO főtitkárral is.

A maastrichti csúcstalálkozó új helyzetet eredményezett a Nyugat-európai Uniót illetően. A csúcstalálkozón döntést hoztak, amely a Nyugat-európai Uniót közvetlenül az Európai Közösségekhez csatolta és egyben alanyi jogává tette az EK minden tagjának a NYEU tagságot is. Ez megnyitotta az utat a három közép-európai ország előtt a NYEU-val való szoros együttműködés felé. A NYEU tagság bizonyos értelemben de facto NATO „tagságot” is jelentett egyben, mert a NYEU tagjai egyben NATO tagországok is voltak. A biztonsági garancia szempontjából a NYEU tovább is lépett a NATO-nál, mert a Washingtoni Szerződés ötödik cikke automatikus konzultációt, míg a Brüsszeli Szerződés ötödik cikke automatikus segítségnyújtást követelt meg a tagjaitól.¹⁹⁶ Magyarország további atlanti elkötelezettségét mutatta a Magyar Atlanti Tanács szervezése és létrehozása. A magyar Külügyminisztérium Európai Integrációs Főosztálya 1991 szeptemberében kidolgozta a Magyarországi Atlanti Tanács struktúráját és működési elveit.¹⁹⁷ Dunay Pál¹⁹⁸ pedig novemberben vacsorán találkozott Lily Sprangerssel, a holland Atlanti Bizottság igazgatójával, aki ugyancsak javasolta az Atlanti Bizottság létrehozását Magyarországon.¹⁹⁹

¹⁹⁴ ANTALL é. n. 344–345.

¹⁹⁵ Manfred Wörner (1934–1994) a Német Szövetségi Köztársaság védelmi minisztere volt 1982. október 4. – 1988. május 18., illetve a NATO főtitkára 1988. július 1. és 1994. augusztus 13. között.

¹⁹⁶ Lásd a 128. számú dokumentumot. Vö. a 126. számú dokumentummal.

¹⁹⁷ Baktai Erik által jegyzett javaslat a Magyarországi Atlanti Tanács létrehozására. Keltezése: 1991. szeptember 16. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 80. d.

¹⁹⁸ Dunay Pál (1957–) 1989–1990-ben a hagyományos fegyveres erőkre vonatkozó bécsi tárgyalásokon résztvevő magyar küldöttség jogi tanácsadója, a Külügyminisztérium Leszerelési és Biztonságpolitikai Főosztályának vezetője 1991. augusztus 1. és december 31. között.

¹⁹⁹ Lásd Dunay Pál javaslata a magyar Atlanti Bizottság létrehozására. Keltezése: 1991. december 2. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 80. d.

Az Egységes Európai Okmány kidolgozásának igénye és programja szorosan összekapcsolódott a hetvenes évek elején kibontakozó világ gazdasági korszakváltással és a nyolcvanas, kilencvenes évekre áthúzódó világ gazdasági válsággal.²⁰⁰ A Szerződés szoros kapcsolatot teremtett a közösségi politikák és a belső piac között. Az 1985. június 14-én aláírt Schengeni Egyezményt – a személyforgalom ellenőrzésének megszüntetése a belső határokon és egyben a külső határok megerősítése – 1990-ben kibővítették a Schengeni Végrehajtási Egyezménnyel, amely a megvalósítás menetét tartalmazta. A két egyezmény végül 1995-ben lépett hatályba, amelyhez minden tagország csatlakozott az Egyesült Királyság és Írország kivételével. Az Európai Gazdasági Térség létrehozása a belső piac kiterjesztését célozta az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA)²⁰¹ tagországaira, mert az EFTA tagországok nem akartak kimaradni az egységesülő európai piac nyújtotta előnyökből. A szükséges ratifikációs eljárások után az Európai Gazdasági Térségről szóló szerződés – amelynek Svájc nem lett a tagja – 1994. január 1-jén lépett hatályba. A megállapodás lehetővé tette az EFTA tagországok számára, hogy társuljanak a négy integrációs szabadságjogot megvalósító egységes európai piachoz. Az Európai Gazdasági Térség a teljes jogú tagság alternatívája is volt egyben, de az Európai Unió a külső országokat nem engedte a döntéshozatalhoz és a közös politikákhoz. Így az EFTA tagállamok többsége inkább a teljes jogú tagságot választotta. A Maastrichti Szerződés a gazdasági és monetáris unió, valamint a politikai unió programja volt. A Szerződés létrejöttével minőségi változás történt az addigi együttműködésben, hiszen a Közösség a gazdasági integráció legmagasabb fokát célozta meg, amellyel együtt átlépett a politikai integráció szintjére is. A változás hangsúlyozására megváltoztatták az integráció nevét is, létrehozva az Európai Uniót. 1988-ban Jacques Delors²⁰² vezetésével szakmai bizottságot hoztak létre a gazdasági és a monetáris unió létrehozására és egyben választ kerestek az Európában zajló politikai, gazdasági és nemzeti folya-

²⁰⁰ A következőkben FERKELT Balázs, KÁLDYNÉ Esze Magdolna, KRUPPA Éva, VIDA Krisztina: *Integrálódó Európa. Szerződések, folyamatok, intézmények*. Budapest, Perfekt Kiadó, 2014., 56–94. (A továbbiakban FERKELT, KÁLDYNÉ, KRUPPA, VIDA 2014.) alapján nyújtunk rövid összefoglalást az Európai Unió kialakulásáról és a keleti irányú bővítésről.

²⁰¹ Az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (European Free Trade Association – EFTA) az 1960. január 4-én Stockholmban a „Hetek” (Ausztria, Dánia, Egyesült Királyság, Norvégia, Portugália, Svájc, Svédország) által aláírt egyezmény. Az Európai Gazdasági Közösséggel, a „Hatokkal” szemben az EFTA olyan integrációs szervezet, amely az ipari termékek szabad forgalmát kívánta megvalósítani. Izland 1970-ben, Finnország 1986-ban, Liechtenstein 1991-ben lett az EFTA teljes jogú tagja. 1973-ban az EFTA tagállamok szabadkereskedelmi megállapodást kötöttek az Európai Közösséggel. 1990. június 13-án Magyarország és az EFTA-országok együttműködési nyilatkozatot írtak alá Göteborgban.

²⁰² Jacques Delors (1925–) az Európai parlament tagja 1978 és 1981 között, majd Franciaország pénzügyminisztere (1981–1984). Az Európai Bizottság elnöke 1985. január 7. és 1995. január 24. között.

matokra. Az egységes belső piac erősödési folyamatára, a tőkepiacok szorosabb integrációjára, a berlini fal ledöntésére, a német újraegyesítésre, a kétpólusú világrend megszűnésére, a Kelet- és Közép-Európában zajló rendszerváltoztatási folyamatokra. Mindezzel párhuzamosan napirendre kerültek a politikai unió létrehozására vonatkozó elképzelések. Az Európai Közösségek északi (1978), majd déli (1981, 1986) bővítése után az 1980-as évek végén, illetve 1990-es évek elejétől napirendre került a keleti bővítés lehetősége is. A hidegháború végével párhuzamosan a korábbi európai semleges országok számára felértékelődött az Európai Közösségekhez/Európai Unióhoz csatlakozás lehetősége.²⁰³ A Közösségek az Európai Unió létrehozása előtt nem kívánta a bővítési folyamatot elindítani, így a csatlakozni kívánó országokkal – a tényleges csatlakozás helyett – előbb egy magas szintű, elsősorban gazdasági jellegű társulásról kezdeményeztek tárgyalásokat. Ennek volt az egyik eredménye a már említett Európai Gazdasági Térség létrehozása az EK és az EFTA részéről.

Az Európai Közösségek első lépései közé tartozott a volt szocialista országok irányába a PHARE²⁰⁴ program keretében folyósított vissza nem térítendő segélyek. Az elnevezés arra is utalt, hogy a piacgazdaságra áttérést Magyarországon és Lengyelországban támogatták először. A program nevét megtartva fokozatosan szélesítették a kedvezményezettek körét. A PHARE program célja a demokrácia és a piacgazdaság kiépítésének támogatása volt a kelet- és közép-európai országokban. Mindezzel párhuzamosan az Európai Közösségek 1989-től kiterjesztette az általános vámpreferencia rendszerét (GSP)²⁰⁵ a térségre, amely jelentős kereskedelmi kedvezményeket nyújtott a volt szocialista országok közösségi irányú exportja számára.

²⁰³ 1989-ben Ausztria, 1991-ben Svédország, 1992-ben Finnország és Norvégia (az utóbbi ismételt) benyújtotta csatlakozási kérelmét. A finn, az osztrák és a svéd csatlakozási tárgyalások 1993. február 1-jén kezdődtek meg.

²⁰⁴ Az Európai Közösségek Tanácsa (Council of European Communities) 1989 decemberében 1990 decemberéig 300 millió ECU gazdasági segélyt folyósított Magyarországnak és Lengyelországnak. Ez volt a Poland – Hungary Assistance for the Reconstruction of the Economy – PHARE (segély Lengyelország és Magyarország gazdaságának átalakításához), ami görögül világítótornyot, fényszórót jelent. 1990 szeptemberében érvényességét kiterjesztették Bulgáriára, Csehszlovákiára, a Német Demokratikus Köztársaságra, Romániára és Jugoszláviára, majd 1991 decemberében Albániára, Észtországra, Lettországra és Litvániára, a két Németország egyesülése miatt törölte a kedvezményezettek sorából NDK-t, valamint felfüggesztette a Jugoszláviának nyújtott támogatást. A következő évben 1992-ben Szlovéniára is kiterjesztették, 1993. január 1-je után Csehország és Szlovákia külön kedvezményezettként szerepelt, 1995-ben felfüggesztették a horvátországi segélyprogramot, 1996-ban Macedónia nyerte el a jogosultságot. A PHARE-program költségvetését az EU költségvetési szervei – az Európai Parlament és az Európai Tanács határozzák meg – amelyeket elsősorban a felsőoktatás, az emberi erőforrás az ipar- és az agrárium és a kereskedelem fejlesztésére lehet felhasználni.

²⁰⁵ Az Általános Vámpreferencia Rendszer (General System of Preferences – GSP) az Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) által 1971-ben bevezetett rendszer.

Antall József részt vett az Európai Közösségek 1991. december 16–17-én tartott tanácskozásán Brüsszelben, ahol aláírták a Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek közötti társulási megállapodását, az úgynevezett Európai Megállapodást. Ezt követően Lengyelország és a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság írta alá a társulást. A szerződő felek kialakították a politikai együttműködés intézményrendszerét, a kétszer ötéves aszimmetrikus vámlebontás után a teljes ipari szabadkereskedelmet célozták meg. Magyarország és a térség országai az első Megállapodásokról tartott tárgyalások során is egyértelműen a teljes jogú tagság elérésére törekedtek.²⁰⁶ 1991 decemberétől az ipari termékek vámját az egymás közötti kereskedelemben megszüntették. A társulási megállapodás előmozdította a gazdasági, a pénzügyi és a kulturális együttműködést és segítette Magyarország gazdaságának fejlesztését, valamint a piacgazdaság kiépítését. A Társulás intézményrendszeréhez tartozott a Társulási Tanács, amely az EU részéről a Miniszterek Tanácsa és az Európai Bizottság tagjaiból, másrészt a magyar kormány tagjaiból és tisztviselőiből állt.

A társulási szerződés aláírásával szinte egyidőben zajlott 1991 decemberében az Európai Tanács maastrichti ülése, ahol az új tagok felvétele helyett a minél szorosabb és mélyebb belső integráció erősítése mellett foglaltak állást. Ekkor az Európai Közösségek vezetői a horizontális bővítés helyett, a vertikális integrációt helyezték előtérbe. Az úgynevezett maastrichti konvergencia kritériumokat Magyarország 1992-ben még nem tudta teljesíteni.

Az 1991-es esztendő jelentős eseménye volt II. János Pál pápa magyarországi látogatása. A Kárpát-medencében hazát talált magyarság ezer évvel ezelőtt a kereszténységet választotta vallásként. Szent István királyunk a római pápától koronát kért és

²⁰⁶ Martonyi János így emlékszik: „1990 júniusában jártunk Brüsszelben Antall József miniszterelnökkel, és akkor átadtunk egy papírt, amit akkor és ma is úgy neveznek, hogy „non paper” – a mai napig nem értem, hogy mit jelent: egy papír, ami voltaképpen „nem papír”. Ennek a non papernek az elejére rögtön beleírtuk azt, hogy Magyarország célja az Európai Közösség teljes jogú tagjává válni. Ezt a mondatot csak reggel véglegesítettük, mert vita alakult ki, hogy beleírjuk vagy sem, esetleg ez még túl korai, de aztán végül is abban maradtunk, hogy beleírjuk – így adta át a miniszterelnökünk a Bizottság elnökének. Érdekes módon, amikor délután Mádl Ferenczel Bangemann biztosnál voltunk (a miniszterelnök nem volt jelen, mert ő más programot bonyolított le), akkor nekünk szegezte a kérdést, hogy miért nem adjuk be a csatlakozási kérelmet. Nagyon meglepődtünk; este összeült egy tanácskozás a miniszterelnökkel, hogy mit csináljunk, végül abban maradtunk – helyesen –, hogy nem adjuk most be a csatlakozási kérelmet, mivel pont akkor írtuk le, hogy teljes jogú tagok akarunk lenni. Először megkötjük a társulási megállapodást, és amikor az hatályba lép, akkor adjuk be a csatlakozási kérelmet.” *Gesztusok nélkül. Antall József emlékezete a Modell és valóság előadássorozat tükrében 2009–2015.* Szerk.: BOZÓKY Tamás, GRÓSZ András, LESTI Árpád, PALKÓ Katalin, PAVLICS Tamás. Budapest, Collegium Pannonicum Alapítvány, 2016., 281–282.

kapott, amely aktussal egyben szimbolizálta is Magyarország Európához tartozását. A második világháborúban győztes Szovjetunió hadizsákmányként és egyben befolyási övezetként megszerezte hazánkat, amelynek lakosaira rá akarta kényszeríteni a Keletről induló és szovjetnek nevezett ideológiát és értékrendet. Az ezer éves európai szellemi hagyományokat magukban hordozó magyar állampolgárok az Európához tartozást akarták és 1990-ben ezt is választották. Az Antall-kormány célul tűzte ki a visszatérést Európához, az európai szellemi, kulturális, politikai és gazdasági értékrendhez. II. János Pál pápa 1991. évi magyarországi látogatásával pedig Őszentsége kifejezte figyelmét hazánk demokratikus átalakulása felé. Ez elősegítette a hívők és a nem hívők egymás iránti bizalmának mélyítését, a lelkiismereti konfliktusok feloldását és ezzel a nemzeti összefogás erősítését. A határainkon túl élő magyar nemzeti kisebbségek bizalma megnőtt a magyar kormány külpolitikai törekvései iránt, amelyek többek között a kisebbségek – és különösen a magyarság – egyéni és kollektív jogainak védelmét, szabad nyelvhasználatát és vallásgyakorlatát célozták.²⁰⁷

II. János Pál pápa augusztus 16. és 20. között járt először Magyarországon. Esztergomban közel ötvenezeren várták. A Szentatya először lement a bazilika kriptájába, és ott Mindszenty József bíboros sírjánál imádkozott, majd szentmisét celebrált. Zárásként a magyar–lengyel kapcsolatokra is felhívta a figyelmet: „Mielőtt áldásommal befejeznénk ezt a szentmisét, szeretném elmondani, hogy számomra nagyon megindító ez az első látogatás itt, Esztergomban. Szeretném az összes jelenlévőknek elmondani, hogy Magyarországra s elsőként Esztergomba Krakkóból jövök, mely régebben Lengyelországnak, az én szülőhazámnak fővárosa volt. S abban a városban nagyon sok maradandó emléke van történelmi kapcsolatainknak: Nagy Lajos magyar és lengyel király volt, az ő leánya, a boldogként tisztelt Hedvig új indításokat adott népek, sőt az egész Egyház életének. Ahányszor visszatérek Krakkóba, mindig eleven valóságként találkozom velük.”²⁰⁸ A pápa misét mutatott be Pécsen, Szombathelyen és Máriapócsan. Debrecenben pedig a protestáns egyházak képviselőivel találkozott. Látogatásának csúcspontja volt, hogy Szent István napján a Hősök terén több százezer hívő előtt ünnepi szertartáson vett részt, ahol elmondta „Íme István, Magyarország királya, a szent, aki lerakta házatok alapjait. Rá vonatkoztathatók Krisztus szavai a hegyi beszédben arról a bölcs emberről, aki sziklára építette a házat. Az ő háza a ti házatok. István király ezt a házat ezer évvel ezelőtt őseiteknek építette, és rajtuk keresztül a magyarok minden nemzedékének, akik azóta követik egymást országokban. Tovább élnek ők, és tovább folytatják ugyanannak a háznak

²⁰⁷ Vö. A Külügyminisztérium feljegyzése II. János Pál várható magyarországi látogatásáról. Keltezése: 1990. szeptember. OTM 1990. 3. d.

²⁰⁸ <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=259>

az építést.”²⁰⁹ II. János Pál pápa magyarországi látogatása annak a megerősítése és szimbóluma is volt egyben, hogy a szovjet megszállás és Moszkva magyarországi kommunista kiszolgálóinak hatalomvesztése után hazánk visszatért Európába.

Magyarország kapcsolatai a szomszédos országokkal és a határainkon túl élő magyarokkal²¹⁰

MAGYARORSZÁG ÉS A CSEH ÉS SZLOVÁK SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG KAPCSOLATAI

1991. január végén bős–nagymaros ügyében a magyar koncepció az volt, hogy „a csehszlovák féllel folytatott tárgyalások célja az államközi szerződés közös meg-egyezőssel történő megszüntetése és a megszüntetés következményeinek a rendezé- séhez szükséges új szerződés kötése. A magyar álláspont – az új szemléletnek meg- felelően – az ökológiai értékek elsődlegességének elismerését tükrözi, az ökológiai katasztrófával fenyegető létesítmény egészét el kell ezért hagyni.”²¹¹ Ha a tárgyalá- sok során a csehszlovák fél valamilyen ettől eltérő megoldási módot ismertet, azt meg kell vizsgálni, de a magyar fél a dunakiliti tározó feltöltését, a Duna elterelésé- vel a felvízcsatorna üzembe helyezését vagy hasonló „kompromisszumos” megoldá- sokat nem fogad el. A várhatóan hosszadalmas tárgyalásokat meggyorsíthatta Buda- pest készsége a veszteségek méltányos elszámolására. Az ökológiai problémák tisztázására a Magyar Tudományos Akadémia és a Szlovák Tudományos Akadémia 1990 végén felújította a korábbi együttműködését. Prága álláspontja: „ha a magyar fél nem hajlandó az eredeti szerződés szerint, vagy annak bizonyos környezetvé- delmi tényezőket figyelembe vevő módosításával hozzájárulni a bősi erőmű beindí- tásához, akkor ellentétbe kerül a tiszta energia felhasználására és a vízi utak fejlesz- tésére irányuló összeurópai törekvésekkel. Kilátásba helyezik ezért – kényszerből – az ún. »C« vagy »pótmegoldás« megvalósítását, mellyel saját területükön elterelik a Dunát, ott képzik ki a duzzasztott víztárolót, és így üzembe állítják az erőművet.”²¹² Ez a zsarolás jellegű csehszlovák „megoldás” három év alatt megvalósítható volt. Ezzel a lépéssel a Duna vízmegosztásának a kulcsa a Cseh és Szlovák Köztársaság

²⁰⁹ http://magyarhirlap.hu/cikk/63612/Tortenelmi_latogatas_huszonot_eve_erkezett_hazankba_a_papa

²¹⁰ Magyarország és a szomszédos államok kapcsolatáról alapos elemzést nyújtott Jeszenszky Géza a *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására* című, már többször idézet (JESZENSZKY 2016.) kötetében.

²¹¹ Lásd a 131. számú dokumentumot.

²¹² Uo.

kezébe kerül, amely hátrányosan érinti Magyarország geo- és biztonságpolitikai pozícióit, illetve a kétoldalú kapcsolatokat súlyosan megterheli.

1991. február elején František Mikloško²¹³, a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke és Vladimír Mečiar²¹⁴, a Szlovák Köztársaság elnöke Magyarországra látogattak. A találkozó célja a magyar–szlovák kapcsolatok fejlesztése és a meglévő problémák és zavaró tényezők tisztázása volt. „Magyar részről a tárgyalások annak hangsúlyozása mellett folytak, hogy a magyar–szlovák kapcsolatok fejlesztésére irányuló törekvések nem irányulnak a csehszlovák szövetségi rendszer ellen, hanem részét képezik a két ország közötti kapcsolatok egészének, s a közép-európai közeledést, az Európa Ház építését szolgálják.”²¹⁵ A szlovák vezetőket fogadta Göncz Árpád, Antall József és Szabad György. Antall József „kifejezte azt a véleményét, hogy szándékainkat világosan meg kell fogalmazni, ez a megértés fontos garanciája. Vitákkal nyilván a jövőben is kell számolni”. František Mikloško elsőként érintette a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer kérdését és „örökölt bűnnek” nevezte azt. Függetlenül ettől választ kellett adni a hogyan-tovább kérdésre, s mindkét fél számára elfogadható kompromisszumot kellett találni. Mečiar a „jó reménység missziójának” nevezte a találkozót és Szlovákia geográfiai jelentőségére utalt, amennyiben országuk Magyarország és Lengyelország között terül el. Elmondta, hogy „töviskorona” alatt érezte magát, amikor a Bős–Nagymarosi Vízlépcsővel kapcsolatos dokumentációt áttanulmányozta. „Látni kell, mondta, hogy az erőmű ismert négy funkciója közül az ökológiát kivéve a többi három területen nincsenek problémák. Az ökológia veszélyével kapcsolatos dokumentációk csak feltételezéseken alapulnak, nincsenek tudományos érvekkel kellően alátámasztva. Magyarországon nem ismerik, vagy nem akarják megismerni a tényeket” – mondta. Céljuk, hogy Magyarországgal egyetértésben fejezzék be az építkezést, és a bösi erőművet üzembe kell helyezni. Antall József miniszterelnök tájékoztatta Vladimír Mečiar arról, hogy tárgyalópartnere Mádl Ferenc miniszter lesz és a tárgyalásokat egyeztetett időpontokkal vele kell tisztázni. A vízlépcső kérdése olyan örökség, amellyel meg kellett birkózni, de azt is figyelembe kellett venni, hogy ez Magyarországon komoly politikai kérdés. „Az ellenzék, amely a BNV elleni tüntetésekből kovácsolódott egységbe, ma a parlament többségét alkotja. A kérdés megoldása nem kormánydöntés függvénye, mivel az parlamenti állásfoglalást igényel. A további kétoldalú tárgyalások feladata megállapítani, hogy az érvek szakmailag megfelelően elő vannak-e készítve.” A továbbiakban Antall József miniszterelnök szólt a tervezett visegrádi csúcsról, ahol tárgyalásokat kell folytatni a háromoldalú

²¹³ František Mikloško (1947–) szlovák politikus, a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke volt 1990–1992-ben.

²¹⁴ Vladimír Mečiar (1942–) szlovák politikus, aki Szlovákia miniszterelnöke volt 1990. június 27. és 1991. április 23. között.

²¹⁵ Lásd a 132. számú dokumentumot.

együttműködés eredményessége érdekében. Felhívta a figyelmet arra, hogy a Pentagone beruházásai kifejezetten Szlovákiára is előnyösek. Fontosnak tartotta a nemzetiségi kérdés megoldását, a belügyekbe való beavatkozás mellőzésével. „Semmi mást nem kívánunk, mint hogy mindent tegyünk meg a nemzeti kisebbségek fennmaradása és fejlődése érdekében. [...] Ami a nemzetiségi kérdést illeti, V. Mečiar arra hivatkozott, hogy erről a Külügyminisztériumban tárgyaltak, s elmondotta véleményét, miszerint a kérdés megoldása az adott ország felelőssége és feladata. Versenyezzünk a jobb helyzet eléréseért. Megerősítette azt az álláspontját, hogy ez nem kétoldalú tárgyalások témája. Nincsenek az ellen, hogy az ilyen témájú nemzetközi konferenciákon aktívan részt vegyenek, de ezen túl csak segítségnyújtásról lehet szó. E téren az együttműködés fontos, de ne azt hangsúlyozzuk, ki milyen nemzetiségű, hanem igyekezzünk valódi otthonot teremteni minden állampolgár számára.”²¹⁶ Antall József zárszavában azt hangsúlyozta, hogy a magyar kormány fontosnak tekinti a jogi normák és kötelezettségek betartását. Emellett támogatni kell a kulturális, szellemi együttműködést is, de helyzetünk miatt talán legfontosabb a gazdasági együttműködés erősítése.

A magyar és a csehszlovák kétoldalú kapcsolatokban a magyar kormány álláspontja a politikai kapcsolatok kiszélesítése volt szövetségi és köztársasági szinten egyaránt. A két ország együttműködésének alapját és kölcsönösen előnyös rendjét az összeurópai integráció adhatta. Magyarország érdeke volt, hogy az olyan súlyos örökség, mint a Bős–Nagymarosi Vízlépcső kérdése, ne hátráltassa a kapcsolatok általános előrehaladását, ezért mindkét fél számára előnyös megoldást kellett találni. A magyar–csehszlovák gazdasági kapcsolatok terén Magyarország a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságot kiemelkedő gazdasági partnerének tekintette, hiszen érdekében állt a KGST kapcsolatrendszerének szétesése után az új elszámolási rendszerre való áttérés miatti megtorpanások áthidalása. Emellett jelentős volt a magyar kintlevőség is a szövetségi államban. Felértékelődtek a határ menti, a regionális és szubregionális kapcsolatok, melyek egy része már átnőtt a többoldalú kapcsolatok területére. Új feltételeket kellett teremteni a mezőgazdasági és élelmiszeripari együttműködés számára, amely területen visszaesés következett be. Hazánk a háromoldalú együttműködés keretében kezdeményezte a szabadkereskedelmi megállapodás konkrét tervének a kidolgozását.

Az Antall-kormány lépéseket tett, hogy a szlovákiai magyarság sorsa és jövője biztosított legyen, az európai fejlődés normáinak megfelelően. Ennek egyik kulcskérdése volt és az erkölcsi elégtételt szolgálná – a múlt bűneiért – a kollektív bűnösség elvének konzekvens elítélése a többségi nemzet részéről. A nemzetiségi problémák megoldását az összeurópai együttműködés dimenziójában is támogatta, de

²¹⁶ Uo.

készek voltak együttműködni a meglévő kérdések megoldásában a kétoldalú kapcsolatok keretében is.²¹⁷

A vizsgált időszakban Magyarország és a Cseh és Szlovák Köztársaság közötti kapcsolatokat alapvetően határozta meg a magyar kisebbség, a Bős–Nagymarosi Vízlépcső ügye, a regionális együttműködések, különösen a Visegrádi Hármak.

MAGYARORSZÁG ÉS ROMÁNIA KAPCSOLATA

A magyar kormánynak nem állt módjában jó kapcsolatot fenntartani azzal a szomszéd országgal, amely nem bánt európai és elvárható módon az emberi-jogi és kisebbségi-jogi szempontból a magyar nemzeti kisebbséggel – mondta Antall József.²¹⁸

1991. június 13. és 15. között a genfi EBEÉ kisebbségi szakértői értekezletre való felkészülés jegyében magyar–román külügyi konzultáció volt Bukarestben. Bába Iván tárgyalópartnere Traian Chebeleu²¹⁹ volt. Bába Iván feljegyzése szerint az eszmecsere nyílt és korrekt hangulatban zajlott, azonban csak az álláspontok kifejtésére volt lehetőség. „Nyilvánvalóvá lett, hogy a kisebbségi jogok megfogalmazására és érvényesítésére egyre nagyobb súlyt helyező Európában Románia a további elszigetelődés kockázata nélkül nem tudja fenntartani azon korábbi álláspontját, miszerint a kisebbségi kérdés kezelése kifejezetten belügyet jelent.”²²⁰

1991. szeptember 25-én a Zsil-völgyi bányászok Bukarestbe utaztak és a Győzelem téri kormánypalotához vonultak a kormánnyal folytatott eredménytelen tárgyalások miatt. A rendkívül feszült helyzetben a bányászok mellé csatlakoztak bukaresti tüntetők is, és megkezdődött a kormány épületének az ostroma. „Közben ezalatt ülésező Szenátusban megjelent a miniszterelnök és különféle csúsztatásokkal összemosta a bányászeseményeket a Magyarországon megalakult »erdélyi emigráns kormány« ügyével. Ezzel elérte, hogy a Szenátus az újabb »magyar ügygel« is olyan mértékben foglalkozzon, mint a tragikus belpolitikai eseményekkel. Câmpeanu²²¹ liberális pártvezető közvetlenül a román KÜM-től kapott értesülésekre hivatkozva közölt további információkat az »emigráns kormány« állítólagos megalakulásáról. Egy kormányzó-párti szenátor azt hangsúlyozta, hogy nem véletlen a két esemény egybeesése és

²¹⁷ Vö. Tárgyalási témavázlat Antall József megbeszéléseihez Marián Calfával. Keltezés nélkül. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 16. d.

²¹⁸ Lásd SÁRINGER, 2014. 121.

²¹⁹ Traian Chebeleu ekkor a román Külügyminisztérium főosztályvezetője, a miniszter kabinetfőnöke és egyben a román Külügyminisztérium szóvivője.

²²⁰ Lásd a 154. számú dokumentumot.

²²¹ Radu-Anton Câmpeanu (1922–2016) román politikus, a Nemzeti Liberális Párt elnöke 1990 és 1995 között.

időbeni cselekvésre szólított fel.”²²² Ez is szembeötlő példa az akkori román kül- és belpolitika hihetetlen mértékű magyarellenességére, illetve bármely probléma esetén a „magyar kártya” azonnali előhúzására, azaz „fogjunk minden rosszat a magyarokra” bűnbak-koncepcióra.

Ekkor a kétoldalú kapcsolatok lényeges kérdéseinek megoldására nem volt lehetőség, de a magyar kormánynak az volt az érdeke, hogy a magyar–román kapcsolatokat ellenőrizhető keretek között tartsa. Az Antall-kormány egyértelművé tette, hogy a romániai magyarság helyzetének változása a kétoldalú viszony kulcseleme. Budapest biztonságpolitikai érdeke volt, hogy Romániában erősödjön a demokratikus fejlődés, a piacgazdaság kialakulása, a kiegyensúlyozott gazdasági, kisebbségi és szociális helyzet és az európai értékek befogadása.²²³

MAGYARORSZÁG ÉS A DÉLSZLÁV TÉRSÉG KAPCSOLATAI

1991. január 22-én Lojze Peterle²²⁴ szlovén kormányfő Mádl Ferenc meghívására Magyarországra látogatott, ahol fogadta őt Antall József és Jeszenszky Géza. „A szlovén kormányfő megköszönte a magyar vezetés figyelmességét és szimpátiáját, amelylyel a szlovén törekvésekhez viszonyul. Kormányának politikáját ismertetve kifejtette, hogy Szlovénia elhatározása szuverenitása megteremtésére szilárd és a deklaráción túl konkrét tevékenységben is kifejezésre jut. A köztársaság önállóságának helyreállításáról tartott 1990. december 23-i eredményes népszavazás jegyében fél évet szánnak szuverenitásuk jogi és gyakorlati feltételeinek megteremtésére. Ezt követően, az év folyamán ki akarnak válni Jugoszláviából. [...] Véleménye szerint Jugoszlávia ma már csak formálisan létezik. Szlovénia jelenleg csak a föderáció minimális működéséhez szükséges pénzeszközöket folyósítja azért, hogy a szövetségi rendszer az anarchia megakadályozásának feladatait el tudja látni. Megítélése szerint Ante Marković²²⁵ szövetségi kormányfőnek nincsenek eszközei arra, hogy a kedvezőtlen folyamatokat megállítsa.”²²⁶ Antall József válaszában kifejtette, hogy a magyar kormány megérti a szlovén törekvéseket. „Elvi álláspontunk alapján a népek és nemzetek önrendelkezése mellett vagyunk.”²²⁷ Rámutatott, hogy a magyar politikának Jugoszlávia és annak egyes tagköztársaságai irányába főleg a történelmi előzmények miatt körültekintően kellett eljárnia. A magyar kormánynak nem állt módjában olyan

²²² Lásd a 156. számú dokumentumot.

²²³ Lásd a 159. számú dokumentumot.

²²⁴ Lojze Peterle (1948–) Szlovénia miniszterelnöke volt 1990. május 16. és 1992. május 14. között.

²²⁵ Ante Marković (1924–2011) a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság utolsó kormányfője volt 1989. március 16. és 1991. december 20. között.

²²⁶ Lásd a 163. számú dokumentumot.

²²⁷ Uo.

lépéseket tenni Szlovénia vagy Horvátország irányába, amelyek hátrányosan érintenék a Szerbiában élő félmillió magyar helyzetét. „Magyar részről elvi álláspontunk hangoztatása mellett készek vagyunk tudomásul venni a jugoszláviai belső változásokat, azonban az önállósodási törekvéseket nem ösztönözhetjük”,²²⁸ mondta Antall József. A magyar kormány a jugoszláv kérdésben és a tagköztársaságok önállósodási törekvéseinek kezelésében a német, az olasz és az osztrák kormánnyal összehangolta lépéseit. Jeszenszky Géza rámutatott arra is, hogy az európai intézmények még nem állnak készen a szlovén törekvések elfogadására és megvalósítására.²²⁹

Franjo Tuđman²³⁰ horvát köztársasági elnök 1991. április 19-én Szolnokon részt vett az egy horvát építőipari vállalat által felújított Szigligeti Színház nyitóelőadásán. A horvát elnököt és kíséretét fogadta Göncz Árpád, Antall József, Szabad György és Jeszenszky Géza is. Antall József a kétoldalú kapcsolatokról szólva kifejtette, hogy a magyar kormánynak a jugoszláv szövetségi kormány a partnere, és „ennek keretein belül érdekünk az együttműködés fejlesztése a tagköztársaságokban, amelyben Horvátország fontos szerepet játszik. Ezt célozza a zágrábi főkonzulátusunk megnyitása is.”²³¹ Majd a magyar miniszterelnök kifejtette, hogy az „elmúlt hónapokban kényes helyzetek is adódtak kapcsolatainkban, amit egyesek különböző módon értelmeztek, illetve felhasználtak Jugoszláviával, Horvátországgal és velünk szemben.”²³² Antall József itt a magyar fegyvereladásra utalt Horvátország részére.

Mint ismeretes, 1991. január 26-án a Zastava katonai filmstúdió dokumentumfilmet mutatott be, amelyben titkos hang- és filmfelvételek alapján a horvát védelmi és belügyminisztert terrorakciók tervezésével vádolta meg, utalva arra is, hogy ehhez a géppisztolyokat Magyarországtól kapta. A jugoszláv szövetségi Külügyminisztérium szóbeli jegyzékére a magyar Külügyminisztérium válaszában kijelentette, hogy a „fegyverüzlet ügyét a Magyar Köztársaság elnöke kivizsgáltatta. [...] A kormány több tagjának meghallgatása és a rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján az ügyet az alábbiak szerint rekonstruáltuk: Szokai Imre helyettes államtitkár 1990. szeptember 14-én Zágrábban tárgyalt. Jelezték neki, hogy fegyvereket kívánnak beszerezni, rendőri erők részére, s lehetőség esetén Magyarországról is vásárolnának. Visszatérését követően a helyettes államtitkár a felvetésről tájékoztatta Jeszenszky Géza külügyminisztert. [...] A Technikai Külkereskedelmi Vállalatot október 7-én megkeresték a jugoszláv partnercég illetékesei a kereskedelmi ügylet

²²⁸ Uo.

²²⁹ Uo.

²³⁰ Franjo Tuđman (1922–1999) horvát történész, politikus. Horvátország első államfője volt 1990. május 30. és 1999. december 10. között.

²³¹ Lásd a 165. számú dokumentumot.

²³² Uo.

előkészítése és lebonyolítása céljából. Az ASTRA zágrábi céggel magyarországi cégeknek a korábbi években is volt üzleti kapcsolatuk. A jugoszláv cég vezérigazgatója érkezett a tárgyalásokra, és a cég harmadik országban lévő leányvállalata nevében kívánta megvenni az árut. A tárgyalásokat követően a Tecnika az előírt rendnek megfelelően benyújtotta az exportengedély-kérelmet 10.000 géppisztoly és a hozzávaló lőszer raktárról, illetve gyártól történő szállítására. Ez azt jelenti, hogy a vevő a megjelölt helyen átveszi az árut, és annak bármely országon keresztül történő szállításához, illetve valamely országba történő beviteléhez a szükséges engedélyt neki kell beszereznie. A megrendelés kifejezetten rendőri, illetve rendfenntartó erők felszerelésének részét képező kézfegyverekre vonatkozott. Valamennyi ország előtt ismert volt, hogy részben a Magyar Honvédség létszámcsökkentése, részben pedig a Munkásőrség megszüntetése miatt Magyarország jelentős fegyverkészlettel rendelkezik. [...] Az exportengedély kiadását követően a jugoszláv ASTRA cég 2 saját tulajdonú kamionnal 10.000 Kalasnyikov géppisztolyt, géppisztolyonként 180 tölténnyel 1990. október 18-án elszállított. Ezzel az üzletet lezártnak tekintettük, további szállításokra az Öböl-válság miatt bevezetett általános szigorítások miatt nem került és nem is kerülhetett sor.”²³³

Antall József Franjo Tudman a már említett látogatása során elmondta, hogy „a Helsinki Záróokmánynak megfelelően elismerjük a határok sérthetetlenségét, nem táplálunk revizionista törekvéseket, mint ezt egyesek rosszindulatúan állítják.”²³⁴ A magyar–horvát kapcsolatok fejlesztését ekkor elősegítette a Pentagonale, amely tervbe vette a Budapest–Zágráb–Trieszt autópálya építését. A magyar kormány javasolta az Adria kőolajvezeték közös hasznosítását. Franjo Tudman kijelentette, hogy „Horvátország a tavaly decemberben elfogadott alkotmány alapján szuverenitásának teljes helyreállítására törekszik. A jugoszláv válság két irányba fejlődhet: vagy létrejön a köztársaságok valódi szuverenitásán alapuló új szövetség – konföderáció formájában – vagy pedig – ennek elmaradása esetén – a tagköztársaságok kilépnek belőle és függetlenné válnak. Akárhogy alakul is helyzet Jugoszláviában, Horvátország a Nyugathoz kíván visszatérni, amelynek része volt.”²³⁵ Az elnök megköszönte a magyar kormánynak és Jeszenszky Géza külügyminiszternek, hogy megértették Horvátország helyzetét és sajnálkozását fejezte ki, hogy éppen emiatt a magyar félnek kellemetlenségei voltak. Jeszenszky Géza elmondta, hogy a magyar

²³³ Lásd MNL OL XIX-A-130-j-Antall 188. d. Horvát fegyvereladás című dossziét. A levéltárban fellelhető dokumentumot Dévavári Zoltán bocsátotta a rendelkezésemre. A fegyvereladásról bővebben lásd JESZENSZKY 2016, 175–178., illetve JESZENSZKY Géza: Jugoszlávia felbomlása és a magyar külpolitika. In *Külgügyi Szemle* (2011) X. évf. 4. sz. 42–72.

²³⁴ Lásd a 165. számú dokumentumot.

²³⁵ Uo.

és a horvát nép évszázados együttműködésében csupán sajnálatos közjátéknak tekinthető a köztük támadt feszültség. Az európai változások következtében Magyarország és Horvátország a korábbi periférikus helyzetből Európa közepébe kerültek. Megerősítette a magyar kormány 1991. február 1-i nyilatkozatát, amely szerint a magyar kormány tiszteletben tartja Jugoszlávia népeinek döntését.

1991. június 25-én Szlovénia és Horvátország kikiáltotta függetlenségét és egyben az elszakadásukat Jugoszláviától. Horvátországban azonban a szerb kisebbség nem támogatta és ellenállt a függetlenségnek, amelynek hatására fegyveres zavargások törtek ki. A szerb kisebbség függetlennek nyilvánította a Krajinai Szerb Köztársaságot. A szerb vezetésű jugoszláv néphadsereg a szerbek oldalán beavatkozott a konfliktusba, amelyet háborúvá exallált. A szerb milíciák, csetnikek és a szövetségi hadsereg egységei az év második felére elfoglalták a horvát területek negyedét. Időközben június végén Szerbia és Szlovénia között tört ki a háború, Szlovénia függetlenségi törekvése miatt. A szlovéniai tíznapos háború Szlovénia függetlenségével zárult. 1991 novemberében Szerbia és Horvátország is az ENSZ közbelépését és a további háború megakadályozását kérte. Természetesen a horvátok Zágráb, a szerbek Belgrád érdekeinek figyelembevételével kérték a beavatkozást.

Antall József a korábbi megállapodások értelmében 1991. szeptember 3-án Szabadkán munkalátogatás keretében találkozott Ante Marković jugoszláv kormányfővel.²³⁶ A két kormányfő a szabadkai városházán kétórás négy szemközti megbeszélést folytatott vendéglátójával. Marković örömet fejezte ki, hogy sikerült a találkozót megszervezni, amelyet még Dubrovnikban beszéltek meg. Az 1991. szeptember 1-jei tűzszüneti megállapodás után a szövetségi kormány hármast kívánt megvalósítani, a béke helyreállítását, a pótlólag mozgósított fegyveres erők és irreguláris egységek leszerelését, a belső párbeszéd megújítását Jugoszlávia jövőjéről és az ország működőképességének a fenntartását. „A tárgyalások útján rendezett köztársasági szuverenitás mellett valamennyi népcsoportnak, a kisebbségeknek is joguk van az autonómiára, amennyiben azt igénylik.”²³⁷ Azonban ekkor már a Jugoszláviát alkotó tagköztársaságok túlléptek az autonómia kérdéskörén, a szuverenitásuk megerősítése volt a céljuk. A magyar kormányfő hangsúlyozta Magyarország érdekelttségét Jugoszlávia és a térség stabilitásában, amelyre szükség van a gazdasági reformok megvalósítása miatt is. Magyarországnak elemi érdeke volt, hogy a válság minél hamarabb megoldódjon, és ne húzódjon tovább. Kiemelte, hogy „a magyar kormány

²³⁶ Antal Józsefet kísérte Entz Géza politikai államtitkár, Marinovich Endre kabinetfőnök, Szokai Imre helyettes államtitkár, Székely Árpád kormánytanácsos és Varga Imre referens.

²³⁷ Jelentés Antal József 1991. szeptember 3-ai jugoszláv munkalátogatásáról. Keltezése: 1991. szeptember 4. MNL OL XIX-J-1-j 1991. 33. d. Vö. Feljegyzés Antal József és Ante Marković négy szemközti megbeszéléséről. Keltezése: 1991. szeptember 3. MNL OL XIX-A—150-j 90 d.

tisztában van azzal, hogy Jugoszláviában a különböző népek és népcsoportok keveredve élnek. Ezért az önrendelkezési joghoz szervesen kapcsolódik a nemzeti kisebbségek személyi autonómiája, és ezen keresztül a lokális autonómia kérdése.”²³⁸ Külön problémát jelentett a magyar kormány számára a menekültek kérdése, amely további nehézséget okozott Magyarországnak.

Antall József 1991. szeptember 5-én telefon tájékoztatta Helmut Kohlt a magyar–jugoszláv kormányfői tárgyalásokról és az ott szerzett benyomásairól. A kancellár köszönettel fogadta ezt és más nyugati országok vezetőivel folytatott konzultációiról szóló információkat, és a két politikus egyeztetve elképzeléseit a jugoszláv válsággal kapcsolatban.²³⁹ A magyar kormány többször kifejezte tiltakozását hazánk légtérének megsértése miatt. 1991. szeptember 17-én a Külügyminisztérium közleményben ítélte el a sorozatos, a délszláv területről érkező repülőgépek légtérsértéseit. A délszláv háború során többször előfordult, hogy a harci cselekmények miatt több lövedék is magyar területre tévedt. A legsúlyosabb incidensre 1991. október 27-én került sor, amikor a szerb ellenőrzés alatt álló jugoszláv hadsereg 20 óra 51 perckor két darab kazettás bombát dobott Barcs városára. A bombák a város távolabbi részén robbantak fel. Személyi sérülés nem történt, viszont több épületben is kár keletkezett. Az incidens miatti szabadkai tárgyalásokon a jugoszláv fél tagadta a szándékos-ságot. A bombázás valódi háttere a mai napig nem ismert.²⁴⁰

Szeptember 23-án Antall József telefonon beszélt Ante Marković kormányfővel, aki a magyar miniszterelnök érdeklődésére elmondta, hogy a tűzszünet életbelépését követő napon (23-án) nyugodt volt a helyzet. Az Európai Közösségek további nyomása és az ENSZ Biztonsági Tanácsának összehívása esetén látott esélyt, hogy a szembenálló felek a tűzszüneti megállapodást hosszabb távon betartsák.²⁴¹ Hozzá kell tennünk, hogy október 16-án az ENSZ Közgyűlése a Magyar Köztársaságot az ENSZ Biztonsági Tanácsának nem állandó tagjává választotta az 1992. január 1-től kezdődő időszakra.

1991. november végén azonban a helyzet továbbra sem volt megnyugtató, mert tárgyalások keretében a felek nem érhették el céljaikat, kompromisszumos megoldást azonban nem fogadtak el. Szerbia és Horvátország jelentős tartalékokkal rendelkezett, emellett hatásos háborúellenes ellenzék nem szerveződött meg. A nemzetközi erőfeszítések az események mentén érdemben nem tudtak változtatni. A magyar

²³⁸ Uo.

²³⁹ Antall József és Helmut Kohl telefonbeszélgetése. Keltezése: 1991. szeptember 5. MNL OL XIX–J–A–150 1991. 90. d.

²⁴⁰ Lásd *Magyar Külpolitikai Évkönyv* 1991. 299.

²⁴¹ Antall József és Ante Marković telefonbeszélgetése. Keltezése: 1991. szeptember 23. MNL OL XIX–J–A–150 1991. 35. d.

álláspont alapja az október 7-i moratórium lejárta volt, amikor Jugoszlávia de facto megszűnt létezni. A köztársaságokkal pedig mint de facto független államokkal tárgyalt.²⁴² Torma József isztambuli főkonzul novemberben elemzést készített Magyarország és a Balkán kapcsolatáról. Jugoszláviával kapcsolatban írta, hogy „mivel az egész volt Jugoszlávia nemzetközi asszisztálás mellett mesterségesen létrehozott alakulat volt, felbomlásánál és a kiváló alakulatok demokratikus újra szervezésénél is nemzetközi ellenőrzés szükséges, amely már nem lesz olyan diktátum, mint létrejöttkor, hanem éppen a multilaterális európai szerződésekben meghatározott elvek érvényesülését garantálja.”²⁴³

MAGYARORSZÁG ÉS A HATÁRON TÚLI MAGYAROK KAPCSOLATA

Az 1990. május utáni magyar külpolitikát meghatározó strukturális adottságok egyike az volt, hogy a Magyar Köztársaság, mint a nemzetközi jog alanya nem esik egybe a magyar nemzettel, mint történelmi képződménnyel. Az új, magyar külpolitikai stratégia fontos eleme volt a határon túli magyarság támogatása. 1990. május végén a magyar Országgyűlés határozatot hozott a szomszédos országokban élő magyar kisebbségekről, amely szerint „az anyanemzetnek a nemzeti kisebbségeik sorsa iránt érzett felelőssége és törődése szerződéses nemzetközi jogi keretet nyerjen. Alapvető fontosságú a nemzeti kisebbségek identitásának védelme és fejlesztése, a térségben élő nemzeti kisebbségek egyéni és kollektív jogainak törvényes biztosítása, a közéletben és saját ügyeik eldöntésében való részvételük, önszerveződésük és önkormányzatuk kereteinek – így kulturális autonómiájuknak – törvényes garantálása, a nemzetiségi igények kielégítése az anyanyelv használata, az oktatás, a kulturális élet, a vallásgyakorlás és a tájékoztatás terén.”²⁴⁴ A magyar kormány pedig kétoldalú szerződésekben garantálta a nemzeti kisebbségek akadálytalan kapcsolattartását és segítséget nyújtott a szomszédos országokban élő magyar nemzeti kisebbségeknek. A Külügyminisztérium Határon Túli Magyarok Főosztálya feljegyzésben foglalta össze az irányelveket: „A Magyar Köztársaság a magyar nemzet részének tekint mindenkit, aki magyarnak vallja magát, függetlenül attól, hogy az óhaza határai között, vagy a világ más pontján él. A kormány fontos feladatának tekinti a határainkon túl élő magyar nemzeti kisebbség és szórványmagyarság életének, helyzetének figyelemmel kísérését, s felvállalja érdekeinek megjelenítését, védelmét a kétoldalú államközi kapcsolatokban és nemzetközi fórumokon. A határon túl élő magyarság szervezeteivel, intézményeivel és egyes személyiségeivel kapcsolatos munkának

²⁴² Az elmondottakat vö. JESZENSZKY 2016, 210–215.

²⁴³ Lásd a 168. számú dokumentumot.

²⁴⁴ Lásd SÁRINGER 2015. 114. számú dokumentumot.

pártsemlegesnek kell lennie. Nem szabad megismételni a korábbi rendszer gyakorlatát, amikor egyének és szervezetek magyarságának és lojalitásának megítélése a (hatalmon lévő) párthoz való viszony volt. A többpárti, pluralista parlamenti demokrácia, a koalíciós kormányzás körülményei között (figyelembe véve a koalíció esetleges változásait is) ez gyakorlatilag kivédhetetlen lenne. Ideológia és világnézet semlegesnek, vallássemlegesnek kell lennie. Nem függhet anyagi vagy réteg hovatartozástól sem. A Külügyminisztériumnak fontos szerepet kell játszania a határon túl élő magyar nemzeti kisebbség és szórványmagyarság irányába folytatott állami politika alakításában és végrehajtásában.”²⁴⁵

Az új magyar rendszer nemzetkoncepciójának saroktétele az volt, hogy a magyar nemzet tagjai mindazok, akik magyarnak vallják magukat, éljenek bárhol a világban.²⁴⁶ A nemzettestből eszmei, politikai, vallási alapon senki sem zárható ki. A határontúli magyarokkal való foglalkozás, sorsuk figyelemmel kísérése, érdekeiknek – a nemzetközi jog normáival összhangban történő – védelme és képviselése a kétoldalú államközi kapcsolatokban és nemzetközi fórumokon az új magyar külpolitika egyik súlyponti eleme volt. Ez a gondolat áthatotta a külpolitikai koncepciót és a diplomáciai gyakorlatot is. A Kelet-, Közép- és Délkelet-Európában lejátszódó történelmi átalakulás sodrában ismét felszínre került, gyakran súlyos konfliktusok tárgyává vált a nemzeti-nemzetiségi problematika. Az Urál-hegység, valamint az Odera–Lajta–Adria vonalak közötti térség egészében sok tízmillió embert érintett. Nyugat-Európa sem volt mentes a nemzeti kisebbségi problémáktól. Az új magyar kormányzat nemzetközi (és hazai) kisebbségpolitikájának alakításakor abból az általános felismerésből indult ki, hogy a nemzetközi biztonságnek – annak politikai, gazdasági, ökológiai és katonai összetevői mellett – nélkülözhetetlen eleme az emberi, a humanitárius tényező is. Az emberi jogok feltétel nélküli tiszteletben tartása egyetemesen elfogadott követelménye a nemzetközi kapcsolatoknak, az nem tekinthető az államok kizárólagos belügyének. Az emberi jogok szerves részét képező nemzeti és etnikai kisebbségi jogok maradéktalan szavatolása, folyamatos fejlesztése meghatározó módon járul hozzá a nemzetközi bizalom erősítéséhez, a kétoldalú, a regionális kapcsolatok fejlesztéséhez, a helsinki folyamat elmélyítésé-

²⁴⁵ Közli SOÓS Viktor Attila: Az emigrációs politikától a nemzetpolitikáig. A Külügyminisztérium szerepe 1985 és 1993 között. In *Iratok a magyar Külügyminisztérium történetéhez 1985–1993*. Főszerk. SÁRINGER János, Balassi Kiadó, Budapest, 2014. II. köt. 85. (A továbbiakban SOÓS 2014.)

²⁴⁶ Az Amerikai Egyesült Államokban az 1988-as népszámlálás alkalmával mindkét ágon 727 ezren, egyik ágon 1 millió 777 ezren vallották magukat magyarnak. Európában 200–300 ezer, Kanadában 120–150 ezer, Latin-Amerikában 110 ezer, Ausztráliában 70 ezer, Afrikában 20 ezer, Izraelben 200 ezer magyarul beszélő élt.

hez, az egyetemes béke megszilárdításához. A nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetének kielégítő kezelése és megnyugtató, intézményes rendezése az igazságosság, a demokrácia, a jogállamiság előfeltétele és egyben mércéje. A jogait teljes körűen érvényesítő, identitásukat, nyelvüket, kultúrájukat szabadon őrző és fejlesztő, saját ügyeikben autonóm módon eljáró nemzetiségek összekötő kapcsot jelentenek az államok között, és egyik alapvető tényezőjét képezik államuk belső szilárdságának és felvirágoztatásának is. A nemzeti kisebbségek jogai csak akkor érvényesülhetnek csorbitatlanul, ha az e közösségekhez tartozó személyek egyéni kisebbségi jogait természetes közösségeikben, kollektíven is gyakorolhatják. A nemzeti kisebbségek valódi jogegyenlősége, a kisebbségi lét jelentette eredendő hátrányok ellensúlyozása azt igényli, hogy a többség számára is biztosított jogokon túl kisebbségi helyzetükből fakadó sajátos jogokat is élvezzenek; a törvény előtti, betű szerinti egyenlőség ugyanis – pl. a többségi kisebbség nyelvhasználatára esetében – a kisebbség joghátrányát jelenti.

A magyar kormány különösen fontosnak tartotta, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek a többségi nemzettel valóban egyenjogúan éljenek. Ezeknek az elveknek a szellemében a magyar kormány négy szinten törekedett a nemzeti kisebbségek jogainak rögzítésére és szavatolására. Az első szint a kétoldalú kapcsolatok területe volt: Ausztria kivételével valamennyi szomszédnak Budapest javaslatot tett közös nyilatkozat elfogadására. Ukrajnával kidolgoztak egy kétoldalú nyilatkozattervezetet, amelyet 1991 áprilisában Jeszenszky Géza írt alá. Horvátország és Szlovénia pozitívan reagált a magyar kezdeményezésre, Belgrád sem zárkózott el. Prága és Pozsony szerint a kérdést összeurópai szinten kell rendezni, de a konzultációk elől ők sem zárkóztak el. Románia a kérdést kizárólagosan belügynek tekintette, a magyar kezdeményezésekre indulatosan, elutasítóan reagált, miközben fokozatosan igyekezett visszaállítani a korábbi Ceaușescu-féle²⁴⁷ nemzetiségi politika gyakorlatát.

²⁴⁷ Nicolae Ceaușescu (1918–1989) a Román Kommunista Párt vezetője és Románia diktátora volt 1965 és 1989 között. A keleti tömb országaitól független és nacionalista politikát folytatott. Az 1960-as években Románia tevékenységét felfüggesztette a Varsói Szerződésben. Csehszlovákia 1968. évi megszállását elítélte. 1984-ben a Szovjetunió és szövetségi rendszerébe tartozó országok bojkottálták a Los Angeles-i olimpiai játékokat, kivéve Romániát, amely elküldte a sportolót. 1988. április 29-én Nicolae Ceaușescu a Román Kommunista Párt Politikai Végrehajtó Bizottságának ülésén ismertette a román falurendezési terv részleteit. Mindez ellentétes volt a Helsinki Záróokmánnyal, amelyet Románia is aláírt. 1988. május 7-én nyilvánosságra került a román terv, amely ellen június 27-én, a Hősök terén 40–50 ezren tüntettek. A budapesti román nagykövetség nem volt hajlandó átvenni a tüntetés szervezői által fogalmazott tiltakozó levelet. Másnap a román kormány megvonta a működési engedélyt a kolozsvári magyar főkonzulátustól. Június 30-án a magyar Országgyűlés Szűrös Mátyás előterjesztésére állást foglalt a Román Szocialista Köztársaságban elhatározott településrendezés kihatásaival kapcsolatban. Eszerint a román tervezet „mélyszéles aggodalmat és nyugtalanságot”, valamint megütközést és tiltakozást váltott ki Magyar-

A második, regionális szinten a magyar kormány szorgalmazta és részt vett a Pentagonálé javaslat kidolgozásában, amelyet a koppenhágai emberjogi tanácskozáson terjesztettek be, és amelyik az egyik alapját képezte a koppenhágai dokumentumnak. Harmadik szinten a magyar diplomácia tevékeny szerepet játszott az Európa Tanács konvencióját előkészítő Commission for Democracy through Law munkájában. A kialakított tervezet a magyar szándékot is tükrözte. Budapest szorgalmazta az egyetemes kisebbségi charta kidolgozását és elfogadását az ENSZ keretében. Ennek előmozdítására Jeszenszky Géza az Emberi Jogi Bizottság genfi ülészakán, 1991 februárjában hivatalosan bejelentette (negyedik szint) a Magyar Kormány készségét arra, hogy házigazdája legyen az 1993-as Emberi Jogi Világkonferenciának.

A magyar kormány új alapokra helyezte és rendezte az Óhaza viszonyát a diaszpórában élő magyarsággal. Álláspontja az volt, hogy a diaszpórában élő magyarok szellemi és pénzügyi tőkéjük beruházásával nagymértékben előmozdíthatják az új Magyarország felépítését. A magyar kormány arra törekedett, hogy elősegítse a szórványmagyarság szellemi, kulturális, nyelvi és művelődési igényeinek kielégítését. Ösztönözték a szórványmagyarságot arra, hogy a magyar kisebbségek sorsának jobbra fordítását beruházásokkal is segítsék elő. A határainkon túl élő magyaroknak az óhazával és más magyar közösségekkel fenntartott kapcsolatában minden terü-

országon, valamint felhívta a Román Nagy Nemzetgyűlés figyelmét a megsemmisítendő falvak felbecsülhetetlen történelmi és kulturális értékeire. A magyar Országgyűlés határozottan kifejezte reményét, hogy román részről elállnak a terv végrehajtásától, és ez a kérdés nem fogja akadályozni a két ország kapcsolatait. 1988. augusztus 28-án Nicolae Ceaușescu és Grósz Károly Aradon találkoztak a helyzet megoldása érdekében, de a több mint nyolcórás megbeszélés nem hozott eredményt. Az 1980-as évek közepére az államadósság visszafizetése egyre nehezebb életkörülményeket teremtett a lakosság számára. Állandó üzemanyag- és fűtésihiány, a víz- és áramszolgáltatás elmaradása. 1987-ben felkelés tört ki Brassóban, amit a katonaság leverte. A változást Tőkés László temesvári református lelkész kilakoltatása indította el. Tőkés László 1986-tól volt lelkész Temesváron, és 1989-ig rendszeresen felszólalt a falurombolás ellen, melynek következtében megfosztották szónokétől és el akarták távolítani. A kilakoltatás a rendszer elleni tiltakozássá alakult át Temesváron, a rendfenntartó erőknek csak vízágyúval és könnygázzal sikerült megfékezniük a tömeget. December 17-ére újra több ezer ember gyűlt össze, és ekkor a karhatalom a Tanács épületébe is benyomuló tüntetők közé lőtt. December 18-ára Temesváron szükségállapot volt. December 20-án Ceaușescu visszatért Iránból, és beszédet mondott a televízióban. 1989. december 21-re nagygyűlést szerveztek Ceaușescu támogatására. Fegyveres összecsapások robbantak ki, melynek eredménye több halott és többszáz sebesült volt. A Securitate, a rendfenntartó erők és a változást akarók között állandósult a konfliktus. Polgárháborús helyzet alakult ki az országban. A fővárosban és az ország jó néhány nagyvárosában a katonaság átállt a tüntetők oldalára. December 22-én elfogták Ceaușescu-t és feleségét, majd december 25-én rögtönítélő bíróság elé állították és halálra ítélték, amit azonnal végrehajtottak.

leten előrelépést hozhat a Magyarok III. Világtalálkozójának megrendezése, amelyre 1929 és 1938 után – az előzetes tervek szerint – 1992-ben került sor.²⁴⁸

A nemzetpolitikai koncepció végrehajtásának strukturális elemei voltak az 1990 augusztusában létrehozott Határon Túli Magyarok Főosztálya Jolsvai Sándor²⁴⁹ vezetésével a Külügyminisztériumon belül. A Határon Túli Magyarok Titkársága Entz Géza címzetes államtitkár irányításával jött létre a Miniszterelnöki Hivatal keretében, majd a Titkárságból 1992-ben alakult meg a Határon Túli Magyarok Hivatala Entz Géza elnöklete alatt.²⁵⁰

A Külügyminisztériumban működő Határon Túli Magyarok Főosztálya 1991. január végén értékelte az addig elvégzett munkát. A Főosztály de facto 1990 szeptemberében kezdte meg működését a személyi állomány kialakításával, a struktúra létrehozásával és a feladatok elosztásával. A napi feladatok ellátása mellett erőfeszítéseket tett annak érdekében is, hogy a Minisztérium vezetése számára a magyarság politika diplomáciai feladatainak meghatározását elősegítse. Az ENSZ, az EBEÉ, valamint az Európa Tanács releváns dokumentumaiban foglalt kötelezettségeket és vállalásokat, illetve az ezekben rejlő lehetőségeket figyelembe véve kidolgozták a nemzeti kisebbségi nyilatkozat-tervezetet, amely egy összeurópai dokumentumra vonatkozó magyar javaslat alapjául szolgálhat. E tervezet szellemében konzultációkat folytattak az ukrán Külügyminisztériummal, melyek eredményeként első olvasásban egyeztetett szöveget dolgoztak ki. Javaslatot tettek egy regionális kisebbségi dokumentum aláírására az orosz, a három balti, a moldvai, a német, a finn és a svéd külügyminisztériumoknak. A magyar Külügyminisztérium vezetése és a Főosztály a magyar diplomácia egyik kulcsfeladatának tekintette, hogy az értetlenséget mutató államok kormányait – eredeti céljaink elérése érdekében – taktikusabban és még hatékonyabban informáljuk és orientáljuk magyarságpolitikánkat illetően. Kidolgozták a szomszéd államok viszonylatában folytatott kisebbségpolitika stratégiáját és taktikáját.

Ebben az összefüggésben elkészítették a magyar–román viszonyról a Magyarországgal diplomáciai kapcsolatban álló országoknak adott tájékoztatás visszhangjának értékelését, és annak alapján kidolgozták a javaslatokat. Jeszenszky Géza Adrian Năstase²⁵¹ román külügyminiszterhez intézett levelében kifejtette a magyar nemzeti kisebbségi politika két alapelvét: a sajátos kisebbségi többletjogok, valamint az

²⁴⁸ Az elmondottakra lásd a 176–180. számú dokumentumokat.

²⁴⁹ Jolsvai Sándor a Határon Túli Magyarok Főosztályát 1990. augusztus 1. és 1991. május 2. között vezette.

²⁵⁰ Vö. SOÓS 2014. 84–86.

²⁵¹ Adrian Năstase (1950–) román szociáldemokrata politikus. Románia külügyminisztere 1990. június 28. és 1992. november 18. között. Románia miniszterelnöke 2000 és 2004 között.

egyéni és kollektív kisebbségi jogok együttes biztosítását. Az Európa Tanács és a Parlamenti Közgyűlés több vezető tisztségviselőjétől érkezett olyan jelzés, hogy a romániai és a csehszlovákiai magyar szervezetek nem álltak ki elég határozottan a nemzetközi szervezetek képviselőivel folytatott megbeszéléseik során saját érdekeik mellett, nem taglalták megfelelően panaszukat, amikor arra mód nyílt volna. A Főosztály tájékoztatta a szlovákiai és a romániai magyar vezetőket Nyugat-benyomásairól. Ennek hatására is foglalkoztak azzal, hogy az Európa Tanács illetékes bizottságait és személyiségeit tájékoztassák kisebbségi létük valós problémáiról, illetve összehangoltabban, konzekvensebben fogják tájékoztatni az Európai Tanács küldöttségeit, képviselőit. A Főosztály összeállította az ENSZ, az EBEE, és az Európa Tanács emberi jogi és specifikusan kisebbségvédelmi dokumentumait össze-sítő kötetet a dokumentációs bázis létrehozása érdekében. A Főosztály céljai között volt, hogy a magyar nemzeti kisebbségek helyzetének javítására irányuló erőfeszítéseket kétoldalú keretek között, szubregionális, regionális, összeurópai és egyetemes szinten azonos elvek alapján, összehangolt módon végezzék. Fontos feladatnak tekintették, hogy a kisebbségi kérdésben további, folyamatos tevékenységet fejtsenek ki a Pentagonálé keretében, mert ez lehetőséget kínált arra is, hogy pozitívan befolyásolják a szlovákiai és a vajdasági magyarság sorsának alakulását. Emellett arra is, hogy újabb bizonyítékot szolgáltassanak, hogy Magyarország valóban képes a nemzeti kisebbség kérdésével európai szinten foglalkozni. Prioritásként jelölték meg a magyar nemzeti kisebbségpolitika összeurópai összefüggéseinek kidolgozását és bemutatását. Az orosz, ukrán, német, lengyel, ír, baszk, stb. nemzeti kisebbségek helyzetének átfogó rendezése a kontinens egésze biztonságának a feltétele, amely egyben Magyarország humanitárius biztonsági koncepciója is volt. Megszüntették a magyar–román kétoldalú kormányközi vita látszatát is, hogy világossá tegyék, nem egyes szomszédokkal, hanem a totalitárius-diktatórikus gondolkodás kisebbség-ellenességével van vitájuk. Céljuk nem Románia vagy más államok elszigetelése, hanem valóságos (nem pedig formális-verbális) európaivá tétele a fogalom politikai, értékrendi, nem pedig földrajzi értelmében.²⁵² A Romániában élő magyar kisebbség jogainak korlátozását, a „Fekete március”-t²⁵³ és a Zsil-völgyi bányászok bukaresti

²⁵² Jolsvai Sándor feljegyzése a Határon Túli Magyarok Főosztályának tevékenységéről. Keltezése: 1991. január 10. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 3. d.

²⁵³ 1990. március 19-én románok tüntettek Marosvásárhelyen a romániai magyarság ellen, és többek között követelték, hogy a Marosvásárhelyi Rádió szüntesse meg a magyar nyelvű adását. A tömeg megtámadta a Romániai Magyar Demokrata Szövetség székházát, ahol bent rekedt hetvenöt személy, köztük Sütő András. A helyszínre érkező rendőri és katonai erő parancsnoka garantálta a székházban rekedtek szabad elvonulását, azonban rájuk támadtak. Ennek következtében többen megsérültek, és Sütő András elveszítette a bal szemét. Másnap a magyarok vonultak Marosvásár-

dulását a magyar Külügyminisztérium elítélte és diplomáciai jegyzékben tiltakozott ezek ellen.

A VISEGRÁDI HÁRMAK

A 20. század második felében a regionalizmus fejlődését két nagyobb szakaszra oszthatjuk: az első, a második világháború befejezését követő évtizedek, majd ezt követte a bipoláris világrend felbomlása és az új világrend kialakulásának az időszaka. Az első szakasz (1940-es és 1950-es évek) jellemzője a regionalizmus eszméjének és gyakorlatának úgynevezett „klasszikus korszaka”. A regionalizmus második hulláma, az „új regionalizmusnak” nevezett szakasz a hidegháború végének, a bipolaritás felbomlásának, illetve a közép- és kelet-európai rendszerváltoztatásoknak az időszaka, amely időszak az 1980-as évek végére és az 1990-es évekre tehető. Európában a folyamat jellemzője egyrészt a már meglévő szervezetek tagságának bővítése, másrészt az új regionális együttműködések létrehozása. Az új kezdeményezések nagyobb része többdimenziós célrendszert követett/követ, „amelyben a gazdasági, fejlesztési és politikai/biztonsági, tudományos-technológiai, kulturális törekvések együtt, kölcsönhatásban vannak jelen”.²⁵⁴

Az előzményekhez hozzátartozik, hogy 1991 január 21-én Budapesten Jeszenszky Géza, Jiří Dienstbier²⁵⁵, a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság és Krzysztof Skubiszewski²⁵⁶, a Lengyel Köztársaság külügyminisztere folytatott tárgyalásokat. A három ország vezetőinek ugyanerre a napra tervezett visegrádi csúcstalálkozója elmaradt, de olyan egyeztetett döntés született, hogy a jelenlegi világpolitikai helyzetre való tekintettel jöjjön létre külügyminiszteri szintű találkozó. A külügyminisztereket fogadta Antall József miniszterelnök, aki elmondta, hogy „a háromoldalú együttműködést, a közös álláspont kialakítását napjaink valamennyi fontos kérdésében, beleértve a Varsói Szerződés jövőjét, de a litván kérdést is, fontosnak tartjuk. Támogatjuk azt, hogy koordináljuk a nyugat-európai integrációkkal való együttműködésünket. A szovjet csapatok kivonásával kapcsolatosan elmondta: tudatában vagyunk annak, hogy a lengyelországi geopolitikai helyzet sajátos. Litvánia hosszabb

hely főterére, ahol összecsaptak a román ellentüntetőkkal. Az összetűzéseknek öt halálos áldozata és több száz sérültje volt.

²⁵⁴ NYUSZTAY László: Regionális, szubregionális kezdeményezések szerepe az európai politikai együttműködésben. Esettanulmány: Visegrádi Négyek első két évtizedének néhány tapasztalata. In *Tanulmányok az európai politikai együttműködésről*. Szerk.: NYUSZTAY László. Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar, 2014, 323.

²⁵⁵ Jiří Dienstbier (1937–2011) csehszlovák szövetségi külügyminiszter volt 1989 decembere és 1992 júniusa között.

²⁵⁶ Krzysztof Jan Skubiszewski (1926–2010) Lengyelország külügyminisztere volt 1989. szeptember 12. és 1993. október 26. között.

időn át fontos átvonulási terület lehet a volt NDK területén tartózkodó szovjet csapatok számára. A szovjet katonai gondolkodás aligha engedi meg, hogy a Szovjetunió elvágva legyen a határain túli katonai egységeitől. Ahogy a német álláspont visszafogott, úgy mi is körültekintőek vagyunk a balti kérdésben.”²⁵⁷ A résztvevőknek a Baltikum és az öbölválság kérdésében azonosak voltak az álláspontjaik. A külügyminiszterek a plenáris ülésen egyetértésre jutottak abban, hogy az elhalasztott visegrádi csúcstalálkozót még februárban, lehetőleg február közepéig megtartják. A külügyminiszterek véleményt cseréltek néhány időszerű nemzetközi kérdéstről és megállapították, hogy álláspontjaik az összes megtárgyalt kérdésben közel állnak egymáshoz vagy azonosak. A három ország külügyminiszterei parlamentjeik és kormányaik állásfoglalásainak megfelelően szorgalmazzák a Varsói Szerződés mielőbbi felszámolását. Katonai szervezetét a már korábban egyeztetett időpontig, 1991. július 1-ig kívánják felosztatni. A tárgyalások után megtartott nemzetközi sajtótájékoztatót nagyfokú érdeklődés kísérte. A lengyel külügyminiszter bevezetőjében hangsúlyozta, hogy a háromoldalú együttműködés révén olyan új regionalizmus születik, amely nem áll ellentétben más országok érdekeivel és elősegítheti felzárkózásunkat Európához. Dienstbier ezt azzal egészítette ki, hogy Európához nem egymással versengve kell eljutni, hanem közös erővel.

A három országban lényegében kialakultak a demokrácia intézményei és azok mechanizmusai. „Mindez és a regionális érdekek közössége szükségessé teszi a három ország további, folyamatos együttműködését. A találkozó elősegítette az álláspontok egyeztetését időszerű nemzetközi-politikai kérdésekben, amit az egyeztetett közlemény is tükröz. A találkozó jól szolgálta az ez év februárjára tervezett háromoldalú csúcstalálkozó előkészítését.”²⁵⁸

A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság, a Lengyel Köztársaság és a Magyar Köztársaság vezetői 1991. február 15-én Visegrádon nyilatkozatot írtak alá és ezzel az aktussal létrejött a Visegrádi Hármak együttműködése. Antall József a találkozón a háromoldalú együttműködésről elmondta, hogy „nem kívánunk olyan szervezetet létrehozni, amely azt a benyomást keltené, hogy egy új nemzetközi szervezet jön létre, amely alternatívája lehet más európai szervezeteknek. Fontos, hogy az európai szervezetekkel tárgyalásaink párhuzamosan és önállóan történjenek. A három ország ugyanakkor koordináljon ezekben a kérdésekben. Ez vonatkozik katonapolitikai kérdésekre is. Nyugaton elvárják, hogy ne egymás ellen dolgozzunk, hanem egymás mellett meneteljünk Európába. Nyugati partnereink szívesen veszik, hogy olyan

²⁵⁷ Jeszenszky Géza jelentése Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország külügyminisztereinek budapesti találkozójáról. Keltezése: 1991. január 23. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 2. d.

²⁵⁸ Uo.

demokratikus országokkal tárgyalhatnak, amelyek már egymással is tárgyalnak. Jó példa erre a Pentagonale mint laza együttműködési szervezet. Azon vagyunk, hogy ez hat ország együttműködésévé váljon. A háromoldalú együttműködésnél fontos a párizsi csúcs általános biztonságpolitikai állásfoglalása, a NATO-val való együttműködés. Utalt brüsszeli tárgyalásaira és közölte, hogy brüsszeli nagykövetünk megbízást kapott a NATO-val való kapcsolattartásra. A meghívások alkalmat adnak a NATO, az atlanti gondolat szerepkörének megértéséhez.”²⁵⁹ Zárszávában megállapította, hogy a tanácskozás résztvevői egyetértettek: „1. a Nyilatkozatot és az Ünnepeyes Nyilatkozatot valamennyi résztvevő elfogadja, azokat aláírjuk; 2. a háromoldalú együttműködés nem egy zárt regionális szervezet, nem irányul senki ellen; 3. a résztvevők jelenleg nem látják célszerűnek az együttműködési kör kibővítését akár Romániával, akár más, csatlakozni kívánó országgal. Elképzelhető azonban – hasonlóan a Pentagonáléhoz – a részleges együttműködés konkrét feladatok végrehajtásába. Ugyanakkor minden olyan kérdést, amely biztonsági vonatkozású, a kétoldalú szerződések körébe utalunk; 4. csehszlovák és lengyel részről egyetértettek, hogy a magyar miniszterelnök a 3. pontban jelzettek szellemében válaszoljon Petre Roman, román miniszterelnöknek; 5. a következő találkozó helyszíne Krakkó lesz. A krakkói találkozóig a szakértők előkészítik a hármas együttműködésre vonatkozó konkrét javaslatokat; 6. létrehozuk a nagykövetek tanácsát; 7. a VSZ lebontásával kapcsolatban egyetértés alakult ki a három fél között; 8. a NATO-val való kapcsolatteremtésünk párhuzamos, de egyeztetett; 9. a KGST jövőjével kapcsolatban kezdődjenek miniszteri szintű tárgyalások még a budapesti ülés előtt, ahol közös álláspontot lehet kialakítani.”²⁶⁰

A Visegrádi Triász külügyi vezetői Krakkóban határozták el 1991 októberében a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás, a CEFTA létrehozását, amelynek célja, hogy a tagországok a nyugat-európai intézményekkel az integrációt felgyorsítsák és egyben elmélyítsék, amellyel megerősítik államaik demokratikus rendszerét és a szabadpiaci gazdaságát. Három hónappal később Varsóban újabb találkozó volt, ahol megállapodtak abban, hogy erősíteni kell a háromoldalú kooperáció nemzetközi jelentőségét, valamint tevékenységük koordinációs elemét az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletnél és az Európa Tanácsnál. A Triász tagjai törekedtek a Nyugat-európai Unióval, az Európai Közösségekkel és a NATO-val a kapcsolatok fejlesztésére is. A három állam képviselője elismerte, hogy szükség van az együttműködés szorosabbá tételére a nemzeti és az etnikai kisebbségek jogainak, mint a stabilitás és a biztonság elemének szabályozása érdekében. Ezzel össze-

²⁵⁹ Lásd a 188. számú dokumentumot.

²⁶⁰ Uo.

függésben az együttműködés fontos területének, az európai integrálódás eszméjét szolgálónak tekintették, annak érdekében, hogy saját jogrendszerüket azon követelményekhez igazítsák, amelyek az Európa Tanács tagállamait kötelezik²⁶¹. A krakkói csúcson részt vett Jeszenszky Géza külügyminiszter, aki úgy látta, hogy „a krakkói csúcstalálkozó volt szememben »Visegrád« második emlékezetes, a három rendszer-változtató közép-európai ország íratlan szövetségének a Wawel katedrálisban megszentelt pillanata. Ekkor írták alá a lengyel–csehszlovák államközi szerződést (jogi megfontolásból a magyar–lengyel szerződést másnap, Varsóban látták el kézjeggyükkel a felek), s nem a magyar félen múlt, hogy a harmadik magyar–csehszlovák szerződés aláírása az utolsó pillanatban elmaradt. [...] A nyolc részből álló Krakkói Nyilatkozat rendkívül tartalmas dokumentum volt. Nagyobbik fele a nyugati intézményekhez (EK, NATO, EGK, WEU, EFTA) történő intézményes kapcsolatok erősítéséről szólt, érintve a Szovjetunióba irányuló export drasztikus csökkenéséből fakadó teendőket is. Együttműködésünk kívánatos elmélyítését szolgálta egy pénzügyi és egy energetikai munkacsoport létrehozása, a kölcsönös kereskedelem és beruházások támogatása, a banki kapcsolatok egyszerűsítése az infrastruktúra, a környezetvédelem és a kultúra területén.”²⁶²

1991 végére az Európa Tanács politikájának hangsúlyos elemévé vált a közép- és a kelet-európai térség demokratikus államainak a támogatása, amelynek során a Visegrádi Hármak kezdeményező szerepet játszottak. Emellett azonban a Triász tagállamainak egymáshoz fűződő viszonya az Európa Tanácsban nem volt felhőtlen. A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság 1991. február 21-én Madridban, Lengyelország 1991. november 26-án Strasbourghban vált az Európa Tanács teljes jogú tagjává. A Strasbourghban akkreditált magyar misszióvezető jelentései szerint az 1992 áprilisáig tartó időszak jellemzője az volt, hogy Csehszlovákia magatartása miatt a hármak között fontosabb kérdésekben sem érdemi konzultáció, sem egyeztetés nem folyt. Prága utasítására a csehszlovák fél rendszeresen és tudatosan kitért az egyeztetések elől. Strasbourghban a csehszlovák nagykövet a nem nyilvános rendezvényeken a Hármak nevében lépett fel, azonban kizárólag a csehszlovák érdekeket juttatta érvényre. Több esetben előfordult az is, hogy a csehszlovák delegáció a kifejezett magyar és lengyel egyeztetési kísérletek ellenére másként szavazott.²⁶³

A Pentagonálé keretében folyó együttműködés az Amerikai Egyesült Államokban alig volt ismert. Az illetékes amerikai vezetők és szakértők többnyire korlátozott

²⁶¹ Bába Iván feljegyzése Kodolányi Gyula részére. Keltezése: 1992. február 14. MNL OL XIX–A–150–j 91. d.

²⁶² JESZENSZKY 2016, 129–130.

²⁶³ A Külügyminisztérium aláírás nélküli irata, a Visegrádi Hármak az Európa Tanácsban címmel. Keltezése: 1992. április 27. MNL OL XIX–J–1–j 91. d.

hatáskörű (kultúra, környezetvédelem stb.) és bizonytalan jövőjű keretnek tartották. A Varsói Szerződés és a KGST felbomlásával a Pentagonálé elveszítette a különböző politikai és gazdasági berendezkedésű országok együttműködésében játszott sajátos szerepét. Emellett azonban 1991-ben Lengyelország csatlakozásával kialakult a Hexagonale. Jugoszlávia felbomlását követően Horvátország és Szlovénia is csatlakozott a szorosnak nem mondható intézményhez, amellyel megalakult 1992-ben a Közép-európai Kezdeményezés. A szovjet Külügyminisztérium bizalmatlanul és gyanakvással szemlélte Magyarországot, Csehszlovákiát és Lengyelországot fokozódó együttműködését. Célzásokat tett arra, hogy ez a regionális tömörülés nincs összhangban az EBEÉ folyamatokkal és nem indokolt a Párizsi Charta aláírása után. Moszkvában úgy vélték, hogy a hármas tömörülés a Szovjetunió ellen irányult. A téma napirendre került a szovjet Külügyminisztérium regionális követi értekezletén is, amelyen a Kelet- és Közép-Európában dolgozó szovjet nagykövetek vettek részt.²⁶⁴

Összegzés

1991. január elején a Baltikumban zajló események jelentős hatással voltak Gorbacsov bel- és külpolitikai helyzetére, az Európában és a globális szinten zajló folyamatokra is. Ebben a pillanatban az 1956. novemberi magyarországi események rémképe merült fel nemcsak Budapesten, hanem Washingtonban, Prágában és Varsóban is. A szovjet és a baltikumi krízis eseményei is a budapesti külpolitika irányítói figyelmének középpontjában álltak. Ennek ismeretében a rövid távú cél a többoldalú kapcsolatokat tekintve a Varsói Szerződés katonai szervezetének lebontása a korábban megállapított határidőre és a KGST mihamarabbi megszüntetése meghatározó jelentőségű volt. A magyar–szovjet kétoldalú kapcsolatokban az alapszerződés mihamarabbi parafálása és aláírása, a magas szintű politikai találkozók létrejötte, a gazdasági kapcsolatok normalizálása és piaci alapú átszervezése, valamint a szovjet csapatok minél hamarabbi vagy határidőre történő kivonása állt.

1991. február 25-én a Varsói Szerződés tagállamai Politikai Tanácsadó Testületének ülése Budapesten külügyminiszteri és honvédelmi miniszteri szinten zajlott. A résztvevők közös Közleményt és Nyilatkozatot adtak ki a Varsói Szerződés katonai szerveinek és struktúrájának 1991. március 31-ig történő felszámolásáról. A szovjet csapatok kivonása május végén befejeződött a Cseh és Szlovák Köztársaságból. A magyar–szovjet megállapodás értelmében június 19-én befejeződött a szovjet csapatok kivonása Magyarország területéről. Az utolsó szovjet katona távozása után

²⁶⁴ Lásd a 186. számú dokumentumot.

kilenc nappal, június 28-án a KGST 46., utolsó ülészakát tartották Budapesten. A résztvevők jegyzőkönyvet írtak alá az 1949-ben létrehozott nemzetközi gazdasági szervezet, a KGST végleges feloszlásáról.

A magyar–szovjet biztonsági partnerséget tartalmazó alapszerződés gondolata magyar „találmány” volt. Két egymással összefüggő koncepció kapcsán merült fel. Egyrészt a Magyarország köré fonódó biztonsági háló egyik rétegét a szomszédokkal kötendő szerződések fogják képezni, másrészt a szovjet politikai vezetés számára ezzel kívánták könnyebbé tenni a Varsói Szerződés feloszlását, amely ugyancsak a magyar biztonságpolitikai koncepció része volt.

1991. augusztus 19-én a szovjet kormány egyes tagjai, a hadsereg és a KGB vezetői puccsot kíséreltek meg Mihail Gorbacsov ellen. Borisz Jelcin és az orosz parlament alkotmányellenesnek minősítette a részleges hatalomátvételt. Antall József augusztus 21-én telefonon felhívta Borisz Jelcint, az Orosz Föderáció elnökét támogatásáról biztosította, aki nem felejtette el a magyar miniszterelnök gesztusát. 1991 folyamán a Szovjetunió szétesési folyamata felgyorsult, és a Nyugat által egyáltalán nem várt ütemben hullott szét. Az augusztus 19-i sikertelen puccs felgyorsította a Szovjetunió dezintegrálódási folyamatát, szeptemberig tizenöt köztársaságból tizenkettő nyilvánította ki függetlenségét, a Szovjetunióból való kiválási szándékát, és nyilvánvaló lett, hogy a Szovjetunió megszűnt létezni mint a tizenöt szovjet szocialista köztársaság szövetsége. Magyarország Észtországgal, Lettországgal és Litvániával 1991. szeptember 2-án újította fel a diplomáciai kapcsolatokat. Belorusszia 1991. augusztus 25-én fogadta el függetlenségi nyilatkozatát. Oroszország elismerte a volt szovjet tagköztársaságok függetlenséghez és önálló külkapcsolatok létesítéséhez való jogát. Magyarország és az Orosz Föderáció nagyköveti szinten december 6-án vette fel a diplomáciai kapcsolatot. Ukrajna 1991. augusztus 24-én nyilvánította ki függetlenségét. A diplomáciai kapcsolatok felvétele ugyancsak december 6-án történt, amikor Antall József hivatalos látogatást tett Ukrajnában.

Antall József és Borisz Jelcin első személyes találkozója Moszkvában 1991. december 6-án volt, amelynek során áttörés született a szovjet csapatkivonást követő pénzügyi elszámolásban. Jelcin beleegyezett az úgynevezett „nullszaldós” megoldásba, amelynek értelmében a szovjet hadsereg által létrehozott és Magyarországon maradó építmények ellentételezik a környezetben okozott károkat. Emellett Antall József és Borisz Jelcin ekkor írták alá a Szerződés a Magyar Köztársaság és az Oroszországi Szövetségi Szocialista Szovjet Köztársaság közötti Baráti Kapcsolatokról és Együttműködésről című alapszerződést.

Az Antall-kormány megalakulása után egy évvel az új magyar külpolitika első céljai megvalósultak. Az utolsó szovjet katona távozásával Magyarország 1944. március 19-e után nemzetközi jogi szempontból is szuverén ország lett. Megvalósult az

1956. októberi forradalom és szabadságharc célja, hazánk nemcsak kilépett a Varsói Szerződésből, hanem tovább lépve nagymértékben hozzájárult a Varsói Szerződés megszüntetéséhez.

Az Amerikai Egyesült Államok kelet-közép-európai politikáját a differenciálás jellemezte. A „demokratikus megkülönböztetés” elve szerint a térség országainak nyújtott támogatás mértéke egyenesen arányos volt azzal, hogy az adott államok mennyire felelnek meg a politikai pluralizmus, a szabad és törvényes választások, a magánszektorra épülő piacgazdaság és az emberi jogok tiszteletben tartása nemzetközi normáinak.

A magyar diplomácia irányítóinak Moszkva mellett Washington is a homlokterében volt. Antall József 1991. szeptember 30. és október 4. között munkalátogatást tett az Amerikai Egyesült Államokban, ahol találkozott George Bush elnökkel. Clevelandben és New Yorkban megbeszélést folytatott az amerikai és a nemzetközi üzleti élet, illetve az amerikai magyarság képviselőivel is. Magyarország európai integráció felé irányuló lehetőségei és lépései nagymértékben függték Bonntól és Párizstól, illetve a német–francia együttműködéstől is. Antall József első hivatalos nyugat-európai útja a Német Szövetségi Köztársaságba és Franciaországba vezetett, érzékelte a magyar külpolitika két fontos pillérét. Budapesten abban bíztak, hogy a német–francia együttműködés erősödik, amellyel a magyar esélyek is megnövekednek az európai integráció irányába. Antall József 1990. júniusi látogatása után a gazdasági, külkereskedelmi és pénzügyi kapcsolatok sokoldalúbbá, több rétegűvé váltak. A német kormány érzékelte a magyar kormánynak a gazdaság racionalizálását szolgáló egyes intézkedései nyomán fellépő társadalmi feszültséget, ezért jelentős mértékű hitelt nyújtott Magyarországnak.

Az Antall-kormány megalakulásakor Párizs üdvözölte az új kormány külpolitikai törekvéseiben a kiszámíthatóságot és a magyar–francia kapcsolatok fejlesztésének igényét. Aktívan támogatták Magyarország és az európai integrációs szervezetek közötti kapcsolatok elmélyítését. Franciaország a kisebbségek jogait az általános emberi jogok igen fontos elemének tekintette. Ekkor Franciaország – a Németországi Szövetségi Köztársasághoz hasonlóan – az új típusú európai kollektív biztonsági rendszer létrehozásának volt a híve, amelyben számítottak a magyar partnerre. A francia külpolitikában 1991-ben érezhetővé vált bizonyos kettősség, amelyet a magyar külpolitika irányítói ki tudtak használni a magyar érdekek érvényesítése érdekében, amelynek fontos állomása volt Antall József és Jeszenszky Géza hivatalos franciaországi útja. A magyar–francia együttműködési és barátsági szerződés aláírása a látogatás első napján volt.

1991. december 16-án három állam, Magyarország, Csehszlovákia, illetve Lengyelország aláírták az Európai Közösségekkel a társulási szerződést. A maastrichti

csúcstalálkozó új helyzetet eredményezett a Nyugat-európai Uniót illetően. A csúcstalálkozón döntést hoztak, mely a Nyugat-európai Uniót közvetlenül az Európai Közösségekhez csatolta és egyben alanyi jogává tette az EK minden tagjának a NYEU tagságot is. Ez megnyitotta az utat a három közép-európai ország előtt a NYEU-val való szoros együttműködés előtt.

A magyar–csehszlovák kétoldalú kapcsolatokban a magyar kormány a politikai kapcsolatok kiszélesítésére törekedett szövetségi és köztársasági szinten egyaránt. A két ország együttműködésének alapját és kölcsönösen előnyös rendjét az összeurópai integráció adhatta. Magyarország érdeke volt, hogy az olyan súlyos örökség, mint a bős–nagygyarosi vízlépcsőrendszer kérdése, ne hátráltassa a kapcsolatok általános előrehaladását, ezért mindkét fél számára előnyös megoldást kellett találnia. A magyar–csehszlovák gazdasági kapcsolatok terén Magyarország a Cseh és Szlovák Köztársaságot kiemelkedő gazdasági partnernek tekintette, hiszen érdekében állt a KGST kapcsolatrendszerének szétesése után, az új elszámolási rendszerre való áttérés miatti megtorpanások áthidalása. Emellett jelentős volt a magyar kintlevőség is a szövetségi államban. Gazdasági téren is felértékelődtek a határ menti, a regionális és szubregionális kapcsolatok, melyek egy része már átnőtt a többoldalú kapcsolatok területére. Új feltételeket kellett teremteni a mezőgazdasági és élelmiszeripari együttműködés számára, amely területen visszaesés következett be. Hazánk a háromoldalú együttműködés keretében kezdeményezte a szabadkereskedelmi megállapodás konkrét tervének a kidolgozását. Budapest nehezményezte a bős–nagygyarosi vízlépcsőrendszer kapcsán – szemben az 1991 eleji kormány meghatalmazottainak tárgyalásaival –, hogy cseh és szlovák részről továbbra sem mondtak le az egyoldalú megoldás, illetve lépések lehetőségeiről. A kilátásba helyezett „C” variánst a magyar kormány elfogadhatatlannak tartotta. Az Antall-kormány lépéseket tett, hogy a szlovákiai magyarság sorsa és jövője biztosított legyen, az európai fejlődés normáinak megfelelően. Ennek egyik kulcskérdése, és az erkölcsi elégtételt szolgálná – a múlt bűneiért –, a kollektív bűnösség elvének konzekvens elítélése a többségi nemzet részéről. A kormány a nemzetiségi problémák megoldását az összeurópai együttműködés dimenziójában is támogatta, de kész volt együttműködni a meglévő kérdések megoldásában a kétoldalú kapcsolatok keretében is.

A magyar–román kapcsolatok alapvető tényezője volt a romániai magyarság emberi és polgári jogainak a figyelemmel kísérése, a kisebbségi érdekérvényesítési lehetőségek támogatása. A magyar fél a kétoldalú politikai érintkezésben a magyarság ügyét ebben a szellemben képviselte. A magyar kormány szorgalmazta, hogy a román kormány aktív kisebbségvédő politikát alakítson ki és valósítson meg. A magyar fél javaslatot tett kétoldalú kormányközi nemzetiségi vegyes bizottság létrehozására, nemzetiségi charta kidolgozására és elfogadására. A magyar külpolitika

és diplomácia irányítói 1990 és 1991 folyamán a romániai diktatórikus struktúrák fennmaradásával számoltak. Várható volt, hogy a kétoldalú kapcsolatokban tartóssá válik a konfrontáció és fennmarad a feszültség. A magyar kormány vállalta a konfrontációt, mert alapállása a romániai magyar kisebbség jogainak biztosítása volt, amelyből nem engedett. A magyar külpolitika romániai politikájának közép-pontjában a romániai demokratikus folyamatok elősegítése állt a magyar nemzeti kisebbség érdekérvényesítésének egyidejű támogatásával.

1991-ben a délszláv államban zajló események a Közép- és Kelet-Európában kialakuló hatalmi vákuum, a megszűnő Varsói Szerződés és a NATO még csak formálódó európai stratégiája miatt is következményekkel jártak. A magyar kormány elvi álláspontja volt, hogy tudomásul vette a jugoszláviai belső változásokat.

Az 1990. május utáni magyar külpolitikát meghatározó strukturális adottságok egyike az volt, hogy a Magyar Köztársaság, mint a nemzetközi jog alanya nem esik egybe a magyar nemzettel, mint történelmi képződménnyel. Az új magyar külpolitikai stratégia fontos eleme volt a határon túli magyarság helyzete és támogatása. A magyar kormány pedig kétoldalú szerződésekben kívánta garantálni a nemzeti kisebbségek akadálytalan kapcsolattartását és segítség nyújtását a szomszédos országokban élő magyar nemzeti kisebbségeknek. Az új magyar rendszer nemzetkonceptiójának saroktétele az volt, hogy a magyar nemzet tagjai mindazok, akik magyarnak vallják magukat, éljenek bárhol a világban. A nemzettestből eszmei, politikai és vallási alapon senki sem zárható ki. A határon túli magyarokkal való foglalkozás, sorsuk figyelemmel kísérése, érdekeiknek – a nemzetközi jog normáival összhangban történő – védelme és képviselése a kétoldalú államközi kapcsolatokban és nemzetközi fórumokon az új magyar külpolitika egyik súlyponti eleme volt. Ez a gondolat áthatotta a külpolitikai koncepciót és a diplomáciai gyakorlatot is.

A magyar kormány különösen fontosnak tartotta, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek a többségi nemzettel valóban egyenjogúan éljenek. Ezeknek az elveknek a szellemében a magyar kormány négy szinten törekedett a nemzeti kisebbségek jogainak rögzítésére és szavatolására. Az első szint a kétoldalú kapcsolatok területe: Ausztria kivételével valamennyi szomszédnak Budapest javaslatot tett közös nyilatkozat elfogadására. A második, regionális szinten a magyar kormány szorgalmazta, és részt vett a Pentagonálé javaslat kidolgozásában, amelyet a koppenhágai emberjogi tanácskozáson terjesztettek be, és amely egyik alapját képezte a koppenhágai dokumentumnak. Harmadik szinten a magyar diplomácia tevékeny szerepet játszott az Európa Tanács konvencióját előkészítő Commission for Democracy through Law munkájában. A negyedik szint volt a magyar kormány készsége arra, hogy házigazdája legyen az 1993-as Emberi Jogi Világkonferenciának. A magyar kormány új alapokra helyezte és rendezte az Óhaza viszonyát a diaszpórában élő magyarsággal.

Álláspontja az volt, hogy a diaszpórában élő magyarok szellemi és pénzügyi tőkéjük beruházásával nagymértékben előmozdíthatják az új Magyarország felépítését. A magyar kormány arra törekedett, hogy elősegítse a szórványmagyarság szellemi, kulturális, nyelvi és művelődési igényeinek kielégítését.

A magyar külpolitika prioritásként kezelte az Európai Közösségekhez fűződő kapcsolatokat és fontosnak tartotta a regionális, szubregionális és a határon átnyúló együttműködés különböző formáinak zavartalan működését és fejlődését. Ezt szolgálta a Közép-európai Kezdeményezés (1992) és a magyar–csehszlovák–lengyel multilaterális együttműködés. 1991. február 15-én, a visegrádi találkozón Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország állam- és kormányfői együttműködési megállapodást írtak alá, amellyel megszületett a Visegrádi Hármak kooperációja. A Visegrádi Triász koncepcióját Antall József még 1990 novemberében Párizsban vázolta fel a cseh és lengyel kollégáinak.

A Varsói Szerződés és a KGST felbomlásával a Pentagonálé elveszítette a különböző berendezkedésű országok együttműködésében játszott sajátos szerepét. A szovjet Külügyminisztérium bizalmatlanul és gyanakvással szemlélte Magyarországot, Csehszlovákiát és Lengyelországot fokozódó együttműködésük, a Visegrádi Hármak működésük miatt.

Az antalli külpolitikai koncepció az új, magyar nemzettudat külpolitikai alkotóelemeit rakta le és egyben meghatározta a magyarság helyét a Világban és Európában. Úgy vélem, hogy az 1943–1944. évi eseményekre vonatkozó „valahol utat veszítettünk a külpolitikában is” helyett 1991-re a „megtaláltuk a magyarság útját a külpolitikában is” lépett.

DOKUMENTUMOK

I. MAGYARORSZÁG ÉS A SZOVJETUNIÓN KAPCSOLATA. A SZOVJETUNIÓN FELBOMLÁSA

I.1. MAGYARORSZÁG ÉS A SZOVJETUNIÓN KAPCSOLATA. A SZOVJET CSAPATOK KIVONÁSA MAGYARORSZÁG TERÜLETÉRŐL, A VARSÓI SZERZŐDÉS ÉS A KÖLCSÖNÖS GAZDASÁGI SEGÍTSÉG TANÁCSÁNAK MEGSZŰNÉSE

1.
1991. január 11.

Szokai Imre, a Külügyminisztérium helyettes államtitkára
és Ivan Aboimov budapesti szovjet nagykövet megbeszélése
a Külügyminisztériumban a magyar–szovjet és a magyar–ukrán
konzuli egyezményről, illetve a szovjet csapatok kivonásáról

Külügyminisztérium
Szokai Imre
99/Szo
00185/1991

Szigorúan titkos!
Készült: 12 példányban
Kapja: Jeszenszky Géza úr
Katona Tamás²⁶⁵ úr
Somogyi Ferenc úr
Meiszter Dávid²⁶⁶ úr
Sztankovics Imre²⁶⁷ úr
Jolsvai Sándor úr
Körmendy István²⁶⁸ úr

²⁶⁵ Katona Tamás (1932–2013) politikai államtitkár 1990. május 24. és 1992. június 20. között.

²⁶⁶ Meiszter Dávid (1931–) 1958-ban került a Külügyminisztériumba. 1990. július 1. és 1991. december 17. között helyettes államtitkár volt.

²⁶⁷ Sztankovics Imre a Konzuli Főosztály vezetője 1988. április 5. és 1991. augusztus 11. között.

²⁶⁸ Körmendy István az Európai Együttműködési Főosztály vezetője 1990. augusztus 1. és 1992. január 15. között.

Hajgató József²⁶⁹ úr
Monori István²⁷⁰ úr
Bába Iván úr
Moszkva
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Megbeszélés Ivan Aboimov szovjet nagykövettel

A mai napon a külügyminisztériumba kérttem Ivan Aboimov szovjet nagykövetet. Elmondtam, hogy kapcsolatainkban jó lenne megőrizni azt a dinamizmust, amelyet az elmúlt év végén tapasztaltunk. Ennek érdekében áttekintettük a teendőket és a várható események ütemezését, hogy illetékes területi főosztályvezetőnk, Monori István úr január 17-től kezdődően kész kiutazni Moszkvába és az általunk átadott tézisek alapján megkezdeni a szakértői egyeztető tárgyalásokat.

Válaszában a nagykövet jelezte, hogy a Szovjetunió Külügyminisztériumában a területi főosztálynak nem állt módjában az alapszerződéssel kapcsolatos koncepciót jóváhagyásra előterjeszteni, mert nem volt kinek. Kvicinszkij külügyminiszter-helyettes szabadságon van, Sevardnadze külügyminiszter elé pedig az ismert okok miatt nem vihették a koncepciót. Saját véleményként elmondta, hogy szakértői megbeszélés időpontjára aligha jön Moszkvából kedvező válasz a közeljövőben. Az a valószínűbb, hogy a magyar javaslatot megvizsgálják, és csak akkor egyeznek bele a szakértői találkozó megtartásába, ha annak megvan az alapja.

Felvettem, hogy néhány konzuli kérdésben is szükségesnek tartanánk külügyi konzultációt. Jeleztem, hogy a január 14-ével kezdődő hét közepén a KÜM Konzuli Főosztályának szakértői Kijevbe utaznak a magyar–ukrán konzuli egyezményrel kapcsolatos szakértői megbeszélésekre, Ezt követően szívesen ellátogatnának Moszkvába is, ahol konzultációt folytatnának a magyar–szovjet, utasforgalmi egyezmény megújításáról, a magyar–ukrán konzuli egyezmény fényében a magyar–szovjet konzuli egyezmény módosításáról és tájékoztatást adnának a kelet-európai migrációval kapcsolatos magyar elképzelésekről. Jeleztem, hogy ez utóbbi kérdést a szomszédainkkal és a Szovjetunióval együttműködve szeretnénk kezelni.

²⁶⁹ Hajgató József a Biztonságpolitikai és Leszerelési Főosztály vezetője 1990. augusztus 1. és 1991. augusztus 15. között.

²⁷⁰ Monori István 1990. augusztus 1-jétől 1991. november 29-ig a Külügyminisztérium III. Területi Főosztályának (Szovjetunió, Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság és Lengyelország) a vezetője volt.

Elmondtam, hogy a konzuli szakértőkkel egyidejűleg egy másik szakértői csoport is kiutazna Kijevbe, illetve Moszkvába. Ők a készülő magyar–ukrán kisebbségi nyilatkozat ügyében kívánnak szakértői megbeszéléseket folytatni az ukrán illetékesekkel. Ezt követően Moszkvában készek konzultálni emberi jogi és kisebbségi kérdésekről.

Aboimov nagykövet kijelentette, hogy véleménye szerint az említett témákban fontos konzultációkat folytatni. Elmondása szerint azonban számára nem teljesen világos, milyen változtatásokat javasol a magyar fél a magyar–szovjet konzuli egyezményben. Ugyancsak nem látja világosan, mi a célja a szakértők moszkvai útjának. A Kijevben elért megállapodásokról kívánnak tájékoztatást adni, Moszkvában? Elmondta azt is, hogy a nemzeti kisebbségi kérdésekben koncepcionális különbség van a szovjet és a magyar álláspont között. A szovjetek sokoldalú fórumon gondolják a nemzeti kisebbségek átfogó jogainak érvényesítését.

Közöltem, hogy számunkra nincs jelentősége annak, hogy a szakértők először Kijevbe látogatnak és azután Moszkvába, vagy fordítva. Ha ez számukra megfelelőbb, készek először Moszkvába utazni.

Tájékoztattam a nagykövetet arról is, hogy Jeszenszky Géza külügyminiszter úr a február 4-ével kezdődő héten moszkvai és kijevei utazást tervez. Ebben az esetben is közömbös számunkra az, hogy miniszterünk hova látogat először, Moszkvába, vagy Kijevbe.

A február elejére Moszkvában tervezett magyar–szovjet kerekasztal tanácskozásról szólva elmondtam, hogy kezd összeállni a magyar résztvevők listája. A kerekasztaltól, függetlenül javasolnánk, hogy még január során Budapesten tartson zárt körű megbeszélést a magyar–szovjet kapcsolatok helyzetéről és jövőjéről 4–5 magyar és szovjet szakember. Ezen a megbeszélésen elképzelésünk szerint részt vehetnének a Külügyminisztérium, a NGKM²⁷¹ és kutatóintézetek szovjetunióval foglalkozó főosztályvezetői szintű munkatársai. Ígéretet tettem arra, hogy javaslatunkat konkretizálva, témákat is megjelölve a közeljövőben átadjuk.

Aboimov úr elmondta, hogy a kerekasztal kérdésében sem tud semmi konkrétumot mondani. A kerekasztal ötlete Sevardnadze külügyminisztertől származik, így most ez az ügy is elcsendesült. Jó jelnek tartotta ugyanakkor, hogy a japán külügyminiszter²⁷² korábban elhalasztott látogatására mégis sor kerül.

A nagykövet tájékoztatást adott arról, hogy január 10-én sor került Budapesten a szovjet csapatkivonással foglalkozó szovjet parlamenti küldöttség és magyar képviselők találkozására. A találkozó tényét nagyra értékelve a nagykövet elmondta,

²⁷¹ Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma.

²⁷² Abe Shintaro (1924–1991) Japán külügyminisztere volt haláláig, 1991. május 15-ig.

hogy a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsában komoly aggodalmat vált ki az, hogy Magyarországgal még mindig nem sikerült rendezni a pénzügyi-elszámolási kérdéseket. A csapatkivonási egyezmény csak egyoldalúan valósul meg. Az is csak kizárólag a szovjet katonák érdeme, hogy a csapatkivonás az ütemtervet némileg megelőzően, rendben zajlik. Saját véleményeként elmondta, hogy amennyiben nem sikerül megállapodni a pénzügyi-elszámolási kérdésekben, annak nagyon komoly következménye lehet a kétoldalú kapcsolatokra. E következményeket nem részletezte, de azt megjegyezte, hogy nem arra gondolt, hogy a csapatkivonás lelassul. Elmondta, hogy tapasztalatuk szerint az utóbbi időben nemcsak a lényeges kérdésekben nem tudnak a magyar féllel megállapodni, de a kevésbé fontos kérdésekben is problémáik vannak. Több alkalommal is javaslatot tettek például arra, hogy Grisin²⁷³ úr vezetésével szakértői küldöttséget küldenének Magyarországra a vitás kérdések megtárgyalására. A magyar fél válasza sem méltatta a javaslataikat. Semmi jó nem származik abból a felfogásból, hogy az idő a magyar félnek dolgozik. Szovjet részről mindennek következményei lehetnek. Közölte, hogy a szovjet nagykövetség ismételten ellenlépést tesz, amennyiben Annus altábornagy úr nem a valóságnak megfelelő igyekszik feltüntetni a Szovjetunió politikáját a csapatkivonással kapcsolatban.

Biztosítottam a nagykövetet, hogy a magyar kormány arra törekszik, hogy a csapatkivonással kapcsolatos vitás kérdésekre kölcsönösen elfogadható megoldást találjunk. Ígéretet tettem arra, hogy észrevételeit továbbítom az illetékes magyar vezetőknél.

A mintegy egyórás megbeszélésen részt vett Monori István főosztályvezető és Kontra Ferenc²⁷⁴ főelőadó, valamint Aboimov úr egy munkatársa.

Budapest, 1991. január 11.

*Aláírás*²⁷⁵

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 62. d.

²⁷³ Jurij Grisin admirális, a Szovjetunió külgazdasági kapcsolatok miniszterhelyettese. 1991. június elején részt vett a szovjet csapatkivonás záró jegyzőkönyvét előkészítő tárgyalásokon.

²⁷⁴ Kontra Ferenc 1989 márciusától I. osztályú titkár volt az I. Területi Főosztályon, majd 1990-ben áthelyezték a III. Területi Főosztályra, amelynek 1991. július 1-től főosztályvezető-helyettese volt.

²⁷⁵ Nem olvasható kézírással.

2.
1991. január 26.

Petro Kingának, a washingtoni magyar nagykövetség beosztott diplomatájának összefoglalása az Amerikai Egyesült Államok egyes politikusainak a baltikumi eseményekről alkotott véleményéről

Szigorúan titkos!
Washington, 1991. január 26.

22/1991.

Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Küldképviselő: 1 példány
Készítette: Petro Kinga²⁷⁶
Gépelte: Petro Kinga
Tárgy: Szovjet krízis
Melléklet: 11 lap
Érvényes: visszavonásig

Dr. Jeszenszky Géza
Külügyminiszter
Budapest

Mellékelten felterjesztjük „A szovjet birodalmi és hatalmi krízis” című jelentést.

*Zwack Péter*²⁷⁷
nagykövet

²⁷⁶ Petro Kinga a washingtoni magyar nagykövetség beosztott diplomatája volt.

²⁷⁷ Kézírással. Zwack Péter (1927–2012) washingtoni magyar nagykövet 1990. augusztus 15. és 1991. április 10. között.

A SZOVJET BIRODALMI ÉS HATALMI KRÍZIS AMERIKAI MEGÍTÉLÉSÉRŐL

Bush elnököt háborúba lépésre jogosító kongresszusi határozat megszületése után (január 13.) azonnal a balti konfliktus körüli kérdések kerültek az amerikai törvényhozók figyelmének előterébe.

Tom Campbell republikánus képviselő már január 14-én javaslatot tett az Export-Import Bank 1945 évi törvényének módosítására, mely módosítás megtiltaná az Egyesült Államok Export-Import Bankjának, hogy exporthitelt nyújtson a Szovjet-uniónak, abban az esetben, ha a balti államok bármelyikében a szovjet katonai jelenlét meghaladná az 1991. január 1-i mértéket. Ezt a javaslatot John Heinz²⁷⁸ republikánus szenátor is megismételte január 22-én, amikor magas rangú balti képviselőket hallgatott meg a Kongresszus (ld. később).

Beszédében Campbell – mint sokan mások Washingtonban – a szovjet akciót az 1956-os magyarországi bevonuláshoz hasonlította, annyival súlyosbítva a sokak által Gorbacsovnak szegezett vádat, hogy szerinte Gorbacsov hazudott és az időt próbálta húzni, mikor a köztársaságok leszakadására törvényes utat ígért.

Január 15-én a Szenátus a következő javaslatot tette: mindaddig felfüggesztik az Áruhitelbiztosító Intézet (Commodity Credit Corporation) mezőgazdasági hiteleinek és az USA kormánya által nyújtott segélyeknek folyósítását, amíg:

- a január 7-i határozat nyomán a balti köztársaságokba telepített szovjet csapatokat ki nem vonják,
- a rádió, televízióállomások és nyomdák ellenőrzése vissza nem kerül a demokratikusan választott litván kormány kezébe;
- Gorbacsov határozott biztosítékot nem ad arra, hogy az USA kölcsönökből vett élelmiszert nem használja fel arra, hogy a balti köztársaságokat szövetség aláírására kényszerítse. (A határozat kiemeli, hogy az Egyesült Államok soha nem ismerte el a litván, lett, illetve észti területek annektálását).

Sok képviselőnek az a véleménye, hogy az egyetlen használható eszköz: a gazdasági támogatások ilyen feltételekhez való kötése, hiszen Gorbacsov sem „győzhet, ha a gazdasága megbukik”.

A szabadság egyformán fontos mindenhol a világon, hangsúlyozzák, ezért Litvánia mellett ugyanúgy ki kell állni, mint Kuvait mellett.

²⁷⁸ John Heinz (1938–1991) amerikai republikánus politikus. Az Amerikai Egyesült Államok Szenátusának a tagja Pennsylvania küldötteként 1977. január 3-tól haláláig, 1991. április 4-ig.

Január 18-án 34 kongresszusi képviselő írta alá azt a levelet, melyet az Egyesült Államok Képviselőházából küldtek Gorbacsov elnöknek (ld. melléklet). A levélben felsorakoznak Bush elnök az agressziót elítélő nyilatkozata mellé, továbbá követelik a Szovjetunió elnökétől, hogy segítse a balti államokban a további erőszak alkalmazása nélküli, békés rendezést. Sürgetik Gorbacsovot, hogy haladéknélkül kezdjen tárgyalásokat a balti köztársaságok szabadon választott kormányaival és vonja felelősségre azokat, akik a fegyvertelen tüntetőkkel szemben brutális erőszakot alkalmaztak.

Mitchell²⁷⁹ szenátor január 21-én közvetítette a litván kormány kérését: az Egyesült Államok Szenátusa és Képviselőháza mihamarabb küldjön helyzetfelmérő csoportot Litvániába, hogy az a valóságnak megfelelő információt továbbítson az amerikai Kongresszus felé. Kiemelte, hogy mivel Litvánia demokratikusan választott kormánnyal rendelkezik (nem úgy, mint Kuvait), és mert fél évszázada elnyomás alatt szenved, jogosultabb az Egyesült Államok támogatására, mint a nemrég megszállt arab ország.

Sürgeti a delegáció tagjainak mielőbbi kiválasztását és a neveknek a washingtoni litván képviselet vezetője, Lozoraitis²⁸⁰ elé való terjesztését, hogy a képviselőket a Litván Köztársaság mihamarabb meghívhassa.

Január 22-én a balti köztársaságok magasrangú képviselői (Bronislavas Kuzmickas²⁸¹ litván alelnök; Dainis Īvāns²⁸² lett miniszterelnök-helyettes; Endall Lippmaa²⁸³ észt tárca nélküli miniszter) washingtoni látogatásuk alkalmával sürgették az amerikai delegáció azonnali útnak indítását. Baker külügyminiszterrel folytatott tárgyalásaikon hangsúlyozták, mennyire fontos lenne a balti országok demokratikus kormányainak hivatalos elismerése az Egyesült Államok részéről.

Január 23-án több US szenátor levélben kérte Richard Thornburg²⁸⁴ főügyészt arra, hogy az 1990. évi új Emigrációs Törvény értelmében az USA minden itt tartó-

²⁷⁹ George J. Mitchell (1933–) amerikai demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1980. május 17. és 1995. január 3. között Maine Állam küldötteként.

²⁸⁰ Stasys Lozoraitis (1924–1994) litván diplomata. 1990. március 11-től a független Litvánia diplomáciai képviselője Washingtonban, majd 1991. decembertől Litvánia washingtoni nagykövete 1992. szeptember 2-ig.

²⁸¹ Bronislavas Jouzas Kuzmickas (1935–) litván filozófus, politikus. 1991. március 11-én a Litván Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa törvény egyik aláírója, és ugyanekkortól a Legfelsőbb Tanács elnökhelyettese 1992-ig.

²⁸² Dainis Īvāns (1955–) lett újságíró, politikus. A lett Legfelsőbb Tanács elnökhelyettese 1990 és 1992 között.

²⁸³ Endall Lippmaa (1942–) észt politikus. 1990-től Észtország miniszterelnök-helyettese.

²⁸⁴ Richard Thornburg (1932–) amerikai ügyvéd és politikus. Az Amerikai Egyesült Államok főügyésze 1988. augusztus 15. – 1991. augusztus 15. között.

kodó litván, lett vagy észt személy számára ún. „ideiglenes védettségi státust” ajánljon fel.

Természetesen a szovjet, illetve a kelet-európai történelmet ismerők számára semmi meglepő nem volt a január 22-én megjelent Gorbacsov-nyilatkozatban, miszerint a szovjet elnök csak másnap reggel hallott a Litvániában lezajlott eseményekről, s hogy felelősség csupán néhány önkontroll nélküli tábornokot terhel. Mégis sokan a Kremlben keresik a vérengzés engedélyezőjét. Amíg azonban nincs egyértelmű bizonyíték, a Fehér Ház nem vállalja, hogy a február 11–13-i csúcstalálkozót egyoldalúan lemondja, bár a Kongresszus ezt a döntést sürgeti. Az amerikai Adminisztráció forrásai szerint a Fehér Ház egynapos genfi találkozót készül javasolni Moszkva helyett.

Az amerikai újságok sorra kiemelik, hogy a január 21-i közép-európai külügyminiszteri találkozó résztvevői óvakodnak gyorsítani a VSZ felbomlását. Talán Dienstbier csehszlovák külügyminiszter kijelentése (miszerint „Nem félünk egy szovjet támadástól”) figyelmeztette az amerikaiakat: a volt „csatlós” országokban a teljes szovjet kivonulás még messze nem történt meg. Különböző becslések jelentek meg arról, hogy melyik országban hány szovjet katona lehet még. Még olyan cikkeket is lehetett olvasni, melyek lengyel forrásokra hivatkozva egyértelmű párhuzamot vonnak Lengyelország adóssága egyharmadának elengedése és a balti fejlemények között, hiszen „a 600 mérföldes Szovjetunióval való határvonalat érdemes szövetségessé tenni, különösen most, amikor Keleten politikai káosz terjed”.

Washingtonban nem mindenkit nyugtat meg Gorbacsov nyilatkozata, miszerint nincs félelemre ok, mert sem a bel-, sem a külpolitikai vonalvezetés nem változott. Különösen azért, mert – mint ahogy arra az itteni szovjetológusok felhívták a figyelmet – Gorbacsov érvelése a bolsevik hagyomány szerint formálódott: csakis a szovjetunióbeli események hamis nyugati interpretálása, illetve a belügyekbe való beavatkozás veszélyezteti a nemzetközi kapcsolatok eddigi eredményeit, állítja a Kreml.

A vilniusi tragédia okául pedig csupán a feszült légkört, illetve a szovjet katonákkal szemben tanúsított felelőtlen viselkedést jelöli meg.

Washingtonban nem tűnik hiteles érvnek az sem, hogy bármely tagköztársaság leszakadásának feltételéül Gorbacsov az alkotmányosságot és a lakosság teljes egyetértését jelöli meg. „Tényleg lehet vasfogakkal mosolyogni.”

Az Indianapolisban működő Hudson Intézet²⁸⁵ szovjetológusai szerint Gorbacsov politikája és személyisége egyaránt ellentmondásos. Abban már különböznek a vélemények, hogy az ellentmondások mélyén mi húzódik.

²⁸⁵ A Hudson Intézet 1961-ben jött létre az Amerikai Egyesült Államokban. Célja, hogy interdiszciplináris módon elemzéseket készítsen a várható tendenciákról a nemzetközi kapcsolatok, biztonságpolitika, közgazdaságtan, jog és kultúra területén.

Van, aki végső soron a demokrácia hívének és harcosának, van, aki elvhu kommunistának tartja, akinek legfőbb célja a szovjet birodalom összetartása, illetve a nyugat „félrevezetése”.

Az Egyesült Államokban a szovjetológia romokban hever, Gorbacsov politikájának nemhogy magyarázata, de a követése is szinte lehetetlen, mondják. A Hudson Intézet új kísérlete a rejtély megfejtésére Gorbacsov múltjának elemzésével kezdődik.

Rámutatnak, hogy Gorbacsov volt az, aki Brezsnyevnek²⁸⁶ javasolta az „Ipatievski módszer” bevezetését, amely mezőgazdasági gépek területről területre való szállítását jelentette. A kísérleti régió, Stavropol rekordtermése megtette hatását, Gorbacsov megkapta a Központi Bizottság mezőgazdasági ügyekkel foglalkozó titkári posztját.

1980-ban, illetve 1982-ben Gorbacsov két cikket jelentetett meg a Központi Bizottság „*Kommunista*” című folyóiratában, javasolva az Agropom, mezőgazdasági-ipari komplexum felállítását, mely magába foglalná a termelés, feldolgozás és az elosztás teljes láncolatát. Gorbacsovnak Brezsnyevet végül is sikerült megnyernie az ügynek, és 1982-ben bevezették az ún. Élelmiszer Programot.

1985 októberében, alig néhány hónappal hatalomra jutása után, Gorbacsov húsz minisztériumot, illetve bizottságot vont össze egyetlen gigantikus szuperminisztériummá AGROPOM néven. Ilyen mértékű központosítás Sztálin óta nem volt.

Gorbacsov kíméletlen küzdelmet folytatott a mezőgazdasági spekuláció, a privát élelmiszer eladások ellen. 1988-ban kinevezte Ligacsovot²⁸⁷ a mezőgazdasági szektor felügyelőjévé, aki 1988 decemberében betiltotta a szövetkezeti nagykereskedést: azt, hogy szövetkezetek vidéken felvásárolják az élelmiszert és városokban eladják. 1990 májusa óta – amikor is ellenőrzőközpontokat állítottak fel a spekulátorok kiszűrésére – 39.000 embert vontak felelősségre spekuláció vádjával. Az eredmény: termelők ezrei képtelenek eladni megtermelt javaikat, míg az állami boltok üresen kongnak. Bár ma is csupán „élelmiszer betakarításra” használná Gorbacsov a hadseregét, mondják. Hatékony ugyan eddig sem volt a katonák „bevetése”, de a balti eseményekig legalább káros sem (kivéve a tbiliszi vérengzést²⁸⁸, például).

A Szovjetunió élelmiszert importál, míg tonnaszámba vész kárba a gabona az ukrainai mezőkön. A balti szövetkezetek ugyan az állami fix ár két-, háromszorosát

²⁸⁶ Leonyid Iljics Brezsnyev (1906–1982) szovjet politikus. A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, majd főtitkára, a Szovjetunió vezetője 1964. október 14. és 1982. november 10. között.

²⁸⁷ Igor Ligacsov (1920–) szovjet politikus. A Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága mezőgazdasági szervezetének vezetője 1983. április 29. – 1985. április 23. között.

²⁸⁸ 1989. április 9-én a szovjet hadsereg katonái és a grúz polgári lakosság között összecsapás volt Grúzia fővárosában, Tbiliszipben. Az összecsapásban húsz grúz ember meghalt és több százan megsebesültek. Két évvel később ezen a napon kiáltották ki Grúzia függetlenségét.

ajánlanák a terményért, melyet azonban a kolhozoknak tilos eladni. Gorbacsov pedig, hogy minden rendben menjen, KGB felügyeletet rendel a nyugati élelmiszerimport elosztói fölé.

Valerij Riumin²⁸⁹ orosz parlamenti képviselő szerint a párt hatalma az élelmiszer elosztói monopóliumon alapszik.

A kremlinológusok az USA-ban kényelmetlen kérdéseket tesznek fel. Vajon Washingtonban tudják-e, hogy a magabiztos világvezér képe mögött mélyen gyökerező sérülékenység és kisebbségi komplexus húzódik meg? Vajon tudják-e, hogy Gorbacsov „apparatszik mentalitása” – amely a hosszú marxista-leninista képzés kitörölhetetlen öröksége – lassan felülkerekedik minden eddig magára erőszakolt rugalmasságán, manőverező képességén? Gorbacsov tulajdonképpen betöltötte hivatását, a „destabilizáló misszió” végetért, mondják. Mindenképpen fordul a kocka, csak az a kérdés, hogy merre.

Henry Kissinger volt amerikai külügyminiszter figyelmeztet arra, hogy az USA-nak már most át kell értelmeznie a kapcsolatát egy se nem demokratikus, se nem sztálinista, de leginkább a cári Oroszországhoz hasonló berendezkedésű állammal. Kell-e és ha igen, milyen egyensúlyt kívánatos kialakítani a „nagyhatalmak” között? Gorbacsov a csatlós kelet-európai országok „elengedésével”, az afganisztáni háború befejezésével nem imperialista kalandokra pazarolta fogyó erejét, hanem épp ezekkel próbálta megelőzni, hogy a szovjet rendszer alapjaiban rendüljön meg a krízis folytán. Oroszországban hagyománya sincs a demokráciának. A növekvő nyomás a hatalom és a rend megszilárdítására olyan formában jelentkezik, mely leginkább az abszolútizmushoz hasonlít: ennek első megnyilvánulása Gorbacsov elnöki kormányzása.

Sok amerikai szovjet szakértő mégis optimista, szerintük sikerülhet a színpadon maradt maroknyi reformernek elfogadtatni az – a Hudson Intézet információja szerint már kész – új alkotmányt, amely 80%-ban átveszi az Egyesült Államok alkotmányát, 10%-ban nyugat-európai alkotmányokból „idézi”, 10%-ban pedig jellegzetesen orosz. Szerintük az alkotmány „átvivése” már csak hónapokon múlik, csak az a kérdés, hogy a balti országok ki tudják-e várni a „már csak hónapokat”, amikor Landsbergis²⁹⁰ 24 órákat remél túlélni.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 62. d.

²⁸⁹ Valeri Riumin (1931–) szovjet nacionalista politikus.

²⁹⁰ Vytautas Landsbergis (1932–) a Litván Legfelsőbb Tanács elnöke, államfő 1990. március 11. és 1992. november 25. között.

3.
1991. február 6.

Rejtjeltávirat Bukarestből. Román vélemény a Varsói Szerződés megszüntetéséről

KÜM Távközlési Osztály

Rejtjeltávirat

Szigorúan titkos!

Nagykövetség Bukarest

Azonosító: BUC20280

Érkezett: 91. 02. 06. 12.57

Készítette:

Ellenőrizte: *Szignó*²⁹¹

13, 23, 47

Von. 13/18-ára:

Illetékesek távolléte miatt csak most tudtunk eljárni a táviratban foglaltak szerint.

A magyar–csehszlovák–lengyel külügyminiszeri találkozó közleményét, valamint a hármass együtműködésről adott kiegészítő információkat köszönettel vették. A VSZ katonai szervezetének, illetve az egész szerződésnek megszüntetésével kapcsolatban az alábbiakat hangsúlyozták:

Románia – VSZ tagsága ellenére – hosszabb ideje a blokkok felszámolását szorgalmazza. Ez az álláspontja az 1989. decemberi fordulat óta nem változott. Ennek egyik kifejeződése, hogy a román külpolitika a fő figyelmet az új európai struktúrára helyezi.

A NATO és a VSZ különböző módon fejlődött. Ebből a realitásból is kiindulva, a kormány megbízottak utolsó ülésén konszenzus volt abban, hogy a budapesti tanácskozásnak javasolni fogják a katonai szervezet június 1-vel történő felszámolását.

Emellett, román megítélés szerint a VSZ politikai szerepe, súlya is jelentősen lecsökkent és a hangsúly egyre inkább a konzultatív jellegre tevődött át.

Mindez román felfogás szerint azt jelenti, hogy a katonai szervezet megszűnése után a VSZ leegyszerűsödött politikai struktúrái bizonyos ideig maradnak, annak

²⁹¹ Kézírással

függvényében, hogyan tudnak ezek az új európai struktúrák kialakításához hozzájárulni.

Ezt a román megközelítést először Petre Roman miniszterelnök 1990. októberi NATO központban tett látogatása alkalmával hozták nyilvánosságra, és publikus anyagaik azóta is ebben az összefüggésben kezelik a kérdéskört.

Ezt az álláspontot erősítette meg néhány hete Năstase külügyminiszter is, amikor plasztikusan fogalmazva kijelentette: a VSZ-nek nevezett vonat belátható időn belül meg fog állni, felesleges most kiugrálni belőle.

A beszélgető partnerek szerint, a román megközelítés nem mutat lényegi eltérést a konkrétabb időponthoz kötött magyar–csehszlovák–lengyel állásponthoz képest, mivel a három ország is a „közös elhatározással” történő megszüntetést javasolja, s román részről is éppen a „közös elhatározás” elérését tartják a probléma kulcskérdésének.

Fentiekhez annyit fűztek még hozzá, hogy várják a konkrét időpontjavaslatot a VSZ PTT soron kívüli budapesti ülésére.

Nem hivatalosan jelezték, hogy az eddigi két időpont javaslathoz hasonlóan, a harmadik variációval is egyet fognak érteni, ha az a többi országnak is megfelel.

– 096 – R.

Lássa:

Európai Együttműködési Főosztály *Szignó*

IV. Területi Főosztály *Szignó*

Láttam:

Intézkedtem: *Szignó*²⁹²

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 79. d.

²⁹² A szignók kézírással.

4.
1991. február 11.

Mihail Gorbacsov levele Antall Józsefnek a Varsói Szerződésről és a Politikai Tanácskozó Testületről

„Nem hivatalos fordítás”

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

A Varsói Szerződés valamennyi résztvevője, úgy tűnik, egyetért azzal, hogy a Politikai Tanácskozó Testület 1990. júniusi ülésén elért megállapodások megvalósításának kérdéséről a párizsi EBEE csúcstalálkozó eredményeinek összefüggésében szükséges dönteni.

A kormánymeghatalmazottak bizottsága által elvégzett munka lehetővé teszi, hogy már a legközelebbi időben lépéseket tegyünk a VSZ katonai struktúrái feloszlása érdekében, és hogy ezt a folyamatot 1991. április 1-re befejezzük. Egy ilyen döntés elősegítené a katonai szembenállás szintjének további csökkenését Európában és az áttérést a blokk-struktúrákról a blokkon kívüli biztonsági struktúrákra a párizsi találkozó szellemében, és bizonyos reakciókat követelne a NATO részéről.

A bizottsági munka eredményeinek megvitatása céljából elképzelésünk szerint célszerű lenne, mondjuk ez év februárjában megtartani a szövetséges államok külügy- és honvédelmi minisztereinek értekezletét, akik rögtön meg is tudnák fogalmazni a VSZ katonai struktúráiról hozandó megfelelő döntést.

Ami a Varsói Szerződés tagállamai kapcsolatainak továbbfejlesztését illeti, a mi nézőpontunk szerint, azokat energikusan kétoldalú alapokra szükséges áthelyezni – minden esetben figyelembe véve az új belső és nemzetközi körülményeket.

A sokoldalú politikai konzultációk szükségessége esetén ilyen vagy olyan összetételben, természetesen, különböző szintű találkozókat lehetne tartani, beleértve a legmagasabb szintűt is. Mi készek vagyunk az egyenjogúság alapján az azokban való részvételre, beleértve a legmagasabb szintűt is.

1991. február 11.

M. Gorbacsov

MNL OL XIX-A-150-j 1991. 83. d.

5.
1991. február 11.

Antall József válaszeve Mihail Gorbacsovna a Varsói
Szerződésről és a Politikai Tanácskozó Testületről

A Magyar Köztársaság Miniszterelnöke

M. Sz. Gorbacsov úrnak, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége elnökének
Moszkva

Tisztelt Elnök Úr!

Örömmel fogadtam 1991. február 11-én kelt levelét a Varsói Szerződés katonai struktúráinak lebontásáról Budapestben összehívandó tanácskozás megtartásáról.

Biztosíthatom, hogy messzemenően egyetértek a levelében foglalt elgondolásokkal. Osztom véleményét, hogy a VSZ katonai struktúráinak lebontása 1991. április 1-jéig befejeződjék. Kormányom kész egy ilyen döntés közös meghozatalában részt venni és azt végrehajtani. Egyetértek véleményével abban is, hogy a Varsói Paktum tagállamai közötti kapcsolatok további fejlődését intenzívebben kell a kétoldalú kapcsolatok területére átirányítani. A magyar–szovjet kétoldalú szerződésről való tárgyalások biztató első fordulója azt igazolja, hogy e megközelítés megfelel mind az országaink és népeink közötti konstruktív, baráti kapcsolatokhoz fűződő kölcsönös érdekeinknek, mind az új európai feltételeknek. Az igény szerinti sokoldalú politikai konzultációk kérdésében megközelítésünk az önéhez hasonlóan rugalmas és nyitott.

Magyar részről egyetértünk a budapesti tanácskozás februárban való megtartásával, továbbá azzal, hogy azon a külügyminiszterek és a honvédelmi miniszterek vegyenek részt, s rendelkezzenek a katonai struktúrával kapcsolatos döntéshez szükséges felhatalmazással.

Megfontolva a levelében foglaltakat, a tanácskozás házigazdájaként az 1991. február 25-ei időpontot javasoljuk a Varsói Szerződés tagállamainak, tájékoztatva őket a tanácskozás szintjére és a meghozandó döntés határidejére vonatkozó álláspontjáról is.

Budapest, 1991. február 11.

*Antall József*²⁹³

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 60. d.

²⁹³ Kézírással.

6.
1991. február 21.

Rejtjeltávirat Prágából. Prága álláspontja a Varsói Szerződés
tagállamainak budapesti találkozáshoz

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Prága
Azonosító: PRG 10671
Érkezett: 91. 02. 21. 12.14
Készítette: Gö.
Ellenőrizte: *Szignó*

13.

Február 20-án délután Sv. Buchlovský²⁹⁴, a KÜM főosztályvezetője magához kérte a VSZ tagországok itteni nagykövetségeinek képviselőit, hogy tájékoztassa őket a VSZ külügy- és honvédelmi miniszterei budapesti találkozásával összefüggő csehszlovák álláspontról.

1. A főosztályvezető nyomatékosan felhívta a megjelent diplomaták figyelmét arra, hogy csehszlovák részről a budapesti találkozót a VSZ PTT külügy- és honvédelmi miniszteri szinten összeülő rendkívüli ülésének tekinti.
2. A Budapestre utazó csehszlovák küldöttség ragaszkodni fog ahhoz, hogy a rendkívüli ülésről készített jegyzőkönyvben rögzítést nyerjen az, hogy a VSZ PTT következő rendes ülését 1991. július 1-én rendezzék meg Prágában. Kérte, valamennyi tagállam küldöttsége olyan felhatalmazással érkezzen Budapestre, hogy ez az időpont rögzíthető legyen. A következő ülés időpontjának rögzítésével csehszlovák részről szeretnék elejét venni annak, hogy az ülés megtartása egyeztetési problémák miatt halasztást szenvedjen.
3. Csehszlovák részről egyetértenek azzal, hogy a budapesti ülés megtartásának tényéről rövid, 2–3 mondatos közlemény jelenjen meg.

²⁹⁴ Svatopluk Buchlovský (1943–) a csehszlovák Külügyminisztérium igazgatója volt 1990. április 1. – 1991. szeptember 1. között.

4. Nagyon fontosnak tekintik azt, hogy a közvélemény megfelelő tájékoztatást kapjon a budapesti ülés jelentőségéről. Erre egy közös nyilatkozat formáját látják megfelelőnek. A nyilatkozat tartalmának kialakításához még ma is jó kiindulási alapnak tekintik azt a tervüket, amelyet a VSZ PTT elmaradt novemberi budapesti ülése előtt adtak át a tagországok képviselőinek. Sv. Buchlovský hozzáfűzte, a nyilatkozat tartalmának véglegesítésekor nem fognak elzárkózni a többi tagállam építő szellemű javaslataitól.

A VSZ tagállamok diplomatáinak fogadás után pár órával munkatársam telefonon beszélt Sv. Buchlovskýval. A főosztályvezető elmondta, hogy a KÜM vezetése, a köztársasági elnök külpolitikai tanácsadói és a katonai szakértők részvételével pontosították a budapesti tanácskozáson képviselendő csehszlovák tárgyalási pozíciókat. Itt olyan álláspontot alakítottak ki, hogy javasolni fogják a VSZ katonai struktúráinak felszámolásáról aláírásra kerülő jegyzőkönyv nyilvánosságra hozását is.

– 106 – Varga

Lássa: Európai Együttműködési Főosztály *Szignók*

Láttam: *Szignók*²⁹⁵

Intézkedtem:

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 79. d.

²⁹⁵ Kézírással.

7.
1991. február 21.

Körmendy Istvánnak, a Külügyminisztérium
főosztályvezetőjének előkészítő feljegyzése a Varsói Szerződés
Politikai Tanácskozó Testület budapesti üléséhez

Európai Együtműködési Főosztály
Körmendy István

Készült: pld-ban
Kapják: elosztóív szerint

FELJEGYZÉS

Tárgy: A VSZ PTT budapesti ülésének előkészítése

A Varsói Szerződés tagállamai elfogadták a VSZ PTT budapesti ülésének február 25-én való megtartását, amelyet Gorbacsov elnök levelére adott válaszában Antall miniszterelnök úr javasolt. Az ülés érdemi és szervezési előkészületei megkezdődtek. Házigazdaként és nemzeti álláspontunk képviselőjében folytatott tevékenységünk az alábbiakban foglalhatók össze:

1. Diplomáciai csatornákon sikerült megegyezést elérni a budapesti ülés elnevezéséről. Mivel a Szovjetunió attól tartott, hogy Budapesten a katonai szervezet megszüntetésén túl maga a szerződés is összeomolhat, szerették volna elkerülni a „Politikai Tanácskozó Testület” elnevezést, mert a szerződés felmondására a miniszteri szintű ülés nem jogosult. Másfelől több tagállamnál éreztünk aggodalmat, miszerint a miniszteri szintű ülést szovjet részről a katonai struktúra lebontásának elodázására használhatják fel. A testület elnevezését, illetve a budapesti soron kívüli ülés szintjét felölölő formula kialakításával sikerült elhárítanunk ezt a nehézséget.

2. A tanácskozáson jóváhagyandó dokumentum jegyzőkönyv formájában tartalmazza a katonai szervezet alapjául szolgáló megállapodások hatályon kívül helyezését és néhány kapcsolódó megegyezést. Szükségessé vált egy magyar tervezet készítése, amelyet a HM-mel és a KÜM Nemzetközi Jogi Főosztályával egyeztetve készítettünk el (Melléklet). Előzményei:

– a kormány meghatalmazotti bizottság múlt év októberi ülésszakán kialakított tervezet tartalmazta a katonai szervezet felszámolását, továbbá két megmaradó politikai testület hatáskörének meghatározását is. Ez utóbbit azonban túlhaladta az

idő, miután magyar kezdeményezésre Lengyelország és Csehszlovákia is deklarálta, hogy ez év végéig fel akarják számolni a szerződést, a hátralévő hónapokra feleslegessé vált az egyébként sem működő politikai testületek újraszabályozása. El kellett kerülnünk, hogy a kialakult tervezetnek ez a része bekerüljön a budapesti döntésbe

– ellentétes oldalról jutott ugyanerre a következtetésre a szovjet döntéshozatal: a szerződés korai összeomlásától tartva akarják elkerülni, hogy a PTT és egy leszerelési konzultációs testület szabályozásának kérdése napirendre kerüljön a jegyzőkönyv kialakításáról folytatandó tárgyalásokon.

Következésképp, ha eltérő motivációkkal is, egyetértés látszik kibontakozni abban, hogy a jegyzőkönyv szövege csak a katonai szervezet megszüntetésével foglalkozzon.

3. Február 19-én Moszkvában a szovjet partner saját jegyzőkönyv tervezetet adott át Meiszter államtitkár-helyettes úrnak. A tervezet a szükséges fő elemeket tartalmazta, de néhány másodlagos kérdésben ütközik a magyar érdekekkel. (VSZ EFE Főparancsnokságával²⁹⁶ szembeni anyagi követelésekről való lemondás, munkalehetőségekről igénylése az egyesített törzs beosztottjainak, a szovjet részről átadott katonai dokumentumokvisszaszolgáltatása.) Amennyiben szovjet részről változatlanul megvan a szándék az esedékes döntés meghozatalára, e kérdések megítélésünk szerint megoldhatók a hét végén a magyar tervezet alapján sorra kerülő kormányzati tárgyalásokon.

4. A szovjet tervezetet tájékoztatóként a szokásos módon eljuttattuk többi partnereinknek, majd egy nappal később, február 20-án este adtuk át a magyar álláspontot is tartalmazó, kompromisszumos tervezetünket. Ez a szovjet javaslatot szintén nagymértékben magában foglalja, de mellőzi vagy módosítja a magyar érdekek szempontjából elfogadhatatlan elemeket.

A szovjet tervezet kifogásolható elemeit hozta sajnálatos módon a tömegtájékoztatás tudomására a prágai külügyi szóvivő, publikusan bírálva a szovjet pozíciókat. A budapesti PTT-ülés összehívását veszélyeztető, zavaró epizód megelőzésére prágai nagykövetségünk segítségével óvatosságra intettük prágai partnereinket, 20-án délután pedig a magyar külügyi szóvivő útján, majd saját tervezetünk átadásakor jeleztük a többi VSZ-állam budapesti képviselőjének: az előkészítés során egyik álláspontban sem érzékeltünk a tanácskozás sikeres lebonyolítását veszélyeztető elemet, s a pozíciók eltérései a jegyzőkönyv véglegesítéséről folytatandó hétvégi tárgyalásokon rendezhetők.

²⁹⁶ A Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői Főparancsnoksága Moszkvában volt, amelynek vezetői a szovjet hadsereg marsalljai voltak, illetve az utolsó főparancsnok Pjotr Georgijevics Lusev hadseregtábornok.

5. A szovjet kérésre nyilvánosságra nem hozandó, de nem titkos jegyzőkönyv mellett az ülésen egy rövid, egy-másfél oldalas politikai nyilatkozat elfogadása esedékes, amely értékelné a VSZ katonai szervezete felszámolását. Erről is készítettünk informális kompromisszumos tervezetet (mellékelve), ezt azonban még nem adtuk át partnereinknek, mert a hétvégi tárgyalásokig elvonná a figyelmet a jegyzőkönyvről. Kétségesnek látszik, hogy sikerül közös politikai értékelést kidolgozni, mert élesen eltérő a VSZ szovjet, illetve a csehszlovák, a lengyel és a magyar megítélése.

6. A hétvégi kormányszakértői tárgyalásokat megelőzően minden partnerünknek felajánlottuk a kétoldalú konzultációt is, amellyel eddig a csehszlovákok éltek, de péntektől bejelentkezett a román, a szovjet és a lengyel küldöttség is.

A csehszlovák KÜM főosztályvezetőjével folytatott megbeszéléseken kitűnt, hogy a Dienstbier vezette küldöttség a budapesti ülésen javasolni fogja a VSZ PTT következő ülésének összehívását Prágában, július 1-én. A budapesti tanácskozás előzményeit figyelembe véve ragaszkodni fognak e szándékukhoz. Céljuk az, hogy a szerződés megszüntetéséről már a prágai PTT ülésen szülessen közös döntés, ha tovább tartanak is a már csak formális törvényhozási eljárások. Ilyen döntés hiányában Prága az egyoldalú kiválásra is kész júliustól.

A lengyel és a magyar törekvésekkel egyező csehszlovák pozíció képviselője nagy körültekintést igényel, mert a budapesti jegyzőkönyv aláírásának pillanatát megelőzően kerülni kell minden olyan lépést, amely ezt veszélyeztetve politikailag vagy lélektanilag túlterheli a szovjet politikai és katonai vezetőket. Az előkészítő tárgyalásokon arra törekszünk, hogy csehszlovák felvetésre lehetőleg az aláírás után, erre alkalmas pillanatban és formában kerüljön sor.

7. Informális szovjet kérést méltányolva az egyetlen miniszteri szintű ülés napirendjét úgy alakítjuk, hogy a VSZ EFE főparancsnokának, Lusev tábornoknak módja legyen egy felszólalásra. Erre azonban csak a hat külügyminiszter beszédét megelőzően kerülhet sor, nehogy utolsóként felszólalva váratlan vagy nemkívánatos helyzetet teremtsen a szovjet katonai vezető. A hat külügyminiszteri felszólalás bőséges időt és lehetőséget ad az esetleg szükségessé váló reagálásra.

Budapest, 1991. február 21.

*Körmendy István*²⁹⁷

MNL OL XIX–A–150–j 1991. 83. d.

²⁹⁷ Kézírással.

8.
1991. február 25.

Birnbauer Józsefnek, a moszkvai magyar nagykövetség első
beosztottjának jelentése Jeszenszky Gézának a szovjet
külpolitikában tapasztalható új jelenségekről

A Magyar Köztársaság
Nagykövetsége

30/Szt./1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes visszavonásig!
Moszkva, 1991. február 25.

Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség 1 példány
Készítette: Birnbauer József²⁹⁸
Gépelte: Ga.

Tárgy: Új jelenségek a szovjet külpolitikában

Dr. Jeszenszky Géza úr,
külügyminiszter
Budapest

A szovjet belpolitika módosulása, az átalakítás folyamatainak megtorpanása, a szovjet szocialista társadalmi rendszer konzervatív erőinek, a KGB, a hadsereg és az SZKP hármasszövetségének megerősödése, befolyásának előretörése, amely a szovjet diplomácia vezetőjének a távozásához vezetett, egyre jobban érezteti hatását a külpolitika területén is. Az SZKP mint állampárt ismét meghatározó szerepet kap a külpolitikai irányvonal kidolgozásában és jóváhagyásában. A közelmúlt magas

²⁹⁸ Birnbauer József (1931–2009) Szófiában, Moszkvában és Berlinben volt beosztott diplomata. 1982 és 1988 között az I. Területi Főosztály (szovjet) helyettes vezetője. 1988 és 1992 között első beosztott a moszkvai nagykövetségen, közben 1989-től rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter.

szintű pártrendezvényei, mint az SZKP KB titkárságának tanácskozása, a Politikai Bizottság és a Központi Bizottság üléseinek külpolitikai állásfoglalásai kötelező érvényű direktívákat jelentenek a szovjet diplomácia számára. Moszkvában dolgozó diplomaták, politikai elemzők véleménye szerint Besszmertnih²⁹⁹ külügyminiszter a szovjet diplomácia lépéseinek tervezésében és megvalósításában kevesebb önállóságot élvez, mint elődje, Eduard Sevardenadze. Az utóbbi időben Gorbacsovnak, az új külpolitikai gondolkodás eszmei szerzőjének is hangsúlyossá vált az SZKP-ban betöltött főtitkári funkciója.

Az új belpolitikai erőviszonyok hatására szembetűnő az ideológiai megfontolások felerősödése a nemzetközi kapcsolatokban, az államközi viszonyokban.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 58. d.

²⁹⁹ Alekszandr Alekszandrovics Besszmertnih (1933–) szovjet diplomata. A Szovjetunió Külügyminisztériumában osztályvezető, majd miniszterhelyettes. Washingtoni nagykövet, majd külügyminiszter 1991. január 15. és 1991. augusztus 20. között.

9.
1991. február. 28.

Kormányülés jegyzőkönyve a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának megszüntetéséről

Kádár Béla: A KGST-ről először akkor egy kórtörténetet. Ugye a tegnapi és mára tervezett KGST értekezlet elhalasztásával, elég komoly zűrök adódtak, és ezeknek a zűröknek egy része a mi fejünkre is hárult. Nevezetesen azért, mert cseh partnereink, amint az előrelátható volt 8 nappal ezelőtt is, biztosították azon nyomban a szovjet partnereiket nagyköveteik útján, a nyilvánosság útján, hogy ők teljes mértékben készek, változatlan formában aláírni az okmányokat. A lengyel oldalról a Külügyminisztériumnak küldött a lengyel Külügyminisztérium jelzéseket, hogy nem tartja elfogadhatónak és aláírhatónak a tervezett okmányokat, de ezt kérésünk ellenére és a KGST ügyrend ellenére nem volt hajlandó jelezni a szovjet KGST szervek részére. Ebből adódóan Magyarországnak mint vendéglátó félnek jeleznie kellett, hogy nincs teljes egyetértés a KGST országok között az egyezmény aláírásáról. Tehát azt a szovjet kikötést, amelyhez csatlakozott még négy másik ország, hogy csak az eredeti munkarendben, változatlanul, vita nélkül hajlandók aláírni, természetesen nem lehetett teljesíteni. Viszont ennek az ódiama a magyar félén maradt a két partner visegrádi nyilatkozatai és fogadkozásai ellenére.

Hát ez volt az a veszély, amit én múlt csütörtökön jeleztem a Kormánynak. De hát ez bekövetkezett, most már ez megtörtént, kárna kell elkönyvelni. A feladat az, hogy hogyan tovább. Na, most a hogyan tovább kérdésében még azt az információt szeretném eljuttatni, hogy még abban a pillanatban, amikor különféle külügyi és miniszterelnöki egyeztetések után is a szovjet fél megkapta annak a bejelentésnek a jogát, hogy saját kérésre halasztja el a csúcstalálkozót, illetve a 46. ülészakot. Akkor a csehek azonnal bejelentették, néhány órás különbséggel, hogy a magyarok vonakodása esetén hajlandók Prágában megrendezni mindent. A szovjet miniszterelnök reagált is, hogy a repülőjegye megvan. Most szombaton, holnap után megtartani és aláírni Prágában azt, amit itt Budapesten nem sikerült.

Ebben a helyzetben nem tudtam mást csinálni, mint jelezni a KGST Végrehajtó Bizottság felé, mely számára a magyar Kormány a partner, hogy március 14–15-nél előbb, nem látjuk célszerűnek bármilyen rendezvénynek, találkozásnak a megrendezését. Miniszteri szinten sem, hiszen addig nem rendezhetők a nézeteltérések, amelyek már most 27-én, 28-án sem tették lehetővé az ülészaknak a megtartását.

A cseh miniszterrel beszéltem, de ő meg is ígérte, hogy visszavonja a javaslatát a cseh kormánynak, de erről a KGST megint nem kapott értesítést, viszont ennek ellenére ennek az érvelésnek a rációját elfogadták, és most már 6 ország számára elfogadható a március közepeit találkozó a KGST kormány megbízottak szintjén Moszkvában. A lengyel fél tegnap jelezte először hivatalosan, hogy neki vannak aggályai miniszteri szinten, és nem a KGST kormány megbízotti szinten, hanem egy miniszter bejelentette, hogy aggályai vannak a KGST-vel, hogy nem áll a realitások talaján, de hát ez tegnap előtt hangzott el ez a nyilatkozat. Most ennek következtében tehát március 14–15-én lesz valószínűleg Moszkvában egy újabb találkozó, és ennek előkészítéséről viszont a Kormánynak egyértelműen állást kell foglalni, hogy mit óhajt, mit nem óhajt, annál is inkább, mert a több résztvevő ország tőlünk követeli a másik két fél hallgatagsága következtében, hogy mi mondjuk meg, hogy mit kifogásoltunk az eredeti dokumentumokon, amellyel kapcsolatban tulajdonképpen senki másnak nem volt kifogása.

Tehát a Kormánynak itt most egyértelmű felhatalmazást kell adni, sajnálatos módon részletekként is, mert az ország még egyszer nem tudja elviselni, egy ilyen konfliktuskezelésnek a terheit a magyar–szovjet kapcsolatok jelenlegi, hát koránt sem kedvező szakaszában. Ezért tehát állásfoglalást kérünk arra a Kormánytól, hogy egy: kíván-e a Kormány új együttműködési szervezetet, avagy nem? Ha igen, akkor is különféle verziók vannak. Tehát olyan verzió, hogy aláírni, vagy megtartani a korábbi dokumentumot, de cseh, magyar, lengyel, közös állásponttal megint vannak kockázati elemek. Jelezni, hogy melyek azok a korábbi okmányban szereplő elemek, amelyek nem elfogadhatóak.

A másik verzió az, hogy egy újfajta konstrukcióhoz ragaszkodunk, ami csak regionális, tehát nem szerepel benne a három fejlődő ország. Az viszont teljesen új okmányok kidolgozását teszi szükségessé. Most a jelenlegi helyzetben van egy kínos elem, ezt most már hadd jegyezzem meg külön, hogy valamit ugyan nem írtunk alá, se fenntartásokkal, se különvéleményekkel, most a labda továbbra is itt van, de viszont ennek következtében nem oszlott fel a KGST sem. A KGST viszont csak közös meg egyezéssel lehet feloszlatni. És azzal tisztába kell lenni, hogy nyilvánvalóan, bármilyen olyan szándék, vagy probléma jelzése, mely arra utal, hogy ez csak egy regionális szervezet lesz, vagy egyes országok számára túlzottan sérelmes megfogalmazásokat tartalmaz, ahhoz vezethet, hogy a KGST feloszlatására sem, megszüntetésére sem, felfüggesztésére sem kerülhet sor. És ennek az a terhe, hogy hát ezen akkor elkezdhetünk vitatkozni és már lehetséges, hogy ez a teljes elhalás, vagy az önmagától való kimúlás verzióját jelenti, de nem fogja különösebben javítani azoknak az országoknak az alkotó erejét, amelyek a jelenlegi KGST csoport leglényegesebb tagjával kapcsolatosan rá vannak utalva bizonyos együttműködésekre. Hát ezek a pillanatnyi

dilemmák, úgyhogy én ezeket a „B” tervben fel is tüntettem. Tehát az első kérdés az, hogy részt kívánunk-e venni valamilyen új gazdasági együttműködési szervezetben, avagy sem? Hát lehet azt is mondani, hogy természetesen nem. De ebben valószínűleg senki más nem lesz partnerünk. A másik, amennyiben igent mondunk, hogy akarunk valamilyen regionális konstrukciót, akkor is ugye fennáll itten az a kérdés, amit múlt csütörtökön Visegrád előtt már vitattunk. A Kormány akkor azt a felhatalmazást adta, hogy egyedül ne, csak a csehekkel, lengyelekkel karöltve cselekedjünk és amennyiben nincs cseh, lengyel lépés, akkor mi is tartózkodjunk bármilyen fajta probléma felvetésétől. A cseheknél nyilvánvalóan ez az álláspont, mert nem hivatalos információim szerint a cseh kormányban volt erről vita, és azután azt mondták, hogy a miniszter, a cseh miniszterelnök Čalfa úr és Havel úr visegrádi nyilatkozatainak oka, a nem kellő informálás. Tehát nem kaptak kellő információkat. Azután, ugyanilyen jóval enyhébb jelzések voltak, hogy lengyel kormányon belül sincs teljes egység a miniszterelnök helyettese és a miniszterelnök között, itt különböző jelzések vannak. Az egyik fél, meg a másik fél részéről. Ezek gyakran harmadik féltől szerezhetők be. A forrást kritikával kell persze fogadni, de teljesen egyértelmű a helyzetnek az az eleme, amit múlt csütörtökön a Kormány is úgy látott, hogy egyedül nem, de bármit csinál, csinálunk, egyedül vagyunk. Ennek a valószínűsége rendkívül nagy. Tehát ha akarunk valamit, akkor itt a Kormánytól felhatalmazást kérek, hogy kezdeményez-e a magyar kormány, vagy csak támogat, vagy vár. Az is lehet, hogy olyan helyzetnek leszünk kitéve, – mint házigazdák és a vélt legjobb helyzetismerők –, valamint az egész múlt évi folyamatnak az irányítója hogy minket hívnak először tetemre. Nagy a valószínűsége, hogy ezt nem lehet kimanőverezni. Nyilvánvaló, hogy a múlt évi előrelépésben a magyar félnek volt meghatározó szerepe, ezek után teljes értetlenség volt, hogy miért mi kezdeményezzük ennek a számunkra teljes mértékben kielégítő megállapodásnak az elvetését. Mondom mégegyszer, nem az a gond, hogy egy okmány az legtökéletesebb, vagy kevésbé tökéletes, és nem lehet még valamit beiktatni. A gond az, hogy a KGST-t először fel kell oszlatni. De úgy a többiek nem mennek bele a feloszlításba, ha valamit nem kapnak. Most kérdés, hogy együtt élünk-e ezzel a rizikóval vagy nem.

A harmadik kérdés, hogy a taktikai kérdéseken túlmenően állást kell foglalni, ha a lengyelek fellépnek támogatjuk-e, vagy ha senki nem lép fel mit kezdeményezzünk. A negyedik pedig, hogy az egésznek mutatunk egy „fityiszt” és azt mondjuk, hogy egészen más és regionális együttműködési szervezetet akarunk a fejlődők nélkül, az új Európához kidolgozására. Ez világos, hogy nem fogadják el ebben a pillanatban, ez megint egy végtelen hosszú sorozatot, újabb tárgyalásokat eredményez, és addig a KGST-t nem lehet feloszlítani. Ebben kérném most az állásfoglalást.

Keresztes K. Sándor³⁰⁰: Kérdezni szeretnék. Amikor két héttel ezelőtt tárgyaltunk, akkor úgy emlékszem, hogy senkinek nem volt kifogása, az ellen, hogy egy újfajta regionális szerződés jöjjön létre, csak a jogutódlás körül voltak viták, hogy a jogutódlást kellene valamilyen módon az új szerződésben megszüntetni, vagy legalábbis gyengíteni. Most erre vonatkozóan a cseh és szlovák és lengyel partnerek mi volt az álláspontjuk?

Kádár Béla: Egy bizarr helyzet alakult ki. Nem is két hete volt, a múlt csütörtökön,...

Keresztes K. Sándor: Két hete volt.

Kádár Béla: Két hete volt?

Antall József: Visegrád előtt.

Kádár Béla: Pardon, Visegrád előtt. Akkor már én vagyok időtévesztő. Úgy gondoltuk áthidalhatónak, hogy aláírjuk az okmánytervezetet, de megfogalmazzuk külön cseh, lengyel, magyar nyilatkozattal, hogy ezt csak vagyoni jogi kérdésben tekintjük jogutódnak, egy átmeneti konstrukciónak tekintjük, az átmeneti időszakban, amíg mindegyik ország eljut szorosabb kapcsolatba az európai integrációval. Ez volt a két alapvető feltételezés. Nem vetettük volna fel az első verzióban azt, hogy a három „szerecsen” fejlődő ország, az ne legyen tag, mert ebben az esetben eleve az egyöntetűség kizárt lett volna, mert akkor nem lehet aláírni.

Most Visegrádon hirtelen túlment a hangulat, mind a lengyelek, mind a csehek felső szinten olyan nyilatkozatokat tettek, hogy semmi szükség új szervezetre, ha igen, akkor csak valami kontaktus, illetve kapcsolattartási irodára, és természetesen semmi szükség a három fejlődő országra. Most ezek voltak a visegrádi állásfoglalások. Ezekről viszont nem értesítették a KGST Titkárságot a partnereink, holott itt nálunk a lengyel kormányfő vállalta, megígérte, mivel ők voltak, akik a jogutódlás kérdéséhez makacsul ragaszkodtak. A január 4-i kompromisszum úgy jöhetett létre, hogy a lengyelek azért támogattak minket, mert a jogutódlás kérdésében mi elfogadtuk, hogy ilyen laza szervezet jöjjön létre. Most akkor a Bielecki miniszterelnök úr megígérte, hogy mivel náluk van új kormány, ezt ők fogják felvezetni és erről ők tájékoztatják a többi országot. Erre nem került sor, sőt mikor volt az a háromoldalú egyeztetés Prágában, amelyre én azért nem tudtam elmenni, mert a csehek aznap törölték a cseh légijáratot, úgyhogy a repülőtérrel visszajöttem, de két óra múlva már meghallottam, illetve beszéltem velük telefonon, és azt küldték el írásban, ez volt már az utolsó óra szinte a döntésre, hogy a cseh és a lengyel fél nem tudja megerősíteni az okmányok aláírását, de nem is zárja ki azt.

³⁰⁰ Keresztes K. Sándor (1944–) 1990. május 23-tól környezetvédelmi és vízgazdálkodási, 1990. szeptember 15-től hatásköri átszervezés folytán környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter volt 1993. február 22-ig.

Most ebből adódóan, mivel a szovjet fél egyértelműen leszögezte, valamint az összes bolygó ugye, hogy csak eredeti munkarendben hajlandó tárgyalni. Ebből adódóan, vagy ezután már nem lehetett megrendezni itt Budapesten. Most tegnap tettek a lengyelek egy olyan nyilatkozatot, ami leveszi rólunk a gőzt bizonyos mértékig. Most a többi ország látja, hogy melyik volt az az ország, amelyet mi úri becsületből nem neveztünk meg.

Antall József: Kész?

Kádár Béla: Nagyjából ennyi, mert ez egy kérdés.

Antall József: Azt szeretném még ehhez hozzátenni, én nem akarok most kivételesen a múltra visszatekinteni. Inkább arra vonatkozóan, mi az, amit most tenni lehet, és ahogy gondolom, hogy tenni kell. Azt a statútumot, abban a formában, mivel nekem kellene aláírnom, én nem írom alá, és ezt akkor is megmondtam Visegrád előtt. A lengyelekkel és a lengyel miniszterelnökkel és Wałęsával is beszéltem, és ebben megállapodtunk. Tehát itt ebben a kérdésben lengyelek és a magyarok között a kormányfői szinten teljes egyetértés van, és ezt jelzi végig a Bielecki magatartása. Ugyanezt jelzi a külügyminiszter is, Wałęsa, maga Wałęsa kijelentette, hogy ilyet, amiben Kuba is benne van, ő a lengyel parlament előtt nem tud képviselni. Én sem tudom képviselni.

Másik dolog, hogy ennek megfelelően kell ezt kialakítani. Kádár Béla rendkívül nehéz helyzetben volt, hiszen az előző lengyel kormánynak sok más vonatkozásban más volt a koncepciója, és teljesen egyedül volt ebben a szituációban. Maximumnak minősíthető az előző időszakban, és az látszott, hogy az új lengyel kormány, kormányfői, vagy nem is szólva államfői szinten, szinte tájékozatlan volt ebben a kérdésben. Ezt elmondhatom a cseh államfőről is, hogy teljesen tájékozatlan volt, és korlátozottan volt tájékozott a miniszterelnök is. Na, most ebben tulajdonképpen, ami kellemetlen lenne, azok a szovjet–magyar kétoldalú kapcsolatok lehetnek. Ennek a levezetésére, és ennek a kiküszöbölésére, itt volt a külügyminiszter, honvédelmi miniszter is, azért is fogadtam őket, és külön erre vonatkozóan, és az egész légkör megváltoztatására, ennek hangsúlyozására. Ennek következtében a szovjet fél semmiféle nyilvános nyilatkozatot nem tett. Maga Aboimov szovjet nagykövet is megértette, hogy itt tulajdonképpen miről van szó, és hangsúlyozva, hogy a szovjet–magyar kapcsolatokat ez nem érinti, ők maguk is hangsúlyozták, és azóta is a jelek szerint, a kétoldalú kapcsolatokban semmit nem jelent.

Na, most az teljesen világos, hogy az egyes kormányokon belül nem egyforma esetleg a kérdés megítélése. A másik kérdés, hogy a lengyel kormányfő egyértelműen nyilatkozott és soha nem kétféleképpen. Ebben a lengyel és magyar álláspont egyforma. Az más lapra tartozik, hogy nem tették meg, hogy a KGST Titkárságot tájékoztatták volna. A következő dolog, hogy a csehek, a románok és a bolgárok

ugyanígy foglaltak állást, ugyanezt a problémát érzékelik, hogy Kuba, Vietnam és Mongólia megtartása ezen a nemzetközi szervezeten belül teljesen világosan egy korábbi ideologikus koalíciónak a képét mutatná, és ők ezzel egyetértenek. Csak egyik sem vállalja első menetben, hanem mindenki egy olyan magatartást tanúsított, a csehszlovák fél, hogy kijelentették, tulajdonképpen egyetértenek ezzel, vagy aláírnák, de mégsem értenek egyet. Petre Roman miniszterelnökkel folytatott félórás telefonbeszélgetésben szintén ugyanez, hogy azt mondta, hogy egyetért, tehát aláírná a dokumentumot, és esetleg mód lenne arra, hogy a második kérdésben, az új szervezet kérdésében, a tárgyalás alkalmával folytatnánk csak egy 3–4 órás megbeszélést, és vállalnánk a sikertelenség kockázatát. Mondtam, hogy erre nincs lehetőség, mert ha kormányfői találkozóra kerül sor, a szovjet fél akkor jön el, ha az aláírás biztosított.

Tehát ez a lehetőség nem áll fenn. Azt mondtam neki, hogy a lehetőség az, hogy a felosztatásban, ha egyetértünk, akkor az egy álláspont, és a másik kérdésben, hogy egy európai regionális együttműködési konzultatív szervezet jön létre, amiben a Szovjetunió természetesen benne van és az európai országok, és vagyonjogi vonatkozásban értelmezendő jogutódlással, azt mondta, hogy ezzel teljesen egyetért. Pontosan így. Rögzítve van a telefonbeszélgetés.³⁰¹ A bolgároknál is hasonló kétértelműség. Vagyis gyakorlatilag arról van szó, hogy mindegyik pontosan azt szeretné, amit mi kimondunk, csak a szovjet fél felé mindegyik azt a magatartást mutatja, hogy ő tulajdonképpen aláírná, csak keres egy olyan felet, akire rá tud mutatni, hogy ez az oka annak, aki miatt ő, bár jó fiú akarna lenni, mégsem írja alá. Ennek az egyetlen kezelési módja az, hogy a szovjet féllel azt közöljük, hogy ez az álláspontunk, és én ezt az Aboimovnak is és a szovjet külügyminiszternek is megmondtam. Különbség az a felek között, hogy mi megmondjuk becsülettel nekik, és az elmúlt napok azt igazolják, hogy ezt ők megértették, és van annyira jó a szovjet hírszerzés, hogy ők azt is tudták pontosan, hogy mi milyen álláspontot foglaltunk el Visegrádon és előtte, azt is tudják, hogy a többi is így gondolja, de nem merik megmondani.

Azt hiszem, hogy körülbelül ez a lényege az egész ügynek. És az tény, hogy mind a külügyminiszter, mind a honvédelmi miniszter (legyen szabad megjegyeznem, tárgyalási jegyzőkönyv bizonyítja), amikor megkérdeztem, hogyan lehet az, hogy a szovjet miniszterelnök olyan kijelentést tesz, hogy Magyarországon keresztül pénzügyi tranzakció történt rubel sítolásra, stb. Azt válaszolta a külügyminiszter, hogy nincs módomban közvetlenül kommentálni, de kérem a miniszterelnök urat, hogy ne tulajdonítson jelentőséget a miniszterelnök úr kijelentésének. Amit a szovjet honvédelmi miniszter fejbőlintással megerősített. Erről ennyit kívánok mondani. Azt

³⁰¹ A rendelkezésre álló forrásokban nem találtam a telefonbeszélgetés írásbeli emlékeztetőjét.

mondtam, hogy amennyiben nem kell jelentőséget tulajdonítani, akkor nem tulajdonítok jelentőséget. Most ebből az egészből tulajdonképpen összegezésként a következőt gondolom, és ezt becsületből a szovjet féllel közöljük, ahogy a Varsói Szerződés kérdésében is sikerült megértetni, nemcsak megértetni, hanem elfogadtatni is azt, hogy mi a tényleges helyzet, és hogy mi a szovjet érdek, és hogy ezt presztízs szempontból nem kockáztathatják. Itt is ez a helyzet, ők nem jöhetnek ide, ahogy ezt Petre Roman elképzelte, hogy 3–4 órát vitatkozunk, és utána, ha sikerül elérni, hogy valaki más elmondja, akkor majd csak elbukik ez az ötlet. Körülbelül erről van szó. Mi ezt megmondjuk, és én úgy láttam, hogy ezt értékelik. Szerintem most is ebbe az irányba kell menni.

Tehát a lengyelekkel együtt kialakított álláspontot koordinálni kell a lengyelekkel, és a szovjet félnek azt a lehetőséget meg kell adni, hogy lehetőleg ők javasolhassák azt, ami eltér az előzőtől. Ezt kell világosan a tudtukra adni, és ezt előbb kell megtenni, hogy mire Moszkvában sor kerül a tárgyalásra, addig ebbe az irányba menjen és ha erről meg lehet őket előre győzni, akkor az nagyon hasznos. Én ezt nem tartom egyáltalán kizártnak. A szovjetekkel folytatott tárgyalások alapján. Nos, az első pont, amit Kádár Béla elmondott.

A jogutódlás kérdésében. Az első, hogy abban mindenki egyetért, hogy feloszlattuk a KGST-t. A második kérdés, hogy a KGST feloszlátását hogyan éri el a KGST, mivel konszenzus alapján történik a feloszlátás is, hogy három ország tudomásul vegye, hogy feloszlik, és hogy ők a következő szervezetből kimaradnak. Ez csak egy módon képzelhető el, hogyha a szovjetek kötnek velük kétoldalú megállapodást, ha a szovjetek ragaszkodnak ehhez. Ezt kell javasolni, mivel a Szovjetunió egy világhatalom, egy eurázsiai ország, amelyik nagy térségben gondolkodik, és ezen keresztül a Szovjetunió köti a kétoldalú megállapodást. A másik dolog, tehát a jogutódlásnál kimondani, hogy ez csak a közös vagyonra vonatkozó jogutódlás, információs konzultatív szervezet, európai régióban. Az a lényeg, hogy ez a három ország a következő szervezetnek ne legyen tagja, mert ez megindokolhatatlan. Megindokolhatatlan a magyar közvélemény előtt is, hogy a KGST-t feloszlattuk, és utána mi azt mondjuk, hogy Kubával is társulunk.

Engem, megmondom őszintén, amikor Fidel Castrónak³⁰² aláírtam a levelet³⁰³, meg-
rázott, hogy csak ezért kellene rendszeresen találkozni és egy szervezetben maradni. Hát erre nincs mód. Ez egyszerűen elképzelhetetlen. Úgyhogy én úgy gondolom, hogy

³⁰² Fidel Castro (1926–2016) kubai kommunista politikus. Kuba miniszterelnöke 1959–1976, 1965-től a Kubai Kommunista Párt első titkára, illetve Kuba elnöke 1976. december 2-től lemondásáig, 2008. február 24-ig.

³⁰³ Kuba 1972 és 1991 között a KGST tagállama volt. Antall József Fidel Castrónak írt levelében a KGST feloszlátásának szándékáról írt.

nekünk azt kellene most csinálni, hogy egy szakértői bizottság – mivel nagyon szerencsésen javasolta Kádár Béla március közepét –, március közepéig, mivel akkor van a KGST-meghatalmazottak tárgyalása Moszkvában, ezt szakértői szinten nézze meg, és a státútumnak egy olyan változatát készítsék elő a szakértők, ami regionális konzultatív együttműködést eredményez. Ahogy Visegrádon megbeszéltük. Ezt információs céllal a lengyelekkel egyeztetjük. Bieleckivel külön, mivel ő teljes egyetértéséről biztosított. Esetleg elküldjük a Petre Romannak is, akik keresik velünk a kapcsolatot, cseheknek is, a szovjet félnek is, és azt mondjuk, hogy mint vendéglátók, összegeztük mindazt, ami problémaként felmerült, és ezt a javaslatot tesszük, hogy ezt ilyen formában hidaljuk át. És amennyiben a Szovjetunió akarja, akkor természetesen mi regionálisan Szovjetunióval, mint európai országgal tartjuk ezt a konzultatív kapcsolatot és javasoljuk a kétoldalú megállapodást. Ezt dolgozzuk ki, ez lenne a javaslatom.

Kádár Béla: Ha szabad rákérdezni, akkor a Kormány ezek szerint most jóváhagyja azt, hogy legyen egy új együttműködési szervezet, a kelet- és kelet-közép-európai országok között, de csak regionális jellegű. A másik kérdés, hogy három fejlődő ország nélkül. A másik az a jogképességet érinti. A jogképesség leszűkítendő, teljes mértékben a vagyoni jogi kérdésekre, illetve a korábbi és még érvényben levő szerződéseknek a felszámolására, így nagy számban van még, rengeteg szakosodás, egyéb, ez is egy jogképességet követel. A csődgondok miután³⁰⁴.

Antall József: Csődgondoki funkció. Az újságban is volt.

Kádár Béla: Na jó, de az más, hogy az újság zszurnalisztikai fordulatként előadhatja, de mi nem nyilatkozhatunk így. Ez így súlyos, nem kell sértegetni.

Antall József: Semmiképpen.

Kádár Béla: Amivel viszont a Kormánynak tisztában kell lenni. Ennek a következő kockázatai vannak: nagy valószínűsége van annak, hogy most nem tudjuk március 14–15-én ezt tető alá hozni, de a kontinuitás kedvéért el kell menni, ennek 99,5% valószínűsége van. A másik, hogy nyilvánvalóan nem lesz könnyű felosztatni a KGST-t, mert ezt a három országot nem igen lehet rávenni. A harmadik, nagy valószínűsége van annak, és ezt a Kormánynak tudomásul kell venni, hogy amennyiben a jogképesség szűkítése fog tükröződni az okmányokban, akkor a vagyoni jogi érdekeinket valószínűleg nem tudjuk érvényesíteni, és ennek a következménye annyi, hogy a KGST vagyon nagy valószínűséggel elveszik.

Antall József: Ez 50 millió rubeles székház. Nem?

Kádár Béla: Nem. A mi veszteségünk ebből körülbelül 50 millió dollár. A KGST vagyonát jelenleg Moszkvában a magas telekárak következtében körülbelül félmilliárd 5600 millió dollárra becsülik, és a mi részesedésünk valamivel kisebb, mint 10%.

³⁰⁴ „A csődgondok miután.” A mondat szó szerint szerepel a kormányülés jegyzőkönyvében.

Antall József: Hogy veszíthetnénk?

Kádár Béla: Azért, mert ezeket gyakorlatilag a korábbi szervezet kapta a szovjet kormánytól és a moszkvai tanácstól.

Antall József: A németek is jogfenntartással vannak, nyugat-németek.

Kádár Béla: Na, most ha nem működik tovább ugyanígy ebben a konstrukcióban, annak nagy valószínűsége, hogy csak úgy tudunk kijönni, hogy eredeti könyvértéken osztják el a vagyont, ez meg körülbelül 50 millió rubelt fog jelenteni, tehát akár-hogy is dollárosítjuk ezt, akkor a magyar veszteség az kb. 45 millió dollár, abból kapunk valamit. Kérlek?

Kupa Mihály: Ott vannak a bankok.

Kádár Béla: Ami a bankegyenleget illeti, az természetesen minden országhoz tartozik. De a bankok épületek, az a KGST vagyoni, a félmilliárdba benne van. Tehát ez a kockázat, amit így számszerűsíthetően így viselünk. Ami nem számszerűsíthető, és azért ezzel is tisztába kell lenni, erről is beszéltünk két hete, mivel kiélezett a kapcsolat, nyilvánvaló a szovjet nagy diplomácia nem fog olyat mondani, hogy ez az aktus megzavarja a magyar–szovjet bilaterális kapcsolatokat. Gazdasági vonalon valóban nem volt az elmúlt héten ilyen utalás. De azért az nincs kizárva, hogy ez bizonyos döntéseket tovább lassított, egyszer, bizonyos követeléseket felkeményít, ami a külkapcsolatokban jelentkezik. Ezt tudomásul kell venni, ezt előre jelezzük. A másik, arra is fel kell készülni, hogy a kitűnő ellenzékünk most azt fogja mondani, hogy mindaz a nehézség, amivel a magyar ipar szembe néz, mindaz a késlekedés, ami miatt nem nyitnak akreditívet, nem kötnek, bankközi elszámolást innen ered.

Antall József: Megkérdeztem a Vásárhelyi Miklóst³⁰⁵, hogy mi a véleménye, mint a Külügyi Bizottság tagjának, és az SZDSZ egyik vezetőjének, hogy elképzelhető-e egy olyan szervezetbe a további magyar részvétel, amiben tag Kuba, Vietnam és Mongólia. Elképzelhetetlen. Nem hiszem, természetesen lennének olyan politikai erők, amelyek ezt mondanák, amelyek ígyis-úgyis mondanak valamit. De ez nem befolyásolhat bennünket megítélésem szerint abban, hogy mi egy ilyen szervezetben, aminek nem lehet gyökerében mást találni, mint ideológiai alapot, hogy mi Kubával, Vietnammal legyünk egy szervezetben. De a lengyel kormány álláspontja is ebben a kérdésben a mienkkel azonos.

Kádár Béla: Akkor a Kormány ezeket tudomásul vette, ezeket a kockázati és veszteségelemeket. Most még egyetlenegy taktikai kérdésben kérek felhatalmazást. Amennyiben a lengyel fél mégsem vezetné fel a kormányváltásból adódóan számára logikus pozícióváltást, akkor a magyar fél kezdeményező jelleggel javasolja

³⁰⁵ Vásárhelyi Miklós (1917–2001) a Szabad Demokraták Szövetsége párt képviselőjeként az Országgyűlés Külügyi Bizottságának a tagja 1990. május 3. és 1994. június 27. között.

ezt a regionális szervezet létrehozását, vagy csak a lengyel pozíció ismertetéséhez csatlakozna.

Antall József: Együttesen. Mi nem játsszuk meg azt a magatartást cseh, vagy román magatartást és a lengyelekkel együttműködve, ezt javasoljuk, de megpróbáljuk elérni addig azt, hogy a szovjet fél maga helyezkedjék erre az álláspontra.

Kádár Béla: Természetesen miniszterelnök úr. Most a legrosszabb verziót meg kell gondolni. Megkezdjük a szovjetekkel, még a cseheket is megpróbáljuk. De ha Balcerovic³⁰⁶ lesz a lengyel képviselő ott, és nem a Beilecki, mi történik akkor.

Antall József: Bielecki se kapott meghatalmazást. Akkor a tárgyalás elhalasztását kérjük. Az kényelmessé teszi, hogy eddig szól a meghatalmazásod.

Jeszzenszky Géza: Megengedi a miniszter úr. Nem tudom, hogy megkapta-e? Ezt az anyagot szívesen átadom.

Antall József: Mindnyájan megkaptuk.

Jeszzenszky Géza: Kezünkben van a lengyel álláspont. Egy szót szeretnék csak ehhez hozzátenni. Miután itt a kormányülésen elhangzott ez, meg az előterjesztésben, hogy a magyar fél kezdeményezte az elhalasztását, és ha alaptalanul is, de a magyar felet okolják a megállapodás meghiúsulásáért, ezt semmilyen vonatkozásban ne képviseljük magunkban sem, mert nem felel meg a valóságnak. Nem jó. Ha szovjet részről valóban volt egy ilyen feltételezés, hogy ezt mi kezdtük, ezt nagyjából lassan sikerül eloszlatnunk bennük, de ha ez itt bennünk, vagy valakiben így rögződik, akkor ezt visszatáplálhatjuk, tehát vállaljuk, hogy mi mit mondtunk, ahogy a miniszterelnök úr elmondta. De azt ne vállaljuk semmiképpen, hogy mi egyedül ebben cselekedjünk.

Kádár Béla: Erről döntött a Kormány két hete.

Antall József: Azt kell vállalni, hogy mi vállaljuk ezt, és mi meg is mondjuk, amit vállalunk, ezt sokkal többre értékeli a szovjet fél, mintha itt sumákolnánk.

Forrai István³⁰⁷: Én most, hogy már kialakul a döntés, csak egyetlenegy dolgot szeretnék megjegyezni. Ezt feltétlenül teljesen negatív megközelítésbe kell-e ezt – ami most úgy kialakult – tálalni, vagy pedig nem lehetne-e megfordítani a dolgot, és azt mondani és főleg a szovjetek felé, hogy itt az alternatíva tulajdonképpen az, hogy lesz egy olyan szervezet, ami nem lesz, tehát amit ők szeretnének. Vagy pedig mi azt mondjuk, hogy mi őszintén, és akkor viszont amivel ki tudunk állni, hogy lenne itt egy ugyancsak konzultatív, de egy tényleges regionális szervezet, amiben

³⁰⁶ Leszek Balcerowicz (1947–) lengyel miniszterelnök-helyettes 1989. szeptember 12. és 1991. december 23. között.

³⁰⁷ Forrai István (1958–) a 1990. május 21-től a Miniszterelnöki Hivatal titkárságvezetője, majd 1991. május 15 és 1994. július 15. között Antall József és utóbb Boross Péter miniszterelnökök kabinetfőnök-helyettese volt.

tényleg számítanánk az ezekkel az országokkal való együttműködésre, gazdaságira stb-re a Szovjetunióval kiemelkedetten. Tehát valahogy ennek valami pozitív köntöst adna a dolog.

Kádár Béla: Ez a prezentáció, az más kérdés, az persze.

Antall József: Én javasolnám, hogy ezeket az alapelveket rögzítsük. Az alapelvek alapján a szakértők csinálják meg a statútumot, egy tervezetet minél gyorsabban, egy módosítását annak, amit Kádár Béla már Visegrádra is elhozott és ismertetett. Azt figyelembe véve csináljuk meg a statútumnak egy olyan változatát, amiben ezek az elemek legyenek benne, a regionális rész, a vagyoni jogi értelemben vett jogutódlás, tehát mindezek a szempontok, és ennél a három országnál pedig úgy lehet, hogy a három országgal pedig kétoldalú kapcsolatokat tartanak fenn az egyes tagállamok. Tehát soroljuk akkor fel ezeket a tagállamokat, és egy passzusába viszont vegyük bele magát a felosztást, és a felosztásban és a vagyoni jogi értelemben egy külön szabályozást arról, hogy a közös KGST vagyoni jogból ez a három ország is külön részesedik. Ott legyenek felsorolva a jogutódlás kérdésében, hogy a három nem európai ország az a KGST vagyoni jogból részesedik, tehát ezt ebben a formában kell elintézni. Most ha ez megtörtént, akkor ezt a javaslatot mi nyugodtan úgy, mint házigazdák, ahova beérkeztek a különböző vélemények, információs úton, ezt mi a KGST titkárságnak prezentáljuk. Egy konkrét statútum tervezetet, figyelembe véve az eredeti statútumot, s ezekkel az elemekkel ezt megküldjük. Abban a pillanatban, ha megküldjük, akkor ki vagyunk ugyan annak téve, hogy a románok közben úgy fognak tenni, hogy ők azért aláírták volna, de ha már a rossz magyarok így csinálták, vagy a csehek – azt mondják lengyelek – ezt nem fogják mondani, a többiek mondják, de a szovjet fél pontosan fogja tudni, hogy mi hol van. És én a nagyköveten keresztül nem először, ezt azért figyelembe véve – az eddigieket – a szovjet féllel külön is fogok beszélni, hogy a kétoldalú kapcsolatokban ezt érzékeltessek. Mert azért azzal lehet mindig kiegyenlíteni. Pont Kádár Béla tudja a legjobban a csapatkivonási tárgyalásoknak is mindig milyen menete van. Van a kemény időszak, és utána elérünk egy eredményt. A Varsói Szerződés katonai szervezetét se írták volna az urak alá, ahol szintén teljesen egyedül voltunk, és Jaruzelski³⁰⁸ volt még a lengyelek részéről ott, és a csehek se tettek semmit.

Kádár Béla: Még egyszer visszatérek az egyedüli állásfoglalást váró kérdésre még. Így járunk el természetesen mindenben, de ha történetesen valamilyen oknál fogva

³⁰⁸ Wojciech Witold Jaruzelski (1923–2014) lengyel tábornok, politikus. 1981. december 13-án szükségállapotot vezetett be Lengyelországban. Felfüggesztették a szabadságjogokat, a hadsereg megszállta az utcákat és stratégiai pontokat, kijárási tilalom lépett életbe, illetve a gyárakat katonai ellenőrzés alá vonták. 1985 és 1989 között a lengyel Államtanács elnöke, majd a Lengyel Köztársaság elnöke 1989. július 19. és 1989. december 31. között.

a lengyelek nem közösen, és nem vezetik föl ezt a témát, Magyarország ezt a kezdeményező szerepet vállalja-e vagy sem?

Antall József: Lengyelekkel együtt vállaljuk, és nem hiszem, hogy a lengyelek ne vállalnák. De a magyar küldöttségnek eddig terjed a felhatalmazása. Szóval nem lehet olyan szituáció, hogy a magyar küldöttség aláírja vagy jóváhagyja a statútumnak azt a változatát, ami volt, és amit utána nekünk alá kell írni. Szóval a mozgásteret, ezt itt meg kell határozni. És meg vagyok róla győződve, hogy nem fogják a lengyelek ezt letagadni, sőt a csehszlovákok is, hanem informális úton fogják a Szovjetuniót értesíteni.

Kádár Béla: Az idő úgyis szétoszlatta volna a KGST-t. Nem az volt a kérdés soha, hanem csak az, hogy most robbanjon-e, vagy későbben.

Antall József: Ettől nem fog robbanni feszültség, ez gazdasági kérdés.

Kádár Béla: Hát van szerencsés elem is, az, hogy az iraki helyzet így alakul, ahogy alakul, ez egy kétségkívül pozitív fejlemény a két héttel ezelőtti állapothoz viszonyítva.³⁰⁹

Antall József: És még egyszer mondom, rendkívül pozitív volt a szovjet féllel való tárgyalás, és ők ezt eszerint kezelik. Szóval egyszerűen a szovjet magatartás, hogy semmiféle, nemhogy megtorló, hanem dorgáló mondat nem hangzott el.

Nagy Ferenc József³¹⁰: Igaza van a miniszterelnök úrnak, én is azt mondom, hogy inkább a kétoldalú kapcsolatokat kellene fejleszteni. Továbbra is jó kapcsolat van a gazdasági együttműködés kapcsán.

Antall József: Hát ők ezt tudják, ezt hangsúlyoztuk is, és a későbbiekben mondjuk. Annak nincsen nyilván akadálya, hogy ha ez ilyen konzultatív laza szervezet, amit a lengyelek itt felvetnek, hogy ehhez a későbbiekben akár Jugoszlávia, vagy Ausztria csatlakozhasson. Ausztriát ugyan nem tudom, mert az EFTA ország. Nem hiszem, hogy élne ezzel, de elképzelhető.

Kupa Mihály: MTI-t levették? Hát, de könyörgöm: csődbe megy a cég! Most még tartjuk.

³⁰⁹ Az iraki csapatok 1990. augusztus 2-án lerohanták a szomszédos Kuvaitot. Válaszul megalakult az Amerikai Egyesült Államok vezetésével az ENSZ koalíciós hadserege, amely 1991. január 16. – 1991. február 28. között zajló ún. öbölháborúban kiverte az iraki csapatokat Kuvaitból. Az irat keletkezése napján győzött a koalíciós hadsereg.

³¹⁰ Nagy Ferenc József (1923–) 1990 májusában Vörös Vince lemondása után az FKGP elnöke lett. Az 1991. június 29-i tisztújító közgyűlésen már nem indult az elnöki tisztségért. 1990. május 23. és 1991. január 15. között földművelésügyi miniszter, ezt követően 1993. december 12-ig tárcanélküli miniszter volt, ahol az agrárgazdasági tulajdonreformmal kapcsolatos kormányzati feladatok koordinálása és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal felügyelete tartozott a hatáskörébe.

Kajdi József³¹¹: Arra kaptam miniszterelnök úrtól felhatalmazást, hogy két ülés között ki fogja adni ezt a határozatot.

Kupa Mihály: Nekem van egy.

Antall József: Igen, és Kiss Gyulának³¹² is van egy. Gergátz Elemér³¹³...

Kupa Mihály: Ez tulajdonképpen a Gergátz úrral közös. Az agárpiaci rendtartásra át lehet a 29 milliárd forint exporttámogatásból 2 és fél milliárd forintot csoportosítani. Van a Kormánynak egy ilyen átcsoportosítási joga, ezt szóban jelentem be. Köszönöm.

Antall József: Nem kell a Legfőbb Számszéknek ilyenkor tájékoztatásul?

Kupa Mihály: Nem, nem.

Gergátz Elemér: A másfél milliárról van szó?

Kupa Mihály: Kettő és fél. [...] ³¹⁴

László Balázs³¹⁵: Nem, én elnézést kérek, de vissza kéne térnünk a KGST-re. Ugyanis óriási az érdeklődés nyilván még mindig a nyilvánosságban, pontosabban a sajtóban. A halasztás okait illetően most már kevésbé, de a magyar pozícióról. Tehát a magyar pozícióról kérdésre címszavakban mondjak-e valamit?

Antall József: Nem. Nincs. Moszkvai tárgyalása az állandó KGST megbízottaknak, folynak az egyeztetések. A sorra kerülő tárgyalások előtt nem kívánunk erről nyilatkozni. Nincs értelme. Folynak az egyeztető tárgyalások. Az, hogy mit írnak, az más, de a kormányszóvivő ne nyilatkozzék. Sajtó írhat, amit akar. Tessék.

Siklós Csaba³¹⁶: Én csak egy kérdést szeretnék föltenni, illetve nem is tudom, hogy igazából kérdés-e. A bolgár nagykövet megkeresett, hogy kaptak 10.000 tonna segélyszállítmányt azt hiszem fűtőolaj, ha jól emlékszem rá, és ennek az ingyenes átfuvarozását kérnék. Most igazából szóval én még nem beszéltem vele, mert holnap akar velem találkozni, de ez a téma. Én a magam részéről tulajdonképpen ezt csak elutasítani tudom, de úgy éreztem, hogy fölvetem ezt a kérdést, hogy esetleg... Mert egy több tízmilliós fuvardíjkérdésről van szó. Hogy egy ilyen szituációban...

³¹¹ Kajdi József (1958–) a Miniszterelnöki Hivatal vezetője, közigazgatási államtitkára 1990. május 29. és 1994. július 15. között.

³¹² Kiss Gyula (1954–) a politikai foglyok szervezeteivel foglalkozó tárca nélküli miniszter 1990. május 23. és 1991. január 16. között, majd munkaügyi miniszter 1993. december 12-ig.

³¹³ Gergátz Elemér (1942–) földművelésügyi miniszter 1991. január 16. és 1993. február 23. között.

³¹⁴ A következőkben a „Számveteli törvényről” volt szó a Kormányülésen.

³¹⁵ László Balázs (1944–) az Antall József vezette kormány általános szóvivője 1990. május 24. és 1991. szeptember 20. között, majd külpolitikai szóvivője 1992. december 1-jéig, 1993 és 1995 között New York-i főkonzul.

³¹⁶ Siklós Csaba (1941–) közlekedési, hírközlési és vízügyi miniszter 1990. május 23. és 1993. február 22. között.

Antall József: Mi a bulgárokkal... Hát ilyenre nem tudunk precedenst. Nem. Szóval Mongólia is kérte az adósság elengedését.

Jeszenszky Géza: Ebben a kérdésben nem befolyásolom a döntést, nem szólnék ebbe a gazdasági döntésbe, csak ismertetendő, hogy azon túlmenően, hogy jövő héten Bulgáriába megyek egy 1 napos látogatásra, Bulgária külpolitikai szempontból föltétlenül fontos partner nekünk, nem kell hangsúlyoznom, hogy kik a szomszédai. Amellett pedig Bulgáriában, ellentétben a nyugati értékelésekkel, egy sokkal reményteljesebb folyamat van politikailag, és a gazdasági törekvéseiket tekintve is, mindenképpen hozzánk nagyon közelálló, amellett pedig hát a velünk való kapcsolatot nagyon szorgalmazó. Tehát ezt vegyük figyelembe azért.

Antall József: Én úgy gondolom, hogy ezt elmondhatjuk nekik, hogy itt így értékeljük őket és ennek megfelelően, ha lehet valamilyen kedvezményezettebb formát, de a teljes elengedés elképzelhetetlen.

Siklós Csaba: Értettem.

Antall József: Nem vagyunk abban a helyzetben [...]

*Kajdi József*³¹⁷

Dr. Kajdi József
a Miniszterelnöki Hivatal
közigazgatási államtitkára

(Dr. Antall József) miniszterelnök
s.k.

MKIF Az Antall-kormány kormányülései 1991. február 175–227.

³¹⁷ Kézírással.

10.
1991. március 1.

Rejtjeltávirat Bonnból. Német kormánypárti politikusok
véleménye a Varsói Szerződésről és Kelet-Közép-Európa
biztonságpolitikai helyzetéről

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség Bonn
Azonosító: BON20892
Érkezett: 91. 03. 01. 09.33
Készítette: Ta.
Ellenőrizte: *Szignó*

*Tárgy: A NATO Közép-Kelet-Európa viszonya (német vélemény)*³¹⁸

46

A Bundestag FDP³¹⁹ frakciójából kapott tájékoztatás szerint vezető német kormánypárti politikusok a VSZ katonai szervezetének felszámolásáról hétfőn Budapesten aláírt szerződés jelentőségét abban látják, hogy a VSZ külügy- és hadügyminiszterek Moszkva kezdeményezésére az elmúlt hónapokban több alkalommal elhalasztott ülésére végül a magyar, lengyel és csehszlovák javaslatok és Gorbacsov kompromisszum készsége alapján rendezték meg és a katonai szervezet felszámolására így nem egyoldalú kilépésekkel, hanem a tagállamok közös megegyezése alapján került sor. Különösen fontosnak tartják, hogy a VSZ katonai struktúrájának felszámolása a szovjet tábornoki kar növekvő ellenállása mellett is megvalósult. Ezt annál inkább figyelemre méltónak ítélik, mivel az elmúlt időszakban a szovjet hadsereg vezetése politikai nyomást gyakorolt Gorbacsovra a VSZ katonai struktúrája megszüntetésének elhalasztása érdekében. A szovjet hadsereg vezetőinek egy része ugyanis a VSZ katonai szervezete felszámolásában Kelet-Közép-Európa szovjet „befolyási övezetének” teljes feladását, a térség Szovjetunió számára történő végleges elvesztését látja.

³¹⁸ Kézírással.

³¹⁹ Német Szabaddemokrata Párt (Freie Demokratische Partei – FDP) liberális párt Németországban, amely 1948-ban jött létre. A tárgyaló időszakban elnöke Otto Graf Lambsdorff (1988–1993) volt. Ekkor az FDP a Németországot kormányzó koalíció résztvevője, és képviselői a Bundestag tagjai.

Vezető német kormányzati politikusok álláspontja szerint, a VSZ politikai szervezete átmeneti fennmaradásának, tekintettel az európai hagyományos fegyverzetek csökkentéséről szóló tárgyalásoknak, csak formai jelentősége van. Pozitív fejleményként ítélték a VSZ teljes felszámolásával kapcsolatban Budapesten elhangzott magyar állásfoglalást abból a szempontból is, hogy a VSZ megszűnésének menetrendje összhangban van az EBEÉ továbbfejlesztésével kapcsolatos összeurópai folyamatokkal.

Rámutattak ugyanakkor arra, hogy a VSZ kilátásba helyezett felszámolásával még nem fejeződött be az új európai biztonságpolitikai struktúrák kialakítása.

A közép-kelet-európai régió egyik legjelentősebb problémájának a VSZ megszűnése után a térségben egy katonai és biztonságpolitikai vákuum létrejöttét tekintik, amelyre az érintett országok két irányban keresik a megoldásokat. Német kormányzati politikusok szerint, egyrészt felerősödnek – különösen lengyel részről – a közép-kelet-európai országok regionális katonai és biztonságpolitikai együttműködésre irányuló törekvések, másfelől felgyorsul Magyarország, Cseh és Szlovákia és Lengyelország NATO-hoz való közeledése. Mindezt elősegíti az a felhívás is, hogy egy európai kollektív biztonsági rendszer kiépítése, amely a Szovjetuniót vagy utódállamait is magába foglalná, még hosszabb ideig el fog tartani. Ezért a VSZ megszűnése Nyugat-Európa és a NATO számára is kihívást jelent, amelyre FDP politikusok szerint, a NATO reformja felgyorsításával, a NATO és a három kelet-közép-európai ország együttműködése elmélyítésével, az EK politikai uniója, közös kül- és biztonságpolitikája gyors fejlesztésével kell reagálni.

– 89 – H. –

Lássa:

1. II. Területi Főosztály → *Német ref. [referatúra]*
2. EEFO [Európai Együttműködési Főosztály] *Szignó*

Láttam: *Szignók*³²⁰

MNL OL XIX-J-1-j 79. d.

³²⁰ Kézírással.

11.
1991. április 2.

Antall József levele Mihail Gorbacsovnak a magyar–szovjet kapcsolatokról

A Magyar Köztársaság Miniszterelnöke

M. Sz. Gorbacsov úrnak,
a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége elnökének

Moszkva

Tisztelt Elnök Úr!

A Magyar Köztársaság kormánya megkülönböztetett figyelemmel kíséri a Szovjetunióban lejátszódó folyamatokat. Öszintén reméljük, hogy az ön által kezdeményezett reformok a meglévő nehézségek ellenére tovább folytatódnak és kiteljesednek. Bízunk abban, hogy a Szovjetunió népei békés eszközökkel, a demokratikus elvek alapján rendezik közös dolgaikat, tiszteletben tartva az emberi jogokat és általában az egyetemes értékeket, erősítve ezzel a stabilitás tényezőit szűkebb és tágabb környezetünkben egyaránt. Ez tenné lehetővé azt, hogy az integráció folyamata további teret nyerjen Európában, és abban földrészünk valamennyi állama egyenjogúan vegyen részt, miközben párhuzamosan bővülnek és mélyülnek kétoldalú kapcsolataik is.

Ennek szellemében a párizsi csúcstalálkozó alkalmával sorra került személyes megbeszélésünket követően, a kapcsolataink fejlesztésére irányuló, ott is kifejezésre juttatott közös szándékra alapozva a magyar kormányzati szervek mindent megtettek annak érdekében, hogy a magyar–szovjet együttműködés stagnálása, esetenként visszaesése megszűnjék, és az egymás érdekeinek figyelembe vételére épülő jószomszédi kapcsolataink új alapokon, keretekben fejlődésnek induljanak. Ebből a szempontból különösen eredményesnek és hasznosnak tartom Kupa Mihály pénzügyminiszter napokban tett szovjetunióbeli látogatását és az alapvető jelentőségű gazdasági együttműködés előmozdítását célzó tárgyalásait.

Bízom abban, hogy kölcsönös jó szándékkal egyetértésre tudunk jutni a kapcsolatainkat átfogóan szabályozó alapszerződés és a szovjet csapatkivonással összefüggő pénzügyi-elszámolási problémák ügyében is. Kormányom megelégedéssel és örömmel nyugtázza, hogy az egy évvel ezelőtti megállapodás alapján, ütemterv szerint folyik a szovjet csapatok kivonása Magyarországról.

Mindezek ellenére közel sem lehetünk elégedettek az elért eredményekkel. Meggyőződésem, hogy politikai, gazdasági, katonai, kulturális és más téren is számos kihasználatlan lehetőségünk van. Úgy gondolom, hogy ezek mielőbbi megtárgyalása és a közös tennivalók megjelölése elengedhetetlenül szükségessé vált.

Őszintén remélem, hogy tervezett találkozóinkra a közeljövőben sort tudunk keríteni, s azon olyan megállapodásokat érhetünk el, amelyek kölcsönösen előnyösek és egyaránt szolgálják a Magyar Köztársaság és a Szovjetunió érdekeit.

Budapest, 1991. április 2.

Nagyrabecsüléssel üdvözlöm Önt

*Antall József*³²¹

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 61. d.

³²¹ Kézírással.

12.
1991. április 3.

Kupa Mihály pénzügyminiszter jelentése a kormány részére
a magyar–szovjet és magyar–orosz pénzügyi tárgyalásokról

Pénzügyminisztérium
T-064/1991.

Titkos!
Készült: 1 eredeti
95 sokszorosított
10 példány fotó
96. sz. példány

JELENTÉS
A KORMÁNY RÉSZÉRE
AZ 1991. MÁRCIUS 28–30. KÖZTI MAGYAR–SZOVJET
PÉNZÜGYI TÁRGYALÁSOKRÓL

Budapest, 1991. április

Pénzügyminiszter

Jelentés
a Kormány részére
az 1991. március 28–30. közti magyar–szovjet
pénzügyi tárgyalásokról

A magyar–szovjet gazdasági–pénzügyi kapcsolatok nyitott kérdéseinek átfogó áttekintése s mielőbbi megoldásuk elősegítése érdekében 1991. március 28–30. között Vlagyimir Orlov úrnak, a Szovjetunió pénzügyminiszterének meghívására látogatást tettem Moszkvában.

A tárgyszerű, konstruktív légkörű pénzügyminiszteri találkozó mindkét fél részéről széleskörű szakértői csoport bevonásával zajlott. Ezt indokolta a megvitatott témák összetett jellege, azok fontos szerteágazó előzményei, valamint az is, hogy

a plenáris jellegű találkozó után a felmerült javaslatok, elgondolások részleteiről további azonnali szakértői véleménycserére legyen mód.

A miniszteri találkozó során érintett legfontosabb, további sürgős egyeztetési munkát igénylő kérdésekről emlékeztető készült. (1. sz. melléklet)

Látogatásom során találkoztam Sz. Szitarjannal³²² és V. Scserbakovval³²³, a Szovjetunió miniszterelnök-helyetteseivel, K. Katusevvel³²⁴ a Külgazdasági Kapcsolatok miniszterével. Király Péter³²⁵ államtitkár vezetésével járt küldöttségünk V. Ljuljchevnél a Külgazdasági Bank elnökhelyettesénél és A. Miljukovnál az Elnöki Hivatal tanácsosánál is.

A fentiekén túl találkoztunk a szovjet tudományos élet néhány vezető közgazdászával, s már a tárgyalások eredményeinek ismeretében a magyar vállalatok moszkvai képviselőivel is.

Valamennyi tárgyalásunkon, megbeszélésünkön hangsúlyoztuk: rendezett politikai, gazdasági kapcsolatokra törekszünk a Szovjetunióval. Országaink belső helyzete miatt további kölcsönös nehézségeket jelentene, ha a kereskedelmi kapcsolataink nem mozdulnak ki a jelenlegi holtpontonról, s fontos nyitott kérdések megoldása elhúzódik.

Jeleztük tárgyalópartnereinknek; szovjet viszonylatban „négyszintű” kapcsolatokat szeretnénk kialakítani, a szövetségi és köztársasági szint mellett a területek és a vállalatok szintjén is összehangolt, koordinált lépésekre van szükség a piaci alapon való együttműködés feltételeinek zavarmentes megteremtéséhez, illetve ehhez vezető bizonyos átmeneti formák, konstrukciók működtetéséhez.

A látogatás időszaka egybeesett a szovjet belső feszültségek éleződésével, demonstrációk újraéleződésével, az orosz föderáció népképviselőinek új politikai és gazdasági programot hirdető kongresszusával, ami akaratlanul is kihatott a tárgyalások körülményeire.

A delegáció tárgyalásai az alábbiakban összegezhetők:

I. Tárgyalások a szovjet Pénzügyminisztériumban

1. V. Orlov³²⁶ pénzügyminiszterrel három fő területet tekintettünk át:

– az 1991. évi kereskedelem helyzete, problémái,

³²² Sztjepan Aramaiszovics Szitarjan (1930–2009) szovjet közgazdász, politikus. A Szovjetunió Minisztertanácsának elnökhelyettese 1989–1991, majd miniszterelnök-helyettes 1991. január 15. és 1991. december 26. között.

³²³ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

³²⁴ Konsztantyin Fjodorovics Katusev (1929–) szovjet politikus. A szovjet külgazdasági kapcsolatok minisztere 1985. és 1991. december 26. között.

³²⁵ Király Péter (1953–) a Pénzügyminisztérium közigazgatási államtitkára 1990. június 14. és 1992. március 15. között.

³²⁶ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

- atr.[transzferábilis] rubel elszámolási rendszerben³²⁷ keletkezett szovjet adósság-állomány mobilizálása, a hitelnyújtás feltételei,
- a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonásával kapcsolatos pénzügyi kérdések.

Az egyes kérdéseket külön-külön tárgyaltuk meg, szovjet részről sem szorgalmazták azok tematikai vagy tartalmi összekapcsolását.

1. A kereskedelmi fizetési rendszer súlyos működési zavarai elsődleges formában az akkreditív nyitások szovjet oldalon történő jelentős lemaradásában jelentkeznek (március 23-ig 55 millió USD értékben nyílt akkreditív az 1–2 milliárd USD magyar export szerződés kötési állomány ellenére). A helyzetet súlyosbítja az alig lazuló bartertilalom³²⁸ is.

Emlékeztettük partnereinket a korábbi kormány szintű tárgyalásokon tett, e helyzet javítását célzó ígéreteikre. Válaszukban elmondták: új akkreditívek előkészítése mellett javaslat készült a valutaelosztási rendszer módosítására is: a KGST országok viszonylatában az eddig adósságszolgálati célra fordított 40%-nyi export valutabevételt is az adott országból való import finanszírozására kívánják fordítani. Megértik, hogy ezeken az országokon „nem kereshetnek meg” olyan devizát, amit más országban költenének el.

Már jelenleg is külön valutaszabályozás érvényesül az olajiparban, amely „piaci rendszerben dolgozik, s szükségleteit saját exportból elégíti ki”, s e célból a valutabevétel döntő mértékben a vállalatoknál marad.

Mindkét fél részéről megerősítést nyert, hogy az indikatív listában rögzített áruforgalmat az év során realizálni kívánják, rövidtávon azonban a szovjet fél a kiegyensúlyozott kereskedelem feltételeit szovjet oldalon nem tudja biztosítani.

Tekintettel az új ígérek ellenére is meglévő bizonytalanságokra, valamint a szállítások elmaradása miatt egyes magyar vállalatokra, illetve a magyar gazdaság egészére nehezedő terhekre, magyar részről javasoltuk, hogy átmenetileg együttesen alkalmazzunk 4–5 féle módszert (barter, nemzeti valuták, kereskedőházak, közös pénzalap).

³²⁷ A transzferábilis rubel elszámolást használták a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa tagországok az egymás közötti kereskedelem során 1964–1990/1991 között. A transzferábilis rubel árfolyama nem volt azonos a szovjet fizetési eszközzel, a rubellel. A transzferábilis rubel elszámolását a Moszkvában működő Nemzetközi Gazdasági és Együttműködési Bank végezte.

³²⁸ A barter olyan kereskedelmi tranzakció, amelynek során nem valutával, hanem áruval vagy szolgáltatással fizetnek a felek egymásnak.

A szovjet fél pozitívan fogadta azon javaslatunkat, hogy közösen forduljunk az EBRD-hez³²⁹, különleges, stand by jellegű mintegy 1 md USD értékű hitelalap létrehozása céljából. Elgondolásaink szerint ez folyamatos kereskedelmi finanszírozást biztosítana, költségeit – a kamatköltségnél kisebb, a rendelkezésre tartási Jutalékot – a vállalatok fizetnék.

A konstrukció – melyben a deviza és a nemzeti valuta finanszírozás külön válik – legnagyobb előnye abban van, hogy a forgalomban szükséges devizaösszeg újra-termelődik. A konstrukció két ponton nehezen illeszthető a jelenlegi szovjet belső szabályozáshoz: egyrészt önmagában nem biztosítja a konvertibilis export után járó vállalati valutaretenciót, gyengítve ezáltal a szovjet exportőrök érdekeltségét, másrészt az év végi esetleges szaldó kiegyenlítésére a szövetségi valutakészletekből tartalékot kell képezni.

A szovjet fél vállalta, hogy e feltételeket megvizsgálja. Megjegyeztük, hogy a javasolt rendszer működésének magyar oldalról minden feltétele adott, s vállaltuk, hogy a javaslatot az EBRD-hez is eljuttatjuk. Amennyiben szovjet oldalról a feltételek megteremthetők, javasoltuk, hogy április 15-éig az EBRD szakértőit is bevonva további előkészítő tárgyalásokra kerüljön sor.

A nemzeti valuták alkalmazásával kapcsolatban magyar részről hangsúlyoztuk, hogy készek vagyunk megvizsgálni ezt a megoldást is, különös tekintettel arra, hogy a forint a külkereskedelmi szférában lényegében már ma is konvertibilis valutaként funkcionál. Utaltunk továbbá arra is, hogy megfelelő feltételek esetén – csehszlovák mintára – elképzelhetőnek tartjuk a nemzeti valuták alkalmazását az egyéni turizmus területén is.

2. A Szovjetunióval szemben fennálló követeléseink tárgyalása kapcsán nyomatékosan rámutattunk: jelentős hiteltörlesztési terheink miatt e kintlévőségeink mobilizálhatatlansága rendkívüli mértékben igénybe veszi gazdaságunk teherbíró képességét, s Magyarország a nemzetközi pénzpiac előtt sem vállalhatja a „hiteltranzitáló” szerepet.

Amennyiben meg tudunk állapodni követeléseink törlesztéséről (3–3,5 éves időszakot javasoltunk pénzügyi kamatok mellett), felvetettük annak lehetőségét, hogy a követelésünk egy részét szovjet viszonylatú exportfinanszírozás céljaira fordítsa-

³²⁹ Az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (European Bank for Reconstruction and Development – EBRD) megalakulását 1990-ben írták alá és 1991-ben kezdte meg a tevékenységét, amely tőkét és technikai segítséget ad a kelet-európai országok magángazdaságainak újjászervezéséhez. Célja a magánvállalkozók számára a pénzügyi, a gazdasági, a környezetvédelmi és tőkepiaci kezdeményezések segítése, illetve olyan gazdaságilag fontos létesítmény finanszírozása, amelyekben egy-nél több állam érdekelt.

nánk. Ez a lépés, amit szovjet részről hosszabb ideje szorgalmaznak, stabilizáló hatással lehetne a kereskedelmi kapcsolatokra úgy, hogy az a magyar oldalon a külső finanszírozás szempontjából is még kezelhető.

Bár szovjet részről korábban már hiteleink ügyében is döntést ígértek, ennek elhúzódását azzal indokolták, hogy minden viszonylatban felülvizsgálják adósságaik keletkezésének okait, jogcímeit. Ennek kapcsán rámutattunk: magyar viszonylatban a szovjet adósságok további növekedése mögött döntően elmaradt áruszállítások állnak.

3. A szovjet csapatkivonással kapcsolatos kérdések kapcsán elismertük, hogy a csapatkivonás korrektül halad.

Ugyanakkor rámutattunk, hogy a pénzügyi anyagi kérdésekben csekély az előrehaladás.

A kérdéskör fontos részleteivel a plenáris ülés mellett a Katusev úrnál folytatott megbeszélésen, továbbá szakértői találkozókon foglalkoztunk.

4. A nagy jelentőségű, nemzetgazdaságok egészét érintő ügyek mellett felvettem partneremnek a lakossági járadék és vagyontranszfer területén kialakult zavarokat, amelyek súlyosan terhelik az emberi kapcsolatokat. Megismételtem levélben is jelzett javaslatunkat: a tartásdíj, nyugdíj és a szerzői jogdíjak területén indítsuk meg mielőbb az átutalásokat konvertibilis valutában, míg a vagyontranszfer ügyeiről kössünk külön megállapodást. Szovjet részről javaslatainkra a közeljövőben visszatérnek.

II. Tárgyalások vezető szovjet, központi állami és banktisztviselőkkel

A. Sztarján miniszterelnök-helyettes az akkreditívek nyitásával kapcsolatosan úgy foglalt állást, hogy arról „ma vagy holnap” dönt az össz-szövetségi kormány. Elgondolásaik szerint magyar áruk importjára az innen befolyt devizaalapokból speciális számlát hoznak létre, s ezen keresztül annak teljes bevétele visszaforgatásra kerülne.

A rendelkezés belgazdasági, szabályozási oldalát nem fejtette ki.

Aláhúzta: az indikatív listák és a kőolaj-kereskedelem két különálló rendszert képez. Bírálta az indikatív listák összetételét, amelyekben részükre magas gépvásárlási kötelezettséget rögzítettek. Újólág kilátásba helyezte a bartertilalom enyhítését; bizonyos tranzakciókat kivonnak a rendelkezés hatálya alól.

Pozitívan szólt a nemzeti valuták alkalmazásáról. Véleménye szerint egy-két kereskedelmi bank kijelölésével, egymásnak nagyjából megfelelő értékű árukörök szembeállításával kellene a konstrukciót indítani. E kvázi klíringként működő rendszer belgazdasági kapcsolódásait azonban szintén nem említette.

A turizmussal kapcsolatos elszámolásokat megítélése szerint kapcsolni lehetne az általa felvázolt rendszerhez.

Egyetértünk azon javaslatával, hogy tudósok bevonásával hozzunk létre egy szakértői munkacsoportot, amely a gazdasági kapcsolatok kérdéseit 2000-ig előretekinthetve vizsgálná. A javaslat részleteit rövid időn belül kidolgozzuk.

V.I. Scserbakov miniszterelnök-helyettes úr a vele folytatott tárgyaláson elmondta, hogy jelenleg folyik a szovjet kormány működési programjának a kidolgozása. Különböző vegyes bizottságok alakulnak, Magyarország valószínűleg az ő hatáskörébe fog tartozni.

Úgy ítélte meg, hogy a szovjet gazdaság visszaesése tovább folytatódik, az áru- és pénzviszonyok teljesen szétzilálódtak. A külföldi tőkebevonás nagyon lassan halad, a profit repatriálását nem engedélyezik, a nyugati piac nem érdekelt a szovjet termékek importjában.

K. Katusev külgazdasági kapcsolatok miniszterével folytatott tárgyalásokon szintén az 1991. évi kereskedelmi kapcsolatokkal, a szovjet adósságokkal, illetve a szovjet csapatkivonásokkal kapcsolatos kérdéseket tárgyaltuk meg.

Az EBRD-től felveendő hitel ötletét Katusev úr bár jónak tartotta, de kivitelezését időigényesnek, az EBRD érdekltségét is kérdésesnek tekintette. A tényleges forgalmakra gyakorolt hatását illetően is kétségeinek adott hangot. Az áruforgalom alakulását egyre kedvezőtlenebbnek ítélte, több változatban készített alternatív megoldásokat javasolt, többek között a technikai hitelek nyújtását.

Az adósságok kezelését illetően Katusev úr közölte, hogy a kormány még nem hozta meg döntését, s szintén felvetette, hogy meg kell vizsgálni az adósságok felhalmozódásának körülményeit.

A. Miljukov, az Elnöki Hivatal közigazdasági és szociális osztályának vezetője elmondta, hogy kereskedelmünk esetleges összeomlásának szociális hatásai, a várható munkanélküliség rendkívüli feszültséget teremtenek. Ezért javaslataink közül kedvezően fogadták az EBRD megoldást, s készülnek a bártortilalom enyhítésére is.

A magyar aktívum törlesztésénél elvben elfogadhatónak ítélte a 3,5 évet, kedvező kamatfeltételek esetén. Hangsúlyozta azonban, hogy adósságtörlesztés szempontjából az 1991-es év a Szovjetunió számára kritikus.

V. Ljuljchev, a Külgazdasági Bank elnökhelyettese szintén aláhúzta nehéz nemzetközi fizetési helyzetüket. Jelenlegi devizaszabályozási rendszerük nem teszi lehetővé, hogy magyar bevételeikkel azonos összegű szovjet import fizetésére vállaljanak kötelezettséget. Devizabevételeik átlag 25–27%-át tudják importfizetésre felhasználni. Konkrét magyar akkreditív nyitási lehetőségekről nem tudott nyilatkozni, de megítélése szerint továbbra is csak kisebb összegű nyitásokkal számolhatunk.

Elmondta még, hogy több milliárd dollárnyi nyugati szállítókkal szemben fennálló vállalati követelést is rendezni akarnak. Ez ugyan nem jelent bankári kötelezettséget, de kihat az ország fizetőképességének megítélésére.

EBRD-vel kapcsolatos javaslatunkat pozitív véleményezéssel adja át az illetékes hatóságoknak. A rendszer belső szovjet mechanizmushoz való illeszkedési gondjain kívül felvetette azt is, hogy a konstrukció 1,5–2 %-kal drágítaná az áruforgalmat, ezért keresni kell a költségek mérséklésének lehetőségét.

Az adósságrendezésről szólva kifejtette, hogy ebbe be kellene vonni a Szovjetunió külföldi bankjaiban lévő 323 M USD összegű magyar kötelezettséget. A mintegy 1,8 md USD összegű szovjet adósság áruval történő rendezését rövid idő alatt nem látja reálisnak, ezért célszerű lenne vizsgálni a követelések kölcsönös beszámítását.

Az MNB kötelezettségekről szólva magyar részről rámutattunk, hogy ezeket a szovjet bankok kifejezetten üzleti alapon vásárolták. Az üzleti feltételekben való megállapodás esetén nem zártuk ki a kölcsönös fizetések összekapcsolását.

III. Tárgyalások az orosz föderáció képviselőivel

Gavrilov úr az Orosz Föderáció miniszterelnök-helyettesével folytatott tárgyalásokon tájékoztatást kaptunk a Föderáció gazdasági helyzetéről, gazdaságstratégiai elképzeléseiről. Az orosz fél elmondta, hogy önálló gazdasági és politikai kapcsolatok kialakítására törekszenek a külfölddel. Ennek első lépései elvi kérdéseket rögzítő Egyezmények formájában Szerbia, Horvátország és Cseh- és Szlovák Köztársaság irányában már megtörténtek. A szovjettel párhuzamos szervezetek kialakítására törekednek, létrehozták az Orosz Külgazdasági Kapcsolatok minisztériumát, az Orosz Külkereskedelmi Bankot, szeretnének önálló kereskedelmi képviselőket működtetni. A devizális, pénzügyi műveletek területén lehetőségeik még viszonylag csekélyek, a szovjet kormányzati szervekkel folyó tárgyalásaik alapján azonban lehetőségeik bővülnek. Az aranytermelés egy része, a széntermelés és más ágazatok által termelt forrásokból is növekvő a részesedésük.

Gavrilov úr kifejtette, hogy érdekelték a Magyarországgal folytatandó, önálló kül-gazdasági kapcsolatokban. A kereskedelmi fizetési rendszert illetően hangsúlyozta, hogy átmenetileg szükségesnek tartja a barterkapcsolatokat. A faipari és földgáz export esetében már van is lehetőségük egy meghatározott mennyiségre. Elmondta, hogy a német Hermes export hitelbiztosító intézet által nyújtott 9 md DM-es hitelke-
ret lehetőséget nyújt a kelet-európai országok bevonására, elsősorban közös beruházások kivitelezésében.

Magyar részről egyetértettünk átmeneti megoldások alkalmazásával. Ilyen konkrét üzletet jelenthetne Ikaruszok³³⁰ fa ellenében történő szállítása. Támogattuk az árukapcsolásokat intézményesen segítő kereskedőházak létrehozását, s felvetettük a nemzeti valuta alkalmazásának kérdését.

Javasoltuk együttműködési megállapodás, továbbá nem indikatív árulistákra épülő külkereskedelmi megállapodás létrehozását. A külkereskedelem kereskedőházi formáinak kialakításra, a fizetési rendszer és idegenforgalom kérdéseinek áttekintésre, továbbfejlesztési javaslatok kidolgozására szakértői munkacsoport létrehozását javasoltuk.

V. Mangazeev³³¹ úrral, az Orosz Föderáció Külgazdasági Minisztériumának miniszterhelyettesével folyó megbeszéléseken elsősorban közvetlen magyar–oroszc gazdasági kapcsolatok fejlesztésnek lehetőségeit vitattuk meg.

Felvetettük, hogy a mindkét félnél közelmúltban bekövetkezett változások újszerű közelítéseket igényelnek. Mi nyitottak vagyunk, meg akarjuk találni az új partnereket a köztársaság a területek és vállalatok szintjén. Az Oroszországon belül tapasztalható deviza szűkére tekintettel javasoltuk a kereskedőházak alkalmazását, barterkapcsolatok kiterjesztését a közvetlen bankközi elszámolásokat.

Mangazeev úr elmondta, hogy a belső szabályozás most különösen szigorú. Ők nem kívánnak semmi akadályt támasztani a régiókkal és vállalatokkal folyó közvetlen kapcsolatok terén. A területi együttműködés terén különösen nagy tartalékokat lát az északi régiók, Szibéria esetében. Elmondta még, hogy orosz kereskedőház alapítását tervezik Budapesten, melynek felállításában felajánlottuk segítségünket.

Volzsszkij, az Orosz Tudományos és Ipari Egyesülés vezetője a vele folytatott tárgyaláson kifejtette, hogy a kormányok nélkül, közvetlen együttműködést kívánnak folytatni a magyar partnerekkel. Ennek érdekében tárgyalta Széles Gáborral³³², mint a GYOSZ vezetőjével.

Az ideai gazdasági kilátásokat borúlatoan ítélte meg: 20–25 % termeléseszkkenés, 1 millió munkanélküli csak a hadiiparból várható. Céljuk a kölcsönös kapcsolatok helyreállítása, ebben kért támogatást. Javasataik – többek között – a közös vállalatok létrehozására magyarországi katonai objektumok helyén, kölcsönös befektetésekre, holdingokra, új formájú kormányközi bizottságokra irányultak.

³³⁰ Az Ikarus Karosszéria- és Járműgyár 1949-ben jött létre, amely többek között Ikarus autóbuszokat gyártott. Az Ikarus Egyedi Autóbuszgyár 2007-ben szűnt meg.

³³¹ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

³³² Széles Gábor (1945–) üzletember, politikus. A Magyar Demokrata Fórum elnökségi tagja 1990 és 1993, a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke 1990 és 1998 között.

Elvben támogattuk a törekvéseiket, de hangsúlyoztuk, hogy mi is a közvetlen vállalati kapcsolatok hívei vagyunk, amelyet kormányzati intézkedések nem helyettesíthetnek.

A tárgyalások hozzájárultak a felek álláspontjainak jobb megismeréséhez, illetve külgazdasági kapcsolatok terén meglévő problémák tisztázásához. Az 1991. évi kereskedelem kérdéseinek tárgyalása során egyértelműen kiderült, hogy a Szovjetunió-nak objektív gazdasági nehézségei miatt nincs reális lehetősége arra, hogy az általános devizasabályok szigorán érdemben enyhítsen. Ugyanakkor a belső feszültségek különböző speciális módszerek, kivételek alkalmazását kényszerítik ki. Ilyen feltételek között kevés a remény a szabaddevizában folyó kereskedelem kiegyensúlyozására, az egyenértékű akkreditív nyitásokra.

A forgalom elfogadható szintjének és szaldójának kialakítása a szovjet belső mechanizmus sajátosságait messzemenően figyelembe vevő differenciált nemzetközi kereskedelmi módszerekkel történhet. A szovjet szabályozásban alkalmazott kivételekhez történő gyors alkalmazkodás a szabályozásban található rések kihasználása különösen fontossá teszi a piacon történő aktív vállalati, kereskedelmi jelenlétet, a kirendeltségek, kiküldöttek gyors reagálását, az információk azonnali feldolgozását, konkrét üzleti lehetőségekké transzponálását.

A tárgyalások azzal a tapasztalattal is szolgáltak, hogy a későbbiekben célszerű lehet a legfontosabb kérdések kombinatív módon történő kezelése, a kereskedelmi kérdések, adósságügyek, katonai elszámolások bizonyos összekapcsolása.

Kérem a Kormányt jelentésem tudomásul vételére.

Budapest, 1991. április 3.

*Kupa Mihály*³³³

1. sz. melléklet

EMLÉKEZTETŐ

A Szovjetunió és Magyarország között a kölcsönös gazdaság kapcsolatok új mechanizmusára való áttérésről és az 1991. évi kereskedelmi-gazdasági együttműködésről 1990. december 11-én aláírt megállapodás 5. és 10. cikkelyének megfelelően 1991. március 28–30. között Moszkvában V. Orlov a Szovjetunió pénzügyminisztere, vala-

³³³ Kézírással.

mint Kupa Mihály, a Magyar Köztársaság pénzügyminisztere tárgyalásokat folytattak, melyek során megvitatták a kölcsönös kereskedelmi-gazdasági együttműködés kérdéskomplexumát.

1. A Felek áttekintették a magyar Fél javaslatát az EBRD-től történő közös, mintegy 1 milliárd USD értékű célhitel bevonására a Szovjetunió és a Magyar Köztársaság közti kölcsönös kereskedelem finanszírozása céljából.

A kölcsönös elszámolások javasolt rendszerének alapja a Felek meghatalmazott bankjainak EBRD-ben nyitott számlái, amelyekre a kölcsönös kereskedelem finanszírozására mindkét Fél számára 500–500 mill. USD-t vonnak be. Ennek során a Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy meghatározott, egyeztetett árukörrel (elsősorban az indikatív listákba bevont termékekkel) kapcsolatos valamennyi államközi elszámolást kizárólag az említett számlák keretében bonyolítanak le.

A Felek egyetértettek, hogy az említett rendszer bevezetése jelentősen ösztönözheti a Szovjetunió és a Magyar Köztársaság közti kölcsönös kereskedelmet.

A magyar Fél véleménye szerint, az említett rendszer a magyar gazdaság feltételrendszeréhez teljes egészében adaptálható. A szovjet Fél aláírta, a rendszer megvalósításához feltétel egy sor belső probléma rendezése, amelyek a vállalatok export-import ösztönzésének, valamint a szabaddeviza elszámolás mellett megvalósuló kölcsönös kereskedelem szaldó kérdésének rendezésével fűgnek össze.

A Felek megállapodtak abban, hogy:

április 15-ig folytatják az említett tervezet kidolgozásával és működésével kapcsolatos szakértői tárgyalásokat; a lehetséges legrövidebb időn belül átdolgozzák a tervezetet az EBRD szakértőivel, felhasználva erre többek közt az EBRD április 15-iki hivatalos megnyitását.

A magyar Fél azzal a kéréssel fordul a szovjet Félhez, hogy az említett időpontig adjon tájékoztatást azon problémák megoldásának lehetőségéről, amelyek az említett tervezet megvalósításával kapcsolatban a Szovjetunióban felmerültek.

2. A Felek áttekintették a szovjet csapatok Magyar Köztársaságból történő kivonásával kapcsolatos tulajdonjogi, pénzügyi és egyéb gazdasági kérdéseket. A Felek megállapították, hogy a szovjet csapatok kivonása korrekt, normális rendben, az előirányoztnál gyorsabb ütemben folyik. A magyar Félnek átadták a Déli Hadsereg-csoportozhoz tartozó épületek és létesítmények több mint 65%-át.

Ugyanakkor az adott objektumokkal kapcsolatos számítások még nem indultak be, ami a Felek nyugtalanságát váltja ki az 1990. március 10-én aláírt Kormányközi Megállapodás 7. cikkelyében foglalt követelmények megfelelő időben történő teljesítésével kapcsolatban.

A delegációk megállapodtak abban, hogy 1991 áprilisában tárgyalásokat folytatnak azzal a céllal, hogy véglegesen megoldják a szovjet csapatok kivonásával kapcsolatos valamennyi tulajdonjogi, pénzügyi és egyéb gazdasági kérdést.

Moszkva, 1991. március 30.

*Aláírás*³³⁴
Kupa Mihály

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 60. d.

³³⁴ Kézírással.

13.
1991. április 16.

Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet jelentése Jeszenszky
Gézának a Szovjetunió helyzetéről és a magyar–szovjet
kapcsolatokról

A Magyar Köztársaság Nagykövetsége
86/SZT./1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig
Moszkva, 1991. április 16.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség: 1 példány
Készítette: Birnbauer József
Szalipszki Endre³³⁵
Gépelte: Bártfai Gáborné

Tárgy: Helyzetértékelés és feladatok
Hiv. sz.: 3287/91.

Dr. Jeszenszky Géza
Külügyminiszter úr
Budapest

I.

A Szovjetunióban folytatódik az általános válság elmélyülése. A gazdasági-politikai krízist tovább élezi a sztrájkmozgalom, amely politikai követeléseket támaszt. Súlyosbítja a helyzetet az át nem gondolt és sebtében bevezetett árreform. Az infláció a lakosságot a központi vezetés ellen hangolja. Tekintélyes vezető közgazdászok erőtlennek, a válság orvoslására alkalmatlannak tartják az új kabinet gazdasági programját. Az Orosz Föderáció népképviselői kongresszusa Borisz Jelcin helyzetének

³³⁵ Szalipszki Endrét 1990 áprilisában főosztályvezető-helyettesként áthelyezték a Sajtófőosztályról az I. Területi Főosztályra, majd 1990. júniusban kihelyezték I. o. titkárként a moszkvai magyar nagykövetségre.

megegyezését, a hatalmi harcban résztvevő politikai erők további polarizálódását hozta. Az orosz kommunista pártban szakadás történt. Alekszandr Ruckoj³³⁶ vezetésével „kommunisták a demokráciáért” névvel új parlamenti tömörülés alakult, amelyben az oroszországi reform kommunisták gyülekeznek. Az SZKP-ban növekszik a Gorbacsov-ellenes hangulat. Gidaszpov³³⁷ leningrádi pártvezető az SZKP KB kibővített ülésének sürgős összehívását kérte. A párton belül a konzervatívok Gorbacsov pártfunkcióból történő felmentését szorgalmazzák. Gorbacsov tekintélye országos méretekben leépülő tendenciát mutat. Tovább éleződik Moszkva és a köztársaságok szembenállása. Grúziában polgárháborús helyzet alakult ki. Sokan utópiának tartják Gorbacsov április 15-én Habarovszkban tett kijelentését, hogy még ebben a hónapban aláírják a Szövetségi Szerződést. Az elnök rendeleteit nem hajtják végre. Így például a moszkvai rendőrség elnöki rendelettel történt kinevezését a fővárosi tanács vezetői megvétózták és válaszul megkezdték a központtól független saját rendőrség szervezését. A belpolitikai élet legmarkánsabb elemét a kettős hatalom kialakulása jellemzi. A köztársaságok és sok nagyváros a saját fegyveres védelmét szervezi, habár az elnök rendelete tiltja fegyveres alakulatok létrehozását és előírja a fegyverek beszolgáltatását. Jelenleg már 30 oroszországi nagyváros hozta létre a saját rendőrségét. A teljes szétesés és az anarchia elkerülése megakadályozása érdekében növekedni látszik a társadalmi politikai erők összefogása. A politikai elemzők szerint reális közelségbe került a kerekasztal megbeszélés, ahol a pártok képviselői, a szembenálló politikai erők a kivezető utat keresnék és elősegítenék egy koalíciós kormány létrehozását.

Ilyen körülmények közt fejti ki tevékenységét a szovjet diplomácia, amikor minden cseppfolyós, minden a változás állapotában van. A központ külpolitikáját egyre látványosabban befolyásolja az Orosz Föderáció önálló külpolitikája. Besszmertnih, majd Gorbacsov kénytelen volt Japánba magával vinni Kozirjev³³⁸ orosz külügyminisztert. Látványos önállóságot mutatnak a muzulmán szovjet közép-ázsiai köztársaságok is, Törökországgal épülő kapcsolataikban, amikor főkonzulátusokat létesítenek és kereskedelmi megállapodásokat írnak alá.

Moszkva, a drámai gyorsasággal széteső birodalom fővárosa a központi hatalom letéteményese, a köztársaságok elszakadását már csak erőszakkal, fegyveres erővel képes megakadályozni. A tagköztársaságok nemzetközi kapcsolatai kialakulása meg-

³³⁶ Alekszandr Vladimirovics Ruckoj (1947–) katonatiszt, politikus. Oroszország alelnöke 1991. július 10. – 1993. október 4. között. 1993-ban szembefordult Borisz Jelcinnel.

³³⁷ Borisz Alexandrovics Gidaszpov a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára 1990. július 15. és 1991. december 25. között.

³³⁸ Andrej Vlagyimirovics Kozirjev (1951–) az Orosz Föderáció külügyminisztere volt 1990. október 11. és 1996. január 6. között.

akadályozására Moszkva már nem képes. A tiltó megszorítások csak annyit érnek, mint a legtöbb elnöki rendelet, amelyet senki nem tart be.

A balti és a többi szovjet köztársaság diplomáciai elismerését nem annyira Moszkva, hanem a fejlett nyugati országok mértéktartó politikája akadályozza meg. Az USA elhárította Grúzia önálló államként történő elismerését is.

II.

A magyar–szovjet viszonyt alapvetően meghatározza Moszkvának az a törekvése, hogy amennyire csak lehet, megőrizze befolyását a térségben. Ma már egyre markánsabban körvonalazódik a Szovjetuniónak egykori szövetségesei, köztük Magyarország felé irányuló külpolitikája. Ennek fő vonulatát a szovjet érdekszféra, a biztonsági övezet megőrzése, a kelet-közép-európai országok finnesítésére irányuló törekvés képezi. Moszkvai politikai elemzők véleménye szerint a Szovjetunió az elmúlt években kitartóan az Osztrák Köztársaság finnesítésére is törekedett nem kevés eredménnyel. (Az egyik német sajtótermék szerint Bécs ma a KGB legfontosabb európai bázisa, ahonnan a tevékenységét Magyarország és Csehszlovákia felé is kifejti.)

Az elmúlt hónapokban a szovjet külpolitika sikereket ért el a nyugat-európai országokkal való kapcsolatok rendezésében, szerződéses alapokra helyezésével. A szovjet diplomácia barátsági, együttműködési szerződést hozott tető alá Németországgal, Franciaországgal, Olaszországgal, Spanyolországgal. Ezzel a manőverrel politikai nyomás alá helyezte a kelet-közép-európai országokat, mintegy leértékelve jelentőségüket a szovjet külpolitikai stratégiában.

A szovjet külpolitika számításai azonban nem váltak be. Időközben a szovjet társadalom gazdasági, pénzügyi erkölcsi, politikai válsága olyan méretűvé vált, hogy lényegében meghíusultak a fejlett európai országokkal történő széleskörű együttműködésre irányuló törekvések. A Szovjetunióban dúló hatalmi harc, a polgárháborús viszonyok következtében a működő tőke nem befelé áramlik, hanem a már itt lévő is menekülni látszik.

Így a Szovjetunió számára ismét fontosabbá váltak a kelet-közép-európai országok, amelyek a híd szerepét is betölthetik. A szovjet külpolitikai propaganda hangsúlyozni kezdte, hogy törekedni kell a kapcsolatok új alapokra helyezésére és meg kell őrizni az elmúlt évtizedek pozitív vívmányait. Az utóbbi hetekben szembetűnő az a szovjet törekvés, hogy minél nagyobb összeget szerezzen meg az Európai Újjáépítési Bank Kelet-Közép-Európának szánt hiteleiből. A szovjet propaganda tudatosan felnagyítja a polgárháborút, a tömeges kivándorlás veszélyeit, hogy egyre nagyobb összegeket préseljen ki a szovjet gazdaság stabilizálására.

A magyar–szovjet kapcsolatok fejlesztését úgy kell beprogramozni, hogy az tükrözze az érdekek egyensúlyát, de semmiképpen ne akadályozza a magyar külpolitika

új prioritásait, a nyugati integráció megvalósítását. Az államközi szerződés ma még vitás kérdéseiben, különösen a biztonsági témában nem szabad olyan engedményeket tenni, amelyek Magyarország szuverenitásának korlátozását eredményeznék. Természetesen célszerű a szerződés aláírása, hisz a szovjet csapatok távozása után a közvetlen kapcsolatok kialakítása is a szerződés bázisán történik majd.

Ugyanakkor minden sietség csak kárt okozhat. Nincs miért sietnünk, hisz ma még azt sem lehet látni, hogy az itteni szétzilált állapotok között a Szovjetunió mennyire lesz képes a szerződésben vállalt kötelezettségeit realizálni. Maguk a szovjet köztársaságok sem sietnek a Szövetségi Szerződés aláírásával.

A magyar–szovjet kapcsolatok építésekor természetesen a magyar nemzeti érdekekből kell kiindulni. Ez vonatkozik a köztársaságokkal kialakuló kapcsolatokra is, amikor a fő rendező elv nem Moszkva érzékenysége, hanem a valós magyar érdekek kifejeződése.

A Központ hivatkozott számú rendelete jól tükrözi a Magyar Köztársaság és a különböző szovjet köztársaság kapcsolatai fejlesztésének időszéri feladatait. A magyar–szovjet kapcsolatok építésekor, beleértve a köztársasági közvetlen kapcsolatokat is, célszerűnek látszik az USA, Japán, Németország, a skandináv országok, a Szovjetunió más szomszédos országai gyakorlatának figyelembevétele.

A témában rendszeresen konzultálni kellene a Pentagonálé országaival is. Azt tapasztaljuk, hogy Európa több országa nálunk bátrabban fejleszti közvetlen kapcsolatait a szovjet köztársaságokkal. Megítélésünk szerint nekünk elsősorban az Orosz Föderációval kell a kapcsolatokat kiépíteni, beleértve a diplomáciai kapcsolatokat is. Oroszország után fontossági sorrendben Ukrajna, Moldova, a balti köztársaságok, Örményország és Grúzia következhet.

Az európai országok szovjet politikájának fő vonulatát a Szovjetunió összeomlásából eredő károk kivédésére irányuló törekvések képezik. A Szovjetunió gazdasági válsága szinte minden partnerénél aktívumot hozott létre, és az ország eladósodása csak most vesz igazi lendületet.

A magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok fejlődésének legfőbb akadály a Szovjetunió gazdaságának összeomlása, a hatalmi harc, a polgárháborús helyzet. Ilyen körülmények között égető szükség lenne a pártállamtól örökölt, szinte mozdulatlan külkereskedelmi mechanizmusunk átszervezésére, az új körülményekhez történő adaptálására. Fontos feladattá vált a piacutatás, az importálható áruk felkutatása.

Kapcsolataink fejlesztésében fontos szerepet játszanak a konzultációk. Különösen eredményes volt Somogyi Ferenc államtitkár úr látogatása, aki Besszmertnih külügyminiszternek átnyújtotta Antall József miniszterelnök úr Mihail Gorbacsovnak szóló üzenetét, amely a magyar–szovjet kapcsolatok fejlesztésére irányuló magyar szándékot hangsúlyozta és érdemi megbeszéléseket folytatott Kvicinszkij, Bjelo-

nogov³³⁹ és Petrovszkij³⁴⁰ külügyminiszter-helyettesekkel, valamint Kozirjevvel, az Orosz Föderáció külügyminiszterével. Ez utóbbi különösen gyümölcsözőnek bizonyult, mert az államtitkár úr látogatása után néhány nappal az orosz külügyminisztérium átnyújtotta az Orosz Föderáció és a Magyar Köztársaság együttműködési nyilatkozat-tervezetét, amelyet 85/SZT/91. számon felterjesztettem.

Eredményes volt Kupa Mihály pénzügyminiszter úr itteni tárgyalása is. Április 17-én Moszkvában a két ország határőrségei parancsnokai pedig együttműködési jegyzőkönyvet írtak alá. A külügyminisztériumi konzultációkat célszerű rendszeressé tenni.

*Györke Sándor*³⁴¹
nagykövet

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 62. d.

³³⁹ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

³⁴⁰ Ua.

³⁴¹ Kézírással. Györke Sándor 1990 februárjáig vezette a belgrádi nagykövetséget, majd a moszkvai nagykövetséget.

14.
1991. április 17.

Láng Józsefnek, a Külügyminisztérium munkatársának
feljegyzése Mihail Gorbacsov helyzetéről a Szovjetunióban

Külügyminisztérium
III. Területi Főosztály
Láng József³⁴²
0078/6/1991.

Szigorúan titkos!
Készült: 8 példányban
Kapják: Jeszenszky Géza úr
Katona Tamás úr
Somogyi Ferenc úr
Szokai Imre úr
Meiszter Dávid úr
Bába Iván úr
Moszkva
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Gorbacsov helyzete

Napjainkra a Szovjetunióban rendkívül kiéleződött a demokrácia és a diktatúra erői közötti harc. Az elmúlt időszak fejleményei arra utalnak, hogy Gorbacsov számára az elsőszámú kérdés már nem a plurális alapú parlamenti demokráciára és a vegyes tulajdonra épülő piacgazdaságra való áttérés levezénylése, még csak nem is a több-nemzetiségű szövetségi állam fennmaradásának a biztosítása, hanem az állam fizikai összeomlásának az elkerülése. Míg az első két kérdés politikai eszközökkel kezelhető volt, az utóbbi cél már nehezen tűnik elérhetőnek diktatórikus eszközök nélkül.

A periféria leszakadási törekvései, a nem-kommunista pártok és mozgalmak éles rendszerkritikája és tömegdemonstrációi együttes hatását nagyságrenddel megha-

³⁴² Láng József I. osztályú titkár, akit 1991. augusztusban helyeztek ki Moszkvába.

ladó konzekvenciák erednek a teljes gazdasági vertikumot összeomlással fenyegető bányászsztrájkból, valamint a legutóbbi drasztikus áremelések nyomán kibontakozó, korábban érintetlen régiókat is felölelő munkabeszüntetésekből.

A helyzet kritikus voltát jelzik a Gorbacsov által április 9-én a Föderációs Tanácsban felvázolt javaslatok, amelyek a központi hatalom megerősítését, továbbá a sztrájkok és tüntetések betiltását irányozzák elő. Elfogadásuk egy kvázi rendkívüli állapot életbeléptetésével egyenértékű. Gorbacsov helyzetének labilitását fokozza, hogy továbbra sincs áttörés a peresztrojka számára létfontosságú nyugati támogatások terén. Sőt, a birodalmi szempontból defenzív külpolitikát mindeddig toleráló katonai vezetés immár Jazov útján jelezte, hogy Gorbacsov tokiói látogatása során nem tehet területi engedményeket, márpedig ez nyilván csökkenti jelentősebb japán támogatás elnyerésének az esélyét.

Gorbacsov – és vele a nemzetközileg elvárt minimális stabilitási igényeknek megfelelő Szovjetunió – jövőjére nézve meghatározó lesz, milyen döntéseket hoznak a közeljövőben a fejlett ipari országok a Szovjetuniónak nyújtandó segítségről. Erősen vélelmezhető, hogy a Nyugat – rövid távon – továbbra is Gorbacsovban látja a „békés átmenet” garanciáját. Nem világos azonban, egyebek mellett, milyen mértékű lesz az a tolerancia, amit nyugati részről az esetleges kemény eszközök alkalmazása iránt tanúsítani fognak.

Az új helyzetben növekvő fontossággal bír Gorbacsov számára a kapcsolatok szovjet elképzeléseknek megfelelő rendezése mindenekelőtt biztonságpolitikai tekintetben, a kelet-közép-európai szomszédokkal, amelyeknek az „elengedését” a szélsőséges konzervatív körök a gorbacsovi külpolitika számlájára írják. Ezt mutatta a szovjet–román szerződés sietős aláírása is.

A belpolitikai nehézségeket figyelembe véve, talán kevésbé sürgető, bár bizonyosan lényeges lenne Gorbacsov számára az új szövetségi szerződés megkötése is. Ez egyfelől stabilizálná a belső viszonyokat, másfelől megteremtené annak a feltételeit, hogy kezdetét vegye a kiválni szándékozó köztársaságok intézményes elszakadása. A szűkebb, de legitim Szovjetunió létrehozása nemzetközi szinten is stabilizáló hatást gyakorolna.

1. A Gorbacsov által jelzett szigorú intézkedések rövid távon feltétlenül tovább fokozzák a belső feszültséget a Szovjetunióban. Egyúttal csak halvány esélyt teremtenek a már amúgy is katasztrofális ellátási viszonyok (élelmiszer, közlekedés, üzemanyag stb.) elviselhető szinten tartására. A politikai feszültség ugyanakkor megkérdőjelezheti a szövetség megújításának folyamatát. Másfelől a belső helyzet illetően stabilizálása nyomán valószínű a katonák és a pártapparátus pozíciójának gyengülése, a kezdeti konfrontációs jelenségeket követően javulhat a ma Gorbacsov és Jelcin nevével fémjelzett pólusokon polarizálódott erők politikai párbeszédének

az esélye. Azonban ilyen körülmények között minden szovjet kötelezettségvállalást csak igen alapos fenntartásokkal lehet kezelni.

2. A Nyugat, globális megfontolásokból, várhatóan növelni fogja a Szovjetunió-nak nyújtott támogatást.

3. Magyar szempontból nem kívánatos Gorbacsov bukása, azonban számolnunk kell ezzel a lehetőséggel is. Gorbacsov menesztése nyomán várhatóan vagy „lengyel” típusú katonai diktatúra, vagy kaotikus, népmozgalmak ütközésével párosuló, a köztársaságok erős egymástól való elszigetelődése által kísért labilis állapotok következ-
nének be.

Ezért – a magyar–szovjet alapszerződés érdekeink szerinti mielőbbi aláírása mellett – törekednünk kell arra, hogy kapcsolatainkat a központtal megőrizzük, lehetőség szerint tovább építsük, ugyanakkor a számunkra legfontosabb köztársaságokkal – Ukrajnával, Oroszországgal és a Baltikummal – dinamikusan fejlesszük azokat.

Budapest, 1991. április 17.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 62. d.

15.
1991. április 29.

Meiszter Dávid külügyminisztériumi helyettes államtitkár
összefoglaló feljegyzése a magyar–szovjet alapszerződés
előkészítéséről

Meiszter Dávid
925/M.D.
00115/5/91.

Szigorúan titkos!
Készült: 11 példányban
Kapják: Elosztóív szerint

A tárgyalások története

1. A biztonsági partnerséget tartalmazó alapszerződés gondolata magyar „találmány” volt. Két egymással összefüggő koncepció kapcsán merült fel:

a.a Magyarország köré fonódó biztonsági háló egyik rétegét a szomszédainkkal kötendő szerződések fogják képezni;

b.a szovjet politikai vezetés számára ezzel kívántuk könnyebbé tenni a VSZ felosztatását (ez utóbbi is biztonságpolitikai koncepciónk része)

2. A szerződéskötés gondolatát 1990 novemberében vetettük fel és decemberben adtuk át a szerződés tartalmát vázoló téziseket.³⁴³

3. A szovjet fél februárig nem reagált ajánlatunkra. Akkor visszatértek rá és közölték, hogy velünk kívánnak először ilyen szerződést kötni, és kezdeményezésükre nagyon rövid időn belül két tárgyalási ülésre került sor február 9-én és 14–15-én Budapesten, illetve Moszkvában. Két és fél tárgyalási nap alatt lényegében egyeztettük a szerződés túlnyomó részét, 24 cikkből 20-at. A 4 cikkből egyiket – a biztonsági garanciákat tartalmazó – illetően a két fél álláspontja nagyon jelentős eltérést mutatott.

4. A szovjet fél eredetileg azt hangoztatta és ezt külügyminiszteri szinten is megerősítette, hogy az első ilyen típusú szerződést Magyarországgal kívánja megkötöni.

A határozott magyar pozíció láttán azonban a másokkal való versenyeztetéssel próbált álláspontunk feladására készíteni. Mikor erre nem a várt módon reagáltunk, megkötötték a szerződést Romániával, az általunk elutasított feltételek alapján. A románokkal a szerződést március 22-én parafálták.

³⁴³ Vö. SÁRINGER 2015. 177–184.

5. Időközben mi különböző áthidaló megoldások kialakításán dolgoztunk és április 3-án Somogyi Ferenc moszkvai látogatása alkalmával át is adtunk egy kompromisszumos variánst.

A szovjet fél az általunk adott „engedményeket” (némileg új fogalmazást és a közös határok menti tevékenység korlátozását) elfogadta, de visszaszerkesztette formulánkba a saját eredeti követeléseit is.

6. Mivel a szovjet fél megpróbálta „versenyeztetni” három közvetlen szomszédját, kezdeményeztük cseh és lengyel partnerünknel a szerződés legfontosabb cikkeivel kapcsolatos álláspontjaink egyeztetését. Erre április 17-én és 19-én Prágában, illetve Varsóban került sor.

7. Ezt követően a szovjet fél április 24–25-én Prágában tárgyalt – és a biztonságpolitikai vonatkozásokat leszámítva, állítólag egyeztették a szerződés teljes szövegét –, majd 27-én, Budapesten tárgyalt az ismert kimenetellel.

Az események történetéhez hozzákívánczik még két körülmény megemlézése.

Februári moszkvai tárgyalásunkat követően a magyar sajtóban és az elektronikus médiában számos nyilatkozat látott napvilágot, egyrészt – sajnálatos módon – a tárgyalások tartalmi részleteit, felek álláspontjait ismertették, másrészt „harcias” stílusban fogalmazták meg a magyar követeléseket. Ez jelentősen rontotta a magyar tárgyaló küldöttség pozícióit és ugyanakkor a szovjet fél számára is megnehezítette – valójában lehetetlenné tette –, hogy elmozduljon a magyar javaslat irányába.

A három ország közötti egyeztetés híre partnereinktől eljutott a szovjet félhez is. De ez lett volna a kisebbik baj. A nagyobbik az volt, hogy cseh partnerünk lemásolta a mi megfogalmazásainkat, s mivel Kvicinszkij úr időben velük tárgyalt először, átadták azokat mint sajátjukat. Amikor Kvicinszkij úr visszautasította javaslataikat, közölték vele, „felesleges Budapestre utaznia, a magyaroknak úgyszincs semmilyen attól eltérő javaslatuk”. A lengyel fél nyugati partnereinknél „panaszolt” be. Hangoztatták, hogy egyedül ők képviselnek a szovjetekkel szemben határozott álláspontot, a csehek ingadoznak, a magyarok készek „lefeküdni”. A cseheknél a holland nagykövet hivatalosan eljárta ez ügyben lengyel hivatalos forrásra hivatkozva. Az egyeztetések hírének eljutása a szovjetekhez azt eredményezte, hogy felerősödött bennük az eltökéltség: a három országgal egyformán járnak el, csak egy kaptafára húzott szerződést kötnek, semmiféle eltérést nem fogadnak el.

Tanulságok

1. Amikor tárgyalásokat folytatunk valakivel, akkor nem korrekt és nem célszerű konkrétan nyilatkozni azokról. Általában az a fél, amelyik ilyen helyzetben nyilatkozik, az nem megegyezni akar, hanem jó pontokat szerezni belső közvéleménye előtt vagy külső partnerei körében. A tárgyalásban közvetlenül részt nem vevők nyilatko-

gatásai pedig keresztezhetik a tárgyaló által felépített tárgyalási „koreográfiát” (taktikát) súlyosabb esetben ellehetetlenítik saját tárgyalóikat és a szembenálló partnert is.

2. A jövőben rendkívül óvatosnak kell lennünk, a szomszédainkkal való konzultációk esetében alapelveként fogadható el, hogy saját elképzeléseinkről nem célszerű szövegszerűen egyeztetni, még kevésbé szöveget átadni. Ezt a gyakorlatot kell követnünk akármilyen irányú relációban is történne, mivel egy szuverén állam nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy szöveges egyeztetéssel korlátozza tárgyalási mozgásszabadságát (ez keserű tanulság számomra is). Továbbá figyelembe kell ezen túl vennünk azt is, hogy mindkét szomszédunk esetében – sajnos – számolnunk kell az inkorrektség lehetőségével, valamint a nagyfokú szakmai hozzá nem értéssel (ez különösen cseh partnerünk esetében áll fenn).

3. A fenti körülmények döntő módon járultak hozzá ahhoz, hogy az április 27-i tárgyalásokra a siker legcsekélyebb reményének hiányában kerüljön sor és ahhoz, hogy a további tárgyalások kilátásai és az egész szerződés sorsa nagyon kérdésessé váljon.

Most is csak nagy erőfeszítéssel lehetett elérni azt, hogy a tárgyalások optikája ne legyen kimondottan és kizárólag csak negatív, hogy nyitva maradjon az ajtó egy későbbi időpontban történő megegyezés előtt.

Teendők

1. Saját pozíciónk igazát illetően hivatalos szinten sajtócsendet kellene megvalósítani.

2. Egyes jól megválasztott nyugati partnereinkkel rendkívül bizalmas konzultációt folytathatnánk abból a célból, hogy megállapíthassuk, hogyan lehetne körvonalaezni egy olyan biztonságpolitikai formulát, amely kivezethetne a jelenlegi patthelyzetből.

3. A szovjet féllel meg kellene értetni, nem célszerű arra törekedni, hogy e három országgal csak egy kaptafára szabott szerződést kössenek. Ez könnyen oda vezethet, hogy egyikükkel sem sikerül szerződést kötni. Inkább azt vizsgálják, hogy hol, miben tudnak eleget tenni az önálló, saját arculatot mutató jogos igényeknek. Erre fel kellene használni minden informális fórumot, hivatalos kontaktusokat ideértve egy esetleges külügyminiszteri látogatást is.

Budapest, 1991. április 29.

*Meiszter Dávid*³⁴⁴

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 61. d.

³⁴⁴ Kézírással.

16.
1991. május 9.

Antall József levele Mihail Gorbacsovnak a magyar–szovjet
alapszerződésről, a szovjet csapatok kivonásáról
és a magyar–szovjet pénzügyi kapcsolatokról

A Magyar Köztársaság Miniszterelnöke

M. Sz. Gorbacsov úr őexcellenciája
a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége elnöke
Moszkva

Tisztelt Elnök Úr!

Megelégedéssel olvastam április 26-án kelt levelét és az abban foglalt főbb gondolatokkal teljes mértékben egyetértek. Ez alkalommal is megerősíthetem: a Magyar Köztársaság Kormánya – a szovjet szándékhoz hasonlóan – mindent megtesz annak érdekében, hogy kapcsolataink a helsinki elvek alapján kölcsönösen előnyösen fejlődjenek.

Magam is nagy jelentőségűnek tartom azt, hogy olyan politikai alapszerződést dolgozzunk ki, amelyik szervesen illeszkedik az új európai realitásokba és tükrözi mindkét fél alapvető érdekeit. Úgy vélem, hogy szakértőink az eltelt időszakban – így legutóbb Budapesten is – jó munkát végeztek, amelyet meggyőzően bizonyít, hogy az alapszerződés tervezetének jelentős része már egyeztetésre került. Meggyőződésem, hogy kölcsönös szándékkal és bizalommal egyetértésre tudunk jutni a még lezáratlan kérdésekben is.

A magyar fél ilyen szellemben kész további tárgyalásokra. Szükségesnek tartom azonban hangsúlyozni azt is, hogy a jelzett alapszerződésben kerülnünk kell minden olyan kitételt, amelyik akadályozhatja országaink bekapcsolódását az európai integrációs szervezetekbe és folyamatokba. Úgy gondolom, hasonló megfontolásokat mérlegel ön is, hiszen hivatalos szovjet nyilatkozatok szerint a Szovjetunió a kelet-közép-európai államokkal kötendő alapszerződésben nem törekszik egyoldalú előnyökre és nem kívánja partnereinek érdekeit sérteni. Éppen ezért meggyőződésem, hogy mindennek elkerülése ugyanúgy érdeke a Szovjetuniónak, mint a Magyar Köztársaságnak.

A szovjet csapatok Magyarország területéről való kivonásával kapcsolatban osztom az ön véleményét: megvan a kölcsönös érdekelttség abban, hogy mielőbb – de

legkésőbb a szovjet csapatoknak a kormányközi megállapodás szerinti teljes kivonására – áthidaljuk az elszámolási kérdésekben keletkezett nehézségeket. Ehhez arra van szükség, hogy az április 8-i megállapodás alapján megtörténjen az objektumok felértékelése, az okozott károk megállapítása, majd a konkrét elszámolás. Kérem önt, hogy meghatalmazottaink mielőbb kezdjék meg a tárgyalásokat.

A kereskedelmi-gazdasági együttműködés bővítése érdekében több kezdeményezést tettünk pénzügyminiszeri szinten és Pavlov miniszterelnök úrral Londonban tartott személyes találkozásom során egyaránt. Az ön levele is megerősít abban, hogy az elvi egyetértésre alapozva konkrét intézkedések megtételével nemcsak megakadályozhatjuk gazdasági kapcsolataink visszaesését, de megalapozhatjuk a jövőbeni fejlődést is.

A magyar kormány nemzetgazdasági érdekeinek megfelelően különös figyelmet fordít a kétoldalú gazdasági kapcsolatok hanyatlásának megállítására, a kölcsönös előnyökön alapuló együttműködés kibontakoztatására az új feltételek között.

A kölcsönös forgalom 1991. évben eddig kirajzolódó teljes leépülésének megelőzéséhez, a folyamat megfordításához elengedhetetlen, hogy ne csak a magyar importőrök tegyenek eleget időben fizetési kötelezettségüknek, hanem legalább a Magyarországról származó bevétel mértékéig a szovjet fél is a szerződéseknek megfelelően teljesítse a fizetéseket. Jelenlegi gazdasági kapcsolatainknak ez a kulcsproblémája, mely halaszthatatlan megoldást követel.

A szovjet és magyar igények kielégítéséhez, a forgalom racionális szintjének eléréséhez hozzájárulna, ha a szovjet vállalatok a barterügyletek realizálására nagyobb lehetőséget kapnának.

Emellett átmeneti időszakra és korlátozott körben célszerű lenne kialakítani egyéb devizakímélő, banktechnikai megoldásokat, ha azok beilleszthetők az új kereskedelmi feltételek közé.

Gazdasági kapcsolatainkat súlyosan terheli, hogy a transzferábilis rubelben keletkezett és az 1990. december 11-i több mint 1,5 milliárd USD összegű magyar követelés szovjet részről történő visszafizetéséről – a kompromisszumos magyar javaslatok ellenére – mindeddig nem tudtunk megállapodni. Ez a de facto követelés meghaladja a magyar gazdaság teherbíró képességét, sürgetőnek tartjuk a megállapodás létrehozását. 1990 végén a magyar követelésállomány 1,6 milliárd transzferábilis rubelt tett ki és azóta jelentősen tovább növekedett.

Ugyanilyen okból nem odázható tovább a jamburgi együttműködési egyezmény³⁴⁵ módosítása az új elszámolási feltételek miatt. E kérdésben a magyar fél azt tekinti

³⁴⁵ A Jamburgi Egyezményt 1985-ben Magyarország és a Szovjetunió kötötte, amelynek értelmében Magyarország 1989-ben 0,5; 1990-ben 1; 1991-ben 1,5, illetve 1992 és 1998 között 2 milliárd köb-

rendezőelvnek, hogy a meghitelezett magyar teljesítményt szovjet részről az új feltételek között is garantáltan földgázzal visszafizetik.

Mi a magunk részéről készek vagyunk az együttműködésnek szovjet részről felvetendő bármely új formáját megvizsgálni. A szovjet központi szervekkel kiépített kapcsolatok fenntartásával párhuzamosan fejleszteni kívánjuk együttműködésünket a Szovjetunió tagköztársaságaival is. Erre irányuló lépéseinkben számítunk a szovjet vezetés támogatására.

Tisztelt Elnök Úr!

Az országaink közötti kapcsolatok új alapokra helyezése, a megoldásra váró kérdések rendezésének előmozdítása érdekében kész vagyok kölcsönösen elfogadható időpontban eleget tenni a Moszkvába szóló meghívásnak. Meggyőződésem, hogy személyes találkozásaink kedvező hatással vannak kapcsolataink alakulására és elősegítik azok megújulását.

Kérem, fogadja Excellenciád megkülönböztetett tiszteletem kifejezését.

Budapest, 1991. május 9.

*Antall József*³⁴⁶

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 60. d.

méter földgázt importálhatott Oroszországból, az 1999 és 2008 közötti időszakra pedig évi 2 milliárd köbméter földgáz vásárlására kapott opciót. A Jamburgi Egyezmény értelmében a magyar beruházási hozzájárulást nem a sarkvidéki Jamburgban kellett megvalósítani, hanem a mai Kazahsztán területére eső Tengizben. Vö. SÁRINGER 2015. 117–124.

³⁴⁶ Kézírással.

17.
1991. május 12.

Bács Zoltánnak, a moszkvai magyar nagykövetség beosztott
diplomatájának jelentése Rodric Braithwaite, a moszkvai brit
nagykövet véleményéről a szovjet visszarendeződés veszélyéről

A Magyar Köztársaság
Nagykövetsége

108/Szt./1991.
Szigorúan titkos!
Érvényes visszavonásig!
Moszkva, 1991. május 12.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség 1 példány
Készítette: Bács Zoltán³⁴⁷
Gépelte: Bártfai Gáborné

Tárgy: A brit nagykövet tanulmánya a szovjet külpolitikáról

Dr. Jeszenszky Géza úr,
külgügyminiszter
Budapest

A moszkvai brit nagykövetségről származó információk szerint Rodric Braithwaite³⁴⁸
nagykövet a brit nagykövetek soros londoni értekezletén kiemelt módon kíván szólni

³⁴⁷ Bács Zoltán György külügyminisztériumi főelőadót 1990 júliusában áthelyezték a Konzuli Főosztályról a II. Területi Főosztályra III. osztályú titkárként, majd 1990 szeptemberében a III. Területi Főosztályra. 1990. decemberben kihelyezték a moszkvai magyar nagykövetségre I. osztályú titkárként.

³⁴⁸ Rodric Braithwaite (1932–) brit diplomata. Az Egyesült Királyság Szovjetunióban akkreditált nagykövete 1988 és 1991 között, majd 1991-től az Orosz Föderációban akkreditált nagykövet 1992-ig. Ezt követően John Major miniszterelnök külpolitikai tanácsadója és az Egyesült Királyság Hír-szerzési Bizottságának elnöke 1992 és 1993 között.

a Szovjetunió kelet-európai politikájáról, kapcsolatáról az európai fejlett országokkal és viszonyáról a NATO-hoz:

A szovjet külpolitikai gondolkodásban prioritása van a katonai megközelítésnek, a szoros értelemben vett biztonságpolitikának. Ez visszatérést jelent a brezsnyevi időszak fenyegetettségi pszichózisához. Ennek megjelenési formája a deklaratív kapcsolatépítés és fejlesztés az EK országokkal és az USA-val, míg valójában a bizalmatlanság növekszik irányukban.

A pszichózis okai: a kelet-európai változások miatt eltűnt a korábban kizárólagosan szovjet hadműveleti területként számon tartott ütközőövezet, ezáltal a nyugati szovjet védelmi rendszer koncepcióját alapvetően felül kell vizsgálni.

A közép-kelet-európai országok csatlakozási szándéka az európai integrációhoz politikai, gazdasági, kulturális és humanitárius téren a szovjet katonai és politikai vezetés számára az esetleges katonai együttműködés veszélyét idézi fel, ami a Szovjetunió számára elfogadhatatlan. (Ez a pszichózis egyfajta érvként szolgálhat bizonyos integrista, unitarista törekvések érdekében.)

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 58. d.

18.
1991. május 16.

Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet összefoglalója
a magyar–szovjet kapcsolatokról

Monori István
főosztályvezető úrnak
Külügyminisztérium
Budapest

Tisztelt Monori Úr!

Mellékelten megküldöm a miniszteri látogatáshoz készült magyar–szovjet szerződéses és konzuli kapcsolatokról, a szovjet gazdasági rendszer általános válsága 1991 elején, a Szovjetunió és Kelet-Európa, valamint Magyarország szovjetunióbeli sajtójáról készült tájékoztató anyagokat.

Moszkva, 1991. május 16.

Tisztelettel

*Györke Sándor*³⁴⁹
nagykövet

MAGYARORSZÁG SZOVJETUNIÓBELI SAJTÓJA

A sajtókapcsolatok is magukon viselik a magyar–szovjet kapcsolatok egészét jellemző általános vonásokat, az ideológia mentességet, az érdekek nyíltabb megjelenését, a siker- propaganda helyett a problémák ismertetésének és minősítésének túlsúlyba jutását, az egymás iránti érdeklődés hullámmását, a bensőségesnek titulált viszony helyett az egymásról alkotott valós, nem szépített megítélést. A sajtó beállítottságát,

³⁴⁹ Kézírással.

témaválasztását és a tájékoztatás minőségét illetően jelentős az eltérés a központi, a köztársasági, a konzervatív és a demokratikus sajtóorgánumok között.

Összességében a szovjet sajtó rendszerváltásunkat követően is reagált minden fontosabb magyarországi belső eseményre, kétoldalú kapcsolataink főbb eseményeire, tendenciáira és problémáira, foglalkozott a magyar külpolitikai tevékenység fontosabb elemeivel is. Publikációi alapján azonban nem alakulhatott ki viszonylag teljes, egyértelmű és a valóságnak megfelelő kép hazánkról a szovjet közvéleményben. Tájékoztatása, tudósításai mindenekelőtt a szovjet belső történésekhez igazodik, annak alátámasztását szolgálja. Különösen a központi tömegtájékoztatási eszközök, a rádió, a televízió, az SZKP napilapjai a hírekkel, tudósításaikkal és kommentárjaikkal és témaválasztásukkal sajátos céljaiknak és beállítottságuknak megfelelően foglalkoznak Magyarországgal, saját belpolitikai törekvéseiket próbálják alátámasztani.

A szovjet sajtó magyar vonatkozású anyagai között is előfordultak szélsőséges megnyilvánulások. Ennek kirívó példája volt a *Pravda*³⁵⁰ „*Tombol a szovjet ellenesség Magyarországon*” című írása, amely nemcsak a tudósító nézeteit, hanem az újság beállítottságát is kifejezte. Az SZKP sajtója, a központi rádió és TV továbbra is egyértelműen irányított, témaválasztása és hangvétele is meghatározott célokat szolgál.

Ugyanakkor ezek az orgánumok ma már nem uralják egyértelműen a terepet, a szovjet közvélemény több forrásból is tájékozódhat.

A szovjet tájékoztatásban fontos szerepet játszó elnöki és a külügyi szóvivők a hivatalos álláspontot közvetítve általában tárgyilagosan, bár ritkán nyilatkoznak hazánkról, akkor is inkább újságírók kérdéseire válaszolnak.

Az elmúlt időszakban a magyar belpolitikáról mértéktartóan tudósított a szovjet sajtó. Rendszeresen ismertették a parlament és a kormány tevékenységét. A pártokkal, a közöttük felmerült nézeteltérésekkel, vitákkal alig foglalkoztak. Nagyobb nyilvánosságot kaptak a rendszerváltást kísérő problémák és nehézségek.

A magyar külpolitikában figyelmet fordítottak Európához való közeledésünkre, a Varsói Szerződés és a KGST felszámolásával kapcsolatos álláspontunkra és tevékenységünkre, és az új biztonságpolitikai koncepció kérdésére, a Pentagonáléra, valamint a cseh és szlovák, lengyel, magyar együttműködésre.

A szovjet sajtó érzékenyen reagált a kétoldalú kapcsolatok olyan kérdéseire, mint a szovjet csapatkivonással kapcsolatos vagyoni- és pénzügyek megoldása, Magyarországon található szovjet emlékművek megőrzése, szovjetellenes megnyilatkozások,

³⁵⁰ A *Pravda* (Igazság) a Szovjetunió Kommunista Pártjának hivatalos napilapja volt 1912 és 1991 között. Borisz Jelcin feloszlatta az SZKP-t és megszűnt a *Pravda* is. Az Oroszországi Föderáció Kommunista Pártja újraindította a lapot, amely ma is Moszkvában jelenik meg.

Magyarország viszonya a Szovjetunióhoz, a gazdasági kapcsolatok problémái, a kapcsolatok leépülése, s a szabad devizás elszámolás okozta nehézségek, stb. A központi szovjet sajtó kerüli a két ország kapcsolatainak olyan kényes témáit, mint a Szovjetunió szerepe az 1956-os forradalom leverésében, vagy a Szovjetunió területén elesett magyar katonák síremlékének kérdése.

Összességében a magyar sajtó lényegesen nagyobb terjedelemben, színesebben és kiegyensúlyozottabban foglalkozik a Szovjetunióval, mint a szovjet sajtó hazánkkal.

Ebben nagy szerepük van a Moszkvában dolgozó állandó tudósítóknek, akik igyekeznek lépést tartani a Szovjetunióban zajló eseményekkel, s azokról objektívan tájékoztatni a magyar közvéleményt. A budapesti szovjet tudósítók kiküldő szervük általános politikai beállítottságának és elvárásainak megfelelően dolgoznak. Közülük egyesek, mint pl. a Pravda és a TV volt tudósítói szubjektív megközelítésükkel néha egészen szélsőséges megnyilatkozásokra ragadtatták magukat. Az *Izvesztijja*³⁵¹ és a *Komszomolszkaja Pravda* budapesti tudósítói igyekeztek a magyar történéseket folyamatukban ábrázolni, s kommentárjaikban az események hátterét is bemutatni.

Moszkva, 1991. május 16.

A MAGYAR–SZOVJET SZERZŐDÉSES ÉS KONZULI KAPCSOLATOK HELYZETE ÉS PERSPEKTÍVÁI

I.

Kétoldalú kapcsolataink minden lényeges, vagy kevésbé fontos területén különböző szintű egyezmények, szerződések, megállapodások és munkatervek születtek 1947. február 10., a békeszerződés aláírása után. Többségüket túlzott ideológiai és politikai irányultságuk és alacsony szakmai értékük miatt a 60-as, 70-es években módosítani kellett. Politikai motiváltságuk és típusjellegük továbbra is fennmaradt. Ez közös jellemzője a kétoldalú megállapodásoknak és a jelentős számú sokoldalú, a KGST, illetve a VSZ egyezményeknek. A jelenleg érvényben lévő megállapodások sem megfelelőek, akár politikai, akár gyakorlati szempontból. Új szerződéses kapcsolatrendszer kimunkálása szükséges az ENSZ és más nemzetközi szervezetek keretében létrejött sokoldalú nemzetközi egyezmények alapján.

A VSZ megszűnéséről szóló megállapodás már rendelkezik a VSZ keretében létrejött megállapodások érvénytelenítéséről, s a KGST megszüntetésekor is erre kerül sor.

³⁵¹ Az *Izvesztijja* a szovjet, majd az orosz kormány hivatalos napilapja.

Az államközi szerződésről folyó munka mellett célszerű lenne kormányközi szinten felmérni, hogy az érintett tárcák területén az új szerződéses szabályozás keretei között, az egyes szerződéses területek súlyától függően, hol van szükség továbbra is állam-, kormány- és tárcaszintű megállapodásokra, munkatervekre és végrehajtási jegyzőkönyvekre. Szükség van elsősorban az alábbi területek szerződéses szabályozására, vagy újraszabályozására:

gazdaság: (kétoldalú kereskedelem és pénzügyi elszámolás, állami kereskedelmi képviselők megszüntetése, természetes és jogi személyek kettős adóztatásának elkerülése), közlekedés és szállítás,

emberi jogi téren: (konzuli, kettős állampolgárság elismerése, nemzetiségi jogok, utazás, jogsegély, egészségügy, társadalombiztosítás, a törvénytelenül elhurcolt, visszatartott, vagy elítélt személyek kárpótlása, katonai és hadifogoly temetők rendben tartása),

kultúra és oktatás.

A Szovjetunióban jelenleg végbemenő folyamatoktól függően mérlegelni kell, hogy szerződéseket a központtal vagy a tagköztársaságokkal célszerű kötni. Az új szövetségi szerződést el nem fogadó országokkal külön kétoldalú egyezmények kötése válhat szükségessé. A célszerűség azt diktálja, hogy ezen országokkal a kölcsönös érdekek alapján egyeztetni kellene a szerződéskötések rendjét.

II.

A Szovjetunióban a magyar külképviseleti struktúra is sajátágosan épült fel. A világ országai közül egyedül itt található a nagykövetség–főkonzulátus–konzuli ügynökség szintű missziók³⁵² mellett, államközi szerződések alapján független Kereskedelmi Képviselő (jelenleg Kijevben–Leningrádban–Tbilisziben álképviseléssel működik).

A magyar vállalatok képviselői és szervei jogi személyként nincsenek a Szovjetunióban bejegyezve, munkatársaik és családtagjaik az összszövetségi Külügyminisztériumban vannak bejelentve.

A Kereskedelmi Képviselői struktúra korábbi politikai döntések eredményeként jött létre. Jellemzője a kettőség, tisztázatlan joghézag és hatósági jogkör, s egyúttal vállalati funkciókat is gyakorol. Hatásköre, illetékessége a magyar külképviseleti szervezetben nem tisztázott, egyedülálló. Lényegében állami, kormányzati képviselői intézményként lép fel.

Nemzetközi jogi rendezettség is szükségessé vált. Tekintettel arra, hogy ez a struktúra csak a VSZ, illetve a KGST országokra volt szabva, a szovjet fél is fontolgatja ennek felszámolását.

³⁵² Konzuli ügynökség a konzuli képviselők legalacsonyabb besorolású formája.

A jövőt illetően az önálló kereskedelmi struktúrát a nemzetközi gyakorlatban szokásos módon nagykövetség, vagy főkonzulátus, kereskedelmi tanácsosi hivatalává kellene alakítani. A felállítandó új álképviselletek (Alma-Ata, Rosztov-Na-Donu, Szverdlovszk, Ufa), pedig vagy e hivatal kirendeltségei lehetnének, vagy (fő)konzulátusi rangot kaphatnának. A vállalati képviselleteket jogi személyként történő bejegyzésre kellene biztatni.

Hosszú ideje gondot okoz, hogy konzuli képviselleteink a Szovjetunió területén egyenlőtlenül helyezkednek el. Rendkívül nagy szükség lenne az ungvári (fő)konzulátusra, de hol a szovjet, hol az ukrán és helyi szervek ellenállása miatt felvetésünk nem valósult meg. Szállítmányozási, turisztikai okokból indokolt lenne Lvovban, Minszkben és a Fekete-tenger térségében konzuli képviselővel rendelkezünk. A közép-ázsiai köztársaságokban is idővel ezt a kérdést tanulmányoznunk kellene.

A szövetségi szerződés gondolatát elvető 6 országban a magyar képviselletek számát, jogi helyzetét a későbbiekben a kölcsönös érdekek és lehetőségek alapján lehet felvázolni.

III.

A hagyományos konzuli kapcsolatok az elmúlt egy év során összetettebbé váltak. Egyrészt a helyi szervek formailag teljesítik a konzuli egyezményben vállaltakat, de az ügyintézés egészében bonyolultabb, bürokratikusabb. A szovjet hivatalok fokozottabban előtérbe helyezik az általuk sérelmesnek tartott magyar szabályokat (vám-biztosíték), egyoldalúan tesznek lépéseket (betétlappal történő utazás megtiltása, kishatárforgalom korlátozása), s ezek során a magyar szándékokra hivatkoznak közvéleményük előtt.

Ennek okai nyilvánvalóan politikaiak, mivel magyar részről korlátozó intézkedéseket nem vezettünk be.

A lakosság körében nő az érdeklődés Magyarország iránt, többen át akarnak települni, politikai menedékjogot szeretnének kapni. Pozitív értékelést kap segítségünk az Izraelbe történő kivándorlás szervezésében, s többen reménykedtek, hogy a DAK-ba³⁵³ való kivándorláshoz is segítséget kaphatnak. Nyilván nem került el a szovjet szervek figyelmét, hogy több itteni üzletember is Magyarországra helyezte át központját. Csak ezzel magyarázhatják, hogy 1990 októberétől az áttelepülőeknek nem utalják át megtakarításait, illetve 1991. április 2-től a kivándorlóknak csak 100 USD-t váltanak. A fentiekkel függ össze az, hogy 1990 nyarától a szovjetek mind aktívabban lépnek fel teljes körű vízummentességi megállapodás megkötése érdekében.

³⁵³ Dél-afrikai Köztársaság rövidítése DAK.

Előttük is világos, hogy egy ilyen egyezmény Magyarországot lehetetlen helyzetbe hozhatja, s mi kénytelenek leszünk korlátozó intézkedéseket hozni.

A szovjet szándékok képlékenysége lehet a magyarázata annak, hogy csak többszöri kezdeményezésünkre voltak hajlandók konzuli konzultációra, de azon is csak a „sérelmek” és az utazási egyezmény témáját erőltették. Ennek tudható be az is, hogy a Szovjetunióban elhunyt magyar hadifoglyok és internáltak listáját „magánúton” kaptuk meg.

Az itteni bizonytalan helyzet és a romló közbiztonság érezteti hatását mind az itt dolgozó, tanuló mintegy 4 ezer fős (kb. 1500 Moszkva, 2000 Tengiz, 500 egyéb vidéki városok) kolóniánkra, s az ideiglenes kiutazókon is, pl. kamionvezetőktől okkal, ok nélkül a rendőrök pénzt követelnek, a gépkocsikat feltörik.

A jövőt illetően készen kell lennünk arra, hogy nehézségeink minden területen nőni fognak. Ezt csak a konzuli szolgálat erősítésével, fejlesztésével, illetve kolónia biztonsági felelős kiküldésével ellensúlyozhatjuk.

Kritikus kérdés lesz a vízummentes utazási egyezmény. Ebben most nem lenne szabad gyorsan lépni, mivel a ki- és beutazási törvény körüli huzavona, bizonytalanság, a belső helyzet várható rosszabbodása nagyobb, anyagilag nem kellően ellátott népmozgáshoz vezethet, amely nemcsak Magyarországot, hanem nyugati szomszédjainkat is veszélyeztetheti. Osztrák, olasz és német diplomaták több alkalommal kifejtették, hogy terveink között célszerű lenne a vízummal történő utazás bevezetését is szerepeltetni.

Moszkva, 1991. május 16.

A SZOVJET GAZDASÁGI RENDSZER ÁLTALÁNOS VÁLSÁGA 1991. ELEJÉN

A szovjet gazdaság jelenlegi akut, súlyos állapota okozója és egyúttal következménye is a szovjet társadalmi, politikai és gazdasági modell átfogó, mély válságának. A rendszer kimerítette tartalékait, a gyorsuló ütemű leépülés tartós működésképtelenséget eredményezett és 1991. elejére objektíve napirendre került a rendszerváltás szükségessége. A gazdasági csődhelyzetet, a fizetésképtelenséget évtizedek óta zajló romboló folyamatok idézték elő.

Az emberi és természeti erőforrások extenzív felhasználásán alapuló gazdaságpolitika felélte tartalékait. A hatvanas évek végétől folyamatosan csökkent a gazdasági növekedés üteme. A hetvenes évek közepétől a szovjet népgazdaság alapvetően a nyersanyagok és energiahordozók exportjával, a lakossági fogyasztás korlátozásá-

val, a külső piacoktól való elzárkózással tartotta fenn magát. A nyolcvanas években a gazdaság már csak stagnált. Az ipari ágazatok többségének állóalapja 15–20 év óta nem került felújításra, a mezőgazdasági művelésbe vont földterületek termőképessége helyenként felére, harmadára csökkent. Az emberek tízmilliói szegényedtek el, s a lakosság jelentős rétegeinél az alapvető szükségletek tartós kielégítetlensége fizikai és szociális degradációhoz vezetett. A szovjet gazdaság és a modern világgazdaság közti kapcsolatok hiánya miatt a technológiai szakadék folyamatosan szélesedett. Emiatt a termékek – s ezzel szoros összefüggésben az életkörülmények – minősége csak harmada-ötöde a fejlett piacgazdasággal rendelkező országokban elért szintnek.

Az 1985-ben megkezdett decentralizáció a helyzet átfogó elemzésén alapuló radikális program hiányában felemás reformintézkedésekhez vezetett, s csak tovább éllezte a válságjelenségeket.

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 60. d.

19.
1991. június 16.

Részlet a kormányülés jegyzőkönyvéből a Kölcsönös Gazdasági
Segítség Tanácsa budapesti záróülésének előkészítéséről

Kádár Béla: Nem, hát egyeztetve volt az összes álláspont, az államtitkári során senki nem tett észrevételt. Pénzüggel volt egy levélváltás, ami bizonyos információhiányból fakadt a pénzügy részéről. Ez tisztázva lett. Végül is a Felszámolási Bizottság majd most kezdi meg csak a működését a záróülés, illetve hát felosztatás után, úgy-hogy ezt az információt a pénzügy megkapta. Tulajdonképpen a kormányülésnek csupán ezt az aktust kell jóváhagyni, amit már korábban elfogadtunk, és egy olyan döntést kellene hozni, hogy a miniszterelnök úr kívánja-e fogadni a delegációvezetőket; illetve hát milyen szintű legyen a magyar kormányzati részvétel, a zárófogadáson mely kormánytagok jelenjenek meg.

Antall József: A közigazgatási államtitkáiról van valami megjegyzés?

Kajdi József: Teljes egyetértés, és javasolják az elfogadását.

Antall József: Kérdés akkor. Ez egy politikai döntés természetesen, hogy Kádár Béla miniszter úr képviseli a Kormányt, mint a KGST ügyekben is felhatalmazott miniszter. Mi a javaslata miniszter úrnak? Nem tudom az időbeosztásomat... Hányadikán van ez?

Kádár Béla: 28-án.

Antall József: Tehát, tekintettel arra, hogy házigazdák vagyunk, mert csak ezért merül fel, hogy házigazdák vagyunk. A KGST-n csak az európaiak lesznek jelen?

Kádár Béla: Nem, a fölosztáson mindenki itt van, mert azt egyhangúlag kell hozni.

Antall József: Hát itt tulajdonképpen arról lehet szó, hogy fogadást te adsz a tiszteletükre?

Kádár Béla: Igen, igen. A kérdés csupán az, hogy jelenjenek-e meg más kormánytagok? Ha igen, kik jelenjenek meg, és a fogadása a miniszterelnöknek. Lévén, itt miniszterelnök-helyettesi képviselők vannak több esetben.

Antall József: 16 óra elképzelhető, hogy én akkor fogadjam itt a 64-esben³⁵⁴ csak a delegációvezetőket?

³⁵⁴ A Parlament épülete északi szárnyának főemeletén volt Antall József miniszterelnök dolgozószobája és kisebb tárgyalója. A főemelet 64. számú nagyobb tárgyalóban a nyolc főnél több létszámmal folyó tárgyalások vagy plenáris ülések zajlottak. (Marinovich Endre szíves közlése.)

Kádár Béla: Hát azt hiszem meg tudjuk csinálni, igen. Sajtókonferencia van, de hát akkor...

Antall József: Vagy később? De jobb lenne a sajtókonferencia előtt szerintem, mert azért az befolyásolható.

Kádár Béla: Hát akkor nem tudom, át kellene...

Antall József: 16 órakor van?

Kádár Béla: Nem, a sajtókonferencia az ebéd után van. Vagy pedig esetleg kora reggel lehetne? Hát azt hiszem 10-kor kezdődik...

Antall József: Csupa külföldi..., be van osztva. Ebéd előtt lehetne. Ez micsoda? Ez nem érdekes. Lehetne...? Délelőtt folynak a tárgyalások?

Kádár Béla: Délelőtt igen.

Antall József: Mikor fejeződik be? Tehát ebéd előtt, ha ez ebéd előtt...

Kádár Béla: Hát van először egy felosztatás. Felosztási aktus az egy jó egy óra. Utána a likvidációs bizottság megkezdi első ülését. Tehát...

Antall József: Az nem a miniszterek vezetésével?

Kádár Béla: Azt nem kell, úgyhogy az is elképzelhető, hogy mondjuk...

Antall József: Kérdésem az, hogy elképzelhető-e, hogy ... Ebéd az hány órakor van?

Kádár Béla: Azt hiszem 1 órakor.

Antall József: Akkor 12-kor például? 12 elképzelhető?

Kádár Béla: Jó, akkor megnézem majd.

Antall József: Jó, ezt még egyeztessétek...

Kádár Béla: Jó, hát egyeztetve lesz. Tehát a lényeg az, hogy ...

Antall József: Tehát az lenne akkor, hogy 12-kor itt a 64-esben kizárólag a delegációvezetők.

Kádár Béla: Igen, az egy 20 perces.

Antall József: Egy 20 perces, delegációvezetőket azzal, hogy bejönnek a Parlamentbe is.

Kádár Béla: Hát ezek magas közjogi méltóságok részben.

Antall József: Én csak tisztséget töltök be, méltóságot nem.

Kádár Béla: Igen, de ők úgy érzik. És a másik pedig, hogy akkor arra kell egy döntés, hogy kik, hányan és kik.

Antall József: Na, most magán a tárgyaláson, vagy a fogadáson?

Kádár Béla: Nem, nem, a fogadáson. Hát a...

Antall József: Hát én gondolom, hogy mindenképpen a gazdasági tárcák képviselői. Botos Katalin³⁵⁵ miniszterasszony itthon van 28-án? Tessék?

³⁵⁵ Botos Katalin (1941–) 1990. május 25. és december 30. között a Pénzügyminisztérium politikai államtitkára, majd 1990. december 20. és 1992. január 23. között a pénz- és tőkepiac intézmény-

Botos Katalin: Tényleg nem tudom miniszterelnök úr, mert van egy meghívásunk folyamatban.

Kádár Béla: Akkor kérek felhatalmazást...

Antall József: Az a javaslatom, hogy akkor Kádár Béla miniszter urat felhatalmazzuk arra, hogy egyeztessen, hogy Mádl miniszter úr... Tehát tárca nélküli miniszterek közül, akik érintettek ilyen kérdésekben, és a gazdasági és külügy, stb., szóval azok legyenek, vagy legalábbis ha nem a miniszterek, akkor a...

Kádár Béla: Ipar, mezőgazdaság, pénzügy. Mádl...

Antall József: Földművelésügy... Kérem szépen itt tulajdonképpen két szempontot kell figyelembe venni. Egyik maga a temetési aktus, de a másik, hogy olyan tárcák esetében, ahol kapcsolatépítésről van szó és gesztusértékű – gondolok a földművelésügyi miniszterre a disznóival együtt – akkor nagyon fontos, hogy a szovjet féllel összehozza és megnyerje, s örüljön, ha egy szerencsés besenyő idekerült és nem ott maradt. Na tehát... Ebben megállapodtunk, tehát akkor. Ez volt a hatos [...]

MKIF Az Antall-kormány kormányülései 1991. június 6–7. o.

rendszerének fejlesztésével megbízott tárca nélkül miniszter. 1992. január 23-tól az Állami Bank-felügyelet elnöke.

20.
1991. június 20.

Annus Antal kormány megbízott előterjesztése
a kormányülésen a szovjet csapatkivonás során kiürített
ingatlanok hasznosításáról

Antall József: Megkérdezzük államtitkár urat, hogy lemosta-e a csókot? Mely ma minden lapban benne van.

Annus Antal: Tisztelt Miniszterelnök Úr, tisztelt Kormány! Néhány napig nem fogok mosdani sem.

Antall József: De három megvolt, úgyhogy ez a maximális.

Annus Antal: Gondolom miniszterelnök úr, hogy eléggé érthető volt a Silov úr számára is, hogy mi barátkozunk és köszönjük a Kormány nevében, de azért rendezni kell az ügyeket. Az egy más kérdés.

Antall József: A három csóknak volt egy értelme a németeknél, kelet-németeknél egy ilyen, magyarul mondom, az volt, hogy üdvözöllek, mit hoztál? Lehet nyugati is.

Annus Antal: Igen, hát ez orosz szokás szerint.

Antall József: Tessék!

Annus Antal: Tisztelt Elnök Úr, tisztelt Kormány! Az Önök előtt napirenden levő előterjesztés lényegében a Tárcaközi Bizottság utolsó javaslatát tartalmazza, abban a sorban, amelyben többször tettünk előterjesztést a tisztelt Kormány részére. A korábban magyar pénzből épült építmények egy részét illetően, azok közösségi célra történő felhasználására vonatkozóan. Az államigazgatási egyeztetés során a jelen előterjesztés kapcsán több tárca észrevételt tett a függelék szerint. Az előterjesztéshez csatolt melléklet alapján kívánom ezekkel az észrevételekkel kapcsolatos javaslatomat megtenni. A mellékletben az egyik felvetés kapcsán a debreceni Sámsoni úti laktanyát illetően a határozati javaslatban is ennek megfelelően változatok szerepelnek. Az egyeztetés alapján tisztelettel javaslom azt, hogy a debreceni Sámsoni úti Esze Tamás laktanyára vonatkozóan a Kormány döntsön úgy, hogy a Belügyminisztérium részére menekültgyűjtő állomás céljára zárolja, térítési kötelezettség nélkül. Jeleznem kell azt, hogy természetszerű[leg] az önkormányzattal ezt meg kell tárgyalni. Ahogy én tudom, az eddigi tárgyalások eredménytelenek voltak. Javasolom tehát a Belügyminisztérium észrevételét itt érvényesíteni és zárolni ezt a debreceni Sámsoni úti Esze Tamás laktanyát menekültügyi gyűjtőállomás céljára azzal, hogy ebben az egyeztetési folyamatban eldől az, hogy az önkormányzat milyen végleges szándékot mutat az ilyen felhasználási céllal kapcsolatban. Realizálható-e ez, vagy

pedig lehetséges, hogy később olyan döntést kell hozni, hogy önkormányzat véleménye ellenére is menekültügyi állomást kell létrehozni. [...]

Antall József: A női szabó iskolának cérnaegyetem volt a pesti jassz-nyelvben a kifejezése. Akkor térjünk vissza. Még egy kérdést az általános tájékoztatáshoz. A 100 milliárd forintos követelés-megjelenés. Karácsony vezérőrnagy úrral beszéltem, amikor altábornagy úr távol volt, és kértem, hogy itt hirtelenjében mit tud erről mondani. Mi a pillanatnyi helyzet?

Annus Antal: Tisztelt Kormány! Tizenegyedik napnál tartanak a tárgyalások. 25-éig mind a két kormány meghatalmazott által jóváhagyottan kialakítottunk egy tárgyalási menetrendet. Ennek az a célja, hogy egy jegyzőkönyv aláírására kerülhessen sor, amelyben a felek egyeztetett, illetve külön véleménye alapján meglévő helyzetet, beleértve a felek követeléseit is, rögzítjük. Tehát ez egy alkalmas alap kell, legyen ahhoz, hogy erre építkezhet bármiféle megoldás. A tizenegyedik napon oda-jutottunk, hogy a szovjet fél a mai napig nem biztosította az elegendő létszámú szakértőt. Ez egyébként megfelel annak a tárgyalási felfogásának és taktikájának, eljárásának is, miszerint minden erővel áthágni igyekszik vagy megkerülni a két kormány meghatalmazott által jóváhagyott metodikákat. Ugyanis a szovjet fél felismerte azt, hogy a megállapodásnak minősülő jóváhagyott metodikák alapján kiszámolt követelések, amelyek mindkét fél követeléseit magukba foglalják, konkrét, korrekt számításokon alapulóan a számára rendkívül kedvezőtlen helyzetet mutatnak. Ezért minden törekvésével – ismétlem – áthágni, megkerülni vagy annullálni igyekszik ezeket a megállapodásokat. Természetszerű, hogy mi ezt részére eddig sem tettük lehetővé és ezután sem fogjuk. Ennek ellenére felismerve azt, hogy a magyar követeléseket illetően, konkrét metodikán alapulóan, jelenleg karbantartási követelés magyar részről 14 milliárd forintot tesz ki. Természeti és környezeti károk értéke szintén metodikán alapulóan 66,5 milliárd forintot. És számlavizsgálat és egyebek alapján behatárolható követelések vannak. Vegyesbizottsági rendezetlen ügyek. Bontási rekultivációs költségek. Műemlék jellegű épületek: Gödöllő, Grassalkovics Kastély, Esztergom Szeminárium, amiről az előbb szó volt, komáromi építmények kapcsán, és ez mindösszesen megközelíti a 100 milliárd forintot. Ezért ő önkényesen hasra ütve előállt tegnapelőtt ezzel a 100 milliárd forintos követeléssel. Én kértem, hogy tekintve, hogy mi minden dokumentációt átadtunk és kértük ezek vizsgálatát, szíveskedjenek ők is átadni az ezzel kapcsolatos dokumentációkat. Nyilván nem tudnak semmit átadni. Egyúttal felajánlották azt, hogy környezeti károkat maximum 2 milliárd forint értékben hajlandók megtéríteni. Az eddigi magatartásuk, felfogásuk, meg napi gyakorlatuk, amennyiben nem változik, nagyon határozottan kértük, hogy változtassanak ezen és hozzanak elegendő szakértőt, akkor 25-ére lényeges kimutatható követeléstartományok itt legfeljebb csak külön-külön lesznek, mert

a szovjet fél nem lesz képes megvizsgálni a magyar fél benyújtott követeléseit. Ígéretet kaptunk arra, hogy a holnapi naptól népes szakértői gárda érkezik. Őszintén jelentem Önöknek nem nagyon bízok benne, mert minden nap hazudnak annyit, hogy van okom már azt hinni, hogy ez nem fog megvalósulni. Elnézést ezért a kemény kifejezésért. Gyakorlatilag tehát alaptalan és minden igazolást, bizonyítást, indokot nélkülöző fellépés.

Jelenlegi legfontosabb céljuk – a helyzetelemzés alapján – az, hogy magasabb szinten, ahol összeköthetik a különböző egyéb más érdekekkel ezt a kérdést, megte-remtsék egy külön megállapodásnak a feltételeit, és annulláljanak mindent, ami itt a kormány meghatalmazotti rendszer működését...³⁵⁶

Antall József: Ez volt Katusev miniszternek a javaslata, amikor itt volt, hogy ne vacakoljunk ezzel a kormányközi, kormány meghatalmazotti számolgatással, egy oldalon összefoglalták a lényegét, és azt kívánták volna aláírni, amikor itt voltak múlt szombaton. Akkor került sor arra, hogy azt mondtam, hogy ez szóba sem jöhet, és a kétszintű tárgyalást Silov altábornagy urat elbúcsúztatjuk katonaként és jöjjön vissza civilként folytatni. Két szinten szakértői, kormány meghatalmazotti szinten kell egyszer tárgyalni, és utána miniszteri szinten a másik részében és azután meglátjuk, hogy mi lesz, és akkor lehet. Itt következik ugye a harmadik a perspektivikus része. Jó lenne tanulmányozni változatlanul az '55–57. közötti időszak problémakörét a magasabb tárgyalásokra, az akkor okozott károkat. Ezenkívül nemzetközi jogi szempontból tanulmányozni azt, hogy a közel 2 milliárd dolláros aktívumunk nemteljesítése nemzetközi jogilag és gazdaságilag hogyan kezelhető az összeg. Magyarul nem terhelhető rá a nemzetközi gyakorlat szerint egy ilyen követelés. Tehát amivel fenyegetődznek, hogy arra terhelik rá a mi tartozási igényeinket. Tehát itt magyarul nemzetközisíteni kell ezt a kérdést és meg kell vizsgálni az érdekelteknek.

A harmadik, hogy ugyanakkor el kell érni azt, hogy jelen legyünk a szovjet piacon és megpróbáljunk tagköztársasági és egyéb szinten tárgyalni. Erre a tárgyalásra azért van szükség, hogy ez előkészüljön, mert ha legalább kormányfői szinten lesz a július 1-jei prágai tárgyalás, biztos, hogy Pavlov szovjet miniszterelnök keresni fogja az alkalmat Prágában, hogy erre a kérdésre is kitérjen, mint ahogy tette a londoni értekezleten³⁵⁷. Tehát nekem fel kell erre készülni, hogy mit és ahogy eddig is ezt követtük, tehát nagyon fontos, hogy itt a magyar Kormány különböző tárgyaló

³⁵⁶ A mondat vége nehezen értelmezhető.

³⁵⁷ Az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank ünnepélyes megnyitásán Londonban tartózkodott Antall József Kupa Mihály pénzügyminiszterrel és Surányi Györggyel, a Magyar Nemzeti Bank (MNB) elnökével. Antall József tárgyalásokat folytatott többek között Valentyin Pavlovval. Vö. Kézírásos feljegyzés az Antall–Pavlov-tárgyalásról. OTM Antall-hagyaték 24. d.

szervei között teljes összhang legyen, és ne fordulhasson elő, hogy bárki félhivatalos vagy nem hivatalos ötleteket, javaslatokat mondjon a szovjet félnek, és erre senkinek nincs kormány-felhatalmazása a megadott kereten kívül. Nem lehet. Jelenleg nullszaldóra van kormány-felhatalmazás arra, hogy az aktívumunk kérdésében tárgyalások arra terjedhetnek ki legfeljebb, hogy részleges, három év, csehek négy évben megállapodtak, tehát mi[nálunk] legfeljebb a három-három és fél évről volt szó, ami elképzelhető. A kettő összekapcsolására addig nincs lehetőség. Tehát, ha ilyen tárgyalás, ezt mindenképpen Kormány, sőt Parlament elé kell vinni vagy legalábbis parlamenti bizottságok szintjén, mert ezek olyan horderejű kérdések, amit a Kormánynak nincs értelme magára venni. Mi keményen harcolunk, és utána a Parlamentben x és y urak, a másik oldal különböző pártjai azt mondják, hogy mi rosszul tárgyalunk, irritáljuk, ha nem engedünk, és ha engedünk, akkor gyávaként megfutamodtunk. Úgyhogy, itt nem lehet másképp tárgyalni, és a Parlamentet be kell vonni.

Annus Antal: Tisztelt Kormány! Folytatva, röviden azt tudom jelenteni, hogy teljes mértékben összehangolt a munka a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumában és a kormány-meghatalmazotti rendszerben folyó tárgyalások között. Nagyon jó az együttműködés és operatív. A feltételek itt a további munkához biztosítottak. A szovjet féltől kerülő utakon, több jelzés érkezik, amely szerint – és ez a 100 milliárd is valahova ebbe az irányba mutat, mutathat, – hogy mintha a szovjet fél kóstålgatná ezt a nulla körüli megoldást. Ennek megfelelően mi is zártkörben, nagyon szűk körben keressük, hogy miben lehet majd mozgástér. Ezt megfelelően jelenteni fogjuk és javaslatba fogjuk hozni.

Ami a kérdés egyéb összefüggéseit illeti. Tájékoztattam a Parlament ad hoc bizottságának a vezetőjét, Vásárhelyi Miklóst a jelenlegi helyzetről és felkértem, hogy az ad hoc bizottság szíveskedjék szorosán felügyelni, rátekinteni erre a munkára, összefüggésben azzal is, amit elnök úr itt az előbb volt szíves megfogalmazni. A Környezetvédelmi Bizottságnak ma délelőtt egy részletes tájékoztatást adtunk, és a Környezetvédelmi Bizottság döntött is javaslatunkra, hogy megfigyelőként a környezeti kárszakértői tárgyalások menetrendjébe képviselő urakat delegál, akik a munkában nem aktívan résztvevők, mint megfigyelők, mint úgymond a Parlament illetékes bizottsága részéről, akár ellenőrök is megfelelő módon beszámolnak a bizottságnak. Végül pedig Silov altábornagy úr bejelentette igen látványosan, hogy kivontak mindenkit Magyarország területéről. Arról kell, hogy tájékoztassam Önöket, hogy tekintve erre a helyzetre az egyezmény 5. cikke jogosítványt biztosít a kormány-meghatalmazottnak, hogy az illetékes hatóságokat felkértem arra, hogy együttműködésben a Magyar Honvédséggel és más illetékes szervekkel a jelenleg hét, még át nem adott objektumban ellenőrizték le, hogy kik, milyen érvényes úti okmányok alapján tartózkodnak jelenleg, és részletes jelentést kérek erről a hét végére, amely alapján...

Antall József: Civilek? Civilben lévők?

Annus Antal: Elnök Úr, van itt minden még. Tehát nyilvánvaló dolog, hogy finoman szólva Silov úr tegnap is hazudott, én persze nem azt szeretném elsősorban bizonyítani, hogy igen, én azt szeretném, hogy ez nem lenne igaz, de hét objektumot nem adtak még vissza, amelyre én felszólítottam őket, hogy szíveskedjenek vissza adni, és ezekben az objektumokban bizony katonai rendszámú gépkocsik, reggeli tornázó civilek, és akárcik vannak. Most tulajdonképpen a szovjet fél tegnapi bejelentése alapján a magyar törvényeknek megfelelően megnézzük, hogy kik ezek és akkor pontos, részletes tájékoztatást fogok tenni, illetve a helyzetet be fogom mutatni a szovjet kormány meghatalmazottnak a hét végén, és intézkedést fogok tőle kérni, amire intézkedés lesz indokolt. Hát ha, amennyiben az előzetes információk alapatlanok, – én szeretném hinni, hogy azok – akkor egyszerűbb lesz a helyzet, de mi mindenképpen megköveteljük ezeknek az objektumoknak a visszaadását, és a magyar törvényeknek meg nem felelő állapotnak a megszüntetését. Köszönöm szépen.

Antall József: Valótlanság állítása az orientalisztikában mást jelent, mint az európai jogrendszer[ben]. Akkor nézzük meg a határozati javaslatot, hogy visszatérjünk rá a háttér megvilágítása után. Kérdés tehát akkor a határozati javaslat az előterjesztésből: 2. pontnál van változás, a B. változatot javasolja az előterjesztő. Van-e ellenvetés?

Annus Antal: Elnézést kérek elnök úr, nem a B. változat. A 2. pont A. változat az A/2-vel kiegészítve. És azzal, hogy ez zárolásra kerüljön. És amennyiben ez a cél fog megvalósulni, akkor legyen végrehajtás. Egyébként pedig nem, akkor új döntésre kell jutni majd.

Antall József: Tehát, akkor ez lenne az A/2-es változat, zárolással kiegészítve. Nincs ellenvetés. Akkor a 3. pont, ez a bizonyos kórház, itt van a B. változat.

Annus Antal: Határidő-módosítás, valamint a...

Antall József: Tehát július 31. B. változat. Az esztergomi papi szemináriumnál nincs variáció, 5.-nél sincs. Van még kérdés ennél? Nincs ellenvetés? Akkor ezt a határozati javaslatot ebben a formában elfogadta a Kormány.

Kiss Gyula: Csak kérdezem, mert itt a Silov a távozás kapcsán ugye nagy bejelentéseket tett, ezt a 100 milliárdot bedobta, stb. most erre bizonyos szinten reagálni kéne, hogy mit mondjon a kormányzóvivő a mai ülésről, egy kicsit reflektálásképpen is.

Annus Antal: Elnök úr. Megbeszéltem, én holnap ideülök a szóvivőire is.

Antall József: Nem kell most, mert aki a tárgyalást folytatja, nincs itt a Boross Péter, akkor ebéd után tartasuk.

21.
1991. június 27.

Jeszzenszky Géza külügyminiszter előterjesztése a kormányülésen a Varsói Szerződés megszüntetéséről

Jeszzenszky Géza: Tisztelt Kormány! Valóban formaságnak tekinthetem, azt hiszem, hogy a Kormány egyetértését kérem ahhoz, hogy a Varsói Szerződést, [az] 1985-ben megerősített Szerződést megszüntessük. Az előzményekkel mindenki tisztában van. Sikerült elérni azt, hogy ami még a februári aláíráskor sem volt világos, hogy közös megegyezéssel megszüntethető a Varsói Szerződés. Egy jegyzőkönyv mindenkinek a birtokában van az előterjesztésben, amelyet mindenki kész aláírni. Erre az aktusra hétfőn kerülne sor. A határozati javaslat 7. oldalon szerepel. Ebben a Kormány egyetért ennek a megszüntetésével és felhatalmazza a miniszterelnököt a jegyzőkönyv aláírására. Az aláírást követően ratifikálni kell az egyezményt és, ha valamennyi fél ratifikálta az utolsó okirat letételét követően lép hatályba. Prága, a megszüntetés színhelye lesz, ennek a ratifikálási okmányok letéteményese. Befejeztem, kérem a Kormányt, hagyja jóvá az előterjesztést.

Antall József: Tehát ez a Politikai Tanácskozó Testület utolsó ülése. Országgyűlési határozat van arra, hogy a miniszterelnök képviseli az országot. Tehát a szokásos circuskusok ebben az értelemben nem merülhetnek fel. Úgy, hogy ez van, s ezzel feloszlik a politikai testület is. Tehát befejezzük a Varsói Szerződést. Azt hiszem, nincs ellenszavazat. „Fájdalmas”. Tehát kimondom: a Minisztertanács jóváhagyta és egyetért a Varsói Szerződés megszüntetésének aláírásával.

Elég szomorú, hogy olyan pszichikai és olyan lelkiállapot van sajnos Magyarországon, hogy egy ilyenről nem tombol az ország. Ennyit lehet ehhez.

Mádl Ferenc: Ezzel kapcsolatban van egy ügyrendi kérdésem. Hogy nem beszélünk-e arról, vagy van-e egyáltalán szükség rá, hogy 30-án, amikor a szovjet csapatok kivonulásának különböző ünnepségei vannak Magyarországon, hogy a Kormány, mint olyan, vagy egyes tagjai, azok szereplése,

Antall József: Erre rátérünk még.

Mádl Ferenc: Igen?

Antall József: Igen. Tessék, csak Varsói Szerződés. Tehát akkor a Varsói Szerződéssel összefüggő határozati javaslatot a Kormány jóváhagyta és ezzel felhatalmazást annak aláírására megkaptuk. [...]

MKIF Az Antall-kormány kormányülései 1991. június 158–159. o.

22.
1991. június 28.

A magyar Külügyminisztérium közleménye a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa megszüntetéséről

A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa tagállamai – állandó képviselők szintjén – 1991. június 28-án Budapesten tartották XLVI., egyben utolsó ülészakukat. A tagállamok tényrögzítő jegyzőkönyv aláírásával (utódszervezet létrehozása nélkül) feloszlatták az 1949-ben létrehozott nemzetközi szervezetet.

A jegyzőkönyv-aláírást követő kilencven napon belül megszűnnek a KGST bizottságok, továbbá hatályát veszti a Szófiában 1959-ben aláírt, majd 1974-ben és 1979-ben módosított KGST Alapokmány, valamint az 1985-ben keletkezett Varsói Konvenció a szervezet jogképességéről, kiváltságairól és mentességeiről.

Az ülészak úgy határozott, hogy Kádár Bélának, Magyarország nemzetközi gazdasági kapcsolatok miniszterének elnökletével a közeljövőben létrejövő felszámolási bizottság dönt a KGST vagyon sorsáról.

Magyar Külpolitikai Évkönyv 1991. 240. o.

23.
1991. július 8.

Annus Antal, a szovjet csapatok kivonásával megbízott
kormány meghatalmazott jelentése Antall Józsefnek
a magyar–szovjet gazdasági–pénzügyi megállapodás helyzetéről

Szovjet Csapatok Kivonásával Megbízott
Kormány meghatalmazott

FELJEGYZÉS

Dr. Antall József miniszterelnök úr részére

Budapest

Tárgy: Tájékoztató a szovjet csapatkivonással kapcsolatos gazdasági–pénzügyi megállapodás helyzetéről

A szovjet csapatkivonással kapcsolatos zárótárgyalások, különösen tekintettel a gazdasági – pénzügyi megállapodásra a kijelölt kormány meghatalmazottak vezetésével, szakértői munkacsoportok bevonásával 1991. június 10–25. között kerültek megrendezésre. A tárgyalások alapja a szovjet csapatok magyarországi tartózkodását szabályozó 1957. és 1958. évi Egyezmények, a csapatkivonást rögzítő 1990. évi Egyezmény, valamint az ingatlanok átadás-átvételét és a környezeti károk felmérését részletesen szabályozó közös magyar–szovjet metodikák voltak. Mindezek alapján a szovjet fél követelése az általa épített objektumokért 53.4 milliárd forint. A magyar fél ebből jellege és állapota miatt nem tud hasznosítani és ezért nem tart igényt 29.5 milliárd forint értékű létesítményre, továbbá a szovjet fél által használt magyar épületek karbantartásának elmulasztása miatt 14.3 milliárd forint, környezeti és természeti károk miatt 61.6 milliárd forint, bontási és rekultivációs költségek miatt 5.5 milliárd forint, műemlékekben okozott károk miatt 5.1 milliárd forint követelést jelentett be, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Így a kölcsönös követelések egyenlegénél jelentős magyar aktívum jelentkezik.

A szovjet fél ragaszkodik az 53.4 milliárd forintot kitevő követelésének kiegyenlítéséhez és a magyar követelésekből csak 14.3 milliárd forint elmaradt karbantartást és 2–3 milliárd forint környezeti kárt volt hajlandó elismerni.

Az ismertetett jelentős nézetkülönbség miatt a záró jegyzőkönyv aláírására nem került sor, a tárgyalások a közeljövőben folytatódnak.

A magyar fél kompromisszumos megoldásként kész lenne egy „0” szaldós megállapodásra, de ebben az esetben szüksége van hatékony nemzetközi segítségre a leg-súlyosabb környezeti és természeti károk elhárításában, a legsürgetőbb rekultivációs munkák megvalósításában.

Budapest, 1991. július 8.

Tisztelettel:

*Annus Antal*³⁵⁸
Annus Antal altábornagy

MNL OL XIX–A–150–j 1991. 83. d.

³⁵⁸ Kézírással.

24.
1991. július 16.

Rejtjeltávirat Párizsból. A francia Külügyminisztérium véleménye
Mihail Gorbacsov helyzetéről a Szovjetunióban

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Párizs
Azonosító: PAR10624
Érkezett: 1991. július 16. 12:03
Készítette: Lak.
Ellenőrizte: *Szignó*³⁵⁹

Sürgős!

5, 36, 44

KÜM illetékes főosztályvezetője egy későbbi beszélgetés tárgyául átadta Gorbacsov jövőjéről készített belső elemzésük egy példányát.

Fő megállapításai:

1. Gorbacsov „játékmesterként” jelenik meg Londonban, de politikai marginalizációja már megkezdődött és manőverezési lehetőségei még inkább beszűkülnek az eljövő hónapok során. Az 1990. november és 1991. március közötti időszak megmutatta a SZU-ban zajló folyamatok és Gorbacsov személyes helyzetének törékenységet. A vita azóta lecsendesedett, de a látszólagos béke továbbra sem oldja fel azokat az ellentéteket, amikkel Gorbacsovnak szembe kell néznie az eljövő hónapok során.

Továbbra sincsenek konszenzusos játékszabályok a köztársaságok és az unió, illetve a civil társadalom és a legitimitás hiánytól szenvedő központi hatalom között.

Folyik az SZKP átkozmetikálása demokratikus reformmozgalommá, hogy megteremtse a hiányzó társadalmi politikai hátterét.

³⁵⁹ Nem olvasható kézírással.

A gazdaság általános leállással fenyeget, miközben pl. a költségvetési deficit, a kint lévő pénztömeg nem szabályozott többé és közben pauperizálódó rétegek alakulnak ki.

A gazdasági válság helyi és nemzeti megfosztottság érzetét kelti, ami a sovinizmusban idegen gyűlöletten talál kifejeződési formát.

2. Gorbacsov marginalizációja folyamatban van:

Az unió szétesése valóságos, az elnök ezt nem tudja megállítani, a „9+1” tárgyalások³⁶⁰ ellenére se.

Az államigazgatási és párt struktúrák összeomlása megakadályozza Gorbacsov helyi szintű hatalmi transzmisszióját.

Gorbacsov papíron soha nem látott hatalommal rendelkezik, de ukázai³⁶¹ nincsenek hatással a Szovjetunió gazdaságára, társadalmára.

3. Eddig nem látott mértékben beszűkült mozgástér:

Gorbacsov arra törekszik, hogy a SZU-ban hiányzó legitimitását külföldön keresse.

Igyekszik a reformmozgalomra támaszkodni, hogy az unió egyben tartása szükségessége körül gyűjtse egybe a politikai erőket, s hogy lendületet adjon a diszkreditált SZKP „szociáldemokrata” irányzatának.

Az egyetlen működő szövetségi „emelyű” az elnyomó gépezet, vagyis a hadsereg és a KGB. A hadsereg jelenleg – úgy tűnik – nem kíván szféráján túl szerepet játszani.

A fentiekben ismertetett összefüggésekben Gorbacsov önkéntes vagy kényszerített távozásának időpontja másodlagos kérdés, befolyását a szovjet valóságra már elvezítette. Egy új „zavaros időszak” kezdődött, mely elkerülhetetlenül Gorbacsov távozásához vezet.

A jövőt illetően mind a katasztrófa, mind pedig a „békés átmenet” előrejelzései egyformán valószínűtlenek.

Az anyagot első lehetőséggel postázzuk.

³⁶⁰ A 9+1 tárgyalások a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége (Szojuz Szovjetszkij Szocialiszttyicseskij Reszpublik CCCP – SZSZSZR) egyes függetlenedő kilenc tagköztársaságának (Belorusszia, Észtország, Grúzia, Kazahsztán, Lettország, Litvánia, Moldávia, Oroszország, Ukrajna) tárgyalása a Szovjetunióval.

³⁶¹ Az ukáz eredetileg orosz cári rendelet, parancs vagy tilalom. Itt utasítást jelent.

Lássa:

A Miniszter Kabinet Irodája

Elemző és Tájékoztató Főosztály

VIII. Területi Főosztály

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignó*³⁶²

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 62. d.

³⁶² Kézírással.

25.
1991. augusztus 21.

Emlékeztető Antall József és Borisz Jelcin
1991. augusztusi 21-i telefonbeszélgetéséről

Miniszterelnöki Titkárság
MeT-00184/91.

Szigorúan titkos!
Készült: 1 eredeti + 10 fénymásolt példány
Ez a 2. számú példány
Minősítés: érvényes visszavonásig

FELJEGYZÉS

Antall József miniszterelnök és Borisz Nyikolajevics Jelcin orosz köztársasági
elnök 1991. augusztus 21-i telefonbeszélgetéséről

Antall József miniszterelnök augusztus 21-én kora délután telefonon felhívta Borisz Jelcint, az Orosz Föderáció elnökét. Bevezetőjében sok szerencsét kívánt Jelcin úrnak és munkatársainak. Biztosította az orosz államfőt arról, hogy a világ sok más kormányához hasonlóan a magyar kormány is támogatja Jelcin úr erőfeszítéseit. Hangsúlyozta, hogy a magyar kormány a válság megoldásának alkotmányos módszereit támogatja, köztük az orosz vezetésnek azokat az erőfeszítéseit, amelyek az alkotmányos rend helyreállítására irányulnak.

Reményét fejezte ki, hogy a jelenlegi helyzetben a reformerők a Szovjetunióban sikerrel felülkerekednek a válságos helyzeten. A magyar miniszterelnök utalt a Jelcin elnök úrnak korábban (július 4-én kelt) eljuttatott hivatalos magyarországi látogatásra szóló meghívás érvényességére.

Borisz Jelcin válaszában megköszönte az erkölcsi támogatást nyújtó szavakat, és közölte, hogy a meghívást elfogadja, reméli, hogy annak realizálására még ez év végén, novemberben vagy decemberben sor kerülhet. Jelenleg nyilván erre nincs mód, mert rendkívül drámai a helyzet a Szovjetunióban. Mint ismeretes, az Orosz Föderáció Legfelső Tanácsa ma rendkívüli ülésre ült össze. Ezen az ülésen a képviselők kifejezésre juttatták, hogy a törvénytelenül hatalomra került junta semmilyen rendelkezését nem ismerik el, annak nincs hatálya az Orosz Föderáció területén.

A világ közvéleményének – mondotta – erkölcsi és politikai támogatásban kell részesítenie a demokratikus erőket, el kell ítélnie a fordulatot és a junta döntéseit. Követelni kell az ország törvényes elnökének, Gorbacsovnak a szabadon bocsátását.

A magyar miniszterelnök kérdésére válaszolva az orosz államfő elmondta, hogy jelenleg semmilyen kapcsolattal nem rendelkeznek Gorbacsov elnök úrhoz. Az Orosz Föderáció Legfelső Tanácsa határozata értelmében Szilajev³⁶³ miniszterelnök és Ruckoj alelnök vezetésével ma 15 órakor parlamenti küldöttség utazott a Krímbe, hogy felvegye a kapcsolatot Gorbacsov elnökkel. A küldöttséghez csatlakozott Primakov³⁶⁴ úr, a szovjet elnök munkatársa. Ugyanebben az időben a junta öt tagja szintén elindult a Krímbe. Nem tudja azonban, hogy ez utóbbiaknak mi a célja, lehetséges, hogy csak más helyre kívánják elszállítani, vagy együttműködésre akarják megnyerni a szovjet elnököt. Mindenesetre az Orosz Föderáció küldöttsége azt az utasítást kapta, hogy lehetőleg elsőként vegye fel a kapcsolatot Gorbacsov úrral.

A magyar miniszterelnök további kérdésére válaszolva Jelcin közölte, hogy Scserbakov ellentengernagyot kinevezte Leningrád katonai parancsnokává. Úgy tűnik, hogy az ellentengernagnak sikerült hatékonyan fellépnie, mert a katonai egységek mozgásai Leningrád körül leálltak. Az orosz elnök kapcsolatban áll más köztársaságok vezetőivel is, így pl. Kravcsuk³⁶⁵ ukrán és Nazarbajev³⁶⁶ kazah elnökkel. Mind Ukrajnában mind pedig Kazahsztánban elítélték a junta hatalomra jutását és érvénytelennek minősítették annak minden rendelkezését. Az orosz elnök Kravcsuk elnökkel tegnap is és ma is folytatott telefon megbeszélést. A Baltikumra a junta 30 repülőgéppel küldött katonai egységeket. Megtesznek mindent azért, hogy ezeket és a hasonló katonai mozgásokat megállítsák, illetve megelőzzék. A magyar kormányfő további kérdésére reagálva Jelcin úr kifejtette, hogy a hadsereg nem minden egysége hajlandó elfogadni az orosz elnök utasításait. Megjegyezte, hogy 48 órája nem mozdultak ki az orosz parlament épületéből, onnan tartják a kapcsolatot a külvilággal.

³⁶³ Ivan Sztjepanovics Szilajev (1943–) a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Államközi Bizottságának elnöke – a Gazdasági Közösség miniszterelnöke 1991. szeptember 6. és 1991. december 25. között.

³⁶⁴ Jevgenyij Makszimovics Primakov (1929–2015) a szovjet parlament elnöke 1989. június 3. – 1990. március 31. között. Mihail Gorbacsov tanácsadója 1990 és 1991 között. 1991. augusztustól a KGB Külföldi Hírszerzési Igazgatóságának a vezetője. Az Orosz Föderáció Hírszerző Szolgálatának (Sluzhba vneshney razvedki – SVR) megszervezője. Oroszország külügyminisztere 1996 és 1998 között, majd elnöke 1998. szeptember 12. és 1999. május 19. között.

³⁶⁵ Leonyid Makarovics Kravcsuk (1934–) a független Ukrajna első elnöke 1991. augusztus 24. és 1994. július 19. között.

³⁶⁶ Nurszultan Abisuli Nazarbajev (1940–) 1989-ben a Kazah Kommunista Párt elnöke, 1990-ben a kazah parlament elnöke, majd 1991-től a független Kazahsztán köztársasági elnöke.

Sikerült kapcsolatba lépnie Bush amerikai elnökkel is, akivel az imént fejezte be telefonbeszélgetését.

Az augusztus 21-én 11:00 órakor kezdeményezett beszélgetésre 15 óra 10 perckor került sor, ami 20 percig tartott.

A beszélgetésen jelen volt Hártóné Rózsa Marianna³⁶⁷, a miniszterelnök személyi titkára, Székely Árpád³⁶⁸ kormánytanácsos, Kontra Ferenc tolmács.

Budapest, 1991. augusztus 21.

*Székely Árpád*³⁶⁹

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 61. d.

³⁶⁷ Hártóné Rózsa Marianna (1951–) 1990. május 24-től Antall József személyi titkára, a Miniszterelnöki Titkárság vezetője.

³⁶⁸ Székely Árpád a Miniszterelnöki Hivatal tanácsosa, külügyi-külgazdasági referense 1990 és 1992 között.

³⁶⁹ Kézírással.

26.
1991. augusztus 22.

Antall József megbeszélése Ivan Aboimov budapesti szovjet
nagykövettel a moszkvai eseményekről

Miniszterelnöki Titkárság
MeT-00198/91.
1205/3

Szigorúan titkos!
Készült: 1 eredeti és 8 fénymásolt példányban
Ez a 7. számú példány
Minősítés: érvényes visszavonásig

FELJEGYZÉS

Dr. Antall József miniszterelnök augusztus 22-én, csütörtökön 10 órakor hivatalában fogadta Ivan Aboimovot, a Szovjetunió budapesti nagykövetét.

A közel egyórás találkozó elején a szovjet nagykövet közölte: Mihail Gorbacsov elnök személyes megbízást adott valamennyi szovjet nagykövetnek, hogy haladéktalanul látogatást tegyenek a fogadó ország vezetőinél és adják át a következő tájékoztatást. Ennek szó szerinti szövege:

„1. A Szovjetunió elnökének, Gorbacsovnak az egészségi állapota normális.

2. Az elkövetkezendő napokban az országban teljes mértékben helyreáll az alkotmányos rend.

3. A demokratikus átalakítások politikája az emberi jogok, az aláírt nemzetközi szerződések, konvenciók, más kötelezettségek csorbítatlan betartása változatlanul folytatódik.

4. A Szovjetunió minisztereinek kabinetje az alábbi határozatot hozta.

a. A Szovjetunió miniszteri kabinetje tevékenységében mindig is a Szovjetunió alkotmányának, a Szovjetunió törvényeinek szigorú és csorbítatlan betartásának elvei, valamint az alkotmányosan létrehozott szervek, a Szovjetunió elnökének, Gorbacsovnak és a Szovjetunió Legfelső Tanácsa döntései vezérelték, vezérlik jelenleg, és a jövőben is vezérelni fogják.

b. A kabinet felhívással fordult az ország valamennyi polgárához, valamennyi politikai párt és mozgalom vezetőjéhez, a végrehajtó hatalom mindenszintű vezetőjéhez ne

engedjenek meg semmilyen politikai szélsőségességet, összpontosítsanak a népgazdaság stabilizálásának gyakorlati feladatai megvalósítására, mindenekelőtt a téltre való felkészülésre, az országnak élelmiszerrel és gyógyszerrel való ellátására, az ipari tevékenység, a közlekedés és a népgazdaság más ágazatai munkájának normalizálására.

c. A Kabinet fölhívással fordult valamennyi ország kormányfőjéhez, ne tegyenek olyan gyakorlati lépéseket, amelyek a Szovjetunióval fennálló gazdasági kapcsolatok korlátozására irányulnának, vagy a külföldön tevékenykedő szovjet intézmények munkájának megnehezítésére, mindenekelőtt a bankokéra, gondolva arra, hogy az ország előtt egy nehéz téli időszak áll. Az államot reálisan fenyegeti egy olyan válság, hogy nem tudja ellátni a lakosságot élelmiszerrel és gyógyszerrel. Tehát ilyen esetleges lépések olyan helyzethez vezethetnek, hogy az ellenőrizhetetlenné válik és az ország gazdaságát súlyos, részben ki nem javítható következmények érik. Valamennyi szövetséges köztársaság elszántan támogatja azt, hogy az elkövetkezendő napokban helyreálljon az alkotmányos rend. Moszkvából kivonulnak a katonai egységek, ami ma éjszakára a tervek szerint befejeződik.

Az augusztus 21-én Moszkvában egy sor állam nagykövetével megtartott találkozón e jelen közlés alapvető tézisei már ismertetésre kerültek.”

A nagykövet hozzátette, hogy értelmezése szerint ez az üzenet arra kéri a világ országait, kormányait, hogy segítsék elő a normális feltételek mielőbbi megteremtését a gazdaság működéséhez. Érdeklődött, hogy számíthatnának-e valamiféle segítségre (élelmiszer, gyógyszer) a gazdasági együttműködés terén. Felvetette továbbá az áruszállítások utáni fizetéshalasztás lehetőségét is.

Válaszában a magyar kormányfő megköszönte az üzenetet. Kifejezte meggyőződését, hogy Gorbacsov elnök és a tagköztársaságok között kialakul egy olyan együttműködés, ami a reform folytatását lehetővé teszi. Biztos, hogy új megoldás keresésére van szükség mind a Szovjetunióon belül, mind más országok viszonylatában. Hozzátette, bízunk abban, hogy ezután a sokkoló hatás után a további lépések, a nemzetközi és belső együttműködés eredményes lesz. Ha a kompromisszumok elkerülhetetlenek is, sok minden egyértelműbbé válik egy ilyen helyzet után.

A magyar kormány megmutatta, hogy a válság legnehezebb óráiban is az alkotmányos rend és a törvényesség mellett van. Ezt jelezte, hogy a magyar miniszterelnök ezekben az órákban méltatta Gorbacsov életművét és erre utalt az a távirat is, amelyet a miniszterelnök és a köztársasági elnök Gorbacsov elnökhöz intézett a szovjet elnök augusztus 20-ára küldött üdvözlétére.

A Jelcin elnökkel folytatott beszélgetés során biztatást kívántunk adni az alkotmányos rend és a demokratikus jogok védelmezőinek. Világossá tettük, hogy ragaszkodunk az alapvető politikai és erkölcsi normákhoz. Megkockáztattuk, hogy ezt egy esetleges más vezetés nem jó néven venné.

Szeretnénk, ha a szovjet–magyar kétoldalú kapcsolatok egészét rendeznénk. Készek vagyunk megvizsgálni és tanulmányozni azt, hogy milyen lehetőségek vannak a felvetett kérdésekben. Konkrét választ például a vegyes bizottságon keresztül lehetne találni.

A magyar kormányfő hangsúlyozta: globálisan kell megvizsgálni a szovjet–magyar kapcsolatok egész rendszerét, mert politikai és gazdasági kapcsolataink nagyon fontosak.

Nagy problémáink:

- 1,5–2 Mrd USD aktívumunk a kereskedelmi forgalomban,
- a csapatkivonással összefüggő pénzügyi kérdések.

A miniszterelnök a csapatkivonás gazdasági-pénzügyi elszámolását célzó tárgyalásokról szólva megállapította: ha rögzítik az egyes pontokat, akkor az előrelépés, mert akkor már egy szinten le lehet zárni a tárgyalásokat és egy magasabb szinten lehet azokat folytatni.

A miniszterelnök hangsúlyozta: fontos, hogy világosan lássuk a központi kormányzat és a tagköztársaságok közötti hatásköröket.

A Szovjetunióban lezajlott puccskísérlet igazolta, hogy ehhez hasonló veszélyek fennállnak, ha nem elég határozott a kormányzat az ilyen erőkkel szemben.

Thürmer Gyula³⁷⁰ szovjet kapcsolataira és a puccs idején tett nyilatkozataira utalva a miniszterelnök hangsúlyozta: nem lesz helyes ezek után, ha a Szovjetunió részéről azt kell érezni, hogy egy ilyen ember, egy ilyen politikai párt olyan színben tünteti fel magát, mintha különleges kapcsolatban lenne a Szovjetunióval és Gorbacsovval, mert mindez árt kapcsolatainknak.

Az új helyzetben a diplomáciai kapcsolatok mindkét csatornáját igénybe kell venni annak érdekében, hogy a tényleges magyar álláspontot kifejezésre juttassuk és a magyar kormány is pontosan tájékoztatva legyen a szovjet álláspontról. A magyar–szovjet kapcsolatokat a szomszédság okán is különlegesen kezeljük. A magyar kormányfő kérte, hogy pontosan értelmezzék a világ vezető országaihoz és a szomszédainkhoz fűződő politikai kapcsolatainkat.

Kifejezésre juttatta: szeretnénk, ha a szovjet politikai vezetés értékelné azt a magatartást, amit tanúsítottunk és tanúsítunk.

Aboimov nagykövet az üzenetben foglaltakat értelmezve kérte, hogy tartsuk fenn a gazdasági kapcsolatokat és tegyünk valamilyen lépést a nagyon súlyos gazdasági helyzetben lévő ország megsegítésére.

³⁷⁰ Thürmer Gyula (1953–) 1982-től a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Külügyi Osztályán, majd 1988-tól az MSZMP főtitkárságán dolgozott. 1989-ben Grósz Károly titkára volt. 1989. december 17-től a baloldali Munkáspárt elnöke.

A miniszterelnök megállapította, hogy gazdasági kapcsolataink nem szűntek meg, azokat fenntartottuk és fenntartjuk. Megígérte, hogy a konkrét kérést a mai kormányülésen felveti. Jelezte: elképzelhető egy olyan javaslat, amely szerint egy szovjet munkacsoport vagy bizottság látogatna Magyarországra, amely a magyar féllel minél gyorsabban összegezné kapcsolataink problémáit (kivonulás, gazdasági együttműködés, aktívum).

Aboimov emlékeztetett arra, hogy a tervek szerint szeptember 12-én ülésezett volna a magyar–szovjet vegyes bizottság. A puccs idején szovjet részről kérték az ülésszak időpontjának elhalasztását. Feltehetőleg most már nem reális annak összehívása szeptember elejére, de nagy szükség van annak mielőbbi megtartására. A miniszterelnök és a nagykövet egyetértettek abban, hogy a vegyes bizottság későbbre halasztott ülése előtt mihamarabb kerüljön sor egy alacsonyabb szintű (pl. helyettes államtitkári) megbeszélésre.

A miniszterelnök a továbbiakban hangsúlyozta: világosan kell látni, hogy a Nyugatnak is, de minden országnak átgondolt politikai stratégiával kell rendelkeznie, mert nincs a világ felkészülve a válsághelyzetekre, értve ez alatt nemcsak a szovjetunióbeli, hanem a jugoszláviai és más válsághelyzeteket is.

A jugoszláviai kérdés kezelésében, amely nem halványulhat el most sem, nagyon fontos, hogy a Szovjetunió aktív legyen. A miniszterelnök megerősítette: Magyarország semmiféle olyan lépést nem tesz, ami határrevízióra irányulna. Ezeket az állításokat a szerb kommunista és jobboldali nacionalisták terjesztik, akik a magyarságot, mint ellenségképet akarják feltüntetni.

A magyar kormány megerősítette, hogy a Helsinki Alapokmány talaján áll és semmiféle irredenta lépés vagy határrevízió nem áll szándékában. Amit konkrétan leszögezett az emberi jogi, kisebbségi jogi kérdés. A miniszterelnök utalt arra, hogy nehéz helyzetben vagyunk, mivel három köztársaságban is él magyar kisebbség. Ha az egyik helyen támogatunk, akkor azt rossz néven veszik a másik helyen. A Szovjetunió, Gorbacsov visszatérése után, illetve a szovjet és az orosz kormány – a francia és az angol mellett – tudná megértetni a szerbekkel, hogy nem folytathatnak olyan politikát, amely egy Nagy-Szerbia kialakítására irányul. Ebben a kérdésben a Szovjetunióknak együtt kell működnie a Nyugattal. Tény, hogy a Szovjetunióknak van a legnagyobb tekintélye a történelmi hagyományok, a szerb ortodox egyházzal való kapcsolatok miatt. A magunk részéről amellet vagyunk, hogy a demokratikusan megválasztott szuverén köztársaságok konföderációja maradjon fenn, mert nem akarjuk, hogy szétessen Jugoszlávia. Fontos ugyanakkor, hogy a Vajdaság és Koszovó autonómiáját erősítthesse, mert csak így stabilizálódhat Jugoszlávia. A szovjet kormány és diplomáciai ebbe az irányba gyakoroljon nyomást a szerbekre. A magyar kormányfő még megjegyezte, hogy a szövetségi kormány is örülne ennek.

Aboimov hozzátette, hogy álláspontjaink nem nagyon különböznek. Az álláspontok értelmezése során felmerült félreértések jövőbeni elkerülése érdekében javasolta, hogy a két fél egyeztessen és hangolja össze lépéseit.

A miniszterelnök ismételten hangsúlyozta: fontos, hogy a szerbekre hassanak, mivel rájuk az oroszok, a franciák és az angolok hatnak, míg a horvátokra és a szlovénekre inkább az osztrákok és a magyarok.

A találkozón megállapodás jött létre arról, hogy a két ország külügyminisztériumai között konzultációra kerüljön sor a jugoszláviai helyzetről. Az elképzelések szerint a konzultációba a felek a bolgárokat is bevonnák.

Budapest, 1991. augusztus 22.

*Aláírás*³⁷¹

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 61. d.

³⁷¹ Nem olvasható kézírással.

27.
1991. augusztus 27.

Antall József levele Mihail Gorbacsovnak a budapesti szovjet nagykövettel, Ivan Aboimovval folytatott megbeszélést követően

A Magyar Köztársaság Miniszterelnöke
00414/5/91.

Budapest, 1991. augusztus 27.

Mihail Szergejevics Gorbacsov úrnak,
a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Elnökének
Moszkva

Tisztelt Elnök Úr!

Nagy örömmel és megnyugvással fogadtam augusztus 22-én kézhez kapott üzenetét egészségi állapotáról, az alkotmányos rend helyreállításáról, a demokratikus átalakulás politikájának megerősítéséről, valamint a Szovjetunió Miniszteri Kabinetje határozatairól. Ez alkalomból is megerősítem: a Magyar Köztársaság kormánya továbbra is mindent megtesz a kölcsönös előnyökön nyugvó jószomszédi kapcsolatok elmélyítésére. Meggyőződésünk, hogy az országunkban kibontakozó átalakulás sikere egyben nemzetközi, európai és magyar érdek is.

Engedje meg, hogy tájékoztassam az országaink közötti kapcsolatok alakulásáról. Megítélésem szerint az országaink társadalmi-gazdasági helyzetében, kapcsolati rendszerében bekövetkezett új helyzethez, a konvertibilis valuta-elszámolásra, a világpiaci árakra való áttéréshez nem tudtunk eddig alkalmazkodni. Így a külkereskedelmi forgalom 1991 első 7 hónapjában több mint 50%-kal, a szovjet piac ellátására szakosodott ipari és mezőgazdasági üzemeink termelése 50–70%-kal csökkent, a vállalatok között az elmúlt évtizedekben kialakult kooperációs kapcsolatok megszakadtak, termelési-szolgáltatási kultúrák sorvadnak el gyors ütemben, s ebből adódóan foglalkoztatási-szociális-politikai feszültségek éleződnek ki.

Az 1991. évi államközi gazdasági-kereskedelmi megállapodás mintegy 2,1 Mrd USD összegű szovjet, illetve 1,8 Mrd USD összegű magyar exportot irányozott elő. Augusztus közepén vállalataink összes szállítási kötelezettsége a szerződésállomány alapján a szovjet exportban meghaladja az 1,5, a magyar exportban az 1,8 USD össze-

get. Ezzel szemben, míg a magyar vállalatok importja a tényleges fizetések alapján eléri a 700 M USD-t, a szovjet szervezetek mindössze 170 M USD körüli tényleges fizetést eszközöltek. Lebonyolódott ezen kívül oldalanként további, mintegy 50–50 M USD összegű barterforgalom.

Az év folyamán illetékes minisztériumaink számos esetben folytattak tárgyalásokat a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok élénkítése, a magyar exportszerződések teljesítésének elősegítése céljából. Így pl. ez év áprilisában azt az ígéretet kaptuk, hogy 41 magyar részről eszközölt tényleges fizetések minimum 65%-ig az illetékes szovjet bank is lehetővé teszi a magyar szállítások kifizetését. Ugyancsak áprilisban magyar részről javasoltuk, hogy a megalakuló Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank segítségét igénybe véve hozzunk létre korszerű klíring-elszámolási rendszert. Májusban külgazdasági miniszterünk arra tett javaslatot V. Scserbakov miniszterelnök-helyettes úrnak, hogy a magyar cégek által 1991. második felében vásárlandó kőolaj ellenértéke finanszírozná a magyar exportot. Ez év eleje óta folyamatosan szorgalmazzuk vállalataink mozgásterének kiszélesítését, a rendelettel betiltott bartertevékenység felújítását. A közelmúltban módosított szovjet szabályok viszont a normális bartertevékenység kialakítását továbbra is gátolják.

Sajnálatlall kell megemlítenem, hogy ez ideig nem rendeződött a szovjet részről, 1991-től esedékes több mint 1,6 Mrd USD értékű adósság visszafizetése. Nem tudtak még megállapodni meghatalmazottaink – véleményem szerint nem a magyar fél hibájából – a szovjet csapatkivonással kapcsolatos pénzügyi-vagyonjogi kérdések számunkra is elfogadható rendezésében sem. Nem tudták szakértőink befejezni az országaink közötti kapcsolatok alapjait meghatározó szerződéssel összefüggő tárgyalásokat.

Országaink politikai-gazdasági kapcsolatainak új alapokra helyezését, az Orosz Föderációval, Ukrajnával, Kazahsztánnal és a többi köztársasággal már kialakított kapcsolataink fejlesztését a magyar kormány kulcsfontosságúnak tartja. Megítélésem szerint ennek lehetőségét közös erőfeszítésekkel rövid időn belül megteremthetjük. Különösen fontosnak tartom az előrelépést és az Ön személyes támogatását az alábbi kérdések rendezésében:

- Gyorsítsuk meg a két ország közötti alapszerződéssel kapcsolatos tárgyalásokat az önhöz intézett május 9-i levelem szellemében.

- Keressünk megoldást a mintegy 1,8 Mrd USD összegű export szerződések teljesítését akadályozó problémák kiküszöbölésére. Ezek a szerződések olyan cégek szállításait irányozzák elő, amelyeket mind a szovjet kormány, mind a szerződő szovjet vállalatok a Szovjetunió számára alapvető fontosságúnak tekintettek.

- Gyorsított ütemben fejezzük be tárgyalásainkat a Szovjetunió részéről a Magyar Köztársasággal szemben fennálló több mint 1,6 Mrd USD összegű tartozás rendezé-

séről. Magyar részről készek vagyunk e tartozás rendezéséhez harmadik országok közreműködését is igénybe venni.

– Nagyobb megértést kérünk a szovjet csapatkivonással kapcsolatos vagyoni jogi-pénzügyi kérdések rendezésében, a magyar fél környezetvédelmi kárigényének elismerésében.

– Segítsük elő a külkereskedelmi forgalom kedvező alakulását elősegítő megállapodások létrehozását a Szovjetunió központi és köztársasági bankjaival.

– Nagy előrelépést jelentene a barter lehetőségek számottevő bővítése.

Tisztelt Elnök Úr!

A Szovjetunió Miniszteri Kabinetje üzenetében kitért a szovjet lakosság ellátása szempontjából alapvető jelentőségű élelmiszer és gyógyszerellátás nehézségeire. A magyar élelmiszerek és gyógyszerek szállítására kötött szerződéseink teljesítésére vállalataink készen állnak. A fizetési problémák rendezése esetén vállalataink felkészültek ezen termékek gyorsított leszállítására, az éves szerződések teljesítésére. A magyar vállalatok jelentős mennyiségben tudnak szállítani gabonát, bizonyos hús- és takarmányféléket, húskonzervet, cukrot, zöldség- és gyümölcskonzerveket, almát, bort és pezsgőt, valamint más élelmiszeripari termékeket. Kiegészíthetnénk szállításainkat olyan árukkal is, mint pl. autóbuszok és alkatrészek, ipari fogyasztási cikkek, élelmiszeripari és más közfogyasztási cikkek gyártó gépek, stb.

Vállalataink az 1991. évi gyógyszer szállításokra több mint 400 M USD értékben kötöttek szerződéseket. Szovjet fizetési készség hiánya miatt eddig mindössze 6 M USD értékű szállítás történt. Az elmúlt hetek során az SZSZKSZ Egészségügyi Minisztériumával egyeztettük mintegy 120 M USD értékű gyógyszer specifikációját, amely a szerződés keretében azonnal szállítható. A magyar gyógyszeripar felkészült arra, hogy a szállításokat, megfelelő banki garancia mellett, három hónapos fizetési halasztással azonnal megkezdje, összesen mintegy 250 M USD értékig. Ha a korábbi megállapodásokban feltüntetett termékeken, mennyiségeken felül új igények merülnek fel, ezek közlése után haladéktalanul megvizsgáljuk szállítási lehetőségeinket.

Tisztelt Elnök Úr!

Tájékoztatom, hogy Dr. Kádár Béla urat, a Magyar Köztársaság Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok miniszterét felhatalmaztam arra, hogy a levelemben tett, a két ország gazdasági-kereskedelmi kapcsolatainak megújítására vonatkozó javaslataimról, az élelmiszeripari, gyógyszer- és egyéb szállítások lehetőségéről tárgyalásokat folytasson. Kérem tájékoztatását, hogy önök részéről kik lesznek a tárgyalópartnerek.

Meg vagyok győződve arról, hogy közös erőfeszítéseink eredményeként, céltudatos, kemény munkával politikai-gazdasági-kereskedelmi együttműködésünk kiszélesít-

hető. Kormányom részéről ehhez minden lehetséges segítséget és támogatást kész vagyok megadni.

Őszinte nagyrabecsüléssel

*Antall József*³⁷²

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 61. d.

³⁷² Kézírással.

28.
1991. augusztus 28.

Székely Árpádnak, a Miniszterelnöki Hivatal tanácsosának
összefoglaló feljegyzése Antall József miniszterelnök és Andrej
Kozirjev orosz külügyminiszter budapesti megbeszéléséről

Miniszterelnöki Titkárság
MeT-00202/91.

Szigorúan titkos!
Készült: 1 eredeti + 11 fénymásolt pld.
Ez a 2. számú példány Minősítés érvényes visszavonásig!

FELJEGYZÉS

Antall József miniszterelnök és Andrej Kozirjev orosz külügyminiszter
1991. augusztus 28-ai megbeszéléséről

A találkozó elején Antall József miniszterelnök átadta az orosz külügyminiszternek Borisz Jelcin orosz elnöknek szóló válaszlevelét. Hangsúlyozta, hogy fontos és tanulságos volt az a telefonbeszélgetés, amelyet a puccs válságos óráiban folytatott Jelcin elnökkel. A magyar miniszterelnökre nagy hatást gyakorolt Jelcin elnök helyzet-elemzése, amelyben kifejtette, hogy a drámai helyzet ellenére reméli a demokratikus reformerők felülkerekedését.

A magyar kormányfő emlékeztetett arra, hogy Aboimov nagykövet úr az utasításának megfelelően ugyan átadta a puccsisták minden kormányhoz eljuttatott felhívását, amihez nem fűzött különösebb kommentárt. Annál örömtelibb volt mind a kormányfő, mind a szovjet nagykövet számára a következő találkozó, amelyen a nagykövet azzal az örömhírral szolgálhatott, hogy kudarcot vallott a puccsisták kísérlete.

Az orosz külügyminiszter köszönetét mondott a magyarországi meleg fogadtatásért, külön is azért a lehetőségért, hogy találkozhat miniszterelnök úrral. Nagyra értékelte a puccs válságos óráiban nyújtott magyar támogatást. Átadta Borisz Jelcin elnök és Ivan Szilajev kormányfő üdvözlét. Kitért arra, hogy elutazása előtt az orosz elnök is meleg hangon emlékezett meg a magyar miniszterelnökkel folytatott telefonbeszélgetéséről. Andrej Kozirjev hangsúlyozta, az oroszországi vezetés természetes partnereinek tekinti a kelet-közép-európai demokratikus országok vezetőit, így a magyar kormányt is.

Az orosz külügyminiszter elmondta, hogy a puccs drámai óráiban sok minden tisztázódott, most le kell vonniuk a következtetéseket. Maga Gorbacsov elnök is vizsgatérése után úgy nyilatkozott, immáron egy új országba jöhetett vissza. Az eseményeket az orosz vezetés mindvégig reálisan és helyesen értékelte. A kibontakozásnak egyetlen útja lehet a reformok és a demokrácia elmélyítése. Bonyolult és nehéz utat kell még bejárniuk, de a demokratizmus alapelvétől nem térhetnek el. Jelenleg legfontosabb feladatuk az ország stabilizálása. A tagköztársaságok egymás után jelentik be függetlenségi törekvésüket. Ezért nyilvánvalóan át kell dolgozniuk a szövetségi szerződés mostani tervezetét. Az Orosz Föderáció kétoldalú szerződésekkel is stabilizálni kívánja helyzetét mind a Szovjetunión belül, mind más külföldi államokkal. Így a kelet-közép-európai országokkal és Magyarországgal is kétoldalú megállapodásokat kívánnak kötni. Mindenesetre az Orosz Föderáció csak olyan új Unióba hajlandó belépni, amely szoros baráti kapcsolatokat ápol a Magyar Köztársasággal.

Az orosz külügyminiszter köszönetét mondott Jelcin elnök magyarországi hivatalos látogatásra történő meghívásáért. Közölte, hogy jelenleg ugyan nyilván nem tudunk időpontot egyeztetni, de az orosz elnök még ez évben szeretné realizálni látogatását.

A magyar miniszterelnök hangsúlyozta, hogy már a puccs kezdetén azonnal kapcsolatba lépett több nyugati ország vezetőjével. Mind Kohl német kancellárnak, mind Bush elnöknek kifejtette, hogy a kialakult helyzetben Jelcin orosz elnök játszhatja a katalizátor szerepét. Utalva az orosz külügyminiszter szavaira hangoztatta, hogy a magyar és az orosz nép között az elmúlt két világháború ellenére baráti érzések alakultak ki. Amikor országaink politikailag eltérő álláspontot képviseltek a magyar miniszterelnök akkor is hangsúlyozta a népek közötti kapcsolatok szerepét. Kijelentette, hogy a magyar kormány soha sem tévesztette össze a politikai rendszereket a népekkel. Amikor új alapokra kívánjuk helyezni kétoldalú kapcsolatainkat figyelembe kell venni a magyar–orosz hagyományok pozitív elemeit is. Ugyanígy számolni szükséges a népek szabadság és demokrácia iránti óhajával.

Antall József az új magyar kormány tevékenységéről szólva kifejtette, hogy a magyar koalíciós kormány működése alatt kétoldalú kapcsolatainkban voltak melegebb és hűvösebb időszakok is. A magyar kormány élen járt a Varsói Szerződés és a KGST feloszlátásában, a lehetőségekhez képest sürgette a szovjet csapatok minél előbbi kivonását Magyarországról. Az elmúlt időszakban problémák is keletkeztek kétoldalú kapcsolatainkban: az árucseré forgalomban mintegy másfél milliárd dollárnyi magyar aktívum keletkezett, a szovjet fél elfogadhatatlan követelése miatt nem tudtunk megállapodni a tervezett alapszerződés biztonsági klauzulájában, nyitottak a csapatkivonással kapcsolatos pénzügyi elszámolás kérdései, a magyar fél többször is kérte az 1956-os szovjet beavatkozás elítélését. A magyar kormányfő

utalt Gorbacsov szovjet és Jelcin orosz elnökhöz intézett válaszlevelére, amelyben kifejtette a magyar elképzeléseket a vázolt problémák megoldásának módozatairól. A magyar kormány egy csomagtervben javasolja megoldani a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok jelenlegi problémáit, ezzel lehetőség nyílna arra, hogy a kétoldalú kapcsolatokat új, piaci alapokon fejleszthessük a jövőben. Utalt arra, hogy az orosz külügyminiszternek alkalma lesz erről részletesebben is tájékozódnia a Kádár Béla miniszter úrral folytatandó megbeszélésén.

A magyar miniszterelnök leszögezte, hogy a többi szovjet tagköztársaságtól különállóan kezeljük a balti államok kérdését. Ezek az országok a Molotov–Ribbentrop paktum³⁷³ következményeként váltak a szovjet annexió áldozataivá. így függetlenségük megvalósításával mindössze a korábbi nemzetközi jogi helyzet áll helyre. A többi köztársaság és a központi szervek viszonya természetesen a további belső fejlődés függvénye. Az látható, hogy Oroszország szerepe mindenképpen megnövekszik.

A miniszterelnök biztosítékokat kért az orosz külügyminisztertől arra vonatkozóan, hogy a Szovjetunió nukleáris fegyverei megbízható ellenőrzés alatt állnak.

Antall József felhívta az orosz külügyminiszter figyelmét arra, kíváncsún tartaná, ha mind Gorbacsov, mind Jelcin elnök határozottan állást foglalna a jugoszláv válság békés megoldása érdekében. Emlékeztetett arra, hogy több ország budapesti nagyköveteivel augusztus 23-án tartott megbeszélésére Aboimov nagykövet urat is meghívtuk. Ezzel azt kívántuk kifejezésre juttatni, hogy az Európai Közösségek és a Hetek³⁷⁴ mellett Oroszországnak is fontos szerep juthat abban, hogy megakadályozzuk a Balkán lángba borulását. Ez utóbbi veszély csak úgy kerülhető el, ha Oroszország e kérdésben is a Nyugattal összhangban lép fel. Ezzel Oroszország presztízse is nőne, egy olyan országé, amely béketeremtő szerepet játszik. A szerb vezetésre, valamint a szerb demokratikus erőkre is elsősorban az angolok, a franciák és az oroszok tudnának pozitív hatást gyakorolni. Ez annál is fontosabb, mivel ha nem tudunk békés megoldást találni jugoszláv válságra, akkor a Nyugat le fogja értékelni térségünket, mint amely nem képes európai jellegű együttműködésre. A magyar miniszterelnök rámutatott arra, hogy a jugoszláviai válság legutóbbi eseményei különösen aggasztják a magyar kormányt. A menekültek száma meghaladja a tízezer főt. Egye-

³⁷³ Vjacseszláv Mihajlovics Molotov (1890–1986) szovjet külügyi népbiztos (külügyminiszter) és Joachim von Ribbentrop (1893–1946) Németország külügyminisztere 1939. augusztus 23-án meg egyeztek, megnemtámadási egyezményt írtak alá. A titkos záradékban felosztották egymás között Közép- és Kelet-Európát. Lengyel területen a vonal a Visztula, Narew és San folyók mentén húzódott, így a Szovjetunió befolyása alá kerülhetett a balti államok, Finnország és a román fennhatóság alatt álló Besszarábia. Németország érdekszférája ezektől a területektől nyugatra húzódott.

³⁷⁴ A G–7 tagországokról van szó.

dül augusztus 22-én nyolc alkalommal sértették meg jugoszláv vadászgépek Magyarország légterét. Mind az amerikai kormány, mind a nyugat-európaiak mára megértették, hogy a szerbekkel külön is szükséges tárgyalni. Magyarországnak is volt némi szerepe abban, hogy ez a felismerés mind az USA, mind az Európai Közösségek legutóbbi állásfoglalásaiban már tükröződik.

Andrej Kozirjev kifejtette, hogy a kétoldalú alapszerződés problémái már régóta ismertek Jelcin elnök és az orosz vezetés előtt. Meg az elmúlt évben alkalma volt ezzel megismerkednie, amikor Jelcin elnökkel közösen látogattak Prágába. Meggyőződhettek arról, hogy az akkori szovjetvezetés felesleges biztonságpolitikai követeléseket támaszt a kelet-közép-európai országokkal szemben, ő személyesen már az elmúlt év végén kérte Besszmertnih akkori szovjet külügyminisztert és Kvicinszkij külügyminiszter-helyettest, hogy álljanak el ezektől a követelésektől. Az orosz vezetés álláspontja a biztonsági klauzulával kapcsolatban az, hogy az azért is túlzott és felesleges követelés, mert nincs olyan szövetségi szerződés jelenleg a világban, amely ellensége lenne Oroszországnak. Egyetért azzal, hogy a Baltikumot illetően – bármily sajnálatos is ez – el kell ismerni, hogy ezek az országok annexió áldozataivá váltak. Ezért tehát a három balti állam helyzetét külön kell választani a többi tagköztársaságétól. Jelcin elnök már alá is írta e három ország elismeréséről szóló rendeletét. Ugyanakkor mindenki tudatában van annak, hogy az immáron függetlenné váló köztársaságok között továbbra is szükség volna a szoros gazdasági együttműködésre. Erre a balti államok jelenlegi vezetői is készek. A gazdasági kapcsolatok fejlesztéséről a 15 eddigi tagköztársaság külön megállapodást kíván kötni. A köztársaságok közötti gazdasági kapcsolatok kezelése céljából azonnal létrehozta egy koordináló tanácsot. A rendkívüli helyzet miatt az Orosz Föderáció minisztériumai irányítják ideiglenesen az eddigi szövetségi minisztériumokat. Gorbacsov elnök ennek megfelelően bízta meg ideiglenesen Szilajev orosz miniszterelnököt a szövetségi kormányfői feladatok ellátásával is. Erre azért volt szükség, mert a szövetségi kormány a puccs idején tétlenségével diszkreditálta magát. E minisztériumok fiatalabb korú beosztottjai szintén élesen bírálják a korábbi vezetést.

Az orosz külügyminiszter biztosította a magyar miniszterelnököt arról, hogy megbízhatóan ellenőrzésük alatt tartják mind a stratégiai, mind a taktikai nukleáris fegyvereket. Erről a kérdésről tegnap telefonon is konzultált Jelcin elnökkel, aki megerősítette a fenti tényállást. Aboimov nagykövet a fentiekhez hozzátette, Saposnyikov marsall, az új honvédelmi miniszter tegnap nyilatkozatban biztosította a világ közvéleményét arról, hogy a Szovjetunióban megbízhatóan ellenőrzik a nukleáris fegyvereket. A Szovjetunió minden nemzetközi kötelezettségének eleget fog tenni a jövőben is. A külügyminiszter hozzátette, hogy stratégiai nukleáris fegyverek csak három köztársaságban, Oroszországban, Ukrajnában és Kazahsztánban találhatók.

A taktikai nukleáris fegyverek azonban hadosztályi kezelésben is találhatók, ami azt jelenti, hogy valamennyi köztársaságban vannak ilyen fegyverfajták.

Az orosz külügyminiszter hangsúlyozta, nem szabad eufóriába esni a sikertelen puccs után senkinek, mert még hosszú és bonyolult út előtt állnak. Ezen az úton nem szabad megtorpanniuk. Az EBEÉ folyamat, illetve az abban részes államok úgy nyújthatnának segítséget a jelenlegi helyzet stabilizálásához, hogy közvetett módon befolyásolva valamennyi eddigi tagköztársaság elismerné a Helsinki Záróokmány alapelveit mind a külső, mind a belső határokra vonatkozóan. Mindezzel nem kívánják veszélyeztetni vagy megingatni az EBEÉ folyamat eddigi eredményeit.

Jugoszláviával kapcsolatban rámutatott arra, hogy Hazbulatov³⁷⁵ alelnök (Jelcin helyettese) jelenleg Belgrádban tárgyal. Csak remélni tudja, hogy a miniszterelnök úr által kifejtettek szellemében folytat tárgyalásokat jugoszláviai partnereivel. Mind ezt azért mondja, mert tudni kell, hogy a jelenlegi bonyolult helyzetben a szovjet külügyminisztériumban hasonló a helyzet, mint más szovjet főhatóságoknál. Jelenleg a külügyminisztérium átszervezése nem szerepel Jelcin és Gorbacsov elnök prioritásai között. Ehhez Aboimov nagykövet hozzátette, hogy a jugoszláv helyzetről miniszterelnök úrral folytatott beszélgetéséről azonnal jelentett központjának.

Miniszterelnök úr a fentiekre való tekintettel újólág kérte az orosz külügyminisztert, hogy Oroszország összehangoltan cselekedjék a Nyugattal a jugoszláv válság megoldása érdekében. Hangsúlyozta, hogy az EBEÉ előírásait a határok tekintetében nagyon fontos minden partnerrel elfogadtatni. Ha a belső határok megváltoznának (lásd: a horvátországi szerb beavatkozást) az beláthatatlan következményekkel járna. Ez különösen aggaszt bennünket a Vajdaságban élő magyar kisebbség miatt. A belső határok megváltoztatásának Moldáviával kapcsolatban is súlyos következményei lehetnek. Ezért mind az európaiaknak, mind az USA-nak, mind Oroszországnak nagy a felelőssége, hogy ne szabaduljanak el az indulatok, ne destabilizálódjon az a térség, amely Finnország és Görögország között terül el. A magyar kormány éppen arra törekszik, hogy minél inkább stabilizálódjon térségünk helyzete, reményeink szerint Magyarországról a legkevésbé fognak destabilizáló hatások kiindulni.

Antall József miniszterelnök úr a találkozó végén ajándékot nyújtott át orosz külügyminiszternek és kérte, hogy azt továbbítsa Borisz Jelcin elnök úrnak.

A beszélgetésen, amely mintegy 75 percig tartott, jelen volt Somogyi Ferenc külügyi államtitkár, Marinovich Endre c. [címzetes] államtitkár, kabinetfőnök, Kodolányi Gyula³⁷⁶ c. [címzetes] államtitkár, Székely Árpád kormánytanácsos, Monori

³⁷⁵ Ruslan Hazbulatov (1942–) az Orosz Föderáció Legfelsőbb Elnökségének alelnöke 1991. július 10. és 1993. október 10. között.

³⁷⁶ Kodolányi Gyula (1942–) 1990 májusától Antal József miniszterelnök külpolitikai főtanácsadója, 1990. november 6-tól címzetes államtitkár. A Miniszterelnöki Tanácsadó Testület vezetője annak

István külügyminisztériumi főosztályvezető, Kontra Ferenc külügyminisztériumi főosztályvezető-helyettes (tolmács), valamint Ivan Aboimov szovjet nagykövet és Andrej Skurkó, az orosz külügyminiszter személyes munkatársa.

Budapest, 1991. augusztus 28.

*Székely Árpád*³⁷⁷

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 60. d.

megszűnéséig, 1992 szeptemberéig.
³⁷⁷ Kézírással.

29.
1991. augusztus 29.

Rejtjeltávirat Moszkvából. Andrej Kozirjev orosz külügyminiszter
budapesti látogatásának moszkvai visszhangja

KÜM Távközlési Főosztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Moszkva
Azonosító: MOW10933
Érkezett: 1991. augusztus 29. 18:05
Készítette: Gk.
Ellenőrizte: *Szignó*³⁷⁸

Sürgős!

Andrej Kozirjev elégedetten nyilatkozott budapesti látogatása eredményéről. Hangsúlyozta, hogy nagyra értékeli Antall József miniszterelnök úrral folytatott érdemi megbeszélést, amelynek keretében sikerült áttekinteni az új alapokon történő együttműködés időszerű kérdéseit. Ismét meggyőződött arról, hogy a magyar–orosz kapcsolatok fejlesztésének megvannak a szükséges objektív és szubjektív feltételei, a kölcsönös politikai akarat.

A Külügyminisztérium együttműködést szabályzó konzultációs terv aláírását előremutató, fontos események értékelte. Aláhúzta, hogy a budapesti látogatása eredményeiről sürgősen tájékoztatni fogja Borisz Jelcint és egyben személyesen is azon lesz, hogy Jelcin ez évi magyarországi látogatása realizálódjon.

A beszélgetés során még egyszer kérte köszönetének tolmácsolását a szívélyes, bensőséges fogadtatásért az őszinte légkörben lefolytatott megbeszélésekért.

Lássa:
III. Területi Főosztály
Láttam: *Szignó*
Intézkedtem: *Szignó*³⁷⁹

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 60. d.

³⁷⁸ Kézírással.

³⁷⁹ Kézírással.

30.
1991. augusztus 30.

Rejtjeltávirat Moszkvából. Antall József levele
Mihail Gorbacsovnak

KÜM Távközlési Főosztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Moszkva
Azonosító: MOW00937
Érkezett: 1991. 08. 30. 12.52
Készítette: RFJ
Ellenőrizte: *Szignó*³⁸⁰

Sürgős!

Augusztus 29-én 10.30-kor alkalmam volt átadni Antall József miniszterelnök úr Gorbacsov elnöknek szóló levelét A. [Anatolij] Sz. Csernyajevnek, a Legfelső Tanács tagjának, Gorbacsov külügyi főtanácsadójának, aki mint ismeretes, a Krímben együtt volt Gorbacsovval fogva tartva.

Csernyajev a levél figyelmes elolvasása után hangsúlyozottan az elnök nevében is kifejezte köszönetüket a magyar vezetés, vezetőtestületek és személyesen a miniszterelnök úr egyértelmű, határozott és haladéktalan baráti állásfoglalásáért, az alkotmányosság, a haladás, a demokrácia és a jószomszédi viszony érdekében.

Közölte, hogy a levelet még a nap folyamán továbbítani tudja Gorbacsov elnökhöz. Tekintettel a levél nagyobb részének tartalmára az abban jelzett konkrét, szakmai jellegű kérdésekre, azt Gorbacsov Szilajevhez fogja továbbítani, aki minden bizonnyal megtalálja a megfelelő személyiséget, hogy azokkal foglalkozzon. Kérte megértésünket, hogy a levélben érintett konkrét kérdésekkel a szovjet szövetségi vezetés csak újjáalakítása után tud foglalkozni. Azt javasolta, hogy a felvetett kérdések napirenden tartása végett keressem majd fel az előreláthatóan ma megalakuló Nemzetbiztonsági Tanács azon tagját, aki a nemzetközi és a nemzetközi gazdasági kapcsolatokért lesz felelős. Nem kizárt, hogy ez a személy Primakov lesz. Arról is

³⁸⁰ Kézírással.

tájékoztattott, hogy az új testületben a köztársaságok vezetői és a 7–8 vezető politikus kap helyet, köztük Jakovlev³⁸¹, Szobcsak³⁸², Bakatyin.

A gazdasági együttműködést a Magyar Köztársasággal továbbra is fontosnak tartják, országunk hatékonyan tudna részt venni a Szovjetunió krónikusan rossz ellátásának javításában. Tudja, hogy a korábbi kapcsolatokban sok gond halmozódott fel, amelyek most mind fékezően hatnak. Ezt az állapotot meg lehet és meg kell haladni.

Értékelése szerint számukra jelenleg a legfontosabb a szövetség jövőjének meghatározása. Ma már minden számottevő belső erőnek világossá vált, hogy a szövetség erőszakos eszközökkel nem tartható össze. A junta ez irányú próbálkozása csak idiotizmusnak minősíthető. Az új szövetség kialakításában a belső követelmények mellett figyelembe kell venni a nemzetközi fogadtatást is. Az új szövetség minden vonatkozásban ténylegesen önálló, szuverén államok között lehet tartósan életképes. De aki ezt így sem akarja, azt el kell engedni.

Ukrajnában járt szövetségi képviselők küldöttsége is ebben a szellemben folytatott tárgyalásokat az ukrán vezetéssel. A döntés sorsdöntő, azt minden köztársaságnak alaposan és felelősséggel át kell gondolni és véghez kell vinni. Nem lesz egyszerű dolog az új polgári, katonai és gazdasági struktúra kiépítése. Ma még nehéz előre látni, hogy ki marad benn a szövetségben, de úgy gondolja, hogy a legfontosabb kapocs a piaci alapokra épülő gazdasági kapcsolat lesz. A baltikumi országok „már elmentek”, és valószínű Moldávia is elmegy. Az örmények kiválása a muzulmán környezet és a grúzokkal fennálló ellenségeskedés miatt számukra kockázatos. Ukrajna ténylegesen önálló államként minden bizonnyal bent marad az új szövetségben, bár számos kérdést tisztázni kell. A határok átrendezését és annak beláthatatlan következményeit csak úgy lehet elkerülni, ha az orosz ember, aki kivívta a Krím és a Déli Part szabadságát és megszabadította az ukránokat a tatároktól, a jövőben sem, mint idegen állam polgára juthat be e térségbe, így Ogyesszába is. A legutóbbi események azt igazolták, hogy az oroszok is megváltoztak és ténylegesen a demokráciát akarják.

A Legfelső Tanács további sorsát kétségesnek tartják. Az eseményekről több napja tartó vita is az önigazolás és önsiratás, nem pedig a szükséges tanulságok levonása jegyében történik. A lakosság ennél sokkal többet várt a képviselőktől és a parlamenttől. Mindez előrevetíti a Legfelső Tanács sorsát. Bár a döntő szót a jövő héten

³⁸¹ Alekszandr Nyikolajevics Jakovlev (1923–2005) a Szovjetunió egyik fő ideológusa, a Szovjetunió Kommunista Pártjának másodtitkára 1982. január 25. és 1990. július 14. között. A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága Politikai Bizottságának a tagja 1987-től 1991 januárjáig. A glasznoszty és peresztrojka „keresztapjának” is tekintették.

³⁸² Anatolij Alekszandrovics Szobcsak (1936–2000) az Orosz Föderáció Alkotmányának egyik alkotója. Szentpétervár polgármestere 1991. június 5. és 1996. június 5. között.

kezdődő népi küldöttek kongresszusa mondja ki, nehezen kerülhető el a LT összetételének alapos átalakítása.

Lássa: III. Területi Főosztály

Láttam: *Szignó*

Intézkedtem: *Szignó*³⁸³

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 61. d.

³⁸³ Kézírással

31.
1991. szeptember 20.

Bollobás Enikőnek, a washingtoni magyar nagykövetség
ideiglenes ügyvivőjének jelentése Jeszenszky Gézának
a washingtoni véleményekről a Szovjetunióban tapasztalható
változásokról

22/5/1991.

Szigorúan titkos!
Washington, 1991. szeptember 20.
Érvényes: visszavonásig
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Külképviselet: 1 példány
Készítette: Dr. Mohácsi István³⁸⁴
Gépelte: M. M. M.

Tárgy: Amerikai értékelések, célkitűzések a szovjetunióbeli változásokkal kapcsolatban

Dr. Jeszenszky Géza
Külügyminiszter
Budapest

A rohamléptekben változó és korábban elképzelhetetlennek tartott fordulatokat produkáló szovjetunióbeli változássorozat alaposan „feladta a leckét” az amerikai adminisztrációnak és a szakmai közvéleménynek. A jelenlegi helyzet pontos felmérése, a szálak kibogozása és különösen a jövő fejlődési irányainak felvázolása próbára teszi a szakértőket és a közvéleményt egyaránt. Az eddigi helyzetelemzések minőségével egyébként nem lehetnek különösebben elégedettek Washingtonban. A CIA kijelölt új igazgatójáról például már kiderült, hogy nemcsak hogy még 3 évvel ezelőtt is azt jelentette a vezetésnek, hogy az „SZKP hatalma érintetlen és érinthetetlen is marad”, hanem, hogy az ügynökségnek állítólag fogalma sem volt az augusztusi

³⁸⁴ Mohácsi István a washingtoni magyar nagykövetségen II. osztályú tanácsosként dolgozott 1990. áprilistól.

puccs konkrét előkészítéséről. Gatesnek³⁸⁵ ezért sem lesz könnyű dolga a szenátus illetékes bizottsága előtt kinevezésével kapcsolatos meghallgatása során.

A szovjet helyzet objektív értékelése az USA számára nyilvánvalóan létfontosságú, hiszen a két ország kapcsolata a II. világháborút követően speciálisan alakult, és a történelemben példa nélküli módon befolyásolta az emberiség fejlődését. Az Egyesült Államok egész kül-, biztonság- és gazdaságpolitikája lényegében a Szovjetunióval való szemben állásra épült, a hidegháború, a bipoláris világ azonban, úgy tűnik, véglegesen a múlté és ez alapvetően módosítani fogja az amerikai politikát is.

A szovjet változások politikai értékelése során, 1991 őszén Washingtonban alapvetően abból indulnak ki, hogy a szovjet változások hatására az USA örvendetesen – újból – a világ egyedüli szuperhatalmává vált, úgy, hogy a korábbi ellenség (ellenfél) ideológiája is lejáratódott, ami teljesebbé teszi az amerikai, illetve az amerikaiak által támogatott erők, nézetek győzelmét, annak erkölcsi elégtételt is ad. Megítélésük szerint azonban ez az új szuperhatalmi pozíció nem fog olyan mértékű dominanciához vezetni, mint a II. világháborút követő években, hiszen ennek a katonai alátámasztása csak mérsékelten van meg, a gazdasági pedig végképp hiányzik.

A szovjet politikai változások külpolitikai hatásaképpen az USA Latin-Amerikában tovább kívánja csökkenteni a Szovjetunió befolyását, amely komoly mértékben ma már csupán Kuba esetében jelent számára problémát, ott is elsősorban presztízs okokból. Havanna esetében az USA-ban arra számítanak, hogy a szovjet jelenlét és gazdasági támogatás drasztikus csökkentése – aminek érdekében nem csekély nyomást gyakoroltak a Szovjetunióra – hamarosan a Castro-rendszer végét jelenti. A földrész többi országában elsősorban a kommunista pártok befolyásának mérséklődésétől várják a Szovjetunió jelenlétének csökkenését. A szovjet befolyás Afrikában az angolai és az etióp változásokat követően már ma sem jelentős, és rohamos befolyáscsökkenésnek lehetünk tanúi a Távol-Keleten is. Némileg más a helyzet a Közel- és Közép-Keleten. Itt a Szovjetunió katonai és gazdasági jelenlétének elkerülhetetlen csökkenését egyrészt arra kívánják felhasználni, hogy az arab–izraeli konfliktus rendezésében Moszkvának teljesen nyíltan másodrangú szerepet szánnak, másrészt el kívánják érni, hogy a Szovjetunió radikálisan csökkentse a térségbe irányuló fegyverszállításait, gyengítve ezzel a radikális államok erejét. Különböző okokból ezek az amerikai elképzelések is várhatóan sikeresek lesznek.

³⁸⁵ Robert Gates (1943–) az Amerikai Egyesült Államok elnökének, George Herbert Walker Bushnak a helyettes nemzetbiztonsági tanácsadója 1989. március 20. és 1991. november 6., majd a CIA (Central Intelligence Agency) igazgatója 1991. november 6. és 1993. január 20. között.

Ami a közép- és kelet-európai országokat illeti, ezek az USA szerint már visszafordíthatatlanul kiszakadtak a szovjet politikai és katonai érdekszférából, a Szovjetunió befolyási övezete lényegében tehát visszaszorult az ország nyugati hatáira, ami alapvetően változtatta meg Európa arculatát. Az USA ezzel egyidejűleg Közép-Kelet-Európa és a Szovjetunió gazdasági kapcsolatának bizonyos fejlesztése mellett van és ennek hangot is ad, annál is inkább, mivel az ország egyes köreiben makacsul tartja magát az a nézet, hogy e kapcsolatok összeomlásáért, és így a közép-kelet-európai és a szovjet gazdasági helyzet súlyosságáért a régió kisebb országait is felelősség terheli, mivel túl gyorsan és radikálisan akarták külkereskedelmüket átállítani.

Ami Nyugat-Európát illeti, Franciaország és Olaszország esetében a kommunista pártok jelentős gyengülését várják a szovjet változásoktól, Németország esetében a kapcsolatokban USA megítélés szerint a jövőben is a gazdaságiak dominálnak, amit nem elleneznek, hiszen ha támogatásra kerül a sor, annak fő teherviselője úgyis Németország lesz. A németországi szovjet csapatkivonások meggyorsítása érdekében egyébként nem kívánnak erőteljes nyomást gyakorolni, mivel az szerintük úgyis hamarabb befejeződik, mint amivel a megállapodások számolnak.

Értékelésük szerint a balti államok esetében a legsürgetőbb feladat az önálló gazdaság kereteinek kialakítása, ami megköveteli, hogy legalábbis egy ideig még támaszkodjanak a szovjet infrastruktúrára, a nyersanyagszállításokra. Az USA célszerűnek tartaná, ha a három országból még az idén kivonnák a KGB és a belügyi csapatokat, és mintegy további egy éven belül a szovjet hadsereg egységeit is.

Végül, de nem utolsósorban magát az Egyesült Államokat illetően itt már nem számolnak reálisan azzal, hogy a két ország globális katonai konfliktusba kerülhetne egymással, még regionális kérdésekben is legfeljebb vitákat, nézeteltéréseket valószínűsítenek.

Az ellenségkép megszűnésével a két ország kapcsolatait az USA szerint alapvetően a másik oldal magatartása fogja meghatározni – hangoztatják – nevezetesen: mennyiben képes átalakulni, és hozzájárulni a világ égető regionális és globális problémáinak megoldásához. Ezek a feladatok egyébként oly mértékben kötik majd le szerinte az új államalakulat energiáit, hogy annak politikája mindenképpen a korábbinál befelé irányultabb lesz.

Ami a szovjet belpolitika alakulását illeti, az USA alapállása az, hogy erre a külföldnek, de még neki is csak mérsékelt befolyása van. Természetesen egy demokratikus, pluralista állam kialakulását támogatják, amely laza államszövetség formáját ölténé, elsősorban a gazdasági megfontolások miatt, látják azonban ennek a példátlan átalakulásnak a politikai, nemzetiségi, történelmi, stb. nehézségeit is. Valószínűsítik Moldávia egy részének, Grúziának és esetleg Örményországnak a leválását is,

ennek azonban nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget. Az új államszövetségben az orosz–ukrán–kazah trió fog szerintük is dominálni még akkor is, ha ennek alkotmányjogilag megpróbálnak gátat vetni. Elképzelhetőnek tartják továbbá, hogy a mai autonóm körzetek és köztársaságok alkotmányjogilag gyakorlatilag a köztársaságok szintjére emelkednek, kivéve ezzel a nemzetiségi szembenállás méregfogát, és elejét véve a belső határok megváltoztatására irányuló esetleges törekvéseknek. Az utóbbitól ugyanis csak a nemzetiségi torzszalkodások súlyosbodását várják.

A szovjet változások biztonságpolitikai értékelésénél az USA-ban abból indulnak ki, hogy bármilyen legyen is a kialakuló új ország politikai arculata, továbbra is ez az államalakulat marad az egyedüli a világon, amely nukleáris arsenáljára támaszkodva 30 perc alatt képes elpusztítani az Egyesült Államokat, ezért a vele való korrekt, javuló, sőt, ha lehet jó kapcsolat, a katonai szembenállás minden szintjének csökkentése, és ha lehet: kizárása az USA elemi érdeke. Ezzel kapcsolatban óvatos derűlátással nyilatkoznak az illetékesek. A kapcsolatok minőségig javulása terén nagy jelentőséget tulajdonítanak a CFE egyezmény³⁸⁶ idei és a START megállapodás³⁸⁷ várhatóan jövő évi ratifikálásának, továbbá a nemzetközi válsággóccok felszámolásáról, illetve egyéb, fegyverzetcsökkentésről szóló megállapodásoknak, pl. a vegyi, biológiai hadviselés terén. Úgy értékelik, hogy ilyen megállapodások elfogadásának ma nagyobbak az esélyei, mint akár néhány hónappal ezelőtt. Mindettől azt is várják, hogy megindul a felhalmozott hatalmas szovjet tömegpusztító fegyver-arszénál csökkenése.

E fegyverzetek vonatkozásában egyébként el kívánják érni, hogy az ezek feletti szovjet ellenőrzés, parancsnoklás továbbra is biztonságos, áttekinthető és egységes maradjon. Ennek részleteinek kidolgozását a másik félre bízák. A szovjet hagyományos erőket illetően Washingtonban azok radikális csökkentésével számolnak már csak gazdasági okokból is. Ezen a téren elképzelhetőnek tartják, hogy a különböző

³⁸⁶ Az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről (Conventional Forces in Europe – CFE) szóló tárgyalások jogi kereteit és feladatait az 1975. évi helsinki egyezmény, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) bécsi utótálcázójának (1989. január 15.) zárodokumentuma határozta meg. A tárgyalások célja, a stabilitás és a biztonság erősítése Európában a hagyományos fegyveres erők egyensúlyának megteremtése révén. Nem volt témája a tárgyalásoknak a nukleáris és vegyi fegyverek és a haditengerészet.

³⁸⁷ A Hadászati Fegyvereket Korlátozó Egyezmény (Strategic Arms Reduction Treaty – START), amelyet Ronald Wilson Reagan amerikai elnök javasolta. A START–I egyezményt Ronald Reagan és Mihail Gorbacsov írták alá 1991. július 31-én, amelynek értelmében csökkentették a nukleáris robbanófejek és szállítójárművek számát. A Szovjetunió felbomlása után az Amerikai Egyesült Államok, Fehéroroszország, Kazahsztán, Oroszország és Ukrajna között maradt érvényben.

köztársaságok jelentős befolyást gyakoroljanak felettük, sőt hogy bizonyos alakulatok regionális alapon szerveződjenek. A külföldi szovjet katonai támaszpontokat, csapatokat illetően Washingtonban azzal számolnak, hogy azok mintegy 2–3 éven belül teljesen felszámolásra, illetve visszavonásra kerülnek.

A Szovjetunió gazdasági átalakítását, illetve az ehhez szükséges nyugati támogatást illetően az amerikai álláspont két síkon mozog:

– humanitárius segélyek nyújtását, illetve a meglévők jelentős kibővítését elképzelhetőnek tartják már jelenleg is, amennyiben a belső helyzet jelentősen romlik – pl. éhínség, járványok törnek ki – bár a szakértők alapvetően meg vannak győződve arról, hogy az országban van elég alapvető élelmiszer és gyógyszer, csak az nem mindig jut el a fogyasztóhoz. Akárhogy is van, a közvélemény nyomására az USA, és ösztönzésére a többi nyugati ország feltehetően kész főleg meglévő élelmiszer-feleslegéből ilyen támogatást nyújtani, ennek a „nyomvonalában” ügyes diplomáciával és némi szerencsével – amint arról már mi is többször jelentettünk – számos magyar termék is be/visszajuthat a szovjet piacra. (Ezúton is sürgetjük a másúton már jelzett szállítási készségünket konkretizáló, árat, minőséget határidőt tartalmazó magyar árulista elkészítését.)

Bonyolultabb kérdés a szovjet gazdaság elmozdítása a piacgazdaság, a reformok irányába. Ebben a kérdésben, némileg erényt csinálva a szükségből, az amerikai álláspont változatlan. Komolyabb támogatásra csak akkor, olyan mértékben és ott kerülhet sor, ahol az – elsősorban regionális szinten – hozzájárul a fenti célok kialakításához. Ez azonban Közép-Európához hasonlóan elsősorban technikai segítséget, szakértők küldését, tanácsadást jelentene.

Az USA kész továbbá bizonyos piacnyitási intézkedések megtételére, így várhatóan hamarosan életbe lép a legnagyobb kedvezményes elbánás a Szovjetunió viszonylatában, ami megfelelő árualap hiányában egyébként nem jelent majd jelentős exportnövekedést.

Az amerikai hitel/hitelgarancia-piac fokozatos megnyitása azonban már várhatóan fontos forrásbevonási lehetőségeket teremt, amire az országnak nagyon is szüksége van.

Az USA szakértők azzal számolnak, hogy a Szovjetunióban a viták ellenére végülis egy nemzeti valuta marad fenn, ugyanakkor a pénzügyi és költségvetési politikában a tagköztársaságoknak meghatározó szerepe lesz. Most szerintük minden erőfeszítést a hazai valuta stabilizálására kell fordítani, különben teljesen szétzilálódik a nemzetgazdaság, hiszen ilyen méretek mellett a termelést és értékesítést nem lehet a vállalatok közötti barterkereskedelemre bízni.

A piacgazdaság felé vezető szovjet út – itteni megfigyelők szerint is – hosszabb és ellentmondásosabb lesz, mint Közép-Kelet Európában, amit nyilvánvalóan tetézt az

a probléma, hogy az életszínvonal elkerülhetetlennek látszó visszaesésének a hatalmas országban sokkal kisebbek a tartalékai a társadalmi robbanás tehát nagyobb veszély, amiről az USA-ban megpróbálnak nem elfeledkezni.

*Dr. Bollobás Enikő*³⁸⁸
ideiglenes ügyvivő

Ui.: Szeptember 20-án a cseh–szlovák első beosztott közölte, hogy az itt tartózkodó prágai külügyminisztériumi delegáció figyelmét a Nemzetbiztonsági Tanácsban nyomatékosan felhívták, hogy Cseh–Szlovákia is készítsen árulistát a Szovjetunió-nak felkínálható, nyugati pénzből finanszírozott segélyezési tételekről, mert az ilyen programok megvalósításának esélyei napról napra javulnak.

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 62. d.

³⁸⁸ Kézírással. Bollobás Enikő (1952 –) irodalomtörténész. 1990 és 1992 között a washingtoni nagykövetség első beosztottja, majd 1992 és 1994 között a Külügyminisztérium I. Területi Főosztályának a vezetője.

32.
1991. szeptember 23.

Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet jelentése Jeszenszky
Gézának az Orosz Föderáció külpolitikai törekvéseiről

A Magyar Köztársaság Nagykövetsége

209./ SZT/ 1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes visszavonásig!
Moszkva, 1991, szeptember 23.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség: 1 példány
Készítette: Birnbauer József
Gépelte: Bártfai Gáborné

Dr. Jeszenszky Géza úr
külügyminiszter
Budapest

Tárgy: Az Orosz föderáció egyes külpolitikai törekvései

A Szovjetunió szétesésével egy időben sorra alakulnak a szuverén, független köztársaságok. A gazdasági és politikai önállóság új helyzetet teremt a külpolitikában is. A szuverén köztársaságok többsége igényt tart az önálló nemzetközi kapcsolatokra, a nemzetközi gazdasági és politikai szervezetekbe való belépésre. A volt Szovjetunió európai területén található köztársaságok főleg Európa felé, a közép-ázsiai köztársaságok pedig jellegüknél fogva a muzulmán világ felé orientálódnak. Így például Kazahsztán legfontosabb partnere Törökország, Irán, Dél-Korea, stb. Az Orosz Föderáció nem csak egyike a 15 köztársaságnak, hanem egyben európai és ázsiai birodalmi nagyságú ország, amely a gazdasági és politikai adottságánál fogva a leginkább predesztinált az önálló külpolitika kialakítására. A most alakuló konföderáció külügyminisztériuma főleg koordinációs feladatokat fog ellátni.

A jelenlegi átmeneti időszakban sok kérdés vár megválaszolásra. Ilyen az ENSZ BT tagság és a nemzetközi szerződések vállalásának, jogfolytonosságának ügye is.

Gorbacsov és Jelcin a legutóbbi, már a puccs utáni fontosabb megnyilvánulásaikban, az amerikai ABC³⁸⁹ televízióknak adott közös nyilatkozatukban, az EBEÉ moszkvai tanácskozásán³⁹⁰ megnyitásakor mondott beszédekben különböző módon helyezték el a hangsúlyokat a konföderáció és az Orosz Föderáció külpolitikai törekvéseit illetően. A szövetségi külpolitikai irányítás és törekvés kitapinthatóan versenyhelyzetbe került az Orosz Föderációval. Az új helyzet az orosz Külügyminisztériumnak kedvez.

Az orosz külpolitika továbbra is fontos szerepet tulajdonít az amerikai és az európai kapcsolatoknak, de stratégiai jelentőségű nyitást szorgalmaz a csendes-óceáni térség és Ázsia felé. Az orosz vezetés szerint Japán – Ázsia Amerikája – a leginkább alkalmas ipari nagyhatalom a kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatok kiépítésére. Véglegesnek látszik Jelcin döntése, hogy a japán békeszerződést a japán területi követelést az Orosz Föderáció rendezze. Ruszlan Haszbulatov az elmúlt napokban Tokióban tett villámlátogatása, Jelcin üzenetének közvetítése a japán vezetőkhez, látható közelségbe hozta az orosz–japán alku körvonalait. Az Orosz Föderáció offenzív külpolitikája zavarba hozta a japán vezetést. Itteni politikai megfigyelők rámutatnak a tét nagyságára. A japánok vagy elfogadják Jelcin ajánlatát, vagy várnak a most kialakuló konföderációra és a Központtal kötnek megállapodást, amelyet Jelcin simán megvétőzhat. Japánnak a mostani történelmi pillanat kedvező.

Ez lényegében hasonlít a német egyesülés körülményeire, amikor Kohl kormányfő ráért a lehetőségre és nagy kockázatot vállalva elindította az egyesülést és rendezte a Szovjetunióval a folyamat gazdasági oldalát. Úgy tűnik, hogy Japán dilemmája is oldódik és élni akar az Oroszország által felkínált történelmi lehetőséggel.

Az orosz vezetés megkezdte a lakosság lélektani előkészítését az orosz–japán alkura. A szóban forgó visszaadásra szánt szigetek lakossága, de lehet, hogy csak a helyi szovjet, katonai vezetés ellenállást tanúsít a területi rendezés témájában. Jelcinék ezt úgy ellensúlyozzák, hogy a négy szigeten bevezették a vízummentes utazást. A szigetek lakói vízum nélkül utazhatnak Japánba és a japánok vízum nélkül látogathatnak a négy szigetre, az ún. „északi területre”. Ismeretes, hogy Jelcin korábban

³⁸⁹ Az American Broadcasting Companies (ABC) amerikai kereskedelmi televízió és rádió társaság. A cég tulajdonosa a The Walt Disney Company, a központja New Yorkban van.

³⁹⁰ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet, a helsinki folyamat fontosabb állomásai voltak Koppenhágában *Konferencia az emberi dimenzióról* címmel (1990. június 29.), a *Párizsi Charta az új Európáért* aláírása (1990. november 21.), szakértői találkozó a nemzeti kisebbségek ügyében Genfben (1991. július 19.), konferencia az emberi dimenzióról Moszkvában (1991. október 3.), Felülvizsgálati és Csúcskonferencia: *A változás kihívásai* címmel Helsinkiben (1992. július 10.) és *Szeminárium a nemzeti kisebbségekről* Varsóban (1993. május 24–28.). Jeszenszky Géza vett részt 1991. szeptember 9–11. között az EBEÉ-konferencián Moszkvában, ahol a magyar–szovjet kétoldalú kapcsolatokról is tárgyalt Borisz Pankin szovjet külügyminiszterrel.

öt pontos rendezést vázolt fel. Azóta a helyzet sok mindenben változott. Precedens értékűvé vált a három balti köztársaság annektált területének visszaadása, szuverenitásuk elismerése. Ezt követően könnyebb visszaadni Japánnak a négy törvénytelenül annektált szigetet is. Jelcin jelenleg már nem ragaszkodik az ötlépcsős feltételekhez. Az egyetlen valós akadályt a szovjet katonai berendezések leszerelése és elszállítása jelenti. Az orosz televízió és írott tömegtájékoztatás propagandát fejt ki a japán modell népszerűsítésében. Az orosz televízió szeptember 21-én Kapica³⁹¹ akadémikus vezetésével kerekasztal megbeszélésen elemezte a japán társadalom, a japán gazdaság vonzó vonásait, különös tekintettel az orosz lelki alkattól sem idegen „patriarkális” kollektív viszonyokra a japán termelésben. A japán gyárak dolgozói népi kapitalista módon elkötelezetten érdekeltek vállalatuk sikerében. Hangsúlyt kapott, hogy a japán modell áll a legközelebb az oroszok felfogásához.

A két ország közös vonása a társadalom militarizáltsága is, amellyel Japán 1945-ben eredményesen szakított és ennek köszönheti gazdasági felemelkedését. Az oroszok a japánoktól eltanulhatják, hogyan kell felszámolni a gazdaságban és az agyokban a militarizmust, a katonai-ipari komplexumban való gondolkodást. Az orosz-japán kapcsolatok gyors fejlesztése valószínűsíthető abban is, hogy Jelcin Szvjatoszláv Fjodorov³⁹² szemész professzort jelöli az orosz kormányfői posztra, aki rendkívül nagyra értékeli a japánok egyedülálló teljesítményét és mélyen szimpatizál a japán modellel. Fjodorov szerint Oroszországnak a népi kapitalizmus útján kell haladni és nem szabad a XIX. századi orosz kapitalizmust másolni.

Körvonalazódnak Oroszország törekvései, hogy fejlessze a történelmi hagyományos kapcsolatait Franciaországgal és Nagy-Britanniával. 1992 elején Jelcint Párizsba várják az orosz-francia barátsági és együttműködési szerződés aláírására. Szembetűnően jól fejlődnek az orosz-angol kapcsolatok. Amíg Nagy-Britannia korábbi miniszterelnöke Gorbacsovra tett, addig a jelenlegi kormányfő elsősorban az Orosz Föderációval fejleszti a kapcsolatokat. Oroszország megkülönböztetett figyelmet fordít az orosz-német kapcsolatok fejlesztésére is. Ebben a relációban zavaró, hogy Németország valamennyi fontos szerződését a ma már nem létező Szovjetunióval kötötte. Ezek utódlását és jogfolytonosságát a Szovjetunió utódjától, a konföderációtól várják, de napirenden van az orosz-német szerződéses viszony megteremtése is. Oroszországra hárul a Finnországgal való viszony rendezése is. Helsinkinél tekinti a Szovjetunió megszűnésével az 1948-ban kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. Finnország visszaperli a finn-

³⁹¹ Pjotr Leonyidovics Kapica (1894–1984) szovjet atomfizikus, akadémikus, aki 1978-ban megkapta a fizikai Nobel-díjat.

³⁹² Szvjatoszláv Fjodorov (1927–2000) orosz származású Ukrajnában született szemész, aki a szemlencse-átültetés kidolgozója volt.

kareliai területeket³⁹³ is, amelyeket a Szovjetunió annak idején annektált. Ezek a területek az Orosz Föderációhoz tartoznak közigazgatásilag. Jelcinék mértéktartó önmérséklettel viszonyulnak a finn szindrómához.

Az Orosz Föderáció valóságos diplomáciai offenzívát kezdett az európai, egykori szocialista, most a demokratikus társadalmat építő országokkal való kapcsolatok fejlesztésére. Kozirjev külügyminiszter többször kifejtette, hogy Oroszország természetes partnernek tekinti a kelet-közép-európai demokratikus országokat. Az oroszországi Külügyminisztérium felajánlotta, hogy a lehető legrövidebb időn belül kész együttműködési államszerződést aláírni a Magyar Köztársasággal. Kozirjev és csapata minden alkalmat megragad annak hangsúlyozására, hogy a magyar tapasztalatokat tudják a legeredményesebben alkalmazni, adaptálni az Orosz Föderáció bel- és külpolitikájában. A magyar–oroszl államszerződést Jelcin elnök írnia alá esedékes budapesti látogatásakor.

*Aláírás*³⁹⁴
(Györke Sándor)
nagykövet

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 59. d.

³⁹³ Karél Köztársaság az Oroszlországi Föderáció egyik köztársasága, fővárosa Petrozavodszk. Karélia északi része a 13. századtól Novgorod fennhatósága alá, a déli része Svédországhoz tartozott. Finnország 1917-ben független állam lett, és megkapta Karélia nyugati részét. Kísérletet tett a keleti rész megszerzésére, amely azonban nem járt sikerrel. Finnország és a Szovjetunió úgynevezett téli háborúja (1939–1940) után a Szovjetunió elcsatolta Nyugat-Karéliát, amely ma Oroszlország része.

³⁹⁴ Kézírással.

33.
1991. november 20.

Rejtjeltávirat Moszkvából. Eduard Sevardnadze ismét
a Szovjetunió külügyminisztere

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség, Moszkva
Azonosító: MOW00389
Érkezett: 1991. 11. 20. 11.28
Készítette: Ud.
Ellenőrizte: *Szignó*³⁹⁵

Azonnal!

Gorbacsov elnök Sevardnadze-t nevezte ki szövetségi külügyminiszterré. Pankin³⁹⁶ a londoni nagyköveti posztot kapta. Sevardnadze visszatérése a szovjet diplomácia élére olyan időpontban történt, amikor Moszkvában tartózkodnak a fejlett ipari országok képviselői, hogy diagnosztizálják a központ életképességét, az adósságállomány visszafizetésének realitásait, az újabb hitelek fogadásának központi garanciáit.

Sevardnadze személye Gorbacsov stratégiai tartaléka. Sajátos korábbi politikai múltja ellenére nagy tekintélynek örvend az USA-ban és általában a nyugati világban. Gorbacsov döntését minden bizonnyal az USA-ból inspirálták, mivel csak Sevardnadze képes ellenállni az orosz külügyminisztérium növekvő nyomásának, amely az elmúlt napokban majdnem likvidálta a szövetségi külügyminisztériumot. Jelcin és Kozirjev a központi külügyminisztérium reformja ürügyén a létszám mindössze 10%-ának megtartását tűzte ki célul. A november 14-i Államtanács ülése ugyan a gyökeres reform mellett döntött, összevonta a külgazdasági és külügyminisztériumot, de a létszám mintegy 50%-os csökkentését sikerült csak elérni.³⁹⁷

³⁹⁵ Kézírással.

³⁹⁶ Borisz Dimitrijevic Pankin (1931–) a Szovjetunió külügyminisztere volt 1991. augusztus 28. és november 19. között, majd Oroszország nagykövete volt az Egyesült Királyságban 1994-ig.

³⁹⁷ Vö. Dános Kornél, a bogotai magyar nagykövetség ideiglenes ügyvivője jelentette, hogy „30 százalékos létszámcsoökkentést fognak végrehajtani a szovjet Külügyminisztériumban és a külképviseleteken. Ugyancsak elmondta, hogy a megmaradó állományon belül is jelentős személycserék

Nyilvánvaló, hogy a grúz nemzetiségű, Machiavelli iskolán nevelkedett reform kommunista Sevardnadze most minden erejét és tudását latba veti, hogy erősítse a szövetségi KÜM szerepét és befolyását. Nyilvánvaló volt, hogy Pankin átmeneti személy, aki nem képes a központi elvárásoknak eleget tenni. Véletlenül került a szovjet diplomácia élére, mivel szinte az egyetlen olyan szovjet nagykövet volt, aki nyíltan szembehelyezkedett a puccsistákkal, akit ezért nem annyira Gorbacsov, mint inkább az orosz vezetés helyezett a szovjet diplomácia élére.

Sevardnadze természetesen nagytekintélyű nemzetközileg elismert haladó személyiség, de nekünk magyaroknak emlékezni kell arra is, hogy Kvicinszkij külügyminiszter-helyettest a hírhedt „Kvicinszkij-doktrína” képviselőjét annak idején Sevardnadze fedezte fel és favorizálta. Emlékezetes esemény volt Sevardnadze egy évvel ezelőtti drámai felszólalása decemberben, a szovjet parlamentben, amikor a diktatúra elleni tiltakozása miatt lemondott külügyminiszteri posztjáról. Akkor Gorbacsovnak egyetlen szava sem volt külügyminisztere, hűséges szövetségese és harcostársa védelmében.

Lássa:

Láttam:

Intézkedtem: *Szignó*³⁹⁸

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 62. d.

várhatók, mivel a köztársaságok önálló missziólétesítését ellensúlyozandó, a meglévő követségeken belül szekciókat kell létesíteni, illetve hivatali helyiségeket kell elkülöníteni – igény esetén – az egyes köztársaságok diplomáciai képviselői számára. Panaszkodott, hogy nem kapnak megfelelő tájékoztatásokat otthonról, reklamációjukra azt a választ kapták, hogy a központi szovjet hírgyűnökség hajlandó bővebb információkat adni, ha a követség fizet érte. Aggasztónak tartotta azt a zűrzavart, ami a szovjet diplomáciai szolgálatban eluralkodott, valamint azt, hogy a diplomaták a feszült helyzetben egyre több meggondolatlanságot követnek el (például, az itteni szovjet nagykövet a múlt héten vacsorára hívott meg néhány misszióvezetőt, köztük a pápai nunciust is, és az asztalhoz ülés után felkérte őeminenciáját, hogy áldja meg a jelenlévőket, majd közös imádkozást javasolt).” MNL OL XIX-J-1-1 58. d. Keltezése: 1991. november 5.

³⁹⁸ Nem olvasható kézírással.

34.
1991. november 26.

Rejtjeltávirat Londonból. Londoni szovjet diplomata véleménye
Eduard Sevardnadze külügyminiszterről és a szovjet
külpolitikáról

KÜM Távközlési Főosztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: London
Azonosító LON20386
Érkezett: 91. 11. 26. 12.27
Készítette: VL.
Ellenőrizte: *Szignó*³⁹⁹

41, 45

*Tárgy: Londoni szovjet diplomata Sevardnadze külügyminiszterről, a szovjet külpolitikáról.*⁴⁰⁰

Sevardnadze kinevezésének körülményeiről és elképzeléseiről hozzá álló vezető szovjet diplomata elmondta:

Gorbacsov a puccs után nem kívánta a volt külügyminisztert újra kinevezni, ellenállt az ezt kívánó külügyi apparátus és reformerök követelésének. Döntését azután hozta, hogy a nyolc köztársaság vezetőivel folytatott megbeszélések nyomán rádöbent, „a dolgok nagyon rosszul állnak”.

Sevardnadze csak azután mondott igent, hogy biztosítékot kapott az egységes Külpolitika megteremtésére irányuló törekvéseinek támogatására Jelcintől és Nazarbaievtől. Mindkét politikus megerősítette neki, hogy „Gorbacsovnak nagy érdemei vannak a korábbi rendszer lebontásában és központi szerepet fog játszani az új együttműködésben is”.

A külügyminiszter szerint az orosz és kazah vezetés – miután a belső átalakulás felgyorsult és bizonyos kérdések eldőlték – fontosnak tartja a központ szerepét a közös

³⁹⁹ Kézírással.

⁴⁰⁰ Kézírással.

védelem és összehangolt külpolitika, valamint a gazdaság együttműködés koordinálásában. Jelcin külön aláhúzta, hogy legutóbbi gazdasági intézkedései nem a közös intézmények elve ellen irányulnak. Meg kell teremtenie az orosz gazdasági önállóság kereteit, azután kész tárgyalni az együttműködés új jogi és intézményi rendszeréről.

Ukrajnában a belső folyamatok még jóval kevésbé letisztultak. A jelenlegi vezetés erőteljes populistá propagandával kívánja biztosítani győzelmét a december 1-i elnökválasztáson. Halogatja a gazdasági és politikai szerződésekkel kapcsolatos határozott álláspont megfogalmazást. Sevardenadze benyomása, hogy Ukrajna csatlakozása a politikai unióhoz több mint kétséges.

A külügyminiszter belátható időn belül nem tud külföldi programokra időt találni. Londoni látogatást is lemondták. Végig fogja járni a csatlakozást elutasító vagy halogató köztársaságokat. Grúziába személyes okok miatt nem utazik. Első állomása Ukrajna lesz.

Mint külgazdaságért is felelős miniszter, eredményes tevékenységhez előfeltételnek tartja az egységes gazdasági térség létrehozását a nyugati határoktól a Csendes-óceánig. Támogatja különleges gazdaság övezetek létrehozását a Távol-Keleten. Szorgalmazni fogja a külföldi tőkebefektetések jogi keretének megújítását, adókedvezmények és egyéb ösztönzők bevezetését. Prioritásként kezeli a volt KGST partnerekkel való kapcsolatokat újbóli kiépítését.

Várható az orosz külügyminiszter leváltása és nagyköveti kinevezése. Pankin volt külügyminiszter november 26-án elfoglalja álláshelyét Londonban. A brit fél magatartása szovjet változások iránt rendkívül korrekt, segítőkész és együttérő. Sevardenadze kinevezését üdvözltek és készek működését támogatni. (Külügyi vezetők ezt nekünk is megerősítették.) Major moszkvai útjáról – a G-7⁴⁰¹ képviselőjében – csak december 10. után döntenek, az EK-csúcs összefüggésében.

Lássa: III. Területi Főosztály

I. Területi Főosztály

Intézkedtem: *Szignó*⁴⁰²

Láttam:

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 58. d.

⁴⁰¹ A Hetek Csoportja (Group of Seven – G-7) a fejlett országokat tömöríti. 1976-ban jött létre, amikor Kanada csatlakozott a Hatokhoz (Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Franciaország, Japán, Németország, Olaszország). A G-7 tagállamok pénzügyminiszterei rendszeresen találkoznak és konzultációt folytatnak.

⁴⁰² Kézirással.

35.
1991. november 30.

Rejtjeltávirat Moszkvából. A magyar–szovjet kapcsolatok
aktuális helyzete

KÜM Távközlési Főosztály

Rejtjeltávirat

Szigorúan titkos!

Nagykövetség: Moszkva

Azonosító: MOW00463

Érkezett: 1991. 11. 30. 12.39

Készítette: RFJ

Ellenőrizte: Szignó⁴⁰³

Azonnal!

1. példány az ügyeletnek leadva

Monori István főosztályvezető úrnak

A magyar–szovjet kapcsolatok kérdései⁴⁰⁴

Politikai kapcsolatok

A Szovjetunió szövetségi rendszerét a belső feszültségek szétfeszítették. A Szovjetunió, mint olyan megszűnt létezni és az új típusú konföderációs képződményt még nem hozták létre, nem sikerült a köztársaságokkal elfogadtatni a Szövetségi Szerződést. Ezért a Szovjetunió átmenetileg elvesztette külpolitikai koncepcióját. Ebben a helyzetben sok vonatkozásában a régi reflexek érvényesülnek. A Szovjetunió a magyar külpolitika számára fontos kérdés, mert jelentős gazdasági érdekeink fűződnek hozzá. A Szovjetunió általános politikai-gazdasági válsága idején külpolitikánk legfontosabb feladata, hogy a széteső birodalom romjai minél kevesebb kárt okozzanak Magyarországnak.

Minden körülmények között meg kell őrizni külpolitikánk fő stratégiai irányvonalát, a nyugat-európai integrálódás felé haladást. Politikai kapcsolatainkat célszerű úgy beprogramozni, hogy azok segítsék a szovjetunióbeli rendszerváltást a mienkhez

⁴⁰³ Kézírással.

⁴⁰⁴ Kézírással.

hasonló polgári demokratikus társadalmi rendszerek kialakulását és megerősödését. Az államközi kapcsolatok legyenek teljesen ideológiamentesek, egyenjogúak és kölcsönösen előnyösek.

Az elmúlt évben a magyar–szovjet kapcsolatok jelentős eseménye volt a Dr. Jeszenszky Géza miniszter úr szovjetunióbeli látogatása⁴⁰⁵, a két külügyminisztérium közötti együttműködési munkaterv aláírása. Rendszeressé vált a parlamenti küldöttségek cseréje. Kialakulóban van a magyar és az itteni demokratikus pártok kapcsolatrendszere is. Így pl. Antall József urat, az MDF⁴⁰⁶ elnökét meghívták az Oroszországi Demokrata Párt kongresszusára.

A demokratikus erők győzelme és az augusztusi puccskísérlet veresége utáni változások, így a birodalmi struktúrák összeomlása, illetve jelentős meggyengülése nemcsak a szovjet fejlődésben teremtettek gyökeresen új helyzetet, de a kétoldalú kapcsolatok új szakaszának lehetőségét is felvetik. Ma már nemcsak a két ország problémái, hanem a tervezett megoldás alapelvei (demokratikus jogállam, privatizálás, stb.) is hasonlókká vagy egybeesőkké váltak.

A szovjet–magyar alapszerződés nyitott kérdéseit szinte egyetlen találkozó során sikerült megoldani, mivel azok nagy részét szovjet részről levették a napirendről (az alapszerződés biztonságpolitikai része, magyarországi szovjet emlékművek ügye stb.). Továbbra is megoldásra várnak azonban az elsősorban a szovjet gazdaság válsága, fizetési problémái miatt a gazdasági kapcsolatokban, a kereskedelemben, a termelési együttműködésben, lakossági kapcsolattartásban és más területeken keletkezett problémák.

Magyarország a térség stabilitásában, az itt játszódó folyamatok kiszámíthatóságában, békés keretek között maradásában érdekelt. A realitásokon, egymás érdekeinek kölcsönös tiszteletben tartásán alapuló jó kapcsolatokra törekszik mind a megújuló szovjet központtal, mind a szuverenitásuk megteremtésén és megerősítésén munkálkodó köztársaságokkal. Szükségesnek tartjuk a kétoldalú szerződések felülvizsgálatát és megújítását, de addig is készek vagyunk a meglévő megállapodások bázisán folytatni az egészségügyi, kulturális, oktatási és egyéb területen kialakult együttműködést.

A kétoldalú kapcsolatokat érintő megoldatlan kérdésekre tárgyszerű, objektív, egymás szuverenitásának kölcsönös tiszteletben tartásán alapuló párbeszéd útján akarunk megoldást találni.

⁴⁰⁵ Vö. SÁRINGER 2015 170–171.

⁴⁰⁶ A Magyar Demokrata Fórum (MDF) 1987. szeptember 27-én Lakiteleken alakult meg. Első elnökét, Antall Józsefet 1989. október 21-én választották meg. Az 1990-es választások megnyerése után az MDF a Független Kisgazdapárttal és a KDNP-vel alakított kormányt. A kilencvenes évek első felében több képviselőt is kizártak a pártból. 1999 és 2010 között a párt elnöke Dávid Ibolya volt. A 2010-es választási kudarc után 2011. április 8-án a párt feloszlott.

Szeretnénk lezárni a második világháborúval kapcsolatos nyitott kérdéseket (hadifoglyok, internáltak kártérítése, rehabilitálása, katonasírok ügyét, stb.).

Nagyra értékeljük 1956 új szovjet értékelését a legutóbbi hetekben elhangzott hivatalos megnyilatkozásokot és reméljük azokat a szovjet törvényhozás is megerősíti.

Minél hamarabb rendezni szeretnénk a csapatkivonással kapcsolatos elszámolás még nyitott kérdéseit. Meggyőződésünk, hogy a szakértők hamarosan megtalálják a kérdés összes aspektusát – ideértve a környezeti károkat is – számításba vevő megoldást.

Folynak a Szovjetunió a transzferábilis rubel elszámolású árucseré során keletkezett adósságának visszafizetésével kapcsolatos, több megoldási lehetőséget is vizsgáló tárgyalások.

Magyarország különösen nagy figyelmet szentel a határokon kívüli magyar nemzetiséghez fűződő kapcsolatoknak. A kisebbségekkel kapcsolatos új nemzetközi értékrend kialakulása érdekében készek vagyunk együttműködni mind a központtal, mint az egyes köztársaságokkal.

Lássa:

III. Területi Főosztály

Láttam: *Szignó*

Intézkedtem: *Szignó*⁴⁰⁷

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 61. d.

⁴⁰⁷ Kézírással.

36.
1991. december 2.

Rejtjeltávirat Moszkvából. Borisz Jelcin a december 16-ára
tervezett magyarországi látogatásnak nem tud eleget tenni

KÜM Távközlési Főosztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Moszkva
Azonosító: MOW0475
Érkezett: 1991. 12. 02.16.56
Készítette: Skul.
Ellenőrizte: *Szignó*⁴⁰⁸

Azonnal!

Kizárólag Jeszenszky Géza külügyminiszter úr és Monori István főosztályvezető
úr tájékoztatására:

Borisz Kolokolov⁴⁰⁹, az Orosz Föderáció külügyminiszter-helyettese december
2-án moszkvai idő szerint 16:00 órakor az alábbi közlést tette:

Andrej Kozirjev külügyminiszter és Borisz Jelcin elnök megbízásából kéri Antall
József miniszterelnök urat és Dr. Jeszenszky Géza külügyminiszter urat arról tájé-
koztatni, hogy a december 16-ára tervezett magyarországi látogatásnak nem tudnak
eleget tenni az Orosz Föderáció belpolitika gondjai és problémái miatt. A szabad
árak bevezetése súlyos feszültségeket okoz, és Jelcin elnök nem óhajtja az országot
elhagyni. Lemondják a Romániába és Olaszországba tervezett látogatást is. Ugyan-
akkor Jelcin nagyon szeretné a magyar kormányfővel aláírni a Magyar Köztársaság
és az Orosz Föderáció közti barátsági és együttműködési szerződét. Ennek céljából
hivatalos látogatásra december 5-re meghívják Moszkvába az Antall József minisz-
terelnök úr által vezetett magyar küldöttséget. A küldöttség érkezhetne december
5-én a nap második felében. Ünnepélyesen aláírnák a szerződést és a diplomáciai
kapcsolatok felvételéről szóló jegyzőkönyvet is. Ez utóbbit a két külügyminiszter
írhatná alá. December 6-án a magyar küldöttség Mihail Gorbacsov szovjet elnök

⁴⁰⁸ Kézirással.

⁴⁰⁹ Borisz Kolokolov (1943–) az Orosz Föderáció külügyminiszter-helyettese 1991 és 1994 között.

meghívásának tehetne eleget. Kolokolov hangsúlyozta, hogy ilyen átfogó, tartalmas államközi szerződést elsőnek Magyarországgal írnának alá, és ez jótékonyan befolyásolná a magyar–orosz kapcsolatok későbbi fejlődését. Érdeklődött, hogy szovjet részről megerősítették-e a december 6-i időpontot. Közöltem, hogy hivatalosan még nem. Megjegyezte, hogy a december 5-i, jecini javaslat szilárd és biztos, arra építeni lehet. Kolokolovval közöltem, hogy az általa elmondottakat a magyar vezetés tudomására hozom. Sürgős választ vár.

Kolokolov közlése után néhány perccel a szovjet Nemzetközi Kapcsolatok Minisztériumából hivatalosan közölték, hogy még mindig nem tudják megerősíteni a december 6-i fogadókészség véglegesítését. Egyben közölték, hogy a már egyeztetett magyar–szovjet államszerződés szövegén semmiféle módosítást eszközölni nem óhajtanak. Ígéretet tettem közlésük továbbítására.

A magam részéről messzemenően javaslom az orosz javaslat elfogadását. Az itt kialakult erőviszonyok reális ismeretében mindenképpen célszerűnek látszik a magyar–orosz szerződés december 5-én Moszkvában történő aláírása. Kérem szíves válaszukat.

Úgy tűnik, hogy Jelcin most elhangzott javaslatát Gorbacsovék nem ismerik.

Lássa:

III. Területi Főosztály

Láttam: *Szignó*

Intézkedtem: *Szignó*⁴¹⁰

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 60. d.

⁴¹⁰ Kézírással.

37.
1991. december 5.

A magyar kormány határozata a magyar–oroszl diplomáciai kapcsolatok felvételéről és a szentpétervári főkonzulátusról

Magyar Köztársaság Kormánya

Készült: 55 példány
2. számú példány
Kapják: a kormány tagjai,
a kormányülések állandó résztvevői

A KORMÁNY 3524/1991. HATÁROZATA

a Magyar Köztársaság és az Oroszlországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság közötti diplomáciai kapcsolatok felvételéről és Szentpétervári Főkonzulátus konzuli kerületének újraszabályozásáról

A Kormány egyetért azzal, hogy nagyköveti szintű diplomáciai kapcsolat létesüljön a Magyar Köztársaság és az Oroszlországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság között;

egyetért azzal, hogy moszkvai Nagykövetségünk képviselje a Magyar Köztársaságot Oroszlországban és a Szovjetunióban;

egyetért azzal, hogy a balti áállomok függetlenné válásával a Szentpétervári Főkonzulátus konzuli kerülete nem terjed ki az Észt Köztársaságra, a Lett Köztársaságra és a Litván Köztársaságra;

felhatalmazza a külügyminisztert, hogy megfelelő időpontban a Szentpétervári Főkonzulátus konzuli kerülete újraszabályozásáról megállapodást kössön az Oroszlországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársasággal;

felhatalmazza a külügyminisztert, hogy e tárgyban előterjesztést tegyen a Magyar Köztársaság elnökéhez.

Budapest, 1991. december 5.

Dr. Antall József
s.k.
miniszterelnök

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 59. d.

38.
1991. december 10.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának
összefoglalója Antall József moszkvai és kijevi tárgyalásairól

Külügyminisztérium

0025/9/1991.

Szigorúan titkos!
Készült: 77 példányban
0076 számú példány

JELENTÉS

Antall József miniszterelnök Szovjetunióban, az Oroszországi Föderációban és
Ukrajnában tett hivatalos látogatásáról

1991. december 5–6. között Antall József miniszterelnök hivatalos látogatást tett Mihail Gorbacsov szovjet elnök meghívására a Szovjetunióban, Borisz Jelcin orosz elnök meghívására az Oroszországi Föderációban és Leonyid Kravcsuk ukrán elnök meghívására Ukrajnában.

A miniszterelnök szovjetunióbeli látogatásának célja az volt, hogy a magyar–szovjet kapcsolatokban lezárjunk egy szakaszt és a magyar–szovjet alapszerződés aláírásával új fejezetet nyissunk. A szerződés új alapokra helyezi országaink együttműködését, tartalmazza a számunkra rendkívül fontos biztonsági garanciákat és megjelöli azokat az irányokat, amelyekben a két ország, illetve a Szovjetunió jogutódjaként esetleg létrejövő utódunió együtt kíván működni. Mivel a szerződés szeptemberben egyeztetett szövegén november végén a szovjet fél már nem volt hajlandó megtenni az általunk kért szükséges változtatásokat, a szerződés aláírása előtt a felek megállapodtak abban, hogy a Szovjetunió felbomlása, illetve egy utódunió létrejötte esetén elvégzik a szerződésben az új helyzet által megkívánt változtatásokat. E megállapodást jegyzékváltással is megerősítettük.

A Mihail Gorbacsovval folytatott tárgyalások alapján megállapítható, hogy Gorbacsov elnök még mindig nem tett le arról, hogy valamilyen formában egyben tartsa a Szovjetuniót. A birodalom felbomlása esetén az elnök elkerülhetetlennek tartja az országban tapasztalható válság súlyosbodását, az egyes utódállamok közötti viszály elmérgesedését. Kifejtette, hogy elnöki tekintélyét latba vetve mindent elkövet az

unió felbomlásának megakadályozásáért. Gorbacsov nem tért ki arra, hogy a Magyar Köztársaság diplomáciai kapcsolatokat létesített az Oroszországi Föderációval és Ukrajnával, ezzel mintegy jelezve, hogy a szuverén köztársaságokról alkotott elképzelésébe ilyen lépés belefér.

Számunkra nagy jelentőségű, hogy az aláírást követően a sajtónak adott nyilatkozatában a szovjet elnök nyilvánosan is Magyarország belügyeibe történt beavatkozásnak minősítette a Szovjetunió 1956-os magyar forradalom leverésében játszott szerepét.

Az Oroszországi Föderációban tett látogatás célja a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok felvétele és a magyar–oroszlapszerződés aláírása volt.

A rendkívül jó légkörben lezajlott tárgyalások során a felek elvi egyetértésre jutottak abban, hogy biztosítani kell a feltételeit a gazdasági, kereskedelmi és áruforgalmi együttműködés fejlesztésének és sürgős megoldást kell találni a nyitott, lezáratlan kérdésekre. A szovjet csapatok kivonásával összefüggő pénzügyi-elszámolási kérdésekben kölcsönös érdek, hogy mielőbb megoldást találjunk. A felek egyetértettek abban, hogy politikai döntéssel kellene lezárni a csapatkivonással összefüggésben felmerült vitát. Borisz Jelcin a nulla szaldó elfogadását is lehetségesnek tartotta.

Az orosz elnök biztosította tárgyalópartnerét, hogy Oroszország kötelezettséget vállal a volt unió Magyarországgal szemben felhalmozódott adóssága rá eső mintegy 61%-os részének visszafizetésére. Közölte, hogy Oroszország kész haditechnikai eszközöket szállítani e tartozás fejében. Konkrét lehetőségként említette a ma legmodernebbnek számító ún. 300-as szovjet légvédelmi rendszert⁴¹¹, korlátozott számban helikoptereket stb. Kérte, hogy adjuk át a magyar igényeket tartalmazó listát. Jelcin elnök felajánlotta a konkrét együttműködés lehetőségét a szovjet hadiipari termelés polgári termelésre való átalítása során felszabaduló üzemcsarnokokban.

Jelcin elnök köszönettel fogadta a szükség esetén kilátásba helyezett magyar humanitárius segílyt. Jelezte, hogy számítanak a magyar fél privatizálás, piacgazdaságba való átmenet, árliberalizáció és más területeken szerzett tapasztalatának átadására.

Az orosz elnökkel folytatott beszélgetésből minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy Oroszország irányítását Borisz Jelcin vette kezébe és a korábbi központnak, benne Gorbacsovnak már legfeljebb csak az utódállamok közötti koordinátori, protokolláris szerepet hagyott.

A miniszterelnök ukrainai látogatásával hangsúlyozni kívánta azt a különleges fontosságot, amelyet a magyar külpolitikában legnagyobb szomszédunk, az önálló

⁴¹¹ Az SZ–300 több szállítójárművön lévő eltérő paraméterekkel rendelkező rakéták rendszere. A 300-as légvédelmi rendszert az 1980-as években fejlesztették a Szovjetunióban. Az SZ–300 alkalmas ballisztikus rakéták és alacsonyan repülő célok elfogására is.

államiság útjára lépett Ukrajna jelent. A látogatás során a miniszterelnök és az ukrán elnök aláírták a magyar–ukrán alapszerződést. A szerződés számunkra fontos negatív biztonsági garanciákat tartalmaz és biztosítékot arra, hogy keleti határunk továbbra is békés, nyugodt legyen.

A miniszterelnök jelezte a magyar kisebbség irányában folytatott politikával kapcsolatos elvárásainkat és egyben elismeréssel szólt a Kárpátalján élő mintegy 200 ezer főt számláló magyarság irányában tanúsított ukrán nemzetiségi politikáról, amely példaértékű lehet más környező országok számára is.

Kravcsuk elnök megerősítette, hogy Ukrajna vállalja a Szovjetunió államadósságából rá jutó, Magyarországgal szemben fennálló adósság visszafizetését. Ukrajna vállalja a Szovjetunió által kötött nemzetközi szerződések közül mindazokat, amelyek nem ellentétesek alkotmányával. A felek kifejezésre juttatták országaik érdekelttségét a kölcsönösen előnyös kétoldalú gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok fenntartásában és továbbfejlesztésében. Megegyeztek abban, hogy az Oroszországból és Ukrajnából származó villamosenergia-importunkkal kapcsolatos kérdések tisztázásával bizzunk meg egy, a három érintett fél részvételével létrehozandó vegyes bizottságot.

Az ukrán vezetés a tárgyalások során megerősítette, hogy Ukrajna nem kíván atomhatalommá válni, kész a területén található atomfegyvereket leszerelni és megsemmisíteni, és tartja magát ahhoz a korábban vállalt elvhez, hogy területén nem gyárt, nem tárol és másoknak sem ad tovább atomfegyvert. Egyetértettek azzal az elképzeléssel, hogy Ukrajna, a visegrádi hármak – esetleg mások is – együttesen tűzzék ki célul egy atommentes övezet létrehozását területükön. Ugyancsak megerősítették eltökéltségüket, hogy a jelenleg Ukrajna területén állomásozó mintegy 1,5 millió fős szovjet fegyveres erők létszámát drasztikusan, a jelenlegi szint 1/5-ére, vagy 1/6-ára kívánják csökkenteni.

A magyar miniszterelnök felvetette, hogy Ukrajna nemzetközi presztízsét emelné, ha hallatná szavát a jugoszláviai válság rendezése kérdésében és megpróbálná kedvező irányba befolyásolni a szerb vezetést. Miniszterelnökünk jelezte, hogy készek vagyunk támogatni Ukrajna mielőbbi bekapcsolódását az európai folyamatokba.

Az orosz és az ukrán vezetőkkel folytatott tárgyalások megerősítettek azt a véleményt, hogy mindkét meglátogatott ország felelős politikusai együttműködésre, kölcsönösen elfogadható kompromisszumokra törekcszenek az unió felbomlásával kapcsolatos vitás kérdésekben. Ez azonban csak új alapokon, az önálló államiság elismerésével, kölcsönös előnyök alapján történhet. Fontos érdekünk fűződik ahhoz, hogy az utódállamok mielőbb a nemzetek közösségének elismert tagjai legyenek, amelyek vállalják az EBEÉ folyamatból, illetve az egyes nemzetközi szervezetekhez való csatlakozásból fakadó kötelezettségeket.

Javaslat:

A Kormány hozzon határozatot az alábbiakról:

1. A külügyminiszter egy megfelelő későbbi időpontban terjessze az Országgyűlés elé ratifikálásra az aláírt magyar–szovjet, magyar–orosz és magyar–ukrán szerződést.

2. Antall József miniszterelnök levélben forduljon Borisz Jelcin elnökhöz és térjen vissza a tárgyalások során felvetett fontosabb kérdésekre (a levél tervezetét az NGKM a Külügyminisztériummal egyeztetve elkészítette.).

3. A Kormány értsen egyet azzal, hogy a miniszterelnöki felajánlásnak megfelelően biztosítsuk az Oroszországnak felajánlott humanitárius segélyakció lebonyolítását és annak belső pénzügyi fedezetét.

4. A külügyminiszter nyújtson segítséget ahhoz, hogy a tárgyalásokon felmerült nyitott kérdések (a magyar hadifoglyokkal, politikai elítéltekkel és elhurcoltakkal kapcsolatos levéltári dokumentumok felkutatása és átvétele; az Oroszországban található magyar s műkincsek felkutatása és visszajuttatása;) magyar–orosz és magyar–ukrán relációban – ahol szükséges vegyes bizottság felállításával – mielőbb rendezésre kerüljön.

Budapest, 1991. december 10.

A jelentést összeállította és gépelte:

*Kontra Ferenc*⁴¹²

főosztályvezető-helyettes

Jóváhagyta:

*Jeszzenszky Géza*⁴¹³

külügyminiszter

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 60. d.

⁴¹² Kézírással.

⁴¹³ Kézírással.

39.
1991. december 10.

Rejtjeltávirat Moszkvából. Antall József és Jeszenszky Géza
moszkvai és kijevei látogatásának visszhangja a moszkvai
Diplomáciai Testület egyes tagjainál

KÜM Távközlési Főosztály

Rejtjeltávirat

Szigorúan titkos!

Nagykövetség: Moszkva

Azonosító: MOV20533

Érkezett: 1991. 12. 10. 19.09

Készítette: To.

Ellenőrizte: *Szignó*⁴¹⁴

Itteni diplomáciai testületben rendkívül nagy érdeklődés nyilvánul meg Antall József miniszterelnök úr látogatása iránt. A külképviseletek vezető beosztású diplomatái egymásnak adják a kilincset. Látogatást tettek nagykövetségünkön a svéd, az angol az olasz, a török, a cseh-szlovák, a norvég, az indiai nagykövetség vezető beosztású munkatársai. Nagy érdeklődés nyilvánul meg a három balti köztársaság diplomáciai képviselői részéről is. A látogatás eredményei iránt érdeklődő diplomaták egybeesegően megállapítják, hogy Antall József miniszterelnök úr és Jeszenszky Géza külügyminiszter úr látogatásának időpontját jól időzítették. A három államszerződés, valamint a magyar–orosz diplomáciai kapcsolatok felvételéről szóló okmány egy napon történő aláírását a magyar külpolitika páratlan dinamizmusának értékelik.

Egybehangzóan állapítják meg, hogy a magyar fél elismerésre méltó korrektséggel tárgyalt Mihail Gorbacsovval, és a magyar–szovjet szerződés aláírásával a vezető nyugati országok politikai vonalvezetésével összhangban járt el. Ugyanakkor a magyar gyakorlat, amely mind a jelenlegi, mind a jövőbeni államalakulattal, valamint a szuverén köztársaságokkal fejleszti kapcsolatait, ösztönzőleg is hat a nyugati országokra, hogy hasonló módon építsék kapcsolataikat, mivel az Unió felbomlása felkészületlenül érte őket. A svéd és az olasz első beosztott megjegyezte, hogy a magyar

⁴¹⁴ Kézírással.

modell ösztönözte őket, hogy elküldjék Kijevbe különmegbízottjukat a svéd–ukrán, és az olasz–ukrán diplomáciai kapcsolatok felvételének előkészítésére.

Itteni diplomaták megkülönböztetett figyelmet fordítanak a Magyar Köztársaság és az Orosz Föderáció diplomáciai kapcsolatai felvételének témájára, annak gyakorlati kivitelezésére. E probléma megoldását a közeljövőben tervezik. Beszélgetéseink eddigi tapasztalatait összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Antall József miniszterelnök úr és Jeszenszky Géza külügyminiszter úr szovjetunióbeli látogatása az államszerződések aláírta, a magyar–oroszl diplomáciai kapcsolatok felvétele, a magyar diplomáciai dinamizmusa, kitapinthatóan növelte hazánk nemzetközi tekintélyét.

Lássa:

III. Területi Főosztály

Intézkedtem: *Szignók*

Láttam: *Szignók*⁴¹⁵

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 60. d.

⁴¹⁵ Kézírással.

40.
1991. december 18.

A kormány határozata Antall József és Jeszenszky Géza
Moszkvában és Kijevben tett hivatalos látogatásáról

Magyar Köztársaság Kormánya

Készült: 55 példányban
Kapják: a Kormány tagjai,
a kormányülések állandó résztvevői

A KORMÁNY 3554/1991. HATÁROZATA OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓBAN
ÉS UKRAJNÁBAN TETT HIVATALOS LÁTOGATÁSÁRÓL

1. A külügyminiszter egy megfelelő későbbi időpontban terjessze az Országgyűlés elé ratifikálásra az aláírt magyar–szovjet, magyar–orosz és magyar–ukrán szerződést.

2. Antall József miniszterelnök levélben forduljon Borisz Jelcin elnökhöz és térjen vissza a tárgyalások során felvetett fontosabb kérdésekre.

3. A Kormány egyetért azzal, hogy a miniszterelnöki felajánlásnak megfelelően biztosítani kell az Oroszországnak felajánlott humanitárius segélyakció lebonyolítását és annak belső pénzügyi fedezetét.

4. A külügyminiszter nyújtson segítséget ahhoz, hogy a tárgyalásokon felmerült nyitott kérdések ügyében (a magyar hadifoglyokkal, politikai elítéltekkel és elhurcoltakkal kapcsolatos levéltári dokumentumok felkutatása és átvétele; az Oroszországban található magyar műkincsek felkutatása és visszajuttatása) magyar–orosz és magyar–ukrán relációban – ahol szükséges vegyes bizottság felállításával – mielőbb megállapodás történjen.

Budapest, 1991. december 18.

Dr. Antall József
miniszterelnök
s.k.

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 60. d.

I.2. A SZOVJETUNIÓ FELBOMLÁSA

41.
1991. január 15.

Rejtjeltávirat Londonból. Borisz Jelcin orosz elnök véleménye
a balti helyzetről

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: London
Azonosító: MOW00804
Érkezett: 1991. 01. 15. 16.12
Készítette: Gö.
Ellenőrizte: *Szignó*⁴¹⁶

Azonnal!

Tárgy: Oroszország és a Baltikum

41

B. Jelcin hétfői sajtóértekezletén lesújtó véleménnyel volt Gorbacsovról, de kitért a kérdés elől, hogy az elnöknek milyen személyes felelőssége van a vilniuszi tragédiában. Azt viszont egyértelművé tette, hogy a katonai beavatkozás nem Gorbacsov tudta nélkül történt.

Jelcin fenntartás nélkül a baltikumiak pártján áll. A három balti köztársasággal közösen kiadott nyilatkozat leglényegesebb megállapításai, hogy tiszteletben tartják egymás szuverenitását és minden, nem a nép által megválasztott hatalmi szervet – így az ún. vilniuszi Nemzeti Megmentési Bizottságot is – törvénytelennek tekintenek. Egemás közötti viszonyukat a nemzetközi jog normái alapján szabályozzák.

A nyilatkozat abból a közös érdekből fogant, hogy a baltikumiak a moszkvai központtal szemben Jelcin révén maguk mellett érezhetik a legnagyobb köztársaság és

⁴¹⁶ Kézírással.

a formálódó új szövetség – Oroszország, Ukrajna, Belorusszia és Kazahsztán – szimpátiáját, erkölcsi támogatását. Az orosz elnök a Baltikumban szolgálatot teljesítő orosz katonákhoz és tisztjeikhez intézett felhívásában lényegében parancsmegtagadásra szólít fel, ha polgári lakosság ellen vetnék be őket.

Az orosz elnök határozott fellépése azt bizonyítja, hogy a demokratikus változások letéteményese immár ő és nem Gorbacsov, aki tudatosan fordult a konzervatívok felé, mert – az ő szavaival – a „nép is jobbra tart”. Jelcin Gorbacsov rovására növeli befolyását a Baltikumban, a helyszínen nyújtva segítségét a „túlélésükért” küzdő orosz nyelvű lakosoknak.

Figyelemre méltó, hogy Jelcin nem a Föderációs Tanács küldöttségének tagjaként utazott a Baltikumba, értésre adva ezzel, hogy nem fogadja el maradéktalanul a bizottság vizsgálatának eredményét és önálló balti politikát kíván folytatni. Útja azonban nem volt maradéktalanul sikeres. Nem sikerült találkoznia Landsbergis-szel és Litvánia – ellentétben Lettországgal és Észtországgal – szorult helyzetében sem írt alá megállapodást Oroszországgal. Vilniusz ezzel világosságot tett, hogy Litvániának a Jelcin-féle laza konföderáció sem fogadható el.

Jelcin értékelése szerint a jelenlegi szovjet vezetés letett arról, hogy demokratikusan oldják meg az ország gondjait, s inkább a parancsuralom, a kemény kéz politikáját választják. Ezért önvédelmi megfontolásból és a demokratikus orosz út továbbvitele szempontjából elengedhetetlennek tartja saját állambiztonsági szervezet gyors kiépítését, valamint önálló orosz hadsereg megteremtését. Ezt azzal kapcsolatban fejtette ki, hogy egy újságíró – KGB központi apparátusától származó – információja szerint január 16-ára Moszkvában is a vilniuszi akcióhoz hasonló megoldást terveznek a katonák. Jelcin egyértelmű célzást tett arra, hogy egy év alatt négyszer készítsenek elő merényletet ellene, legutóbb most, vilniuszi utazásakor.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 62. d.

42.
1991. február 2.

Rejtjeltávirat Kijevből. A magyar–ukrán konzuli egyezmény
előkészítése

KÜM Távközlési Főosztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség Kijev
Azonosító KEV20058
Érkezett: 91.02. 22. 17.40
Készítette: Lak
Ellenőrizte: *Szignó*⁴¹⁷

41, 32, 37,

Zlenko⁴¹⁸ ukrán külügyminiszter febr. 22-én fogadta Entz Géza államtitkár urat és kijelentette, hogy a nemzeti kisebbségekről előkészített dokumentumot hajlandóak aláírni a konzuli megállapodással együtt. Elmondta, hogy egyes szomszédaink bizonyos nyugtalansággal figyelik a kisebbségi nyilatkozatunk sorsát, de Ukrajna érdekelt benne és egyébként is az megfelel a nemzetközi dokumentumok szellemének. Ezt jó lenne európai chartává fejleszteni. Ők más országokkal is hajlandók ilyet aláírni.

Ismertette, hogy a KÜM aktívan részt vesz az ukrán nemzetiségi törvény előkészítésében, amelyet tavasszal fog tárgyalni a parlament.

Elmondta, hogy a SZU külügyminisztériuma, maga Besszmertnih miniszter elismeri Ukrajna speciális érdekeit. Köztük szinte a kapcsolat, teljes kölcsönös bizalom. Besszmertnih egyetért az ukrán–magyar konzuli egyezmény megkötésével és helyesli ukrán konzulátusok nyitását külföldön. Kérte, hogy a magyar fél ne kételkedjen az ő tisztességükben és együttműködési szándékukban.

Tudja – mondta –, hogy sokan attól teszik függővé az Ukrajnával való kapcsolatait fejlesztését, hogy mit szól ehhez Moszkva, vagy milyen lesz a szövetségi szerződés. Leszögezte, hogy Moszkva egyetért és támogatja az ukrán külpolitikai törekvéseket.

⁴¹⁷ Kézírással.

⁴¹⁸ Anatolij Makszimovics Zlenko (1938–) Ukrajna külügyminisztere 1990. július 25. és 1994. augusztus 25. között.

A szövetségi szerződés – ukrán kormány egységes ebben – csak az ukrán szuverenitás elfogadásának alapján állhat Ennek pedig szerves része az önálló ukrán külpolitika. Ebből Ukrajna nem enged. Ezért kijelentette, hogy ő kész bármikor fogadni Jeszenszky miniszter urat az előkészített dokumentumok aláírásra.

Lássa: III. Területi Főosztály

Konzuli Főosztály

Határon túli magyarsággal foglalkozó főosztály

Intézkedtem: *Szignók*

Láttam: *Szignók*⁴¹⁹

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 58. d.

⁴¹⁹ Kézírással.

43.
1991. február 4.

A vilniuszi események visszhangja a világban

Külügyminisztérium
III. Területi Főosztály
Szovjet referatúra
Dr. Tóth Lóránd

169/3.
00214/10/1991.

Szigorúan titkos!
Készült: 15 példányban
Kapják: Jeszenszky Géza
Katona Tamás
Somogyi Ferenc
Szokai Imre
Meiszter Dávid
Gulyás András⁴²⁰
Sillár Emőke⁴²¹
Bába Iván
Herman János⁴²²
Hajgató József
Körmendy István

⁴²⁰ Gulyás András (1944 –) 1971 és 1973 között a Rio de Janeiró-i nagykövetség beosztott diplomataja, ezt követően Limában (1973–1975) dolgozott. 1983–1987 között a luandai nagykövetség vezetője, majd 1987 és 1991 között a Sajtófőosztály vezetője volt. 1991 és 1996 között lisszaboni nagykövet, egyben akkreditálva volt a Zöld-foki szigeteken (1983–1996).

⁴²¹ Sillár Emőke 1990. szeptember 15-től a Külügyminisztérium munkatársa, ugyanekkortól főosztályvezető-helyettesként vezette a Miniszteri Kabinetirodát.

⁴²² Herman János a Külügyminisztérium Sajtóosztályának helyettes vezetője 1989. augusztus 1. és 1990. március 15. között, majd a Latin-Amerikai Országok Főosztályán főosztályvezető-helyettes 1990. július 1-ig. Ugyanekkortól a Külügyminisztérium szóvivője és áthelyezték a VII. Területi Főosztályról a Sajtófőosztályra. Helyettes államtitkár 1993 és 1994 között. Ezt követően nagykövet Athénban, majd Cipruson.

FELJEGYZÉS

Tárgy: A vilniuszi események visszhangja külképviselteink jelentései alapján

Külképviselteinknek a január 13-i vilniuszi események helyi visszhangjáról szóló jelentései – elsősorban mértékadó diplomáciai források, politikai és kormánykörök véleményét tükrözve – viszonylag egységes képet mutatnak.

1. Az események okairól kialakult vélemények

Bonnban az eseményeket az elhúzódó szovjet belpolitikai és gazdasági válság újabb jeleként értékeli. Az elitalakulatok balti köztársaságokba vezénylésekor Gorbacsov a pártbürokrácia és a hadsereg nyomásának engedett, viszont elszámította magát a hadsereg beavatkozásának várható belpolitikai következményeit, de Nyugat-Európa reakcióját illetően is. Ehhez hozzájárult az, hogy az elmúlt hónapokban a Nyugat nem foglalt egyértelműen állást a balti államok függetlenségi törekvéseivel kapcsolatban. Utólag hibásnak bizonyult az a nyugati magatartás, hogy az EK-tagállamok többsége elzárkózott a Szovjetunió balti köztársaságainak a decemberi EBEÉ csúcstalálkozóra való meghívásától.

Párizsi vélemény szerint a gorbacsovi vonal minden retorikai lehetőségét kimerítette gyakorlati belpolitikai eredmények nélkül. Úgy tűnik, Gorbacsov nem volt képes fékezni a konzervatív erőket, s velük együtt sodródik a „felesleges diktatúra” felé, mely nem tudja megoldani a problémákat, legfeljebb elodázní a nehézségek demokratikus úton való megszüntetését.

Benedetto Amari, az olasz Külügyminisztérium osztályvezetője úgy nyilatkozott, hogy az olasz politikai vezetést nem érte váratlanul a Baltikumban kialakult tragikus helyzet, mivel számítottak arra, hogy az erőltetett ütemű változásokért egyszer meg kell fizetni az árat. Tudatában voltak annak, hogy a gorbacsovi politika sem teremthet csodákat, és időigényes folyamat, amíg a korábbi ideológiai neveltetés feledésbe merül pl. a hadseregnél. Ezért úgy tűnik, hogy a párbeszéd és a tankok alkalmazása között még nem sikerült átmeneti válságkezelő módszereket kidolgoznia Gorbacsovnak.

Nagyon sokan párhuzamot vonnak a vilniuszi események és az 1956-os magyar, illetve 1968-as csehszlovákiai szovjet beavatkozás között. Olasz értékelés szerint

a litvániai események nem hasonlíthatók össze az 56-os vagy 68-as fegyveres beavatkozásokkal, ahol szuverén államok elleni támadásról volt szó. Litvánia esetében azonban „belügről” kell beszélni. Benedetto Amari úgy látja, hogy Gorbacsov továbbra is folytatni kívánja átalakítási politikáját, de taktikai okokból kénytelen a jobboldali erőkre támaszkodni a szovjet fejlődés jelenlegi szakaszában.

Jugoszláv külügyi tisztviselők arra keresik a választ, hogy a Litvániában bekövetkezett események vajon a gorbacsovi politika természetes következményei, avagy a külső hatások és a glasznoszty politikája együttes eredményének tekinthetők.

Belgrádban dolgozó szovjet diplomata szerint a szovjet hadsereg több oknál fogva lépett közbe éppen Litvániában: ez a köztársaság a szövetség leglazább láncszeme, lakossága nemzetiségi összetétel tekintetében a leghomogénebb, s az önállóságra és elszakadásra is a legtöbb eséllyel pályázhatott”.

A jelentések nagy része említi a litván fél szerepét is az események alakulásában.

Az ankarai svájci nagykövet szerint: az egyébként jogos, de túlságosan türelmetlen, a lehetőségek jelenlegi határait nem érzékelő litván függetlenségi törekvések is felelősek a történetekért. Nehéz ugyanis elképzelni, hogy a szovjet vezetés tétlenül fogja nézni a Szovjetunió teljes széthullását. Márpedig egy köztársaság kiválása láncreakciókat indíthat el.

Anasztaziosz Valaszidisz, a görög Külügyminisztérium igazgatója úgy nyilatkozott, hogy görög részről nem biztosak abban, hogy a balti államok függetlensége helyreállításáért folytatott harc jelenlegi időzítése és formája célszerű-e.

Andre Miele olasz szociáldemokrata politikus hibásnak ítéli, hogy Landsbergis is erőteljes támadásba kezdett Gorbacsov ellen, aki pedig a balti államok megértő támogatásával kész lenne a többi köztársaságra is alkalmazható, mintaértékű jogi-politikai szabályozás kimunkálására. Miele szerint a balti államok jogos, de túlhajszolt függetlenségi politikája kényszerítette Gorbacsovot az erőszakos eszközök alkalmazására. Benedetto Amari ehhez hasonló véleményt fogalmazott meg: litván oldalról olyan erőltetett menetet diktáltak, amely nem vette figyelembe a Szovjetunió átalakulásából adódó általános válsághelyzetet és sok esetben olyan radikális és azonnali követelésekkel állt elő, amelyeket a szovjet központi kormány nem fogadhatott el.

Bonni értékelés szerint a baltikumi helyzet eszkalálódásához nem kis mértékben járult hozzá a litván vezetésen belüli hatalmi küzdelem is. A gazdasági program vitája ugyanis a mérsékelt, pragmatikus Prunskiené⁴²³ asszony megbuktatásához vezetett.

Az északi államok közül Finnország illette kritikával Landsbergis fellépését.

⁴²³ Kazimira Danutė Prunskienė (1943–) Litvánia miniszterelnöke volt 1990. március 17. és 1991. január 10. között.

2. A vilniuszi események megítélése

Általános véleményt fogalmaznak meg a Genfben dolgozó angol diplomaták: bár a nyugati országok egységesen elítélik a hadsereg bevetését, megosztottak abban, hogy támogassák-e a balti államok önállósági törekvéseit.

Koivisto⁴²⁴ finn elnök sajtónyilatkozatában kijelentette: Finnország semmilyen módon nem kíván beavatkozni a történésekbe, még állásfoglalással sem. A Baltikumnak a szovjet Alkotmány alapján kell kezdeményeznie kapcsolatai újrendezését. Ne külső erőkre, hanem magukra támaszkodjanak.

India a balti államokban zajló eseményeket a Szovjetunió kizárólagos belügyeként kezeli. Ellenez minden olyan törekvést, amely a kérdéskör ENSZ fórumon történő megvitatását célozza.

A hivatalos kínai megnyilatkozások kivétel nélkül támogatásukról biztosítják az állami egység megőrzését célzó szovjet erőfeszítéseket.

Török részről nem lehet számítani a Szovjetunió éles és szankcionált elítélésére, tekintettel a két ország között gyorsan fejlődő gazdasági kapcsolatokra, a törökökhöz közel álló kaukázusi köztársaságokkal való kapcsolatok javításához fűződő érdekekre.

Jugoszlávia magatartása tartózkodó, de Szlovénia élesen elítélte a hadsereg fellépését, miután Szlovénia törekvései hasonlítanak leginkább Litvániáéhoz.

A francia vezetés rendkívül óvatosan kezeli a kérdést, reméli, hogy az események csak „menet közbeni kisebb balesetnek” bizonyulnak.

Ordoñez⁴²⁵ spanyol külügyminiszter óvott a Szovjetuniónak ígért gazdasági támogatás felfüggesztésétől, esetleges szankcióktól, mert az siettetné Gorbacsov és a peresztrojka kudarcát. Elítélik a vérontást, az erőszakot és tárgyalásos megoldást sürgetnek. Spanyol vélemény szerint a szovjet magatartás ellentétben áll a Párizsi Chartával.

Hurd⁴²⁶ brit külügyminiszter a szovjet ideiglenes ügyvivő előtt határozottan elítélte az erőszak alkalmazását a balti államokban.

Hollandia a litván kormányt a litván nép választott, tehát legitim képviselőjének fogadja el és ez kötelezi a holland kormányt. A Szovjetunió szétesésére, különösen, ha az robbanásszerűen megy végbe, nincsenek felkészülve.

⁴²⁴ Mauro Henrik Koivisto (1923–2017) a Finn Köztársaság elnöke 1982. március 1. és 1994. január 24. között.

⁴²⁵ Francisco Fernández Ordoñez (1930–1992) Spanyolország külügyminisztere 1985. július 5. és 1992. június 16. között.

⁴²⁶ Douglas Richard Hurd (1930–) az Egyesült Királyság külügyminisztere és a nemzetközi közösségi ügyekért felelős államtitkár 1989. október 26. és 1995. július 5. között.

Az olasz Külügyminisztérium osztályvezetője, hangsúlyozva mindkét fél felelősségét az események bekövetkezéséért, úgy nyilatkozott, hogy a szovjet felet terheli azonban a teljes felelősség az alkalmazott elfogadhatatlan módszerekért. Olasz részről egyelőre sem politikai, sem gazdasági segítségnyújtás szintjén nem terveznek további lépést. Úgy vélik, hogy a Nyugat érdeke folytatni az elmúlt években elért eredményes együttműködést a Szovjetunióval, amelyet Gorbacsov vezet.

Az EK külügyminisztereinek január 14-ei brüsszeli tanácskozásán is az óvatos reagálás mellett döntöttek Litvánia kérdésében. A Gorbacsovval szembeni kemény fellépés feltehetően a konzervatív, a Gorbacsov eltávolítására törekvő erőknél vezetett volna.

NSZK politikusok korainak ítélik EK-szankciók alkalmazását a Szovjetunióval szemben, mivel attól tartanak, hogy ilyen lépésekkel megkérdőjeleződne az EK és az NSZK Szovjetunióhoz fűződő új kapcsolatrendszere és az európai politika visszatérne a kelet–nyugati konfrontáció közelmúltban meghaladott szakaszához.

Bernben Litvánia önkormányzati jogát, a balti népek – és nem kormányok – szabadságának korlátlan érvényesítését hangsúlyozzák.

Pekingben dolgozó nyugati diplomaták szerint a fejlett ipari államok részéről nagyjából olyan jellegű reagálásokkal, szankciókkal kell számolni, mint amelyek Kínát érték az 1989-es nyári eseményeket követően⁴²⁷.

Ottawában úgy értékelik, hogy a balti államok leválásával elinduló folyamatot – amely önmagában nem jelentene sokat – nem lenne lehetséges megállítani. Ezzel pedig az Unió dezintegrálódása globális méretű veszedelmet jelentene. Valószínűsíthető tehát továbbra is az éles hangú nyilatkozatok, ám a további lépések hiánya vagy gyengesége is.

Bush elnök nem ment el a szovjet agresszió elítéléséig, de erős hangnemben fejezte ki aggodalmát. Billy Bradley⁴²⁸ szenátor szerint alkut kötött: szemhunyásáért cserébe a Kreml szövetségese lett az öbölválságban. Washington egyelőre nem venné szívesen, ha az öbölválság idején az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé kerülne a balti országok ügye.

Amerikai kormánykörök szerint ezek a módszerek sem tartják féken a balti népeket. Veszélyes, hogy Gorbacsov éppen a békés eszközöket választó köztársaságokban alkalmaz erőszakot.

⁴²⁷ Pekingben a Tienanmen téren kínai diákok tüntettek 1989. április 14-től. A Mihail Gorbacsov 1989. májusi kínai látogatását követően, a rendszerváltoztatást követelő 300–400 tüntetőt – fiatalokat és diákokat – a Kínai Kommunista Párt vezetőinek döntése értelmében a kínai néphadsereg páncélos, ejtőernyős és gyalogos egységei verték szét június 3–4. között.

⁴²⁸ William Warren Bradley (1943–) az Amerikai Egyesült Államok New Jersey-i szenátora 1979. január 3. és 1997. január 3. között.

Joe Clark⁴²⁹ kanadai külügyminiszter magához kérte a szovjet nagykövetet és határozottan kijelentette: Kanada helyteleníti Litvánia demokratikusan választott kormánya és népe elleni erőszak alkalmazását, önmérsékletre és a további atrocitásoktól való tartózkodásra, illetve az EBEE-folyamatban vállalt kötelezettségek betartására hívott fel.

Az Egyesült Államok Kongresszusa és a kanadai Parlament a kormányzatnál élesekben ítélte el az eseményeket.

Wegener NATO főtitkár-helyettes szavai szerint a NATO Politikai Bizottságának határozat-tervezetéből az olvasható ki, hogy a szervezet nagyon határozott hangon elítéli a beavatkozást.

Brundtland⁴³⁰ norvég miniszterelnök az elsők között követelte az erőszakos beavatkozás beszüntetését. Elfogadhatatlannak tartja a katonai intervenciót, szorgalmazza az erőszak nélküli párbeszéd folytatását, a feszültségek demokratikus úton történő feloldását.

Skubiszewski lengyel külügyminiszter nyilatkozata kedvezőtlennek ítélte meg a térség stabilitása szempontjából a szovjet csapatok litvániai jelenlétét. A miniszter kijelentette, hogy Litvánia ma a függetlenség útján jár, de még nem független állam. Lengyelország tapasztalata igazolja, hogy a függetlenség útja nagyon hosszú.

A bolgár Demokratikus Erők Szövetsége úgy reagált a vilniuszi eseményekre, hogy „a sztálinizmus és a kommunista diktatúra restaurációja a XX. század végén elfogadhatatlan”.

3. Gorbacsov személyével kapcsolatos megjegyzések

Bonni kormánykörökben azt hangsúlyozzák, hogy Gorbacsovnak még mindig nincs alternatívája és esetleges bukása a helyzet további lényeges romlásához vezetne.

Andre Miele megítélése szerint nyugati részről továbbra is Gorbacsovban látják a megkezdett pozitív együttműködés folytatásának és a peresztrojkának a garanciáját. (Jelcin személyét nem tartják megbízhatónak, hogy esetleg átvegye a szétesőben lévő birodalom irányítását.) Gorbacsov a balti kérdésben túljutott feladatának nehezen.

A Tokióból távozó francia nagykövet úgy értékeli, hogy Gorbacsov elvesztette a hadsereg támogatását, s ezért vagy eltávolítják a hatalomból, vagy közönséges bábukká fogják degradálni.

⁴²⁹ Charles Joseph Clark (1939–) Kanada külügyminisztere 1984. szeptember 17. és 1991. április 20. között.

⁴³⁰ Gro Harlem Brundtland (1939–) Norvégia miniszterelnöke 1990. november 3. és 1996. október 25. között.

A kanadai külpolitikai megfigyelők tisztázatlannak tartják Gorbacsov szerepét a vilniuszi eseményekkel kapcsolatban. Nyilvánosan azonban nem kívánják megkérdőjelezni azt a kijelentését, hogy nem tudott az akcióról.

Washingtoni kormánykörökben van olyan vélemény, hogy Gorbacsov „elvesztette az eszét”, s már nem törődik sem a világ véleményével, sem az elszigetelődés veszélyével. Zbigniew Brzezinski úgy látja, hogy Gorbacsov megbízhatatlannak és gyengének bizonyult.

Londoni liberális demokrata politikus szerint Angliában a baltikumi események ellenére Gorbacsovot tartják egyedül képesnek, hogy úrrá legyen a helyzeten és megakadályozza a fejlemények anarchiába torkollását.

Egy Hágában dolgozó amerikai diplomata szerint könnyen meglehet, hogy kárba veszik az a támogatás, amelyet Gorbacsov megmentésére áldoztak. Emlékeztetett Gromiko⁴³¹ figyelmeztetésére: Gorbacsov mosolya mögött acél fogak vannak.

Zselev⁴³² bolgár elnök számára alig hihető, hogy a litvániai eseményekre Gorbacsov tudta nélkül került sor. Amennyiben mégis, azonnal felvetődik az elnök politikai legitimitásának kérdése, miután – a történetek alapján – már nem ura a helyzetnek.

Görög részről hitelt adnak Gorbacsov azon kijelentésének, hogy valóban nem volt tudomása a litvániai katonai akciókról. A fő kérdés számukra Gorbacsov személyének támogatása a szélsőségesekkel szemben.

Dankert⁴³³ holland külügyi államtitkár úgy nyilatkozott, hogy világossá vált, hogy Gorbacsov személy szerint nem játszott közvetlen szerepet a litvániai vérontásban.

Egy bonni megjegyzés: Gorbacsov Besszmertnih kinevezésével kifelé demonstrálhatja, hogy a Szovjetunió továbbra is érdekelt a leszerelésben és a nemzetközi enyhülésben, belpolitikailag pedig abban a helyzetben van, hogy maga választhatja meg munkatársait.

4. A vilniuszi eseményekkel kapcsolatban kilátásba helyezett lépések

A német kormány nagy körültekintéssel vizsgálja a Szovjetunió balti köztársaságaiban kialakult politikai helyzetet. Az NSZK külpolitikai mozgásterét szűkíti

⁴³¹ Andrej Andrejevics Gromiko (1909–1989) a Szovjetunió külügyminisztere 1957. február 14. és 1985. július 2. között, majd a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke (államfő) 1985. július 27. és 1988. október 1. között.

⁴³² Zselju Mitev Zselev (1935–2015) *A fasizmus* című könyvét 1982-ben betiltották. A rendszerváltoztatás és Todor Zsivkov kommunista elnök bukása után a bolgár ellenzék vezetője. 1989 decemberében megalapította a Demokratikus Erők Szövetsége jobboldali pártot, és annak elnöke lett. A Bolgár Köztársaság elnöke 1990. augusztus 1. és 1997. január 22. között.

⁴³³ Pieter Dankert (1934–2003) a Holland Királyság Külügyminisztériumának európai ügyekért felelős államtitkára volt 1989. november 4. és 1994. július 15. között.

a 4+2 szerződés⁴³⁴ Szovjetunióban még hátralévő ratifikálása, valamint az öböl-válság.

Török részről nem lehet számítani a Szovjetunió éles és szankcionált elítélésére.

Holland vélemény szerint a Szovjetunióra való ráhatás legfontosabb fóruma változatlanul az EBEÉ-folyamat lesz.

Olasz részről egyelőre sem politikai, sem gazdasági segítségnyújtás szintjén nem terveznek további lépést. Teljes mértékben támogatják a január 14-én kiadott EGK Nyilatkozatot, amely nyomatékos figyelmeztetést küldött Gorbacsovnak, hogy hasonló módszerek megismétlődése esetén felülvizsgálatra kerülhetnek a Szovjetunió felajánlott gazdasági és pénzügyi segélyek. Az élelmiszersegély leállítása azonban problematikus lenne, mert éppen a legszegényebb rétegeket sújtaná. Másfelől logikus, hogy világosan határt kell szabni Gorbacsov támogatásának.

Varsói angol diplomata szerint a litvániai események kapcsán világossá vált, hogy – ahogyan a többi nyugati ország sem támogatja egyértelműen a litván önállósodási törekvéseket – az angolok véleménye szerint is óvatosságra és türelemre van szükség.

Hurd külügyminiszter szerint Nagy-Britannia javasolni fogja a Szovjetunióknak nyújtandó technikai segítségnyújtás felfüggesztését.

Pietro Marchi hágai olasz nagykövet szerint az EK-országokban érelődik a határozottabb reagálás szándéka.

Az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának genfi ülésén nem tartják kizártnak a Szovjetunió határozattal történő elítélését. A balti államokat tavaly is felkaroló nem kormányzati szervezetek az idei ülészen várhatóan sokkal erőteljesebben lépnek fel.

Holst⁴³⁵ norvég védelmi miniszter úgy nyilatkozott, hogy országa kénytelen védelempolitikai következtetéseket is levonni az eseményekből.

Finn részről támogatják azt a svéd kezdeményezést, hogy EBEÉ szakértői konferencián foglalkozzanak a balti eseményekkel.

Svájci angol diplomaták szerint a Nyugat biztonságpolitikai és gazdasági érdekek miatt eddig nem tartotta kívánatosnak a Szovjetunió felbomlását. A jelenleg kialakult helyzet azonban elvezethet ennek átértékeléséhez, a függetlenségi törekvések támogatásához.

⁴³⁴ A második világháborúban Németországot megszálló négy állam (Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Nagy-Britannia, Szovjetunió) és Nyugat-Németország, a Németországi Szövetségi Köztársaság, valamint Kelet-Németország, a Német Demokratikus Köztársaság képviselői között létrejött szerződés, amely lehetővé tette a két Németország hivatalos egyesülését 1990. október 3-án.

⁴³⁵ Johan Jørgen Holst (1937–1994) Norvégia védelmi minisztere volt 1991 és 1993 között.

Wegener NATO főtitkár-helyettes szerint a helyzet biztonságpolitikailag a NATO-t nem fenyegeti, ellenben a szovjet hadsereg és állam behozhatatlan hátrányba kerül, ha belesüpped az efféle belső konfliktusokba.

A pekingi szovjet nagykövet szerint a nemzetközi átrendeződés részeként új, a korábbinál lényegesen szorosabb viszonyra kell számítani a Szovjetunió és Kína között.

Pekingben dolgozó nyugati diplomaták úgy értékelik, hogy „valódi szakítást” nem engedhet meg magának a Nyugat a Szovjetunióval szemben, ugyanis bárhogyan alakul annak belső helyzete, változatlanul nukleáris világhatalom marad, amellyel tárgyalni kell.

Answall, a WHO⁴³⁶ európai központjának igazgatója nyilatkozott arról, hogy a balti köztársaságok is megkeresték a WHO-t sebesültek kezelése és gyógyszerészalítás ügyében, de a WHO továbbra is csak a központi kormányok megkereséseire kíván reagálni.

5. A szovjet belső helyzet várható alakulásáról

Német értékelés szerint Gorbacsov és a környezetében lévő politikusok még nem ismerték fel, hogy a Szovjetunió teljes széthullása csak egy új típusú laza föderáció alkotmányos feltételei megteremtésével kerülhető el. A szovjet fejlődés lényegesen eltér a kelet-közép-európai demokratikus rendszerváltozásoktól. A Szovjetunióban a kommunista tekintélyuralmi rendszer lebontása után, annak helyébe nem egy európai mintájú parlamenti demokrácia, hanem egy új tartalmú autoriter rendszer fog lépni.

A norvég kormány erősíteni fogja az együttműködést mindhárom balti köztársasággal és a szorosabb kapcsolatok híve az Északi Tanács és a Baltikum között. A vilniuszi események lefēkezik a norvég–szovjet kapcsolatok fejlődését, noha Norvégia ezek kiegyensúlyozottságában érdekelt.

Francia megítélés szerint Gorbacsov nem volt képes megfékezni a konzervatív erőket, s velük együtt sodródik a „felesleges diktatúra” felé, amely nem tudja megoldani a problémákat, legfeljebb elodázni a nehézségek demokratikus úton való megszüntetését.

Az athéni portugál, német és belga nagykövet úgy véli, hogy a Szovjetunióban fennáll a fokozatos katonai hatalomátvétel veszélye.

A lengyel Külügyminisztérium területileg illetékes főosztálya szerint Gorbacsov politikája valószínűleg arra irányul, hogy Landsbergist országa függetlenségének

⁴³⁶ Az Egyesült Nemzetek Szervezete Egészségügyi Világszervezete (World Health Organization – WHO), amelynek alapokmánya 1948. április 7-én lépett életbe.

elnyerésével kapcsolatban a referendum elfogadására kényszerítse. A szakértők szerint ilyen népszavazás Litvánia esetében mintegy 60–65%-os szavazattöbbséggel a Szovjetunióból való kiválást eredményezheti.

Anasztaziosz Valaszidisz, a görögi Külügyminisztérium igazgatója hangsúlyozta, hogy a Nyugatnak alapvető érdeke a gorbacsovi irányvonal győzelembe juttatása, felülkerekedése a kemény vonal híveivel szemben. A teljes visszarendeződés ebben a „roppant birodalomban” még nem kizárt, annak minden világpolitikai konzekvenciájával együtt. Nem szabad elfelejteni, hogy a Szovjetunió katonai szempontból továbbra is szuperhatalom.

Budapest, 1991. február 4.

*Aláírás*⁴³⁷

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 62. d.

⁴³⁷ Nem olvasható kézírással.

44.
1991. február 5.

Rejtjeltávirat Bonnból. A német Külügyminisztérium vezetőinek
véleménye a balti helyzetről

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Bonn
Azonosító: BON20774
Érkezett: 1991. 02. 05. 17.53
Készítette: SZF.
Ellenőrizte: *Szignó*⁴³⁸

46, 41,

Az NSZK KÜM szovjet referatúráján kapott tájékoztatás szerint a Szovjetunióban az elmúlt időszakban bekövetkezett konzervatív jellegű politikai fordulatra és a szovjet balti köztársaságokban kialakult feszült belpolitikai helyzetre az NSZK külpolitikája az EK politikai együttműködése keretében egyeztetve az EK tagállamokkal két irányban reagált. Elismerik a moszkvai központi kormány jogát az államhatalomból fakadó erőszak alkalmazására. Ennek határait azonban az EBEÉ párizsi Chartájában elfogadott kötelezettségekben látják, amelyek megtiltják az állami erőszak alkalmazását a törvényesen megválasztott, legitim parlamentekkel és a nekik felelős kormányokkal szemben. A novemberi párizsi EBEÉ csúcson a 32 tagállam által megerősített Charta alapján az NSZK kormánya nem tartja elfogadhatónak a moszkvai központi kormány érvelését, hogy a balti államokban bekövetkezett események és a katonai erőszak alkalmazása a Szovjetunió belügyét képezné. A párizsi EBEÉ dokumentumok súlyos megsértésének tartják a Szovjetunió balti köztársaságaiban a kommunista vezetéssel megalakult nemzeti megmentési bizottságok és frontok tevékenységét. A bizottságok legitim balti parlamentekkel és kormányokkal szembeni ellenséges tevékenysége és együttműködésük a moszkvai központi kormánnyal ellentétben áll az EBEÉ tagállamok által elismert és a párizsi Chartában rögzített jogállamiság, parlamentarizmus és államhatalmi szétválása elveivel.

⁴³⁸ Kézírással.

Az elmúlt napokban lezajlott német–szovjet külügyi konzultációkon az NSZK kérte a moszkvai vezetést a bizottságok működésének felfüggesztésére és arra, hogy a moszkvai kormány határolja el magát a bizottságok tevékenységétől. Az NSZK egyetért az EK tagállamokkal, továbbra is abban érdekelt, hogy a Szovjetunió felbomlásának folyamata az európai stabilitás veszélyeztetése nélkül valósuljon meg. Német külügyi vezetők ezért nem fogadják el azt a kritikát, hogy a német külpolitikai a szovjetunióbeli demokratikus átalakulások elősegítésekor egyoldalúan Gorbacsov támogatására törekedett volna. Egyúttal felhívják arra a figyelmet, hogy az NSZK vezető politikai tényezői még mindig nem látják azt az alternatív politikai erőt, aki Gorbacsov helyére lépve, képes lenne a Szovjetunió átalakítását a jogállamiság elvei alapján megvalósítani. Ezért Gorbacsov és az általa képviselt politikai irányvonal támogatása mindaddig az NSZK érdekében fog állni, amíg remény van arra, hogy a szovjet átalakulások a parlamentarizmus és a jogállamiság irányába haladnak. Továbbá megakadályozható, hogy az európai politika „visszatérjen” a kelet–nyugati politikai és katonai konfrontáció peresztrójkát megelőző időszakba.

Az NSZK a Szovjetunióval kapcsolatos külpolitikájának másik iránya, a balti államokkal való szolidaritás kifejezésre juttatása és a balti köztársaságok vezetőinek befolyásolása a függetlenségi törekvések tárgyalásos úton való rendezésére. Ezt a célt szolgálták az elmúlt napokban Genscher külügyminiszter és a szovjet balti államok külügyminisztereinek bonni találkozói is. A litván, észt és lett külügyminiszterekkel folytatott megbeszéléseken az NSZK rámutatott arra, hogy a balti függetlenség ügye csak akkor számíthat Nyugat-Európa támogatásával, ha az nem fenyegeti az európai stabilitást és összhangban állnak a nemzetközi jog és a párizsi Charta elveivel.

Az NSZK a nemzetközi elvekkel össze nem egyeztethetőnek ítélte, hogy a balti államok választójogi törvényei diszkriminációt alkalmaznak a balti országokkal élő orosz kisebbséggel szemben. Az eddig folytatott függetlenségi politika súlyos hiányosságának tartják, hogy a balti államok nem nyújtottak eddig jogszabályi garanciát a függetlenség elnyerése után területükön maradó orosz nemzetiség jogainak biztosítására. A tárgyalásokon az NSZK bátorította a balti külügyminisztereket, hogy a függetlenség elnyerésére irányuló politikájukban nyújtsanak biztosítékot Moszkva számára, a szovjet–orosz stratégiai érdekeik, pl. a Balti-tengeri kikötők további használatára, valamint a szovjet csapatok balti államokban való átmeneti állomásoztatására. Új típusú szerződésekben rendezzék a balti államok Szovjetunióhoz fűződő hosszú távú gazdasági kapcsolatait. Jelezték, hogy a Nyugat sem politikai, sem pedig gazdasági megfontolásokból nem tudja felvállalni a balti köztársaságok függetlenségének az európai összefüggéseket figyelmen kívül hagyó gyors megvalósítását.

Lássa:

II. Területi Főosztály

III. Területi Főosztály

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignó*⁴³⁹

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 62. d.

⁴³⁹ Kézírással.

45.
1991. február 7.

Jávorszky Béla helsinki magyar nagykövet megbeszélése
Johannes Johanssonnal, helsinki észt képviselővel
a magyar–észt kapcsolatokról

A Magyar Köztársaság
Nagykövetsége

Iktatószám: 15/Szt./1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes visszavonásig!
Helsinki, 1991. február 7.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Moszkva: 1 példány
Gépelte: Derkáné M. Éva

Tárgy: Megbeszélés a magyar–észt kapcsolatokról

Dr. Jeszenszky Géza úr,
külgyminiszter
Budapest

A mai napon megkeresett Johannes Johanson⁴⁴⁰, az észt Külügyminisztérium helsinki képviselője, és hosszabb beszélgetést kezdeményezett a balti helyzetről, illetve az észt–magyar kapcsolatokról. Megjegyzem, Észtországnak jelenleg csak három országban: Helsinkiben, Stockholmban és Koppenhágában van képviselője, az oslói és ottawai képviselőket jelenleg tervezik, utóbbit a jelentős számú kanadai észt emigráció miatt. Működő képviselőik igen különböző jellegűek és határfokúak, Koppenhágában és Stockholmban információs irodát tartanak fenn (Koppenhágában közösen Lettországgal és Litvániával), Helsinkiben a szovjet nagykövetség keretében, rövidesen pedig ún. Észt Kulturális Pont formájában is képviseltetik magukat.

⁴⁴⁰ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

Állítása szerint Johanson az Észt Külügyminisztérium hivatalos finnországi képviselője. Ugyanakkor a szovjet nagykövetség tanácsosa, akinek elhelyezéséről a nagykövetség gondoskodik. Függhelyi viszonyban csak a nagykövettel van, elmondása szerint két-három hetenként számol be neki tevékenységéről, illetve két-három hetenként vitatják meg a különleges súlyú finn–észt kapcsolatok időszerű kérdéseit.

Megítélésem szerint Johanson valóban a mai észt kormányzatot képviseli. Erre utal, hogy a balti parlamentek helsinki konferenciáján tagja volt az észt delegációnak, ő kísérette Ülo Nugis⁴⁴¹ észt parlamenti elnököt és ő tolmácsolt neki. Elmondta, hogy régi és bizalmas viszonyban van Lennart Meri⁴⁴² külügyminiszterrel, Savisaar miniszterelnökkel és Rüütel elnökkel is.

Kérésemre Johanson értékelte a közelmúltat, illetve a most végbemenő baltikumi változásokat. Véleménye szerint a szovjet különleges katonai alakulatok beavatkozása, a litvániai, [a] lettországi, és [az] észtországi „megmentési mozgalmak” létrejötte pontos moszkvai koreográfia szerint történik, azt központilag is alapos mérlegelés alapján időzítették az öböl-menti váltás [válság] időpontjára.

Biztos információk vannak arról, hogy Gorbacsov tudott a beavatkozásról, s jól-lehet a konkrét tűzparancsot nem ő, hanem a KGB első számú vezetője⁴⁴³ adta ki, a biztatás (akár utasítás, akár hallgatás formájában) mégiscsak tőle származott. Johanson szerint nem hajlandó lemondani a nehezen megszerzett hatalomról, ezért pozícióját és az Unió egységét minden áron meg kívánja őrizni, ha kell, akár véres polgárháborúban is. Gorbacsovot és a szovjet vezetést ugyanakkor meglepte a nyugat „kemény” reagálása. Az akciót lefűjták, de csak időlegesen. Terv szerint azt március 17. után vagy a Bush–Gorbacsov csúcstalálkozó létrejöttét követően az eddiginél határozottabban fogják folytatni. Litvániával kezdtek, mert Litvánia ment a legmesszebbre a függetlenség kinyilvánításában, és mert Litvániában a leggyengébb a Moszkvához hű, zömében orosz nemzetiségű kommunisták helyzete. Észtország mindaddig óvatos volt, ezért az ő pozícióik jóval kedvezőbbek, jobbak, mint akár a litvánoké, akár a letteké, ahol a legnagyobb az orosz nemzetiség, és így a leggyengébb az elszakadni óhajtok táborá. Gorbacsovot ugyanakkor nehéz helyzetbe hozta Jelcin váratlan fellépése, mivel bizonyos politikai védelmet nyújtott a balti és a közép-ázsiai köztársaságoknak. De mivel az Unió egységét minden eszközzel meg akarja őrizni, nyilvánvalóan nem fog belemenni a tervezett litvániai és észtországi népszavazásba.

⁴⁴¹ Ülo Nugis (1944–2011) az Észt Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának tagja, illetve az Észt Parlament (Riigikogu) elnöke 1990 és 1992 között.

⁴⁴² Lennart Georg Meri (1929–2006) az észt függetlenségi mozgalom egyik vezetője. Észtország külügyminisztere 1990. április és 1992. március között, majd az Észt Köztársaság elnöke 1992. október 6. és 2001. október 8. között.

⁴⁴³ A KGB elnöke ekkor Vlagyimir Alekszandrovics Krujcskov hadsereg tábornok volt.

Johanson a népszavazás kimenetelét számukra egyértelműen jónak ítélte meg. Várhatóan az észtlakosság 98 százaléka a függetlenségre fog szavazni, sőt mellettük áll a nem-észtlakosság zöme is. Fontos, hogy a Baltikumban állomásozó szovjet katonák ne vehessenek részt a népszavazásban. Észtországban például minden nyolcadik lakos (és potenciális szavazó) szovjet katona, azaz néhány hadosztály oda-vezénylésével eldönthető volna a népszavazás. Ezt Észtország semmiképpen nem engedheti meg.

A Baltikum jövőjét, gazdasági boldogulásának lehetőségeit Johanson igen derűlátóan ecsetelte. Észtország jóval több energiát termel, mint amennyit fogyaszt. Mezőgazdasági termékekből gyorsan utolérheti magát, sőt exportra is termelhet. Ipára fejlettebb valamennyi szovjet köztársaságénál. Kereskedelme közvetítő szerepet játszhat Kelet és Nyugat, Észak és Dél között. A Szovjetunióval való kapcsolatokban olyanmire otthon van, hogy szakértőként lefölözheti mindazt, ami eddig Finnországot gazdagította: a közvetítő-specialista nyereségét. Zömmel kikötőin, országútjain át bonyolódhatna a Közép-Európa és Finnország közti kereskedelmi forgalom. Egyszóval, a Baltikum ugyanaz lehet, ami volt korábban, három fejlett, minden irányban mozgékony kereskedő, élelmiszerben önellátásra berendezkedő ország.

A magyar–észtlkapcsolatokról szólva Johanson hangsúlyozta, Észtország nagyra értékelné, ha Magyarország információs vagy kulturális központot létesítené Tallinnban. Tisztában vannak kényes helyzetünkkel, addig nem is akarnak komolyabb lépésre biztatni, ameddig a szovjet csapatok el nem hagyták hazánk területét. Egy kulturális (vagy még inkább információs) központ ugyanakkor betölthetné azt a szerepet, amit egy konzulátus vagy más diplomáciai misszió, s adott helyzetben átalakulhatna követséggé. Javasolta, hogy ennek megtervezéséhez, irodák kiválasztásához vegyük igénybe az Észt–Magyar Társaság segítségét.

A beszélgetés alapján Johanson urat párbeszéd folytatására megfelelő személynek látom, bár nyilvánvalóan nem árt óvatosnak lennünk. Felajánlotta, hogy az észtlkormánynak szóló bármilyen üzenetet saját, tökéletesnek mondott csatornáján továbbít. Ennek igénybevétele előtt, úgy gondolom, nem ártana személyét Meri külügyminiszternél is ellenőrizni.

*Aláírás*⁴⁴⁴
(Jávorszky Béla)
nagykövet

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 58. d.

⁴⁴⁴ Kézírással.

46.
1991. március 13.

Rejtjeltávirat Londonból. A brit vezérkari főnök véleménye
a baltikumi eseményekről

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: London
Azonosító: LON20544
Érkezett: 1991. 03. 13. 19.25
Készítette: Gö.
Ellenőrizte: *Szignó*⁴⁴⁵

41, 45

A brit vezérkari főnök helyettese a hivatalostól eltérően, attól jóval borúlátóbban ítélte meg a Szovjetunió és Mihail Gorbacsov helyzetét a vele folytatott beszélgetés során. Személyes véleményként nem látott esélyt Gorbacsov számára hosszú ideig hatalmon maradnia. A tervbe vett politikai és gazdasági reformok nem csupán a különböző csoportok közötti hatalmi harc miatt váltak felemássá, hanem azért is, mert kulturális, gazdasági és egyéb okok miatt ma még nincs megfelelő alkalmazkodási, befogadási készség azokra. A jelenlegi dezintegrálódás folytatódhat, a gazdasági válság a nemzetiségi ellentétek elmélyülését feltételezte, ami aztán polgárháborúhoz is elvezethet. Egy esetleges polgárháború esetén a Nyugat számára a legnagyobb kihívást véleménye szerint a polgári menekültek áradata jelentené. Valószínű, ez komoly gond lenne a közép-kelet-európai új demokráciáknak, de sokkal nagyobb a nyugatiak, főként Németország számára. Az erős kooperációra, gazdasági támogatásra való német készség mögött elsősorban e veszély elkerülési szándéka húzódik meg. Az összeomlást egyedül az erőszakszervezetek támogatásával lehetne elkerülni. Gorbacsov hiába adná fel korábbi politikai vonalát, elvesztette ezen körök bizalmát. Így természetes módon azokhoz a konzervatív erőkhez fordul-

⁴⁴⁵ Kézírással.

nak, amelyek a korábbi párt bürokráciában bizonyították, hogy képesek az erőn alapuló kormányzásra, a rendteremtésre.

A *Financial Times*⁴⁴⁶ jelenleg Londonban tartózkodó moszkvai tudósítója szerint Gorbacsovnek van esélye a hatalmon maradásra. Ennek azonban a Szovjetunió hosszú, elhúzódó válsága az ára. Egyensúlyozó szerepre fog törekedni a kétségtelenül erős hadsereg és KGB, valamint a radikális reformerek most Jelcin köré tömörülő csoportja között. E politika új legitimációs keretét az új szövetségi szerződés adja. Az egyik félnek a központi ellenőrzés új, kompromisszumos formában való megőrzését ígéri, a másiknak az eddiginél nagyobb autonómiát, önálló nemzetközi kapcsolatok, ellenőrzött gazdasági, politikai reformok lehetőségét.

A balti államok, Örményország, Grúzia és Moldávia népszavazástól való távolmaradásával az ellentétek áthelyeződnek a maradók és a kiválni szándékozók közé, a maradók által meghatározott játékszabályok szerint. A balti államok sikere ebben a helyzetben a nyugati támogatáson túl azon múlik, hogy milyen gyorsan tudják gazdaságilag függetleníteni magukat. Az új struktúrát döntően Oroszország magatartása határozza meg. Emiatt tovább fog éleződni a Jelcin és Gorbacsov személye közötti ellentét. Ez esetben Gorbacsov minden valószínűség szerint feladja a közvetítő szerepét és nyíltan a második csoport mögé áll.

Gorbacsov nemzetközi magatartása és az új külügyminiszter személyének a megválasztása azt mutatja, hogy ennek még nem látta az idejét eljönni. Újságíró körökben Bessmertnih külügyminisztert óvatos reformernek ismerik, aki nem rendelkezik a Sevardnadzéhoz hasonló belpolitikai tekintéllyel, arcéllal. Mellette a keményebb vonalat képviselő Primakov befolyása erősödhet, bár a katonák az ő személyét is elfogadják, így megfelelő partnere lehet Gorbacsovnek egyensúlyozó kísérleteiben. Sokat mond majd róla, hogy mit csinál a külügyi szolgálat Sevardnadze felé személyesen is elkötelezett, szakmailag felkészült fiatal gárdájával, illetve sikerrel tudja-e előkészíteni Gorbacsov áprilisban esedékes látogatását.

A japán kapcsolat erősödése, a gazdasági segítség kitörési pont lehet a Szovjetunió számára, japán részről azonban továbbra is feltételül szabják a kurili szigetek visszaadását⁴⁴⁷. A jelenlegi helyzetben ezt Gorbacsov nem engedheti meg. Az alkalom kiváló a katonákkal való megegyezési készség bizonyítására.

⁴⁴⁶ A *Financial Times* 1888-ban alapított brit napilap, amely a nemzetközi gazdasággal és pénzügyekkel foglalkozik.

⁴⁴⁷ A második világháború után a nyugati hatalmak a Japán és az Amerikai Egyesült Államok között 1951-ben kötött békét írták alá. Japán lemondott Koreára, Tajvanra és a Pescadores-szigetekre vonatkozó területi igényéről, illetve a Kuril- és a Szahalin-szigetek azon részéről, amelyek az 1905. évi portsmouth-i szerződés értelmében hozzá kerültek. A japán–amerikai békeszerződéssel egy napon aláírták a japán–amerikai biztonsági egyezményt is, amely lehetővé tette amerikai

Lássa: I. Területi Főosztály

III. Területi Főosztály

Láttam: *Szignó*

Intézkedtem: *Szignó*⁴⁴⁸

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 62. d.

támaszpontok létesítését a térségben. (Japán 1952-ben Tajvannal, Indiával és 1978-ban Kínával írt alá békeszerződést.) A Szovjetunió képviselői részt vettek ugyan a San Franciscóban zajló béketárgyalásokon, azonban nem írták alá a békeszerződést többek között azért, mert nem ismerték el a Szovjetunió területi igényét Szahalin- és a Kuril-szigeteken. A második világháború végén a Szovjetunió visszavette Szahalin déli részét és a Kuril-szigeteket, de Japán fenntartotta követelését a négy legdélebbi szigetre: Kunasirira, Itoropura, Sikotanra és Habomaira, amelyeket együttesen Északi Területeknek neveznek. 1956-ban Japán és a Szovjetunió egyezményt kötött a hadiállapot megszüntéről és a kereskedelmi kapcsolatok újjászervezéséről, valamint a diplomáciai kapcsolatok felvételéről. A kétoldalú tárgyalásról kiadott Nyilatkozatban a felek reményüket fejezték ki a tárgyalások folytatására és a békeszerződés megkötésére, amely aktussal a Szovjetunió átadja a Habomai- és a Sikotan-szigeteket. Az Amerikai Egyesült Államok és Japán újabb biztonsági szerződést kötött 1960-ban, a Szovjetunió pedig megtagadta, hogy átadja a két említett szigetet. Vö. SÁRINGER, 2015 117–124.

⁴⁴⁸ Kézirással.

47.
1991. március 14.

Bács Zoltánnak, a moszkvai magyar nagykövetség első titkárának
megbeszélése Mārtiņš Virsis lett külügyminiszter-helyettessel
Moszkvában

A Magyar Köztársaság
Nagykövetsége

48/Szt./1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes visszavonásig!
Moszkva, 1991. március 14.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség 1 példány
Készítette: Bács Zoltán
Gépelte: Bártfai Gáborné

Tárgy: Lettország kül- és belpolitikai helyzetének néhány vonása

Dr. Jeszenszky Géza úr,
külügyminiszter
Budapest

1991. március 13-án Dr. Bács Zoltán első titkárt fogadta Mārtiņš Virsis lett külügyminiszter-helyettes. A beszélgetés során lett részről az alábbiakat közölték:

Nagyra értékelik, hogy az országgyűlés képviselői megfigyelőként részt vettek az ún. konzultatív szavazáson, amelyre összesen száz parlamenti képviselő érkezett Rigába. Lettország feltétlenül erősíteni kívánja kapcsolatait Magyarországgal, ennek érdekében továbbra is szorgalmazza tájékoztató irodák felállítását Rigában és ilyen irodájuk működik már Svédországban, az Európa Parlament mellett és legújabb Dániában. (Ez utóbbi megállapodás szövegének másolatát tájékoztatásul át is adták.) Folyamatosan tárgyalnak Lengyelországgal is egy, esetleg konzuli funkciókkal is felruházott, képviselői nyitására. Szándékaik szerint a budapesti irodának is szélesebb, a tájékoztatási feladatokat meghaladó hatáskört adni.

Az Északi Tanács⁴⁴⁹ mintájára széleskörű parlamenti együttműködést alakítanak ki a másik két balti köztársasággal az egyes parlamenti bizottságok (védelmi, gazdasági, környezetvédelmi) között. Magával az Északi Tanáccsal is aktív parlamenti küldöttségcserét folytatnak. Lettország érdekelt hasonló együttműködés kialakításában Magyarországgal, nemcsak a Parlament, hanem a szaktárcák szintjén is.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 58. d.

⁴⁴⁹ Északi Tanács 1952-ben jött létre, amelyet az 1962-ben aláírt Helsinki Szerződés szabályozza. A tanács feladatai a koordinációra és a tagállamok államközi kapcsolatait érintő, nem kötelező érvényű ajánlások kidolgozására terjednek ki. A kormányoknak a tanács felé jelentési kötelezettségük van. Az Északi Tanács szervei a Közgyűlés, az Elnökség és az állandó bizottságok. Az Északi Tanács tagjai: Åland, Dánia, Észtország, Feröer, Finnország, Grönland, Izland, Lettország, Litvánia, Norvégia, Svédország. Az Északi Miniszterek Tanácsa 1971-ben jött létre Dánia, Finnország, Izland, Norvégia és Svédország részvételével, a tagállamokat a külügyminiszterek és szükség esetén más miniszterek is képviselik.

48.
1991. március 20.

Jávorszky Béla helsinki magyar nagykövet összefoglalója
a magyar–észti kapcsolatokról

A Magyar Köztársaság
Nagykövetsége

Iktatószám: 28/Szt./1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes visszavonásig!
Helsinki, 1991. március 20.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség: 1 példány
Gépelte: Derkáné M. Éva

Tárgy: Észtország, magyar–észti kapcsolatok.

Dr. Jeszenszky Géza úr,
külügyminiszter
Budapest

Mértékadó helsinki politikai és sajtókörökben egyre többen látják nagyon valószínűnek, hogy Gorbacsov nem ura már Kremlnek, és a tényleges hatalom visszavonhatatlanul átcsúszott a katonák kezébe, Észtország jövőjével kapcsolatban mégis érezhető egyfajta óvatos derűlátás. Nem csupán azért, mert az észtek lassúbb és óvatosabb utat választottak a másik két balti népnél, s (legalábbis hivatalos formában nem) nyilvánították ki a függetlenségüket és nem minősítették a szovjet hadsereget idegen, megszálló erőnek, hanem mert „fontolva haladásuk” már eddig is több biztató eredményt hozott. Nem tárgyalásokat, azok elől ugyanis Moszkva következetesen elzárkózott, hanem apró, alig látható lépéseket. Óvatosságukkal sikerült elkerülniük, hogy Észtországban Lettországhoz vagy Litvániához hasonló erőszakos katonai cselekedetek történjenek. Sikerült elérniük, hogy Moszkva mindvégig elismerje legitimitásukat, még ha Gorbacsov az észti parlament néhány törvényét vagy a március 3-i népszavazás megrendezését alkotmányellenesnek is minősítette.

Észtország legnagyobb gondja nem is a Moszkvával való, időnként borotvaélen táncoló viszony, hanem belső megosztottsága. A háború utáni oroszosítás olyan nagyságrendű, mintegy félmillió orosz kisebbséget hozott létre, mellyel számolniuk kell, és ami miatt a két háború közötti Észt Köztársaságot nem lehet automatikusan visszaállítani.

Ezt felismerve az észt kormány programtervezetében maximálisan igyekszik beépíteni az orosz igényeket. Elsősorban Narva és Narva körzete tart igényt az észt gazdaságon belül nagyobb önállóságra és a Leningráddal folytatott kereskedelem szorosabbra fűzésére, ha kell, akár szabad kereskedelmi övezet formájában.

Észtország belső megosztottsága itteni megfigyelők szerint kettős irányú. Az egyik oldalon működik a parlament és a legfelsőbb tanács, mint az állam két legitim szerve, valamint az általa választott és Moszkva által is elismert kormány. Létezik a parlament teremtette saját állami jogrend és közigazgatás, saját önvédelmi gárda (Kodukaitse), valamint március 1. óta saját rendőrség. A másik oldalon ott vannak a központi hatalom letéteményesei: a hadsereg, a KGB, az állami (azaz összszovjet) iparvállalatok és a Moszkvát támogató Intermozgalm.

Köztudott, hogy az észt politikai életen belül van még egy harmadik tényező is: az ún. „Észtországi kongresszus”, mely mozgalmat, akárcsak lettországi testvérszervezetét elsősorban a függetlenségi párthoz hű és a volt Észt Köztársaság polgáraiból (ún. „őshonos észtekből és leszármazottaikból”) verbuválódott radikálisok hozták létre és támogatják. Átfedések szép számban akadnak az észt legfelsőbb tanács és e között a kongresszus között, a két szervezet ettől függetlenül támadja egymást. A kongresszus véleménye szerint a Legfelsőbb Tanács, a Rahvarinnén, a Népfronton alapuló szervezet, és mint ilyen a megszálló hatóságok kiszolgálója. A legelső tanács ezzel szemben pragmatikusabb és az első köztársaság helyett egy harmadik létrehozását szorgalmazza.

A hatalmi harc az elmúlt év novemberében érte el csúcspontját. Bármily ellentmondásos is, az Észtországi kongresszus vezetői Vaba Eesti (Szabad Észtország) néven közös szervezetet hoztak létre az észt kommunistákkal és megpróbálták megdönteni Edgar Savisaar kormányát. Tervük akkor nem sikerült, mégsem mondtak le róla, s elképzelhető, hogy a március 17-i unióról rendezett népszavazás utáni helyzetet újból megpróbálják a hatalom megszerzése érdekében a maguk javára fordítani.

Mint ismeretes, Észtország nem vett részt a március 17-i összszovjet szavazáson. Lettországhoz, korábban pedig Litvániához hasonlóan ők már március 3-án megtartották a maguk népszavazását, s bebizonyították, hogy az ország lakosságának döntő többsége az állami függetlenségre szavaz. Valószínűleg maguk sem hittek abban, hogy akaratkinyilvánításuknak rövid időn belül lehetnek következményei, mégis értésére akarták adni a Kremlnek és a Nyugatnak egyaránt, hogy Észtország szá-

mára hosszú távon egyetlen alternatíva létezik: az ország önállósága. Ennek érdekében szorgalmazták a koppenhágai ÉT-konferencián való balti részvételt, ezért sürgetik mind több országban kulturális-tájékoztató központok felállítását. Nem titkolt céljuk, hogy a maguk idején ezek a szerény kultúrintézetek viszonylag gyorsan nagykövetségekké vagy főkonzulátusokká alakulhassanak.

Savisaar kormánya előtt addig azonban igen komoly politikai és gazdasági feladatok tornyosulnak. Úgy tűnik, a saját észt valuta bevezetését nem tudják rövid időn belül megvalósítani. Nemzeti Bankjuk ezért most szabad valutakereskedelemmel, ún. „valutaárverésekkel” kísérletezik. Narva esetleges szabad kereskedelmi övezetté nyilvánításával az észtek csak nyernének: vállalataik, vállalkozóik Narvába betelepülve éket alkotnának a csaknem szín orosz tengerben és összekötő szálként működne Leníngrád és Észtország között. Savisaarék ezzel egy időben megkísérlik saját haderő és saját határőrség létrehozását, azaz megpróbálják ellenőrzésük alá vonni az Oroszország és Észtország közti kereskedelmi forgalmat és utas közlekedést. Rendőrségük (és nem milíciájuk) új, nemzeti egyenruhát kap, hangsúlyozandó az ország belső önállóságát. Igyekeznek államszerződésekhez hasonló külön megállapodásokat kötni a többi tagköztársasággal, olyat, amelyet eddig Jelcin Oroszországaival sikerült aláírniuk (igaz, hogy ezt az orosz parlament még mindig nem ratifikálta). Az ÉT-hez fűződő kapcsolatok erősítésén túl létrehozzák a Balti Parlamentet, a mai Balti Tanács kibővített változatát. Ebben a tervek szerint mind a három balti ország 21–21 tagot delegál, székhelye pedig Riga lesz. Itt működik majd a titkárság, mely előkészíti és az évente kétszer összeülő parlament elé terjeszti a megvitatandó témákat.

A balti országok, ezen belül Észtország jövője nagymértékben függ persze a Szovjetunió belső fejlődésétől, attól, hogy sikerül-e folytatni a megkezdett folyamatot, vagy pedig az ország a politikai és gazdasági összeomlás és egy katonai puccs felé halad. Ha nem tör ki polgárháború és a Gorbacsovhoz (vagy Jelcinhez) húzó erők közben tudják tartani a folyamatokat, akkor Észtország belátható időn belül független ország lehet, vélük helsinki megfigyelők.

Ami mármost a magyar–észt kapcsolatok itteni megítélését illeti: az észt vezetők (elsősorban Lennart Meri külügyminiszter) régóta szorgalmazzák egy kulturális tájékoztató központ létrehozását Tallinnban. Meri néhány napja üzent ismét: változtatlanul várják, hogy a magyar külügyi kormányzat lépjen az ügyben, úgy vélem, egy ilyen központ létrehozásával semmit sem veszíthetünk, ezt a lépést a szovjet ügyekben híresen óvatos finnek is meglepték néhány héttel ezelőtt, anélkül, hogy ezért Moszkva megorrolt volna. Egy kulturális központ fontos összekötő kapocsot jelentene Budapest és Tallinn, az észt és a magyar kormányzat között. Az itteni új csehszlovák nagykövet és a lengyel ügyvivő e témában erősen aktivizálódott, ezért

könnyen előfordulhat, hogy az észtekkel való kapcsolatainkat a közép-európaiak közül az utolsók között fogjuk helyreállítani.

*Aláírás*⁴⁵⁰
(Jávorszky Béla)
nagykövet

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 58. d.

⁴⁵⁰ Kézírással.

49.
1991. április 10.

Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet jelentése
Észtország külpolitikájáról

A Magyar Köztársaság
Nagykövetsége

79/Szt./1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: 1991. december 31.
Moszkva, 1991. április 10.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség 1 példány
Készítette: Visontai Béla⁴⁵¹
Gépelte: Kocsis Imréné

Tárgy: Észtország külpolitikájáról
Mell.: 6 db

Dr. Jeszenszky Géza úr,
külügyminiszter
Budapest

Lennart Meri észt külügyminiszter részére szóló meghívólevelet 1991. április 9-én Jüri M. Kahn⁴⁵² úrnak, az észt kormány moszkvai állandó képviselőjének adtuk át továbbításra.

Kahn úr, aki tagja a szovjet Legfelső Tanácsnak is, elmondta, hogy kormánya nevében ő vett részt aznap a Föderációs Tanács Gorbacsov által vezetett ülésén. Hasonló szinten képviseltette magát a másik két balti állam, valamint Moldova és

⁴⁵¹ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

⁴⁵² Jüri M. Kahn (1953–) észt diplomata. Az észt kormány képviselője Moszkvában 1990 és 1992 között, majd Észtország nagykövete Oroszországban 1992 és 1995 között.

Grúzia. M. Sz. Gorbacsov drámai szavakkal ecsetelte az Unió költségvetésének helyzetét. A köztársasági képviselők egyhangúlag megerősítették, hogy a köztársasági költségvetések sincsenek jobb helyzetben. A közép-ázsiai köztársaságok kivételével – akik alapvetően a szövetségi költségvetésből részesülnek jelentős dotációban – a nemzeti képviselők nem támogatták az elnök rendkívüli gazdasági intézkedéseket előírányzó csomagtervét.

Kétoldalú kapcsolatainkat érintve az észti képviselő átadta az észti parlament delegációjának látogatásáról szóló, a magyar Országgyűlés Külügyi Bizottságához intézett levelet, amelyet rövid úton a címzetthez továbbítottunk. Enn Liimets⁴⁵³ észti külügyminiszter-helyettes és Ago Tiiman⁴⁵⁴ tanácsos április végére tervezik, hogy prágai látogatásukat egy budapestivel kötnék össze. A konkrétumokról később közvetlenül adnak értesítést.

Az észti Külügyminisztériumból megkaptuk és mellékelten felterjesztjük a Koppenhágában 1991. március 11-én aláírt észti–dán jegyzőkönyveket. Ugyancsak mellékeljük az észti kormány Helsinkiben, Stockholmban, Koppenhágában és Párizsban működő meghatalmazott képviselőit felsoroló listát. Javaslom, hogy érintett külképviseleteinkhez az információt megfelelő formában továbbítsuk.

Az észti diplomata elmondta, hogy az észti–szovjet tárgyalásokkal kapcsolatosan az első plenáris ülésre a közelmúltban került sor. A hivatalos tárgyalódelegációk mandátumaik tisztázására tettek kísérletet. A miniszterelnök-helyettesi szintű szovjet tárgyalódelegáció mindenképpen fel szerette volna venni az új szövetségi szerződés tervezetét a tárgyalások tematikájába, Ülo Nugis, az észti parlamenti házelnök, az észti delegáció vezetője, azonban kizárólag az Észti Köztársaság önállóságának eléréséről volt hajlandó véleményt cserélni. Így a tárgyalások eredménye egy néhány soros semmitmondó sajtóközlemény. A következő tárgyalási fordulóra előre láthatóan két hét múlva kerül sor.

Ugyancsak mellékeljük az észti kormány által az elmúlt egy év alatt megkötött, illetve jóváhagyott két- és sokoldalú együttműködési dokumentumokat. A kormányhivatal összeállítása hármass bontásban – a balti államok együttműködése, a köztársaságokkal folytatott sokoldalú tárgyalássorozat, illetve a kétoldalú megállapodások – tartalmazza a legfontosabb anyagokat. Ezek közül felhívjuk a figyelmet az atomfegyvermentes övezetokről szóló felhívásra, az EBEÉ-hez történő csatlakozási szándékról tett nyilatkozatra, az észti kormány állásfoglalására a szövetségi szerződésről, az Orosz Föderációval kötött államszerződésre és az ahhoz csatlakozó jegyzőkönyvre (4., 18., 31., 39. és 41. számú dokumentum).

⁴⁵³ Enn Liimets (1942–) Észtország külügyminiszter-helyettese 1990 és 1993 között.

⁴⁵⁴ Ago Tiiman az észti Külügyminisztérium Közép- és Kelet-Európai Osztályának vezetője volt.

*Aláírás*⁴⁵⁵
(Györke Sándor)
nagykövet

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 58. d.

⁴⁵⁵ Kézírással.

50.
1991. május 12.

Páldi András kijevi főkonzul összefoglalója Entz Géza államtitkár
kisinyovi megbeszéléséről

A Magyar Köztársaság
főkonzulátusa

27/Szt./1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes visszavonásig!
Kijev, 1991. március 29.
Moszkva, 1991. május 12.
Készült: 4 példányban
Központ: 2 példány
Moszkva: 1 példány
Saját: 1 példány
Készítette: Rajki András

Tárgy: Kisinyovi tárgyalásokról

Dr. Jeszenszky Géza úr,
külgügyminiszter
Budapest

Dr. Entz Géza államtitkár úr kisinyovi látogatásának előkészítése és egyéb aktuális kérdések megbeszélése céljából Kisinyovba küldtem Rajki András munkatársamat. Fogadta őt Nicolae Tâu⁴⁵⁶ külgügyminiszter, Nicolae Osmochescu⁴⁵⁷, első miniszterhelyettes, Marin I. Mazur, a nemzetgazdasági miniszter helyettese, valamint Mihai Pătraș⁴⁵⁸, a moldáv LT [Legfelsőbb Tanács] gazdasági és költségvetési bizottsága elnöke.

N. Tâu külgügyminiszter a látogatás tervének felvetésére elmondta, hogy készek fogadni Entz urat. Egyeztetni a dolgot a köztársaság vezetőivel, kidolgozzák a programot és április első hetében választ adnak.

⁴⁵⁶ Nicolae Tâu (1948–) Moldova külgügyminisztere 1990 és 1993 között.

⁴⁵⁷ Nicolae Osmochescu (1944–) moldovai első külgügyminiszter-helyettese 1990–1992, illetve 1993–1994 között.

⁴⁵⁸ Mihai Pătraș (1942–) a moldovai parlament tagja, a moldovai románok képviselője 1990 és 1994 között.

Elmondta, hogy ők készek tárgyalásokat folytatni és megállapodásokat kötni, a minisztérium már dolgozik ilyen kormányközi vagy államközi politikai szerződés előkészítésén. A magyar Külügyminisztérium magatartásából, óvatosságából, vagyis abból, hogy Jeszenszky külügyminiszter úr meghívására még választ sem kaptak, azt a következtetést vonta le, hogy Magyarország ma még nem tartja aktuálisnak politikai szerződés kötését Moldovával. Úgy látja, hogy Magyarország számára – valószínűleg – problémát jelent Moldova szuverén államként való elismerése. Ezért – ellentétben múltkori pozíciójával – nem erőlteti politikai megállapodás kötését, hanem azt javasolja, hogy konkrét ügyekben konkrét szerződéseket kellene kidolgozni.

Ezeket ők kormányközi megállapodásként vagy akár minisztériumok közti egyezményekként is el tudják fogadni.

Ebből az álláspontból következik, hogy nem adnak át most szerződéstervezetet, hanem azt javasolják, hogy 2–3 fős szakértői delegációk találkozzanak és dolgozzanak ki mindkét fél számára megfelelő megállapodásokat. E célból várják a magyar delegációk Kisinyovba érkezését, de ők hajlandók bárhol, akár Kijevben is tárgyalni.

Kérdésre a miniszter röviden elmondta, hogy moszkvai és kijevi látogatását követően Kisinyovban is tárgyalt a román külügyminiszter. Megállapodást írtak alá a két minisztérium együttműködéséről. A Moszkvában és Kijevben aláírt dokumentumoktól eltérően ez nem általános jellegű, hanem konkrét témákat, területeket ölel fel. Már egy-két hét múlva sor kerül a román főkonzulátus megnyitására Kisinyovban, illetve a szovjet–moldáv főkonzulátus felállítására Jasiban. Ez utóbbi képviselőten négy diplomata dolgozik majd, közülük kettő Moldávia képviselője lesz.

A Fekete-tengeri régió együttműködési kezdeményezéséről szólva elmondta, hogy az együttműködés lassan ugyan, de halad előre. Megállapodás született a bukaresti értekezletükön, hogy hamarosan – 3–4 hónap múlva – az érintett országok vízummentes egyezményt kötnek egymással.

Osmochescu első miniszterhelyettes elmondta, hogy a moldáv parlamentben – az oroszországihoz hasonlóan – az erőviszonyok csaknem egyenlőek a demokrata szárny és a kommunista frakció között, ezért nagyon nehéz, olykor pedig lehetetlen érdemi döntéseket hozni, ami a LT [Legfelsőbb Tanács] munkájának hatékonyságát a minimumra csökkenti. Az egyetlen kiutat az elnöki hatalom bevezetésében látják. Ehhez megtörtént az első lépés: M. Snegur⁴⁵⁹ elnök kezébe került a végrehajtó hatalom irányítása.

⁴⁵⁹ Mircea Ion Snegur (1940–) a Moldovai Köztársaság elnöke 1990. szeptember 3. és 1997. január 15. között.

Elmondta, hogy az elnök lemondási nyilatkozata egy politikai akció része volt, egyetlen céllal: az elnöki hatalom megerősítésének szándékával. Szerinte ez jó stratégiai lépés volt, ami tökéletes eredményt hozott.

A parlament május elején kezdődő következő ülészakán fognak tárgyalni az alkotmány módosításáról az elnöki irányítási rendszer vezetésével összefüggésben.

A korábbi hírekkel és Snegur elnök lemondásakor tett bejelentésével ellentétben a közte és M. Druk⁴⁶⁰ miniszterelnök között fennálló viszony igen jó, együttműködésük felhőtlen.

Osmochescu kifejtette, hogy Moldova megváltoztatta korábbi álláspontját és más-képpen viszonyul a szövetségi szerződés kérdéséhez. A parlament márciusi ülészakának utolsó napján egy képviselőkből és szakértőkből álló bizottságot állítottak fel, amely részt vesz a szövetségi szerződés kidolgozásában. A moldáv parlament készített egy szerződéstervezetet a „szuverén államok közösségének megalakításáról”, ezt megszavazta és a kiküldött bizottság ezt tekinti Moszkvában tárgyalási alapnak.

A legutóbbi főkonzuli látogatáskor megígérték, hogy a magyar–moldáv kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése céljából átadják ajánlati árulistájukat. Marin I. Mazur miniszterhelyettes hangsúlyozta, hogy szeretnék Magyarországgal a gazdasági kapcsolatokat fejleszteni. Szükségesnek tartja a kormányközi egyezmény megkötését, amit a vállalatok közötti közvetlen kapcsolatok kiépítése követne. Átadta a minisztériumokra lebontott kínálati és keresleti árulistákat és jelezte, hogy azokra várják a magyar reagálást, illetve kért hasonló magyar árulistákat. Elmondta, hogy szeretnének Ikarusz buszokat, trolibuszokat és alkatrészeket beszerezni. Ez ügyben levelet kaptak a Technoimpextől⁴⁶¹, amely javasolja nekik, hogy igényükkel forduljanak a Stanibor szovjet vállalatához. Ez az út számukra nem megfelelő, mert közvetítőkön keresztül túl drága lenne számukra az üzlet.

Segítséget kértek abban, hogy kapcsolatba tudjanak lépni közvetlenül az Ikarusz vállalattal.

Kifejtette, hogy a végletes devizahiány miatt számukra gyakorlatilag a barter megállapodások jelentik jelenleg az egyetlen lehetőséget a külkereskedelemben.

Szeretnék minden lehetséges módon ösztönözni közös vállalatok alakítását, első-sorban a termelői szférában.

Arra kért, hogy a főkonzulátus továbbítsa a moldáv Nemzetgazdasági Minisztérium néhány kérését a magyar partner minisztériumnak. Ezek:

⁴⁶⁰ Mircea Druk Moldova miniszterelnöke volt 1990 és 1994 között.

⁴⁶¹ A Technoimpex Magyar Gépipari Külkereskedelmi Vállalat magyar–szovjet közös vállalatot a Nikexből választották le 1950-ben. Tevékenysége az export-import ügyletek megkötése és bonyolítása szerszámgépek, elektromos gépek és szerelvények, kábelgépek, mezőgazdasági gépek, vegyes szakipari gépek és erőgépek területén.

1. Szeretnék megkapni a magyar gazdasági törvények szövegét, elsősorban a kül-gazdasággal kapcsolatos törvényeket.

2. Kérik megküldeni a magyar kormány külgazdasági kapcsolatokról kidolgozott koncepcióját.

3. Szeretnének leírást kapni az NGKM szervezeti felépítéséről

4. Kérik, hogy az NGKM vizsgálja meg, lehetne-e szó arról, hogy a moldáv minisztérium egy szakértője 2–3 hónapig a magyar minisztériumban dolgozna, egy ottani magyar munkatárs pedig ugyanennyi időre, tapasztalatcserére a kisinyovi minisztériumba utazna.

Az árulistát és a fenti kérést közöltem Berki Tamás kereskedelmi tanácsossal. Ennek ellenére helyes lenne, ha a Külügyminisztérium a jelentés megfelelő részét megküldené az NGKM illetékes főosztályának.

Kérdésemre Mazur úr elmondta, hogy gazdasági együttműködésünk természetesen Romániával fejlődik a legjobban. Ezt követően Bulgáriával, Törökországgal, újabban Olaszországgal és Ausztriával alakul jól az együttműködés. Kereskedelmük döntő része minden országgal barter alapon történik.

Kisinyovi tartózkodásom második napján rövid beszélgetést folytattam M. Pătraș úrral, a LT gazdasági és költségvetési bizottsága elnökével. Elmondta, hogy Moldova – párhuzamosan a többi köztársasággal – egymást követően több olyan törvényt hozott, amelyik lehetővé teszi, hogy a központi költségvetésbe mind kevesebb pénzt fizessenek be. A központ ma már nem rúgja fel a köztársasági törvényeket, hanem „ravaszodik”, és olyan új intézkedéseket hoz, amelyek lehetővé teszik újabb elvonásokat a köztársaságoktól. Ilyen intézkedésnek tekintik pl. az 5%-os forgalmi adó bevezetését.

Nincs jó véleménnyel a Moldovában, februárban bevezetett kuponrendszerről. Szerinte nem hatékony, elkéstek vele. A lakosság a fizetések 70%-ára kap kupont, ezzel szemben a köztársaságban lévő áru a pénzmennyiségnek mindössze 40–45%-át teszi ki.

Az áremelést elkerülhetetlennek ítéli, de az egyszerre, nagymértékben történő áremelést nagyon veszélyesnek tartja. Szerinte a szociális elégedetlenség forrongásokhoz, lázadáshoz vezethet.

M. Pătraș felvetette, hogy mivel a moldáv parlament április hónapban nem ülésezik, ez az időszak alkalmas arra, hogy a magyar országgyűlés gazdasági és pénzügyi bizottságainak vezetői a moldáv LT gazdasági bizottsága meghívásának eleget tegyenek és Kisinyovba utazzanak. Elképzelhetőnek tartja azt is, hogy Entz Géza államtitkár úrral együtt, közös delegációban szervezzék az utazást. Kéri a főkonzultatust, hogy korábbi szóbeli meghívása megerősítését továbbítsa az országgyűlésbe és kérjen választ arra, hogy áprilisban tudnak-e utazni. Ha szükséges, írásbeli meghívót is küld.

Kifejtette a véleményét arról is, hogy a két ország közötti együttműködésről ki kell dolgozni egy politikai nyilatkozatot, amit a köztársasági elnökök írnának alá.

Ezzel párhuzamosan egy kormány szintű szerződést is elő kell készíteni, amit néhány hónappal a nyilatkozat aláírása után lenne jó aláírni.

A gazdasági együttműködésről szólva elmondta, hogy a barter megállapodások kidolgozásánál abból kell kiindulni, hogy fél év-egy év múlva a Központ nem lesz már abban a helyzetben, hogy megakadályozza vagy fékezze a köztársaságok külkereskedelmét.

Röviden vázolta a köztársaság politikai helyzetét. Ennek lényege: viszonylagos nyugalom van, a szakadárterületekkel azonban megegyezés nem jött még létre. A gagauzok⁴⁶² nem élezik a helyzetet, a nemrég befejeződött parlamenti ülés szak végeére mind a 13 gagauz képviselő Kisinyovba utazott és részt vett a parlament munkájában.

A tiraszpoli terület⁴⁶³ továbbra is kitart szakadár politikája mellett. Beszüntettek mindenféle befizetést a köztársasági költségvetésbe. Most saját bank létrehozásán dolgoznak.

Egyes moldáv vezetők reálisan számolnak a Dnyeszteren túli területek esetleges végleges kiválásával is.

*Aláírás*⁴⁶⁴

Dr. Páldi András
főkonzul

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 58. d.

⁴⁶² A gagauzok a Prut- és a Jalpug-folyók forrásvidékén, Moldova délkeleti részén élő, török nyelvet beszélő, két-háromszázezer főt számláló nép.

⁴⁶³ Triaspol (a Dnyeszter/Trias és a város/pol szavak összevonása) Dnyeszter-menti Moldáv Köztársaság 1990. szeptember 2-án mondta ki függetlenségét Moszkva támogatásával. Ezt követően háború zajlott a Tiraspol és Moldova között, amelyet az 1992. július 21-én megkötött béke zárt le. Napjainkban hivatalosan Dnyeszter-menti Moldáv Köztársaság Moldovához tartozik, az Egyesült Nemzetek Szervezetének tagállamai nem ismerik el önállóságát Oroszországon kívül.

⁴⁶⁴ Kézirással.

51.
1991. május 29.

Ivan Aboimov budapesti szovjet nagykövet véleménye
Leonyid Kravcsuk ukrán elnök magyarországi látogatásáról
és a magyar–ukrán közös nyilatkozatról

Külügyminisztérium
Szokai Imre

00712/7/1991.

Szigorúan titkos!
Készület: 4 példányban
Kapja: Jeszenszky Géza úr
Katona Tamás úr
Somogyi Ferenc úr
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Aboimov szovjet nagykövet felvetése a Kravcsuk látogatása kapcsán

A mai napon kérésére fogadtam Aboimov szovjet nagykövetet, aki átadta Bessmertnih külügyminiszter Jeszenszky Gézának címzett meghívólevelét a szeptember 10. és október 4. között Moszkvában megrendezésre kerülő EBEÉ emberi dimenzióival foglalkozó konferencia megnyitására.

A nagykövet röviden kitért arra, hogy Jeszenszky Géza moszkvai látogatását kedvezően értékelik. A megbeszélések őszinte légkörben zajlottak le, erősítették a bizalmat a két ország vezetése között. Szovjet részről nagyra értékeli azt az álláspontot, amelyet a magyar miniszter a Szovjetunióval kapcsolatban kifejtett.

Ezt követően a nagykövet néhány általános és konkrét észrevételt tett – hangsúlyozott formában – a közelgő Kravcsuk látogatással és az elfogadásra kerülő magyar–ukrán nyilatkozattal kapcsolatban.

Elmondta: az USZSZK nem rendelkezik korlátlan nemzetközi jogalanyisággal, és külkapcsolatait csak a szovjet alkotmánnyal, törvényekkel és nemzetközi kötelezettségekkel összhangban alakíthatja. A nemzetközi jog általánosan elfogadott normái

szerint csak az önálló államokat ismerik el a nemzetközi kapcsolatok teljes jogú résztvevőinek. Az Ukrán SZSZK vagy más szövetséges köztársaság, s valamely harmadik ország, így Magyarország között is csak olyan viszonyról lehet szó, amely illeszthető a Magyar Köztársaság és a Szovjetunió szerződéses kapcsolatainak kereteibe, mintegy kiteljesítve azok rendelkezéseit, hatékony megvalósításukat szolgálva az egyes köztársaságok viszonylatában.

Ha az ukrán–magyar dokumentum (Nyilatkozat a MK [Magyar Köztársaság] és az USZSZK [Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság] közötti kapcsolatok alapjairól) nem felelne meg ezeknek a kritériumoknak, szovjet részről hivatalosan fogják értesíteni a magyar Külügyminisztériumot az álláspontjukról és felhívják a figyelmet arra, hogy az egyik fél kompetenciáját meghaladó felelősségvállalás, ami nem felel meg sem jogi helyzetének, sem a realitásoknak, – semmisnek tekintendő. Ez nem ösztönözné, hanem nehezítené a normális, egyenjogú és kölcsönösen előnyös magyar–szovjet kapcsolatokat, azok kialakult jó légkörét.

Ígéretet tettem a levél, valamint a felvetések továbbítására. Saját véleményként emlékeztettem a nagykövetet: magyar részről többször, legfelsőbb szinten is jeleztük azt a törekvésünket, hogy érdekeinknek megfelelően fejlesztjük közvetlen kapcsolatainkat a Szovjet Köztársaságokkal. Erre Moszkvából minden esetben pozitívan reagáltak. Utaltam arra, hogy szovjet részről legutóbb Jeszenszky Géza moszkvai látogatása alkalmával is kedvezően ítélték meg a Szovjet Köztársaságok irányába tett eddigi lépéseinket. Biztosítottam Aboimov urat arról, hogy politikánk és szándékaink a Kravcsuk látogatás kapcsán sem változtak. Mi úgy értelmezzük, hogy a magyar–ukrán kapcsolatok építésével nemcsak Kijevvel, hanem a Szovjetunióval is gazdagítjuk együttműködésünket. A magyar szakértők az említett dokumentum szövegének alakításánál a nemzetközi kötelezettségek, a szovjet alkotmány vonatkozó pontjai, a törvényi és jogi keretek, valamint Ukrajna tényleges jogosítványainak figyelembevételére törekedtek. Megjegyeztem azt is, hasznosabbnak tartanám, ha szovjet részről inkább olyan észrevételeket tennének, hogy hogyan fejlesszük kapcsolatainkat a köztársaságokkal.

Kérésemre I. Aboimov megjelölte a Nyilatkozat szövegének azt a három mondatát, amely véleményük szerint átlépi az ukrán kompetencia határát és a jelenlegi szovjetunióbeli helyzetben negatív hatást váltana ki. Ezek:

1. A Nyilatkozat 8. pontja, miszerint a Felek annak alapján cselekedve, hogy minden állam szabadon választhatja meg azokat az eszközöket, amelyeket a saját biztonságának garantálásához szükségesnek tart, figyelembe veszik a másik fél biztonsági érdekeit. (Megjegyzem, mivel Ukrajnának nincs hadserege, ez a pont egyértelműen csak a biztonság egyéb vonatkozásait érinthetné. Pl.: a gazdasági, a környezetvé-

delmi, a humanitárius területet. Értelmezésük szerint ez egyértelműen a katonai biztonságra vonatkozik.)

2. A Nyilatkozat 9. pontjánál, ahol a diplomáciai, konzuli és kereskedelmi kapcsolatok felvételének szándékáról van szó, a kétoldalú megállapodást és a közvetlen kapcsolatfelvételt kifogásolják.

3. A Nyilatkozatnak ugyanebben a 9. pontjában az „Ukrán képviselet” létesítése helyett csak az ukrán konzuli képviselet létesítésével értenek egyet.

Megjegyzem: mindhárom megfogalmazás ukrán javaslat volt és kérésükre maradt a szövegben. A ml értelmezésünk szerint egyik sem ütközik sem a törvényekbe, sem a ma már létező gyakorlatba. Ennek ellené re – éppen a magyar–szovjet jó légkör megőrzése érdekében – a fenti megjegyzések figyelembevételét szükségesnek tartom.

Aboimov úr elmondta még: Moszkva hozzájárult ahhoz, hogy Ukrajna öt országban konzulátust nyisson. Jelezte, hogy rövidesen állásfoglalás várható arról is, hogy a budapesti szovjet nagykövetség keretei között megkezdje működését az USZSZK képviselője.

A nagykövet 30-án reggel telefonon érdeklődik Jeszenszky úrnál.

Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a nagykövet 29-én este felhívott a lakásomon és ismételten azt hangsúlyozta, hogy szeretnék elkerülni, hogy a moszkvai utasítás alapján tett észrevételeket tiltakozásként vagy nyomásgyakorlásként értékeljük. Megismételte szeretnék megőrizni azt a légkört, amelyben a magyar miniszter moszkvai tárgyalásai folytak.

Budapest, 1991. május 29.

*Aláírás*⁴⁶⁵

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 60. d.

⁴⁶⁵ Nem olvasható kézírással.

52.
1991. május 31.

Varga István szentpétervári főkonzul összefoglalója
Észtország külpolitikájáról

A Magyar Köztársaság
Főkonzulátusa

10/Szt./1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: 1991. május 31.
Készült: 4 példányban
Kapja:
Központ: 2 példány
Moszkva: 1 példány
Saját: 1 példány
Készítette: Varga István
Gépelte: Vargáné

Tárgy: Az Észt Köztársaság külpolitikájának néhány jellemzője

Dr. Jeszzenszky Géza úr,
külügyminiszter
Budapest

A Szovjetunióban, ezen belül a balti térségben bekövetkezett változások, a balti köztársaságok függetlenségének deklarálása, a társadalmi, politikai feszültségek kiéleződése, az emberáldozatot is követelő januári vilniusi és rigai események következtében felborult a politikai egyensúly, a közvéleményben a balti függetlenséget és önrendelkezést illetően új elemek jelentek meg mind a Szovjetunióban, mind a határokon kívül, főleg Nyugaton. E vonatkozásban figyelemre méltó a március 3-i észtországi köztársasági népszavazás, ill. a március 17-én tartott összszövetségi népszavazás végeredménye, amely megmutatta az erőviszonyokat. A március 3-i köztársasági népszavazáson a résztvevők túlnyomó többsége az Észt Köztársaság függet-

lenségét támogatta. A Nyugat gondolkodásában a januári véres baltikumi események hoztak alapvető fordulatot, amelyek Moszkva politikájának őszinteségét illetően kijózanítólag hatottak. A baltikumi népszavazások után a Nyugat a balti függetlenség eléréséhez már közvetlen támogatást is kilátásba helyezett. A legmesszebb Izland ment el, amely január végén kinyilvánította, diplomáciailag elismeri Litvániát. Az észti kormány a litván példát követve röviddel a köztársasági népszavazás utáni időszakra időzítette Savisaar észti kormányfő izlandi látogatását. A látogatástól Észtország elismerését várták, de figyelemmel a Litvánia elismerését követő szovjet tiltakozásra, Reykjavik ezúttal már nem kívánta kockára tenni a Moszkvához fűződő kapcsolatait.

Az egyfajta óvatosság ellenére mégis szembeötlő változások mentek végbe a balti kérdés kapcsán a Nyugatnak a Szovjetunióhoz való viszonyában. Ez leginkább Baker külügyminiszter legutóbbi moszkvai látogatása során volt észlelhető. Baker szovjet partnereinek értésére adta, Litvánia, Észtország és Lettország függetlensége különleges rendű kérdés. Azt a tényt, hogy az amerikai külügyminiszter külön tárgyalt a három balti köztársaság, ill. a többi tizenkét szovjet tagköztársaság képviselőivel, egyes észti megfigyelők úgy értékelik, hogy az Egyesült Államok továbbra is tartja magát korábbi álláspontjához, a Szovjetuniót azokon a határokon belül ismeri el, amelyek 1933-ban a diplomáciai kapcsolatok felvételekor léteztek. Ehhez járul továbbá, hogy Baker újólág megerősítette, az Egyesült Államok nem ismeri el Észtország, Litvánia és Lettország erőszakos bekebelezését.

A függetlenség visszaállításához a balti köztársaságok számára nagyobb nemzetközi támogatásra lenne szükség. Bizonyos történelmi hasonlóságok állapíthatók meg az 1917-ben kialakult helyzettel, amikor Finnország területén még orosz csapatok állomásoztak, és Helsinkin egyoldalú nyilatkozattal deklarálta a finn függetlenséget. A többi skandináv ország, habár szimpátiájáról biztosította a finn népet, a függetlenség hivatalos elismerésével egészen addig várt, amíg Oroszországban nem rendeződött a helyzet. Ma Finnország az, amely kész gyakorlati tanácsok formájában támogatást nyújtani, de Moszkvához fűződő viszonyuk rendezését maguktól a balti köztársaságoktól várja.

A nemzetközi támogatás nem elhanyagolható, mégis elmarad az elvárhatótól és a lehetségestől, mondják Tallinnban. Jelenleg Észtország bilaterális alapon Dániával, Svédországgal és Finnországgal állapodott meg tájékoztatási központok létesítéséről. Az észti külügyminiszter legutóbbi dániai látogatása során észti-dán közös jegyzőkönyvet és kulturális, oktatási és tudományos együttműködési megállapodást írtak alá. Dánia Észtországot független államnak ismerte el, mint amilyen 1921-ben volt, és megerősítette, nem ismeri el a balti ország 1940. évi erőszakos csatlakoztatását a Szovjetunióhoz.

Komoly támogatást jelentett a röviddel a januári baltikumi eseményeket követően aláírt észtországi–oroszországi megállapodás az állami kapcsolatok alapjairól. E megállapodás alapján Észtország állandó képviselője várhatóan hamarosan átadja megbízólevelét az Orosz Föderáció külügyminiszterének. A közelmúltban kiegészítő megállapodást dolgoztak ki, amely az Oroszország területén élő észtországi, ill. az Észtországban élő oroszországi állampolgárok jogvédelmét hivatott biztosítani. A megállapodás külön pontban foglalkozik a migrációs politika, ill. a menekültügy kérdéseivel.

Az emberi jogi kérdések rendezésére szakértői vegyes bizottságot hoztak létre, amely kéthavonként felváltva ülésezik Moszkvában és Tallinnban.

Az Észt Köztársaság kormánya aktív, dinamikus, többé-kevésbé sikeres külpolitikát folytat, amit azonban a körülmények miatt sokkal inkább lehetne a nemzetközi kapcsolatok terén végzett tevékenységnek, semmint önálló külpolitikának nevezni. Észtország jelenlegi helyzete a nemzetközi szintén erősen emlékeztet az Európa Parlament külpolitikai téren folytatott gyakorlatára, amikor is e befolyásos politikai szervezet dokumentumai, köztük a balti országokban kialakult helyzettel kapcsolattól 1989. január 19-i nyilatkozat, a tagországok számára csupán ajánlásként, nem pedig kötelező érvényű határozatként szolgál. Lettországhoz és Litvániához hasonlóan Észtország esetében is hiányoznak az önálló külpolitika alapfeltételei. Az ország nem rendelkezik teljes szuverenitással, nincs abban a helyzetben, hogy ellenőrizze nemzetközi kapcsolatait, függetlensége erősen viszonylagos, hiszen még a határőrzeti vagy az útlevelel szervek felett sem rendelkezik önállóan.

Észtország – eltérően a másik két balti köztársaságtól – az állami függetlenség teljes visszaállításáig ún. átmeneti időszakot iktatott be, ami szerint még jó ideig működnek a Moszkvához és az unióhoz fűződő régi kapcsolatok. Figyelemmel azonban arra, hogy a teljes függetlenség visszaállításának folyamatát Észtországban viszszafeleltethetatlannak tekintik, szükségessé válik az észt külpolitika alapelveinek, főbb irányainak kidolgozása. Ez – szakértők szerint – a klasszikus állami semlegességen alapulhatna, ami lehetővé tenné a köztársaság különleges státuszának meghatározását. Ez kivívná a külföld szimpátiáját, s egyúttal lehetővé tenné, hogy új formában rendezzék az unió alá rendelt, szövetségi szintű védelmi erők elhelyezésének kérdését és az atomfegyvermentes övezet kialakításának problematikáját. Vita folyik arról, Észtország hasonló úton haladjon-e, mint Finnország, hiszen a nemzetközi megítélésben a „finnlandizálás” fogalma nem mindig pozitív töltésű. Szakértők úgy vélekednek, jelentéktelen gazdasági súlya és versenyképtelensége miatt Észtországot törpeállam szerepre lehetne kárhoztatni, geopolitikai helyzete révén azonban sajátos híd szerepét töltheti be, összekapcsolván a Nyugat és a Szovjetunió gazdasági és politikai érdekeit.

Észtország külpolitikájának alapjait most alakítják. Kezdeti lépésként szélesre nyitották a kaput a nyugati kapcsolatok előtt. Az együttműködést főleg az Egyesült Államokkal, Nyugat-Európával és a skandináv országokkal keresik. Szakértők szerint elhibázott lenne, ha eközben teljese elfordulnának a Kelettől, ami alatt nemcsak „a nagy szomszédot”, a Szovjetuniót, hanem a kelet-közép-európai országokat is értik. Távolatilag fejleszteni kívánják kapcsolataikat pl.: Japánnal, Dél-Koreával, Malaysiával, Thaifölddel és Szingapúrral is.

A közép-európai térségben kiemelt figyelmet szentelnek a Magyar Köztársasággal kiépítendő új típusú kapcsolatoknak. Észtországi partnereink hangsúlyozzák, a két országot a hagyományos kölcsönös szimpátián és baráti szálakon, a nyelvrokon-sági és a kulturális kapcsolatokon túl a hasonló történelmi sors és az Európához való tartozás óhaja is összefűzi. Jelentős észt érdekek fűződnek a Magyarország által eddig megtett út, a teljes függetlenség megteremtése során szerzett tapasztalatok megosztásához, a politikai, a gazdasági-kereskedelmi, a kulturális, oktatási és tudományos együttműködés fejlesztéséhez. A kapcsolatok kiépítéséhez kedvező feltételeket teremt, hogy Észtországban ugyanúgy, mint a másik két balti köztársaságban, a változások előbbre tartanak, mint a Szovjetunió más köztársaságaiban.

*Varga István*⁴⁶⁶

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 58. d.

⁴⁶⁶ Kézírással.

53.
1991. június 6.

Jeszenszky Géza jelentése Antall Józsefnek Leonyid Kravcsuk
ukrán elnök magyarországi látogatásáról

Magyar Köztársaság
Külügyminisztère

Szigorúan titkos!

00712/9/1991.

Dr. Antall József úr,
a Magyar Köztársaság miniszterelnöke
Budapest

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Mellékelten benyújtom L. Kravcsuk, az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa elnöké-
nek magyarországi látogatásáról készített jelentést.

Javaslom, hogy azt a Kormány tagjai tájékoztatásul kapják meg.

Budapest, 1991. június 6.

Üdvözlettel:

*Aláírás*⁴⁶⁷

(Dr. Jeszenszky Géza)

⁴⁶⁷ Kézírással.

JELENTÉS
a Kormánynak
Leonyid Kravcsuk, az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa
elnöke magyarországi látogatásáról
(1991. május 30. – június 1.)

I.

Göncz Árpád köztársasági elnök meghívására 1991. május 30-a és június 1-e között tizenkét tagú delegáció élén hazánkban tartózkodott Leonyid Kravcsuk, az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának elnöke.

A magyar–ukrán kapcsolatok történetében ez volt az első ilyen magas szintű látogatás. Először került sor a két ország kapcsolatainak egészét átfogó tárgyalássorozatra. Az elnöki látogatás visszaigazolása volt annak, hogy Magyarország elsőként biztosította támogatásáról Ukrajnát szuverenitásának kinyilvánításával kapcsolatban. Hazánk számára pedig az a jelentősége, hogy a Szovjetunió tagköztársaságai közül a szomszédos Ukrajnával a legelmélyültebbek a kapcsolataink. Ezt híven tükrözi az a példátlanul nagyszámú dokumentum, amelynek aláírására Kravcsuk elnök látogatása idején került sor.

A dokumentumok közül politikai súlyát tekintve számunkra a legkiemelkedőbb jelentőségű a magyar fél kezdeményezésére létrejött nyilatkozat a két ország együttműködésének alapelveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén, amely példaértékű a térség országai közötti együttműködés tekintetében, és kiindulópontja lehet egy kelet-közép-európai nemzetiségi chartának.

Országaink gazdasági kapcsolatainak fejlődése szempontjából igen fontos a kereskedelmi-gazdasági kapcsolatokról és a műszaki-tudományos együttműködésről szóló kormányközi egyezmény.

A Magyar Köztársaság és az Ukrán SZSZK közötti kapcsolatok alapjairól aláírt nyilatkozat a két fél szándéka szerint a két ország közötti szerződés alapjául szolgálhat.

A humanitárius együttműködés alapvető irányairól szóló nyilatkozat az első ilyen jellegű dokumentum Európában.

Leonyid Kravcsuk vendéglátóján kívül tárgyalásokat folytatott Antall József miniszterelnökkel, Szabad Györggyel, az Országgyűlés elnökével és Kupa Mihály

pénzügyminiszterrel. A Magyar Gazdasági Kamarában vállalatvezetőkkel és üzlet-emberekkel találkozott.

A Göncz Árpád köztársasági elnökkel folytatott megbeszélésen mindkét fél hangsúlyozta, hogy az egyesült Európa csak akkor jöhet létre, ha az integrálja a Szovjetuniót, illetve tagköztársaságait is. Magyar részről készek vagyunk együttműködni Ukrajnával a nemzetközi szervezetekben, továbbá a gazdaság, a kultúra, az ökológia stb. terén. Nem kívánunk beleszólni a Szovjetunióban zajló belpolitikai folyamatokba.

Szeretnénk, ha világpiaci feltételek mellett fejleszthetnénk gazdasági kapcsolatainkat, és közösen keressük az együttműködés lehetőségeit (például Kárpátok–Tisza szubregionális együttműködés, különleges gazdasági övezetek létrehozása). Leonyid Kravcsuk hangsúlyozta, hogy a demokratizmus és szuverenitás útjára lépett Ukrajna kapcsolatai Magyarországgal a legmélyebbek valamennyi partnere közül. Készek minden területen együttműködni Magyarországgal. Úgy értékelte, hogy elsősorban humanitárius – azon belül is a nemzeti kisebbségek – kérdésében jutottak előre.

A Szabad Györggyel és a parlamenti pártok képviselőivel létrejött találkozáson az ukrán elnök tájékoztatást kapott a Magyar Országgyűlés egyéves tevékenységéről, azokról az új intézményekről és törvényekről, amelyek a történelmi előképekkel nem rendelkező magyarországi rendszerváltáshoz biztosítják az alkotmányos alapot.

Leonyid Kravcsuk tájékoztatott arról, hogy az 1990. április 15-én megalakult ukrán parlament még nem a többpártrendszer viszonyai között kezdte meg munkáját, de ma már hivatalosan is jelen van az ellenzék. Az ukrán parlament a nép érdekeinek megfelelően próbálja megteremteni Ukrajna szuverenitásának feltételeit.

Antall József miniszterelnök azt hangsúlyozta, hogy Ukrajna különleges helyet foglal el kapcsolatainkban. Kiemelte, hogy Ukrajna, mint európai hatalom, fontos szereplője lehet az összeurópai folyamatoknak. Magyarország korrekt kapcsolatokra törekszik mind Ukrajnával, mind az Unió egészével. Példaértékűnek minősítette a nemzeti kisebbségi nyilatkozatot, mint olyan dokumentumot, amely megfelel az európai normáknak. A két ország gazdasági kapcsolatai közül kiemelte a határ menti, valamint a szubregionális együttműködés fontosságát. Leonyid Kravcsuk közreműködését kérte a magyar parlamentnek a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsához küldött – az 1956-os forradalomra és szabadságharca vonatkozó szovjet álláspont kinyilvánítását kérő – felhívásával kapcsolatban.

A magyar–ukrán gazdasági kapcsolatokról szólva Antall József kifejtette, hogy azok élénkítéséhez konkrét intézkedésekre van szükség. Szólt arról, hogy Magyarország akár barterügyletek keretében is érdekelt fa, szén, elektromos energia, vasérc és más nyersanyagok behozatalában. Az 1996-ra tervezett világkiállítással kapcsolatban hangsúlyozta, hogy Magyarország kész felajánlani az együttműködést a szomszédos országoknak, így Ukrajnának is.

Leonyid Kravcsuk elismerését fejezte ki, hogy hazánk volt az első ország Európában, amely jelentőségének megfelelően értékelte az Ukrajna szuverenitásáról szóló nyilatkozatot. Tájékoztattott arról, hogy a gazdasági kapcsolatok élénkítését szolgálják az ukrán parlament által elfogadott törvények a külgazdasági kapcsolatokról, az önálló bankrendszerről és a vámszabályokról. Országaink együttműködéséhez jó lehetőség kínálkozik a könnyűiparban, a mezőgazdaságban és a hadiipari üzemek polgári termelésre való átállítása kapcsán.

Leonyid Kravcsuk és Kupa Mihály találkozásjukon kifejezték országaink érdekelt-ségét a gazdasági kapcsolatok bővítésében. Megállapodtak abban, hogy keresik azokat a módszereket, amelyek a jelenlegi nehézségek közepette is elősegítik az áruc-sere-forgalom előtt álló akadályok elhárítását.

Kupa Mihály ismertette az ukrán elnökkel az Attali-féle⁴⁶⁸ elszámolási rendszer előnyeit és javasolta a kölcsönös elszámolásokban való felhasználását. Az ukrán elnök örömmel fogadta ezt az ajánlatot és megállapodtak abban, hogy Ukrajna és Magyarország között sürgősen ki kell dolgozni a végrehajtás részleteit.

Berényi Lajos⁴⁶⁹ helyettes államtitkár megállapodott Viktor Antonov⁴⁷⁰ ukrán államminiszterrel abban, hogy a két országnak az aláírt egyezményben foglaltaknak megfelelően felhatalmazott bankjai június végéig kidolgozzák a pénzügyi elszámolásokról szóló banktechnikai megállapodást, és a két fél legkésőbb két hónapon belül egyeztetni az export-import indikatív áru-listákat az 1991. évi kölcsönös áruszállításokhoz.

Dr. Jeszenszky Géza tárgyalásokat folytatott a Leonyid Kravcsuk kíséretében lévő ukrán külügyminiszterrel. A megbeszéléseken javaslat hangzott el egy magyar–ukrán alkalmi szakértői bizottság felállításáról, amely az aláírt dokumentumokban megfogalmazottak gyakorlati megvalósítását szorgalmazná, valamint azokat a kérdéseket dolgozná ki, amelyek nem képezték a jelenlegi megbeszélések tárgyát. Dr. Jeszenszky Géza javasolta a határátlépés rendjének korszerűsítését. Anatolij Zlenko kijelentette, hogy ukrán részről nem látják akadályát az ungvári magyar konzulátus mielőbbi föllállításának, és ígéretet tett arra, hogy a pápalátogatás idején a határon rendkívüli intézkedéseket vezetnek be az ukrainai hívők magyarországi utazásának megkönnyítése érdekében.

⁴⁶⁸ Jacques Attali (1943–) francia közgazdász. François Mitterand elnök tanácsadója 1981 és 1991 között, majd az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank első elnöke 1991 és 1993 között.

⁴⁶⁹ Berényi Lajos (1936–) a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma helyettes államtitkára 1990. június 16. és 1994. július 15. között. Felügyelte a kelet-közép-európai országokkal, a balkáni államokkal, a volt Szovjetunió területén létrejött országokkal, Kínával, valamint egyes ázsiai és latin-amerikai országokkal a gazdasági együttműködést.

⁴⁷⁰ Viktor Antonov (1951–) Ukrajna államminisztere 1990 és 1992 között, majd ipari és a katonai létesítmények átalakításának minisztere 1992 és 1993 között.

Leonyid Kravcsuk látogatást tett a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen és előadást tartott az ukrainai átalakításról. Találkozott a Magyar–Ukrán Baráti Társaság képviselőivel is.

A látogatás idején kilenc közös dokumentum aláírására került sor.

Kravcsuk ukrainai látogatásra hívta meg Göncz Árpád köztársasági elnököt és Antall József miniszterelnököt. Anatolij Zlenko pedig megerősítette Dr. Jeszenszky Géza kijevi meghívását.

II.

Kérem a kormányt, hogy a jelentésben foglaltakat hagyja jóvá. Értsen egyet azzal, hogy:

1. Az elfogadott dokumentumokban rögzített feladatok végrehajtását a külügyminiszter koordinálja.

2. A magyar–ukrán nyilatkozatot hivatalos dokumentumként az ukrán féllel egyeztetett módon terjesszük. A részletes intézkedési tervet a külügyminiszter hagyja jóvá.

3. A magyar–ukrán konzuli egyezmény ratifikálásával kapcsolatban a külügyminiszter tájékoztatja partnerét.

4. A Külügyminisztérium tegye meg a szükséges intézkedéseket, hogy az ungvári konzulátus mielőbb megnyíljon.

5. A pénzügyminiszter és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere a külügyminiszterrel együttműködve gondoskodik a gazdasági-kereskedelmi együttműködésről szóló egyezmény végrehajtásáról.

6. A Melléklet 6., 7., 8., 9. pontjában jelzett dokumentumokból adódó tennivalók végrehajtásáról az érintett tárcák a Külügyminisztériummal együttműködve gondoskodnak.

Budapest, 1991. június 5.

Dr. Jeszenszky Géza
s.k.

MELLÉKLET

Leonyid Kravcsuknak, az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökének Magyarországi látogatása idején aláírt dokumentumok

1. Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság közötti kapcsolatok alapjairól.

A Nyilatkozat alap gondolata, hogy Magyarország és Ukrajna, nemzeti érdekeikkel összhangban, az európai értékekre alapozva, s az európai béke és biztonsági

folyamat dokumentumainak megfelelően fejlesztik és erősítik baráti kapcsolataikat, a jó szomszédságot és a kölcsönösen előnyös együttműködést a politikai, gazdasági, kereskedelmi, ökológiai, kulturális, humanitárius és más területeken.

A két fél szándéka szerint a Nyilatkozat egy közeljövőben megkötésre kerülő szerződés alapjául szolgál Magyarország és Ukrajna között.

2. Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének alapelveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén.

A dokumentum a magyar fél kezdeményezésére jött létre. Példaértékű lehet a térség országai közötti együttműködésben, és alapjává válhat egy kelet-közép-európai nemzetiségi chartának. A dokumentum nyitott, a térség államai csatlakozhatnak hozzá. Európai módon kezeli a nemzeti kisebbségek ügyét, s ily módon hozzájárul Ukrajna európai integrációjához.

A dokumentum:

- rögzíti a nemzeti kisebbségek jogai kölcsönös biztosításának szükségességét, mind az egyén szintjén, mind pedig közösségként,
- tiszteletben tartja az állampolgárok azon jogát, hogy szabadon dönthessenek arról, melyik nemzetiséghez kívánnak tartozni,
- hozzájárul a nemzeti kisebbségek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásának megőrzéséhez,
- biztosítja, hogy a nemzeti kisebbségek ügyeivel foglalkozó állami szervek az adott területen élő valamennyi nemzetiség részvételével és érdekei figyelembevételével jöjjenek létre,
- biztosítja, hogy a nemzeti kisebbségek anyanyelvükön tanulhassanak az oktatás minden szintjén.

A Nyilatkozathoz kapcsolódó Jegyzőkönyv a gyakorlati megvalósításhoz ad segítséget. Eszerint a két fél képviselőiből vegyes bizottságot hoznak létre, melyet külügyminiszter-helyettesek vezetnek.

3. Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság közötti humanitárius együttműködés alapvető irányairól.

A dokumentum síkraszáll amellet, hogy az emberi jogok védelme az államok közös ügye és, hogy az emberi jogsértések miatti aggodalom kifejtése nem tekinthető a belügyekbe történő beavatkozásnak.

A Nyilatkozat kifejezésre juttatja a felek készségét és törekvését arra, hogy megteremtsék a legkedvezőbb feltételeket a kölcsönösen előnyös kétoldalú kapcsolatok továbbfejlesztéséhez az emberi jogok és a humanitárius együttműködés területén.

A felek elősegítik a népeik közötti kapcsolatok és együttműködés fejlesztését az élet legkülönbözőbb területein, s megerősítik a nemzeti kisebbségek jogainak, mint az általánosan elismert emberi jogok integráns részének a tiszteletben tartását.

A felek kifejezik azt a szándékukat, hogy együttműködnek a nemzeti kisebbségek jogainak biztosításáról szóló európai dokumentum kidolgozásában, mert úgy vélik, hogy ez fontos hozzájárulás lesz az egységes Európa megteremtéséhez.

4. Konzuli Egyezmény a Magyar Köztársaság és az USZSZK között.

A magyar–ukrán konzuli egyezmény ratifikálására csak akkor kerülhet sor magyar részről miután módosítottuk a magyar–szovjet konzuli egyezmény területi érvényességét, mivel ez jelenleg kiterjed Ukrajnára is.

5. Egyezmény a Magyar Köztársaság Kormánya és az Ukrán SZSZK Kormánya között a kereskedelmi-gazdasági kapcsolatokról és a műszaki-tudományos együttműködésről.

Az Egyezményben a felek kifejezik azt a szándékukat, hogy törekszenek a világ-gazdaságba, mindenekelőtt az európai struktúrákba való fokozatos integrálódásra. Az egymásközi elszámolásban a nemzetközi kereskedelemben elfogadott folyó világpiaci árakat és feltételeket alkalmazzák. 1991. június végéig külön dokumentumban rögzítik az elsőrendű fontosságú árukat és szolgáltatásokat tartalmazó ún. indikatív listákat. A felek központi bankjai két hónapon belül bankközi megállapodást kötnek a jelen egyezményből eredő fizetési elszámolások rendjéről.

6. Egyezmény a Magyar Köztársaság Országos Testnevelési és Sporthivatala, valamint az USZSZK Ifjúsági és Sport Minisztérium között a testnevelés és a sport területén.

A felek közös munkabizottság felállításáról döntöttek, amely 1991. július 1-ig jegyzőkönyvet készít az 1991-es együttműködésről, s 1996-ig szóló távlati tervet dolgoz ki.

7. Magyar Köztársaság Művelődési és Köznevelési Minisztériuma és az Ukrán SZSZK Köznevelési, valamint Felső és Középfokú Szaknevelési Minisztériuma közötti megállapodás az 1991–92-es évekre.

A felek megállapodtak közös kutatómunka végzéséről az oktatás különféle területein. Különösen nagy figyelmet szentelnek a Magyar Köztársaság oktatási intézményeiben folyó ukrán nyelvoktatás, illetve az Ukrán SZSZK oktatási intézményeiben folyó magyar nyelvoktatás fejlesztésének. A felek kölcsönösen biztosítják a nemzeti kisebbségek jogát arra, hogy minden szinten anyanyelvükön tanulhassanak. Megállapodás született szakemberek kölcsönös cseréjéről is.

8. Szándéknyilatkozat a Magyar Köztársaság Népjóléti Minisztérium az Ukrán SZSZK Egészségügyi Minisztériuma között az egészségügyi és orvostudományi együttműködésről

A felek megállapodtak a tapasztalatcseréről, a közös tudományos kutatásokról az egészségügy különféle területein, továbbá a két minisztérium közötti információ-áramlás biztosításáról.

9. Közös Szándéknyilatkozat a Magyar Köztársaság Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztériuma és az Ukrán SZSZK Környezetvédelmi Minisztériuma közötti környezetvédelmi együttműködésről.

A két minisztérium megállapodott abban, hogy a jelen Nyilatkozat aláírását követően, 1991 szeptemberéig elkészítenek egy kétoldalú környezetvédelmi egyezményt.

Budapest, 1991. június 4.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 60. d.

54.
1991. július 8.

Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet javaslata
a magyar–litván szakértői megbeszéléshez

A Magyar Köztársaság
Nagykövetsége

149/Szt./1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig
Moszkva, 1991. július 8.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség 1 példány
Készítette: Veress József
Gépelte: Somlai Antalné

Tárgy: Javaslát a magyar–litván szakértői megbeszélések előkészítéséhez
Mell.: 3 db

Dr. Jeszenszky Géza úr,
külügyminiszter
Budapest

A július 22–24-re tervezett magyar–litván szakértői tárgyalások kapcsán Saudargas⁴⁷¹ külügyminiszter nagykövetségünk diplomatáját fogadva megerősítette, delegációjukat Katkus⁴⁷² külügyminiszter helyettes vezeti, s abban valószínűleg a gazdasági, illetve a kereskedelmi minisztérium képviselői is helyet kapnak. Egyetértett, hogy hasznos lenne pénzügyi, illetve bankszakember részvétele is. A delegáció végleges összetételét a genfi tárgyalásokról várhatóan július 8-án visszatérő Katkus miniszterhelyettes alakítja majd ki, s arról időben értesítik a magyar felet.

A megbeszélések alapjául a korábban átadott három dokumentumtervezetet javasolják, amelyek államközi kapcsolatok megteremtését és érdekvédelmi hivatalok kölcsönös felállítását is előírányozzák. Szükségesnek tartják a gazdasági kapcsolatokat

⁴⁷¹ Algirdas Saudargas (1948–) litván külügyminiszter volt 1990 és 1992 között.

⁴⁷² Valdemar Katkus (1958–) litván külügyminiszter-helyettes 1990 és 1992 között.

szerződéses kereteinek létrehozását is. Átadták a litván–lengyel gazdasági megállapodás litván tervezetét, jelezve, hasonló dokumentumot szeretnének Magyarországgal is aláírni. A tervezet mellékelve.

A kétoldalú politikai és gazdasági kapcsolatok mellett tájékozódni kívánnak Magyarország az Európa Tanácsba és más európai intézményekbe történő belépésének körülményeiről, mechanizmusáról. Információt szeretnének kapni a Pentagonálé keretében folyó, továbbá a magyar–csehszlovák–lengyel együttműködésről és a „keleti- Pentagonáléra”, illetve a Tisza–Kárpátok Kezdeményezésre vonatkozó magyar elképzelésekről. Tájékozódni kívánnak a nemzetközi fizetésekkel és átutalásokkal kapcsolatos magyar tapasztalatokról, továbbá a privatizálásról és a rendszerváltással összefüggő egyéb gazdaságpolitikai kérdésekről is.

Diplomatánk felvetésére kifejtette, készek megvizsgálni a kisebbségi jogokról és a humanitárius együttműködésről aláírt magyar–ukrán nyilatkozatot, s elvileg nem zárkoznak el hasonló dokumentum kidolgozásától és aláírásától sem. A kisebbségi jogokról, illetve a humanitárius együttműködésről szóló magyar–ukrán nyilatkozat szövegét hivatalosan megküldte nagykövetségünk.

Šimėnas⁴⁷³ gazdasági miniszter elmondta, Magyarország a 3. helyen áll a litván külkereskedelmi forgalomban, ezért nagy jelentőséget tulajdonítanak a magyar–litván gazdasági kapcsolatok újraindításának. Szükségesnek tartják kormányközi gazdasági és kereskedelmi megállapodás kidolgozását és aláírását, továbbá gazdasági képviseletek kölcsönös megnyitását is. Egyetértett azzal, hogy hatékony gazdasági kapcsolatok létrehozása érdekében az indikatív lista összeállításával párhuzamosan célszerű tisztázni az elszámolási, banktechnikai kérdéseket is. Nagy érdeklődést tanúsított a kétoldalú kereskedelmi forgalom kereskedőházak részvételével történő bonyolításával, illetve az EBRD vagy más nyugati bank bevonásával történő finanszírozásával kapcsolatos elképzelések iránt. Hangsúlyozta, a gazdasági együttműködés élénkítése érdekében az államközi politikai kapcsolatok kialakításának menetrendjétől függetlenül készek megvizsgálni és alkalmazni bármilyen hatékony megoldást. Közlekedési miniszterük vagy annak helyettese szívesen találkozna az Ikarusz vezetőivel Budapesten vagy Vilniusban, hogy megvitassák, miként lehet biztosítani új Ikaruszok vásárlását, illetve a folyamatos alkatrészellátást. Köztársaságuk kész a szerveződő részvénytársaságba is bekapcsolódni. Fontosnak tartanak a magyar–litván kisvállalkozók közvetlen kapcsolatainak támogatását és készek meghívni olyan személyeket és szervezeteket, amelyek hozzá tudnának járulni ezek fejlesztéséhez.

⁴⁷³ Albertas Šimėnas (1950–) Litvánia miniszterelnöke három napig, 1991. január 10. és január 13. között, majd gazdasági miniszter 1991. május 30. és 1992. július 21. között.

Ratkevičius⁴⁷⁴, a Litván Bank elnökhelyettese megerősítette, készek az árucserével kapcsolatos pénzügyi, banktechnikai kérdések megvitatására. Szakemberük utazásáról folyik az egyeztetés a litván gazdasági és a külügyminisztériummal. Elképzelhetőnek és hasznosnak vélte mind a kétoldalú kereskedelem finanszírozását vállaló magyar–litván közös bank létrehozását, mind az EBRD vagy más bank bevonását a kétoldalú áru csereforgalom finanszírozásába.

Litván részről többször jelezték, hogy a valuta hiánya miatt számukra érezhető problémát jelent az a magyar álláspont, hogy a szakértői találkozók résztvevőinek költségeit a küldő ország állja. Jelentősen könnyítene helyzetükön, ha – a korábban magyar részről is elfogadott gyakorlatot folytatva – kölcsönösségi alapon a fogadó fél biztosítaná a szakértők elhelyezését, illetve tartózkodásának egyéb költségeit.

A köztársaságokhoz fűződő kapcsolatok kiépítése, élénkítése, így a szakemberek és delegációk cseréje gazdasági és politikai szempontból egyaránt érdekünkben áll. Ugyanakkor a köztársaságoknak a külföldi találkozókkal járó valutakiadások – éppen jelenlegi helyzetükben, amikor köztársasági valutakészletekkel még alig rendelkeznek – komoly terhet, problémát jelentenek. Tekintettel partnereink valutáris nehézségeire és a kapcsolatok fejlesztéséhez kötődő saját hosszabb távú érdekeinkre javasoljuk, hogy a köztársaságok vonatkozásában korábbi gyakorlatunknak megfelelően a mindenkori vendéglátó biztosítsa a szakértők elhelyezését és a tartózkodásukkal kapcsolatos – ésszerű mértékű – költségeket.

Javasoljuk, jelezzük a litván félnek, hogy a kétoldalú kapcsolatok egészének áttekintése érdekében célszerűnek látnánk, ha a külügyminisztérium mellett a gazdasági és a kereskedelmi minisztérium, valamint a Litván Bank vagy a pénzügyminisztérium is elküldené szakértőjét. Egyben közöljük, hogy készek vagyunk a korábbi gyakorlatot folytatva biztosítani a szakértők elhelyezését és ellátását.

Mivel a Litvánián is átvezető balti tranzitút használatához jelentős magyar érdek fűződik és a balti térség az Ikarusz értékesítéséhez a fizetési problémák áthidalása esetén továbbra is jó piacot jelenthet, javasoljuk, hogy a Közlekedési, Hírközlési és Vízgazdálkodási Minisztérium, illetve az Ikarusz vezetése hivatalosan hívja meg a litván közlekedési minisztert magyarországi látogatásra.

*Györke Sándor*⁴⁷⁵
nagykövet

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 58. d.

⁴⁷⁴ Kazys Ratkevičius a Litván Nemzeti Bank elnökhelyettese 1993-ig, majd elnöke 1993 és 1996 között.

⁴⁷⁵ Kézírással.

55.
1991. július 29.

Kontra Ferenc külügyminisztériumi főosztályvezető-helyettes
jelentése Valdemar Katkus litván külügyminiszter-helyettes
magyarországi látogatásáról

Külügyminisztérium
III. Területi Főosztály
Kontra Ferenc

002168/3

Szigorúan titkos!
Készült: 11 példányban
Kapja:
Jeszenszky Géza
Katona Tamás
Somogyi Ferenc
Szokai Imre
Meiszter Dávid
Bába Iván
Körmendy István
Szénási György⁴⁷⁶
Moszkva
Leningrád
Saját

Mell: 1 db nyilatkozattervezet

FELJEGYZÉS

Tárgy: V. Katkus litván külügyminiszter-helyettes magyarországi látogatása

1991. július 23–25. között a külügyminisztérium meghívására Budapesten tartózkodott Valdemar Katkus, a litván külügyminiszter első helyettese. Kíséretében volt

⁴⁷⁶ Szénási György a Külügyminisztérium Nemzetközi Jogi Főosztályának vezetője 1990. augusztus 1. és 1994. október 31. között.

Edvardas Borisovas, a litván külügyminisztérium kelet- és közép-európai osztályának vezetője.

A vendégek megbeszélést folytattak Szokai Imre helyettes államtitkárral, Berényi Lajos NGKM helyettes államtitkárral, Menich Györggyel, a Magyar Nemzeti Bank főosztályvezetőjével, Spiegel Gáborral, a Kárpátok–Tisza Alapítvány kuratóriumának titkárával és hasznos konzultációt folytattak az EEFO és a Nemzetközi Jogi Főosztály vezetőivel és munkatársaival.

Szokai Imre helyettes államtitkár a litván külügyminiszter-helyetttel folytatott megbeszélés során hangsúlyozta, hogy nagy szimpátiával követjük a litván nép törekvéseit. Ezt nemcsak demonstratív akciókkal, hanem a konkrét együttműködéssel is bizonyítani akarjuk. Bizonyos helyzetekben a magyar politika lehetőségei korlátozottak. Politikánkban több szempontot kell egyidejűleg érvényesíteni. Támogatjuk az önrendelkezési jog érvényesülését. Tekintettel kell lennünk az alapvető európai folyamatokra, az integrálódásra is. Amennyiben egy állam nemcsak deklarálja, de érvényesíteni is tudja szuverenitását, Magyarország ezt az államot elismeri. Nem tehetünk azonban olyan lépést, amellyel elsőként ismerjük el ezt a szuverenitást. Párhuzamosan kell törekednünk jó kapcsolatok építésére a Szovjetunióval és az egyes köztársaságokkal. Megértjük a balti népek útválasztását. Kapcsolataink alakításában azonban türelemre, nyugodt, kiegyensúlyozott előrelépésre van szükség. Ebben az esetben a kapcsolatok fejlesztése mások számára is tolerálható lesz.

Ezt követően Szokai Imre tájékoztatást adott a Pentagonale és a Kárpátok–Tisza együttműködésről⁴⁷⁷ és vázolta Litvánia konkrét projektekhez való csatlakozásának lehetőségeit.

A magyar–litván együttműködés konkrét kérdéseiről szólva a helyettes államtitkár elmondta, hogy a nyugodt, kiegyensúlyozott lépések sorozatába jól illeszkedne egy magyar–litván nyilatkozat a kapcsolatok alapjairól. Ez a magyar–ukrán nyilatkozat logikáját követné. A dokumentumban olyan megfogalmazásokra törekszünk, amely nyitva hagyná a lehetőséget a kapcsolatok fejlesztéséhez.

Szokai úr jelezte azt is, hogy nagy jelentőséget tulajdonítunk a gazdasági kapcsolatok fejlesztésének. A magyar–ukrán gazdasági megállapodás mintájára készek vagyunk gazdasági megállapodást kidolgozni és aláírni Litvániával is. A helyettes államtitkár tolmácsolta a litvánoknak, hogy gazdasági és politikai erőfeszítéseiket ne csak Budapestre koncentrálják. Az ország Budapesten kívüli térségeiben, pl. Csongrád megyében kisebb a konkurencia, nagyobb az esély az együttműködésre. Java-

⁴⁷⁷ Magyarország tagja volt az Alpok–Adria és a Pentagonale szubregionális együttműködéseknek. 1990-ben magyar elképzelés volt a Kárpátok–Tisza együttműködés, amelynek keretében tervezték Cseh és Szlovákia, Ukrajna, Románia és a délszláv térség bevonását az új szubregionális együttműködésbe.

solta, hogy Litvánia már most gondolkozzon az 1996-os világkiállításba való bekapcsolódásról.

A helyettes államtitkár elmondta, fontosnak tartjuk, hogy közvetlenül tudjunk érintkezni egymással. Ennek érdekében jó lenne, ha valamilyen litván iroda vagy képviselő nyílna Budapesten. Az iroda elnevezésén még ráérünk gondolkodni. Azt kell meghatározni, hogy mivel foglalkozzon. Felállításánál nem a maximummal kell indítani. A fontos az, hogy az iroda megkezdje működését. A későbbiekben tovább lehet fejleszteni ezt az irodát. Keresniük kell majd egy megfelelő helyiséget, a bérleti díjat illetően pedig meg kell állapodniuk a bérbeadóval.

A helyettes államtitkár közölte, hogy készülünk a Litván Legfelsőbb Tanács elnökének látogatására, amelyre ősszel látunk lehetőséget. Landsbergis úr látogatásáig konkrét dokumentumokat lehetne előkészíteni aláírásra. Amennyiben a kapcsolatok alapjairól készülő nyilatkozat ünnepélyes jellegű, azt magyar részről a köztársasági elnök írja alá. Ha érdemi dokumentumot akarunk, azt a miniszterelnök írja alá. Szokai úr elképzelhetőnek tartotta, hogy a köztársasági elnök és Landsbergis úr egy rövid, 1–2 oldalas ünnepélyes nyilatkozatot írjon alá a látogatás alatt.

Szokai úr tájékoztatást adott a Kravcsuk ukrán elnök budapesti látogatása során aláírt dokumentumokról, amelyek egy példányát magyar és ukrán, illetve részben angol nyelven átadtuk a litvánoknak. Külön kitért a nemzeti kisebbségi nyilatkozatra. Javasolta, hogy Litvánia tanulmányozza a nyilatkozatot és csatlakozzon ahhoz. Hangsúlyozta, hogy a csatlakozás Litvánia számára is fontos lenne.

Katkus úr elmondta, hogy a balti kérdés speciális kérdés, összefügg a II. világháború befejezésével is. Litvánia békés úton törekszik a Szovjetunióból való kiválásra. Gazdaságilag a jövőben is szoros szálak fűzik Litvániát a Szovjetunióhoz. A Litvánia kiválásáról folytatott litván–szovjet tárgyalásokon nincs áttörés. Azt szeretnék, ha a szövetségi szerződést mielőbb aláírnák az ahhoz csatlakozni kívánó köztársaságok. Ez az aktus is demonstrálná, hogy Litvánia – amely nem lesz az aláírók között – nem része a Szovjetuniónak.

A tervek szerint július 29-én írják alá Litvánia és az Orosz Föderáció közötti kapcsolatokat szabályozó szerződést. Litvánia komoly támogatást remél Oroszországtól. Bízna abban, hogy Oroszország szava meghatározó lesz az új szövetségben. Gyümölcsöző a két külügyminisztérium közötti együttműködés is.

Katkus úr rövid tájékoztatást adott a Balti Tanács működéséről és Litvánia önálló, valamint a balti államokkal közös, külföldön működő tájékoztatási és érdekképviselői irodáiról.

A miniszterhelyettes felvetette, hogy Litvánia megfigyelőként részt szeretne venni a Pentagonale munkájában. Nagy figyelmet szentelnek az európai regionális és szubregionális együttműködésnek és készek azokba bekapcsolódni.

A kétoldalú kapcsolatokról szólva Katkus úr reményét fejezte ki, hogy véget ért a holt időszak. Mielőbb szeretnék megnyitni Budapesten a litván képviseletet. Az annak működését szabályozó dokumentumnak olyannak kell lennie, hogy az Moszkvát is megnyugtassa. Elképzelésük szerint az iroda elsősorban gazdasági kérdésekkel foglalkozna, de tartaná a kapcsolatot a külügyminisztériummal is.

Katkus úr tájékoztatást adott arról, hogy a skandináv országok viszonylatában közös munkacsoportok működnek. Feladatuk az együttműködés programjának kidolgozása és javaslatok tétele a kormánynak a konkrét tennivalókra. A csoportot külügyminiszter-helyettes vezeti, és abban helyet kapnak a gazdasági minisztériumok, a központi bank, a turizmussal foglalkozó hivatal stb. emberei. Javasolta, hogy magyar–litván relációban is állítsunk fel ilyen munkacsoportot. Az ezzel kapcsolatos dokumentum tervezetét elkészítik és megküldik.

Katkus úr érdeklődött a magyar–szovjet alapszerződés előkészületeinek állásáról. Kérte, hogy a dokumentum ne tartalmazzon olyan utalásokat, amelyek Litvániát a Szovjetunió részeként kezelnék.

A 3. Területi Főosztályon folytatott megbeszélés során ismertettük a kapcsolatok alapjairól elkészített magyar nyilatkozattervezetet. Ezt magyar és orosz nyelven átadtuk. A tervezetet a litván fél szakértői szinten elfogadta. Ígéretet tettek észrevételeik továbbítására. A szakértői tárgyalások folytatását szeptember első felében Vilniusban javasolják.

Ígéretet tettünk arra, hogy tervezetet készítünk a külügyminisztériumaink közötti konzultációkat szabályozó jegyzőkönyvre. Ezt diplomáciai úton eljuttatjuk. A szeptemberi szakértői találkozón meg lehetne tárgyalni a tervezetet. Várhatóan a külügyminiszterek írják majd alá.

A delegáció eredményes megbeszéléseket folytatott az NGKM-ben és az MNB-nél. Megállapítást nyert, hogy a két köztársaság közötti gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok élénkítésében mindkét fél érdekelt.

Katkus úr ezzel kapcsolatban elmondta, hogy Litvániában folyamatosan teremtik meg a normális külkereskedelem feltételeit. A privatizációhoz már mindent előkészítettek, az ősz folyamán várhatóan el is kezdik. A Litván Parlamentben folyamatban van a tőkebefektetések, tőkeáramlás megkönnyítését célzó törvényjavaslatok vitája. Emellett a Litván Külkereskedelmi Bank teljes önállóságát tervezik.

A megbeszélések során a felek megállapodtak abban, hogy a szeptember első felében esedékes vilniusi szakértői tárgyalásokon a magyar küldöttségben az NGKM és az MNB is képviselteti magát, melynek során a magyar fél kész az indikatív árulisták egyeztetésére és egy kereskedelmi-gazdasági szerződés megszövegezésére.

Elhangzott, hogy a kétoldalú kereskedelemben a magyar fél átmeneti megoldásokra is kész (klíring, számlavezetési módszer), bár távlatokban a GATT⁴⁷⁸ előírásoknak megfelelő kereskedelmet kell folytatnunk.

Katkus úr kérésére lehetővé tettük, hogy nyilatkozzon a sajtó, a rádió és a TV tudósítóinak.

A litván fél költségeit – kérésükre – mi fedeztük. Ígéretet tettek arra, hogy kölcsönösségi alapon ők is szállást és teljes ellátást biztosítanak kiutazó szakértőinknek.

A küldöttség elutazásának napján Vladlen Puntusz, a szovjet nagykövetség első beosztottja már élénken érdeklődött a küldöttség látogatása iránt. Főleg az érdekelte, hogyan nevezi meg a litván felet a nyilatkozattervezet: Litván SZSZK-ként vagy Litván Köztársaságként.

Megítélésünk szerint a látogatás jól szolgálta a magyar–litván kapcsolatok fejlődését. A megbeszélés és a tervezett lépések messzemenően figyelembe veszik azt a törekvésünket, hogy kapcsolatainkat fokozatosan építsük, kerülve a Szovjetuniót sértő elhamarkodott lépéseket.

Budapest, 1991. július 29.

Kontra [Ferenc]⁴⁷⁹

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 58. d.

⁴⁷⁸ Az Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezményt (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT) huszonhárom ország kötötte meg Genfben 1947-ben. 1995-ben átalakult és a WTO nevet kapta. Magyarország 1973 szeptemberében csatlakozott az Egyezményhez.

⁴⁷⁹ Kézirással.

56.
1991. augusztus 12.

Jeszenszky Géza jelentése a Kormánynak
az ukrainai látogatásáról

Külgyminisztérium
002307/3/1991.
Szigorúan titkos!
Készült: 59 példányban

Jelentés
a Kormánynak
Jeszenszky Géza külgyminiszter ukrainai látogatásáról
(1991. augusztus 8–11.)

Anatolij Makszimovics Zlenko ukrán külgyminiszternek a meghívására 1991. augusztus 8–11. között látogatást tettem az Ukrán SZSZK-ban.

A magyar–ukrán kapcsolatok történetében ez volt az első hivatalos külgyminiszteri látogatás közvetlenül Ukrajnában. Az ukrán tárgyalópartnerek köszönetüket fejezték ki hazánknak, hogy Magyarország elsőként támogatta Ukrajna szuverenitását. Számunkra rendkívül fontos, hogy a Szovjetunió tagköztársaságai közül különlegesen jó kapcsolatokat építsünk ki a szomszédos Ukrajnával, legnagyobb szomszédunkkal. Ezt különösen motiválja a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok potenciális lehetősége, illetve az a tény, hogy az Ukrán SZSZK-ban mintegy 200 ezres magyar kisebbség él.

Tárgyalásokat folytattam partneremmel, Anatolij Zlenkoval, Ivan Pljusc-sal, az Ukrán Legfelsőbb Tanács elnökhelyettesével, Vitold Fokinna⁴⁸⁰, az Ukrán SZSZK miniszterelnökével, Mihajlo Voloscsukkal, a Kárpátontúli Terület tanácselnökével. Találkoztam a Lvovi Magyarok Kulturális Szövetségének⁴⁸¹ tagjaival, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség⁴⁸² vezetőivel.

⁴⁸⁰ Vitold Pavlovics Fokin (1932–) ukrán miniszterelnök 1990. október 23. és 1992. október 1. között.

⁴⁸¹ A Lembergi (Lvovi) Magyarok Kulturális Szövetsége (LMKSZ) 1989. december 3-án alakult meg. Alapítója és első elnöke Ilku Marion József (1933–2003) ukrainai magyar festő és grafikus volt.

⁴⁸² A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) Fodó Sándor (1940–2005) kárpátaljai magyar nyelvész, egyetemi tanár kezdeményezésére alakult meg 1989. február 26-án, Ungváron.

Az ukrán külügyminiszterrel folytatott tárgyalásaim eredményeként aláírtuk a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Külügyminisztériuma közötti konzultációkról szóló Jegyzőkönyvet, valamint a tárgyalásokat összegző Közös Közleményt. Megnyitottam a Kijevi Főkonzulátus mellett működő magyar konzuli képviseletet.

A tárgyalások folyamán mindketten hangsúlyoztuk, hogy a magyar–ukrán kapcsolatokban a legfontosabb megoldásra vár feladat: a Leonyid Kravcsuk ukrán elnök magyarországi látogatása során aláírt kilenc dokumentum – melyek lefektették a kapcsolatok alapjait – gyakorlatba való átültetése.

Az ukrán tárgyalópartnerek kiemelték, hogy jelenleg helyzetüket az átmenetiség jellemzi, még részben léteznek a szövetségi struktúrák, de mellettük már megjelentek az önálló, független, köztársasági struktúrák is. Hangsúlyozták, hogy bár nem lebecsülendő a szövetségi szerződéshez való csatlakozást teljes mértékben elutasítók száma, a lakosság 80%-a a Szovjetunió keretein belüli szuverén ukrán állam híve. Megerősítették azt is, hogy Ukrajna csak saját alkotmányának elfogadását követően hajlandó aláírni a Szövetségi Szerződést.

A tárgyalásokon igen nagy hangsúlyt kaptak a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok kérdései. Kiemeltük az e téren fennálló egymásrautaltságot, a kölcsönös előnyökre épülő gazdasági együttműködés fontosságát. Hitet tettünk a piacgazdaság kiépítése mellett, amely az európai gazdasági rendszerbe való integrálódás nélkülözhetetlen eleme. A gazdasági kapcsolatok előmozdítása céljából magyar–ukrán vegyes bizottság felállítását tartjuk szükségesnek. Mindketten a tényleges gyakorlati lépéseket tartottuk fontosnak. Egyetértettünk az állam szerepvállalásának csökkentésével a gazdaságban, de hangsúlyoztuk, hogy nincs idő a piacgazdaság spontán kialakulására várni, ezért a jelenlegi helyzetben ennek elősegítésére központi beavatkozás szükséges.

Sürgöttük az indikatív listák átadását ukrán részről. Fokin miniszterelnök szerint az ukrán fél már eljuttatott egy 1992-re érvényes indikatív listát Magyarországra, Ukrajna részről hivatkoztak az áruhiányra, a rendkívül nehéz gazdasági helyzetre, ami miatt kénytelenek voltak az árukivitelre tilalmi listát összeállítani. Hangsúlyozták, hogy ez csak kényszerintézkedés, s mint lehet, feloldják. Az ukrán miniszterelnök elhamarkodottnak ítélte a kölcsönös elszámolás korábbi feltételeinek feladását. A konvertibilis valutára való áttérést korainak tartotta, mivel sem Ukrajna, sem Magyarország nem rendelkezik devizatartalékkal. Egyetértettünk abban, hogy a kereskedelmi forgalom fenntartásának érdekében minden lehetséges üzleti formát, így a barterkereskedelmet is szorgalmazni kell. Az ukrán miniszterelnök egy frissen összeállított indikatív lista alapján közölte, hogy ők elsősorban nyersacélt, vasércet, üveget, tehergépkocsikat, kovácsoló és préselő berendezéseket, csapágyat, cementet tudnak

ellenszolgáltatásként felajánlani, s elsősorban kukoricára és szójakoncentrátumra lenne szükségük, még 1991-ben. Ukrajna élelmiszerekre nem tart igényt. Szükségük lenne azonban kb. 600 db autóbuszra. Ez ügyben várják a magyar fél konkrét ajánlatát.

Egyetértettek azzal a magyar javaslatral, hogy klíringelszámolás képezze a barterkereskedelem alapját. Ösztönzést adhat a gazdasági kapcsolatoknak, hogy Ukrajnában is megalakult a nemzetközi gazdasági ügyekkel foglalkozó minisztérium.

Mindketten nagyra értékeltük a nemzeti kisebbségekről Budapesten aláírt dokumentumot. Ennek ukrainai végrehajtására nemrég kormánybizottság alakult a Minisztertanács mellett, melynek munkáját külügyminiszter-helyettes vezeti. Megállapodtunk abban, hogy kora ősszel megtartja első ülését a kisebbségekkel foglalkozó vegyes bizottság, amelynek névsorát még augusztusban kicseréljük.

Elismeréssel szoltunk arról, hogy a magyar nemzetiségűek aktív gazdasági és társadalmi tevékenységet folytatnak Kárpátalján, érvényesíthetik kollektív jogait, megőrizhetik identitásukat.

A Mihajlo Voloscsukkal folytatott megbeszélésen esett legtöbb szó a határ menti kapcsolatokról, benne a határátlépés körülményeiről. Mindkét fél kulcsfontosságú feladatnak tartotta a határon kialakult rendkívül súlyos helyzet megoldását. Meglepő módon M. Voloscsuk a felelősséget a magyar félre próbálta hárítani. Egyetértettünk abban, hogy a jelenlegi egy közúti és egy vasúti átkelőhely kevés a forgalom lebonyolítására. Mindenképpen szükség lenne Záhony–Csop térségében még egy közúti híd megépítésére a Tiszán.

Elhárítottuk azt a felvetést, hogy a határátkelőhelyeken kialakult helyzetért a magyar fél lenne a felelős. Kiemeltem, hogy magyar részről mindig a határforgalom növelésére, az emberi kapcsolatok kiteljesítésére törekedtünk. Magyar kezdeményezés nyomán született az 1985. augusztus 1-i, a határ menti településeken lakó állampolgárok egyszerűsített határátlépését szabályozó kormányközi egyezmény, majd az 1989. évi megállapodás, amely tovább egyszerűsította a határátlépés rendjét. A szovjet fél függesztette fel ennek alkalmazását 1990 augusztusában. Abban maradtunk, hogy a legrövidebb időn belül vegyes bizottságot állítunk fel a vámhatóságok és a határőrség illetékeseivel közösen a vitatott kérdések megoldására, s azon leszünk, hogy a 4 határátkelőhely mielőbb megnyíljon, az útlevél- és vámvizsgálat közösen, korszerűen, európai módon történjen.

A tárgyalások során az ukrán fél sürgette a rubel beváltásával kapcsolatos problémák megoldását. Kérték, hogy a Magyarországra utazó szovjet állampolgárok minimum 30 rubelt átválthassanak. E kérdés rendezetlensége a pápalátogatás alkalmával várhatóan jelentős számban hazánkba látogatók kapcsán is felmerült. Tájékoztattam ukrán partnereimet a nemzeti fizetőeszközök alkalmazásával kapcsolatos álláspont-

tunkról és elmondtam azt is, hogy a magyar gazdaság jelenleg nincs abban a helyzetben, hogy e téren kivételt tegyen. Áthidaló megoldásként felmerült, hogy esetleg az ukrán fél garanciát vállal arra, hogy a Magyarországon beváltott rubelt a magyar fél Kárpátalján elvásárolhatja. Ezt szakértőknek kell megvizsgálniuk.

Mindkét fél pozitívnak értékelte és támogatásáról biztosította az olyan szubregionális együttműködési formákat, mint a „Kárpátok–Tisza” kezdeményezés.

Köszönetünket fejeztük ki ukrán partnerünknek, hogy hozzájárultak ungvári konzulátusunk megnyitásához. Megerősítettük, hogy több helyi önkormányzat (Sátoraljaújhely, Nyíregyháza) is felajánlotta a Magyarországon felállítandó ukrán konzulátus működéséhez szükséges feltételek biztosítását, de nem ellenezzük azt sem, hogy Ukrajna Budapesten nyisson konzulátust.

A környezetvédelem terén szükséges együttműködéssel kapcsolatban szó esett arról, hogy a Magyar Köztársaság Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztériuma és az Ukrán SZSZK Környezetvédelmi Minisztériuma között a Kravcsuk látogatás során aláírt Szándéknyilatkozatban foglaltaknak megfelelően a két minisztérium várhatóan ez év végéig környezetvédelmi megállapodást köt.

A látogatás egyik fontos mozzanata volt az Ukrajnában élő magyarokkal való találkozás. Lvovban megbeszélést folytattam a Lvovi Magyarok Kulturális Szövetségének képviselőivel. Kitüntetett figyelemmel, rokonszenvvel fogadtak Kárpátalján is, ahol módom volt megismerkedni a KMKSZ tevékenységével, az ott élő magyarság gondjaival. Ígéretet tettem arra, hogy megkeressük a problémák orvoslásának lehetőségeit. A magyarság körében kedvező visszhangot váltott ki az Uzsoki-hágónál, Munkácson, Ungváron, Beregszászon és Makkosjánosiban tett látogatásom.

Kérem, hogy a kormány a jelentésben foglaltakat hagyja jóvá. Értsen egyet azzal, hogy az elfogadott dokumentumokban rögzített feladatok végrehajtását a külügyminiszter egyeztesse, illetve koordinálja.

Budapest, 1991. augusztus 12.

Dr. Jeszenszky Géza
s.k.

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 60. d.

57.
1991. szeptember 9.

Rejtjeltávirat Strasbourgól. Az Európa Tanács támogatja
a szuverén államok létrejöttét a Szovjetunió területén

KÜM Távközlési Főosztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Strasbourg.
Azonosító: STR20041
Érkezett: 91.09. 09. 19.47
Készítette: TA
Ellenőrizte: *Szignó*⁴⁸³

13, 36

Az Európa Tanács vezető tisztségviselőitől származó információ szerint (politikai igazgató, nemzetközi titkár, főtitkári kabinetfőnök) a szervezet vezetői politikájukban arra törekcszenek, hogy új, európai értékeken nyugvó, szuverén államokból álló szövetség alakuljon a mai Szovjetunió helyén. Amennyiben ez elfogadja a jogállamiság, az emberi jogok és alapvető szabadságjogok kritériumait, teljesen új típusú kapcsolatok építhetők ki az ET-vel. A három balti köztársaság elismerése kapcsán azt tanácsolták a balti vezetőknek, hogy ne szakítsanak véglegesen a központi szovjet hatalommal, s tartsanak majd fenn szoros együttműködést az új Unióval is. Az ET vezetői jelentős együttműködési és segítségnyújtási program beindítását fontolgatják az új Unióval s tagjaival, amelyben az anyagi eszközöket külön forrásokból (pl. felajánlások) kívánják majd biztosítani.

Lássa: Európai Együttműködési Főosztály
Intézkedtem: *Szignó*
Láttam: *Szignó*⁴⁸⁴

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 58. d.

⁴⁸³ Kézírással.

⁴⁸⁴ Kézírással.

58.
1991. szeptember 9.

Kontra Ferenc külügyminisztériumi főosztályvezető-helyettes
jelentése Vytautas Landsbergis litván elnök és a balti államok
külügyminisztereinek budapesti tárgyalásairól

Külügyminisztérium
III. Területi Főosztály
Szovjet referatúra

002405/4/1991.

Szigorúan titkos!
Készült: 14 példányban
Jóváhagyásra: Szokai Imre
Kapja: Katona Tamás úr
Somogyi Ferenc úr
Szokai Imre úr
Meiszter Dávid úr
Peisch Sándor⁴⁸⁵ úr
Sillár Emőke úrnő
Bába Iván úr
Körmendy István úr
Dunay Pál úr
Hargitai Zsuzsanna⁴⁸⁶ úrnő
Moszkva
Leningrád
Kijev
Saját

⁴⁸⁵ Peisch Sándor 1985 és 1990 között a bonni nagykövetségen első beosztott – egyben rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter 1986. december 16-tól. 1990 és 1991 között a Külügyminisztérium II. Területi Főosztály vezetője, majd 1991. március 15-től helyettes-államtitkár és felügyelete alá tartozott az I. és II. Területi Főosztály (nyugat-európai és észak-amerikai országok).

⁴⁸⁶ Hargitai Zsuzsanna 1990. augusztus 1-től főosztályvezető-helyettes az Európai Együttműködési Főosztályon.

FELJEGYZÉS

Tárgy: Jelentés Vytautas Landsbergis litván elnök és a balti államok külügyminisztereinek budapesti tárgyalásairól

Göncz Árpád köztársasági elnök és Antall József miniszterelnök meghívására szeptember 2–3. között hivatalos látogatáson Magyarországon tartózkodott Vytautas Landsbergis, a Litván Köztársaság elnöke. Az elnököt elkísérte felesége és unokája is.

A litván elnökkel egy időben tartózkodott hazánkban Jeszenszky Géza külügyminiszter meghívására Lennart Meri, az Észt Köztársaság, Jānis Jurkāns⁴⁸⁷, a Lett Köztársaság és Algirdas Saudargas, a Litván Köztársaság külügyminisztere.

A vendégek részt vettek az Országgyűlés őszi rendes ülészakájának első ülésén, amelyen a képviselők egyhangúan elfogadtak a kormány által beterjesztett határozati javaslatot a Magyar Köztársaság, valamint az Észt, a Lett és a Litván Köztársaság közötti kapcsolatokról.

Göncz Árpád köztársasági elnök szűk körű megbeszélést folytatott Landsbergis elnökkel. Ennek során kifejtette, hogy Magyarország már korábban jelezte: kész elismerni a balti köztársaságok függetlenségét, amint annak helyi és nemzetközi feltételei megérnek. Most elérkezett ennek az ideje.

Vytautas Landsbergis kijelentette, hogy Litvánia elsősorban nemzetközi politikai téren várja a segítséget, mindenekelőtt a nemzetközi szervezetekhez fűződő kapcsolatainak szorosabbá fűzésében számít magyar támogatásra. Köszönetét fejezte ki az eddigi erkölcsi támogatásért.

Göncz Árpád érdeklődött arról is, hogy a balti államok függetlenségének helyreállítása után miként alakul az ott élő kisebbségek helyzete.

Vytautas Landsbergis válaszában elmondta, hogy minden kérdést demokratikus úton kívánnak rendezni.

Antall József miniszterelnök ugyancsak szűk körben találkozott Landsbergis elnökkel. A miniszterelnök bevezetőjében hangsúlyozta, hogy az elnök és a három balti állam külügyminiszterének budapesti látogatása és a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról szóló jegyzőkönyv aláírása az egész magyar nép ünnepe. Mindig is nagy figyelemmel kísértük függetlenségi harcukat. A nyugati kormányok még az elmúlt napokban is nehezen hozták meg döntéseiket a Baltikum kérdésében, elsősorban Gorbacsov helyzetéért aggódtak, a magyar kormány ugyanakkor elsősorban a baltikumi s a jugoszláv helyzetre hívta fel a figyelmet. Utalt a Bush amerikai elnök-

⁴⁸⁷ Jānis Jurkāns (1946–) Lettország külügyminisztere volt 1990 és 1992 között.

kel, Kohl német kancellárral, Mitterand francia elnökkel történt beszélgetéseire, amelyekben felhívta figyelmüket, hogy ez az a történelmi pillanat, amikor le lehet egyszerűsíteni a dolgokat. Az amerikai elnök jó formulának tartotta, hogy amennyiben a balti államok kinyilvánítják függetlenségüket, fel kell venni velük a diplomáciai kapcsolatokat; nem elismerésről, hanem a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról van szó, ebben is a folytonosságot hangsúlyozzuk.

Felvetette azt a problémát, hogy Litvánia határa nem azonos a [z 19]40-es határokkal. Lettország és Észtország helyzete könnyebb, hiszen határai azonosak a [z 19]40-es határokkal. Ez a probléma amerikai részről is felvetődött. Antall József szerint ezekkel a kérdésekkel most nem kell foglalkozni, ezt majd Litvánia megoldja.

Vytautas Landsbergis utalt 1989-es találkozásukra, amikor mint két demokratikus mozgalom vezetői találkoztak. Mindig is érezték Magyarország segítő kezét. A magyar Parlament képviselői jelen voltak Vilniusban a vészterhes januári napokban. Kifejtette, hogy nincsenek követeléseik Észt és Lettországgal szemben. A keleti határaik nem érik el azt a határt, amit a Szovjetunió 1920-ban elismert.

Antall József megjegyezte, hogy Kelet-Poroszország külön komplikálja a helyzetet, és ez a németeket óvatossá teszi. Ezek a kérdések azonban megoldhatók.

Bizottságokat kell létrehozni, amely megvizsgálja a két ország között a gazdasági és kulturális kapcsolatokat. A magyar fél minden nemzetközi fórumon Litvánia segítségére lesz.

Vytautas Landsbergis elmondta, hogy az EBEÉ párizsi konferenciája egy hátránnyal járt: a hagyományos fegyverzetek kérdésében rögzítette a szovjet hadsereg Baltikumban történő állomásoztatását. A baltiak követelik a szovjet hadsereg kivonását. Nincs kétségük afelől, hogy Magyarország elsőként támogatja őket.

A moszkvai emberi jogi konferenciával kapcsolatban megjegyezte, hogyha Moszkva ellenzi a balti államok részvételét, akkor más országban kellene azt megtartani.

A litván elnök jelezte, hogy szeretne megismerni a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonásának mechanizmusával, és erről konzultálni. Felvetette, hogy határaik védelmére, segítségre lehet szükségük a baráti országok részéről.

Antall József megjegyezte, hogy a bécsi fegyverzetcsökkentési tárgyalásokon elvetették azt a magyar javaslatot, ami a csapatok határok mögötti mozgására vonatkozott. Megvizsgáljuk a Párizsi Charta problémakört. Fontosnak tartotta, hogy a balti államok mielőbb bekapcsolódjanak az EBEÉ folyamatba. Ez biztonsági szempontból is fontos lenne.

Szabad György, az Országgyűlés elnöke a külügyminiszterek társaságában találkozott Landsbergis elnökkel. Gratulált a vendégeknek a balti államok függetlenségének elnyerése alkalmából. Elmondta, hogy bizalmunkat és barátságunkat a veszélyek idején sem vontuk meg a balti köztársaságoktól. Az Országgyűlés elnöke

méltatta a három köztársaság vezetőinek bölcsességét, akik nem hagyták, hogy véres küzdelembe sodorják őket.

Szabad György reményét fejezte ki, hogy a balti államok képviselői hamarosan megjelennek a multilaterális fórumokon. Felajánlotta, hogy az ezeknél a fórumoknál tevékenykedő magyar parlamenti képviselők készek konzultálni és együttműködni a lett, a litván és az észt küldöttekkel. A parlament elnöke kifejtette, hogy örömmel látnánk a balti államok képviselőit az ET Parlament és az EBEÉ Parlament jövő évben Budapesten megrendezésre kerülő ülészakán. Fenn kívánjuk tartani a parlamentjeink, azok bizottságai és képviselői közötti jól bevált együttműködést. Most, hogy a legális érintkezés lehetősége adott, Szabad György ígéretet tett arra, hogy felkéri a Külügyi Bizottságot, hogy adjon tájékoztatást lett, litván és észt barátainak a parlament struktúrájáról és a parlament folyamatos tevékenységéről.

Válaszában Landsbergis elnök utalt történelmünk közös mozzanataira. Kifejtette, hogy a magyar és a litván nép a szabadságért folytatott harcban mindig a barikádnak ugyanazon az oldalán áll. Az 1956-os magyar forradalom mély nyomot hagyott a litván nép tudatában. Litvániát ugyanaz a katonai erő, ugyanazok a tankok fenyegették, mint Magyarországot.

Rövid hozzászólásában Lennart Meri észt külügyminiszter meghatódottan szólt arról, hogy életében először vett részt demokratikusan választott parlament ülésén és látott 100%-os szavazati arányt.

Jānis Jurkāns lett külügyminiszter elmondta, hogy nagyra értékelik a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételét és az országa külpolitikai erőfeszítéseire kapott magyar támogatást.

Algirdas Saudargas litván külügyminiszter felelevenítette a rendszerváltozás idején tett magyarországi látogatásának emlékét és köszönetét mondott a meleg fogadtatásért.

Antall József miniszterelnök megbeszélést folytatott a három ország külügyminiszterével. A miniszterelnök elmondta, hogy mindegyik magyar parlamenti párt egyetért a balti államokkal kapcsolatos magyar politikával. Felidézte az MDF 1989. októberi ülésén mondott szavait: „ha leveszik kezünkről a bilincset, akkor tudunk baráti jobbot nyújtani”. Emléklül átadta a három külügyminiszternek az MDF e felirattal díszített emlékérmét.

A magyar miniszterelnök javasolta, hogy állítsunk fel munkacsoportokat, amelyek leltárt készítenek kapcsolataink helyzetéről, feladatainkról. Rendkívül alacsonynak nevezte azt a részesedést, amelyet a balti államok képviselnek a Szovjetunióval fenntartott gazdasági-kereskedelmi kapcsolatainkban. Importunkban ez az arány 0,8, míg exportunkban 1,8%-os. Meg kell találnunk azokat a termékeket, amelyekre kölcsönösen szükségünk van. Reális növekedést szeretnénk elérni az export-

ban és az importban egyaránt. A részletek kidolgozásával szakértőket bízunk meg. A miniszterelnök közölte, hogy a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma megbízást kap a diplomáciai képviselők felállításával kapcsolatos részletek kidolgozására. A miniszterelnök tájékoztatta a külügyminisztereket azokról a magyar lépésekről, amelyeket a balti államok jogos követeléseinek elismertetése érdekében tettünk a nemzetközi porondon. Az augusztus 19-i szovjetunióbeli puccskísérlet idején az orosz vezetésnek nyújtott erkölcsi támogatás során sem feledkeztünk meg a balti köztársaságok támogatásáról. Azzal is kifejezésre kívántuk juttatni támogatásunkat, hogy augusztus 24-én leningrádi főkonzulunkat útnak indítottuk a Baltikumba, hogy személyesen adja át a balti függetlenséggel kapcsolatos nyilatkozatunkat. Úgy érezzük, hogy szerény lépéseinkkel mi is elősegítettük Észtország, Lettország és Litvánia elismertetését.

A miniszterelnök kérte megjelölni, mely feladatokat tartanak a külügyminiszterek a legfontosabbnak pl. a Párizsi Chartával, az EBEÉ-vel, vagy a fegyverzetkorlátozási kérdésekkel kapcsolatban. Antall József felajánlotta, hogy minden tőlünk telhető segítséget megadunk a három balti államnak a nemzetközi szervezetekben és a diplomácia területén.

A miniszterelnök tájékoztatta a külügyminisztereket arról, hogy Landsbergis elnök érdeklődött a szovjet csapatok Magyarországról történt kivonásával kapcsolatos megállapodásról, a csapatkivonás végrehajtásáról és a tulajdonjogi elszámolási kérdésekről folyó tárgyalásokról. Felajánlotta, hogy készek vagyunk rendelkezésükre bocsátani a csapatkivonással kapcsolatos megállapodást, a metodikát és a tapasztalatokat.

Lennart Meri észt külügyminiszter elmondta, hogy köztársasága számára elsőrendű fontosságú kérdés a szovjet csapatok kivonása a köztársaság területéről. Első fázisban a szárazföldi csapatokat, másodikban a légierőt, utolsóban pedig a légvédelmi előrejelző radarrendszert kell kivonni. Mivel nincs tapasztalatuk ezen a téren, szívesen megismerkednének a magyar–szovjet dokumentumokkal és a magyar tapasztalatokkal.

Kifejtette, hogy Észtország érdekelt a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében. Felvetette, hogy Edgar Savisaar észt miniszterelnök szeptember második felében kész konkrét megbeszélésekre, Magyarországra utazni. Észtország átadta már Magyarországnak azoknak az áruknak a listáját, amelyeket szállítani tudnak. A miniszter elmondta, hogy országa mindent elkövet a nemzetközi szervezetekben viselt tagságuk helyreállítása érdekében. Ebben támaszkodni szeretnének a magyar tapasztalatokra is.

Jānis Jurkāns lett külügyminiszter elmondta, hogy országa az első lépéseket teszi a nemzetközi elismerést követően a világban. Lettországnak le kell bontania az

országra kényszerített politikai és gazdasági rendszert. Ennek során szeretnék felhasználni Magyarország tapasztalatait. Elsődleges feladatuknak a lakosság élelmszerrel való ellátását tartják. Szívesen átvinnék a privatizáció, a mezőgazdasági termelés és az élelmiszer-feldolgozás terén felhalmozott magyar tapasztalatokat. Készek bizottságot felállítani a kapcsolataink fejlesztésével összefüggő kérdések tanulmányozására. Nagyra értékelnék, ha Magyarország megosztaná velük az EK társult tagság elnyerése terén szerzett tapasztalatait.

Algirdas Saudargas litván külügyminiszter kifejtette, hogy Landsbergis elnök oldalán ő is Magyarországon járt a rendszerváltozás napjaiban. Tolmácsolta a litvánok háláját az országuknak nyújtott magyar támogatásért.

Jeszenszky Géza külügyminiszter együtt folytatott megbeszélést balti partnereivel. Tájékoztatta a minisztereket a függetlenségi törekvéseik támogatása érdekében tett magyar lépésekről. Reményét fejezte ki, hogy hamarosan kivonják a szovjet csapatokat mindhárom köztársaságból. Mostantól a balti államok még nagyobb felelősséggel tartoznak tetteikért. Várhatóan hamarosan belépnek egy nagyobb családba, az EBEÉ folyamatba és más tárgyalásokba. A balti államok jelenléte erősíti azokat az államokat is, amelyek elfogadják a nyugati értékrendet, de a múlt nyomasztó hátrányával indulnak. Magyarországhoz, Lengyelországhoz és Csehszlovákiához három új ország csatlakozik most. A külügyminiszter felajánlotta, hogy készek vagyunk tájékoztatni balti barátainkat külpolitikánkról, az EBEÉ-vel való együttműködésről.

Válaszában Jānis Jurkāns lett külügyminiszter köszönetét mondott a meleg fogadtatásért és a nemzetközi téren Lettországnak nyújtott támogatásért. Elmondta, hogy országa számára kiemelt jelentőséggel bírnak az Északi Tanáccsal, az Európa Tanáccsal, s az ENSZ-szel kialakítandó kapcsolatok. Fontosnak tartják a rendszer lebontása, a piacgazdaság bevezetése terén szerzett magyar tapasztalatokat. Egyetértett azzal, hogy a lett–magyar együttműködés részleteit szakértők dolgozzák ki.

Algirdas Saudargas litván külügyminiszter kifejtette, hogy a litván kormány gyors ütemben hozzákezd a gazdasági reformhoz. Fokozatos áremeléssel igyekeznek elérni a szabadpiaci árakat. Két alapvető céljuk a privatizáció és a föld magántulajdonba adása. Gazdasági modernizációs terveket szándékoznak az EK elé terjeszteni.

Brüsszelben, az EK külügyminiszteri értekezletén, tájékoztatást adnak külpolitikájukról, amelyet harmonizálni akarnak szomszédjaikkal. Nem rohannak a Nyugat felé, de arra tartanak. Csökkenti akarják a Kelettől való függést. Megerősítette, hogy Litvánia nem lép be a politikai vagy a gazdasági unióba. Ha a volt Szovjetunió területén új gazdasági térség jön létre, abban bizonyos területeken készek részt venni. Közvetlen kapcsolataik vannak az egyes köztársaságokkal, amelyeket kétoldali megállapodások, gazdasági együttműködési egyezmények szabályoznak.

Lennart Meri észt külügyminiszter kijelentette, hogy országa érdekelt az európai demokratikus népekhez való reintegrációban. Prioritás a szovjet csapatok kivonása. Készek tárgyalni a tengeri és a légi egységek kivonásának határidejéről, de a szárazföldi csapatokat mielőbb ki kell vonni a köztársaságból.

A CFE Szerződéshez való viszonyról szólva elmondta, hogy a szerződés a Balti államokat a Szovjetunió részének tekinti. Litvánia civilizáltan kíván viselkedni a leszerelési kérdésekben. Azt várja el, hogy a CFE szerződésről egyenrangú tárgyalófélként fejthesse ki hivatalos álláspontját. Nem tekintik magukra nézve kötelezőnek a CFE szerződést, mert azt a megkérdezésük nélkül kötötték. Ha vállalnák a Szovjetunió által a szerződésben vállalt kötelezettségeket, az azt jelentené, hogy kötelezettségeket vállalnak a területükön maradó csapatokkal szemben is. A Nyugat a szerződés tárgyalásakor elfelejtett megjegyzést fűzni a balti katonai körzetben állomásozó szovjet csapatokkal foglalkozó résznél. A szovjet csapatok illegálisan tartózkodnak a balti államnak területén. Nincs szerződés, amely szabályozná ottani tartózkodásukat. Litvánia nem is hajlandó tárgyalni a tartózkodás feltételeiről, csak a teljes kivonásról. Csak a szovjet csapatok kivonása után vállalhatnak kötelezettségeket a CFE szerződéssel összefüggésben. Készek konzultációkat folytatni a kérdésben. Kérik álláspontjuk megértését.

A litván külügyminiszter kifejtette, hogy amilyen gyorsan csak lehet, szeretnének bekapcsolódni a nemzetközi szervezetek munkájába. Szeretnék felújítani tagságukat azokban a nemzetközi szervezetekben, amelyeknek korábban tagjai voltak. Szeretnének teljes jogú tagjai lenni az EBEÉ folyamatnak.

Jeszenszky Géza külügyminiszter válaszában kifejtette, hogy a CFE szerződés több jogi és egyéb kérdést vet fel. Elismerjük, hogy jogilag soha nem csatlakoztak a Szovjetunióhoz, így nem is tartják magukat a Szovjetunió utódállamának. Több szerződés között a CFE az egyik legfontosabb. Fontos lenne az európai államoknak és a balti államoknak is, hogy az európai folyamatokhoz való csatlakozásuk során fejezzék ki készségüket az új európai biztonsági struktúrákhoz való csatlakozásra. Fontos lenne, hogy vállaljanak bizonyos kötelezettségeket a CFE terén. Kérdés, hogy a Szovjetunió utódállamai vagy a Szovjetunióba kényszerített államok vállalják-e a Szovjetunió által vállalt kötelezettségeket? Az egyes köztársaságok felállítják önálló katonai erejüket, de ezek mértéke alkalmazkodik-e az aláírt egyezményekhez? Garanciákra van szükségünk, amelyeket a NATO nem tud, vagy nem akar megadni. Ha nem vagyunk is a NATO tagjai, vagy a CFE részesei, létezik egy védőernyő. Minél jobban integrálódunk az európai biztonsági rendszerbe, annál nagyobb biztonságban érezhetjük magunkat.

A külügyminiszter kijelentette továbbá, hogy készek vagyunk balti barátainkkal megosztani a tapasztalatainkat pl. a parancsuralmi rendszer lebontásában. A Nyugat

ezen a területen nem rendelkezik tapasztalatokkal. Készek vagyunk megosztani az EK társult tagságról folyó tárgyalások tapasztalatait is. A miniszter felvetette, hogy a balti államok felkérése esetén a Magyar Köztársaság kész képviselni őket a nemzetközi szervezetekben mindaddig, amíg nem rendelkeznek önálló képviselettel.

A kétoldalú kapcsolatokról szólva a miniszter felvetette kétoldalú alapszerződések aláírásának lehetőségét. Készek vagyunk ezek tervezetét elkészíteni és átadni. Külügyminisztériumunk kész együttműködési megállapodást kötni mindhárom külügyminisztériummal.

Jeszenszky Géza felhívta a figyelmet a nemzeti kisebbségek kérdésének fontosságára. Külön szólt a nemzeti kisebbségek jogainak biztosításáról aláírt nyilatkozatról és kérte, hogy vizsgálják meg az ahhoz való csatlakozás lehetőségét.

Említést tett a 96-os világkiállításról⁴⁸⁸, amely jó lehetőséget teremt az új demokráciák bemutatkozására. Felajánlotta az egyes projektekbe való bekapcsolódás lehetőségét.

Budapest, 1991. szeptember 09.

*Kontra [Ferenc]*⁴⁸⁹

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 59. d.

⁴⁸⁸ A világkiállítás vagy univerzális kiállítás (EXPO) a 19. század közepe óta a nemzetközi kiállítások elnevezése. Az 1996-ra tervezett Bécs–Budapest Világkiállítás végül nem valósult meg.

⁴⁸⁹ Kézirással.

59.
1991. szeptember 17.

A Külügyminisztérium szovjet referatúrájának javaslatai a szovjet
utódállamok és Magyarország kapcsolataira
(Belorusszia, Észtország, Grúzia, Kazahsztán, Lettország,
Litvánia, Moldávia, Oroszország, Ukrajna)

Külügyminisztérium
III. Területi Főosztály
Szovjet referatúra
001317/1/1991.

Szigorúan titkos!
Készült: 15 példányban
Jóváhagyásra: Szokai Imre úr
Kapja: Jeszenszky Géza úr
Katona Tamás úr
Somogyi Ferenc úr
Meiszter Dávid úr
Peisch Sándor úr
Gergely András⁴⁹⁰ úr
Szénási György úr
Sillár Emőke úrnő
Bába Iván úr
Várkonyi László⁴⁹¹ úr
Szócs Ferenc⁴⁹² úr
Moszkva
Kijev
Szentpétervár
Saját

⁴⁹⁰ Gergely András (1946–) történész, az MDF egyik alapító tagja. Külügyminisztérium főtitkára 1991. január 16. és 1992. július 31. között. Pretóriai nagykövet 1992 és 1994 között (Mozambikban és Sváziföldön is akkreditálva), majd 1999 és 2002 között hágai nagykövet.

⁴⁹¹ Várkonyi László 1976 és 1981 között Új-Delhiben volt sajtóattasé, 1982 és 1984 között a X. Területi Főosztály (Ázsia) főelőadója, 1984 és 1989 között londoni sajtóattasé volt. 1990 és 1992 között az I. Területi Főosztály (észak-amerikai és észak-Európai országok) főosztályvezetője, 1992 és 1996 között nagykövet Új-Delhiben.

⁴⁹² Szócs Ferencet 1991 augusztusában rendelték be Rómából a központba.

FELJEGYZÉS

Tárgy: Javaslat a kapcsolatok alakítására a Szovjetunió utódállamaival

Az augusztus 19-i sikertelen puccs felgyorsította a Szovjetunió dezintegrálódási folyamatát. A mai napig a 15 köztársaságból 12 nyilvánította ki függetlenségét, a Szovjetunióból való kiválási szándékát. Mára már nyilvánvaló, hogy a Szovjetunió megszűnt létezni mint a 15 szovjet szocialista köztársaság szövetsége. A függetlenségüket kinyilvánított köztársaságok kiválása a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségéből befejezett tény. A függetlenedési folyamat előrehaladtával az egyes köztársaságok az önálló államiság megteremtésének útjára léptek. A folyamat visszafordíthatatlan.

A papíron ma még érvényben lévő 1977-es szovjet alkotmány 9. fejezetének 80. cikkelye szerint: „A szövetségi köztársaságnak joga van kapcsolatokat létesíteni külföldi államokkal, szerződéseket kötni velük, diplomáciai és konzuli képviselőket cserélni, részt venni a nemzetközi szervezetek tevékenységében.”

Az egyes köztársaságok a függetlenné válás útján már a gyakorlatban is élni kívánnak ezzel a jogukkal. Ilyen körülmények között gyakorlati kérdéssé válik önállóságuk elismerése és velük a diplomáciai kapcsolatok felvétele. Komoly politikai tőkét jelentene országunknak, ha a nyilvánvaló folyamatot felismerve, konkrét lépésekkel is tanúbizonyságát adná annak, hogy tudomásul veszi a Szovjetunióban bekövetkezett történelmi változást és kész kapcsolatait az új realitásoknak megfelelően alakítani az egyes köztársaságokkal. A javasolt lépések megtétele feloldaná az óvatossági kényszert is, amellyel a Szovjetunióban végbemenő bomlási folyamatot eddig kezeltük. A szovjetunióbeli események mára már a határozott előrelépést is lehetővé teszik.

Több lépcsőben vázoltuk fel az előttünk álló feladatokat. Első lépcsőben a diplomáciai kapcsolatok felvételét tartjuk szükségesnek. Második lépcsőben kellene gondoskodni a képviselők felállításáról, az ehhez szükséges anyagi, technikai kérdések rendezéséről. Gyors, összehangolt lépéseket és döntéseket tartunk szükségesnek.

ÉSZTORSZÁG, LETTORSZÁG, LITVÁNIA

A három balti állammal 1991. szeptember 2-án újítottuk fel a diplomáciai kapcsolatokat. Hamarosan állást kell foglalni abban a kérdésben, a balti államok közül mely(ek)ben kívánunk külképviseletet nyitni. Politikai megfontolásból célszerűnek tűnik, hogy mind a három balti államban önálló, kis létszámú képviselettel jelenjünk meg. Anyagi lehetőségeink azonban ettől eltérő megoldást is eredményezhetnek. Elképzelhetőnek tartjuk azt is, hogy kezdeti lépésként Helsinkinagykövetün-

ket akkreditáljuk Tallinnba. Rigába küldjünk nagykövetet és azt akkreditáljuk Vilniusba is.

OROSZORSZÁG

Oroszország elismeri a volt szovjet tagköztársaságok függetlenséghez, önálló külkapcsolatok létesítéséhez való jogát. Tárgyalásokat folytatnak az ENSZ főtítkárával Oroszország felvételéről a világszervezetbe.

Külügyi szakértői tárgyalások folynak a két ország közötti kapcsolatok alapjait szabályozó nyilatkozatról. Javasoljak e munka felgyorsítását és a nyilatkozat alapszerződéssé való átalakítását. A szerződés aláírására Borisz Jelcin orosz elnök év végi látogatása alatt kerülhetne sor.

Javasoljuk, hogy moszkvai nagykövetségünk kapjon utasítást arra, hogy az orosz vezetésnél érdeklődjön a diplomáciai kapcsolatok felvételével összefüggő álláspontokról. Amennyiben sor kerül a diplomáciai kapcsolatok felvételére, moszkvai nagykövetségünket akkreditálhatnánk az Orosz Föderációhoz is.

Tekintettel a szovjetunióbeli helyzet átmeneti jellegére, a szövetség és Oroszország közötti kompetencia jelenlegi rendezetlenségére, javasoljuk, hogy egyelőre továbbra is tartsuk fenn szentpétervári főkonzulátusunkat. Új konzuli kerületének kialakításáról az Orosz Föderációval kell majd tárgyalnunk.

UKRAJNA

1991. augusztus 24-én Ukrajna kinyilvánította függetlenségét.

A Kravcsuk ukrán elnök budapesti látogatása alatt aláírt Nyilatkozat a kapcsolatok alapjairól dokumentumban vállaltuk, hogy „[...] összhangban nemzetközi kötelezettségeinkkel, a nemzetközi jog általánosan elfogadott elveivel és normáival, a realitások és igények figyelembevételével diplomáciai, konzuli és kereskedelmi kapcsolatokat létesítünk [...]”. Az Ukrán LT külügyi bizottságának elnöke azzal a kéréssel kereste meg kijevi főkonzulátusunkat, hogy az ENSZ közgyűlésének ülészakán a magyar és az ukrán külügyminiszter írja alá a diplomáciai kapcsolatok felvételéről rendelkező dokumentumot.

Véleményünk szerint megérték a feltételei a diplomáciai kapcsolatok felvételének Ukrajnával. Ezt a kérdést az Orosz Föderációval való diplomáciai kapcsolatok felvételével összhangban, kiemelten javasoljuk kezelni.

A diplomáciai kapcsolatok felvételét követően javasoljuk kijevi főkonzulátusunk szintjét nagyköveti, ungvári konzulátusunk szintjét pedig főkonzulátusira emelni.

Javasoljuk, hogy már októberben kezdjük el a magyar–ukrán nyilatkozat szellemében a kétoldalú alapszerződés kidolgozását.

BELORUSSZIA

Belorusszia 1991. augusztus 25-én fogadta el függetlenségi nyilatkozatát.

Amennyiben az Orosz Föderáció és Ukrajna esetében a diplomáciai kapcsolatok felvétele mellett döntünk, javasoljuk ezt a lépést megtenni Belorusszia esetében is. A magyar érdekeltség jelenlegi szintjét figyelembe véve diplomáciai képviselet felállítását a közeljövőben nem tartjuk elengedhetetlenül szükségesnek. Javasoljuk, hogy a képviseletet egyelőre moszkvai nagykövetségünk lássa el.

KAZAHSZTÁN

Kazahsztánnal a diplomáciai kapcsolatok felvételét és a képviselet felállításával kapcsolatos kérdés rendezését Belorussziával hasonló módon látjuk indokoltnak. A képviseletet Kazahsztán esetében is Moszkvából látnánk el mindaddig, amíg önálló képviseletet nem nyitunk Alma-Atában.

MOLDOVA

Moldova 1991. augusztus 27-én nyilvánította ki függetlenségét. Kijevi főkonzulátusunkon keresztül kérték ennek elismerését.

Mérlegelve a szovjetunióbeli helyzetet, a köztársaságban kialakult erőviszonyokat és Románia magatartását, a mi érdekeinknek is az felelne meg, ha Moldova önállóságát – és ezzel a jelenleg Romániához csatlakozni nem kívánókat – erősítenénk azzal, hogy valamilyen formában, akár lépcsőzetesen is az elismerésük irányában tennénk lépéseket. E döntés függvényében kerülhetne sor a közvetlen diplomáciai, konzuli kapcsolatok felvételére, képviselvek kölcsönös felállítására.

GRÚZIA

Grúzia is kinyilvánította a köztársaság függetlenségét. Nem vesz részt az új szovjet államszervezet előkészítő munkálataiban.

Gamszahurdia elnök Göncz Árpád köztársasági elnökhöz intézett levélben Grúziái látogatásra hívta meg a magyar elnököt.

Tekintettel a köztársaságban tapasztalt belső antidemokratikus intézkedésekre, a nemzetiségi kérdésben tanúsított türelmetlenségre, mindezek kedvezőtlen nemzetközi visszhangjára, nem javasoljuk, hogy elnöki látogatásra a közeljövőben sor kerüljön. Javasoljuk továbbá, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvételétől Grúziával egyelőre tekintsünk el.

A többi köztársasággal a kapcsolatok szintje nem indokolja a sietséget. Velük az új államszerződés megkötését követően érdekeltségünk alapján megállapított sorrend szerint alakítsuk a kapcsolatokat.

Budapest, 1991. szeptember 17.

*Aláírás*⁴⁹³

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 61. d.

⁴⁹³ Nem olvasható kézírással.

60.
1991. szeptember 18.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának javaslatai
a magyar–ukrán kapcsolatok erősítésére

Külügyminisztérium
III. Területi Főosztály
Keskeny Ernő⁴⁹⁴

00788/4/91.

Szigorúan titkos!
Készület: 7 példányban
Jóváhagyásra:
Szokai Imre úr
Kapja:
Jeszenszky Géza úr
Katona Tamás úr
Somogyi Ferenc úr
Bába Iván úr
Moszkva
Kijev
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: A magyar–ukrán kapcsolatokban javasolt további lépések

Az 1991. augusztusi sikertelen hatalomátvételi kísérlet felpörgette a szovjetunióbeli változásokat. Ennek legfontosabb következményeként felgyorsult a birodalom szétesésének folyamata. Augusztus 24-én az ukrán parlament rendkívüli ülése megerősítette az ukrán függetlenség kihirdetésének aktusát.

⁴⁹⁴ Keskeny Ernő (1958–) 1991 áprilisától dolgozik a Külügyminisztériumban, ahol kezdetben főelőadó a III. Területi Főosztályon szovjet, majd ukrán és orosz referensként. Ezután a Független Államok Közössége Főosztályának főosztályvezető-helyettese 1992 és 1993 között, majd főosztályvezetője 1993 és 1995 között.

Leonyid Kravcsuk, az Ukrán Legfelsőbb Tanács elnöke szeptember 2-án levélben fordult Göncz Árpádhoz, amelyben kéri a függetlenség kihirdetése aktusának elismerését. A Göncz Árpád nevében írt válaszlevél tervezetében javasoljuk, hogy ezt az ukrán lépést üdvözljük.

Az ukrán politikai vezetés korábban 1991. december 1-re tűzte ki az elnökválasztás időpontját. Várhatóan a dátumot október elejére fogják módosítani. A referendum másik célja a függetlenség kihirdetésének a megerősítése lesz. Az elnökválasztás nagy esélyese még mindig Leonyid Kravcsuk, aki a kommunista múltját feledtetni igyekeztén élére állt az ukrán nemzeti törekvéseknek. Az ellenzék ráadásul megosztott, eddig mintegy 25 elnökjelölt jelentette be indulását. A RUH⁴⁹⁵ elnökjelöltje, Čornovil – a jelenlegi helyzet szerint – nem lesz komoly ellenfele Kravcsuknak. Ugyanakkor a függetlenségi törekvések radikálisan felerősödhetnek, s nem kizárt, hogy egy kibontakozó népmozgalom elsöpri a jelenlegi vezetést.

A magyar–ukrán kapcsolatokban sürgős továbblépésre van szükség

Javasoljuk:

1. Szakértői szinten októberben folytatódjanak az alapszerződést előkészítő tárgyalások, ezúttal Kijevben. A magyar fél részéről Monori István főosztályvezető és Keskeny Ernő főelőadó vegyen részt e tárgyalásokon.

2. Szintén októberben kerüljön sor a nemzeti kisebbségek jogainak betartását ellenőrző Vegyes bizottság első ülésére, Budapesten. Ezt megelőzően össze kellene hívni a bizottság magyar tagozatának tagjait. A Vegyes bizottság vezetője Szokai Imre úr. Tagjai a Határontúli Magyarok Titkársága, a Művelődési Minisztérium, a Külügyminisztérium, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei önkormányzat és a magyarországi ukránok képviselője (az illetőt még keressük).

Budapest, 1991. szeptember 18.

*Kontra [Ferenc]*⁴⁹⁶

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 58. d.

⁴⁹⁵ Ukrán Népi Mozgalom (RUH) egyik megalapítója Vjacseszlav Čornovil volt az 1980-as évek végén. A RUH szeparatista (függetlenségi) és nacionalista (nemzeti) mozgalom, amely célul tűzte ki Ukrajna függetlenségét.

⁴⁹⁶ Kézírással.

61.
1991. október 2.

Rejtjeltávirat Kijevből. A magyar–ukrán alapszerződés tervezete

KÜM Távközlési Főosztály

Rejtjeltávirat

Szigorúan Titkos!

Nagykövetség: Kijev

Azonosító: KEV20367

Érkezett: 91. 10. 02. 13.51

Készítette: TA.

Ellenőrizte: Szignó⁴⁹⁷

Kérem iktatni! Érv.[Érvényes]: 1992. február 01.

Tárgy: Magyar–ukrán kapcsolatok⁴⁹⁸

Október 1-én átadtam M. Makarevicsnek⁴⁹⁹ Göncz Árpád Kravcsukhoz küldött válaszlevelét.

Az együttműködés terén a következő teendőkben állapodtunk meg:

Az alapszerződés szövegtervezetét minél előbb ki kell cserélni. Javasolta, hogy a szakértők Kijevben véglegesítsék a tervezetet.

Ki kell cserélni a kisebbségi vegyes bizottság tagjainak névsorát, és a bizottság első ülését még az ősszel tartsa meg.

Felvettem, hogy hozzá kellene kezdeni a gazdasági bizottság felállításához, hogy még ebben az évben elkezdhesse a munkát. Egyetértett vele, és megteszik a szükséges intézkedéseket.

Szavá tettem az ukrán miniszterelnöknek szóló, két évvel ezelőtti meghívást, amit szóban Jeszenszky miniszter úr megismételt. Közölte, hogy a MID⁵⁰⁰ számon tartja ezt, és egyetértettünk abban, hogy január látszik a legalkalmasabb időpontnak. Addig elő kellene készíteni egy gazdasági megállapodást, legalább 1992-re.

⁴⁹⁷ Kézírással.

⁴⁹⁸ Kézírással.

⁴⁹⁹ Mikola Makarevics Ukrajna külügyminiszter-helyettese volt 1992-ig.

⁵⁰⁰ Orosz nyelven a Miniszersztvo inosztannij del (MID) jelentése Külügyminisztérium.

Kérem a hazai álláspont közlését és a névsorok megküldését.

Lássa:

III. Területi Főosztály

Láttam: *Szignó*

Intézkedtem: *Szignó*⁵⁰¹

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 58. d.

⁵⁰¹ Kézírással.

62.
1991. október 18.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának javaslatai
a magyar–moldáv kapcsolatok fejlesztésére

Külügyminisztérium
III. Területi Főosztály
Szovjet referatúra

Szigorúan titkos!
Jóváhagyásra:
Szokai Imre
Készült: 9 példányban
Kapja:
Jeszenszky Géza
Katona Tamás
Somogyi Ferenc
Bába Iván
Szöcs Ferenc
Moszkva
Bukarest
Kijev

FELJEGYZÉS

Tárgy: Javaslát a kapcsolataink élénkítésére tett moldáv kezdeményezések kezelésére

Kijevi főkonzulátusunk útján a moldáv vezetés újból kezdeményezte a magyar–moldáv kapcsolatok holtpontról történő kimozdítását. Külügyminiszterünk jelezte, készek sürgősen tárgyalni a két ország közötti kapcsolatok fejlesztéséről, a diplomáciai kapcsolatok felvételéről, konzuli egyezmény megkötéséről. Változatlanul fenn tartják Jeszenszky úr tavaly szeptember óta érvényes meghívását. Magyar konzultációs igény esetén készek a szakértői tárgyalásokra.

Véleményük szerint Magyarországnak nem lehetnek elvi kifogásai Moldova függetlenné válása ellen. Szorgalmazták, hogy minél előbb ismerjük el a független moldáv államot. Elmondták, hogy jelenleg Moldáviában a legfontosabb feladat a teljes szuverenitás és függetlenség gyakorlati megvalósítása. Moldávia az elkövetke-

zendő években nem kíván egyesülni Romániával, az egyesülés politikájának nincs jelentős tömegbázisa. A vezetésben túlnyomó többségben vannak a teljes függetlenség híveként ismert Mircea Snegur elnök hívei.

Véleményünk:

A függetlenségét deklaráló és a kétoldalú kapcsolatokat erőteljesen szorgalmazó Moldávia elismerésének további halogatása nem indokolt. Az elismerésre a többi szovjet tagköztársaság elismerését követően kellene sort keríteni. A köztársaság kiválása a Szovjetunióból lényegében befejezett tény, Moldávia a gazdasági együttműködéstől eltekintve nem óhajt semmilyen formában részt venni egy esetleges új konföderációban. A szövetségi szerződés aláírásával a Szovjetunió megszűnik létezni mind a szerződést aláíró, mind pedig az azt alá nem író államok számára! Ebben az esetben Moldávia is – elismerésunktől függetlenül – önálló állam lesz.

Érdekeinket leginkább az szolgálná, ha Moldávia függetlenségi törekvéseit tényként elfogadnánk Moldávia szuverenitásának és függetlenségének fokozatos elismerésével és támogatottságával tudunk leginkább szembehelyezkedni a Nagy-Románia megteremtésére irányuló mind erőteljesebb román szándékokkal.

Javaslatunk:

Adjunk pozitív választ a kapcsolatok kialakulását szorgalmazó moldáv kezdeményezésekre. Novemberben tárgyaljunk a moldáv külügyminisztérium szakértőivel Budapesten. Semmi nem indokolja, hogy elzárkózzunk egy szakértői konzultáció elől.

A miniszter úr adjon pozitív választ a moldáv külügyminiszter levelére, amelyben baráti kapcsolatok és együttműködés kialakítására tesz javaslatot és jelezze, hogy 1992 januárjában kész találkozni moldáv partnerével.

Javasoljuk a moldáv félnek, hogy szakértői szinten kezdjük el olyan dokumentumok kidolgozását, amelyek új alapokra helyeznék az országaink közötti kapcsolatokat (alapszerződés, konzuli egyezmény).

Budapest, 1991. október 18.

Kontra [Ferenc]⁵⁰²

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 58. d.

⁵⁰² Kézírással.

63.
1991. október 31.

A Külügyminisztérium tájékoztatja a tokiói, a moszkvai, a kijevi és szentpétervári magyar misszióvezetőket, hogy Magyarország felveszi a diplomáciai kapcsolatot Oroszországgal és Ukrajnával

002405/5

Pótív a 1561/3 zsírószámú SZT ügyirathoz.

Szigorúan titkos!
Sürgős

Másutas tervezet

Az EBEÉ résztvevő országokban akkreditált nagykövetségeinknek, illetve Tokiónak, Moszkvának, Kijevnek és Szentpétervárnak tájékoztatásul javasoljuk megküldeni az alábbi táviratot:

A misszióvezető úr személyes tájékoztatására közöljük, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvételét tervezzük az Orosz Föderációval és Ukrajnával. Politikai tőkét és kedvezőbb gazdasági lehetőségeket jelentene számunkra, és biztonságunkat is erősítené, ha e két országgal a diplomáciai kapcsolatot felvennénk. Nem kívánunk azonban elhamarkodottan lépni. Politikánk alakításában figyelembe vesszük a belső történéseket, az EK, az USA és Japán magatartását.

Az önállósuló köztársaságok élni kívánnak azzal a jogukkal, hogy az új szövetségi szerződés tervezete független államokként kezeli őket, elismeri nemzetközi jogalanyiságukat és azon jogukat, hogy diplomáciai kapcsolatokat létesítsenek más államokkal. A szövetségi szerződés aláírásával – mind az aláíró, mind pedig az alá nem író államok számára – érvényét veszti a Szovjetunió megalakulásáról rendelkező 1922-es szerződés. A Szovjetunió független, szuverén utódállamai a szövetségi szerződés aláírásával, vagy alá nem írásával nyilatkoznak arról, részt kívánnak-e venni egy leendő konföderációban, vagy sem. Információink szerint a szövetségi szerződés aláírására néhány hónapon belül várhatóan sor kerül. Ma még nem egyértelmű, mely államok lesznek az aláírók között.

A Kravcsuk ukrán elnök májusi magyarországi látogatása során aláírt nyilatkozatban a felek kifejezték szándékukat, hogy diplomáciai kapcsolatokat létesítsenek egymással. Jelenlegi kijevi főkonzulátusunkat tervezzük nagykövetségi szintre emelni.

Orosz relációban lépésünkkel elismerjük a realitást, mely szerint az 1992-es magyar–szovjet kereskedelmi forgalom döntő hányadáról az orosz vezetéssel készítjük elő a megállapodást.

A diplomáciai kapcsolatok felvételének előkészítése során figyelembe vesszük azt is, hogy az orosz és az ukrán partnerek vállalják a Szovjetunió Magyarországgal szemben fennálló politikai, gazdasági és egyéb kötelezettségeiből rájuk eső részt.

A többi függetlenné váló utódállammal érdekeinknek megfelelő ütemben kívánjuk felvenni a diplomáciai kapcsolatokat.

Kérjük, tájékozódjék, fogadó ország hogyan értékeli a Szovjetunió és utódállamai viszonyát, a belső történéseket, melyek szovjet politikájuk meghatározó elemei, milyen lépések megtételét és politika kialakítását tervezik és a magyar lépés a diplomáciai kapcsolatok felvételére milyen reagálást váltana ki.

Budapest, 1991. október 31.

Kontra [Ferenc]⁵⁰³

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 59. d.

⁵⁰³ Kézírással.

64.
1991. november 15.

Kontra Ferenc külügyminisztériumi főosztályvezető-helyettes
jelentése a külügyi konzultációról a balti államokban

Külügyminisztérium
III. Területi Főosztály
Balti referatúra

Készítette és gépelte:
Kontra Ferenc

Szigorúan titkos!
Készült: 17 példányban
Kapja:
Jeszenszky G.
Katona T.
Somogyi F.
Szokai I.
Meiszter D.
Gergely A.
Szarka I-né.⁵⁰⁴
Sáringer L.⁵⁰⁵
Náthon I.⁵⁰⁶
Dunay P.
Körmendy I.
Bába I.
Várkonyi L.
Helsinki
Moszkva

⁵⁰⁴ Szarka Istvánné 1991. május 1-től a Külügyminisztérium Gazdálkodási Főosztályának vezetője.

⁵⁰⁵ Sáringer László (1942–2017) a Külügyminisztérium Konzuli Főosztályának a vezetője 1990 és 1994 között.

⁵⁰⁶ Náthon István (1942–2015) 1970 és 1974 között a magyar ENSZ képviselő titkára New Yorkban, majd 1980 és 1984 között a genfi ENSZ képviselő tanácsosa. A Külügyminisztérium Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Főosztályának vezetője 1989 és 1992 között. Később rendkívüli és meghatalmazott nagykövetségként Magyarország állandó ENSZ képviselője New Yorkban.

FELJEGYZÉS

Tárgy: Külügyi konzultáció a balti államokban

1991. november 12–14. között kezdeményezésünkre külügyi szakértői konzultációra került sor a balti államokban. A konzultációt helsinki nagykövetségünk szervezésében Petróczi Sándor, helsinki nagykövetségünk első beosztottja és Kontra Ferenc balti referens folytatták.

Mindhárom külügyminisztériumban átadtuk helsinki nagykövetségünk jegyzékét, amelyben agrément⁵⁰⁷ kértünk helsinki nagykövetünk számára. Ugyancsak átadtuk mindhárom fővárosban a külügyminisztériumok közötti konzultációs jegyzőkönyv tervezetét. Javaslatot tettünk arra, hogy haladéktalanul kezdjünk konzuli szakértői megbeszéléseket. Tájékoztattuk partnereinket arról az elképzelésről, hogy az egyes fővárosokba tiszteletbeli konzulokat nevezünk ki. Felajánlottuk, hogy konkrét igény esetén készek vagyunk konzultálni a legkülönbözőbb külpolitikai kérdésekben, ezen belül konkrétan a nemzetközi szervezetek tevékenységével igényt tartanak, készek vagyunk támogatni a nemzetközi szervezetekben csatlakozásukat a kelet-európai országok csoportjához.

Az egyes külügyminisztériumokban konkrétan az alábbi kérdések merültek fel:

Enn Liimets észt külügyminiszter-helyettes rövid tájékoztatást adott a köztársaság helyzetéről. Elmondta, hogy az észt alkotmánynak csak az első öt paragrafusa van érvényben. Sürgősen ki kell dolgozniuk az új alkotmányt. Az elfogadott észt állampolgársági törvény enyhébb a köztársaságban élő oroszok lakosokkal szemben, mint a másik két balti állam hasonló törvénye. A köztársaságban élő oroszok 40%-a már Észtországban született és nagy részük a köztársaságot tartja hazájának. Az észt állampolgársághoz kötött tulajdonszerzési lehetőség is sok oroszot ösztönöz az észt állampolgárság felvételére. Tisztában vannak azzal, hogy mindaddig, amíg az ország nyugati határán szovjet határőrség van, egyetlen állam sem tekinti Észtországot igazán függetlennek. Magyarországgal is csak azt követően írhatnak alá alapszerződést, hogy a Szovjetunióval rendezték az ügyeiket.

⁵⁰⁷ Az agrément francia kifejezés. A küldő ország előzetes jóváhagyást kér az állandó diplomáciai képviselő küldésére a fogadó országtól, amelynek célja, hogy a küldő államot időben tájékoztassák az állandó diplomáciai képviselő személyének fogadásáról vagy személyének helytelenítéséről.

A szovjet–észt tárgyalásokról szólva elmondta, hogy négy munkacsoportban folynak a megbeszélések a határokról, a szovjet csapatok kivonásáról, tulajdonjogi kérdésekről és a köztársaságban élő oroszok lakossággal kapcsolatos humanitárius és szociális kérdésekről. A Szobcsak szentpétervári polgármester által vezetett szovjet küldöttség a humanitárius kérdéseknek tulajdonít elsőbbséget. A szovjet–észt tárgyalások következő fordulójára decemberben kerül sor. A miniszterhelyettes véleménye szerint a köztársaságnak csak akkor van esélye a megegyezésre a tárgyalásokon, ha az észt tárgyalóküldöttségben nem a radikális nézetek kerekednek felül.

A szovjet csapatok kivonásáról szólva elmondta, hogy a három lépcsőben történő kivonás tűnik reálisnak. A 25 ezer fős szovjet kontingens első egységeit 1991–92-ben, második nagyobb csoportjukat 1992–94 között és az utolsó egységeket a németországi csapatkivonással összekapcsolva 1995-ben tervezik kivonni. A kivonással összefüggésben a szovjet fél 32 milliárd rubelt követel a köztársaságban hátramaradó tulajdonáért. Az észt álláspont az, hogy atomfegyverre nem tartanak igényt, ugyanakkor követelnek bizonyos mennyiségű hagyományos fegyverzetet, amelyekkel kompenzálnák a köztársaság megszállását követően tőlük elvett fegyvereket. Észtországban jelenleg a szovjet hadseregnek 10 ezer, a KGB-nek pedig 4 ezer nyugdíjasa él. 120 ezer munkás dolgozik hadiüzemben.

Követelik az Észtország területén található javak észt tulajdonba kerülését. Igényt tartanak a halászflojtára és a kereskedelmi flottára is. Visszakövetelik a korábban Londonba kijuttatott, majd a britek által a Szovjetuniónak átadott aranykészletüket is. A miniszterhelyettes üdvözölte helsinki nagykövetség kinevezését Tallinnba. Közölte, hogy az agrément gyorsan megadják. Lehetőséget látott arra, hogy nagykövetségük november utolsó hetében átadja megbízólevelét. Észtország számára a skandináv országok után a kelet-közép-európai országok jelentenek prioritást. Szándékaikról szólva elmondta, hogy terveik szerint Budapesten szeretnének nagykövetséget nyitni. Elképzelhetőnek tartotta, hogy kölcsönösségi alapon biztosítsunk egymásnak lakást, illetve irodahelyiséget. Elmondta, hogy eddig 20 állam jelentette be, hogy tallinni székhellyel akar nagykövetséget felállítani. Ellenkező példaként említette, hogy a lengyelek Rigából kívánják magukat képviseltetni.

Liimets úr elmondta, hogy Észtország csatlakozott a konzuli kapcsolatokról szóló 1963-as bécsi egyezményhez. Magyar–észt viszonylatban vízummentes rezsim alkalmazását javasolják. Ennek bevezetésére jegyzékváltás útján látnak lehetőséget. Készek szakértői szintű konzuli megbeszélésekre. A konzuli egyezmény aláírásáig elképzelhetőnek tartják, hogy a felmerülő konzuli ügyeket a magyar–finn konzuli egyezmény szellemében rendezzük. Készek jogsegély egyezményt is kötni Magyarországgal.

A miniszterhelyettes örömmel fogadta, hogy dolgozunk a magyar–észt alapszerződés tervezetén. Jeleztük, hogy a tervezetet a szükséges belső egyeztetések megtör-

ténte után helsinki nagykövetségünk adja majd át. Felvetette, hogy várhatóan konzultációs lehetőséget kérnek a szovjet csapatok kivonásával összefüggő kérdésekben. Konkrét igényüket később jelzik.

A külügyminiszter-helyettes felvetette továbbá, hogy sürgős megoldásra vár a Tallinnban közlekedő Ikarusz autóbuszok alkatrészellátása. A városi közlekedés 98%-ban az Ikaruszokra épül.

A miniszterhelyettes bizalmasan elmondta, hogy Moszkvából olyan kérés érkezett, hogy a köztársaság 10 napon belül utalja át a Szovjetunió adósságából a köztársaságra eső 4 milliárd dollárt.

Megjegyzés:

Helsinki nagykövetségünk számára feltehetően nem okoz különösebb nehézséget az Észtországban felmerülő konzuli ügyek intézése. Tekintettel azonban a szükséges gyakori átutazásokra, célszerűnek tűnik egy garázsos lakás bérlése. Ez a 70 dollár körüli éjszakánkénti szállodaár miatt is indokolt. Ugyancsak indokoltnak tűnik egy gépkocsit állandóan Tallinnban tartani. A Helsinkiből Tallinnba tartó hajók közül ugyanis nem mindegyik szállít gépkocsit, így váratlan sürgős átutazás esetén konzulunk közlekedése nem lenne biztosított. A lakás bérlését feltehetően össze lehetne kötni az észak budapesti képviseletnyitási szándékával, így arra kölcsönösségi alapon kerülhetne sor.

Rigában Mārtiņš Virsis, a lett külügyminiszter első helyettese fogadott bennünket. Üdvözölte helsinki nagykövetségünk akkreditálását Rigába és közölte, nem látja akadályát annak, hogy nagykövetségünk megbízólevelét az általunk javasolt december 9–20-a közötti időpontban adja át. Elmondta, hogy Lettország várhatóan Prágában nyit nagykövetséget, amelyet Budapestre is akkreditálnak. E döntésüknél fontos szempont volt, hogy Prágában működik az EBEÉ Titkárság. Washington és Moszkva mellett Vilniusban, Tallinnban, Bonnban, Párizsban, Londonban, Brüsszelben, Koppenhágában, és Oslóban terveznek nagykövetséget nyitni. Szóba jött még Tokió vagy Szingapúr is, illetve állandó képviselet felállítása Bécsben. Kis létszámú nagykövetségeiket 3–4 diplomatával működtetik. Moszkva, Washington és Brüsszel lesznek várhatóan a legnagyobb képviseletek.

A miniszterhelyettes elmondta, hogy hamarosan sor kerül a lett–szovjet csapatkivonási tárgyalások újabb fordulójára. Az erre való felkészülés keretében még novemberben szeretnének konzultálni a magyar illetékesekkel. November utolsó hetében készek fogadni Rigában egy háromfős csapatkivonási szakértőkből álló küldöttséget. Célszerűnek tartanák, ha abban helyet kapna egy szakértő, aki a kivonás külügyi összefüggéseit ismeri, egy közgazdász és egy katonai szakértő. Ugyancsak utalt arra, hogy szeretnének további konzultációt folytatni a CFE szerződéssel összefüggő

kérdésekről. Ennek érdekében képviselőjük a közeljövőben megkeresi Bécsben Gyarmati István⁵⁰⁸ nagykövetet. Kérték, hogy pozitívan reagáljunk e konzultációs kezdeményezésükre. Elmondta, hogy érdekelték a nemzetközi szervezetekkel kapcsolatos kérdésekben folytatandó konzultációkban is. Nem döntöttek még egyértelműen arról, hogy a nemzetközi szervezetekben melyik országcsoporthoz csatlakozzanak.

A miniszterhelyettes egyetértett azzal, hogy mielőbb konzuli szakértői tárgyalásokat kezdjünk. Elfogadhatónak tartotta, hogy a konzuli egyezmény aláírásáig a magyar–finn konzuli egyezmény legyen iránymutató konzuli ügyek intézésénél. Ehhez kérte, hogy adjuk át a magyar–finn konzuli egyezményt, hogy azt tanulmányozhassák.

Vilniusban Edvardas Borisovassal, a Litván Külügyminisztérium Kelet-Közép-Európai Főosztályának vezetőjével folytattunk megbeszélést. Ezen jelen volt a minisztérium magyar referense és a Konzuli Főosztály egy munkatársa. A főosztályvezető üdvözölte helsinki nagykövetségünk akkreditálását a Litván Köztársaságba. Közölte, hogy rövid időn belül megadják az agrément. A megbízólevél átadásánál figyelembe veszik az általunk javasolt december 9–20-a közötti időpontot, üdvözölte a konzuli szakértői megbeszélésekre tett javaslatot. Elmondta ugyanakkor, hogy nem biztos abban, hogy szükség van magyar–litván konzuli egyezmény megkötésére, miután Litvánia a közeljövőben csatlakozik az 1963-as bécsi egyezményhez. Közölte, hogy a magyar állampolgárok beutazásánál egyelőre ragaszkodnak a meghívólevélhez. Tájékoztattott arról, hogy a közeljövőben döntés várható arról, hogy Budapesten nyitnak-e képviseletet. Javaslatukban ez szerepel.

Kifejtette, hogy számukra némi nehézséget jelent az, hogy helsinki nagykövetségünkön keresztül tartsák velünk a kapcsolatot. Kérte, hogy fogadjuk el, hogy időnként moszkvai nagykövetségünk útján keresnek meg bennünket. Számukra ez nem jelent politikai problémát és egyébként is jó kapcsolatokat alakítottak ki a moszkvai magyar nagykövetséggel.

A főosztályvezető a továbbiakban érdeklődött a volt szovjet tagköztársaságokkal kapcsolatos terveinkről, a Jugoszláv köztársaságok esetleges elismeréséről. Érdeklődött arról, hogy tervezzünk-e a magyar–ukrán nemzeti kisebbségi nyilatkozathoz hasonló dokumentumot aláírni más államokkal, illetve, hogy csatlakozott-e már valamely állam a magyar–ukrán nyilatkozathoz. Vilniusból történt elutazásomat követően Petróczi Sándor tanácsost fogadta a litván külügyminiszter.

⁵⁰⁸ Gyarmati István (1950–) 1990 októberétől rendkívüli és meghatalmazott nagykövet Bécsben.

Megjegyzés:

Mindhárom fővárosban kedvezően fogadták a szakértői megbeszéléseket és pozitívan reagáltak a felvetett kérdésekre. Javaslom, hogy helsinki nagykövetségünkön keresztül – a nagykövet megbízólevelének átadása utáni időpontra – jelentkezünk be mindhárom fővárosban egy konzuli szakértői küldöttséggel. A Tallinnból Rigán át Vilniusig gépkocsival megtett út tapasztalatai azt mutatják, hogy Helsinki székhellyel komoly nehézségeket jelenthet a Lettországbán és Litvániában esetlegesen felmerülő konzuli feladatok ellátása. Célszerű lenne megfontolni, hogy vilnusi székhellyel egy gyakorlott konzult telepítsünk, aki a Litvániában és Lettországbán felmerülő operatív konzuli feladatokat ellátná. Amennyiben Litvánia Budapesten nyit képvisellet, úgy konzulunk elhelyezésére – viszonyossági alapon – forintköltség mellett is lehetőség lenne.

Budapest, 1991. november 15.

Kontra [Ferenc]⁵⁰⁹

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 59. d.

⁵⁰⁹ Kézírással.

65.
1991. december 14.

Jávorszky Béla nagykövet megbízólevelének átadása
Észtországban és a magyar–észt kapcsolatok

A Magyar Köztársaság
Nagykövetsége

Iktatószám: 88/SZT/91.

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig!
Helsinki, 1991. december 14.
Készült: 3 példányban
2 Központ
1 Nagykövetség
Gépelte: Derkáné M. Éva

Tárgy: Megbízólevél átadás Észtországban
Mell.: 1

Dr. Jeszenszky Géza
külügyminiszter úr

I.

A Központ megbízásának megfelelően és előzetes időegyeztetés alapján december 10-én átadtam megbízólevelemet Észtországban Arnold Rüütelnek, az Észt Köztársaság elnökének. Utamra feleségemen kívül elkísért Petróczi Sándor követségi Nyirkos István kulturális és Mátyai Péter kereskedelmi tanácsos.

Elöljáróban hangsúlyozni szeretném, hogy az észt–magyar külügyi és diplomáciai kapcsolatok újrafelvételét az észt fél az átlagosnál nagyobb örömmel és érdeklődéssel fogadta. Ez mind a vezető politikusokkal folytatott beszélgetésekben, mind pedig a külsőségekben megnyilvánult, a látogatás valamennyi eseményén magas szinten képviseltették magukat a hivatalos szervek, az eseményről az Észt Televízió szokat-

lanul hosszú riportban tudósított, igen nagy volt a sajtó érdeklődése is. Egyedül az MTI Tallinnban lévő tudósítója tüntetett távollétével, az előzetes értesítés ellenére az átadási ceremónián nem jelent meg, ami az északban is meglehetősen nagy értetlenséget váltott ki.

Tallinni látogatásom során elsőként az Észt Külügyminisztériumban tettem látogatást, ahol háromnegyed órás beszélgetésen fogadott Lennart Meri külügyminiszter. Ezen rajta kívül Ago Tiiman, az Észt Külügyminisztérium Közép- és Kelet-európai Osztályának vezetője vett részt, valamint Mall Hellam⁵¹⁰, akit érdekeink képviselésével szándékozom megbízni Észtországban.

Meri külügyminiszter őszinte meglepődéssel és örömmel nyugtázta, hogy ezzel az aktussal végre helyreálltak a de facto diplomáciai kapcsolatok is Magyarország és Észtország között. Természetes és igen célszerű megoldásnak mondta az észtországi képviselőt Helsinkiből történő megoldását, tudván és megértvén, hogy anyagi okokból országunknak rövid időn belül nem lesz alkalma önálló észtországi követtség felállítására (ahogy nekik se lesz rá lehetőségük). Hangsúlyozta, hogy ők maguk kivételes súlyt kívánnak helyezni Magyarországhoz fűződő kapcsolataikra, egyben remélik és elvárják, hogy hasonlóképpen Magyarország is a szokásosnál szorosabb együttműködést igyekszik kialakítani Észtországgal.

A kapcsolatok szorosabbá tétele egyik fontos láncszemének mondta a magas szintű látogatásokat. Ismét szorgalmazta, hogy Edgar Savisaar miniszterelnök magyarországi látogatására „minél előbb”, lehetőleg még 1992. január–február folyamán sor kerülhessen. Hozzátette, hogy a miniszterelnököt esetleg ő is elkíséri magyarországi útjára, amennyiben azt más nemzetközi kötelezettségei lehetővé teszik; elengedhetetlennek mondta ugyanakkor, hogy Savisaar úr társaságában a gazdasági élet egy-két prominens képviselője, lehetőleg a gazdasági miniszter is elutazzon Magyarországra. Utóbbit az indokolja, hogy Észtország széles körű gazdasági együttműködésre törekszik Magyarországgal. Ismét szóvá tette a tallinni tömegközlekedést biztosító Ikarusz autóbuszok cseréjének, illetve alkatrészellátásának problémáját, valamint azt, hogy szükségük volna nagymennyiségű gyógyszer és élelmiszerszállításra. A miniszterelnöki és ahhoz kapcsolódó gazdasági miniszteri látogatás alkalmat teremthetni olyan termékek fölkeresésére, melyekkel az észt fél kompenzálni tudná a kért szállításokat.

A külügyminiszter aggodalommal szólt Észtország biztonsági helyzetéről. Különösen riasztónak nevezte a Szentpéterváron egy héttől ezelőtt felröppentett hírt, mely szerint észt területről átlóttak a határ túloldalára. Az állítólagos határincidens

⁵¹⁰ Mall Hellam (1957–) a Magyar–Észt Társaság alapítója, Magyarország tiszteletbeli konzulja Észtországban 1994 és 2017 között.

ügyét véleménye szerint bizonyos orosz katonai körök komolyan vették és felnagyították, és ez némi aggodalomra ad okot a jövőendő észt–orosz határtárgyalások szempontjából. (Mint ismeretes Sztálin Észtország 1940-es megszállását követően Petseri körzetét, valamint a Narván túli sávot átcsatolta Oroszországhoz és az észtek most tárgyalásokat kezdeményeztek a tartui békében⁵¹¹ megvont határ visszaállítása érdekében.)

Másik súlyos gondnak Meri a határok nyitottságát, a határőrség hiányát mondta. Ameddig Észtország nem ellenőrzi saját keleti határait, nem tudja ellenőrizni az Észtországban lévő szovjet csapatok mozgását, csapatkontingensek ki- vagy beszállítását sem. A határ lezárásáig elképzelhetetlen a jelenleg igen zilált állapotban lévő gazdaság stabilizálása, a már részben kinyomott és Észtországban lévő nemzeti valuta bevezetése. Szándékaik szerint a közeli jövőben (feltehetőleg január második felében) lezárják, illetve ellenőrzés alá vonják keleti határaikat. Ehhez 5 ezer fős határőrséget kívánnak felállítani, melynek kiképzése jelenleg folyik és melynek felszereléséhez kifejezetten kérte Magyarország támogatását. (Lásd RT távirat) Az észt biztonság szempontjából jó megoldásnak találná ENSZ-csapatok észtországi állomásoztatását, mely csapatokat szerinte az észt–orosz határra kellene telepíteni, hogy elejét vegyék bárminemű „jugoszláv megoldásnak”. Kifejtette, hogy Észtország érdekelt az összes európai szervezetekhez való csatlakozásban, beleértve a NATO politikai és katonai szervezetét is. Hozzátette azonban, hogy számukra világos: az USA és a NATO jelentős segítségére nem számíthatnak, ha NATO által nyújtott védőernyő feltehetőleg nem lesz nagyobb, csupán magasabbra emelik”.

Meri külügyminiszter nagy érdeklődést mutatott mindennemű Magyarországgal kötendő vagy köthető szerződés iránt. Hozzátette ugyan, hogy ők elsősorban gazdasági megállapodásokra törekednek. Ezzel kapcsolatban átadtam a Központ által kijuttatott észt–magyar alapszerződés-tervezet angol és magyar nyelvű példányát, melyet Meri úr köszönettel átvett és ígéretet tett annak alapos tanulmányozására. Célszerűnek tartanám, ha – amennyiben az alapszerződés szövegtervezetét elfogadják – annak aláírására Savisaar miniszterelnök budapesti látogatása alkalmával kerülne sor.

Meri külügyminiszter megjelent az általam rendezett délutáni fogadáson is, ahol a korábbiakat kiegészítve szorgalmazta, hogy amennyiben magyar részről lehetőség nyílik rá, nyújtsunk támogatást az Észt Külügyminisztérium rejtjelező szolgálatának kialakításához. Kifejtette ugyanis, hogy másutas táviratok továbbítására sehol, még

⁵¹¹ Észtország és Szovjet-Oroszország közötti háború (1918. november 8. – 1920. február 2.), amelyet az észtek függetlenségük kivívása érdekében folytattak. A háború a Tartuban megkötött békével (1920. február 2.) ért véget, és Észtország kivívta függetlenségét.

Helsinki és Tallinn között sincs lehetőségük, berendezés, illetve szakértelem hiányában, ígéretet tettem, hogy ez irányú kérését továbbítom a Központ illetékes vezetőjének.

A külügyminiszteri látogatást követően 11:00 órakor került sor a megbízólevél átadására. Arnold Rüütel köztársasági elnök az Elnöki Palotában fogadott Enn Liimets külügyminiszter-helyettes társaságában. Észtül felolvasott beszédemre (melyet egyharmad részben az Észt TV is közvetített) észtül válaszolt, ennek szövegét a jelentés mellékleteként felterjesztem. Rüütel úr őszinte örömének adott hangot a diplomáciai kapcsolatok de facto visszaállítása miatt és kérte, hogy továbbítsam Göncz Árpád köztársasági elnök úrnak szívélyes, baráti üdvözlétét. A megbízólevél átadását követő háromnegyed óras négy szemközti beszélgetésen rendkívül szívélyesen és nagy szeretettel szölt Magyarország, a magyar nép iránt táplált érzéseiröl. Kifejtette, hogy személy szerint szeretné elősegíteni a finnugor népek, elsősorban a finnek, észtek és magyarok szoros együttműködését kulturális, politikai és gazdasági téren egyaránt. Azt tervezi, hogy 1992 nyarán vezető (köztársasági elnöki? miniszterelnöki?) szintű találkozózt szeretne létrehozni Tallinnban a három ország részvételével. Véleménye szerint fel kellene elevenítenünk a két háború között működött finnugor kultúrkongresszusok hagyományát, melyen nem nyelvészek, néprajzkutatók és irodalmárok tartanának tudományos előadásokat, hanem a három nép politikai, társadalmi, kulturális csoportjai és képviselői találkoznának egymással.

Rüütel elnök elmondta: előző éjjel érkezett vissza Meri külügyminiszterrel együtt Moszkvából, ahol Jelcinnel és Sevardnadzéval tárgyalt az észtk–oroszhatárkérdésről, a szovjet csapatok kivonásáról. Értékelése szerint sem Jelcin, sem Sevardnadze nem emelt kifogást az ellen, hogy a balti országok, köztük Észtország, kapcsolatot keresenek a nyugat-európai szervezetekkel és a NATO-val. Ennek ellenére ő maga úgy ítéli meg, hogy Észtország biztonsága és függetlensége szempontjából az EBEÉ politikai, katonai szerepének növelése jelenthetne fontos előrelépést a mostani helyzettel szemben. Rüütel elnök hosszan beszélt az észtk nép fenyegetett helyzetéről, az etnikai arány ijesztő romlásáról és arról, hogy meggyőződése szerint az Észtországban élő oroszok jelentős részét Oroszországba kellene visszatelepíteni. Mint mondotta, ezzel az elképzelésével elvben Gorbacsov és Jakovlev is egyetértett, azt igényelték azonban, hogy Észtország járuljon hozzá a visszatelepítendő tisztek lakásgondjainak megoldásához. Rüütel úr politikai, gazdasági és jogi abszurdumnak nevezte, hogy egy megszálló hadsereg eltávolítását a megszállt kis ország anyagi erejét messze meghaladó feltételek teljesítéséhez kössék.

Végezetül Rüütel elnök dicsérő szavakkal szölt az észtk nép ügyének erkölcsi támogatásában tanúsított magyar magatartásról. „Mindig éreztük, hogy önök mellettünk vannak.”

Az elnökkel való találkozást követően a Toompea palotában (a Parlament épületében) fogadott Marju Lauristin⁵¹², az Észt Parlament alelnöke (Ülo Nugis elnök aznap épp Genfben tárgyalt.) Lauristin a maga és az Észt Parlament nevében gratulált kinevezésemhez és üdvözölte a kapcsolatok újrafelvételét. Elmondta, személy szerint is rendkívüli rokonszenvet érez Magyarország és a magyarság iránt, és hangsúlyozta, milyen meghatározó élményt jelentett számára és nemzedéke értelmisége számára az 1956-os magyar forradalom.

Kifejtette: az észt törvényhozás igen sok problémával küszködik. Egymás után kell megalkotniuk az ország jogrendje és működőképessége szempontjából halaszthatatlan alaptörvényeket, amilyen az állampolgársági törvény, az új alkotmány, a privatizálási törvény, a tömegtájékoztatási eszközök működését szabályozó médiatörvény. Az állampolgársági törvény – melynek lényegét korábbi jelentésemben már kifejtettem – jóváhagyásra készen áll, és azt minden valószínűség szerint 1992. február 24-én, Észtország új nemzeti ünnepén fogják életbe léptetni. Lauristin hangsúlyozta, hogy az állampolgársági törvénnyel kapcsolatban folytatott rosszindulatú orosz propaganda, valamint az időnként tapasztalható nyugat-európai kritika a helyzet teljes nem értésén, illetve félremagyarázásán alapul. Aki tanulmányozza az új törvényt, látni fogja, hogy az sok tekintetben liberálisabb, mint az észak- és nyugat-európai országok állampolgársági törvényei. Jelentős hátrány azokat sem éri, akik három évig nem lehetnek az Észt Köztársaság állampolgárai, hisz a parlamenti választási jog kivételével biztosított jog megilleti őket, beleértve a községtanácsi választásokon való részvétel jogát is. Az nyilvánvaló, hogy a kommunisták és az országban élő oroszok egy része által követelt „nulla megoldás” etnikai, nemzeti katasztrófát jelentene az alig egymillió észt nép számára. Lauristin megemlítette még, hogy egy friss parlamenti határozat értelmében 1992. január 15-ével ellenőrzésük alá akarják vonni az ország keleti határait, márciusban pedig kibocsájtják saját nemzeti útlevelüket. Ezzel kapcsolatban megkérdezte, mi Magyarország álláspontja a vízumkötelezettség vagy vízummentesség ügyében. Kifejtettem, hogy reményeink szerint nem kerül sor vízumkötelezettség bevezetésére a két ország között, ezt magyar részről különösen észt–magyar viszonylatban rendkívül furcsának tartanánk, és kértem, hogy a két ország egyszerű jegyzékváltással állapodjon meg a vízummentesség fenntartásáról.

A Parlament alelnöke szorgalmazta az észt és a magyar Parlament közti minél szorosabb együttműködést. Megítélése szerint az észt törvényhozók nagyon sok segítség-

⁵¹² Marju Lauristin (1940–) az észt parlament elnökhelyettese 1990 és 1991 között, majd a parlament tagja (1992–2014). Szociális ügyekért felelős miniszter 1992. október 22. és 1994. szeptember 20. között.

get kaphatnának a magyar Parlamenttől olyan gyakorlati kérdések megoldásában, melyeken Magyarország már túljutott (pl. a frekvenciamoratórium, a privatizálás, a sajtótörvény, a piacgazdaság kialakításának törvényhozási módszerei, stb.). Ezzel kapcsolatban meggondolásra javaslom, hogy Szabad György országgyűlési elnök úr svédországi és finnországi látogatását kösse össze rövid tallinni látogatással (ez a két főváros közelsége miatt akár fél nap alatt lebonyolítható).

A parlamenti fogadást és a Külügyminisztérium protokollfőnöke által adott ebédet követően délután fogadást adtam az észti politikai, társadalmi és kulturális élet képviselőinek. A fogadáson körülbelül negyvenen vettek részt, köztük Rüütel köztársasági elnök, Meri külügyminiszter és a Külügyminisztérium vezető munkatársai, valamint a Tallinnban működő nagykövetek.

A fogadáson megkeresett két Észtországban élő magyar, mindketten a tartui székhelyű Munkácsy Mihály Kulturális Egyesület tagjai. Elmondták, hogy Észtországban kb. 240 kárpátaljai magyar él, akik egyetemi tanulmányaik vagy házasságkötés révén kerültek Észtországba. Az új állampolgársági törvény alapján az észti állampolgárság három évig őket sem illeti meg, s mivel Ukrajnába nem fogadják vissza őket, gyakorlatilag hontalanná válnak. Kérték segítségemet, illetve a magyar Külügyminisztérium segítségét helyzetük rendezése érdekében. A fogadáson alkalmam volt a problémát rögtön elmondani Rüütel elnöknek, aki ígéretet tett arra, hogy az állampolgársági törvény életbe léptetését követően, külön határozattal meg fogják adni valamennyi magyar etnikumú észtországi lakosnak az észti állampolgárságot. A kérdést természetesen figyelemmel fogjuk kísérni, és amennyiben mégis közbeavatkozás vagy segítség válna szükségessé, felterjesztjük a Központnak.

III.

Összefoglalásul megállapítható, hogy Észtország őszinte és szoros együttműködésre törekszik Magyarországgal. A rokonság okán az észtekben hasonló emocionális érdeklődés mutatkozik a magyarság és a magyar kultúra iránt, mint ami a finneket jellemzi. A jövő év tavaszán a tervek szerint áprilisban vagy májusban megrendezendő első szabad és demokratikus választások a magyar–észti viszonyt még szorosabbá és kiegyensúlyozottabbá tehetik. Ezzel kapcsolatban szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a választások miatt kétséges, megmarad-e Edgar Savisaar miniszterelnöknek vagy más foglalja el a helyét, azaz meggondolandó, szükséges-e magyarországi látogatását még a választásokat megelőzően megvalósítani.

Egész idő alatt éreztük a különleges baráti bánásmódot, és nem csupán a Magyarországgal kapcsolatban álló értelmiség, hanem a politikai tényezők oldaláról is.

A jövő szempontjából fontosnak tartanám, hogy gazdasági kapcsolatainkat szerződéses alapra helyezve a jelenleginél jóval szorosabb együttműködés alakuljon ki

magyar és észt vállalatok között. Ennek érdekében feltétlenül szükségesnek látom a helsinki kereskedelmi kirendeltség hatáskörének kibővítését Észtországra, vagy önálló kereskedelmi képviselet létrehozását Tallinnban. Ugyanez áll, ha lehet még fokozottabb mértékben a kultúrára. Elképzelhetetlen, hogy kulturális, oktatási téren ne legyünk jelen Észtországban, mely jelenlét ugyanakkor viszonylag szerény anyagi befektetéssel megoldható. Arra gondolok, hogy a tartui egyetemen létesítendő magyar lektori állás mellett Tallinnban kellene egy egy-két fős kulturális irodát működtetni, mely szervezetileg és anyagellátás szempontjából is a helsinki Kulturális Központnak volna alárendelve. A harmadik terület, melyen hatáskörünket ki kellene terjesztenünk Észtországra, a katona-diplomáciai együttműködés. Megbízólevelem átadásának napján járt Tallinnban egy rangos svéd katonai küldöttség, a Külügyminisztériumban pedig megtudtam, hogy Svédország elsőként akkreditálja mindkét Helsinkiben működő attaséját Észtországba. Ezt a példát követnünk kellene. Olyan gesztus volna ez, melyet az észtek bizonyosan igen sokra értékelnének.

Ugyancsak meggondolásra ajánlom, hogy a jövőben a Finnországba irányuló magas szintű látogatásokat a magyar vezetők igyekezzenek összekapcsolni észtországi látogatással is. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a három balti ország közül számunkra Észtország az, mellyel szoros kapcsolatot kell kiépítenünk. Ez a tény, valamint Tallinn Helsinkéhez való közelsége és a jó közlekedési lehetőségek az ilyen jellegű utak megszervezését könnyűvé és természetessé teszik.

Hangsúlyozni szeretném ugyanakkor, hogy az érdemi munka beindulása igazából csak azután képzelhető el, hogy munkába állt új balti ügyekért felelős diplomatánk és titkárnőnk, valamint beiktattuk tallinni tiszteletbeli konzulunkat. Könnyű mozgási lehetőséget pedig csak az ígért gépkocsi fog jelenteni. Nagyon remélem, hogy mindezekre legkésőbb 1992. február elsejével sor kerül.

*Aláírás*⁵¹³
(Jávorszky Béla)
nagykövet

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 59. d.

⁵¹³ Kézírással.

66.
1991. december 19.

Jávorszky Béla nagykövet megbízólevelének átadása
Lettországban és Litvániában, illetve a magyar–lett
és magyar–litván kapcsolatok

A Magyar Köztársaság Nagykövetsége

Iktatószám: 91/1991/SZT

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig!
Helsinki, 1991. december 19.
Készült: 3 példányban
2 Központ
1 Nagykövetség
Gépelte: Derkáné M. Éva

Dr. Jeszenszky Géza külügyminiszter úr
Budapest

Tárgy: Megbízólevél átadása Lettországban és Litvániában.

A Központ megbízásának megfelelően és előzetes időpont egyeztetés alapján 1991. december 16-án Rigában, majd december 17-én Vilniusban adtam át megbízóleveleket Anatolij Gorbunovnak, a Lett Köztársaság elnökének, illetve Vytautas Landsbergisnek, a Litván Köztársaság elnökének. Utamra feleségemen kívül elkísért Petróczy Sándor követségi és Nyirkos István kulturális tanácsos, valamint Lovró Csaba konzuli ügyekkel foglalkozó diplomata.

I.

A Lett Köztársaság fővárosában tett látogatásom során először a Külügyminisztériumot kerestem fel, ahol Jānis Jurkāns külügyminiszter külföldi távolléte miatt Guntis Valuyevs politikai főigazgató fogadott és vette át a megbízólevél másolatát. A főigazgató fontosnak nevezte, hogy a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását követően Magyarország késedelem nélkül megteremti a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének olyan alapfeltételét, mint a nagyköveti akkreditálást.

A kapcsolataink alapelveiről szóló alapszerződés tervezetét örömmel fogadta, ígéretet tett arra, hogy azt késedelem nélkül továbbítja Jurkāns külügyminiszterhez.

A Lett Külügyminisztérium előzetes programtervezete szerint ezt követően Jānis Dinevič⁵¹⁴ államminiszter fogadott volna, erre azonban végül is nem került sor, mivel váratlanul Rigába érkezett a Belorusz Köztársaság elnöke, akivel mondhatni az egész lett vezetés intenzív tárgyalásokat folytatott.

A fentiek miatt megbízólevelem átadására Antolijs Gorbunovs elnöknel is csak némi késéssel került sor. Az előre nem láthatott akadály azonban sem az átadás külsőségeit, sem időtartamát nem befolyásolta, a lett elnök érezhetően nagy fontosságot tulajdonított az eseménynek.

Gorbunovs elnök mindenekelőtt a függetlenség eléréséhez nyújtott támogatásért fejezte ki őszinte köszönetét, s kérte ennek, valamint személyes üdvözlétének továbbítását Göncz Árpád köztársasági elnökhöz és Antall József miniszterelnökhöz. Hangsúlyozta, hogy Lettország a továbbiakban is számít Magyarországra, elsősorban a gazdasági tapasztalatok átvételében. Az elnök reményét fejezte ki, hogy a lett és a magyar kormányzati és parlamenti szervek együttműködése rendszeressé és érdemivé válik.

Lettország helyzetéről szólva Gorbunovs elnök hangsúlyosan szólt arról a törekvéssükről, hogy rendezzék a viszonyukat a szovjet utódállamokkal. Oroszországgal már politikai és gazdasági megállapodást kötöttek, s hasonló célból folynak a tárgyalások Belorussziával. Az új szláv szövetséget átmeneti jellegűnek ítélik, annak fő célja, hogy kereteket adjon a korábbi központi hatalom decentralizálásának. Lettország elhatározott szándéka, hogy csak kétoldalú alapon rendezi kapcsolatait, semmilyen politikai vagy gazdasági konstrukcióhoz nem kíván csatlakozni.

A lett állampolgárságról szóló törvény elfogadása még nem történt meg. Gorbunovs úgy véli, hogy nehéz kompromisszum elfogadására lesz szükség, de a feszültség ezután is fennmarad. A szuverén határellenőrzés feltételei a jövő év nyarára teremődnek meg.

Gazdasági téren súlyos örökségük az, hogy Lettország az utóbbi évtizedekben aránytalan fejlődésen ment keresztül, néhány iparágban mértéktelen nagy kapacitások jöttek létre, más területeken teljesen elmaradtak. A kétoldalú gazdasági kapcsolatokban sokféle együttműködés lehetséges, Lettországnak szüksége lenne a fejlettebb magyar technológiára, mezőgazdasági termékekre, Ikarusz autóbuszokra. Elvben elfogadják a világpiaci árak elvét, de fizetőképességük eléggé korlátozott. Az elnök szerint Lettország kereskedelmi kikötőt tudna kínálni Magyarországnak, továbbá résztvett a turizmus fejlesztésében.

⁵¹⁴ Jānis Dinevič Lettország államminisztere volt 1990 és 1992 között.

A szívélyes hangulatú beszélgetés végén Gorbunovs elnök megemlítette, hogy már kétszer akart Magyarországra látogatni, de a moszkvai puccs, majd az azt követő teendők keresztülhúzták számításait. Reményét fejezte ki, hogy a jövő év nyugalmasabb lesz ebből a szempontból is.

Rigai tartózkodásomat felhasználva ebéden láttam vendégül a lett Parlament Kulturális és Oktatási Bizottságának elnökét, az Oktatási Minisztérium, valamint a Külügyminisztérium vezető munkatársait. Ennek során felvettem a Légiközlekedési Főiskolán tanuló magyar ösztöndíjasok tandíjügyét, melyet megértéssel fogadtak és megfelelő megoldás keresését helyezték kilátásba. (Lásd erről küldött külön távirati jelentésünket is.)

II.

A Litván Köztársaság Külügyminisztériumában Algirdas Saudargas külügyminiszter fogadott, aki megbízólevelem másolatának átvételekor hangsúlyozta, hogy kapcsolataink mindig jók voltak, együtt álltunk a harcban, s most együtt megyünk a demokráciába is. Külön kérte baráti üdvözlétének továbbítását Jeszenszky Géza külügyminiszternek, akivel gyakran van alkalma szót váltani a különböző nemzetközi fórumokon.

A kétoldalú kapcsolatok elveiről szóló alapszerződés tervezetét örömmel fogadta, annak gondos tanulmányozását, az érintett társmisztériumokkal történő véleményeztetését ígérte. A megállapodás aláírására vonatkozó elvi álláspontjuk pozitív. Egyetértett azzal a felvetéssel is, hogy az alapszerződést konkrét (pl. konzuli, kulturális, gazdasági megállapodások sorozatával kell kiteljesíteni az együttműködés különböző területein.

A vízummentességi gyakorlat fenntartásának lehetőségét érintő kérdésemre Saudargas tájékoztatott arról, hogy egyelőre folytatják a korábbi (szovjet) gyakorlatot, mivel egyszerűen nincs erejük minden kérdéssel foglalkozni. Az új diplomata útlevelek már elkészültek, hamarosan kérni fogják ennek hivatalos elismerését. Folyik az új személyi okmányok nyomtatása, ezek bevezetésének időpontjáról azonban még nem döntöttek.

Vytautas Landsbergis köztársasági elnök kitüntető figyelemmel és szívéllyel fogadott megbízólevelem átadása alkalmából. Felidézte korábbi magyarországi látogatásait, személyes találkozásunkat az MDF II. országos gyűlésén. Kérte üdvözlétének továbbítását Göncz Árpád köztársasági elnöknek, Antall József miniszterelnöknek, Jeszenszky Géza külügyminiszternek. (A. Landsbergis elnökkel folytatott négy szemközti beszélgetésemről külön másutas jelentésben számoltam be.)

Vilniusban ezt követően fogadott E. Gentvilas⁵¹⁵ parlamenti alelnök, aki előljáróban tájékoztattott arról, hogy folyik annak a helyzetnek a tisztázása, mely szerint Litvániában az államelnök egyben a Parlament „hivatalos elnöke” is. Tervezik a két tisztség szétválasztását, s ebben segítségükre van az Európa Tanács azon kezdeményezése, amely a parlamenti elnökök jogkörének egységesítésére vonatkozik.

Történelmi kapcsolataink méltatása során ezúttal is hangsúlyoztam, hogy Magyarország sosem ismerte el a három balti állam szovjet bekebelezését, így szándékaink szerint ott folytathatjuk együttműködésünket, ahol ez évtizedekkel ezelőtt kényszerűen megszakadt. A parlamenti elnök kérésére tájékoztatást adtam külpolitikai törekvéseinkről, a nemzetközi szervezetekkel és integrációkkal kapcsolatos álláspontunkról, valamint a szomszédos országokhoz való viszonyunkról.

Hivatalában fogadott Gediminas Vagnorius⁵¹⁶ litván miniszterelnök is, aki tanácsadói társaságában igen nagy érdeklődést tanúsított Magyarország iránt, részletekbe menően érdeklődött külpolitikai és gazdasági kapcsolataink egyes mozzanatairól.

Vagnorius miniszterelnök is pozitívan fogadta a magyar–litván alapszerződés kötésére vonatkozó kezdeményezésünket. Egyetértett azzal, hogy az alapszerződést konkrét megállapodások kövessék. Közölte, hogy az illetékes szakminisztereket (elsősorban a gazdasági, az ipari, a mezőgazdasági és a kulturális tárcára gondolva) fel fogja kérni erre vonatkozó javaslatok kidolgozására.

Tájékoztattott arról, hogy Litvánia is tárgyalásokat kezdett az Európai Közösségekkel a gazdasági kapcsolatok fejlesztéséről. Véleménye szerint a jó partnerség feltételeit meg lehet teremteni. Litván részről arra törekednek, hogy csak nagyon szűk legyen azon termékek köre, melyekre vonatkozóan korlátozások fenntartása indokolt. Ezzel összefüggésben gratulált társult tagságunkhoz az EK-ban és érdeklődött az elért megállapodás megítéléséről.

Hasonló érdeklődést mutatott a magyar–orosz kapcsolatok alakulása iránt is. Tájékoztatásomra reagálva elmondta, hogy a Szovjetunió összeomlása Litvániának is sok problémát jelent a politikában, a biztonságpolitikában és a gazdasági kapcsolatokban. Nagy figyelemmel követik a visegrádi hármas ezen kérdésekkel kapcsolatos megoldásait.

A litván miniszterelnök kétoldalú kapcsolataink jövőbeni lehetőségeinek méltatása során kérte üdvözlétének továbbítását Antall József miniszterelnöknek, s kifejezte reményét arra, hogy a nem túl távoli jövőben kormányfői találkozóra kerülhet sor.

⁵¹⁵ Eugenijus Gentvilas (1960–) a litván parlament alelnöke 1991 és 1992 között.

⁵¹⁶ Gediminas Vagnorius (1957–) a litván Legfelsőbb Tanács tagja, Litvánia miniszterelnöke 1991 és 1992 között.

Vilnusi látogatásom záróakkordjaként fogadást adtam a litván parlamenti és kormányzati szervek, valamint a Litvániában működő nagykövetek, egyházi, kulturális és társadalmi személyiségek számára, melyen megjelent és üdvözlő szavakat mondott Bronislavas Kuzmickas, a Litván Köztársaság alelnöke. A jó hangulatú rendezvényen jelen volt a nemzetközi NATO biztonságpolitikai konferencián Vilniusban tartózkodó három fős magyar parlamenti küldöttség is.

Összefoglalásul úgy értékelem, hogy a Lett és a Litván Köztársaságban történt akkreditálásom kedvező politikai fogadtatásban, megkülönböztetett protokolláris figyelemben részesült. A két ország felelős vezetőivel folytatott megbeszéléseim arról győztek meg, hogy a sok tekintetben súlyos belső problémák ellenére őszinte készség mutatkozik, és kedvező feltételek vannak kapcsolataink fejlesztéséhez.

*Aláírás*⁵¹⁷
(Jávorszky Béla)
nagykövet

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 59. d.

⁵¹⁷ Kézírással.

II. MAGYARORSZÁG LÉPÉSEI AZ EUROATLANTI INTEGRÁCIÓ FELÉ

II.1. MAGYARORSZÁG ÉS AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK KAPCSOLATA

67.
1991. január 17.

Bollobás Enikőnek, a washingtoni magyar nagykövetség beosztott
diplomatájának összefoglalója az Amerikai Egyesült Államok
várható katonai stratégiájáról az iraki háború befejezése után

19/1991.

Készült: 3 példányban

Központ: 2 példány

Küldő: 1 példány

Készítette: Bollobás Enikő

Gépelte: Bollobás Enikő

Szigorúan titkos!

Washington, 1991. január 17.

Tárgy: Az amerikai katonai stratégia

Melléklet: 3 oldal

Érvényes: visszavonásig

Dr. Jeszenszky Géza

Külügyminiszter

Budapest

Mellékelten felterjesztjük „Az amerikai katonai stratégia várható alakulása az iraki
háború után” című feljegyzést.

*Zwack Péter*⁵¹⁸

nagykövet

⁵¹⁸ Kézírással.

Az amerikai katonai stratégia várható átalakulása az iraki háború után

A külpolitikai szakértők áttolóban egyetértenek abban, hogy a hidegháború befejeződése, a demokrácia kelet-európai győzelme és a Szovjetuniót mindjobban hatalmába kerítő válság következtében a nemzetközi politika korszakos változás előtt áll. Bár jelenleg az Öböl-menti háború teljesen leköti az adminisztrációt és a döntéshozókat, egyre gyakrabban hallani azt a felfogást, miszerint a katonai erő a korábbinál sokkal kisebb szerepet játszik majd a világpolitikában. Edward Luttwak⁵¹⁹ úgy véli, hogy „a kereskedelmi módszerek kiszorítják a katonai módszereket”, s „a geopolitika katonai nyelvtanának szétesése” jellemzi a mai helyzetet, míg Francis Fukuyama⁵²⁰ egyenesen arról beszél, hogy a történelem véget ért, vagy legalábbis hamarosan véget fog érni. A többség azonban távolról sem ennyire optimista, voltaképpen csak a kelet-európai fenyegetés megszűnésének a tényét ismerik el. Az elrettentő katonai arzenálok megléte, a demokrácia kétségtelen terjedése, az országghatárokat egyre inkább ignoráló nemzetközi összefonódások ellenére úgy tartják, hogy háborúk kitörésével a továbbiakban is számolni kell, noha a fegyveres összecsapások a jövőben más formákat fognak ölteni.

A világ politikai térképe ugyanis két, egymással ellentétes tendencia hatására változhat szerintük ezután. Egyfelől számolni kell a balti és jugoszláviai konfliktusban most sajnálatosan aktualizálódott „balkanizálódás” veszélyével, ezalatt a meglevő nagy államalakulatok több apróbb egységre való szétesését értik, ami – úgy tűnik – nem lehet határvitáktól és villongásoktól, etnikai ellentéteiktől és menekült-hullámoktól mentes. Másfelől egyes központi kormányok részéről a meglevő politikai egységek fenntartására irányuló erőfeszítések sem járnak majd feltétlenül csak békés következményekkel. Emellett veszélyeket hordoznak magukban az olyan, rövidtávon megoldhatatlan problémák, mint például Észak-Afrika túlnépesedése vagy a Közép-Kelet vízszegény volta.

Mindenesetre a politológusok egybehangzóan úgy vélik, hogy a megváltozott körülmények közepette az Egyesült Államoknak új stratégiai koncepcióra van szüksége. A katonai költségvetés megnyirbálásával egészen az Öböl-háborúig majdnem mindenki egyetértett, miként azzal is, hogy a csökkentett létszámú, de ütőképességét

⁵¹⁹ Edward Luttwak (1942–) amerikai politológus, az Amerikai Egyesült Államok kormányának tanácsadója a tárgyalat időszakban.

⁵²⁰ Francis Fukuyama (1952–) amerikai politológus, politikai közgazdász és író. Leghíresebb alkotása az 1992-ben megjelent *A történelem vége és az utolsó ember* című műve.

megőrző haderőre támaszkodó USA-nak továbbra is a világ vitathatatlanul legerősebb katonai hatalmának kell maradnia.

Az Egyesült Államok hadseregének minden körülmények között alkalmasnak kell lennie

- az ország területének és légterének a megvédésére;
- helyi szövetségesek hathatós támogatására bizonyos válságócokban (Izrael, egyes ázsiai országok, stb.);
- a majdan megszilárduló Oroszország esetleges imperialisztikus törekvéseinek kivédésére (elsősorban Európában);
- a világűr katonai ellenőrzésére (Mivel Oroszország a Szovjetunió esetleges teljes szétesése után is nukleáris hatalom marad, meg kell előzni minden, a világűrön keresztül az Egyesült Államok területére mérhető csapást);
- két ország közötti, de az adott térségre kisugárzással fenyegető konfliktusok elfojtására vagy lokalizálására;
- a szabad közlekedés és kereskedelem biztosítására tengeren és a levegőben.

Az új stratégiai perspektíva kidolgozása során törekedni kell arra is, hogy az Egyesült Államok katonapolitikai szempontból rugalmasan reagálhasson a bipolaritás (szovjet–amerikai ellentét) megszűnése után létrejövő, jelenleg még teljességgel előre nem látható új erőviszonyok kialakulására is. Azzal is számolni kell, hogy a jövőben egyre több ország birtokol majd nukleáris és vegyi fegyverzetet, s általában a legfejlettebb hadi technológiák terjedése is nagyobb mértékű és gyorsabb lesz.

Bizonyosra vehető, hogy az USA szárazföldi hadereje jelentősen csökkenni fog, míg a légierő és a haditengerészet átalakulása a fent vázolt követelményeknek megfelelően megy majd végbe.

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 9. d.

68.
1991. január 21.

A washingtoni magyar nagykövetség elemzése
a magyar–amerikai kapcsolatokról

10/1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig
Washington, 1991. január 21.
Készítették: Szentiványi Gábor⁵²¹
Mohácsi István
Szabó Csaba⁵²²
Gépelte: Hamedlné
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Küldékviselet: 1 példány

Dr. Jeszenszky Géza úr
Külügyminiszter
Budapest

Tárgy: A nagykövetség értékelése és javaslatai a magyar–amerikai kapcsolatok fejlesztésére a következő 6–8 hónap során

Az elmúlt évek, de különösen hónapok során jelentősen fejlődtek a magyar–amerikai kétoldalú kapcsolatok, együttműködésünk multilaterális fórumokon is magasabb szintre emelkedett. A többéves MFN⁵²³, OPIC⁵²⁴ tevékenységének kiterjesztése,

⁵²¹ Szentiványi Gábor 1986 és 1991 között a washingtoni nagykövetségen I. osztályú titkár, majd 1990-től tanácsos, (sajtó és tájékoztatási ügyek), 1994-ben a Külügyminisztérium szóvivője, később nagykövet és államtitkár.

⁵²² Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

⁵²³ A legnagyobb kedvezmény elve (Most Favoured Nations – MFN) két vagy több állam kereskedelmi és gazdasági kapcsolataiban.

⁵²⁴ A Tengerentúli Magánbefektetési Társaság (Overseas Private Investment Corporation – OPIC) az Amerikai Egyesült Államok kormányának fejlesztési pénzintézete, amelyet 1971. január 19-én alapítottak Washington székhellyel.

a GSP mellett a politikai viszony lényeges javulása odavezetett, hogy miniszterelnökünk látogatása során Bush elnök „létező demokráciának” minősítette hazánkat.

Az alábbiakban azokat a témákat és területeket kívánjuk felsorolni, ahol céljaink megfogalmazásával és a megfelelő eszközök kiválasztásával további előrehaladást érhetünk el az elkövetkező 6–8 hónap során.

Általános célok:

- Elismertetni és az amerikai politikában tudatosítani, hogy a Magyar Köztársaság olyan parlamentáris demokrácia, amely jelentős haladást ért el a piacgazdaság megteremtése felé vezető úton. Sokoldalú „partneri” viszony kialakítása és elmélyítése az Egyesült Államokkal.

- A magyar intézmények javaslataira támaszkodva az együttműködés konkrét formáinak azonosítása, beindítása vagy kiszélesítése a politika, a gazdaság és egyéb területeken.

- Újfajta kapcsolatrendszer kialakítása az amerikai magyarsággal.

I. A POLITIKAI KAPCSOLATOK

1. Politikai téren célszerűnek tartjuk elérni, hogy az Egyesült Államok

- támogassa Magyarország függetlenségét, nemzeti szuverenitását és erősítse meg érdekelttségét a parlamentáris demokrácia fennmaradásában.

- Nyújtson segítséget felzárkózásunkhoz, illetve tagságunkhoz a különböző (nyugat) európai integrációs szervezetekbe, elsősorban az Európai Közösségbe.

- Segítse elő távolodásunkat a volt keleti-tömb felbomlóban lévő intézményrendszerétől (VSZ, KGST), illetve járuljon hozzá az átmenet negatív gazdasági és politikai kísérőjelenségeinek enyhítéséhez.

- Fejezze ki érdekelttségét a fenti folyamatok sikerében és az ország biztonságának, területi sérthetetlenségének fenntartásában.

A kelet-közép európai térséget illetően az amerikai politika regionális keretekben gondolkodik, és ilyen megközelítésben foglalkozik az egyes országokkal. Kiemelt figyelmet fordít a Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország alkotta hármas csoportnak, sőt számos kérdésben az indokoltnál jobban is szorgalmazza a regionális megközelítést és megoldásokat. Ilyen helyzetben a specifikus magyar érdekeket célszerű a regionális gondolkodás koncepcióján belül, de egyben országra lebontva sajátosan megfogalmazni és érvényesíteni. Részben ezt a lehetőséget felismerve nagykövetségünk 1990 szeptemberétől rendszeres konzultációkat kezdett az itteni lengyel és csehszlovák misszióval, amelyhez utóbb csatlakozni látszik az osztrák nagykövetség is. Célunk a térség iránti amerikai figyelem fenntartása és növelése, a politikai lépések egyeztetése, a törvényhozások közötti kapcsolatok ápolása (pl. kép-

viselőcsoportok látogatásával) és az amerikai érdeklődés felkeltése egyes gazdasági területeken (pl. infrastruktúra). A State Department illetékesei a nagykövetségek közötti együttműködést jónéven vették és elismeréssel fogadták.

A Pentagonálé keretében folyó együttműködés az USA-ban alig ismert. Az illetékes vezetők, szakértők többnyire korlátozott hatáskörű (kultúra, környezetvédelem, stb.) és bizonytalan jövőjű keretnek tartják. A VSZ és a KGST felbomlásával a Pentagonálé elvesztette a különböző berendezkedésű országok együttműködésében játszott sajátos szerepét. Bár feladatunknak tekintjük a Pentagonálé további népszerűsítését és előnyeinek hangsúlyozását, reálisan nem várhatunk a jelenleginél nagyobb érdeklődést az Egyesült Államok részéről.

Kellő óvatosság és körültekintés mellett fontosnak tartjuk a fokozatos változtatás igényének megfogalmazását Magyarország kategorizálásában. Hangsúlyoznunk kell a kifejlett többpártrendszer létrehozásában, a piacgazdaság (és törvényes kereteinek) kiépítésében, a Nyugathoz való felzárkózásunkban és az ország belső egységében, stabilitásában meglévő komparatív előnyeinket szomszédainkhoz képest, kiemelve, hogy mindezek fenntartása és elmélyítése amerikai érdek is.

2. A magas szintű látogatások ügyében nincs elmaradás a két ország között. George Bush, Göncz Árpád és Antall József látogatásai után, úgy érezzük, a külügyminiszeri szintű találkozokat célszerű napirenden tartani. A kétoldalú együttműködés gyakorlati elmélyítése érdekében javasoljuk a különböző kormányhivatalok alsóbb döntéshozatali szinten levő vezetőinek (államtitkár-helyettes, főosztályvezető) konkrét kérdéseket megtárgyaló, szakmai jellegű látogatásait.

Fontosnak tartjuk, hogy az átalakulóban lévő magyar politikai és gazdasági intézményrendszer újonnan létrejött hivatalainak (Állami Vagyongyűjtemény, Számvevőszék, Alkotmánybíróság, stb.) illetékes vezetői amerikai partnereikkel, illetve itteni szakértőkkel szerves kapcsolatot építsenek ki.

Hasznos lenne ugyanakkor, ha a különböző pártok, társadalmi és szakmai szervezetek – a kezdeti segítség után – kétoldalú kapcsolataikat közvetlenül ápolnák egymással. Indokolt esetben a Központ által egyeztetett közreműködést természetesen mindenkor készek vagyunk biztosítani.

3. A biztonság- és katonapolitikai téren jelentkező gyakorlati teendők között elérhető célnak tekintjük a Magyar Honvédség és az amerikai fegyveres erők közötti kapcsolatok szélesítését, a minél magasabb szintű személyes találkozókat. Precedens értéke és nyilvánvaló politikai jelentősége miatt megfontolandónak tartjuk amerikai gyártmányú katonai felszerelés – akár szimbolikus jellegű – beszerzését. Ez jó hatást keltene amerikai üzleti körökben is.

Az amerikai speciális szervezetekkel kialakított együttműködés szerves részét képezi kapcsolatainknak, növeli a bizalmat és jótékonyan hat a kétoldalú kapcsolatok egészének amerikai megítélésére.

4. Az amerikai magyarság irányában az elmúlt félév során további jelentős nyitást hajtottunk végre, amit nagyban elősegített Göncz Árpád és Antall József amerikai útja. Az új magyar demokráciát és a választások révén kialakult vezetést az emigráció legszélesebb körei is elfogadják, bár nem mindig kritika nélkül. Mindez tükröződik a nagykövetség új, e téren jelentősen megnövekedett szerepében is. Az itteni magyarság minden szervezete, csoportja és tagja kész a kapcsolattartásra, segísége. Mindez azonban korántsem jelenti, hogy megszűntek volna az amerikai magyarok sokszor mélyen gyökerező ellentétei, szervezeti és személyes torzsalkodásai, féltékenységei.

Ebben a helyzetben úgy véljük, hogy nagykövetségünknek elsősorban az Amerikai Magyar Koalícióban⁵²⁵ tömörülő szervezetekre, illetve azok széles körben elismert vezetőire lehet támaszkodnia, nem hátat fordítva, sőt korrekt együttműködésre, kapcsolattartásra törekedve az amerikai magyarság más szervezeteivel. Továbbra is kellő óvatosság, tapintat indokolt a szervezetek egymást közti viszonyához való hozzáállásunkat illetően. Hazai politikusainknak, a kormány tagjainak (akár magánjellegű) kiutazásait, meghívásait nagy körültekintéssel javasoljuk kezelni. Nagykövetségünk kész e téren előzetes véleményt, javaslatot adni.

5. Hazánk megítélése, sajtó, tájékoztatás

Az Egyesült Államokban hazánkról kialakított kép összességében továbbra is kedvező, és általában „Jó a sajtónk”, annak ellenére, hogy a korábbi évekre jellemző „biztatást”, majd euforikus hangulatot a térségben bekövetkezett politikai áttörés után hamarosan felváltotta az „örökség” súlyos problémáinak ecsetelése, majd a gazdasági átalakítás módjának és ütemének végrehajtására választott egyes megoldások időnkénti bírálata.

Az öbölválság kialakulása, majd a háború kitörése további figyelmet vont el. Ilyen helyzetben a korábbinál aktívabb. Jobban koordinált és új módszereket is felhasználó tevékenységet kívánunk folytatni a kedvező image fenntartásáért:

– A nagykövetség korábbi jó sajtókapcsolatait kiegészítve a vezető újságírók és véleményformálók igen befolyásos újabb csoportjaival és tagjaival hoztunk létre személyes kapcsolatot részben az új nagykövet és első beosztott személyének köszön-

⁵²⁵ Az Amerikai Magyar Koalíció országos szintű nonprofit szervezet, amely a magyar vonatkozású ügyek megismertetését és megértését segíti elő az Amerikai Egyesült Államokban. 1991. augusztus 20-án jegyezték be, és első elnöke Bertalan Imre volt.

hetően. Rendszeresen tájékoztatjuk őket a hazai politikai és gazdasági fejleményekről, illetve kérjük véleményüket, támogatásukat. Mindehhez a már rendelkezésre álló információs forrásokon túl szükségesnek látszik a magyar bel-, kül- és gazdaságpolitika irányait és célkitűzéseit tükröző, az azok elérését, illetve prezentálását segítő megfelelő háttérinformáció kijuttatása.

Ezeket az adott terület legmagasabb szintjén tudjuk felhasználni a számunkra kedvező megítélés elérése érdekében.

- A Magyarország szempontjából káros tendenciák megszüntetése érdekében a tüneti kezelésen túl – pl. helyesbítő cikkek, személyes beszélgetések az újságírókkal – igyekszünk tartós, hosszú távú változást elérni. Kiemelt figyelmet fordítunk az amerikai zsidó szervezetekkel való kapcsolattartásra, rendszeres tájékoztatásukra. 5 hónap alatt a nagykövetségen számos ilyen rendezvényt tartottunk, külső előadásokon beszéltünk. Az itteni zsidó vezetőkkel magas szintű kapcsolatokat ápolunk.

- Az ország politikai és gazdasági népszerűsítése érdekében nagyszámú előadást, szemináriumot tartunk, illetve szervezünk. Megjavult vendéglátási feltételeinket kihasználva az adminisztráció, a törvényhozás és a véleményformálók célirányosan kiválasztott csoportjait tudjuk a nagykövetségre meghívni.

- Fontos hazai döntések, politikai lépések, külpolitikai események előtt javasoljuk a tájékoztatási szempontokat (időzítés, tálalás, csomagolás) fokozottabban figyelembe venni.

Kérjük a fontosabb nyilatkozatok lehetőleg azonnali kijuttatását nagykövetségünkre.

- Az információ jellegétől függően berendezkedünk arra, hogy azt megfelelő formában, nyelvezettel és kísérszöveggel mielőbb továbbítsuk az adminisztráció, a törvényhozás és a sajtó számunkra legfontosabb 20–50 fős csoportjának.

- Egyes nagyobb témakörök (pl. privatizáció, nemzetiségi, politika, környezetvédelem) hazai anyagainak összegyűjtésére, szelektálására és célirányos továbbítására megfontolandónak tartjuk egy-egy nagyobb amerikai PR-cég igénybevételét. Az anyagi vonzatok egy részét fedeznénk a „Friends of Hungary”⁵²⁶ alapból.

6. Konzuli munka

A nagykövetség konzuli részlege előtt rövid-, közép- és hosszútávon egyaránt sok feladat áll. A miniszterelnöki látogatás bizonyos szempontból mérföldkönek nevez-

⁵²⁶ A Magyarország Barátai Alapítvány (Friends of Hungary Alapítvány – FOH) célja, hogy érték-központúan, de pártatlanul informálja Magyarországot barátainak közösségét és a nyilvánosságot Magyarországgal és a világban élő magyarokkal kapcsolatos eseményekről, eredményekről.

hető a magyar-amerikai konzuli kapcsolatokban (vízumkönnyítési megállapodás, konzuli képviselet létesítése a nyugati parton).

Konzuli területen az alábbi – különböző időtávú – célok kitűzését és szorgalmazását tartjuk célszerűnek és reálisnak:

Kárpótlási törvény végrehajtása:

Legközelebbi és talán legkényesebb feladat lesz a parlament által a közeljövőben elfogadásra kerülő kárpótlási törvény végrehajtása. A téma rendkívül mély érzelmi töltése miatt nagyon fontos a feladatok gyors, pontos, szakszerű elvégzése. Várhatóan tájékoztatni kell az USA-beli magyarság minél szélesebb rétegeit a törvény tartalmáról, a kérelmek beadásának feltételeiről, módjáról. A kilátásba helyezett jogvesztő határidő miatt különösen fontos lesz a gyors ügyintézés.

Azonnal meg kell tenni a szükséges lépéseket a Los Angeles-i főkonzulátusunk megnyitása érdekében. A technikai részletek tisztázásával egyidejűleg (hány fő diplomata, hány fő kisegítő, ingatlan, költségvetés, stb.) meg kell határozni a külképviselet feladatát. Ez véleményünk szerint összetett kell, hogy legyen:

- politikai jelenlétünk biztosítása a konzuli körzetben,
- új gazdasági-kereskedelmi lehetőségek felkutatása a térség vállalataival, a régiék erősítése,
- kapcsolatépítés-fejlesztés a terület országos tekintetben is kiemelkedő kulturális-oktatási intézményeivel (múzeumok, egyetemek, kutatóintézetek, stúdiók, stb.)
- a jelenleginél szorosabb kapcsolat kiépítése a terület magyarságával, megkísérelni tevékenységük befolyásolását, hogy az a jelenleginél egységesebb, Magyarországra érdekeinek megfelelőbb legyen,
- végül, de nem utolsósorban „hagyományos” konzuli feladatok ellátása.

Megítélésünk szerint a feladat jellegéből adódóan a főkonzulátusnak legalábbis az első időszakban a New York-inál szorosabb munkakapcsolatot kell tartania a washingtoni nagykövetséggel, illetve – kereskedelmi vonalon – a washingtoni kereskedelmi kirendeltséggel.

Ugyancsak konzuli téma, hogy ki kell alakítanunk a tiszteletbeli konzulok hálózataival kapcsolatos koncepciókat.

Jogsegély egyezmények

Középtávú feladat magyar–amerikai jogsegélyegyezmény(ek) kidolgozásának figyelemmel kísérése, előmozdítása. A kérdés azáltal vált aktuálissá, hogy a legutóbbi igazságügy miniszteri találkozó óta változás tapasztalható bizonyos mértékben az USA hozzáállásában, miszerint a korábbi merev elutasítás helyett most már

hajlandónak mutatkoznak ilyen irányú tárgyalások folytatására elsősorban bűnügyi jogsegélyegyezmény tárgyában.

7. Lehetőségek a kultúra és oktatás terén

- a SEED-hez⁵²⁷ kötődő USIA⁵²⁸ és A.I.D.-programokba⁵²⁹ való bekapcsolódás;
- az amerikai vállalati és magánszféra (CDC⁵³⁰, Peace Corps⁵³¹, stb.) viszonylag alacsony költségkihatású, elsősorban szervezői-tanácsadói szolgálatainak igénybe vétele;
- közvetlen intézményközi (elsősorban egyetemi) kapcsolatok bővítése, illetve teremtése;
- amerikai alapítványi támogatás elnyerésére (nem elsősorban a kormányon, illetve nagykövetségen keresztül).

Mindehhez alapvetően három téren szükségünk van az otthoni érintett hivatalok, szervezetek segítségére:

- a magyar prioritások kijelölése, konkrét programok, kérések előterjesztése;
- információk szolgáltatása a magyar kulturális-oktatási szféráról;
- rendszeres kapcsolattartás, visszacsatolás, elsősorban az MKM és a nagykövetség között.

8. Friends of Hungary Alapítvány (FOH), lobbyzás, tanácsadók

- Mint ismeretes, a FOH az USA Virginia államában bejegyzett non-profit alapítvány, mely elsősorban a – Magyarország iránt érdeklődő – amerikai vállalati szektor támogatására számít. Az itteni gyakorlatnak megfelelően az adományozók az összegeket leírhatják adójukból. Bevételekre számítunk továbbá olyan „fundraising” rendez-

⁵²⁷ Az Amerikai Egyesült Államok kormánya 1989-ben hozta létre a Support for East European Democracy (SEED) – Támogatás a Kelet-európai Demokráciának elnevezésű programot, amely a közép- és kelet-európai országokban a demokrácia és a piacgazdaság kiépítését, illetve a volt kommunista országoknak a Nyugat-Európához való felzárkózását segítette.

⁵²⁸ Az Amerikai Egyesült Államok Információs Ügynöksége (The United States Information Agency – USIA) program 1953 augusztusában jött létre és a nyilvános diplomácia területére irányult. 1991. október 1-jén megszűnt.

⁵²⁹ Az AID a Támogatás a Kelet-európai Demokráciának program (Support for East European Democracy – SEED) végrehajtó intézménye, amely pénzügyi támogatásokat koordinálta a célországok felé.

⁵³⁰ A Citizens Democracy Corps – CDC nonprofit szervezet, amelyet George W. Bush elnök felkérésére hoztak létre azzal a céllal, hogy szaktudást és erőforrást biztosítson a kelet-közép-európai országoknak és a Független Államok Közösségének.

⁵³¹ A Peace Corps (Békehadtest) az Amerikai Egyesült Államok kormánya által 1961-ben létrehozott szerv, amely amerikai önkénteseket küld külföldre, elsősorban a fejlődő országokba. Célja a világbéke és a nemzetközi barátság elősegítése.

vényekből is, amelyet az Alap szervez a nagykövet részvételével. A működtetés során – minden kifizetést az Alap eszközöl a nagykövet utasítására – teljes mértékben figyelembe vettük a Központ 7177-5/90.sz. utasításában foglaltakat, a kifizetések nem jelennek meg a nagykövetség számláján a hozzájárulások magyarországi célokat szolgálnak. A Tanácsadó Testület egyébként olyan összetételű (Tom Lantos⁵³², R. Lugar⁵³³, J. Whitehead⁵³⁴, Rabbi Schneier⁵³⁵, E. Teller⁵³⁶, valamint nagyvállalati vezetők), hogy a tagok nem csak az Alap tevékenységére tesznek javaslatokat, hanem a közéletben elfoglalt helyükből kifolyólag mindennapi tevékenységükkel is támogatják a magyar ügyet.

– Lobbizási tevékenység beindítására két csatornát tartunk lehetségesnek:

a. Az USA-n belül magyar szervezetek fellépését, amelynek anyagi alapja egyrészt kormányunk támogatása (?), másrészt az általuk, az itteni magyarok között végzett gyűjtés. Ezek a szervezetek – optimális esetben a létrejött „koalíció” – helyzetükből kifolyóan az általánosabb jellegű lobbizást láthatják jól el, azaz Magyarország „képe” javítását, valamint esetleg az amerikai támogatás (SEED és egyebek) fokozását, ők is hozzájárulhatnak továbbá az 1974-es Kereskedelmi Törvény alóli mentesítésünk eléréséhez. Célszerű természetesen, hogy ezekben a kérdésekben is egyeztessék lépéseiket a nagykövetséggel.

b. Specializált lobbista cég igénybevétele, legalábbis kezdetben jól körülhatárolható technikai jellegű kérdésben célszerű. Erre jelenleg a fegyverexport korlátozás feloldása, majd a sajtxport engedélyezése látszik a legalkalmasabbnak.

A FOH bevételeinek 20%-a lobbizás céljára fordítható, ezért amennyiben az Alapítvány tevékenysége beindul, a b. pontban jelzett projekt megkezdését javasoljuk.

Ezúton tájékoztatom a Központot arról, hogy megalakítottam a nagykövetség

⁵³² Tom Lantos (1928–2008) magyar származású amerikai demokrata párti politikus. 1981-től haláláig, 2008. február 11-ig az amerikai Képviselőház tagja, ahol Kalifornia 12. számú választókerületét képviselte, a Képviselőház egyedüli holokauszt-túlélőjeként.

⁵³³ Richard Green Lugar (1932–) amerikai republikánus politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1977. január 3. és 2013. január 3. között.

⁵³⁴ John Cunningham Whitehead (1922–) amerikai bankár, republikánus köztisztviselő. Az Amerikai Egyesült Államok külügyminiszter-helyettese 1985. július 9. és 1989. január 20. között. A Magyar–Amerikai Vállalkozási Alap elnöke.

⁵³⁵ Rabbi Schneier (1930–) Arthur Schneier néven született, aki a New York-i Park East zsinagóga főrabbija lett 1962-ben. A Szovjetunió összeomlása után a vallási élet újjáépítésében tett erőfeszítéseiről vált ismertté, és fontos szerepet játszott a moszkvai zsinagóga újjáélesztésében az oroszországi zsidó közösségnek.

⁵³⁶ Teller Ede (1908–2003) magyar–amerikai atomfizikus, aki élete jelentős részét az Amerikai Egyesült Államokban töltötte. Legismertebb a hidrogénbomba kutatásokban való aktív részvétele, ezért a „hidrogénbomba atyjaként” emlegetik.

tanácsadóinak körét. Ebbe jelenleg Szekeres Zsolt⁵³⁷, Koszorús Ferenc⁵³⁸, Bertalan Imre⁵³⁹, Veress Bulcsú⁵⁴⁰, Francis Rath⁵⁴¹, Phil Kaiser⁵⁴², Jock Shirley⁵⁴³, Max Kampelman⁵⁴⁴ tartoznak, akik természetesen fizetés nélkül látják el tevékenységüket. (Ugyanebbe a körbe tartozik Lloyd Cutler⁵⁴⁵ is.)

II. GAZDASÁGI KAPCSOLATOK

A

Gazdaság–kereskedelem–politikai kérdések

1. Elvi célkitűzésünk, hogy USA részről töröljék el valamennyi Magyarországra még vonatkozó, illetve őt akár közvetett módon érintő, különböző törvényekben, rendeletekben meghúzódo „nem piacgazdálkodású, kommunista” stb. ország minősítését. Ezt elsősorban az 1974. évi Kereskedelmi Törvény egyes cikkelyeire, az antidömping törvényekre, valamint a GATT csatlakozásunkkor a legnagyobb kedvezményes elbánás alóli felmentésre vonatkozik.

Ami az elsőt illeti, Magyarországot teljesen ki kellene venni az 1974. évi törvény IV. fejezetének hatálya alól. Az antidömping törvények esetében olyan módosításokra, nyilatkozatokra lenne szükség, mely elismerné, hogy Magyarország piacgazdaságú ország. Ez a lépés megfelelne a gazdasági realitásainknak, az amerikai feltételrendszernek. A GATT felmentést illetően szintén törvénymódosításra lenne szükség az

⁵³⁷ Szekeres Zsolt az Amerikai Magyar Koalíció elnöke és kincstárnoka. Részt vett a Magyar Emberi Jogok Alapítvány (HHRF, The Hungarian Human Rights Foundation) megalapításában.

⁵³⁸ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

⁵³⁹ Bertalan Imre (1918–2008) az Amerikai Magyar Koalíció első elnöke.

⁵⁴⁰ Veress Bulcsú (1941–2012) amerikai–magyar politológus. 1981 és 1991 között az Amerikai Egyesült Államok Szenátusának tagja, és a Külügyi Bizottságának a munkatársa, többek között honvédelmi és nemzetbiztonsági szakértője. 1991-ben visszatért Magyarországra, ahol az Országgyűlés tanácsadója volt.

⁵⁴¹ Francis Rath (1955–) amerikai ügyvéd. A *Law and Policy in International Business, 1970–1980* szerzője, továbbá a *Business Ventures in Eastern Europe and Russia* című kötet társszerzője.

⁵⁴² Philip Mayer Kaiser (1913–2007) amerikai demokrata diplomata. Az Amerikai Egyesült Államok nagykövete volt Magyarországon 1977. július 7. és 1980. március 9. között.

⁵⁴³ John William Shirley (1931–) az Amerikai Egyesült Államok nagykövete a Tanzániai Egyesült Köztársaságban 1984. június 20. és 1986. július 18. között. 1992-ben megalapította a The Sarospatak Scholarship Foundation alapítványt.

⁵⁴⁴ Max Kampelman (1920–2013) születési nevén Max Kampelmacher, amerikai diplomata. A hidegháború alatt tárgyalásokat folytatott a Szovjetunióval a nukleáris fegyverekről és az emberi jogokról. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet nagykövete 1980 és 1983 között.

⁵⁴⁵ Lloyd Cutler (1917–2007) amerikai demokrata ügyvéd. A Fehér Ház tanácsadója 1979. március 8. és 1994. október 1. között.

amerikai fél részéről, hogy a legnagyobb kedvezményes elbánás immár nemcsak kétoldalú, hanem GATT alapon is létrejön a két ország között.

A törvényekkel kapcsolatos álláspontunk már hónapok óta ismeretes az amerikai fél előtt (Külügyminisztérium, Kongresszus). A Külügyminisztériumban állítólag jogász csoport foglalkozik a kérdéssel, hiszen nagy mennyiségű anyagot kell áttanulmányoznia. Amennyiben egy-két hónapon belül nem történik hivatalos amerikai lépés a Kongresszusban, úgy nekünk kell szorgalmaznunk a módosítások beterjesztését.

2. Konkrét kereskedelmi érdekeinket sérti a Magyarországról származó fegyverek és lőszer behozatalának tilalma, „kommunista voltunkra” való hivatkozással. Szorgalmazzuk ennek eltörlését esetleg lobbysta igénybevételével.

3. Egy 1978-as rendelet nem teszi lehetővé tehéntejből készült sajt Magyarországról történő behozatalát arra való hivatkozással, hogy akkor nem voltunk hagyományos szállítók. Változatlanul szorgalmazzuk – esetleg lobbysta igénybevételével – a rendelet visszavonását.

4. Napirenden tartjuk az amerikai félnél támogatásának biztosítását Magyarországnak OECD⁵⁴⁶ tagságát illetően.

5. A Magyarországra történő amerikai befektetések elősegítése érdekében szorgalmazzuk, hogy az ilyen amerikai cégek élvezzenek bizonyos adókedvezményt az USA-ban. Erre Izrael vonatkozásában már van precedens.

6. Napirenden tartjuk textil- és acélszállításainkra vonatkozó „önkorlátozások” kérdését, illetve szintjét. Óvatosan kell eljárunk azonban egyrészt, mert a korlátozások a legtöbb szállítóra ugyancsak vonatkoznak, másrészt, mert azok egyes esetekben kifejezetten piacvédelmet jelenthetnek a magyar exportőrök számára más külföldi konkurencs szemben.

7. Amennyiben a RÁBA⁵⁴⁷ érdekeinek megfelelőnek tartja, szorgalmazzuk a Kereskedelmi Minisztériumnál hátsó híd export szállítására vonatkozó – még a 80-as évek elejéről származó – antidömping-rendelet érvénytelenítését.

8. Mutassunk érdeklődést egyrészt az Európában, illetve máshol állomásozó amerikai csapatok ellátásában való közreműködésre (húsféleségek, konzervek, egészségügyi berendezések), másrészt a nyugat-európai csapatcsökkentések következtében hátramaradt „surplus”⁵⁴⁸ áruféleségek átvételében.

⁵⁴⁶ A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) nemzetközi gazdasági szervezet 1961-ben jött létre, Párizs székhellyel. Magyarország 1996-tól a tagja.

⁵⁴⁷ RÁBA 1896-ban alapított (Járműipari Holding Nyrt.) magyar autóipari vállalat, székhelye Győrben található.

⁵⁴⁸ A surplus francia eredetű kifejezés, amelynek jelentése többlet, felesleg.

B

A központi tervirányításos gazdaság piacgazdasággá alakításának segítése terén céljaink:

- az átállással kapcsolatos nehézségek áthidalása érdekében pénzügyi-gazdasági segélyek megszerzése;
- állami vállalatok privatizációjának népszerűsítése;
- a magánvállalkozások managementjének javítása (konzulensek, tréningek);
- új beruházások ösztönzése, közös vállalatok létrehozása;
- energia-problémáink könnyítése, az energia-hatékonyság növelése.

A fenti célok érdekében kifejtendő tevékenységek:

I. Kormányzati, gazdasági támogatások ösztönzése;

I. 1. SEED értelmezése;

– feladatunknak tekintjük, hogy a SEED-del kapcsolatos amerikai igényeket időben és érdemben a legmesszebbmenőkig kielégítsük, s ennek érdekében a hazai reagálásokat ösztönözzük;

– esetleg szoros együttműködés lobbysta céggel, melynek célfeladata az amerikai segélyekkel kapcsolatos céllobbyszás, újabb területek bekapcsolására, illetve az előirányzott összeg növelésére.

I. 2. Állandó és folyamatos nagykövetségi jelenlét a különböző kormányzatszerveknél;

– a kelet-európai országok között a Magyarországot megillető arányos rész biztosítása;

– amerikai vállalati befektetések hivatalos támogatásának szorgalmazása;

– közvetlen amerikai kormányzati támogatások kezelése

+ általános (SEED)

+ konkrét (takarmány-segély, illetve hasonló) esetben;

– közvetett amerikai beavatkozás ösztönzése (G-24⁵⁴⁹, olajban gazdag közel-keleti országok, Világbank, Nemzetközi Valutaalap, stb.)

– munkakapcsolat tartása az állami középvezetői szinttel (információ-csere);

II. Nem-kormányzati segítség igénybevétele, új források fenntartása, a régi területek művelése, erősítése (pl.: a Citizens Democracy Corps adta lehetőségek intenzív(ebb) kihasználása).

⁵⁴⁹ A Huszonnégyek Csoportja (Group of 24 – G-24) 1971-ben jött létre, amelynek célja, hogy pénzügyi és fejlesztési kérdésekben összehangolják a fejlődő országok álláspontját, és biztosítsák az érdekképviselést a pénzügyi kérdésekben. A fejlődő országok jelentős kormányközi csoportja az ENSZ keretei között.

III. Amerikai vállalatok magyarországi beruházásainak ösztönzése:

– a vállalati szféra Magyarországra találásának kezdeti lépéseinél napi rendszerességgel jelen vagyunk, előkészítjük és katalizáljuk magyarországi működésüket. Úgy véljük, hogy ezen a téren folytatott eddigi tevékenységünkkel máris jelentősen hozzájárultunk az otthoni amerikai pénzügyi-gazdasági jelenlét növeléséhez.

– Kereskedelmi-befektetési téren kétirányú tevékenységet folytatunk;

– az otthon jelentkező igényekhez megkeressük a megfelelő partnereket, illetve az amerikai együttműködési-beruházási szándékok számára megfelelő hazai partnert keresünk;

– a magyar kereskedelmi kirendeltségekkel kialakított jó kapcsolat alapján szorosan együttműködünk velük a külkereskedelmi és beruházás-politikai téren;

– rendszeresen részt veszünk amerikai szervezetek által kezdeményezett vidéki látogatásokon, előadásokon;

– előadásokat, szemináriumokat szervezünk a magyarországi beruházások népszerűsítésére;

– kihasználjuk a „Friends of Hungary” alapítvány nyújtotta lehetőségeket, ugyan-csak a hazai beruházások’ érdekében (előadások, nyomtatványok, stb.).

IV. Figyelembe véve a magyarországi amerikai üzleti jelenlét súlyát és nemzetközi példaértékét, szorgalmazzuk, hogy a nemzetközi versenytárgyalásoknál szakértőink minden körülmények között az objektív műszaki és kereskedelmi szempontok alapján mérlegeljenek.

*Zwack Péter*⁵⁵⁰
nagykövet

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 9. d.

⁵⁵⁰ Kézírással.

69.
1991. január 23.

Zwack Péter washingtoni magyar nagykövet jelentése
Jeszenszky Gézának a nagykövetség munkájáról

18/1991.

Szigorúan titkos!
Washington, 1991. január 23.
Tárgy: Az Egyesült Államokban élő magyarság
Érvényes: visszavonásig
Készítette: Forrai Kristóf⁵⁵¹
Gépelte: Hamedlné
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Külképviselet: 1 példány

Dr. Jeszenszky Géza
Külügyminiszter
Budapest

1991-ben folytatni kívánjuk azt a munkát, amit 1990 őszén megkezdtünk. Ennek jegyében tovább erősítjük azokat a kapcsolatokat, újszerű együttműködési formákat, melyek a szabad választások előtt elképzelhetetlenek lettek volna.

A Magyar Amerikai Koalíció munkája, együttműködésünk kialakítása jelenleg folyik. Minden jel azonban arra mutat, hogy egy olyan szervezet jött létre, ami hatékonyan lesz képes a magyar érdekeknek megfelelően lobbyzni.

Tovább erősítjük a kapcsolatot az USA-ban megjelenő magyar sajtóval. Időről időre információs, tájékoztató anyagokat küldünk számukra, melyet aztán saját belátásuk szerint közölnek.

Az elmúlt hónapok gyakorlatának megfelelően megpróbálunk – erőnkhez mérten – minél több előadást tartani, azonban minden ilyen irányú kérést nem tudunk továbbra sem kielégíteni.

⁵⁵¹ Forrai Kristóf 1990-től a washingtoni magyar nagykövetség beosztott diplomatája volt.

Terveink között szerepel egy 2 havonta megjelenő „nagykövetségi tájékoztató” kiadása, amit a legfontosabb szervezeteknek és az amerikai magyar médiának juttatnánk el. A nagykövetségi dolgozók nagyfokú túlterheltsége és a műszaki feltételek hiánya miatt a kiadvány csak külső segítséggel jöhetne létre. Február folyamán minden bizonnyal kiderül, hogy sikerül-e elképzeléseinket megvalósítani.

További célunk, hogy az USA-beli magyarság egyre növekvő információs igényeit próbáljuk kielégíteni. Munkánk sikere nagymértékben függ a rendelkezésünkre álló kiadványok naprakészségétől.

*Zwack Péter*⁵⁵²
nagykövet

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 9. d.

⁵⁵² Kézírással.

70.
1991. január 23.

Bollobás Enikőnek, a washingtoni magyar nagykövetség beosztott
diplomatájának összefoglalója az Amerikai Egyesült Államok
nemzeti érdekeiről

17/1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig
Washington, 1991. január 23.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Külképviselő: 1 példány
Készítette: Bollobás Enikő
Gépelte: Bollobás Enikő

Tárgy: Az amerikai nemzeti érdek
Melléklet: 4 oldal

Dr. Jeszenszky Géza
Külügyminiszter
Budapest

Mellékelten felterjesztjük a „Kísérletek a »nemzeti érdek« fogalmának újradefiniálására az Egyesült Államokban a hidegháborús korszak után” című tanulmányt.

*Zwack Péter*⁵⁵³
nagykövet

⁵⁵³ Kézírással.

Kísérletek a „nemzeti érdek” fogalmának újradefiniálására az Egyesült Államokban a hidegháborús korszak után

A hidegháborús korszak lezárultával, a szovjet expanzió muma veszélyének elmúltával az amerikai külpolitikai szakértők körében fölmerül a „nemzeti érdek” fogalma újradefiniálásának és egyidejűleg az amerikai külpolitikai stratégia újragondolásának a szükségége.

Hagyományosan a „nemzeti érdek” az Egyesült Államok katonai védelmének biztonságát jelentette, valamint az egyensúly fenntartásának szándékát a lehetséges ellenségek, illetve a tényleges versenytársak között. Jelenleg azonban az amerikai nukleáris arzenál olyan elrettentő erőt képvisel, hogy gyakorlatilag kizár minden, az ország területe ellen irányuló nukleáris fenyegetést; s minthogy az Egyesült Államok maradt az egyedüli szuperhatalom a világon, a legtöbb szakíró szerint az erők egyensúlyának módosulása a különböző kontinenseken a közeljövőben nem járhat aggasztó következményekkel az ország számára, s ekképp nem látják értelmét annak, hogy az USA rendőri vagy döntőbírói feladatokat lásson el a földgolyó minden pontján.

Mindez persze nem jelenti azt, hogy az „izolacionisták” felülkerekedtek volna: a konzervatív „nacionalisták” és a velük az elzárkózás kérdésében egyetértő liberális „antinacionalisták” csapata továbbra is maroknyi marad, s a Patrick Buchanan⁵⁵⁴ által kiadott „Gyere haza, Amerika!” jelszónak igen kevés foganatja lesz.

Azt viszont az „internacionalisták” is többnyire kénytelenek elismerni, hogy jelentős létszámú amerikai csapatok Európában való állomásoztatására a jövőben nem lesz szükség, hiszen a nyugati irányú szovjet terjeszkedés veszélye elmúlt, s a kelet-európai országok vagy a Szovjetunió esetleges destabilizálódása folytán előálló válsághelyzetben a szükséges feladatokat a nyugat-európai országok hadereje is képes lesz ellátni. Európánál maradva, a szakírók azon a véleményen vannak, hogy az Egyesült Államoknak sem megakadályoznia, sem bátorítania nem szabad Németországot abban, hogy Európában vagy Közép-Európában vezető szerephez jusson. Az USA érdeke mindössze azt követeli meg, hogy az egységes Németország demokratikus berendezkedésű legyen.

A szakértők szerint a tapasztalat azt mutatja, hogy a születő félben levő vagy válságba kerülő külföldi demokráciák megszilárdítása gazdasági segély útján a legtöbb

⁵⁵⁴ Patrick Joseph Buchanan (1938–) amerikai konzervatív politikai kommentátor, író, politikus. A Fehér Ház kommunikációs igazgatója 1985. február 6. és 1987. március 1. között. A Republikánus Párt jelöltjeként indult az amerikai elnökválasztáson 1992-ben és 1996-ban.

esetben nem vezet eredményre: a folyósított összegek általában csak a politikai felelőtlenséget és a korrupciót mélyítik el, míg az alapvető gazdasági bajok megoldása jóformán mindig elodázódik. Ennélfogva nem várható, hogy a hagyományosan kiemelt, az USA szempontjából stratégiai fontosságú országok (Egyiptom és Izrael) mellett a jövőben mások is jelentős összegekben részesüljenek.

Valószínűsíthető, hogy az elkövetkező években az amerikai külpolitika súlypontja az izolacionizmus, az internacionalizmus és a „reálpolitika” pólusai között fog elhelyezkedni, többé-kevésbé egyenlő távolságot tartva mindháromtól.

– A hidegháborúban aratott győzelme valamint az Öböl-menti háború után Amerika azon lesz, hogy minden lehetséges eszközzel megakadályozza olyan szuperhatalmak létrejöttét, melyek politikai célkitűzéseik és társadalmi berendezkedésük tekintetében gyökeresen különböznek tőle.

– Az Egyesült Államok továbbra is szövetségeseinek tekinti azokat az országokat, melyek politikai és társadalmi szempontból az övéihez hasonló értékeket tartanak szem előtt. Mind Nyugat-Európában, mind a Csendes Óceán térségében, mind a Közép-Keleten készen áll majd arra, hogy adott esetben hatékony védelmet nyújthasson számukra ellenséges ideológiájú és más társadalmi berendezkedésű országok fenyegető fellépésével szemben.

– Minden más állam esetében az USA magatartása annak függvényében alakul majd, hogy az illető ország társadalmi, gazdasági és politikai berendezkedése milyen mértékben közelíti meg a nyugati normákat, illetve hogy külpolitikai téren az adott ország mennyire törekszik baráti viszonyra az Egyesült Államokkal.

– Az emberi jogok tekintetében az Egyesült Államok várhatóan a jövőben is mindig az adott helyzethez igazított mércével mér majd. Érdeke megköveteli például, hogy segítséget nyújtson annak a Szaúd-Arábiának, mellyel kedvező gazdasági és külpolitikai kapcsolatokat alakított ki, de amely keresztények és zsidók tartós letelepedését is megtiltja saját területén. Ha Pol Pot⁵⁵⁵ ismét hatalomra kerülne Kambodzsában, az USA megelégedne diplomáciai lépésekkel; de ha hasonló fejlemény mutatkozna Közép-Amerikában, azonnali katonai beavatkozásra szánná el magát.

– Az amerikai külpolitikát alkalmassá akarják tenni arra, hogy a nemsokára kialakuló többpólusú világrendben az egymással szüntelenül versengő nemzetek és nemzetcsoportok között hatékonyan védelmezhesse és szolgálhassa az amerikai érdekeket. A XXI. század új gazdasági nagyhatalmai az integráción átesett Európa (vagy az egyesülésből megerősödött kikerülő Németország), Japán, s a kelet-ázsiai

⁵⁵⁵ Pol Pot (1925–1998) kambodzsai kommunista politikus. A Kambodzsai Kommunista Párt második főtitkára volt 1963 és 1981 között. Kambodzsá, akkori nevén a Demokratikus Kambodzsá miniszterelnöke 1975 és 1979 között.

„négy tigris” (Hong Kong, Szingapúr, Tajvan és Dél-Korea) közül kerülhetnek ki. A közeli jövőben elsősorban az amerikai érdekeket sértő neomerkantilizmus⁵⁵⁶ (Japán) elleni fellépés várható.

– Az Öböl-válság majdani elmúltával várhatóan lényegesen kevesebb figyelem fordul majd az amerikai külpolitika felé, mely Jeane Kirkpatrick⁵⁵⁷ szerint amúgy is „természetellenes fontosságra tett szert” a Bush adminisztráció idején. Kirkpatrick egyébként a választott testületek által jobban ellenőrzött, erősebben kézben tartott külpolitikát követel. Ez szükségképpen azzal járna, hogy az amerikai diplomáciai aktivitás lelassulna, és a külföld számára sokkal kiszámíthatóbbá válna.

Az adósság, a költségvetési deficit és a felgyülemlett szociális problémák (egészségügy, oktatás, stb.) miatt a figyelem a következő években – rendkívüli helyzeteket kivéve – elsősorban az otthoni kérdések megoldására összpontosul majd.

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 9. d.

⁵⁵⁶ A neomerkantilizmus célja a pozitív kereskedelmi mérleg elérése (nagyobb az export, mint az import), és ezáltal a külföldi devizák („modern aranytartalékok”) felhalmozása.

⁵⁵⁷ Jeane Kirkpatrick (1926–2006) amerikai diplomata. Az Amerikai Egyesült Államok ENSZ nagykövete 1981. február 4. és 1985. április 4. között. 1985-ben belépett a Republikánus Pártba.

71.
1991. február 18.

Rejtjeltávirat Washingtonból. Magyar–csehszlovák–lengyel–
osztrák négyes konzultáció a washingtoni csehszlovák
nagykövetségen a gazdasági és biztonságpolitikai tendenciákról

KÜM Távközlési Főosztály

Rejtjeltávirat

Szigorúan titkos!

Nagykövetség: Washington

Azonosító: WAS20079

Érkezett: 1991. 02. 18. 19.01

Készítette: Lak.

Ellenőrizte: *Szignó*⁵⁵⁸

45

Február 14-én a csehszlovák követségen tartottuk az esedékes csehszlovák–lengyel–magyar konzultációt, melyen az osztrák misszió vezetője is jelen volt. Klímová⁵⁵⁹ asszony kezdeményezésére felmerült, hogy a három ország nagykövetei keressék fel Hillss-t⁵⁶⁰, Bush elnök kereskedelmi különmegbízottját, hogy a régióból az USA-ba exportálható árukra vonatkozó kvóták teljes feloldásáról tárgyaljon, amennyiben a képviselt kormányok is egyetértenek ezzel az elképzeléssel. Boskin⁵⁶¹ a Bush elnök mellett működő gazdasági tanácsadói csoport vezetője által végzett felmérés szerint a kvóták feloldásával az amerikai gazdaságot érintő veszteség minimális lenne. Az érintett három országon múlna, hogy új külkereskedelmi lehetőségeivel tud-e élni, de mindenképpen ösztönző hatású volna a gazdaságokra.

Felmerültek a négy ország közös biztonsági alternatívái.

⁵⁵⁸ Kézírással.

⁵⁵⁹ Rita Klímová (1931–1993) cseh közgazdász, politikus. Csehszlovákia utolsó nagykövete az Amerikai Egyesült Államokban Csehszlovákia 1993. január 1-i felbomlása előtt.

⁵⁶⁰ Carla Anderson Hills (1934–) amerikai ügyvéd, közéleti személyiség. Az Amerikai Egyesült Államok kereskedelmi különmegbízottja 1986. február 6. és 1993. január 20. között.

⁵⁶¹ Michael Jay Boskin (1945–) amerikai republikánus közgazdász. A Gazdasági Tanácsadó Testület elnöke 1989. február 2. és 1993. január 20. között.

Tudjuk, a NATO-hoz való közeledést Washington nem támogatja, amíg a SZU belső egyensúlya ennyire törékeny, az amerikaiak a négy ország által teremtett semleges zóna mellett sem fogják magukat nyilvánosan elkötelezni.

Az osztrák nagykövet szerint elkövetkező néhány évben a közép-európai országoknak leginkább az EBEÉ-folyamat keretében kell biztonsági helyzetükről gondolkodniuk. Mint ismert, az amerikai adminisztráció az EBEÉ-t mint a NATO-t helyettesítő katonai-biztonsági rendszert nem tartja elképzelhetőnek. Ugyanakkor, amíg a Közel-Kelet és a Szovjetunió válságzónának tekinthető, új biztonsági tömb kialakulását – akár olyan semlegesét is, mint a négy ország volta – nem üdvözölné.

Dzewanowski⁵⁶² követ Wałęsa március közepi washingtoni látogatása kapcsán elmondta, hogy nagyszabású amerikai–lengyel kormányközi szerződés van kidolgozás alatt, mely a lengyel adósságállomány magas százalékanak elengedése mellett (mely elsősorban nem amerikai döntés, hiszen a 24-ek közül kb. 14 országot érint) még más gazdasági támogatásokat is kilátásba helyez. Hoess⁵⁶³ osztrák nagykövet 1994-re egy, a négy országot közösen bemutató közép-európai civilizációs kiállítás megrendezését javasolta. A részleteket az illetékes kormánysszervekkel történő egyeztetés után a négy követség kultúrattaséi fogják kidolgozni.

Lássa:

I. Területi Főosztály

Láttam: *Szignó*

Intézkedtem: *Szignó*⁵⁶⁴

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 8. d.

⁵⁶² Kazimierz Dziewanowski (1930–1998) lengyel író, újságíró, diplomata. Lengyelország nagykövete az Amerikai Egyesült Államokban 1990 és 1993 között.

⁵⁶³ Friedrich Hoess (1932–2007) osztrák politikus, diplomata. Az Osztrák Köztársaság nagykövete az Amerikai Egyesült Államokban 1987 és 1992 között.

⁵⁶⁴ Kézírással.

72.
1991. március 8.

Antall József levele George Bush amerikai elnöknek,
John Major Nagy-Britannia és Észak-Írország miniszterelnökének,
illetve Brian Mulroney Kanada miniszterelnökének

Magyar Köztársaság Külügyminisztere

Antall József Úr
A Magyar Köztársaság
Miniszterelnöke

Budapest

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Az Öböl-háború befejezése nyomán kíváncsún látszik lépéseket tennünk annak érdekében, hogy a magyar külpolitika számára súlyponti országok vezetőinek figyelmét diplomáciai kezdeményezéssel ismét fokozottan a közép-kelet-európai sorsdöntő változásokra és a régióban végbemenő előremutató fejleményekre irányítsuk.

A tűzszünet bejelentésével szinte egy időben George Bush amerikai elnök, a Fehér Ház közép-kelet-európai változások támogatásával foglalkozó nemzetközi konferenciáján az Egyesült Államok változatlan támogatási szándékáról biztosította a térség országait. Ez is jelzi, hogy a visegrádi csúcstalálkozó, a VSZ budapesti miniszteri ülése, a magyar–szovjet viszony új fejleményei és a térség általános folyamatai az amerikai kormányzat érdeklődésére tartanak számot. A fentiekre tekintettel javasolom, hogy a Bush elnökkel korábban sorra került levélváltások folytatásaként, Miniszterelnök Úr levélben tájékoztassa az amerikai elnököt az említett témákkal kapcsolatos magyar álláspontjáról. Ezt az is indokolja, hogy a Cseh és Szlovák, valamint a Lengyel Köztársaság vezetői gyakran élnek a Bush elnökkel való személyes érintkezés lehetőségével (telefonon, levélben, illetve látogatások során).

Javasolom továbbá, hogy Miniszterelnök Úr hasonló tartalmú levelet küldjön John Major brit és Brian Mulroney⁵⁶⁵ kanadai miniszterelnök számára. Mindkét kormány-

⁵⁶⁵ Martin Brian Mulroney (1939–) kanadai politikus. Kanada miniszterelnöke 1984. szeptember 17. és 1993. június 25. között.

fő érvényes magyarországi meghívása, illetve Miniszterelnök Úr ez év őszére tervezett hivatalos kanadai látogatásának előkészítése, valamint a velük való személyes kapcsolat megalapozása szintén alátámasztja a fenti javaslatot.

Miniszterelnök Úr leveleit nagykövetségünk útján juttatnánk el a címzettek számára.

Miniszterelnök Úr jóváhagyását kérve, mellékelem a levelek tervezetét.

Budapest, 1991. március 8.

Tisztelettel:

*Aláírás*⁵⁶⁶

(Dr. Jeszenszky Géza)

Öexcellenciája

George Bush úrnak,

az Amerikai Egyesült Államok elnöke

Washington, D.C.

Tisztelt Elnök Úr!

Engedje meg, hogy őszinte elismerésemet fejezzem ki Önnek abból az alkalomból, hogy az Egyesült Államok vezette nemzetközi koalíció sikeresen eleget tett az ENSZ Biztonsági Tanácsa által adott felhatalmazásnak, amelynek eredményeként Kuvait felszabadult és véget értek a háborús cselekmények az öböl térségében. Egyúttal ezúton is szeretném tolmácsolni Önnek legmélyebb együttérzésemet a Kuvait függetlenségének és szuverenitásának visszaállításáért folytatott harcokban elesett amerikai katonák halála miatt, örömmel tölt el, hogy a Magyar Köztársaság az ENSZ Biztonsági Tanácsa vonatkozó határozatait melletti kiállásával és a nemzetközi erőnek nyújtott támogatással jó ügygel azonosult. Ugyancsak jó ügynek tartom és azonosulok Elnök Úr március 6-i kongresszusi beszédével, amiben a közel-keleti tartós béke feltételeit vázolta fel. Az általam vezetett kormány nyilatkozatai a háború kezdete óta hasonló módon hangsúlyozták a palesztin kérdés rendezésének fontosságát és lehetőségét.

⁵⁶⁶ Kézírással.

A tűzszünet bejelentésével szinte egy időben örömmel értesültem Elnök úr nyilatkozatáról, amelyben az Egyesült Államok változatlan támogatásáról biztosította Kelet-Közép-Európa országainak gazdasági és politikai átalakulását. Engedje meg, hogy egy súlyos nemzetközi válság lezárásakor röviden tájékoztassam önt kormányom álláspontjáról néhány, régióink helyzetével összefüggő kérdéssel kapcsolatban, amelyek Elnök Úr érdeklődésére tarthatnak számot. 1991 február végére napirendre került a hidegháború korszakából ránk maradt, érdekeinkkel, szuverenitásunk szabad gyakorlásával ellentétben álló szerződés, s annak intézményeinek fokozatos, minden ország által elfogadható ütemű felszámolása. Megítélésünk szerint ebben kulcsfontosságú szerepet játszott a Magyar Köztársaság kormányának a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testület 1990. júniusi moszkvai ülésén előterjesztett kezdeményezése, a külügyminiszterem által szeptemberben, New Yorkban képviselt határozott kiállítás, Lengyelország és Csehszlovákia fokozatosan csatlakozó álláspontja, valamint az a tény, hogy a szovjet fél felismerte a helyzet tarthatatlanságát és ennek következtében rugalmas magatartást tanúsított.

Az 1990 novemberéről – szovjet kérésre – elhalasztott, 1991. február 25-én magyar javaslatra külügy- és honvédelmi miniszteri szinten, Budapesten megtartott soron kívüli PTT-ülés történelmi jelentőségű döntést hozott a VSZ katonai struktúrái és a Szerződés keretein belül folyó katonai együttműködés, a vonatkozó megállapodások 1991. március 31-ig történő megszüntetéséről. E döntés teljes összhangban áll Helsinkin és Párizs szellemével, s megfelel az összeurópai folyamatokban elért előrehaladásnak, az európai kooperatív biztonsági rendszer megteremtése irányába mutató törekvéseknek.

A Varsói Szerződés katonai szerveinek és struktúráinak, a Szerződésen belüli katonai együttműködésnek a felszámolása az utolsó előtti állomás a Varsói Szerződés megszüntetése felé vezető úton. Magyar részről más tagállamokkal együtt el kívánjuk érni, hogy a Szerződés és a politikai együttműködésnek a VSZ által intézményesített formái még ebben az évben, de legkésőbb 1992 tavaszáig, a helsinkin utóatlakozó kezdetéig megszűnjenek. Az erről szóló döntést várhatóan a Politikai Tanácskozó Testület 1991. július 1-ig megtartandó prágai ülése hozza meg.

A Magyar Köztársaság, a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság és a Lengyel Köztársaság között kialakulóban lévő együttműködés már a kelet- és közép-európai partnereinkkel való új típusú kapcsolatok formálására irányuló törekvésünk része. A három hasonló fejlődési szakaszban lévő ország elnökei és miniszterelnökei által február 15-én, Magyarországon aláírt két nyilatkozat megfogalmazza az érintett országok arra vonatkozó közös szándékát, hogy együttműködjenek a belső feladatok megoldása és az összeurópai Integrációs folyamatokba való bekapcsolódás során, amelynek végső célja az Európai Közösségekhez való csatlakozásunk. Együttműkö-

désünket az élet szinte minden területén fejleszteni kívánjuk. A biztonsági vonatkozású kérdéseket a kétoldalú szerződések körébe utaljuk. Az együttműködés egyes kérdéseinek meghatározásában nem zárkozunk el térségünk más államainak bevonásától sem.

Bár többször is hangsúlyoztuk, hogy a háromoldalú együttműködés célja nem egy zárt regionális szervezet létrehozása és nem irányul senki ellen, a találkozót követően bizonyos fenntartás volt tapasztalható néhány ország részéről. Ezzel összefüggésben is szeretném hangsúlyozni, hogy mint ön is tudja, Magyarország a VSZ felbomlásával és a háromoldalú együttműködés kialakításával egy időben megfelelő figyelmet fordít arra is, hogy a Szovjetunióval, szomszédjával és egyik legjelentősebb gazdasági partnerével miképpen alakítsa jövőbeni kapcsolatait.

Reménykeltő, hogy a szakértői tárgyalásokon jelentős előrehaladást értünk el a két ország kapcsolatait hosszú távon szabályozó új magyar–szovjet alapszerződés szövegének egyeztetésében. Ennek a kölcsönös biztonsági garanciákat is tartalmazó dokumentumnak az aláírására várhatóan ez év tavaszán kerül sor, amikor Moszkvában találkozom Gorbacsov elnökkel. A magyar–szovjet kapcsolatok átfogó rendezésével összhangban, a szovjet csapatok kivonása Magyarország területéről a kidolgozott ütemtervnek megfelelően, rendben zajlik. Az ezzel kapcsolatos pénzügyi elszámolási kérdésekben is közelednek az álláspontok.

Komolyan aggasztja azonban országunkat a Szovjetunióban tovább mélyülő politikai és gazdasági válság és a visszarendeződés jelei. Sajnálatos, hogy a demokrácia és a piacgazdaság iránt elkötelezett, jeles szovjet személyiségek fokozatosan elvesztik befolyásukat, kiszorulnak a hatalomból. A központ és a köztársaságok konfliktusa olyan stádiumba jutott, amely az erőszakos megoldás veszélyét rejt magában. Úgy gondolom azonban, hogy a tagköztársaságok új szövetségbe tömörítése a központ által jelenleg szorgalmazott feltételekkel nem hozhat megnyugtató és tartós megoldást.

Ebben a helyzetben kapcsolataink és gazdasági pozícióink megőrzésére, lehetséges stabilizálására törekszünk a Szovjetunióval. Ennek érdekében a szövetségi vezetés mellett bővíteni kívánjuk kapcsolatainkat a tagköztársaságokkal, elsősorban az Orosz Föderációval, Ukrajnával és a balti köztársaságokkal, természetesen oly módon, hogy azzal ne rontsuk az unió belső ügyei békés rendezésének esélyeit.

Szomszédaink közül – Ausztria mellett – évtizedek óta Jugoszláviával volt legharmonikusabb a kapcsolatunk. Érdekeltek vagyunk az együttműködés fejlesztésében mind a szövetségi állammal, mind annak tagköztársaságaival. Az ország népeinek törekvéseit tiszteletben tartva, nem kívánunk beavatkozni az államszövetség belső vitáiba. Nem érdekünk Jugoszlávia destabilizálása, tartózkodunk attól, hogy a belső folyamatokat akár gátoljuk, akár ösztönözzük. Tisztáztuk a jugoszláv szövetségi

kormányral a horvátországi fegyvereladás okozta félreértéseket, felszámoltuk a feszültség okait, levontuk a szükséges következtetéseket. Egyúttal megteremtettük a biztosítékokat arra, hogy hasonló incidens magyar fél hibájából többé ne fordulhasson elő. Sajnos ezzel egyidejűleg a szerbiai konzervatív kommunista erők a fegyvereladást ürügyként felhasználva hangulatot próbáltak kelteni Magyarország, illetve a Jugoszláviában élő magyar kisebbség ellen. Miközben készek erőszakkal is elfojtani a demokratikus törekvéseket Szerbiában, más tagköztársaságokban pedig a demokratikusan megválasztott kormányok megdöntésére készülnek.

Szándékaink és erőfeszítéseink ellenére sem következett be kapcsolataink akut problémáinak rendezése Romániával, jóllehet ez a két ország népeinek elsőrendű érdeke. A feszültség fennmaradása mögött – véleményem szerint – elsősorban Románia elmaradottabb társadalmi berendezkedésében, a két ország között a parlamenti demokrácia és a piacgazdaság megteremtésében, valamint az emberi jogok (beleértve a romániai magyar nemzeti kisebbség jogait) érvényesítésében meglévő különbségek állnak. Bármennyire is leszűkítik Románia felelős kormányzati tényezői azon kérdések körét, amelyben a két ország közötti párbeszédet megengedhetőnek tartják, kormányom változatlanul fontosnak ítéli meg a tárgyalási fórumokat. Teszi ezt annak ellenére, hogy véleményünk szerint az eredmények elmaradása nem Magyarország jó szándékú és kiszámítható politikájának hiányával magyarázható. Felső szintű találkozókra is készek vagyunk, de erre magyarellenessé sajtókampányok közepette és a kisebbségek jogait elfogadhatatlan formában korlátozó alkotmány megszavazásával egyidejűleg nem kerülhet sor. Meggyőződésem, hogy a demokratikus értékek maradéktalan érvényre jutása Romániában meg fogja szüntetni az eltérő érdekek ideológiai alapokon nyugvó motiváltságát és a politikai gyakorlat jövőben remélhetőleg létrejövő közeledésére építve a jelenleginél összehasonlíthatatlanul kedvezőbb eséllyel láthatunk hozzá közös dolgaink kölcsönös érdekek figyelembe vételével történő rendezéséhez.

Kormányom ebben az összefüggésben is nagyra értékeli a demokratikus országok azon erőfeszítéseit, hogy segítséget nyújtsanak Romániának az emberi és polgári jogok érvényesítéséhez, beleértve a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak tiszteletben tartását is. Szeretném kifejezni abbéli reményemet, hogy – tekintettel a kelet-közép-európai régióban tapasztalható nemzetiségi problémákra – országa az eddig is tapasztalt határozottsággal lép fel az emberi jogok és az ennek részét képező kisebbségi jogok maradéktalan betartásáért. Meggyőződésem, hogy az emberi jogok kérdése a ma Európájában nem képezhet kizárólagosan belügyet, hiszen az emberi jogok maradéktalan érvényesülése – mint az a Párizsi Chartában is megfogalmazást nyert – a béke és biztonság lényegi feltétele.

Bulgária belső változásait, az ország külpolitikájának orientációváltását nagyra értékeljük. Az első valóban szabad választások remélhetően tovább erősítik a demokrácia európai térnyerését, amellyel egy időben napirendre kerülhet Bulgária Európa Tanácsbeli tagságának kérdése is. Kapcsolataink új alapokra helyezését rövidesen aláírásra kerülő Nyilatkozatban kívánjuk rögzíteni.

Szeretném remélni, hogy kormányom fentiekben kifejtett álláspontja elősegítheti az Egyesült Államoknak a térséggel, illetve annak egyes országaival fenntartott kapcsolatainak jövőbeni alakítását. Remélem továbbá, hogy a nem túl távoli jövőben ismét alkalmam lesz személyesen is áttekinteni Önnel kétoldalú kapcsolataink elmélyítésének és a nemzetközi élet kölcsönös érdeklődésre számot tartó kérdéseiben való együttműködésünk szélesítésének új formáit.

Budapest, 1991. március 10.

Tisztelettel:
(Antall József)

John Major úrnak,
Nagy-Britannia és Észak-Írország
Egyesült Királysága miniszterelnöke
London

Brian Mulroney úrnak,
Kanada miniszterelnöke
Ottawa

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Az öbölháború befejezése kapcsán ezúton szeretném tolmácsolni önnek a magyar nép és kormánya őszinte nagyrabecsülését azzal az áldozatos szerepvállalással kapcsolatban, amellyel a nemzetközi koalíció tagjaként az Egyesült Királyság Kanada hatékonyan hozzájárult Kuvait függetlenségének és szuverenitásának helyreállításához. Kérem, fogadja egyúttal legmélyebb együttérzésemet a harci cselekményekben elesett brit állampolgárok halála miatt.

Meggyőződésem, hogy a nemzetközi koalíció erőfeszítéseiben való közös részvételünk is határozott jele annak, hogy további széleskörű együttműködési lehetőségek

feltárására nyílik lehetőség mind kétoldalú kapcsolataink, mind a nemzetközi élet kedvező folyamatainak továbbvitele terén.

Az elmúlt időszakban ugyanakkor számos olyan fontos eseményre került sor Kelet-Közép-Európában, amelyek kihatásai a régió átalakulása mellett sorsdöntően befolyásolhatják az európai folyamatok kiteljesedését és minőségileg új lehetőségeinek intézményesítését.

(a Bush-levél 3. bekezdésétől az utolsó előtti bekezdéssel bezáróan)

A Major-levél utolsó bekezdése

Szeretném remélni, hogy kormányom fentiekben kifejtett álláspontja hasznosnak bizonyul Öfelsége Kormányának a térséggel, illetve annak országaival fenntartott kapcsolatai jövőbeni alakításához. Ezúton is szeretném megerősíteni magyarországi látogatásra szóló meghívását és remélem, hogy személyes találkozásunkra lehetőség szerint a nem távoli jövőben sor kerülhet.

A Mulroney-levél utolsó bekezdése

Szeretném remélni, hogy kormányom fentiekben kifejtett álláspontja hasznosnak bizonyul Kanada kormányának a térséggel, illetve annak országaival fenntartott kapcsolatai jövőbeni alakításához. Várakozással tekintek személyes találkozásunk lehetősége elé, amelyre remélem, hogy ez év őszén sor kerülhet.

Budapest, 1991. március 10.

Tisztelettel:

(Antall József)

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 2. d.

73.
1991. március 19.

Varga István leningrádi magyar főkonzul jelentése James Baker
amerikai külügyminiszter moszkvai látogatásáról

Magyar Köztársaság Főkonzulátusa

Szigorúan titkos!
Érvényes: 1991. április 30.
Leningrád, 1991. március 19.

Tárgy: Az amerikai külügyminiszter megbeszélései Moszkvában az észt, lett és litván képviselő vezetőkkel

7/SZT/1991

Készült: 3 példányban

Kapja: 2 pld. Központ

1 pld. saját

Készítette: Varga István

Gépelte: Vargáné

Dr. Jeszenszky Géza Úr
Külügyminiszter
Budapest

1991. március 14–16. között Moszkvában tárgyalt James Baker, az Egyesült Államok külügyminisztere.

Különös figyelmet érdemel, hogy az amerikai külügyminiszter nem hivatalos programja keretében találkozott a balti köztársaságok képviselőivel. A megbeszéléseken részt vett Endel Lippmaa⁵⁶⁷, az Észt Köztársaság keleti kérdésekkel foglalkozó minisztere, Jüri Kahn, az észt kormány moszkvai állandó képviselője, Jānis Peters⁵⁶⁸,

⁵⁶⁷ Endel Lippmaa (1930–2015) észt tudós, politikus. Az Észt Köztársaság tárca nélküli minisztere 1990. április 11. és 1996. augusztus 16. között, majd parlamenti képviselő 1996. és 1999. között.

⁵⁶⁸ Jānis Peters (1939–) lett költő, publicista, diplomata. A Lett Köztársaság kormányának meghatalmazott képviselője Moszkvában 1991 és 1992 között, majd rendkívüli és meghatalmazott nagykövét Oroszországban 1992 és 1997 között.

a lett Állandó Képviselet vezetője, valamint Egidijus Bičkauskas⁵⁶⁹, a moszkvai litván Állandó Képviselet vezetője. A találkozás precedens értékű, mivel eddig az amerikai adminisztráció magas beosztású képviselői inkább a szövetségi szintű vezetőket részesítették előnyben és tartózkodtak a köztársaságok képviselőivel való közvetlen kapcsolatoktól.

Az észet, a lett és a litván képviselőkkel folytatott megbeszélések tárgya alapvetően a balti köztársaságok függetlenségének visszanyerése érdekében a központ és a helyi köztársasági erők közötti tárgyalások problematikája volt. Gorbacsov elnök úgy tájékoztatta az amerikai külügyminisztert, hogy a szövetségi vezetés kész a párbeszédre, de úgy tapasztalják, a balti köztársaságok nem érdekeltek a tárgyalások megkezdésében. Az újdonság erejével hatott Bakerre a képviselőktől kapott tájékoztatás, hogy a balti országok régóta sürgetik a tárgyalásokat, és valójában a központ retrográd magatartásán múlik, hogy még mindig nem kezdődtek el a megbeszélések,

A balti köztársaságok képviselőivel való moszkvai találkozáson Baker megerősítette az Egyesült Államok hivatalos álláspontját, ami szerint országa nem ismeri el Észtország, Lettország és Litvánia csatlakozását a Szovjetunióhoz. A külügyminiszter kilátásba helyezte, az Egyesült Államok közreműködik abban, hogy a tárgyalások megkezdődhessenek a balti köztársaságok és Moszkva között, bár nem nevezte meg a támogatás konkrét formáját.

*Varga István*⁵⁷⁰

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 8. d.

⁵⁶⁹ Egidijus Bičkauskas (1955–) litván jogász. A Litván Köztársaság állandó képviselője Moszkvában 1990-ben, majd az oroszországi diplomáciai misszió vezetője 1993-ig.

⁵⁷⁰ Kézirással.

74.
1991. április 5.

A magyar Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának
értékelése a washingtoni magyar nagykövetség javaslatairól
a magyar–amerikai kapcsolatok fejlesztésére

I. Területi Főosztály

00517/1991

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig!
Címzett: Nagykövetség, Washington
Előadó: Emri István⁵⁷¹
Szűcs Ervin⁵⁷²

Tárgy: A nagykövetség értékelése és javaslatai a magyar–amerikai kapcsolatok fejlesztésére a következő 6–8 hónap során
Hivatkozási szám: 10/91 ottani SZT

I.

A nagykövetség hivatkozott számú jelentésében foglalt értékeléssel és javaslatokkal egyetértünk, azt jó alapnak tartjuk a magyar–amerikai kapcsolatok fejlesztése terén végzett követségi munkához. A Külügyminisztérium illetékes osztályaival egyeztetve a jelentés egyes pontjaihoz az alábbi megjegyzéseket tesszük.

1. A megfogalmazott politikai célkitűzésekkel egyetértünk. A csehszlovák és lengyel missziókkal fenntartott kapcsolatoknál vegyék figyelembe a visegrádi találkozó dokumentumait, melyet a mostani postában küldünk. Kérjük, hogy a konzultációkról folyamatosan jelentsenek, közös akciót csak a központ előzetes hozzájárulásával kezdeményezzenek.

⁵⁷¹ Emri István főelőadót 1990. júliusban áthelyezték a Protokoll Főosztályról az I. Területi Főosztályra.

⁵⁷² Szűcs Ervin 1992 és 1996 között dolgozott Magyarországon washingtoni nagykövetségén.

2. A nagykövetség tekintse kiemelt feladatának Göncz Árpád köztársasági elnök és Somogyi Ferenc államtitkár májusi, illetve júniusi látogatásának előkészítését. Várjuk konkrét javaslatokat a magyar intézmények és amerikai partnereik közötti kapcsolatok kiépítésére.

Egyetértünk megjegyzésükkel, hogy a különböző pártok, társadalmi és szakmai szervezetek kétoldalú kapcsolataikat közvetlenül szervezzék. A külképviseletek általános feladatai közé tartozik azonban a kiutazó delegációk munkájának támogatása. Kérjük, hogy a továbbiakban is fokozott figyelemmel segítsék a parlamentben képvisellel rendelkező pártok, köztük az ellenzéki pártok kiutazó delegációinak tevékenységét.

3. A biztonság- és katonapolitikai javaslatukat továbbítottuk a Honvédelmi Minisztériumnak és javaslatot tettünk kétoldalú konzultáció kezdeményezésére.

4. A nagykövetségnek az amerikai magyarság körében eddig elvégzett munkája pozitívan értékelhető. Reálisnak tartjuk feladattervüket.

Továbbra is igényeljük az Amerikai Magyar Koalíció (és egyes szervezetei) részletesebb bemutatását, konkrét igényeinek, javaslatainak megismertetését, illetve a többi magyar szervezetre, illetve intézményre (pl. magyar nyelvű iskolák, egyéb oktatási formák, kulturális intézmények stb.) vonatkozó folyamatos érdemi információt is.

Kérjük továbbá, hogy a nagykövetség fordítson különleges figyelmet a velünk szomszédos országok külképviseleteinek, sajtótudósítóinak, emigrációs és egyéb szervezeteinek az Egyesült Államokban kifejtett és a magyarországi nemzeti kisebbségekkel, valamint a határainkon túl élő magyar nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos mindennemű tevékenységére. Az e téren szerzett tapasztalataikról, információikról is folyamatosan tájékoztassák a központot.

A párhuzamosságok elkerülése érdekében fontosnak tartjuk, hogy a nagykövetség az amerikai magyarsággal fenntartott kapcsolatai során folyamatosan egyeztessen New York-i főkonzulátusunkkal.

5. A Sajtófőosztály értékelése szerint a nagykövetség elmúlt időszakban végzett tájékoztató tevékenysége és az ezzel kapcsolatos jelentő munkája is igényes és példaeértékű volt. A jelentés a tájékoztatáspolitikai céljainkkal összhangban határozza meg a következő időszakra érvényes feladatokat.

A Sajtófőosztály kiemelt figyelmet fordít a washingtoni nagykövetség információs igényeinek kielégítésére. Kéri, hogy folyamatosan jelezzék igényeiket a tájékoztató munkájuk kinti és itthoni infrastruktúrájának alakítása területén.

A Sajtófőosztály várja javaslatokat egy-egy fontosabb témakörrel (privatizáció, nemzetiségi politika, környezetvédelem stb.) kapcsolatos összefoglaló elkészítésére.

Az egyesült államokbeli tájékoztatási tevékenység további erősítése érdekében, a megfelelő pénzügyi eszközök biztosításával fokozottabb szerepet szánunk New York-i ENSZ misszióknak, főkonzulátusunknak, valamint a felállításra kerülő Los Angelesi főkonzulátusnak.

A Sajtófőosztály kéri, hogy segítsék elő a Ganett Foundation⁵⁷³ vezetői augusztusi magyarországi tanulmányútjának előkészítését.

6. A nagykövetség konzuli tevékenysége jelentőségének megfelelő színvonalú. A jelentésben, valamint a konzuli jelentésben jelzett problémákat a Konzuli Főosztály igyekezett úgy felvetni az illetékes hatóságok felé (pl. útlevélkérelmek elbírálása), hogy valamilyen előrelépés történjen.

A kárpótlási törvény elfogadását követően pontos tájékoztatást kapnak a konkrét feladatokról, a végrehajtás határidejéről, módozatairól. Nincs kizárva annak szükségessége sem, hogy esetleg át kell majd szervezni a nagykövetség és a New York-i főkonzulátus munkarendjét, pótlólagos anyagi és személyi feltételeket biztosítva a munkához.

A nyugati parti képviselő létrejötte után a nagykövetség és a két főkonzulátus tegyen javaslatot tiszteletbeli konzuli hálózatunk kialakítására. A javaslatok összehangolása után, az egységes koncepció kialakítását követően kerüljön majd csak sor az átgondolt személyi javaslatok megtételére.

Az Igazságügyi Minisztérium foglalkozik a bűnügyi jogsegélyegyezmény amerikai tervezetének vizsgálatával. Tudomásunk szerint a nem távoli jövőben sor kerülhet majd a két fél álláspontjának kölcsönös egyeztetésére is.

A pannon kincsekkel kapcsolatos kormányhatározat alapján New York-i főkonzulátusunk előzetesen jelezte az illetékes bíróságnál perbelépési szándékunkat.

7. A kultúra és oktatás, valamint a vonatkozó politikai, gazdaságpolitikai feladatokhoz kiegészítésül:

- a kormányközi tudományos-műszaki egyezmény keretében (az elsősorban kormányzati, állami intézmények részvételével) folyó kutatási-fejlesztési projektek végrehajtásának nagykövetségi menedzselése,

- a tudományos kutatás és technológiafejlesztés területén az intézményközi kapcsolatoknak nagykövetségi segítése,

- a működő tőke magyarországi lehetőségei között a kutatási-fejlesztési szektor értékeinek és érdekeinek „propagálása”, ugyanez a kockázati tőke esetében.

⁵⁷³ A Gannett Foundation alapítvány támogatja a nonprofit tevékenységeket azokban a közösségekben, ahol a Gannett Company üzleti tevékenységet folytat. Alapítása óta több mint 170 millió dollárt adott több ezer jótékonsági projekthez.

II.

A januári és a márciusi postával felterjesztett jelentésekkel kapcsolatban az alábbi értékelést adjuk.

– Az öbölháborúval és annak politikai-gazdasági hatásával kapcsolatos jelentések színvonalas értékelést adtak a háború háttéréről és várható következményeiről (6/2/1991; 6/1991; 6/1/1991; 6/3/1991).

– A szovjet belső helyzet alakulásával foglalkozó szignalizáló jelentéseket fontosnak ítéljük (22/1991; 22/1/1991; 15/1991), jól összefoglalják a témákkal kapcsolatos amerikai véleményeket, kérjük, hogy a leíró jelentéseket összefoglaló, elemző rész is egészítse ki a jövőben. Kérjük, hogy folyamatosan is jelentsenek a Szovjetunió belüli fejleményeket érintő kormányzati és kongresszusi álláspontokról.

– Az Atlanti Tanács Magyarországról szóló dokumentumai – különösen a magyar nyelvű mellékelt összefoglalóval – fontos adalékot jelentenek az USA-ban Magyarországról kialakult kép jobb itthoni megértéséhez.

Jelentőségének megfelelően követte nyomon a nagykövetség a lengyel adósság elengedésének körülményeit, elemezte annak várható hatását. A kormány továbbra is fenntartja a magyar adósság törlesztésének eddig követett politikáját. Kérjük, hogy a téma felmerülése esetén ezt nyomatékosan képviseljék.

A 29/1991 számú jelentésüket, 375. és 399. számú faxaikat és a 171. számú táviratukat a Biztonságpolitikai és Leszerelési Főosztály hasznosította, a jövőben is számítanak hasonló jelentésekre.

Kérjük, hogy a nagykövetség fordítson külön figyelmet a következő témákra:

- Fegyverzetkorlátozási tárgyalások alakulása.
- A különböző nemzetközi vonatkozású kérdésekben elfoglalt amerikai álláspont.
- A NATO jövőjére vonatkozó amerikai elképzelések.
- A Nyugat-európai Unió katonai szerepének USA-beli megítélése.

A főosztály külön táviratban pontosítja kéréseit.

Budapest, 1991. április 5.

Várkonyi László
főosztályvezető

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 9. d.

75.
1991. április 24.

Meiszter Dávid külügyminisztériumi helyettes államtitkár
megbeszélése Charles H. Thomasszal, az Amerikai Egyesült
Államok budapesti nagykövetével

Meiszter Dávid
881/M.D.

Szigorúan titkos!
Kapja: Jeszenszky G. úr
Katona T. úr
Somogyi F. úr
Szokai I. úr
Várkonyi I. úr
Körmendy I. úr
Hajgató J. úr
Bába I. úr
Monori I. úr
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Eszmecsere USA nagykövettel

Április 19-én C. H. Thomas⁵⁷⁴ az USA budapesti nagykövete ebéden látott vendégül. A találkozó során kezdeményezésére eszmecserét folytattunk:

- a hagyományos fegyverzetek csökkentéséről szóló szerződés (CFE) életbe léptetésével kapcsolatos problémákról;
- NATO politikáinkról és a kapcsolattartás kérdéseiről;
- a szovjet–magyar alapszerződésről;
- a szovjet csapatok kivonulása befejezésével kapcsolatos rendezvényekről;

⁵⁷⁴ Charles H. Thomas (1934–1998) amerikai diplomata. Karrierjét 1959-ben kezdte, tíz évet Dél-Amerikában töltött el. A hetvenes években Lisszabonban szolgált. 1990. július 2. és 1994. január 11. között az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövete volt, egyben az Amerikai Egyesült Államok különmegbízottja Jugoszlávia térségére. Jelentős szerepe volt, hogy az egymással szembenálló boszniai szerbek és muzulmánok tárgyalóasztalhoz ültek 1995-ben.

– a csehszlovák–lengyel–magyar együttműködésről.

A nagykövet átadta a CFE szovjet megsértésével kapcsolatos amerikai álláspon-
tot és javaslatot. Kérte azzal kapcsolatos észrevételeinket. Tájékoztattam őt a Nyu-
gat-Európával kapcsolatos kezdeményezésünkéről és átadtam Dumas miniszternek
megküldött ezzel kapcsolatos javaslatunk szövegét. A javaslat gyors átfutása alapján
pozitívan reagált arra. Mint mondotta, ilyen kezdeményezésekkel Magyarország
szép csendben belefonódik az európai biztonsági struktúrákba.

Az első három témakörben részletesen tájékoztattam őt a magyar álláspontról.
Minden vonatkozásban egyetértett a kifejtettekkel. A NATO-val való kapcsolattar-
tást illetően érzékeltette, hogy ehhez egy liaison officer Brüsszelben (a bilaterális
nagykövetségünk) aligha elégséges.

A kapcsolatok lehetséges intenzitása minden bizonnyal indokoltá tesz egy ki-
sebb missziót.

Saját kezdeményezésére felvetette, hogy a szovjet csapatok kivonulásának befe-
jezését méltóságteljesen „trombitaszó” nélkül kellene megünnepelnünk. Közbe-
vetésemre, hogy ezt is olyan civilizáltan szeretnénk csinálni, mint a VSZ katonai
integrációjának felszámolását, azonnal felvázolta az általa kívánatosnak tartott
koreográfiát:

1. Központi búcsúztatás megfelelő külsőségek közepette;
2. kormányfői beszéd, amelyben ki kellene emelni, hogy e lépés eldöntése állam-
férfiúi bölcsességről és felelősségérzetről tanúskodik és illusztrálja az új európai biz-
tonsági struktúra iránti elkötelezettséget.

A hármas együttműködéssel kapcsolatos érdeklődésére elmondtam, hogy annak
a három ország kapcsolataiban játszott egyértelműen pozitív szerepe (az együttmű-
ködés szférái, a szomszédságból, közelségből „természetesen” adódó területek) mel-
lett bizonyos gondok is vannak:

ad.1. Tapasztaljuk, hogy a hármas együttműködés léte egyes országok számára
– amelyek féltik a Nyugat-Európában kialakult és jól működő integrációkat az új
jövevényektől – jó alapul szolgál arra, hogy „eltartsák maguktól” a közép-kelet-euró-
pai országokat és hogy reintegrálódásuk ütemét a leglassabban haladó sebességéhez
igazítsák.

ad.2. Tapasztaljuk, hogy egyik partnerünk – Lengyelország – igyekszik e hármas
együttműködésnek katonai-védelmi dimenziót adni. A három ország között kereszt-
be kötendő kétoldalú szerződésekre tett javaslatuk szabályos kis VSZ-t eredmé-
nyezne, ami véleményem szerint a régióban nagyon rossz visszhangot váltana ki és
ellentétes lenne egész biztonságpolitikai koncepciónkkal.

A nagykövet egyetértett fejtegetéseimmel és azt mondta, hogy miniszterelnökünk erre kitalált egy csodás kifejezést: klub. Javaslat, hogy tartsuk magunkat a kifejezéshez mind formailag, mind a tartalom szempontjából.

Budapest, 1991. április 24.

*Meiszter Dávid*⁵⁷⁵

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 9. d.

⁵⁷⁵ Kézírással.

76.
1991. június 7.

Várkonyi László külügyminisztériumi főosztályvezető jelentése
Dan Quayle, az Amerikai Egyesült Államok alelnökének
magyarországi látogatásáról

Szigorúan titkos!
Érvényes visszavonásig!

Székely Árpád úr
Kormánytanácsos
Miniszterelnöki Hivatal
Budapest

Tárgy: Quayle amerikai alelnök látogatása

Kedves Árpád!

Szíves felhasználás céljából mellékelten küldöm Dan Quayle amerikai alelnök magyarországi látogatásáról szóló jelentésünket.

Budapest, 1991. június 7.

Üdvözlettel:

*Várkonyi László*⁵⁷⁶
főosztályvezető

⁵⁷⁶ Kézírással.

Jelentés Dan Quayle, az Amerikai Egyesült Államok alelnöke
magyarországi látogatásáról

Dan Quayle, az Amerikai Egyesült Államok alelnöke Dr. Antall József miniszterelnök és Szabad György az Országgyűlés elnöke meghívására 1991. június 4-én hivatalos látogatást tett Magyarországon. Tárgyalásokat folytatott Antall József miniszterelnökkel, találkozott Göncz Árpád köztársasági elnökkel és Szabad Györggyel, az Országgyűlés elnökével. Látogatása alkalmával kormányközi egyezmények aláírására került sor az amerikai Trade and Development Program megvalósíthatósági tanulmányainak finanszírozásáról. Ellátogatott a Nemzetközi Menedzserképző Központba⁵⁷⁷, ahol találkozott a Magyar–Amerikai Vállalkozási Alap⁵⁷⁸ vezetőivel és más magyar üzletemberekkel.

Antall József miniszterelnökkel folytatott megbeszélésein az amerikai alelnök kifejtette, hogy az Egyesült Államok nagyra értékeli a Magyarországon lezajlott változásokat. Megítélése szerint Magyarország a térség országai között élenjáró szerepet játszik a politikai és gazdasági átalakulásban. Különösen figyelemre méltónak ítélte a rendszerváltozás folyamatának gyorsaságát. Az Egyesült Államok Magyarországot baráti országnak tekint. S noha az utóbbi hónapokban Washington figyelme a Perzsa-öböl térségére irányult, a közép-kelet-európai térségről, így Magyarországról sem feledkezik meg és kész mindennemű támogatás biztosítására.

Antall József miniszterelnök a kétoldalú kapcsolatokról szólva utalt elmúlt évi Egyesült Államokbeli látogatására és a két ország barátsága melletti személyes elkötelezettségére. Kiemelte a gazdasági együttműködés fontosságát. Rámutatott arra, hogy kereskedelmi forgalmunk az elmúlt két évben évente 8%-kal növekedett. Az Egyesült Államok az első számú külföldi befektető Magyarországon (700 millió USD). Ez több mint [a] fele a volt kommunista táborban történt beruházásoknak. Ugyancsak jellemző, hogy a befektetők között kiemelkedő nagy cégek szerepelnek, mint a General Motors⁵⁷⁹

⁵⁷⁷ Nemzetközi Menedzserképző Központ létrehozásának célja, hogy rendezvényeivel megteremtse a közeget az információk áramlásának a személyes kapcsolatteremtés révén.

⁵⁷⁸ A Magyar–Amerikai Vállalkozási Alap az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa által, 1989-ben elfogadott, Támogatás a Kelet-európai Demokráciának (Support for East European Democracy – SEED) Törvény alapján létrehozott szervezet. Az alap célja a magánvállalkozások előmozdítása Magyarországon.

⁵⁷⁹ A General Motors Company-t (GM) William C. Duran alapította az Amerikai Egyesült Államokban 1908-ban. A világ egykor második legnagyobb autógyári vállalatcsoportja volt a Toyota után az eladott mennyisége alapján.

és a Ford⁵⁸⁰. Fontosnak tartanánk, hogy a két kormány között átfogó gazdasági-kereskedelmi megállapodásra kerüljön sor. Politikai és üzleti kapcsolataink elmélyítéséhez további ösztönzést adna annak az amerikai törvényjavaslatnak az elfogadása, mely mentesíti Magyarországot a Jackson–Vanik módosítás⁵⁸¹ hatálya, valamint a „nemzetközi kommunizmus ellenőrzése alatt álló” és „nem piacgazdaságú” országgént történő minősítése alól. Ez utóbbit nemcsak gazdasági, hanem morális és presztízskérdésnek is tekintjük. A Vállalkozási Alap tevékenysége az utóbbi időben felgyorsult. Szeretnénk, ha mielőbb megindulna a SEED keretében általunk javasolt projektekre jóváhagyott összegek folyósítása. Jónak tartjuk az együttműködést a terrorrelhárítás, a kábítószer-kereskedelem elleni közös fellépés terén, a magyar belügyi szervek szakmai képzésében és technikai támogatásában. Bővíteni kívánjuk az együttműködést katonai téren is, intézményesíteni a konzultációkat a védelmi minisztériumok között, elsősorban a nemzetközi biztonságot érintő kérdésekről. Szívesen vennénk további felkészítési támogatást bizonyos nemzetközi akciókban (pl. békefenntartó erők) való részvételünkhöz.

Quayle alelnök a kétoldalú kapcsolatok kérdéseire reflektálva megjegyezte: jó esélyt lát arra, hogy Magyarországot rövidesen kivonják a Jackson–Vanik módosítás hatálya alól. Örömmel nyugtázta az amerikai üzletemberek növekvő érdeklődését Magyarország iránt. Hozzátette, hogy a befektetők számára alapvető fontosságú a magyarországi tulajdonjogok kérdésének végleges tisztázása. Támogatja a védelmi minisztériumok közötti együttműködést és ennek kapcsán említést tett Donald Atwood⁵⁸², a védelmi miniszter első helyettese júliusi magyarországi látogatásáról.

Antall József miniszterelnök a továbbiakban a magyar külpolitika főbb törekvéseit ismertette az alelnökkel. Szólt a Varsói Szerződés katonai szervezetének felszámolásáról és arról, hogy még ebben az évben sor kerül a politikai szervezet megszüntetésére is. Megszűnik a KGST, és Magyarország nagy súlyt helyez arra, hogy ennek a működésképtelen integrációnak ne legyen utódszervezete. Az európai biztonságról szólva rámutatott, hogy noha Magyarország nem lehet a NATO tagja, a szervezetet az európai biztonsági rendszer alapkövének tekinti. Külpolitikánk sarokköve a transzatlanti gondolat gyakorlati érvényesítése, Észak-Amerika és

⁵⁸⁰ A Ford Motor Company amerikai multinacionális vállalat, amelyet Henry Ford alapított tizenegy társával együtt 1903-ban. A világ második legnagyobb autógyárát hozták létre, melynek fejlődése szorosan összekapcsolódik az Amerikai Egyesült Államok 20. századi ipari fejlődésével.

⁵⁸¹ A Jackson–Vanik módosítás az 1974-es szövetségi kereskedelmi törvény olyan módosítása, amelynek célja az Amerikai Egyesült Államok kereskedelmi kapcsolatának befolyásolása olyan nem piacgazdasággal rendelkező országokkal (eredetileg a Keleti Blokk országaival), amelyek korlátozzák a kivándorlás szabadságát és az emberi jogokat.

⁵⁸² Donald Jesse Atwood Jr. (1924–1994) az Amerikai Egyesült Államok védelmi miniszterének első helyettese 1989. április 24. és 1993. január 20. között.

Európa együttműködése. Az amerikai jelenlétet Európában garanciális erőnek tartjuk. Csatlakozni kívánunk az Európai Közösségekhez: első lépésként társulási megállapodást kötünk, amely 1992-ben lép életbe.

Ez sem érintheti azonban hátrányosan az Egyesült Államokkal való szoros együttműködésünket. Kétoldalú alapszerződéseket kívánunk kötni számos országgal: folyamatban vannak az egyeztetések, például Franciaországgal és Németországgal. Eközben folyik a megállapodás véglegesítése a Szovjetunióval is. A Jugoszláviában zajló folyamatokat értékelve rámutatott, hogy a szuverén köztársaságok konföderációjaként létrejövő demokratikus Jugoszláviát tartjuk ideális modellnek. Hangsúlyozta továbbá, hogy Magyarország a cseh és szlovák ellentétben sem kíván szerepet vállalni.

A térségben a nemzeti kisebbségek kérdése nagy hangsúlyt kap. Történelmi okok miatt ez erősen foglalkoztatja a magyarokat, ezért nemzetközi fórumokon a problémákat mindig szóvá tesszük. Ennek azonban semmi köze a nacionalizmushoz.

A miniszterelnök tájékoztatást adott belső helyzetünkről.

Az új politikai intézményrendszer kiépítését követően a legnagyobb probléma a gazdaságban a tulajdonviszonyok rendezése maradt. Ennek kapcsán szólt a kárpótlási törvényről, illetve az Alkotmánybíróság azzal kapcsolatos állásfoglalásáról.

Biztató jelként említette meg, hogy az elmúlt évben 15.000 magánvállalkozás jött létre, valutatartalékaink a kormány egy éve alatt megháromszorozódtak, fizetési mérlegünk egyensúlyba került, kereskedelmi mérlegünk pozitív. Eközben hatalmas strukturális változtatásokat kellett végrehajtani, összeomlott a szovjet piac, a Szovjetunió részesedése kereskedelmi forgalmunkban 20% alá esett, tartozása eléri a 2 milliárd dollárt. Ennek kapcsán Antall József részletesen szólt a magyarországi élelmiszertermelés értékesítési gondjairól. Kifejtette, hogy a Szovjetunió Nyugat részéről történő jelentős támogatása rendkívül negatívan hathat Magyarország mezőgazdasági exportjára, ha a támogatás egy részét nem Magyarországon vásárolják fel. Nem kifizetjük a Szovjetunió támogatását, hiszen mi sem látunk más megoldást. Meg kell azonban találni a módját, hogy ebből a segítségből mi is részesedjünk.

E témával kapcsolatban Quayle rámutatott, hogy a Szovjetunió nem adományok útján válik stabil piaccá. A szovjet vezetésnek szembe kell néznie a piacgazdasági reformok és a demokratizálódás feladataival. Az Egyesült Államokban nagy ellenállásba ütközne, ha úgy adnának segílyt a Szovjetuniónak, hogy azt nem kísérnék komoly, radikális gazdasági és politikai reformok. Egy sor más olyan országnak is szüksége van segítségre, amelyek vállalják a reformok terheit. A Szovjetunióban egyelőre nem történnek tényleges változások. Az öt évre szóló 150 milliárd dolláros támogatás még csak elképzelés, aminek igen komoly feltételei vannak. Megerősítette ugyanakkor az amerikai vezetés azon szándékát, hogy együtt dolgozzon

a magyar kormánnyal a magyar piaci lehetőségek előmozdítása érdekében. Megjegyezte, hogy erről a kérdésről előző nap Kohl kancellárral is beszélt, aki szintén segítséget ígért.

Az amerikai alelnök a magyar külgazdasági törekvésekkel összefüggésben megemlítette az érzékeny technológiák exportjával kapcsolatos fenntartásaikat és kérte, legyünk óvatosak olyan szállítások esetében, mint amelyek például Líbiába irányulnak. A magyar miniszterelnök válaszában rámutatott, hogy a szóban forgó térségbe irányuló szállításainkat leállítottuk, még annak árán is, hogy ez több száz millió dolláros veszteséget jelentett számunkra. A kormány hivatalba lépése óta nem kötöttünk új szerződéseket Líbiával, legfeljebb korábbi megállapodások alapján, alkatermék-utánpótlásokról lehet szó.

A jövőben sem kívánunk katonailag érzékeny eszközöket válságövezetekbe szállítani. Maximálisan figyelembe vesszük az USA szempontjait. Tény azonban, hogy negyven éven keresztül a magyar hadiipar erre a térségre orientálódott. Atwood védelmi miniszterhelyettes látogatását abból a szempontból is nagyon fontosnak tartjuk, hogy tanácsokat kapjunk a magyar hadiipar átalakítására.

A közel-keleti térség említése kapcsán Quayle rövid tájékoztatást adott Baker külügyminiszter legutóbbi tárgyalásairól és az azokkal összefüggő várakozásokról. Rámutatott, hogy Irakot leszámítva gyakorlatilag mindegyik térségbeli állam győztesnek tekinti magát. Noha az öbölháború végeredménye történelmi lehetőséget biztosít a közel-keleti kérdés békés megtárgyalására, az egyeztetések rendkívül bonyolultnak ígérkeznek. Semmi sem indokolja az euforikus hangulatot, hiszen még a tárgyalási folyamatról sem sikerült megállapodni, nem beszélve tartalmi kérdésekről.

Quayle alelnök találkozott Szabad Györggyel, az Országgyűlés elnökével, aki a demokratikus politikai intézményrendszer kialakulásáról, a parlament működéséről, az elmúlt egy év tapasztalatairól adott részletes tájékoztatást. Kiemelte a törvényhozás szerepét a tulajdonviszonyok rendezésében, amivel összefüggésben az amerikai alelnök ez alkalommal is hangsúlyozta a kérdés tisztázásának elsőrendű fontosságát az amerikai vállalkozók szempontjából. Az Országgyűlés elnöke szólt a magyar Parlament nemzetközi tevékenységéről, valamint szerepvállalásáról abban, hogy Magyarország „hazatérjen” Európába.

Quayle alelnököt fogadta Göncz Árpád köztársasági elnök, aki a magyarországi belpolitikai helyzetet, gazdasági problémáinkat elemezte. Rámutatott a külföldi beruházások szükségességére és általában a nyugati segítség fontosságára. Quayle alelnök érdeklődésére röviden kifejtette a magyar álláspontot, a magyar–szovjet kapcsolatokat, a Szovjetunió belső helyzetét, a közös piaci törekvéseinket, valamint a jugoszláviai helyzet megítélését illetően.

A tárgyalások befejezését követően az amerikai alelnök kormányközi megállapodásokat írt alá a Trade and Development Program finanszírozásában elkészítendő megvalósíthatósági tanulmányokról.

Magyar részről a gázturbinás erőművek működésének felméréséről szóló 1 millió USD értékű megállapodást Bod Péter Ákos ipari és kereskedelmi miniszter, a szilárd és veszélyes hulladékok kezeléséről szóló 700.000 USD értékű megállapodást Keresztes K. Sándor környezetvédelmi miniszter, a repülőtéri hálózatok és szolgáltatások fejlesztéséről szóló 355.000 USD értékű megállapodást Siklós Csaba közlekedési, hírközlési és vízgazdálkodási miniszter írta alá.

Quayle alelnök látogatását a magyar–amerikai kétoldalú kapcsolatok és nemzetközi együttműködés elmélyítésének újabb fontos állomásának tekintjük. Amerikai részről megértéssel fogadták a gazdasági átalakítás érdemi támogatásával és Magyarország biztonsági helyzetének szélesebb összefüggéseivel kapcsolatban felvetett kérdéseket. A látogatás során ismét tapasztalható volt, hogy amerikai részről Magyarország politikai átalakulását lezártnak, belső helyzetünket szilárdnak értékelik. Ennek alapján is a kapcsolatok jövőbeni alakításában az érdemi támogatás szorgalmazására és a két ország közös nemzetközi fellépésének bővítésére vonatkozó magyar elképzelések kedvező fogadtatására számíthatunk.

Budapest, 1991. június 6.

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 8. d.

77.
1991. június 25.

A magyar Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának
összefoglalója Somogyi Ferenc külügyminisztériumi államtitkár
washingtoni tárgyalásairól

I. Területi Főosztály
Horváth Gábor
001258/1/1991.

Szigorúan titkos!
Készült: 15 példányban
Kapja: Jeszenszky Géza
Katona Tamás
Somogyi Ferenc
Szokai Imre
Meiszter Dávid
Peisch Sándor
Körmendy István
Náthon István
Monori István
Bába Iván
Szabó István⁵⁸³
Washington
Saját (3)

FELJEGYZÉS

Tárgy: Dr. Somogyi Ferenc államtitkár washingtoni tárgyalásai

Június 19–21. között tárgyalásokat folytatott Washingtonban Somogyi Ferenc államtitkár. A külügyminisztériumban fogadta Lawrence Eagleburger⁵⁸⁴, a külügyminisz-

⁵⁸³ Szabó István 1990. augusztus 1-től főosztályvezető-helyettes a IV. Területi Főosztályon (Albánia, Bulgária, Jugoszlávia, Románia, Görögország, Törökország, Ciprus), majd 1991. május 15-től a Főosztály ideiglenes vezetője.

⁵⁸⁴ Lawrence Sidney Eagleburger (1930–2011) az Amerikai Egyesült Államok külügyminiszterének első helyettese 1989. január 20. és 1992. december 8. között, majd az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere 1992. december 8. és 1993. január 20. között.

ter első helyettese, megbeszélést folytatott Richard Shifter⁵⁸⁵ emberi jogokat felügyelő külügyminiszter-helyettestel, John Wolffal⁵⁸⁶, az ENSZ politikai kérdéseit felügyelő főcsoportfőnökkel és Curt Kamman⁵⁸⁷ kétoldalú kapcsolatokat felügyelő csoportfőnökkel, valamint James Holmes-szal⁵⁸⁸, a politikai tervező részleg helyettes vezetőjével és munkatársaival. Tárgyalt továbbá Adrian Basorával⁵⁸⁹, a Nemzetbiztonsági Tanács szovjet és kelet-európai gazdasági ügyekért felelős igazgatójával és Lewis Libby⁵⁹⁰ védelmi államtitkárral. A Kongresszusban találkozott Richard Lugar és Paul Simon⁵⁹¹ szenátorral, a Szenátus, valamint Tom Lantos képviselővel, a Képviselőház külügyi bizottsága tagjával, továbbá John Ritch-csel⁵⁹², a Szenátus külügyi bizottsága SEED programot koordináló tanácsadói csoportjának helyettes vezetőjével. Megbeszélést folytatott Zbigniew Brzezinski volt nemzetbiztonsági tanácsadóval.

A megbeszélések során a kétoldalú viszony áttekintése mellett a Hetek londoni csúcstalálkozójával, Magyarország biztonsági helyzetével és biztonságpolitikai törekvéseivel, valamint a magyar–román viszony és a romániai magyarság helyzetével kapcsolatos kérdések álltak előtérben.

⁵⁸⁵ Richard Shifter (1923–) amerikai ügyvéd. Az Amerikai Egyesült Államok emberi jogokat felügyelő külügyminiszter-helyettese 1985. október 31. és 1992. április 3. között.

⁵⁸⁶ John Wolff (1906–2005) a Georgetown Egyetem Jogi Központ docenseként tevékenykedett haláláig, 2005. december 7-ig. Az Amerikai Egyesült Államok képviselő-helyettese az ENSZ Háborús bűnökkel foglalkozó Bizottságában. Továbbá az Igazságügyi Minisztérium nemzetközi joggal foglalkozó ügyek tanácsadójaként szolgált.

⁵⁸⁷ Curt Kamman (1939–) amerikai diplomata. Az Amerikai Egyesült Államok nagyköveteként szolgált Bolíviában, Chilében és Kolumbiában. 1991-ben George H. W. Bush elnök megbízásából újjáépítette a diplomáciai kapcsolatokat Lettországgal, Litvániával és Észtországgal.

⁵⁸⁸ James Holmes (1943–) amerikai diplomata. 1967-ben csatlakozott a külügyi szolgálathoz, és többször szolgált a tengerentúlon, többek között Pakisztánban, Új-Zélandon, Norvégiában és Lettországon. Az európai ügyekért felelős politikai tervező részleg helyettes vezetője 1988 és 1992 között.

⁵⁸⁹ Adrian Anthony Basora (1938–) amerikai diplomata. 1989-ben a Nemzetbiztonsági Tanács szovjet és kelet-európai gazdasági ügyekért felelős igazgatója. Ezt követően az Amerikai Egyesült Államok nagykövete Csehszlovákiában 1992. július 20. és 1992. december 31. között, majd az Amerikai Egyesült Államok nagykövete a Cseh Köztársaságban 1993. január 1. és 1995. július 15. között.

⁵⁹⁰ I. Lewis Libby (1950–) amerikai ügyvéd. Az Amerikai Egyesült Államok védelmi államtitkára 1989 és 1993 között.

⁵⁹¹ Paul Simon (1928–2003) amerikai demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1985. január 3. és 1997. január 3. között.

⁵⁹² John Ritch (1943–) amerikai diplomata. Az Amerikai Egyesült Államok Szenátusa Külügyi Bizottságának főtanácsadója. A főtanácsadói posztra először 1972-ben kérte fel J. William Fulbright. Tevékenységének középpontjában Európa, a NATO és a kelet–nyugati fegyverkorlátozási erőfeszítések állnak. 1989-ben elkészítette a *Támogatás a kelet-európai Demokráciának (SEED)* című törvényjavaslatot, amely nyomán a korábban szovjet befolyás alatt álló új demokráciák amerikai támogatásban részesültek.

I.

A kétoldalú kapcsolatokról szólva Somogyi államtitkár szorgalmazta az amerikai törvények, elsősorban az 1974. évi kereskedelmi törvény IV. fejezete, Magyarországot a „nemzetközi kommunizmus befolyása alatt álló” és „nem piacgazdálkodású” országgént minősítő besorolása eltörlését. Eagleburger rámutatott, hogy a kormányzat ezt támogatja, a késedelem adminisztratív okokra vezethető vissza. A Kongresszusban sem várható ellenvélemény, az adminisztráció arra törekszik, hogy a Magyarország és Csehszlovákiát mentesítő Gibbons–Crane törvényjavaslat a kongresszusi szünet előtt elfogadásra kerüljön. Ritch megerősítette a Kongresszus mindkét házában várható pozitív magatartást.

Somogyi államtitkár felvetette a magyar–amerikai vízumrendszer további könnyítésére vonatkozó magyar igényt. A jelenleg 8 országra érvényes kísérleti vízummentességi program tapasztalatainak összegzésekor számítunk arra, hogy amerikai részről megfontolják a program Magyarországra történő kiterjesztését. Elképzelhetőnek tartjuk a vízummentesség fokozatos megvalósítását, amelynek keretében elsőként a diplomata és szolgálati útlevelek vízummentessége kerülhetne bevezetésre. Kamman csoportfőnök elmondta, hogy az elutasított vízumkérelmeknek az összes vízumkérelemhez viszonyított aránya alapján rangsorolják az országokat, s e téren Magyarország besorolása nem kedvező, ígéretet tett a fokozatosságra vonatkozó felvetés megvizsgálására (a kísérleti program 1991. szeptember 30-án jár le, amerikai reagálásra az ezt követő értékelés részeként számíthatunk).

Somogyi államtitkár hangsúlyozta a törvényhozási kapcsolatok elmélyítésének jelentőségét. Azok a kongresszusi hatáskört is érintő (fenti) nyitott kérdések rendezésében is fontos szerepet játszhatnak. Javasolta, hogy a Kongresszus két háza vezetői vezette küldöttség tegyen hivatalos látogatást Magyarországon (utoljára 1979-ben került sor ilyen szintű látogatásra). Elismerően nyilatkozott a kongresszusi Task Force⁵⁹³ által az Országgyűlés számára nyújtott szakmai és technikai támogatásról. A kongresszusi tárgyalópartnerek kedvezően fogadták a felvetést.

(Lantos jelezte, hogy 1992 januárjában küldöttség élén magyarországi látogatást tervez. Hangsúlyozta, hogy az 1991 augusztusában Budapesten megrendezendő ASPEN⁵⁹⁴ konferenciára érkező szenátorok és képviselők számára is magas szintű programra számítanak.

⁵⁹³ A Task Force munkacsoportot jelent. A kormányban vagy az üzleti életben a munkacsoport egy ideiglenes szervezet, amelyet egy adott probléma megoldására hoztak létre, ad hoc bizottságnak tekinthető.

⁵⁹⁴ Az American Society for Parenteral and Enteral Nutrition – ASPEN orvosokból, ápolónőkből, dietetikusokból, gyógyszerészekből álló társaság. Táplálkozási nehézségekkel küzdő beteg számára nyújt segítséget. Célja a betegellátás javításának előmozdítása a tudomány segítségével.

A Nemzetbiztonsági Tanácsban és a Külügyminisztériumban felvetették az érdemi politikai és gazdasági eszmecserék, konzultációs rendszer kialakulásának gondolatát. Basora rámutatott, hogy Magyarország Szovjetunióval kapcsolatos ismeretei és tapasztalatai támogatást jelentenének az amerikai döntéshozók munkájához. Egyúttal lehetőséget kínálta az Egyesült Államok számára a Szovjetunió bizonyos kérdésekben történő (magyar érdekeknek megfelelő) befolyásolására is. Holmes-szal megállapodás született arról, hogy Somogyi államtitkár az ENSZ közgyűlésen való részvétele esetén Washingtonban folytatná a politikai tervező részleggel megkezdett konzultációt. Somogyi államtitkár megerősítette Denis Ross⁵⁹⁵ igazgató korábbi meghívását és szóbeli meghívást adott át Holmes-nak. Eagleburger is támogatásáról biztosította az elképzelést és javasolta, hogy közösen kerüljön kidolgozásra a széles körű és rendszeres konzultáció mechanizmusa.

Az államtitkár szóbeli meghívás átadását kérte Ronald Lehman-nak⁵⁹⁶, a Fegyverzetkorlátozási és Leszerelési Hivatal (ACDA) vezetőjének, amelyre Kamman ígéretet tett. Eagleburger jelezte, hogy várhatóan szeptemberben Budapestre látogat.

Ritch részletes tájékoztatást adott a SEED-II. törvény helyzetéről. Az 1992-es pénzügyi évre (1991. október 1-től) szóló előirányzatnak a Szenátus külügyi bizottságában történt jóváhagyása után a tervezet néhány héten belül a Szenátus teljes ülése elé kerül. Az EBRD (70 millió USD) támogatása mellett a tervezet 400 millió USD összeget irányoz elő, amelyet kb. 100 millió USD összegű, egyéb forrásokból csereprogramokra fordítható, nem közvetlen SEED-keret egészít ki. Ritch szerint az összeg emelése nem várható. Felhasználását a Kongresszus az adminisztrációra bízta. A tervezet megfogalmazása szerint a támogatási keretek „minden európai volt kommunista ország” irányában felhasználhatók (ideértve a Szovjetuniót is). Bush elnök döntési hatásköre, hogy a szövetségi államok (Szovjetunió, Jugoszlávia) tagköztársaságai számára folyósít-e az adminisztráció támogatást. Az új megfogalmazás a kelet-közép-európai országok Szovjetuniótól való eltávolítása filozófiájának feladását jelzi. A Kongresszusban már vannak támogatói az új demokráciák támogatását alátámasztó új filozófiának, amely a biztonság szélesebb értelmezésén alapszik. Lényege, hogy a 300 milliárd USD összegű katonai költségvetéssel szemben a regionális fejlesztési programok bővítése jelentheti a jövőben a nagyobb biztonság garantálását. A Pentagon költségvetése egy részének SEED-keretekbe történő átutalása azonban csak a Szovjetunió következetes átfogó reformpolitikájának megvalósulásával

⁵⁹⁵ Dennis B. Ross (1948–) amerikai diplomata. George H. W. Bush elnöksége alatt politikai tervezési igazgató, Bill Clinton elnöki periódusa alatt különleges közel-keleti koordinátor. Továbbá Hillary Clinton külügyminiszter különleges tanácsadójaként is szolgált.

⁵⁹⁶ Ronald F. Lehman (1946–) az Amerikai Egyesült Államok Fegyverkorlátozási és Leszerelési Hivatalának (Arms Control and Disarmament Agency – ACDA) igazgatója 1989 és 1993 között.

kerülhet napirendre. Jelenleg a katonai költségvetés már megvalósított csökkentése és a szovjet törekvések nem egyértelmű megítélése ezt nem teszik lehetővé.

Shifter ismét felvetette a budapesti látogatásakor már javasolt elképzelését, mely szerint amerikai bírakat küldenének 8–10 hetes magyarországi szakmai képzési tanfolyamok megtartására. Jelezte, hogy az Igazságügyi Minisztériumban elsősorban technikai és anyagi támogatást szorgalmaztak, annak biztosítására azonban nincs lehetőség. Somogyi államtitkár ígéretet tett a felvetés továbbítására.

A gazdasági-üzleti lehetőségekről szólva Basora tájékoztatót, hogy a Magyarországon, Csehszlovákiában, Lengyelországban és Bulgáriában járt tényfeltáró szakértői delegáció jelentése pozitívan fogalmazott Magyarországgal kapcsolatban. Jelentésük, amely jelenleg Eagleburger és Baker, majd Bush elnök előtt van jóváhagyásra, a térség országai exporttevékenységének fokozására vonatkozó javaslatokat is tartalmaz. Példaként az amerikai és nyugat-európai exportkorlátok (acél, textil, mezőgazdasági termékek beviteli kvótái) felszámolására, valamint a műszaki segítségnyújtás bővítésére vonatkozó javaslatokat említette.

Lugar szenátor megfogalmazása szerint a tulajdonjogok tisztázása és a konvertibilitás megteremtése alapján számíthat Magyarország további nagyobb arányú amerikai beruházásokra.

Mind a kormányzati, mind a kongresszusi tárgyalások során kölcsönösen felmerült az a gondolat, hogy amerikai részről, időről-időre nyilatkozatokban foglaljanak állást a magyarországi fejlődés elismerésével és támogatásával kapcsolatban, ami erősítené Magyarország kedvező politikai megítélését és ösztönözné a befektetéseket.

II.

Somogyi államtitkár valamennyi tárgyalópartnerével részletes véleménycserét folytatott a Hetek londoni csúcsertekezletének Szovjetunióval és Kelet-Közép-Európával foglalkozó témáiról. Rámutatott, hogy Magyarország szükségesnek ítéli a Szovjetunió gazdasági támogatását, de az ne gyakoroljon negatív hatást a gazdasági átalakulás érzékeny szakaszában haladó térségbeli országokra és ne csökkentse azok szovjet exportlehetőségeit. Tájékoztatót adott a magyar–szovjet kereskedelmi kapcsolatok és az energiaszállítások helyzetéről, valamint a nagymértékű nyugati mezőgazdasági és egyéb áruszállítások keretében nyújtandó támogatások és hitelek várható kedvezőtlen visszahatásáról a kétoldalú kereskedelemben. Szorgalmazta, hogy a Szovjetunió széles körű támogatására csak a politikai és gazdasági reformok következetes megvalósításával kerüljön sor. Magyarország számára kiemelten fontos, hogy a hitelkeretek és támogatások meghatározott része a magyar–szovjet kétoldalú kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok bevonásával kerüljön biztosításra, illetve,

hogy a nyugati támogatások elnyeréséért a Szovjetunió tartsa be a térség országai felé fennálló kötelezettségeit, így az energiaszállítás területén is.

A tárgyalópartnerek egyöntetű megértéssel fogadták a felvetést és megerősítették, hogy amerikai részről tudatában vannak a kérdés régióbeli országok számára való fontosságának.

Eagleburger aláhúzta, hogy az Egyesült Államok ezt a megközelítést vallja, de néhány résztvevő ország eltérő álláspontot követ. Basora rámutatott, hogy a Szovjetunióknak nyújtandó támogatási elképzelések kidolgozásánál a kelet-közép-európai országok szovjet exportját nem kívánják veszélyeztetni. Az amerikai és nyugat-európai élelmiszerfeleslegek miatt azonban nem lenne igazolható, hogy jelentős, összegeket fordítsanak a régióbeli élelmiszerfelvásárlásra. Lugar szenátor támogatja a régió gazdaságainak a Szovjetunióknak nyújtandó támogatásokba történő bevonását, de rámutatott, hogy a gabonahitel-keret felhasználásáról a Szovjetunió dönt (az 1,5 milliárd USD hitelkeret első 600 millió USD részét már folyósították). Lugar szerint nincs szó nagyszabású gazdasági segélyről, mert Bush elnök a kis lépések híve. Egybehangzó amerikai értékelések általában szkeptikusak a szovjet gazdasági reformmal kapcsolatban. Pavlov nem ért el érdemi eredményeket, a politikai helyzet jelenlegi képlékenysége mellett Gorbacsov reformok iránti szilárd elkötelezettsége esetén is roppant nehézségekbe ütközik azok megvalósítása. Amerikai részről a támogatásokat a reformok megvalósításának mértékében biztosítják.

Brzezinski javasolta, hogy a három kelet-közép-európai ország vezetői jelezzék részvételi szándékukat a csúcstalálkozón.

Az országok összehangolt közös fellépése és együttes javaslat kidolgozása biztosíthatná, hogy a Nyugat figyelmét nem a szovjet elképzelések kötnék le. A közös fellépés egyúttal azt is szolgálná, hogy a közvéleményben tudatosulna a három ország gazdasági támogatásának fontossága.

III.

Somogyi államtitkár valamennyi megbeszélésén tájékoztatást adott Magyarországnak biztonságpolitikai helyzetéről, két- és többoldalú keretekben kifejtett törekvéseiről és az új európai biztonsági rend kialakulásával kapcsolatos magyar álláspontjairól, üdvözölte a NATO londoni nyilatkozatát követően kialakított újszerű kapcsolatokat és az Egyesült Államok e téren játszott vezető szerepét. Aláhúzta, hogy Magyarország további kedvező lépésnek tekinti a washingtoni Baker–Genscher-tárgyalások⁵⁹⁷, valamint a NATO koppenhágai miniszteri értekezlete után kiadott dokumentumok együttműködési lehetőségeket gazdagító elemeit.

⁵⁹⁷ Lásd erre vonatkozóan a 88. számú dokumentumot.

Holmes elmondta, a NATO tudatában van annak, hogy a térség új democráciái bizonyos biztonsági keretek kialakulását várják a Nyugattól. Erre jelenleg a „liaison”-viszony tartalommal való kitöltése kínál rugalmas és az igényekhez alkalmazkodó keretet. A közvetlen biztonsági garanciák nyújtása és a régió országai NATO-tagsága azonban ma nem lehet napirenden. Ezt a szervezet stratégiájának folyamatban lévő reformja, illetve a Szovjetunió érzékenysége és a szovjet konzervatív erők ilyen lépések nyomán várható megerősödése sem teszi lehetővé. Az EBEE önmagában nem biztonsági rendszer, de fontos szerepet játszhat a résztvevő országok közötti bizalom további erősítésében.

Holmes szerint a nyugati integrációs rendszerhez való közeledés, ahol lehetséges a tagság, valamint a kelet-közép-európai regionális együttműködés elmélyítése szintén fontos alkotórészei a jelenlegi biztonsági rendszer létrehozásának. Egyúttal arra is gondot kell fordítani, hogy a Szovjetunió ne tartson a kialakuló új típusú együttműködési formáktól.

Somogyi államtitkár tájékoztatást adott a kelet- és nyugat-európai országokkal kidolgozás alatt lévő kétoldalú alapszerződések főbb tartalmi elemeiről és a tárgyalások helyzetéről. Holmes elmondta, hogy figyelemmel kísérik a Szovjetunió és volt szövetségesei, illetve a kelet- és nyugat-európai országok közötti kétoldalú szerződések kérdését. Jelezte, hogy pontos információkkal rendelkezik Magyarország szerződéses törekvéseiről is valamennyi országgal. Rámutatott, hogy ilyen típusú szerződéseket az Egyesült Államok általában nem köt, előnyben részesítik a meghatározott célokat és tartalmat rögzítő szerződéseket. Nem zárkózott el annak lehetőségétől, hogy ilyen típusú konkrét, szövegszerű javaslatunkat megvizsgálják. Hangsúlyozta azonban, hogy célszerűbbnek tartaná, ha megfelelő alkalmak, tárgyalások után közös közlemények kerülnének kiadásra, amelyek megfelelően kidolgozott tartalommal formai szempontból is elfogadhatóak az amerikai félnek.

Ken Myers⁵⁹⁸, Lugar szenátor külpolitikai tanácsadója felvetette, hogy a SEED-II. törvény néhány héten belül sorra kerülő szenátusi vitája során Lugar szenátor – kedvező magyarországi tapasztalatai és Göncz Árpád köztársasági elnökkel kialakult közeli viszonya nyomán létrejött támogatási készsége részeként – kész „kongresszusi határozat” tervezetet előterjeszteni. A határozat elismerően nyilatkozna a magyarországi politikai és gazdasági eredményekkel és egyúttal megismételné a washingtoni Baker–Genschertalálkozó után és a NATO koppenhágai miniszteri értekezletén kiadott dokumentumokban foglalt NATO–kelet-európai viszony alakítására vonatkozó kapcsolatépítési elemeket. Elfogadása esetén a határozat mintául szolgálhatna

⁵⁹⁸ Kenneth A. Myers (1955–) Richard Green Lugar szenátor nemzetbiztonsági és külpolitikai tanácsadója 1995 és 2002 között.

a többi NATO-tagállam törvényhozása számára hasonló parlamenti határozatok elfogadásában.

Somogyi államtitkár jelezte, hogy készek vagyunk olyan szövegtervezet kidolgozására, amely a fenti dokumentumokra épül és figyelembe veszi a témával kapcsolatos szovjet érzékenységet, és ígéretet tett szövegtervezetünk Lugarhoz történő eljuttatására.

A Nemzetbiztonsági Tanács és a külügyminisztérium illetékesei (Eagleburger, Holmes, Basora) nem ellenezték az elképzelést. Holmes hangsúlyozta, hogy a NATO szervezetként vizsgálja a kelet-európai kapcsolatok szélesítését, a térség 6 országának eltérő fejlődési útja fényében azonban fontos szerepe van a NATO és az egyes országok viszonyának, illetve az egyes kétoldalú kapcsolatoknak is a továbblépésben.

A magyar–szovjet alapszerződést érintve valamennyi kormányzati és törvényhozási tárgyalópartner elismeréssel nyilatkozott a magyar szuverenitás korlátozását jelentő szovjet törekvések következetes elutasításáról. Libby védelmi államtitkár megfogalmazása szerint a román–szovjet alapszerződés szuverenitást korlátozó része nincs összhangban a Helsinki Zárónyilatkozat és más EBEÉ dokumentumok tartalmával.

IV.

Somogyi államtitkár tárgyalásain tájékoztatást adott a magyar–román viszony és a romániai magyarság helyzetéről, valamint a genfi EBEÉ kisebbségi szakértői értekezletre való magyar felkészülésről. A kolozsvári főkonzulátus újra megnyitásával kapcsolatos román magatartásról szólva az amerikai fél támogatását kérte a román fél befolyásolására. Hangsúlyozta, hogy a romániai magyarság helyzetét az általános emberi jogok alapjából kiindulva vizsgáljuk. A megoldás keresésére tett kétoldalú próbálkozások kimerülésével szükségessé válik a nemzetközi erőfeszítések mozgósítása. Ebben a genfi fórum is szerepet játszhat egy hatékony „monitor” rendszer kialakításával.

Simon szenátor támogatást ígért a romániai magyarság ügyével kapcsolatban. Jelezte, hogy a kolozsvári főkonzulátusra vonatkozó felvetést továbbítja Baker külügyminiszterhez. Lantos képviselőnek Somogyi államtitkár felvetette annak lehetőségét, hogy az Egyesült Államokban megnyitni kívánt 3 román főkonzulátus engedélyezését amerikai részről kapcsolják össze kolozsvári főkonzulátusunk újraengedélyezésével. Lantos elmondta, hogy a tervek szerint augusztusban ismét Romániába utazik, ahol képviselni fogja a magyar kisebbség ügyét. Kérte, hogy tájékoztatásul megismerkedhessen Antall miniszterelnök Iliescu elnökhöz írt levelének tartalmával.

Eagleburger jelezte, hogy az amerikai–román külügyminiszteri találkozáson Baker határozottan foglalt állást az emberi és kisebbségi jogok érvényesítése mellett. Az

Egyesült Államok ennek teljesítése hiányában nem biztosítja a legnagyobb kedvezményes elbánást Románia számára. Hozzátette azonban, hogy Nyugat-Európában (nyelvrokonság alapján) vannak országok, amelyek Romániát a többi, már demokratizálódott régióbeli országgal együttesen akarják kezelni.

Shifter emberi jogokat felügyelő külügyminiszter-helyettes (aki a Somogyi államtitkárral folytatott megbeszélés előtt a román igazságügyi miniszterrel tárgyalt) a romániai magyarság helyzetének rendezésével kapcsolatban javasolta, hogy az amerikai Federal Conciliation Service⁵⁹⁹ bevonásával kerüljön sor kerekasztal-tárgyalásokra az érintett közösségek vezetői között. Shifter a megbeszélésen úgy nyilatkozott, hogy a magyar nyelvű oktatás már csak a felsőoktatási intézményekben megoldatlan kérdés, jelezte, hogy közelgő bukaresti tárgyalásai előtt szívesen tájékozódna részletesen a romániai magyarság helyzetével kapcsolatos kérdésről.

Shifter felvetéseire reagálva Somogyi államtitkár részletesen szólt a román vezetés magatartásáról, az anyanyelvi oktatás helyzetéről. Hangsúlyozta a már lezajlott kerekasztal-találkozókon résztvevőket ért zaklatásokat és a probléma szélesebb politikai összetevőit. Rámutatott, hogy a magyar kormány továbbra is kész érdemi eredményeket biztosító tárgyalásokra és a kapcsolatok bizalomerősítő elemének tekintené a kolozsvári főkonzulátus engedélyezését és a kapcsolatok alapelveiről megfogalmazott közös nyilatkozat kiadását. (Bukaresti nagykövetségünk a Közpon-
ton keresztül utasítást kapott, Shifter ottani jelentkezése esetén adjanak számára részletes tájékoztatást.) Somogyi államtitkár partnere kérésére tájékoztatást adott a szlovákiai és vajdasági magyarság helyzetéről is.

A kisebbségi jogokkal kapcsolatos megbeszéléseken Somogyi államtitkár tájékoztatásul átadta a kormányzati és törvényhozási partnereinek a magyar–ukrán tárgybéli dokumentumok másolatát.

Somogyi államtitkár Eagleburgerrel folytatott megbeszélésén tájékoztatást adott a jugoszláviai helyzet magyar megítéléséről. Eagleburger magánvéleményként peszsimistán nyilatkozott a végkifejlet lehetőségéről. Személyesen ismeri a mai központi és köztársasági vezetők többségét, akikben általában nem bízik, különösen Tudjmanban. Kiszámíthatatlannak ítélte a hadsereg lehetséges szerepét. Rámutatott, hogy Jugoszlávia Nyugat-Európa problémája, az Egyesült Államok távol kívánja tartani magát egy konfliktustól. Körültekintő és óvatos magatartásra intette a magyar kormányt. Nem zárta ki annak lehetőségét, hogy más térségbeli országokat is bele-
ránthatnak egy esetleges konfliktusba.

⁵⁹⁹ A Szövetségi Közvetítő és Békéltető Ügynökség (Federal Mediation and Conciliation Service – FMCS) 1947. június 23-án alapított, washingtoni székhelyű, az Amerikai Egyesült Államok kormányának független ügynöksége. Közvetítő szerepet tölt be munkaügyi vitákban.

Wolf, az ENSZ politikai ügyeiért felelős főcsoportfőnöke az előzetes jelzés szerint felvetette a PFSZ⁶⁰⁰ részvételének kérdését a Nemzetközi Vöröskereszt őszi budapesti konferenciáján. Somogyi államtitkár ismertette partnerével a magyar fél álláspontját, amelyet megalázkodással fogadott.

V.

Az államtitkári konzultáció során lemérhető volt, hogy komoly lehetőségek tárulnak fel a két ország nemzetközi kérdéseket érintő párbeszéde és együttműködése területén.

A tárgyalásban felmerült konkrét kérdéseket illetően az alábbi javaslatokat tesszük:

1. Lugar szenátor számára készüljön szövegtervezet a „kongresszusi határozat” biztonságpolitikai részének megfogalmazására. Felelős: EEFO [Európai Együttműködési Főosztály]

2. Tartsuk napirenden a hazai fontosabb évfordulók, kétoldalú események és magyar vonatkozású nemzetközi események kapcsán amerikai (kormányzati és törvényhozási) részről teendő támogató nyilatkozatok lehetőségét.

Felelős: I. Területi Főosztály, az alkalomtól függően a területi és funkcionális főosztályok

3. Magas szintű tárgyalások alkalmával vezessük be a közös nyilatkozat kiadását.

Felelős: I. Területi Főosztály

4. Tartsuk napirenden a látogatás során átadott meghívások, illetve felmerült látogatási szándékok megvalósítását. A Szovjetunióval és a térséggel kapcsolatos, illetve nemzetközi kérdéseket érintő érdemi konzultációkra vonatkozó amerikai felvetést figyelembe véve kiutazó kormányzati és politikai személyek programjába iktassuk be a Nemzetbiztonsági Tanács és a Külügyminisztérium illetékeseivel való, adott témában előkészített konzultációk lehetőségét.

5. Lantos képviselő kérésére tegyük lehetővé, hogy a nagykövetség útján megismerkedhessen az Antall–Iliescu levél tartalmával (másolat átadása nélkül).

Felelős: IV. Területi Főosztály

⁶⁰⁰ A Palesztinai Felszabadítási Szervezet – PFSZ (Palestine Liberation Organization – PLO) 1964-ben Jeruzsálemben alakult meg a palesztin politikai és félkatonai szervezet. 1976 óta az Arab Liga tagja, az ENSZ-ben 1974 óta megfigyelői státussal rendelkezik. 1982-ben tevékeny szerepet vállalt a libanoni háborúban, 1991-ig az Amerikai Egyesült Államok és Izrael Állam terrorszervezetnek tekintette. A PFSZ 1993. szeptember 13-án az oslói megállapodásban végül elismerte Izrael Államot. A PFSZ-nek 1975 óta irodája működik Budapesten, amely 1982-ben diplomáciai státust kapott. Magyarország 1988. november 15-én ismerte el a Palesztin Állam létét, 2000. augusztus 29-én pedig képviseleti irodát nyitott Ramallahban.

6. A jelentésben szereplő további lehetőségek megvalósítását az illetékes osztályok gondozzák.

7. A jelentés másolatát küldjük meg a Miniszterelnöki Hivatal, az NGKM és a HM számára.

Felelős: I. Területi Főosztály

Budapest, 1991. június 25.

*Aláírás*⁶⁰¹

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 8. d.

⁶⁰¹ Nem olvasható kézírással.

78.
1991. július 23.

Jeszenszky Géza jelentése a Washingtonban folytatott
tárgyalásairól

Jeszenszky Géza
3132/Je
002242⁶⁰²

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig
Kapja: Katona úr
Somogyi úr
Peisch úr
Szokai úr
Várkonyi úr
Szabó úr
Saját

JELENTÉS JESZENSZKY GÉZA 1991. JÚLIUS 18 ÉS 19-ÉN
WASHINGTONBAN FOLYTATOTT TÁRGYALÁSAIRÓL

A „Szabadság és Demokrácia Alapítvány” és a Claremont Institute által Los Angelesben rendezett Rab Nemzetek Hetére meghívott külügyminiszter hazatérőben utazását megszakította, és Washingtonban tárgyalásokat folytatott az Egyesült Államok kormányának vezető tagjaival, tanácsadóikkal és találkozott több kongresszusi képviselővel, illetve politikai szakértővel.

Tárgyalásai után július 20-án a nagykövetség fogadásán tartott előadást követően meleg hangulatú találkozón beszélt meg a Washington környéki magyarság közel másfélszáz képviselőjével a közös érdeklődést kiváltó ügyeket, 21-én, vasárnap nagy érdeklődéssel fogadott előadást tartott a szövetségi kormányhivatalok vezető beosztású tisztviselőinek továbbképzését szervező Federal Executive Institute⁶⁰³ konferenciáján.

⁶⁰² Kézírással.

⁶⁰³ A Szövetségi Végrehajtó Intézet (Federal Executive Institute – FEI) 1968-ban alapították Charlotteville-ben, amely fejlesztési és képzési központ az amerikai kormány vezető tisztségviselői számára.

Július 18-án a távollévő Bush elnököt helyettesítő DanQuayle alelnök fogadta a magyar külügyminisztert. A mintegy 30 perces találkozón az alelnök elégedetten nyilatkozott a londoni G7 csúcstalálkozóról, és nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy a résztvevők megerősítették elkötelezettségüket a közép- és kelet-európai országok támogatására. Egyetértéssel fogadta a magyar külügyminiszternek azt a megjegyzését, hogy a nyilatkozatokon túl konkrét lépésekre van szükség, ha el akarjuk kerülni, hogy a demokratikus átalakulás sikere a gazdasági nehézségek miatt veszélybe kerüljön. Az alelnök érdeklődésére a magyar külügyminiszter ismertette a jugoszláviai válság rendezésére vonatkozó magyar elképzeléseket, hangsúlyozta annak fontosságát, hogy az európai országok – és kiemelten az EK – aktívan közreműködnek a megoldás érdekében tett erőfeszítésekben. Jeszenszky Géza rámutatott arra, hogy Jugoszláviában – de Dél-Kelet-Európa többi országában is – a demokratikus erők mellett vannak olyan jelentős, helyenként a hatalomhoz közel álló csoportok, amelyek a demokráciának inkább csak verbális módon hívei. A magyar külügyminiszter hangsúlyozta: a jugoszláviai válság megoldása nem lehetséges a kisebbségek jogainak (és ennek részeként a magyar kisebbség helyzetének) rendezése nélkül. Ezzel kapcsolatban utalt a szovjet külügyminiszternek a válsággal kapcsolatban őhozzá és néhány más külügyminiszterhez intézett levelére. Jeszenszky megerősítette, hogy véleménye szerint az Egyesült Államoknak – Jugoszláviában különösen nagy tekintélye folytán – komoly befolyása lehet a válság további alakulására.

Hasonló szellemben tájékoztatta a magyar külügyminiszter Cheney⁶⁰⁴ védelmi minisztert is az jugoszláviai helyzetről, illetve a magyar álláspontról.

Az Eagleburger ügyvezető külügyminiszterrel folytatott másfél órás tárgyalásnak szintén egyik központi témája volt Jugoszlávia. Eagleburger teljes mértékben meggyőzőnek találta a magyar miniszterelnök ismeretes kijelentésével kapcsolatos hivatalos magyar álláspontot, jelezte, hogy abban soha nem talált kivetni valót, s elmondta, hogy Belgrád az amerikai álláspontot, így a május 24-én kifejtett nyilatkozatot is tudatosan félremagyarázta. Meggyőzőnek látta, hogy Magyarországnak miért nem érdeke Jugoszlávia felbomlása, és biztosította Jeszenszky Gézát arról, hogy Amerika a vajdasági és a szlavóniai magyar térséggel kapcsolatos aggodalmakat megértéssel fogadja, ő is és jelenlévő tanácsadói is felfigyeltek arra a magyar megjegyzésre, hogy cseh-szlovák részről korábban már több ízben – személyesen Havel elnök is – hangsúlyozták azt a történelmi tényt, hogy a volt magyar területeket Csehszlovákiához és

⁶⁰⁴ Richard Bruce Cheney (1941–) amerikai politikus, üzletember. Az Amerikai Egyesült Államok védelmi minisztere 1989. március 21. és 1993. január 20. között. Az Amerikai Egyesült Államok alelnöke 2001 és 2009 között.

nem Szlovákiához csatolták, tehát mások is tesznek említést a békeszerződésekről. Eagleburger egyébként meglehetősen pesszimisztikusan ítélte meg Jugoszlávia jövőjét és hangot adott a felbomlás várható kísérőjelenségeivel kapcsolatos aggodalmának.

A külügyminiszter első helyettese meglegéddel fogadta a szovjet–magyar viszony alakulásáról adott magyar tájékoztatást, beleértve a kétoldalú szerződéssel kapcsolatos magyar álláspontot. Hangsúlyozta, hogy nem lehet összekapcsolni a magyar szállítások nyomán keletkezett szovjet adósságot a csapatkivonásokkal kapcsolatos szovjet követelésekkel. Emlékeztetett, hogy a fegyverzetcsökkentési tárgyalások és az ezzel kapcsolatos viták során is az Egyesült Államok világosan leszögezte álláspontját, és addig várt, míg a szovjet fél maga nem módosította saját irányvonalát. A magyar–szovjet tárgyalások során kialakuló hasonló szovjet álláspont módosulásig Eagleburger sürgősségnek látta a magyar szállítások folytatását, annál is inkább, mert Attali elnök törekvései ellenére a Szovjetunió még az Európai Beruházási és Fejlesztési Bank forrásaiból is csak 1:1 arányban részesülhet. A magyar külügyminiszter kérdésére Eagleburger rámutatott: az amerikai közvélemény érdeklődése nem azt jelzi, hogy az adminisztráció a Szovjetuniót komoly gazdasági támogatásban kívánná részesíteni, inkább csak a téma fontosságát tükrözi. Eagleburger megerősítette: a Szovjetuniónak nyújtott amerikai kormánytámogatások növelését a törvényhozás minden bizonnyal megakadályozná. Ezzel szemben a közép-európai országok jövője iránti amerikai elkötelezettséget eldöntött és vitán felül álló ténynek mondta.

Az amerikai külügyminiszter első helyettese érdeklődött a magyar–román viszony alakulása iránt. Jeszenszky Géza beszámolt a Romániában erősödő intoleranciáról, a kisebbségi jogok megsértéséről, a magyar–román határon visszatért régi módszerekről, és a magyar kormány sikertelen erőfeszítéseiről a kolozsvári főkonzulátus megnyitására. Eagleburger reményét fejezte ki, hogy ezen a területen tud segíteni az amerikai kormány. (Mint ismeretes, a román vezetés óriási erőfeszítéseket tesz az amerikai fél felé a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény újbóli elnyerése érdekében; az MFN visszaállítását az USA kormánya több feltételhez köti, melyek közt szerepel a demokratikus választások megtartása és bizonyos emberi jogi normák teljesítése.)

Eagleburger aggodalmának adott hangot azon szállítások miatt, melyek során Magyarországról Szíriába és Líbiába elektronikus védelmi berendezések kerülnek. A magyar külügyminiszter rámutatott, hogy évekkal ezelőtt vállalt szerződéses kötelezettségekről van szó, valamint arra a magyar készségre, hogy Magyarország az ügyről részletes tájékoztatást adott az Egyesült Államok képviselőinek.

A Cheney védelmi miniszterrel folytatott megbeszéléseken Jeszenszky Géza általános tájékoztatást adott kül- és biztonságpolitikai kérdésekről. Rámutatott: Magyar-

országban régi hagyománya van a haderő polgári vezetésének, miközben a régióra általánosan ez még nem jellemző, amint azt Jugoszlávia esete jól példázza. A magyar külügyminiszter felvázolta a szovjet csapatkivonás nyomán kialakult környezeti és pénzügyi-elszámolási helyzetet, valamint utalt az ország visszanyert szuverenitásával együtt járó felelősségre. A védelmi miniszter érdeklődésére elmondta, hogy a CFE-korlátozások nyomán nem látja veszélyesebbnek Magyarország biztonsági helyzetét. Jeszenszky Géza utalt a Romániával megkötött Nyitott Égbolt szerződés jelentőségére és annak fontosságára, hogy mielőbb összeurópai keretet öltson ez a koncepció. Cheney védelmi miniszter és Jeszenszky külügyminiszter megállapította, hogy lehető és kívánatos a Pentagon vezetőjének magyarországi látogatása decemberben.

Dan Nelson⁶⁰⁵, a kongresszusi többséget vezető Dick Gephardt⁶⁰⁶ képviselő külügyi tanácsadója „EBEÉ békefenntartó erők” alkalmazását vetette fel a jugoszláviai válság kezelésére. Véleménye szerint az EK válságkezelő mechanizmusa még nem hatékony. Rámutatott a Bush elnök által hangoztatott „új világrend” fogalmának ellentmondásaira; amennyiben Bush elnök és Baker külügyminiszter komolyan értelmezné ezt a fogalmat, akkor nagyobb erőfeszítéseket tettek volna az EBEÉ-ben a jugoszláviai konfliktus megelőzése érdekében. Nelson véleménye szerint Jugoszláviában még csak a jéghegy csúcsa látszik, de nem az, ami alatta van, így például a várható macedón konfliktus. Romániával kapcsolatban a tanácsadó kifejtette: nem látja a katonai puccs veszélyét, ugyanakkor a romániai demokratikus erők megerősödésére sem számít még kb. öt esztendeig. Rámutatott, hogy a nacionalizmus erős a román ellenzéki pártok között is, valamint, hogy a kormánytagok, illetve tanácsadók (Pascu, Severin, Sekeras) körében milyen erősek az antidemokratikus tendenciák.

Helmut Sonnenfeldt⁶⁰⁷, a Brookings Institution⁶⁰⁸ egyik vezetője és a National Security Council⁶⁰⁹ volt munkatársa a szovjetunióbeli helyzettel kapcsolatban elmondta,

⁶⁰⁵ Dan Nelson (1948–) az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusának többségét vezető Richard Andrew Gephardt képviselő külügyi tanácsadója.

⁶⁰⁶ Richard Andrew Gephardt (1941–) amerikai demokrata politikus. Missouri állam képviselője 1977 és 2005 között. Az Amerikai Egyesült Államok kongresszusi többségének vezetője 1989. június 6. és 1995. január 3. között.

⁶⁰⁷ Helmut Sonnenfeldt (1926–2012) amerikai külpolitikai szakértő. A Nemzetbiztonsági Tanács munkatársa 1969 és 1974 között. 1978-tól a Brookings Intézet vendégkutatója.

⁶⁰⁸ A Brookings Intézet nonprofit szervezet, amely kutatásokat folytat a helyi, nemzeti és globális szintű társadalmi problémák az eredményes megoldása érdekében.

⁶⁰⁹ Az Amerikai Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsát (National Security Council – NCS) az 1947. évi Nemzetbiztonsági Törvénnyel hozták létre. Fő feladata, hogy tanácsot adjon és segítse az Amerikai Egyesült Államok elnökét nemzetbiztonsági és külpolitikai kérdésekben. A Nemzetbiz-

hogy az amerikai vezetők és befektetők egyaránt bizalmatlanok a szovjet politikai és gazdasági klíma iránt. Párizs különlegesen pozitív hozzáállása nagyrészt a menekültektől való félelemmel és a Németországgal való rivalizálással magyarázható, de az Egyesült Államok olyan feltételekhez köti támogatásait, mint a szovjet–kubai viszony leépítése és a hadügyi kiadások csökkentése. Az amerikai közvélemény bármiféle nagyobb szovjet segínyt ellenezne, mondta. Sonnenfeldt és Jeszenszky találkozóján szó esett a jugoszláv válságról, melynek kezelésében az amerikai részvétel visszafogottságát az amerikai politikus azzal magyarázta, hogy Washington és Moszkva hasonló mértékben érdekelt ebben az elsősorban európai konfliktusnak a megoldásában.

Valamennyi találkozó rendkívül szívélyes, baráti légkörben zajlott le, az amerikai tárgyalók ajánlották, hogy a magyar kormány képviselőivel épp olyan rendszeres, formális és informális kapcsolatokat tartsanak fenn, mint nyugat-európai hagyományos partnereikkel.

Budapest, 1991. július 23.

*Jeszenszky Géza*⁶¹⁰

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 8. d.

tionsági Direktíva alapján a Nemzetbiztonsági Tanács rendszerének alapvető szervezeteként működik 1989. január 30-tól.

⁶¹⁰ Kézirással.

79.
1991. augusztus 5.

Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet jelentése
George Bush és Mihail Gorbacsov moszkvai találkozásáról

171/SZT./1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig
Moszkva, 1991. augusztus 5.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség: 1 példány
Gépelte: Bártfai Gáborné

Tárgy: A szovjet–amerikai csúcstalálkozó eredményei

Dr. Jeszenszky Géza
Külügyminiszter
Budapest

A hivatalos szovjet értékelés szerint Bush látogatása új fejezetet nyitott a szovjet–amerikai viszonyban. Elkezdődött egy olyan szakasz, amikor a két ország figyelembe veszi egymás érdekeit és nem a versengés, hanem a partneri kapcsolatok rendező elveiből indul ki. A látogatás során mindkét elnök utalt a máltai megállapodásra. Gorbacsov a búcsú pillanataiban is még egyszer kihangsúlyozta, hogy a kölcsönös bizalom a máltai tanácskozáson öltött testet és a későbbi találkozókön erősödött meg. Az egymás iránt táplált személyes szimpátia is bizalomerősítő tényezőként hatott.

A szovjet értékelések hangsúlyozzák, hogy a START megállapodás önmagában is jól tükrözi a partneri viszonyt, a katonai szembenállás végét. A katonai rendezés mellett rámutatnak a világpolitikai problémák közös elrendezésének újszerű megközelítésére, így például utalnak a Közel-Kelet és a Jugoszlávia témákban kiadott közös nyilatkozatokra is.

A szovjet értékelésekből a hivatalos szovjet értékelés szerint Bush látogatása új fejezetet nyitott a szovjet–amerikai viszonyban. Elkezdődött egy olyan szakasz, amikor a két ország figyelembe veszi egymás érdekeit és nem a versengés, hanem a

partneri kapcsolatok rendező elveiből indul ki. A látogatás során mindkét elnök utalt a máltai megállapodásra. Gorbacsov a búcsú pillanataiban is még egyszer kihangsúlyozta, hogy a kölcsönös bizalom a máltai tanácskozáson öltött testet és a későbbi találkozókön erősödött meg.

Az egymás iránt táplált személyes szimpátia is bizalomerősítő tényezőként hatott.

A szovjet értékelések hangsúlyozzák, hogy a Start megállapodás önmagában is jól tükrözi a partneri viszonyt, a katonai szembenállás végét. A katonai rendezés mellett rámutatnak a világpolitikai problémák közös elrendezésének újszerű megközelítésére, így például utalnak a Közel-Kelet és a Jugoszlávia témákban kiadott közös nyilatkozatokra is.

A szovjet értékelésekből világosan kiderül, hogy Bush látogatását úgy időzítették, hogy az a legnagyobb befolyást tudta gyakorolni a gorbacsovi bel- és külpolitika realizálására. Bush elnök a partneri viszony feltételeként felvázolta az USA igényeit. A Szovjetunió hajtson végre következetes gazdasági és politikai reformokat. Hozzákatető alá a szövetségi szerződést, teremtsenek rendet az országban, szüntessék meg a polgárháborús állapotokat.

Békés úton biztosítsák a három balti ország függetlenné válását.

A Szovjetunió csökkentse a katonai költségvetést. Elégítsék ki Japán jogos területi igényeit. Szüntessék be Kuba katonai támogatását. Ezek olyan igények, amelyeket Gorbacsov most késznek mutatkozik megoldani.

A szovjet elnök Bush elutazása utáni napokban bejelentette, hogy elkészült a Szövetségi Szerződés és ünnepélyes aláírását már augusztus 20-án javasolja. Bush látogatása nyilvánvalóvá tette, hogy az USA az új Szövetségi Szerződés híve és a partneri kapcsolatokat, a működő töke behozatalát csak stabil egységes, központi-lag irányított és garantált országgal képzei el. Ez az álláspont bizonyos csalódást okozott az ukrán vezetésnek, de a Szövetségi Szerződéshez csatlakozni nem kívánó köztársaságoknak is. Bush elnök csak a három balti köztársaságot biztosította támogatásáról. Grúziáról, Örményországról, Moldováról és Ukrajnáról mintha megfeledezett volna. Ukrán ismerőseink ellenérzésekkel beszélnek Bush kijevi szerepléséről, habár az amerikai elnök kilátásba helyezete a közvetlen köztársasági kapcsolatok fejlesztését is.

Megítélésünk szerint a szovjet–amerikai csúcstalálkozó valós világpolitikai esemény volt. Bush elnök megbeszélései pozitívan befolyásolták a szovjet bel- és külpolitika alakulását. Az amerikai elnök a Szovjetunió fejlődésének sorsdöntő időszakában nyújtott erkölcsi-politikai látogatást a reformok iránt elkötelezett erőknél, személy szerint Gorbacsov elnöknek, akit ösztönzött, megerősített a demokratikus erők táborára felé irányuló orientációjában. Bush elnök egyértelműen kinyilvánította, hogy az USA a Szovjetunió demokratikus, a következetes gazdasági és politikai

reformokat óhajító erőkkel szimpatizál, azokat támogatja. A látogatás kedvezően inspirálta a Szövetségi Szerződés aláírási folyamatát, a belpolitikai helyzet stabilizálódását.

Eltérőek az értékelések az amerikai elnök Jelcinnel, Nazarbajevval és Kravcsukkal, a három legnagyobb köztársaság elnökeivel folytatott megbeszéléseiről. Vannak, akik úgy látják, hogy Bush a realitásokat követve feladta a Moszkva centrikus kapcsolatépítést. Mások szerint az amerikai elnök első kézből akart tájékozódni a Szovjetunió belső helyzetéről, a Szövetségi Szerződés jövőjéről, a köztársaságok újszerű helyzetéről. Kivételt csak Jelcinnel, az orosz elnökkel való találkozása jelent, habár egy percre sem hagyott kétséget afelől, hogy jelenleg a fő partner a Szovjetunió és annak elnöke Mihail Gorbacsov. Jelcin Oroszországa még a második helyen rangsorol. A kialakult hatalmi viszonyokat mégis jól tükrözi, hogy az amerikai elnök, aki Gorbacsov vendége, már látogatása első napján felkereste Borisz Jelcint.

Külpolitikai vonatkozásban a látogatás megerősítette az új politikai gondolkodás gorbacsovi irányvonalát. A Szovjetuniót látványosan bekapcsolta a közel-keleti rendezés amerikai tervébe és talán véglegesítette a Szovjetunió közel-keleti politikájában kibontakozó orientációváltást. Elérhető közelségbe hozta a szovjet–izraeli diplomáciai kapcsolatok felújítását is. Más vonatkozásokban, így például a jugoszláviai helyzet megítélésében félő, hogy az elnökök túlságosan leegyszerűsítve, más nagy nemzetközi érdekeknek, mint a szovjet Szövetségi Szerződés és az új világrend amerikai tervének alárendelve jártak el. A jugoszláviai helyzetről kiadott szovjet–amerikai közös nyilatkozat is ezt a látszatot kelti, hisz nyilvánvaló, hogy ráolvasással a valós helyzet feltárása nélkül nem lehet eredményesen hatni Jugoszláviára. A szovjet hivatalos tömegtájékoztatás állásfoglalásaiból egyértelműen az derül ki, hogy Moszkva a kommunista Szerbiát, a szerb hegemoniát, a konzervatív központi irányítás fennmaradását támogatja és miközben a helsinki és párizsi megállapodásra hivatkozik, teljesen érzéketlen a népek önrendelkezési joga iránt, amely ugyancsak bennfoglaltatik ezekben a dokumentumokban. Bush elnök a jugoszláviai válság kitörésekor már az első nyilatkozataiban elárulta, hogy a jugoszláviai események történelmi gyökereinek ismerete nem az erős oldala.

Ezért nem tűnik szerencsésnek, hogy az elnöki találkozón Moszkva kapta a feladatot, hogy tájékoztassa a jugoszláv vezetést a két elnök álláspontjáról, ami most Ante Marković moszkvai látogatásakor meg is történt. Ma még nem tudjuk, hogy a két elnök megbeszélésén hogyan került szóba Kelet-Közép-Európa helyzete. Erre a Szovjetunió magatartása ad majd magyarázatot.

Bush amerikai elnök szovjetunióbeli látogatása jelentőségének reális megítéléséhez támpontot ad, ha összehasonlítjuk a szovjet és az amerikai értékeléseket, visszhangokat. Úgy tűnik, hogy a látogatás történelmi jelentőségét a Szovjetunióban mes-

terségesen túlértékelték, mert a csúcstalálkozó lehetőséget biztosított a Szovjetunió világpolitikai szerepének hangsúlyozására és Mihail Gorbacsov személyes érdemei kidomborítására. Az USA tömegtájékoztatási eszközei pedig mintha alulértékelnék a látogatást. Legalábbis a szovjet televízió híresszefoglalója is erre a következtetésre jutott augusztus 3-i adásában.

Moszkvában dolgozó diplomaták eredményesnek ítélik meg a szovjet–amerikai csúcstalálkozót, de óvatos mértéktartást tanúsítanak. Az egyik diplomata a témával kapcsolatos véleményét így fejezte ki: „Bush eljött Moszkvába. Megveregette Gorbacsov vállát és azt mondta: Jól van Misa, jól csinálod. A tempó jó, de most fokozni kell. Bátran előre a piacgazdálkodás útján.” Ez a sommás, leegyszerűsített összegezés jól tükrözi a realitásokat, azt a helyzetet, hogy az USA a szoros partnerség vezető hatalma.

Megítélésünk szerint a szovjet–amerikai csúcstalálkozó törékenységét a szovjet–amerikai viszony túlzott személyhez kötöttsége okozza. Talán Bush elnöknek nem, de Gorbacsovnak hatalmas ellenzéke van. A jelenlegi Szovjetunió az USA kiszámíthatatlan partnere. A konzervatív, szlavofil erők már hadat üzentek az ország „amerikanizálása” ellen. Súlyos provokációkra került sor Bush látogatásakor is. Szerencsére az amerikai elnöknek a szeme sem rebbent a litván vámosok legyilkolásakor. Mindenesetre még hátra van a Szövetségi Szerződés megkötése, a lázadó köztársaságok pacifikálása.

A szlavofil-konzervatív erők még sok meglepetéssel szolgálhatnak. Előfordulhat, hogy a nemzetközi helyzet, a jugoszláviai válság sem a két elnök által jóváhagyott módon alakul. Az USA és a Szovjetunió a két nagy bármennyire is azt a látszatot kelti, hogy a kettőnek együtt döntő befolyása van a világpolitika alakulására, reálsan ez csak az USA-ra érvényes, hisz a Szovjetunió leépülő, beteg birodalom, amely ma már nem felel meg a szuperhatalmi partnerség követelményeinek. A Szovjetunió az USA nem csak drága, de gyenge barátja, illetve partnere. Jelenleg a Szovjetunió külkereskedelmi forgalmának két százaléka irányul az USA-ba, amíg az USA szovjet exportja alig éri el a félszázalékos részesedést világosan kiderül, hogy Bush látogatását úgy időzítették, hogy az a legnagyobb befolyást tudta gyakorolni a gorbacsovi bel- és külpolitika realizálására. Bush elnök a partneri viszony feltételeként felvázolta az USA igényeit. A Szovjetunió hajtson végre következetes gazdasági és politikai reformokat. Hozzák tető alá a szövetségi szerződést, teremtsenek rendet az országban, szüntessék meg a polgárháborús állapotokat. Békés úton biztosítsák a három balti ország függetlenné válását.

A Szovjetunió csökkentse a katonai költségvetést. Elégítsék ki Japán jogos területi igényeit. Szüntessék be Kuba katonai támogatását. Ezek olyan igények, amelyeket Gorbacsov most késznek mutatkozik megoldani.

A szovjet elnök Bush elutazása utáni napokban bejelentette, hogy elkészült a Szövetségi Szerződés és ünnepélyes aláírását már augusztus 20-án javasolja. Bush látogatása nyilvánvalóvá tette, hogy az USA az új Szövetségi Szerződés híve és a partneri kapcsolatokat, a működő töke behozatalát csak stabil egységes, központilag irányított és garantált országgal képzei el. Ez az álláspont bizonyos csalódást okozott az ukrán vezetésnek, de a Szövetségi Szerződéshez csatlakozni nem kívánó köztársaságoknak is. Bush elnök csak a három balti köztársaságot biztosította támogatásáról. Grúziáról, Örményországról, Moldaváról és Ukrajnáról mintha megfeledezett volna. Ukrán ismerőseink ellenérzésekkel beszélnek Bush kijevi szerepléséről, habár az amerikai elnök kilátásba helyezte a közvetlen köztársasági kapcsolatok fejlesztését is.

Megítélésünk szerint a szovjet–amerikai csúcstalálkozó valós világpolitikai esemény volt. Bush elnök megbeszélései pozitívan befolyásolták a szovjet bel- és külpolitika alakulását. Az amerikai elnök a Szovjetunió fejlődésének sorsdöntő időszakában nyújtott erkölcsi-politikai látogatást a reformok iránt elkötelezett erőknek, személy szerint Gorbacsov elnöknek, akit ösztönzött, megerősített a demokratikus erők tábora felé irányuló orientációjában. Bush elnök egyértelműen kinyilvánította, hogy az USA a Szovjetunió demokratikus, a következetes gazdasági és politikai reformokat óhajtó erőkkel szimpatizál, azokat támogatja. A látogatás kedvezően inspirálta a Szövetségi Szerződés aláírási folyamatát, a belpolitikai helyzet stabilizálódását.

Eltérőek az értékelések az amerikai elnök Jelcinnel, Nazarbajevval és Kravcsukkal, a három legnagyobb köztársaság elnökeivel folytatott megbeszéléseiről. Vannak, akik úgy látják, hogy Bush a realitásokat követve feladta a Moszkva centrikus kapcsolatépítést. Mások szerint az amerikai elnök első kézből akart tájékozódni a Szovjetunió belső helyzetéről, a Szövetségi Szerződés jövőjéről, a köztársaságok újszerű helyzetéről. Kivételt csak Jelcinnel, az orosz elnökkel való találkozása jelent, habár egy percre sem hagyott kétséget afelől, hogy jelenleg a fő partner a Szovjetunió és annak elnöke Mihail Gorbacsov. Jelcin Oroszországa még a második helyen rangsorol. A kialakult hatalmi viszonyokat mégis jól tükrözi, hogy az amerikai elnök, aki Gorbacsov vendége, már látogatása első napján felkereste Borisz Jelcint.

Külpolitikai vonatkozásban a látogatás megerősítette az új politikai gondolkodás gorbacsovi irányvonalát. A Szovjetuniót látványosan bekapcsolta a közel-keleti rendezés amerikai tervébe és talán véglegesítette a Szovjetunió közel-keleti politikájában kibontakozó orientációváltást. Elérhető közelségbe hozta a szovjet–izraeli diplomáciai kapcsolatok felújítását is. Más vonatkozásokban, így például a jugoszláviai helyzet megítélésében félő, hogy az elnökök túlságosan leegyszerűsítve, más nagy nemzetközi érdekeknek, mint a szovjet Szövetségi Szerződés és az új világrend ame-

rikai tervének alárendelve jártak el. A jugoszláviai helyzetről kiadott szovjet–amerikai közös nyilatkozat is ezt a látszatot kelti, hisz nyilvánvaló, hogy ráolvasással a valós helyzet feltárása nélkül nem lehet eredményesen hatni Jugoszláviára. A szovjet hivatalos tömegtájékoztatás állásfoglalásaiból egyértelműen az derül ki, hogy Moszkva a kommunista Szerbiát, a szerb hegemoniát, a konzervatív központi irányítás fennmaradását támogatja és miközben a helsinki és párizsi megállapodásra hivatkozik, teljesen érzéketlen a népek önrendelkezési joga iránt, amely ugyancsak bennfoglaltatik ezekben a dokumentumokban. Bush elnök a jugoszláviai válság kitörésekor már az első nyilatkozataiban elárulta, hogy a jugoszláviai események történelmi gyökereinek ismerete nem az erős oldala.

Ezért nem tűnik szerencsésnek, hogy az elnöki találkozón Moszkva kapta a feladatot, hogy tájékoztassa a jugoszláv vezetést a két elnök álláspontjáról, ami most Ante Markovics moszkvai látogatásakor meg is történt. Ma még nem tudjuk, hogy a két elnök megbeszélésén hogyan került szóba Kelet-Közép-Európa helyzete. Erre a Szovjetunió magatartása ad majd magyarázatot.

Bush amerikai elnök szovjetunióbeli látogatása jelentőségének reális megítéléséhez támpontot ad, ha összehasonlítjuk a szovjet és az amerikai értékeléseket, visszhangokat. Úgy tűnik, hogy a látogatás történelmi jelentőségét a Szovjetunióban mesterségesen túlértékelték, mert a csúcstalálkozó lehetőséget biztosított a Szovjetunió világpolitikai szerepének hangsúlyozására és Mihail Gorbacsov személyes érdemei kidomborítására. Az USA tömegtájékoztatási eszközei pedig mintha alulértékelnék a látogatást. Legalábbis a szovjet televízió hírösszefoglalója is erre a következtetésre jutott augusztus 3-i adásában.

Moszkvában dolgozó diplomaták eredményesnek ítélik meg a szovjet–amerikai csúcstalálkozót, de óvatos mértéktartást tanúsítanak. Az egyik diplomata a témával kapcsolatos véleményét így fejezte ki: „Bush eljött Moszkvába. Megveregette Gorbacsov vállát és azt mondta: Jól van Misa, jól csinálod. A tempó jó, de most fokozni kell. Bátran előre a piacgazdálkodás útján.” Ez a sommás, leegyszerűsített összegezés jól tükrözi a realitásokat, azt a helyzetet, hogy az USA a szoros partnerség vezető hatalma.

Megítélésünk szerint a szovjet–amerikai csúcstalálkozó törekénységét a szovjet–amerikai viszony túlzott személyhez kötöttsége okozza. Talán Bush elnöknek nem, de Gorbacsovnak hatalmas ellenzéke van. A jelenlegi Szovjetunió az USA kiszámíthatatlan partnere. A konzervatív, szlavofil erők már hadat üzentek az ország „amerikanizálása” ellen. Súlyos provokációkra került sor Bush látogatásakor is. Szerencsére az amerikai elnöknek a szeme sem rebbent a litván vámosok legyilkolásakor. Mindenesetre még hátra van a Szövetségi Szerződés megkötése, a lázadó köztársaságok pacifikálása.

A szlavofil-konzervatív erők még sok meglepetéssel szolgálhatnak. Előfordulhat, hogy a nemzetközi helyzet, a jugoszláviai válság sem a két elnök által jóváhagyott módon alakul. Az USA és a Szovjetunió, a két nagy bármennyire is azt a látszatot kelti, hogy a kettőnek együtt döntő befolyása van a világpolitika alakulására, reálsan ez csak az USA-ra érvényes, hisz a Szovjetunió leépülő, beteg birodalom, amely ma már nem felel meg a szuperhatalmi partnerség követelményeinek. A Szovjetunió az USA nem csak drága, de gyenge barátja, illetve partnere. Jelenleg a Szovjetunió külkereskedelmi forgalmának két százaléka irányul az USA-ba, amíg az USA szovjet exportja alig éri el a félszázalékos részesedést.

*Györke Sándor*⁶¹¹
nagykövet

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 8. d.

⁶¹¹ Kézírással.

80.
1991. augusztus 12.

Rejtjeltávirat Washingtonból. James Howard Holmes,
a State Department Politikai Tervező Részlege munkatársának
véleménye az amerikai–szovjet csúcstalálkozóról

KÜM Távközlési Főosztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Washington
Azonosító: WAS20965
Érkezett: 1991. 08. 12. 17.19
Készítette: Nór.
Ellenőrizte: *Szignó*⁶¹²

45

J. Holmes az SD. [State Departement] Politikai Tervező Részlegétől hosszas beszélgetést folytatott a moszkvai csúcsértekezletről Mohácsi Istvánnal. A találkozó utólagos részletes kiértékelése során közlése szerint az amerikai félben az alábbi kép alakult ki:

– A találkozó legfontosabb mozzanata a START aláírása volt, ez lényegében szentesítette, hogy az USA–SZU katonai konfrontáció korszaka lezárult. A szerződést 1992-ben nyújtják be ratifikálásra, annak elfogadásával számolnak. Annak ellenére, hogy néhány bonyolult technikai kérdésben csak az utolsó pillanatban sikerült elfogadható megállapodásra jutni, nem lett volna érdemes tovább várni, mert a műszaki haladás újabb és újabb problémákat vetett volna fel. A megállapodást indokolta az éppen kedvező amerikai és szovjet belső helyzet is. Megállapodtak, hogy ezzel megkezdődnek az előkészítő tárgyalások a szovjetekkel az SDI tömegpusztító fegyverek elterjedése, valamint regionális biztonsági kérdésekről. A stratégiai fegyverzetekről egyelőre nem tárgyalnak, megvárják a mostani egyezmény tapasztalatait.

– A csúcsértekezleten – nagyrészt szovjet kezdeményezésre – mélyreható eszmecsere folyt a szovjet belső helyzetről. Gorbacsov mérsékelten magabiztosnak tűnt, de ennek főleg az volt az oka, hogy személyes helyzete némileg megszilárdult,

⁶¹² Kézírással.

a gazdasági reálfolyamatokban azonban további romlás tapasztalható. Az amerikai fél ezen a téren nem is tapasztalta a kibontakozás jeleit. Politikai téren ugyanakkor a demokratizálódás, a demokratizáció térnyerése, ha ellentmondásokkal terhelt is, de folytatódik. A köztársaságok befolyása még a külügyi-külgazdasági kapcsolatokban is erősödik. A szovjet belső helyzet áttekintése során Moszkva nyomatékosan kérte a gazdasági támogatás fokozását, de közölték: az USA csak az ismert technikai segítségnyújtásra képes és hajlandó. Ez némi csalódást okozott a szovjeteknek, akik nem mérték fel helyesen az amerikai közvéleményt ebben a kérdésben. Ezen a téren a jövőben fokozódó nyugat-európai nyomásra számítanak, de álláspontjukon nem változtatnak.

– Holmes közölte, hogy az amerikai fél a nemzetközi helyzet áttekintése során felvetette a biztonsági záradékok kérdését a tervezett szovjet, magyar, lengyel, csehszlovák szerződésekben. A szovjet fél erre nem reagált, viszont hosszasan ecsetelte a csapatkivonásokkal kapcsolatos pénzügyi, elhelyezési stb. problémáit.

– Moszkvában szóba került a jugoszláv helyzet is. A SZU egyértelműen a területi integritás és az egység minden áron való fenntartása mellett szállt síkra, az amerikai álláspont azonban lassan elmozdulóban van afelé, hogy ezt csak demokratikus és békés eszközökkel szabad szorgalmazni. Minél kevesebb a konfrontáció, vélekedik az SD, annál kevésbé érdemes és reményteljes az egység szorgalmazása. Ezt lassan a Fehér Ház is belátja. Az ügyben Nyugat-Európának kell vezető szerepet vállalni a történelmi-gazdasági kapcsolatok miatt, de azért is, mert az USA teherbíró képessége véges. Nem lenne helyes, ha mindenhol ő lenne a főszereplő. Különösen vonatkozik ez – a SZU miatt is – egy olyan politikai-etnikai és vallási alakzatra, mint Jugoszlávia. Persze az EK – mint minden kívülről – szintén csak korlátozott befolyással bír az eseményekre, ráadásul nehezen találja meg a közös hangot. Ami Szlovénia és Horvátország elismerését illeti, azt az USA nem sieti el, már csak azért sem, mivel azt nyomáskeresőnek használhatja Szerbia ellen. Ha azonban Szlovénia és esetleg később Horvátország demonstrálja, hogy határait szuverén módon ellenőrzi, belső ügyeit menedzselni tudja és őket néhány európai ország elismerte, az USA sem fog ez elől kitérni.

Ami a Jugoszláviával kapcsolatos magyar politikát illeti, azzal elégedettek, aktivitásunk nem esett egyik végletbe sem (a fegyverüzletet követően voltak ilyen félelmek). A konfliktust illetően egyébként nem számolnak azzal, hogy annak fegyveres része átcsap a szomszédos országokra.

– A csúcstalálkozón értékelték a közel-keleti és a ciprusi helyzetet is. Az USA a nemzetközi helyzetet most optimálisnak ítélte meg arra, hogy ismét megkíséreljék e több évtizedes bonyolult kérdések rendezését. Ebben kész fő szerepet játszani, a SZU-tól csak azt kérte, hogy a PLO [PFSZ], Szíria, Irak vonatkozásában játsszon

konstruktív szerepet. Erre ígéretet kapott. A Közel-Kelettel foglalkozó nyitó konferencián megkísérlik majd az ENSZ szerepét az arabok kívánságának megfelelően „felértékelni”, viszont a palesztin részvételt illetően Izraelnek is elfogadható megoldást kell találni, hiszen ellenkező esetben a Shamír-kormány⁶¹³ megbukhat.

Jelenti: Mohácsi

Lássa:

I. Területi Főosztály

III. Területi Főosztály

IV. Területi Főosztály

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignók*⁶¹⁴

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 8. d.

⁶¹³ Yitzhak Shamír (1915–2012) izraeli politikus. 1988-ban Shimon Peres-zel koalíciós kormányt alakított, Izrael miniszterelnöke 1988. október 20. és 1992. július 13. között. Shamír sürgette az Amerikai Egyesült Államok kormányát, hogy adja meg a menekültügyi vízum megadását a szovjet zsidók részére. Az amerikai kormányt győzködté, hogy ők nem menekültek, hanem otthonnal rendelkeznek Izraelben.

⁶¹⁴ Kézirással.

81.
1991. augusztus 21.

Jeszenszky Géza és Richard Baltimore, az Amerikai Egyesült
Államok budapesti ideiglenes ügyvivőjének megbeszélése

Dr. Jeszenszky Géza
3603/Je
00180/3.

Szigorúan titkos!
Készült: 8 példányban
Kapja: Katona Tamás
Somogyi Ferenc
Szokai Imre
Peisch Sándor
Monori István
Várkonyi László
Bába Iván
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Baltimore⁶¹⁵ amerikai id. [ideiglenes] ügyvivő látogatása

1991. augusztus 21-én fogadtam Richard Baltimore-t, az Egyesült Államok budapesti nagykövetségének ideiglenes ügyvivőjét, akit elkísért Mary Tracy I. titkár is. Az ideiglenes ügyvivő átadott egy, a Szovjetunióban kialakult helyzettel kapcsolatos amerikai álláspontot tartalmazó dokumentumot és érdeklődött a magyar fél véleményéről.

Tájékoztattam, hogy a magyar nép döntő többsége egységes a szovjet puccs elítélésében. Ez az egyetértés nyilvánult meg a parlamenti pártok vezető képviselőinek találkozóján, ahol az események értékelésében megmutatkozó kisebb hangsúlyelto-

⁶¹⁵ Richard L. Baltimore (1947–) az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetségének első beosztottja 1988 és 1993 között, később főkonzul Jeddahban és Szaúd-Arábiában, majd nagykövet Ománban 2002 és 2006 között.

lódások, illetve az MSZP részéről tapasztalt fenntartás ellenére konszenzus született az események jellegét illetően. A pártok képviselői egységesen elhatárolták magukat Thürmer Gyula által kifejtett szélsőséges állásponttól.

Kiemeltem, hogy a magyar hivatalos álláspont az amerikai állásfoglalással sok tekintetben egybeesve Gorbacsovot a Szovjetunió törvényes elnökének tekinti és ezt olyan módon is kinyilvánítja, hogy nemzeti ünnepünkre küldött és a még általa aláírt üdvözlő táviratot az ő nevére címezve válaszoljuk meg. Pozitívan értékeltük a junta egyes tagjainak kiválásáról, valamint egyes tagköztársaságok és városok, elsősorban Ukrajna, Leningrád és Kijev hatalomátvétel-ellenes magatartásáról érkezett információkat.

Tájékoztattam az ügyvivőt a magyar, csehszlovák és lengyel kormány képviselőinek varsói egyeztető megbeszéléséről, ahol egyetértés született az események megítélésében. Közös problémaként értékelték a gazdasági és kereskedelmi helyzetnek a szovjet válság okozta további várható súlyosbodását, az esetleges menekülthullám által felmerülő gondokat. A menekültek között lehetnek olyanok is, akik közvetve veszélyeztethetik Magyarország nemzetbiztonságát, és kértem az ügyvivőt, hogy ilyen irányú értesüléseiről az Egyesült Államok tájékoztassa a magyar kormányt. Elmondtam, hogy a három ország az Európai Közösségekhez és az Egyesült Államokhoz intézendő közös felhívás kidolgozását fontolja.

Az ügyvivő kérdésére válaszolva hangsúlyoztam, hogy Magyarország kész a megfelelő EBEÉ fórumon való részvételre, mint ahogy Jugoszlávia esetében is megtette ezt. Kiemeltem azonban, hogy az EBEÉ folyamat a Szovjetunió részvételén és közreműködésén alapult, és kifejeztem kétségemet, hogy az új vezetés hajlandó egy ilyen fórumon elhangzó kritika elfogadására, illetve az azon való részvételre. Emellett az új hatalmat még egyik állam sem ismerte el.

Felvettem, hogy fel kell készülnünk arra a negatív esetre is, ha Magyarországnak egy totalitárius rendszer szomszédságában kell élnie, és már csak méretei és földrajzi helyzete miatt sem kockáztathatja meg a teljes szakítást. Utaltam az elmúlt időszakban a magyar–szovjet kereskedelem területén mutatkozó pozitív fejleményekre (barter megállapodások, gabonavásárlás), amelyek elmaradása gazdasági gondjainkat növelheti.

Utalva Antall József miniszterelnök és Bush elnök közötti telefonbeszélgetésre fontosnak ítéltam a tagköztársaságokkal és a választott testületekkel fenntartott kapcsolatok erősítését, külön kiemelve Ukrajna, valamint a balti államok fontosságát ebből a szempontból is.

Felhívtam az ügyvivő figyelmét, hogy az elmúlt néhány napban Jugoszlávia felől menekülők ezrei érkeztek Magyarországra, ami az ottani helyzet további súlyosbodását jelenti. Hangsúlyoztam, hogy a jugoszláv válság esetében nem nemzetiségi-

etnikai konfliktusról van szó, hanem a szövetségi kormány és Szerbia fellépéséről a törvényesen választott horvát és szlovén köztársaságok vezetésével szemben.

Végezetül rövid tájékoztatást adtam a Pápa magyarországi látogatásának jelentőségéről és kedvező belső és külső visszhangjáról.

Budapest, 1991. augusztus 21.

*Jeszenszky Géza*⁶¹⁶

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 9. d.

⁶¹⁶ Kézírással.

82.
1991. november 1.

Tar Pálnak, a miniszterelnök főtanácsadójának összefoglalója
Antall József látogatásáról az Amerikai Egyesült Államokban

69/1991.

Szigorúan titkos!
Washington, 1991. november 1.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Külképviselet: 1 példány
Készítette: Bollobás Enikő
Gépelte: Nagyné Végh Mária

Tárgy: Dr. Antall József miniszterelnök Egyesült Államokbeli látogatása.
Melléklet: 1 boríték

Dr. Jeszenszky Géza
Külügyminiszter
Budapest

Mellékelten felterjesztjük a Dr. Antall József miniszterelnök egyesült államokbeli látogatásának tárgyalásairól és más főbb eseményeiről készült emlékeztetőket, illetve jelentéseket.

Az összefoglalóban felsorolt előadás-szövegeket és egyéb háttéranyagokat adminisztratív ügyiratként küldjük.

*Tar Pál*⁶¹⁷
nagykövet

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 8. d.

⁶¹⁷ Kézírással. Tar Pál (1931–) 1957-ben hagyta el Magyarországot és Párizsban az École Polytechnique-en szerzett diplomát 1960-ban. A Banque National de Paris igazgató-helyettese Hongkongban, majd igazgatója Los Angelesben. A Bank vezérigazgatója Hustonban 1977-től, majd a Bank párizsi központjában igazgatóhelyettes 1984 és 1991 között. 1990-től Antall József tanácsadója, a miniszterelnök Tanácsadó Testületének a tagja, majd 1991. április 10-től Magyarország washingtoni nagykövete 1994 augusztusáig.

EMLÉKEZTETŐ

Antall József és Lawrence Eagleburger tárgyalásáról

A Szovjetunióval kapcsolatban Antall József hangsúlyozta Gorbacsov és Jelcin támogatásának szükségességét, ugyanakkor rámutatott arra, hogy a valódi hatalom egyre inkább Jelcin kezében koncentrálódik. Szólt az azonnali humanitárius segély szükségességéről, megjegyezve, hogy a hosszú távú segítségnyújtást csak részletesen kidolgozott politikai, katonai és gazdasági feltételek teljesítése mellett tartja célszerűnek. Felhívta Eagleburger figyelmét arra a veszélyre, amelyet az iszlám befolyásnak a Szovjetunió mohamedán lakosságú tagköztársaságaiban való fölerősödése jelenthet, s kifejtette, hogy a nyugati világnak, elsősorban a NATO-nak Törökország szerepének növelésével el kell érnie, hogy e térség ne csatlakozhasson az iszlám világhoz.

A jugoszláviai krízis kapcsán a magyar miniszterelnök kijelentette, hogy a válságnak nyugati részről történő erélytelen, inadekvát kezelése egyrészt rossz precedensül szolgálhat a Szovjetunióban esetleg bekövetkező hasonló krízis esetén, másrészt pedig a Szovjetunióban lejátszódó folyamatok jelentős mértékben befolyásolhatják a délszláv konfliktus szereplőinek magatartását. Itt utalt arra, hogy a Janajev-féle puccs hírére a szerb tábornokok pezsgőt bontottak. Kifejtette, hogy nézete szerint a válság úgy oldható meg, ha a nyugati világ országai elismerik mind a hat jugoszláv tagköztársaság szuverenitását, valamint a két tartomány autonómiáját; ekképp ugyanis a Helsinkai Egyezmény kiterjeszthető volna a köztársaságok közötti belső határookra. Hozzátette, hogy ezzel párhuzamosan gondoskodni kell a kisebbségi jogok biztosításáról is, s az átmeneti periódusra létre kell hozni egy központi szervezetet, mely a dezintegrációs folyamatok ellenőrzésére, a szétválás lebonyolítására volna hivatott. Ismét leszögezte, ezúttal nemcsak a jugoszláviai helyzetre vonatkoztatva, hogy a nemzeti kisebbségi, etnikai, felekezeti problémák egyúttal biztonsági problémák is, és ekképp kezelendők.

Antall József hangsúlyozta az amerikaiak további európai jelenlétének szükségességét. Rámutatott arra, hogy a NATO-nak a térség stabilitása érdekében el kell mélyítenie az együttműködést a kelet-közép-európai országokkal. Szólt a magyar hadseregnek a jugoszláv, a román és a cseh–szlovák haderővel szembeni gyengeségéről, utalva arra, hogy mind átszervezése, mind átcsoportosítása a jelen körülmények között lehetetlen.

Jelen volt:
Lawrence Eagleburger

Ken Juster⁶¹⁸

Arnold L. Kanter⁶¹⁹

Antall József

Jeszenszky Géza

Tar Pál

Bába Iván

Bollobás Enikő

EMLÉKEZTETŐ

Antall József és Dan Quayle alelnök találkozójáról

Az alelnök villásreggelin fogadta a miniszterelnököt. A rendkívül baráti légkörű találkozó elején Dan Quayle végigvezette Antall Józsefet és kíséretét az Amerikai Haditengerészet tulajdonában lévő csillagvizsgáló területén kialakított alelnöki rezidencián.

A beszélgetést az alelnök azzal kezdte, hogy aláhúzta a szovjetunióbeli politikai és gazdasági reformok szükségességét. Rámutatott: a politikai kapcsolatok szélesítése után eljött az ideje a biztonsági és piacnyitási kérdések tárgyalásának is Közép-Európa és a Nyugat között. Kifejtette, hogy Jugoszláviával kapcsolatosan pesszimiztán vélekedik, de Washington továbbra is bízik az Európai Közösség és az EBEÉ erőfeszítéseiben. Antall József válaszában megerősítette az alelnök álláspontját, mondván, hogy mind a magyar, mind a nemzetközi érdek azt kívánja, hogy Jugoszlávia pozitív modellé váljon. A destabilizált térségben a stabilitás oázisa lehet Magyarország. A miniszterelnök rámutatott: a magyarországi amerikai érdeklődés, illetve befektetés mértéke meghaladja a nyugat-európaiat is; a közép-európai amerikai jelenlét politikai és gazdasági kulcskérdésnek bizonyult, amihez az amerikai vezetés további támogatását kérjük.

Quayle alelnöknek a Magyar–Amerikai Vállalkozási Alappal kapcsolatos érdeklődésére Tar Pál nagykövet elmondta, hogy a miniszterelnök New Yorkban előadást tartott azon a befektetési konferencián, melyet a Vállalkozási Alap elnöke, John

⁶¹⁸ Kenneth Ian Juster (1954–) Lawrence Sidney Eagleburger külügyminiszter-helyettes tanácsadója 1989 és 1992 között. Részt vett az amerikai segélyprogramok létrehozásában és irányításában Közép- és Kelet-Európa, valamint a volt Szovjetunió országai részére.

⁶¹⁹ Arnold Lee Kanter (1945–2010) az Amerikai Egyesült Államok politikai ügyekért felelős államtitkára 1991. október 4. és 1993. január 20. között.

Whitehead szervezett, s hogy a delegáció ott találkozott Tomlinson⁶²⁰ alelnökkel is, aki biztosította a magyar felet arról, hogy az Alap rendelkezésére álló pénzüsszeg meg fog növekedni.

A miniszterelnök kifejtette, hogy a magyar igényeknek a koordinált, hatékony támogatás felel meg; csak így enyhíthetők a szociális feszültségek, csak így lesz sikeres a magyar export nyugati piacokra való terelése. Antall József rámutatott, hogy a magyarországi munkanélküliség a jelenleginek a kétszerese lenne, ha az új magánvállalatoknál nem nyíltak volna új munkahelyek. A magyar gazdaság alkalmazkodó képességének köszönhetően a magyarországi valutatartalékok is megháromszorozódtak.

Jugoszláviával kapcsolatban Antall József előbb a menekültkérdésről beszélt, majd rámutatott: a jugoszláv probléma nem Jugoszlávia belső ügye, hiszen a hadsereg alkotmányos kontrollja megszűnt, a fegyverembargó nem működik, és mindez az egész térséget destabilizálhatja. Az elhúzódó polgárháború a Mediterrán és a Közel-Kelet térségére is kihathat, s ebben az esetben a több milliós mohamedán lakosság aktivizálódhat. Antall József aláhúzta az együttes fellépés szükségességét, ami mindeddig nem történt meg a Nyugat részéről. A szerb kommunista körök előtt világossá kell tenni, hogy a Nagy-Szerbia programnak, a Boszniától és Horvátországtól való erőszakos területszerzésnek nincs esélye.

A miniszterelnök kifejezte bizakodását az ilyen együttes fellépés sikerével kapcsolatban. Rámutatott: a jugoszláv néphadsereg egyre gyengül (a dezertálók miatt), Jugoszlávia devizakészlete negyedére csökkent (fél év alatt). Meg kell akadályozni a teljes szétesést, ami csak az extrém erőket mozgósítaná.

A Szovjetunióval kapcsolatban Antall József kifejtette Gorbacsov és Jelcin elnökök viszonyára vonatkozó álláspontját. Elmondta, hogy a puccs idején folytatott telefonbeszélgetésük alkalmával elszánt „Borisz cárnak” ismerte meg az orosz elnököt, aki egyre inkább a hatalom valódi birtokosa, bár Gorbacsov nemzetközi presztízse és a tél folyamán várható népszerűtlen intézkedések miatt Jelcin még egy darabig maga elé engedi a szovjet vezetőt.

Az amerikai alelnök Antall József véleményét kérdezte azzal kapcsolatban, hogy a magyar miniszterelnök szerint ki ellenőrzi a szovjet katonaságot, illetve kivel érdemes az atomfegyverekről tárgyalni. Válaszában Antall József elmondta, hogy a katonaság a nagyorosz érzelmű fiatal tisztek ellenőrzése alatt áll, a nukleáris fegyverekről pedig a szovjet elnökkel kell tárgyalni úgy, hogy az orosz elnök is jelen legyen.

⁶²⁰ Alexander Cooper Tomlinson (1923–2010) amerikai befektetési bankár. Számos gazdaságpolitikával és tőkepiaccal foglalkozó szervezet vezetője. A Magyar–Amerikai Vállalkozási Alap elnöke, vezérigazgatója, alelnöke.

A kódok valószínűleg Gorbacsov birtokában vannak, de Gorbacsov maga Jelcin kezében van.

Antall József rámutatott arra is, mennyire szükséges a Szovjetunió déli mohamedán területeinek esetleges leválása esetén Törökország befolyását erősíteni. Elmondta, hogy Törökország mint nyugati modell vonzó lesz a szunnita török népek számára, akik egészen a kínai határig népesítik be a Szovjetunió déli köztársaságait.

Antall József részletesen kifejtette a Jugoszláviával és a Szovjetunió kétfázisú megsegítésével kapcsolatos tervét is. Kiemelte: véleménye szerint most van az a lélektani pillanat, amikor a szovjet és a jugoszláv probléma egyszerre megoldható. Éppen ezért különösen fontos az Egyesült Államok európai jelenléte, a NATO átszervezése, hiszen léte egy destabilizált térség közelében legalább olyan fontos, mint akkor volt, amikor a Szovjetunió még gazdaságilag és politikailag erősnek tűnt, mondta a miniszterelnök. Európának hozzá kell szoknia a német egységhez, s ennek érdekében Angliának és Franciaországnak komoly komplexusokat kell legyőznie. Éppen ezért fontos, hogy Németország a NATO keretein belül maradva erősödjék meg.

Jelen volt:

Dan Quayle

Ralph Johnson⁶²¹

James Dobbins⁶²²

Antall József

Jeszzenszky Géza

Tar Pál

Bollobás Enikő

Horváth Gábor (tolmács)

⁶²¹ Ralph R. Johnson (1943–) amerikai diplomata. Ekkor az európai és kanadai ügyekért felelős helyettes államtitkár (Thomas Michael Tolliver Niles) helyettese, majd az Amerikai Egyesült Államok nagykövete Szlovákiában 1996. április 4. és 1999. május 21. között.

⁶²² James Francis Dobbins Jr. (1942–) amerikai diplomata. Az Amerikai Egyesült Államok nagykövete Brüsszelben 1991 és 1993 között, majd 1993. április 1-től az európai ügyekért felelős helyettes államtitkár.

A miniszterelnöki látogatásról a Nagykövetség által készített anyagok

Kissinger találkozó: emlékeztető
Wall Street ebéd: emlékeztető
Connecticut: emlékeztető (videókazetta)
ENSZ-beszéd: angol nyelvű szöveg
Vacsora Cleveland-ben: emlékeztető, magyar nyelvű szöveg
TRW reggeli: emlékeztető
Kossuth szobor: magyar nyelvű előadás
Whitehead konferencia: előadás
Világbank: emlékeztető
Valutaalap: emlékeztető
Külkapcsolatok Tanácsa: előadás magyar szövege és a kiosztott angol nyelvű szöveg
George Washington Egyetem: emlékeztető, előadás, angol nyelvű szemelvények
Szenátusi Demokrata ebéd: emlékeztető
Dole találkozó: emlékeztető
Nagykövetségi fogadás: emlékeztető
Eagleburger vacsora: emlékeztető
Quayle reggeli: emlékeztető
Bush találkozó: emlékeztető
Brzezinski találkozó: emlékeztető
Kirkland⁶²³ találkozó: emlékeztető
Angol nyelvű sajtóközlemény a Miniszterelnök érkezéséről (háttéranyag a Miniszterelnökről és a kormányról)
Angol nyelvű sajtóközlemény a miniszterelnöki látogatásról (szemelvények a beszédekből).

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 8. d.

⁶²³ Joseph Lane Kirkland (1922–1999) amerikai szakszervezeti vezető. Az Amerikai Szövetségi Munkaügyi és Ipari Szervezet Kongresszusa (American Federation of Labor and Congress of Industrial Organization – AFL–CIO) elnöke 1979 és 1995 között.

83.
1991. november 6.

Rejtjeltávirat Washingtonból. Kodolányi Gyula, a miniszterelnök
főtanácsadójának megbeszélései Washingtonban a Szovjetunióról,
Jugoszláviáról és a NATO-ról

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan Titkos!
Nagykövetség: Washington
Azonosító: WAS20344
Érkezett: 91.11. 06. 18.19
Készítette: VL
Ellenőrizte: *Szignó*⁶²⁴

01, 45, Miniszteri Hivatal
Von.: 41/262 ottanira

1991. november 4-én Kodolányi Gyula társaságában találkoztam Thomas Niles⁶²⁵,
Assistan Secretary for European and Canadian Affairs; Ralph Johnson, Deputy
Assistant Secretary for European and Canadian Affairs; valamint Jonathan Mayhew,
Hungarian Desk Officer-rel. Elsősorban a következő kérdéseket vitattuk meg:

1. A SZU helyzete és a köztársaságokkal, főleg az oroszsal és az ukránnal, a diplo-
máciai kapcsolat felvétele.

Az amerikai kormány figyelemmel követi a köztársaságokban észlelhető folyama-
tokat és elkezdte velük a kapcsolatok kiépítését. Megerősítették a kijevi főkonzulá-
tust. Proponálták, hogy a washingtoni szovjet nagykövetségen belül egy ukrán meg-
bízott legyen elhelyezve.

Az Ukrán Köztársasággal kapcsolatban ki fogják várni a decemberi referendum-
nak és a választásoknak az eredményét és az abból eredő politikai irányt. Nagyon

⁶²⁴ Kézírással.

⁶²⁵ Thomas Michael Tolliver Niles (1939–) amerikai diplomata. Az Amerikai Egyesült Államok nagy-
követe Kanadában 1985. szeptember 10. és 1989. június 28. között, majd nagykövet Brüsszelben az
Európai Közösségekhez akkreditálva 1989. június 23. és 1991. augusztus 26. között. Az európai és
kanadai ügyekért felelős helyettes államtitkár 1991. október 3. és 1993. április 1. között.

örülnének egy atomfegyverektől megszabadult Ukrajnának, de túlzottnak minősítették a terveket egy 420000 fős ukrán hadsereg felállítására. Ezt közölték az ukrán vezetéssel is.

Nem úgy tűnik, hogy akár az orosz, akár az Ukrán Köztársasággal a diplomáciai kapcsolatok felvétele már napirenden lenne. Az oroszoknak is felajánlották a szovjet nagykövetségen belüli működést. A szovjet belügyminiszter ehhez beleegyezését adta.

Továbbra is próbálják a központot erősíteni, főleg abból kiindulva, hogy így lehet a legjobban fenntartani az atomfegyverek biztonságát. Niles úr kifejezése szerint ebben az amerikai és magyar érdekek egybevágnak.

2. Jugoszlávia

Nem tapasztaltunk elmozdulást a már ismert amerikai állásponttal kapcsolatban. Az USA követni fogja a Közös Piac által kilátásba helyezett határozatokat, ide értve a szankciókat is, habár azok hatékonyságában kételyeik vannak, már csak azért is, mert az nem csak Szerbiát, de a többi köztársaságot is sújtani fogja. Úgy érezték az utolsó napokban, hogy Milosević magatartása valamit változott, ez pár napon belül ki fog talán derülni.

Mi ugyanakkor elmondtuk, hogy az ellenünk irányuló provokációk folytatódhatnak, Barcs bombázása után most magyar hajókat lőtték a Dunán. Az amerikai fél szeretné tudni, hogy milyen tiltakozó és egyéb diplomáciai lépéseket kívánunk tenni, és hogy miben segíthetnének ezen a téren. Biztosítottuk, hogy nagyon is követik a helyzet fejlődését.

3. NATO

A római csúcs, amelyre Bush elnök is utazik, az új stratégiai és politikai irányelveket hivatott jóváhagyni.

A kelet-közép-európai országokkal felállítandó kapcsolatokat (liaison) lényegesnek minősítette. Viszont azt is kifejtette, hogy a térség minden országával, beleértve a SZU-t is, egyforma kapcsolatok felállítására törekszenek, nem kívánják privilegizálni a visegrádi háromszög országait sem ebben a tekintetben. Ezt Niles úr szerint több tagország elutasította. Tehát forszírozása megghiúsíthatta volna a római döntéshozatalt ebben a kérdésben. (Az olasz nagykövet egy beszélgetés folyamán utalt arra, hogy az ő országa és szerinte Franciaország is inkább bilaterális kapcsolatok kiépítését szorgalmazza, amelyek lehetővé tették volna az egyes országok különleges kezelését.)

Niles úr azzal is próbálta igazolni ennek a felépítésnek a helyességét, hogy így pl. jobban lehet befolyásolni Romániát a kisebbségi jogok tiszteletben tartására és általában a demokrácia felé való haladásban.

E három témán túlmenően Niles úr érdeklődött a magyar helyzet alakulásáról és megelégedését is kinyilvánította az elhangzottakkal kapcsolatban. Viszont ő is felhívta figyelmünket azzal kapcsolatban, mint Barry⁶²⁶ úr is, a folyamatban lévő gazdasági tárgyalások fontosságára. Ami a szellemi tulajdon védelmét és ezen belül a magyar gyógyszeripar problémáit illeti, úgy fejezte ki magát, hogy aki egy klubhoz akar tartozni, annak a szabályokat is be kell tartani. Mi ismételtelen kifejezésre juttattuk álláspontunkat arra nézve, hogy ezek a lépések sújtani fogják a magyar gazdaságot ebben az átmeneti állapotában.

Niles úr véleménye szerint az új szabadalmazási rendszerre való áttérésnek lehetnének jó kihatásai, többek közt a gyógyszeripar privatizálásának megkönnyítésében.

Mindenesetre bebizonyult, hogy az SD magas köreiben is nagy-nagy súlyt helyeznek arra, hogy a szerződések január végére megkötésre való állapotba kerüljenek.

Lássa:

I. Területi Főosztály

Láttam: *Szignó*

Intézkedtem: *Szignó*⁶²⁷

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 59. d.

⁶²⁶ Zorthian Barry (1920–2010) amerikai diplomata, médiaszakértő és lobbista. 1964 és 1968 között Saigonban szolgált. A vietnami háborút követően lobbistaként dolgozott, majd 1990 és 1994 között a Szabad Európa Rádió Felügyelő- és Igazgatótanácsának a tagja.

⁶²⁷ Kézirással.

84.
1991. november 15.

Emlékeztető Antall József szeptember–októberi washingtoni
és New York-i tárgyalásairól

002907

Kodolányi Gyula úr
Címzetes államtitkár

Miniszterelnöki Hivatal

Antall József miniszterelnök egyesült államokbeli látogatása

Szűcs Ervin

Tisztelt Államtitkár Úr!

Mellékelten megküldöm Miniszterelnök úr egyesült államokbeli látogatásáról készített, washingtoni nagykövetségünk által felterjesztett emlékeztetőket, jelentéseket.

Budapest, 1991. november 15.

Tisztelettel
*Várkonyi László*⁶²⁸
főosztályvezető

⁶²⁸ Kézírással.

Emlékeztető Antall József miniszterelnök úr 1991. szeptember 26-i New York-i megbeszéléséről az amerikai pénzügyi élet képviselőivel

A megbeszélésre a Schroeder Bankház szervezésében (Peter Róna⁶²⁹ aktív közreműködésével) került sor. A meghívott üzletemberek neve a mellékletben található.

A találkozón miniszterelnök úr röviden ismertette gazdasági eredményeinket, gondjainkat, külön kitérve, a költségvetési hiány mérséklésére, a fizetési mérleg egyensúly megteremtésére és a privatizációra irányuló erőfeszítéseinket. Utalt a hamarosan elfogadásra kerülő jegybanktörvényre és megnyugtatta a megjelent üzletembereket, hogy az „európai szintű” lesz, azaz nem csorbítja az intézmény önállóságát. Nagy hangsúllyal szólt kedvező magyarországi befektetési lehetőségekre, tovább ösztönözve az amerikai tőkét vállalatok alapítására, tulajdonszerzésre stb. Szólt az eddigi kedvező tapasztalatokról az amerikai tőkebefektetések vonatkozásában, de aláhúzta, hogy ez messze nincs arányban az USA méreteivel és néhány más kisebb nyugati országra irányuló amerikai tőkebefektetéssel.

Az amerikai résztvevők kérdései részben gazdaságunk várható fellendülésével, részben a szovjet piac alakulásával, részben a jugoszláviai válság hazánkat érintő hatásával foglalkoztak.

Jelen magyar részről: Tar Pál, Marinovich Endre, Bollobás Enikő, Mohácsi István és Horváth Gábor (tolmács).

1991. október 18.

*Mohácsi István*⁶³⁰

EMLÉKEZTETŐ

Antall József miniszterelnök úr Richard Erb IMF elnökhelyetttel folytatott
1991. október 2-i, washingtoni találkozójáról

Bevezetőjében a Miniszterelnök úr az IMF-ben is ismertette gazdasági helyzetünket, az eredményeket és a problémákat. Az utóbbiak közül az infláció magas szintjét hangsúlyozta, közölve, hogy a növekedési ütem augusztusban már lényegesen lelassult, jövőre pedig egész évre kivetítve, a jelenlegi 35%-nál nagyságrendileg kisebb

⁶²⁹ Róna Péter (1942–) magyar közgazdász, jogász, üzletember. A Schroder Bankház elnök-vezérigazgatója 1986 és 1990 között.

⁶³⁰ Kézírással.

árnövekedési ütemet valószínűsítünk. A Miniszterelnök úr vendéglátójával együtt egyetértett a költségvetési deficit lefaragásának szükségességében. Antall úr ismertette a jövő évi költségvetés kidolgozásának menetét, miszerint most a „sarok számok” elfogadása volt napirenden, e hónapban végzik el a parlamenti bizottságok a tervezet egészének áttanulmányozását és október végére várható a költségvetés elfogadása. Kérte, hogy értsék meg: nagy a nyomás a nagy elosztási rendszerek részéről az eddigi kiadások folyósítására, és itt a kormánynak nagyon szigorú politikát kell követni. Ennek során azonban a társadalom tűrőképességét is szem előtt kell tartani, és a kormány számára nagyon kicsi a mozgástér e tekintetben.

Az IMF-nél is kitért a jugoszláv helyzet ismertetésére, különös tekintettel az ebből katonai költségvetésünkre, valamint a menekültek ellátásából ránk háruló feladatokra.

Erb úr elismerően szólt eredményeinkről és reményét fejezte ki, hogy a Szapáry úr által vezetett budapesti IMF iroda eredményesen járul hozzá gazdaságunk fejlődéséhez a Valutaalappal való kapcsolatunk magasabb szintre emeléséhez. Aláhúzta annak szükségességét, hogy a nemzetközi pénzvilág ismerje meg eredményeinket, és hogy ez alapján mondjon ítéletet az országról.

Ezzel a Miniszterelnök úr teljesen egyetértett, és hangsúlyozta, hogy a Valutaalappal való kapcsolatunk eddig gyümölcsöző és konstruktív volt. Vannak politikusok Magyarországon, akik ezzel nem értenek egyet, és „IMF gyarmatosításról”, és hasonlókról beszélnek, de mi ezt elutasítjuk. A jövőben is számolunk az IMF-fel való korrekt és eredményes kapcsolataink továbbfejlődésével.

EMLÉKEZTETŐ

Antall József miniszterelnök úr Preston⁶³¹ világbanki elnökkel folytatott
1991. október 2-i, washingtoni találkozójáról

A Miniszterelnök úr bevezetőjében ismertette a magyarországi politikai és főleg a gazdasági átalakulás eddigi eredményeit, külön kiemelve a konvertibilis valutataralékok megháromszorozódását (3 milliárd dollár), és a kis- és középvállalatok létesítése, valamint a privatizáció útján elért sikereket. A magyar–szovjet reláció vonatkozásában megemlítette, hogy a kapcsolatok a puccs előtt feszültek voltak, mivel azonban a kormány kiállt Jelcin és Gorbacsov mellett, azok most rendezettnek és

⁶³¹ Lewis Thompson Preston (1926–1995) amerikai bankár. A Világbank (World Bank) elnöke 1991. szeptember 1. és 1995. február 1. között.

jónak minősíthetők. Problémaként említette még e téren a 2 milliárd rubeles kint lévő aktívumunkat, valamint a csapatkivonással kapcsolatos rendezetlen pénzügyi kérdéseket. Igaz, hogy a szovjet piac exportőreink számára óriási mértékben összezsugorodott, reméljük azonban, hogy e téren már elértük a mélypontot. A többi kelet-európai országgal való kereskedelmünk lényegesen kisebb mértékben csökkent. Antall úr ismertette továbbá az EK-val kapcsolatos álláspontunkat, különös tekintettel a hús-exportra vonatkozó legutóbbi brüsszeli döntésre, valamint a társult tagságra irányuló megbeszéléseinkre. Aláhúzta: mi egyik problémát sem dramatizáltuk, és végül az idő bennünket igazolt, mert mind a két téren sikerült előrehaladást elérni. Antall úr említést tett továbbá a Krakkóban hamarosan sorra kerülő magyar–cseh–szlovák–lengyel csúcstalálkozóra. Ismételten megemlítette, hogy legfontosabb belgazdasági problémák jelenleg: az infláció mértéke, és még inkább a költségvetési deficit.

Preston úr elismeréssel szólt eddigi eredményeinkről, de ő is kiemelte a költségvetési hiány mérséklésének fontosságát. Érdeklődött iparunk szerkezeti átalakításáról, valamint energia-helyzetünkről (olajtartalék, infrastruktúra kiépítése Nyugat felé). A Miniszterelnök úr ismertette az ezzel kapcsolatos elképzeléseinket, kitérve a jugoszláv helyzet politikai, biztonságpolitikai és gazdasági aspektusaira. Közölte, hogy tudatában vagyunk a költségvetési deficit problematikájának, a csökkentés vonatkozásában azonban figyelembe kell venni, hogy meddig mérsékelhetjük a kiadásokat (szociális feszültségek), valamint hogy biztonságpolitikánk már csak a jugoszláv helyzet miatt is milyen mértékű haderőcsökkentést tesz lehetővé. Ebben az országban is, mint a régióban máshol, nagy potenciális veszély a politikai ellenőrzés alól kikerülő hadsereg.

Végül a Miniszterelnök úr még egyszer aláhúzta a jugoszláviai helyzet veszélyes voltát (sürges a nemzetközi megoldást), a térségben lévő országok nyugati megkülönböztetésének fontosságát (hiszen mindegyik ország a hasonlóságok ellenére eltérő politikai-gazdasági körülmények között él), valamint természetesen a Világbankkal való kapcsolatunk fontosságát. Az utóbbiról ismételten elismerően szólt, és kérte, hogy az intézmény továbbra is támogasson bennünket, hiszen Magyarország sikere a világközvélemény számára is rendkívül fontos.

Antall József előadása a George Washington Egyetemen
1991. október 3.

Az előadást az egyetem Orosz és Kelet-európai Intézete szervezte.

Az egyetem képviselőjében részt vettek:

Prof. Steven Trachtenberg⁶³² rektor,

Prof. James Millar⁶³³, a Sino–Soviet Intézet⁶³⁴ igazgatója,

Prof. Sharon Wolchik⁶³⁵, az Orosz és Kelet-európai Intézet igazgatója,

Prof. Constantine Menges⁶³⁶, az egyetemhez tartozó Elliott School of International Affairs⁶³⁷ professzora, az előadás elnöke.

Az előadáson mintegy 120 fős hallgatóság vett részt, a terem többet nem tudott befogadni.

A részvételi igény – a korlátozott számú meghívás ellenére is – több százra rúgott.

A hallgatóság összetétele: 30 hallgató, 40 egyetemi oktató, 30 újságíró, 20 külső vendég.

A hallgatók, elsősorban a jelenlévő újságírók, számos kérdést tettek fel, nagyrészt Jugoszláviával és a NATO-val kapcsolatban.

*Aláírás*⁶³⁸

⁶³² Stephen Joel Trachtenberg (1937–) amerikai pedagógus professzor, aki a George Washington Egyetem rektora 1988 és 2007 között.

⁶³³ James Robert Millar (1936–2008) amerikai politológus, közgazdász professzor, a szovjet gazdaság szakértője. A George Washington Egyetem Sino–Szovjet Tanulmányok Intézetének igazgatója.

⁶³⁴ A Sino–Szovjet Tanulmányok Intézete 1961-ben jött létre a George Washington Egyetem keretein belül. Az amerikai egyetemeknek nem állt rendelkezésükre elegendő információ a Szovjetunióban, Kelet-Európában, Kínában, Kelet-Ázsiában végbemenő változásokról.

⁶³⁵ Sharon L. Wolchik (1948–) a George Washington Egyetem Orosz és Kelet-európai Intézet igazgatója.

⁶³⁶ Constantine Menges (1939–2004) amerikai tudós, író, tanár. A Fehér Ház Nemzetbiztonsági Tanácsának és a CIA Latin-Amerika szakértője. A George Washington Egyetem tanára 1990 és 2000 között. Ez idő alatt megalapította és irányította az *Átmenet a Demokráciába* nevű programot.

⁶³⁷ A The Elliott School of International Affairs a George Washington Egyetem 1898-ban alapított nemzetközi kapcsolatok szakiskolája: Összehasonlító Jogtudományi és Diplomáciai Iskola.

⁶³⁸ Nem olvasható kézírással.

Fogadás a nagykövetségen Antall József miniszterelnök úr tiszteletére
Washington, 1991. október 3.

A fogadásra 210 meghívót küldtünk ki, nagy részüket házaspároknak.

A meghívottak túlnyomóan amerikaiak voltak, az amerikai magyar közösség tagjai közül csupán szervezetek képviselői, újságírók és a miniszterelnök úr személyes ismerősei kaptak meghívást.

A meghívottak közül 220-an jelentek meg: több minisztérium, állami hivatalok (USIA, OPIC, USAID), a kongresszusi hivatalok, különböző szervezetek (kereskedelmi kamara, AFL–CIO, Világbank, IMF, National Forum Foundation, Amerikai–Magyar Alapítvány), társ nagykövetségek, a sajtó és a helyi egyetemek képviselői.

A fogadás rendkívül jó hangulatban zajlott le, a résztvevők többségének volt alkalma rövid, személyes beszélgetésre is a miniszterelnök úrral.

*Aláírás*⁶³⁹

EMLÉKEZTETŐ

Antall Józsefnek a Szenátus Demokrata Párti Politikai Egyeztető Bizottsága
ebédjén elhangzott felszólalásáról

Rövid belpolitikai elemzés után Antall József az európai integráció és biztonság kérdéseivel foglalkozva hangsúlyozta: a magyar felfogás szerint a térség stabilitása csakis amerikai jelenléttel garantálható; európai egység = transzatlanti egység. A miniszterelnök részletesen kifejtette a jugoszláviai válság kezelésére kialakított elképzelését (a hat tagköztársaság együttes elismerése; nemzetiségi autonómia; dekolonizációs csődeljárás). A Szovjetunió jövőjére vonatkozó kérdésre válaszolva vázolta a nyugati segítségnyújtás két fázisának szükségességét; elemezte Jelcin orosz elnök vezető szerepét és a különböző szovjet tagköztársaságok leválási lehetőségeit (balti államok, Örményország, Grúzia, az első két fázisban). Az ázsiai tagköztársaságokban élő muszlim lakosság mobilizálása által potenciálisan kiváltott iszlám fundamentalista veszélyre rámutatva Antall József kiemelte: Törökországnak vezető szerepet kell biztosítani a muszlim világ visszaszorításában.

⁶³⁹ Ua.

Jelen voltak:

George J. Mitchell⁶⁴⁰

Thomas Daschle⁶⁴¹

Christopher Dodd⁶⁴²

John Glenn⁶⁴³

Ernest F. Hollings⁶⁴⁴

Claiborne Pell⁶⁴⁵

Frank Lautenberg⁶⁴⁶

John D. Rockefeller⁶⁴⁷

Timothy E. Wirth⁶⁴⁸

Richard Bryan⁶⁴⁹

Daniel Akaka⁶⁵⁰

Dennis De Concini⁶⁵¹

Bob Graham⁶⁵²

Joseph Lieberman⁶⁵³

⁶⁴⁰ George John Mitchell Jr. (1933–) amerikai bíró, jogász, demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1980. május 17. és 1995. január 3. között.

⁶⁴¹ Thomas Andrew Daschle (1947–) amerikai demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1987. január 3. és 2005. január 3. között.

⁶⁴² Christopher John Dodd (1944–) amerikai jogász, demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1981. január 3. és 2011. január 3. között.

⁶⁴³ John Herschel Glenn Jr. (1921–2016) amerikai űrhajós, demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1974. december 24. és 1999. január 3. között.

⁶⁴⁴ Ernest Frederick Hollings (1922–) amerikai demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1966. november 9. és 2005. január 3. között.

⁶⁴⁵ Claiborne de Borda Pell (1918–2009) amerikai diplomata, demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1961. január 3. és 1997. január 3. között.

⁶⁴⁶ Frank Raleigh Lautenberg (1924–2013) amerikai üzletember, jogász, demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 2003. január 3. és 2013. június 3. között.

⁶⁴⁷ John Davidson Rockefeller IV. (1937–) az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1985. január 15. és 2015. január 3. között.

⁶⁴⁸ Timothy Endicott Wirth (1939–) amerikai demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1987. január 3. és 1993. január 3. között.

⁶⁴⁹ Richard Hudson Bryan (1937–) amerikai demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1989. január 3. és 2001. január 3. között.

⁶⁵⁰ Daniel Kahikina Akaka (1924–) amerikai tanár, demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1990. május 16. és 2013. január 3. között.

⁶⁵¹ Dennis Webster De Concini (1937–) amerikai jogász, demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1977. január 3. és 1995. január 3. között.

⁶⁵² Daniel Robert Graham (1936–) amerikai jogász, demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1987. január 3. és 2005. január 3. között.

⁶⁵³ Joseph Isadore Lieberman (1942–) amerikai ügyvéd, demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1989. január 3. és 2013. január 3. között.

Paul Wellstone⁶⁵⁴
Paul S. Sarbanes⁶⁵⁵
Quentin Burdick⁶⁵⁶
Charles S. Robb⁶⁵⁷
Szenátorok

Magyar részről:
Antall József
Tar Pál
László Balázs
Bollobás Enikő
Veress Bulcsú (tolmács)

*Aláírás*⁶⁵⁸

EMLÉKEZTETŐ

Antall József és Lane Kirkland, az AFL–CIO szakszervezeti csoport elnöke
tárgyalásáról

A beszélgetést Antall József azzal kezdte, hogy elmondta, milyen alapvető kérdés Magyarországon a szakszervezetek újraszervezése. Rámutatott, hogy ez a probléma az egész térségben megoldatlan, hiszen a korábbi szakszervezet kompromittálódott, de a helyébe nem léptek erős mozgalmak. Csak Lengyelországban alakult ki erős szakszervezet, de az valójában politikai szervezet volt és lett. A magyar szakszervezeti mozgalomnak a pluralizmus felé kell haladnia, ami lényegében már megkezdődött azzal, hogy a hagyományos szakszervezetek mellett megalakultak a Munkástanácsok és a Demokratikus Szakszervezetek Ligája. A hagyományos szakszervezet csak akkor szerezheti meg a társadalom bizalmát, mondta a miniszterelnök, ha tiszta

⁶⁵⁴ Paul David Wellstone (1944–2002) amerikai tudós, demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1991. január 3. és 2002. október 25. között.

⁶⁵⁵ Paul Spyros Sarbanes (1933–) amerikai ügyvéd, demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1977. január 3. és 2007. január 3. között.

⁶⁵⁶ Quentin Northrup Burdick (1908–1992) amerikai ügyvéd, demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1960. augusztus 8. és 1992. szeptember 8. között.

⁶⁵⁷ Charles Spittal Robb (1939–) amerikai demokrata politikus. Az Amerikai Egyesült Államok szenátora 1989. január 3. és 2001. január 3. között.

⁶⁵⁸ Nem olvasható kézírással.

választásokon keresztül valóban megújul. Sajnálatos, hogy a különböző szakszervezeti csoportosulások egymással rossz viszonyban vannak.

Lane Kirkland üdvözölte a magyarországi új demokratikus szakszervezeteket, s biztosította a miniszterelnököt, hogy az AFL–CIO támogatja mind a Ligát, mind a Munkástanácsokat. Az amerikai szakszervezeti vezető kifejtette, hogy csak addig híve a szakszervezeti pluralizmusnak, ameddig van egy közös ellenfél. Aggodalmát fejezte ki a Kelet-Európában tapasztalható gazdasági problémákkal kapcsolatban; elmondta, hogy szerinte a piacgazdaság és a központi irányított gazdaság egyaránt vezethet gazdasági válsághoz. Figyelmeztetett a piacgazdaság veszélyeire, rámutatva, a 30-as évek nagy gazdasági válságát éppen a piacgazdaság okozta.

Antall József, utalva a szakszervezeteknek a gazdasági krízishelyzetekben játszott kulcsszerepéről 1951-ben írt pamfletjére, biztosította Lane Kirklandet arról, hogy a magyar vezetés tisztában van a piacgazdaságra való áttérés veszélyeivel is. Éppen ezért a magyar kormány a szociális piacgazdaság híve, és ezért nem választotta a tervgazdálkodás sokkterápián keresztül történő lebontását.

Jelen volt:

Lane Kirkland

Gábor Róbert⁶⁵⁹

Antall József

Tar Pál

Marinovich Endre

László Balázs

Bollobás Enikő

Horváth Gábor (tolmács)

*Aláírás*⁶⁶⁰

⁶⁵⁹ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

⁶⁶⁰ Nem olvasható kézírással.

EMLÉKEZTETŐ

Antall József és Zbigniew Brzezinski washingtoni tárgyalásáról

A két politikus egyetértett abban, hogy a jugoszláv krízis komoly destabilizáló tényező lehet az egész térségben; a laza konföderáció lett volna a legjobb megoldás, de azzal, hogy az Egyesült Államok nem támogatta idejében ezt az elképzelést, valószínűleg elszalasztotta a jugoszláv krízis békés rendezésében való kezdeményezés lehetőségét. Egyetértettek abban is, hogy nagy problémát jelent az, hogy Milosević szerb elnök Jugoszlávia belső határait pusztán közigazgatási, illetve megyehatároknak tekinti. Éppen ezért szükséges – a hat tagköztársaság elismerésével – nemzetközi határokká tenni a belső határokat, fejtette ki Antall József, hogy ily módon a helsinki garanciák a mai köztársaságok közötti határookra is vonatkozzanak. A miniszterelnök Jugoszláviára vonatkozó elképzelésére reagálva a volt nemzetbiztonsági főtanácsadó ellenérvként megemlítette a következőket: az Egyesült Államok csak EK-kezdeményezéssel elindított folyamatot fog támogatni; Bosznia-Hercegovina nem rendelkezik az önálló államalakítás feltételeivel; az önrendelkezések balkáni megvalósulása beláthatatlan következményekkel járna a régió más mesterséges államalakulataiban; nem volna célszerű olyan magyar tervet kidolgozni, mely azt a benyomást keltené, hogy Magyarország érdekelt Jugoszlávia felbomlásában.

Brzezinski professzor aggodalmát fejezte ki az akár tíz évig is elhúzódó polgárháborúval, a vég nélküli „libanonizálódással” kapcsolatban, aminek megvannak mind földrajzi feltételei, mind történelmi hagyományai. Antall József rámutatott arra a veszélyre, melynek a két dél-kelet-európai NATO-ország, Görögország és Törökország van kitéve, ha a fegyveres konfliktus valóban elhúzódik, valamint arra a destabilizációs tényezőre, mely potenciálisan mind Csehszlovákiát, mind a Szovjetuniót érintheti.

Brzezinski kifejtette, hogy a laza konföderáció megoldását támogatná az Európai Közösség, a lengyel és csehszlovák vezetés is, és sürgette a három közép-európai demokrácia vezetőinek közös nyilatkozatát a jugoszláv válsággal kapcsolatban.

Jelen volt:

Zbigniew Brzezinski

Antall József

Jeszzenszky Géza

Tar Pál

Bába Iván

László Balázs

Rák Rudolf⁶⁶¹
Bollobás Enikő
Horváth Gábor (tolmács)

*Aláírás*⁶⁶²

Emlékeztető Antall József és Henry Kissinger tárgyalásáról

1. Szovjetunió

Antall József kifejtette a Szovjetunióknak nyújtott gazdasági támogatások két fázisával kapcsolatos elgondolását: egyrészt humanitárius segélyre, másrészt a későbbiekben, a piacgazdaság megvalósulásának függvényében globális gazdasági támogatásra volna szükség; a piacgazdaságra való átmenetet pedig rá kell kényszeríteni a Szovjetunióra. Amennyiben a Nyugat nem e menetrend szerint segíti a Szovjetuniót, akkor minden anyagi támogatás pusztán lyukas zsákba fog hullani, s a közép-kelet-európai országoknak nyújtott kölcsönök után másodszor követnék el ugyanazt a hibát (ami ugyan Magyarországon elősegítette a rendszerváltozást).

Utalva Havel elnök tavalyi kongresszusi beszédére, Kissinger rámutatott: helytelen az a felfogás, hogy a közép-kelet-európai térséget a „Szovjetunió keresztül” kell támogatni, ezzel csak ezeknek az országoknak egy új KGST-be való integrálódását segítenék elő. Nem a Szovjetuniót, hanem a közép-kelet-európai országokat kell támogatni, s ehhez kell érveket találni az amerikai közvélemény számára.

Ezután a miniszterelnök részletesen kifejtette a Szovjetunióval kapcsolatos elgondolását (rövid lejáratú támogatás Gorbacsov és Jelcin pozícióinak erősítése érdekében; humanitárius segély, melyből magyar termékeket vásároljanak; hosszú távon az ilyen segély konzerválná ezt a szerkezetet, ezért kemény követelményeket kell állítani: gazdasági és katonai feltételeket kell szabni az átalakuláshoz, pl. ellenőrzési rendszerek, haderőcsökkentés).

A miniszterelnök elképzeléseire reagálva Kissinger megkérdezte: miért érdeke Magyarországnak, hogy gazdaságilag erős Oroszország dominálja a régiót? Ismerve az oroszokat, mondta a volt külügyminiszter, egy erős Oroszország terjeszkedni kezdene. A kérdésre válaszolva a miniszterelnök rámutatott: az általános történelmi tanulság az, hogy veszélyesebb lehet egy széteső, működésképtelen birodalom, mely a válságból való kitörést elsősorban katonai akciókkal képzei el és hamarabb folya-

⁶⁶¹ Rák Rudolf ekkor a Miniszterelnöki Kabinet referense volt.

⁶⁶² Nem olvasható kézírással.

modik agresszióhoz. Bár ezzel Kissinger nem értett egyet, elfogadta: a régió országainak érdeke a szovjetunióbeli viszonyok minimális szinten történő stabilizálása, ami nem a központi hatalmat erősítené, hanem lehetővé tenné egy Commonwealth-típusú⁶⁶³ szövetség létrejöttét.

A két politikus egyetértett a Szovjetunióban fellángoló, veszélyeket hordozó nacionalizmusokkal kapcsolatban, példaként említve a lengyeleknél tapasztalható ukránellenes „hisztériát”, melynek gyökerei a II. világháborúig vezethetők vissza. A volt külügyminiszter elmondta, hogy Jelcin elnök egyik tanácsadója közölte vele: ha Ukrajna kilép a szövetségből, Oroszország nem ismeri el a határokat. Antall József aggodalmát fejezte ki a kaukázusi muszlim köztársaságok elszakadásával kapcsolatban, s rámutatott: a kérdés kezelésében Törökországnak kell vezető szerepet játszania; csak egy erős Törökország lesz képes leválasztani ezeket az országokat a fundamentalista iszlám birodalomról. Antall miniszterelnök hangsúlyozta: az iszlám fundamentalizmus az Észak–Dél ellentétet okozó kulcsprobléma lesz a XXI. században, épp olyan veszélyes lehet, mint volt a XX. században a bolsevizmus és fasizmus.

A Szovjetunióra visszatérve Henry Kissinger még kifejtette: nem sok „orosz demokratával” találkozott eddig: Jakovlev, Sevardnadze, Arbatov⁶⁶⁴ egyaránt képes ideológiai háttérrel próbálkozik a demokrata szerepét eljátszani. Antall József kifejtette: a nyugati politikusok félreértették a peresztrojkát: azok, akik propagandaeszközt láttak benne és azok, akik valóban hittek a működtethetővé reformálható modellben, egyaránt tévedtek. Ezzel szemben a magyar miniszterelnök mindig is hangoztatta: a szocializmus megreformálhatatlan; Gorbacsov peresztrojkájából is valami gyökeresen más lesz, mint aminek indult.

2. Jugoszláviával kapcsolatban Antall József rámutatott: a szlovénok kezdik elfogadni, hogy szolidárisnak kell lenniük a többi demokratikus erővel. Ugyanakkor a nyugati világnak is be kell látnia, hogy külföldi segítség nélkül a jugoszláv köztársaságok nem lehetnek függetlenek.

A magyar miniszterelnök Henry Kissinger kérdésére válaszolva nyomatékosan kijelentette: a Nyugatnak segítenie kell; a Nyugat segítsége nélkül nem lehet Szerbiát kiszorítani Horvátországból és a destabilizálódást megállítani. A miniszterelnök

⁶⁶³ Commonwealth of Nations (Nemzetközösség) az 1926-ban megalakult Brit Nemzetközösség (British Commonwealth of Nations) utódszervezeteként 1948-ban jött létre, mint a Brit Birodalomból önálló, független államok szervezete. Jelenleg ötvennégy szuverén állam a tagja. A feladata az eltérő fejlettségű és politikai háttérű országok közötti gazdasági és politikai együttműködés elősegítése.

⁶⁶⁴ Georgi Arkadieвич Arbatov (1923–2010) a Szovjetunió Kommunista Párt főtitkárainak tanácsadója.

részletesen kifejtette Jugoszláviával kapcsolatos elképzelését (a hat tagköztársaság együttes elismerése, Koszovó és a Vajdaság autonómiájának elismerése, az emberi és kisebbségi jogok garantálása, a helsinki elvek érvényesítése a belső határookra, a szövetségi rendszer feloszlátásával kapcsolatos csődeljárás). Az EK, a G7 és az EBEÉ együttesen sikeresen tudna nyomást gyakorolni Szerbiára. Szerbia érdekében áll, hogy Horvátországban autonómiát kapjanak a szerbek. Kraina – Alaszkához hasonló módon – Szerbia provinciája lehetne. A miniszterelnök véleménye szerint nemcsak a horvátok, szlovénok, macedónok, de – amennyiben az oroszok együttműködésére is lehet számítani – a szerbek egy része is elfogadná ezt a megoldást.

A beszélgetésen jelen volt:

Henry Kissinger

Alan Batkin⁶⁶⁵

Antall József

Jeszenszky Géza

Tar Pál

Bába Iván

Bollobás Enikő

Horváth Gábor (tolmács)

*Aláírás*⁶⁶⁶

Emlékeztető Antall József Dole szenátorral folytatott tárgyalásáról

Jugoszláviával kapcsolatban Antall József rámutatott: egyértelmű nyugati magatartásra volna szükség, ennek hiányában a szerb konzervatív erők a polgárháború eskalációját igyekeznek elérni. Összehangolt francia–brit–amerikai nyomást kellett volna alkalmazni, Olaszország, Németország és Ausztria a történelmi emlékek miatt nem alkalmas a közvetítésre.

A szerb kommunista vezetők bíztak a Nyugat passzív magatartásában; a moszkvai puccs idején pezsgőt bontottak a szerb generálisok. A miniszterelnök hangsúlyozta: a jugoszláv probléma megoldatlansága rossz példaként szolgálhat, ha a Szovjetunióban is hasonló fejlemények következnek be. Rámutatott Antall József arra is,

⁶⁶⁵ Alan R. Batkin a Lehman Brothers Inc. ügyvezető-igazgatója 1976 és 1990 között.

⁶⁶⁶ Nem olvasható kézírással.

hogy a helsinki normákra való hivatkozás Jugoszlávia kapcsán pusztán retorika, de minden nemzetközi jogi alapot nélkülöz; éppen ezért szükséges a hat tagköztársaság együttes elismerése, s az így nemzetközivé tett határok garantálása.

Dole szenátor kérdésére válaszolva – hol élnek magyarok – a miniszterelnök így fogalmazott: mindenütt vannak túszaink. A két politikus egyetértett, hogy Milosević szerb elnök célja Nagy-Szerbia; Szlovéniát már elismerné, Dalmácia nélkül Horvátországot is, és mindez a katonai és pszichológiai háború menekültek százezreit teheti otthontalanná.

Éppen ezért, mint Antall József rámutatott, csak világpolitikai felelősségvállalással oldható meg a probléma, a NATO – Európa és Amerika – fellépésére van szükség, elsősorban nem katonai, hanem politikai értelemben. Az összehangolt pressziót még senki sem próbálta ki, mondta a miniszterelnök.

Dole szenátor kemény szavakkal bírálta az amerikai adminisztráció Jugoszlávia-politikáját, s megmutatta azt a Szerbiával szemben alkalmazott szankciókat tartalmazó törvényjavaslatot, melyet a Szenátus az előző nap tárgyal.

A magyar miniszterelnök utalt arra, hogy a gazdasági szankciók önmagukban nem elégségesek, hiszen Románia és a Szovjetunió egészen a közelmúltig (egy héttel azelőttig) még szállított fegyvereket Jugoszláviába.

Dole szenátor Magyarország energiaellátásával kapcsolatos kérdésére válaszolva Antall József elmondta: a kormány felhalmozást célzó energiapolitikája eredményeképpen Magyarország negyven napra rendelkezik energiatartalékokkal. Az Adria-vezeték⁶⁶⁷ ugyan lezárták, de a Szovjetunióból (különösen egyes tagköztársaságokból) zavartalanul szállítanak energiát. A miniszterelnök utalt arra, hogy az energiakrízis különösen Csehszlovákia számára lehet nagy probléma.

Dole szenátornak a magyar gazdaság helyzetére vonatkozó kérdésére Antall József utalt a nagy adósságállományra, a növekvő munkanélküliségre, ugyanakkor elmondta azt is, hogy a magyar lakosság reagáló képessége az új lehetőségekre jobb, mint másutt a térségben.

Antall József aggodalmát fejezte ki azzal a biztonsági űrről kapcsolatban, mely Nyugat-Európa és Törökország között van a közép-európai térségben. Beszélt a magyar hadseregnek a régió többi hadseregéhez képest különösen rossz helyzetéről (a jugoszláv hadsereg ötszörös, a román négyszeres, a csehszlovák háromszoros túlerővel bír a magyarhoz képest).

⁶⁶⁷ Az Adria-kőolajvezeték 1978-ban épült meg. A mai Horvátország területén lévő Krk szigetén fekvő Omišalj kikötőből Százhalombattáig futó vezeték eredetileg Jugoszlávia, Magyarország és Csehszlovákia számára biztosította az olajat. A délszláv háború alatt a vezeték üzemeltetése szünetelt.

A magyar fegyveres erők soha nem haladhatták meg a Magyarországon állomásozó szovjet hadsereg létszámát. A magyar katonapolitika alapkonceptiója a védelmi doktrína, ami egy izraelihez hasonló hadsereget követelne meg. Ugyanakkor a Magyarország nyugati határaitra telepített támadó erők átcsoportosítása óriási pénzügyi terhet jelentene az ország számára. Ez a helyzet különösen szükségessé teszi egy nemzetközi védőháló létesítését.

A szovjet, illetve orosz vezetésre vonatkozó kérdéssel kapcsolatban Antall József kifejtette Jelcin elnök dinamikájáról és hagyományos orosz jelleméről, valamint a Gorbacsov–Jelcin kapcsolatról kialakított véleményét. Rámutatott a rövid, illetve hosszú távú segély szükségességére.

Búcsúzóul Dole szenátor kifejezte nagyrabecsülését Antall József iránt, akit „igazi vezetőnek” ismert meg, valamint utalt az amerikai Republikánus Párt⁶⁶⁸ és a Magyar Demokrata Fórum közös szellemiségére.

Jelen volt:

Antall József

Tar Pál

Bába Iván

Bollobás Enikő

Horváth Gábor (tolmács)

*Aláírás*⁶⁶⁹

Emlékeztető Antall József és George Bush megbeszéléséről

Az amerikai elnök kérésére Antall József kifejtette gondolatait a közép-kelet-európai régió jelenlegi problémáival – különösen a Jugoszláviában és a Szovjetunióban élesedő feszültségekkel – kapcsolatban.

A miniszterelnök hangsúlyozta, hogy a közép-kelet-európai országok földrajzi helyzetükből és politikai elkötelezettségükből adódóan egyre inkább a nyugati világ részeinek tekinthetők. Hozzátette, hogy az európai NATO-országok egymástól való

⁶⁶⁸ A Republikánus Párt (gyakran GOP, Grand Old Party, Régi Nagy Párt néven is emlegetik) az Amerikai Egyesült Államok két vezető politikai pártjának egyike. 1854-ben alakult három korábbi párt (Whig Párt, az Északi-Demokraták és a Szabad Föld Párt) koalíciójából, akik ellenezték a rabszolgaságot.

⁶⁶⁹ Nem olvasható kézírással.

földrajzi elkülönülését csak a biztonsági tényezők kiterjesztésével hidalhatják át a szövetségesek Ennek elkerülhetetlenségét az is jelezte, hogy az öbölháború során az amerikai légierőnek a közép-kelet-európai országok légtérét is használnia kellett.

A közép-kelet-európai destabilizációs veszély esetleges fokozódásának beláthatatlan következményeire utalva Antall József megerősítette az Elnököt abban a felfogásban, amely a Közel-Keletet az európai régió részének tekinti mind az energiaforrások hozzáférhetősége, mind a két keleti NATO-ország földrajzi elhelyezkedése miatt.

A Miniszterelnök rámutatott: a jugoszláviai krízis és a Szovjetunióban erősödő bomlási folyamatok az egymásba nyúló régiók mindegyikét destabilizálhatják. Az Elnök kérésére Antall József röviden kifejtette a jugoszláviai krízis megoldására kialakított elképzeléseit (a hat tagköztársaság függetlenségének és a két tartomány autonómiájának egyidejű elismerése, a Helsinki Alapokmány garanciáinak kiterjesztése a köztársaságok közötti határookra, a kisebbségi jogok garantálása, központi szervezet létrehozása a szétválási folyamat „levezénylésére”. Bush elnök a terv részletes, írásba fektetett kidolgozását kérte a Miniszterelnöktől.

Az amerikai elnök és a magyar miniszterelnök egyetértett a szovjet helyzet értékelésében: mindketten úgy látják, Gorbacsov támogatása továbbra is szükséges, ugyanakkor tisztában kell lenni azzal, hogy a tényleges hatalom egyre inkább Jelcin és köre kezeiben összpontosul. Antall József és George Bush a Szovjetuniónak nyújtandó támogatások fontosságában is egyetértett: mindketten rövid távú humanitárius segély és hosszú távú, kemény feltételekhez kötött gazdasági támogatás mellett foglaltak állást. Antall József rámutatott azokra a veszélyekre, amelyek a Szovjetunió déli, mohamedán köztársaságaiban jelentkezhetnek, amennyiben azok az Irak és Irán által dominált iszlám világ felé közelednének. Hangsúlyozta, hogy a nyugati világnak Törökország számára kulcsszerepet kell biztosítania e köztársaságoknak az iszlám világról való leválasztása érdekében.

Utalva az elmúlt időszakban folytatott telefonbeszélgetések tanulságaira, Bush elnök nyomatékosan kérte Antall József miniszterelnököt, hogy továbbra is maradjanak rendszeres személyes kapcsolatban (telefonbeszélgetések és levélváltások formájában).

Jelen volt:
George Bush
Brent Scowcroft
Bob Hutchings⁶⁷⁰

⁶⁷⁰ Robert L. Hutchings (1946–) amerikai diplomata. Az Amerikai Egyesült Államok külügyminiszterének, James Addison Baker különleges tanácsadója 1989. január 20. és 1992. augusztus 23.

Antall József
Jeszenszky Géza
Tar Pál
Bollobás Enikő

*Aláírás*⁶⁷¹

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 8. d.

között. A Nemzetbiztonsági Tanács európai ügyekért felelős igazgatójaként segítséget nyújtott a hidegháború végét elősegítő stratégiák kidolgozásában.

⁶⁷¹ Nem olvasható kézírással.

II.2. MAGYARORSZÁG ÉS NÉMETORSZÁG KAPCSOLATA

85.
1991. január 15.

Rejtjeltávirat Münchenből. Max Streibl bajor miniszterelnök
újévi köszöntője

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség München
Azonosító: MUC10791
Érkezett: 91. 01. 15. 18.07
Készítette: Bu.
Ellenőrizte: Szignó⁶⁷²

Tárgy: Kelet–Európa és Bajorország viszonya (német vélemény)

46

A Bajorországban működő konzuli képviseletek vezetői előtt tartott újévi köszöntő beszédében Streibl miniszterelnök felszólította Gorbacsov elnököt, hogy – akár tudott róla, akár nem – haladéktalanul vessen véget a vilniusi vérengzéseknek. A Litvániában történeteket megdöbbenőnek minősítette és kijelentette: egy szovjet visszarendeződés esetén a nagyobbá lett Németország nagyobb felelősséggel fog fellépni az európai érdekek és a kiharcolt német egység védelméért.

Kifejtette: Bajorország a Kelet-európai változások eredményeként a földrész pereméről annak középpontjába került. Fő külpolitikai célkitűzéseik ennek megfelelőek, hogy híd szerepet töltsenek be Kelet és Nyugat Európa között. Ehhez hozzátartozik a Kelet-európai országok fokozott támogatása is.

Streibl állást foglalt a föderalizmus eszméje, a német föderalizmus erősítése mellett. A valódi szövetségi államforma a SZU problémáinak is legjobb megoldási módja lenne – mondta.

⁶⁷² Kézírással.

A miniszterelnök úgy nyilatkozott, hogy ez évben személyesen is több energiát kíván fordítani a kapcsolatok ápolására.

A köszöntőt követő fogadáson alkalmam volt négyszemközti beszélgetést folytatni a miniszterelnökkel. Kérte, továbbítsam legjobb kívánságait Antall miniszterelnök úrnak, s tudassam vele: ismerik nehéz helyzetünket és készek fokozni támogatásukat.

A kelet-európai térség országai közül Magyarország áll legközelebb Bajorországhoz. Viszonyunkat a „jó szomszédság” minősége jellemzi.

04 – G. –

Lássa:

II. Területi Főosztály

Láttam: *Szignó*⁶⁷³

Intézkedtem: *Szignó*⁶⁷⁴

MNL OL XIX–J–1–j 46. d.

⁶⁷³ Kézírással.

⁶⁷⁴ Kézírással.

86.
1991. február 1.

A Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumának
összefoglalója Magyarország és a volt Német Demokratikus
Köztársaság gazdasági együttműködésének helyzetéről

Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma
1880 Budapest V., Honvéd utca 13-15.
153–0000
Közép-Európai Osztály
Német referatúra
Előadó: Németh Jánosné

Tárgy: A volt NDK és Magyarország gazdasági együttműködésének problémái

Külügyminisztérium
Dr. Peisch Sándor úr
főosztályvezető
Budapest

Tisztelt Főosztályvezető úr!

Hivatkozással Dr. Juhász Endre⁶⁷⁵ főosztályvezető úrhoz tárgyban intézett levelére, szíves felhasználásra csatoltan megküldöm a volt NDK és Magyarország gazdasági együttműködésének gondjairól, a kapcsolatok szinten tartásáról, illetve továbbfejlesztéséről – a rendelkezésünkre álló idő rövidege miatt – helyenként vázlatos összeállításunkat.

Egyben megjegyzem, hogy az anyag összeállításánál messzemenően figyelembe vettük azt is, hogy kérdéseikkel az IKM-et és az FM-et is egyidejűleg megkeresték.

⁶⁷⁵ Juhász Endre 1968-tól a Külkereskedelmi Minisztérium előadója, majd a brüsszeli magyar kirendeltségen dolgozott. Később ismét Magyarországon, illetve Washingtonban dolgozott. 1989-től a Külkereskedelmi Minisztérium főosztályvezetője, majd a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumának (NGKM) főtitkára és az európai ügyek hivatalvezetője. 1993-ben az NGKM közigazgatási államtitkára volt 1994-ig.

Szíves tájékoztatásul megjegyzem, hogy összeállításunkat kölni kereskedelmi ki-
rendeltségünk részére is megküldtük.

Budapest, 1991. február 1.

Üdvözlettel:

*Aláírás*⁶⁷⁶
(Polacek János)
osztályvezető

Kereskedelmi kapcsolataink a volt NDK-val, a gazdasági együttműködés gondjai,
javaslatok a kapcsolatok stabilizálására, továbbfejlesztésére

[A] Magyar–NDK külkereskedelmi forgalom struktúrája

Az NDK hazánk egyik legfontosabb kereskedelmi partnere volt. Külkereskedelmi
forgalmunkból több mint 6%-kal részesedett és így partnereink sorában a 3. helyet
foglalta el a SZU és NSZK mögött. Hasonlóképpen Magyarország is fontos szerepet
töltött be az NDK külkereskedelmi forgalmában, melyben egy kb. 5%-os részesedés-
sel az 5. helyen állt.

A kölcsönös árucsereforgalom növekedésének dinamikája különösen a 70-es évek-
ben volt jelentős. Ekkor ugyanis a forgalom 10 év alatt megháromszorozódott. Erre
az időszakra esett a növekedés minőségi mutatóinak pozitív irányú megváltozása is.
Gyors ütemben alakultak ki szerteágazó, közvetlen vállalati kapcsolatok, melyek
a tudományos kutatástól kezdve, a tervezésen át objektumok közös létrehozásáig
terjedtek ki. Az együttműködés mélységét érzékelteti az is, hogy a két- és sokoldalú
termelési, szakosítási és kooperációs szerződések forgalomhoz viszonyított aránya
az elmúlt években 25–30% között mozgott, értéke pedig 450–550 M Rbl között inga-
dozott. A kétoldalú együttműködések száma elérte a 35-öt. Az együttműködési meg-
állapodások közül nagyságát és jelentőségét tekintve a jármű- és mezőgépgyártás
területe emelkedett ki. (A szakosított és kooperációban gyártott ipari termékek for-
galmáról az 1. sz. melléklet nyújt átfogó képet.)

⁶⁷⁶ Kézírással.

Az áruszerkezet évek óta – kisebb elmozdulásoktól eltekintve – stabil jelleget mutatott. Súlypontját a gépek, berendezések és részegységek alkották. A gépipari termékek aránya a magyar exportban 65%, az NDK kivitelében pedig 70%-ot tettek ki. A szállítások összetételére jellemzőnek lehet tekinteni az alábbiakat:

	Export	Import (%-ban)
szolgáltatás	5,2	0,6
gépek, berendezések, alkatrészek	59,7	60,6
tüzelőanyagok, vegyi anyagok, félgyártmányok, nyersanyagok	8,9	17,1
mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek	13,7	1,1
fogyasztási cikkek	12,5	20,6
	100,0	100,0

Összességében elmondható, hogy az NDK-val folytatott gazdasági együttműködés Magyarország számára kedvező és gazdaságos volt, a kialakult forgalom struktúrája megfelelt mindkét ország gazdasági adottságainak és érdekeinek. Az NDK-ból viszonylag magas műszaki–technológiai szinten gyártott gépipari termékeket, nagy volumenben nyersanyagokat és vegyi árut, rendkívül sokféle fogyasztási cikket, személy- és tehergépkocsikat importáltunk, ugyanakkor egyes magyar iparágak és a mezőgazdaság számára a volt NDK stabil értékesítési piacot jelentett, elsősorban a mezőgép-, élelmiszer- és építőipari gépek, gépjármű részegységek és késztermékek, vasúti járművek, gyógyszerek, a bauxit, timföld és alutermékek, valamint a friss- és feldolgozott zöldség- és gyümölcs-termékek, gabona- és bortermékek jelentős exportvolumenét biztosítva.

Az 1990. évi jegyzőkönyvi realizálás, szternírozások és ennek okai

Az áruforgalom fejlődése 1990-ben – a mindkét országban végbement politikai–gazdasági folyamatok következtében – megtört. Különösen 1990. második felében a német valuta, gazdasági és szociális unió létrejöttével (július 1.) bontakoztak ki olyan tendenciák, melyek az áruforgalom megtorpanásához és súlyos vállalati károk fellépéséhez vezettek. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a változások gyökeresen átrendezik hagyományos kereskedelmi kapcsolatainkat, a kialakult áruszerkezetet és a forgalom átmeneti jelentős visszaesését is eredményezhetik.

Az 1990. évi NDK–MK árucseré forgalmi jegyzőkönyv 1.979 M Rbl értékű áruszállítást irányzott elő, amelyből 924 M Rbl volt az export és 1.055 M Rbl az import

szállítási kötelezettség. A megállapodás teljesítése során azonban mind a szerződéskötési tevékenységben, mind a szállításokban rendkívül nagy aránytalanságok léptek fel. A jegyzőkönyv realizálását a megállapodástól eltérő tendenciák kialakulása, a vállalati kapcsolatok szétzilálódása nehezítette az áruforgalom két oldalának ellentétes irányú mozgása mellett. Különösen a valutaunió létrejötte után (július 1.) váltak tömegessé az NDK vállalatok részéről a magyar szállításokról való lemondások. Importvásárlásaink nagyarányú visszaesésének alapvető okai közé sorolható:

- a keletnémet gazdasági egységek rohamosan romló fizetőképessége, számos vállalat felszámolása,
- a keletnémet piac július 1. utáni teljes nyitása, a magas technikai nivót képviselő nyugati termékek megjelenése (nem egy esetben kedvezőbb árszínvonalon),
- a keletnémet fogyasztók gyökeresen megváltozott, egyértelműen nyugati irányultságú vásárlásai.

Fentieken túlmenően az év végi jelentős passzívumunk (–550 M Rbl) kialakulását nagymértékben befolyásolták a volt NDK vállalatok eddig soha nem tapasztalt áru-felajánlásai és az egyoldalúan bevezetett 1 Rbl = 2,34 DM átváltási kurzus alkalmazása. Mindezek a jegyzőkönyv kiegyenlítésen teljesítéséhez vezettek. /Exportunkban 640 M Rbl, importban 1.110 M Rbl értékű áruszállítást realizáltunk. A tényleges Rbl-forgalom 16 %-kal csökkent az előző évhez képest, ezen belül exportunk 38%-os visszaesést mutat./

A vázolt folyamatok következtében a volt NDK vállalatok által sztornírozott magyar export volumene vállalati jelzések alapján 225 M Rbl-t tesz ki. Ezen belül jelentős volument képviselnek pl. az alábbi termékcsoporthok:

járműipari termékek /autóbusz, szervízállomások,	
járműrészegységek, alkatrészek/	kb 49 M Rbl
mezőgazdasági gépek és részegységek	10 M Rbl
mikroelektronikai gyártmányok /félvezetők,	
ICOMAT, diódagyártósor/	20 M Rbl
friss- és feldolgozott zöldség–gyümölcs	kb. 30 e to 14 M Rbl
bor–pezsgő	300 e hl 40 M Rbl
gyógyszerek	10 M Rbl
szerelés	10 M Rbl

Az év végi szaldó elszámolásával kapcsolatban folytatott tárgyalásainkon mindenkor hangsúlyoztuk, hogy – miután az 1990. év végén keletkező fizetési mérlegsszaldó kialakulásának folyamataira magyar részről ráhatásunk nincs és miután azt döntően az NDK belső gazdasági helyzete és intézkedései befolyásolják – így a szaldó kialakulásáért felelősséget vállalni nem tudunk. Annak szabad devizában való törlesztésére lehetőségünk nincs. A kiegyenlítést áruszállítással tartjuk elképzelhetőnek. Ugyanakkor nem tartjuk kizártnak, hogy a szaldó rendezésével kapcsolatos jövőbeni tárgyalásokon a magyar tartozás rendezésére politikai megoldás keretében kerül sor.

Az együttműködés alakulása az öt új tartománnyal

Rövid távon (2–3 év) abból kell kiindulni, hogy mind a magyar, mind az öt új tartomány állami vállalatai instabil helyzetben lesznek, a re- és privatizációs folyamatok miatt sorsukat döntően a Vagyönügynökség határozza meg, önállóságuk, gazdasági függetlenségük korlátozott marad. Felhalmozott pénzügyi terheik, korszerűtlen termelési szerkezetük és termékeik jelentős keresletet sem fogyasztási cikkek, sem beruházási javak iránt nem fognak támasztani. Külföldi, illetve nyugatnémet tőke egyelőre nagyberuházást nem tervez, a kis- és középvüzetek megerősödése és elterjedése is időt igényel. A tartományok és kommunák is pénzügyi gondokkal küzdenek, s a volt NDK lakosságának vásárlóerejében sem várható ugrásszerű növekedés.

Magyarország és a volt NDK közötti kereskedelem radikális összeomlását csak úgy lehet elkerülni, ha rövid távon, átmeneti jelleggel, mindkét fél részéről állami eszközöket, főleg pénzügyi segítséget alkalmaznak a vállalatok megerősödéséig, versenyképes termékek gyártásának megvalósításáig.

Lehetséges együttműködési területek

- környezetvédelmi berendezések (lég- és klimatechnika, portalanítók, hamuel-távolítás, brikett és erőmű rekonstrukció, szennyvíztisztítás)
- beszállítás mozdony- és vagongyártáshoz (vontatómotor, ablakkeret, veret)
- mezőgépgyártási kooperáció folytatása
- járműipari részegységek és alkatrészük kölcsönös szállítása
- részvétel az „NDK” út-, vasút-, autópálya-hálózatának bővítésében, lakásépítési és fenntartási programjában tervező, építő és szerelési szolgáltatással, tdk. [tehergépkocsik] terminálok (javítóműhelyek, motelek, vendéglátó egységek) létesítésével

- a szállított telefonközpontok kompatibilitásának megteremtésében való együttműködés
- bér munka (főleg textiliparban).

Várható importigényeink

Vásárlásaink főleg a magas ajánlati árak, illetve pótlólagos ártényezők miatt (vám, ÁFA) a volt „NDK” területéről átmenetileg csökkennek. Várhatóan tovább importálunk egyes szerszámgepeket, textilgepeket, nyomdagépeket, kombájnokat, közép kategóriájú tehergépkocsikat, barnaszénbrikettet, kálit, textil- és műszaki fogyasztási cikkek egy részét. Külön kérdés az alkatrész, amelynek szállítása részben a gyártóművek leállítása, részben a magas költségek miatt teljesen bizonytalan. A szállítások kiesése a járművek otthoni üzemeltetésében megoldhatatlan gondokat okozna.

Keleti tartományok értékelése

A gazdasági leépülés még nem fejeződött be, a gazdasági és létbizonytalanság még nem érte el mélypontját. A gazdasági fellendülést, a beruházások megkezdését alapvetően megnehezítik a tisztázatlan tulajdonviszonyok, az államosított javakra bejelentett magánigények. Az erőteljes szerkezetváltás még nem indult be, központi fejlesztési programok még nincsenek. A keleti tartományok, mint exportpiac ezért még fokozatosan veszít jelentőségétől, s alapvető fordulat véleményünk szerint 2–3 éven belül várható. Az „NDK” minden vonatkozásban bekövetkezett elmaradottságának mielőbbi felszámolása, a nyugati országok színvonalának elérése erőteljes „boom”-t vált ki, amely távlatilag az NDK-t fontos és biztató, nagy felvevő piaccá változtatja, lehetőséget adva exportunk növelésére és mezőgazdasági kivitelünk visszaszerzésére is. A piacon rendkívül erős versenyre kell számítani.

Kormányzati eszközök

A gazdasági stabilitásig, a versenyképesség eléréséig, korszerű termékek gyártásáig elodázhatalannak tűnik központi eszközök alkalmazása. Elsődleges szempont a piaci jelenlétünk megtartása, a piacra jutás feltételeinek javítása, a piacváltás elősegítése. Ez csak hatékonyabb pénzügyi támogatás és juttatás biztosításával érhető el.

Szükségesnek látszik:

- a mezőgazdasági szubvenció fenntartása, illetve növelése,
- kamatmentes vagy kedvező kamatozási tőkejuttatás illetve tőkekihelyezés vegyesvállalati, vagy vállalatalapítási formában,
- az exporthitelezés bevezetése, feltételeinek javítása,
- kereskedelempolitikai támogatás alkalmazása
- átmenetileg barterügyletek segítése
- kiállításokon, vásárokon való megjelenésünk költségeinek átvállalása,
- szolgáltatásaink fokozása (propaganda és agitáció erősítése, információk nyújtása és közvetítése, a piaci munka keretfeltételeinek javítása, stb.)
- a piaci jelenlétünk szervezeti megerősítése (kamarai tevékenység növelése, a vállalati képviselők létesítésének támogatása, a kereskedelmi kirendeltségek szerepének megőrzése, az új kapcsolati rendszer kialakítása).

Gazdasági és politikai érdekek

Németország legfontosabb kereskedelmi partnerünk lett, amely Magyarország fő kereskedelmi kapcsolatainak áttérelésében döntő szerephez jut.

EG-hez való csatlakozásunk kérdésében tőle várunk hangsúlyozott támogatást. A német vállalatokkal való együttműködés fejlett gazdasági kultúra meghonosítását, korszerű és versenyképes termékek előállítását segíti elő.

MNL OL XIX–J–1–j 46. d.

87.
1991. május 6.

Rejtjeltávirat Bonnból. A német Külügyminisztérium vezetőinek
álláspontja a német külpolitikáról Kelet-Közép-Európában

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség Bonn
Azonosító: BON20217
Érkezett: 91. 05. 06. 13.55
Készítette: Om
Ellenőrizte: *Szignó*

46

A nagykövetség az elmúlt időszakban az NSZK KÜM vezető munkatársaival több alkalommal beszélgetéseket folytatott az NSZK kelet-közép-európai országokkal kapcsolatos külpolitikájáról. A megbeszéléseken a német közép-kelet-európai politika új fejleményeiről az alábbi tájékoztatást adták.

Az elmúlt hónapok közép-kelet-európai politikai változásait értékelve az NSZK KÜM felülvizsgálta Németország az érintett országokhoz fűződő szerződéses kapcsolatainak ügyét. Értékelésük szerint a politikai fejlődés meghaladta azt a korábbi bonni álláspontot, amely szerint Németországnak átfogó szerződésekben csak a Szovjetunióval, Lengyelországgal és Cseh-Szlovákiával kellene rögzítenie a kétoldalú kapcsolatok működésének formáit, felváltva az érintett országokkal a 70-es évek elején kötött és a német keleti politika korábbi koncepciójába illeszkedő, az európai megosztottság tényére épülő szerződéseket. A német KÜM vezető munkatársai álláspontja szerint a német külpolitika számára hátránnyal járna, ha nem alkalmazkodnának ahhoz a folyamathoz, amelynek keretében a közép-kelet-európai államok (Lengyelország, Csehszlovákia, Bulgária, Románia és Magyarország) kétoldalú szerződésekben tervezik kimunkálni a vezető nyugati-európai országokhoz (Franciaország, Olaszország) fűződő kapcsolataik új rendszerét. Német külügyi vezetők szerint a korábbi német álláspont fenntartása a német külpolitika elszigetelődéséhez, a német érdekekkel ellentétes befolyású övezetek kialakulásához is vezethetne.

470

A kelet-közép-európai államokkal megkötendő kétoldalú megállapodások ügyében lépéskényszerbe került a német külpolitika azáltal is, hogy a román és bolgár külügyminiszter közelmúltban tett bonni látogatása alkalmával mindkét politikus kezdeményezte a jószomszédi megállapodások megkötését az NSZK-val. Az NSZK KÜM-ből kapott információ szerint, értékelve a kialakult új helyzetet, politikai döntés született arról, hogy az NSZK nem zárkózik el a román és bolgár kezdeményezés teljesítése elől. A két országgal megkötésre kerülő szerződésben nem kívánnak előíranyozni szoros együttműködést. Olyan megállapodás megkötését tartanák célszerűnek, amelyben az államközi kapcsolatoknak az EBEÉ Párizsi Chartájában elfogadott általános elveket rögzítenék kétoldalú megállapodások formájában. Az NSZK KÜM-ben azt is elmondták, hogy a román és bolgár fél a két ország EK-hoz való közeledésének (társult tagság) német támogatását is szeretnék a szerződésekbe bevenni.

A témáról szólva a beszélgető partnereink kitértek a Magyarországhoz fűződő kapcsolatok kétoldalú szerződésben való rögzítése lehetőségére is. Dieter Kastrup⁶⁷⁷ külügyminisztériumi államtitkár ezzel kapcsolatban azt hangsúlyozta, hogy a megváltozott helyzetre tekintettel az NSZK kormánya kész lenne Magyarországgal kétoldalú megállapodást, alapszerződést kötni, ugyanis véleménye szerint negatív jellegű megkülönböztetést jelentene az, hogy az NSZK a kelet-közép-európai régióból minden országgal kétoldalú szerződést kötne és abból csak Magyarország maradna ki. Az államtitkár hangsúlyozta: a német álláspont továbbra is változatlan a tekintetben, hogy a német–magyar kapcsolatok jellege és minősége meghaladja a Szovjetunióval megkötött, a Lengyelországgal és Cseh-Szlovákiával elfogadásra kerülő szerződésekben elért szintet. Ezért az államtitkár úgy vélte, hogy a magyar fél kezdeményezné egy német–magyar kétoldalú szerződés kidolgozását, azt a korábbi álláspontjuktól eltérve az NSZK kormánya nem fogja visszautasítani, de célszerű lenne egy olyan magyar–német szerződés létrehozására törekedni, amelyben kifejezésre juttatnák az NSZK Magyarországhoz fűződő kapcsolatok minőségi jellemzőit, illetve a német–magyar kapcsolatok szoros jellegét is.

Tekintettel a megváltozott német álláspontra a nagykövetség javasolja, hogy a központ vizsgálja felül a német–magyar alapszerződéssel kapcsolatos eddig képviselt álláspontunkat. Célszerűnek tartanánk azt is, hogy a Miniszterelnöki Hivatal címzetes államtitkára, Kodolányi Gyula – korábbi kezdeményezésünknek megfelelően – bonni látogatást tenne, amelyet felhasználhatnánk a magyar–német alapszerződés kimunkálásával kapcsolatos tájékoztató megbeszélések folytatására is.

⁶⁷⁷ Dieter Kastrup (1937–) német jogász és diplomata. A Németországi Szövetségi Köztársaság külügyminisztériumi államtitkára 1990 és 1995 között. Kiemelkedő szerepet játszott a 2+4-es tárgyalások során, melynek köszönhetően létrejött a német egység.

Megjegyezzük, hogy a Németországgal kötendő román és bolgár jószomszédi megállapodások tárgyalása még nem kezdődött el, illetve nem alakult ki végleges álláspont arról sem, hogy a szerződések megkötésére, illetve az erről szóló tárgyalásokra milyen menetrendben kerüljön sor.

–156–H.–

Lássa:

II. Területi Fosztály

8. *Területi Főo. [osztály]*

Láttam:

Intézkedtem:

*Kapja meg Kodolányi úr, Forrai úr. 5/7.*⁶⁷⁸

MNL OL XIX–J–1–j 45. d.

⁶⁷⁸ Kézírással.

88.
1991. május 21.

Bollobás Enikő washingtoni ideiglenes ügyvivő jelentése
James Baker amerikai és Hans-Ditrich Genscher német
külügyminiszter washingtoni tárgyalásáról

Szigorúan titkos!
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Küldképviselet: 1 példány
Gépelte: M.M.M.

Tárgy: Jelentés Baker amerikai és Genscher német külügyminiszter washingtoni tárgyalásáról

Baker és Genscher 1991. május 10-én tárgyalást folytattak Washingtonban, melynek folyamán áttekintették „az európai és transzatlantikus architektúra” fejlesztése terén az utóbbi hónapokban tett közös erőfeszítéseket. Különös figyelmet szenteltek a közép-kelet-európai országok biztonsági problémáinak, valamint az együttműködési szellemet demonstráló politika folytatásának módjairól a Szovjetunió felé.

Megállapították, hogy a közép-kelet-európai országokban és a Szovjetunióban végbemenő átalakulás sikere az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet mind a 34 tagállamának érdeke, s egész Európa stabilitásának létfontosságú alap-eleme. Mindketten hangsúlyozták eltökéltségüket a reformfolyamatok további támogatására.

Aláhúzták, hogy a stabilitásnak a politikai, gazdasági, szociális és ökológiai biztonságot is magába kell foglalnia, éppúgy, mint a hagyományos katonai kérdéseket. Leszögezték, hogy a NATO, az Európai Közösség, a Nyugat-Európai Unió, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet és az Európa Tanács a kontinens stabilitásának fontos sarkkövei. Helyesnek tartották, hogy az Európai Közösség megnyitja kapuit az új közép-kelet-európai demokráciák előtt.

Baker meglegedését fejezte ki a Genscher német és Dienstbier csehszlovák külügyminiszter által 1991. április 11-én Prágában elfogadott, Európa jövőjére vonatkozó tíz alapelvvel kapcsolatban. Baker és Genscher hangsúlyozták az európai biztonság az Atlanti-óceánon átívelő dimenzióját, valamint annak szükségességét, hogy az új Európáról szóló Párizsi Charta alapján új intézményes ösztönzést kell

adni a helsinki folyamatnak. Leszögezték, hogy feltétlenül szükséges a Szovjetunió bevonása az európai transzatlantikus biztonsági „architektúrába”.

Egyetértettek abban, hogy a NATO soron következő miniszteri értekezletének kedvező választ kell adnia a Szovjetunióknak és az új közép-kelet-európai demokráciáknak a NATO-val fűzött szorosabb kapcsolatban való érdekeltiségére. A találkozó folyamán át kell tekinteni a NATO stratégiáját, s ezzel összefüggésben az európai biztonsági és védelmi identitás fejlődését. A Londoni Nyilatkozatnak, valamint az Észak-atlanti Szerződés 2. pontjának megfelelően a találkozót föl kell használni az Észak-atlanti Szövetség politikai komponensének megerősítésére is. Ennek egyik legcélravezetőbb módja az, ha konkrét elképzeléseket dolgoznak ki arról, hogyan lehet a Berliini Miniszteri Értekezletet az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet intézményeinek megszilárdítására felhasználni annak érdekében, hogy ezek megfeleljenek a változó Európa politikai és biztonsági követelményeinek.

Baker és Genscher külügyminiszterek a következő elképzelésekkel kívánnak hozzájárulni e két fontos miniszteri találkozó munkájához:

I. A NATO stratégiájának áttekintése és az európai biztonsági identitás fejlesztése

A Szövetség legfontosabb célja az egész Európára kiterjedő, igazságos és tartós béke fenntartása. A Szövetségnek arra kell törekednie, hogy egy osztatlan és szabad Európa érdekében együttműködésen alapuló, a lehető legszélesebb körű biztonsági struktúrákat építsen ki, de továbbra is képesnek kell lennie alapvető biztonsági feladatainak ellátására.

Baker kijelentette, hogy az Egyesült Államok készen áll minden olyan rendelkezés támogatására, melyet az Európai Szövetségesek egy közös európai kül-, biztonság- és védelmi politika kifejezése érdekében határoznak el.

Genscher kijelentette, hogy az Atlanti Szövetség egészét meg kell erősíteni oly módon, hogy növekedjék az európai államok szerepe és felelőssége a biztonsági és a védelmi politika terén, s ezzel összefüggésben egy európai biztonsági és védelmi identitásnak kell tükröződnie abban, hogy a Szövetségen belül kialakul egy „európai tartóoszlop”.

Egyetértettek abban, hogy a kollektív védelem érdekében a NATO-nak fenn kell tartania integrált katonai struktúráit, s hogy megfelelő intézkedéseket kell tenni annak érdekében, hogy a NATO valamennyi európai tagállama valamilyen formában részt vehessen a Szövetségen belüli „európai tartóoszlop” kiépítésében.

II. A NATO kapcsolattartási funkciója

Hűen a stabilitás zálogaként és a változás eszközeként betöltött történelmi szerepéhez, a NATO az Észak-atlanti Szerződés 2. pontjának megfelelően Londonban

elkötelezte magát a Szövetség politikai vetületének megerősítése mellett. Törekszik a Kelet és Nyugat közötti dialógus elmélyítésére, ami az osztatlan és szabad Európában a tartós béke előmozdításának egyik eszköze.

Baker és Genscher külügyminiszterek erőteljesen támogatják azt a törekvést, hogy fejlesszék tovább a NATO kapcsolattartó funkcióját oly módon, hogy lehetőség legyen a Szövetség és a közép-kelet-európai államok, illetőleg a Szovjetunió közötti kontaktusok intenzívebbé tételére. Nézetük szerint ez a következőképpen valósítható meg:

- magas rangú politikai személyiségek látogatásai mindkét oldalon;
- politikai döntéshozói szint alatti kapcsolatfelvételek Brüsszelben és a fővárosokban politikai és katonai területeken, ideértve fiatal vezetőkől álló küldöttségek látogatásait;
- szemináriumok, szimpóziumok és politikakialakító ülésszakok szervezése biztonságpolitikai témákról politikusok és katonai szakértők részvételével;
- szovjet és közép-kelet-európai katonatisztek meghívása a NATO Katonai Akadémiáinak különböző programjaira;
- a NATO Védelmi Kollégiuma által szervezett olyan tanfolyamok, melyek keretében a katonatisztek megismerkedhetnek a nemzetvédelem polgári ellenőrzésével kapcsolatos kérdésekkel;
- szakértői tapasztalatok átadása a Szovjetuniónak és a közép-kelet-európai országoknak hadiipari létesítmények békés célokra történő átalakítása terén;
- szovjet és közép-kelet-európai szakértők részvétele;
- Bizonyos NATO-tevékenységekben, ideértve a NATO „harmadik dimenziójával”, a légtér felügyeletével vagy a polgári védelemmel kapcsolatos kérdéseket;
- az érintett testületek közötti megegyezőéseknek megfelelően a kapcsolatok erősítése az Észak-Atlanti Közgyűlés és a kelet-európai, ill. szovjet parlamentek között;
- jelentős haladás megtétele esetén a NATO stratégiájának áttekintését érintő kérdések megvitatása;
- NATO-kiadványok terjesztési lehetőségeinek növelése a Szovjetunióban és a közép-kelet-európai országokban;
- javaslat „Atlanti Tanácsok” létrehozására a szóbanforgó országokban.

III. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet az új Európában

Mindkét külügyminiszter nagy jelentőséget tulajdonít az EBEÉ-nek, a helsinki folyamatnak.

Annak érdekében, hogy az EBEÉ-et az adódó válsághelyzetek megoldásához megfelelő eszközökkel lássák el, az EBEÉ Berlinben tartandó Külügyminiszteri

Tanácsának el kell fogadnia egy miniszteri szint alatti EBEÉ-kormánytisztviselők válságtalálkozóiról intézkedő eljárásmodot. Adott tagállam kérésére lehetőséget kell teremteni válságtalálkozó összehívására, ha az illető tagállamnak komoly aggodalmat okoz a Helsinki Záróokmány valamely Alapelvének megsértéséből vagy más nagy horderejű jogsértésből eredő súlyos válsághelyzet. S hogy ez a mechanizmus konstruktív és hatékony szerepet tölthessen be a stabilitás megóvásában, a válságtanácskozás összehívására irányuló kérést egy később meghatározandó számú államok csoportjának is támogatnia kell majd.

A berlini találkozót föl lehet használni annak érdekében is, hogy megerősítsék a Konfliktus megelőzési Központ szerepét. Baker és Genscher a következőket javasolják e téren:

- a Központ Konzultatív Tanácsa gyakrabban ülésezzen
- a Konfliktus Megelőzési Központ szervezzen újabb szemináriumot a katonai doktrínákról magas rangú katonai személyiségek részvételével; emellett alacsonyabb szinten is rendezzenek a jövőben szemináriumokat egyes később meghatározandó témákról;
- a Konfliktus Megelőzési Központnak a jövőben „kinevező intézményként” is funkcionálnia kell az EBEÉ Vitás Kérdések Megoldási Mechanizmusa számára, melynek tervét a Vitás Kérdések Békés Megoldásának Szakértői La Vallettai Tanácskozásán dolgozták ki, s melyet az EBEÉ Berlini Tanácsa hagyhat jóvá. Ekképp a Konfliktus Megelőzési Központ tartaná nyilván a La Vallettai javaslatban foglalt közvetítőket, s működne közre a megfelelő vitaelsimító eljárások megszervezésében;
- felhatalmazást kell adni arra, hogy a Konfliktus Megelőzési Központ távközlési eszközei sürgős esetekben „forró drótként” működhessenek a fővárosok között.

Emellett még Baker és Genscher külügyminiszterek fel fogják kérni az EBEÉ Tanácsában kollégáikat, vegyék fontolóra, hogy az EBEÉ békés vitaelsimító szerepének megerősítése érdekében van-e lehetőség olyan eljárások kialakítására, melyek keretében adott esetekben külügyminiszterek irányíthatnák tényfeltáró missziók felállítását.

Washington, 1991. május 21.

Dr. Bollobás Enikő
ideiglenes ügyvivő

MNL OL XIX–J–1–j 45. d.

89.
1991. június 11.

Czukur József bonni nagykövetségi titkár éves beszámoló
jelentése az NSZK belpolitikájáról és külpolitikájáról, illetve a
magyar–német kapcsolatokról

Magyar Köztársaság Nagykövetsége
42/SZT/1991. melléklete

Szigorúan titkos!
Érvényes visszavonásig

Tárgy: Dr. Czukur József⁶⁷⁹ 1990–91. évi beszámoló jelentése

1988. szeptember 1-je óta teljesítek külszolgálatot a bonni nagykövetségen. Az elmúlt évi diplomataaváltásokkal összefüggésben a korábbi munkaterületem módosult. Az SPD⁶⁸⁰ és az FDP pártok bel- és külpolitikai tevékenységének figyelemmel kísérése, parlamenti frakcióikkal, tartományi szervezeteikkel, illetve a pártokhoz közelálló Friedrich Ebert és Friedrich Naumann alapítványokkal való együttműködés mellett rendszeresen jelentettem az NSZK kelet-közép-európai országokkal kapcsolatos külpolitikájáról, koordináltam a nagykövetség politikai osztályának jelentő munkáját. Ennek alapján új kapcsolatokat alakítottam ki a Kancellári Hivatalban és a Külügyminisztériumban, illetve szélesítettem a már korábban meglévő kapcsolataimat a Bundestag német–magyar baráti csoportjával.

Kapcsolataimat a magyar bel- és külpolitikában hasznosítható információk, összefoglaló jelentések felterjesztésére használtam, ahol külön figyelmet igyekeztem

⁶⁷⁹ Czukur József (1958–) a bonni nagykövetség titkára 1988 és 1992 között, majd a nagykövetség politikai osztályának a vezetője 1993-ig. Később az Információs Hivatal főigazgatója 2002 és 2004 között, majd ljubljanoi nagykövet. Jelenleg Orbán Viktor miniszterelnök külpolitikai főtanácsadója.

⁶⁸⁰ Az SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) Németország Szociáldemokrata Pártja a legrégbbi ma is létező politikai párt Németországban. Közel hatszázezres tagságával Németország legnagyobb tagságú pártja. A párt a munkásmozgalomban gyökerezik, korábban szocialistaként definiálta magát, azonban az utóbbi időben neoliberais jegyeket is mutat.

fordítani az egyesült Németország kelet-közép-európai demokráciákhoz és a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatai alakulásának bemutatására a december 2-i össznémet választások után kialakult belpolitikai erőviszonyok, az NSZK kormánya belpolitikai tevékenysége folyamatos figyelemmel kísérésére.

1. Az NSZK belpolitikai fejlődésének néhány jellemzője

1990–91 a német egyesülés, az első össznémet választások éve volt, amely a belpolitikában lezajlott történelmi jelentőségű változások eredményeként jelentősen eltért a korábbi időszak német belpolitikai fejlődésétől. A beszámolási időszak első felében 1990 őszén került sor a vezető NSZK pártok kelet-német testvérpártjaival történő egyesülésére és felkészülésükre az össznémet választásokra. Az elmúlt év szeptemberében a Moszkvában megrendezett 2+4-es megbeszélések utolsó fordulójával lezárult a német egyesülés külső feltételeit szabályozó tárgyalássorozat is, és 1991. március 15-én a szuverenitás szerződésnek a szovjet parlament által történt ratifikálásával az egykori NDK-nak, az NSZK alaptörvénye 23 szakasza alapján 1990. október 3-án az NSZK-hoz történt csatlakozását követően az egyesült Németország a második világháború után 46 évvel visszanyerte teljes külpolitikai szuverenitását.

A fenti, az európai és a német történelem alakulása szempontjából meghatározó jelentőségű eseményekkel is összefüggésben az elmúlt évben a német belpolitikai fejlődést a sajátos kettősség jellemezte. 1990. második fele az össznémet választásokig a német egyesülés belső és külső feltételeit szabályozó szerződések és alaptörvény-módosítások kidolgozásával, majd az össznémet választásokra való felkészüléssel, illetve a választási küzdelem kibontakozásával telt el. A december 2-i választások előtt már előre jelezhető volt, hogy annak kimenetelét a vezető német pártoknak az egyesülés kérdéséhez való viszonya, illetve az fogja eldönteni, hogy az új tartományok választóit a vezető német pártoknak hogyan sikerül megnyerniük Németország[ot a] politikájuk támogatására.

A december 2-i választások a 9 éven át sikeresen kormányzó CDU⁶⁸¹–CSU–FDP koalíció győzelmét hozták. A keresztény-liberális koalíció a 662 fős Bundestagból a szavazatok 55,1%-át megszerezve biztos abszolút többséghez jutott, amely az elkövetkezendő évek koalíciós kormányzásának szilárd bázisát képezi.

⁶⁸¹ A CDU (Kereszténydemokrata Unió) és a CSU (Bajor Keresztényszociális Unió) hagyományosan stratégiai szövetségesei egymásnak. Általában nem indítanak jelölteket egymás ellen, és közös frakcióval rendelkeznek a Bundestagban.

Az elmúlt időszak belpolitikai fejlődésének második szakasza az össznémet választások után kezdődött el. Erre az időszakra a választási küzdelemben felfokozott euforikus hangulat elmúltával a német egyesülés valódi társadalmi feladatainak szám-bavétele, a koalíció számára az új tartományok gazdasági, politikai, kulturális és szellemi újjáépítésének feladatai kijelölése volt jellemző. A koalíciós kormány számára sikeresen megvívott választási harc után néhány héttel a szövetségi kormánynak szembe kellett néznie azzal a ténnyel, hogy az állami, formális egység megteremtése után a nyugat- és kelet-német társadalmak valódi egységének létrehozása hosszú távú feladat, amelynek finanszírozására a kormánynak választási ígéreteivel ellentétben olyan pótlólagos forrásokra van szüksége, amelyet csak bizonyos adófajták (személyi jövedelemadó, ásványolaj adó, dohányadó, iparüzési adó) átmeneti emelésével biztosíthatnak. A december 2-i választások után hat hétig tartottak a koalíciós tárgyalások, amelyekre az alkalmanként, illetve egyes témákban, mint pl. a keleti tartományok részére az FDP által favorizált adókedvezmények („adóóázis”) ügyében kialakult viták ellenére összességében a koalíciós partnerek CDU–CSU és FDP kompromisszum készsége volt jellemző. Az elmúlt hónapok német belpolitikai és nemzetközi eseményei azonban aláhúzták azt is, hogy a keresztény–liberális koalíció még a választásokat követően is, különösen az új tartományok gazdasági fejlődését az újjáépítés feladatait tekintve néhány tényezőt túlságosan optimálisan ítélte meg, illetve azok előrejelzésében tévedett.

A nem pontosan prognosztizált folyamatok közül kiemelkedett az új tartományokban: az egykori NDK gazdasága alkalmazkodási válságának lebecsülése, amelyet a DM elmúlt év július 1-ei bevezetése elmélyített, az új tartományokban létrejött jogbizonytalanság, a közigazgatás krízise, a transzfer rubel elszámolás 1991. január 31-i megszüntetésével az ipari termelés jelentős, a Kelet-Európába irányuló export több mint 50%-os visszaesése, tömegméretű munkanélküliség, stb. A fenti tényezők hatására, ill. az öbölháborúban az USA-val és más nyugat-európai szövetségesekkel vállalt pénzügyi szolidaritás alapján szintén előre nem tervezett kiadások (17 milliárd DM) miatt a keresztény-liberális koalíciónak a beszámolási időszak második felében több ponton kellett módosítania a koalíciós együttműködés alapját képező megállapodást, vállalva a népszerűtlen gazdaságpolitikai döntéseknek a választói közvéleményre gyakorolt negatív hatásait is. (Februári adóemelések, a szubvenció leépítésének a tervezettel ellentétben lassú ütemben történő megvalósítása.) A kormánykoalíció belpolitikai gondjait mélyítette az is, hogy a CDU–CSU–FDP koalíció néhány belpolitikailag kényes kérdés rendezését (pl. az abortuszra vonatkozó törvényi rendelkezések módosítása, a Bundeswehr békefenntartó feladatokban való részvétele az ENSZ keretében és általában az egyesült Németország új külpolitikái

szerepvállalása, a kormány és a parlamenti székhely kérdése, az alaptörvény további reformja, az új tartományokban eszközölt 1949 előtti államosítások jogi értékelése, a kárpótlás kérdése, a STASI⁶⁸² nyilvántartások sorsa és az ezzel összefüggő belbiztonsági kérdések, stb.) tudatosan a választások utáni időszakra halasztotta. Mindezek együttes hatásaként nem volt véletlen, hogy a keresztény–liberális koalíció a december 2-i választási győzelmét követően ellentmondásos belpolitikai helyzetbe került és a január 21-én Hessenben, majd április 21-én Rheinland Pfalzban megrendezett tartományi választásokon, különösen a CDU szenvedett érzékeny vereséget, a választói közvélemény bizalma a keresztény–liberális koalícióval szemben átmenetileg meggyengült. A kormánypártok által előre jelzettnél nehezebb belpolitikai helyzet kiélezte az Unió (CDU–CSU) belüli ellentéteket, illetve a választásokon elért kiemelkedően jó eredmény (11%) alapján az FDP is határozottabban lépett fel – „a liberális profil megőrzése érdekében” – a kormánykoalícióban a saját politikai elképzeléseinek jobban megfelelő kormánypolitika megvalósításáért. A keleti tartományok újjáépítésével összefüggő belpolitikai problémákat a keresztény–liberális koalíció eddig azonban át tudta hidalni. A keresztény pártok elnökeinek május 8-án megrendezett Irsee-i találkozóján átmenetileg lezárták a CDU és a CSU közötti vitákat. Az Unió belüli nézeteltéréseknek két oka volt. Egyrészt a CDU a decemberi össznémet választások óta nem találta meg politikai helyét a megnövekedett Németországban. A bajor párt politikai súlya a kormánykoalícióban a riválisnak tekintett FDP-vel szemben csökkent. A CSU ezért csak azzal tudja elkerülni, hogy provincionális politikai erővé váljon, ha stratégiai kérdések eldöntésében az Unióban belül a maga számára nagyobb befolyást igényel. Másfelől a CDU tartományi választásokon elszenvedett sorozatos veresége arra is ráirányította a figyelmet, hogy a CDU az elmúlt években elhanyagolta a párt vezetésének fiatalítását. A CDU politikájára a szövetségi kormányban, a Bundestag frakcióban és a tartományokban meghatározó szerepet játszó politikusok mögött nem nőtt fel az az új politikusi nemzedék, amely politikai tekintélyében, súlyában „örököse” lehetne a csaknem tíz éve kormányzó CDU vezetésnek. A CDU, mint ahogyan ez az NSZK történelmében az elmúlt évtizedekben többször előfordult, „Kancellár-párttá” vált és emiatt nem került sor a generációváltás mellett a párt programjellegű megújulására sem. Irsee-ben a fenti kérdésekről folytatott vitákat az Unió számára nagy fontosságú belpolitikai témákban (terhességmegszakítás, a belső biztonság kérdései, a keleti tartományokban a DSU támogatása) kompromisszummal zárták le. Megállapodtak a közös stra-

⁶⁸² A STASI (Ministerium für Staatssicherheit) Állambiztonsági Minisztérium a Német Demokratikus Köztársaság állambiztonságáért felelős központi államigazgatási szerve volt. Szervezésének és működésének modelljét a szovjet minta szolgáltatta.

tégia kidolgozásában, illetve a kölcsönös kritika és vádaskodások megszüntetésében. A keresztény pártok együttműködésének megerősítése javította az Unió koalíciós belüli helyzetét és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az Unió továbbra is a kormánykoalíció meghatározó tényezője marad. Nem lehet azonban kizárni, hogy az Unión belül az Irsee-i találkozóhoz vezetett viták a közeljövőben ismét ki fognak újulni. Erre ugyanis mindaddig sor kerülhet, amíg a CSU nem tudja feloldani identitásávarát, nem találja meg új helyét a német belpolitikában és az Unióban, illetve a CDU nem alakítja ki a párt 90-es évek második felére szóló új politikai programját, az ezzel szorosan együtt járó generációváltással együtt.

Az egykori NDK újjáépítésével összefüggő nehéz és ellentmondásos belpolitikai helyzet s a kormánykoalíciót alkotó pártok népszerűségének csökkenése ellenére a koalíciós partnerek között fennmaradt az alapvető politikai konszenzus az ország bel- és külpolitikájának valamennyi fontos kérdésében. A szövetségi kormány a decemberi választások után kialakult részben kritikus belpolitikai helyzetre viszonylag gyorsan reagálva kidolgozta a „*Felemelkedés–Kelet*” (*Aufschwung–Ost*) c. [című] programot, amelytől azt várják, hogy a keleti tartományok gazdaságának újjáépítése, a közigazgatás és igazságszolgáltatás rendszerének átalakítása felgyorsul, illetve az elhatározott intézkedések nyomán az új tartományok gazdasági fejlődésében az első kedvező jelek már (pl. munkahelyteremtő beruházások növekedése, építőipari beruházások beindulása, átképzési programok bővülése stb.) az év második felében érzékelteni fogják a kormánykoalíció politikája számára pozitív hatásukat. Az is nyilvánvaló azonban, hogy a szövetségi kormánynak a keleti tartományok újjáépítésére irányuló programja, illetve az ahhoz kapcsolódó további központi intézkedések, támogatások, amelyek együttes nagyságrendje a 100 milliárd DM-et éri el, önmagában nem lesz elegendő a keleti országrész súlyos gazdasági, politikai válsága gyors kezelésére. Ezért a kormánykoalíció is azzal számol, hogy az újjáépítés a német belpolitika elkövetkezendő 4–5 évének olyan kiemelkedő feladata lesz, amely döntő hatást fog gyakorolni a keresztény-liberális koalíció kormányzó képességének alakulására, az 1994-es szövetségi választások kimenetelére. A meglévő nehézségek ellenére sem lehet azonban rövid távon azzal számolni, hogy a feszültségek a koalíciós együttműködés áthidalhatatlan akadályává válnának és a keresztény-liberális koalíció felbomlásához vezetnének. Inkább az tekinthető valószínűnek, hogy a keleti országrész újjáépítésével kapcsolatos visszatérő gondok a korábbi évektől eltérően jóval nehezebb feltételek mellett teszik lehetővé a harmonikus koalíciós kormányzás fenntartását.

2. Az NSZK kormányának Kelet–Közép-Európával kapcsolatos külpolitikája

A CDU–CSU–FDP kormány január 15-én elfogadott koalíciós megállapodása az NSZK hagyományos külpolitikai irányai (transzatlanti együttműködés, francia–német kapcsolatok, EK integrációinak fejlesztése, NATO, WEU és EBEÉ) mellett kiemelt területként fogalmazza meg az egyesült Németország szoros kapcsolatainak kifejlesztését a kelet-közép-európai térség országaival. A régió államaihoz fűződő kapcsolatokat differenciáltan akarják fejleszteni.

Magyarországgal, Lengyelországgal, Csehszlovákiával a társadalmi berendezkedésben érvényesülő közös értékek alapján, hosszú távon törekednek az NSZK nyugat-európai szövetségeseihez hasonló jellegű kétoldalú együttműködés fejlesztésére.

A Lengyelországgal június 17-én aláírt és Csehszlovákiával az év második felében megkötni tervezett jószomszédi kapcsolatokról és baráti együttműködésről szóló szerződés az 1970-es évek varsói és prágai szerződés felváltását és az új típusú együttműködés alapjainak rögzítését, a német–lengyel és a német–cseh-szlovák történelmi ellentétek lezárását szolgálják. A két állammal megkötendő szerződés számára az 1961-es német–francia, valamint az 1990. szeptember 3-án Moszkvában aláírt német–szovjet alapszerződés szolgált mintául. A keleti szerződések tovább fejlesztésével az NSZK kialakítja keleti szomszédaival a kormányok és parlamentek közötti rendszeres konzultáció intézményrendszerét, részletes szabályokat dolgoznak ki a német kisebbség jogainak védelmére a határ menti együttműködés, kooperáció fejlesztésére, az ifjúsági csere és általában a gazdasági-, tudományos-műszaki, kulturális, konzuli kapcsolatok fejlesztésére. A német–lengyel szerződés, valamint a Prágával megkötésre kerülő jó szomszédási megállapodás kiemelt figyelmet fordít az érintett államok EK-hoz történő integrálódására, és az NSZK keleti szomszédai számára ígéretet tesz az EK-hoz való közeledésük folyamatos német támogatására. A biztonságpolitikai rendelkezésekben pedig síkra szállnak az EBEÉ keretében egy európai biztonsági rendszer közös kidolgozásáért.

A német kormány várakozásai szerint a lengyel és a cseh-szlovák alapszerződések új fejezetet fognak nyitni a kétoldalú együttműködésben és a szerződések révén közép-távon elérhető lesz, hogy a közép-európai szomszédos államokkal az NSZK nyugat-európai relációihoz hasonló jellegű kétoldalú együttműködés jöjjön létre.

Ez év április végén az NSZK kormánya *politikai döntést hozott arról*, hogy a korábbi álláspontjától eltérően Magyarországgal is *kétoldalú* megállapodás keretében kíván-

ják rögzíteni a német–magyar kapcsolatok főbb területein elért eredményeket és további célkitűzéseket, valamint Németország szándékát Magyarország EK-hoz való integrálódásának támogatására, s a szoros baráti jellegű együttműködés kialakult formáit. Az NSZK kormánya szándékai szerint a kidolgozásra kerülő német–magyar szerződésben kifejezésre kellene jutnia a német–magyar kapcsolatok különleges jellegének.

A német álláspont megváltozásához az a felismerés is hozzájárult, hogy a térség országai valamennyi vezető nyugat-európai állammal kétoldalú megállapodások kimunkálásán fáradoznak, illetve az NSZK felé a román és a bolgár kormány is bilaterális megállapodások megkötését kezdeményezte.

Tekintettel a német–magyar kapcsolatok szoros jellegére, s a német egyesülésben játszott magyar szerep alapján a német politikai, gazdasági vezetés és a közvélemény Magyarország iránti különös rokonszenvére, a német–magyar alapszerződésnek az NSZK kormánya szándékai szerint tükrözni fogja a német–magyar kapcsolatok minőségi jellemzőit. A szerződés kidolgozását a német fél ezért mielőbb (még ez év júniusában) meg kívánja kezdeni.

A közép-európai demokráciák, s kelet-európai országok mellett az NSZK kiemelt figyelmet fordít a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatok alakítására. Ez jutott kifejezésre a tavaly szeptemberében aláírt német–szovjet alapszerződésben, amellyel le kívánták zárni a két ország kapcsolataiban meglévő történelmi ellentéteket. A német–szovjet kapcsolatok fejlesztésében az NSZK fő célja, hogy a Szovjetunióban a lehetőségekhez képest stabil belpolitikai fejlődést támogassa, illetve a Szovjetunió belpolitikai válságát kiszámítható keretek között tartsa. E törekvéssel magyarázható az is, hogy Sevardnadze lemondását követően, bár Bonnban érzékelték a szovjet külpolitikában bekövetkezett hangsúlyváltozásokat, a Sevardnadze személyével is szimbolizált progresszív szovjet külpolitikában bekövetkezett törést, mégis tovább folytatták a Gorbacsov politikájának nemzetközi támogatására irányuló erőfeszítéseiket. Az NSZK Szovjetunióval kapcsolatos politikája még mindig abból indul ki, hogy Gorbacsovnak nincsen reális politikai alternatívája. Emellett azonban az elmúlt hónapokban megfigyelhető volt az is, hogy a német külpolitika óvatos lépéseket tett kétoldalú kapcsolatok kiépítésére a függetlenségre törekvő szovjet tagköztársaságokkal (mindenekelőtt a balti államokkal, de általában a Szovjetunió tagállamaival). A szovjet tagköztársaságokhoz fűződő közvetlen kapcsolatokat az NSZK föderatív államfelépítéséből származó politikai előnyök és lehetőségek tudatos kihasználásával kívánja bővíteni, illetve fejleszteni. A szövetségi kormány ezért támogatja, hogy az NSZK tartományai átfogó együttműködést alakítsanak ki a Szovjetunió európai

tagköztársaságaival, elsősorban Fehér-Oroszországgal és Ukrajnával, illetve ösztönzik a Bundestag és a tartományi parlamentek közötti közvetlen kapcsolatok kialakítását is. A német–szovjet együttműködés kiegyensúlyozott és kiszámítható fejlesztéséhez hosszú távú német stratégiai érdekek is fűződnek. Az NSZK kormánya, különös tekintettel az új tartományok súlyos alkalmazkodási válságára, nem tud és nem is kíván lemondani az egykori NDK Szovjetunióhoz fűződő külkereskedelmi kapcsolatairól, jelentős szovjet piaci részesedéséről. Ezért fontos német gazdasági érdekek szólnak a német–szovjet kapcsolatok normalizálása és a Szovjetunió belső stabilizálódását szolgáló politikai tényezők német támogatása mellett.

A Romániával és Bulgáriával kialakult német kapcsolatok az elmúlt hónapokban ugyancsak elmozdultak a holtpontról. Az NSZK kész mindkét kormánnyal az érintett országok belső demokratikus fejlődését támogató, számukra európai perspektívát kínáló kétoldalú megállapodásokat kötni.

Az 1989-es decemberi fordulattal hatalomra került román politikai vezetéssel szembeni, csaknem egy éves hűvös tartózkodás után Petre Roman miniszterelnök 1990. novemberi bonni fogadásával az NSZK is segítséget nyújtott a román vezetésnek ahhoz, hogy kitörjön külpolitikai elszigeteltségéből. A német–román kapcsolatok fejlesztésétől az NSZK kormánya a román belpolitikai helyzet stabilizálódását és a valódi demokratikus átalakulásban érdekelt politikai erők támogatását reméli. A Bukarest és Bonn közötti együttműködés azonban hosszabb távon sem fogja elérni az NSZK Magyarországgal, Lengyelországgal és Cseh Szlovákiával kialakult, illetve kialakítani kívánt kapcsolatok szintjét.

A balkáni országok közül az NSZK kedvezőnek ítéli Bulgária belpolitikai fejlődését. Az előrehozott parlamenti választásokon a társadalmi rendszerváltozásban érdekelt demokratikus ellenzék győzelmével számolnak, amelyet követően nagy valószínűséggel gyors ütemben fognak fejlődni Bonn és Szófia kapcsolatai.

Jugoszláviát az NSZK külpolitikája európai válságövezetként kezeli. A soknemzetiségű állam széthullásának megakadályozására az NSZK külpolitikája az EK tagállamok közös fellépésével keres megoldásokat. Az NSZK kormánya a közelmúltban jutott arra a felismerésre, hogy a jugoszláv föderáció régi formában való fenntartása már nem lehetséges. A német külpolitika a jugoszláviai válság olyan megoldásában érdekelt, amely területi hovatartozástól függetlenül valamennyi Jugoszláviában élő kisebbség jogainak tiszteletben tartását és védelmét teszi lehetővé, megőrzi Jugoszlávia gazdasági egységét és nem vezet a balkánon szerb hegemonia alatt álló, vagy

gazdaságilag életképtelen törpeállamok létrejöttéhez. Ezért Jugoszláviában azokat a politikai tényezőket támogatják, akik a régi föderációt felváltó szuverén államok laza államszövetségének kialakításán fáradoznak.

Az elmúlt hónapok közép-kelet-európai német külpolitikai aktivitását értékelve megállapítható: az egyesült Németország megnövekedett nemzetközi felelősségét Közép-Kelet-Európában, nem hatalmi befolyás vagy politikai hegemonia kialakítására kívánja felhasználni. Németország közép-kelet-európai politikájának fő törekvése a térség országaiban a stabil politikai fejlődés támogatása, a régió országai gazdasági talpra állításának segítése. Annak ellenére, hogy az NSZK ezt a célt a Nyugat közös feladataként értelmezi, az USA és Japán, valamint a nyugat-európai szövetségei részéről csak korlátozott támogatással számolhat.

3. A német–magyar kétoldalú kapcsolatok néhány területe

Az elmúlt évi magyarországi szabad parlamenti választásokat követően új alapon indult meg a magyar országgyűlés és a Bundestag közötti kapcsolatok fejlődése. A Bundestag frakciói nagy érdeklődést és készséget mutattak az Országgyűlésben képviselt magyar pártokkal való szoros együttműködés kialakítására. Az FDP parlamenti frakciója még 1990 júniusában kezdeményezte az SZDSZ országgyűlési frakciója németországi látogatását, amelyre végül 1991 áprilisában került sor.

A magyar–német parlamenti kapcsolatok fejlődésének fontos állomása volt a FIDESZ parlamenti frakciójának és a párt küldöttségének 1991 májusában lezajlott németországi bemutatkozó látogatása.

Az elmúlt évben két alkalommal tett németországi látogatást az MDF országgyűlési frakciója. 1990 augusztusában egy MDF–KDNP⁶⁸³ delegáció tanulmányozta a Bundestag működését az Unió frakció felépítését, illetve 1991 júniusában sor került az MDF frakció elnöke vezette delegáció hivatalos németországi látogatására is.

A december 2-i össznémet választásokat követően sikeresen fejlődött a magyar és a német parlamenti baráti csoportok együttműködése, amely kifejezésre jutott a magyar–német parlamenti baráti csoport delegációjának a Bundestag december 21-i alakuló ülésére történt meghívásában is.

⁶⁸³ Az MDF (Magyar Demokrata Fórum) és a KDNP (Kereszténydemokrata Néppárt) az első szabad országgyűlési választások után, az Antall József vezette kormánykoalícióban vettek részt.

A Magyarország iránti nagyfokú német érdeklődés, rokonszenv jeleként értékelhető az is, hogy a Bundestag március 25-én megalakult Német–Magyar Baráti Csoportjának 95 német képviselő lett tagja.

A fenti jelentősebb látogatások mellett a német és a magyar partnerek közötti együttműködést mélyítette el Helmut Becker (SPD), a Bundestag helyettes elnöke által vezetett német parlamenti delegáció részvétele a „*Parlamentek felelőssége a gazdasági fejlődésért*” c. rendezvényen, a Bundestag mezőgazdasági bizottságának budapesti, illetve az Országgyűlés kisebbségi és egyházügyi bizottságának németországi látogatása.

Új formája volt a kétoldalú együttműködésnek az elmúlt évben a Kancellári Hivatal és a Miniszterelnöki Hivatal között a Miniszterelnöki Hivatal kezdeményezésére kialakult együttműködés, amelynek keretében a szükséges pénzügyi háttérrel is biztosítva az NSZK fél egy hosszú távú továbbképzés keretében vállalta a Miniszterelnöki Hivatal vezető munkatársainak budapesti és bonni továbbképzését, a német igazgatási tapasztalatok megismertetését.

A fenti programok, látogatások előkészítésében, lebonyolításában munkaterületemenél fogva a szükséges támogatást igyekeztem minden esetben biztosítani.

4. Az FDP helyzete

A december 2-i össznémet választásokon az FDP 11%-os eredményével az elmúlt évtizedek (1961 óta ez volt a párt legjobb választási eredménye) legkedvezőbb szavazatarányát érte el. A jó választási szereplésnek megfelelően nőtt az FDP koalíciós kormányon belüli súlya is. (A korábbi időszak négy miniszterével szemben jelenleg a kormányból öt miniszteri tárcával: külügy-, gazdaság-, igazságügy-, oktatás-, építésügy rendelkeznek.) Nehezítette az FDP kormánykoalícióban belüli helyzetét az, hogy a keleti tartományok újjáépítésével kapcsolatos új kormányzati elképzelések kidolgozásakor – annak ellenére, hogy Möllemann⁶⁸⁴ gazdasági miniszter személyében a megfelelő tárcának is az FDP volt a gazdája – a liberálisoknak kellett a legtöbb kérdésben (pl. adóemelés, az egykori NDK-ban a beruházók számára megvalósítani kívánt adókedvezmények bevezetése, reprivatizáció körének elsőbbségi szabályozással való szűkítése, stb.) az Unió javára engedményeket tennie.

⁶⁸⁴ Jürgen Wilhelm Möllemann (1945–2003) német politikus. Német szövetségi gazdasági miniszter 1991. január és 1993. január között.

Az elmúlt hónapokban több alkalommal volt súrlódás az FDP és Unió, de különösen az FDP és a CSU között (pl. Genscher külpolitikai irányvonala az öbölháborúban), azonban ezek minden egyes esetben átmeneti jellegűnek bizonyultak és nem változtattak azon a tényen, hogy az FDP a kormányzásban továbbra is szilárd partnere az Uniónak.

A kormánykoalíció pártjai közül a leghatározottabban az FDP fogott hozzá a párt és parlamenti frakció vezető testületének megújításához, a párt élén generáció váltás előkészítéséhez. Az Otto Graf Lambsdorff⁶⁸⁵ pártelnök utódlásáról április közepén kibontakozott vita előre vetítette azt is, hogy a párt parlamenti frakciójának vezetésében bekövetkezett változás után (dr. Hermann Otto Solms⁶⁸⁶ frakció elnökké választása) legkésőbb 1992-ben, vagy 1993 elején új pártelnök megválasztására is sor fog kerülni. Erre a jelenlegi helyzet szerint a legnagyobb esélyei Jürgen V. Möllemann gazdasági miniszternek lenne. A párt élén bekövetkező változás egyben azt is jelentené, hogy az FDP-n belül a korábbi évek Lambsdorff által képviselt klasszikus liberális gazdaságpolitikája helyére a szociális értékeket jobban képviselő szociál-liberális irányzat fog kerülni. Erre utal az is, hogy az idén ősszel sorra kerülő FDP pártkongresszus egyik fő feladata a párt határozottabb szociálpolitikai programjának kidolgozása lesz.

5. Az SPD helyzete

Az SPD az össznémet választásokat követően viszonylag hamar, két tartományi választás megnyerése után (Hessen és Rheinland-Pfalz), ill. Hamburgban az abszolút többség elérésével, gyorsan kiheverte a december 2-i választásokon az Unió és az FDP által a pártra mért súlyos vereséget, és a három tartományi választást követően a Szövetségi Tanácsban (Bundesrat) az 1990. júniusi helyzethez hasonlóan ismét szociáldemokrata többség jött létre.

⁶⁸⁵ Otto Friedrich Wilhelm, ismertebb nevén Otto Lambsdorff (1926–2009) német liberális politikus. Nyugat-Németország gazdasági minisztere 1977 és 1982 között. A szövetségi elnökség elnöke 1988 és 1993 között, majd a Német Szabaddemokrata Párt (FDP) tiszteletbeli elnöke lett. Továbbá betöltötte a Liberális Internacionálé elnöki tisztségét 1991 és 1994 között.

⁶⁸⁶ Hermann Otto Solms (1940–) német politikus. A Német Szabaddemokrata Párt (FDP) Bundestag parlamenti pártjának elnöke 1991. január 15. és 1998. október 26. között. A Bundestag alelnöke 1998 és 2013 között.

A brémai SPD kongresszuson megválasztották a párt új elnökét Björg Engholmot,⁶⁸⁷ aki a korábbi kancellár- és pártelnökjelölt Oskar Lafontaine-val⁶⁸⁸ szemben a német szociáldemokrácia számára nem az SPD-től balra álló Zöldek és ökológiai mozgalmak, hanem a társadalmi közép, az FDP irányába keresi a lehetséges politikai szövetségeket. Engholm kimagasló választási eredménye (Brémában a pártelnök választás alkalmával a szavazatok 97%-át kapta meg) azt mutatja, hogy elődjével, H. J. Vogel-lel⁶⁸⁹ szemben lényegesen nagyobb integráló erővel rendelkező politikus, akinek jó esélye van arra, hogy 1994-ben az SPD-t sikeresen vezesse a szövetségi parlamenti választási küzdelemben.

Az SPD Brémában az új pártelnök megválasztása mellett hozzáfogott a párt struktúrájának megreformálásához. Létszámában csökkentették és jelentős fiatalítást hajtottak végre az elnökségben. (Ismert SPD politikusok közül nem választották be az SPD vezető testületébe: H.-J.Vogel-t, Horst Ehmket⁶⁹⁰, Egon Bahr-t⁶⁹¹, Wolfgang Roth-ot⁶⁹².)

Az SPD a törvényhozási ciklusban két fő területen kívánja kibontakoztatni ellenzéki politikáját. Új súlypontot fog képezni az SPD tevékenységében a Bundesrat, ahol a meglévő SPD többséget felhasználva igyekeznek majd a keresztény-liberális kormány tevékenységébe szociáldemokrata elképzeléseket, javaslatokat is beépíteni, vagy egyes kérdésben elutasító álláspontjukkal (pl. terhességmegszakítás törvényi szabályozásának módosítása, a Bundeswehr részvétele ENSZ BT által elrendelt fegyveres akciókban, az adóreform keretében a tőkeadó és a vállalkozási nyereségadó tervezett csökkentése, az FDP által kezdeményezett szubvenció leépítés, szén-szerző-

⁶⁸⁷ Björn Engholm (1939–) német politikus. 1988. május 31-én megválasztották Schleswig-Holstein miniszterelnökének. A Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) szövetségi elnöke 1991 és 1993 között.

⁶⁸⁸ Oskar Lafontaine (1943–) német politikus és publicista. A Saar-vidék miniszterelnöke 1985. április 9. és 1998. november 10. között. Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) elnöke 1995. november 16. és 1999. március 12. között.

⁶⁸⁹ Hans-Jochen Vogel (1926–) német politikus. 1983-ban a szövetségi választásokon a Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) kancellárjelöltje volt. A Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) elnöke 1987 és 1991 között.

⁶⁹⁰ Horst Paul August Ehmke (1927–2017) német politikus. 1947-től a Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) tagja. Az SPD-n belül az igazgatótanács tagja volt 1973 és 1991 között.

⁶⁹¹ Egon Karl-Heinz Bahr (1922–2015) német újságíró, politikus. Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) ügyvezető igazgatója 1976 és 1981 között. A német Bundestag tagjaként szolgált 1972 és 1990 között.

⁶⁹² Wolfgang Roth (1941–) német közgazdász, menedzser, politikus. 1962-ben csatlakozott a Németország Szociáldemokrata Pártjához (SPD). Az SPD pártvezetésében is részt vett 1973 és 1979, valamint 1982 és 1991 között.

dés módosítása stb.) a kormánykoalíció törvényalkotó tevékenységét akadályozni. Az SPD tevékenységének másik fontos iránya a párt kelet-németországi szervezetének erősítése, fejlesztése lesz. Ami nemcsak abból a szempontból fontos, hogy a nyugati országrészben csaknem egymillió taglétszámú SPD a keleti tartományokban (40 ezer fős tagsággal) törpepártnak számít, hanem azért is, mert az SPD még mindig nem tudta feldolgozni a német egyesüléssel összefüggő szerepzavarát.

Az SPD-nek a brémai pártkongresszuson is megfogalmazott belpolitikai céljai továbbra is változatlanok. Az SPD olyan politikai fordulat elérésére törekszik, amely nem teszi lehetővé azt, hogy a szociáldemokraták nélkül szövetségi szinten lehetséges legyen a kormányzás. Így az SPD célja továbbra sem a nagykoalíció létrehozása, hanem az 1994-ben soron következő szövetségi parlamenti választások alkalmával olyan alapvető változás előfeltételeinek megteremtése, amelynek elérésével az SPD kormányzó képesé tudna válni.

6. Jelentő munka

Jelentő munkámat a Központ utasításai és a nagykövetség vezetése által meghatározott feladatok alapján végeztem. Összefoglaló jelentéseket készítettem az SPD és az FDP kongresszusairól, az össznémet választások értékeléséről, az egyesült Németország külpolitikájának főbb irányairól és az azzal összefüggő vitákról, a keresztény-liberális kormánykoalíció programjáról, az új tartományok újjáépítését célzó programról. Rendszeresen terjesztettem fel futárpostában és másutas táviratban az NSZK belpolitikájával, a kelet-közép-európai országokhoz fűződő kapcsolatok fejlődésével foglalkozó és a fontosabb magas szintű látogatások értékeléséről információkat, jelentéseket.

Rendszeresen részt vettem a nagykövetség politikai osztálya által készített összefoglalók, elemzések megírásában, illetve összefoglaló elemzéseket készítettem a Nagykövet úr által kijelölt témákban.

7. Kapcsolatépítő tevékenység

Az elmúlt években kialakult kapcsolataim mellett 1990 ősztől folyamatosan szélesítettem kapcsolati körömet az NSZK Külügyminisztériumában és a Kancellári Hivatalban, valamint a Bundestag elnöksége apparátusában. Jól szolgált a kapcsolatépítést, hogy a hivatalvezetés megbízásából, illetve a pártok és alapítványok meghívására rendszeresen tartottam előadásokat.

8. Következtetések, javaslatok

Az NSZK parlamenti pártjaihoz, a Bundestaghoz, valamint a tartományokhoz fűződő kapcsolatokat az alábbiakban javasolom fejleszteni:

- Továbbra is célszerű lenne napirenden tartani Johannes Rau⁶⁹³ Észak-Rajna–Vesztfália tartomány miniszterelnöke magyarországi meghívását, amelyet fel kellene használni Magyarország és Észak-Rajna–Vesztfália között az együttműködés területeit összefoglaló jegyzőkönyv aláírására. (J. Rau a Magyarországra szóló meghívást elfogadta, jelenleg a látogatás időpontjának egyeztetése zajlik.)
- A kétoldalú kapcsolatok és az elmúlt években Rheinland-Pfalz tartománnyal kialakult kapcsolataink fejlesztését szolgálná, ha 1991–92-ben a magyar kormány kezdeményezné Rudolf Scharping⁶⁹⁴ (SPD) rheinland-pfalzi miniszterelnök magyarországi látogatását.
- A magyar–német parlamenti kapcsolatok fontos állomása lesz Dr. Szabad György 1991. szeptember 16–20. közötti németországi látogatása, amelyet célszerű lenne felhasználni az Országgyűlés és a Bundestag állandó bizottságai (különösen külügyi, hadügyi, gazdasági, közlekedési, kulturális, idegenforgalmi) közötti rendszeres kapcsolatok megalapozására, kölcsönös látogatások előkészítésére.
- A magyar országgyűlés magyar–német baráti csoportja meghívására 1991 őszén a Bundestag német–magyar baráti csoportja tervez budapesti látogatást. Ezt az alkalmat javasolom felhasználni arra, hogy a baráti csoportok dolgozzák ki az együttműködés főbb területeit, ahol kiemelt súlyt a magyar–német gazdasági kapcsolatok fejlesztése támogatásának kellene kapnia.
- Dr. Hermann Otto Solms, az FDP Bundestag frakciója elnöke az SZDSZ országgyűlési frakciója meghívására feltehetően 1991. második felében budapesti látogatásra érkezik. Az FDP frakció elnöksége budapesti látogatását a parlamenti programok mellett kívánatos volna a magyar kormány vezetőivel való találkozók megszervezésére is hasznosítani.

⁶⁹³ Johannes Rau (1931–2006) német politikus. Németország Szociáldemokrata Pártjának (SPD) helyi szintű és tartományi politikusa. Észak-Rajna–Vesztfália tartomány miniszterelnöke 1978. szeptember 20. és 1998. június 9. között. Továbbá Németország elnöki posztját is betöltötte 1999. július 1. és 2004. június 30. között.

⁶⁹⁴ Rudolf Albert Scharping (1947–) német politikus. Rhineland-Palatinate miniszterelnöke 1991. május 25. és 1994. október 15. között. 1994-ben Németország Szociáldemokrata Pártjának (SPD) kancellárjelöltje volt Helmut Kohl ellen. A vereséget követően az ellenzék vezetője lett. Björn Engholm utódaként az SPD elnöki pozícióját töltötte be 1993. június 25. és 1995. november 18. között.

- A kétoldalú mozgások tervezésekor javasolom figyelembe venni azt, hogy az SPD új elnöke Björn Engholm szívesen tenne magyarországi látogatást. Útjával kifejezésre kívánná juttatni az SPD Kelet-Közép-Európa fiatal democráciái iránt meglévő nagyfokú érdeklődését. Engholm az SPD elnöke 1991. második felében, vagy 1992. első felében kíván kelet-közép-európai látogatást tenni, amelynek során Magyarországra is el kíván látogatni.

Bonn, 1991. június 11.

*Aláírás*⁶⁹⁵
(Dr. Czukor József)
nk. titkár

MNL OL XIX-J-1-j 46. d.

⁶⁹⁵ Kézírással.

90.
1991. június 11.

Pető Tibor bonni nagykövetségi titkár éves beszámoló jelentése
az NSZK biztonságpolitikájáról

Magyar Köztársaság Nagykövetsége
46/SZT/ 1991. sz. ügyirat melléklete

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig
Bonn, 1991. május 28.

Tárgy: Pető Tibor⁶⁹⁶ 1991. évi beszámoló jelentése⁶⁹⁷

1990. november 4-e óta teljesítek külszolgálatot a bonni nagykövetségen. Munkaterületem az NSZK biztonságpolitikája, a nyugat-európai biztonsági integrációk, a NATO és a WEU, a közép-kelet-európai országok biztonsági helyzete, az EK politikai vonatkozásai, az EK Politikai Unió kialakulása, az EBEÉ folyamat, az NSZK külpolitikai kapcsolatai nyugati szövetségeseivel, valamint az európai kisebbségi, nemzetiségi politika.

Feladataim közé tartozik a munkaterületemmel foglalkozó NSZK kormányhivatalok, intézmények, alapítványok, elsősorban a Külügyminisztérium, a Kancellári Hivatal, a parlamenti pártok témával foglalkozó munkatársaival és a bonni diplomáciai testület tagjaival kapcsolatok kialakítása.

Kapcsolataimat a jelentő munkában a magyar kül- és belpolitikai feladatok megoldásához használható információk és jelentések rendszeres felterjesztésére hasznosítottam.

⁶⁹⁶ Pető Tibor 1986-tól a Külügyminisztérium munkatársa, majd Nyugat-Németországban, a bonni nagykövetségen dolgozott tanácsosként 1990 és 1995 között. Ezt követően az Információs Hivatal igazgatója 1995 és 1998 között.

⁶⁹⁷ Kézírással.

Feladataimat a Központ vonatkozó rendeletei és a nagykövet úr utasításai alapján láttam el.

Az NSZK biztonságpolitikai törekvései az új Európában

A két katonai tömb szembenállása megszűnése óta az NSZK partnereivel közösen intenzíven dolgozik az új európai biztonsági rendszer megteremtésén. Az NSZK álláspontja szerint Európában igazi biztonsági garanciákat csak egy olyan rendszer adhat, amely több lábon áll, valamilyen formában minden európai országot integrál és az objektív feltételekre tekintettel az integráció különböző fokozataival számol.

Törekvéseik szerint a NATO megmaradna olyan védelmi szervezetnek, amely jelentősen politikai irányba tolódna és a védelmi képességek fenntartása mellett elsősorban politikai egyeztető, leszerelési fórumként működne. Az NSZK az utóbbi időszakban élénk érdeklődést mutat a Nyugat-európai Unió korábban kissé háttérbe szorult tevékenységének felújítására. NSZK részről a szervezetet az önálló európai biztonsági rendszer fontos részének tekintik, amely alapszabályzata értelmében a kontinensen kívül közös fellépésre is lehetőséget biztosít. Bonni elképzelések szerint a NYEU lehetne az EK kialakuló Politikai Uniója biztonságpolitikai és védelmi alapja. Ez néhány éven belül természetesen a NYEU beolvadását jelentené az EK-ba, amellyel számos tagország nem ért egyet. Jelenleg még vita folyik az NSZK-ban arról, hogy milyen módon integrálják Magyarországot, Cseh-Szlovákiát és Lengyelországot a nyugat-európai biztonsági és védelmi rendszerbe, de a hatalmi vákuum megszüntetését rövid időn belül elengedhetetlennek tartják.

NSZK törekvés szerint az EBEÉ-nek kellene azt a keretet biztosítania, amely minden európai ország biztonságpolitikai együttműködését lehetővé tenné. Szorgalmazni fogják az EBEÉ külügyminiszterek berlini találkozásán, hogy kerüljön sor az EBEÉ intézményes feltételeinek olyan bővítésére, amely lehetővé teszi, hogy az eddigiek-nél jobban be tudja tölteni biztonságpolitikai, leszerelési és konfliktusmegoldó feladatait.

A Szovjetunióval kialakítandó biztonsági együttműködés is elsősorban az EBEÉ keretei között valósulna meg, de természetesen sor kerülne kétoldalú együttműködésre is.

Az NSZK szerepe az EK Politikai Unió kialakításában

Az egységes Németország megszületése óta a legaktívabb az európai egység létrehozásában, az elmúlt időszakban az EK motorjaként azon fáradozik, hogy minél

rövidebb idő alatt és minél átfogóbb tartalommal sikerüljön kialakítani az EK Politikai Unióját. Az NSZK a Politikai Unió szerves részeként tekinti a tagországok közös kül- és biztonságpolitikáját, valamint a védelmi kérdéseket, amelyek nélkül véleményük szerint nem képzelhető el ténylegesen az egységes Európa. A Politikai Unió megteremtése érdekében német részről hajlandók lemondani szuverenitásuk egy részéről, hogy az EK valóban a nemzetközi politikai élet egyik befolyásos szereplőjévé váljon, amely képes képviselni a tagországok politikai, gazdasági érdekeit, mind az EK határain belül, mind azokon túl.

Az NSZK abban érdekelt, hogy az EK-t belátható időn belül további országokkal kibővítsék és az ténylegesen összeurópai karakterre tegyen szert. A Közösségen belül a legintenzívebben Bonn támogatja a közép-kelet-európai országok egy részének: Magyarországnak, Cseh-Szlovákiának és Lengyelországnak a felvételét az EK-ba.

Az NSZK politikai törekvései az EBEÉ folyamaton belül

Az NSZK az EBEÉ folyamatot olyan fórumnak tekinti, amely számos területen kulcsfontosságú az európai országok együttműködése szempontjából. A már említett biztonságpolitikai együttműködés mellett az EBEÉ-nek kellene német vélemény szerint kidolgozni azt a mechanizmust, amely alkalmas az európai országok közötti konfliktusok békés megoldására. Az elmúlt időszakban további igényként merül fel annak szükségessége, hogy az egyes országokon belüli tagköztársaságok, nemzetiségek közötti konfliktusok megoldására is lehetőség legyen az EBEÉ keretein belül.

NSZK részről az EBEÉ kiemelt feladatának tekintik az európai nemzetiségek sorsának állandó figyelemmel kísérését, javítását, valamint a tagországok között meglévő gazdasági különbség csökkentését. Bonni vélemény szerint az EBEÉ-nek egyre intenzívebben kellene foglalkozni az európai menekülthullám okainak vizsgálatával és a tömeges bevándorlás megszüntetésével.

Az NSZK külpolitikája fontosabb nyugati szövetségeseivel

Az NSZK–amerikai kapcsolatok az öbölválság miatti lehülést követően újra normalizálódtak, és az USA továbbra is az NSZK első számú partnerének tekinthető világpolitikai ügyekben. Az NSZK a jövőben is kész arra, hogy anyagilag részt vállaljon azokban az amerikai, nemzetközi akciókban, amelyek céljaival egyetért, ugyanakkor mindent megtesz azért, hogy a nemzetközi porondon egyedül, vagy szövetségeseivel egyre önállóbban lépjen fel. Az NSZK–amerikai kapcsolatokban

egyre jobban érezhető, hogy az USA átengedi az NSZK-nak európai befolyásának és felelősségvállalásának jelentős részét.

Az NSZK–francia kapcsolatok példaszerű módon alakulnak, Párizs Bonn legfontosabb európai partnere. A két ország szoros szövetségben az európai folyamatok motorja, kezdeményezője és jelentős részt vállal a közép-kelet-európai országok támogatásában. Nézeteltérések a két ország között az EK Politikai Unióról folyó tárgyalások számos pontján vannak, amelyek oka az, hogy Franciaország elsősorban védelmi, biztonsági területen nem hajlandó lemondani szuverenitásának azon részéről, amely szükséges lenne az egységes Európához.

Az NSZK és Nagy-Britannia kapcsolatait főleg az EK új típusú együttműködésének kialakítása miatt számos ponton nézeteltérések jellemzik. Brit részről vonakodnak azon lépések megtételétől, amelyek korlátozhatják az ország szuverenitását, mind gazdasági, mind külpolitikai, mind védelmi területen. Ezt NSZK részről nem tudják elfogadni, ami időről időre politikai összeütközésekhez vezet a két ország között.

Az NSZK nem hajlandó tudomásul venni, hogy egyre csökkenő gazdasági, politikai súlyánál Nagy-Britannia lényegesen nagyobb befolyást gyakoroljon Európa és a világ ügyei alakulására.

A közép-kelet-európai országok biztonsági igényeinek NSZK megítélése

Az NSZK, a nyugat-európai országok között elsőként hívta fel arra a figyelmet, hogy nem szabad a térség fiatal demokráciáit hosszabb ideig biztonsági vákuumban hagyni, mert ez csak növeli ezen országokon belül a belső bizonytalanságot és ennek kiszámíthatatlan bel- és külpolitikai hatásai lehetnek. Az NSZK politikai mozgástere ugyanakkor a kérdésben korlátozott, mert a szovjet csapatok végleges kivonásáig tartania kell magát ahhoz az ígéretéhez, amely szerint a Szovjetunió határai mentén fekvő volt VSZ országokat nem integrálják a nyugat-európai biztonsági, védelmi rendszerekbe. Ezt a korlátozást az NSZK-ban elsősorban a NATO-ra értik, és támogatják azt a magyar kezdeményezést, amely a NYEU-val történő szorosabb kapcsolat kiépítésére irányul.

Az NSZK világosan értésére adta az érintett országoknak, hogy szerződéseikben a Szovjetunióval nem célszerű olyan kötelezettségeket vállalniuk, amely később akadályozhatja őket az európai biztonsági és védelmi integrációkban az aktív részvételben. Az NSZK az elmúlt időszakban számos jelét adta annak, hogy felelősséget érez a közép-kelet-európai térség, ezen belül hazánk biztonsági helyzetéért, amelynek

egyik jó példája a volt NDK hadsereg feleslegessé vált fegyverei egy részének átengedése a magyar hadsereg modernizálása érdekében.

Jelentő munka

Jelentő munkámat az elmúlt hét hónapban a Központ utasításai és a nagykövetség vezetése által meghatározott feladatok alapján végeztem. Összefoglaló jelentéseket készítettem Magyarország biztonságpolitikai helyzetének alakulásáról, az EK szerepének, jövőjének német megítéléséről, a nyugat-európai országok Dél-Afrika politikájáról, az EBEE Biztonsági Akadémia alapításáról, az EBEE folyamat szerepéről a leszerelés gazdasági vonatkozásairól, a XVI. Antarktisz Konferenciáról⁶⁹⁸, a Berlini Politikai Klub⁶⁹⁹ biztonságpolitikai szemináriumáról, az Ottó Benecke Alapítvány⁷⁰⁰ tevékenységéről.

Az összefoglaló, elemző jelentések mellett másutas táviratokban rendszeresen jelentettem a munkaterületemhez tartozó témakörökben, elsősorban európai biztonságpolitikai, európai integrációs és Közép-Kelet-Európa megítélésére vonatkozó témákban.

Kapcsolatépítő tevékenységem

Kihelyezésem óta folyamatosan építem a kapcsolatokat azon intézmények, nagykövetségek munkatársaival, akik valamilyen módon az általam referált témákhoz kapcsolódnak. Kérkezésemet követően sajnálatos módon kapcsolatokat átvenni nem tudtam, így gyakorlatilag nulláról kellett indulnom, ami nehezítette az első hónapok során feladataim teljesítését. Értékelésem szerint az elmúlt 7–8 hónap során sikerült kialakítanom azt a kapcsolati kört, amely biztosítja a meghatározott feladatok elvégzését, de még számos területen kell további minőségi kapcsolatokra szert tennem, annak érdekében, hogy munkámat magasabb színvonalon láthassam el.

⁶⁹⁸ A XVI. Antarktisz Konferenciát Bonnban tartották meg 1991. október 7. és 18. között, amikor szó esett az Antarktisz jogállásáról és az érintett országok információcseréjéről is.

⁶⁹⁹ A Berlini Politikai Klubot 1864. október 8-án alapították. Tagjai a német társadalom legbefolyásosabb személyei voltak a gazdasági, a politikai, a művészeti és a tudományos életből. Az első világháborút követően a befolyása jelentősen csökkent. 1949-ben a szovjet ellenőrzés alatt álló területen lévő székházát kisajátították és államosították. Nyugat-Berlinben azonban folytatta a tevékenységét. Szerepe és társadalmi befolyása a német közéletben újra megnőtt a német újraegyesítést követően.

⁷⁰⁰ Az Otto Benecke Alapítvány Bonnban található nonprofit szervezet, melyet 1965-ben alapították. Az Alapítvány feladata és célja a fiatal bevándorlók integrációja és képzése. Tevékenysége ma már kiterjed a polgárháború és más válsághelyzetek menekülteire is.

Kapcsolataim bővítését nagyban segítette, hogy az első egy-két hónap után már rendszeresen kaptam meghívókat a különböző intézményekben tartott rendezvényekre.

Egyéni helyzetem és közérzetem

Az elmúlt időszakban munkámat jelentősen segítette, hogy a hivatal vezetésétől megkaptam a szükséges információkat és segítséget. A Központtal kialakult együttműködésben gondok nem merültek fel.

Következtetések, javaslatom

Az általam referált európai együttműködési folyamat, az új európai biztonsági rendszer kialakulása, az EK Politikai Uniója létrehozása a jövőben még nagyobb súlyt fog kapni hazánk külpolitikájában, ezért célszerűnek tartanám, ha ezekben a kérdésekben intenzívebb együttműködés alakulna ki a magyar és az NSZK fél között, különös tekintettel arra, hogy Magyarország a legintenzívebb támogatást az NSZK-tól várhatja külpolitikai céljai megvalósításában.

Célszerű lenne minden területen a kétoldalú konzultációk rendszerének további elmélyítése.

Biztonságpolitikai területen, különösen a NYEU-hoz kapcsolódás folyamatában hasznos lehet, ha az NSZK-val szoros együttműködést alakít ki Magyarország annak érdekében, hogy német részről megkapjuk a kívánt támogatást és ezzel erősítsük hazánk biztonsági kötődését Nyugat-Európához.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Akadémia alapításába, amely az EBEÉ folyamat tudományos háttérének megteremtését tűzte ki célul, célszerű Magyarországnak bekapcsolódni, mert itt számos olyan biztonsági, gazdasági, kisebbségi kérdés kutatására van lehetőség, amelyhez magyar érdek fűződik.

*Aláírás*⁷⁰¹
(Pető Tibor)
nk. titkár

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 46. d.

⁷⁰¹ Kézírással.

91.
1991. június 12.

Dobokay Gábor bonni nagykövetségi titkár éves beszámoló
jelentése az NSZK gazdaságpolitikájáról és a magyar–német
gazdasági kapcsolatokról

Magyar Köztársaság Nagykövetsége
47/SZT/1991. ügyirat melléklete

Szigorúan titkos!

Érvényes: visszavonásig

Tárgy: Dobokay Gábor⁷⁰² éves beszámoló jelentése

1990. október 22-e óta dolgozom a bonni nagykövetségen mint gazdaságpolitikai munkatárs.

A gazdaságpolitikai csoporton belül feladatom a német szövetségi kormány bel- és külgazdasági törekvéseinek, a német gazdaság fejlődésének folyamatos figyelemmel kísérése és elemzése; Németország az Európai Közösségben és más nemzetközi gazdasági, illetve pénzügyi szervezetekben játszott szerepének, valamint a német gazdasági, pénzügyi körök e szervezetekkel és a világ, valamint Európa gazdaságával kapcsolatos véleményének nyomon követése. Ezen túlmenően a nagykövetség német gazdasági pénzügyi kapcsolatai részére a magyar gazdaságátalakítási folyamatról tájékoztatók, információs anyagok, előadások összeállítása.

A német gazdaság helyzete, hatása más országokra és gazdasági övezetekre

Németország gazdasági növekedése csaknem tíz éve töretlen. A dinamikus fejlődés az utóbbi egy-két évben sem lassult le, ellentétben a legfejlettebb országok többségében tapasztalt kedvezőtlen gazdasági folyamatokkal.

Az elmúlt évi 4,5%-os GNP növekedés, amelyhez hasonló eredményt csak a japán nemzetgazdaság tudott felmutatni, mindenekelőtt a német egyesülés következtében

⁷⁰² Dobokay Gábor nagykövetségi titkár a bonni magyar nagykövetségen. Ezt követően a Nemzetbiztonsági Hivatal főigazgatója 1998. november 1. és 2002. június 6. között, majd a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat főigazgatója 2009. december 22. és 2010. június 30. között.

a keleti tartományokban nyílt új piaci lehetőségeknek köszönhető. Ugyanakkor a volt NDK gazdaságának összeomlása és az ezzel egyidejűleg kezdődött gazdaságátalakítás nagy kihívást jelent a német kormánykoalíció számára. Az öt új tartományban a piacgazdasági intézmény- és gazdasági, jogi rendszernek a kiépítése során elkerülhetetlen társadalmi feszültségek, valamint a nyugati országrészben is növekvő lakossági és vállalkozói terhekből adódó koalíción belüli, továbbá a koalíció és az ellenzék közötti éles politikai viták ellenére a német kormány következetesen hajtja végre gazdasági programját. Ennek eredményeként német politikai és gazdasági körökben egyaránt úgy ítélik meg, hogy az öt új tartomány piacgazdasági működése három éven belül kialakítható, a nyugati tartományok gazdasági fejlettségének eléréséhez azonban legalább 10–15 évre lesz szükség.

Miközben a keleti gazdaság működési feltételeihez és a szociális biztonság megőrzéséhez német kormánybecslések szerint 100 milliárd DEM-re van szükség, jelentős teher hárul a német államháztartásra, az öbölháborúban és Kuvait újjáépítésében vállalt kötelezettségből, valamint a Szovjetunió és Kelet-Közép-Európa más országai társadalmi, gazdasági átalakításának támogatásából adódóan is.

Az országon belüli gazdasági feladatok és költségvetési terhek ellenére a német kormány külpolitikai törekvéseinek megfelelően nagy gondot fordít az egységes Európa gazdasági feltételeinek megteremtésére. Németország, mint az Európai Közösség legbefolyásosabb tagja teljes erővel a gazdasági és valutaunió mielőbbi megvalósítására törekszik. Német vezető politikusok minden diplomáciai lehetőséget megragadnak, hogy ez a gazdasági egységesülési folyamat a német érdekeknek megfelelő mélységben és ütemben történjen meg. Középtávú elképzeléseiknek is egyre gyakrabban hangot adva, egyes EK tagországok és nyugati gazdasági szakértők ellenérveivel szemben, célul tűzték ki az EK-nak nem csak a fejlett nemzetgazdasággal rendelkező országokkal, hanem a kelet-közép-európai államokkal, így mindenekelőtt hazánkkal, majd azt követően Cseh-Szlovákiával és Lengyelországgal történő bővítését is.

Magyarország mind a kétoldalú gazdasági kapcsolatokban, mind nemzetközi gazdasági és pénzügyi szervezeteknél számíthat a német kormány támogatására. A német politikai és gazdasági vezetés a gazdaságátalakítás során eddig elért eredményeiket elismeri és a jövőben is segíti.

Németország hazánk legfontosabb gazdasági partnere. Kapcsolataink a beszámolási időszakban még elmélyültebbé és sokoldalúbbá váltak. Ez a partnervizony azért is

fontos számunkra, mert a német piacgazdaság intézményrendszere, az állam és a gazdaság kapcsolata a magyar gazdaságátalakítás szempontjából példaértékű. Bár a kelet-német gazdasági reform feltételei a magyarországihoz nem hasonlíthatók, célszerű figyelemmel kísérnünk a német kormány intézkedéseit, azok hatását, mert a volt NDK bel- és külgazdasági gondjainak kezeléséből tapasztalatokat gyűjthetünk a hazai gazdasági kérdések megoldásához.

Összefoglalva, Németország gazdasági fejlettsége, jelenlegi feladatai és világgazdasági súlya alapján olyan partner, amellyel az együttműködés folyamatos bővítése és a német gazdaság irányvonalának a követése egyben a fejlett Európába vezető utat jelenti.

Magas szintű látogatások, államközi kapcsolatok

Az egyesült Németország vonatkozásában gazdasági kapcsolataink kiemelt eseményei voltak a magyar gazdasági tárcák vezetőinek németországi tárgyalásai és ennek kapcsán a német partnerekkel olyan kollegiális viszony kialakítása, amely a jövőbeni hatékony együttműködés szempontjából kulcsfontosságú.

Kupa miniszter úr Waigel⁷⁰³ szövetségi pénzügyminiszter úrral, Pöhl⁷⁰⁴ úrral, a Deutsche Bundesbank elnökével és más bankvezetőkkel folytatott megbeszélésein a német tárgyalópartnerek messzemenő támogatásukról biztosították gazdasági programunkat.

Botos Katalin miniszter asszony a német pénzügyi körök vezetőivel tartott tárgyalásain a magyar bankrendszer működéséhez kapott segítséget.

A köztársasági elnök úr németországi látogatása gazdaság-diplomáciai szempontból is nagy jelentőségű volt. Kupa miniszter úrral közösen a német gazdasági vezető képviselőivel folytatott beszélgetése nagy elismerést váltott ki a jelenlévők körében.

⁷⁰³ Theodor Waigel (1939–) német politikus. A német Bundestag tagja 1972 és 2002 között. A Bajor Keresztényszociális Unió (CSU) parlamenti képviselőcsoport gazdasági ügyekért felelős szóvivője. A CSU képviselőcsoport elnökhelyettese 1982 és 1989 között. Németország pénzügyminisztere 1989. április 21. és 1998. október 27. között.

⁷⁰⁴ Karl Otto Pöhl (1929–2014) német közgazdász. A Deutsche Bundesbank elnöke 1980. január 1. és 1991. július 31. között.

Számos kétoldalú szakértői egyeztetés közül kiemelkedik a magyar szakemberek német segítségével megvalósuló képzését szabályozó államközi szerződés részletes munkaprogramjáról folytatott vegyesbizottsági ülés.

Jelentőmunka

Jelentőmunkám szervesen kapcsolódott a magyar kormány gazdasági programjához, a magyarországi gazdaságátalakítási feladatokhoz és nemzetközi gazdasági törekvéseinkhez. Ennek megfelelően készültek elemzések a kormány Nemzeti Megújódási Programja német értékeléséről, vezető gazdasági körök javaslatairól; a német kormánykoalíció gazdasági programjáról; az öt új tartomány gazdaságátalakításának szövetségi tervéről; a volt NDK területén a tulajdonviszonyok rendezéséről.

A legutóbbi időben előtérbe került az Európai Közösség német értékelése és ezzel összefüggésben az integrációhoz csatlakozási lehetőségünk, amelyről az EK politikai folyamatainak elemzését is tartalmazó összefoglaló készült. Az átfogóbb tanulmányok mellett folyamatosan jeleztük a német gazdaságpolitikai vezetés fontosabb külföldi tárgyalásainak eredményét, illetve azok német szakértői megítélését.

Gazdasági diplomácia

A magyar–német gazdasági kapcsolatoknak és Németország nemzetközi súlyának megfelelően a nagykövetség egyik legfontosabb feladata volt ebben a beszámolási időszakban is a német vezető politikai, gazdasági és pénzügyi körök folyamatos tájékoztatása gazdasági törekvéseinkről, a piacgazdaság intézmény- és feltételrendszerek kiépítése érdekében tett hazai lépésekről és a legbefolyásosabb személyiségek megnyerése gazdasági nehézségeink megoldásához, mind a kétoldalú kapcsolatokban, mind nemzetközi fórumokon.

Ez a kapcsolatépítő és tájékoztató munka több területre tagozódott:

- levelek és tájékoztatók küldése, illetékes politikai gazdasági vezetőknek aktuális gazdasági kérdésekről és kérésekről;
- rendezvények szervezése a nagykövetségen, befolyásos német személyiségek tiszteletére;
- magyar gazdasági vezetők megnyerése különböző rendezvényeken történő részvétellel, előadások tartására;
- gazdasági témájú rendezvényekhez előadások előkészítése és időnként megtartása;

- német – a magyarországi befektetés iránt érdeklődő – üzletemberek tájékoztatása, magyar partnerekkel a kapcsolatteremtés elősegítése.

Kapcsolatépítés

Feladatkörömnek megfelelően törekedtem arra, hogy a német miniszteriális szerveknél, a német gazdaság legfontosabb szakmai szervezeteinél, a legnagyobb német bankoknál, gazdasági kutatóintézeteknél, az EK német képviselőtén megfelelő munkakapcsolatot alakítsak ki.

Úgy érzem, ezt a célt sikerült elérnem, de a jövőben a kapcsolati kör bővítésére töreksem a tájékoztatói és konzultációs lehetőségek kiszélesítése érdekében.

Személyes helyzetem

A kihelyezésem óta eltelt hét hónap alatt a hivatal vezetésétől munkámhoz minden segítséget megkaptam. Beilleszkedésem gyorsan megtörtént, kapcsolatom a nagykövetségen mindenkivel jó, személyes természetű ellentét nem zavarta feladataim elvégzését.

Javaslatok

A magyar–német politikai, gazdasági kapcsolatok súlyának megfelelően fontosnak tartom a német partnerek folyamatos tájékoztatását a hazai gazdaságátalakítás kapcsán született és tervezett intézkedésekről, valamint különböző szintű konzultációk keretében a német szakértői vélemények megismerését. Ennek megfelelően a jövőben szükség lenne német nyelvű gazdasági tájékoztatókra, a legfontosabb országgyűlési és kormánydöntésekről pedig fordításokra és kapcsolatainkhoz történő gyors eljuttatására.

A legfelsőbb szinten tapasztalható jó munkakapcsolatot érdemes lenne szakértői szintre kiterjesztve bővíteni. Így pl. a szaktárcák középvezetőinek rendszeres találkozója és azokon a magyar gazdaságátalakítás egyes részterületeinek *áttekintése*, konkrét együttműködési lehetőségek meghatározása hasznos előrelépést jelenthetne.

A szövetségi kormánnyal ápolott kapcsolataink mellett egyre nagyobb a jelentősége a különböző tartományokkal történő kapcsolatépítésnek. A tartományi gazdasági vezetőkkel és üzleti körökkel is folyamatos kapcsolatépítésre kell törekedni. Ebben megkülönböztetett figyelmet kell fordítanunk az öt új német tartományra, mivel

kereskedelmi és ipari kapcsolataink bővítésére és a gazdaságátalakítási tapasztalatok megismerésére itt nyílik a legtöbb lehetőség.

Németország EK-hoz való csatlakozási törekvésünkben is első számú partnerünk. Ezért a német és a magyar kormány illetékes vezetői bevonásával szakértői konzultációkat kellene szervezni és ezeket az alkalmakat a felzárkózáshoz szükséges rész-kérdések, a közösségi normák elemzésére felhasználni.

Bonn, 1991. május 27.

*Aláírás*⁷⁰⁵
(Dobokay Gábor)
nk. titkár

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 46. d.

⁷⁰⁵ Kézírással.

92.
1991. szeptember 26.

Rejtjeltávirat Bonnból. Hans Sterckennek, a Bundestag Külügyi
Bizottsága elnökének véleménye a jugoszláviai helyzetről

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség Bonn
Azonosító: BON00955
Érkezett: 91. 09. 26. 11.26
Készítette: Sza
Ellenőrizte: *Szignó*

*Iktatni!!*⁷⁰⁶

Azonnal!

47, 46

Von. 162/47 ottanira:

Hans Stercken⁷⁰⁷, CDU képviselő, a Bundestag Külügyi Bizottságának elnöke a jugoszláviai helyzetről és az október 7-e utáni perspektívákról a nagykövetségnek az alábbi tájékoztatást adta:

Vezető német politikusok a jugoszláv szövetségi hadsereg legutóbbi offenzívája, valamint Tudjman, horvát elnök a Kadijević⁷⁰⁸ szövetségi hadügyminiszter fegyvernyugvásról kötött megállapodása után szükségesnek tartják az EK és az EBEÉ Jugo-

⁷⁰⁶ Kézírással.

⁷⁰⁷ Hans Stercken (1923–1999) német újságíró és politikus. 1946-tól a Kereszténydemokrata Unió (CDU) tagja, majd a Bundestag tagja 1976 és 1994 között. A Külügyi Bizottság elnöke 1985 és 1994 között.

⁷⁰⁸ Veljko Kadijević (1925–2014) jugoszláv miniszter, tábornok. A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság hadügyminisztere 1988. május 15. és 1992. január 8. között. A Jugoszláv Néphadsereg főparancsnoka a tíznapos Szlovénia elleni háborúban, illetve a horvát függetlenségi háború korai szakaszában.

szláviával kapcsolatos eddigi politikája átértékelését. A parlament Külügyi Bizottsága elnöke szerint, a jugoszláviai konfliktus kezelésében az európai politika és elsősorban az EK súlyos kudarcot vallott.

Ezért a jugoszláviai krízissel kapcsolatos további európai elképzelések kialakításához most a legfontosabb feladat, hogy Európa visszatérjen a realitásokhoz. Ezek közé tartozik mindenekelőtt az, hogy tudomásul kell venni: jelenleg nincsen olyan jelentős európai politikai és katonai hatalom, amely képes lenne a szerb vezetést rávenni a Horvátországtól elfoglalt területek helyreállítására, és egy ilyen katonai fellépést Szerbiával szemben az ENSZ keretében sem lehetne megszervezni. Kétségesnek tartják azt is, hogy egy esetlegesen Szerbiával szemben büntető intézkedésként bevezetésre kerülő teljes körű, vagy csak a kőolaj és földgázszállítás leállítására vonatkozó és az ENSZ BT által elrendelt embargó célravezető lenne. Egy ilyen intézkedés negatív hatásait nem lehetne Szerbiára korlátozni.

A fentiek alapján a CDU politikus úgy vélte, hogy Európának gyakorlatilag nincsen hatékony eszköze a jugoszláviai események befolyásolására. A legfontosabb feladat a konfliktus korlátozása, a háború kiszélesedésének megakadályozása. Ennek azonban valószínűleg az lesz az ára, hogy Európa Horvátország és Szlovénia függetlenségét el fogja ugyan ismerni, de egyben a kész tényeket teremtő szerb területi hódításokat is tudomásul fogja venni és politikáját az új status quo-ra fogja alapozni.

Október 7-e után tehát sor kerülne a horvát és a szlovén függetlenségek elismerésére, de nem ragaszkodnának a jugoszláv belső határok sérthetetlenségéhez.

A CDU politikus szerint Európa minimális befolyását a jugoszláviai fejlődésre, az utódállamok létrejöttére az által tudná megőrizni, ha az EK a belső jugoszláv status quo megváltoztatásának feltételül a kisebbségi jogok európai, EBEE normáknak megfelelő garantálását szabná. A horvát és a szlovén függetlenségek elismerésének, Strecken szerint, együtt kellene járni azon jugoszláv tagköztársaságok szuverenitása elismerésével – itt elsősorban Macedóniáról van szó –, akik ezt kívánják.

A Külügyi Bizottság elnöke elvben nem zárta ki annak lehetőségét se – amennyiben erre az érintett felek tárgyalásai nyomán kerülne sor –, hogy az EK, illetve az NSZK tudomásul venné Bosznia–Hercegovina Horvátország és Szerbia közötti felosztását. A vezető CDU politikus azt is hangsúlyozta, hogy a horvát és szlovén függetlenség nemzetközi elismerése után az NSZK azt támogatná, ha sikerülne lényegesen felgyorsítani Horvátország és Szlovénia EK-ba való integrálását.

Beszélgető partnerünk ismeretei szerint Szlovénia külön kiválásának elismerését egyetlen európai kormány sem tervezi, a belső határok megtartásának elvi hangoztatása mellett folyamatosan erősödik a készség, hogy a béke helyreállítása érdekében az új realitásokkal megbékéljenek, a nemzeti kisebbségek jogainak nemzetközi garanciáit pedig egy jugoszláv békekonferencia keretében, az egyes államok független-

sége elismerésének elengedhetetlen előfeltételeként történő megfogalmazásával lehetne megteremteni.

–298–H.–

Lássa:

IV. Területi Főosztály

II. Területi Főosztály

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignó*⁷⁰⁹

MNL OL XIX–J–1–j 45. d.

⁷⁰⁹ Kézírással.

93.
1991. október

Az Országgyűlés Külügyi Főosztályának jelentése a Bundestag Külügyi Bizottságának magyarországi látogatásáról

Szigorúan titkos!

Országgyűlés
Külügyi Főosztály

JELENTÉS a Bundestag Külügyi Bizottságának magyarországi látogatásáról

Budapest 1991. október

A Magyar Országgyűlés Külügyi Bizottsága meghívására 1991. október 20–21-én látogatott hazánkba a Bundestag Külügyi Bizottságának képviselőiben: Dr. Hans Stercken, a Bundestag Külügyi Bizottságának elnöke (CDU), Reinhard Freiherr von Schorlemer, a német–magyar parlamenti csoport elnöke (CDU), Dr. Jürgen Warnke, szolgálaton kívüli szövetségi miniszter(CSU), Prof. Dr. Hartmut Soell, az ET PK politikai bizottságának tagja (SPD), Freimuth Duve, az SPD frakció kultúrpolitikai szóvivője, Gerhard Schüssler, FDP képviselő, Dr. Schwüppe, bizottsági titkár.

Rövid magyarországi tartózkodása során a Bundestag küldöttséget fogadta Szabad György Házelnök úr, megbeszélést folytattak a vendéglátó Külügyi Bizottsággal Horn Gyula (MSZP), Csóti György (MDF), Hegedüs István (FIDESZ), Dr. Fodor András Attila (MDF), Roszik Gábor (MDF), Rácskay Jenő (SZDSZ) képviselőkkel, eszmecsere folytattak az Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottságból Dr. Fodor Gábor (FIDESZ), Dr. Mészáros István (SZDSZ), Dr. Lukács Tamás (KDNP), Szauter Rudolf (MDF), képviselőkkel. Dolgozószobájában fogadta a delegációt Antall József miniszterelnök úr. A Külügyminisztériumban Dr. Peisch Sándor helyettes államtitkár találkozott a német vendégekkel. A Bundestag-delegáció látogatást tett az Országgyűlés plenáris ülésén. A vendéglátó Külügyi Bizottság vezetése ebédet adott a meghívottak tiszteletére.

I.

A német parlamenti delegációval tartott megbeszélés bevezetőjében Szabad György elnök úr bemutatta a magyar törvényhozás tevékenységének jellemző vonásait és rövid történelmi visszatekintést adott.

Hans Stercken bizottsági elnök méltatta az országaink közötti, különböző szintű együttműködés jelentőségét és kifejezte meggyőződését, hogy Magyarország jó úton halad a demokratikus jogállam, a piacgazdaság megszilárdítása, illetve kiépítése felé. Mindenkit érintő problémának nevezte a Jugoszláviában kialakult konfliktust. Bár a vélemények megoszlanak, remélhetőleg kialakul az egységes Európa, és földrészünk keleti része nem balkanizálódik. Deprimáló tényező, hogy a Szovjetunió több volt köztársasága saját hadsereg és nukleáris fegyverzet megszerzésére törekszik. Így fokozottan előtérbe kerül a biztonság kérdése.

Csóti György (MDF) a német egyesülés és magyar átalakulás párhuzamos kibontakoztatására utalva áttekintést adott a Magyar Országgyűlés és a Bundestag bizottságai között létrejött találkozókról. A német bizottsági elnök célszerűnek tartotta átfogó konferenciák összehívását is az újonnan demokratizálódó országok és nyugati államok részvételével a felmerülő problémák tisztázása céljából.

Von Schorlemer úr kérésére Elnök úr tájékoztatást adott a kárpótlási törvényről, illetve a nemzetiségi törvénytervezetről.

Freimuth Duve úr üdvözölte az 1956-os magyarországi eseményeket, amelyekben a mai parlamentarizmus és a demokratikus jogállam gyökerezik. Véleménye szerint az 1990-es évek során a parlamenttel szembeni kételyekkel fogunk szembetalálkozni, és a nem képviseleti formák iránti igény előtérbe kerül. A magyar–német kapcsolatok tekintetében is alapvető gondnak tekinthetjük a térségben mutatkozó önállósodási törekvések nyomán kialakuló úgynevezett utódállamok elhelyezkedését az európai struktúrában – értékelte a jelenlegi európai helyzetet Szabad György Elnök úr. Rámutatott, megfontolandó javaslatnak tartjuk a multilaterális szervezetekkel való kapcsolat erősítését, tevékenységükbe történő bekapcsolódást.

Hans Stercken egyetértően fűzte az elmondottakhoz: a konfliktusmentes jövőbeni gazdasági és politikai kapcsolatok elmélyítése és a biztonsági kérdések Európa-szintű megválaszolása csak párhuzamosan fejlődve erősítheti egymás hatásait.

II.

A vendéglátó Külügyi Bizottsággal folytatott megbeszélés bevezetőjében Stercken úr azon véleményének adott hangot, miszerint az eszmecserék sikeres kimenetelét nagymértékben befolyásolja a történések folyamatos figyelemmel kísérése. Így a szer-teágazó konzultációk többpárti keretek között konkrét kérdésekre irányulhatnak. Ennek szellemében ismertette a kelet–nyugati kapcsolatokról kialakított német állás-

pontot. Kiemelte a nyugat-európai egységesülési folyamat és a keleti régiókban kibontakozó, újból jelentkező erózió kontrasztját. Kérdéses, hogy Kelet- és Közép-Európában miképpen valósul meg az egység: a transznacionális kapcsolatok előnyeinek kihasználásával vagy anélkül. Emellett gondot jelent a megindult népvándorlás, mely a szegény országok függő, alárendelt helyzetére utal. Hibás viszont az a politika, mely azt vallja, hogy e népeknek csupán maguknak kell megteremteniük jólétük feltételeit.

Horn Gyula⁷¹⁰ kiegészítésként az 1989–90-es közép-kelet-európai változások előzményeire utalt: a korábban kialakított államszerkezeti forma, az egész összeurópai együttműködés fejlődésének megtorpanása komoly akadályokat jelentett. Napjainkban feléled a nacionalizmus is, mely komoly összeütközésekhez is vezet(het).

F. Duve úr (SPD) a probléma német megközelítését világította meg: Németország kooperatív magatartásra törekszik a kelet-európai térséggel a Bundestagban működő valamennyi párt egyetértése alapján.

Csóti György (MDF) rámutatott, hogy hasonló konszenzus alakult ki a magyar parlamentben a külpolitika kérdésében. A menekültügyet illetően egy távlati és egy közeli célkitűzésre hívta fel a figyelmet: egyrészt Németországnak fokoznia kellene azon erőfeszítéseit, hogy az Európai Közösséget (EK) előbb kiszélesíteni kell és csak később elmélyíteni. Másrészt lehetővé kell tenni a Szovjetunió megsegítését oly módon, hogy az cseh-szlovák, lengyel, magyar és az EK-tagországokból származó árukat vásárolhasson.

A várható EK tagsággal kapcsolatban a magyar megítéléshez tartozik: célszerű lenne egy úgynevezett közösség konform feltételrendszer felállítása a csatlakozni kívánók számára, ami nem írhatna elő politikai követelményeket.

Dr. Jürgen Warnke hozzászólásában az EK fejlődési stratégiáját vázolta: egy közös piac és egy gazdasági unió hosszú távon nem állná meg a helyét, ha nincs mellette politikai unió. Hasonlóképpen fontos a külpolitika és a biztonság területén kialakítandó integráció is. Utóbbi kérdéskörben várható a NATO-doktrína újrafogalmazása. Fontosnak ítélte egy kibontakozó új kelet-európai rend körvonalainak szem előtt tartását is, mely a kelet-európai biztonsági rendszert is magába foglalná. Hegedűs István Magyarország álláspontját fejtette ki: törekedni kell arra, hogy ne sodródjunk

⁷¹⁰ Horn Gyula (1932–2013) 1956 novemberében lépett be az MSZMP-be, majd 1959-től a Külügyminisztériumban dolgozott. 1963 és 1969 között Belgrádban teljesített szolgálatot, ezután az MSZMP Központi Bizottságának Külügyi Osztályán osztályvezető-helyettes, majd osztályvezető volt. 1985-től a Külügyminisztérium államtitkára, majd 1989. május 10-től a Németh Miklós vezette kormány külügyminisztere volt 1990. május 23-ig. Németh Miklós utasítására nyitotta meg a határt a keletnémet turisták előtt, illetve jelentette be a vasfüggöny lebontását. Miniszterelnök 1994. július 16. és 1998. július 6. között.

a régió perifériájára. Ennek veszélye nagy, mivel a magyar külpolitikát rövid távon meghatározó taktikai kérdésekre adott válasz parlamenti szinten nem konszenzuális. Az európai folyamatokkal kapcsolatban hozzátette először el kell különülniük az egyes államoknak, hogy felismerjék: az európai egység motorja lehet a szerves individuális fejlődésnek.

Dr. Hartmut Soell professzor fontosnak tartja Magyarország azon erőfeszítéseit, melyekkel a nyugat-európaiakat befektetésre–beruházásokra ösztönzi, illetve a Benelux-államokat és Franciaországot véleményük módosítására készíti Magyarországgal EK-csatlakozásával kapcsolatban.

Reinhard Freiherr von Schorlemer az állami függetlenedés és EK-csatlakozás központi kérdéseinek nevezte a kisebbségek kezelésének problematikáját.

Horn Gyula véleményét a következőkben foglalta össze:

Tisztázandó régióink megközelítésmódja Nyugat-Európa irányából, az EK-csatlakozás és a biztonságpolitikai rendszer kiépítése kérdésében egyaránt. A térség nemzetiségi, illetve nacionalista konfliktusait a Nyugat természetesen nem vállalhatja fel, megelőzésüket viszont megakadályozhatja.

Csóti György a független államok elismerésének kérdéséhez kapcsolódva elmondta: csak a széles körű nemzetközi elismerés lehet megoldás, ezt más országoknak is így kellene megítélniük.

Az európai biztonsági rendszer kiépítésével kapcsolatban kéréssel fordult a Bundesstag Külügyi Bizottságához: Magyarország kaphasson a volt NDK által birtokolt modern fegyverekből.

Dr. Hans Stercken úr záró felszólalásában az újjáalakuló Európában zajló változások meghatározó jellegét emelte ki, hangsúlyozva, hogy „a mi országunk felelősnek érzi magát az önök országáért”.

A fegyverexport kérésével kapcsolatban feltételként a jövőben várható szövetséges státusz odaítélését jelölte meg a bizottsági elnök.

A szorosabb gazdasági együttműködés kiépítése érdekében aláhúzta az EK-csatlakozás meghatározó jelentőségét. Elmondta: merész javaslatot tett egy úgynevezett társult tanács létrehozására, amely a társult tagországok kéréseit, problémáit gyűjtené össze és tanácsokat, információt biztosítana a gazdasági és politikai integráció tekintetében. Természetesen a „bővítés” nem mehet végbe a „mélyítés” rovására. A politikai cselekvőképeség megteremtéséhez pedig „mélyítésre” is szükség van.

III.

Az Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottsággal történt találkozás során Fodor Gábor⁷¹¹ azt hangsúlyozta, hogy a kisebbségi kérdés egyben biztonságpolitikai tényező is, amelyet most a jugoszláviai események is bizonyítanak. Eredményt akkor tudunk elérni a kisebbségi problémák megoldásában, ha kialakulnak a megfelelő európai integrációk és ezek segítségével a kölcsönös függőségek rendszere, ami annyit jelent, hogy mind politikai – beleértve a biztonságpolitikai szempontokat –, mind gazdasági szempontból a régió országai egymással függő viszonyba kerülnek és ezáltal olyan érdekek jönnek létre a különböző országok között, amelyek a hagyományos nemzeti érdekeken felülkerekednek.

A vendégek kérésére Mészáros István konkrét példákat hozott fel azzal kapcsolatban, hogy milyen magyarellen es intézkedések történnek a Vajdaságban (arányához képest kétszeres katonai behívók a magyar nemzetiségűek köréből, körzetesítés stb.).

Átadták a küldöttségnek a készülő kisebbségi törvény német nyelvű szövegét és kérték, hogy küldjék meg véleményüket, észrevételüket arról.

Szauter Rudolf képviselő részéről felmerült a kérdés, hogy a Magyarországon élő német nemzeti kisebbség idősebb generációja megkaphassa a kettős állampolgárságot. Ezt a német küldöttség tagjai nemzetközi jogi problémának ítélték, s így ennek további vizsgálatát tartották szükségesnek.

IV.

Az Antall József miniszterelnök úrral folytatott találkozó során Storcken úr a látogatás célját abban határozta meg, hogy Magyarország számára fontos üzeneteket, véleményeket közvetítsen. Most, amikor az európai biztonságot nagymértékben fenyegeti a jugoszláv krízis és feszültségekkel teli a belpolitikai helyzet, megfontolást igényel az egykor szövetségben élt köztársaságok függetlenedésének elismerése. A legfontosabb, hogy a világ egységesen lépjen fel. Az eredmények ilyen módon történő kezelése pozitív üzenet más demokratizálódó nemzetállamok számára is.

Antall miniszterelnök úr ismertette a Magyarország által az utóbbi időben az egységesülő Európába való integrálódásunk terén elért eredményeket, együttműködési egyezmények megkötését, nemzetközi szervezetek tevékenységébe való bekapcsolódásunkat, illetve az arra irányuló törekvéseinket a követelmények tükrében.

⁷¹¹ Fodor Gábor (1962 –) a Fidesz egyik alapító tagja, szövivője, az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalások egyik résztvevője. 1990-től országgyűlési képviselő, a nemzetbiztonsági bizottság tagja. 1993-ban kilépett a Fideszből, és 1994-ben belépett a Szabad Demokraták Szövetségébe. 1994. július 15. és 1995. december 31. között művelődési és oktatási miniszter.

Von Schorlemer úr érdeklődésére Antall úr elmondta, hogy a Magyar–Német Megállapodás még nem készült el. Célunk, hogy azt minél mélyebbé és konkrétabbá tegyük és a lehető legszélesebb területen valósítsuk is meg.

Kiemelte a magyarországi véderő modernizálásának szükségességét, természetesen a vonatkozó nemzetközi egyezmények előírásainak figyelembevételével. Ráíranyította a figyelmét hazánk sebezhetőségének problematikájára, amely különösen a környező országok döntő többségének hadi potenciáljával való összehasonlításban szembetűnő. Kérte a Bundestag küldöttségét, hogy támogassák a volt NDK hadsereg fegyverzetéből vásárolni kívánó magyar szándék megvalósulását. A miniszterelnök úr részletesen elemezte a jugoszláviai helyzetet, s az ebből egész Európát (és Magyarországot) érintő veszélyeket.

V.

A Külügyminisztériumban Dr. Peisch Sándor helyettes államtitkár találkozott a német parlamenti delegációval. A helyettes államtitkár úr bevezetőként rövid tájékoztatást adott elmúlt időszak törvényhozói, kormányzati tevékenységéről, az aktuális külpolitikai kérdésekkel kapcsolatos magyar álláspontról, valamint a kétoldalú kapcsolatok helyzetéről, az ezeket érintő magyar törekvésekről.

Dr. Hans Stercken válaszában elmondta: Németországnak az egyesítés után sincsenek revizionista szándékai. Ezt bizonyítja, hogy államközi szerződést írtak alá Lengyelországgal és a Cseh és Szlovák Köztársasággal, amelyben többek között végleg lemondtak olyan területekről, amelyek korábban Németországhoz tartoztak, és ahol jelenleg is nagyszámú német lakosság él. Aggodalommal figyelik a magyar kisebbség helyzetét Szlovákiában, Romániában és Jugoszláviában. Bízató fejlemény ugyanakkor, hogy a Cseh és Szlovák Köztársasággal aláírás előtt álló szerződés – amely baráti is – nemcsak feljogosítja, hanem kötelességévé is teszi Bonnnek, hogy jobban odafigyeljen a szlovákiai magyar kisebbség helyzetére.

Magyarországgal semmilyen problémájuk nincs, örülnek a mutatkozó gazdasági sikereinknek, a forint stabilizálódásának, a csökkenő inflációnak. Úgy értékelik, hogy a forint konvertibilissá tétele után Magyarországnak jó esélye van arra, hogy 2–3. éven belül az EK teljes jogú tagja legyen. Ezzel ők még jóval 2000 előtt számolnak.

Remélik, hogy a NATO-hoz való közeledés nagyobb biztonságot fog nyújtani Magyarország számára. A téma a legközelebbi csúcstalálkozón napirendre kerül. Az eddig folytatott előzetes konzultációik Magyarországra nézve biztatóak.

A gazdasági segítségnyújtás terén az NSZK tűrőképességének felső határához érkezett. Az EK-n belül így is aránytalanul nagy az NSZK ilyen irányú tehervállása. A legutóbbi, USA-ban tett útjuk során is sajnos azt tapasztalták, hogy onnan sem várható jelentős segítség. Biztosak ugyanakkor abban, hogy a német tőke érdek-

lődése hazánk iránt rövidesen ugrásszerűen megnő. Az igazi tőkebeáramlásnak még előtte állunk.

Összefoglalásul, a német Külügyi Bizottság magyarországi megbeszéléseinek mérlegeként a következőket állapíthatjuk meg:

Az Európa közép-keleti régiójában végbemenő átalakulási reformfolyamat kulcskérdésének a biztonság régió belüli kialakulását és a gazdasági fejlődés előfeltételeinek biztosítását, az anomáliákat ellensúlyozó szociálpolitikai intézkedések bevezetését, a helyi kisebbségek nemzetiségi-emberi jogainak garantálását kell tekinteni. Ezáltal Európa strukturális aszimmetriája szerves fejlődés útján kiegyensúlyozódik: a keleti kezdeti dezintegrációs folyamatok az egységesülés irányába mozdulnak el. Csökkennek a népvándorlás (migráció) okozta nehézségek, sikeresebbé válnak az együttműködés különböző formái.

Átfogó jellegű konferenciák szervezésével közvetlenebbé válhat a kapcsolat a függetlenedő-demokratizálódó és a fejlett nyugati ipari országok között.

Így a legjobb úton haladhat Magyarország is – a javaslatnak megfelelően létrehozott úgynevezett társult tanács közvetítésével – az EK-hez történő csatlakozás megvalósításában. A magyar–német államközi megállapodás kidolgozása pedig nemcsak ösztönzője lehet előbbi folyamatnak, de eredményeire különös mértékben kihat a Magyarországon zajló reformtörekvések közösségi szintű elismerése is. Ezek szellemében erősödik az együttműködési készség a Bundestag és a Magyar Országgyűlés Külügyi Bizottságai között.

Összeállította: Eklics Gyöngyi

Jóváhagyta: Dr. Horn Gyula

Látta: Dr. Sárdi Péter

MNL OL XIX-J-1-j 45. d.

94.
1991. november 25.

Adamecz Miklósnak, a müncheni magyar főkonzulátus
munkatársának jelentése Max Streibl bajor miniszterelnök
magyarországi látogatásáról

Szigorúan titkos!
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Küldképvislet: 1 példány
Készítette: Adamecz M.⁷¹²
Gépelte: Ambruszné

Tárgy: Max Streibl bajor miniszterelnök magyarországi látogatása

Streibl bajor miniszterelnök magyarországi látogatásával kapcsolatban Dr. Elmar Stelzer, a Bajor Kancellári Hivatal osztályvezetője, a miniszterelnök szóvivője a következő tájékoztatást adta:

A miniszterelnök nagyon elégedett volt magyarországi látogatásával és azt a kapcsolatok további alakulása szempontjából rendkívül hasznosnak értékelte. Kiemelte a magyar vezetőkkel való találkozásai nyílt, őszinte és baráti légkörét. Streibl úr hazatérésük után a kormány tagjai előtt hangoztatta, Bajorország mindent megtesz annak érdekében, hogy Magyarországot minél előbb felvegyék az Európai Közösségbe. Ez kötelességük, mivel Magyarország döntő mértékben járult hozzá a Kelet-Európában bekövetkezett változásokhoz. Azonban hozzáfűzte, hogy ő viszont támogatást vár a magyar kormánytól a „régiók Európájának” megteremtéséhez. Bajor részről síkra szállnak egy olyan európai-atlanti közös biztonsági szervezet megalakításáért is, amely Magyarországon kívül Cseh-Szlovákiát és Lengyelországot is magában foglalná.

A miniszterelnök kiemelte érdekeltységüket a gazdasági téren való szoros együttműködésben. Közölte, hogy ennek érdekében 1992-ig meghosszabbították a 250 millió DM-es hitel kifutási határidejét. Utalt arra, hogy a külföldi tőke beáramlásának elősegítése érdekében Magyarországnak viszont törekednie kell a még meglévő adminisztratív akadályok leépítésére.

⁷¹² Adamecz Miklós a bonni magyar nagykövetség tanácsosa 1984-től, majd 1990. július 15-től áthelyezték a müncheni főkonzulátus élére.

Streibl nagy meglepéssel szolt az elmúlt évben felállított magyar–bajor bilaterális bizottság munkájáról, a kidolgozott munkaprogramról, az abban foglalt 90 projekt végrehajtásáról, amely rendben folyik. A miniszterelnök kiemelte a belbiztonság terén való együttműködés rendkívüli fontosságát, amelyet a nemzetközi bűnözés és a kábítószer-kereskedelem folyamatos növekedése külön is indokol. Ezzel kapcsolatban utalt arra, hogy 1992 tavaszán a magyar rendőrségnek további 20 gépjárművet adományoznak.

Dr. August R. Lang⁷¹³ gazdasági és közlekedési miniszter ugyancsak meglepéssel szolt a magyarországi látogatásról. Csupán azt nehezményezte, hogy az 1989-ben adott 250 millió DM-es hitelkeret mintegy egyharmada került eddig felhasználásra.

Tájékoztatásul közlöm, hogy Dr. Elmar Stelzer megváltik jelenlegi állásától és a jövő év elejétől a Bayerische Wasserkraftwerke kereskedelmi igazgatója lesz. Stelzer volt munkakörét szétválasztják: a szóvivő funkciót Dr. Susanne Kimer 38 éves újságíró, a Sajtó-, Nyilvánossági és Média Osztály vezetését pedig Dr. Günter Grass⁷¹⁴, miniszteri tanácsos veszi át, aki eddig a környezetvédelmi minisztérium sajtóreferense volt.

München, 1991. november 25.

Adamecz Miklós
konzul

MNL OL XIX–J–1–j 45. d.

⁷¹³ August Richard Lang (1929–2004) német politikus. A Bajor Keresztényszociális Unió tagjaként Oberpfälzer kerületi elnöke lett 1983-ban. Ezt követően kinevezték gazdasági miniszternek 1988 októberében. Max Streibl lemondásával (1993. május 27.) visszavonult a kabinetből.

⁷¹⁴ Günter Grass (1927–2015) német író, költő, szobrász, festő, grafikus. Az 1960-as évektől a német Szociáldemokrata Párt (SDP) támogatója, 1982-től a párt tagja, Willy Brandt beszédírója volt. Politikai megnyilvánulásai több alkalommal okoztak botrányt Németországban. Többek között nyílt levélben bírálta a berlini fal építését, kiállt Uwe Johnson keletnémet író mellett, 1990-ben pedig ellenezte a két Németország gyors, átmenet nélküli egyesítését, majd 1992-ben a menedékjogi törvény miatti tiltakozásul kilépett az SDP-ből. Irodalmi munkásságát 1999-ben Nobel-díjjal ismerték el.

95.
1991. december 27.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának
összefoglalója a kormány részére Jeszenszky Géza bonni
hivatalos látogatásáról

001610/2/1991.

Dr. Kajdi József úr, közigazgatási államtitkár
Miniszterelnöki Hivatal
Budapest

Tisztelt Államtitkár Úr!

A Kormány tagjainak tájékoztatására mellékelten megküldöm a külügyminiszter úr
bonni látogatásáról szóló jelentést.

Budapest, 1992. január 2.

Dr. Varga György⁷¹⁵

JELENTÉS

a Kormánynak Dr. Jeszenszky Géza külügyminiszter hivatalos bonni látogatásáról

Hans-Dietrich Genscher külügyminiszter meghívására 1991. december 18–19. között
hivatalos látogatást tettem Bonnban. A külügyminiszteri tárgyalást megelőzően kol-
légámmal parafáltam a magyar–német szerződést. Megbeszélést folytattam Wolf-
gang Schaubleval⁷¹⁶, Ulrich Kloseval⁷¹⁷ és Ottó Solmsszal a Szövetségi Parlament

⁷¹⁵ Varga György Magyarország prágai nagykövete volt 1990. október 22. és 1996. január 10. között.

⁷¹⁶ Wolfgang Schäuble (1942–) német ügyvéd és politikus. A belügyminiszteri pozíciót először 1989. április 21. és 1991. november 26. között töltötte be. Tárgyalásokat folytatott a Német Demokrati-
kus Köztársaság (NDK) államtitkárával, melynek eredményeképp 1990. augusztus 31-én aláírták
az Egyesítési Szerződést. 1972 óta tagja a Bundestagnak. 1991. november 25-én megválasztották
a Kereszténydemokrata Unió (CDU) parlamenti elnökének, melyet 2000. február 29-ig töltött be.

⁷¹⁷ Hans-Ulrich Klose (1937–) német politikus. 1964-ben csatlakozott a Németország Szociáldemok-
rata Pártjához (SPD). A Bundestag tagjának választották 1983-ban. A Bundestag SPD csoportjá-
nak vezetője lett 1991 és 1994 között. A Bundestag egyik alelnökévé választották 1994-ben.

CDU/CSU, SPD, illetve FDP frakcióinak elnökeivel és Wolfgang Bötschcel⁷¹⁸, a CSU tartományi csoport elnökével. Látogatást tettem Dr. Richard von Weizsäcker⁷¹⁹ szövetségi elnöknel.

I.

Weizsäcker elnök méltatta a kétoldalú kapcsolatok fejlődését, nagy jelentőségűnek értékelte a kétoldalú szerződés megszületését. Nemzetközi kérdéseket érintve fontosnak ítélte, hogy az EK-nak sikerült egységes álláspontot kialakítania Jugoszlávia ügyében. A kelet-közép-európai átalakulás kapcsán sajnálatosnak tartotta, hogy Németország nyugati szomszédai túl kevés terhet hajlandók vállalni, Németország ugyanakkor lehetőségeinek határához érkezett. Az Egyesült Államok jövőbeni szerepét illetően hangsúlyozta, hogy az USA az egyetlen globális hatalom, ebből adódóan számtalan kérdéssel van elfoglalva. Készül a XXI. századra. Mexikó és a távol-keleti térség fontosabb számára, mint Európa. Megítélése szerint ugyan az amerikaiak megkívánják őrizni európai jelenlétüket, de nem szeretnének „beleragadni” semmilyen európai problémába. Az elnök méltatta a magyar külpolitika konstruktív tevékenységét. Hangsúlyozta, hogy gondolatainkra a jövőben is nagy szükség van a nyugat-európai partnereikkel való politizáláshoz, Franciaország és Anglia meggyőzéséhez. Weizsäcker kérdésre válaszolva rövid tájékoztatást adtam a magyar gazdaság helyzetéről, továbbá a jugoszláviai válság magyar megítéléséről.

II.

Genscher meglelégedéssel szólt a december 17-i brüsszeli külügyminiszteri konferencián született döntésről. A jugoszláv belső helyzettel összefüggésben hangsúlyozta, hogy a kiegyensúlyozott politika nem jelentheti az agresszió elfogadását. A brüsszeli döntésig a szerbek nem hitték el, hogy az elismerés valóságos lehetőség. Az elmúlt időszakban a válság enyhítésére elvileg két lehetőség kínálkozott: a katonai beavatkozás (ez elfogadhatatlan), vagy politikai és gazdasági eszközök bevezetése, szankciók alkalmazása. Ez utóbbi a járható út, melynek eredményei, ha nem is máról holnapra, de rövidesen jelentkezni fognak. A II. világháború után Németország segítette

⁷¹⁸ Wolfgang Bötsch (1938–2017) német politikus. A CDU/CSU parlamenti csoport igazgatója 1982 és 1989 között, továbbá az unió nemzeti csoportjának elnöke 1989. április és 1993. január között. Ezt követően a CDU/CSU parlamenti csoport jogtanácsosa 1998 és 2002 között.

⁷¹⁹ Richard Karl Freiherr von Weizsäcker (1920–2015) német politikus. 1954-ben belépett a Kereszténydemokrata Unióba (CDU), majd 1969 és 1981 között a Bundestag tagja. 1981-től Berlin polgármestere. 1983 szeptemberében hivatalos látogatást tett a Német Demokratikus Köztársaságban (NDK). A Németországi Szövetségi Köztársaság (NSZK) elnöke 1984. július 1. és 1994. június 30. között. Hivatali ideje alatt egyesült újra Németország.

Jugoszlávia Európához való közeledését. A mostani intézkedések vereséget jelentenek Szerbia számára, s ez a szerb vezetés bukásához vezet.

„Senki nem fogja elfelejteni ki a felelős a tragédiáért”

Közölte, hogy a német kormány december 18-án dönt az elismerésről. Mindazon köztársaságokat el fogják ismerni, amelyek december 23-ig ezt kérik. A konkrét lépések megtételére pedig január 15-ét követően kerül majd sor. Hangsúlyozta, hogy a köztársaságokban élő nemzeti kisebbségek számára egyaránt biztosítani kell a kisebbségi jogok gyakorlását.

Genscher szerint az USA magatartása kezdettől fogva tartózkodó volt, csak az utolsó hetekben lettek aktívabbak, úgy tűnik, megijedtek. Amennyiben az USA elismeri a volt Szovjetunió utódállamait – márpedig erre sor fog kerülni – akkor szinte lehetetlen lesz fenntartani a jugoszláv köztársaságok elismerését elutasító álláspontját.

A Genscher által elmondottakra reagálva ismertettem a magyar kormány álláspontját Horvátország és Szlovénia elismeréséről, a szerb kormány tevékenységéről és a vajdasági magyarok helyzetéről. Kölcsönösen megállapítottuk, hogy helyzetértékelésünk megegyezik, sőt következtetéseink is azonosak.

A régiókban kialakult helyzetet értékelve minimális védelmi képességünk fenntartása érdekében ismételten kértem Genscher támogatását a volt NDK fegyverkészletéből történő vásárláshoz. Genscher közölte, hogy a szövetségi szervek „más országoté mellett” Magyarország kérését is megvizsgálják.

Kölcsönösen hangsúlyoztuk a most parafáit magyar–német szerződés jelentőségét a kétoldalú kapcsolatok jövőbeni fejlődése szempontjából. Egyetértettünk abban, hogy az aláírást rövid időn belül el kell készíteni. A német fél közölte, hogy pillanatnyi elképzelésük szerint Kohl kancellár január végén, február elején látogatna el Magyarországra. A Szövetségi Külügyminisztérium a mostani látogatás ideje alatt igazolta vissza azt a magyar jegyzéket, mely a stuttgarti főkonzulátus felállításáról szóló megállapodást foglalja magában. Megállapodtunk abban, hogy a drezdai főkonzulátus esetében is a mostani eljárást alkalmazzuk. Kértük a német felet, hogy gyorsítsák fel a budapesti német gimnázium jövőjét rendező megállapodás szövegének első egyeztetési munkálatait. Hangsúlyoztuk, hogy szeretnénk, ha a megállapodás aláírásának időpontjáról 1992 januárjában döntés születne. Közölték, hogy a tervezet jelenleg a Szövetségi Pénzügyminisztériumban van, s tekintettel arra, hogy a korábbi német szövegtervezethez a magyar fél néhány módosítást javasolt, további gyors egyeztetésre van szükség. ígéretet tettek arra, hogy lehetőség szerint tartják magukat a magyar kéréshez.

III.

A frakcióelnökökkel folytatott beszélgetés során ismertettem a kormány álláspontját a kelet-közép-európai régió helyzetéről, Magyarországnak a térség országaihoz fűződő viszonyáról és rövid tájékoztatást adtam a miniszterelnök úr moszkvai és kijevi látogatása során szerzett tapasztalatairól. Támogatást kértem a volt NDK néphadseregének fegyverkészletéből történő vásárláshoz.

A frakcióvezetők pozitívan értékelték a magyar–német szerződés megkötését, a kétoldalú kapcsolatok fejlődését. Hangsúlyozták, hogy az egyesítést követően Németországgal szemben jelentős mértékben megnövekedtek az elvárások. Képesek és készek megfelelni európai felelősségüknek. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy a felelősségnek való megfelelés egyesekből ellenérzéseket vált ki, abban a német dominanciára való törekvést látják. Ezt elkerülendő európai céljaik megvalósítását az EK és a NATO keretei között kívánják biztosítani. Elismerik, hogy Kelet-Közép-Európa problémáinak enyhítéséhez, a demokráciák megerősítéséhez nélkülözhetetlen a fokozottabb mértékű támogatás. A német kormány azonban erre egyedül nem képes. Ulrich Klose szerint már azzal is elégedettek lennének, ha az EK-beli partnerek legalább a német segítség 25%-át kitevő támogatást nyújtanának. Wolfgang Schäuble rendkívül bizonytalannak értékelte a volt Szovjetunióban kialakult helyzetet. Megítélése szerint nem dőlt még el a kérdés, hogy Oroszország ellent tud-e állni a kísértésnek, hogy a Szovjetunió teljes jogú utódállama legyen. Hangsúlyozta az USA európai szerepvállalása erősítésének szükségességét. Megítélése szerint a nyugat-európai államok még képesek lennének megbirkózni a kelet-európai problémákkal. A „szovjet örökséggel szemben” azonban Európa védtelen, óriási hiba lenne, ha az USA újból az izolacionizmus útját választaná. Aláhúzta a „visegrádi hármas” együttműködés erősítésének fontosságát, mivel véleményük szerint ez hozzájárulhat a lengyel belső fejlődés stabilizálódásához, a feléledő nacionalizmus mérsékléséhez. Otto Solms jelentősnek értékelte a maastrichti csúcstalálkozó eredményeit, mivel a döntés elhalasztása az EK szavahihetőségét kérdőjelezte volna meg. Fontos eseménynek minősítette a társulási szerződések aláírását. Lehet, hogy a szerződések nem minden szempontból elégitenek ki bennünket, de látni kell, hogy a mostani helyzetben ez volt a maximum. A feladat az, hogy most lépésről lépésre, lehetőség szerint gyorsan megteremtjük a teljes jogú tagság feltételeit. A fegyverek eladása kérdésében megismételte az ismert német álláspontot (válságövezetbe nem szállíthatnak fegyvert). Wolfgang Bötsch az európai helyzet biztonságpolitikai vetületeit elemezve kijelentette, hogy a CSU a biztonsági struktúra megteremtését nem kizárólag EBEÉ keretekben látja elérhetőnek. Megítélése szerint e területen semmilyen opciót nem szabad feladni, beleértve ebbe a kelet-közép-európai országok NATO tagságát is. A CSU megítélése szerint az egységes Németországnak nemcsak politi-

kai és gazdasági, hanem katonai értelemben is meg kell felelnie megnövekedett európai felelősségének. Ez még akkor is igaz, ha a lakosság egy része ezt ellenérzéssel fogadja. Nem tartja felelős politikának azt, hogy a német katonák mindeddig nem vehettek részt az ENSZ békefenntartó erőinek tevékenységében. A visszafogottság egyfajta bizonytalanságot tükröz (SPD), a kormány azonban kész a szükséges lépések megtételére (alkotmánymódosítás).

IV.

A külügyminiszteri találkozó és a program során folytatott egyéb megbeszélések igen jó lehetőséget kínáltak arra, hogy az európai átalakulási folyamat jelenlegi kritikus fázisában ismertessük a magyar külpolitika alapvető törekvéseit, és támogatást szerezzünk elképzeléseink megvalósításához.

Tárgyalópartnereim elismeréssel szóltak a magyar–német szerződés létrejöttéről, a kétoldalú kapcsolataink fejlődéséről, és biztosítottak arról, hogy a német kormány lehetőségeinek keretén belül a jövőben is kész a Magyarország által igényelt támogatás biztosítására.

Budapest, 1991. december 27.

Dr. Jeszzenszky Géza

MNL OL XIX-J-1-j 45. d.

II.3. MAGYARORSZÁG ÉS FRANCIAORSZÁG KAPCSOLATA

96.
1991. február 11.

Jelentés Elisabeth Guigou, a francia kormány európai ügyekért
felelős miniszterének magyarországi látogatásáról

Külügyminisztérium
00718/1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig
Készült: 59 példányban

TÁJÉKOZTATÓ

Elisabeth Guigou, a francia kormány európai ügyekért felelős minisztere magyarországi látogatásáról (1991. február 7–8.)

Saját kezdeményezésre 1991. február 7–8-án hivatalos látogatást tett Magyarországon Elisabeth Guigou⁷²⁰, a francia kormány európai ügyekért felelős minisztere.

Fogadta Göncz Árpád köztársasági elnök, Antall József miniszterelnök és megbeszélést folytatott Jeszenszky Géza külügy-, Bod Péter Ákos ipari és kereskedelmi, Kádár Béla, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok, Kupa Mihály pénzügy-, Mádl Ferenc tárca nélküli és Siklós Csaba közlekedési és hírközlési miniszterekkel, valamint Demszky Gábor⁷²¹ budapesti főpolgármesterrel.

Göncz Árpád és Antall József hangsúlyozták, hogy Magyarország számára alapvető fontosságú, hogy mielőbb és minél zökkenőmentesebben kapcsolódhasson az európai integrációk intézményrendszeréhez.

⁷²⁰ Elisabeth Guigou (1946–) francia szocialista politikus, a francia kormány európai ügyekért felelős minisztere 1990. október 2. és 1993. március 29. között.

⁷²¹ Demszky Gábor (1952–) 1976-ban szerzett jogi, 1981-ben szociológus diplomát. A rendszerváltás előtt több szamizdat kiadásában vett tevékenyen részt. 1988–1989-ben a Columbia University-n tanult. 1988-ban alapítója volt a Szabad Kezdeményezések Hálózatának. 1988 októberétől 1990-ig az SZDSZ ügyvivői testületének a tagja, majd 1990 és 2010 között Budapest főpolgármestere volt.

A miniszterelnök kiemelte a francia magántőke jelentőségét a magyarországi privatizációs folyamatban, gazdasági fejlődésünkben. A miniszter asszony jelezte, több nagy volumenű francia beruházás áll küszöbön, francia részről számítanak arra, hogy megfelelő szerephez jutnak ezek a vállalatok.

A kormányfőnél lezajlott találkozón különös hangsúlyt kapott Magyarország és az Európai Közösségek kapcsolatrendszere. Egyetértettek abban, hogy minden lehetőség adott a társulási szerződés⁷²² 1992. január 1-jével történő életbe léptetésére. Miniszterelnökünk kifejezésre juttatta, hogy a Magyar Köztársaság mindig olyan társulási tagságot igényelt, amely a teljes jogú tagsághoz vezet. Fontos, hogy az átmeneti időszakban a Közös Piac megfelelő támogatást nyújtson, könnyítse meg a Közös Piacba irányuló magyar exportot. Különös nyomatékkal szólt a mezőgazdasági exportról, jelezve, hogy erre akkor is szükség van, ha az Európai Közösségeken belül is érzékeny kérdés a mezőgazdaság. Aláhúzta annak jelentőségét, hogy a kibontakozó kelet-európai demokráciákat gazdasági fejlődési gondjaival ne hagyja túl hosszú ideig és túlzott mértékben magára a Nyugat, mivel az politikai veszélyeket hordoz magában. Kiemelte a magyar–francia kapcsolatokat jelentőségét Magyarország külpolitikájában.

Guigou miniszter asszony tájékoztatta a két magyar vezetőt Mitterrand francia köztársasági elnök európai konföderációs tervével kapcsolatos francia elképzelésekről. Mind a köztársasági elnök, mind a miniszterelnök kifejtette, hogy rokonszenvezik a konföderáció gondolatával, mivel az az általános európai demokratikus, emberi jogi, kulturális és erkölcsi alapokat foglalja magában.

Antall József megerősítette, hogy minden körülmények között fenn kívánjuk tartani fizetőképességünket, és eleget kívánunk tenni fizetési kötelezettségeinknek. Jelezte ugyanakkor, hogy a Lengyelországnak biztosított adósságelengedés, illetve annak magyarországi belpolitikai hatása nehéz helyzetbe hozza a kormányt, amely így nemzetközi összehasonlításban ügyetlennek tűnik. Leszögezte, ismerjük a lengyel és a magyar gazdaság helyzete közti különbséget, mégis amennyiben a nyugati kormányok kezdeményeznék a magyar adósságállomány valamilyen formában történő csökkentését, illetve az adósságszolgálat enyhítését, úgy az kedvező hatást gyakorolna a magyarországi belpolitikai stabilitásra és a gazdasági kibontakozásra.

⁷²² Magyarország 1991. december 17-én kötötte meg az Európai Közösségek tagországaival az Európai Megállapodást – Társulási Szerződést, amely 1994. február 1-jén lépett hatályba. A megállapodás kilenc fejezetre tagolódott: 1. Politikai párbeszéd, 2. Általános elvek, 3. Áruk szabad mozgása, 4. Munkaerő mozgása, letelepedése, szolgáltatások nyújtása, 5. Fizetések, tőke, verseny és más gazdasági rendelkezések, jogszabályok közelítése, 6. Gazdasági együttműködés, 7. Kulturális együttműködés, 8. Pénzügyi együttműködés, 9. Az együttműködés intézményi keretei, általános és záró rendelkezések.

A miniszter asszony válaszában kifejtette a Magyarország és Lengyelország helyzete közötti alapvető különbséget. Leszögezte, hogy egy esetleges adósságenyhítés semmiképpen sem lenne felhasználható szociális célra. Jelezte, hogy amennyiben a magyar kormány ezt a kérdést hivatalosan felveti a francia kormánynak, úgy készek jóindulatúan megvizsgálni azt. Nyomatékosan hangsúlyozta azonban, hogy az így elérhető előnyök messze eltörpülnek azon károk mellett, melyek jó adósi státuszunk, illetve fizetési kötelezettségeket betartó kormánypolitikánk elvesztése miatt következnenek be. Javasolta, hogy a magyar kormány alaposan fontolja meg, mielőtt ilyen lépést tesz.

Jeszenszky Géza és Elisabeth Guigou megbeszélésén külügyminiszterünk kifejtette, hogy a magyar külpolitika abszolút prioritása Európához való közeledésünk belpolitikai, gazdasági és nemzetbiztonsági okokból egyaránt. Ennek első állomása volt ET-csatlakozásunk. Az EK-val kapcsolatban fő célunk – a társulási megállapodáson túlmenően – szakaszosan megvalósuló teljes csatlakozásunk. Ehhez kérjük viszonylagos gazdasági elmaradottságunkat áthidalandó – a spanyol és portugál precedenshez hasonlóan – a francia kormány politikai döntésen alapuló támogatását. Hangsúlyozta, hogy külpolitikánkat már jelenleg is az EK álláspontjának figyelembe vételével alakítjuk.

Jeszenszky Géza a magyar–csehszlovák–lengyel háromoldalú együttműködést közbülső állomásként jellemezte az európai integrációkhoz vezető úton. Hangsúlyozta, hogy ez utóbbi kialakításánál meghatározó fontosságú az európai országok közötti alapvető ellentétek rendezése, az emberi jogok érvényesítése. Kiemelte, hogy véleményünk szerint legkésőbb 1992-re meg kell szűnnie a VSZ-nek. A szuverenitás elvét és gyakorlatát maradéktalanul érvényesítő kétoldalú átfogó szerződéseket kívánunk kötni a közép-kelet-európai országokkal, köztük a Szovjetunióval.

Elisabeth Guigou válaszában kifejtette, hogy a francia kormány is el akarja kerülni egy új „gazdasági vashüvely” kialakulását. Az idén minden bizonnyal aláírásra kerülő társulási megállapodáson túlmenően logikus, ám csak a közbeeső szakaszok sikeres megvalósítása és a jogalkotás harmonizálása után megvalósítható célnak minősítette hazánk EK-csatlakozását. Kiemelte, hogy ennek nem helyettesítője, hanem kiegészítője lehet egy európai konföderáció, melynek keretében a minden európai államot érintő kérdések (személyi forgalom szabályozása, távközlés, közlekedés, környezetvédelem, energiaellátás) lennének megoldhatók. A magyar külügyminiszter támogatásáról biztosította a konföderáció tervét, ám hangsúlyozta, hazánk az EK keretén belül kívánja megoldani problémáit.

A francia miniszter asszony röviden ismertette a baltikumi eseményekkel kapcsolatos álláspontját, miszerint elítélik a fegyveres rendcsinálást. Ezért lassították a Szovjetunióba irányuló EK-segélyek folyósítását. Ugyanakkor nem látják értelmét a szakításnak, csak a párbeszéd újrafelvétele segíthet.

A kétoldalú kapcsolatok terén Jeszenszky Géza kiemelte, hogy idén – lehetőség szerint – Budapestre várjuk Michel Rocard⁷²³ miniszterelnököt, és bízunk egy külügyminiszeri találkozó létrejöttében is. Szeretnénk, ha a két Külügyminisztérium közötti szakértői találkozók rendszeresebbé válnának. A francia miniszter asszony kifejezte egyetértését a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére vonatkozó felvetéseinkkel.

A szaktárcák vezetőivel folytatott megbeszélésein – a Magyarország és az EK közötti együttműködés különböző aspektusainak vizsgálatán túlmenően – Elisabeth Guigou tárgyalta az ipari kooperáció, a légiközlekedés, a távközlés és tömegközlekedés területén lehetséges kétoldalú együttműködésről.

Guigounak minden magyar tárgyalópartnere kifejtette:

- szeretnék elérni, hogy a magyar-EK társulási egyezmény 1992. január 1-jén életbe lépjen,

- a társulási egyezményben irányozzák elő a magyar rendes EK tagságra utaló clausulát,

- az EK – saját gondjai mellett is – segítse elő a magyar mezőgazdasági termékek EK-piacra jutását.

A francia miniszter asszony e felvetésekre reagálva kiemelte:

- egyetértenek azzal, hogy a magyar-EK társulási egyezményt 1992. január 1-jén életbe kell léptetni,

- a társulási egyezményben nincs szükség clausulára, ez nem jelentene kötelezettséget az EK számára, értéke megkérdőjelezhető, mert Spanyolország esetében ilyen nem volt és már EK-tag, míg Törökország 20 éve kapott ilyen clausulát, de EK-tagságára még sokat kell várnia,

- a magyar termékek – különösen a mezőgazdasági termékek – EK-piacra jutásának igényét, gondját megérti, ezeket továbbítja a francia elnöknek és miniszterelnöknek.

A francia miniszter asszony és Demszky Gábor közti találkozón a felek áttekintették a francia üzleti körök előtt Budapesten megnyíló lehetőségeket.

E. Guigou hazánk és Európa kapcsolatairól általában szólva elmondta, Franciaország számára sohasem volt kétséges, hogy Magyarország Európához tartozik, egy napon helye van az EK-ban is. A dolgokat azonban nem lehet siettetni, nem szabad felelőtlen Ígéreteket tenni. Franciaország az európai integrációkhoz történő szakaszos, így megalapozottabb magyar csatlakozást kívánja. A KKEU térség regionális együttműködési terveiről pozitívan nyilatkozott, név szerint megemlítve, hogy a ma-

⁷²³ Michel Rocard (1930–2016) francia szocialista politikus. François Mitterrand elnöksége alatt Franciaország miniszterelnöke 1988. május 10. és 1991. május 11. között.

gyar–csehszlovák–lengyel együttműködést Franciaország hasznosnak tartja, ez nem zavarja, sőt elősegíti integrálódásunkat az európai intézményrendszerbe.

Guigou asszony minden találkozásán bő tájékoztatást adott az európai konföderáció tervéről. Mitterrand elnök 1989 decemberében tett javaslatát⁷²⁴ felelevenítve jelezte, hogy 1991 júniusában Prágában kerül sor az első európai gyűlésre (Assises Européennes), F. Mitterrand és V. Havel részvételével. A konföderáció az összeurópai problémák megoldására hivatott laza szerveződés lesz, a KKEU-i országok számára nem „parkoló pálya”, hanem az EK-tagságunkhoz vezető folyamatot kiegészítő, párhuzamos struktúra.

E. Guigou elismerően szólt a magyar változások úttörő jellegéről. Kifejtette, hogy Franciaország nagy fontosságot tulajdonít a kétoldalú kapcsolatoknak, határozott szándékuk, hogy a kétoldalú gazdasági kapcsolatok elérjék a politikai együttműködés magas szintjét. Jelezte a francia vezetés reményét, hogy több francia cég kaphat szerepet a magyarországi privatizációs folyamatban, és a most folyó nagyobb üzletekben (Metro, távközlés, repülőgép) vállalataik sikerrel szerepelnek.

E. Guigou asszony budapesti látogatása saját kezdeményezésre jelzi a francia vezetés szándékát, hogy első kézből tájékozódjék a magyar politikai és gazdasági helyzetről, a magyar vezetés EK-val kapcsolatos résztervéről, elképzeléséről. Látogatása nagymértékben célozta a francia álláspont tisztázását is, mert a kérdésben – francia megítélés szerint – voltak kisebb félreértések Magyar részről a francia miniszter asszony látogatásának eredménye abban vonható meg, hogy a legfelső vezetésük nézetei, elképzelései, igényei közvetlenül jutnak el az EK-n belül kulcsszereppel bíró Franciaország elnökéhez, François Mitterrandhoz.

⁷²⁴ 1989 második felében Mitterrand francia köztársasági elnök úgy ítélte meg, hogy a vasfüggöny mögött zajló változások sürgetőbbé teszik az Európai Közösség mélyítését. 1990-re szóló újrakezdésében hozta nyilvánosságra az európai konföderáció kiépítésével kapcsolatos elképzelését, amely szerint a történelméhez és saját földrajzához visszatérő Európa két lépcsőben valósíthatja meg saját felépítését. Ez az új intézmény egyrészt magában foglalta volna a kontinens összes országát, ami biztosította volna az államok közötti állandó kapcsolattartást, a békét, valamint a biztonságot. A belépés feltételeként az egyes országok pluralista és demokratikus intézményrendszerét írta volna elő. Ugyanakkor a mitterrandi elképzelés szerint az így létrejövő konföderáció egy olyan politikai és intézményes keretet jelentett volna, melyen belül az Európai Gazdasági Közösség szolgált volna alapvető viszonyítási pontként az olyan országok számára, melyeknek a teljes körű integrációjára majd csak a távoli jövőben kerülhetne sor. A konföderációs tervezet egyben a kelet-közép-európai térség stabilitását is biztosítani kívánta, mert tartott attól, hogy a térségben kiéleződnek a nemzeti-nemzetiségi ellentétek. A kelet-közép-európai államok többsége elsősorban a kétlépcsős tervezet bizonytalansága és kiszámíthatatlansága, valamint a kisebbségekkel kapcsolatos mitterrandi megnyilvánulások miatt – amelyet elsősorban a románok elleneztek hevesen – elutasította a tervezetet, ami után a francia bővítpolitika lényegében megváltozott körülményekhez való adaptálására összpontosult.

Budapest, 1991. február 11.

Dr. Somogyi Ferenc
sk.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 25. d.

97.
1991. március 28.

Rejtjeltávirat Párizsból. Az új francia külpolitika prioritásai
Közép- és Kelet-Európában

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Párizs
Azonosító: PAR20212
Érkezett: 1991. 03. 28. 11.28
Készítette: Ta.
Jóváhagyta: *Szignó*⁷²⁵

1, 2, 3, 5, 38, 44

Az öbölháború befejezése és a bizonytalan belpolitikai helyzet a francia külpolitika új fejezetének meghatározói. Magas rangú külügyi tisztviselő közölte: Dumas külügyminiszter Közép- és Kelet-Európát jelölte meg az új szakasz prioritásaként. Ennek ellentmond néhány kormánytag, így de Beaucé külügyi államtitkár, Soisson centrista munkaügyi miniszter stb. nyilatkozata, akik inkább Észak–Dél viszonylatban gondolkodnak.

Hasonlóképpen nyugtalanító Dumas azon írásos nyilatkozata, melyben a közép-európai prioritásokat Románia, Lengyelország, Csehszlovákia sorrendben jelöli meg, s Magyarországról szólva csalódottságról beszél. Stoléru államtitkár ugyanakkor ötös kereskedelemi zónát javasol, az említettek és Bulgária részvételével.

Kirajzolódni látszik a kettősség a francia külpolitikában, amelynek mostani megjelenési formáját feltehetőleg a velünk ellenséges, illetve konkurens erők aktivizálódása magyarázza. A velünk rokonszenvező kormánytényezők (Joxe, Guigou, elnöki és miniszterelnöki kabinet stb.) ugyanakkor továbbra is aktívak és segítőkészek, ugyanez mondható el az ellenzék meghatározó erőiről.

⁷²⁵ Kézírással.

A gazdasági együttműködés – joint ventures⁷²⁶ – jónak mondható, mindamellett nagy szükség volna arra, hogy végre tető alá kerüljön valamelyik nagy francia beruházás ügye.

Lássa:

A Miniszter Kabinet Irodája
Miniszterelnöki Hivatal Magyar Kisebbségek Titkársága
VIII. Területi Főosztály
Láttam:
Intézkedtem:

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 25. d.

⁷²⁶ A joint venture: két vagy több fél által létrehozott gazdasági entitás, megosztott tulajdonlással, hozammal és kockázatokkal, illetve közös irányítással.

98.
1991. április 17.

Rejtjeltávirat Párizsból. Antall József franciaországi látogatásának előkészítése és a magyar–francia államközi egyezmény megkötése

KÜM Távközlési Főosztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan Titkos!
Nagykövetség: Párizs
Azonosító: PAR00275
Érkezett: 91. 04. 17. 16. 24
Készítette: Lak.
Ellenőrizte: Szignó

Azonnal!

T: Számai nagykövet úr a fr–m. [francia–magyar] államközi egyezményről
IKT⁷²⁷

1, 5, 44

Jacques Blot⁷²⁸, a KÜM európai igazgatója elmondta, Antall József Mitterrand elnök meghívására teendő párizsi látogatása kiváló alkalmat adna a francia–magyar államközi egyezmény aláírására.

Várják a magyar kormány jelzését az egyezménnyel kapcsolatos tárgyalások elkezdéséhez. Blot hozzátette, kezdeményezésük azt kívánja demonstrálni, hogy a közép-európai térségben megváltozott a régi francia politika, amely Magyarországot kevésbé fontosnak tekintette szomszédainál.

–91– Sz.–

Lássa:
VIII. Területi Főosztály

⁷²⁷ Kézírással.

⁷²⁸ Jacques Blot ekkor a francia Külügyminisztérium európai ügyekért felelős igazgatója.

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignók*⁷²⁹

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 25. d.

⁷²⁹ Kézírással.

99.
1991. április 29.

Rudas Ernő bukaresti magyar nagykövet jelentése François
Mitterrand romániai látogatásáról és a szorosabbá váló
francia–román kapcsolatokról

Magyar Köztársaság Nagykövetsége
Ambassade de la Republique de Hongrie

Szám: 85/Szt/1991

Szigorúan titkos!
Párizs, 1991. április 29.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Készítette: Nagy József⁷³⁰
Gépelte: Hlatkiné

Tárgy: François Mitterrand romániai látogatásáról

Melléklet: 1 db

Mitterrand látogatásától a román fél a Nyugat által a bányász-akciók után érvényesített politikai karantén további oldását és a kétoldalú kapcsolatok megerősítését remélte. A román vezetés saját legitimitása megszilárdítását, az erkölcsi-anyagi támogatás folytatódását, kedvező kormányhitelek kilátásba helyezését, esetleg egy államközi együttműködési és barátsági szerződés ratifikálását várta.

A francia fél a látogatással meg akarta erősíteni hagyományos szimpátiáját, bátorítást akart adni a demokratikus átalakuláshoz és tudtára akarta adni a Szovjetunió-
nak és másoknak is, hogy Románia irányába különleges kapcsolatokat kíván ápolni.

A látogatás mindkét fél és mások megítélése szerint is elsősorban politikai, presztízs-növelő célzatú volt. A megbeszélések kötetlenek (napirend nélküliek) és igen

⁷³⁰ Nagy József II. o. tanácsosi rangadományozásban részesült 1990. szeptemberben a IV. Területi Főosztályon, majd kihelyezték a bukaresti nagykövetségre.

rövidek voltak. Iliescurea alig egy óra jutott, Petre Romannal csak menetközben tárgyalt Mitterrand. A francia elnök igyekezett „egyensúlyozni” a két román vezető, a hivatalos román vezetés és az ellenzék, valamint a parlamenti pártok és a parlamentből kirekesztett mozgalmak között (ezért voltak találkozók a parlamentben résztvevő ellenzéki pártokkal, illetve az értelmiséggel, mely utóbbira főként a parlamenten kívüli ellenzék képviselőit hívták meg).

A francia elnök elzárkózott az államközi egyezmény aláírásától (a lehetőséget azonban nem zárta ki, júniusban valószínűleg ratifikálásra kész lesz a dokumentum), nem született kereskedelmi vagy ipari megállapodás sem, csak néhány kulturális témában írtak alá egyezményeket; ugyanakkor a jövőbeni komolyabb támogatás reményét csillantotta meg román partnerei előtt. A látogatás szerény eredménylistája: közös managerképző intézet és francia kereskedelmi központ létesítése Bukarestben; megállapodás nagy volumenű román ösztöndíjas fogadásáról; konkrét hozzájárulás a bukaresti, iasi-i, kolozsvári és temesvári francia kultúrintézetek felszereléséhez; a *TV5 Europe*⁷³¹ francia televíziós műsor közvetlen sugárzásának beindítása.

A francia elnök igyekezett kerülni a problematikus kérdéseket. A romániai ellenzék által szorgalmazott témákat azzal kerülte meg, hogy a román kormány legitim és együtt kell vele működni a demokrácia szabályainak megfelelően, így nem minősítette a román televízió állami irányítását, a helyhatósági választások elodázását és az ellenzék más gondjait. Elfogadta vendéglátóinak azt az érvelését, hogy a választásra felajánlott vidéki utak (Kolozsvár, Temesvár, Iasi) közül az óromániai⁷³² válassza, mert ott nincsenek interetnikai problémák és különben is ott hagyományosan erősebb a francia barátság. A bukaresti egyetemet elsősorban azért látogatta meg, mert Petre Roman ott tanított (a tüntető diáksággal nem állt szóba), az Egyetem teret pedig azért, mert ott lötték le Jean-Louis Calderon⁷³³ francia újságírót (a tüntetőket itt sem méltatta figyelmére). A román ellenzékhez való hozzáállását az a kiinduló véleménye határozta meg, hogy valaminek a bírálata még nem jelenti a bírált dolog teljes elvetését, illetve használhatatlanságát. Pozitívnak értékelhető ugyanakkor, hogy a nemzeti kisebbségek kérdésével több esetben is foglalkozott: parlamenti beszédében, az ellenzékkal és az értelmiségiekkel folytatott megbeszélésein, sajtókonferenciáján. Nem tagadta meg 1990. januári budapesti kijelenté-

⁷³¹ Az 1984-ben alapított *TV5 Monde* regionális, európai ügyekkel foglalkozó TV adója a *TV5 Europe*, amely frankofón országok részére készít francia nyelvű műsorokat.

⁷³² Órománia az Erdély és Partium nélküli Románia, vagyis Havasalföld és Moldva területe.

⁷³³ Jean-Louis Calderon (1958–1989) francia újságíró, a romániai forradalom közvetítése során halt meg.

seit⁷³⁴, csak finomította és értelmezte azokat. Síkra szállt amellet, hogy a nemzeti kisebbségeknek fennmaradásukhoz garanciákat kell biztosítani abban az államban, ahol élnek.

Mitterrand tartózkodott attól, hogy a román vezetésnek közvetlen „leckéket” adjon a demokráciáról, de áttételesen minden megnyilatkozásában ezt tette „személyeskedések” nélkül.

A röplátogatást a francia diplomácia hagyományos precíz-ségével szervezték meg, gondolva a legapróbb összefüggésekre is (pl. úgy időzítették, hogy az megfelelő időbeni távolságra legyen a bányász-attaktól, de ne foghassa fel senki a közelgő helyhatósági választások előtti kortes körútnak). A szervezést megzavarta a *Romania Libera*⁷³⁵ c. „független” napilap indiszkrécioja: nyilvánosságra hozták a francia nagykövet összefoglaló jelentését a kétoldalú kapcsolatokról, megfosztva ezáltal jó néhány érvtől az elnököt. (A francia első beosztott szerint a nagykövetségen megvitattott anyagot a nagykövet észrevételezésre elküldte számos franciaországi barátjának, tőlük kerülhetett el az ottani román emigrációhoz, onnan pedig – feltehetően titkoszolgálati segédlettel – bukaresti napilaphoz. Itt jegyzem meg, hogy a francia első beosztott átadta a nagykövet dolgozatának autentikus, francia nyelvű változatát. A diplomata szerint ez az anyag némi eltérést mutat a publikált változattól. Mellékelem a francia nyelvű szöveget, a román változatot már korábban felterjesztettük egy összefoglaló magyar kivonat kíséretében.)

A látogatás értékelését is befolyásolta a nyilvánosságra került nagyköveti jelentés: a román és a nemzetközi sajtó, a bukaresti diplomaták a jelentés következtetéseit óhatatlanul magukévá tették. Ezzel együtt egyetértés látszik abban, hogy a látogatásnak kizárólag korlátozott politikai jelentőséget tulajdonítanak (elsősorban a „kárantén” további oldását); azt a tanulságot vonják le, hogy Franciaország hosszabb távra fennmaradónak ítéli meg a jelenlegi román vezetést (részben nem lát más alternatívát, részben szétaprózottnak és erőtlennek tartja az ellenzéket), egyben kifejezte szándékát, hogy fenntartja a „természetes szövetséget” Romániával, nem hagyja, hogy a Szovjetunió kizárólagos befolyási övezetébe zuhanjon.

Részben belejátszott ebbe Mitterrand elképzelése az európai konföderációról (amelyben a latinitás egyfajta belső dacsövetség alapja lehetne)⁷³⁶, de ugyanígy érvényre jutottak a francia nagyhatalmi megfontolások is. Franciaország Közép-

⁷³⁴ François Mitterrand második budapesti látogatása 1990. január 18. és 19. között volt, amikor kijelentette, hogy Magyarországot „mindkét világháború után megfosztották területének kétharmadától”, emellett Magyarország számára különösen fájdalmasnak nevezte a nemzeti kisebbség kérdését.

⁷³⁵ A *Romania Libera* 1877. május 15-én alapított román nyelvű napilap.

⁷³⁶ Az oldal szélén „a latinitás egyfajta belső dacsövetség alapja lehetne” kifejezéshez kézírással megjegyezve: *Nem!*

Európában az egyre erősebb Németország mögött háttérbe szorul és szüksége van egy másik európai hídfőállásra. E célra tökéletesen megfelel a francofón Románia, amely a Szovjetunió, a Balkán, a Közel-Kelet felé francia ugródeszka is lehet, egyben ellenpont a nagy rivális, Németország megerősödő érdekszférája határán. A francia–román együttműködéshez kedvező premissza az is, hogy mindkét országban igen magas arányú az állami tulajdon⁷³⁷, és hogy Romániában is vannak olyan politikai erők, amelyek a francia típusú elnöki köztársaságot favorizálják (a román Alkotmány előkészítésében részt vett francia szakértők is ezt a megoldást sugallták). Összegezve megállapítható, hogy a román fél elégedett lehet a látogatással: amellett, hogy 1989 decembere óta ez az első ilyen államfői szintű út az országba, bebizonyosodott, hogy „francia kapcsolata” nem szakadt meg, elszigeteltsége tovább oldódott, francia tőkeinjekciókra számíthat. A román vezetés szalonképessé vált, a franciák nem kötelezték el magukat semmilyen ellenzék mellett a magyar kisebbség ügye mellett sem.

A francia elnök útja a magyar politika számára is számos tanulságot hordoz. Mitterrand ugyan egyértelműen sikraszállt a kisebbségek jogainak érvényesítése mellett, de azt is leszögezte, hogy ezt az adott országokon belül, nem pedig országok szétdarabolásával kell elérni. Érezte ugyan, hogy nem tartja teljesen reprezentatívnak a román vezetést, de egyértelműen törvényesnek ismerte el. Azáltal, hogy – szokásához híven – számos kétértelmű vagy többértelmű kijelentést tett, megzavarta a román ellenzékét, amely – miután kiábrándult az USA kizárólag formális emberi jogi elvárásokon alapuló politikájából – hiába várta a bátorítást a francia forradalom eszményeinek romániai valóra váltásához Mitterrand-tól. Bizonyosra vehető, hogy a fejlett nyugati országok eddigi fenntartásai a látogatást követően csökkennek! Románia európai integrálódása felgyorsul, s mindez kihathat a romániai magyarság ügyének nemzetközi megítélésére, kezelésére is.

*Aláírás*⁷³⁸
(Rudas Ernő)
nagykövet

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 25. d.

⁷³⁷ Az oldal szélén „mindkét országban igen magas arányú az állami tulajdon” megállapításhoz kézírással megjegyezve: *Na ne!*

⁷³⁸ Kézirással. Rudas Ernő 1990. október 15. és 1995. augusztus 11. között volt Magyarország bukaresti nagykövete.

100.
1991. május 21.

A Külügyminisztérium közleménye Antall József franciaországi látogatásáról

Antall József miniszterelnök 1991. május 21-én egynapos munkalátogatást tett a Francia Köztársaságban. Tárgyalópartnere volt François Mitterrand köztársasági elnök. Találkozott Alain Pöherrel, a Szenátus elnökével, valamint Pierre Joxe védelmi miniszterrel.

A felek áttekintették a nemzetközi helyzet fő kérdéseit. Kicserélték véleményüket a kelet-közép-európai térségről, különös tekintettel a Szovjetunióra és Jugoszláviára, érintették a közel-keleti helyzet problémakörét.

A megbeszélés témája volt Magyarországnak az Európai Közösséghez való – az adott pillanatban társulási státusú – csatlakozási kérelme. Megegyezésre jutottak a globális politikai és gazdasági kérdések zömét illetően. Viták vannak még a mezőgazdasági termékek behozataláról.

A magyar–francia kapcsolatokról a felek megállapították, hogy azok jól alakulnak. Magyar részről kifejezésre jutott, hogy jól halad az együttműködés konkrétumait tartalmazó kétoldalú megállapodás előkészítése. Megállapítást nyert, hogy a magyarországi francia befektetések 1990-ben az összes külföldi beruházás húsz százalékát tették ki.

A magyar fél hangsúlyozta, hogy támogat minden integrációs törekvést, és értékeli Mitterrand elnök konföderációs elgondolásait. Mindkét fél úgy értékelte, hogy korábban soha ilyen jó kapcsolatok nem álltak fenn Magyarország és Franciaország között.

A tárgyalások befejeztével Antall József részletes tájékoztatást adott a nemzetközi sajtó képviselőinek a tárgyalásokról, valamint Magyarország kül- és gazdaságpolitikájáról.

Magyar Külpolitikai Évkönyv 1991. 208–209. o.

101.
1991. szeptember 12.

A Külügyminisztérium közleménye Antall József
franciaországi megbeszéléseiről

Antall József miniszterelnök 1991. szeptember 11–12-én hivatalos látogatást tett a Francia Köztársaságban. Tárgyaló partnere volt François Mitterrand francia államfő.

A tárgyalások során a francia fél ígéretet tett arra, hogy elősegíti a minden érdekelt félnek megfelelő megoldás gyors kidolgozását Magyarország társult tagságára az Európai Közösségben.

A látogatás alkalmával a magyar miniszterelnök és a francia államfő jelenlétében sor került a magyar–francia barátsági és együttműködési szerződés ünnepélyes aláírására.

Magyar Külpolitikai Évkönyv 1991. 297. o.

102.
1991. szeptember 22.

Rejtjeltávirat Párizsból. François Mitterrand új európai doktrínája.
A határok megváltozhatnak Európában

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Párizs
Azonosító: PAR10012
Érkezett: 91. 09. 22. 16.54
Készítette: Sza
Ellenőrizte: Szignó⁷³⁹

Sürgős!

*IKT [Iktatni!] Mitterrand új európai doktrínája*⁷⁴⁰

1, 2, 3, 5, 44

Mitterrand elnök környezetet által „új európai doktrínának” nevezett, Berlinben kifejtett francia álláspont jellemzői:

A belpolitikai és a külpolitikai téren egyaránt élénkülő kritikára válaszul fogalmazódik meg, több célzást is tartalmaz Chirac⁷⁴¹, illetve Kohl és Major korábbi megnyilatkozásaira (lásd: fax 2-es pont)⁷⁴².

Cáfolni igyekszik, hogy a hivatalos francia politika a közösség kiszélesítése ellen lenne, hasonlóképpen azt is, hogy vonakodna elismerni a népek önrendelkezési jogát, kötődne a „rég” Jugoszláviához vagy Szovjetunióhoz.

Ugyanakkor továbbra is hangsúlyozza a gyors közösség-kiszélesítés nehézségeit. Aláhúzza: nem mérsékelhető a Tizenkettek integrációjának szintje és üteme a kiszélesítés érdekében. Nyilvánosan ezelőtt Mitterrand még sohasem nyilatkozott meg az európai határok megváltoztathatóságával kapcsolatban (fax 5-ös pont).

⁷³⁹ Kézírással.

⁷⁴⁰ Kézírással.

⁷⁴¹ Jacques René Chirac (1932–) francia politikus, Franciaország miniszterelnöke 1974. május 28. és 1976. augusztus 27., illetve 1986. március 20. és 1988. május 12. között

⁷⁴² A faxüzenet nem volt a rejtjeltávirathoz csatolva.

Fontos új elem, hogy a felvételt hosszabb távon elérni szándékozó országok individuális kezelésére hív fel (fax 3-as pont). Lényeges visszatérő elem a kisebbségek jogainak tiszteletben tartására való figyelmeztetés (fax 5-ös pont).

Mitterrand továbbra is ragaszkodik a konföderáció gondolatához, ám tovább pontosítva azt (fax 6-os pont). A francia közvélemény egy részének megnyilatkozásaival némileg riasztóan cseng egybe az elnök utalása a múltból feltámadó szövetségi rendszerekre, befolyásokra (fax 7-es pont).

A Mitterrand-sajtótájékoztatóról szerzett értesülések a sajtóközleményen túl Philippe Bastelica⁷⁴³ és Oberfrank⁷⁴⁴ tanácsos beszélgetéséből származnak. Bastelica elnöki tanácsadó ígéretet tett, hogy a hivatalos szövegeket a lehető legrövidebb időn alatt elküldi, amit továbbítunk.

Lássa:

A Miniszter Kabinet Irodája

VIII. Területi Főosztály

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignók*⁷⁴⁵

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 25. d.

⁷⁴³ Philippe Bastelica (1959–) François Mitterrand miniszterelnöki kabinetének tanácsadója 1988-tól 1990-ig.

⁷⁴⁴ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

⁷⁴⁵ Kézírással.

103.
1991. november 4.

Szávai János párizsi magyar nagykövet jelentése
Franciaország romániai politikájáról

Magyar Köztársaság Nagykövetsége
Ambassade de la Republique de Hongrie

Szám: 5/19/Szt/1991

Szigorúan titkos!
Párizs, 1991. november 4.
Készült: 4 példányban
Kapják:
Jeszenszky Géza miniszter úr
Entz Géza államtitkár úr
Szokai Imre államtitkár-helyettes úr
Saját

Tárgy: Franciaország Románia politikája

Az utóbbi hetekben módomban volt arra, hogy sok helyen tájékozódjam a francia kormány Románia politikájáról. Tapasztalataimat az alábbiakban foglalnám össze:

1. Létezik a kormánynak egy hivatalos Románia politikája, melynek lényegét Mitterrand elnök áprilisi beszéde fejezi ki. Ezek szerint a francia kormány úgy ítéli meg, hogy Románia még nem haladt eléggé előre a demokratizálódás útján, hogy nem folytat megfelelő kisebbségi politikát. Ebben a szellemben utasították vissza az év eleji román kérést, hogy kössenek francia–román barátsági szerződést. Míg Lengyelországgal, utána Magyarországgal, majd Csehszlovákiával barátsági szerződés aláírására került sor, addig a román–francia szerződés megkötésének időpontja teljesen bizonytalan.

2. Ez a hivatalos politika, amely lényegében egybeesik a francia ellenzék Románia politikájával, nem az egyedüli francia Románia politika. Számos jel mutat arra, hogy részben az elnök környezetében, részben a külügyminisztériumban, s feltehetőleg a titkos szolgálatokban a látható román politikával egy időben létezik egy másik ilyen jellegű politika is. Ennek jelei, hogy Mitterrand elnök több ízben kitüntető

barátsággal fogadta Petre Roman akkori miniszterelnököt, hogy a francia hivatalos tényezők továbbra is úgy tekintik Petre Romant, mint aki képes Románia modernizálásának és demokratizálásának előmozdítására, harmadrészt, hogy a novemberben, Párizsban megrendezendő ún. frankofón csúcstalálkozón a hagyományos frankofón országokkal együtt Románia is részt vesz.

E francia politika nyilvánvalóan a régi hagyományokra támaszkodik. Megemlítendő amellett (itt elsősorban az Alexandru Paleologu⁷⁴⁶ volt párizsi román nagykövet könyvére támaszkodhatunk), hogy Mitterrand különleges barátsággal viseltetik Petre Roman iránt. Amellett, amint az az Európa Tanácsi vitákban is kiderült, a szocialista párt befolyásos körei számos szocialista képviselő, de talán az egész Szocialista Internacionáléről⁷⁴⁷ is el lehetne ezt mondani, rendkívül elnézően figyelik a román belső fejlődést. Hozzátehető ehhez, hogy a francia védelmi minisztériumban szintén vannak olyan vezetők, akik már évek, évtizedek óta próbálják erősíteni a francia–román kapcsolatokat.

A román ellenzéket akár a hivatalos politika szintjén, akár a látens román politika szintjén elhanyagolható tényezőnek tekintik. Vonatkozik ez a romániai ellenzéki pártokra, és vonatkozik az itteni emigrációra Zamfirescu, Berindeire, de még a Párizsba gyakran ellátogató Doina Cornea⁷⁴⁸ asszonyra is. Francia felfogás szerint két jelentős erő küzd a hatalomért Romániában: Iliescu elnök tábora és Petre Roman tábora. A kettő közül egyértelműen Petre Romanra tesznek akár azért, mert őt tekintik a kisebbik rossznak, akár azért, mert egyetértenek a Petre Roman képviselte irányvonallal.

3. Úgy vélem, hogy a fentiek ismeretében kell kialakítanunk álláspontunkat és kell meghatároznunk feladatainkat. Itt előrebozsátom, hogy a francia kormányban a Parlamentben és a Szenátusban, valamint az adminisztrációban az utóbbi időben fokozatosan többségbe kerültek azok (érdemes megemlítenünk Joxe minisztert, E. Guigou miniszter asszonyt, a külügyminisztérium európai igazgatóját, Jacques Blot-t, valamint számos képviselőt), akik hozzánk hasonlóan látják a közép-európai térség problémáit. De nem szabad elfelejtenünk arról, hogy nagyon sok románbarát maradt továbbra is a különböző adminisztrációkban, a sajtóban, hogy a franciául beszélő Románia képe mintegy balzsamként szolgál a középhatalommá süllyedő Franciaország bizonyos köreiben, hogy a számos kudarcot szenvedett Mitterrand úgy tekinti,

⁷⁴⁶ Alexandru Paleologu (1919–2005) Románia párizsi nagykövete 1990. február 1. és 1990. június 25. között.

⁷⁴⁷ A szociáldemokrata és szocialista pártokat magába foglaló Szocialista Internacionálét jelenlegi formájában 1951. június 30-án Frankfurtban alapították meg.

⁷⁴⁸ Doina Cornea (1929–) román költő és ellenzéki személyiség, a romániai Totalitáriánusellenes Demokratikus Fórum egyik alapítója.

Petre Romanban egy manipulálható figurára lelt. A játékteret elég pontosan meghatározta a velem folytatott beszélgetése során Elisabeth Guigou. Ennek lényege, hogy Mitterrand továbbra is Petre Romant fogja támogatni, de ugyanakkor megköveteli a románoktól, hogy a kisebbségi kérdésben európai politikát folytassanak. Úgy gondolom, hogy a szeptember 11-én aláírt magyar–francia szerződésben foglaltak alapján folyamatosan kérhetjük a franciáktól, hogy tegyenek eleget abban foglalt kötelezettségeiknek.

Mindezekből következően az alábbi feladatokat kellene megoldanunk:

a. Állandóan tájékoztatni francia partnereinket a romániai magyar kisebbség helyzetéről, annak minden részletével együtt. Kérni őket, hassanak úgy román partnereikre, hogy azok nyissanak valódi dialógust a magyarok képviselőivel.

b. Kérni őket, hogy tegyenek meg mindent, egyrészt a helyhatósági választások megtartása érdekében, másrészt azért, hogy olyan törvény szülessék Romániában, amely a helyhatóságoknak valódi önállóságot ad.

c. Sürgős volna, hogy az Információs Hivatal mielőbb vegye fel az intézményes kapcsolatot a megfelelő francia szervezettel a DGSE-vel⁷⁴⁹, amely egyébként nem a belügyminiszter, hanem a védelmi miniszter, Pierre Joxe felügyelete alá tartozik.

*Aláírás*⁷⁵⁰

(Dr. Szávai János)
nagykövet

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 25. d.

⁷⁴⁹ A francia titkosszolgálat, a Külbiztonsági Főigazgatóság (Direction générale de la Sécurité extérieure – DGSE).

⁷⁵⁰ Kézírással.

104.
1991. december 19.

Rejtjeltávirat Párizsból. A francia külpolitika kettőssége
Kelet-Közép-Európában

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Párizs
Azonosító: PAR10623
Érkezett: 91. 12. 19. 18.10
Készítette: Skul
Ellenőrizte: Szignó⁷⁵¹

Sürgős!

*Entz úrnak továbbítva!*⁷⁵²

1, 5, 44, 47, 38

Page⁷⁵³, a MISECO stratégiai tervezője arról tájékoztatott, hogy Bérégovoy⁷⁵⁴ kérésére olyan tervezetet készít munkacsoportjával, amely a volt KGST-t egységként kezeli.

A francia külpolitika kettősségét mutatja, hogy Blot KÜM európai igazgató ezzel ellentétes felfogást vall. Tegnapi beszélgetésünk során kifejezte készségét a külügy-miniszterünk kezdeményezése nyomán létrejött francia kormány – visegrádi hármak nagykövetei konzultáció rendszeressé tételére. Javasolta, hogy – az érdekeltek egyeztetése esetén – vonjuk be Bulgária nagykövetét is. Bulgária, ellentétben szomszédaival,

⁷⁵¹ Kézírással.

⁷⁵² Kézírással.

⁷⁵³ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

⁷⁵⁴ Pierre Bérégovoy (1925–1993) francia politikus. Szociális ügyekért és nemzeti szolidaritásért felelős miniszter 1982. június 29. és 1984. július 17. között. Nemzetgazdaságért, pénzügyekért és költségvetésért felelős miniszter 1988. május 13. és 1992. április 2. között. Franciaország miniszterelnöke 1992. április 2. és 1993. március 29. között.

jó irányban fejlődik, Zselevet valószínűleg újraválasztják, s ez esetben jobb volna, ha inkább a visegrádiakhoz, mintsem balkáni szomszédaihoz csatlakozna.

–410– Dr. Szávai János nagykövet–

Lássa:

A Miniszter Kabinet Irodája

VIII. Területi Főosztály

IV. Területi Főosztály

Miniszterelnöki Hivatal Határon Túli Magyarok Titkársága

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignók*⁷⁵⁵

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 25. d.

⁷⁵⁵ Kézírással.

II.4. MAGYARORSZÁG KAPCSOLATA AZ EURÓPA TANÁCCSAL,
AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEKKEL, AZ ÉSZAK-ATLANTI SZERZŐDÉS
SZERVEZETÉVEL ÉS A NYUGAT-EURÓPAI UNIÓVAL

105.
1991. január 14.

Állandó magyar diplomáciai képviselő létesítése az Európa
Tanács székhelyén, Strasbourgban

A Magyar Köztársaság elnökének 102/1991 sz. határozata. A külügyminiszter előterjesztésére elhatározom állandó képviselő létesítését az Európa Tanács székhelyén, Strasbourgban.

Budapest, 1991. január 9.

Göncz Árpád
(Göncz Árpád)

Ellenjegyzem:

*Jeszzenszky Géza*⁷⁵⁶
(Dr. Jeszenszky Géza)

Budapest, 1991. január 14.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 80. d.

⁷⁵⁶ Kézírással.

106.
1991. január 22.

Bollobás Enikőnek, a washingtoni magyar nagykövetség beosztott
diplomatájának összefoglalója a NATO és a Szovjetunió változó
kapcsolatáról

Embassy of the Republic of Hungary
3910 Shoemaker Street, N.W. Washington, D.C. 20008
TEL: (202) 362-6737

16/1991.

Szigorúan titkos!
Washington 1991. január 22.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Küldképviselő: 1 példány
Készítette: Bollobás Enikő
Gépelte: Bollobás Enikő

Hiv. szám: –
Melléklet: 5 oldal
Érvényes: Visszavonásig

Tárgy: A NATO és a SZU

Mellékelten felterjesztjük az „Amerikai politikai és katonai szakértők a NATO és a Szovjetunió viszonyának várható alakulásáról” című elemzést.

*Aláírás*⁷⁵⁷
Zwack Péter
nagykövet

Dr. Jeszenszky Géza
Külügyminiszter
Budapest

⁷⁵⁷ Kézírással.

Bollobás Enikő

Amerikai politikai és katonai szakértők a NATO és a Szovjetunió viszonyának várható alakulásáról

A szovjet expanziótól való félelem eloszlásával és a Varsói Szerződés visszafordíthatatlannak vélt felbomlásával egy időben az amerikai külpolitikai szakértők körében is felmerült a NATO átalakításának és új atlanti stratégia kialakításának a gondolata. Egyesek odáig mennek, hogy az Atlanti Szövetség létjogosultságát is megkérdőjelezzik; akadnak, akik úgy vélik, hogy Nyugat-Európa gazdasági és politikai egységének megvalósulása feleslegessé teszi majd az Egyesült Államok és Kanada további tagságát a szervezetben. A túlnyomó többség azonban úgy látja, hogy az európai biztonság és tágabb értelemben a nemzetközi stabilitás fenntartása érdekében elengedhetetlenül szükséges, hogy az Atlanti Szövetség – ha módosult formában és stratégiával is, de – fennmaradjon.

Az „elrettetés és enyhülés” 1967-ben megfogalmazott elvét az 1990. július 7–8-i NATO-csúcsértekezlet továbbra követendőnek tartotta, s az amerikai szakértők szerint is ezentúl is szükség lesz arra, hogy a szocializmusból kilábaló országoknak nyújtott baráti kéz mellett a szervezet továbbra is őrködjön a tagállamok kollektív biztonsága felett. Imperialisztikus törekvéseinek kudarca ellenére a Szovjetunió ugyanis továbbra is nukleáris nagyhatalom maradt, ráadásul, egyelőre a NATO és a Szovjetunió kiszámíthatatlan következményekkel járó bomlási folyamatok elébe néz. Számítani kell továbbá arra, hogy a Varsói Szerződés szétesésével hatalmi vákuum keletkezik Kelet-Európában, ahol az etnikai feszültségek és az esetleges határviták könnyen komoly konfliktusokhoz vezethetnek. Ugyanakkor biztosítékokat kell találni arra, hogy a német egyesülési folyamat ne indukálhasson félelmeket egyes szomszédos országokban (elsősorban Lengyelországban és a Cseh és Szlovák Köztársaságban); főképp pedig el kell kerülni, hogy a későbbiekben Németország az Atlanti Szövetségből való kilépésre törekedjen. A katonai szakértők szerint a szovjet fenyegetés csökkenése miatt feltétlenül szükség van a NATO stratégiájának felülvizsgálására és az integrált haderő struktúrájának átalakítására; emellett a szervezetnek tudnia kellene majd alkalmazkodni egy változó, vélhetően többpólusú s esetlegesen instabil Európában felmerülő problémákhoz. Ugyanakkor a meghozandó döntéseknek úgy kell befolyásolniuk a szovjet stratégiákat, hogy a kidolgozás alatt álló szovjet haderőreform lehetőleg a háború megelőzéséről és a kollektív biztonságról vallott nyugati felfogáshoz közeledjen.

Az amerikai szakértők igen kedvezőtlen fejleménynek tartják, hogy Gorbacsov hatalmának és presztízsének csökkenése következtében mind a fegyverzetkorlátozási koncepciók kidolgozása, mind a nemzetvédelmi stratégia módosítása terén egy-

re erősebben érvényesül a vezérkar befolyása. A szovjet vezérkar ugyanis mindeddig nem volt hajlandó elfogadni azt a nyugati álláspontot, amely a nukleáris fegyverzet elrettentő erejére alapozza a háború megelőzését. Ennek következtében továbbra is fennmaradhatnak katonai téren a Szovjetunió és a NATO között a történelmileg kialakult aszimmetriák, s a szovjet hadsereg szerkezetének alapvető változatlansága ezután is aggodalomra adhat okot Nyugat-Európában.

A szovjet hadvezetés továbbra is úgy véli, hogy a nukleáris fegyverek mellett viszonylag magas létszámú haderő és nagy mennyiségű hagyományos fegyverzet is szükséges az esetleges támadók elrettentéséhez.

Az amerikaiak adatai szerint a szovjet vezérkar tudatában van annak, hogy a haderő mind mérete, mind összetétele szempontjából átalakításra szorul, ám úgy vélik, hogy a szovjet társadalom egészéhez hasonlóan a hadsereg sem viselné el a hirtelen és gyökeres változásokat; ennél fogva – a jelenlegi elképzelések szerint – 10 éves átmeneti időszakot tartanak szükségesnek a reformok életbe léptetéséhez.

A minőségi tényezők az eredetileg tervezettnél csak jóval kisebb mértékben fogják felváltani a mennyiségiakat: noha a hadsereg részleges professzionalizálására, a legénység és a tisztikar képzettségének emelésére tesznek majd erőfeszítéseket, könnyebb és kivihetőbb útnak tűnik számukra, ha drasztikus változtatások helyett inkább a meglévő fegyverzet modernizálására, illetve új fegyverfajták kifejlesztésére helyezik a hangsúlyt. Az amerikaiak információi szerint a szovjet hadseregben a kommunista internacionalizmust fokozatosan orosz nacionalizmus váltja föl a politikai oktatásban.

Mindezek alapján az amerikai katonai szakértők úgy vélik, hogy a NATO erői számára a háborútól való elrettentés marad a legfontosabb követelmény a 90-es években is. Jelenleg a norvég határ közelében lejátszódó szovjet katonai hadmozdulatok, illetve a Törökország szomszédságában kitört örmény-azeri ellenségeskedés eseményeit kell a legnagyobb figyelemmel követniük. Ugyanakkor elvben nem zárják ki annak a lehetőségét, hogy a Szovjetunió tulajdonképpen bármikor helyreállíthatja hagyományos és nukleáris fegyveres erejét Kelet-Európa országaiban. Erre szerintük különösen akkor kerülhet sor, ha a szélesebb értelemben vett európai együttműködésből kizárják a Szovjetuniót, mely adott esetben erőszakkal kísérelheti meg a visszajutást.

A szakértők többsége úgy véli, hogy a NATO tagállamainak szilárd politikai kohéziója és elmélyült katonai integrációja a legfontosabb záloga a béke megőrzésének. A hadműveleteknek Skandináviától a Földközi-tengerig lehetséges összehangolása megakadályozza a Szovjetuniót abban, hogy az esetleges regionális katonai előnyökből valaha is politikai sikereket érhessen el. Emellett a nyugati technológiai fölény (ideértve a hagyományos fegyverzetet is) lehetetlenné teszi a szovjet hadvezetés

számára, hogy a csapások nagyságát és mértékét legalább hozzávetőleges alapossággal előre kiszámíthassa, s ennél fogva kizárja, hogy a Szovjetunió katonai eszközöknek politikai célokból való alkalmazásával valaha is – az ésszerűség határain belül – kísérletezhessen.

A NATO vezető körei által a 90-es évek elején meghozandó döntések meghatározó fontosságúak lesznek tehát a következő évtizedek Európája biztonságának és stabilitásának szempontjából, részben – vagy talán jórészt – azért, mert befolyásolják majd az új szovjet haderőreform kidolgozását. A válaszlépések előre kikövetkeztetését viszont jelentősen megnehezíti a Szovjetunió belüli instabilitás és a politikai hatalomért vívott harc. A legtöbb jel arra mutat, hogy a jelenlegi szovjet katonai vezetés felfogása, valamint az örökölt, történelmi, ideológiai és földrajzi tényezők által meghatározott szovjet realitások folytán továbbra is fennmaradnak azok a hagyományos aszimmetriák, amelyek a hidegháborús korszak idején az ellentétek részbeni okozói voltak.

Mivel a gazdasági helyzet mindenképpen hosszú időre lehetetlenné teszi, hogy a hagyományos fegyverzet terén a Szovjetunió előnyre tegyen szert, az amerikai katonai szakértők azt remélik, hogy az illetékes szovjet vezetők egy idő múlva belátják, hogy a kölcsönös biztonság kérdésében elsősorban a nukleáris fegyverek elrettentő erejére alapozó közös megközelítésre lesz szükség.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 79. d.

107.
1991. január 30.

Körtávirat valamennyi magyar külképviseletnek. A magyar Országgyűlés elfogadta az Észak-atlanti Közgyűlés meghívását a „társult küldöttség” státuszra

KÖRTÁVIRAT

A magyar Országgyűlés 1991. január 29-i határozatával elfogadta az Észak-atlanti Közgyűlés legutóbbi ülészakán hozott határozatban foglalt meghívást, amely a „társult küldöttség” státuszt ajánlotta fel a közép-keleti európai államok parlamentjeinek, Románia kivételével. A társult Küldöttségek a szavazást kivéve teljes mértékben részt vehetnek az ÉAK plenáris üléseinek és bizottságainak munkájában. Az országgyűlés határozata meghívja az ÉAK-ot, hogy évi ülészakainak egyikét Budapesten tartsa meg. (1994-ig már minden ülészak helyszínét kijelölték.) A határozat szövegét kívánságra faxoljuk.

Megjegyzés: Az ÉAK jogilag nem kapcsolódik a NATO katonai szervezetéhez, a tagállamok parlamentközi fórumaként működik, amely a NATO és a tagállamok nemzeti parlamentjeinek képviselői közötti eszmecserét és tájékoztatást szolgálja. Határozatai politikai jelzésértékűek, de nem kötelezőek sem a tagállamokra, sem a NATO-ra nézve. A társult parlamenti tagság fontos eleme a NATO és Magyarország közötti kontaktusoknak, amelyek kormány szinten is fokozatosan bővülnek. Alapszerződéshez való csatlakozáson alapuló, teljes jogú magyar tagság a jelenlegi biztonságpolitikai feltételek között sem a NATO-val, sem a Nyugat-európai Unióval kapcsolatban nincs napirenden.

*Továbbítva: 1991. jan. 30.*⁷⁵⁸

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 79. d.

⁷⁵⁸ Kézírással.

108.
1991. március 8.

Jolsvai Sándor külügyminisztériumi főosztályvezető jelentése
az Európa Tanács vezetőinek budapesti látogatásáról

Határon Túli Magyarok
Főosztálya
Jolsvai Sándor

Szigorúan titkos
Érvényes: Visszavonásig
Készült: 11 példányban
Kapja: Jeszenszky Géza úr *Kabinet*⁷⁵⁹
Katona Tamás úr
Somogyi Ferenc úr
Meiszter Dávid úr
Szokai Imre úr
Monori István úr
Németh Gyula⁷⁶⁰ úr
Körmendy István úr
Bába Iván úr
Strasbourg
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Furrer⁷⁶¹ úr, az ET politikai igazgatója és Laurent úr, az ET kelet-európai programja koordinátorának látogatása

1991. március 7-én fogadtam Furrer urat, az ET politikai igazgatóját és Laurent urat, az ET kelet-európai programjának koordinátorát.

Rövid tájékoztatást adtam nemzeti kisebbségi politikánk fő elveiről, megközelítési módzatairól.

⁷⁵⁹ Kézírással.

⁷⁶⁰ Németh Gyula a magyar Külügyminisztérium II. Területi Főosztályának vezetője volt 1990. május 15. és 1990. augusztus 1. között, majd ugyanekkortól a IV. Területi Főosztály vezetője 1991. május 15-ig.

⁷⁶¹ Hans Peter Furrer az Európa Tanács politikai igazgatója.

Furrer úr megköszönve a hallottakat, kifejtette, hogy a kisebbségi kérdés megoldását az ET-ban is a biztonság és a stabilitás egyik alapelemének tartják. Az ET keretein belüli megoldást, a szükséges nemzetközi normák kialakítását az nehezíti, hogy a határozat-tervezetek elfogadásához minden tagállam támogatása szükséges, ezért az ún. átfogó rendezéshez csak óvatosan lehet hozzányúlni. Európa nyugati felén sokan még úgy látják, hogy a kisebbségi kérdés kezeléséhez elegendő az általános emberi jogok tisztelete, a lehetőségek szabadságának (freedom of activity) biztosítása az egyénnek és ezzel a közösségeknek, valamint az országhatárok spiritualizálása.

Tisztában vannak azzal, hogy Kelet- és Közép-Európa viszonyai között e feltételek teljesítése – egyebek között a kisebbségi helyzet kiélezettsége miatt – nem elegendő. Ezért igyekeznek részterületekre vonatkozó (pl. nyelvi, kulturális jogosítványokat szabályozó) dokumentum-tervezeteket kidolgozni. Ezek összességükben kellő idő és munka eredményeként átfogó rendszert alkotnának, átfednék, erősítenék egymást, nyitva hagyva az ajtót egy-egy állam, pl. Franciaország vagy Románia ideiglenes távolmaradásához is a feltételek beéréséig. A többi érdekelt állam viszont akadálytalanul, s viszonylag gyorsan léphetne előre.

Érdeklődött a magyar–ukrán kisebbségi nyilatkozat iránt. Hasznosnak ítéli, hogy ilyen típusú, kétoldalú kötelezettségeket rögzítő dokumentum útmutatóként szolgáljon a térség többi országa számára is. Az Európa Tanács szerveinek gyakorlata szerint ún. pilot projectek révén egyes területeken példaértékű megoldások bevezetésének támogatására nyílhatna mód. Magyarországon akár anyagiakkal is. Ha egy kisebb egységben a „kísérlet” sikerrel járna, ez nagyban segítené a kisebbségi kérdés rendezési módozatainak minél szélesebb körben történő elterjesztését.

Az átfogó rendezést a politikai igazgató az ember jogi konvencióhoz csatolandó kiegészítő jegyzőkönyvek révén tartja elképzelhetőnek. A „kollektív jogok” használatát nem tartja elfogadhatatlannak, ezzel kapcsolatos érveinket elfogadja. Ugyanakkor elmondta, hogy az ET-ben a „közösség tagjaiként élvezett jogok” megfogalmazást tartanak inkább szerencsésnek.

Budapest, 1991. március 8.

*Jolsvai Sándor*⁷⁶²

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 80. d.

⁷⁶² Kézírással.

109.
1991. március 14.

Rejtjeltávirat Brüsszelből. Granasztói György brüsszeli
liaison officer megbeszélése Henning Wegenerrel,
a NATO főtitkár-helyettesével

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Brüsszel
Azonosító: BXL 10792
Érkezett: 91. 03. 14. 10.02
Készítette: Ta.
Ellenőrizte: Szignó⁷⁶³

Ikt: NATO kelet-európai politikája
*330/EED*⁷⁶⁴

Sürgős!

1, 13

Kodolányi úr részére is kérjük továbbítani:

Wegener NATO főtitkár-helyetttel folytatott megbeszélésen, március 12-én partnerem kijelentette, a főtitkárral egyeztetett álláspontjuk szerint biztonságpolitikai igényeink legitimek, de most nem időszerű garanciákról beszélni. A térség helyzetével kapcsolatos félelmek valóságok, de nem akutak. A legnagyobb gondot Jugoszlávia jelenti, de itt is – úgy látszik – kibontakozóban van egy Milosević-cset ellensúlyozó ellenzéki mozgalom. A Szovjetunió helyzete kevesebb aggodalomra ad okot:

1. Az öbölháború, a VSZ megszűnése, a NATO eddig nem tapasztalt ereje traumákat okozott a szovjet vezetésnek, amely súlyos kisebbségi zavarokkal küzd, és a NATO megítélése szerint nem jelent igazi veszélyt. Látható, hogy a csapatkivonás

⁷⁶³ Kézírással.

⁷⁶⁴ Kézírással.

minden esetben valódi elhatározásuk, mindenképpen folytatni akarják a megkezdett együttműködéseket, mert félnek az elszigeteltségtől, a gazdasági visszaesés olyan nagy (11 százalék az elmúlt év termeléseszközeinek, nincsen nyugati beruházásuk), hogy már a minimális gazdasági kapcsolatok fenntartása is eredmény számukra. A brüsszeli szovjet nagykövet, Afanajevszkij⁷⁶⁵, valamint szovjet magas rangú tisztek is hangsúlyozták, a KGB és a hadsereg közös törekvése az, hogy az atomfegyvert, a stratégiai fegyvereket, még a föderatív megoldás, önálló köztársasági haderők felállítására esetén is, az Unió ellenőrizze. A térséget fenyegető veszélyről a NATO-nak az az álláspontja, hogy a stabilitást azért nehéz e pillanatban biztosítani, mert:

A. A veszélyek nem hagyományosak, csak nincs tapasztalat a kezelésükre.

B. A kérdéseket nem lehet a klasszikus válságmenedzseléssel megoldani.

A NATO jelenlegi álláspontját a következő elemek határozzák meg: A SZU fél, hogy a NATO a térségünket magához láncolja, amit azzal lehet ellensúlyozni, hogy a NATO elvként leszögezi, a Szovjetunió mindent megkap, amit mi akarunk.

A NATO várható magatartásával kapcsolatban, összegezve, a következőket mondta: figyelembe kell venni, hogy a Szovjetunió irritált, vizsgálni kell egy kétfokozatú NATO kialakításának módjait, intézményes nyitásra van szükség térségünk országai felé. Wegener tudomásul vette Antall úr okt. 28., 29., ill. 30-i látogatására adott javaslatát, melyre rövidesen visszatér.

Granasztói

–57–

Lássa:

Európai Együttműködési Főosztály

*BILEF*⁷⁶⁶ [Biztonságpolitikai és Leszerelési Főosztály]

Láttam:

Intézkedtem: *Szignók*

Nyevki T. 3/18.

*Baktai E. BE 3/19.*⁷⁶⁷

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 79. d.

⁷⁶⁵ Nyikolaj Nyikolajevics Afanajevszkij (1940–2005) a Szovjetunió, később Oroszország nagykövete Belgiumban 1990. június 24. és 1994. október 3. között.

⁷⁶⁶ Kézirással.

⁷⁶⁷ Kézirással.

110.
1991. március 20.

Rejtjeltávirat Hágából. Van Den Broek holland külügyminiszter
véleménye a Nyugat-európai Unió jövőjéről

KÜM Távközlési Főosztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Hága
Azonosító: HGA20428
Érkezett: 91. 03. 20. 13. 05.
Készítette: Ki.
Ellenőrizte: Szignó⁷⁶⁸

Kérem, az EEFO-ra iktatni! 3/21.

*Tárgy: A holland külügyminiszter véleménye a WEU jövőbeni szerepéről*⁷⁶⁹

13, 46, 29, 45, 47

Van Den Broek⁷⁷⁰ külügyminiszter kifejtette:

1. Nem csak a 12 EK ország biztonságát kell Európában szavatolni, hanem olyan államokét is, mint pl. Norvégia vagy Törökország, amelyek katonai szempontból semmivel sem kevésbé fontosak, mint pl. a tagállam Dánia vagy Görögország. Az EK-nál rugalmasabb keretre van szükség.

2. Az EK kibővítése 1993-tól elkerülhetetlenné válik. Az első két új belépő Ausztria és Svédország lesz. Mindkét állam semleges volt, ezért kérdéses, hogy hajlandók lesznek-e közös védelmi politika folytatására az EK keretben. Az EK-n belüli semlegességi tendencia várható megerősödése is amellet szól, hogy a katonai integráció kerete egyelőre inkább a Nyugat-európai Unió legyen.

⁷⁶⁸ Kézírással.

⁷⁶⁹ Kézírással.

⁷⁷⁰ Henri van den Broek (1936–) Hollandia külügyminisztere 1982. november 4. és 1993. január 5. között.

3. A három közép-kelet-európai ország hatalmi vákuumba került. Természetes, hogy szeretnének nagyobb méretű, katonai együttműködési szervezethez tartozni. Csatlakozásuk a Nyugat-európai Unióhoz számukra is sokkal könnyebb, mint az EK-hoz. A Szovjetunió szempontjából is elfogadhatóbb, ha ezek az országok a Nyugat-európai Unióba lépnek be, mintha NATO tagállamokká válnának.

4. A Nyugat-európai Unió fontos hidszerepet tölthet be a semleges elemeket is magában hordozó EK és a kifejezetten katonai jellegű NATO között. Katonai téren hatékonyabb koordináció szükséges az európai országok között olyan kérdésekben is, amelyekben a NATO nem illetékes. A Nyugat-európai Unió a gyors beavatkozást lehetővé tevő, közös haderő létrehozásával markáns európai profilt biztosíthat magának.

5. A Nyugat-európai Uniót nem szabad alárendelni az Európai Tanácsnak. Az EK kormányfők védelmi kérdésekről is tárgyalhatnak ugyan, de nem utasíthatják a Nyugat-európai Uniót. Ha ugyanis ez történne, akkor az EK viszonya két, NATO-n belüli ország csoporttal mindenképp kiéleződne: egyfelől az USA-val és Kanadával, másfelől pedig Törökországgal és Norvégiával. Az Európai Tanács katonai hatáskörrel való felruházása jelenleg elkerülhetetlenül kettéosztaná a NATO-t.

6. Hollandia a fentiekén kívül most két feladatra összpontosítja figyelmét: a) megkísérli akadályozni, hogy az Európai Tanács eluralkodjon az EK-n belül az Európai Parlament részéről történő ellenőrzés nélkül; b) el akarja kerülni, hogy a túlságosan megerősödő Európai Tanács aláássa az Európai Bizottság szerepét.

–111–

Lássa:

Európai Együttműködési Főosztály

II. Területi Főosztály

Biztonságpolitikai és Leszerelési Főosztály

I. Területi Főosztály

IV. Területi Főosztály

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignók*⁷⁷¹

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 80. d.

⁷⁷¹ Kézírással.

111.
1991. április 12.

Rejtjeltávirat Bonnból. Német, vezető politikusok véleménye Magyarország lehetséges tagságáról a Nyugat-európai Unióban

KÜM Távközlési Főosztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Bonn
Azonosító: BON20094
Érkezett: 91. 04. 12. 15. 25.
Készítette: Gi.
Ellenőrizte: Szignó⁷⁷²

Kérem, az EEFO-ra iktatni! 4/23

*Tárgy: Német vélemény Magyarország WEU tagságáról*⁷⁷³

13, 46, 36

Von. 13/56-ottanira:

Az NSZK illetékesek szerint hazánk WEU irányú tervezett közeledésével kapcsolatban elmondták:

A német–francia álláspont szerint a WEU képezhetné védelmi kérdésekben az EK Politikai Uniója alapját. Jelenleg még vita folyik a partnerek között és elsősorban brit részről ellenzik a WEU beolvasztását az EK Politikai Uniójába, de német értékelés szerint hosszabb távon az EK-t mindenképpen ki kell egészíteni védelmi dimenzióval, s ez a WEU működésének a végét jelentené.

A WEU átmeneti szerepe ellenére Bonn üdvözlönné Magyarország közeledését a szervezethez, hiszen ez sok területen erősítené az EK-val kialakuló kül- és biztonságpolitikai párbeszédet. A WEU-val kialakított együttműködés később része lehet az EK és Magyarország közötti kapcsolatoknak.

⁷⁷² Kézírással.

⁷⁷³ Kézírással.

NSZK részről egyelőre nem támogatják a teljes jogú WEU tagságot, de Magyarország társult tagságával egyetértének. A magyar félnek tudomásul kell venni ugyanakkor, hogy az együttműködés nem terjedne ki a védelmi kérdésekre és nem jelentené az ország számára a WEU-n belüli szokásos védelmi garanciát. A védelmi együttműködés előli elzárkózás oka a közép-kelet-európai térség bizonytalan helyzete és a Szovjetunióknak adott garanciák, amely szerint a szovjet határok mentén nem bővítik a nyugati katonai védelmi integrációkat. Ez az ígélet különösen kényesen érinti az NSZK-t mindaddig, amíg a szovjet csapatok végleg el nem hagyják az országot.

A WEU és Magyarország közötti együttműködést biztonsági fegyverzet ellenőrzési, leszerelési kérdésekben lehetne kialakítani és fel lehetne használni a kapcsolatokat arra, hogy az EK-val párhuzamosan egy további külpolitikai egyeztető fórum alakuljon ki hazánk és Nyugat-Európa között.

A magyar kezdeményezéssel célszerű várni, amíg az EK Politikai Uniójával folyó tárgyalásokon véglegesen tisztázódik a WEU jövője, mert ennek ismeretében már konkrétabban van mód az együttműködés kialakítására.

Lássa:

II. Területi Főosztály→*Német ref.[referens]*⁷⁷⁴

EEFO [Európai Együttműködési Főosztály]

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignók*

*A Táj. [Tájékoztatási] O. [Osztály] küldje meg Forrai úrnak (ME [Miniszterelnöki Hivatal])*⁷⁷⁵

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 80. d.

⁷⁷⁴ Kézírással.

⁷⁷⁵ Kézírással.

112.
1991. április 30.

Nagy András külügyminisztériumi főelőadó megbeszélése
Ralph Lysyshyn, Kanada brüsszeli NATO-képvisletének
helyettes vezetőjével

Biztonságpolitikai és
Leszerelési Főosztály

00992/6/1991

Szigorúan titkos!
Készült: 7 példányban
Jeszenszky úr
Katona úr
Somogyi úr
Meiszter úr
Körmendy úr
Bába úr
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Kanadai NATO képviselő látogatása

Április 29-én R. J. Lysyshyn⁷⁷⁶ úr, Kanada NATO-képvisletének helyettes vezetője, tájékoztatást adva a Nyitott Égbolt konferenciával kapcsolatos NATO-álláspontról, érdeklődött a kelet-közép-európai országok biztonsági helyzetének, valamint az ezen országok irányában tanúsított NATO-politika magyar megítéléséről.

Válaszomban a véglegesítés előtt álló koncepció szellemében ismertettem biztonságpolitikánk és térségünkre vonatkozó helyzetértékelésünk főbb elemeit, külön is kitérve érdekeltségünkre, hogy érdemi kapcsolatokat alakítsunk ki az általunk fontos stabilizációs tényezőként értékelt NATO-val.

⁷⁷⁶ Ralph J. Lysyshyn Kanada NATO-képvisletének helyettes vezetője 1990 és 1994 között.

Lysyshyn úr kifejtette: tapasztalata szerint hajlamosak vagyunk túlságosan egységesen kezelni a NATO-t. A szervezeten belül számos kérdésben – így a kelet-közép-európai országokkal fenntartandó kapcsolatok megítélésében is – egymástól eltérő álláspontok léteznek. Abban minden tagország egyetért, hogy Magyarország, Cseh-Szlovákia és Lengyelország NATO-tagsága nem jöhet szóba. Nem kívánják kiépíteni az együttműködés intézményesített formáit sem. A véleményeltérések a kapcsolatok jellegének és mélységének meghatározásában jelentkeznek; vannak olyanok, akik az érdemi elemeket kizárva a minimumra kívánják csökkenteni e kapcsolatokat, mások pedig – s ezek közé sorolta az USA-t és Kanadát – a gyakori (de semmiképpen sem intézményesített) és tartalmas, a széleskörű vélemény- és tapasztalatcseréket, esetleg álláspont-értelmezéseket felölelő kapcsolattartás hívei.

Javasolta, a NATO Titkársággal fenntartott kapcsolatok mellett fektessünk nagyobb súlyt az egyes NATO-tagországok delegációival való kapcsolattartásra. Szerinte főleg azokkal az országokkal lenne érdemes aktivizálni kapcsolatainkat, amelyek tartózkodó, de legalábbis ingadozó magatartást tanúsítanak a „hármakkal” kialakítandó együttműködés kérdésében. Említette, hogy szovjet részről aktív kapcsolatépítési törekvéseket tapasztalnak. A Szovjetunió brüsszeli nagykövetségének keretében öt főre növekszik a „NATO-részleg” létszáma (nagyköveti szintű „liaison-felelős” + négy munkatárs). Úgy vélte, a mi esetünkben is meggondolandó, hogy a bilaterális, illetve az európai közösségi ügyekkel foglalkozó nagykövetet ésszerű-e megterhelni a NATO-kapcsolatok építésével. Hangsúlyozta, a kanadai delegáció kész az együttműködés elmélyítésére. Javasolta, hogy – konkrét „elintézendő” hiányában – „csak” érdeklődjünk egymás ügyei iránt.

Beszélgetésünk során felvetődött a magyar–szovjet keretszerződés előkészítésének témája. A tárgyalások nehézségére utalva jeleztem, megfordult a fejünkben a párbeszéd kiterjesztése e szerződés előkészítésével kapcsolatos bizonyos kérdésekre is. Eddig erre vonatkozó megkeresést nem kezdeményeztünk, de érdekelné bennünket, hogy a NATO-tagok miként vélekednek egyes formulákról, mintegy elősegítve az elfogadható kompromisszumok beazonosítását.

A kanadai diplomata saját véleményeként kijelentette, hogy a NATO-országok megértéssel viszonyulnának ilyen megkereséshez. Nem tartanák barátságtalan gesztusnak, ha utóbb nem az ő meglátásuk szerint helyesnek tartott megoldást választanánk. Elmondta: a biztonsági garanciák témájában képviselt, általam leírt álláspontot meglehetősen merevnek látja. Esetleg követhető példaként a német megoldás politikai rugalmasságát hozta fel, amelynek értelmében Németország NATO-tagsága az ország keleti részén egy ideig „megtűri” a szovjet csapatok ottlétét, s azok kivonása után is fennmaradnak a katonai tevékenységre vonatkozó korlátozások.

A megbeszélésen J. Paquette⁷⁷⁷ kanadai I. titkár és Nagy András⁷⁷⁸ főelőadó vett részt.

Budapest, 1991. április 30.

*Nagy András*⁷⁷⁹

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 79. d.

⁷⁷⁷ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

⁷⁷⁸ Nagy András II. osztályú titkárt 1990. augusztusban berendelték Varsóból a III. Területi Főosztályra, majd 1990 szeptemberében áthelyezték a Biztonságpolitikai és Leszerelési Főosztályra.

⁷⁷⁹ Kézírással.

113.
1991. május 10.

Sten Sture Andersson svéd külügyminiszter, az Európa Tanács
Miniszteri Bizottság soros elnökének ajánlása Magyarország
feladataira

Magyar Köztársaság
Állandó Képviselte
Strasbourg

Iktatószám: 17/admin./91

Strasbourg, 1991. május 10.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Állandó Képviselt: 1 példány
Készítette: Dr. Zelnik István⁷⁸⁰ tanácsos
Gépelte: Dr. Stefánik Károlyné

Tárgy: A svéd elnökség elképzeléseiről, Magyarország feladatairól

1991. április 26-án S. Andersson⁷⁸¹ svéd külügyminiszter, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának soros elnöke a miniszterek képviselőinek rendkívüli ülésén ismertette azokat az elképzeléseket, amelyek megvalósítását fogja szorgalmazni elnöksége ideje alatt.

Eszerint Svédország:

– fokozni kívánja a demokratizálódási folyamathoz és a társadalmi reformokhoz nyújtott ET segítségnyújtást Közép-Kelet-Európában, szélesíteni óhajtja a kapcsolatokat a térség országaival, s el kíván látogatnia Szovjetunióba és Albániába;

⁷⁸⁰ Zelnik István a Külügyminisztérium Tökés Integráció Főosztályán főosztályvezető-helyettes 1990. május 15-től. II. osztályú tanácsos rangadományozásban részesült 1990 novemberében az Európai Együttműködési Főosztályon, ugyanekkor kihelyezték Strasbourgba, az Európa Tanács mellett működő magyar nagykövetségre.

⁷⁸¹ Sten Sture Andersson (1923–2006) svéd szociáldemokrata politikus. Svédország külügyminisztere 1985. október 17. és 1991. október 4. között.

– elő kívánja mozdítani a kölcsönös megértést és együttműködést Európa és más régiók népei között (pl. a CSCE-hoz⁷⁸² kötve az USA-val és Kanadával, egy inter-regionális konferencia összehívásával az arab országokkal az Arab Liga közreműködésével);

– szeretné, ha az ET megfelelő módon, konkrétan hozzá tudna járulni a CSCE folyamathoz (pl. kultúra, Krakkó és folytatása, valamint a moszkvai emberi jogi konferencia);

– javítani kívánja az emberi jogi mechanizmus működését elsősorban az ellenőrzés s az emberi jogi és humanitárius ügyek vizsgálati procedúrájának javítása terén;

– elő kívánja mozdítani az új európai helyzetnek megfelelően az ET struktúra- és munkamódszer vizsgálatát s a költségvetési reformot kívánja szorgalmazni.

Figyelemre méltó, hogy a svéd külügyminiszter egyáltalán nem tett említést a kisebbségvédelem, a genfi szakértői találkozóhoz való ET-hozzájárulás és a regionális és nyelvi charta kérdéséről. Fontosnak tűnik felhívni a figyelmet arra is, hogy Svédország az elnökség időszaka alatt nem kívánja napirendre tűzni az alapkoncepciót (emberi jogi és kulturális), s a státútum felülvizsgálatának, reformjának a kérdését sem. Ezt azzal indokolja, hogy egyelőre „nem világos az Európa Tanács szerepe s orientációja az európai ügyekben”. Az ET Titkárság s a svéd, a svájci, a francia, az olasz képviselő vezetőkkel folytatott beszélgetések alapján arra lehet következtetni, hogy Svédország ET prioritásai befolyásolhatók. Megfelelő két- és többoldalú lépésekkel elérhető, hogy a svéd törekvések magyar érdekeket is szolgáljanak. Ezért szükségesnek mutatkozik:

a. A közép-kelet-európai segítségnyújtási és együttműködési program kapcsán minél több konkrét magyar vagy „hármass” (magyar–lengyel–csehszlovák) kezdeményezést tenni, konkrét programot javasolni. Tekintettel arra, hogy Svédország külön pénzügyi alappal is segíteni kívánja a „Demosthenes”⁷⁸³ és a „FOR EAST”⁷⁸⁴ programot, célszerűnek látszana közvetlenül is megkeresni a svéd külügyminisztériumot esetleges javaslatainkkal.

⁷⁸² Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet – EBESZ (Commission on Security and Cooperation in Europe – CSCE), amely Európa, Észak-Amerika és Közép-Ázsia ötvenhét résztvevő államát fogja össze. 1975-ben a Helsinki Záróokmány hozta létre, azonban 1992-ben alakították állandó intézménnyé, székhelye Bécsben van.

⁷⁸³ A Demosthenes programot az Európa Tanács (Council of Europe) hozta létre, amely biztosítja a kelet- és közép-európai országok számára a szakértői segítségnyújtást a demokrácia megszervezésére és működtetésére.

⁷⁸⁴ Lásd a Support for East European Democracy (SEED) – Támogatás a Kelet-európai Demokráciának elnevezésű program látjegyzetét.

b. A költségvetés „reformja” kapcsán kétoldalú (Bonnban, Bécsben, Rómában, Párizsban) és többoldalú alapon (Stockholmban és Strasbourgban) arra kell törekedni, hogy

– az új tagországok legalább 3–3 státuszhoz juthassanak a számukra legfontosabb ET adminisztrációban;

– a segítségnyújtási és együttműködési programokra az eddiginél ne kisebb, hanem nagyobb összeget szánjanak.

c. A legmagasabb szinten a svéd külügyminiszterhez fordulni, hogy a többi között a kisebbségvédelem kérdésével is súlyának megfelelően foglalkozzon a Miniszteri Bizottság, s Svédország támogassa a kérdés „kodifikált, európai szintű és színvonalú megoldását”.

Dr. Rakovszky András⁷⁸⁵
nagykövet

Külügyminisztérium
Budapest

⁷⁸⁵ Rakovszky András 1990 októberétől a Külügyminisztérium munkatársa, ugyanekkortól az Európai Együttműködési Főosztály vezetője. 1991. januártól rendkívüli és meghatalmazott nagykövet és az Európa Tanács mellett működő állandó képviselő vezetője Strasbourgban.

114.
1991. június 4.

Rejtjeltávirat Bonnból. A német Külügyminisztérium értékelése
a NATO és a Nyugat-európai Unió szerepéről Európában

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Bonn
Azonosító: BON20363
Érkezett: 91. 06. 04. 13.11
Készítette: Lak.
Ellenőrizte: *Szignó*

*Tárgy: a NATO, a WEU szerepe Európában*⁷⁸⁶

36, 46, 29

NSZK külügyi értékelés szerint a NATO védelmi miniszterek múlt héten befejeződött tanácskozásán megfogalmazott elképzelések egy része további politikai egyeztetéseket igényel.

Különösen igaz ez az önálló európai biztonsági érdekek képviselőire, amelyeket a védelmi miniszterekkel ellentétben az NSZK külügyminiszter a NATO-n belül is el tud képzelni. Az NSZK részéről a WEU szerepét nem abban látják, hogy megmaradjon a jelenlegi keretek között önálló védelmi, biztonsági struktúra nélkül. Ezekben a fontos kérdésekben a NATO országok csúcstalálkozója hivatott dönteni ez év novemberében, melynek előkészítésére már a következő hetekben megkezdődnek a külügyminiszteri konzultációk. A védelmi miniszterek találkozásának pozitív eleme, hogy megindult a NATO új stratégiájának és védelmi rendszerének kidolgozása, amely már a megváltozott európai viszonyokhoz igazodik. A gyorsan bevethető egységek felállítása az új, megváltozott európai kihívásokra adott válasz, ahol már nem kontinens méretű összecsapásokkal számolnak, hanem válsághelyzetek

⁷⁸⁶ Kézírással.

gyors kezelésével. A nemzetközi összetételű egységek tovább növelik a partnerek bizalmát a szövetségen belül és még kifelé is egységes fellépést demonstrálnak.

NSZK részéről fontosnak tartják, hogy a NATO hat védelmi fő egysége közül kettőnek német parancsnoka legyen. Ez a tény is az NSZK megnövekedett súlyát jelzi a szövetségen belül, amit a partnerek is egyre jobban elismernek. Az NSZK azzal számol, hogy a következő néhány évben az USA erők 2/3-a elhagyja Európát, ugyanakkor az USA nem kívánja feladni európai befolyását és jelenlétét. Ezt jelzi, hogy az USA a NATO erők mind három tervezett részében, a főerőben, a gyors hadtestben és a tartalék egységekben részt kíván vállalni. A NATO a Szovjetunióhoz fűződő viszonyának változását jelzi az a terv, amely szerint csökkentik a NATO csapatok létszámát, mérséklik a készenléti fokozatot és megszüntetnek több, eddig rendszeresen megtartott gyakorlatot.

Az NSZK vélemény[e] szerint, a védelmi miniszterek találkozására rányomta bélyegét az az amerikai félelem, amely szerint az önálló európai biztonsági rendszer létrehozása túlságosan csökkenten[é] az USA európai befolyását és negatívan érintené az USA világméretű biztonsági érdekeit. Ez az amerikai álláspont volt elsősorban az oka annak, hogy a védelmi miniszterek kizárólag a NATO-t tekintették az európai biztonság garanciájának.

–194–E.–

Lássa:

Elemző és Tájékoztató Főosztály

II. Területi Főosztály

Biztonságpolitikai és Leszerelési Főosztály

EEFO [Európai Együttműködési Főosztály]

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignók*⁷⁸⁷

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 79. d.

⁷⁸⁷ Kézírással.

115.
1991. július 19.

Marinovich Endre, a miniszterelnök kabinetfőnökének levele
Somogyi Ferenc külügyminisztériumi államtitkárnak Antall
József strasbourgi útjáról és a Robert Schuman-díj átvételéről

A Miniszterelnök Kabinetfőnöke

Dr. Somogyi Ferenc úrnak,
államtitkár

Külügyminisztérium
Budapest

MET-1784/2/1991

Tisztelt Államtitkár Úr!

Miniszterelnök úr szeptember 11-i strasbourgi programjával kapcsolatban az alábbi-
akról tájékoztatom, és egyben kérem ennek megfelelő intézkedését:

Miniszterelnök úr japáni látogatásáról szeptember 11-én, szerdán reggel 07.45-kor
érkezik Amszterdamba, ahonnan a miniszterelnök úr tanácsadói megszervezik a to-
vábbutazást magángéppel Strasbourgba.

A Robert Schuman-díj⁷⁸⁸ átvételére a déli órákban kerülne sor – amennyiben
a rendezők úgy kívánják, akkor a miniszterelnök úr tiszteletére adandó díszebéd
során. Ezután – ahogy ezt Giscard d’Estaing⁷⁸⁹ úr levelében, majd Crespo⁷⁹⁰ úr kabi-
netfőnöke telefonon jelezte – miniszterelnök úr beszédet mondana az Európa Parla-
ment Irodájának kibővített ülésén.

⁷⁸⁸ A Robert Schumann-díjat 1987-ben hozták létre, amelyet kétévente ítélnek oda az Európa ügyéért
fáradó politikusoknak.

⁷⁸⁹ Valéry René Marie Georges Giscard d’Estaing (1926–) francia politikus. Franciaország köztársasági
elnöke 1974. május 27. és 1981. május 21. között.

⁷⁹⁰ Enrique Barón Crespo (1944–) spanyol közgazdász, ügyvéd, politikus. Az Európai Parlament
elnöke 1989 és 1992 között, a Külügyi Bizottság elnöke 1992 és 1995 között.

Kérjük, hogy ez ügyben brüsszeli nagykövetségünk vegye fel a kapcsolatot Crespo úr titkárságával és az érintettekkel.

Kérjük továbbá, hogy lépjenek érintkezésbe Giscard d'Estaing, Crespo és Klepsch⁷⁹¹ urakkal miniszterelnök úr strasbourgi programjának véglegesítése érdekében.

Tájékoztassák Giscard urat – július 3-i levelére hivatkozással – arról, hogy a miniszterelnök úr köszöni a szeptember 10-re szóló vacsorameghívást, de nem tudja azt elfogadni, mivel aznap este még Japánban lesz. Szeptember 11-én este pedig az EDU vacsorán vesz részt Párizsban. (Jacques Chirac úr fogadása 19.00-kor, a vacsora 20.00-kor kezdődik.)

Egyúttal kérem államtitkár urat, szíveskedjék közölni az érintett külképviseletekkel, hogy a strasbourgi helyi programok szervezéséért Rakovszky úr strasbourgi főkonzulunk felelős. Kérem, hogy ebben a kérdésben brüsszeli és párizsi képviselőink – a központ mellett – strasbourgi főkonzulunkkal is konzultáljanak. A program szervezéséért továbbra is a Miniszterelnöki Kabinetiroda a felelős, ezért csak annak utasítására járhatnak el képviselőink.

Budapest, 1991. július 19.

Tisztelettel:

*Aláírás*⁷⁹²

(Dr. Marinovich Endre)

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 25. d.

⁷⁹¹ Egon Alfred Klepsch (1930–2010) német politikus. Az Európai Néppárt (European People's Party – EEP) elnöke 1979-ben. Az Európai Parlament elnöke 1992 és 1994 között.

⁷⁹² Kézírással.

116.
1991. augusztus 23.

A Külügyminisztérium közleménye Antall József leveleiről
az Európai Közösségek tagállamai számára

Jeszenszky Géza külügyminiszter 1991. augusztus 23-án hivatalába kérette az Európai Közösségek tagországainak magyarországi nagyköveteit és az EK budapesti missziójának vezetőjét. A diplomatáknak továbbításra átadta Antall József kormányfőnek az EK-tagországok kormányaihoz és az Európai Közösségek Bizottsága elnökének intézett levelét.

A levélben Magyarország kormányfője kérte az EK államait, hogy gyorsítsák fel Magyarországnak az EK-hoz való társulására vonatkozó szerződés létrejöttét célzó tárgyalásokat. Egyúttal szorgalmazta a három közép-európai ország hatékonyabb részvételének biztosítását is az európai politikai együttműködésben.

A magyar miniszterelnök kifejezte azon reményét, hogy a Szovjetunióbeli válság idején tanúsított szemlélet szerinti magatartást a jövőben állandó együttműködéssé tudják alakítani, ezzel is elősegítve a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság, a Lengyel Köztársaság és a Magyar Köztársaság hatékonyabb kapcsolódását és gyorsabb európai integrációját.

Magyar Külpolitikai Évkönyv 1991. 269–270. o.

117.
1991. augusztus 26.

A Külügyminisztérium Biztonságpolitikai és Leszerelési
Főosztályának javaslata a Visegrádi Hármak együttműködésének
szükségességéről a NATO csatlakozás kapcsán

Biztonságpolitikai és
Leszerelési Főosztály
Nagy András

Szigorúan titkos!

Betétív a 001416/2. irathoz

Lech Wałęsa július 3-i, az Észak-atlanti Tanács ülésén elhangzott beszédében hangsúlyozottan utal a hármas együttműködés biztonsági dimenziójára. Ezzel kapcsolatban szükségesnek tartjuk megjegyezni az alábbiakat.

Úgy véljük, a rendkívül fontos és pozitív hármas politikai együttműködés – amely felöleli a biztonságpolitikai konzultációk és széleskörű párbeszéd rendszerét – biztonsági oldalának kiemelése elősegíti, s nem – ahogy Wałęsa gondolatmenete sugallja – gyengíti egy közép-európai ütközőzóna kialakulásának esélyét.

Magyarország biztonságának legfőbb garanciái az EBEÉ-nek a leszerelésen, a bizalomerosztésen alapuló, fokozatosan intézményesítendő biztonsági struktúrája; egyre növekvő mértékben a NATO, s általában a Nyugat integrációs szervezeteinek „visszatartó ereje”, amelynek hatékonyabb érvényesítéséhez a Magyarországon „tárgyasuló” nyugati érdekeltség (gazdasági, politikai, kulturális) növekedésén át vezet az út; és a különböző államokkal kötendő kétoldalú szerződések rendszere (biztonságunkra nézve itt is nagyobb súllyal esnek latba a jelentős katonai erővel rendelkező államokkal kötendő szerződések).

Fontos tényező a regionális politikai együttműködés fejlesztése is, amely országunk nemzetközi súlyának növelését és térségünk stabilitásának erősítését szolgálja. Biztonsági interpretálástól függően védelmiként is értelmezhető vetületének hangsúlyozása ugyanakkor egyéb garanciák létrehozásának-erősítésének folyamatát hátráltathatja. Ezzel kapcsolatban gondot jelenthet az ennek kibontakozását sugalló

lépésekkel – rendszeres háromoldalú védelmi miniszteri találkozók, a közös légvédelmi rendszer kiépítésére vonatkozó utalások stb. interpretálása.

Budapest, 1991. augusztus 26.

Nagy [András]⁷⁹³

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 79. d.

⁷⁹³ Kézírással.

118.
1991. szeptember 3.

Antall József brüsszeli, NATO központba tervezett
látogatásának előkészítése

Biztonságpolitikai és Leszerelési Főosztály

002324/1/1991.

Szigorúan titkos!

Készült: 10 pld.

Kapja:

Várkonyi László

Kovács József⁷⁹⁴

Monori István

Szabó István

Nikicsér László⁷⁹⁵

Bába Iván

Hargitai Zsuzsa

Körmendy István

Misur György⁷⁹⁶

Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Antall József látogatása a NATO-nál

Antall József miniszterelnök 1991. október 27–29. között látogatást tesz Brüsszelben és október 28-án beszédet mond az Észak-atlanti Tanács külügyminiszteri szintű ülésén.

⁷⁹⁴ Kovács József II. osztályú tanácsost 1990 júliusában berendelték Bonnból a központba. 1990. augusztus 1-től főosztályvezető-helyettes a II. Területi Főosztályon, majd 1991. június 30-tól a II. Területi Főosztály vezetője.

⁷⁹⁵ Nikicsér László a VIII. Területi Főosztály vezetője 1990. október 3-tól.

⁷⁹⁶ Misur György 1991. július 21-től a Regionális Együttműködési Főosztály vezetője.

Előreláthatólag a *NATO Review*⁷⁹⁷ egy mintegy 15 oldalas cikket jelentet meg erre az alkalomra a miniszterelnök úrtól.

Kérjük az érdekelt főosztályokat, hogy október 16-ig tegyenek javaslatot azokra a kérdésekre, amelyekre Antall József beszédében vagy az említett cikkben térjen ki.

Mellékeljük Václav Havelnek és Lech Walesának a fenti fórum előtt elmondott beszédeinek szövegét. (Lech Walesa beszédének szövegét nem hozták nyilvánosságra.)

Budapest, 1991. szeptember 3.

*Aláírás*⁷⁹⁸

Dunay Pál

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 79. d.

⁷⁹⁷ A *NATO Review* az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (North Atlantic Treaty Organisation – NATO) folyóirata. A NATO szerepének különböző aspektusait vizsgálja a változó biztonsági környezetben

⁷⁹⁸ Kézírással.

119.
1991. szeptember 22.

Catherine Lalumière, az Európa Tanács főtitkárának budapesti látogatása alkalmával szeretné megnyitni az Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központját

Dr. Szabad György úrnak,
a Magyar Országgyűlés elnöke

Minta. Szöveget KT [Katona Tamás] jóváhagyta. 9/24799

Budapest

Tisztelt Elnök Úr!

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának döntése értelmében Budapesten, az Országgyűlési Könyvtár mellett kerül felállításra a szervezet Információs és Dokumentációs Központja. Ez a döntés számunkra nemcsak megtisztelő, de a jövő sokoldalú európai együttműködése szempontjából rendkívül hasznos is.

Az Európa Tanács mellé akkreditált nagykövetünk arról számolt be, hogy Elnök úrnak a témában Catherine Lalumière⁸⁰⁰ főtitkárhoz júniusban intézett levele, konstruktív együttműködési szándékunk tolmácsolása igen pozitív fogadtatásban részesült. A főtitkár asszony kiemelt figyelemmel kíséri a központ létesítésének ügyét és kifejezte reményét, hogy a technikai jellegű problémákat megoldva még szeptember hónapban sor kerül az ünnepélyes megnyitóra. Catherine Lalumière asszony e hét végén az Európa Mozgalom ülőszakára Budapestre érkezik. Látogatását fel kívánja használni a térséget érintő stratégiai politikai kérdések megvitatására, beleértve az Európa Tanács helyzetének, jövőbeni szerepének elemzését is. Látogatásának kiemelkedő eseménye lenne, ha szeptember 28-án Elnök úrral megnyithatnák az Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központját. Strasbourgi nagykövetünk tájékoztatása szerint a központ berendezéséhez szükséges szakmai anyag szeptember 25-én érkezik Budapestre.

⁷⁹⁹ Kézírással.

⁸⁰⁰ Catherine Lalumière (1935–) francia baloldali politikus. Az Európa Tanács főtitkára 1989. június 1. és 1994. május 31. között.

Bár az Országgyűlési Könyvtár főigazgatója azt jelezte, hogy a teljes megnyitást október közepére tervezik, őszintén remélem, hogy az ünnepélyes, legalább szimbolikus megnyitásnak a jelzett időben nem lesz akadálya. Kérem Elnök úr energikus támogatását, hogy e rendkívül fontos, európai jelentőségű politikai eseményre sor kerülhessen.

Budapest, 1991. szeptember 22.

Tisztelettel:

(Katona Tamás)
államtitkár

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 80. d.

120.
1991. szeptember 23.

Rejtjeltávirat Strasbourgból. Catherine Lalumière, az Európa
Tanács főtitkárának budapesti látogatásának előkészítése

KÜM Távközlési Főosztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Strasbourg
Azonosító: STR00067
Érkezett: 91. 09. 23. 18. 23.
Készítette: Gk.
Ellenőrizte: *Szignó*⁸⁰¹

Azonnal!

13

M. Schener⁸⁰², az ET főtitkárának kabinetfőnök-helyettese szeptember 23-án a következők továbbítását kérte:

1. Lalumière főtitkár budapesti látogatása legfontosabb mozzanatának a legmagasabb szintű politikai megbeszéléseket tartja, ezért az Európai Mozgalom Konferenciáján való részvételét is a miniszterelnökünkkel és az ügyvezető külügyminiszterrel találkozásonk rendeli alá. Programját úgy alakítják, hogy szeptember 28-án egészen 10.30-ig a magyar vezetők rendelkezésére állhasson. Szükség esetén délután 15–16 óra között is szabadná tudja tenni magát.

2. A kabinetfőnök-helyettes kifejezésre juttatta: nem értik, hogy a magyar fél miért zárkózik el az Információs és Dokumentációs Központ avatásától, mikor az ET a dokumentációt már útnak indította és szeptember 23-án két dokumentátor könyvtárost is Budapestre küld a dokumentációs anyagok fogadására, illetve elhelyezésére.

⁸⁰¹ Kézírással.

⁸⁰² Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

Elmondta, hogy Lalumière a jelenlegi helyzetben külön politikai jelentőséget tulajdonít az avatásnak, amelyet technikai problémák nem akadályozhatnak. Kéri, a magyar külügyminiszter hasson oda, hogy az ET Információs és Dokumentációs Központját szeptember 28-án felavathassák.

–32–R.–

Lássa:

Európai Együtműködési Főosztály

Láttam: *Szignó*

Intézkedtem: *Szignó*⁸⁰³

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 80. d.

⁸⁰³ Kézírással.

121.
1991. október 25.

Rejtjeltávirat Washingtonból. Hans-Ditrich Genscher német
és James Baker amerikai külügyminiszterek tárgyalásai
Washingtonban

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Washington
Azonosító: WAS10300
Érkezett: 91. 10. 25. 18.22
Készítette: HZ.
Ellenőrizte: *Szignó*⁸⁰⁴

Sürgős!

01, 45

Javasolom bemutatni a Miniszterelnök úrnak brüsszeli látogatása előtt.

Mint ismeretes, Genscher német külügyminiszter legutóbbi amerikai útja során Baker kollégájával együtt javasolta, hogy az alapjaiban megváltozott nemzetközi és ezen belül közép-kelet-európai helyzetre való tekintettel a NATO intézményesen is helyezze új alapokra az e régió országaival fenntartott kapcsolatait. Ennek kapcsán elhangzott a NATO „Észak-Atlanti Együtműködési Tanácsa” felállításának gondolata is.

Értesüléseink alapján, szakértők még dolgoznak a politikai deklaráció részleteinek kidolgozásán, az elgondolásoknak a többi NATO partnerrel való egyeztetésén. Ezek nagy részében végleges döntés a szervezet novemberi római csúcsertekezletén fog várhatóan születni. Amerikai részről e konkretizálódási folyamat során változatlan következetességgel hangoztatják az alapvető általános, illetve országspecifikus megfontolásokat:

⁸⁰⁴ Kézírással.

A. Bár teljesen jogos és üdvözlendő Közép-Európa szándéka a NATO-hoz való kapcsolatok intenzifikálására, belátható időn belül nem lehet szó a térség országainak teljes jogú vagy társult NATO tagságáról. Ez vonatkozik mind az Együttműködési Tanács szempontjából most szóbajövő „Hatokra” (Lengyelország, Cseh-Szlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária, Szovjetunió), mind a későbbi „Kilencekre” (az előbbieket + Észtország, Lettország, Litvánia).

A határozott amerikai és véleményünk szerint NATO álláspontnak több oka is van. Amennyiben csak az „északi szárny” országaira terjesztenék ki intézményesen biztonsági garanciájukat, az feleslegesen irritálná a többieket, különösen a SZU-t, amelynek demokratikus és kiegyensúlyozott fejlődése elsőrendű nemzetközi szempont, magának a SZU-nak a tagsága pedig jelenleg elképzelhetetlen. A tagság kiterjesztése – akár néhány országra – megváltoztatná a NATO területi illetékességét – ami elvi és jogi szervezeti változtatásokat is szükségessé tenné – és óhatatlanul „fellazítaná” a jelenleg politikai és gazdasági szempontból kielégítő homogén szervezetet. A kibővített szervezet sok tekintetben átfedné az EBEÉ illetékességét éppen akkor, amikor a NATO amúgy is bonyolult tárgyalások keretében próbálja tisztázni viszonyait a szerepét növelni akaró Nyugat-európai Unióval. Az USA a tagság kiterjesztését továbbá azért sem tartja szükségesnek, illetve kívánatosnak még Magyarország, Cseh-Szlovákia és Lengyelország esetében sem, mivel egyrészt ezek az országok nincsenek fenyegetett helyzetben, másrészt – és ez fontosabb – a legutóbbi koppenhágai NATO nyilatkozat világosan kijelentette, hogy e térség új demokráciáit veszélyeztető lépést formálisan tagság nélkül is saját biztonságukat veszélyeztetőnek tekintenék.

B. Az Együttműködési Tanács tervezett létrehozása, valamint a tagság kiterjesztésének előbb részletezett problematikája összefügg a jugoszláviai helyzettel is. Ez utóbbi még óvatosabbá teszi az amerikai politikát a NATO vonatkozásában. Mindenesetre az amerikai külpolitika irányítói szemében a tagság kiterjesztése közelebb hozná a veszélyt, hogy a NATO és főleg az USA belekeveredik az egyre kilátástalanebb konfliktusba, amit pedig minden eszközzel el akarnak kerülni, hivatalosan arra hivatkozva, hogy ez „európai ügy” és az EBEÉ illetékes leginkább benne.

A fenti premisszákból kiindulva az USA az Észak-atlanti Együttműködési Tanács tevékenységét jelenleg az alábbiak szerint képzei el:

1. Legfontosabb teendő a már meglévő összekötői szervezet (liaison) „gazdagítása”, mennyiségileg és minőségileg magasabb szintre emelése. A jelenlegi Hatok és a balti államokkal hamarosan kiegészülő Kilencek között elvileg nem tesznek különbséget a liaison hivatalok szempontjából, „nyilvánvaló” azonban, hogy a tényleges együttműködés a magyar, lengyel, cseh-szlovák hármassal lesz a legintenzí-

vebb. A Tanács megjelenési formája lényegében a közép-kelet-európai országok brüsszeli illetékes nagyköveteinek, esetenként külügyminisztereinek rendszeres (havi?) találkozója lesz a NATO illetékeseivel, amely során áttekintik az együttműködés alakulását, különös tekintettel a biztonságpolitikára.

2. Ezek és más találkozók/egyeztetések során az országok képviselői találkozhatnak majd a NATO gazdasági kérdésekben illetékes fórumaival is, amelyekkel elsősorban katonai iparuk reformjával kapcsolatos kérdéseket vitathatnak meg és kérhetnek tőlük szakértőket, javaslatokat.

3. A NATO kész hozzájárulni bizonyos speciális környezetvédelmi problémák megoldásához is. A volt szovjet katonai objektumok megtisztítása vonatkozásában is azonban lényegében csak szakmai tanácsokra számíthatunk az Együttműködési Tanács részéről, s nem anyagi hozzájárulásra.

4. A menekültkérdés kezelésében elsősorban információcserére, politikai egyeztetésre kerülhet sor, bár nem zárták ki a határőrségeink korszerűsítéséhez való NATO anyagi hozzájárulás lehetőségét sem.

5. Sor kerülhet NATO tájékoztató irodák megnyitására is az illető fővárosokban, amennyiben ezek az országok ezt igénylik.

Washingtonban éreztették, hogy nem minden tagország lelkesedik feltétel nélkül az Együttműködési Tanács gondolatáért, mert vannak, akik az e téren való kooperációt egyenlőre az EBEÉ vagy esetleg csak a NYEU keretében képzelik el, nem a nyugati integráció „korona gyémántjának” tekintett NATO-ban. Végül is azonban a vonakodó Franciaország és Spanyolország is hozzájárult a Tanács életre hívásához, amely tényleges működése ez év végén beindulhat.

Mindezek alapján javaslok a Tanáccsal kapcsolatos álláspontunk közlését a NATO illetékeseivel (hogyan esetlegesen módosítást is elérhessünk), továbbá brüsszeli NATO hivatalunk felkészítését a megnövekedett feladatokra. (Jelenti: Mohácsi)

– 285 – T. –

*Pro Domo*⁸⁰⁵: Miniszter úr utasítására 28-án 9.00 órakor Brüsszelnek tov. [továbbítás]⁸⁰⁶

⁸⁰⁵ Latin kifejezés, ebben az esetben: belső használatra, bizalmas, nem továbbítható.

⁸⁰⁶ Kézirással.

Lássa: I. Területi Főosztály *Szignó*

Láttam: *Szignó*

Intézkedtem: *Szignók*⁸⁰⁷

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 79. d.

⁸⁰⁷ Kézírással.

122.
1991. november 12.

Rejtjeltávirat Bonnból. A német Külügyminisztérium értékelése
a NATO, az Európai Közösségek és a Nyugat-európai Unió
biztonságpolitikájáról

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Bonn
Azonosító: BON20305
Érkezett: 91. 11. 12. 19.07
Készítette: Ud.
Ellenőrizte: Szignó⁸⁰⁸

Tárgy: NSZK KÜM értékelése a NATO, EK, WEU biztonságpolitikájáról

46, 36, 29, 24

NSZK KÜM értékelés szerint, a római NATO csúcsot követően továbbra sincs megállapodás a NATO, valamint az EK és a WEU jövőbeli biztonságpolitikai, védelmi szerepéről. Az USA és Nagy-Britannia részéről nem tudják azt a fajta önálló európai biztonsági pillért elfogadni, amely gyengíthetné a NATO és az USA európai jelenléte által biztosított egyensúlyi rendszert. Mindkét ország attól tart, hogy az önálló európai biztonságpolitikában az EK keretein belül, a 80 milliós NSZK egyértelmű főlénybe kerülhet. Ezért a NATO mellett az EK-nak és a WEU-nak továbbra is csak kiegészítő szerepet szánnak.

Bush elnök kijelentését, amely szerint a WEU kiegészítő szerepet kap a NATO mellett, az NSZK-ban olyan szerény előrelépésnek tekintik, amely ugyan távol áll az eredeti céltól, mégis Maastrichtig legalább bizonyos mozgásteret biztosít. Ennek az amerikai engedménynek az volt az előfeltétele, hogy az NSZK meggyőzze Franciaországot vegyen részt a római NATO csúcson. Az USA és Nagy-Britannia az ilyen jellegű NATO tanácskozásokon már hosszú ideje részt nem vevő Franciaor-

⁸⁰⁸ Kézírással.

szágot szeretné jobban bekapcsolni a NATO politikai és védelmi struktúrájába. A NATO katonai struktúrájának újrafogalmazása Rómában még nem zárult le. A régi ellenségkép megszűnésével folyik a szervezet fenntartását indokló faktorok elemzése.

Az NSZK egyetért azzal a NATO értékeléssel, hogy a bizonytalanságot jelenleg a Szovjetunió szétesése, hatalmas hadserege, a közép-kelet-európai országok belső instabilitása, a nemzeti és nemzetiségi konfliktusok okozzák. Az Európán kívüli fenyegetés elsősorban a Földközi-tenger térségéből és a Közel-Keletről várható. Az említett fenyegetésre kidolgozott katonai válasz, a nukleáris és szárazföldi erők leépítése, a vegyes nemzetiségű, mozgékony katonai egységek létrehozása megfelel az NSZK érdekeknek. Az ilyen felépítésű haderő NSZK értékelés szerint arra is alkalmas, hogy csökkentse az európai partnerekben még érezhetően meglévő fenntartást az egyesült Németországgal szemben.

Az NSZK nagyon fontosnak értékeli, hogy sikerült előrelépni a NATO és a közép-kelet-európai országok kapcsolatainak kiépítésében. Ez a haladás természetesen nem felel meg a „Hármak” egyébként jogos védelmi garancia igényeinek, mégis olyan lépés, amely akár fél évvel ezelőtt is elképzelhetetlen lett volna. A három országnak tudomásul kell venni, hogy az integrálódás nem mehet végbe az összes NATO tagország beleegyezése nélkül. Erre a támogatásra és a teljes jogú NATO tagságra csak akkor kerülhet sor, ha térség a jelenleginél kevésbé lesz politikai és katonai válságoktól terhes. Erre az NSZK reményei szerint a nem távoli jövőben sor kerülhet, a három ország esetében. A „Hármak” integrálásánál azonban arra is vigyázni szeretnének, hogy ez ne hozzon létre újabb törésvonalat, tartós és ellenséges megosztottságot Európa keleti és nyugati fele között.

–379–E.–

Lássa:

II. Területi Főosztály

Elemző és Tájékoztató Főosztály

Biztonságpolitikai és Leszerelési Főosztály

Európai Integrációs Főosztály

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignók*⁸⁰⁹

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 79. d.

⁸⁰⁹ Kézírással.

123.
1991. november 18.

Gecse Attila madridi magyar nagykövet feljegyzése a NATO
római tanácskozásának spanyol értékeléséről

Magyar Köztársaság Nagykövetsége
Embajada de la Republica de
Hungria en España

Angel de Diego Roldan, 21
Telefono 413 70 71
28016 Madrid

64/Szt

Szigorúan titkos!
Érvényes: 1992. november 18.
Madrid, 1991. november 18.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Követség: 1 példány
Előadó: Markó József
Gépelte: Mészáros A.né

Tárgy: A NATO november 7–8-i római tanácskozásának értékelése

A római NATO „csúcson” – az azt megelőző viszonylagos nézeteltérések, lényeges kérdéseket érintő viták ellenére – az egység nyert megerősítést a szövetség jövőbeni céljait, stratégiáját és az ehhez rendelt eszközöket tekintve. A NATO továbbra is a tagállamok és Európa biztonságának legfőbb letéteményese és szervezeti kerete. A megváltozott nemzetközi valósághoz igazítva csökken a szövetség katonai jellege és erősödik politikai súlya és szerepe. A NATO léte változatlanul indokolt, bár a külső fenyegetés helyébe az ismert európai destabilizációs tényezők és válságzónák (pl. a volt Szovjetunió belső folyamatai) léptek.

A tárgybani tanácskozás megerősítette az Egyesült Államok súlyát és szerepét Európa biztonságának garantálásában. Nélkülözhetetlen jellege mellett az atlanti kötelék és befolyás megőrzése ellensúlyt jelent arra az esetre is, ha bármelyik európai

hatalom (név nélküli utalás Németországra) törekedne nem kívánt szerepre. Az USA kétségtelen vezető súlya ugyanakkor a legláthatóbb bizonyítéka annak, hogy a védelem területén az EK, illetve Európa alig tett meg utat az egység felé.

A NATO római csúcsa nem hozott újabb akadályokat az EK politikai uniójának építését, az önállóbb európai biztonság és védelem kialakításának lehetőségét tekintve. A fenti területen előrelépést kívánó EK országok számára ez a legfontosabb, hiszen a következő hónapokban Maastrichtban legfeljebb csak a politikai unió elveinek deklarálására kerülhet sor, míg a megvalósítás hosszabb időszak kérdése. Egyelőre távolról sem világos, hogy a politikai unió megteremtését támogató országok készek e vállalni az ezzel elkerülhetetlenül együtt járó növekvő védelmi költségvetést. A jelenlegi Európából hiányozni látszik az az elhivatottság és készség, hogy az Egyesült Államokhoz hasonló hatalmi centrummá váljon, még ha gazdasági ereje ezt lehetővé is tenné. Az európai építés során következő, hosszú periódust jelentő átmeneti időszakában nélkülözhetetlenek a NATO és az USA biztonsági garanciái.

A római csúcs egyik fontos döntése a volt VSZ tagországok felé való nyitás szándéka, az intézményes kapcsolatok kialakítása, a demokratikus berendezkedésű térségbeli országok biztonságának fokozott mértékű garantálása. Ez nem ütközik a NATO területi elve hatályának fenntartásával. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a szövetség bővítése nélkül a NATO alig nyújthat teljes biztonsági garanciákat a szóban forgó országoknak. A NATO léte önmagában is visszatartó, elrettentő erő és tényező a Szovjetunió utódállamainak, vagy a még kialakulatlan új centrumnak esetleges térségbeli aspirációt tekintve, de ez hosszabb távra nem megnyugtató megoldás az érintett országok számára. A végleges biztonsági garanciákat az egységes európai biztonsági és védelmi rendszer kialakítása hozhatja meg, ami csak fokozatos ütemben a NATO súlyának és befolyásának rovására valósulhat meg.

Egyelőre azonban csak a NATO jelent hivatkozási pontot az európai biztonság tekintetében. Az EBEÉ hosszú távon sem látszik olyan szervezeti, intézményi keretnek, amelyre alapozni lehetne a kollektív európai biztonságot. Mindezeket figyelembe véve Spanyolország elégedett a november 7–8-ai NATO tanácskozás eredményeivel. Említést érdemel, hogy a fenti csúcs megítélése nézeteltéréseket keltett Franciaország és Spanyolország között. A spanyol kormány egyetért a NATO politikai jellegének és szerepének erősítésével, valamint azzal is, hogy az önálló európai védelem felé vezető konkrét lépések hosszú ideig az atlanti szerződést kiegészítők legyenek, kerüljék a felesleges és költséges párhuzamosságokat. A fentiekhez kapcsolódóan és ezekkel összhangban Spanyolország még nem hozott végleges döntést az ún. német–francia erőiben való részvételére, de az minden jel szerint negatív lesz. A kezdeti spanyol hivatalos állásfoglalásokhoz mérten ez mindenféleképpen változást jelent a kezdeményezés megítélésében és hatással lehet a biztonságpolitika és

a védelmi gyakorlat terén eddigi teljes spanyol–francia nézetazonosságra. A spanyol politikai és katonai vezetésben a római NATO tanácskozás eredményei azt is erősítik, hogy Spanyolországnak részt kell vállalnia a szövetség gyorshadtestében. E mellett arra is ösztönzően fog hatni, hogy minél előbb befejeződjenek a tárgyalások a NATO és Spanyolország között még megkötésre váró két együttműködési egyezményt tekintve /a Gibraltári térség védelme, illetve a spanyol felségterület NATO általi igénybe vétele/. Spanyolország továbbra is érdekelt kapcsolatainak és együttműködésének erősítésében az atlanti szerződéssel, de elkötelezett támogatója az önálló európai védelem lehetőség szerinti ütemű kiépítésének is.

*Aláírás*⁸¹⁰

(Dr. Gecse Attila)
nagykövet

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 79. d.

⁸¹⁰ Kézírással. Gecse Attila (1949–) 1971-től a Külügyminisztérium sajtófőosztályának munkatársa. 1974-ben a lisszaboni magyar nagykövetség sajtó, kulturális és konzuli ügyekkel foglalkozó attaséja, majd III. és II. titkára. 1979-től az MSZMP KB Külügyi Osztályának munkatársa, majd helyettes vezetője lett. 1989-ben kinevezték Magyarország spanyolországi nagykövetének. 1993-tól a Külügyminisztérium Diplomáciai Információs Főosztályának munkatársa, majd 1994-től a Dél-Európával foglalkozó Területi Főosztály vezetője. 1995-től nagykövet Olaszországban, Máltán és San Marinóban. 1999-től a Külügyminisztérium Fegyverzetellenőrzési és Biztonságpolitikai Főosztályának vezető főtanácsosa.

124.
1991. november 29.

Rejtjeltávirat Hágából. A holland Külügyminisztérium
tanácsadójának ajánlása a kelet-közép-európai országok „kvázi”
társult viszonyára a NATO-hoz

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség Hága
Azonosító: HGA20205
Érkezett: 91. 11. 29. 13.15
Készítette: PI
Ellenőrizte: *Szignó*⁸¹¹

46, 29, 41, 45, 44, 24, 13, 28

Van Stadten, leideni egyetemi tanár, a holland Külügyminisztérium külső, tudományos bázisaként működő, „béke és biztonsági tanácsadó bizottságának” elnöke kifejtette:

A tanácsadó bizottság Kelet-Európával kapcsolatos új ajánlása, amely még a római NATO-csúcsértekezlet előtt készült el, de csak a napokban válik a két, illetékes holland miniszter jóváhagyása után hozzáférhetővé, két területen javasol előrelépést a NATO-államok és a kelet-európai országok viszonyában. Egyrészt kilátásba helyezi a NATO-alapszerződés 4. cikke érvényességének kiterjesztését a kelet-európai országokra, ami azt jelenti, hogy válsághelyzetben kötelező lesz a konzultáció a kelet-európai országokkal is. Ez jelentős tartalmi együttműködésre adna módot. A kötelező segítségnyújtást előíró 5 cikk hatálya azonban egyelőre nem terjeszthető ki a kelet-európai országokra, mivel „de facto” teljes jogú tagságot eredményezne. A tanulmány másik fontos javaslata a kelet-európai országok bekapcsolása a NATO infrastruktúrájába, ami különösen a légvédelem terén lenne előnyös ezen államok számára. Az anyag nem mondja ki, ennek két együttműködési területnek a kiterjesztésével a kelet-európai országok gyakorlatilag a NATO társult tagjává válnának.

⁸¹¹ Kézírással.

Nagy probléma, hogy az a „kvázi társult viszony” mely kelet-európai országokra terjedjen ki. Az Egyesült Államok a térséget továbbra is egységes egészként kezeli, amit megkönnyít, hogy a Szovjetunió helyén keletkező köztársaságok is társulni szeretnének a NATO-hoz. A közép-kelet-európai „hármás” külön kezelését az amerikaiak egyelőre határozottan ellenzik. Arra számítanak, hogy Románia és Bulgária is egyre inkább felzárkózik a „hármashoz” a Nyugattal való kapcsolattartás terén is. Az EK-hoz is tartozó NATO államok hajlanak ugyan a „hármás” elkülönült elbírálására, de álláspontjuknak nem képesek érvényt szerezni. Érthetetlen az USA azon törekvése is, hogy a biztonságpolitikai, együttműködési struktúrákat legszívesebben először a három balti állammal próbálná ki, annak ellenére, hogy területükön szovjet csapatok állomásoznak, s még nincs külön pénznemük. A NATO együttműködés kiterjesztése terén nem érvényesül egyelőre sem a földrajzi közelség elve, sem pedig a fejlettségbeli különbségek elismerése.

– 473–

Lássa:

II. Területi Főosztály

Biztonságpolitikai és Leszerelési Főosztály

III. Területi Főosztály

I. Területi Főosztály

VIII. Területi Főosztály

Európai Integrációs Főosztály

Európai Együttműködési Főosztály

Nemzetközi Szervezetek Főosztálya

Intézkedtem: *Szignó*

Láttam: *Szignók*⁸¹²

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 79. d.

⁸¹² Kézírással.

125.
1991. december 3.

Rejtjeltávirat Varsóból. A lengyel Külügyminisztérium álláspontja
a NATO-hoz fűződő kapcsolatáról

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség Varsó
Azonosító: VAO00827
Érkezett: 91. 12. 03. 18.17
Készítette: PL
Ellenőrizte: Szignó⁸¹³

Azonnal

*Tárgy: Lengyelország álláspontja a NATO-hoz fűződő viszonyáról*⁸¹⁴

41

A KÜM a Lengyelország és a NATO kapcsolatairól a következőkben foglalható össze:

Bár a Visegrádi Hármaknak az Észak-atlanti Szövetséghez fűződő viszonya kapcsolatokra vonatkozó állásfoglalása nem találkozott a NATO egyértelmű reagálásával, elvileg továbbra is ez a dokumentum tekinthető mérvadónak. A cél ennek pontosítása, konkretizálása lehetne, esetleg más módszerekhez való folyamadás, az Észak-atlanti Szövetség „kész helyzet elé állítása”.

A NATO-hoz való viszonnal kapcsolatos elgondolások az összeurópai biztonsági rendszer jövőjével kapcsolatos elképzelésekkel együtt folyamatosan változnak. A három ország álláspontja ebben a kérdésben gyakorlatilag azonos vagy nagyon hasonló, s összefügg azzal a kérdéskörrel, hogy a jövőben az európai biztonság garantálásában milyen szerep jut a NATO-nak, vagy – megváltozott szerepkörrel – a Nyugat-európai Uniónak, illetve esetleg az Európai Közösségeknek.

⁸¹³ Kézírással.

⁸¹⁴ Kézírással.

Az Észak-atlanti Együttműködési Tanács december 20-i ülésére való felkészülésre tett lengyel javaslatról november 25-i 291. sz. másutasban jelentettünk.

Jelezzük, hogy Janusz Onyszkiewicz⁸¹⁵ honvédelmi miniszter-helyettes és Andrzej Towpik⁸¹⁶ külügyminisztériumi főosztályvezető jelenleg folytatnak megbeszéléseket Brüsszelben a NATO képviselőivel.

A témával kapcsolatos publikus anyagokat faxon küldjük.

–301–E.–

Lássa:

III. Területi Főosztály

Intézkedtem: *Szignók*

Láttam: *Szignók*⁸¹⁷

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 79. d.

⁸¹⁵ Janusz Adam Onyszkiewicz (1937–) lengyel matematikus, politikus. A lengyel honvédelmi miniszter helyettese 1990 és 1992 között. Lengyelország honvédelmi minisztere 1992. július 11. és 1993. október 26., valamint 1997. október 31. és 2000. június 16. között.

⁸¹⁶ Andrzej Towpik (1939–) lengyel diplomata, külügyminisztériumi főosztályvezető 1990 és 1997 között, majd Lengyelország nagykövete az ENSZ mellett, és állandó képviselő a NATO brüsszeli központjában.

⁸¹⁷ Kézírással.

126.
1991. december 11.

Csejtei István hágai nagykövet jelentése a Nyugat-európai Unió
fejlesztésének lehetőségeiről

Magyar Köztársaság Nagykövetsége
Embassy of the Republic of Hungary

Hogeweg 14.
2585 JD the Hague/Scheveningen

61/SZT/1991.

Hága, 1991. december 11.

Érvényesség: 1 év
Szigorúan titkos!
Készült: 3 példányban
Központnak: 2 példányban
Követségen: 1 példányban
Gépelte: Kecskemétiné

Tárgy: A Nyugat-európai Unió továbbfejlesztésének előtérbe kerülése a maastrichti csúcstalálkozó kapcsán

Wimvan Velzen⁸¹⁸, a holland Kereszténydemokrata Párt⁸¹⁹ (CDA) elnöke, a holland parlament felsőházának tagja (Első Kamara) 1991. december 8-án, vasárnap maastrichti beszélgetésünk során kifejtette az alábbiakat.

1. A nem EK tagállamok Európai Politikai Együtműködésben való, jövőbeni részvételére vonatkozóan a mostani csúcstalálkozón nem várható semmilyen előrehaladás. Az EK-országokat a december 9–10-i, maastrichti „csúcson” az egymásközi, „európai uniós” fejlődés teljesen leköti. Az EK kibővítésével való foglalkozás intéz-

⁸¹⁸ Wilhelmus Gijsbertus van Velzen (1943–) holland politikus. A Kereszténydemokrata Párt (CDA) elnöke 1987. január és 1994. március között.

⁸¹⁹ A holland Kereszténydemokrata Párt (Christen-Democratisch Appèl – CDA) 1977-ben jött létre három párt egyesüléséből.

ményes módon megindult ugyan, s az Európai Bizottság létrehozta első, a kibővítéssel foglalkozó munkabizottságát, az EK figyelmének középpontjában azonban még viszonylag sokáig az EFTA-államok állnak majd. Az USA-nak és a többi nem EK-tagállam NATO-országának nehezen Magyarország felé, mint a NATO-állam Törökország vagy Norvégia irányába. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy pl. Norvégia egyelőre nem is nagyon igényli az „EPC”-ben való együttműködést.

2. Az a másik magyar törekvés, ami a Nyugat-európai Unióhoz való közeledésben nyilvánul meg, Maastrichtban egyelőre még szintén nem kap zöld utat. Várhatóan már most Maastrichtban elhatározzák viszont, hogy a nem a Nyugat-európai Unióhoz (NYEU) tartozó EK-államok, azaz Görögország és Dánia rövid időn belül beléphetnek a NYEU-ba. Azok az európai NATO-tagállamok pedig, amelyek az EK-nak sem tagjai, mint Törökország és Norvégia, társulási tagságot kaphatnak a NYEU-ban, ha igénylik. A három közép-kelet-európai ország NYEU-hoz való társulása egyelőre azért nem kerül napirendre, mert ez a közeledés számukra várhatóan lassú, fokozatos lesz. Ennek a folyamatnak a kimenetele e három ország belső stabilitásának alakulásától, az egymásközi együttműködésük fejlődésétől és az egész térség biztonságpolitikai helyzetének alakulásától függ majd.

3. A maastrichti csúcstalálkozó fő tétje az, hogy föderatív irányba fejlődik-e tovább az európai integráció, vagy megreked – az Európai Gazdasági és Pénzügyi Unió elérése ellenére – a csupán gazdasági téren megvalósuló egységesülésnél. Erre a kérdésre a „csúcs” kezdete előtt optimista válasz adható: fokozatosan és lépésről lépésre a föderális irányú fejlődés nyer teret. A maastrichti „végeredmény” megítélésénél azonban nagyon gyakorlatiasan kell eljárunk: az integráció eddig is csak kis lépésekkel fejlődött, s most sem várható látványos „előreugrás”. Ezen a csúcstalálkozón is csak az véglegesíthető, ami reális, és ami megérett a megoldásra. A föderális Európa megizmosításához sok időre és nagy türelemre van szükség. Ez a folyamat természeténél fogva lassú, ellentmondásos, stagnálási periódusokkal terhelt és többsebességű (pl. az EMU⁸²⁰ terén). A „csodavárók” mindig csalódnak, de ezúttal nem lesz okuk arra, hogy „megkongassák a vészharangot”, önmagában az Európai Gazdasági és Pénzügyi Unióról szóló szerződés elfogadása is óriási eredmény Maastrichtban.

4. A holland EK-elnökséget a maastrichti csúcsertekezlet előkészítésével kapcsolatban ért bírálatok alaptalanok. Általánosan elismert tény, hogy a holland nemzeti álláspont „integration minded” beállítottságú, s hogy a hollandok ebben a félévben

⁸²⁰ Az Európai Gazdasági és Monetáris Unió – EGMU (Economic and Monetary Union of the European Union – EMU) az Európai Unió tagállamainak a monetáris együttműködés elmélyítésére irányuló tevékenységeinek összessége. A Maastrichti Szerződéssel jött létre 1992-ben.

az „elmélyítés” terén intelligens és szorgalmas munkát végeztek. A kompromisszumok nem Hollandia elnöki ügyetlensége miatt jönnek nehezen létre, hanem amiatt, hogy Nagy-Britannia, Franciaország, Spanyolország, Görögország és Dánia elég sok témakörben – külön-külön és együttesen – a többségi véleménytől eltérő álláspontot foglalnak el, azaz konkrét akadályokat gördítenek a megállapodás útjába. A sok eltérő érdek összehangolásában és a „legnagyobb közös osztó” megtalálásában a hollandok ebben a félévben hatékonyan működtek. A holland elnökség nevéhez fűződik már eddig is pl. az Európai Gazdasági Térségről (EES=EER) szóló megállapodás az EK és az EFTA tagállamai között, s a három közép-kelet-európai országgal létrejött „Euro-szerződések” aláírása. Az integrációs folyamat nem lineárisan, hanem lökés-szerűen fejlődik, s általában nem a hosszú kormányközi konferenciák eredményeként, hanem a történelmi fejlődés kényszerítő nyomásának engedve. Ebből a szempontból a holland elnökség viszonylag szerencsés időszakra esik: Maastricht jelentős, pozitív „lökést” ad majd, amelyhez hasonlóra évek óta nem került sor az EK legújabb történetében. Másfelől a történelmi változások előrelendítő hatása is jobban érzékelhető ezekben a napokban, mint az utóbbi 2–3 évben bármikor. Maastricht több területen teljesen új fejlődési folyamatokat indít el, s ennek a „lökésnek” a hatása akár egy évtizedig is érzékelhető lesz (pl. az EMU terén is).

II.

A holland védelmi minisztérium vezető munkatársai 1991. december 7-én, szombaton Maastrichtban kötetlen beszélgetés formájában kifejtették: a holland védelmi minisztérium számára irritáló Hans van den Broek holland külügyminiszternek az a törekvése, hogy biztonságpolitikai kérdésekben hajlamos teljesen figyelmen kívül hagyni a védelmi minisztérium álláspontját, s hogy mindent az egyoldalú és egysíkú NATO-elkötelezettség szemüvegén keresztül néz. A jelenlegi, biztonságpolitikai realitások azonban bonyolultabbak a miniszter leegyszerűsítő és a hidegháborús korszakból öröklött atlantizmusánál. A NATO szerepe védelmi közösségként természetesen fennmarad, de a jelenlegi összképben nem a NATO az új és a dinamikus elem, hanem az EK védelmi dimenziójának kifejlesztése, azaz más szóval a Nyugat-európai Unió. Van den Broek gyanakvása és „oldalvágásai” a Nyugat-európai Unióval szemben gyengítik Hollandia pozícióját ebben a rendkívül fontos, újonnan lábra kapó szervezetben, amelyben a külügyminiszterek és a védelmi miniszterek egyenrangúan és egymás mellett vesznek részt. A NYEU egyik nagy előnye épp abban van, hogy közvetlen kapcsolatot biztosít a külpolitikai és a védelmi elem között: a külpolitikai döntések katonai következményeinek levonása azonnal megkezdhető ugyanazon szervezet keretében. A jugoszláviai „história” is mutatja, hogy különösen a válság-menedzsment terén alapvető fontosságú, hogy ne csak külpolitikai irányel-

vek álljanak rendelkezésre, hanem az azok végrehajtásához, sőt kikényszerítéséhez szükséges katonai erő is. Holland részről abban reménykednek, hogy a közép-kelet-európai országokkal a NYEU keretében beinduló párbeszéd sokkal konkrétabb és gyümölcsözőbb lesz, mint amelyet a kiszélesített Észak-atlanti Tanács december 20-ra tervezett, de meglehetősen általánosnak ígérkező összefüvetele ígér. A NYEU megengedheti magának pl. azt is, hogy kiemelten foglalkozzon a „visegrádi hármas-sal”, ami viszont a NATO-nak a globális összefüggések miatt nagyon nehezebbre esik. Biztonságpolitikai téren nehezebb ugyan a „hármas” elkülönített, preferált kezelése, mint gazdasági területen, azonban erre mégis előbb-utóbb szükség lesz. A Nyugat-Európával való együttműködésnek még hosszú távon is különböző fokozatai lesznek Kelet-Európában, s ennek védelmi téren szintén tükröződnie kell. Tekintettel az EK-ba történő későbbi belépés perspektívájára is, a NYEU hosszabb távon fontosabb és gyakorlatiasabb partnerré válhat a „hármas” számára, mint az ugyan alapvető funkciókat ellátó, de a NATO térségen kívüli témaköröket illetően teljesen „béna” Észak-atlanti Szövetség.

*Aláírás*⁸²¹

(Dr. Csejtej István⁸²²)

nagykövet

*Aláírás*⁸²³

Dr. Jeszenszky Géza Külügyminiszter Úr
Külügyminisztérium
Budapest

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 80. d.

⁸²¹ Kézírással.

⁸²² Csejtej István 1969–1973 és 1977–1981 között a hágai nagykövetségen beosztott diplomata. 1986 és 1988 között a Külügyminisztérium Kulturális és Tudományos Főosztályát vezette. 1988-ban madridi rendkívüli és meghatalmazott nagykövet, 1989-től 1993-ig hágai nagykövet. 1993 és 1994 között a II. Területi Főosztály vezetője, majd 1995 és 2000 között tel-avivi nagykövet.

⁸²³ Kézírással.

127.
1991. december 16.

A Külügyminisztérium közleménye Magyarország és az Európai Közösség társulási megállapodásának aláírásáról

Antall József miniszterelnök, valamint kíséretében Jeszenszky Géza külügyminiszter és Kádár Béla, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere 1991. december 16–17-én Brüsszelben részt vett az Európai Közösség tanácskozásán. Magyar részről Antall József aláírta a Magyar Köztársaság és az Európai Közösség társulási megállapodását, ezzel Magyarország az EK társult tagjává vált.

Az aláírás alkalmával a történelmi megállapodást méltatva Antall József rámutatott a társulás abból a szempontból való nagy jelentőségére, hogy az EK-társág a magyar exportnak csaknem a felét fogadja. Különösen fontos, hogy a Közösség az aszimmetrikus megoldással az első esztendőben biztosítja a magyar ipar és mezőgazdaság védelmét a fokozott versenytől. Hangsúlyozta a társulásnak azt a kulcsfontosságú elemét, hogy Magyarország – a „Visegrádi Hármas” másik két tagjával együtt – elérte, hogy e társulásban benne foglaltatik a Közösséghez való teljes jogú tagként való jövőbeli csatlakozás lehetősége.

Magyar Külpolitikai Évkönyv 1991. 393–394. o.

128.
1991. december 20.

Magyarország együttműködési lehetősége a Nyugat-európai Unióval a maastrichti csúcstalálkozó után

Leszerelési Küldöttség
Bécs

40/Sz. T./1991

Szigorúan titkos!
1991. december 20.
Készült: 3 pl-ban
Kapja:
2 pl Központ
1 pl Saját

Tárgy: Együttműködésünk a Nyugat-európai Unióval a maastrichti csúcstalálkozó után

Az Európai Közösség maastrichti csúcstalálkozója, véleményem szerint, új helyzetet teremtett Magyarország számára a nyugat-európai védelmi szervezetekhez való kötődés lehetőségeit illetően. A csúcstalálkozónak az a döntése, amely a Nyugat-európai Uniót közvetlenül az Európai Közösséghez csatolta és egyben alanyi jogává tette az EK minden tagjának a NYEU-ban való tagságot is, megnyitotta az utat a három közép-európai ország előtt a NYEU-val való szoros együttműködés előtt.

Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy EK tagságunk automatikus tagságot jelent majd a NYEU-ban is. Ez de facto tagságot jelent a NATO-ban is, hiszen a NYEU tagországai egyben tagjai a NATO-nak is és általuk vállalt segítségnyújtás rajtuk keresztül köti azokat a NATO-tagországokat is, akik a NYEU-nak nem tagjai. Biztonsági garanciákat tekintve a NYEU még tovább is megy a NATO-nál, hiszen a Washingtoni Szerződés V. cikke csak automatikus konzultációkat, míg a Brüsszeli Szerződés V. cikke automatikus segítségnyújtást követel meg tagjaitól.

Úgy gondolom azonban, hogy a maastrichti döntés megnyit bizonyos lehetőségeket előttünk még a teljes jogú EK tagság elérése előtti időszakban is. Ha ugyanis a teljes jogú társult tagság automatikusan a NYEU tagság lehetőségét is jelenti, akkor

joggal állíthatjuk, hogy az EK társult tagságnak NYEU „társult tagságot” is kellene jelentenie, ahogy ezt a nem EK-tag NATO-tagok számára lehetővé is teszik.

Egy ilyen felvetésnek párosulnia kellene azzal az igényünkkel is, hogy társult tagságunk terjedjen ki az EK politikai konzultációiban való „társult tagságra” is. A két igény szorosan összefügg és együtt prezentálható. Felvetésünk első menetben bizonyosan nem találna kedvező fogadtatásra az EK tagországok jó néhányának fővárosában. Meggyőződésem azonban, hogy – amint NATO tagságunk kérdése is egyfajta „érési folyamaton” megy keresztül – ez a felvetés is idővel reális lehetőséggé válna. Annál is inkább, mert míg a gazdasági területen az EK joggal érvelhet azzal, hogy a magyar gazdaság nem kompatibilis az EK országokéval, addig a politikai egyeztetés területén az ehhez hasonló érv nem állja meg egy pillanatig sem a helyét, hiszen a magyar politika máris kompatibilis az EK politikájával. A védelmi együttműködésben, természetesen, legalább olyan sok akadályt kellene legyőzni és változtatást végrehajtani, mint a gazdaságban, a NYEU előnye a NATO-val szemben ebben az összefüggésben azonban éppen az, hogy a NYEU-nak nincs integrált katonai védelmi rendszere, amelybe a magyar haderő kétségtelenül képtelen lenne integrálódni. A NYEU a NATO-t mintegy háttérként használja, a mi esetünkben pedig biztonsági garanciák nyújtásáról lenne csak szó, amihez nem szükséges a haderők kompatibilitása. Másrészt teljes joggal érvelhetnénk azzal, hogy társult NYEU tagságunk nagymértékben elősegítené haderőnk kompatibilitásának megteremtését is.

*Aláírás*⁸²⁴

Dr. Gyarmati István
nagykövet

Dr. Jeszenszky Géza Külügyminiszter Úr
Külügyminisztérium
Budapest

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 80. d.

⁸²⁴ Kézírással.

III. MAGYARORSZÁG KAPCSOLATAI A SZOMSZÉDOS ORSZÁGOKKAL ÉS A HATÁRAINKON TÚL ÉLŐ MAGYAROKKAL

III.1. MAGYARORSZÁG ÉS A CSEH ÉS SZLOVÁK SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG KAPCSOLATAI

129.
1991. január 24.

Rejtjeltávirat Prágából. Marián Čalfa, a csehszlovák kormányfő
levele Antall Józsefnek a Bős–Nagymarosi Vízlépcső megépítéséről

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Prága
Azonosító: PRG20395
Érkezett: 1991. 01. 24. 17.32
Készítette: Ta.
Ellenőrizte: *Szignó*⁸²⁵

41, 40, 37, 05

Ma, kérésére hivatalában felkerestem Emilián Vošický urat, a szövetségi kormány-
hivatal külügyi főosztályvezetőjét. A látogatásra adott alkalmat, hogy átadta Čalfa
miniszterelnök Antall Józsefhez intézett levelét.

A levél – melyet első adandó alkalommal felterjesztek – a szövetségi kormány
Bős–Nagymarossal kapcsolatos ezúton már ismertetett állásfoglalását ismerteti. Az
eddig, ezúton jelentettekhez képest új információt nem tartalmaz.

A találkozó valódi oka inkább az volt, hogy Vošický úr jelezze: Čalfa szívesen
látogatna el – érvényes és megerősített meghívása alapján – hazánkba. Az itteni
elképzelések szerint erre az egy-, esetleg kétnapos találkozóra március első felében

⁸²⁵ Kézírással.

kerülhetne sor. A látogatás nem csupán a két miniszterelnök megbeszéléseire adna lehetőséget, de jó alkalom lenne más vezetők találkozájára is.

Az itteni szándék az, hogy a delegáció tagja lenne Vales⁸²⁶ miniszterelnök-helyettes úr is, aki a SZU-ból francia közreműködéssel esetleg beszerezhető energiahordozókról tárgyalna magyar partnerével. (A franciák jelezték: örömmel vennék a közös magyar–csehszlovák fellépést.) Tagja lehetne a delegációnak Vavroušek⁸²⁷ miniszter úr is. A szövetségi kormány ezzel is kimutatná, hogy nem „adta ki” a szlovákoknak a bösi ügyet. Szóba került, hogy a szlovák kormány tagjai közül is meg lehetne hívni egy miniszter, akinek a kompetenciájába a kisebbségi kérdés tartozik. (Ez Snopko⁸²⁸, kulturális miniszter lehetne.)

A fentiekből látszik, miről szeretnének tárgyalni:

1. kétoldalú gazdasági kapcsolataink,
2. közös fellépés az energiaellátás terén,
3. Bős,
4. nemzetközi kérdés.

Kérem, mielőbb közöljék, megfelelne-e Antall József miniszterelnöknek március első fele.

A szövetségi kormány részéről egyértelmű érdeklődés tapasztalható az együttműködés minőségi megújítása iránt. Nekünk is érdekünk, hogy Bős, a nemzetiségi kérdés kapcsán többet érintkezzünk magas szinten a rugalmasabb szövetségi szervekkel, mint az önmagát mindenekelőtt „szlováknak és nemzetinek” deklaráló pozsonyi kormánnyal.

Lássa:

III. Területi Főosztály

Világkiállítás–Vízlépcső miniszteri biztos

Határon túli magyarsággal foglalkozó Főosztály

A Miniszter Kabinet Irodája

Látta: *Szignó*

Intézkedett: *Szignó*⁸²⁹

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 16. d.

⁸²⁶ Václav Valeš (1922–2013) az 1960-as években vegyipari miniszter, a prágai tavasz alatt külkereskedelmi miniszter, majd 1990. április 2. és 1992. július 8. között Csehszlovákia miniszterelnök-helyettese volt.

⁸²⁷ Josef Vavroušek (1944–1995) 1989-ben a bársonyos forradalom egyik vezetője, 1990 júniusa és 1992 júniusa között Csehszlovákia környezetvédelmi minisztere volt.

⁸²⁸ Ladislav Snopko (1949 –) szlovák politikus. 1990. március 29. és 1990. június 26. között a Nemzeti Megegyezés Kormányában vezette a kulturális tárcát. Ezt követően, 1990. június 27. és 1992. június 24. között szlovák kultuszminiszter volt.

⁸²⁹ Kézirással.

130.
1991. február 1.

Boros Jenő pozsonyi főkonzul megbeszélése Robert Zelenyvel,
a szlovák Nemzetközi Kapcsolatok Minisztériumának
miniszterhelyettesével a szlovák kormányfő magyarországi
látogatásáról

Magyar Köztársaság Főkonzulátusa

18/SZT/1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig!
Pozsony, 1991. február 1.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Saját: 1 példány
Előadó: Váradi Lajos
Gépelte: Bárányné

Tárgy: A szlovák vezetők magyarországi tárgyalásaira vonatkozó szlovák elképzelések

Külügyminisztérium
Budapest

A szlovák kormányfő budapesti látogatásának előkészítése érdekében felkeresett R. Zeleny⁸³⁰, a Nemzetközi Kapcsolatok Minisztériumának miniszterhelyettese, és tájékoztatott azokról a kérdésekről, amelyeket a szlovák fél a találkozón fel kíván vetni.

A beszélgetés alapján az a benyomás alakult ki, hogy a szlovák fél nagy jelentőséget tulajdonít a látogatásnak. „Nem csak politikailag, de gazdaságilag is kölcsönösen érdekeltek vagyunk abban, hogy a világ lássa, tudunk együttműködni” – mondotta a miniszterhelyettes. (Ennek az igénynek a Nyugat az utóbbi napokban újra hangot is adott és Dienstbier külügyminiszter útján eljuttatta a szlovák vezetőkhez.)

Ezért az utóbbi napokban igyekeztek a tömegtájékoztatási eszközöket is visszafogni, s azokat a kérdéseket, amelyek az ellentéteket éleznék a két ország között, hát-

⁸³⁰ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

térbe szorítani. Így például „nem csináltak ügyet” Bábi volt komáromi iskolaigazgató magyarországi kitüntetéséből sem, a rájuk nehezedő nyomás ellenére a látogatáson túl figyelembe vették, hogy nem kormánykitüntetésről van szó. Szeretnék, ha Magyarország is hasonlóképpen viszonyulna a találkozóhoz és az újságokban is ennek megfelelő cikkek jelennének meg Szlovákia vonatkozásában.

A találkozón át kívánják tekinteni a kétoldalú kapcsolatok alakulását. Érdekeltek az együttműködés kiszélesítésében a szlovák, illetve a magyar parlament, a politikai pártok és mozgalmak, valamint az ágazati minisztériumok között.

Üdvözlénné, ha nem csak az Együttélésnek, esetleg az FMK-nak⁸³¹, hanem a szlovák pártoknak is lenne kapcsolata megfelelő magyar partnereikkel.

A szlovák parlament elnökének jelenléte lehetővé teszi, hogy a parlamenti együttműködést konkretizálják az egyes bizottságok szintjén. Kiemelték, a külügyi bizottságok kapcsolattartásának fontosságát.

A szlovák fél javasolni fogja, hogy a felek dolgozzanak ki a jószomszédi viszonyra vonatkozó államközi szerződést, amely rögzítené az együttműködés alapelveit.

Érdekeltségüket fejezték ki a gazdasági kapcsolatok további fejlesztése, illetve a meglévő együttműködés fenntartása iránt. Javasolni fogják erre vonatkozóan kormányközi egyezmény kidolgozását. Szeretnék, ha a dollárelszámolásra történő áttérés ellenére minél több konkrét együttműködés jönne létre a két ország gazdasági szervei között. Javasolják, hogy 1991. április végéig kölcsönösen rendezzük a rubelben fennálló követeléseket.

A Bős-Nagymarosi Vízlépcső kérdésében csak az álláspontok kölcsönös ismeretetésére gondolnak, nem számolnak részletes tárgyalásokkal.

A szlovák felet láthatóan erősen nyugtalanítja a várható szovjet menekültáradat, esetleg a délről érkező román, illetve török–arab menekültek kérdése. Ezért szívesen vennék, ha a találkozón erről is szót váltanának, esetleg olyan formában, hogy a belügyminisztérium egy illetékesét delegálnák a küldöttségbe. A kezdeményezést ebben a kérdésben a magyar féltől, mint vendéglátótól várják. Első lépésként valamilyen diszkrét szóbeli megállapodás jöhetne létre a két fél között (pl. tájékoztatni fogják egymást a menekültekkel kapcsolatos lépéseikről).

Üdvözlénné, ha a találkozóról közös közleményt adnánk ki, vagy valamilyen nyilatkozatot tennénk közzé. Ebben az esetben azonban sürgősen kérik a magyar terve-

⁸³¹ Független Magyar Kezdeményezés (FMK) 1989. november 18-án Vágsellyén alakult meg. Első elnöke Tóth Károly volt, majd 1991-től A. Nagy László. 1990-ben a prágai szövetségi és a pozsonyi szlovák országgyűlésbe is sikerült bekerülnie, ezt követően több miniszterhelyetttel jelen volt az első demokratikus szlovák kormányban is. A nacionalizmus térnyerése és a rivális magyar politikai szervezetek megalakulása azonban gyengítette az FMK-t. 1992-ben az FMK Magyar Polgári Párt néven párttá alakult.

zet szövegének megküldését. Javasolják azonban, hogy minden olyan kényes kérdést kerüljünk, amely eltérő interpretációra adna lehetőséget a közvélemény vagy a külföldi sajtó részéről.

Pozitívan fogadnák, ha Mečiar miniszterelnök sajtótájékoztatón vehetne részt, (vagy) esetleg a magyar TV-ben nyilatkozhatna. Örülnének, ha a találkozó beharangozásaként valamelyik központi magyar lapban egy pozitív hangvételű cikk jelenne meg Szlovákiáról.

Bíznak abban, hogy a látogatás eredményeként, rá egy hónapra megindul a konkrét együttműködés a minisztériumok és vállalatok, valamint a politikai mozgalmak között.

*Boros Jenő*⁸³²
főkonzul

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 16. d.

⁸³² Kézírással. Boros Jenő visszatért 1990 augusztusában a Külügyminisztérium állományába, majd 1990 szeptemberétől a pozsonyi főkonzulátus vezetője.

131.
1991. február 5.

A Bős–Nagymaros Vízlépcsőrendszer problémakörének
magyar elemzése

Miniszterelnöki Hivatal
Dunai Vízlépcső Kormánybiztosa
DV-KBT-0068/1991.

Szigorúan titkos!
Készült: 8 példányban
1 példány: 1 + 5 lap
4. sz. példány

Jeszenszky Géza miniszter úrnak
Külügyminisztérium
Budapest

Tisztelt Miniszter Úr!

Átadom szíves tájékozódására a Mečiar miniszterelnök úr látogatásakor az ő oldaláról esetleg szóba hozható Bős–Nagymaros problémakör rövid elemzését, a tárgyalásokkal megbízott Mádl Ferenc miniszter úr kiinduló téziseivel együtt.

Budapest, 1991. február 5.

Tisztelettel:

*Dr. Sámsondi Kiss György*⁸³³

Melléklet:

1. Elemzés, állásfoglalás
2. Tárgyalási tézisek: előkészítő megbeszélés emlékeztetője

⁸³³ Kézírással. Sámsondi Kiss György 1990 júliusától a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer magyar kormánybiztosa volt.

Állásfoglalás a szlovák miniszterelnökkel várható megbeszélésekhez a Bős–Nagymaros ügyében

Az 1991. február 8-ra előirányzott találkozón a vendég előzetes nyilatkozatai alapján – programon kívül is – bármilyen szinten felvetheti ezt a kérdést. A január 29-i tárcaközi előkészítő megbeszélésen, az e tárgyban kijelölt tárgyalófél, Mádl Ferenc vezetésével kiinduló tézisek készültek. Ez az állásfoglalás e téziseket hivatott megindokolni és kibővíteni.

A nem hivatalosan előre jelzett szlovák álláspont (Szövetségi elfogadottsága bizonytalan, nem valószínű.)

A Bős–Nagymaros ügy megoldására vonatkozó tárgyalásokra a Cseh és Szlovák szövetségi kormánytól felhatalmazással bíró szlovák miniszterelnök a sajtóban és tudományos konferenciákon közzétett állásfoglalások alapján a magyar kormány december 20-i ez ügyben hozott határozatára a következő maion reagálhat:

Ha a magyar fél nem hajlandó az eredeti szerződés szerint, vagy annak bizonyos környezetvédelmi tényezőket figyelembe vevő módosításával hozzájárulni a bősi erőmű beindításához, akkor ellentétbe kerül a tiszta energia felhasználására és a vízi utak fejlesztésére irányuló összeurópai törekvésekkel. Kilátásba helyezik ezért – kényszerből – az ún. „C” vagy „pótmegoldás” megvalósítását, mellyel saját területükön elterelik a Dunát, ott képzik ki a duzzasztott víztárolót, és így üzembe állítják az erőművet.

Kifejezik egyben készségüket – e megoldást ideiglenesnek tekintve – a visszatérésre az eredeti szerződés feltételeihez. (Ez utóbbi hipokritikus állítás.) Természetesen a pótmegoldás költségeit a magyar félre kívánják részben vagy egészben hárítani.

Ez a zsarolás jellegű „megoldás” az eddigi vizsgálatok szerint műszakilag megvalósítható, több milliárd CSK költséggel, mintegy 3 év alatt. Esetleges megvalósítása a Duna vízmegosztásának a kulcsát szlovák kézben hagyná, így nemcsak abszolút hátrányt jelentene hazánknak, hanem hosszú távú mérgezettséget és kiszolgáltatottságot a kétoldalú kapcsolatokban.

A kezdeményezésre adható válasz néhány eleme:

– A javaslat csupán megismétli Adamec⁸³⁴ miniszterelnök 1989-es, később felhagyott fenyegetését.

– Kérjük a megoldás leírását és azonnal átadjuk az EK és az EP illetékes bizottságainak nemzetközi jogi vizsgálatra.

⁸³⁴ Ladislav Adamec (1926 – 2007) csehszlovák kommunista politikus. 1988. október 12. és 1989. december 10. között Csehszlovákia miniszterelnöke volt.

- Hangsúlyozzuk, hogy mi nem állítottuk befejezett tények elé a CSSZK-t⁸³⁵, a kormányhatározatban is közös megegyezéssel közös megoldást keresünk.
- Nem kaptunk még megfelelő választ ismételten átadott ökológiai aggályaink összefoglalására.
- Nem sikerült erőfeszítéseink ellenére sem megvalósítani a közös szakértői tudományos bizottságok működtetését a nyitott környezetvédelmi-műszaki kérdések eldöntésére. Várjuk hozzájárulásukat.

Egy esetleges megállapodás környezeti tényezői

Nemzetközi háttér

Az EK illetékes bizottságai felajánlották szakértői-közvetítői segítségüket. Előreláthatóan azonban közbenső megoldásra tesznek javaslatot, elsősorban politikai békebírói szerepkör feltételezésével. Más nemzetközi szervezetek (pl. a World Wide Fund⁸³⁶) egyetértenek az elhagyási szándékunkkal.

Az Európa Parlamenttől is hasonló állásfoglalás várható.

Az európai szabványok szerinti hajóút biztosítására erőteljes nyomás jelentkezik.

Cseh–szlovák belpolitika

A szlovák pártok értesüléseink szerint konszenzusra jutottak abban, hogy a vízlépcső működtetése a kisebbik rossz, segíti energetikai önállósodási törekvéseiket. Igyekeznek a környezetvédő mozgalmakat és az ezekkel egyetértő tudósokat, szakértőket háttérbe szorítani.

Hazai belpolitika

A pártok lényegében egységesek a vízlépcső elhagyási törekvésekben. Az ellenzék jelenleg azt hangsúlyozza, hogy meg kell akadályozni a kormányt egy esetleges nem megfelelő kompromisszumban. Ez adott helyzetben átsaphat ellenkező oldali kritikába, a szomszédokkal való megegyezési képtelenség hangsúlyozásába.

A vízépítő mérnökök jelentős része még a bösi vízlépcső megépítése mellett van, sokan szakmai presztízsből leveleket, előterjesztéseket írnak.

A közvélemény álláspontja ismert, az elhibázott beruházás jelképpé vált.

Bármilyen kompromisszumos megoldás csak roppant gondos, időigényes ökológiai-tudományos-gazdasági elemzés alapján jöhet létre és fogadtatható el.

⁸³⁵ CSSZSZK, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság, Csehszlovákia állam hivatalos megnevezése 1960 és 1990 között.

⁸³⁶ Természetvédelmi Világalap (World Wide Fund for Nature – WWF) 1961. szeptember 11-én a svájci Morges városában alapították. Jelenleg a világ legnagyobb civil természetvédelmi szervezete.

Bizonyos fokú megállapodási kényszer azonban fennáll, mind az EK-hoz történő közeledés, mind az érintett Duna-szakasz megoldatlan, költségemésztő problémái következtében.

A megállapodásra alkalmas időpont

Ma két tényező is hátrányos számunkra. Az öbölháború eltereli az EK és a világ figyelmét a nem közvetlenül katasztrófaveszélyes ökológiai problémákról.

Megjelenik egyben egy sajnálatos konszenzus az osztrák, a bohunicei erőmű⁸³⁷ leállítására vonatkozó igényei, és a szlovák törekvések között a bőszi vízlépcső üzembe helyezésére. A szlovák fél – sajtóközlemények szerint – akkor hajlandó tárgyalni a leállításról, ha Ausztria segít rábeszélni a MK kormányát lényegi engedményekre a bőszi üzembe helyezésnél.

Mindkét tényező a végleges megállapodás nem túl hosszú időre történő kitolását indokolja, a közös előkészítés azonnali sürgős elindításának a hangsúlyozásával.

Budapest, 1991. február 4.

*Dr. Sámsondi Kiss György*⁸³⁸

Emlékeztető a BNV ügyében 1991. január 29-én tartott megbeszélésről

Résztvevők:

Mádl Ferenc

Siklós Csaba

Keresztes K. Sándor

Sámsondi Kiss György

Szokai Imre

Valki László⁸³⁹

⁸³⁷ Apátszentmihály (Buhenice) közelében lévő atomerőművet 1952-ben kezdték meg építeni. 1972 és 2008 között üzemelt, évente átlagosan 12000 ezer GWh elektromos áramot termelt.

⁸³⁸ Kézírással.

⁸³⁹ Valki László (1941–) nemzetközi jogász, tanszékvezető egyetemi tanár. 1989-től 1990-ig a Németh Miklós vezette Minisztertanács Tanácsadó Testületének a tagja. 1990-ben szakértőként vett részt a magyar–szovjet csapatkivonási tárgyalásokon. 1993 és 1997 között a magyar fél egyik képviselője a Hágai Nemzetközi Bírószágon a Bős–Nagymarosi Vízlépcsővel kapcsolatos perben. 2007 és 2009 között a miniszterelnök kül- és biztonságpolitikai tanácsának az elnöke volt.

Király Miklós⁸⁴⁰

Király Péter

Hajósy Adrien⁸⁴¹

Gilyén Elemér⁸⁴²

A megbeszélést Mádl Ferenc vezette.

A cseh és szlovák szövetségi kormány V. Mečiar szlovák kormányfőt bízta meg a magyar féllel történő kormány szintű tárgyalások vezetésével, míg a magyar kormány Mádl Ferenc tárca nélküli minisztert. A tárgyalások előkészítésében Jeszenszky Géza, Siklós Csaba és Keresztes K. Sándor miniszterek, valamint Sámsondi Kiss György kormánybiztos vesznek részt.

V. Mečiar 1991. február 8-án jön Budapestre, azonban az előzetes értesülések és a delegáció összetétele alapján ez várhatóan kormányfői látogatás lesz, a vízlépcső ügyét nem érinti. A BNV-kérdés első tárgyalásának időpontja bizonytalan.

A magyar kormány 3507/1990. (XXI. 20.) határozatának lényegét 1991. január 9-én Pozsonyban a kormánybiztos ismertette a csehszlovák kormány meghatalmazottal, ezt most diplomáciai úton is közölni kell a csehszlovák féllel.

Mádl Ferenc a határozat 2. és 3. pontja szerint foglalta össze a magyar tárgyalódelegáció mandátumát: A BNV megépítésére vonatkozó elhatározás és az ennek feltételeit rögzítő, 1977-ben megkötött csehszlovák–magyar államközi szerződés – az ökológiai követelmények figyelmen kívül hagyása miatt – hibás döntések következménye. A csehszlovák féllel folytatott tárgyalások célja az államközi szerződés közös megegyezéssel történő megszüntetése és a megszüntetés következményeinek a rendezéséhez szükséges új szerződés kötése. A magyar álláspont – az új szemléletnek megfelelően – az ökológiai értékek elsődlegességének elismerését tükrözi, az ökológiai katasztrófával fenyegető létesítmény egészét el kell ezért hagyni. Ha a tárgyalások során a csehszlovák fél valamilyen ettől eltérő megoldási módot ismertet, azt – szakmai szempontok szerint – természetesen meg kell vizsgálni, de a magyar fél a dunakiliti tározó feltöltését, a Duna elterelésével a felvízcsatorna üzembe helyezését vagy hasonló „kompromisszumos” megoldásokat nem fogadhat el. A várhatóan

⁸⁴⁰ Király Miklós (1960 –) jogász, egyetemi docens. 1990 és 1992 között a privatizációért felelős tárca nélküli miniszter kabinetfőnöke volt.

⁸⁴¹ Hajósy Adrienne, geofizikus, környezetvédő. 1991-től Mádl Ferenc tárca nélküli miniszter tudományos főtanácsadója. Dolgozott a Környezetvédelmi Minisztériumban, az Országgyűlés Környezetvédelmi Bizottságának a szakértője volt. 1996 óta az MTA Szigetközi Munkacsoportjának tudományos titkára.

⁸⁴² Gilyén Elemér (1947–) építőmérnök. 1991 és 1992-ben a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer beruházásának helyettes államtitkára a Miniszterelnöki Hivatalban.

hosszadalmas tárgyalásokat ugyanakkor meggyorsíthatja a veszteségek méltányos elszámolására mutatott készség.

A tárgyalásokon a teljes elhagyás módozatainak műszaki, pénzügyi vonzatainak ismerete szükséges, az erre vonatkozó vizsgálatokat haladéktalanul meg kell kezdeni. A felmerült ökológiai problémák tisztázásának vonatkozásában a Magyar Tudományos Akadémia és a Szlovák Tudományos Akadémia 1990 végén felújította régebbi együttműködését.

Az érintett Duna-szakaszon a hajózás kérdését meg kell oldani, az EGB IV-es hajóútosztály paramétereit biztosító megoldáshoz szükséges intézkedésekről kormány-előterjesztés készül.

Budapest, 1991. Január 31.

Összeállította: *Aláírás*⁸⁴³

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 16. d.

⁸⁴³ Nem olvasható kézírással.

132.
1991. február 22.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának
összefoglalója František Mikloško, a Szlovák Nemzeti Tanács
elnökének és Vladimír Mečiar szlovák kormányfő magyarországi
látogatásáról

Külügyminisztérium
Címzett: Wolfahrt János államtitkár úr
Budapest
Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal

Ügyiratszám: 00375/6/1991.
Előadó: Dr. Boros Ferenc⁸⁴⁴

Szigorúan titkos!

Tárgy: Feljegyzés a szlovák vezetők magyarországi látogatásáról

Tisztelt Wolfahrt úr!

Szíves tájékoztatására mellékelten megküldöm a szlovák vezetők magyarországi látogatásáról készült feljegyzést. Kérjük, hogy az abban foglalt területüket érintő kérdéseknek figyelmet szenteljenek. A látogatásból adódó konkrét feladatokról külön terv készül.

Budapest, 1991. február 22.

Tisztelettel:
*Monori István*⁸⁴⁵
főosztályvezető

⁸⁴⁴ Boros Ferenc a Külügyminisztérium főmunkatársa a III. Területi Főosztályon. I. osztályú tanácsosi rangadományozásban részesült 1991 májusában.

⁸⁴⁵ Kézirással.

Külügyminisztérium
III. Területi Főosztály
Dr. Boros Ferenc
00375/6/1991.

Érvényes: 1991. december 31.

Szigorúan titkos!
Készült: 7 példányban
Kapja:
Szokai Imre úr
Bába Iván úr
Sillár Emőke úr
Jolsvai Sándor úr
Prága
Pozsony
Saját

Feljegyzés a szlovák vezetők magyarországi látogatásáról
(1991. február 8–9.)

Február 8-9-én sor került a szlovák vezetők (František Mikloško, a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke és Vladimír Mečiar, a Szlovák Köztársaság elnöke) múlt év végére tervezett, és akkor kétszer is elhalasztott látogatására. A küldöttség kíséretében utaztak Magyarországra: Ján Čarnogurský⁸⁴⁶, a Szlovák Nemzeti Tanács első elnökhelyettese, Milan Zemko⁸⁴⁷ és A. Nagy László⁸⁴⁸, a Szlovák Köztársaság kormányának miniszterelnök-helyettese, Milan Kňažko⁸⁴⁹, a külkapcsolatokért felelős miniszter,

⁸⁴⁶ Ján Čarnogurský (1944–) jogász, szlovák politikus. 1970 és 1981 között pozsonyi ügyvédként dolgozott, elsősorban a politikai disszidensek képviseletében lépett fel. 1981-ben kizárták az ügyvédi kamarából. 1991. május 6. és 1992. június 24. között a Szlovák Köztársaság miniszterelnöke, majd 1998. október 30-a és 2002. október 15. között Szlovákia igazságügyi minisztere volt.

⁸⁴⁷ Milan Zemko (1944–2013) a Szlovák Tudományos Akadémia munkatársaként elsősorban a két világháború közötti Csehszlovákia és Szlovákia politikatörténetével foglalkozott. 1990 és 1992 között a Nyilvánosság az Erőszak Ellen (VPN) képviselőjeként a parlament alelnöke volt.

⁸⁴⁸ A. Nagy László (1948–) az 1980-as évektől részt vett a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságának munkájában. 1989 novemberében egyik alapítója a Független Magyar Kezdeményezésnek (FMK). 1991–1998-ban az FMK, majd a Magyar Polgári Párt (MPP) elnöke (1991-től). 1990-ben kooptálták a Szlovák Nemzeti Tanács képviselői közé, majd 1990 és 1992 között parlamenti képviselő és a Szlovák Nemzeti Tanács alelnöke.

⁸⁴⁹ Milan Kňažko (1945–) szlovák színész, politikus. 1992. június 24. és 1993. március 19. között Szlovákia első külügyminisztere, miniszterelnök-helyettes.

Ivan Brndiár⁸⁵⁰, a Szlovák Nemzeti Tanács Nemzetiségi, Etnikai és Emberi Jogi Bizottságának elnöke, Peter Zajac⁸⁵¹, a Szlovák Nemzeti Tanács elnökének tanácsadója.

A szlovák vezetőket fogadta Göncz Árpád köztársasági elnök, Antall József miniszterelnök, Szabad György, az Országgyűlés elnöke. Jeszenszky Géza külügyminiszter ebédet adott a küldöttség tiszteletére, majd tárgyalásokat folytatott a szlovák vezetőkkel a magyar–szlovák kapcsolatok időszerű kérdéseiről. Ezek után Szabad György, Jeszenszky Géza, František Mikloško és Vladimír Mečiar részvételével sajtókonferenciára, majd a budapesti, csehszlovák nagykövetségen baráti találkozóra került sor, amelyen magyar részről a legfelsőbb szintű meghívottak közül részt vett Göncz Árpád köztársasági elnök, valamint Szabad György, az Országgyűlés elnöke.

A látogatás másnapján a szlovák vezetők ellátogattak Békéscsabára, ahol a város polgármestere fogadta a küldöttséget s ebédet adott tiszteletükre. Vidéki programjuk keretében a küldöttség találkozott a magyarországi szlovákság helyi (megyei) képviselőivel, jelen voltak a szlovákság egyes országos szervezeteinek képviselői is. A Békéscsabára vezető útján a küldöttség rövid időre megállt Szarvason, ahol megtekintette a nem régen felújított bentlakásos szlovák iskolát.

A látogatás alapvető céljának mindkét fél azt tekintette, hogy a magyar–szlovák kapcsolatok fejlesztését a meglévő problémák és zavaró tényezők tisztázási szándékával, az új kapcsolati lehetőségek feltárásával elősegítsék annak tudatában, hogy a múltból örökölt és a rendszerváltás során felmerült nehézségeket nem lehet a vezetők egyszeri találkozásával áthidalni, viszont e találkozó jó alapokat nyújthat a kölcsönös bizalom megteremtéséhez és a meglévő konkrét kérdések megoldásához. Magyar részről a tárgyalások annak hangsúlyozása mellett folytak, hogy a magyar–szlovák kapcsolatok fejlesztésére irányuló törekvések nem irányulnak a csehszlovák szövetségi rendszer ellen, hanem részét képezik a két ország közötti kapcsolatok egészének, s a közép-európai közeledést, az Európa Ház építését szolgálják.

A tárgyalások eredményei alapvetően megfeleltek a kitűzött céloknak és elvárásoknak. A legmagasabb szinteken elhangzott álláspontok hasznosíthatók a további kapcsolatépítésben. Mindkét fél részéről konkrét javaslatok is elhangzottak az együttműködés egyes területeire. Előrelépés várható a nemzeti kisebbségeknek nyújtott anyaországi támogatás vonatkozásában, ígéret hangzott el, hogy napokon belül megkapjuk az engedélyt a pozsonyi MKR építéséhez.

⁸⁵⁰ Ivan Brndiár (1948–), a Szlovák Nemzeti Tanács Nemzetiségi, Etnikai és Emberi Jogi Bizottságának elnöke volt.

⁸⁵¹ Peter Zajac (1946 –) szlovák irodalomtudós és politikus. 1990 és 1991 között a Szlovák Pen Club elnöke, 1991 és 1992 között a Csehszlovák Tudományos Akadémia elnökségének a tagja.

A tárgyalások közvetlen, baráti légkörben folytak, s nagyon pozitív hatást tett a szlovák vezetőkre vidéki programjuk, az ottani szlovák képviselőkkel való bensőséges találkozás. Mindamellet számos kérdésben a nézetkülönbségek is megmutakoztak.

A hivatalos tárgyalások Szabad György, František Mikloško és Vladimír Mečiar találkozájával kezdődött, amelyen a szlovák küldöttség teljes létszámban vett részt. Magyar részről jelen voltak a parlamenti frakciók vezető képviselői, továbbá Fodor Gábor, az Emberi Jogi Bizottság elnöke és Jakab Mária⁸⁵² nemzetiségi képviselő.

František Mikloško részéről visszaigazolást nyertek Szabad György elnöknek a látogatás jelentőségét méltató szavai: első alkalommal kerül sor ilyen magas szintű, összetételű magyar–szlovák találkozóra, amely figyelembe véve a mai viszonyokat, történelmi jelentőségűnek is nevezhető. Szabad György elmondotta, hogy egyik legfontosabb szomszédos nép képviselőit üdvözölhetjük Magyarországon, amely néppel az évezredes együttélés hagyományaira építve fejleszthetjük tovább kapcsolatainkat. Szabad György utalt közös történelmi múltunk értékeire, népeink közös harcaira és szenvedéseire. Nem mindig voltunk kellően „okosak, bátrak” a megosztó politikával szemben, de mindig voltak olyanok, akik a helyes utat járták. Roppant felelősséget hárít reánk a mai kor, amikor már külső diktátumok nélkül csupán tőlünk függ, milyen lesz a két nép viszonya, szomszéd népeink kapcsolata a jövőben. Közös érdekünk, hogy zárjuk ki, oldjuk meg a kapcsolatainkat beárnyékoló tényezőket, s teremtsük meg a ténylegesen jószomszédi kapcsolatok feltételeit. Sok a tennivalónk annak érdekében, hogy az objektíve adott lehetőségeket, szubjektív erőfeszítésünk révén a jó szomszédság szimbólumává változtassuk. Pozitívan értékelhetjük, hogy mindkét országban a diktatúrát levetkőzve, a demokráciát felvállalva, jó deklarációk után megkezdődhetett az európai közösségek által szabott kötelezettségek teljesítése. Méltatta annak üzenetjellegét, hogy Csehszlovákia Európa Tanácsba való felvétele mellett szavaztunk. Eltérő viszonyaink, sajátosságaink ne adjanak okot arra, hogy a folyamatban törés álljon be.

Szabad György tájékoztatott a magyarországi nemzeti kisebbségek (ezen belül a szlovákok) érdekében az utóbbi időben tett lépéseinkről és a tervezett intézkedésekről. A jövő évben felépül az új szlovák 12 osztályos iskola Budapesten, amely a magyarországi szlovákság kulturális központjának szerepét is betölti majd. A nemzeti-ségi törvény mielőbbi megalkotása napirenden van. Elmondta, hogy természetesen készen állunk az együttműködésre valamennyi területen (gazdasági, műszaki, környezetvédelmi, kulturális, műemlékvédelmi együttműködés, történelmi múltunk feltárása stb.), s partnerünk részéről minden pozitív kezdeményezést szívesen fogadunk.

⁸⁵² Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

František Mikloško elnök köszönetét fejezte ki a fogadtatásért s elmondta, hogy komolyan készültek a magyarországi útjukra. Hozzátette, hogy ámbár a Szlovák Köztársaság része a Cseh és Szlovák Köztársaságnak, s nem érdekük a föderáció megszűnése, de kiteljesedettebb államiságra törekszenek, és a szlovák nép egyre inkább a saját kezébe kívánja venni sorsát. A szlovák–magyar kapcsolatok a magyar–csehszlovák kapcsolatok részét képezik, de látni kell, hogy azokban „túlnyomó részt a magyar–szlovák kapcsolatok dominálnak majd”. Közös a történelmi múltunk, együtt voltunk jóban-rosszban, s a jelen nem szakítható el a múlttól. Egymást gazdagítva haladt előre történelmünk, és így kell ennek lenni a jövőben is. S ha ez valóra válik, akkor számos múltból örökölt kérdést is higgadtan tudunk szemlélni. Céljuk a látogatással az, hogy ilyen értelemben alapozzuk meg jövőbeni kapcsolatainkat.

Vladimír Mečiar miniszterelnök az elmondottakat kiegészítve a múlt kérdéseinek tisztázására helyezte a hangsúlyt, mondván, hogy a jövő csak erre építhető. Vagyis látni kell: a monarchia felbomlását 1918-ban a szlovák nemzet megmentéseként fogadta. Őszintén és nyíltan fel kell tární az elmúlt évtizedek történelmét, és látni kell, hogy a nacionalizmus mindig kölcsönhatásban jelentkezett. A megfelelő kölcsönös tájékoztatás napjainkban is fontos. Példaként említette, hogy „egy perces néma felállás” a parlamentben Trianon évfordulóján más-más hatást vált ki Magyarországon és a szomszédoknál. Abszurdnak nevezte az olyan tömegtájékoztatásban tett sugallatokat, miszerint Magyarországot szlovák részről katonailag veszélyeztetik. Öröndetes – mondotta –, hogy Magyarországon érzékelhető a hazai kisebbségekhez való viszony javulása. Ezúttal és a későbbiek során is minden adandó alkalommal leszögezte azt az álláspontját, hogy minden államnak kötelessége saját kisebbségeiről gondoskodni, s javasolta: ne azt soroljuk fel állandóan „ki mit nem tesz meg”, hanem versenyezzünk abban, ki tud többet tenni, jobb törvényeket alkotni a nemzetiségek érdekében. Mivel a nemzetiségi probléma európai szintű kérdés, célszerű a megoldást is nemzetközi szinten kezelni. Javasolta, hogy a megoldás keresése az összes környező ország bekapcsolásával történjen.

Utalt arra, hogy gazdasági kapcsolataink alapvető prioritásúak s ebből nem lehet kizárni a BNV kérdését sem. A kapcsolatok Közép-Európában és Európában is internacionalizálódnak. A kérdés az, hogy a demokráciát nemzetközileg hogyan valósítjuk meg. Szlovákia e téren több kompetenciát kap a föderáción belül. Relációinkban sok a megbeszélni való, s a dialógus nem szűkíthető le csak a parlamentek közötti kapcsolatokra. Politikai konszenzusra kell jutni, s ha ez megvan, akkor kitárolhatnak az utak az együttműködés előtt bilaterális téren. Országaink Európába igyekeznek, s belső adottságaink predesztinálnak bennünket a jó együttműködésre. Érdeklünk, hogy ennek során olyan együttműködés alakuljon ki, hogy a szimboli-

kussá váló határok összekötő szerepet töltsenek be országaink között. Aláhúzta a regionális együttműködés jelentőségét.

Ezek után František Mikloško javaslatot tett a parlamentjeink közötti konkrét együttműködésre. Általános pontként javasolta a legfelsőbb törvényhozó szerveink közötti rendszeres konzultációkat. A parlamentek közötti kapcsolatok keretében alakuljanak parlamenti közti csoportok (bizottságok), amelyek megvitátnák a magyar–szlovák kapcsolatok történeti aspektusainak és jövőjének a megítélését, figyelembe véve az országainkban élő szlovák, illetve magyar kisebbséges helyzetét is. A megállapodás tartalmazzon továbbá:

- a parlamentekben keletkezett dokumentumok, kiadványok cseréjének, vagyis egy információs rendszer kiépítésének a lehetőségét, és a nemzetközi szintű tervek során tanulmányok készítésében való együttműködést,

- a parlamenti bizottságok rendszeres konzultációjának biztosítását (nevezetesen: az emberi jogi és nemzeti-kisebbségi, kulturális, külügyi, környezetvédelmi és közigazgatási bizottságok közötti közvetlen kapcsolatokat),

- František Mikloško elmondotta, hogy erkölcsi kötelességüknek tartják a szlovák nemzet lelkiismeretének tisztázását. A múlt év végén, karácsony előtt állást foglaltak a zsidók második világháború alatti deportálása ügyében. Ugyanezt megteszik a közeljövőben a kárpát-ukrajnai német deportáltak esetében, s nyilvánvalóan az ilyen logikával el kell jutni a szlovákiai magyarság kérdéséhez is.

Felajánlotta, hogy közös parlamenti bizottságot hozzunk létre azzal a céllal, hogy az történelmünk egyes szakaszait megvizsgálja, s közös nyilatkozatot adhatnánk ki, amely a két parlamenten belül is hangot kaphatna, s ez demonstrálná kapcsolataink újszerű megközelítését. A fenti nyilatkozatot alá lehetne írni Pozsonyban, ahol a magyar Országgyűlés küldöttségét szívesen látnák ebből az alkalomból.

Szabad György elnök válaszában elmondotta, hogy František Mikloško javaslatai nálunk nyitott kapura találnak.

Magunk is úgy ítéljük meg, hogy kapcsolataink kérdéseivel szembe kell nézni: vannak témák, melyeket multilaterális szintű normákkal lehet rendezni. Ezek közé tartozik a nemzetiségi probléma is. E téren az általános elvek betartása nem jelentheti, hogy egymás belügyeibe beavatkozunk. Megtaláljuk a módját annak, hogy ezekben a kérdésekben a beavatkozás látszatát is elkerülve együttműködjünk. Képesek vagyunk bizonyítani, hogy ha tisztelettel kezeljük egymás dolgait, akkor a konfliktusokat elkerülhetjük.

Támogatjuk a javasolt „szándéknyilatkozat” kidolgozását és aláírását, úgyszintén a parlamenti bizottságok szakirányú együttműködését. Elvi lépésként sor kerülhetne egy olyan egyezménytervezet kidolgozására, amely feladatokat tartalmazna a törvényhozói munka számára. A könyvtári együttműködési megállapodás akár már

most is megtörténhet. Jöjjön létre egy olyan, közös bizottság, amely az országainkban a kollektív felelősségre vonás antidemokratikus elveinek következtében hátrányos helyzetbe kerültek kérdését vizsgálja meg. Ez az elhatározás már a tárgyalások utáni sajtótájékoztatón is bejelenthető, s aláírására akár két héten belül is sor kerülhet.

Végül František Mikloško gesztusként átadta Szabad Györgynek (majd Göncz Árpádnak is) egyik tanulmányát, melyet évekkel ezelőtt írt Eszterházy Jánosról, a szlovákiai magyarság kiemelkedő személyiségéről és mártírájáról.

Ezt követően Göncz Árpád köztársasági elnök fogadta (szintén teljes létszámban) a küldöttséget. A mintegy egy órás találkozó („elbeszélgetés”) fokozottan jó, kellemes baráti légkörben zajlott le. Göncz Árpád közvetlen, meleg szavakkal üdvözölte a vendégeket, s úgy ítélte meg, hogy nem egyszeri találkozóról van szó, hanem olyanról, amely történelmi jelentőségű lehet. Arra ösztönözte a szlovák vezetőket, hogy közösen teremtsünk olyan állapotot, amikor nem az egymás bosszantása, hanem az őszinte, baráti kapcsolatkeresés dominál. Hibákat mindkét oldalon lehetne keresni. Inkább abból induljunk ki, hogy nemzeteink összetartoznak. A történelem során népeink oly mértékben keveredtek, hogy itt felmerülő gondjaink csak emberi (és nem faji) alapon oldhatók meg. Azt kell megvizsgálni, miben, hogyan tudjuk egymást segíteni. Szívből gratulált Csehszlovákia felvételéhez az Európa Tanácsba. Azt tekintjük fontosnak, hogy az adott országban a nemzeti kisebbségek jól érezzék magukat. Ugyanakkor nem lehet egyik nemzetnek sem felróni, ha a határain túl élő kisebbségeit kulturális, nyelvi szempontból az anyanemzet részének tekinti.

Utalva az USA-ban szerzett tapasztalataira hangsúlyozta a magyar–csehszlovák–lengyel együttműködés jelentőségét, megállapítva, hogy más út számunkra nincs, mint az összefogás minden téren. Védjük a mai világhelyzetben s a jövő érdekében magunkat, amíg erre lehetőség van, azért, hogy eljussunk a távoli európai föderációba.

František Mikloško megerősítette Göncz Árpádnak a látogatás és a találkozó jelentőségével kapcsolatosan elmondott értékelését. Hozzátette: valójában e kapcsolatokon keresztül erősíthetjük, építhetjük saját identitásunkat is.

Göncz Árpád, VI. Mečiar azon csípős megjegyzésére, hogy az Európa Tanácsba való felvétel előtti felmérés elismerő állapotokat rögzített a szlovákiai magyarság helyzetével kapcsolatosan, s hogy Magyarországnak erőfeszítéseket kell tennie annak érdekében, hogy „utolérje Csehszlovákiát”, elmondta, hogy a magyarországi szlovákság bizonyos fokú „elhanyagoltságának” okát nem holmi rosszhiszeműségben kell keresni, hanem bizonyos nemzeti-tudati fogyatékoságban: nem vettük ugyanis kellően figyelembe és észre, hogy nálunk szlovákok is élnek. Pedig őszinte érdekünk, hogy ez a kis létszámú nemzetiség fennmaradjon, s ehhez a probléma

tudatának hiányát kellett feloldani. A gondok megoldásában szívesen vesszük segítségüket.

Erre VI. Mečiar úgy reagált, hogy tudják s örülnek annak, hogy változás állt be a magyar politikában az itt élő szlováksághoz való viszonyban, s a nemzeti elszigeteltségek feloldása elősegítheti a meglévő problémák megoldását. Hangsúlyozta, hogy Szlovákia nagy erőfeszítéseket tesz a nemzetközi kapcsolatok terén (utalt Bajorországi látogatására). Az, hogy a regionalizmus vagy a föderáció (európai) felé közeledünk, az most dől el. A három ország (Magyarország, Csehszlovákia, Lengyelország) a regionalizmus felé halad, s ha ebből szövetség lesz, úgy ez esetben Szlovákiával külön is számolni kell. (Figyelembe kell venni, hogy esetleg a nyitott csehszlovák föderáció keretében létezni fog egy Morvaország is.) Olyan gondolkodást kellene régiókban kialakítani, amely nem aszerint ítéli meg az itt élőket, hogy ki magyar és ki szlovák. Ha a régiókban nyugalom van, akkor a nemzetiségi problémák is rendeződnek.

VI. Mečiar érzékelhetően az irányban ösztönzött, hogy e térségben egy háromoldalú együttműködés alakuljon ki, Lengyelország elszigetelődése nem megengedhető. VI. Mečiar javasolta továbbá, hogy erőteljesebben kellene szorgalmazni közös közép-európai intézmények létrehozását. Ehhez a terepet már Pozsonyban igyekeznek előkészíteni.

Göncz Árpád elnök ezt a javaslatot messzemenően támogatta. Utalt Lengyelország sajátos helyzetére és nehézségére. Lengyelország számára létkérdés, hogy segítsünk, ez által értékünk növekszik.

Végül fontosnak tartotta, hogy a feltérképezett kapcsolati lehetőségeket a munkatervekben rögzítsük, s igyekezzünk a megvalósításhoz szükséges anyagi feltételeket megteremteni.

A további program keretében Jeszenszky Géza külügyminiszter fogadta a szlovák küldöttséget, s a mintegy másfél órás tárgyalás keretében több konkrét kapcsolati kérdésben került sor véleménycserére és megállapodásra.

Jeszenszky Géza külügyminiszter bevezetőként a gazdasági kapcsolatok fontosságára hívta fel a figyelmet, miközben hangsúlyozta az egyéb területek jelentőségét is. Vagyis mindazon kérdéseket, amelyek foglalkoztatnak bennünket (beleértve a közös történelem feldolgozását, tanítását, közös történelmi emlékeink bemutatását).

VI. Mečiar elmondotta, hogy a szlovák kormány szívesen dotálna egy közös történelmi feldolgozást. Ilyen megbízatást mindkét ország történészeinek kellene adni. Továbbá elmondta, hogy megítélésük szerint 1920 óta nem megoldott a művészeti értékek, műkincsek visszaszolgáltatásának kérdése. Ez egyrészt az 1918 előtti, másrészt a második világháború alatt Szlovákiából „elhurcolt” alkotásokat érinti, amelyekről 1968-ban már létezett egy jóváhagyott összeírás alkotásokat érinti, csak

a megvalósítás volt hátra. Azóta ez a téma nem merült fel. VI. Mečiar szerint egy ilyen visszaszolgáltatási aktus jószomszédi gesztus lenne Magyarország részéről. A múltat ezzel a tulajdonjog érvényesítésével le lehetne zárni.

Jeszenszky Géza külügyminiszter a felvetett kérdésekre válaszolva a közös történelem feltárása kérdésében támogatólag foglalt állást, amely során a viták fontos kérdéseket tisztázhatnának. Többek között azt is megvilágíthatnák, hogy 1968-ban a magyar csapatok nem a Magyar Népköztársaság egységeiként, hanem a Varsói Szerződés alárendeltjeiként léptek Csehszlovákia területére. Egyéb kérdések vonatkozásában is a magyar kormány vállalja a nemzetközi joggal összefüggő kötelezettségeit. A műkincs-kérdés bonyolult ügy, de nem zárkozunk el a megvitatás elől, s ha az eltulajdonosítás törvénytelen módon történt, készek vagyunk a visszaszolgáltatásról tárgyalni. De kérjük, gondolják át a kérdést, közös múltunkat nem vághatjuk ketté, s nem érdekünk, hogy olyan lavinát indítsunk el a kérdés felvetésével, amelynek hatása nem a kapcsolataink erősítését szolgálja. Megítélésünk szerint nem lehet szó nagyméretű visszaszolgáltatásról, hanem csupán egyedi esetekről, melyeket baráti, gesztusként oldunk meg. Tekintsük a megmaradt műértékeket közös örökségnek, s ne kezeljük azt kizárólagos nemzeti alapon. Célszerűnek tartanánk ehelyett, ha az elszármazott műkincseket, muzeális tárgyakat a másik országban kétnyelvű feliratokkal látnánk el.

VI. Mečiar köszönettel vette tárgyalási készségüket a témákban, és válaszában elmondotta, hogy nem nemzeti alapon történő rendezést kívánnak. A visszaszolgáltatás csupán a bizonyítottan törvénytelen úton Magyarországra került tárgyakra terjedne ki. Ezt M. Zemko, a Szlovák Nemzeti Tanács elnökhelyettese részletesebben is kifejtette, mondván, hogy ezek között vannak átvételi elismervényekkel bizonyított kölcsönadások is pl. a Millennium alkalmából. A visszaszolgáltatás kérdése 1945 óta újra és újra felvetődött, s mindkét fél kimondta, hogy rendezni kell az ügyet. Javasolta, hogy jogászokból, történészekből álló vegyes bizottság alakuljon.

A továbbiakban VI. Mečiar kérte: vizsgáljuk meg a könyv- és folyóirat árakat Magyarországon, s tegyük lehetővé, hogy azok elfogadható áron hozzáférhetőek legyenek a szlovákiai magyarság számára. Utalt arra, hogy a szlovák kormány döntést hozott arról, hogy a szlovákiai magyar folyóiratok és lapok kellő dotációt kapjanak, hogy megjelenésük zavartalan legyen.

VI. Mečiar érdeklődött az iránt, hogy előrehaladt-e a szlovák TV vételi lehetőségének megoldása a Dél-Alföldön.

Jeszenszky Géza külügyminiszter köszönettel vette a problémák felvetését, hangsúlyozta, hogy a megoldásokat mindkét esetben közösen kell keresni, függetlenül attól, hogy a kérdésre illetékes szerveink is keresik a megoldást. A folyóiratok magas szlovákiai áraihoz ugyanis nagymértékben hozzájárulnak az ottani magas (40%-os) szállítási, terjesztési költségek.

Érdeklődésünkre VI. Mečiar közölte, hogy készek az együttműködésre, s javasolta, hogy az említett, témakörökben illetékes szerveink vegyék fel a kapcsolatot, az újságírók szindikátusával, illetve a TV ügyében a Miniszterelnöki Hivatal sajtóirodájával, és a kormány mellett működő nemzetiségi bizottsággal. Közölte továbbá, hogy a magyarországi szlovákság megrendelése alapján megfelelő áron szállítják Magyarországra a szlovákiai anyanyelvű lapokat, Jeszenszky Géza örök gondként említette meg a pozsonyi MKK [Magyar Kulturális Központ] ügyét, ugyanakkor utalt arra, hogy az újabb csehszlovák igény szerint készek vagyunk megvizsgálni egy szlovák kulturális központ létrehozásának kérdését Magyarországon.

VI. Mečiar válaszként elmondta, hogy a pozsonyi MKK építési engedélyének ügyét lényegében megoldottnak kell tekinteni, jóllehet – jegyezte meg kötekedő módon – mi még csak keressük a megoldást Békéscsabán, illetve Szegeden. Ígéretet tett arra, hogy a jövő hét elején, azaz február 11-vel kezdődő héten az építési engedélyt átadják részünkre.

Ezt az ígéretet külügyminiszterünk – a jelenlévő sok tanúra utalva – köszönettel vette, majd javaslatot tett arra, hogy hozzunk létre egy vegyes bizottságot, amelynek feladata lenne nemzeti kisebbségeink reális, kulturális, oktatási igényeinek a felmérése és kielégítésének kölcsönös segítése. E téren tehát egy megfelelő együttműködési rendszer alakulhatna ki.

Ez elől VI. Mečiar azzal a már ismert érvével tért ki, hogy az Európa Tanácsba való felvételünk előtt több bizottság végzett felmérést Csehszlovákiában, s megállapították, hogy ott a jogok biztosítása „átlagon felüli”, míg Magyarország a felvétel során „házi feladatként” kapta a kisebbségekkel való fokozottabb foglalkozást. (Később Jeszenszky Géza rámutatott arra, hogy a két, említett felmérésre eltérő időszakban került sor.) VI. Mečiar a vegyes bizottság helyett azt kérte, hogy kapjon megfelelő tájékoztatást a magyarországi szlovákok igényeiről. Válaszként elhangzott, hogy az igények felmérése a Szlovák Szövetség, vagyis a nemzetiség hatáskörébe tartozik, ők tudják a legjobban, mire van szükségük.

VI. Mečiar ezek után példákat sorolt fel a szlovákiai magyarságnak szentelt fokozottabb figyelem bizonyítására. Elmondotta, hogy jelenleg 150 tanárjelölt készül hivatására a nyitrai főiskolán. A magyar iskolákban alacsonyabb az osztályonkénti gyermeklétszám, mint általában. Tehát tovább javul a szlovákiai magyar oktatásügy helyzete, s ezt látnunk kell, hangsúlyozta.

Jeszenszky Géza a tömegtájékoztatás esetenkénti torzításaira utalva azt emelte ki, hogy a jó személyi kapcsolatokat kell a hivatalos politika szintjén megőrizni, illetve kialakítani, s ezáltal számos félreértés tisztázható. Példaként említette Antall József miniszterelnök félórás telefonbeszélgetését a jugoszláv miniszterelnökkel kényes kérdés tisztázása ügyében.

VI. Mečiar köszönettel vette a kapcsolattartásnak ezt a formáját, s kérte vegyük figyelembe a szlovákiai helyzet megítélésekor – Katona Tamás államtitkár interjújára utalva –, hogy a nacionalisták Szlovákiában vereséget szenvedtek.

Fr. Mikloško e gondolatmenetet azzal egészítette ki, hogy ma már tudatában vannak annak, hogy a sajtóban megjelent írásokat nem lehet hivatalos álláspontoknak tekinteni.

Végül VI. Mečiar két, konkrét javaslatot tett.

Javasolta, hogy a két oktatási tárca vezetője mielőbb találkozzon, s többek között vitassák meg a diákcserék lehetőségét. Ők azt az elvet vallják, hogy a másik országban folytatott tanulmányok lehetőségei az államközi kapcsolatok csatornáiba épüljenek be, s a létszám bővítésében mindenkor megállapodhatunk. Nem gátolják állampolgáraik magyarországi tanulmányi lehetőségeit, de kérik, hogy ezek szervezése „ne a CSEMADOK-on”⁸⁵³, hanem az állami csatornákon keresztül történjen.

Továbbá szükségesnek mutatkozik a kulturális tárcák vezetőinek találkozója, hogy nagyon konkrét formában rögzítsék az 1991–92-re szóló együttműködés kereteit, beleértve a kulturális rendezvényeiket stb., s mindez nem zárja ki az alkotók közvetlen kapcsolattartási lehetőségeit.

Jeszzenszky Géza örömmel fogadta a javaslatokat. Egyben utalt arra, hogy a nyitrai pedagógusképzésben, a komáromi pedagógus továbbképzés fejlesztésében szívesen közreműködünk. Javasolta, hogy a nemzetiségi együttműködés kérdéseinek megtárgyalása érdekében fogadják Entz Géza államtitkárt Szlovákiában megfelelő kormányzati szinten. VI. Mečiar erre úgy reagált, hogy a két említett helyen (Nyitra és Komárom) a képzés és a továbbképzés megoldott. A sajtótermékek ügyének rendezésére pedig garanciának lehet tekinteni A. Nagy László alelnök és Zászlós Gábor⁸⁵⁴ miniszterelnök-helyettes urak személyét.

Érzékelhető volt VI. Mečiar szavaiból, hogy a szlovák vezetés részéről nem kívánják a külön szervezeti struktúrák kialakítását a nemzetiségi együttműködés terén, hanem azt az államközi munkatervek keretében tervezik az eddigi gyakorlatnak megfelelően rögzíteni. Ez nem zárja ki, hogy e kérdésben külön megbeszélések legyenek.

Ezek után került sor a küldöttség találkozója Antall József miniszterelnökkel, aki bevezetőjében utalt arra, hogy a tárgyalások eddigi menetéről jó híreket hallott.

⁸⁵³ A Csemadok jelentése a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete. 1949. március 5-én alapították Pozsonyban, célja a magyar kulturális hagyományok ápolása. 1968-ban az elnevezése Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége lett.

⁸⁵⁴ Zászlós Gábor (1951–) 1990 februárjától az FMK jelöltjeként a Szlovák Nemzeti Tanács képviselője és alelnöke, 1990 és 1992 között a szlovák kormány alelnöke volt. 1995-től a magyarországi TriGránit részvénytársaság szlovákiai elnöke.

Kifejezte azt a véleményét, hogy szándékainkat világosan meg kell fogalmazni, ez a megértés fontos garanciája. Vitákkal nyilván a jövőben is kell számolni.

Fr. Mikloško „minden jó, ha a vége jó” közmondással kezdve elsőként érintette a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer kérdését. Örökölt bűnnek nevezte azt. Függetlenül ettől választ kell adni a hogyan tovább kérdésre, s mindkét fél számára elfogadható kompromisszumot kell találni.

Ezek után VI. Mečiar vette át a szót, s küldöttségüket, „jó reménység missziójának” nevezve szólt a baráti kéznyújtás szándékáról, megjegyezve, hogy kapcsolataink keresztút előtt állnak. Szlovákia geográfiai jelentőségére utalt, amennyiben országuk Magyarország és Lengyelország között kerül el.

Elmondta továbbá, hogy „töviskorona” alatt érezte magát, amikor a BNV-vel kapcsolatos dokumentációt áttanulmányozta. Megjegyezte, hogy magyar részről a vízlépcső ügyében egyoldalú lépések történtek, ők nem járhatnak el így.

Látni kell, mondta, hogy az erőmű ismert négy funkciója közül az ökológiát kivéve a többi három területen nincsenek problémák. Az ökológia veszélyével kapcsolatos dokumentációk csak feltételezéseken alapulnak, nincsenek tudományos érvekkel kellően alátámasztva. Magyarországon nem ismerik, vagy nem akarják megismerni a tényeket – mondotta. A csehszlovák részről szolgáltatott érvek alapján ítélve a vélt ökológiai károk nem olyanok, mint amelyeknek azokat feltüntetik. Ha azok mégis komolyabbaknak mutatkoznak, akkor készek az erőművet azonnal leállítani. Megítélésük szerint ez tárgyalási alap lehet számunkra. Szeretnék a magyar féllel egyetértésben befejezni az építkezést. Megítélésük szerint, ha lemondunk Bősről, akkor az egy sor egyéb gondot vet fel (közlekedés, energiakimaradás olyan helyzetben, amikor az nehezen pótolható). Másképpen kezelik a nagymarosi részt, de a bősi erőművet üzembe kell helyezni. Az ezzel járó kockázatot csökkenteni lehet. Javasolja, hogy a magyar kormány jelölje ki azt a partnert, aki a magyar kormány nevében tárgyalhat és határozzák meg a tárgyalások időpontját, amikor a bősi erőmű kérdését eldöntik, és az ökológiai kérdéseket tisztázzák. Ismét hangsúlyozta, meg akarnak állapodni a magyar féllel és el kívánják kerülni az egyoldalú megoldásokat.

Antall József miniszterelnök tájékoztatta VI. Mečiar arról, hogy tárgyalópartnere Mádl Ferenc miniszter lesz, aki kiváló nemzetközi jogász és közgazdász. A tárgyalásokat egyeztetett időpontokkal vele kell tisztázni.

A továbbiakban elmondta, hogy nekünk is megvannak az energiagondjaink. A vízlépcső kérdése olyan örökség, amellyel meg kell birkóznunk, figyelembe véve, hogy az nálunk igen komoly politikai kérdés. Utalt arra, hogy az ellenzék, amely a BNV elleni tüntetésekben kovácsolódott egységbe, ma a parlament többségét alkotja. A kérdés megoldása nem kormánydöntés függvénye, mivel az parlamenti állásfoglalás

lást igényel. A további kétoldalú tárgyalások feladata megállapítani, hogy az érvek szakmailag megfelelően elő vannak-e készítve.

VI. Mečiar megértését fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy ez Magyarországon politikai kérdés, de – mondotta – egyben lélektani kérdés is, mivel tudományos szempontból laikus ismeretek alapján formálódott nálunk a közvélemény. Tudják azonban, hogy az uralkodó propaganda ellenére eltérő vélemények is vannak Magyarországon. Keresni kell a megoldást, s ezzel összefüggésben utalt az itt termelt elektromos áram hasznosítási lehetőségére a szlovákiai garamszentkereszti alumíniumgyárban. Elmondta, hogy a Dunakiliti–Rusovo-i Tározó⁸⁵⁵ kérdése az eredeti tervektől eltérő módon, az 50 mW-os turbina beépítésével is megoldható. Nem elfogadható számunkra az az állapot, hogy a mi „egységünk” nekik 20 milliárd koronába kerül, s hogy csak az egyik fél károsodik, ezért kompromisszumra kell jutni.

VI. Mečiar kérdésére, hogy milyen utasítást kap partnere, Antall József azzal válaszolt, hogy miniszterünknek a közvetlen feladata a tárgyalások előkészítése, s ebben támaszkodhat egy külön parlamenti bizottságra is. Majd úgy ítélte meg, hogy VI. Mečiar megállapítása szakmailag egyoldalúnak tűnik, s éppen ezt az oldalát kell vizsgálat alá venni.

A továbbiakban Antall József miniszterelnök szólt az előttünk álló visegrádi csúsról, ahol komoly tárgyalásokat kell folytatni. Amellett vagyunk, hogy a háromoldalú együttműködés eredményes legyen, s vonatkozik ez az Európa Tanácsban kifejtett közös tevékenységünkre is. Felhívta a figyelmet arra, hogy a Pentagonale beruházásai kifejezetten Szlovákiára is előnyösek, fekvése miatt is (hiszen tranzit szempontjából is Szlovákiának központi szerepe van).

Fontosnak tartjuk a nemzetiségi kérdés megoldását, a belügyekbe való beavatkozás mellőzésével. Semmi mást nem kívánunk, mint hogy mindent tegyünk meg a nemzeti kisebbségek fennmaradása és fejlődése érdekében.

VI. Mečiar egyetértve Antall József miniszterelnök Szlovákia jelentőségére vonatkozó megállapításával, azt emelte ki, hogy a Pozsony–Zsolna–Čadca(Csáce)–Lengyelország vonal jó csatlakozást jelentene a magyar úthálózathoz, és egy észak–dél irányú gyorsítás a vasúti forgalomban rendkívül kívánatos lenne, mint ahogy létezik a Pozsony–Bécs–Budapest vonalra is konkrét terv. El lehetne gondolkodni a mélyebb kapcsolatokon egyéb területeken, közös beruházások, turizmus, üzleti kapcsolat stb.

Ami a nemzetiségi kérdést illeti, VI. Mečiar arra hivatkozott, hogy erről külügy-minisztériumban tárgyaltak, s elmondotta véleményét, miszerint a kérdés megoldása az adott ország felelőssége és feladata. Versenyezzünk a jobb helyzet eléréséért.

⁸⁵⁵ A dunakiliti-rusovoi tározó a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer részeként a Pozsonyig terjedő árteret, a meglévő árvédelmi töltések által határolt területet foglalja el. Rendeltetése a Duna vízhozamának összegyűjtése és raktározása volt. Teljes térfogata 200 millió m³, hasznos térfogata 60 millió m³.

Megerősítette azt az álláspontját, hogy ez nem kétoldalú tárgyalások témája. Nincsenek az ellen, hogy az ilyen témájú nemzetközi konferenciákon aktívan részt vegyene, de ezen túl csak segítségnyújtásról lehet szó. E téren az együttműködés fontos, de ne azt hangsúlyozzuk, ki milyen nemzetiségű, hanem igyekezzünk valódi otthont teremteni minden állampolgár számára. A megoldás maradjon meg európai keretek között. Egyébként a nemzeti kisebbségek helyzetét csak nehezítjük, ha kapcsolatainkban a nemzeti tényezőt túlhangsúlyozzuk. Látni kell, hogy a határok idővel szimbolikussá válnak. A határ menti kapcsolatok szabaddá teszik az érintkezést minden téren (árucsere, kooperáció stb.), s ez fontosabb, mint a nemzeti különbségek hangsúlyozása. Úgy ítéli meg, hogy most olyan helyzet van, amikor e különbségeket túlhangsúlyozzuk, s olyan helyzet adódik, amikor „a fától nem látjuk az erdőt”.

Antall József zárszavában azt hangsúlyozta, hogy fontosnak tekintjük a jogi normák, kötelezettségek betartását. Emellett támogatni kell a kulturális, szellemi együttműködést, de helyzetünk miatt talán legfontosabbnak a gazdasági együttműködés erősödését tekinthetjük. Arra törekszünk, hogy szövetségi szinten, de emellett magyar–szlovák relációban is eredményesen fejlődjenek kapcsolataink.

Ezután került sor a sajtókonferenciára a Parlament épületében, ahol a bevezetőben ismételten elhangzott a találkozó történelmi jelentőségére utalás, és hogy az fordulópontot jelenthet kapcsolatainkban. Nagyra méltatta a találkozó jelentőségét bevezető szavaiban Szabad György elnök: a történelmi alkalom közös jövőnk új fejezetét nyithatja meg. A tárgyalásokon egyaránt szó volt a múltból és jelenről, miközben a hangsúly a jelenre helyeződött. Elmondotta, hogy a megállapodások kiterjednek küldöttségcserékre, és szándéknyilatkozatot tervezünk aláírni, amely rögzíti a tárgyalások eredményeit. Döntés született arról, hogy sor kerül parlamenti együttműködésére, bilaterális és multilaterális kérdések megvitatására. Az együttműködés kiterjed az alkotmányjogi, emberi jogi, kisebbségi kérdésekre, a gazdasági, környezetvédelmi kapcsolatokra, a kulturális együttműködésre, a történelmi értékek, műkincsek és emlékek kölcsönös megőrzéséről való gondoskodásra. Olyan bizottság létrehozása került szóba, amely a második világháború előtti és utáni kollektív felelősségre vonásokból adódó sérelmeket orvosolná. A tárgyalásokon nem a dolgok szépítése, hanem a problémák számbavétele történt meg, és a megoldások keresése volt a fő törekvés.

Fr. Mikloško elnök köszönetét fejezte ki a tárgyalásokon teremtett jó és kedvező légkörért és elmondta, hogy felelősséggel készültek a látogatásra. Különösen örül a tárgyalásokon történt konkrét elhatározásoknak (bizottságok létrehozása, információcsere stb.). Elmondotta, hogy meggyőződésük: a kapcsolatok kiszélesedésével a határok jellege is megváltozik és ezáltal a kisebbségek gondjai is megoldódnak.

VI. Mečiar kérdésre adott válaszában elmondta, hogy elképzeléseik a tárgyalásokon lényegében megvalósultak. Nagy volt kapcsolatainkban a vákuum, s most az volt

a feladat, hogy a partnerek koncepciót dolgozzanak ki a jövőre nézve minden kérdésben. Ilyen értelemben csak elkezdődött a jövő építése. Vannak feladatok, melyek lassabban oldódnak meg, időigényesek (itt a BNV kérdésére utalt), s vannak területek (kultúra, kölcsönös tájékoztatás stb.), ahol gyorsan érhetők el eredmények, s vannak kérdések, melyeket csupán felvetettek (a magyar–csehszlovák–lengyel együttműködés Szlovákiával kapcsolatos összefüggései, a közép-európai integrációs tervek kérdései). Úgy értékelte a tárgyalásokat, hogy azokon a jó szomszédság óhaja és a bizalom érvényesült mindkét részről. Kérte a sajtót, hogy objektívan írjanak országaink helyzetéről, és kapcsolatainkról, s „az sem árt”, ha pozitív írások is megjelennek. Ismét elmondta, hogy az Európa Tanács pozitívan értékelte a szlovákiai nemzetiségi viszonyokat, s hangsúlyozta, hogy egy ország erejét nem a többség, hanem a demokrácia mércéje jelenti.

A nemzetiségi téren folyó együttműködésről szólva megemlítette a könyv- és folyóirat-ellátás gondjait, a felsőoktatás kérdését, a TV dél-magyarországi jobb vételi lehetőségét, melyekről a tárgyalásokon szó volt. Itt is elmondta, hogy a nemzeti elem túlhangsúlyozásával valójában a nemzeti kisebbségeknek ártunk. Ne ezen a téren, hanem gazdasági és egyéb területeken kibontakoztatott együttműködő vonalán keressük a megoldásokat.

Jeszenszky Géza rámutatott, hogy az Európa Tanács jó fórumot képezhet az együttműködés számára. A versengés a jogok biztosítása terén üdvözlendő törekvés. Hangsúlyozta azt az elvet, hogy az igények megjelölését a nemzetiségekre kell bízni, s imponálónak mondta, hogy VI. Mečiar maga vetett fel olyan kérdéseket, melyek a szlovákiai magyarság anyaországbeli segítése iránt támasztanak igényeket. Pozitívan értékelte azt a bejelentését, hogy Komáromban és Nyitrán megindult a pedagógusképzés, illetve továbbképzés, és hogy a pozsonyi MKK építése is megkezdődhet.

Arra a kérdésre, hogy a tárgyalásokon milyen súllyal vetődött fel a BNV kérdése, VI. Mečiar azzal válaszolt, hogy Antall József miniszterelnöknél a fő téma ez volt. Találkozott a magyar kormány illetékes képviselőjével, akivel majd tárgyalni fog. Elmondta, hogy kifejtette álláspontjukat a BNV kérdésében (kitért az erőmű korábban említett négy funkciójára, a magyar közvéleményben már kialakult pszichológiai barrier⁸⁵⁶ kérdésére), és úgy vélekedett, hogy az ügy Magyarországon még nem „érett be”. Utalt arra, hogy a magyar fél egyoldalúan döntött annak idején, de most figyelembe kell venni a cseh–szlovák érdekeket is, a befektetett, húsz mid korona tényét. „A mai megállapodás – mondotta – felhatalmazza a feleket arra, hogy újra átgondolják a kérdést, felnyissák a csomagot.” Egyetértene azzal, hogy nemzetközi bizottság alakuljon, de meg kell állapodni annak összetételében, s abban, hogy következtetéseit figyelembe vesszük.

⁸⁵⁶ Pszichológiai barrier jelentése szellemi gát, határ, korlát.

A „félreérthető magyar politikai kijelentésekkel” kapcsolatosan feltett kérdésre válaszolva VI. Mečiar megismételte, hogy a nacionalisták Szlovákiában súlyos vereséget szenvedtek a helyhatósági választásokon, s a szlovák politika nem nevezhető nacionalistának, zsidóellenesnek.

Február 9-én a küldöttség a program szerint Békéscsabára utazott, s útközben megállt Szarvason, ahol a város polgármestere és az ottani szlovák iskola vezetői, tanári kara fogadta a vendégeket. A mintegy háromnegyed órás találkozó során tájékozódhattak a város szlovák anyanyelvi lakosságának életéről, megtekinthették a diákotthonnal ellátott iskolát, s tájékoztatást kapott a küldöttség az iskola munkájáról. Az iskola és a kollégium felújítása mintegy 45 millió forintba került, kevesebb pénz jutott a berendezés korszerűsítésére; az iskola vezetői különösen a nyelvi laboratóriumot hiányolták. VI. Mečiar kérte, írják össze igényeiket, hogy megfelelő támogatást nyújthassanak az iskolának. Erre még a küldöttség ott tartózkodása idején sor került.

Békéscsabán, a városházán a polgármester fogadta a küldöttséget, s a városi önkormányzat szlovák referense adott tájékoztatást a város múltjáról és jelenéről, a város és a megye nemzetiségi jellegéről. A polgármester által adott ebéden jelen voltak a helyi szlovák nemzeti kisebbség képviselői is, majd ebéd után sor került a találkozóra a megyében és Békéscsabán élő szlovákság képviselőivel, amelyre meghívták a szlovákság országos szervezeteinek képviselőit is. A pedagógiai főiskola aulájában megtartott rendkívül jó hangulatú találkozó a tervezett egy óra helyett két órára nyúlt.

Fr. Mikloško, a szlovák „anyaföld” nevében üdvözölte a honfitársakat, s rövid bevezetőjében érintett több olyan nemzetiségi politikai elvet, melyeket, úgy véli, respektálni kell. A magyarországi szlovákok magyar állampolgárok. Önként választották ezt az országot hazájuknak. A kapcsolattartás az anyaországgal alapvetően az államközi megállapodásokban rögzítve valósul meg. Álláspontjuk, hogy a gondoskodás ennek az országnak a feladata, amelyben élnék. Hangsúlyozta, hogy az ország ereje a demokrácia szintjében, a jogok biztosításában van.

VI. Mečiar beszámolt a magyar vezetőkkel folytatott tárgyalásainak eredményeiről, arról, hogy a szlovák küldöttség felvetette a szlovák TV és rádió adásai vételének biztosítását a tankönyv- és folyóirat-ellátás kérdését, a pedagógusképzés problémáját, a kulturális központ kérdését. A jelenlévők szorgalmazták, hogy a budapesti központ fiókintézménye Békéscsabán legyen. VI. Mečiar úgy reagált, hogy ezt Rudolf Chmel⁸⁵⁷ nagykövettel kell tisztázni.

⁸⁵⁷ Rudolf Chmel (1939–) szlovák író, irodalomtörténész, hungarológus és politikus. Egyetemi tanárként a szlovák és a magyar irodalomtörténetet kutatta. 1982 és 1990 között a Csehszlovák Írószövetség főtitkára volt. 1990 és 1992 között Csehszlovákia budapesti nagykövete.

Széleskörű támogatást ajánlott fel V. Mečiar a dél-magyarországi szlovákoknak, s kérte: térképezzék fel igényeiket (technikai felszerelés stb.), s juttassák el azokat a szlovák kormány mellett működő nemzetiségi bizottságnak, vagy közvetlenül a kormánynak.

Azt az elvet vallják, hogy a nemzeti kisebbségek kultúrája gazdagítja a többségi nemzet kultúráját. A szlovák kormány bocsánatot kér a régi bűnökért. Ezt a közel-múltban megtette a zsidókkal kapcsolatosan, [és] megteszi a kárpát-ukrajnai német deportáltak esetében, s az 1938–45 között és azt követően az antidemokratikus kollektív felelősségre vonás kárvallottjaival szemben is. Magyarország érdemeit a rendszerváltásban elismerik, a nemzetközi elismerés jele az, hogy elsőként Magyarországot vették fel az Európa Tanácsba, de az a nemzetiségi kérdés vonatkozásában elvárásokat támasztott. Fontos, hogy az emberi jogokról ne csak beszéljünk, hanem tegyünk is azok érdekében. Tiszteletét és örömet fejezte ki azért, amiért a dél-magyarországi szlovákság évszázadokon át, s ma is őrzi nyelvét, hagyományait, ami fontos, mert „ugyanazon fa ágai vagyunk”. V. Mečiar ingerülten és élesen reagált a magyarországi szlovákok ifjúsági szervezete egyik vezetőjének arra a kérdésére, hogy miért csökkentik a Matica slovenská⁸⁵⁸ dotálását, mikor e szervezet feladata a határon túli szlovákok segítése. Elmondotta: két dologról van szó és ezt nem szabad összekeverni. Nem vonják meg a dotációt a Maticától mint könyvtártól s mint tudományos bázistól, de megvonják mint szervezettől. Elnökük, Markus⁸⁵⁹ ugyanis nem kultúrával, hanem politikával foglalkozik, kormányellenes pamfleteket gyárt, és ezt a kormány nem fogja finanszírozni. Elítélte a Szlovák Nemzeti Párt⁸⁶⁰ politikáját,

⁸⁵⁸ A Matica slovenská cseh és a szerb minta alapján 1863. augusztus 4-én Turócszentmártonon alakult meg, mint a magyarországi szlovákok kulturális és művelődési egyesülete. 1875. április 6-án a magyar kormány betiltotta a működését. 1919-ben a csehszlovák állam létrejötté után újjáalakult.

⁸⁵⁹ Jozef Markuš (1947–) a magyar–szlovák lakosságcsere keretén belül 1947-ben önként hagyta el Magyarországot területét. 1985 és 1989 között a Szlovák Tudományos Akadémia gazdasági és prognosztikai intézetének a munkatársa volt. 1990-től 2010-ig a Matica slovenská elnöke volt

⁸⁶⁰ A Szlovák Nemzeti Párt (Slovenská národná strana – SNS) az 1871 és 1938 között azonos néven létezett párt ideológiai örököseként 1990. március 7-én alakult újjá. Szlovákia függetlensége mellett a kezdetektől szélsőségesen magyar- és romaellenes párt az 1990-es választásokon 470.984 szavazatot kapott, ami 13,94%-ot jelentett. Ezzel a szlovák parlament harmadik legerősebb pártja volt. Két évvel később 244.527 szavazattal, 7,93%-on a negyedik helyen végzett. Bár támogatottsága folyamatosan csökkent – 1994-ben 155.359 szavazattal 5,4%-al ismét bekerült a parlamentbe, s a Vladimír Mečiar vezette kormány részese lett. A kormányban az oktatási tárcát vezették, s számos diszkriminatív intézkedést hoztak a magyar kisebbség ellen, míg a pártelnök Ján Slota a nemzetbiztonsági bizottság elnöke lett. 2000-ben a párton belüli ellentétek pártszakadáshoz vezettek, hat évvel később azonban a két szárny újra egyesült. Bár a kétezres években az SNS támogatottsága folyamatosan csökkent, a legutolsó 2016-os választásokon 225.386 szavazattal és 8,64%-os eredménnyel ismét parlamenti tényezővé vált.

amely a kisebbségből ötödik hadoszlopot próbál formálni, s a reciprocitás elvét hangsztatja. A nemzetiségek nem válhatnak az országaink közötti ütközőponttá s belpolitikai válsággóccá. Arra a kérdésre, hogy az államközi munkaterv biztosítja-e majd a nemzetiségi igényeket, s milyennek ítéli meg a magyar–szlovák kapcsolatokat, Vl. Mečiar átfogóan válaszolt: a magyar–szlovák kapcsolatokban egy sor gond van, stagnálnak a kapcsolatok. Ehhez a Bős–Nagymaros kérdése is hozzájárul. Sok türelem kell az előrehaladáshoz, s törekednek arra, hogy amiben megállapodnak a felek, az meg is valósuljon.

A küldöttség megtekintette a békéscsabai szlovákok tájházszerűen berendezett kulturális otthonát, amelyet társadalmi összejövetelekre is felhasználnak, és amelyben a könyvtárukat is elhelyezték.

A küldöttség egyórás késéssel, de érzékelhetően nagyon jó benyomásokkal tért vissza Budapestre, s utazott el az esti órákban.

Budapest, 1991. február 19.

Boros [Jenő]⁸⁶¹

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 16. d.

⁸⁶¹ Kézírással.

133.
1991. március 4.

Antall József levele Marián Čalfa csehszlovák kormányfőnek
a bős–nagygyarosi vízlépcsőrendszerrel kapcsolatos álláspontok
rendezéséről

A Magyar Köztársaság Miniszterelnöke
Marián Čalfa Úrnak
a Cseh és Szlovák Szövetségi
Köztársaság Kormányának elnöke

Prága

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Engedje meg, hogy ez úton térjek vissza az 1991. január 15-i levelében foglaltakra.

Köszönöm tájékoztatását arról, hogy Kormánya Vladimír Mečiar Urat, a Szlovák Köztársaság kormányának elnökét nevezte ki a Bős–Nagygyarosi Vízlépcsőrendszer problémáinak komplex megoldásáról folytatandó tárgyalások csehszlovák kormányküldöttségének vezetésével.

Tisztelt Miniszterelnök Úr, engedje meg, hogy javaslatot tegyek arra, miszerint a kormánytárgyalások első fordulójára 1991 áprilisában Budapesten kerüljön sor. A pontos időpontról és napirendről, valamint a küldöttségek kívánatos összetételéről a delegációvezetők közvetlenül állapodnak meg.

A magam részéről fontosnak ítélem, hogy a tárgyalásokra rendszeresen a két fővárosban kerüljön sor, mely alkalmakkor a kormányfők fogadják a két küldöttségvezetőt.

Köszönöm Marián Čalfa Úrnak a Josef Vavroušek szövetségi miniszter Úr meghatalmazásáról adott közlését is a nemzetközi segítségnyújtás témájában. Fontosnak tartom, hogy e területen is, valamint a nemzetközi tudományos intézmények és szakértők felkérése során egyeztetett módon járjunk el.

Tisztelt Marián Čalfa úr!

Bízom abban, hogy a Magyar Köztársaság Kormánya és a Cseh és Szlovák Szövetségi Kormánynak a közeljövőben kezdődő tárgyalásai elő fogják segíteni a Bős–

Nagymarosi Vízlépcső bonyolult ügyének rendezését és ösztönző módon hozzájárulnak kapcsolataink további fejlesztéséhez.

Budapest, 1991. március 4.

Mély tisztelettel:

Antall József

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 20. d.

134.
1991. március 12.

Szokai Imre külügyminisztériumi helyettes államtitkár
megbeszélései a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságban

Külügyminisztérium
Szokai Imre
001023/1991.

Készült: 7 példányban
Kapja: Jeszenszky Géza
Katona Tamás
Bába Iván
Körmendy István
Prága
Pozsony
Saját

Feljegyzés a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságban tett látogatásomról

Zdeněk Matějka⁸⁶² csehszlovák szövetségi külügyminiszter-helyettes meghívására március 6–8-a között Csehszlovákiában tettem hivatalos látogatást. Kíséretemben volt Boros Ferenc főmunkatárs. A látogatás fő célja a Magyar–Csehszlovák Kormányközi Koordinációs Tanács létrehozásával és működésével kapcsolatos kérdések megvitatása, a napirenden lévő kormányfői találkozó előkészítése volt. Programom keretében látogatást tettem a cseh kormányban. Szlovákiában fogadott Vl. Mečiar miniszterelnök. Kapcsolataink kérdéseiről megbeszéléseket folytattam a szlovák kormány külkapcsolatokkal foglalkozó minisztériumában és a Szlovák Nemzeti Tanácsban (SZNT), J. Čarnogurský-val, az SZNT elnökének első helyettesével.

A látogatás során átadtam Antall József miniszterelnök úr M. Čalfa csehszlovák kormányfőhöz, Mádl Ferenc miniszter úr Vl. Mečiar szlovák miniszterelnökhöz, a bőszi

⁸⁶² Zdeněk Matějka (1935–) 1990. március 1-től csehszlovák miniszterelnök-helyettes. Ebben a minőségében lett a Varsói Szerződés utolsó főtitkára 1990 és 1991 között. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) cseh delegációjának a vezetője Bécsben 1993 és 1996 között.

vízi erőmű ügyében írt levelét, továbbá Szabad György úr, az Országgyűlés elnöke Fr. Mikloško elnökhöz írt meghívólevelét.

Antall József miniszterelnök levelének átadásakor a cseh–szlovák külügyminisztériumban hangsúlyoztam: a bősi erőmű kérdését kétoldalú kapcsolataink keretében, a nemzetközi szakértők esetleges felkérését pedig közös megállapodás alapján kellene megvalósítani. Zd. Matějka miniszterhelyettes egyetértett azzal, hogy a bősi erőművel kapcsolatos kormány szintű tárgyalások Budapesten kezdődjenek, majd Prágában folytatódjanak. Ez is kifejezi a föderáció illetékességét a kérdésben. Zd. Matějka átadta J. Dienstbier külügyminiszter Jeszenszky Géza külügyminiszternek szóló meghívó levelét egy április második felében, Prágában megrendezendő nemzetközi konferenciára.

Az említett Koordinációs Tanács működési elveiben, tagozati elnöki szinten, a magyar kormány vonatkozó határozata szellemében rövid időn belül megállapodtunk, majd plenáris ülés keretében sor került a Tanács első összejövetelére. A mintegy 3 órás megbeszélés során lényegében áttekintettük kapcsolataink valamennyi időszerű kérdését. A tanácskozáson csehszlovák részről jelen voltak a szövetségi kormány képviselői, valamint a cseh és a szlovák kormány illetékes tárcaszintű szakértői. A Koordinációs Tanács első ülésén elhangzottokról külön részletes feljegyzés készül.

A miniszterelnöki találkozóval kapcsolatosan a csehszlovák partneremmel abban maradtunk, hogy záros határidőn belül kölcsönösen elfogadható időpontokat egyeztetünk a találkozóra. Elmondtam azt is, hogy célszerűnek tartanánk munkatalálkozót tartani. Elképzelhetőnek tartottam, hogy ez alkalommal alá lehetne írni a magyar–csehszlovák műszaki-tudományos vegyes bizottság létrehozásáról szóló megállapodást, valamint a kulturális munkatervet.

A cseh kormányban K. Baudyš⁸⁶³ miniszterelnök-helyettes, valamint V. Hradská⁸⁶⁴, a cseh kormány külkapcsolataiért felelős vezetője fogadott.

A megbeszélésen hangsúlyoztam, hogy a Magyar Köztársaság államjogi szinten a Cseh és Szlovák Köztársaságot tekinti partnerének. Ennek keretében, praktikus megfontolásokból, a Cseh Köztársasággal és a Szlovák Köztársasággal is közvetlen kapcsolatokat építünk ki. Utaltam P. Pithart⁸⁶⁵ cseh miniszterelnök múlt évi és a szlovák

⁸⁶³ Az iratban vélhetőleg elírás történt, és Antonín Baudyšról (1946–2010) van szó, aki 1990. július 29. és 1992. július 2. között volt cseh miniszterelnök-helyettes, majd 1992. december 30. és 1994. szeptember 21. között a Cseh Köztársaság honvédelmi minisztere volt.

⁸⁶⁴ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

⁸⁶⁵ Petr Pithart (1941–) a Csehszlovák Kommunista Párt tagja volt, majd a prágai tavaszt követően kilépett a pártból és az egyik legismertebb disszidens lett. A Charta 77 egyik aláírója, majd 1990. február 6. és 1992. július 2. között Csehország miniszterelnöke.

vezetők közelmúltban lezajlott magyarországi látogatására, amelyek e kapcsolat indokoltságát megerősítették.

Álláspontunkat a cseh kormány képviselői pozitívan fogadták. K. Baudyš miniszterelnök-helyettes azt javasolta, hogy a szakértők külképviseleteink bevonásával mérjék fel a magyar–cseh közvetlen kapcsolatok terén az igényeket és a lehetőségeket. A beszélgetés során több konkrét javaslat elhangzott. V. Hradská pl. háromoldalú magyar–osztrák–csehszlovák együttműködés kialakítását javasolta a határmenti kapcsolatok témakörében. Az osztrákok felé ezt már felvetették, akik az elképzelést – mint mondotta – lelkesedéssel fogadták, hangsúlyozva az e téren meglévő gazdag magyar–osztrák együttműködés tapasztalatait. A cseh vezetők az irányban ösztönöztek bennünket, hogy a magyar–cseh közvetlen kapcsolatok fontossága érdekében fejtsünk ki kölcsönösen felvilágosító munkát.

Vállaltuk, hogy a magyar–cseh kapcsolatokkal összefüggésben kialakítjuk konkrét elképzeléseinket, s azokat írásban – diplomáciai úton – eljuttatjuk a cseh kormányhoz.

Elmondottam, hogy ugyanez a szándék vonatkozik a parlamenti kapcsolatokra. Közöltem, hogy Országgyűlésünk külügyi bizottsága meghívót küld a Cseh Nemzeti Tanács külügyi bizottsága elnökének. E szinten a találkozó módot adhat a magyar–cseh parlamenti kapcsolatok lehetőségének konkrét megvizsgálására. A cseh kormány képviselői ígéretet tettek arra, hogy e bejelentést a Cseh Nemzeti Tanács felé – ahová programunk keretében nem jutottunk el – továbbítják.

7-én este 18.20-kor érkeztünk Pozsonyba, s 19.00-kor VI. Mečiar fogadta a küldöttségünket. VI. Mečiar bevezetőmben tájékoztattam arról, hogy a szlovák vezetők magyarországi látogatásának visszhangja kedvező volt, s érdekünk, hogy a kapcsolataink fejlesztésére vonatkozóan ott elhangzott javaslatok megvalósuljanak. Elmondottam, hogy a Szlovák Nemzeti Tanácstól megkaptuk az emlékeztetőt a közvetlen parlamenti kapcsolatokat érintő kérdésektől. Magyar részről egyetértünk azzal, hogy azokat együttműködési megállapodásban is rögzítsük. Ugyanezt célszerű lenne megtenni a kormányzati hatáskörbe tartozó együttműködési javaslatok vonatkozásában is.

VI. Mečiar egyetértett a javaslattal. Elmondotta: nagyon fontosnak és lényegesnek tartja, hogy nyílt tárgyalások folytak Magyarországon, a felek nem „söpörték a szőnyeg alá” a meglévő problémákat. Jó jel a jövőre nézve, hogy a szlovák sajtó a látogatással objektíven és kedvező megítéléssel foglalkozott. Úgy kell megfogalmazni az együttműködési tervet – mondotta –, hogy az érzékeltesse a közép-európai gondolkodásmódot. Utalt az együttműködés gazdasági prioritásaira: vállalatközi együttműködési tervek kidolgozása, az észak–dél irányú többoldalú közlekedési hálózat (észak–dél irányú autópálya és vasúti összeköttetés) terveinek kialakítása egészen az adriai tengerpartig, (megemlítette a közös kikötő építésének lehetőségét), s bolgár

résről is erős az érdeklődés. Megítélése szerint nem az ipari, hanem az infrastrukturális beruházásokat kellene elsődlegesen szorgalmazni, s az ipari együttműködés ehhez kapcsolódik. A szabad árucserre feltételeit kell megteremteni. Az általa felvetett Bécs–Pozsony–Budapest regionális tervvel kapcsolatosan a szabadkereskedelmi zóna kialakításának fontosságát hangsúlyozta, ami szerint segítené a tőke odavonását. Utalt a szlovákiai autógyártás feltételeinek perspektíváira. Ez időben 3.000 VW Passat gépkocsi összeszerelésére van megállapodásuk, ami a tervek szerint 1995-re eléri a 200.000-et.

Elmondotta, hogy fejleszteni kell kulturális kapcsolatainkat, melyek most mélyponton vannak. A szlovák TV dél-magyarországi vételi lehetőségét közös erővel kell megoldani.

Elmondotta, hogy napirenden van olaszországi útja, s néhány órával ezelőtt kapta meg Moszkvától az üzenetet, hogy szövetségi szinten fogadják és Gorbacsovval is találkozik.

VI. Mečiar „eszmefuttatására” reagálva említést tettem a kulturális központok, konzulátusok jelentőségéről. Részleteztem ebből a szempontból a szegedi „székhely” előnyeit és felvettem a „keleti végekre” kiterjeszthető szubregionális együttműködés gondolatát, amire VI. Mečiar úgy reagált, hogy az ellene irányuló szeparatista vádakat erősítené. Miután utaltam a fent említett együttműködés lényegére, érezhető volt érdeklődése e koncepció iránt. VI. Mečiar jelezte, szívesen fogadja konkrét elképzeléseket és azt javasolta, hogy a közigazgatás átszervezése után, amely ez év végéig várható, térjünk vissza a kérdésre, a nagyobb önzagazgatási egységek már felkészültek lesznek ilyen tervek befogadására. (Megjegyezte, hogy az átszervezés révén 1/3-dal csökken a járások száma.)

Utaltam arra, hogy igény elképzeléseinket magyar részről készek vagyunk részleteiben is kifejtetni.

Mádl Ferenc miniszter levelét köszönettel vette, s kérte: a tárgyalások előtt kormányaink semmiféle kötelező erejű határozatot a bösi erőművel kapcsolatosan ne fogadjanak el. Javasolta, hogy a hivatalos tárgyalásokat előzze meg egy munkatalálkozó, amely többek között azt a célt szolgálná, hogy a felek ismertetik elgondolásukat, és azt követően indulhatnának be az „intenzív” tárgyalások. Kedvező és toleráns javaslatokat kíván tenni a megoldásra, olyanokat, amelyek kiküszöbölik az ökológiai veszélyeket vagy legalábbis azokat a minimálisra csökkentik. Megjegyezte, hogy az építmény lebontására nincs pénzük.

Érdeklődésemre VI. Mečiar nyilatkozott az utóbbi napokban Szlovákiában lezajlott belpolitikai eseményekről.

A Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalomban a szakadásnak már 14 nappal ezelőtt be kellett volna következni. A mozgalomban két platform alakult ki, s ez

szükségsszerűvé tette a szakadást, ami egyébként a mozgalmakban egy természetes folyamat. Ettől az élet nem áll meg – mondotta. A problémát az okozta, hogy némelyek ezt a helyzetet, a platformok eltérőségét saját céljaikra akarták kihasználni, kezükhöz kívánták ragadni a vezetést és „jobboldali fordulatot” próbáltak megvalósítani. Ezáltal egy olyan helyzet alakult ki, miszerint azt, aki „egyenesen akart tovább haladni”, azzal vádolták meg, hogy eltér a mozgalomtól. Közben kiderült, hogy „sokan akarnak egyenesen előre haladni” – mondotta.

VI. Mečiar úgy nyilatkozott, hogy a történetekre Prága tudtával került sor. A gondot Prágának most az jelenti, hogy a szándékuk nem sikerült. A Központ akart tisztogatást végrehajtani, s ez nem sikerült. 24 óra alatt a vezérkart (Itt nyilván a pártvezetésre gondolt VI. Mečiar) a tagság zöme elhagyta. A többi mozgalom közben higgadt maradt. A NYEE képviselőinek többsége az általa alakított új mozgalomhoz („A Szabad Szlovákiáért”) állt át. A függetlenek egy része is csatlakozott. Mindez sokkhatást váltott ki a NYEE mozgalomban. A jövő dönti el, hogyan alakul a helyzet tovább.

VI. Mečiar érzékelhetően nagyon elégedettnek mutatkozott a kialakult helyzettel. Megjegyezte: „egy éjszaka alatt megoldotta azt, amit normális körülmények között három hónap alatt szoktak megoldani”.

Meg kell jegyezni, hogy találkoztunk ellentétes véleményekkel is. Pl. a főkonzuli rezidencián a vacsorát követő beszélgetésen A. Nagy László az FMK új elnöke szerint VI. Mečiar pozíciója továbbra is ingatag. Funkciójában maradása a nacionalizmust erősíti.

A Szlovák Nemzeti Tanácsban másnap reggel került sor megbeszélésre. Fr. Mikloško – mint közölték – az orvosok utasítására ténylegesen betegállományba vonult, így első helyettese I. Čarnogurský és A. Nagy László alelnök fogadott. I. Čarnogurský azzal magyarázta a magyar Országgyűléshez megküldött emlékeztetőjük (együttműködési tervzetük) adott jellegét, hogy közös parlamenti és kormányküldöttség látogatott a múlt hónapban Magyarországra, tehát a feladatterv is közös. Miután kifejtettem a magyar álláspontot, s utaltam arra, hogy Szabad György elnök kész parlamenti együttműködési terv aláírása alkalmából Pozsonyba utazni, támogatta javaslatunkat, vagyis a törvényhozói és a kormányzati hatáskörbe tartozó feladatok különválasztását. Az együttműködési terv előkészítésével részükről A. Nagy Lászlót bízta meg. Ígéretet tettem arra, hogy a Budapesten elhangzott javaslatainknak megfelelően a tervezetet kidolgozzuk és két héten belül diplomáciai úton részükre megküldjük.

A. Nagy László jelezte, hogy kiegészítő javaslataik is vannak. Mindenekelőtt a legislatív jellegű együttműködésre vonatkozóan, figyelembe véve, hogy a magyar és a csehszlovák törvényhozás előtt szinte azonos feladatok állnak. Čarnogurský azt

hangsúlyozta, hogy a törvényhozó szervek között folyamatos kapcsolatokra van szükség. Szükséges létrehozni egy olyan bizottságot, amely kezdeményezhető szerepet tölthet be közös állásfoglalások kidolgozásában. Ez elősegítheti pl. a kapcsolatainkat érintő privatizáció szociális biztosítás, adóztatás stb. kérdéseinek a megoldását stb.

A. Nagy László utalt arra, hogy ők javasolták Budapesten a közös történelmi bizottság felállítását parlamenti szinten, amely többek között a kollektív bűnösség kérdését vizsgálná meg és kidolgozna közös állásfoglalásokat is. A bizottság foglalkozhatna a nemzetiségi problémákkal is. Fr. Mikloško, amikor a vonatkozó javaslatát magyarországi látogatásakor megtette, akkor egy ilyen bizottságra gondolt. Elmondotta továbbá, hogy a SZNT több kérdésben (zsidók, kárpát-ukrajnai németek deportálása stb.) állást foglalt. Szokatlan és váratlan módon felvetette: a magyar parlamentnek is meg kellene követnie a magyarországi szlovákokat, aminek jó hatása lenne Szlovákiában. Čarnogurský utalt arra, hogy a parlamentek állandó konfrontációban vannak a közvéleménnyel és súlyos feladatok hárulnak a törvényhozó testületekre (pl. a nyelvtörvény idején), s a fenti értelemben vett állásfoglalások pozitívan segítenék a törvényhozói tevékenységet. Parlamentközi dokumentumban is lehetne rögzíteni az ilyen jellegű állásfoglalást, amelyet egy ilyen bizottság közreműködésével [lehetne megvalósítani].

Válaszomban utaltam arra, hogy alapvetően egyetértek a felvetett gondolatokkal, s átgondolásra javasolom azokat. Ugyanakkor figyelembe kell venni a munka során, hogy a történelmi múlt kérdéseinek egy része belső ügyként, feladatként jelentkezik, és vannak kérdések, amelyeket közösen, kölcsönösen kell tisztázni.

I. Čarnogurský továbbá elmondotta, hogy a kollektív bűnösség kérdése ma is sújtja a nemzeti kisebbségeket, s ezzel összefüggésben a szövetségi parlamentben elfogadott kárpótlási törvényre utalt, amely csak az 1948 utáni bűnöket kívánja orvosolni. Hogy ez így alakult, az alapvetően a csehországi németek kérdésével függ össze. E törvény alapján a szlovákiai magyarok azt a lehetőséget veszítették el, hogy saját tulajdonaikat visszakapják. Ezt a hátrányos helyzetet jelentős mértékben a földtörvény elfogadása során kívánják kárpótolni. Éspedig oly módon, hogy javasolják egy olyan paragrafus beiktatását a földtörvénybe, hogy ezt a problémát a SZNT külön saját törvényben oldja meg. Tehát várható, hogy ezzel a kérdéssel a SZNT foglalkozni. Az ilyen értelemben meghozott földtörvény mintegy 80%-ig realizálja a kárpótlást.

Elmondotta, hogy rendkívül bonyolult kérdés az 1948 előtti időszaknak a megítélése. Azért sem siethet a SZNT 1948-tól visszafelé a törvények érvénytelenítésével, az 1945–48 közötti időszak átértékelésével, mert ebben az időben demokratikus és antidemokratikus törvények is születtek. A tulajdon kérdése könnyebben megold-

ható, mint a kollektív bűnösség kérdései, mert az –megítélésük szerint – szélesebb téma és érzékeny terület, s a szlovák parlament egy ilyen téma kapcsán, pl. nehéz helyzetbe kerülne, ha pl. ignorálnák a magyarországi szlovákság kérdését, vagy az 1938 utáni, dél-szlovákiai eseményeket.

Végül is abban maradtunk, hogy a fenti kérdések tisztázása szükséges, s egy ilyen jellegű parlamenti bizottság elősegítheti e törekvés megvalósítását.

A szlovák kormány külkapcsolataiért felelős minisztériumában M. Kňažko miniszter távollétében Roman Zelenay⁸⁶⁶ miniszterhelyettes fogadott, s a megbeszélésen jelen volt Konštantín Viktorín⁸⁶⁷, a csehszlovák szövetség gyűlés alelnöke.

A megbeszélésen áttekintettük, értékeltük azokat a kapcsolati kérdéseket, amelyek részben a szlovák vezetők magyarországi látogatásakor kormányzati szinten felmerültek, s részben már Prágában a Koordinációs Tanács ülésén is elhangoztak. Megállapodtunk, hogy egy külön feladattervben rögzítjük a teendőket, amely alapul szolgál egy esetleges rövidtávú kormányközi együttműködési terv kialakításához, abban az értelemben, ahogy erről Vl. Mečiar miniszterelnökkel megállapodtunk.

Az elhangzottakból az alábbiakat emelem ki:

- szlovák részről javasolták, hogy az oktatási minisztereink április végéig találkozzanak;
- a közlekedési hálózat fejlesztésének kérdésében készek még e hónapban, vagy a jövő hónap elején tárgyalni;
- kérték az előkészületben lévő nemzetiségi törvény megküldését;
- még ez évben dönteniük kell a szegedi kulturális központ ügyében;
- felvetették ismét a „művészeti értékek” visszaszolgáltatásának kérdését;
- a könyv és folyóirat árkérdéseit szövetségi szinten, komplex módon kell megoldanunk;

Részünkről szóvá tettük:

- A pozsonyi Magyar Kulturális Központ építési engedélye kiadásának halogatását, s kértem, hogy a művelődési és közoktatási miniszterünk pozsonyi látogatásáig (március 15.) lehetőség szerint adják meg az engedélyt.
- Válaszként elmondták, hogy ennek érdekében mindent megtesznek. Jelenleg a halasztás okát a városok és községek vagyonáról szóló törvény hiányában

⁸⁶⁶ Roman Zelenay (1952–1993) lengyel nemzetiségű politikus a bársonyos forradalom után 1990 januárjában lett a Szövetségi Gyűlés tagja 1992-ig, Csehszlovákia felbomlásáig. 1992-ben egy rövid időszakig a Szövetségi Gyűlés elnökhelyettese volt.

⁸⁶⁷ Konštantín Viktorín (1928–2017) 1990 és 1992 között a Szövetségi Parlament tagja, annak alelnöke és a szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH) frakcióvezetője volt.

jelölték meg. Közben a pozsonyi főkonzulátuson olyan információt kaptunk, hogy jelentkezett a telek eredeti tulajdonosa, aki a telket visszaigényli.

- Javasoltam, hogy a nemzetiségi kérdéssel összefüggő témák megvitatása céljából hívják meg Entz Géza államtitkárt. (Erre válaszként közölték, hogy nagyon örülnének, ha Entz Géza államtitkár ellátogatna Pozsonyba.)
- szorgalmaztam, hogy kormányzati szinten is mozdítsák elő a kollektív bűnösség kárvallottal kérdésének a rendezését;
- jeleztem, hogy a kassai alkonzulátusunk létesítésével kapcsolatos bejelentésünkre még nem kaptunk választ;

A látogatás során mindenütt konkrét kérdéseket és feladatokat tárgyaltunk meg, amelyek szervesen kapcsolódnak az eddigi magas szintű látogatáshoz és a további komplex együttműködés feladataihoz.

A látogatás eredményeihez kapcsolódóan részletes feladatterv készül.

Budapest, 1991. március 12.

*Szokai Imre*⁸⁶⁸

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 16. d.

⁸⁶⁸ Kézírással.

135.
1991. április 8.

Györke Sándor moszkvai magyar nagykövet jelentése
a csehszlovák–szovjet jószomszédi, barátsági és együttműködési
szerződés tervezetének moszkvai megítéléséről

Magyar Köztársaság Nagykövetsége

75/SZT/1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig
Moszkva, 1991. április 8.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség: 1 példány
Készítette: Birnbauer József
Gépelte: Bártfai Gáborné
Melléklet: 1 pl. [példány]

Tárgy: Csehszlovák–szovjet szerződéstervezet

Dr. Jeszenszky Géza úr
Külügyminiszter
Budapest

A Szovjetunió Külügyminisztériuma a közelmúltban az itteni csehszlovák nagykövetnek átnyújtotta a szovjet–csehszlovák állami szerződés tervezetét. A tervezet címe ugyanúgy, mint a magyarnál, jószomszédi, barátsági és együttműködési szerződés. A preambulumban a két ország hagyományos barátságára, az EBEÉ folyamataira, az ENSZ Alapokmányára és az 1990-ben aláírt szovjet–csehszlovák nyilatkozatra történik utalás.

A 20 paragrafusból álló tervezet legkényesebb cikkelyei a biztonsági kérdésekkel foglalkoznak, így például a negyedik cikkely kimondja, hogy a felek nem vesznek részt egymás ellen irányuló politikai, katonai szövetségekben és nem kötnek olyan megállapodásokat, amelyek ellentétesek lennének a jelen szerződésben körvonalazott célokkal.

A felek kötelezettséget vállalnak, hogy területükön nem engedélyezik bázisok létesítését, nem adnak engedélyt külföldi csapatok elhelyezésére. Ez a korlátozás vonatkozik a Csehszlovákiában hátramaradó szovjet létesítményekre is.

A szerződéstervezetnek ez a cikkelye lényegében egybeesik a szovjet–magyar tervezet harmadik cikkelyében foglaltakkal.

Az ötödik cikkely kimondja, hogy meghatározott helyzetekben a két ország konzultációt folytat és egyeztetési lépéseit. A hatodik cikkely a felsőszintű konzultációról rendelkezik. A hetedik cikkely a leszerelés és a katonai együttműködés témáit taglalja.

A szovjet–csehszlovák gazdasági, műszaki-tudományos és kulturális együttműködés feladatait taglalja a 9–14 cikkely. A katonasírok és a szovjet emlékművek gondozását a 15. cikkely tárgyalja a kölcsönösség elve alapján. A szerződés húsz évig érvényes.

Vezető csehszlovák diplomata elmondta, hogy a kapott tervezet elolvasása után rögtön gondjaik támadtak a biztonsági kérdésekkel foglalkozó megfogalmazások körül. Úgy érzik, hogy a korlátozó megfogalmazások sértik Csehszlovákia szuverenitását. Nem nyerte el tetszésüket az első cikkelyben kinyilvánított elv sem, hogy a két ország a nemzetközi életben egymás kölcsönös viszonyában minden körülmények között egymást baráti államnak tekinti. Szokatlannak tartják a fennálló tatárok sérthetetlenségének szovjet részről történő túlzott kihangsúlyozását is. A csehszlovák nagykövetség első megítélése szerint az egyeztetéskor a legtöbb vitát a biztonsági kérdések okozták. A szovjet tervezetet olyan javaslattal terjesztették fel Prágának, hogy az egyeztetést ne kizárólag a szovjet tervezet alapján végezzék, hanem készítsenek csehszlovák–szovjet ellentervezetet is.

Megítélésünk szerint a magyar, a csehszlovák és a román tervezet közös vonása, hogy a szovjet fél a tervezetek kimunkálásakor túlságosan támaszkodott a korábbi barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések szövegeire. Közös a biztonsági kérdések Szovjetunióknak előnyös megfogalmazásai, amely a finnesítési törekvést tükrözi.

A szovjet–csehszlovák szerződéstervezet egy példányát, amelyet bizalmas csehszlovák nagykövetségi kapcsolatunktól kaptunk, szíves tájékoztatásul mellékelten felterjesztem.

*Györke Sándor*⁸⁶⁹
nagykövet

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 16. d.

⁸⁶⁹ Kézírással.

136.
1991. április 16.

Boros Jenő pozsonyi főkonzul jelentése a csehszlovák
Külügyminisztérium által szervezett „A magyar kisebbség
Csehszlovákiában, a szlovák kisebbség Magyarországon” című
kerekasztal beszélgetésről

A Magyar Köztársaság Főkonzulátusa

36/szt/1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: Visszavonásig!
Pozsony, 1991. április 16.
Készült: 3 példányban
Kapja:
2 pld. Központ
1 pld. Sajat
Előadó: Taba Lajos⁸⁷⁰
Gépelte: Bárányné
*M+III. Területi Főosztály*⁸⁷¹
Mell.: 1 db
Hiv.sz.: 2080-5/T

Tárgy: Nemzetiségi kerekasztal a Csehszlovák Külügyminisztériumban

Külügyminisztérium
Budapest

Február közepén a júliusi genfi, a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó szakértői találkozóra való felkészülés jegyében a Szövetségi Külügyminisztérium kerekasztal beszélgetést szervezett „A magyar kisebbség Csehszlovákiában, a szlovák kisebbség Magyarországon” címmel.

⁸⁷⁰ Taba Lajos I. osztályú titkárt áthelyezték 1990 októberében Prágából Pozsonyba.

⁸⁷¹ Kézírással.

A „nem hivatalos” találkozón több szempontból vizsgálták az adott témát. A csehszlovák szakértők rámutattak a téma aktualitására és fontosságára. Értékelésük szerint a nemzeti kisebbségek kérdése egyre fontosabb szerepet játszik a nemzetközi politikai kapcsolatokban. Időszerűnek tartották, hogy reális képet kapjanak a problémakörrel és szakítsanak a korábbi gyakorlattal, amikor a nemzetiségi probléma felvetését csak Magyarország problémájaként értékelték, mintha csak mi akarnánk gondoskodni a szomszédos országokban élő kisebbségeinkről. A külpolitikai vezetés most viszont felismerte, hogy a nemzetközi erőviszonyok megváltoztak, már nem lehet lebecsülni ezt a kérdést. A téma fontosságát csak aláhúzza – hangsúlyozták a résztvevők –, hogy Csehszlovákia az elmúlt években több nemzetközi fórumon és dokumentumban elkötelezte magát, hogy javítani fog a nemzeti kisebbségek helyzetén. Helytelen az az álláspont, mondta Matějka külügyminiszter helyettes, amikor arra hivatkoznak, hogy a Csehszlovákia által is elfogadott nemzetközi dokumentumok „túlságosan messzire mennek” a nemzetiségi jogok meghatározásában. Ma már ezzel az állásponttal szemben az a feladat, arról kell beszélni, hogy csehszlovák részről még mit kell tenni, a nemzetközi kötelezettségek maradéktalan érvényesítése érdekében.

Dr. J. Branka, a KÜM Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának igazgatója korreferátumában bemutatta, hogyan fejlődtek ki a nemzetközi jogban az egyes, a nemzetiségek jogait garantáló alapelvek, milyen eltérések tapasztalhatóak az egyes fogalmak értelmezésében. A jelenlegi állapotot vizsgálva, a Magyarország és Csehszlovákia között megkötött egyezmények, szerződések jogi szempontból nem fedik le teljes egészében a kérdéskört. Inkább a nemzetközi dokumentumokból lehet visszavezetni a magyar és a csehszlovák álláspont közötti véleménykülönbségek jogi lényegét.

A csehszlovák álláspont szerint az emberi jogok – beleértve a nemzetiségi jogokat is – az egyén, vagyis az állampolgár jogainak széles körű garantálásával az állam teljesíti a nemzetiségekkel szemben kötelezettségeit is. Több szakértő rámutatott, hogy éppen ebben a kérdésben tér el a magyar és a csehszlovák álláspont. A magyarok (és a csehszlovák megítélés alapján a litvánok) szerint az egyéni jogok mellett, a nemzetiségek számára kollektív jogokat is biztosítani kell. A nemzetközi fórumokon nagy vita várható ebben a kérdésben. Bár az európai országok többsége saját jogrendjében nem ismeri el, vagy nem alkalmazza a kollektív jogok intézményét, de egyértelműen nem veti el ezt. A jelenlegi, bonyolult nemzetközi viszonyok között, csehszlovák részről nem is számolnak lényeges előrehaladással ebben a kérdésben. Az álláspontok közeledését elősegítheti viszont az Európa Tanács égisze alatt készülő, már előrehaladott állapotában lévő, a kisebbségek védelméről szóló egyezmény. Csehszlovák részről addig is, míg új egyezmények nem születnek a nemzetiségi kér-

déssel kapcsolatos álláspont kidolgozásában, a minimális nemzetközi jogi előírásból és az Emberi Jogok Chartájából indulnak ki.

Dr. Had az egész problémát a csehszlovák külpolitika szemszögéből közelítette meg. Elmondta, hogy az elmúlt évben kidolgozták az új külpolitikai koncepciót. Meghatározták az alapvető irányokat, most fogtak hozzá az egyes relációkkal kapcsolatos elképzelések kidolgozásához. A csehszlovák KÜM igen fontos feladatának tartja, hogy a saját külpolitikai koncepcióját érvényesítse a kétoldalú kapcsolatokban, illetve a nemzetközi politikai és jogi dokumentumokban.

A Közép-Európában bekövetkezett változások kedvező feltételeket teremtettek ahhoz, hogy átértékeljék a szomszédos országokkal, elsősorban a Lengyel- és Magyarországgal fenntartott kapcsolatokat, meghatározzák a közös érdekeket, célokat, de nem feledkezhetnek meg a problémákról sem. Az egyes kérdések megközelítésénél abból indulnak ki, hogy a régió országaiban bekövetkezett hasonló változások közepette a stabilizáló elemekre kell koncentrálni. A kétoldalú kapcsolatokban meglévő problémák megoldásában számítani lehet a helsinki folyamat eredményeire, az Európa Tanács és végül az USA jelenlétének pozitív hatására.

A vitában J. Stenbera a konkrét kérdéstől elvonatkoztatva arra mutatott rá, hogy Csehszlovákia 70 éves történelme során bebizonyosodott, az ország biztonsága, szuverenitásának garantálása igen nagyban függ a szomszédos országokkal fenntartott jó kapcsolatoktól.

A vitában elhangzott továbbá, hogy a jövőben a nemzetiségi problémákat nemcsak jogi szempontból, hanem komplex módon kell megközelíteni, sokoldalúan kell megvizsgálni azokat. A vállalt kötelezettségek teljesítése mellett, fel kell azt is mérni, mire van szükségük a nemzeti kisebbségeknek. Továbbá széles körű propagandára, felvilágosító munkára van szükség, hogy oldják a nemzetiségi problémák miatt keletkezett társadalmi feszültségeket, bizalmatlanságot úgy Csehszlovákián belül, mint a kétoldalú viszonylatban.

P. Procházka, a Szlovák Nemzeti Tanács képviselője arra mutatott rá, hogy a II. világháború után a német és a magyar ajkú lakossággal szemben alkalmazott „kollektív bűnösség” elvét Moszkva hagyta jóvá. Magyarország épp ezért ebben és a nemzetiségeket érintő egyéb kérdésekben joggal számolhat az amerikaiak és az angolok, illetve más nyugati országok támogatásával.

J. Hamerlik, a Szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom képviselője a nyelvhasználat szabályozásának ellentmondásaira mutatott rá. Ezen a téren várhatóan konfliktusok keletkeznek a nemzetközi fórumokon Magyarország és Csehszlovákia között. A két országban élő nemzetiségek eltérő körülményei miatt a jogok egyensúlyát és a jogok egyenlőségének fogalmát javasolta bevezetni, illetve alkalmazni.

Összességében megállapítható, hogy a csehszlovák külügyi vezetés felismerte, hogy a nemzetiségi kérdés a nemzetközi kapcsolatokban felértékelődött Európában, de elsősorban a közép-európai régióban és az által megoldása a stabilitás megőrzésének egyik alapfeltétele. A kerekasztal beszélgetés a fenti témakörrel kapcsolatos felteteleknek, a kiindulási alapnak a megismerését és feltárását célozta. A korreferátumokból egyértelműen kiderül, hogy nemzetközi jogi szempontból sincs egyértelműen „lefedve” az egész problémakör, számos joghézag található. Csehszlovákia azt szeretné elérni, hogy a különböző nemzetközi fórumokon a joghézagok kitöltése, a szabályozás pontosítása során a csehszlovák érdekeket teljes mértékben érvényesíteni tudja.

Az már jól látható, hogy a nemzeti kisebbségek vonatkozásában a kollektív jogok garantálását szorgalmazó magyar és az egyéni jogok kiteljesítését hangoztató csehszlovák álláspont alapjaiban eltérő. A legnagyobb ellentmondás itt található. Csehszlovák részről ennek vitájára készülnek fel a legalaposabban. A kerekasztal beszélgetésen elhangzott R. Chmel Csehszlovákia budapesti nagykövetének beszámolója is.

A jegyzőkönyv jól tükrözi, hogy R. Chmel egy sor kérdést hazánk jelenlegi nemzetiségi politikájára vonatkozóan kritikusan közelít meg. Mondanivalója egy része a magyarországi belpolitikai helyzet elemzésére vonatkozik, és ebből vezeti le a kisebbségi politikánkat.

A tanácskozás eredeti jegyzőkönyvét mellékelten felterjesztem.

*Aláírás*⁸⁷²
(Boros Jenő)
főkonzul

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 16. d.

⁸⁷² Kézírással.

137.
1991. május 15.

Tájékoztató a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszerrel kapcsolatos
kérdésekről, illetve a vízlépcső üzembe helyezésének pótlólagos,
úgynevezett „C” alternatívájának a műszaki leírása

Dunai Vízlépcső
Dr. Tatár György⁸⁷³
Dr. Király Attila

250/KA

Szigorúan titkos!
Készült: 2 példányban
Kapja: Jeszenszky Géza
Saját
Melléklet: 1db

FELJEGYZÉS

Tárgy: Miniszteri egyeztető a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőről

Az alábbiakban kívánjuk tájékoztatni Miniszter urat a Bős–Nagymarosi Vízlépcsővel kapcsolatos időszerű kérdésekről a május 15-én Mádl Ferenc tárca nélküli miniszter úr, a BNV kormány meghatalmazottja szervezésében sorra kerülő miniszteri egyeztetőn kifejtendő külügyminisztériumi állásfoglaláshoz.

1. Folyik a gondolkodás minisztériumunkban arról, miként tudnánk kedvező irányba befolyásolni a csehszlovák közvéleményt és hatalmi szerveket a vízlépcsővel kapcsolatos nézeteik és álláspontjuk módosítását illetően, hogy a következő tárgyalási fordulón (időpontja és helyszíne még nem egyeztetett) érdemi elmozdulás történjék.

E célból szándékunkban áll, hogy a nyilvánosság csatornáinak fokozott igénybevételel ismertessük a magyar ökológia-központú pozíciót, s megkíséreljük arra vonat-

⁸⁷³ Tatár György 1991. április 15-től főosztályvezető-helyettes a Külügyminisztériumban, majd 1991. május 1-től a Dunai vízlépcső és a Bécs–Budapest Világkiállítás teendőinek tárcaközi koordinálásával megbízott miniszteri biztos.

kozóan a tömegkommunikációban is megszólaltatni a csehszlovák szakembereket – előbb a várhatóan számunkra is kedvező hozzáállásúakat –, később államigazgatásuk néhány kulcsfiguráját. Megítélésünk szerint ugyanis az ökológia-központú szemléletmódot ma már Európában nehéz nyíltan elutasítani, a mellette való elkötelezettség pedig szinte automatikusan a magyar pozícióhoz közelítené partnerünket. Vonatkozó elképzeléseinket a melléklet tartalmazza.

Javasoljuk, Miniszter Úr a külügyminisztérium fenti szándékát és gondolkodásmódját jelezze azzal, hogy a részletekre vonatkozó kezdeményezésünket operatív szinten hamarosan megteesszük. (Előzetes tájékozódásunk tapasztalatai szerint Sámsondi Kiss György államtitkár Úr és Mádl Ferenc miniszter Úr környezetében hasonló gondolatokkal foglalkoznak.)

2. Fenti elképzeléseinkkel egybevágoan folyik a Német Szövetségi Parlament környezetvédelmi bizottsága és az Európa Parlament képviselője magyarországi látogatásának, illetve az Országgyűlés Környezetvédelmi Bizottsága csehszlovákiai megbeszéléseinek előkészítése. Mindhárom az Országgyűlés Környezetvédelmi Bizottsága koordinálja. A tárgyalások egyik központi témája – a beérkezett jelzések szerint – a Bős–Nagymarosi Vízlépcső lesz.

Javasoljuk, az értekezleten Jeszenszky úr kezdeményezze, hogy Mádl Ferenc Úr fogadja a Bundestag és az EP képviselőit és a találkozón hazánk ökológia-orientált álláspontjának kifejtésére összpontosítson.

Célszerű továbbá, hogy a tárgyalásoknak széles nyilvánosságot biztosítsunk, s magyar részről törekedjünk arra, hogy a megbeszélések végén olyan közös nyilatkozatokra kerüljön sor, amelyek a BNV jövőbeni sorsát illetően a környezetvédelmi szempontok prioritását hangsúlyozzák. Az elképzelés elfogadása esetén végrehajtását Mádl Ferenc Úr egyeztesse Rott Nándor⁸⁷⁴ Úrral, a Környezetvédelmi Bizottság elnökével. Szükségesnek tartanánk azt is, ha a tárgyalások végén a küldöttségek lehetőséget kapnának, hogy önálló nyilatkozatokat is tegyenek a tömegkommunikációs csatornákon. Ezt a Külügyminisztérium Sajtófőosztálya koordinálná.

3. Független környezetvédő mozgalmak április 19-i keltezéssel nyílt levelet juttattak el a köztársasági elnökhöz, amelyben az április 22-i Mádl–Mečiar találkozóhoz

⁸⁷⁴ Rott Nándor (1926–1997) 1945-ben lett a Független Kisgazdapárt (FKGP) tagja, 1946 januárjában diákszervezkedés vádjával letartóztatták, majd internálták. 1989-ben a Kereszténydemokrata Néppárt egyik alapítója volt. 1990 és 1994 között a KDNP parlamenti képviselője, majd a pártból kilépve az FKGP-hez csatlakozott, 1994-től haláláig országgyűlési képviselő.

kapcsolódóan a magyar felfogáshoz közel álló nézeteket fejtettek ki. A címzettek között van továbbá a Magyar Köztársaság kormánya és Parlamentje, illetve cseh és szlovák partnereik. (A levél egy példányát a Köztársasági Elnök Hivatalából megkaptuk, a kormányban és a parlamentben e tárgyú levélről nem tudnak. A levél egy másolatát – kérésére – megküldtük Sámsondi Kiss György úrnak.)

Amennyiben a téma felvetődik, javasoljuk, hogy Göncz Árpád úr ne reagáljon a levélre, ugyanis a levél végén csupán a szervezetek nevét jelölték meg, konkrét aláírók nem szerepelnek. Reagálást más szinten sem javasunk.

4. Az értekezlet résztvevőinek a cseh és szlovák belpolitikai helyzetről történő érdeklődése esetén hangsúlyozzuk, hogy J. Čarnogurský hatalomra kerülése számunkra pozitív elmozdulást a vízlépcső kérdésében elfoglalt csehszlovák álláspontban várhatóan nem eredményez. Személyében a „kemény vonal” további erősödésével számolhatunk.

A szlovák belpolitikai küzdelem elhúzódása és a szlovák költségvetés egyensúlyának feltételezett további romlása miatt nem zárható ki a következő tárgyalási forduló kitolódása, illetve a szlovák magatartás bizonyos puhulása. Óvakodnunk kell azonban fenti momentumok túlértékelésétől a következő tárgyalási fordulóra történő felkészülésünk során.

Az új csehszlovák kormány meghatalmazott utódját még nem nevezték ki, ehhez a szlovák és a szövetségi kormány döntése szükséges, amelyet diplomáciai úton kell, [hogy] közöljön [közölje] a magyar kormánnyal. Érdekeinket az szolgálná jobban, ha a csehszlovák kormány meghatalmazott szövetségi szintről jönne, ahol tapasztalataink szerint, a témában nagyobb rugalmasságot tanúsítanak. Célszerűnek tartanánk a közeljövőben sorra kerülő Antall–Čalfa, majd Göncz–Havel találkozókra is megpróbálnánk ez irányban hatni, tudatában annak, hogy a cseh és szövetségi politikások – a szövetségi rendszer összetartásának céljával feltehetőleg mindig alárendelik a BNV-vel kapcsolatos döntéseiket a szlovák érdekeknek.

Budapest, 1991. május 15.

*Aláírás*⁸⁷⁵

⁸⁷⁵ Nem olvasható kézírással.

A bősi vízlépcső üzembe helyezése ún. „C” alternatívájának a műszaki leírása:

Tájékoztatásul mellékeljük a csehszlovákok által „C” variánsként emlegetett pótlólagos műszaki megoldás leírását, amelyet a csehszlovák fél arra az esetre támogat, ha a magyar féllel a tárgyalások nem vezetnek eredményre a vízlépcső üzembe helyezését illetően.

Az anyag szerint Csehszlovákiának a vízlépcső nem üzemeléséből adódóan évente 3 és fél milliárd korona vesztesége származik. Tekintettel annak reális veszélyére, hogy a magyar fél határozatlan időre el kívánja tolni az egyezmény realizálását, illetve azon szándékából adódóan, hogy a felek közösen viseljék a vízlépcsővel összefüggő összes veszteségeket, a csehszlovák fél kész alternatív megoldást alkalmazni a bősi vízlépcső egyoldalú üzembe helyezésére. Az anyag szerint ez a megoldás összhangban van a jelenleg ismert ökológiai igényekkel és egyúttal nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az eredeti üzemeltetési tervhez visszatérjenek. Az egyes változatok elemzése alapján a legjobb megoldásnak éppen a „C” variáns mutatkozik. A nemzetközi jogi bizottság nem talált olyan akadályokat, amelyek kizárnák ennek az alternatívának a megvalósítását. Ehhez az alábbi objektumokat kell még csehszlovák oldalon kiépíteni:

a. A körtvélyesi jobboldali földgát meghosszabbítása a 6000 köbméteres vízhozam fölötti vízmennyiség elvezetésére alkalmas objektummal együtt, továbbá a jég áteresztésére alkalmas megoldással a mosoni Duna ágba. Ezek a létesítmények a felvízcsatornával együtt képesek a 100 éves víz elvezetésére.

b./ – A Duna bal partján: földgát építése a csehszlovák–magyar közös határszakasz mentén a Duna bal partján, amely így a tározó jobboldali gátját fogja alkotni csehszlovák oldalon és kapcsolódik a felvízcsatorna kiépített jobboldali gátjához. 150 m széles hajóút kialakítása Cucovo-tól a felvízcsatorna bevezetéséig.

c. A Duna medrében

– a Duna meder áttöltése az 1851. folyamkilométernél hasonló módon, ahogyan azzal Dunakilitinél számoltak,

– duzzasztók építése a Duna mederbe a sporthajók és a halak áteresztésére alkalmas megoldás kialakításával (ennek a megvalósítása a magyar kormány jóváhagyásával történhet meg, hiszen a folyó Magyarországgal határos részén kell kiépíteni)

d. A Duna mellékágak:

– duzzasztók építése a Duna mellékágaiban a talajvízszint szabályozására és olyan feltételek kialakítására, amely biztosítja a dunai erdők flórájának és faunájának a fennmaradását.

II. szakasz

Az első szakaszban kiépített jobboldali gáton:

– zsilip és zsilipkamrák, valamint 350 köbméter vízhozamra tervezett vízerőmű építése (a víz szintje a tározóban 131 m tengerszint feletti magasságot ér el) a II. szakasz befejezését követően a felvízcsatornával együtt az objektumok képesek az 1000 éves víz levezetésére (13.000 köbméter/s).

A csehszlovák oldalon felépített létesítmények lehetővé teszik:

– hogy a tározóban a víz szintje elérje a tervezett 131 m-es tengerszint feletti magasságot;

– üzembe lehet helyezni a bösi vízi erőművet, energetikailag hasznosítani lehet a régi Duna mederben a 350 köbméteres vízhozamot.

– A felvízcsatornán keresztül Bősön keresztül közlekedhetnek.

– Megoldódik a környék árvízvédelme.

A dunai erdők flórájának és faunájának védelme.

A megoldás fő paraméterei;

A tározó területe	40 km ²
Hasznos térfogat	38 millió köbméter
Az új gát hossza	12,5 km
Villamos energiatermelés	
Folyamatos üzemeltetésnél	2494 millió kwh
Csúcsra járatásnál	2421 millió kwh

A jelenlegi állapotot figyelembe véve a „C” variáns megvalósításánál 6,6 milliárd korona többletköltséggel kell számolni. Közvetlenül beruházási költségek az új létesítményeknél 4,3 milliárd korona kerülnek, ebből az első szakasz kb. 2,7 milliárd korona.

A beruházási költségek a termelt villamos energia mennyiségéből térülnének meg. A második évet követően már az eredeti beruházási költségek törlesztése kezdődne meg, amely az ideiglenes megoldás nélkül befagyasztott tőke lenne, s a fenntartási költségekkel egyre növekedne. Az ideiglenes üzemeltetés ideje alatt a villamos energia termelésnek kb. 82%-a illetné meg a csehszlovák felet, amely megfelel a beruházási költségek arányának.

A beruházás belső hatékonysága tekintetbe véve az átmeneti megoldás által megnövekedett költségeket kb. 5%-ra csökken, amely mintegy 1/3-dal alacsonyabb, mint az eredeti terv szerinti üzemeltetés esetén lenne.

A „C” variáns megtérülési ideje kb. 17 év.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 20. d.

138.
1991. május 21.

Katona Tamás külügyminisztériumi államtitkár levele Mádl
Ferenc kormány meghatalmazott részére a Külügyminisztérium
állásfoglalásáról a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőrendszer ügyében

Külügyminisztérium
Politikai államtitkára

00106/52/1991.

Dr. Mádl Ferenc Úr
tárcanélküli miniszter
A Bős–Nagymarosi Vízlépcső
Kormány meghatalmazottja
Budapest

Tisztelt Miniszter Úr!

Az 1991. május 15-i miniszteri egyeztetőn Dr. Jeszenszky Géza miniszter úr vázolta a Külügyminisztérium álláspontját a Bős–Nagymarosi Vízlépcső jövőjéről folyó magyar–csehszlovák kormányközi tárgyalásokkal kapcsolatban és ismertette elképzeléseinket a két tárgyalási forduló között teendő egyes lépésekre vonatkozóan. Engedje meg, hogy ezúttal írásban is kifejtsem gondolatainkat.

Az április 22-i kormányközi találkozón megbizonyosodtunk afelől, hogy a vízlépcső további sorsát illetően a magyar és csehszlovák álláspont merőben eltér egymástól, és a két kormány tárgyalási mandátuma szinte minimális közeledést sem tesz lehetővé. Egyértelmű lett az is, hogy a csehszlovák félnek az 1977. évi államközi szerződés megszüntetésére és új szerződés kötésére irányuló törekvéseinket visszautasító érvrendszerének központi elemét a magyar környezetvédelmi indokok ismeretének hiánya, illetve nem megfelelő megalapozottsága képezi. A tárgyalások során azzal, hogy érveinket kifejtettük, sőt írásban is átnyújtottuk, bizonyos értelemben lépéskényszerbe hoztuk partnereinket, mintegy színvállásra készítette a tárgyalások következő fordulóján. Véleményem szerint sikerült a megbeszéléseket felhasználnunk arra, hogy a csehszlovák küldöttségben tudatosítsuk, hogy a magyar megfonto-

lásokat az ökológiai szempontok prioritása jellemzi, és hasonló hozzáállást igénylünk partnerunktól is.

A csehszlovák erőviszonyok és mindenekelőtt a szlovák belpolitikai helyzet ismeretében reálisan aligha számolhatunk a csehszlovák álláspont lényegi módosulásával. Stratégiai érdekünk fűződik azonban ahhoz, hogy a rendelkezésre álló időt felhasználjuk a csehszlovák, s főként szlovák felfogás jó értelemben vett befolyásolására és a soron következő tárgyalásokig olyan helyzetet teremtsünk, hogy a csehszlovák fél szakmailag és tudományosan megalapozott, ökológiai orientáltóságú választ kényszerüljön adni érveinkre, továbbá álláspontja minél mentesebb legyen a presztízs és ún. politikai szempontoktól.

Célunk eléréséhez optimális módszernek látszik a nyilvánosság csatornáinak minél szélesebb körű felhasználása egyrészt a magyar indokok részletes ismertetésére, másrészt a cseh és szlovák közvélemény környezetbarát körei pozitív reagálásának terjesztésére. Ennek érdekében javasoljuk, hogy Miniszter úr koordinálása mellett összehangolt lépéssorozat végrehajtására kerüljön sor, mely az alábbi elemekből állhatna:

1. Hozzuk nyilvánosságra a hazai írott és elektronikus sajtó minél szélesebb körében a csehszlovák félnek átadott ökológiai érvanyagunkat, a vízlépcső elhagyása esetén kieső energia pótlására vonatkozó, hivatalosan már ismertetett elképzeléseinket, s Mádl Ferenc úrnak a tárgyalások során elhangzott nyilatkozatát.

2. Prágai nagykövetségünk és pozsonyi főkonzulátusunk aktív közreműködésével kíséreljük meg elérni azt, hogy a fenti anyagokat a csehszlovák központi és főleg szlovák tömegtájékoztatás is ismertesse.

3. Juttassuk el érvrendszerünket a cseh és szlovák környezetbarát körökhöz, kérve őket, hogy nyilvánosan is ismertessék véleményüket.

4. Kezdeményezzük a Magyar Rádió és Televízió vezetőinél, hogy a Szlovákiában is hallgatott, illetve nézett adásaink szerkesztősége készítsen riportot előbb a cseh és szlovák környezetbarát, szakmai és tudományos körökkel, majd néhány kormányzati, ill. politikai személyiséggel, kifejezetten a magyar érvanyagra vonatkozó véleményükre összpontosítva. Különösen fontos, hogy a megfelelő személyek kiválasztását egyeztessük a hazai kormányzati, ökológiai és tudományos körökkel, valamint prágai és pozsonyi külképviseletünkkel.

5. Ösztönözzük a hazai környezetvédelmi mozgalmakat, hogy szervezett formában mielőbb találkozzanak csehszlovák partnereikkel, alakítsanak ki közös állásfoglalást a vízlépcsőrendszerről, és azt hozzák nyilvánosságra.

Fontosnak vélem, hogy fenti lépéseink végrehajtásakor lehetőleg elkerüljük a „kampány” látszatát, annak központi indíttatását és mindenképpen a kormányzati szintű nyilatkozatháborút. Az akciók többségére ezért időben elnyújtottan, de

a tárgyalásokat jóval megelőzően kerüljön sor, hogy elegendő idő állhasson partnereink rendelkezésére esetleges presztízsveszteség nélküli véleménymódosításához.

Javaslom, hogy Miniszter Úr egyetértése esetén az egyes lépések koordinálását és végrehajtását munkatársi szinten egyeztessük.

Budapest, 1991. május 21.

Tisztelettel:

Katona Tamás

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 20. d.

139.
1991. május 24.

Rejtjeltávirat Prágából. A bős–nagyvarosi erőmű ügyét
a csehszlovák kormány rendkívüli ülésen tárgyalja

Rejtjeltávirat
KÜM Távközlési Osztály
Nagykövetség: Prága
Azonosító: PRG20028
Érkezett: 91.05. 24. 13.26
Készítette: Lak.
Ellenőrizte: *Szignó*⁸⁷⁶

40, 41

A Szövetségi Kormányhivatal egyik illetékese elmondta, hogy J. Čarnogurský levelet intézett M. Čalfa szövetségi miniszterelnökhöz. Ebben azt kéri, hogy a bősi erőmű ügye kerüljön a következő – valószínűleg május 30-án sorra kerülő – kormányülés elé. (Tehát soron kívül.) Informátorunk ennek feltételeként jelölte meg, hogy a Szlovák Kormány hétfőig (május 27.), küldje el a szükséges anyagokat.

Fenti kapcsolatunk úgy tudja, hogy a „C” változat nem volt része az eredetileg a Szlovák Kormány elé került javaslatnak. Az mintegy „menet közben” (a kormányülés alatt) került a szövegbe.

Eredetileg a Szlovák Kormány elé került javaslat csak az új csehszlovák delegációvezető kijelölésével és a tárgyalások folytatásával foglalkozott volna.

A „C” variáns ultimátum szerint felvetésével kapcsolatban itteni kormánykörökben – de a sajtóban is – erős fenntartások érezhetők.

Javaslom, hogy a fentiek fényében készüljünk fel annak lehetőségére, hogy a kérdés június 2–3-án terítékre kerülhet.

A Szlovák Kormány anyagáról próbálunk közelebbi információhoz jutni.⁸⁷⁷

⁸⁷⁶ Kézírással.

⁸⁷⁷ Vö. Rejtjeltávirat Prágából. A csehszlovák szövetségi kormányelnökségi hivatalból származó információ szerint a bősi vízlépcsőről folytatott budapesti tárgyalásokról (Mádl–Mečiar-találkozó) május végéig kellett a csehszlovák delegációnak jelentést tennie a szövetségi kormány részére. MNL OL XIX–J–1–j 1991. 20. d. Keltezése: 1991. május 22.

Lássa:

Világkiállítás–vízlépcső miniszteri biztos

III. Területi Főosztály

Láttam: *Szignó*

Intézkedtem: *Szignó*⁸⁷⁸

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 20. d.

⁸⁷⁸ Kézírással.

140.
1991. június 5.

Boros Jenő pozsonyi főkonzul jelentése a Külügyminisztériumnak
a csehszlovák kormány Bős–Nagymaros Vízlépcsőrendszer
ügyében hozott határozatáról

A Magyar Köztársaság Főkonzulja
3/8/Fő/szt/1991

Monori István Úr
Főosztályvezető
Budapest

Melléklet: 5 db

Tisztelt Monori Úr!

Bizalmas kapcsolatomban révén hozzájutottam a csehszlovák kormánynak Bős–Nagymarosi Vízlépcső kérdésében hozott május 21-i határozata teljes szövegéhez. Az anyag tartalmazza az április 22-i budapesti tárgyalásról készült jelentést és a további eljárásra vonatkozó javaslatokat:

- a kormány határozatát a további lépéseket illetően,
- a csehszlovák fél tárgyalási irányelveit a magyar féllel folytatandó további tárgyaláson,
- a szlovák Erdő- és Vízgazdálkodási Minisztérium által készült, a keletkezett károokra vonatkozó felmérést.

A kormányhatározat – korábbi jelzéseinkkel összhangban – a vízlépcső építésének további – ha kell, egyoldalú szlovák – befejezését és a „C” változat szerinti üzembe helyezését, valamint a csehszlovák félnek okozott károk megtérítését helyezi kilátásba.

Pozsony, 1991. június 5.

Szívélyes üdvözléssel:

*Aláírás*⁸⁷⁹

Boros Jenő

⁸⁷⁹ Kézírással.

1. sz. melléklet

A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság kormányhatározata a bősi vízlépcső ügyében a magyar féllel folytatott tárgyalások alapján

A Cseh és Szlovák Szövetségi kormány április 21-i határozata:

- Tudomásul veszi a csehszlovák kormánydelegáció budapesti tárgyalásáról szóló beterjesztést.
- Megállapítja, hogy a szerződő felek álláspontja a vízlépcső kérdésében alapvetően eltér és szükségesnek tartja, hogy a csehszlovák fél elvi döntést megelőzően még egyszer tárgyalást kezdeményezzen a magyar féllel.
- Egyetért a bősi vízlépcső ideiglenes, a magyar fél beleegyezése nélkül történő üzembe helyezésével kapcsolatos beruházói tevékenység előkészületének megkezdésével.
- Visszahívja Vladimír Mečiar, a csehszlovák kormánydelegáció vezetéséből.
- Kinevezi Ján Čarnogurský-t, a Szlovák Köztársaság kormányának elnökét a vízlépcső kérdésében folytatandó tárgyalások vezetésével.
- Jóváhagyja a csehszlovák kormánydelegáció tárgyalásai irányelveit.

Feladatul tűzi ki a csehszlovák tárgyaló delegációnak:

- a. Kérje fel a magyar felet, hogy 1991.június 15-ig kerüljön sor egy újabb tárgyalásra a vízlépcső kérdésében, és ezt követően két héten belül terjessze a kormány elé a tárgyalásról készült jelentést és a további eljárásra vonatkozó javaslatot.
- b. A pénzügyminiszter 1991. évre biztosítson a szövetségi költségvetésből 884 millió koronát az ideiglenes üzemeltetéséhez szükséges megoldás munkálatainak fedezésére.
- c. A szövetségi és a szlovák kormánybiztos június végéig számszerűsítse a vízlépcső munkálatait leállító magyar fél lépése következtében csehszlovák oldalon keletkezett károkat.

2. sz. melléklet

A csehszlovák kormánydelegáció tárgyalási irányelvei a Bős–Nagymarosi Vízlépcső ügyében

Az április 22-én megvalósult tárgyalások alapján a csehszlovák kormánydelegáció célja az, hogy rábírja a magyar felet a vízlépcső további közös építésének folytatására és végleges megoldást találjanak a felmerült problémák megoldására.

A csehszlovák fél:

- Továbbra is ragaszkodik az 1977. szeptember 16-án aláírt nemzetközi szerződés teljesítéséhez.

- Elutasítja a magyar fél által javasolt, az építkezés leállítását célzó, új szerződés kidolgozásában való együttműködést.

- Ismételten javasolja a magyar félnek, hogy közösen (esetleg külföldi szakértők bevonásával) oldják meg a vízlépcső üzemeltetéséből adódó, a környezetre kifejtett negatív következményeket, a szerződés 19. cikke szerint. Ezt a közös megoldást azonban időben korlátozni kell 1991. augusztus végéig. A magyar fél azon feltétele, hogy a közös vizsgálatokat az építési munkák azonnali leállítása mellett végezzék el, a csehszlovák fél részére elfogadhatatlan.

- Abban az esetben, hogyha a magyar fél elutasítja a csehszlovák félnek a problémák közös megoldására és a beruházás további folytatására vonatkozó javaslatát, akkor a csehszlovák fél:

- Megállapítja, hogy a magyar fél eljárását a nemzetközi szerződés lényeges megsértésének tekinti, és elegendő indoknak tartja arra, hogy a csehszlovák fél átmene-tileg felfüggeszse a vízlépcsőre vonatkozó nemzetközi szerződés egyes pontjainak teljesítését mindaddig, amíg a magyar fél nem teljesíti a szerződésben foglaltakat és megtéríti a jogellenes eljárásával keletkezett károkat.

- Megállapítja, hogy a magyar fél eljárása arra kényszeríti a csehszlovák felet, hogy saját területén olyan ideiglenes megoldás megvalósítására formáljon jogot, amely minimalizálja a csehszlovák oldalon keletkezett károkat. A csehszlovák fél intézkedéseiről a kormánybiztos fogja tájékoztatni a magyar felet.

- Kérni fogja egy olyan munkacsoport létrehozását, amely a csehszlovák oldalon keletkezett károkat mérje fel. Amennyiben a magyar fél visszautasítja a károk közös fel-mérését, abban az esetben a csehszlovák fél követelésével nemzetközi bírósághoz fordul.

- Kérni fogja, hogy a nemzetközi jogi kérdések elbírálására egy közös munka-csoport jöjjön létre.

– Kérni fogja, hogy a kormány meghatalmazottak továbbra is biztosítsák az árvíz-védelmi intézkedéseket, a magyar beszállítók által ideiglenesen elfoglalt mezőgazdasági területek felszabadítását és a magyar alvállalkozók által félbehagyott objektumok átadását.

A csehszlovák delegáció vezetésével Ján Čarnogurský miniszterelnököt bízták meg, a delegáció tagjai azonosak a legutóbbi Mádl–Mečiar-találkozón résztvevőkkel.

3. sz. melléklet

Az Erdő- és Vízgazdálkodási Minisztérium által felbecsült, a csehszlovák oldalon abból adódóan keletkezett károk, hogy a magyar fél felfüggesztette a vízlépcső építésével kapcsolatos munkálatokat

	Mrd korona
Az 1990 előtt felmerült költségek (beleértve a kamatokat is)	21,1
Károk az első évben (1990):	
– a pénzeszközök lekötéséből származó veszteségek 8%-os kamatláb mellett	
21,1 x 0,08 = 1,688	1,7
– Többletköltségek (karbantartás, elvonások az ideiglenesen lefoglalt mezőgazdasági földterületért, a beruházó és az alvállalkozók többletköltségei)	0,4
összesen:	2,1
Károk a második évben (1991)	
– a villamosenergia-termelés elmaradásából adódó veszteség	
1,75 TWH x 2 Kcs/KWh	3,5
– Többletköltségek (mint az első évben)	0,4
összesen:	3,9
A károk 1990–1991-ben összesen:	6,0
Veszteségek és károk, amelyek a teljes üzemelés évében keletkeznek	
– a villamosenergia-termelés elmaradásából adódó veszteség	
0,9 TWH (folyamatos) x 2 Kcs/kWh	1,8
1,0 TWH (csúcsra járatás) x 3,3Kcs/kWh	3,3
összesen	5,1
– Egyéb károk (mint az első évben + a hajózási feltételekből adódó, továbbá a csökkent területvédelemből és az öntözés elmaradásából)	0,9
összesen:	6,0

JELENTÉS

A Bős–Nagymarosi Vízlépcső kérdésében április 22-én folytatott
csehszlovák–magyar tárgyalásról

A tárgyaláson mindkét delegáció megerősítette, hogy érvényesnek tekinti az 1977-ben aláírt nemzetközi szerződést.

A csehszlovák kormánydelegáció a vízlépcső építésének magyar fél általi felfüggesztését a nemzetközi szerződés egyoldalú megsértéseként értékelte és már 1989 májusától többször kérte, hogy a magyar fél eljárásának indoklására terjesszen elő tudományos és szakmai indoklást. Azokat az anyagokat, amelyeket ez idáig előterjesztett, inkább tudományos-népszerű munkaként kell értékelni, amelyeket konkrét tudományos elemzésekkel és bizonyítékokkal nem támasztott alá, és nem bizonyította az ökológiai szükséghelyzetet, illetve katasztrófát, Magyarország egy konkrét területén. A csehszlovák félnek tehát nincs a birtokában olyan megbízható anyag, amely indokolttá tenné a beruházás felfüggesztését és az érvényes nemzetközi szerződés felbontását. Csak a baráti kapcsolatokra való tekintettel nem követelte eddig a károk megtérítését, amelyek a magyar fél eljárásával keletkeztek és keletkeznek. Erről az igényről azonban nem mond le.

Tekintettel a környező vidék árvízvédelmének szükségességére, a nemzetközi hajózás biztosítására a Dunán – amelynek intenzitása lényegesen emelkedni fog a Duna–Rajna–Majna csatorna felépítésével 1992-t követően –, továbbá a villamosenergia-termelésben jelentkező hiány részleges biztosítása miatt, a csehszlovák fél nem tudja leállítani a vízlépcső építésének munkálatait.

Természetesen egy ilyen méretű beruházás beavatkozást jelent a természetbe, de az emberiség újabb ismeretekkel rendelkezik, amelyek képesek a negatív következményeket felmérni és kiküszöbölni. A csehszlovák fél kész a magyar féllel együttműködni az esetleges károk felmérésében és azok minimalizálásában. Az együttműködést azonban attól teszi függővé, hogy a szakértői munkálatok 1991 júliusa végéig befejeződnek és ezt követően a kormánydelegációk augusztus végéig döntenek a vízlépcsővel kapcsolatos további közös eljárásról.

A csehszlovák fél kérte, hogy a magyar fél vállalatai az ideiglenesen elfoglalt mezőgazdasági földterületet szabadítsák fel, illetve a félkész objektumokat és berendezéseket adják át a csehszlovák félnek. Ezen kérdéseket a kormánybiztosoknak kell megoldani.

A magyar kormánydelegáció – állítása szerint – a tárgyalás során az ország közvéleményének álláspontjából, a tudományos tapasztalatokból, a magyar kormány és parlament határozataiból indult ki, amelyeknél figyelembe vették az ember és természetes környezetének védelmét és ennek fenntartását a következő generációk részére is. Továbbá abból az elvből indult ki, hogy a barátságot és az együttműködést a két ország között fenn kell tartani, szélesíteni kell és csak a közös problémák megoldásával léphetünk Európába. A beruházást a múlt rendszer vezetői megalomániás és áltudományos aroganciájának minősítették, amellyel a természet fölött akartak győzedelmeskedni. Hivatkoztak Havel köztársasági elnök visegrádi nyilatkozatára, miszerint ilyen beruházást ma már nem kezdenénk el. Hivatkoztak arra, hogy több európai országban a természetes közegre veszélyes objektumok építését nem fejezték be, vagy pedig nem üzemeltetik a kész létesítményeket. A magyar fél úgy véli, hogy a bösi vízlépcső ilyen beruházás, üzemeltetése visszafordíthatatlan ökológiai folyamatokat indítana el és ökológiai veszélyt jelentene. Veszélyeztetné néhány millió ember ivóvíz ellátását, a Duna vízminőségét, a halászatot, a környező terület ökológiai rendszerét, az erdőket és a mezőgazdaságot. További veszélyt jelent, hogy a földrengésveszélyre, a terület geológiai és geofizikai tulajdonságaira nem állnak szükséges mértékben rendelkezésre adatok. A magyar kormánydelegáció felhívta a figyelmet arra, hogy Visegrád–Nagymaros területe és az egész Duna-kanyar európai értékeket jelent, s különösen Magyarország számára bír különleges jelentőséggel. A magyar kormány és a magyar nyilvánosság a vízlépcsőből származó villamos energia termelést jelentéktelennek tekinti és javasolja az energiaveszteségek pótlását gázturbinákkal helyettesíteni. A magyar szakértők szerint megfelelő feltételek teremthetők a hajózáshoz a Duna medrében, s ebben egy holland hajózási intézet segítségünkre lenne. A fentiek értelmében a magyar fél meg van győződve arról, hogy a vízlépcső építésének felfüggesztése nem jelentette a kormányközi egyezmény jogi megsértését. Mindkét nemzet érdekében áll a kormányközi egyezmény és az ehhez kapcsolódó megállapodások közös megszüntetése és új szerződés kidolgozása. Ebben közösen megállapodnánk a terület ökológiai rehabilitásáról, az ivóvíz- és árvízvédelemről, a hajózás fejlesztéséről és a keletkezett károk rendezéséről. Ilyen szerződés kidolgozásáig a magyar fél megszakítja a vízlépcső építésének munkálatait és javasolja a csehszlovák félnek, hogy közösen hasonló döntést hozzanak. Tudatában van annak, hogy a csehszlovák fél a munkálatok nagyobb részét végezte el és a végső elszámolásnál a magyar fél megtérítené a befektetett költségek különbözetét. Ezt vállalja az említett értékek megőrzése érdekében.

A magyar fél kijelentette, hogy a vitás kérdések – különösen az ökológiai talajvízvédelmi – szakértői szintű megvizsgálásával csak abban az esetben tud egyetérteni, ha a csehszlovák fél azonnal leállítja a beruházás munkálatait. Ebben az esetben

egyétért azzal, hogy a szakértők megkezdjék a vizsgálatokat, de javasolta a vizsgálatokat október végéig meghosszabbítani. Ezen feltétel visszautasításával a magyar fél csak a két ország akadémiáinak együttműködésével értett egyet.

A vita során a csehszlovák delegáció tagjai rámutattak arra, hogy éppen az ember és az árvízvédelem problémáinak megoldása a vízlépcső egyik fő feladata.

Az ökológiai veszélyhelyzettel kapcsolatban már a múlt évben javasolták, hogy közösen tárják fel azokat és tegyenek megoldásukra javaslatot, akár a PHARE program keretében, vagy a magyar szakértők részvételével a Mucha⁸⁸⁰ professzor által vezetett munkacsoportban. A magyar fél nem akceptálta a javaslatunkat. A szeizmicitás problémáit és a vízlépcső objektumainak biztonságát legutóbb 1989 júliusában vizsgálták meg közösen és a magyar fél akkor elismerte a csehszlovák fél érveit.

A Duna-bizottság által javasolt, a hajózáshoz szükséges vízmélység elérése érdekében – különösen a Rajka–Gönyű szakaszon – a két ország szakemberei már a vízlépcső építését megelőzően is folytattak vizsgálatokat. Kutatásaik azt bizonyítják, hogy a hajózás a Duna medrének módosításával nemcsak a vízlépcső építésével érhető el, úgy, ahogyan azt a németek és az osztrákok tették. A gázturbinák alkalmazása hőerőművekben Csehszlovákia számára ismert, azonban kapacitásuk elenyésző Szlovákia energiatermelésében.

A kormánydelegáció vezetői abban állapodtak meg, hogy a tárgyalásról tájékoztatni fogják saját kormányukat és parlamentjüket. Megállapodtak továbbá, hogy a tudományos akadémiák folytatják az együttműködést, ennek azonban nincs gyakorlati jelentősége a további eljárásra vonatkozó gyors döntést illetően. Mindkét fél szükségesnek tartja a tárgyalások folytatását.

Megállapítható, hogy az álláspontok lényegesen eltérnek és a vízlépcső további közös építése a jelenlegi magyar belpolitikai helyzet következtében megvalósíthatatlan. A vízlépcső építése Magyarországon főleg politikai probléma. A parlament és a kormány meghatározó pártjait a baloldali pártokkal folytatott harcban éppen a vízlépcső elleni tiltakozás egyesítette. Ma pedig nagyon nehéz lenne más megoldásról meggyőzni az embereket, mint amiért ellenzéki pozícióban harcoltak.

Bár szinte biztos, hogy a magyar fél belpolitikai okokból képtelen bármilyen megoldást elfogadni, amely a vízlépcső üzembe helyezését jelentené, javasoljuk még egy tárgyalás megvalósítását,

⁸⁸⁰ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

A csehszlovák fél oldalán keletkező károk csökkentése érdekében javasoljuk:

1. hogy az Erdő- és Vízgazdálkodási Minisztérium a Gazdasági Minisztériummal közösen fejezze be a vízlépcső csehszlovák részét.

A tervek szerint fejezzék be csehszlovák oldalon az árvízvédelmi munkálatokat Nagymaros térségében.

2. A szlovák Erdő- és Vízgazdálkodási Minisztérium készüljön fel arra, hogy 1991. július 1-ével az alábbi akciók kezdődnek el:

- Bős térségében a magyar fél által félbehagyott objektumok építésének befejezése.
- A nagymarosi vízlépcső elmaradásával összefüggő árvízvédelmi intézkedések megkezdése.

- A Duna-meder és a felvázcsatorna közötti baloldali mellékágak módosítása.

- A bős vízlépcső üzembe helyezése az ideiglenes megoldás szerint. Ezen beruházás megvalósítása során minimalizálni kell a negatív ökológiai hatásokat, biztosítani az árvízvédelmet és a Duna-bizottság által javasolt merülési mélységet. Továbbá be kell tartani azokat a műszaki-jogi feltételeket, amelyeket a nemzetközi jogi szakértők határoztak meg.

3. Az Erdő- és Vízgazdálkodási Minisztériumnak és a Pénzügyminisztériumnak 1991-ben a költségvetésben biztosított összegen felül 886 millió koronát kell biztosítania az ideiglenes műszaki megoldás munkálatainak fedezésére.

4. Az erdő- és vízgazdálkodási miniszter, a gazdasági miniszter és a vízlépcső kormány meghatalmazottja terjessze a kormány elé az ideiglenes üzembe helyezéssel kapcsolatos vizsgálatok eredményeit. Egyúttal terjesszen be javaslatot a vízlépcső megnövekedett kiadási költségeire.

5. A vízlépcső kormánybiztosa mérje fel azokat a károkat, amelyek csehszlovák oldalon a magyar fél jogellenes eljárásából keletkeztek olyan formában, ahogyan azt a magyar félnek át fogják nyújtani.

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 20. d.

141.
1991. augusztus 6.

Javaslat a Bős–Nagymaros Vízlépcsővel kapcsolatos szlovák lépések kezelésére

Világkiállítás/Dunai Vízlépcső
Tatár György

Szigorúan titkos!
Készült: 2 példányban
Jóváhagyásra:
Jeszenszky Géza
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Szlovák lépések kezelése a Vízlépcső ügyében

A Bős–Nagymarosi Vízlépcsőről folyó államközi tárgyalások július 15-i fordulója után a szlovák kormány július 23-án, a csehszlovák szövetségi kormány pedig július 25-én határozott a további teendőkről. Az ülésekről kapott hivatalos tájékoztatások szerint a szövetségi kormány álláspontja lényegesen rugalmasabb, előtérbe helyezi a tárgyalások folytatását, míg a szlovák kormány a Bösi Vízlépcső mielőbbi, mindenáron történő befejezésére helyezi a hangsúlyt.

A kormányok döntését követően csehszlovák oldalról több egyértelmű lépésre került sor, amelyek a Bösi Vízlépcső felépítését célozzák, s a szlovák kormány részéről erősödő tendencia mutatkozik a szövetségi kormány döntésének sajátos értelmezésére.

Mindez egyértelműen tükröződik J. Čarnogurský szlovák miniszterelnöknek, a szövetségi kormány Vízlépcső ügyében kinevezett megbízottjának Antall József miniszterelnök úrhoz írott július 30-i levelében, ahol a szlovák kormányfő említést sem tesz az államközi tárgyalások folytatásának szükségességéről, s mintegy kész tényként állítja be az „ideiglenes megoldás” előkészítését. Érezhetően törekszik továbbá arra, hogy a Bős–Nagymarosi Vízlépcső kérdését magyar–szlovák ügyként, a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság közötti kapcsolatok részének állítsa be.

Figyelemre méltó ugyanakkor az is, hogy Ján Čarnogurský úr ugyancsak július 30-án kelt leveleiben Mádl Ferenc úrnak megfogalmaz a tárgyalások folytatására vonatkozó elképzeléseket is.

Fentiekből kitűnik, hogy J. Čarnogurský – jó ügyvéd módjára – „több kártyát” is előkészít, hogy szükség esetén a számára kedvezőt húzhassa elő. Egy nemzetközi bírósági tárgyalás eshetőségére tekintettel ezért szükséges valamennyi levelének tételes megválaszolása és a magyar pozíciók írásos rögzítése.

Célszerű lenne továbbá, ha lépéseket tennénk annak érdekében, hogy a Vízlépcső ügyét a későbbiekben is magyar–csehszlovák ügyként kezeljük, s elkerüljük, hogy J. Čarnogurský a BNV témakörében Antall József partnerévé léptethesse elő magát.

Fentiek alapján javaslom, hogy

1. Antall József úr döntsön, hogy a mellékelt három levél-tervezet közül melyik vagy melyek kerüljenek elküldésre prágai, ill. pozsonyi külképviselteink útján. A levelek szövege Mádl Ferenc úrral egyeztetésre került.
2. A jövőben Antall József úr csak M. Čalfával tartson kapcsolatot a BNV ügyében, s az egyéb, hozzá intézett üzeneteket Mádl Ferenc úr vegye át. Ez irányú szándékainkat lenne hivatott tükrözni már az is, hogy J. Čarnogurskýnak Mádl Ferenc úr válaszolna. Ezt Mádl Ferenc úr is kivitelezhetőnek tartja.
3. Jeszenszky Géza úr jelezze észrevételeinket és javaslatainkat Antall József úr felé.

Budapest, 1991. augusztus 06.

*Tatár György*⁸⁸¹

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 20. d.

⁸⁸¹ Kézírással.

142.
1991. augusztus 9.

A Külügyminisztérium javaslatai Antall József leveleire
Ján Čarnogurský és Marián Čalfa részére
Bős–Nagymaros Vízlépcsőrendszer ügyében

Budapest, 1991. augusztus 09.
Ján Čarnogurský Úr,
A Kereszténydemokrata Mozgalom elnöke
Pozsony

Tisztelt Elnök Úr!

A térségünkben végbement demokratikus változások kedvező feltételeket teremtettek ahhoz, hogy a régió államai és népei a fejlett világ értékrendjével összhangban, új alapokra helyezték viszonyukat.

Különösen fontos lenne ez a közvetlenül szomszédos nemzetek esetében, ahol fokozottan kell ügyelni a jószomszédi viszony ápolására és továbbfejlesztésére. Erre kötelez bennünket közös eszmevilágunk egyik központi eleme, a keresztény gondolkör is.

Tudatában vagyok, hogy a visszatérés a demokratikus fejlődés útjára önmagában nem jelenti a problémák megszűnését, a vitás kérdésekben az új elvrendszer automatikus érvényre jutását. A magam részéről ezért megkülönböztetett figyelmet fordítok nem csupán a fennálló feszültségekre, hanem enyhítésük, feloldásuk módjára is. Ennek fényében kerülni kívánom a hitemtől távol álló, egyoldalú, erőszakos megoldásokat. Meggyőződésem, hogy azok csak ideiglenes jellegű eredményre vezethetnek, s hosszú távon nem jelentenek hozzájárulást a jószomszédi kapcsolatokhoz.

Ezen szellemben törekszem a kétoldalú kapcsolatainkat nehezítő Bős–Nagymarosi Vízlépcső ügyének rendezésére. Úgy vélem, a holtpontról történő kimozdulást szolgálja Marián Čalfa miniszterelnök úrral Dubrovnikban létrejött megállapodásom is, miszerint a két ország kormánya felkéri parlamentjét, hogy képviselőik bizottsági vagy más formában folytassanak megbeszélést a kérdésről.

Bizonyos vagyok abban, hogy Önt hasonló elvek és jó szándék vezérli pártpolitikai és állami tevékenysége során, őszintén bízom benne, hogy közös erőfeszítéssel

sikerül kölcsönösen elfogadható megoldást találunk valamennyi, ma még népeinket nyomasztó és kapcsolatainkban teherként jelentő problémára.

Tisztelettel:
Antall József

Budapest, 1991, augusztus 09.
Marián Čalfa Úr
a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság
Kormányának elnöke

Tisztelt Elnök Úr!

Ján Čarnogurský úr, a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőről folyó államközi tárgyalásokon a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság küldöttségének vezetője, a Szlovák Köztársaság Kormányának elnöke 1991. július 30-án kelt levelében tájékoztatott „a Szlovák Köztársaság, valamint a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság Kormányának azon döntéséről, hogy folytatják a Bösi Vízlépcsőnek a CSSZSZK területén ideiglenes megoldással történő üzembe helyezésére irányuló munkálatokat”.

Az 1991. július 27-i dubrovniki megbeszélésünk során, a Szövetségi Kormány július 25-i üléséről öntől kapott tájékoztatás és a tárgyalásunkon született megállapodás, illetve J. Čarnogurský úr fenti közlése és levelének szelleme között eltérés mutatkozik.

Ezúttal is hangsúlyozni kívánom, hogy a Bős–Nagymarosi Vízlépcsőről szóló 1977. évi államközi megállapodást a magyar kormány a csehszlovák szövetségi kormánnyal írta alá. Ennek megfelelően a magyar kormány a jövőben is a szövetségi kormányt tekinti tárgyalópartnernek és a Vízlépcső kérdését elsődlegesen a Magyar Köztársaság és a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság közötti, sajnálatosan öröklött, megoldásra váró államközi kérdésként kezeli.

Ily módon a magam részéről továbbra is a dubrovniki tárgyalásunk alapján kívánok erőfeszítéseket tenni a folyó államközi tárgyalások eredményességének előmozdítására, abban a meggyőződésben, hogy türelmes párbeszéd eredményeként sikerül közös megoldást találni a Vízlépcső ügyének rendezésére.

Tisztelettel:
Antall József

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 20. d.

143.
1991. szeptember 27.

Szokai Imre külügyminisztériumi helyettes államtitkár
megbeszélése Rudolf Chmellel, Csehszlovákia budapesti
nagykövetével a magyar–csehszlovák alapszerződés parafálása
ügyében

Külügyminisztérium
Szokai Imre

001217/4/1991.
2818/Szo

Szigorúan titkos!
Készült: 4 példányban
Kapja:
Katona Tamás
Somogyi Ferenc
Monori István
Saját
0001

FELJEGYZÉS

Tárgy: Rudolf Chmel csehszlovák nagykövet látogatása

Szeptember 27-én bekérettem Rudolf Chmelt a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság budapesti nagykövetét.

Közöltem a nagykövettel, hogy a magyar–csehszlovák alapszerződést – annak különös fontossága miatt – a magyar fél kész a krakkói hármaskörös találkozó ideje alatt külügyminiszteri szinten parafálni. Chmel úr annak a véleményének adott hangot, hogy a csehszlovák fél részéről ennek nincs akadálya.

Az aláírásra ezt követően rövid időn belül sort lehet keríteni Budapesten vagy október 10–11-én, vagy az október 14-ével kezdődő héten. Erre az alkalomra örömmel venném, ha V. Havel köztársaságai elnök hazánkba látogatna és hivatalos magyar–csehszlovák csúcstalálkozó megrendezésére nyílna alkalom. A nagykövet

közölte, hogy a csehszlovákiai belpolitikai helyzet jelenlegi alakulása miatt a köztársasági elnök várhatóan lemondja több, már előre egyeztetett külföldi utazását. Ugyanakkor javaslatot tett egy október 9-i időpontra prágai helyszínnel Weizsäcker német elnök elutazását követően.

Az alapszerződéssel kapcsolatos végső egyeztetés céljából javasoltam, hogy a szeptember 30-val kezdődő hét első felében látogasson Budapestre Zd. Matějka csehszlovák külügyminiszter helyettes, illetve akadályoztatása esetén az illetékes főosztályvezető. Végezetül felhívtam a diplomata figyelmét, hogy alaptalanok azok a – a csehszlovák külügyminisztériumban esetenként hangot kapott – vélekedések, hogy a magyar fél egyes, a szerződés aláírása eljárásjogi kérdéseivel kapcsolatos kifogásai az alapszerződés aláírásának elodázását céloznák. Kértem, hogy amennyiben valamilyen magyar lépés nem egyértelmű a csehszlovák fél számára, úgy hivatalosan érdeklődjön a magyar illetékeseknél.

A nagykövet ígéretet tett az általam elmondottak központja felé való továbbítására.

Budapest, 1991. szeptember 27.

*Szokai Imre*⁸⁸²

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 16. d.

⁸⁸² Kézírással.

144.
1991. október 3.

A magyar–csehszlovák alapszerződés parafálásának problémái
a csehszlovák fél obstrukciója miatt

Külügyminisztérium
Szokai Imre
2894/Szo

Szigorúan titkos!
Készült: 6 példányban
Kapja:
Jeszenszky Géza
Katona Tamás
Somogyi Ferenc
Meiszter Dávid
III. Területi Főosztály
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: magyar–csehszlovák alapszerződés (1991. október 03.)

Ma 15:45 órakor telefonon felhívtam Rudolf Chmelt, Csehszlovákia budapesti nagykövetét, és az alábbiakról tájékoztattam: a szeptember 3–4-én szakértői szinten egyeztetett csehszlovák–magyar alapszerződés csehszlovák módosító javaslatait szeptember 28-án megkaptuk. Szövegszerű észrevételeinket október 1-jén közzétettük. Ma október 3-a van és még nem kaptuk meg az újabb szövegszerű csehszlovák észrevételeket. Hangsúlyoztam, a magyar–csehszlovák alapszerződést szeretnénk – előzetes közlésünknek megfelelően – a krakkói hármas találkozón parafálni. A dokumentum parafálása azonban kétségesse válhat, ha a csehszlovák észrevételeket időben nem kapjuk meg. Kértem sürgős intézkedését, hogy a szövegszerű csehszlovák észrevételeket legkésőbb október 4-én a délelőtti órákban megkapjuk, és a dokumentumot így parafálásra előkészíthessük.

Budapest, 1991. október 3.

*Szokai Imre*⁸⁸³

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 16. d.

⁸⁸³ Kézírással.

145.
1991. október 17.

A magyar kormány ülésének jegyzőkönyve a Bős–Nagymaros
Vízlépcsőrendszer ügyéről. Mádl Ferenc kormánybiztos
napirenden kívüli ismertetője a magyar–csehszlovák
tárgyalásokról

Napirenden kívül,
Szóbeli tájékoztatás a Bős–Nagymaros vízlépcső ügyéről
Előadó: Dr. Mádl Ferenc

Mádl Ferenc: Másik sikerágazat, a Bős–Nagymaros ügyében a helyzetről. Tetszenek tudni azt, hogy közben itt folytak a tanácskozások, informális és formális érintkezések a cseh és szlovák, illetve szlovák parlamenti bizottságok és más személyiségek részéről ebben a tárgykörben. A legutóbb a magyar Országgyűlés Környezetvédelmi Bizottsága tanácskozott a cseh és szlovák környezetvédelmi bizottsággal. Erről megjelent egy viszonylag hosszabb nyilatkozat. A hogyan továbbot illetően. Ugyancsak a Vavroušek látogatás eredményeként a három bizottsága a Parlamentnek, a Környezetvédelmi Bizottság, a Gazdasági Bizottság és a Külügyi Bizottság véleményezte hosszú vita, többszörös vita után, ismételt viták után értelmezte az Országgyűlés eredeti határozatát az ügyben. Az Országgyűlés eredeti határozata arra kéri fel és hívja fel a Kormányt, hogy folytasson tárgyalásokat az 1977-es szerződés, azaz minden létesítmény megszüntetése iránt.

Ezeknek a tanácskozásoknak az eredményeképpen ez a három bizottság végül egy közös közleményben, vagy megállapodásban, vagy minek hívjam hirtelen, egy értelmezését adta annak, hogy hogyan kell, vagy hogyan javasolja a Kormánynak a továbbiakban folytatni a tárgyalásokat az eredeti határozat fenntartása mellett. Ez az értelmezés azt tartalmazza, hogy a Kormány folytasson tárgyalásokat szakértői szinten háromoldalú bizottság, cseh és csehszlovák és magyar oldalú bizottság mellett egy harmadik oldal bekapcsolásával, ebbe az Európai Gazdasági Közösség megfelelő szerve lenne. Ennek menetében, ennek a vizsgálódásnak, szakmai vizsgálódásnak, amelyik még egyszer megvizsgálná az egész vállalkozás ökológiai, árvízvédelmi, hajózási és minden más összefüggését még egyszer áttekintené azért, hogy azok a konkrét aggályok fennforognak-e, amelyek alapján a magyar Országgyűlés határozata nyugszik.

Beleértve újabb javaslatok megvizsgálást is. Szóval az értelmezés, ami azt jelenti, hogy ennek révén a magyar Kormány a továbbiakban nyilvánvalóan vizsgálni lesz kénytelen a másik fél javaslatára azokat az alternatív javaslatokat is, amelyeket eddig informális úton terjesztett a cseh és szlovák, leginkább a szlovák kormány, s amelyek a magyar közvéleményt leginkább irritálták, nevezetesen a „C” változat.

Én ezt szerettem volna röviden elmondani azzal, hogy ezek után a cseh és szlovák kormány meghatalmazottjának, Čarnogurský miniszternek írtam egy levelet, amelyben arról tájékoztattam, hogy az eddigi tanácskozások után megérlelődött arra az idő, hogy a harmadik tárgyalási fordulóra sor kerüljön. Mindenekelőtt azért, hogy ezt a szakmai, szakértői szintű átfogó vizsgálódásokat megtervezzük. A mandátumát a szakértői bizottságnak meghatározzuk, az időtartam, vagy a menetrendjét, az elveit és ezért egy szűkebb delegációval meghívnam Magyarországra és kérem ehhez a véleményét. Ez történt, erre még nem jött válasz. Ezt ha elfogadja a másik fél, akkor valószínű, hogy októberben, novemberben sor kerül egy tanácskozásra Magyarországon, amelyben a magyar fél, az előbb említett értelmezés mellett törekedni fog egy szakértői vizsgálat, metodológiának az elfogadására, kidolgozására a mandátum tartalmának a meghatározására, a bizottság összetételének a meghatározására és nem tud majd elzárkózni attól, hogy a másik félnek olyan alternatíváit is vizsgálja, amelyek az 1977-es, a teljes felépítéshez képest mást tartalmaznak. A mi mentális rezervációnk, nemcsak az, hanem maga az országgyűlési határozat persze változatlanul fennforog, hogy mi fő célként a megszüntetést kaptuk feladatként, de ebben a folyamatban ilyen értelmezés mellett akkor belefér az, hogy még egyszer vizsgáljunk meg mindent, mi abban a hitben, hogy úgyis igazunk lesz a végén.

Antall József: Köszönöm szépen, akkor lezárjuk. [...]

MKIF Az Antall-kormány kormányülései 1991. október 56–64. o.

146.
1991. október 25.

Boros Jenő pozsonyi főkonzul értékelése Szlovákia
nemzetközi kapcsolatairól

A Magyar Köztársaság Főkonzulátusa
Bratislava
95/szt/91

Készült: 3 példányban
Kapja:
2 pld. Központ
1 pld. Sajat
Előadó: Dr. Boros Ferenc
Gépelte: Bárányné
*M+III. Területi Főosztály*⁸⁸⁴
Szigorúan titkos!
Érvényes: Visszavonásig!
Pozsony, 1991. október 25.

Külügyminisztérium
Budapest

Tárgy: Szlovák vonatkozású külkapcsolati események értékelése

A szlovák nemzetközi kapcsolatok minisztériumának illetékes főosztályvezetője érdeklődésünkre több, Szlovákiát (is) érintő kérdéssel kapcsolatosan véleményt mondott. Megállapításait az alábbiakban rögzítjük:

Horvátország elismerése: A cseh külügyi vonal részéről kezdetben voltak olyan ösztönzések, hogy szövetségi szinten egyoldalúan ismerjék el Horvátországot és Szlovéniát. A külügyminisztérium ezt a „hangvételt” leszerelte, s egy mérsékelt álláspont jutott kifejezésre ebben a kérdésben.

Szlovák részről is volt egy radikálisabb áramlat az említett államok elismerése vonatkozásában, a Kereszténydemokrata Mozgalmon belül. Ez háttérbe szorult, nem utolsósorban azért is, mert – mint mondják – a Vajdaságban „70 ezer” szlovák él, s az

⁸⁸⁴ Kézírással.

ő sorsukat egy ilyen csehszlovák lépés negatívan befolyásolhatná. A szlovák politikai közvéleményt egyébként is nyugtalanítja, hogy Szerbiában a katonai szolgálatra behívottak között aránytalanul nagyobb számban vannak szlovákok, mint szerbek. Szlovákia abban érdekelt, hogy az ország ne legyen az első között, akik e balkáni államokat elismerik. A vonatkozó nemzetközi konszenzushoz (Hága) tartják magukat.

Moldávia: Hasonló a szlovák vélemény Moldávia elismerésével kapcsolatosan is. A szlovák álláspont szerint az elismerése nem aktuális. Ki kell várni – többek között – az ukrán magatartás alakulását is (decemberben népszavazásra kerül sor). Tudatában vannak annak, hogy Moldávia esetét nem lehet azonosan kezelni a balti államokéval. Ezért is körültekintően kell eljárni ebben a kérdésben. A románokkal kapcsolatos eddigi tapasztalatokból (J. Čarnogurský ottani látogatása) arra lehet következtetni, a románok tartanak attól, hogy a külvilág annexiós szándékkal vádolja meg őket. Ezért is siettek Moldávia elismerésével. A jövő mutatja meg, hogy ez a magatartásuk mennyire tartós.

R. von Weizsäcker szlovákiai látogatása: Nagyon korrektnek tartják az elnök szlovákiai látogatásakor tapasztalt magatartását. Úgy érezték, hogy az elnök túlságosan nem kívánt beleszólni a csehszlovák államjogi elrendezés kérdésébe. Kiegyensúlyozott volt az álláspontja: elmondotta, hogy náluk is időnként vitatott a meglévő föderatív berendezkedés, s ez a német vezetésnek is gondokat okoz. Mindezt azonban át lehet hidalni higgadt és nyugodt magatartással. A német elnök végül is közvetve bár, de a föderáció fennmaradása mellett érvelt. Szlovák részről a látogatással politikailag elégedettek, gazdaságilag – a tőkebeáramlás állapotával és perspektíváival – már kevésbé.

Chaim Herzog⁸⁸⁵ izraeli elnök szlovákiai látogatása: Szimbolikus aktusnak tekintik a látogatást. Szlovák részről úgy látták, hogy az elnök az elmondott 3 beszédében aránytalanul nagy súlyt helyezett a múltra, a negatív történelmi tapasztalatokra és figyelmen kívül hagyta a szlovák vezetésnek azokat az erőfeszítéseit, amelyet az elmúlt időben tett az izraeli–szlovák kapcsolatok rendezése érdekében, a múlt negatív örökségének feledtetéséért. Mindez bizonyos csalódást okozott a szlovák politika köreiben.

Meg kell jegyezni azt is, hogy a pozsonyi zsidó emlékmű alapletételekor J. Čarnogurský a zsidó áldozatok között elsőként, név szerint egy Grossmann nevű vállalkozót említett, akit a magyar hatóságok állítólag a XIX. században az önállósodó

⁸⁸⁵ Chaim Herzog (1918–1997) Belfastban született, 1935-ben vándorolt Palesztinába, ahol a zsidó katonai szervezetben, a Haganában szolgált. 1972-ben ügyvédi irodát nyitott, majd 1982-ben bejutott az izraeli parlamentbe (Knesset). 1983. május 5. és 1993. május 13. között Izrael Állam elnöke volt.

szlovák mozgalmak támogatásáért végeztetett ki. Többen megütközéssel fogadták ezt a szembeszökően tendenciózus kijelentést és főkonzulunknak említést is tettek róla.

A másik figyelemre méltó momentumnak azt tartották, hogy az izraeli elnök a pozsonyi zsinagógában felszólította a szlovákiai zsidókat – mintegy 6000 lelket számlálnak, hogy vándoroljanak ki Izraelbe. E mögött többen az izraeli politikus aggodalmát vélték felfedezni, az egyre inkább önállósuló Szlovákia miatt.

J. Čarnogurský kormányfő magánlátogatása az USA-ban: Nagyon pozitívan értékelik, hogy a szlovák elnököt fogadta az ENSZ főtitkára, s a két politikus között nagyon szívélyes beszélgetés zajlott le. Az ENSZ főtitkára áttekintette tevékenységének eddigi szakaszát, s főként arról szólt, mit lehetne és kellene tovább és jobban tenni. Tárgyalt az amerikai külpolitika több képviselőjével, s azt tapasztalta, hogy megértéssel vannak a szlovák emancipációs törekvések iránt, de érzékeltették, hogy az USA szempontjából előnyösebbnek tekintik, ha az ország egyben marad. A döntés természetesen az adott ország népeit illeti meg, hangsúlyozták az amerikai politikusok. Különösen fontosnak tartják a külkereskedelem egységét, amivel J. Čarnogurský nem értett egyet, utalva a nemzeti köztársaságok szerepének elsődlegességére. Elégedettségüket fejezték ki az USA politikusai azzal kapcsolatban, hogy Csehszlovákiában az államjogi kérdésekről a vita kultiváltan folyik. Miután P. Demeš⁸⁸⁶ miniszter is hasonló megbeszéléseket folytatott az amerikai politikai élet képviselőivel, kialakult egy olyan vélemény a szlovák vezetésben, hogy az USA szemlélete a fenti kérdésekben az elmúlt fél év alatt Szlovákia számára kedvező módon változott, vagyis jobban átlátják és megértik az itteni folyamatokat.

Ugyanakkor, figyelmen kívül hagyta informátorunk azt a tényt (amiről már jelentettünk), hogy erőteljes felháborodást okozott, különösen Prágában J. Čarnogurský liberalizmusellenes állásfoglalása az USA-ban. Többen a szlovák keresztény katolikus kurzus kendőzetlen újraéledését látják e kijelentések mögött, miközben J. Čarnogurskýt állítólag nagyon meglepte kijelentéseinek hazai fogadtatása.

Az USA pozsonyi konzulátusának vezetője szerint Washingtonban nincsenek tisztában a tényleges szlovákiai helyzettel, amelyről csak a cseh politikusok révén, meglehetősen szubjektívan értesülnek. Kapcsolataink kérdései: A szlovák nemzetközi kapcsolatok minisztériumának főosztályvezetője utalást tett arra, hogy P. Demeš miniszter fontolgatja, hogy még ebben az évben Magyarországra látogat.

⁸⁸⁶ Pavol Demeš (1956–) 1991 és 1992 között a Szlovák Köztársaság nemzetközi kapcsolatokért felelős minisztere, majd 1992 és 1993 között a Szlovák Elnöki Hivatal Külpolitikai Hivatalának a vezetője volt.

A pozsonyi Magyar Kulturális Központ elhelyezése ügyében újabb ajánlatukra (Šafárik tér) várják a magyar reagálást. A főosztályvezető regisztrálta, hogy továbbra is várjuk a kassai magyar konzuli hivatal létesítésére vonatkozó jegyzékünkre a csehszlovák fél választát.

A külkapcsolatok minisztériuma részéről igyekeznek áttekintést nyerni a kulturális munkaterv aláírása elhúzódsának az okairól.

A főosztályvezető érdemben nem válaszolt arra a kérdésre, hogy vezető szlovák politikusok vajon azért vállalkoznak-e az utóbbi időben határkérdésekkel kapcsolatos fejtegetésekre, mert maguk is azt aktuálisnak tartják, vagy pusztán azért, mert a sajtó ilyen kérdéseket feszeget (lásd. pl. a *Slovenskije národňje novini*⁸⁸⁷ október 11-i számát, amelyről külön jelentünk).

*Aláírás*⁸⁸⁸
(Boros Jenő)
főkonzul

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 16. d.

⁸⁸⁷ A *Slovenskije národňje novini* című újság 1845 és 1848 között jelent meg Ľudovít Štúr (1815–1856) szerkesztésében. Nem kizárt, hogy rövid ideig a kilencvenes években is megjelent.

⁸⁸⁸ Kézírással.

147.
1991. november 12.

Boros Jenő pozsonyi főkonzul összefoglalója a szlovák
biztonsági doktrínáról és külkapcsolatairól,
illetve a magyar–szlovák relációkról

A Magyar Köztársaság Főkonzulátusa
Bratislava

99/szt/1991

Szigorúan titkos!
Érvényes: Visszavonásig!
Pozsony, 1991. november 12.
Készült: 3 példányban
Kapja:
2 pld. Központ
1 pld. Saját
Előadó: Dr. Boros Ferenc
Gépelte: Bárányiné
*M+III. Területi Főosztály*⁸⁸⁹

Külügyminisztérium
Budapest

Tárgy: A biztonsági doktrína és a külpolitika egyes kérdései Szlovákiában.

1989 előtt Szlovákia katonai szempontból lényegében egy stratégiai hátország volt, erősen kifejlesztett hadiiparral. A szimbolikusan ott lévő katonai harci alakulatok feladata csupán fontos objektumok és közlekedési csomópontok védelme volt. 1989 után, majd a Varsói Szerződés szétesését követően a CsSzSzK katonai doktrínáját átértékelték. Ennek értelmében az országban lévő katonai potenciálnak új területi felosztására kerül sor, részben mert Szlovákiában egy biztonsági vákuum keletkezett, de ez összefügg azzal is, hogy a szovjet csapatok kivonultak. E folyamatot egy

⁸⁸⁹ Kézírással.

évvel lerövidítik. Belső sajtóelemzések szerint 1992 végéig a CsSzSzK katonai erőinek 38%-át Szlovákiában helyezik el, ami érinti a katonaságot, de a felszerelést is. Ezek jó részt a rózsahegy, a zólyomi és a komáromi, valamint más városokban lévő volt szovjet katonai objektumokba kerülnek. Október 1-től Szlovákiában a katonai szolgálatra besorozottnak már 83%-a Szlovákia területén marad. (Egyes pártok olyan „tervekre” hívják fel a figyelmet, miszerint a leghatékonyabb fegyvernemek [rakéták, légierő] Csehszországban maradnak.)

Mint ismeretes, néhány hónappal ezelőtt nagy vihart kavart J. Klepác, kereszténydemokrata párti alelnök javaslata a szlovák parlamentben, hogy hozzák létre a szlovák Nemzeti Gárdát (Domobrana). A szövetségi nemzetvédelmi minisztérium és a csehszlovák hadsereg parancsnoksága ennek elvetését azzal indokolta, hogy a csehszlovák hadsereg fokozatosan hivatásossá válik, és ennek keretében létrehozna ún. területiális védelmi (területvédelmi) egységeket, amelyek biztonsági feladatokat is ellátnak és helyettesítik a Nemzeti Gárda szerepét. Ilyen egységek már a jövő év végén működhetnek. Ennek ellenére egyes szlovák politikusok azt kérdezik, hogy mi történik addig, szükség esetén ki látja el ezeket a feladatokat. A rossz szlovákiai biztonsági helyzet tehát politikai körökben aggodalmakat vált ki.

Szlovákia és határainak biztonsági szempontból meglévő bizonytalanságát jelezte pl. a szovjet puccskísérlet. Ekkor 6 ezer katonát azonnal a keleti határok védelmére vezényeltek. A jövőben tehát számolnak Szlovákia védelmi készsége erősítésével. A szlovákiai politikai emancipáció időszakában, s tekintettel a Szovjetunióban és Jugoszláviában végbemenő radikális államjogi megoldásokra, s egy olyan időben, amikor a bizalom szövetségi szervek felé csökken, a sajtókörökből származó információ szerint a szlovák belügyminisztérium „csendesesen folytatja” a köztársasági nemzetvédelem (Domobrana) létrehozása elveinek a kidolgozását, amelyről Klepác beszélt.

Az október 28-i pozsonyi események után L. Pittner⁸⁹⁰ szlovák belügyminiszter a bírálókat elől azzal próbált kitérni, hogy a szlovák rendőrségnek nincs hírszerző szolgálata, s nem tud ezért behatolni a különböző felforgató csoportokba. A cseh sajtó szerint Szlovákia a kompetenciát elsősorban a kriminalisztika terén igyekszik köztársasági hatáskörbe vonni, de ez érinti a kémelhárítást is. Egyes politikai körök Szlovákiában készek fellépni annak érdekében, hogy ellenőrzést gyakorolhassanak valamennyi Szlovákiában működő hazai titkosszolgálat tevékenysége felett, úgy

⁸⁹⁰ Ladislav Pittner (1934–2008) 1990. november 22. és 1992. június 24. (Vladimír Mečiar és Ján Čarnogurský kormánya), 1994. március 15. és 1994. december 13. (Jozef Moravčík kormánya), illetve 1998. október 30. és 2001. május 14. (Mikuláš Dzurinda kormánya) alatt a Szlovák Köztársaság belügyminisztere. 2003. április 4. és 2006. július 26. között a Szlovák Információs Szolgálat igazgatója volt.

ítélik meg, hogy a szövetségi belügyminisztérium, beleértve az említett részlegeket is, azon politikai körök befolyása alatt van, amelyek közel állnak a várhoz. A KDH-nak⁸⁹¹ mint vezető pártnak nincs bizalma ezért e tárcához. A szlovák belügyminiszter nézete, miszerint saját titkosszolgálatot kell létrehozni, arról tanúskodik, hogy bizonyos politikai körök Szlovákiában előre látják a lazább szövetséget a Cseh Köztársasággal. Az említett nemzetvédelmi erők létrehozásával kapcsolatos elképzelések is ezzel függnék össze. Sajtókörokbén úgy ítélik meg, hogy a jelenlegi viszonyok között nem lenne megfontolt dolog, ha ez a problematika a nyilvánosság elé kerülne. Tény, hogy a szlovák belügyminiszter a saját hírszerző szolgálat létrehozásával előbb-utóbb számol. Nem zárja ki annak lehetőségét sem, hogy a rendőrség volt tisztjeinek tapasztalatait igénybe vegye, mivel más hivatásosak e célra nem állnak rendelkezésre.

Az elmúlt időszakban szlovák részről végbemegy a potenciális szövetségesek keresése a Balkánon. Vélemények szerint ezzel függ össze J. Čarnogurský szeptember 19–20-i romániai látogatása is, ahol többek között a jugoszláviai és magyarországi helyzetről tárgyaltak. Szlovákia érdekelt abban, hogy kapcsolatai Romániával nemcsak az ottani szlovák kisebbség miatt mélyüljenek el, de azért is, mert a magyar kisebbség Szlovákiában és Romániában egyaránt aktivizálódik. Vagyis a pozsonyi reprezentáció érdekelt abban, hogy Romániában potenciális szövetségest találjon arra az esetre, ha a magyar kormány kifejezettebben lép fel a szomszédos országokban élő magyarok védelme érdekében. Ez a feltételezés összekapcsolódik azzal, hogy „Budapesten ismétlődő módon hangzanak el olyan megnyilatkozások, melyek kétségbe vonják a trianoni szerződést”. Ámbár a magyar hivatalos körök az ilyen megnyilatkozásoktól ez ideig mindig elhatárolták magukat, de Szlovákiában tartanak attól, hogy a csehszlovák viszony rendezésében bekövetkezett változások során a hivatalos budapesti álláspont megváltozhat.

A második potenciális szövetségnek egy magyar részről történő veszélyeztettség esetén Szerbiát tartják, úgy látják, hogy ha a jugoszláviai konfliktus folytatódna és kiszélesedne, akkor előfordulhat, hogy Budapest a Vajdaságra igényeit bejelentheti.

⁸⁹¹ A Kereszténydemokrata Mozgalom (Kresťanskodemokratické hnutie – KDH) jobbközép politikai párt 1990. február 17-én Nyitrán alakult meg. Az 1990-es választásokon 648.782 szavazattal, 19,21%-al a második helyen végzett. Két évvel később a támogatottsága jelentősen visszaesett – 273.945 szavazatot kapott, ami 8,89%-os támogatottságot jelentett. Ennek ellenére egészen 1994-ig kormánypárt volt. Ekkor 289.987 szavazattal 10,08%-os támogatottsággal ellenzékbe vonult. A párt egészen 2016-ig parlamenti erőnek számított. A legutolsó választásokon 128.908 voksot gyűjtött be, s a 4,94%-os támogatottság nem volt elég az 5%-os parlamenti küszöb átlépéséhez.

A szlovák és ezáltal a szövetségi vezetés ezért sem siet Horvátország és Szlovénia elismerésével. Szerbia azonban „nemcsak egy esetleges Magyarországgal kialakuló konfliktus miatt” jelent potenciális szövetségest Szlovákia számára, de az Adria kőolajvezeték miatt is. A Jugoszláviában végbemenő fejlődést J. Čarnogurský különösen éberén kíséri figyelemmel, mivel annak eredményei döntő mértékben befolyásolhatják az Európai Közösség viszonyát a szlovákiai emancipációs törekvésekhez. Tehát a nyugat-európai kormányok vonakodása Horvátország és Szlovénia elismerését illetően visszafogottságra ösztönzi J. Čarnogurskýt a szlovák államiság folyamatának lezárása kérdésében. A jugoszláv köztársaságok függetlensége mellett csak egyes radikális szlovák csoportok mernek ma nyíltan szót emelni, anélkül, hogy ez szélesebb társadalmi visszhangra találna. Jóllehet Horvátország és Szlovénia példája egyes politikai erőket Szlovákiában inspirálja az államjogi kérdések radikális megoldása irányába, de a balkáni út Szlovákia számára, ahogy egész Közép-Európa számára, idegen.

Kérem a jelentést Boross Péter és Gálszécsy András⁸⁹² miniszternek, továbbá Kodolányi Gyula címzetes államtitkár úrnak megküldeni szíveskedjenek.

*Aláírás*⁸⁹³
(Boros Jenő)
főkonzul

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 16. d.

⁸⁹² Gálszécsy András (1933–) 1990 augusztusa és decembere között a Miniszterelnöki Hivatal főtanácsadója volt. 1991. december 20. és 1992. február 29. között a titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter. 1992 márciusa és 1994 júniusa között Boross Péter belügyminiszter, majd miniszterelnök főtanácsadója, 1994 júliusa és decembere között kormány-főtanácsadó volt.

⁸⁹³ Kézírással.

148.
1991. november 13.

Szabó Sándor szófiai magyar nagykövet jelentése a bolgár– csehszlovák államszerződés szófiai egyeztető tárgyalásáról

Magyar Köztársaság Nagykövetsége
73/2/SZT/1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: 1992. november 13.
Szófia, 1991. november 13.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség: 1 példány
Készítette: Sziklavári Vilmos⁸⁹⁴
Gépelte: Ga
Melléklet: 10 db. lap

Tárgy: A bolgár–cseh és szlovák államszerződés

Dr. Jeszenszky Géza úr
Külügyminiszter
Budapest

Október végén Szófiában szakértői szinten egyeztették a bolgár, cseh és szlovák államszerződés szövegét (mellékelten felterjesztem). Bolgár részről szorgalmazták, hogy a dokumentumot mielőbb, még ebben az évben írják alá. Cseh és szlovák oldalról viszont célszerűnek tartják megvárni az 1992. januárban esedékes bulgáriai elnökválasztást. Az aláírás jövő évre történő elhalasztását Prága hivatalosan Václav Havel elnök ez évi belföldi és más irányú nemzetközi elfoglaltságával indokolja.

A 10 oldalas dokumentum 18 fejezetből áll, hatályba lépéséhez – a köztársasági elnökök aláírását követően – szükséges a parlamenti ratifikáció. A szerződés tíz évre szól, hatálya – amennyiben a felek annak lejártá előtt egy évvel nem mondják fel – automatikusan újabb öt évvel meghosszabbodik.

⁸⁹⁴ Sziklavári Vilmos a Külügyminisztérium IV. Területi Főosztályának munkatársa, aki II. osztályú tanácsosi rangadományozásban részesült 1991. áprilisában.

A preambulumban a felek elkötelezik magukat a béke fenntartása, az összeurópai biztonsági és együttműködési struktúrák, az általános emberi dimenziós értékek és a demokrácia mellett. Kétoldalú együttműködésüket és nemzetközi tevékenységüket az ENSZ Alapokmánya, a Helsinki Záróokmány és az EBEÉ dokumentumai, különösen a Párizsi Charta az Új Európáért Nyilatkozat alapján szabályozzák, illetve fejtik ki.

Biztonságpolitikai kérdésekkel a 2., 3., 4. és a 16. fejezet foglalkozik. Kimondja, hogy a felek tartózkodnak az erővel való fenyegetéstől, illetve annak alkalmazásától. Amennyiben egyikük úgy ítéli meg, hogy szuverenitását, területi integritását veszély fenyegeti, haladéktalanul konzultációt kérhet a másiktól annak elhárítására. A felmerülő vitákat békés úton és eszközökkel rendezik. Hatékony összeurópai biztonsági és együttműködési rendszer létrehozása, az európai fegyveres erőknek és fegyverzeteknek az ésszerű és elégséges védelem szintjére való csökkentése mellett foglalnak állást. Készek hozzájárulni az ENSZ-nek a béke megóvásában és a nemzetközi biztonság fenntartásában betöltött szerepének bővítéséhez.

A szerződés előirányozza a felek együttműködését a nemzetközi szervezetekben, különösen az EBEÉ-folyamat kereteiben. Kilátásba helyezi a külügyminiszterek évenkénti találkozóját. Bulgária ugyanazon a szinten fejleszti kapcsolatait a Cseh és a Szlovák Köztársasággal.

A felek igyekeznek kedvező feltételeket biztosítani a gazdasági együttműködés fejlesztésére: ösztönzik a gazdasági térségek és a vállalatok közötti közvetlen együttműködést, a jogi és a természetes személyek kapcsolattartását, a kölcsönös beruházásokat. Kötelezettséget vállalnak a diszkriminációk lebontására. Koordinálják a környezetvédelmi tevékenységet. Elősegítik a regionális, különös tekintettel a Duna menti országok közötti kontaktusokat, együttműködési formákat.

Két- és sokoldalú alapon együttműködnek a szervezett bűnözés, a nemzetközi terrorizmus, a kábítószer- és fegyvercsempészség, továbbá a kulturális és a történelmi értékek csempészése elleni küzdelemben.

A szerződés 17. cikkelye leszögezi, hogy a dokumentumban foglaltak nem irányulnak harmadik ország ellen.

Az államszerződés nemzeti kisebbségi, etnikai kérdéseket nem taglal és katonai vonatkozású cikkelye sincs.

*Szabó Sándor*⁸⁹⁵
nagykövet

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 16. d.

⁸⁹⁵ Kézírással. Szabó Sándor 1990. augusztus 1-ig a III. Területi Főosztály vezetője, majd 1990 augusztusától a szófiai nagykövetség vezetője.

III.2. MAGYARORSZÁG ÉS ROMÁNIA KAPCSOLATA

149.
1991. január 10.

A Külügyminisztérium illetékes főosztályának összefoglalója
a Romániai Magyar Demokrata Szövetség vezetőinek
látogatásáról Magyarországon

Határontúli Magyarok Főosztálya
Jolsvai Sándor

0096/1/1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes visszavonásig!
Készült: 8 példányban
Kapja:
Jeszenszky Géza
Katona Tamás
Somogyi Ferenc
Szokai Imre
Németh Gyula
Bába Iván
Bukarest
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: RMDSZ vezetők látogatása

1991. január 10-én főosztályunkon látogatást tett Bodó Barna, az RMDSZ alelnöke. Kíséretében voltak: Csizster Kálmán, az RMDSZ Arad megyei elnöke; Takács Csaba, az RMDSZ parlamenti képviselője; Kocs János, sepsiszentgyörgyi szakszervezeti vezető; Kerekes Károly, az RMDSZ parlamenti képviselője és Bak Miklós, az RMDSZ politikai tanácsosa. A vendégek az RMDSZ különféle politikai kérdésekben vallott álláspontjáról a következőket mondták el:

Véleményük szerint egyre erősödik román politikai körökben az a tendencia, hogy aggodalmuknak adnak hangot a Szovjetunió és Magyarország kapcsolatainak ki-egyensúlyozott fejlődése miatt. Ezen aggodalomnak több oka is van: egyrészt úgy érzik, hogy a Szovjetunió Magyarországon szövetségest lát Moldávia politikája területén, s ezért keresi a kapcsolatokat a magyar féllel, másrészt idegesítőnek tartják, hogy a szovjet vezetés előbb fogadja Antall József miniszterelnököt, mint a román elnököt. Romániai vezetés Moldáviával kapcsolatos politikáját az is jellemzi, hogy e válsággóc kérdésében is Magyarországra terheli a felelősséget. Mindezekből az RMDSZ képviselői szerint következhet az, hogy Románia a szovjet hatást ellensúlyozandó kapcsolatokat keres a magyar vezetéssel, s a továbbiakban törekedni fog a magyar–román kapcsolatok javításának látszatára.

A magyar–román kapcsolatokról a továbbiakban elmondták: bármilyen elhibázott budapesti megnyilvánulás vagy megnyilatkozásba csúszott hiba azonnal hatással van nemcsak a magyar parlamenti képviselők munkájára, hanem egész Erdély lakosságára. Kifejezték azon meggyőződésüket, hogy a román vezetés igen nagy figyelmet szentel a magyar állásfoglalásoknak, s külön csoport foglalkozik azzal, hogy ezen állásfoglalások hibáit, kétértelműségét, gyengéit felderítse, s világszerte folytatott magyarelles kampányhoz hasznosítsa. Az RMDSZ parlamenti képviselőinek véleménye szerint ezt figyelembe véve kellene kezelni a két ország vezetése közötti nyilatkozat-háborút. Hivatalos szervek részéről kevesebb, pontosabban fogalmazott, a romániai sajátosságokat figyelembe vevő támadhatatlan nyilatkozatra, állásfoglalásra lenne szükség. (Utaltak arra, hogy nem a kormány vagy a KÜM dokumentumai okoztak számukra gondot.) Példaként említették: nem lehet cél Románia elszigetelése, vagy annak hangsúlyozása, hogy útja Európához csak Budapesten át vezethet. Értesülésük szerint a mai román politika kísértetiesen hasonlít az 1900–1918 között gyakorolt külpolitikai irányvonalra, belpolitikai értékrendszerre és törekvésekre. A román diplomácia hihetetlen nagy pénzügyi eszközöket fordít a Románia-kép mind kedvezőbbé varázsolására, nyugati politikai körök befolyásolására. Ezért a magyar diplomáciának nem szabad olyan hibákat vétenie, amiket a román vezetés meg tudna lovagolni. A román külpolitika egy mondatban történő jellemzését a következőképpen adták meg: bár azt részben új emberek csinálják, de kivétel nélkül régi pozícióból politizálnak. Érezhető, hogy a román vezetés most kezd szembesülni az új magyar külpolitikával, aminek legfőbb erénye a románnal szemben, hogy van koncepciója és az összeurópai és az egyetemes értékek és normák szempontjából ki-kezdhetetlen.

A jelenlegi román vezetéssel kapcsolatban a következők hangzottak el: az RMDSZ-nek nem kizárólagosan a jelenlegi kormány megbuktatására kell törekednie – hiszen nincsen semmi garancia arra, hogy egy következő kormány nagyobb demokráciát

lenne képes biztosítani Romániának –, hanem a globális megoldást kell szorgalmazni, az élet minden területén az európai normák beépítését és intézményesítését kell feladatául kitűzni.

Az RMDSZ jelenlévő képviselői elmondták, hogy véleményük szerint a magyar külpolitikának új stratégiát kell követnie. E szerint csak egy demokratikus Romániáért elkötelezettséget vállaló kormánnyal kell szorgalmazni a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését, s nem a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését kell felhasználni esetleges demokratikus „ráhatás”-ként.

Saját munkájukról szólva vendégeink elmondták, hogy legnagyobb gondot az okozza számukra: nem ismerik, hogy hogyan reagál a világ nemzeti kisebbségi követeléseikre, mi az, ami e területen már nemzetközi dokumentumokban deklarált. Ezért kérik a segítségünket e kérdések megoldásában, a nemzetközi dokumentumok és az aktuális tendenciákról készített tájékoztatók eljuttatása formájában. Támogatásunkat kérték ahhoz is, hogy minél előbb felvehessék a kapcsolatot a nyugati magyarság szervezeteivel és képviselőivel, hiszen tőlük is sokat tanulhatnának, sokoldalú segítséget kaphatnak.

A beszélgetés végén beszámoltak arról, hogy az RMDSZ fő erejét jelen pillanatban az ún. nemzeti egységkormány körüli viták kötik le. A legfőbb kérdés, hogy részt vegyen-e az RMDSZ egy ilyen kormányban. A jelenlegi álláspont szerint részt vesznek az előkészítő tárgyalásokon, de egyelőre, az erőviszonyok tisztázódásáig csak mint de facto megfigyelők. Fő lépésnek annak tisztázását tartják, hogy milyen berendezkedésű lesz az új Románia, s nem azt, hogy kik lesznek a vezetői.

Gondosan kerülni kellene minden olyan megfogalmazást, amely magyar agresszivitás, szupremácia – igény, vagy akár lekezelő – udvariatlan fellépés látszatának kialakítására lehet alkalmas, s ezzel a velünk szemben ellenséges erőket legitimálja.

Budapest, 1991. január 10.

*Kutasi*⁸⁹⁶

*Jolsvai Sándor*⁸⁹⁷

MNL OL XIX-J-j-1 1991. 51. d.

⁸⁹⁶ Kézírással. A Kutasi Márta(?), akit 1991. májusban áthelyeztek a Határon Túli Magyarok Főosztályról a Katona Tamás Titkárságára.

⁸⁹⁷ Kézírással.

150.
1991. január 11.

Vitaanyag a magyar–román kapcsolatokról
a Külügyminisztérium miniszteri értekezletére

00141/1991

Szigorúan titkos!
Érvényes visszavonásig!
Készült: 14 példányban
Kapja:
Jeszenszky Géza úr
Katona Tamás úr
Somogyi Ferenc úr
Alföldy Tádé úr⁸⁹⁸
Meiszter Dávid úr
Szokai Imre úr
Tomaj Dénes⁸⁹⁹ úr
Gergely András úr
Sillár Emőke úrnő
Bába Iván úr
Herman János úr
Horváth Zsolt úr⁹⁰⁰
Varga György úr
Saját

MINISZTERI ÉRTEKEZLETRE

(Az anyag megtárgyalásával Szokai Imre helyettes államtitkár úr egyetért)

⁸⁹⁸ Alföldy Tádé II. osztályú tanácsos a II. Területi Főosztályon, majd a Külügyminisztérium helyettes államtitkára volt 1991. március 15-ig, ezután athéni nagykövet 1994-ig.

⁸⁹⁹ Tomaj Dénes (1949–) 1990. július 1. és 1993. augusztus 16. között a Külügyminisztérium helyettes államtitkára volt.

⁹⁰⁰ Horváth Zsolt 1990. július 9. és 1991. március 15. között a Személyzeti Főosztály vezetője volt.

Románia-politikánkról

Az 1989. decemberi hatalomátvétel felvillantotta a magyar–román viszony normalizálásának lehetőségét. Az új román hatalom politikai elismerése és a külügyminiszeri találkozó révén gyors cselekvéssel irányt kívántunk szabni a magyar–román kapcsolatok érdekeinknek megfelelő alakulásának.

A román politikai vezetés magatartása és tettei, az általa is inspirált és gerjesztett magyarellenesség hamar nyilvánvalóvá tette, hogy a kapcsolatok gyors normalizálása a magyar politikai célok alapján nem valósítható meg. A román vezetés a hatalomra kerülését követően rövid ideig tanúsított szívélyes, de kitérő magatartásától – pozícióinak megszilárdulásával egyidejűleg – a halogatáson keresztül eljutott a teljes elutasításig, lényegében így visszatért a korábbi rezsim platformjához.

A román vezetés magatartását mindenekelőtt a román társadalomfejlődés sajátosságai, a decemberi hatalomváltás jellege határozza meg. Romániában nem következett be rendszerváltás, az egykori nomenklátúra sikerrel védte meg pozícióit és restaurálja hatalmát. Látszat-demokratikus elemekkel dekorált új diktatúra alakult ki, amely ötvözi az antidemokratikus hagyományos nacionalista politika és a diktatórikus hatalomgyakorlás elemeit. A tényleges demokratizálást, a központosított hatalmi struktúrák felszámolását a jelenlegi vezetéstől nem várhatjuk, mert azzal saját pozícióinak elvesztéséhez járulna hozzá. A régi-új hatalmi struktúrákat a román vezetés az ország területi integritása megvédése biztosítékának tekinti, mind az általa reálisnak ítélt belső szeparatista törekvésekkel, mind a kelet-európai államok modernizációs kísérletei esetleges kudarcainak következményeivel szemben. A román vezetés társadalmi bázisának megőrzésére a külső veszélyeztetettség pszichózisának fenntartásával, a nacionalista erők ösztönzésével tehet és tesz kísérletet. A romániai gazdasági és politikai modernizációt a jelenlegi vezetés ezen prioritások alapján, felülről irányítva és csak a saját hatalmának megőrzése mellett látja lehetségesnek. Emiatt a változások mélysége és üteme igen korlátozott marad.

A civil társadalom hiánya, a politikai érdekartikularizáció és érdekérvényesítés gyenge lehetőségei, a politikai pártosodás kezdetlegessége miatt a jelenlegi román rezsim ellenzékének a politikai hatalomra való befolyása kicsi. Az európai értékeket és normákat elfogadó ellenzék nem jelent tényleges veszélyt a hatalomra.

Alapvető érdekünk a román társadalom demokratizálása, mert politikai céljaink érvényesítésének ez a meghatározó romániai tényezője. Amíg ez nem valósul meg, a kisebbségi kérdéskör és a hagyományos magyarellenesség mellett a magyar demokrácia és az alapvetően diktatórikus elemeket hordozó román rezsim szembenállása lesz a feszültségek és a tartós konfrontáció fő forrása.

Románia-politikánk prioritásának a romániai demokratizálódási folyamat elősegítését s a magyar nemzeti kisebbség érdekérvényesítési lehetőségeinek egyidejű támogatását kell tekintenünk.

A demokratikus ellenzékkel, reálpolitikát folytató történelmi ellenzéki pártokkal fenntartott kapcsolataink révén segíthetjük a romániai demokratizálódás folyamatát, de ráhatási lehetőségeink erősen behatároltak. Perspektivikusabb cselekvési irány a román diktatúra igazi természetének bemutatása a világnak, folyamatos szembesítése – európai partnereink segítségével, multilaterális európai fórumokon – az európai érték- és normarendszerrel. Kétoldalú kapcsolatainkban a magyar politikának tartós konfliktushelyeztetel kell számolnia, meg kell határoznia további viszonyát ahhoz a markáns román politikai törekvéshez, amely a magyar–román kapcsolatok normalizálását a romániai magyar nemzeti kisebbség érdekeinek beszámítása nélkül tekinti csak lehetségesnek.

Politikánk alakítása során a fentiek mellett figyelemmel kell lennünk a román kormánypolitika alábbi elemeire:

- hagyományos törekvés a magyar politikai vezetés képviselőinek egymással való szembeállítására
- a romániai magyar jelenlét korlátozása
- a román politika résztvevői megosztják a szerepeket, a hatalom birtokosait ugyanazon cél vezeti, de a partnerek vagy a nyilvánosság előtt más-más módon nyilatkoznak
- a régi hatalmi struktúrák átmentése és a demokratizálódás elmaradása miatti feszültségeket a demokratizálás folyamatának kezdeti nehézségeivel magyarázza, az erőszakszervezetek és a politikai hatalmi struktúrák összefonódnak, jól lehet a politikai tényezők – ha a közös érdek úgy kívánja – azok szembenállását sugallják
- a román politika a kisebbségek problémáit megoldottnak nyilvánította, s a kérdéskört nem tekinti a bilaterális kapcsolataink keretei közé tartozónak; erről mindenféle tárgyalást elutasít, s revíziós törekvések leplezésére irányulónak minősít, saját gyakorlata helyességének igazolásához a fejlett demokráciák példájára hivatkozik; a propaganda előszeretettel hivatkozik a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos magyar politika gyengeségére.

Jelenlegi legfontosabb feladatainknak az alábbiakat tekintjük:

1. Kétoldalú (magyar–román) kapcsolatok
 - A bilaterális viszonyban változatlanul szorgalmazzuk minden vitás kérdés tárgyalásos rendezését szakértői szinten. A külügyi konzultációkon egyeztetett

témákban – „Nyitott Égbolt”⁹⁰¹, érvényes szerződések felülvizsgálata, a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés felülvizsgálata – kezdeményezzünk szakértői megbeszéléseket. A barátsági szerződés új dokumentummal való felváltásának mérlegelése során számot kell vetnünk azzal, hogy a román fél számunkra alapvető fontosságú kérdések megvitatása elől elzárkózik, így a dokumentum előkészítése újabb konfrontáció forrása lehet.

- Ne tartsuk napirenden magas szintű találkozó kérdését addig, amíg az román propagandacélokat szolgál. Ha az alacsonyabb szintű egyeztetések nem bizonyítják a román fél komoly tárgyalási szándékát és a konkrét eredményekre való törekvését, ne támogassuk magas szintű találkozókra vonatkozó javaslatait.
- Fordítsunk gondot a kialakított kormánypolitika és az egyes kérdésekben egyeztetett álláspontok következetes képviselésére a magyar–román kapcsolatokban, külkapcsolatainkban és a nemzetközi szervezetekben.
- A hivatalos állásfoglalásokban tanúsítsunk mértéktartást, de változatlanul fordítsunk gondot a hazai közvélemény tájékoztatására lépéseinkről.
- Tekintsük át, milyen teendőink vannak romániai rendkívüli helyzet esetleges kialakulása esetén.
- Dolgozzuk ki részletesen a lehetséges Erdély-stratégiánkat.
- Alakítsunk ki hatékony konzultációs mechanizmust és koordinációt az RMDSZ-szel. Adjunk tájékoztatást a romániai magyarság és politikai szervezetei törekvéseinek nemzetközi megítéléséről, segítsük elő nemzetközi kapcsolataik professzionálissá válását. Kezdeményezzük nemzetközi pártkapcsolataik kiépítésének támogatását. Segítsük elő részvételüket kisebbségi vonatkozású nemzetközi rendezvényeken. A magyar politikai pártok romániai kapcsolatépítésében kiemelt figyelmet kapjon az RMDSZ. Ösztönözzük a kapcsolatépítést a Nemzeti Parasztpárttal⁹⁰² és a Liberális Párttal⁹⁰³. Kísérjük figyelemmel a Nemzeti Megmentési Front belső helyzetének alakulását, különös tekintettel a párton belüli áramlatok szerepére, befolyására, értékeljük a párton belüli dezintegrációs tendenciákat. Tartsunk kapcsolatot az NMF azon erőivel, amelyekkel közös érdekek alapján – most vagy a jövőben – együttes lépésekre nyílnak lehetőségek. Épüljenek ki kapcsolatok a Polgári Szövetséggel.

⁹⁰¹ A Nyitott Égbolt Szerződés szövegét 1992. január 13 és 20. között Bécsben véglegesítették, amelyet 1992. március 24-én huszonöt állam írta alá Helsinkiben. A Nyitott Égbolt fegyvertelen megfigyelő repüléseket tesz lehetővé a részes államok területe felett. Az első gyakorló megfigyelő repülést Kanada hajtotta végre Magyarország felett 1990. január 4–7. között.

⁹⁰² A Nemzeti Parasztpárt 1923-ban jött létre a Román Nemzeti Párt (PNT) és a regáti Parasztpárt (PT) fúziójából, amely 1990-ben újjá alakult.

⁹⁰³ A Nemzeti Liberális Párt (Partidul National Liberal – PNL) román jobbközép konzervatív-liberális párt.

- Támogassuk a két ország parlamentjei, az azok bizottságai, IPU⁹⁰⁴ baráti csoportjai közötti kapcsolatteremtést.
- Nyújtsunk segítséget a magyarországi társadalmi szervezetek romániai partnerkapcsolatainak kiépítésében.
- A Külügyminisztérium tartson kapcsolatot és alkalmanként konzultáljon a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek szervezeteinek képviselőivel.

2. Kétoldalú kapcsolatok

- Kísérjük figyelemmel a magyar–román viszony megítélését harmadik országok kormányai részéről, valamint a kisebbségi jogokkal kapcsolatos politikai megközelítéseket.
- A kisebbségi jogok kérdésében konzultáljunk azokkal a kormányokkal, amelyek ezirányú készségüket kifejezték, vagy amelyek tapasztalatai és támogatása számunkra különös fontossággal bír. Fogalmazzuk meg újra a kollektív kisebbségi jogokat illető álláspontunkat, vonjuk le annak gyakorlati konzekvenciáit is.
- Folytassuk erőfeszítéseinket kisebbségi megállapodások aláírására a szomszédos országokkal.
- Vizsgáljuk meg államközi kapcsolatok kialakításának lehetőségét Moldáviával.

3. Regionális keretek

- Egységesen képviselhető álláspontot kell kialakítanunk Románia európai integrációs törekvéseiről, meghatározva a kérdésben követendő politikánkat. Az Európa Tanácsban és más integrációs szervezetekben rugalmasan, de határozottan képviseljük azt.
- A pentagonális és a magyar–csehszlovák–lengyel együttműködésben továbbra is törekedjünk a Romániával és a romániai magyar nemzeti kisebbséggel kapcsolatos érdekeink képviseletére, érvényesítésére. A balkáni regionális együttműködésbe való bekapcsolódásunkkal párhuzamosan vizsgáljuk meg érdekérvényesítési lehetőségeinket.

4. Összeurópai és ENSZ keretek

- Kísérjük figyelemmel az EBEÉ-folyamatban, valamint az ENSZ-ben és szakosított szervezeteiben a román politika lépéseit. Tekintsük át lehetőségeinket, a Külügyminisztériumon belül egyeztetve határozzuk meg feladatainkat.

⁹⁰⁴ Az Interparlamentáris Unió (Inter-Parliamentary Union, IPU) szuverén államok parlamentjeinek összessége. Az Unió 1889. június 29-én alakult Párizsban, székhelye Genfben van.

5. Tájékoztatás

- Értékeljük külföldi misszióink, a regionális és nemzetközi szervezetekben működő magyar hivatalos képviselők tájékoztatásával kapcsolatos tevékenységünket. Határozzuk meg a Külügyminisztériumon belüli koordináció feladatait e téren. Törekedjünk külföldi partnereink időszerű és korrekt tájékoztatására.
- Kájon nagyobb szerepet a hazai tömegtájékoztatásban a bilaterális viszony problémáinak analitikus bemutatása. Ehhez a Külügyminisztérium és más kormánysszervek nyújtsanak megfelelő segítséget.

Budapest, 1991. január 11.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 51. d.

151.
1991. február 25.

A román kormány véleménye a magyar–román kapcsolatokról

Külügyminisztérium
Parlamenti Titkárság

Szigorúan titkos!
Tájékoztatásul
Kapják:
az MDF,
a FKgP⁹⁰⁵,
a KDNP⁹⁰⁶,
az SZDSZ⁹⁰⁷,
a FIDESZ⁹⁰⁸,
az MSZP⁹⁰⁹ parlamenti frakciói
és a Független Képviselőcsoport vezetői

Tárgy: Román értékelés a magyar–román viszonyról

Bukaresti nagykövetünk az ottani finn nagykövetség vezető diplomatájától kapott tájékoztatás alapján február 16-án az alábbiakat jelentette:

Neagu⁹¹⁰ román külügyi államtitkár, kormánytag finnországi konzultációin egyebek között elmondta a finn külügyi államtitkárnak, hogy Szokai Imre államtitkár-

⁹⁰⁵ Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (FKgP, ismertebb nevén Független Kisgazdapárt) programja szerint a gazdák, a mezőgazdasági alkalmazottak, és városi polgárok érdekeit képviselő jobboldali magyarországi párt. A rendszerváltás után két ciklusban – 1990. és 1994., valamint 1998. és 2002. között – vett részt a kormányzásban.

⁹⁰⁶ Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) Demokrata Néppárt (DNP) 1944 és 1949. között 1949-ben feloszlatták, 1989-ben ismét Kereszténydemokrata Néppárt néven újjáalakult. Tagja az Európai Néppártnak.

⁹⁰⁷ Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) magyar liberális politikai párt, amely 1990 és 2010 között tagja volt az Országgyűlésnek. 2014-ben feloszlatták.

⁹⁰⁸ Fiatal Demokraták Szövetsége (FIDESZ) 1988. március 30-án alapította harminchét fiatal értelmiségi Budapesten.

⁹⁰⁹ Magyar Szocialista Párt (MSZP) 1989-ben alakult meg a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) utolsó kongresszusán, annak jogutódjaként.

⁹¹⁰ Romulus Neagu (1930–2004) román politikus. Románia képviselőjének vezetője az Egyesült Nemzetek Szervezete mellett, majd 1990. január 9-től külügyminisztériumi államtitkár volt.

helyettessel novemberben folytatott megbeszélései azért futottak zátonyra, mert a magyar diplomata teljesíthetetlen követelései szorgalmazásával kiprovokálta a tárgyalások megszakítását. Szokai például erőltette a menekültkérdés megvitatását, holott ő is tudja, hogy a Magyarországon tartózkodó román állampolgárok nem politikai okok miatt távoztak Romániából, hanem munkát akarnak vállalni Nyugaton. Egyébként is bármelyik román állampolgár bármikor szabadon, mindenféle korlátozás és retorzió nélkül hazatérhet – állította Neagu.

Azt is bizonygatta finn partnerének, hogy Románia mindenkivel kész a párbeszédre és az ésszerű kompromisszumokra, de elvi kérdésekben nem enged. Így például nem tűri, hogy belügyeibe külföldiek beavatkozzanak, vagy hogy külpolitikai törekvéseit külföldiek szabotálják. Neagu célzott arra, hogy a jelenlegi romániai hatalmi vákuumot „szélsőségesek” megpróbálják a kormány munkájának megbénítására felhasználni, és e szélsőséges, tüntető és zavargó csoportokat külföldről uszítják és támogatják. Az illetékes román hatóságok kezében hamarosan elegendő bizonyíték lesz arra, hogy leleplezzék a felbujtókat, legyenek azok bel- vagy külföldiek.

Neagu szerint a marosvásárhelyi zavargásokat magyar és román szélsőségesek okozták, de a felbujtók a határokon túl működő magyar sovinszták voltak, akik nyíltan hangoztatták és hangoztatják a területi revízió szükségességét. A magyar kormányfő 17 (sic) millió magyar miniszterelnökének állítja be magát, miközben Magyarországon csak 10 millió magyar él. A magyar kormány Romániában a megélvőnél szélesebb körű magyar nyelvű oktatást követel, miközben az igen jelentős létszámú magyarországi románságnak egyetlen román nyelvű iskolája sincs. A magyarok hajlamosak elfeledni, hogy amíg Erdély az ő uralmuk alatt volt, a románságnak semmilyen joga nem volt – most pedig az erdélyi magyar nemzetiiségnek nemcsak iskarendszere, színházai, sajtója van, hanem még politikai pártja is. Igaz, hogy például az Egyesült Államokban szigorúan tilos etnikai alapon politikai pártot szervezni és Románia is hasonló szigorítást tervez új alkotmányában, jelenleg azonban az RMDSZ a második legnagyobb parlamenti párt – érvelt Neagu. Elmondta finn partnerének, hogy ő személy szerint nem tud elfogadni egy olyan politikai csoportosulást, amelyet kizárólag valamelyik kisebbséghez való tartozás tart össze. Az RMDSZ tulajdonképpen nem is párt, hanem egy törékeny konglomerátum, és nem valószínű, hogy hosszú életű lesz. Ugyanakkor túlságosan szorosan a kapcsolatai Magyarországgal. Ez nem lenne baj, ha jó szomszédról lenne szó, de Magyarország kezdeti pozitív magatartása kb. februártól gyökeresen megváltozott; már a korábbi vezetés is nacionalista, sovinszta irányvonalat vett, az új magyar vezetés pedig különösen. Neagu finn kérdésre elmondta, hogy

a Vatra⁹¹¹ befekettítése is elsősorban magyar propaganda fogás. A román kormány nem hagyhatja teljesen figyelmen kívül az erdélyi románság véleményét: az erdélyi románok erősebb fellépést követelnek Bukaresttől a magyar sovinizmus letörésére.

Összegezve: Neagu mind finn tárgyalópartnerének, mind Paasio⁹¹² külügyminiszternek az ismert román érveket ismételte meg, azoknak a magyar kisebbséget érintő kérdéseire. Az informátor szerint Neagu igyekezett kitérni e kérdések elől, arra hivatkozva, hogy a kétoldalú konzultáción ezeknek nem kellene szerepelniük, de a finn politikusok ezt megakadályozták. A román–finn külügyi konzultáción elhangzott még, hogy Románia szerint a Varsói Szerződést továbbra is fenn kell tartani mint politikai tanácskozó testületet, a katonai együttműködést viszont meg kell szüntetni.

Románia jó kapcsolatokra törekszik a Szovjetunióval, igen óvatos Moldávia ügyében, nem érdeke a Szovjetunió idő előtti szétesése. Olyan viszonyt szeretne kialakítani Moldáviával, mint amilyent a finnek kialakítottak.

Neagu szerint a román törvényhozás jelenleg a világ legliberálisabb törvényalkotója, a román parlamentben megvan a demokratikus átalakuláshoz szükséges konszenzus, a kormány szilárdan a kezében tartja az irányítást.

A romániai ellenzék egyelőre nem képvisel komoly erőt. Az egyetlen komoly erő a Nemzeti Megmentés Frontja, amely egy szociáldemokrata irányítottságú párt.

Az erőszakszervezetek széttözlése miatti hatalmi vákuumot hiába próbálják a szélsőségesek kihasználni, a romániai átalakulásokat már senki sem tudja megfékezni. Románia eltökélten elindult a demokrácia, a piacgazdaság, az emberi jogok tiszteltében tartása útján.

Budapest, 1991. február 25.

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 51.d.

⁹¹¹ A Vatra Românească román sovinszta, magyar- és más etnikum ellenes, zsidógyűlölő egyesület, amely 1990. február 7-én alakult meg. Szerepe volt az etnikai zavargások („Fekete március”) kiobbantásában Marosvásárhelyen.

⁹¹² Pertti Kullervo Paasio (1939–) a Harri Holkeri vezette kormány külügyminisztere 1989. január 21. és 1991. április 26. között.

152.
1991. február 27.

Rudas Ernő bukaresti magyar nagykövet jelentése
a magyar külpolitika romániai megítéléséről

A Magyar Köztársaság
Nagykövetsége
Ambassade de la République de Hongrie

30/Szt/1991
Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig
Bukarest, 1991. február 27.
Készült 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség: 1 példány
Készítette: Dr. Szabó Béla
Gépelte: Sulyáné

Tárgy: Magyar törekvések romániai megítélése

Itteni kormánykörök hivatalos nyilatkozatai, valamint kapcsolataink egybehangzó véleménye egyértelműen azt támasztja alá, hogy Románia állandóan, folyamatosan figyelemmel kíséri a magyar külpolitikai törekvések legapróbb rezzenéseit is. Antall József azon nyilatkozatára, hogy lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke kíván lenni, a román vezetés azonnal rendkívül élesen, elutasítóan reagált, és azt a magyar revizionizmus újjáéledésének jeleként értékelte. Hasonlóan arrogáns hangnemben foglaltak állást Göncz Árpád államfő nyilatkozatára, hogy Románia útja Európába hazánkon keresztül vezet. Petre Roman azonnal válaszolt, hogy bebizonyítják, nem Budapesten keresztül jutnak Európába. Erre irányuló külpolitikai aktivitásuk során az európai „latin” országokra (Franciaország, Olaszország és Spanyolország) támaszkodnak elsősorban.

Az a tény, hogy hazánk az európai integrációs folyamatban előbbre tart – teljes jogú tagság az Európa Tanácsban, az EGK-val való társulási szerződés előkészítettsége, a NATO-val való kapcsolatunk –, Romániát láthatóan irritálja, lépéseinket saját érdekeiket keresztezőként értékeli. Vezető politikusaink nyilatkozatai őszinteség-

nek megkérdőjelezéseként éles hangon bírálták hazánk tartózkodását Románia Európa Tanácsbeli különleges meghívotti státuszának megszavazásakor.

Románia különösen nagy figyelemmel kíséri mindazon törekvéseket, amelyek a volt európai szocialista országok katonai-politikai-gazdasági szövetségének felbomlásával keletkező űr betöltését eredményezhetik. Számos, de eredménytelen kísérletet tettek a Pentagonáléhoz való csatlakozásra, a visegrádi találkozóval kapcsolatban pedig a román külügyminiszter úgy nyilatkozott, hogy az akár Románia csatlakozási szándékaként is értékelhető, sőt Petre Roman ilyen tartalmú levelet is intézett Antall Józsefhez. Értesüléseink szerint azonban ezen két regionális együttműködést a román vezetés Románia ellen irányulónak, annak elszigetelését célzónak tekinti. Ennek kivédését célzó taktikai elképzelés a belépésük erőltetése. Céljuk elérése esetén egyrészt közvetlenül befolyásolhatják szavazatukkal a meghozandó határozatokat, másrészt belülről bomlaszthatják ezen formációkat.

Ezen elszigetelésükre irányulóként értékelt szerveződések ellensúlyozására ke-restek aktivitást a balkáni együttműködés felelevenítésében is.

Hasonló kitörési kísérletként értékelhetőek azok az erőfeszítések, hogy Románia a volt európai szocialista országok közül elsőként köthessen új együttműködési szerződést a Szovjetunióval. Ezen törekvésüket azonban az utóbbi hetekben váratlanul megváltoztatták a Moldáviában mutatkozó esetlegesen nagyobb lehetőségek kihasználása érdekében, illetve Romániának bizonyos fokú nyugati felértékelődése, Nyugaton elért diplomáciai sikerei következtében.

A magyar belpolitikai eseményeket elsősorban abból a szempontból vizsgálják, hogy azok mennyiben érintik Erdély hovatartozásának a kérdését. Minden egyéb problémát kizárólag belügyként kezelnek, amely megoldása az adott kormány feladata. Ezen román magatartást a legjellegzetesebben szemléltette a múlt évi taxisblokáddal⁹¹³ kapcsolatos állásfoglalásuk, amelynek az volt a vezérlő elve, hogy a vál-ságot a magyar kormány komolyabb presztízsveszteség nélkül meg tudja oldani, nehogy a közelgő decemberi évforduló előtt mintaként szolgáljon a romániai ellen-zék számára a kormány megbuktatásával kapcsolatos törekvéseikben.

A magyar gazdaságot olyan szempontból figyelik, hogy milyen tapasztalatok vehetők át. Gazdasági szakemberek közötti kapcsolatainktól származó információink szerint az 1986–90-es évek közötti magyar gazdasági reformintézkedések adaptálását próbálják román sajátosságokkal kiegészíteni. A jelenlegi magyar törekvésekből pedig a privatizációs kérdéseket kísérik fokozott figyelemmel. Mind erőteljesebb törekvéseket figyelhetünk meg román részről, hogy a román belpolitikai stabilitás

⁹¹³ A taxisblokádd a magyarországi benzináremelés elleni tüntetés volt 1990 októberében. Több ezer taxis és fuvarozó bénította meg három napra Budapestet és az ország több városát.

elhitetésével mind nagyobb francia, japán, olasz és német működő tőkét vonjanak be az ország gazdaságának modernizálásába. Ez a törekvés a későbbiekben azt is eredményezheti, hogy hazánktól is von el pénzeszközöket. A román–magyar gazdasági együttműködésben, miközben tovább cipeli a megoldatlan politikai feszültségekből keletkező bizalmatlanság terheit, további nehézségeket teremtett a dollárelszámolásra történt áttérés. A krónikus valutahiányban szenvedő román vállalatok fizetéseképtelenek, a korábbi árucserre jellemű együttműködés helyett viszont nem jött még létre új, vállalatközi kapcsolatrendszer. Nehezíti a kibontakozást, hogy a magyar vállalatok által igényelt termékeket magas szintű exportengedéllyel lehet az országból kivinni. Ugyanakkor tapasztaltuk, hogy román vállalatok is nehezen vásárolhatnak magyar terméket, amely behozatalához a központi engedélyt nehezen tudják beszerezni, ellentétben a más volt szocialista országok áruinak vásárlásával.

Dr. Jeszenszky Géza úr
Külügyminiszter
Budapest

*Aláírás*⁹¹⁴
(Rudas Ernő)
nagykövet

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 51. d.

⁹¹⁴ Kézírással.

153.
1991. március 6.

Rudas Ernő bukaresti magyar nagykövet összefoglalója
a magyar–román kapcsolatokról

A Magyar Köztársaság
Nagykövetsége
Ambassade de la République de Hongrie

40/Szt/1991
Szigorúan titkos!
Bukarest, 1991. március 6.
Készült 3 példányban
Központ: 2 példány
Nagykövetség: 1 példány
Készítette: Dr. Szabó Béla⁹¹⁵
Gépelte: Hlatkiné

Tárgy: A magyar–román kapcsolatok áttekintése
Melléklet: 14 lap
Hiv.[atkozási] szám: 47/34 és 47/41 sz[ámú] Rt. [Rejtjeltávirat]

Szíves tájékoztatás és felhasználás végett mellékelten küldöm a magyar–román kapcsolatok helyzetéről készített összeállításunkat. Mivel a távirati utasításokból számunkra nem derült ki egyértelműen, hogy az összefoglalót milyen célra és így milyen szempontok szerint kérte a Központ, olyan alapanyag elkészítését tartottuk szem előtt, amely kapcsolataink fő területeinek bemutatása mellett a legfontosabb javaslatokat, továbblépést szolgáló elképzeléseket is rögzíti.

Dr. Jeszenszky Géza úr
Külügyminiszter
Budapest

⁹¹⁵ Szabó Béla (1955–) az 1980-as évektől a Külügyminisztérium munkatársa. Magyarország bukaresti külképviseletén dolgozott 1987 és 1992, valamint 1996 és 2001 között.

*Aláírás*⁹¹⁶
(Rudas Ernő)
nagykövet

I.

A magyar–román kapcsolatok román megközelítését jelenleg az a körülmény határozza meg, hogy a kétfordulós külügyi államtitkári konzultáción a román fél felmérve a magyar törekvéseket, a számára nem stratégiai jellegű – nacionalista politikai szándékait nem keresztező, ugyanakkor kedvezőbb nemzetközi megítélését elősegítő – kérdésekben késznek mutatkozik bizonyos előrelépésre. Ebben a vonatkozásban elegendő utalni az oktatási egyezményre, a kultúrházzal kapcsolatos, valamint az árucserre-forgalomra és a fizetésekre vonatkozó megállapodásra, a konzuli tárgyalásokra, illetve a „Nyitott Égbolt” megbeszélésekre.

Sajátos pályán halad és politikai jelentőséget kapott a katonai kapcsolatok fejlesztése, melynek keretében az illetékességet meghaladó, de számunkra kedvező politikai megfogalmazások is teret kaptak. Hasonló szándék érzékelhető – legalábbis megnyilatkozás szintjén – a román belügyminiszter részéről.

Ezen a nyomvonalon haladva a román politikai vezetés várhatóan a továbbiakban is tartózkodni fog a kétoldalú kapcsolatok átfogó megvitatásától, a valóban súlyos problémák rendezésétől, helyette továbbra is magas szintű találkozók megtartását, illetve a kisebb jelentőségű kérdések megoldása mellett a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést felváltani hivatott új államközi szerződés megkötését fogja előtérbe helyezni.

Mindez jelzi, hogy viszonyunkban továbbra sem számíthatunk gyökeres javulásra, ugyanakkor a román taktika némi módosulása a „kis lépések” iránti bizonyos készségük mozgásterünket növelheti és lehetőséget nyújt, hogy az államtitkári konzultáción végül alá nem írt jegyzőkönyv minél több pontját próbáljuk napirendre tűzni.

II.

A magyar–román kapcsolatok nagyon fontos, egyben sajátos részterülete a Romániai Magyar Demokratikus Szövetséggel, rajta keresztül a romániai magyarság egészével történő folyamatos kapcsolattartás, kölcsönös tájékoztatás, politikai céljainak megfelelő orientálás és segítségnyújtás.

⁹¹⁶ Kézírással.

Az RMDSZ az 1990. május 20-i választások során az ország második pártjaként 41 parlamenti helyet szerzett. Politikai súlyát, a többi román ellenzéki párthoz való viszonyát az determinálja, hogy az RMDSZ a romániai magyarság etnikai alapon szerveződött politikai érdekképviselője, ezért a kormányzó NMF, de az ellenzéki erők többsége is eleve gyanakvással, fenntartásokkal kezeli, a szélsőséges erők („Vatra”, Románok Nemzeti Egységpártja⁹¹⁷ stb.) pedig egyenesen Magyarországról történő irányítottággal, az ország elárulásával vádolják.

Az RMDSZ következetes konstruktív ellenzéki magatartását és igyekezetét, hogy a nemzetiségi problémákon kívül a román társadalom egészét érintő kérdésekben is fellépjen a demokrácia és a jogállamiság megteremtése érdekében, eddig kevés siker övezte. A parlamenti és kormányzati döntéshozatalt a régi és újonnan szított nacionalista reflexek működtetik, amelyek végső soron a magáramaradottság, az állandó védekezéskényszer érzetét keltik a szervezetben.

Kívülről, a romániai pártok szemszögéből az RMDSZ „irigylésre méltó” helyzetben van; időnként felerősödő belső vitái ellenére a többi párthoz képest monolit egységet alkot, jól szervezett, tagjai fegyelmezetten képviselik a testületi véleményt, mögötte áll Magyarország, amely politikai, erkölcsi, anyagi segítséget nyújt számára, végső soron pedig befogadja a rászorulókat.

A jelenlegi feszült, interetnikai szempontból kiélezett román belpolitikai helyzetben fokozottan tapasztalható a kétoldalú kapcsolatok mindenkori helyzete és az RMDSZ belpolitikai megítélése közötti közvetlen összefüggése.

Mindezek figyelembevételével megítélésem szerint továbbra is kiemelt figyelmet kell fordítanunk az RMDSZ vezetésével való folyamatos és jó munkakapcsolat fenntartására, politikai tapasztalatlanságból adódó problémáik leküzdésére, megfelelő tájékoztatásukra, bizonyos kérdésekre való felkészítésükre.

Az RMDSZ ezt a segítséget, ha lehet, még az eddigieknél is fokozottabban igényli. A kétoldalú alapon működő „hagyományos” segítségnyújtást meglévő nemzetközi pozíciónk felhasználásával célszerű lenne kiterjeszteni az RMDSZ-nek a különböző európai intézményekbe, szervezetekbe való bejutásának előmozdítására is.

III.

Viszonyunk fontos és főleg perspektíváit tekintve sok kiaknázatlan lehetőséggel rendelkező területének ítélem a parlamentek közötti kapcsolatokat, amelyek közül jelenleg a külügyi bizottságok, valamint a magyar–román és román–magyar parlamenti

⁹¹⁷ Román Nemzeti Egység Párt (Partidul Unității Națiunii Române) 1990. március 15-én alakult meg, az Erdélyi Románok Nemzeti Pártszövetsége (Partidul de Uniune Națională a Românilor din Transilvania) és a Konzervatív Párt összeolvadásával.

csoportok között várhatóan kialakuló együttműködés tűnik legígéretesebbnek. Itt nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy még a Front fiatal képviselői között is nagy számban vannak, akik az együttműködés előmozdítását, a baráti kapcsolatok építését, egymás jobb megismerését szorgalmazzák. A rendszeres személyes konzultációkkal számos, nem egy esetben bizonyos erők által szándékosan félremagyarázott magyar lépés, nyilatkozat valódi megértetése is elérhető. Ugyanakkor hiba lenne arra gondolni, hogy a most funkcióban lévő képviselők, szenátorok a következő választások során mind kicserélődnek. Sokan hosszabb ideig is jelen lesznek a román politikai életben, mások kiszorulhatnak, de várhatóan más fontos területen, a gazdasági életben tölthetnek be fontos pozíciókat, ahol továbbra is gátolhatják, vagy elősegíthetik a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését.

Mindezek alapján célszerűnek vélem más bizottságokra is kiterjesztett gyakoribb parlamenti kontaktusok kezdeményezését.

A társadalmi és tömegszervezetek közül a decemberi eseményeket követően egyetlenegy sem maradt meg az eredeti formában. Az ifjúsági szervezetek utódok nélkül megszűntek, a létrejött pártok megpróbálták ugyan a keletkezett űrt betölteni, de országos méretekben nem tudták megmozgatni a fiatalokat. Egyértelműen kiemelkedő szerepet töltenek viszont be a különböző szabad szakszervezetek, közülük is elsősorban az „Alfa”⁹¹⁸ és a „Fratia”⁹¹⁹, amely százezres tömegeket képes mozgósítani. így elsődlegesen ezen két szakszervezettel, de természetesen minden más, kapcsolatot kereső formációval is feltétlenül minél szorosabb kapcsolatok kiépítésére van szükség. Ez a folyamat megindult, számos esetben közvetítettünk magyar partnerek felé román kapcsolatkeresési törekvést. Ezen szervezetek ma még a struktúra szervezésével sincsenek tisztában, így a magyar tapasztalatok átadása, egyben hazánk politikájának megismertetése, érdekeinket szolgálhatja a jövőben. A társadalmi szervezetek közül külön figyelmet célszerű fordítanunk azokra – pl. temesvári Dialóg Társaság⁹²⁰ –, amelyek a magyar–román közeledést, jobb megismerést konkrét lépésekkel is elő kívánják segíteni.

⁹¹⁸ „Alfa” (Confederația Națională Sindicală – CNS „Cartel Alfa”) román szakszervezet, amelyet Bogdan Hossu alapított 1990-ben.

⁹¹⁹ A „Fratia” (Confederația Națională a Sindicatelor Libere din România-Frăția, CNSLR–Frăția) a legnagyobb szakszervezet Romániában. A CNSLR és a Frăția egyesülésével jött létre 1993-ban.

⁹²⁰ A Dialóg Társaság (Dialogul Social) csoport célja a társadalmi párbeszéd és a szociális környezet javítása volt.

IV.

A magyar–román kulturális, oktatási és tudományos kapcsolatok terén a múlt év decemberében tapasztalható mélypont után bizonyos, mindenképpen pozitív irányú elmozdulás figyelhető meg. Ez, a jelek szerint, több bel- és külpolitikai fejlemény, helyzetértékelés, súlyeltolódás, taktikázás együttes eredményének látszik, melyek közül, igen vázlatosan az alábbi két, egymással szorosan összefüggő tényezőt emelném ki:

1. Az Iliescu⁹²¹–Roman–Stănculescu⁹²² hármasság részvételével folyó belső hatalompolitikai játszmában a külpolitikai elszigetelődéstől való félelem és a strasbourgi Európa Tanácsba való feltétlen bejutás görcsös szándéka váratlanul megnövelte a kultúra – mint a deklarált (noha látszólagos) „demokratikus folyamatok” megnyilvánulása és leginkább szembetűnő terepe – fontosságát és valódi képviselőinek mozgásterét. Erre látszik utalni, hogy Andrei Pleșu⁹²³ művelődési miniszter végeredményben pozíciói megerősödésével került ki az igen kockázatos, s igazi belpolitikai szakítóp próbának számító – Mihály román exkirály⁹²⁴ karácsonyi kiutasításával összefüggő – „megyek, mégis maradok” játékból, s ez egyben a mai román társadalomban kitapintható egyetlen, a Société Civile⁹²⁵ felé mutató „eurepéer” vonal ideiglenes győzelmét, s egyben a magyar–román művelődési kapcsolatok elmélyítésének egyik zálogát jelenti. 2. Mindezzel összefüggésben a kulturális életben egyelőre kissé háttérbe szorultak a román „fundamentalizmus” képviselői (Vatra, Román Nemzeti Egységpárt és társaik), jóllehet továbbra sem tettek volna le magasztos „nemzet/kultúra” „honmentő” céljaikról. Ennek egyik legújabb megnyilvánulásaként értékelhető, hogy a román parlamentben 1991. február 19–20-án 151 aláírást gyűjtöttek a közelmúltban rögzített magyar–román oktatási együttműködési megállapodás román aláírója, Gheorghe Ștefan⁹²⁶ oktatási miniszter személye ellen, aki, úgy mond, túl engedékenynek bizonyult a magyar féllel szemben, noha valójában a román kormányzat pragmatista-technokrata irányvonalához tartozik, s „magyar barátsággal”

⁹²¹ Ion Iliescu (1930–) Románia elnöke 1990. május 20. és 1996. november 29. között.

⁹²² Victor Atanasie Stănculescu (1928–2016) román katonatiszt, akinek szerepe volt a Ceaușescu-házaspár elítélésében és kivégzésében. Nemzetgazdasági miniszter 1989. december 28. és 1990. február 16. között, majd védelmi miniszter ugyanekkortól 1991. május 13-ig.

⁹²³ Andrei Gabriel Pleșu (1948–) Románia kulturális minisztere 1989. december 28. és 1991. október 16. között.

⁹²⁴ I. (Hohenzollern-Sigmaringen) Mihály (1921–) Románia királya 1927. július 20. és 1930. június 8., majd 1940. szeptember 6. és 1947. december 30. között.

⁹²⁵ A société civile jelentése civil társadalom.

⁹²⁶ Gheorghe Ștefan (1953–) román politikus. Petre Roman második kormánya alatt – 1990. június 28. és 1991. október 16. között – oktatási és tudományügyi miniszter.

– eddigi megnyilvánulásai fényében (lásd a bukaresti 33. líceummal⁹²⁷ kapcsolatos „helyzetelemzését”) – éppen nem gyanúsítható.

Ebben a belpolitikai légkörben a főntebb említett megállapodás mindenképpen sikernek könyvelhető el, annál is inkább, mert több pontja is lehetőséget teremt az egyébként továbbra is mostohán, sőt ellenségesen kezelt romániai magyar nyelvű oktatás néhány alapvető gondjának (ösztöndíjak tanárképzés, információáramlás, vendégtanár-csere, továbbképzés, általános színvonalemelés stb.) enyhítésére.

Ugyancsak feltétlenül a nyereségrovatba írható az 1969 óta vajúdó bukaresti magyar, illetve budapesti román kultúrházak ügyének⁹²⁸ rendezése, a megnyitásukról 1991. február 15-én aláírt megállapodás. A bukaresti Magyar Kultúra Házának⁹²⁹ megnyitása politikai céljaink megvalósításához felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújthat. Jelen helyzetben arra kell törekedni, hogy a felújítás minél hamarabb befejeződjön és a Ház valóban megkezdhesse működését. Ehhez szükség van a Művelődési Minisztérium illetékes szakértőjének minél hamarabbi kiküldésére Bukarestbe.

A két ország közötti kulturális együttműködés egyébként a decemberi „hideg napok”⁹³⁰ idején sem szünetelt. Elegendő itt, ha a fiatal román képzőművészek szombat-helyi, öt kortárs magyar képzőművész bukaresti és kolozsvári, illetve az erdélyi magyar képzőművészek nagysikerű budapesti kiállításait említjük, Gheorghe Vida⁹³¹

⁹²⁷ A 33. Líceum eredeti nevén Ady Endre Líceumank nevezik, mely Bukarest magyar nyelvű középiskolája, (illetve Nagyváradon is található Ady Endre Líceum). A bukaresti magyar közösség 1875-ben egy emeletes, szolgálati lakással ellátott iskolát épített. 1904-ben fiú-, 1906-ban leányiskolát hozott létre. 1948-ban a kommunista rendszer beszüntette mindkét iskolát, azonban 1949-ben már állami magyar iskola líceumot kapott. A második világháború után volt 9-es számú Elméleti Líceum, 5-ös számú Matematika–Fizika Líceum is. 1985-ben megszüntették a magyar osztályokat. A Ceaușescu-diktatúrában a 33-as Számú Ipari Líceum nevet viselte. A magyar nyelvű oktatás 1990-ben ismét megindult, és 1991. szeptember 15-én felvette Ady Endre nevét.

⁹²⁸ A bukaresti magyar, illetve budapesti román kultúrházakról már folytatott tárgyalást Kádár János és Nicoale Ceaușescu az 1977. június 15–16-i találkozáson. Megállapodtak arról, hogy a két ország nemzetiségei „híd” szerepet töltenek be a kapcsolatok építésében. Ennek érdekében megállapodtak arról is, hogy mihamarabb megnyitják a budapesti, illetve bukaresti kulturális központokat. Azonban a román fél következetesen eltért ígéreteitől, így 1989-ig nem is nyílhettek meg a kulturális központok.

⁹²⁹ Andrásfalvy Bertalan és Andrei Pleșu művelődési miniszterek aláírták a magyar–román kulturális egyezményt 1991. június 5-én Bukarestben. Elhatározták a Román Kultúra Házának Budapestben és a Magyar Kultúra Házának Bukarestben való megnyitását.

⁹³⁰ 1989. december 29. Horn Gyula külügyminiszter látogatást tett Romániában. Tárgyalást folytatott Ion Iliescuval, a román Nemzeti Megmentés Frontja Tanácsának elnökével, valamint Petre Roman miniszterelnökkel, Sergiu Celac külügyminiszterrel, továbbá Király Károllyal és Domokos Gézával a romániai magyarság vezető személyiségeivel.

⁹³¹ Vida György/Gheorghe Vida (1946–) erdélyi magyar művészettörténész, műkritikus. A román Művelődési Minisztérium Vizuális Művészetek Főosztályának vezetője 1990 és 1994 között.

szakreferens, Horváth Andor⁹³² művelődésügyi államtitkár, illetve Andrei Pleșu kulturális miniszter színvonalas megnyitóival.

A kiállításokat szervesen egészítette ki a Hoffmann Tamás⁹³³ néprajztudós, múzeumigazgató által vezetett november közepi, Fekete György⁹³⁴ államtitkár helyettes decemberi, valamint Bodó Sándor⁹³⁵, a Művelődésügyi Minisztérium Muzeológiai Osztálya vezetőjének januári látogatásai. Ennek során, a követségen rendezett ünnepség keretében, Gheorghe Fotsa, idős román néprajztudósnak, a Magyar Néprajzi Társaság emlékérmét is átadták.

Ígéretesnek látszanak azok a tárgyalások is, amelyeket Mihályfy Sándor⁹³⁶ filmrendező és Lukács Árpád gyártásvezető folytatott a Pro-Film képviselőivel, Tamási Áron „*Ábel a rengetegben*” című regényének magyar–román koprodukcióban elkészítendő filmváltozatáról, akárcsak több bukaresti könyvkiadó elképzelései magyarországi és nyugaton élő magyar szerzők műveinek román nyelvű megjelentetéséről.

A teljesség igénye nélkül egyelőre csupán néhány elképzelés az új kiadói tervek közül: Bibó István⁹³⁷, Szűcs Jenő⁹³⁸ alapvető történeti munkái, Esterházy Péter⁹³⁹ regényei (*Termelési regény*, *Függő*), Mészöly Miklós⁹⁴⁰ esszéi, Konrád

⁹³² Horváth Andor művelődésügyi államtitkár Romániában 1991. október 16. és 1992. szeptember 4. között

⁹³³ Hoffmann Tamás (1931–2007) magyar néprajztudós, a budapesti Néprajzi Múzeum főigazgatója 1969-től 1992-ig.

⁹³⁴ Fekete György (1932–) a Művelődési és Köznevelési Minisztérium kulturális helyettes államtitkára 1990 és 1994 között.

⁹³⁵ Bodó Sándor (1943–) a Művelődésügyi Minisztérium Muzeológiai Osztályának vezetője 1989. április és 1990. augusztus között.

⁹³⁶ Mihályfy Sándor (1937–2007) Balázs Béla-díjas magyar filmrendező, forgatókönyvíró.

⁹³⁷ Bibó István (1911–1979) magyar jogász, politikus, egyetemi tanár, Kelet-európai Intézet elnökhelyettese. 1956. október 30-án részt vett a Nemzeti Parasztpárt újjászervezésében. Államminiszterré nevezték ki a Harmadik Nagy Imre-kormányban 1956. november 3-án, megbízatása november 12-én megszűnt. 1957. május 23-án letartóztatták, majd 1958-ban életfogytiglani börtönre ítélték, de amnesztiával kiszabadult 1963-ban. Tudományos tevékenységet fejtett ki többek között a jogelmélet, az államelmélet, a nemzetközi jog és a politikai történelem területén. Munkájával az ellenzéki értelmiség példaképévé vált.

⁹³⁸ Szűcs Jenő (1928–1988) magyar történész, egyetemi tanár. Érdeklődésének középpontjában a középkori eszmetörténet állt, ezen belül is a politikai gondolkodás és a nemzeti tudat előtörténete, továbbá kidolgozta a középkori nemzetfogalom használatát. Nagy hatású tanulmánya az *Európa három régiója*, amelyben bizonyította, hogy a Magyarországot felölelő térség nem kelet-európai, hanem Nyugat-és Kelet-Európa közé ékelődött.

⁹³⁹ Esterházy Péter (1950–2016) Kossuth-díjas magyar író, publicista, a Digitális Irodalmi Akadémia alapító tagja.

⁹⁴⁰ Mészöly Miklós (1921–2001) Kossuth-díjas magyar író, a Digitális Irodalmi Akadémia alapító tagja.

György⁹⁴¹ (*A cinkost már fordítják*), Faludy György⁹⁴² (*Pokolbéli víg napjaim*), Heller Ágnes⁹⁴³ „*A reneszánsz ember*” című könyve és új esszéje, Csíki László⁹⁴⁴ Bukarestben játszódó regénye. E könyvek kiadásáért főként a Gabriel Liiceanu⁹⁴⁵ vezette Humanitas Kiadó⁹⁴⁶ szándékozik lépéseket tenni, de a Mircea Martin⁹⁴⁷-féle Univers és a Mircea Ciobanu⁹⁴⁸ által irányított Eminescu Kiadó⁹⁴⁹ is jelezte érdekltségét és az egyes művekre, illetve alkotókra vonatkozó információkon kívül a szerzői jogok, honoráriumok, valamint a fordítók kiválasztása kérdésében is segítséget kért a nagykövetségtől.

A nagykövetség közvetítő szerepére a román színjátszás, valamint a zenei élet néhány jeles képviselője is igényt tart. A Teatrul de Comedie (Vígshízház)⁹⁵⁰ például még a tavaszi évad folyamán be kívánja mutatni Eörsi István⁹⁵¹ új darabját és/vagy Spiró György⁹⁵² *Csirkefej* című művét. Mircea Cristescu⁹⁵³ jeles román karmester

⁹⁴¹ Konrád György (1933–) Kossuth-díjas magyar író, esszéíró, szociológus. A Nemzetközi PEN Klub elnöke 1990 és 1993 között.

⁹⁴² Faludy György (1910–2006) Kossuth-díjas magyar költő, műfordító, író.

⁹⁴³ Heller Ágnes (1929–) Széchenyi-díjas filozófus, esztéta, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.

⁹⁴⁴ Csíki László (1944–2008) erdélyi magyar költő, elbeszélő, drámaíró, forgatókönyvíró, műfordító. 1982-ben települt át Magyarországra, ahol a Magyar Napló versrovat vezetője volt 1989 és 1991 között.

⁹⁴⁵ Gabriel Liiceanu (1942–) román filozófus és író. A Társadalmi Párbeszéd Csoport egyik alapítója 1990-ben.

⁹⁴⁶ A Humanitas Kiadó a szépirodalom mellett filozófiai, történelmi, zenei, vallási, antropológiai és egyéb témájú könyvek kiadásával foglalkozik.

⁹⁴⁷ Mircea Martin (1940–) román kritikus, kiadóigazgató, könyvszerkesztő, egyetemi tanár. Az Universe Kiadó igazgatója 1990 és 2001 között.

⁹⁴⁸ Mircea Ciobanu (1940–1996) román költő, prózaíró, szerkesztő, esszéista. Legfőbb művében átfogó képet nyújt I. Mihály király politikai és személyes gondolkodásáról.

⁹⁴⁹ Az Eminescu Kiadó 1970-es években újjászervezett romániai könyvkiadó Bukarest székhellyel. Az eredeti román irodalom – klasszikusok és kortársak – kiadását tekintette fő feladatának.

⁹⁵⁰ A Teatrul de Comedie (Vígshízház) Bukarestben található. A színházat Radu Beligan nyitotta meg 1961. január 5-én, amelynek 8 évig igazgatója is volt.

⁹⁵¹ Eörsi István, eredeti nevén Schleiffer Ede (1931–2005) Kossuth- és József Attila-díjas magyar író, költő, műfordító, publicista. A kaposvári Csiky Gergely Színház dramaturgja volt, de ellenzéki magatartása miatt elbocsátották. A rendszerváltást követően az SZDSZ tagja volt 2004-ig. Ezt követően az *Élet és Irodalom*, *Beszélő* és *Magyar Narancs* című újságok rendszeres szerzője volt.

⁹⁵² Spiró György (1946–) Kossuth-díjas magyar író, költő, irodalomtörténész, műfordító. A kaposvári Csiky Gergely Színház dramaturgja 1986 és 1992 között, majd a szolnoki Szigligeti Színház igazgatója 1992 és 1995 között. A Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára 1990 és 1997 között.

⁹⁵³ Mircea Cornel Cristescu (1928–1995) román karmester. A bukaresti *Physicians Orchestra* megalapítója.

pedig novemberben két hangversenyt is adott Bartók⁹⁵⁴ műveiből, akit egyébként a román akadémia nemrégiben választott post mortem tagjává. A kevésbé ismert zeneművészek közül Ion Grigore kamaraegyüttese készül magyarországi turnéra, s ennek megszervezéséhez tőlünk kér támogatást. Akárcsak a fentebb említett Cristescu professzor, budapesti vendégtanári meghívásának előmozdításához.

Ezeket az akciókat, kezdeményezéseket mindenképpen támogatásra méltónak értékelem, s lehetőség szerint bővítésüket javasolom. A színházak, a nagy- és kiségyüttesek közötti közvetlen kapcsolatok újbóli beindítására részünkről kellene konkrét lépéseket tenni, a romániai kulturális irányítás decentralizálása és itteni színházi vezetők megnyilatkozásai, úgy érzem, adnak bizonyos mozgásteret számunkra.

Külön feladatot jelent a nagykövetség számára a bukaresti és az erdélyi magyarság kultúraszomjának csillapítása. A bukaresti jeles író-költőkön, illetve szerkesztőkön kívül rendszeresen küldünk a rendelkezésre álló igen szűkös napilap- és folyóirat-állományunkból a Petőfi Háznak⁹⁵⁵, a két református parókiának, valamint az evangélikus egyháznak, esetenként vidékre is. Ugyanakkor itt is jelezni szeretném, hogy keretünk olyannyira korlátozott, hogy hovatovább saját információigényünk kielégítésére sem elegendő. Ugyanez vonatkozik erősen megcsappant könyvállományunkra is. Jelenleg csupán az öröklött, illetve „elfekvő” készletből tudunk juttatni, igaz, ezek között az Erdély története még mindig igen nagy értéket képvisel, s valamelyest ellensúlyozza az irányunkban támasztott jogos elvárásokat.

A kérések végeérhetetlen sorában feltétlenül meg kell említenünk az erdélyi, s főként székelyföldi templomok és egyéb történelmi emlékek restaurálásához vagy régészeti feltárásához igényelt ismételt megkereséseket. Ezeket más úton már részletesen jelentettük, s véleményünk szerint csupán magyarországi alapítványok, egyes esetekben pedig az UNESCO⁹⁵⁶ segítségével orvosolhatók. Mindenesetre a közeljövőben megkíséreljük az itteni UNESCO képviselőt figyelmét e kérdésekre irányítani, s megpróbáljuk azt is elérni, hogy a nemrégiben itt is beindult Soros Alapítvány

⁹⁵⁴ Bartók Béla (1881–1945) magyar zeneszerző, zongoraművész, népzene kutató. A Zeneakadémia tanára, illetve a XX. század egyik legjelentősebb zeneszerzője. Művészete és tudományos teljesítménye a magyar és az európai, valamint az egyetemes kultúra szempontjából is korszakalkotó. Posztumusz Kossuth-díjat kapott 1948. március 14-én.

⁹⁵⁵ A Petőfi Sándor Művelődési Központot, csak röviden Petőfi Háznak szokták hívni, mely Bukarestben található. Szembesülvén a bukaresti magyarság szórvány, illetve kisebbségi helyzetével, az ismeretterjesztő és kulturális rendezvények az anyanyelvi készség megőrzését és továbbörökítését kívánják elősegíteni.

⁹⁵⁶ Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO) létrehozásáról szóló megállapodást 1945. október 16-án fogadták el. Célja az emberiség intellektuális és morális szolidaritásának elősegítése a nemzetek és népek közötti tartós béke megteremtése érdekében.

– akárcsak Magyarországon – ez irányban is megkezdje tevékenységét. Annál is inkább, mert ily módon talán vállalt célkitűzései egyikének, a magyar–román viszony áttételes javításának is könnyebben eleget tehet.

Végül, de nem utolsósorban újraindítjuk koktéllal egybekötött filmvetítéseinket. Ehhez azonban teljes videó-, illetve filmtárunkat fel kell újítanunk, mert nagy részük a „forradalom” alatt tönkrement, számbavételük most van folyamatban.

A videó- és filmtárral, illetve könyv-, folyóirat- és napilapellátásunkkal, propagandaanyagok biztosításával kapcsolatos elképzeléseinkről, kéréseinkről külön anyagot terjeszték fel.

V.

A két ország sajtószervei közül jelenleg együttműködési megállapodás a *Rompres* hírügynökség és az MTI, valamint a két rádió között van. Előkészítés alatt áll a két televízió megállapodása, ennek szorgalmazása rendkívül fontos lenne, márcsak a román TV magyar nyelvű műsora intézményes támogatása, valamint az MTV vételi lehetőségeinek kiterjesztése szempontjából is.

Tapasztalataink szerint hajlandóság mutatkozik a román újságok részéről szerkesztőségi csereutak lebonyolítására, nagykövetségünket is többször megkeresték ez ügyben. Mindenképpen javasolható, hogy objektivitásra törekvő román lapokkal megfelelő magyar kiadványok vegyék fel a kapcsolatot, egyezzenek meg kölcsönös tudósítások küldésében, egymás anyagainak közlésében, csereutakban vagy akár – ahogy ez Szokai úr bukaresti látogatása során a *Romania Libera*⁹⁵⁷ főszerkesztőjével szóba került – tudósítók cseréjében, hogy ezzel is oldjuk a bizalmatlanságot.

Mindenképpen szükséges lenne magyar intézményes keretek között megoldani az itteni magyar nyelvű sajtóban dolgozók rövidebb magyarországi szakmai továbbképzését. Ugyancsak szorgalmazni kellene a Magyar Postánál, hogy a romániai magyar nyelvű sajtót Magyarországon meg lehessen rendelni. Visszajelzéseink szerint néhány száz példányban erre lenne igény, de nem tudni miért, a lapok Magyarország felé irányuló exporttételle rendkívül alacsony. Javasolom, hogy például a „*Stúdió*”⁹⁵⁸ című műsor keretében készüljön egy 10–15 perces összeállítás, mely bemutatja az itteni sajtótermékeket, melyekre azután a Postával való egyeztetést követően elő lehetne fizetni. A befolyó pénzből ezek a lapok magyarországi utazásokat, anyagbeszerzést is finanszírozni tudnának.

⁹⁵⁷ A *Romania Libera* (Szabad Románia Csoport) a Romániából menekült románok 1988. január 29-én Budapesten megalakult szervezete. Céljuk felhívni a nemzetközi közvélemény figyelmét a Romániában lévő katasztrofális helyzetre és arra, hogy Románia nem tartja tiszteletben a Helsinki Egyezményben vállalt kötelezettségeit.

⁹⁵⁸ A *Stúdió* a Magyar Televízió kulturális hetilapja, mely 1980. november 18-án indult el.

A Romániában folyó és minden valószínűség szerint tovább folytatódó dezinformációs tevékenység valamelyesti ellensúlyozására a nagykövetség kész a jövőben még nagyobb feladatot vállalni az itteni lapok és mass-média⁹⁵⁹ tájékoztatásában. Ehhez arra van szükség, hogy a nagykövetség a Magyarországon elhangzó, Romániát vagy a romániai magyarságot érintő megnyilatkozásokat elhangzásuk után azonnal megkapja, hogy azt lefordítva, fordítás nélkül, objektíven tudja eljuttatni a sajtóhoz. Ilyen tevékenységet jelenleg is folytatunk, de ebben a press release-re⁹⁶⁰ épülő tájékoztató munkában a gyorsaságnak rendkívüli szerepe van. Tapasztalataink szerint az újságírók ezeket az anyagokat használják, hasznosítják.

Kapcsolataink továbbra is igénylik a korábban már jól bevált remittenda akció folytatását. Ennek fontossága az előfizetések itteni – mondhatni – lehetetlensége, illetve a külföldi sajtótermékek nagyfokú megdrágulása miatt tovább nőtt. Központi intézkedést tartok szükségesnek a remittenda-kérdés rendezésére, mivel a nagykövetség eddigi próbálkozásai – az ígéretek ellenére – nem jártak eredménnyel. Emellett hasznosnak és fontosnak tartom a közelmúltban beindult videokazetta küldési rendszert, ennek fenntartása és lehetőség szerinti bővítése is szükséges.

VI.

A román gazdaság összességében zilált, mondhatni kritikus helyzetben van. A rendelkezésre álló statisztikai teljesítményadatok szerint a legtöbb gazdasági ágazat teljesítménye jelentősen elmaradt 1990-ben az előző évi szinttől. Ebben döntő szerepet játszott az, hogy szétestek a belső kooperációk, egyre nagyobb méreteket ölt az anyag-, alkatrész- és energiahiány, de a különféle motivációkból táplálkozó sztrájkok is megtették a maguk hatását.

A magyar–román külgazdasági kapcsolatok az elmúlt évben a román fél termelési és szállítási gondjai miatt jelentős mértékben csökkentek. A líring-rubelben lebonyolított árucseré-forgalom az 1989. évihez képest a felére esett vissza. A korábbi tényleges gazdasági együttműködések keretében lebonyolított áruszállítások értéke is csökkent.

⁹⁵⁹ A mass-média (tömegmédia) alatt legtöbbször könyvekre, újságokra, folyóiratokra gondolunk, azonban manapság a rádió, a televízió és az internet a meghatározó. Sok fajta technológiával érik el azt, hogy lehetőleg mindenkihez eljusson az információ.

⁹⁶⁰ A press release (sajtóközlemény) professzionálisan megírt sajtóanyagot jelent. A public relations (PR) tevékenységén belül a sajtómunka, a sajtóval való kapcsolattartás egyik eszköze. Célja, hogy egy adott cégre, szolgáltatásra, eseményre irányítsa a figyelmet. Sajtóközleményt akkor érdemes kiadni, ha nagy hírértékkel bíró információt, érdekes mondanivalót szeretnénk megosztani.

A magyar–román, illetve a magyar–magyar gazdasági együttműködés lehetőségeit azonban döntően a román törvényi keretek és nem utolsósorban Románia, illetve a hatalmon lévő politikai erők szándékai és érdekei határozzák meg. Az ország vezetése politikai érdekeinek megfelelően akár gazdasági érdekeinek rovására is kijátssza az úgynevezett „magyar kártyát”, ezzel hátráltatva vagy akadályozva meg a mindkét félnek egyébként előnyös konkrét gazdasági együttműködések. (Ezekre a politikai fogásokra két szemléltető példa: A szekszárdi KSZE⁹⁶¹ Mehedinti megyei mezőgazdasági egységekkel mezőgazdasági termelési rendszerek romániai meghonosítására kötött szerződést. Ennek értelmében a román fél a termelési rendszer alkalmazásából eredő többleteredményből egyenlítette volna ki a rendszer bevezetésének és alkalmazásának költségeit. A román Mezőgazdasági Minisztérium azonban eddig még nem hagyta jóvá a szerződést, mondván, hogy az a román fél számára gyanúsán előnyös. A román szénbányászat szeretné megvásárolni a Mecseki Szénbányák Vállalat feleslegessé vált, de nagyon jó állapotban lévő automatizált fejtő- és transzportor berendezését. Ezt azonban csak egy harmadik országbeli közvetítőn keresztül tudná megtenni, mert az Ipari és Erőforrásügyi Minisztérium vezetése a közvetlen magyarországi beszerzést megtiltotta.)

A gazdasági együttműködés lehetőségeit mind a kooperáció, mind az árucseret forgalom területén erősen befolyásolja a román vállalatok, gazdálkodó egységek, vállalkozók nehézsége, rugalmatlansága, illetve a túlzottan bürokratikus engedélyezési eljárás. Mire a romániai vállalkozó be tudja szerezni a szükséges engedélyeket, a magyar fél érdekmúlása miatt az üzlet rendszerint megghiúsul. Ennek alapvető oka a két ország törvénykezési rendszere közötti nehezen feloldható ellentét. A román törvénykezési rendszer ugyanis változatlanul „megengedő” jellegű, azaz „minden tilos, amit a törvények nem engednek meg”.

Úgy tűnik, ma a legeredményesebben a romániai magyar vállalkozók oktatásával érhetjük el a legnagyobb előrelépést. Az ilyen irányú segítséget ők igénylik is. Legutóbb például az RMGE (Romániai Magyar Gazdák Egyesülete) kérte, hogy a jövőben is folytatódjon a Debreceni és a Gödöllői Agrártudományi Egyetem által biztosított, jelenleg még csak 80 főt érintő, levelezőhallgatói továbbképzés. Szeretnék elérni, hogy az említett két egyetem kihelyezett évfolyamot működtessen valamelyik határ menti romániai városban. Az ehhez szükséges helyi feltételek biztosítását vállalják, kérik azonban a szakkönyv- és szakelőadó ellátást. Az ezek működtetéséből fakadó anyagi gondok enyhítésén sokat segíthetnek az alapítványok.

⁹⁶¹ A szekszárdi KSZE-Gépszolg Kft. napjainkban is mezőgazdasági gépek, gépalkatrészek kereskedelmével, szervizelésével foglalkozik.

Megfontolandó, hogy elsősorban a magyar–magyar kapcsolatok területén új együttműködési formaként vezessük be a termelés kihelyezést. A közvetlen kapcsolatokat gazdasági és politikai téren egyaránt jól szolgálhatná a falusi turizmus Erdélyre történő kiterjesztése is.

A külföldi működő tőkebeáramlást és a romániai beruházásokat egyelőre nagymértékben akadályozza a törvényi szabályozás, hogy tevékenységi területektől függetlenül a megtermelt haszon 8–15%-a vihető ki az országból.

VII.

Igazán eredményes akkor lehet a magyar politika ebben a relációban, ha egyszerre több síkon, koncentráltan kísérli meg a kapcsolatépítést a legkülönbözőbb romániai rétegekkel és társadalmi kategóriákkal. A pártközi kapcsolatok bővítése, az értelmiségiek együttműködése mellett a kisközösségek felé is egyre inkább nyitni kell. A kisebb-nagyobb települések közötti kontaktusok élénkítése és felelevenítése, az egyházi kapcsolatok ápolása, a családi hétévégék a másik fél állampolgárainak vendégségében – ebbe a körbe tartozik. Felvetődhet, hogy ösztönözzük a magyarországi nemzetiségeket arra, vegyék fel a kapcsolatot romániai nemzeti közösségükkel.

A Románia felé teendő elképzeléseinkkel összhangban megkülönböztetett figyelemmel kell fordulni a magyarországi románok problémáinak megoldása irányába, hogy a román hivatalos szervek érvanyagából ezt a mozzanatot hatástalanítsuk, feloldva ezzel tartózkodásuk jelentős tényezőjét. Ugyanakkor célszerű gondoskodni arról is, hogy a hazánkkal együttműködni hajlandókat védelemben részesítsük a szélsőségesek támadásaival szemben.

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 51. d.

154.
1991. június 18.

Bába Iván külügyminisztériumi főosztályvezető jelentése
a bukaresti magyar–román konzultációról

Külügyminisztérium
Bába Iván

001994/1991

Szigorúan titkos!

Érvényes visszavonásig!

Készült: 15 példányban

Kapja:

Jeszzenszky Géza *Kabinet*⁹⁶²

Katona úr

Somogyi úr

Entz úr

Tomaj úr

Meiszter úr

Szokai úr

Peisch úr

Gergely úr

Körmendy úr

3. Területi Főo.[Főosztály]

4. Területi Főo. [Főosztály]

Nk.[Nemzetközi] Jogi Főo. [Főosztály]

Bukarest

Saját

JELENTÉS

az 1991. június 13–15-i bukaresti magyar–román főosztályvezetői szintű
kisebbségi konzultációról

Az 1991. júliusi genfi EBEÉ kisebbségi szakértői értekezletre való felkészülés jegyében 1991. június 13–15-én magyar–román főosztályvezetői szintű konzultáción vet-

⁹⁶² A „Kabinet” szó kézírással.

tem részt Bukarestben. A román küldöttséget Traian Chebeleu⁹⁶³ főosztályvezető, a miniszteri kabinet vezetője, külügyi szóvivő irányította. Félórás udvariassági látogatáson fogadott Constantin Ene⁹⁶⁴ külügyi államtitkár, aki szükségesnek tartotta a most elkezdett konzultáció későbbi folytatását. Úgy vélekedett, hogy a kisebbségi kérdés olyan, az európai kontinens hajtóerejét jelentő kérdés, amely az emberi jogok kiemelkedően fontos területe. A fogalom értelmezése napjainkban is változik a különböző országok belső társadalmi átalakulása és az európai folyamatok hatására.

Az érkezés estjén többórás kotelten eszmecserén találkoztam a romániai magyarság néhány ismert képviselőjével, köztük Domokos Géza⁹⁶⁵ RMDSZ elnökkel, Demény Lajos⁹⁶⁶ szenátorral, Verestőy Attila⁹⁶⁷ szenátusi titkárral és több újságíróval. Több rövid interjút adtam helyi tudósítónak érkezéskor, illetve a megbeszélések befejeztével.

Rögtön a megbeszélések elején nyilvánvalóvá vált, hogy partnerem nem rendelkezik felhatalmazással közös dokumentum egyeztetésére vagy kidolgozására. Mandátuma hangsúlyozottan a kisebbségi kérdésekben vallott magyar álláspont meghallgatására korlátozódott.

A magyar álláspont részletes kifejtésekor utaltam a kisebbségek létezésének pozitív jellegére, a kisebbségek fejlődésével, fennmaradásával és hátrányai megszüntetésével kapcsolatos állami feladatokra. Hangsúlyoztam a védelmező jellegű jogi és adminisztratív intézkedések, a pozitív diszkrimináció, a nemzeti alkotmányoknak az európai normákkal való összhangba hozatalának szükségességét. Rámutattam, hogy

⁹⁶³ Traian Chebeleu román politikus, diplomata. Ion Iliescu elnök tanácsadója és szóvivője, továbbá a Külügyminisztérium államtitkára 1992-ben, diplomáciai tanácsadó 1993 és 1996 között. Románia nagykövete Ausztriában 2001 és 2005 között.

⁹⁶⁴ Constantin Ene a román Külügyminisztérium munkatársa 1956 és 2005 között. Ekkor a román Külügyminisztérium politikai államtitkára.

⁹⁶⁵ Domokos Géza (1928–2007) erdélyi magyar író, politikus, műfordító. A diktatúra bukása után a születő Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) alapítója és első elnöke lett. Meghatározó szerepet játszott a szervezet országos intézményeinek kiépítésében.

⁹⁶⁶ Demény Lajos (1926–2010) romániai magyar történész, művelődéstörténész. 1971-től a Iorga-intézet Nemzetiségtörténeti Osztályának főkutatójaként tevékenykedett. Az ő kezdeményezésére indult el a Székely Oklevéltár új sorozata. Alapító tagja az újjáalakult Erdélyi Múzeum Egyesületnek. 1995-től a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja.

⁹⁶⁷ Verestőy Attila (1954–) romániai magyar mérnök, politikus. Az Ideiglenes Nemzeti Egységtanács tagja, a Kisebbségi Bizottság elnöke 1990 februárja és márciusa között. Hargita megye RMDSZ szenátora, illetve a Szenátus titkára 1990 és 1992 között. Szenátorként a Román Hírszerző Szolgálat tevékenységét ellenőrző szenátusi bizottság tagja.

a kisebbségi kérdés nem kezelhető belügyként, mivel az az összeurópai integrációs és együttműködési folyamatok igen lényeges biztonsági aspektusát is képezi. A kisebbségek védelmére kodifikálni kell az egyéni és kollektív jogokat, mert a belső logika szerint, ha létezik kollektív diszkrimináció, akkor léteznie kell kollektív jogvédelemnek is. Ez a feladat elvégezhető az EBEÉ vagy az ET keretében (de kétoldalú keretekben is), ahhoz hasonlóan, ahogyan évekkel ezelőtt az emberi jogokat megfogalmazták. Magyar részről alapvető célnak tekintjük e folyamat ösztönzését és minden rendelkezésre álló eszközzel való segítségét.

Traian Chebeleu kategorikusan elvetette, hogy a kisebbségi kérdés veszélyt jelentene az európai stabilitásra. Véleménye szerint, bár a diktatúra időszakában felhalmozódott frusztrációk nyíltan, korlátozás nélkül megjelenhetnek a mai román társadalomban, akár nemzetiségi konfliktusba is torkolhatnak, de ezzel együtt sem fenyegeti veszély a kisebbségeket Romániában. Az ország átmeneti állapotából kétségkívül fakadnak bizonytalanságok. A demokráciába való átmenet megszilárdulása azonban kialakítja a megfelelő garanciákat. E tekintetben példaértékűnek tartják a nyugat-európai országok gyakorlatát, ahol ugyan a kisebbségi kérdést nem oldották meg teljességgel, de adekvát eszközökkel ellenőrzés alatt tartják azt. Az ő példájuk is arra int, hogy kisebbségi kérdésekben ártalmas minden sietség, kapkodás, kiváltképpen az erőltetés az egyik vagy másik részről, Románia biztosítja a kisebbségek törvényes jogait. Káros lenne privilégiumnak is tekinthető helyzeteket teremteni. Mindenképpen kívánatos elkerülni, hogy a kisebbségek pozitív diszkriminációja valami olyan plusz legyen, ami sérti a többség nemzeti érzéseit. A jelenben a több évtizeddel ezelőtti nyugati helyzet e tekintetben példaértékkel bír Románia számára, mivel ezek az országok az akkori nyomorúságos állapotok közepette nem vetették fel egymás között a kisebbségi kérdést. Elsősorban a gazdasági fejlődésre összpontosították erőfeszítéseiket. Gyakorlatuk arra mutat, hogy a kisebbségek jogai megfelelőképpen biztosítva voltak az emberi jogok keretében.

Román felfogás szerint a kisebbségi jogok nemzetközi kodifikálása áttekinthetetlen helyzetet teremtene, és fokozná a bizalmatlanságot, az államok közti meg nem értést. A kollektív jogok az emberi jogok témakörébe tartoznak, s ekképpen inkább állami feladatként foghatók fel. Problémás fogalom, mivel tartalma nemzetközileg nem tisztázott. A román kormány jelenleg tudományos alapokon igyekszik álláspontját kialakítani a kisebbségi kérdést illetően. A Román Tudományos Akadémia keretében a közelmúltban állt fel az e kérdéssel foglalkozó tudósok csoportja.

A kisebbségi kérdés kezelésére ma is rendelkezésre állnak a megfelelő elvek és intézmények. Az EBEÉ elvek és kiváltképpen a koppenhágai találkozó elvei jók,

tartalmasak. A más országokkal is folytatott konzultációkból leszárt tapasztalataik alapján úgy látják, nincs szükség az EBEÉ normáktól eltérő új szabályozásra. A létező normákat kell alkalmazni, illetve érvényesítésükhöz megtalálni a megfelelő eszközöket, kifejezési formákat.

Románia célja a kisebbségi kérdés demokratikus, pluralisztikus viszonyok közötti megoldása. A román kormányzat eltökélt abban, hogy a kisebbségi kérdés kezelésében következetesen alkalmazni fogja a legmagasabb rendű nemzetközi normákat. Tovább viszi a belső reformokat, amelyek alapvetően megváltoztatják a kisebbségek életkörülményeit is. E vonatkozásban máris jelentős eredményeket tudnak felmutatni: megvan a kisebbségek parlamenti képviselője, léteznek kisebbségi szervezetek, fejlődik az anyanyelvű oktatás, a kisebbségi szervezetek aktívan részt vesznek az alkotmány kimunkálásában. Az alkotmány kisebbségi vonatkozásait a nemzetközi normákból képezték le az Európa Tanács szakértői hatékony közreműködésével. Románia kész átvenni hasznosítható elemeket a magyar kisebbségi törvénytervezetből is.

Partnerem érdeklődésére elmondottam, hogy Genfre vonatkozó elképzeléseink még nem alakultak ki véglegesen. Mindenképpen abból indulunk ki, hogy a nemzetiségi kérdés megoldása olyan folyamat, amely egyszerre zajlik nemzeti szinten és az államközi kapcsolatokban.

Ugyancsak érdeklődésére ismertettem a magyarországi nemzetiségi törvénytervezet főbb elemeit, kihangsúlyozva, hogy az nem teszi magáévá a reciprocitás elvét, nem szánjuk példának, egyetlen feladata a kisebbségek megmaradásának garantálása. A leendő törvényt igyekszünk összhangba hozni a nemzetközi jogi kötelezettségekkel, s ugyanakkor olyan elemeket is tartalmaz, amely a magyarországi nemzeti kisebbségek sajátos helyzetéből adódnak, vagyis előírányozza a pozitív diszkriminációt és a kollektív jogokat. Ez utóbbi fogalmi körhöz tartozik a kisebbségi közösségek fennmaradását szolgáló autonóm intézményekhez (politikai szervezetek, iskola, egyház) való jog, ami közvetlenül nem vezethető le az egyéni jogokból.

Reagálásában Traian Chebeleu kifejtette, hogy román részről nem tudják értelmezni a kisebbségek kollektív jogainak a fogalmát. Mivel nem értik annak tartalmát, fenntartásaik vannak. Igazából nem értették Jeszenszky Géza külügyminiszter úr egy korábbi levelében szereplő ilyen értelmű utalásokat sem. Viszont el tudja fogadni az önszerveződés elvét, s Románia maga is az ezt érintő normák kidolgozásán munkálkodik.

Román felfogás szerint a kisebbségi jogok biztosítása érdekében nemzetközi összefogásra van szükség. Ehhez alapot az ENSZ alapelvek és egyéb határozatai nyújtanak és megfelelő széleskörű együttműködést tesznek lehetővé. A nemzetközi

normák érvényesítése azonban az országok kompetenciája és egyidejű felelőssége is. Ennek megfelelően tehát Románia a kisebbségi jogokat két aspektusból vizsgálja. Nemzetközi együttműködésre van szükség az irányadó normák és normatívák kidolgozásában, s azok belső joggyakorlatban való megjelenítése azonban már kifejezetten az adott ország feladata. Román álláspont szerint e fenti kettősség gyakorlati megvalósítása során kerülni kell az egybeesésekre való utalást, mert az az államközi kapcsolatokban is feszültségeket gerjeszthet. Genfben az ilyen megoldást segítő normákat kell kidolgozni. Románia úgy látja, hogy az emberi dimenziós mechanizmus kevés, ezért Genfben javasolni fogják:

Dolgozzák ki az államok viselkedési kódexét, amely meghatározná, egy adott ország milyen eszközöket alkalmazhat a kisebbségek jogainak érvényesítésére. Ezt az új felvetést különösen indokolttá teszi a jelenlegi közép-kelet-európai helyzet és az EBEÉ elvek túlzottan általános jellege. A kódex kimunkálásán román szakértők most dolgoznak, az előzetes tervezetet esetleg már Genf előtt is át tudnák adni a magyar félnek.

Készítsék el az európai kisebbségi katasztert, vegyék számba a kisebbségeket. Románia e javaslatot már Koppenhágában, korábban előterjesztette, most újólal fel kívánja vetni.

Chebelev hasznosnak tartaná, ha Magyarország kapcsolódni tudna az új román javaslatokhoz, s akár közös javaslatként is felvethetők lennének azok Genfben.

Partnerem jelezte, a berlini külügyminiszteri találkozón Năstase külügyminiszter javasolni fogja, hogy az EBEÉ keretében hozzanak létre emberi jogi bizottságot. Román elképzelés szerint ez – Európa Tanács és Európa Parlament mintájára – átmeneti ellenőrző mechanizmus lenne mindaddig, amíg valamennyi európai ország elnyeri az Európa Tanács tagságot. Ennek analógiájára esetleg Genfben közös magyar–román javaslatként előterjeszthető lenne e nemzetiségi albizottság felállítására vonatkozó elképzelés. Ennek tervezetét a román fél most készíti abban a reményben, hogy ez majdan tényleges javulást hoz a kisebbségek életében, és nem politikai érdekeket szolgál.

Válaszomban jeleztem, várjuk Năstase úr javaslatát, mert bármifajta véleménynyilvánítás előtt szeretnénk konkrétan megismerni az általam hasznosnak, konstruktívnek minősített román elképzeléseket. Kifejezetten hasznosnak tartottam a kisebbségi kataszter elkészítésének ötletét, mert ennek révén képet kaphatunk a különböző térségek nemzetiségi és etnikai viszonyairól.

Traian Chebelev kifejezett érdeklődésére rövid tájékoztatást adtam a Pentagonale keretében folyó, a genfi szakértői értekezletre való felkészülést szolgáló egyeztetésről. Jeleztem: közös álláspontként előterjesztésre kerülnek a kollektív jogok, noha nem biztos, hogy ugyanezzel az elnevezéssel. Felfogásunk szerint a jelenlegi hely-

zetből tovább kell lépni, ezért magyar részről mindenképpen arra fogunk törekedni, hogy a kollektív jogok Genfben valamilyen formában megfogalmazódjanak. Traian Chebeleu a találkozó zárógondolatában üdvözölte azt a magyar törekvést, amely Közép-Kelet-Európát tevőlegesen is közelíteni akarja a Nyugathoz. Az elvégzendő feladat óriási, hiszen a nyugat-európai integrációs folyamatok nem terjednek ki a közép-kelet-európai régióra, talán nem kevésbé azon okok miatt, hogy Kelet-Európa újabb felosztás előtt áll. Térségünk valamennyi országa számára közös célként jelentkezik a súlyos kommunista örökségből való kilábalás és a fejlettebb nyugati integrációkhoz való csatlakozás. Ebből a követelményből kiindulva kell vizsgálni a kisebbségi kérdést és az azzal kapcsolatos teendőket. A terhes örökségen és az emocionális vonatkozásokon túl kell lépni, amely kétség kívül valamennyi érintett ország számára hosszú távú feladatot jelent. Román felfogás szerint a kisebbségi kérdés rendezésére csakis a fokozatosság elvének érvényesítésével nyílik lehetőség.

A nyílt, korrekt és lényegében polémiamentes eszmecsere gyakorlatilag csak az álláspontok kifejtését tette lehetővé. Nyilvánvalóvá lett, hogy a kisebbségi jogok egyértelmű megfogalmazására és érvényesítésére egyre nagyobb súlyt helyező Európában Románia a további elszigetelődés kockázata nélkül nem tudja fenntartani azon korábbi álláspontját, miszerint a kisebbségi kérdés kezelése kifejezetten belügyet jelent. Direkt formában egyetlen erre utaló megjegyzés sem hangzott el. Az újabb román felfogás szerint a kisebbségi kérdés emberjogi kérdés. Elfogadhatatlannak tartja a kollektív jogokat, mert az úgymond zavarja a nemzetközi kodifikációs folyamatot. A kisebbségi kérdést tehát olyan szférába utalta, ahol – reményei szerint – az országok között meglévő érdekellentétek miatt konszenzus nem alakulhat ki, illetve nem épültek ki az ellenőrzési mechanizmusok. Ugyanakkor egyértelművé vált az is, hogy az új román külügyi vezetés, ha az európai folyamatokhoz mérten fáziskéséssel is, de óvatosan a kifelé fordulás lehetőségeit keresi. Ebben az értelemben a következetes, elvi engedményt nem adó magyar álláspont erjesztően hathat, s gesztusértékű engedményeink elmaradása végül is nem az elzárkózás irányába taszította Romániát. A kollektív jogokhoz fűződő céljaink elérésében, úgy tűnik, ugyanez a következetes, kitartó magatartás vezethet eredményre. A gyakorlati eredmények elmaradása ellenére a találkozót sikeresnek ítélem meg, azzal együtt is, hogy a készséges, felkínálkozó, a maga korlátaival is offenzív román kezdeményezés taktikai célja, hogy még Genf előtt kellőképpen lefékezze a magyar törekvéseket, illetve elképzeléseink ismeretében kidolgozza a saját elképzeléseit. A genfi eredmények

függvényében és az azt követő román reagálások ismeretében tartom célszerűnek a konzultáció további folytatását.

Budapest, 1991. június 18.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 51. d.

155.
1991. július 19.

Rejtjeltávirat Bukarestből. A román hadsereg egyes vezetőinek magyarellenes nézetei

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Bukarest
Azonosító: BUC20755
Érkezett: 91. 07. 19. 17.56
Készítette: Ki.
Ellenőrizte: *Szignó*⁹⁶⁸

23, 47

A hadsereg, illetve annak egy politikailag aktív része, úgy tűnik, egyre készségesebben kapcsolódik be a nemzetiségi ügyekben kialakuló főbb problémákba, és egyes vezetői egyre gyakrabban tesznek magyarellenes kirohanásokat.

A napokban Corneliu Lungu⁹⁶⁹ vezérőrnagy, a nagyvárad helyőrség parancsnoka egy román nyelven megjelent iskolaügyi tiltakozás ürügyén a prefektúrára kérette Jankó Szép Sándort⁹⁷⁰, az Ady Endre Líceum igazgatóját és több magas rangú tiszt jelenlétben megrovásban részesítette, úgymond a román állam biztonságát veszélyeztető nyilatkozat miatt.

Fenti tiltakozás éles ellenreakciót, a politikai megfélemlítés, a fenyegetés eszközeit felvonultató sajtókampány váltotta ki a nagyvárad katonai körök részéről.

A nagyvárad *Crisana*⁹⁷¹ c.[című] újság pl. *Szeparatisták offenzívában?* címmel a nagyvárad helyőrség tisztjeinek egy csoportja nevében közöl kirohanást a nagyvárad Ady Endre Líceum igazgatói ellen. A szerzők felróják, hogy a Líceum igazgatói tiltakozásukban törvénysértőnek minősítik román osztályok létrehozását egy magyar

⁹⁶⁸ Kézírással.

⁹⁶⁹ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

⁹⁷⁰ Jankó Szép Sándor a nagyvárad Ady Endre Líceum igazgatója. A líceum diáksága figyelmeztető sztrájkjal tiltakozott Jankó Szép Sándor igazgató indokolatlan menesztése ellen 1993. január 11-én.

⁹⁷¹ A *Crisana* 1945-ben alapított román helyi újság Nagyváradon.

tannyelvű Líceumban, sőt szemükre vetik, hogy új Marosvásárhellyel fenyegetőznek és bizonyos forgatókönyveket készítenek elő.

Ugyanezen lap egy másik száma közli Julian P.⁹⁷² altábornagynak a Domokos Géza ellen intézett kirohanásokat tartalmazó cikkét. Az altábornagy szerint, nem lehet tovább túrni, hogy Domokos Géza úr „kellemetlenségekkel” fenyegetse az elnököt. Az írást fenyegetés zárja, miszerint a hadsereg – amely lát és nem felejt – nem kívánja hallgatni tovább Domokos Gézát.

Hasonló P. Cheler⁹⁷³ tábornoknak, az erdélyi hadsereg parancsnokának nemrég a *Romanul*-ban megjelent interjúja (sajtótávíratban ismertettük), mely nem nélkülözi a harcias fenyegetéseket és cinikus, magyarellenes kijelentéseket.

A tanügyi polémia kapcsán szembetűnő, hogy a hadsereg tisztikarának egyes elemei, élve a vezetés hallgatólagos jóváhagyásával, valamint a hadsereg társadalmi tekintélyével, képesek arra, hogy felerősítve átvegyék a megyei tanfelügyelőségek és a román sovíniszta szervezetek magyarellenes érvrendszerét és a román nemzetbiztonság látványos és kemény védelmezésével összekapcsolva – mint az ebben legilletékesebb szervezet tagjai – megpróbálják legitimizálni azt.

Fentiek mellett figyelemreméltó az is, hogy a *Romania Mare*⁹⁷⁴ c.[című] szélsőségesen magyarellenes lap olvasói leveleinek szerzői között egyre gyakrabban tűnnek fel hivatásos katonák, magas rangú tisztek. Uszító, idegengyűlölő, Románia veszélyeztetettségét súlykoló irományaik semmiben sem különböznek az újság többi cikkétől.

Mindez jelzi, hogy a hadseregben, illetve annak egy részében a korábbi időszak kiegyensúlyozottabb, józanabb magatartása után egyre inkább tért hódítanak az ultrasovíniszta, magyargyűlölő tendenciák, illetve erők. Ennek politikai hatása – különös tekintettel a jugoszláv helyzetre, illetve ennek romániai következményeire: szélsőségesen nacionalista erők további aktivizálódása, a hadsereg szerepének további felértékelődése, az ellenségkép felerősödésének belső „szükséglete” – egyelőre beláthatatlan.

– 473– P. –

⁹⁷² Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

⁹⁷³ Paul Romano Cheler (1928–2005) román tábornok. Altábornagyként a 2. hadsereg parancsnoka 1990. február 1. és 7. között, majd Erdély parancsnokává nevezték ki 1990. február 7-én.

⁹⁷⁴ A *Romania Mare* kulturális, politikai hetilap Romániában, amely a Nagy-Románia Párt propaganda céljait szolgálta.

Lássa:

IV. Területi Főosztály

l.[lássa] BILE [Biztonsági és Leszerelési Főosztály]

EEFO [Európai és Együttműködési Főosztály]⁹⁷⁵

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignók*⁹⁷⁶

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 51. d.

⁹⁷⁵ Kézírással.

⁹⁷⁶ Kézírással.

156.
1991. szeptember 26.

Rejtjeltávirat Bukarestből. A Zsil-völgyi bányászok bukaresti
tüntetése és ennek kapcsán egyes román politikai vezetők
magyarellenes kirohanásai

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Bukarest
Azonosító: BUC00243
Érkezett: 91. 09. 26. 15.49
Készítette: TA.
Ellenőrizte: *Szignó*⁹⁷⁷

Azonnal!

1, 2, 3, 23, 47, 38, 39

Entz úrnak

*Tárgy: A szeptemberi bukaresti bányászakció mögötti hatalmi-politikai trend*⁹⁷⁸

A Zsil-völgyi bányászok, megelégedve a kormányzat második-harmadik vonalbeli képviselőivel hónapok óta húzódó eredménytelen tárgyalásokat, a hatalom taktikázó magatartását, szeptember 25-én 13 óra tájékában, két erőszakkal felállított különvonattal, mintegy tízezres létszámban Bukarestbe utaztak. Pár fős rendőri kísérettel, nyugodtan vonultak a Győzelem téri kormánypalotához, ahol követelték, hogy a kormányfővel folytathassák a tárgyalásokat. Ez több órás várakozás után sem következett be.

A rendkívül feszült helyzetben, eddig nem tisztázott körülmények között kezdődött meg a kormány épületének ostroma. A bányászok mellett ebben részt vettek a Bukarestben hozzájuk csatlakozott tüntetők is. Ma még nem eldönthető, hogy

⁹⁷⁷ Kézírással.

⁹⁷⁸ Kézírással.

a tüntetők, vagy a karhatalom erői kezdték-e a csatát, de a Viktória Palota szinte minden ablakát betörték, megkísérelték felgyújtani azt. A hatalom erőinek csak több órás előkészület után sikerült megtisztítaniuk a teret.

Közben ez alatt üléselő Szenátusban megjelent a miniszterelnök és különféle csúsztatásokkal összemoszt a bányász eseményeket a Magyarországon megalakult „erdélyi emigráns kormány” ügyével. Ezzel elérte, hogy a Szenátus az újabb „magyar ügy” is olyan mértékben foglalkozzon, mint a tragikus belpolitikai eseményekkel.

Câmpeanu liberális pártvezető közvetlenül a román KÜM-től kapott értesülésekre hivatkozva közölt további információkat az „emigráns kormány” megalakulásáról. Egy kormányzó párti szenátor azt hangsúlyozta, hogy nem véletlen a két esemény egybeesése és időbeni cselekvésre szólított fel. Utalva arra, hogy a budapesti megnyilatkozások az ügy jelentéktelenségét hangsúlyozzák, ő rendkívüli súlyosságát, komolyságát húzta alá.

A Vatra képviselője kapva az alkalmon, a külső és belső fenyegetettség nyomán Romániát őrizetlen nyájhoz hasonlította és az ország feldarabolásának veszélyeire figyelmeztetett.

A kormányfő és a szélsőséges nacionalista erők próbálkozásai, a sovinszta hangulatkeltés ellenére a Szenátus végül sem a hadseregnek a kormányzó párt által javasolt bevonását, sem a „magyar ügy” szerepeltetését nem rögzítette éjszakai állásfoglalásában (felterjesztem).

A tömegtájékoztató, főként az ismét kiemelkedő szerepet játszó TV nyilvánvaló manipulációs szándékkal a bányászrohammal kapcsolatos értesítéseket kizárólag az állítólagos „erdélyi emigráns kormánnyal” összefüggő hírekkel együtt tálalta. Így például a közvélemény megdolgozását célzó, közel egyórás helyszíni közvetítés után csak a Budapestről érkező hírek szerepeltek, amelynek a közvetlen összefüggés képzetét keltették a lakosságban. A TV Híradó első kiadásában, az addigra már halálos áldozatokat követelő zavargásokról szóló híradást megelőzően drámai hangon olvasták be a Budapestről származó információkat. A több mint két órára nyúló híradó felváltva közölte a bukaresti helyzettel, illetve az „emigráns kormány” megalakulásával kapcsolatos további értesüléseket, majd Ion Iliescu elnöknek az ország népéhez intézett nyilatkozatát ismertették, amely szerint a Bukarestben folyó események csorbítják és beárnyékolják az ország nemzetközi image-át, helyet adva olyan provokációknak és spekulációknak, amelyek vita tárgyává teszik magát az ország integritását is.

Ezt követően került a kamerák elé a bányászszakszervezet vezetője, akit a román miniszterelnök azzal vádolt, hogy a bányászok valamelyik ellenzéki erő szolgálatában álltak. A különböző pártvezetők TV nyilatkozatai nem tesznek említést a magyar ügyről. Domokos Géza, az RMDSZ elnöksége nyilatkozatának felolvasása során az alábbi gondolatokat hangsúlyozta:

- Aggodalmuknak adtak hangot a súlyos összecsapások miatt.
- Tiltakoznak az ellen, hogy az Erdély-szindróma felújításával a kormány el akarja terelni a figyelmet a belpolitikai nehézségekről.
- Az úgynevezett magyar veszély felnagyítása nem más, mint a kormány felelőtlensége.

Értékelésem szerint, a román gazdaság és társadalom hosszantartó válságfolyamata újabb súlyos belpolitikai konfliktushelyzetet teremtett Romániában. A kormányépület elleni bányászroham, illetve a bányászok petrozsényi, craiovai és bukaresti vandalizmusa a hatalom legfőbb manipulatív ereje, az RTV jóvoltából sajátos módon Románia területi integritása magyar fenyegetettségének rémképével kapcsolódott össze. A magyar belpolitika (s az erdélyi magyarság) szempontjából veszélyes csúsztatás-sorozat megítélésem szerint, az alábbi forgatókönyv alapján s a következőkben vázolt szándékokkal történt:

- a. A bányászok újabb hosszasan exponált jelenlétét összekapcsolták és összemosták az „erdélyi emigráns kormánynak” egy magyar koalíciós párt, a Kisgazdapárt támogatásával történt állítólagos megalakulásával.
- b. A román parlamentben Petre Roman, a Nemzeti Megmentési Front, valamint a vatrás képviselők a külső veszélyeztetettségre figyelmeztettek, a román miniszterelnök Domokos Géza, Antall József strasbourgi, a trianoni határok sértetlenségét szavatoló kijelentéseit inszinuáló módon úgy értelmezte, mintha az RMDSZ a magyarországi politika engedelmes szócsöve és érdekeinek kiszolgálója lenne.
- c. A városban (s a TV-ben) a tudatos zavarkeltés (dezinformáció) tipikus példaként olyan híreket terjesztenek, mintha a bányászakció mögött valamilyen politikai erő, netán az RMDSZ lenne.

Végkövetkeztetés

A hatalom minden eszközzel való megőrzése vezethetett oda, hogy a Zsil-völgyi bányászok a több száz kilométeres utat vasúton megtehették Bukarestbe, ebben nem akadályozták meg őket. Ebben az esetben ezért megalapozottnak tűnik a feltételezés, hogy a bányászok okozta előrelátható második bukaresti felfordulás a hatalom kedvére való volt, mert a kül- és belpolitikai helyzete szempontjából több hasznot remélt tőle, mint amennyi káros fejleménytől tartott.

Elhatárolhatta magát az 1990. júniusi bányászakciótól, azt a látszatot keltve, hogy akkor sem a hatalom vette igénybe a szolgálataikat, hanem önhatalmúlág cselekedtek, mint most is.

Ugyanakkor az erdélyi elégedetlenség kirobbanásának egybeesése a már említett budapesti eseménnyel, lehetővé tette a „legdrágább”, Erdély, az „ősi román föld” iránt érzett felelősség ismételt kinyilvánítását, ami a közelgő helyhatósági választások előtt az egyik legfontosabb tényező lehet éppen annak az erdélyi szavazótábornak a megnyerésére, amely 1990 májusában legnagyobb mértékben szavazott a Nemzeti Megmentési Front ellen.

A belpolitikai krízisért, a súlyos gazdasági gondokért s a térség robbanásveszélyes helyzetéért a bűnbakkeresés ismert mechanizmusa szerint, a trianoni határokat állítólag megkérdőjelező, állandó destabilizáló tényezőt jelentő Magyarországot kívánják a vádlottak padjára ültetni.

A remélt eredmény: belső kohézió, az ellenzék elhallgattatása, választási (nemzeti) egység, a tavaly júniusban súlyosan megromlott Románia-image tisztára mosása.

A mostani körülmények is megerősítik: a román belpolitikai válsághelyzetek kapcsán a „magyar kártya” kijátszása immár rutinszerűen visszatérő eleme és taktikája, sőt egyre inkább jól látható koncepcionális stratégiája a román vezetésnek.

Mindez jól nyomon követhető a korábbi belpolitikai eseményekkel összefüggésben erőszakoltan, de hatásosan előrángatott, a közhangulatot hiszterizáló magyar fenyegetettség sorozatából.

A hangadó Vatra, a kormányzópárt és állami adminisztráció egy részének hallgatólagos, másik részének nyílt, aktív támogatásával állandó nyomás, agresszió és terror alatt tartja a Parlament józanabb erőit, s a mass-média révén a közvéleményt, az ellenük fellépőket, vagy egyet nem értőket hazaárulónak bélyegezve.

– 614– Rudas –

Lássa:

Láttam:

Intézkedtem:

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 51. d.

157.
1991. október 17.

A Külügyminisztérium Román referatúrájának helyzetképe
és javaslatai a magyar–román kapcsolatok kezelésére

Külügyminisztérium
IV. Területi Főosztály
Román referatúra

00141/17⁹⁷⁹

Szigorúan titkos!
Érvényes visszavonásig!
Készült: 10 példányban
Kapja:
Jeszenszky Géza
Katona Tamás
Somogyi Ferenc
Szokai Imre
Bába Iván
EEFO
REFO
NSZFO
Bukarest
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Helyzetkép és javaslatok [a] magyar–román kapcsolatok kezelésére

I.

Az 1989. decemberi eseményeket követően Romániában megjelentek a demokratizálás első jelei, kialakult a többpártrendszer, parlamenti választásokat tartottak, megindult a törvényhozó és alkotmányozó munka, megkezdődött a társadalom önszerve-

⁹⁷⁹ Kézírással.

ződése. Rövid időn belül kiderült azonban, hogy a manipulált választások révén kialakult politikai struktúra korszerűsített jelszavakkal a régi célokat követi és igen ingatag, a rendszer a Ceaușescu-rezsim örökösének tekinthető.

Megjelentek az NMF egyeduralmi tendenciái. A Front célja az egyébként nem erős ellenzéki pártok háttérbe szorítása. Folytatódik a kormány politikai irányvonalának meghatározása körüli hatalmi harc, újra előtérbe került a Securitate utószerveinek tevékenysége. A törvényhozás munkáját a parlamenten kívüli erők is befolyásolják. Az elsősorban gazdasági okokra ráépült szeptemberi újabb bányászakciót a hatalmi elit manipulálta és saját köreiből való leszámolásra használta fel. Romániának a térségben szembe kell néznie a dezintegrációs folyamatokkal, valamint az országgyarapítás lehetőségével. Erre a válasz a centralizáció megerősítése és a homogén nemzetállam deklarálása volt. Az új vezetés – a korábbihoz hasonlóan – úgy kívánja érvényesíteni érdekeit, hogy közben diktatórikus elemekkel operáló belpolitikájából ne kelljen engednie. Az Európához való közeledést felemás módon az előnyök kihasználása, de európai értékek befogadása és a kötelezettségek vállalása nélkül kívánja megvalósítani. Ennek a gyakorlatnak az elfogadtatására a latin országokat kívánják szövetségesnek megnyerni.

A választásokon abszolút többséget szerzett Nemzeti Megmentési Front laza konglomerátum, nem igazán pártként működik, stílusában az RKP⁹⁸⁰ módszerei dominálnak. Népszerűségéből folyamatosan veszít, egyre inkább a nemzeti nacionalista demagógiát helyezi előtérbe. Politikájára a lassú reformok, a diktatórikus módszerek keveredése jellemző. Lényegi kompromisszumokra és engedményekre nem hajlandó, hatalmát, mint a legnagyobb, de nem abszolút többségben lévő párt várhatóan a jövőben is megőrzi.

A történelmi ellenzéki pártok, a parasztpárt és a liberális párt gyenge, a választást követően nem tudták pozíciójukat megerősíteni, reális kormányzati alternatívájuk és programjuk nincs. Romániában nincs tömegbázisa olyan liberális pártnak, melynek célja az Európához való csatlakozás lenne. Az új politikai formációk ereje (pl. a Polgári Szövetség Pártja) csak a következő választásokon mérhető le. A szélsőségesen nacionalista kis pártok között legjelentősebb a Románok Nemzeti Egységpártja, mely mögött a magát kulturális szervezetként meghatározó Vatra Românească áll. Képviselőik számánál sokkal jelentősebb súlyuk van a parlamentben. Tevékenységük elsősorban az Idegengyűlölet szítása és a magyar ellenségkép kialakítására irányul. Szerepük várhatóan tovább nő.

⁹⁸⁰ A Román Kommunista Párt (RKP) a Romániai Szocialista Párt bolsevikbarát szárnyának utódjaként jött létre 1921-ben.

A biztonsági szolgálat és a hadsereg megerősödve került ki a hatalmi harcokból és a háttérben önálló politikai tényezőként működik.

A román vezetés 1989 decembere után meghirdette az ország áttérését a piacgazdálkodásra, de ennek megvalósítása bátoratlanul és vontatottan halad. Gazdasági eredményeket a kormány nem tudott felmutatni, az infláció felerősödött, az életszínvonal visszaesett. A kormány döntésképtelensége tovább növelte a gazdasági nehézségeket. A külföldi gazdasági támogatás elmaradt, a nyugat-európai befektetők elbátortalanodtak.

A decemberi hatalomátvétel és a Front 1990. január 5-ei nyilatkozata fordulatot sejtetett a magyarság számára. A kezdeti reményekből azonban semmi nem valósult meg. A magyarság számarányának megfelelő megjelenését a politikai életben a románság többsége sokként élte meg. A külső és belső ellenségkép, a veszélyeztetettség-érzés a Ceaușescu-kormányhoz hasonlóan továbbra is a román belpolitika lételeme. Az ország vezetői a kisebbségi kérdést ma is kizárólag belügynek tekintik, csak a nemzetközi dokumentumokban vállalt minimumot hajlandók mércének tekinteni. A nemzeti kisebbségek jogainak kodifikálásától mereven elzárkóznak, a Stolojan-kormány⁹⁸¹ nem fogadta el a Nemzetiségi Minisztérium létrehozására tett javaslatot.

A román politika minden eszközt felhasználva igyekszik megtörni, felmorzsolni a romániai magyarságot (megosztásuk, lejáratásuk, jogaik és lehetőségeik folyamatosszűkítése, emigrálásuk segítése, stb.). Az anyanemzettel fenntartott kapcsolatok megzavarására törekszik.

A romániai politikai erők egységesen lépnek fel a nemzeti kisebbségek jogaival kapcsolatban, akár ellenzéki, akár kormánypártról van szó. Nem várható, hogy a kisebbségi jogok biztosításában felvállalnák a magyarság érdekeit, előrelépésre nagyon kevés az esély. Ez előrevetíti az RMDSZ válságának elmélyülését.

Az RMDSZ az ország második legnagyobb politikai pártja. Belső vitái egyre inkább felszínre kerülnek. A radikális és a mérsékelt szárny közötti ellentét fokozódik, az október 19-ére tervezett agyagfalvi népgyűlés és a székelyföldi autonómia kérdésében nyilvános vádaskodás is hangot kapott. A következő választásokon a választási rendszer sajátosságai miatt valószínűleg veszít eddigi képviselői helyeiből, elsősorban a szenátusban.

⁹⁸¹ Theodor Dumitru Stolojan (1943–) román politikus. Románia miniszterelnöke 1991. október 16. és 1992. november 18. között.

II.

1989 decembere után egy nagyon rövid időszakot leszámítva egyértelművé vált, hogy a kapcsolatokban alapvető fordulatra nem lehet számítani. Az új román vezetés nem tud, és nem akar szakítani a korábbi rezsim alaptételeivel. Külpolitikájában a Magyarország sajátos helyzetéből, hagyományaiból adódó előnyöket és eredményeket az ellenségkép megerősítésére használja. Kapcsolatépítési szándékainkat románellenes magatartásként értékeli. A romániai magyarság törekvése mögött Magyarország revíziós szándékait véli felfedezni. Hazánkat magyarázkodásra, a román javaslatok nem megfelelő fogadásának vádjával védekezésre kívánja kényszeríteni. Változatlan törekvésük, hogy a feszültség fenntartásával hazánkat „balkanizálják”, nemzetközi fórumokon és a közvélemény előtt lejárássák, illetve részvételünket az európai integrációban nehezítsék. A mesterségesen fenntartott feszültség oldását csak akkor tartják elképzelhetőnek, ha tudomásul vesszük a romániai magyarsággal szembeni politikájukat. A magyarellenos politikai propagandával továbbra is számolnunk kell, a kétoldali kapcsolatok lényeges kérdéseinek megoldására egyelőre nincs lehetőség.

Magyarország alapvető érdeke, hogy a magyar–román kapcsolatokat ellenőrizhető keretekben tartsa. Tegyük egyértelművé, hogy a romániai magyarság helyzetének alakulása továbbra is viszonyunk kulcseleme. Érdekünkben áll, hogy támogassuk Románia demokratikus fejlődését, az európai értékek befogadását. Számunkra is előnyös lenne a kiegyensúlyozott gazdasági és szociális helyzet, a piacgazdaság kialakulása. Elő kell segíteni az emberi jogok, és ezen belül a kisebbségi jogok minél szélesebb körű, a „pozitív diszkrimináció” elvén nyugvó megvalósítását. Igyekezünk ellensúlyozni a romániai magyarság megosztására irányuló törekvéseket. Őrizzük meg kezdeményező pozíciónkat, kapcsolatainkban szigorúan tartsuk magunkat a különböző nemzetközi dokumentumokban rögzített elvekhez és a nyugat-európai államok által alkalmazott gyakorlathoz.

III.

Feladataink:

1. Készüljön kormányelőterjesztés, amely tartalmazza a magyar–román kapcsolatokban követendő magyar politika fő elvi tételeit, és fogalmazzon meg közép- és hosszútávra érvényes javaslatokat.
2. Miniszter úr az első pontban foglalt elképzelést ismertesse a kormány soron következő ülésén, vállalva, hogy az előkészítő munkát a KÜM koordinálja, és kérve, hogy valamennyi tárca jelölje ki azt a személyt, aki az előkészítő munkában részt vesz.
3. Végleges elképzeléseink kidolgozásához használjuk fel az október 22-én esedékes találkozót az Erdélyből áttelepült értelmiségiekkel.

4. Javasoljuk, hogy a magyar–román kapcsolatokat kezelését vitassa meg a Külügyi Bizottság. Ehhez előzetes anyagot készítünk.

Budapest, 1991.október 17.

*Aláírás*⁹⁸²

MELLÉKLET

I. Konkrét javaslataink sorsa:

- a kisebbségek jogait rögzítő közös nyilatkozat elől a román fél elzárkózik
- a kolozsvári főkonzulátus újranyitását a román fél jegyzékben utasította el
- az új határátkelőhelyek nyitásával kapcsolatos javaslatra részben pozitív választ kaptunk, a román fél egyetért két új átkelőhely megnyitásával
- a két oktatási és művelődési tárca közötti együttműködési jegyzőkönyvet 1991 júniusában aláírtuk
- együttműködési szerződés van érvényben a két honvédelmi tárca között, aláírtuk a Nyitott Égbolt megállapodást, az első két ellenőrző repülés megtörtént
- Bukarestben folyik a magyar kultúrház renoválása, Budapesten a román fél elfogadott egy erre a célra megfelelő ingatlant
- a menekültkérdésben konzultáció zajlott le
- a vízügyi és műszaki vegyesbizottság létrehozása tárgyában írott jegyzékünkre még nem kaptunk javaslatot.

II. A magyar külpolitika feladatai:

1. A kétoldalú kapcsolatok terén:

- a két ország problémáit leltározó jegyzőkönyve véglegesítése és aláírása, tartalmának megfelelő tárgyalások megkezdése
- a Kolozsvári Főkonzulátus megnyitásának szorgalmazása
- az ukrán példára hivatkozva közös kisebbségi nyilatkozat kiadásának indítványozása
- a kisebbségeket hátrányosan érintő intézkedések, a belpolitika antidemokrati-kus elemeinek szóvátétele
- francia mintára kulturális központok megnyitása Erdély más városaiban
- magyarországi és erdélyi egyházak kapcsolatainak fejlesztése

⁹⁸² Nem olvasható kézírással.

- a magyarországi és a romániai magyar települések közötti közvetlen kapcsolatok kialakítása
- a közvetlen gazdasági kapcsolatok fejlesztése
- olyan regionális gazdasági együttműködés szorgalmazása, amely Erdélyt is magában foglalja
- magyarországi és erdélyi magyar vegyesvállalatok alapítása
- rendszeres konzultáció az RMDSZ-szel a magyar–román kapcsolatokat érintő alapvető kérdésekben, az RMDSZ egységének szorgalmazása
- a magyarság újsággal és könyvvel való ellátása
- a magyar TV erdélyi műholdas sugárzásának biztosítása
- a magyar történelmi emlékek restaurálása
- az aradi emlékmű felállítása
- a menekült-kérdés rendezésének igénylése a román főlétől
- megállapodás a hazánkba nagy számban gyógykezelés céljából érkezők kérdésében.

2. Regionális szinten:

- a környező országok figyelmének felhívása, hogy egy Moldáviával megnagyobbított Románia, középhatalmi törekvései miatt, veszélyt jelentene szomszédaira nézve
- Románia csatlakozási szándékának megvizsgálása a regionális együttműködési csoportokba
- szerb–román együttműködés lehetőségének figyelemmel kísérése, az abból adódó veszélyek tudatosítása
- a kisebbségekkel kapcsolatos javaslatok regionális szintű szorgalmazása (pl. a magyar–ukrán nemzetiségi nyilatkozat kibővítése új aláírókkal).

3. EBEÉ keretekben:

- a kisebbségi jogok nemzetközi kodifikációja, az emberi jogok kérdéskörhöz hasonló kisebbségi tanácskozások megtartása
- a rendezetlen problémák veszélyének tudatosítása az EBEÉ-tagországok körében
- Románia közelítése az európai intézményekhez az ehhez szükséges belső jogi és gyakorlati intézkedések alapján

4. ENSZ és egyéb nemzetközi szervezetek:

- a román diplomácia aktív magyarellenés fellépésének ellensúlyozása, annak a román törekvésnek a visszaszorítása, hogy a különféle nemzetközi fórumokon a térség képviselőjét megszerezze.

Budapest, 1991. október 17.

I.

Lehetőségeink és feladataink a politikai együttműködésben

1. Kelet-Európa-politika

Hazánknak alapvető érdeke, hogy valamennyi kelet-európai ország minél hamarabb elérje az ET tagsághoz szükséges demokratikus normákat és ezután a szervezet tagjává váljon. Ennek érdekében támogatni kell azt, hogy az ET ezen államok törvényalkotási tevékenységéhez minden lehetséges szakmai segítséget megadjon. Segítse elő a Demosztenész, Demo-Droit⁹⁸³ és For East programba való bekapcsolódást, illetve a technikai jellegű konvenciókhoz való csatlakozást. Ugyanakkor a kialakítandó kapcsolatok mélysége az ezen országokban ténylegesen megvalósult demokratizálódási folyamat függvénye legyen. Ragaszkodjunk ahhoz az elvi álláspontunkhoz, hogy az új tagok felvétele ne járjon együtt az ET normáinak gyengítésével.

Fordítsunk megkülönböztetett figyelmet az ET és Románia kapcsolatainak alakulására. Hasonló módon, kiemelt jelentőségű Magyarország számára a Szovjetunió és Jugoszlávia közeledése az ET-i együttműködéshez. Tapasztalataink átadásával igyekszünk aktív segítséget adni Albánia és Bulgária ET tagságának előkészítéséhez.

Szovjetunió: Érdekünk a stabil, demokratikus Szovjetunió, mint a népek önrendelkezési jogán alapuló szuverén köztársaságok szövetsége, amellyel széleskörű kapcsolatokat tartunk fenn, miközben párbeszédre törekszünk az egyes tagköztársaságokkal is. Együttműködésünk révén elő kell segíteni, hogy a demokratikus átalakulási folyamat kiszámítható legyen és csökkentse a térség jelenlegi instabilitását. A Szovjetunió fokozottabb és tervszerű bevonása az európai multilaterális együttműködés különböző területeibe ezt a célt szolgálja. Hangsúlyozottan támogassuk a Szovjetunió és az ET, valamint a jövőbeni tagköztársaságok és az ET közötti kapcsolatok bővítését, amely segíti a Szovjetunióbeli demokratikus átalakulás elmélyítését, és azt, hogy a Szovjetunió konstruktív szerepe a nemzetközi életben erősödjék.

Románia: Támogatjuk minden olyan együttműködés bővítését az ET és Románia között, mely Románia demokratizálódását segíti. Győzzük meg a tagállamokat, hogy a romániai magyar kisebbség problémája nem egyszerűen kétoldalú magyar–román

⁹⁸³ A Demo-Droit program célja a folyamatban lévő jogalkotási reformok támogatása, illetve hogy az újonnan létrehozott nemzeti jogszabályok összhangban legyenek az Európa Tanács egyezményeiben és ajánlásaiban meghatározott normákkal és sztenderdekkel.

vita. Törekedjünk arra, hogy az ET-n belül megvalósuljon a kisebbségvédelemnek, mint az emberi jogi védelem speciális részének kodifikációja. Ez a lépés ösztönözheti Romániát arra, hogy a magyar kisebbségekkel kapcsolatos politikáját európai normákhoz igazítsa.

Jugoszlávia: Déli határaink mentén is stabil politikai viszonyok kialakulásában vagyunk érdekeltek. Jugoszlávia egyes tagköztársaságainak önállósulási törekvéseivel kapcsolatban ennek függvényében nagy körülménytől függően, a többi európai állam véleményének figyelembe vételével kell eljárunk. Fontos körülmény, hogy a jugoszláv integritást leginkább védő Szerbia területén él a jugoszláviai magyarság többsége. Az ET-ben a jugoszláv helyzettel kapcsolatos állásfoglalásunkat a mindenkor nemzeti közérdek függvényében alakítsuk ki. Lehetőség szerint támogassuk a jugoszláviai demokratizálódást elősegítő ET és Jugoszlávia, illetve az ET és a tagköztársaságok közötti szakmai kapcsolatokat. Szükség szerint kölcsönös érdekeltség megléte esetén egyeztessünk a hármassal (csehszlovák, lengyel, magyar) együttműködésben.

2. Kisebbségi kérdés

Az ET kezdettől megkülönböztetett figyelmet szentelt az emberi jogok tiszteletben tartásának és előmozdításának, beleértve azok kodifikálását. Az ET-nek politikai szempontból is érdeke, hogy foglalkozzon a kisebbségi kérdéssel, hiszen az új nemzetiségi problémákkal küzdő kelet- és közép-európai államok ET-be való bevonásával a kisebbségi kérdés túlnő a kétoldalú vagy szubregionális kereteken. Az ET európai kapcsolatokban játszott szerepének növekedése e kérdés kezelésének felvállalásától is függ. Az ET-n belül a következő kisebbségjogi kodifikációs megoldások lehetségesek: a Velencei Bizottság⁹⁸⁴ kisebbségvédelmi konvenciója, általános diszkrimináció-ellenes, vagy kulturális jogokat tartalmazó jegyzőkönyv csatolása az Európai Emberi Jogi Konvencióhoz⁹⁸⁵, szektorális megoldások (ezek közül kiemelendő a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Chartája⁹⁸⁶)

⁹⁸⁴ A Velencei Bizottság az Európa Tanács független alkotmányjogászokból álló tanácsadó szerve. 1990-ben jött létre a kelet-közép-európai rendszerváltások után, amikor is sürgős alkotmányozási tanácsokra volt szüksége az új demokráciáknak.

⁹⁸⁵ Az Emberi Jogok Európai Egyezményét (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, röviden European Convention of Human Rights) az Európa Tanács 1950. november 4-én fogadta el Rómában. Az egyezmény végrehajtására hozták létre az Emberi Jogok Európai Bíróságát.

⁹⁸⁶ A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Chartája egy nemzetközi egyezmény, amelyet az Európa Tanács fogadott el 1992. június 22-én. Célja, hogy támogassa az Európában beszélt helyi és kisebbségi nyelveket.

Stratégiai célunk egy önálló, ellenőrző mechanizmussal ellátott kisebbségvédelmi konvenció elfogadása. Mivel ez csak hosszas, kompromisszumokkal teli folyamatnak eredményeként érhető el, taktikai szempontból, valamint gyorsabb, gyakorlati eredmények elérése érdekében bármilyen, a kisebbségvédelem számára előnyös javaslatmegvalósítását támogatjuk.

Szorgalmazzuk a kisebbségi jogok részleteire vonatkozó okmányok elfogadását (például a Kisebbségi és Regionális Nyelvek Chartája), melyet a kultúra, oktatás terén is követhet hasonló jellegű kodifikáció. Emellett támogassunk minden olyan regionális, határon átnyúló együttműködési programot, amely a kisebbségek életét érintheti. A nyelvi charta mellett támogatni célszerű minden olyan kezdeményezést is, mely arra irányul, hogy az Európai Emberi Jogi Konvenciót kisebbségvédelmi jegyzőkönyvvel egészítsék ki, tekintve, hogy jelenleg ez a megoldás tűnik a legelfogadhatóbbnak az államok nagy része számára. A különböző megoldásokat nem egymás ellenében támogatjuk, hanem kölcsönösen egymást kiegészítő javaslatként kezeljük. Ahhoz, hogy a kisebbségi kérdés érdekünknek megfelelő ET-n belüli kezelését elérhessük, szükséges a hazai kisebbségvédelmi tevékenység megismertetése az Európa Tanács tagállamaival, illetve a Titkársággal.

3. Az ET kapcsolata más európai együttműködési keretekkel

Az Európa Tanács-i tevékenységünkben célszerű figyelmet fordítani arra a tényre, hogy az Európai Közösség és a Nyugat-európai Unió tagjai is jelen vannak a szervezetben, sőt a NYEU közgyűlésében részt vevő képviselők közül kerülnek ki az ET-be delegált képviselők is.

Európai Közösség: Hazánk Európa-politikájának egyik prioritása az EK-ba való integrálódás, ezért az ET-n belüli politikai együttműködésünket ennek megfelelően kell formálni. Ennek értelmében, figyelembe véve az EK Európai Tanács-beli működésének sajátos feltételét:

- törekedjünk arra, hogy a két szervezet között mélyüljön [a kapcsolat] és Európán kívüli országaival [országokkal] azokon a területeken, melyek közös érdekeldésre tarthatnak számot.
- az EBEÉ kulturális örökséggel foglalkozó szimpóziumán (Krakkó, 1991 június) elfogadott dokumentum végrehajtásában vállaljunk folyamatosan aktív és konstruktív szerepet az ET fórumok felhasználásával.

Emberi jogi védelem.

Járuljunk hozzá, hogy az EBEÉ emberi dimenziós tevékenységének eddigi eredményei (amelyeket többek között a koppenhágai, párizsi és genfi értekezletek határozatai tartalmaznak) minél pontosabban és következetesen valósuljanak meg az ET közreműködésének felhasználásával.

Hangsúlyozzuk, hogy az EBEÉ emberi dimenziós mechanizmusa, valamint az ET emberi jogi védelmi rendszere ugyanannak a kérdéskörnek a két összetevője politikai, illetve jogi oldalról, ezért az EBEÉ és az ET emberi jogi vonatkozásait egységes szemléletben közösen kell továbbfejleszteni.

Tekintve, hogy az ET emberi jogi védelmi mechanizmusa egy erős mechanizmus, nem támogatjuk más jogi megközelítésű emberi jogi rendszerek létrehozását. Ugyanakkor ahhoz, hogy az ET védelmi mechanizmusa hatékonyabb lehessen – melyre különösen akkor lesz szükség, ha új államok csatlakoznak hozzá – indokoltnak tartjuk a mechanizmus ésszerű és mielőbbi modernizálását.

Parlamenti tevékenység.

Az EBEÉ Parlamenti Közgyűlése, a madridi konferencia (1991. április 3.) határozatának megfelelően, olyan konzultatív szerv, amely szoros kapcsolatban áll más, már működő Európa Parlament-i szervekkel, így az ET Parlamenti Közgyűlésével is.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 51. d.

158.
1991. október 21.

Rejtjeltávirat Strasbourgól. Magyarellenes kampány Romániában
Székelyföld kapcsán és a strasbourgi magyar képviselő
vezetőjének javaslatai a magyar ellenlépések megtételére
az Európa Tanácsban

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Strasbourg
Azonosító: STR10082
Érkezett: 91. 10. 21. 16.47
Készítette: VI.
Ellenőrizte: *Szignó*⁹⁸⁷

Sürgős!

13, 36, 47

Tekintettel Székelyföld „autonómiája” kapcsán kibontakozott széleskörű magyar-ellenes romániai kampányra, s annak nemzetközi politikai hatására, megfontolandónak tartanám, hogy az ügy kapcsán a következőképpen járjunk el az Európa Tanácsban:

1. adjunk a kérdésről részletes tájékoztatást H. P. [Hans-Peter] Furrer politikai igazgatónak,
2. a „Kapcsolatok Közép-Kelet-Európával” rapporteur group (a tagországok nem hivatalos tájékoztató és egyeztető, nagyköveti szintű fóruma, elnöke az osztrák nagykövet) november eleji ülésén, az ET-Románia napirendi pont kapcsán vessük fel a kérdést,
3. az RMDSZ vagy a romániai magyarság valamelyik vezető személyisége levélben forduljon az ügyben az ET főtitkárhoz, s az ET Parlamenti Közgyűlésének elnökéhez felvetve egy esetleges „meghallgatás” lehetőségét is.

⁹⁸⁷ Kézírással.

Egyéb lépést, mint pl. a kérdés felvetését az ET Miniszteri Bizottságában politikailag nem találnám célravezetőnek.

– 42 – Z. –

Lássa:

Európai Együtműködési Főosztály

Elemző és Tájékoztató Főosztály

IV. Területi Főosztály

Láttam:

Intézkedtem:

*Ügyelet 17.00-kor!*⁹⁸⁸

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 51. d.

⁹⁸⁸ Kézírással.

159.
1991. november 22.

A Külügyminisztérium előterjesztése a magyar kormány részére a magyar–román kapcsolatok helyzetéről

00141/19/Szt/1991

Előterjesztés a kormány részére a magyar–román kapcsolatok helyzetéről

I.

Az 1989 decemberi eseményeket követően Romániában megjelentek a demokratizálás első jelei, kialakult a többpártrendszer, parlamenti választásokat tartottak, megindult a törvényhozó és alkotmányozó munka, megkezdődött a társadalom önszerveződése.

Rövid időn belül kiderült azonban, hogy a kialakult politikai struktúra korszerűsített jelszavakkal a régi célokat követi. A rendszer a Ceaușescu-rezim örökösének tekinthető. A belpolitikai helyzet zavaros, súlyos feszültségektől terhes. A törvényhozás munkáját a parlamenten kívüli erők is befolyásolják. Az október közepén alakult Stolojan-kormány minden területen elődje politikájának folytatását hirdette meg, bár koalíciós partnerek, elsősorban a liberálisok bevonásával kívánja javítani nemzetközi image-t. A Nemzeti Megmentési Front, nem valódi pártként működik, stílusában az RKP módszerei dominálnak. Népszerűségéből folyamatosan veszít, egyre inkább a nemzeti, nacionalista demagógiát helyezi előtérbe. Politikájára a lassú reformok, a diktatórikus módszerek keveredése jellemző. Lényegi kompromisszumokra nem hajlandó. A történelem ellenzéki pártok közül a Nemzeti Liberális Párt belépett a Stolojan-kormányba mint koalíciós partner. A Nemzeti Parasztpárt az 1990. májusi választásokat követően nem tudta helyzetét megerősíteni, reális kormányzati alternatívája és programja nincs. Az új politikai formációk ereje (pl. a Polgári Szövetség Pártja) csak a következő választásokon mérhető le. A szélsőségesen nacionalista kis pártok között legjelentősebb a Románok Nemzeti Egységpártja, amely mögött a magát kulturális szervezetként meghatározó Vatra Românească áll. Képviselőik számánál sokkal jelentősebb súlyuk van az ország politikai életében. Tevékenységük elsősorban az idegengyűlölet szítására és a magyar ellenségkép kialakítására irányul. Szerepük várhatóan nő. 1989 decembere után meghirdették az áttérést a piacgazdálkodásra, amelynek megvalósítása bátortalanul és ellentmondásosan alakul. A román gazdaság állapota, teljesítő képessége romlott: jelentőssé vált

az infláció, a gazdasági tevékenység 10%-kal csökkent, a munkanélküliek száma jelenleg kb. 300 ezer fő, a mezőgazdaság válsága súlyos, összeomlott az ellátás. A télen élelmiszerhiánnyal és jegyrendszer további kiterjesztésével kell számolni. A szociális feszültség növekedése realitás. A remélt külföldi támogatás elmaradt. A nyugati nyomásra bevezetett sokkterápia destabilizáló hatású lehet, esetleg újbóli centralizációt indukálhat. A decemberi hatalomátvétel és a Front 1990. január 5-i nyilatkozata fordulatot sejtetett a magyarság számára. Az ígéretek közül azonban kevés valósult meg. A magyarság számarányának megfelelő megjelenését a politikai életben a románság többsége sokként élte meg. A külső és belső ellenségkép, a veszélyeztetettség-érzés a Ceaușescu-rendszerhez hasonlóan továbbra is a román belpolitika lételeme. Az ország vezetői a kisebbségi kérdést ma is kizárólag belügynek tekintik, a nemzeti kisebbségek jogainak kodifikálásától mereven elzárkóznak.

A román politika minden eszközt felhasználva igyekszik megtörni, felmorzsolni a romániai magyarságot (megosztásuk, lejáratásuk, jogaik és lehetőségeik folyamatos szűkítése, emigrálásuk segítése, stb.).

A romániai politikai erők egységesen lépnek fel a nemzeti kisebbségek jogaival kapcsolatban, akár ellenzéki, akár kormánypártról van szó. Nem várható, hogy a kisebbségi jogok biztosításában felvállalnák a magyarság érdekeit, előrelépésre nagyon kevés az esély.

Az RMDSZ az ország második legnagyobb politikai pártja. A radikális és a mérsékelt szárny közötti ellentét fokozódik, mely nyilvános vádaskodásban is testet ölt. A román kisebbségpolitika, ebből fakadóan az RMDSZ sikertelensége előrevetíti a szervezet válságának elmélyülését. A következő választásokon a választási rendszer sajátosságai miatt valószínűleg veszít eddigi képviselői helyeiből, elsősorban a szenátusban.

Romániának a térségben szembe kell néznie a dezintegrációs folyamatokkal, valamint az országgyarapítás lehetőségével. Erre a válasz a centralizáció megerősítése és a homogén nemzetállam deklarálása volt. Az új vezetés – a korábbihoz hasonlóan – úgy kívánja érvényesíteni érdekeit, hogy közben diktatórikus elemekkel operáló belpolitikájából ne kelljen engednie. Az Európához való közeledést felemás módon az előnyök kihasználása, de európai értékek befogadása és a kötelezettségek vállalása nélkül kívánja megvalósítani.

II.

1989 decembere után egy nagyon rövid időszakot leszámítva egyértelművé vált, hogy a kapcsolatokban alapvető fordulatra nem lehet számítani. Az új román vezetés nem tud és nem akar szakítani a korábbi rezsim alaptételeivel. Külpolitikájában a Magyarországsajátos helyzetéből, hagyományaiból adódó előnyöket és eredmé-

nyeket az ellenségkép megerősítésére használja. Kapcsolatépítési szándékainkat románellenes magatartásként értékeli. A romániai magyarság törekvése mögött Magyarország revíziós szándékait véli felfedezni. Hazánkat magyarázkodásra, a román javaslatok nem megfelelő fogadásának vádjával védekezésre kívánja kényszeríteni. Változatlan törekvésük, hogy a feszültség fenntartásával hazánkat „balkanizálják”, nemzetközi fórumokon és a közvélemény előtt lejárássák, illetve részvételünket az európai integrációban nehezítsék. A mesterségesen fenntartott feszültség oldását csak akkor tartják elképzelhetőnek, ha tudomásul vesszük a romániai magyarsággal szembeni politikájukat. A magyarellenos politikai propagandával továbbra is számolnunk kell, a kétoldalú kapcsolatok lényeges kérdéseinek megoldására egyelőre nincs lehetőség.

Magyarország alapvető érdeke, hogy a magyar–román kapcsolatokat ellenőrizhető keretekben tartsa. Tegyük egyértelművé, hogy a romániai magyarság helyzetének alakulása továbbra is viszonyunk kulcselme. Érdekünkben áll, hogy támogassuk Romániai demokratikus fejlődését, az európai értékek befogadását. Számunkra is előnyös lenne a kiegyensúlyozott gazdasági és szociális helyzet, a piacgazdaság kialakulása. Elő kell segíteni az emberi jogok, és ezen belül a kisebbségi jogok minél szélesebb körű, a „pozitív diszkrimináció” elvén nyugvó megvalósítását. Igyekezzünk ellensúlyozni a romániai magyarság megosztására irányuló törekvéseket. Őrizzük meg kezdeményező pozíciónkat, kapcsolatainkban szigorúan tartsuk magunkat a különböző nemzetközi dokumentumokban rögzített elvekhez és a nyugat-európai államok által alkalmazott gyakorlathoz.

III.

Javasoljuk, hogy a kormány a fentiek alapján foglaljon állást az alábbiak végrehajtásáról:

Politikai téren

1. Kezdődjenek szakértői tárgyalások a magyar–román alapszerződésről. (A magyar tervezet november 13-án átadva a román félnek).

Felelős: Külügyminisztérium

2. Az 1990. júniusi és az 1990 novemberi tárgyalások eredményeit rögzítő Jegyzőkönyv aláírása után folytassunk KÜM szakértői tárgyalásokat a rendezetlen kérdésekről (kolozsvári főkonzulátus, Nemzetiségi Charta, kulturális, konzuli, szubregionális, gazdasági, stb. együttműködés kérdései).

Felelős: Külügyminisztérium

3. Szorgalmazzuk újabb határátkelőhelyek megnyitását a román–magyar határon, igyekezzünk a román felet is rávenni a kulturált határátlépés feltételeinek megteremtésére.

Felelős: Külügyminisztérium, Belügyminisztérium, Pénzügyminisztérium

4. Támogassuk Románia közeledését az európai intézményekhez, de az ott elfogadott szintből és követelményrendszerből ne engedjünk. A különböző politikai szervezetekben és szinteken (ENSZ, EBEÉ, ET, Európa Parlament, regionális együttműködés, stb.) differenciáltan fejtsük ki véleményünket Romániával és a kisebbségi jogokkal kapcsolatban. A legfontosabb kérdésekben a szervezetek vezetőit levélben tájékoztassuk helyzetről és álláspontunkról.

Felelős: Külügyminisztérium, Határontúli Magyarok Titkársága

Kisebbségpolitika

5. Az ukrán példára való hivatkozással szorgalmazzuk a kétoldalú Nemzetiségi Charta kidolgozását és egy kormányközi nemzetiségi vegyesbizottság létrehozását.

Felelős: Külügyminisztérium, Határontúli Magyarok Titkársága

6. Folytassunk rendszeres konzultációkat az RMDSZ vezetésével minden olyan kérdésben, mely érinti a kisebbségi kérdésben elfoglalt álláspontunkat, illetve a Romániával kialakítandó kapcsolatainkat.

Felelős: Külügyminisztérium, Határontúli Magyarok Titkársága

7. Hozzunk létre egy külön alapot, melyből előfizetéses alapon megoldható lenne a magyarság értelmiségi rétegeinek újság és folyóirat, valamint adomány formájában a könyvellátása.

Felelős: Külügyminisztérium, Művelődési és Köznevelési Minisztérium, Határontúli Magyarok Titkársága, Pénzügyminisztérium

8. Oldjuk meg a magyar TV műsor műhold sugárzását.

Felelős: Külügyminisztérium, Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztérium, Határontúli Magyarok Titkársága, Pénzügyminisztérium, Magyar Televízió

9. Folyamatosan igényeljük a román féltől a menekültkérdés rendezését.

Felelős: Külügyminisztérium, Belügyminisztérium

10. Törekedjünk a Román Egészségügyi Minisztériummal olyan megállapodás megkötésére, mely hozzásegítene a hazánkba nagy számban gyógykezelésre érkező magyar nemzetiségű román állampolgár teremtette helyzet rendezéséhez.

Felelős: Népjóléti Minisztérium

11. Törekedjünk arra, hogy minél több magyar településnek legyen Erdélyben magyar testvértelepülése. Erre levélben hívjuk fel a polgármesterek figyelmét.

Felelős: Külügyminisztérium, Belügyminisztérium

12. Támogassuk az egyházak közötti kapcsolatot.

Felelős: Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Határontúli Magyarok Titkársága

13. Az Országos Műemlék-felügyelőség vegye fel a kapcsolatot a román szervezettel és nyújtson segítséget egyes katasztrofális állapotban lévő magyar műemlék restaurálásához. Meg kell vizsgálni ehhez alapítvány megteremtésének lehetőségét.

Felelős: Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, Határontúli Magyarok Titkársága

Gazdasági téren

14. Érdekeinknek megfelelően fejlesszük gazdasági kapcsolatainkat Romániával, törekedve a közvetlen gazdasági kapcsolatok kialakítására.

Felelős: Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztérium

15. Szorgalmazzuk a magyar és a romániai magyar vegyesvállalatok kialakítását.

Felelős: Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma

16. Kössünk környezetvédelmi megállapodást Romániával.

Felelős: Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium

17. Kezdeményezzük magyar–román gazdasági adatbank létrehozását.

Felelős: Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma

18. Nyújtunk segítséget egy, a romániai magyarság érdekeit szolgáló bank létrehozásához.

Felelős: Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma Pénzügyminisztérium

Kulturális téren

19. Törekedjünk a kulturális és oktatási munkaterv kereteinek folyamatos bővítésére (cserék, közvetlen intézményi kapcsolatok, ösztöndíjak, történész és tankönyv vb., kiállítások, filmhét, lektorátusok, levéltári kutatások, kulturális értékek forgalmazásának megkönnyítése, közös könyvkiadás, sajtótermékek bevitele, stb.).

Felelős: Művelődési és Közoktatási Minisztérium

20. A bukaresti, illetve a budapesti kultúrházak megnyitása után javasoljuk fiókintézetek megnyitását erdélyi városokban.

Felelős: Külügyminisztérium

Művelődési és Közoktatási Minisztérium

Katonai téren

21. Folytassuk a korábban kialakult katonai kapcsolatok fejlesztését. Felelős: Honvédelmi Minisztérium

Budapest, 1991. november 22.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 51. d.

160.
1991. december 29.

Rejtjeltávirat Bukarestből. Az új, román külpolitika prioritásai

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Bukarest
Azonosító: BUC20977
Érkezett: 91. 12. 29. 12.30
Készítette: Fi.
Ellenőrizte: *Szignó*

23 és 47-nek

A román Külügyminisztérium megjelenés előtt álló Fehér Könyve nyomán a román külpolitika prioritásait így határozza meg:

1. A fejlett európai és észak-amerikai országok
2. A szomszédos országok
3. Az európai és balkáni–fekete-tengeri (szubregionális) együttműködés
4. A „latin” világ (francia, spanyol, portugál nyelvterület)
5. A leszerelés, emberi jogok védelme, környezetvédelem globális kérdései.

A külkapcsolatok egészét a román nemzeti érdekek határozzák meg, ezen belül figyelembe kell venni a nemzetbiztonsági szempontokat is. A külpolitika és a katonapolitika mentes legyen minden ideológiai elkötelezettségtől. A román külpolitikának a továbbiakban is aktívan, kezdeményezően, európai középhatalomnak kijáró tekintéllyel kell fellépnie minden fórumon.

A kiadványt felterjesztjük, róla részletesebben jelentünk. Megítélésünk szerint, a kiadvány a Romániáról a valóságosnál pozitívabb képet festeni kívánó átfogó kampány része.

–656–R.

Lássa:

IV. Területi Főosztály

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignók*⁹⁸⁹

⁹⁸⁹ Kézírással.

III.3. MAGYARORSZÁG ÉS A DÉLSZLÁV TÉRSÉG KAPCSOLATAI

161.
1991. január 18.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának javaslatai
Lojze Peterle szlovén kormányfő magyarországi látogatásához

Külügyminisztérium
IV. Területi Főosztály
Kristóf Lázár⁹⁹⁰

161/4
0014/1/1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: Visszavonásig!
Készült: 2 példányban
Kapja: Szokai Imre úr
Saját

Tárgyalási témavázlat
Lojze Peterle szlovén kormányfővel folytatandó tárgyalásokhoz
(Budapest, 1991. január 22.)

Kapcsolataink hagyományosan jók, problémamentesek. Néhány területen már korábban megfelelő alapokat teremtettünk együttműködésünk bővítéséhez (kisebbségi, határ menti együttműködés, művelődési kapcsolatok, ipari, mezőgazdasági kooperáció); a rendszerváltás után minőségileg megjavultak a feltételek az együttműködés intenzívebbé tételére minden területen.

Az elmúlt hónapokban még gyakoribbá váltak a felsőszintű magyar–szlovén találkozók. (Nálunk járt a szlovén államfő, a kormányfő, a külügyminiszter, a kisebbségi ügyekért felelős miniszter, Szlovéniában járt Entz Géza államtitkár.) Készek vagyunk folytatni a magas szintű személyi érintkezést.

⁹⁹⁰ Kristóf Lázár a belgrádi nagykövetség ügyvivője volt 1991-től.

Nagyra értékeljük Szlovénia aktivitását kétoldalú kapcsolataink fejlesztésében, s a kisebbségi kérdésben vállalt úttörő szerepét. Elismerésünket fejezzük ki azért, hogy nagy gondot fordít a Szlovéniában élő mintegy 10.000 fős magyarság helyzetének javítására.

Kisebbségi politikánk ismertetésekor hangsúlyozzuk, hogy támogatjuk a kapcsolatok erősítését az anyanemzettel, készek vagyunk szélesebb körű gyakorlati együttműködésre a nálunk élő szlovénok igényeinek kielégítése érdekében (pedagógusok, papok cseréjére, a Szombathelyi Főiskola szlovén tanszékének bővítésére, Szlovén Kulturális Központ létrehozására a főiskolán, stb.)

A szlovén fél is igényli a közvetlen kapcsolattartás lehetőségeinek javítását, elsősorban új határátkelőhelyek megnyitásával, vasúti összeköttetés megteremtésével Rédics–Lendva és Muraszombat–Szentgotthárd között.

Szlovén részről szorgalmazzák magyar konzulátus megnyitását Ljubljanában, de még nem vetették fel szlovén konzulátus megnyitásának lehetőségét Magyarországon. Elvileg megfelelő időpontban készek vagyunk konzulátus létesítésére Ljubljanában.

Gazdasági kapcsolataink Szlovéniával évek óta növekvő tendenciát mutatnak, árucere-forgalmunk örömdetesen nő.

Értékeljük Szlovénia pozitív szerepét az Alpok–Adria regionális együttműködésben. Közös érdekünk az autópálya felépítése (Budapest–Ljubljana–Trieszt) és a vasút korszerűsítése.

Javasoljuk: alakítsunk közös magyar–szlovén szakértői bizottságot politikai gazdasági művelődési kapcsolataink felmérése, a fejlesztési feladatok megjelölése érdekében (Horvátországgal már létrehoztunk ilyen együttműködési mechanizmust.).

Nagy figyelemmel és rokonszenvvel kísérjük a Jugoszláviában végbemenő demokratikus változásokat, a Szlovénia önállóságának, szuverenitásának helyreállítására irányuló törekvéseket. Jugoszlávia stabilitásában vagyunk érdekeltek, tiszteletben tartjuk a demokratikus, egyenjogú tárgyalásokon kialakuló döntést jövőbeni viszonyokról, az államszervezeti formáról.

Budapest, 1991. január 18.

*Aláírás*⁹⁹¹

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 33. d.

⁹⁹¹ Nem olvasható kézírás.

162.
1991. január 26.

A Külügyminisztérium közleménye a magyar diplomáciai
lépésekről Jugoszlávia felé a magyar–horvát fegyvereladás
kapcsán

Néhány hete egy belgrádi lap megalapozatlan értesüléseket közölt arról, hogy Horvátország illegálisan nagyobb mennyiségű fegyvert szerzett be Magyarországról. E híreszteléseket január 11-én a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma és a Honvédelmi Minisztérium illetékesei egyértelműen és határozottan cáfolták. A fentiek ellenére január 25-én a belgrádi televízió olyan filmet sugárzott, amely megismételte a korábbi, magyar részről már hamisnak nyilvánított állításokat, ugyanakkor politikai jellegű vádaskodásokat is tartalmazott Magyarország ellen.

A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma ezért arra kényszerült, hogy szóbeli jegyzékben tiltakozzék a megalapozatlan vádaskodás ellen, és ismételten leszögezze a szomszédos országgal kapcsolatos magyar kormánypolitika számos alkalommal már kifejtett alapelvet.

Magyar Külpolitikai Évkönyv 1991. 141. o.

163.
1991. január 29.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának
összefoglalója Lojze Peterle szlovén kormányfő magyarországi
tárgyalásairól

Külügyminisztérium
IV. Területi Főosztály
Kristóf Lázár

0014/2/1191.

Szigorúan titkos!
Készült: 5 példányban
Kapja: Jeszenszky Géza úr
Szokai Imre úr
Belgrád
Zágráb
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Lojze Peterle szlovén kormányfő magyarországi látogatása (1991. január 22.)

Mádl Ferencnek, a Miniszterelnökség tárca nélküli miniszterének meghívására 1991. január 22-én Budapestre látogatott Lojze Peterle, a Szlovén Köztársaság kormányfője. Fogadta őt Antall József miniszterelnök és Jeszenszky Géza külügyminiszter.

A szlovén kormányfő megköszönte a magyar vezetés figyelmességét és szimpátiáját, amellyel a szlovén törekvésekhez viszonyul. Kormányának politikáját ismertette, kifejtette, hogy Szlovénia elhatározása szuverenitása megteremtésére szilárd és a deklarációkon túl konkrét tevékenységben is kifejezésre jut. A köztársaság önállóságának helyreállításáról tartott 1990. december 23-i eredményes népszavazás jegyében fél évet szánnak szuverenitásuk jogi és gyakorlati feltételeinek megteremtésére. Ezt követően, az év folyamán ki akarnak válni Jugoszláviából.

Szuverenitásuk megteremtésében a szélesebb összefüggéseket figyelembe véve körültekintően és demokratikusan járnak el. Jugoszlávia többi köztársaságával a jövőt illető tárgyalások – a JSZSZK Elnökségének 1991. január 10-i döntése alapján –

megkezdődtek. Nehezítik egy új konszenzus elérését a tárgyaló partnerek közötti nagy koncepcionális különbségek és az a körülmény, hogy a választások eredményeként egyes köztársaságokban rendszerváltás történt, Szerbiában és Crna Gorában azonban fennmaradt a korábbi rendszer. A jugoszláv monetáris rendszerbe nemrég történt drasztikus szerb beavatkozás és a Szerbia által kezdeményezett gazdasági háború – különösen a Szlovénia elleni blokádja – Jugoszlávia tagköztársaságai közötti viszony utolsó pilléreit is megingatta. Elmondta, hogy a gazdasági-pénzügyi nyomás ellensúlyozására ez év február közepéig saját, szlovén pénzt bocsátanak ki, amelyhez megfelelő devizatartalékkal rendelkeznek.

Véleménye szerint Jugoszlávia ma már csak formálisan létezik. Szlovénia jelenleg csak a föderáció minimális működéséhez szükséges pénzeszközöket folyósítja azért, hogy a szövetségi rendszer az anarchia megakadályozásának feladatait el tudja látni. Megítélése szerint Ante Marković szövetségi kormányfőnek nincsenek eszközei arra, hogy a kedvezőtlen folyamatokat megállítsa.

A szlovén vezetés önállósodása útján fontos kérdésnek tekinti a hadsereg ügyének rendezését, a Jugoszláv Néphadsereg szlovén egységeinek szlovén parancsnokság alá helyezését. A hadsereg erős szerb befolyás alatt áll, negatív szerepet tölt be a jugoszláv átalakítási folyamatban. Egy esetleges katonai beavatkozás nem annyira Szlovéniát, mint inkább Horvátországot és Bosznia-Hercegovinát fenyegeti. Egységes fellépésben állapodtak meg Horvátországgal, amennyiben sor kerülne a hadsereg közbelépésére. El akarják kerülni a Litvániához és Lettországhoz hasonló helyzet kialakulását.

Lojze Peterle elmondta, hogy a német egység megteremtése, illetve a szerbiai választások óta a Nyugat értékelése és állásfoglalása Jugoszlávia további sorsát illetően változóban van. A Nyugat kezdi felismerni, hogy az ország nyugati és keleti felében létrejött eltérő társadalmi berendezkedés még egy laza konföderáció keretén belül sem tartható össze. A szlovén törekvések iránt mind nagyobb nyugati megértést tapasztalnak. Céljukat – függetlenségük elérését – támogatják, de az ütemet és egyes konkrét lépéseiket illetően óvatosságra intik a szlovén vezetést.

Kifejtette, hogy Szlovénia nemzetközi elismerésénél elsősorban hazánkra és más „szomszédos országokra” (Olaszországra, Ausztriára) számítanak. Céljuk, hogy Szlovénia szuverén államként csatlakozzon az európai integrációs szervezetekhez. Első lépésként szeretnék elérni, hogy megfigyelői státuszt kapjanak az Európa Tanácsban. Ezzel kapcsolatban – Horvátországgal közösen – kérik kormányunk támogatását. Osztrák és olasz vezetőkkel már tárgyaltak e kérdésekről.

A szlovén kormányfő kedvezően ítélte meg kétoldalú kapcsolataink alakulását. Javasolta magyar–szlovén vegyes bizottság létrehozását együttműködésünk figyelemmel kísérésére, fejlesztésére és szorgalmazta újabb határátkelőhelyek megnyitását.

Antall József úr kifejtette, hogy megértjük a szlovén törekvéseket. Elvi álláspontunk alapján a népek és nemzetek önrendelkezése mellett vagyunk. Rámutatott, hogy a magyar politikának Jugoszlávia és annak egyes tagköztársaságai irányában a történelmi előzményeket és az ott – főként Szerbiában – élő magyar kisebbség miatt körültekintően kell eljárnia. Nem áll módjában olyan lépéseket tenni Szlovénia vagy Horvátország irányába, amelyek hátrányosan érinthetik a Szerbiában élő mintegy félmillió magyar helyzetét. Magyar részről elvi álláspontunk hangoztatása mellett készek vagyunk tudomásul venni a jugoszláviai belső változásokat, azonban az önállósodási törekvéseket nem ösztönözhetjük.

Az olasz és az osztrák vezetéssel e kérdésekben koordináltan járunk el, készek vagyunk minden olyan lépésre, amelyre partnereink hajlandóak, de ezekben nem kívánunk élen járni. Rámutatott, hogy egy esetleges túlzott magyar támogatás éppen a történelmi háttér miatt félreértésekre, a valódi magyar politikai szándékoktól eltérő értelmezésre adna okot és végső soron a szlovén vezetés jugoszláviai megítélésének sem használna. A miniszterelnök úr kifejtette, hogy saját nemzetközi eszmecseréi során mindez ideig nem tapasztalta, hogy változna a Nyugat Jugoszláviát érintő álláspontja, amely az ország egyben maradását preferálja. Felhívta a szlovén vezető figyelmét arra, hogy a nemzetközi támogatás megszerzése – kitartó munkával is – csak hosszabb folyamat eredménye lehet. Az európai erőviszonyok, mindenekelőtt a Szovjetunió katonai jelenléte Németország keleti felében és az ezzel összefüggő biztonsági kérdések 1994-ig meghatározzák a nyugati országok Baltikumhoz, a Szovjetunió egészéhez és ezzel összefüggésben Jugoszláviához fűződő álláspontját. Ajánlotta, hogy a szlovén vezetés céljai elérése érdekében a vezető nyugati politikusok megnyerésére és az európai integrációs szervezetekkel összehangolt lépésekre törekedjen. Egy új szlovén állam szuverenitását csak a vezető európai hatalmak garantálhatják. E tekintetben Szlovénia számára is koordinációs lehetőséget biztosít a Pentagonale együttműködés.

A miniszterelnök úr rámutatott a szovjet fejlemények és a jugoszláviai folyamatok közötti hasonlóságra, mindenekelőtt a szövetségi hadsereg szerepét illetően. Érzékeltette a szlovén vezetőkkel, hogy önállósodásuk egyik kulcskérdése a Jugoszlávián belüli katonai-biztonsági kérdések rendezése, az önálló szlovén védelmi erők megteremtése, amelyre a Monarchiabeli megoldás vagy más országok gyakorlata is például szolgálhat.

Jeszenszky Géza úr méltatta az átgondolt szlovén belpolitikát, s elismerően szólt a december 23-i szlovén népszavazásról. A Szlovéniának lehetőségeinkhez képest nyújtandó nemzetközi támogatással összefüggésben rámutatott arra is, hogy az európai intézmények még nem állnak készen a szlovén törekvések elfogadására, megvalósítására. A nemzetközi támogatás megszerzésével kapcsolatban utalt a felmerült

problémák helyi megoldásának, a belpolitikai stabilitás megteremtésének jelentőségére.

Kifejtette, hogy a jövőben készek vagyunk konzulátus megnyitására Ljubljanában, s kérte, hogy addig is tekintsék képviselőnknek az ő fővárosukba is akkreditált zágrábi főkonzulunkat, Bagi Gábort⁹⁹².

Mádl Ferenc úr egyetértve a vegyes bizottság felállításának szükségességével javasolta, hogy munkájában az illetékes minisztériumok képviselői vegyenek részt. A szlovén kormányfő egyetértett Mádl úr felvetésével, hogy a bizottság munkájának koordinátorai a külügyminisztériumok legyenek, a két fél rövid időn belül közölje egymással a társelnökök nevét, és a szlovén fél rövid időn belül megküldendő együttműködési tervzetére válaszul a magyar fél is megfogalmazza elképzeléseit. Ezt követően sor kerülhetne a bizottság alakuló ülésére (pl. Szentgotthárdon).

Mádl úr és Peterle úr megállapodtak a privatizációval foglalkozó intézmények kapcsolatfelvételében, az ezzel kapcsolatos elképzelések, tapasztalatok, anyagok cseréjében.

A szlovén részről kezdeményezett rövid látogatás eredeti célja tájékoztatás volt a tavalyi szlovéniai népszavazásról. A tárgyalások eredményeként közelebbről megismerkedhettünk Szlovénia önállósulási törekvéseivel, a jugoszláv tagköztársaságok konfliktusai déli szomszédunk belső berendezkedésének várható alakulásával, a szlovén vezetés velünk kapcsolatos nemzetközi szándékaival.

A megbeszélések alátámasztották, hogy a szlovén törekvések megítélését illetően rendszeres konzultációra, egyeztetésre van szükség Ausztriával és Olaszországgal.

Jóllehet ez alkalommal nem nyílt mód kétoldalú kapcsolataink külön megvitatására – ezt legutóbb a szlovén vezetők tavaly év végi magyarországi látogatásakor tettük meg – a vegyes bizottság létrehozásáról született megállapodás a közeljövőben lehetővé teszi azok részletes és szakszerű áttekintését.

Budapest, 1991. január 29.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 33. d.

⁹⁹² Bagi Gábor a zágrábi magyar főkonzulátus vezetője 1990. május 29. és 1992. április 14. között.

164.
1991. február 2.

A magyar kormány nyilatkozata a horvátországi magyar fegyverszállítás ügyéről

A Magyar Televízió által a Jugoszláv Televíziótól átvett filmrészletek nyomán a kormány vizsgálatot rendelt el. Ennek alapján az alábbiak állapíthatók meg.

Magyarország és Jugoszlávia között az elmúlt esztendőben – az előző évekhez hasonlóan – rendszeresen folytak fegyverszállítások, részben a szövetségi kormány megrendelésére, részben tranzit jelleggel harmadik országokba. Az erre jogosult egyik magyar külkereskedelmi vállalat fegyvereladási bizonylatai között szerepel egy 1990. októberi tétel, amely szerint a cég egy harmadik ország kereskedelmi vállalatának megrendelésére géppisztolyokat szállított Jugoszláviába. Az ügylet a fegyverek jellege (katonai vagy rendőri célra egyaránt használatos kézi fegyver), valamint kis volumene miatt nem tekinthető jelentős szállítmánynak. A szállítás egyébként a nemzetközi fegyverkereskedelemben szokásos feltételekkel történt, amely csupán kifejezetten háborús, illetve polgárháborús övezetekbe tiltja a fegyverszállításokat.

1990 decemberétől – a Perzsa-öböl térségében kialakult feszült helyzet miatt – a kormány jelentős korlátozásokat és szigorú engedélyezési rendszert vezetett be a magyarországi fegyverkereskedelemben.

A magyar kormány politikája Jugoszlávia, illetve a tagköztársaságok irányába nem változott, Magyarország változatlanul jószomszédi kapcsolatokra törekszik. A kormány sajnálatosnak tekintené, ha egy szokványos kereskedelmi ügylet célzatos beállítása a Jugoszlávia népei és Magyarország közötti kapcsolatok megromlásához vezetne.

Magyar Külpolitikai Évkönyv 1991. 141–142. o.

165.
1991. április 23.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának
összefoglalója Franjo Tuđman horvát köztársasági elnök
magyarországi látogatásáról

Külügyminisztérium
IV. Területi Főosztály
Kristóf Lázár

00211/8
891/4.

Szigorúan titkos!
Készült: 1 példányban
Kapja: Jeszenszky Géza úr
Szokai Imre úr
Belgrád
Zágráb
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Dr. Franjo Tuđman horvát köztársasági elnök látogatása

Dr. Franjo Tuđman horvát köztársasági elnök 1991. április 19-én Szolnokon részt vett az Ingra horvát vállalat⁹⁹³ által felújított Szigligeti Színház⁹⁹⁴ nyitóelőadásán. Ez alkalmat adott magyar vezetőkkel való találkozásra is. A horvát elnököt és kíséretének tagjait fogadta és megbeszéléseket folytatott velük Göncz Árpád köztársasági

⁹⁹³ A zágrábi Ingra vállalatot 1955. február 18-án alapították. Kezdetben elektromossággal összefüggő mérnöki feladatokat látott el. Időközben a tevékenységét bővítette, jelenleg lakóépületek, valamint utépítéssel foglalkozik, de érdekeltsége van a turizmusban is. Az elmúlt öt évtizedben mintegy harminc országban vették igénybe a szolgáltatásait.

⁹⁹⁴ A szolnoki közsínházat 1894. április 25-én avatták fel. 1912. április 20-tól Szolnoki Városi Színház néven működött. Az épület a történelem viharai következtében többször is megsérült. Szigligeti Ede nevét 1954-ben teljes önállósodásakor vette fel. Az 1963-ban felújított épületet 1989-ben életveszélyessé nyilvánították. Az épület átépítését és felújítását a jugoszláviai (horvát) Ingra Zagreb vállalatra bízta.

elnök, Antall József miniszterelnök, Szabad György az Országgyűlés elnöke és Jeszenszky Géza külügyminiszter. Tudjman elnök találkozott a hazánkban élő horvátok képviselőivel.

Antall József miniszterelnök kétoldalú kapcsolatainkról szólva kifejtette: kormányunknak a jugoszláv szövetségi kormány a partnere. Ennek keretein belül érdekünk az együttműködés fejlesztése a tagköztársaságokkal, amelyben Horvátország fontos szerepet játszik. Ezt célozza zágrábi főkonzulátusunk megnyitása is.

A népek önrendelkezésének elvét valljuk. Érdekeltek vagyunk a térség demokratikus és békés átalakulásában, üdvözljük a horvátországi demokratikus változásokat.

Az elmúlt hónapokban kényes helyzetek is adódtak kapcsolatainkban, amit egyesek különböző módon értelmeztek, illetve felhasználták Jugoszláviával, Horvátországgal és velünk szemben. Ez azonban nem jelent akadályt ahhoz, hogy kapcsolatainkat biztos alapra helyezzük és szoros barátságot és együttműködést alakítsunk ki.

A jó és rossz emlékekkel teli közös évszázados múltunkból az előbbire, közös hőseinkre kell támaszkodnunk. Tanuljunk a múlt tapasztalataiból és alakítsunk ki újfajta kapcsolatrendszert! Nálunk nincs nosztalgia a múlt iránt. A Helsink-i Záróokmányának megfelelően elismerjük a határok sérthetetlenségét, nem táplálunk revizionista törekvéseket, mint ezt egyesek rosszindulatúan állítják.

Ami gazdasági kapcsolatainkat illeti, jelentős a magyar kereskedelmi aktívum. Közösén keressük a kiegyenlített kereskedelmi forgalom kialakításának lehetőségeit.

Kapcsolataink fejlesztését elősegítheti a Pentagonálé együttműködés is. Ez lehetővé teszi a Budapest–Zágráb–Trieszt autópálya felépülését, a vasúti hálózat korszerűsítését. Közösén tekintsük át az Adria kőolajvezeték hasznosítását, a drávai erőművek kérdését, a vegyesvállalatok létrehozásának lehetőségét, az idegenforgalmi, a kulturális és a kisebbségi együttműködést.

Úgy véljük, hogy Magyarország és Horvátország egyaránt biztosítja a területén élő magyar és horvát kisebbség jogait, Magyarországon a horvátoknak már önálló szervezetük van, Pécssett horvát művelődési központot hozunk létre. Hamarosan az Országgyűlés elé fog kerülni egy kisebbségi törvény, amely teljes mértékben megfelel az Európa Tanács normáinak.

Pozitívan értékeljük a határ menti kapcsolatok keretében is fejlődő kisebbségi együttműködést. Arra törekszünk, hogy a szomszédos Szerbiához tartozó Vajdasággal is jók legyenek a kapcsolataink. Fontosnak tartjuk, hogy a kisebbségek nyelvük, kultúrájuk fejlesztése érdekében állandó kapcsolatot tartsanak anyanemzetükkel.

A miniszterelnök tájékoztatta a vendéget a kormány és az ellenzék viszonyáról, gazdaságunk helyzetéről, külkereskedelmünk alakulásáról, a kárpótlási törvényről.

Dr. Franjo Tudjman elnök egyetértett miniszterelnökünknek a közös történelmi múlttal és az új típusú kapcsolatok megteremtésével kapcsolatos fejtegetéseivel.

Elmondta: Horvátország levonta a következtetéseket a történelmi múltból és a közelmúlt tapasztalataiból. A mostani jugoszláv válság nemcsak az egykori szocializmusból ered. Elsősorban az eltérő civilizációval, mentalitással, hagyományokkal rendelkező horvátok, valamint szerbek és más nemzetek közötti válságról van szó.

Horvátország – a tavaly decemberben elfogadott új alkotmány alapján – szuverenitásának teljes helyreállítására törekszik. A jugoszláv válság két irányban fejlődhet: vagy létrejön a köztársaságok valódi szuverenitásán alapuló új szövetség – konföderáció formájában – vagy pedig – ennek elmaradása esetén – a tagköztársaságok kilépnek belőle és függetlenné válnak. Akárhogyan is alakul a helyzet Jugoszláviában, Horvátország a Nyugathoz kíván visszatérni, amelynek része volt. Mivel a köztársaságnak Magyarországgal van a leghosszabb határa, így természetes mostani törekvésük.

Horvátországban jelenleg nemcsak a demokráciát állítják helyre, hanem egyidejűleg a nemzeti újjáéledésnek is szemtanúi vagyunk. A tavalyi májusi választások után a győztes Horvát Demokrata Közösség⁹⁹⁵ abszolút többséghez jutott a parlamentben, ahol döntéseit önállóan hozza meg. A parlamentben a képviselők 60% a HDZ-hoz, 30% az ellenzéki Demokratikus Átalakulás Pártjához⁹⁹⁶, 10% a többi párthoz tartoznak. Horvátországban középerős elnöki rendszer van. A kormány felelősséggel tartozik a köztársasági elnöknek és a parlamentnek egyaránt. A demokráciának Horvátországban – akárcsak Magyarországon – szilárd alapja van.

Kétoldalú kapcsolatainkat érintve kifejtette: megértik a széleskörű kapcsolatok fenntartására irányuló politikánkat Jugoszláviával. A magyarországi demokráciával régóta rokonszenveznek, a rendszerváltásban sok a közös gond és érdek. A demokrácia körülményei között új viszonyt alakíthatunk ki, elmélyíthetjük együttműködésünket.

⁹⁹⁵ A Horvát Demokrata Közösséget (Hrvatska Demokratska Zajednica – HDZ) 1989. július 17-én alapították. A párt első elnöke, egyben a független Horvátország első elnöke, Franjo Tuđman volt. Az eredetileg radikális nacionalisták által alapított párt első fő célkitűzése Horvátország függetlenségének a kivívása volt. A párt fokozatosan a konzervatív jobbközép felé tolódott. 1990-től 2000-ig, illetve 2003-tól 2011-ig kormánypárt volt. Horvátország a HDZ regnálása alatt vívta ki függetlenségét. Jelenleg a 151 fős horvát országgyűlésben (Sabor) negyvenkét mandátummal bír, míg az Európai Parlamentben öt képviselője van a tizenkét fős horvát kereten belül.

⁹⁹⁶ Az 1990. április 27-én és május 6-án megtartott első szabad horvát választásokat Horvát Demokratikus Közösség (HDZ) nyerte meg – összesen kétszázöt képviselőt küldhetett a Száborba. A második helyen a Horvát Kommunista Szövetség és a Demokratikus Átalakulás Pártja – a későbbi Horvát Szociáldemokrata Párt – koalíciója végzett, amely százhat mandátumot szerzett meg. Harmadik helyen huszonegy mandátumot szerezve a mérsékelt nacionalistákat tömörítő Nemzeti Megegyezés Koalíciója (KNS) végzett. A Szerb Demokrata Párt pedig öt képviselővel rendelkezett a horvát parlamentben.

Kádár Bélával a davosi találkozón közösen áttekintették az együttműködés számos területét: a Budapest–Zágráb–Trieszt autópálya felépítését, a vasút és általában a közlekedés és szállítás szerepét, beleértve a rijekai (Fiume) kikötő nagyobb igénybevételét magyar részről. A rijekai kikötőben készek szabad zónát biztosítani hazánkunk. Kölcsönösen lenne az Adria köolajvezeték hasznosítása és a Dráván felépítendő erőművek. Nagy lehetőségeket rejt magában a turisztikai együttműködés, amelyről az illetékes szervek az idén megállapodást terveznek aláírni.

A horvát elnök osztotta miniszterelnökünknek a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos véleményét és hangsúlyozta a magyarországi horvátok önálló szervezetének jelentőségét. Kétoldalú kapcsolataink fejlesztése, valamint a köztársaság érdekeinek képviselése, külpolitikai szuverenitásának helyreállítása céljából kezdeményezte horvát képviseleti iroda megnyitását Budapesten. (A köztársaság hasonló képviselöteket nyitott, illetve tervez nyitni több országban.) Horvátország más irányban is tett lépéseket önállósulásának megerősítésére. Így hozzálatott Nemzeti Gárdájának létrehozásához. Az elnök megköszönte a magyar kormánynak és Jeszenszky Géza külügyminiszternek, hogy megértették Horvátország helyzetét, és sajnálkozását fejezte ki, hogy emiatt a magyar félnek kellemetlenségei voltak. Úgy vélte, hogy nemzetközi téren is vannak közös érdekeink. Kölcsönösen érdekeltek vagyunk az Európához való visszatérésben, amelyben a közös elemek mellett fennmaradnának az egyes népek sajátos érdekei is.

Jeszenszky Géza külügyminiszter elmondta: a magyar és a horvát nép évszázados együttműködésében csupán sajnálatos közjátéknak tekinthető a köztük támadt feszültség. Az európai változások következtében országaink a korábbi periferikus helyzetből Európa közepébe kerültek. A fájó történelmi események ellenére meg kell találnunk azokat a formákat, amelyek a különböző népek és a nemzeti kisebbségek számára biztosítják a közös és békés együttélést Európában. Ennek érdekében szorgalmazzuk a kisebbségi Charta megfogalmazását a genfi kisebbségi értekezleten. Megítélésünk szerint Jugoszláviában nem a régi ellentétek feltámadásáról, nem a szerb–horvát konfliktusról, hanem egyfelől a demokrácia újjászületéséről és a diktatúra maradványai elleni harcról van szó, másrészt arról, hogy belépünk az európai integráció új szakaszába. Hazánk, ahogyan ezt kormányunk 1991. február 1-i nyilatkozata leszögezte, tiszteletben tartja Jugoszlávia népeinek döntéseit. Reméljük, hogy Jugoszlávia népei hamarosan túljutnak a mostani válságos szakaszon és problémáikat demokratikusan, békésen oldják meg. Problémáink igazából gazdasági jellegűek, ezért gazdaságainkat piactgazdasággá kell átalakítani. Intenzívebbé kell tenni – elsősorban a vállalatok és üzletemberek között – a megkezdett gazdasági megbeszéléseket. Megértjük Horvátország érdekei jobb külföldi képviselötere irányuló törekvéseit. Megtalálható az a forma, amivel Budapesten közvetlenül képviselhetnék érdekeiket.

Tudjman elnök egyetértett Jeszenszky úrnak a piacgazdasággal kapcsolatos fejtegetéseivel. Ugyanakkor hangsúlyozta: nem ért egyet Ante Marković kormányfővel és egyes nyugati véleményekkel, amelyek szerint a demokrácia és a piacgazdaság megteremtése megold minden problémát. Megítélése szerint az a tény, hogy a jugoszláviai népek különböző civilizációkhoz tartoznak, eltérő nemzeti ideológiákat vallanak és különböző a mentalitásuk, igen jelentős az ottani válság megoldása szempontjából.

Szabad György úr tájékoztatást adott az Országgyűlés tevékenységéről, üdvözölte az Országgyűlés és a Szábor⁹⁹⁷ közvetlen együttműködésére tett horvát javaslatot.

A megbeszélések végén megállapodtunk emlékeztető elfogadásában, amelynek szövegét diplomáciai úton egyeztetjük. Tudjman elnök látogatását történelmi jelentőségűnek tekinthetjük, mivel személyében – kormányunk vendégeként – először járt hazánkban Horvátország államfője. A látogatás beleilleszkedik a szövetségi és a köztársasági szervekkel folytatott együttműködésünkbe. Tavaly sor került a miniszterelnökök, a külügyminiszterek találkozására, a szlovén elnök magyarországi útjára, s most készítjük elő a szerb elnök és más köztársasági vezetők látogatását. A megbeszélések során világosan kifejezésre juttattuk a Jugoszláviával és annak köztársaságaival folytatott politikánkat, amit a vendégek megértéssel fogadtak. Kül- és belpolitikánk ismertetése mellett megfelelő tájékoztatást kaptunk Horvátország és Jugoszlávia helyzetének számos vonatkozásáról.

A kétoldalú együttműködésünket érintő kérdésekben – a drávai erőművek kivételével – teljes volt az egyetértés, s kölcsönös volt az igény kapcsolataink új alapokra helyezésére, azok fejlesztésére. A két országban végbemenő demokratizálódás és

⁹⁹⁷ A Szábor (Sabor) a horvát országgyűlés már a kora középkorban fontos szerepet játszott. 1102-ben Tengerfehérváron (Biograd na moru) Kálmán királyt a szábor keretén belül választották meg horvát királynak. A késő középkorban a horvát és a szlavón szábor egymástól függetlenül ülésezett. A szlavón szábor tagjai a magyar országgyűlésen is részt vettek. Mindez 1527-ben nyílt konfliktushoz vezetett, mivel a horvát Habsburg Ferdinándot, a szlavón pedig Szapolyai Jánost választotta meg királynak. A török kiűzése után a reformkorban nőtt meg újra a jelentősége. 1825. augusztus 22-én a szábor követei a pozsonyi országgyűlésen követelték Dalmácia és a katonai határörvidék egyesítését Horvátországgal. A horvát nemzetté válás folyamatában először 1832-ben szólaltak itt fel az addigi hivatalos latin nyelv mellett horvátul is. Képviselőit először 1848-ban választották meg közvetlenül. A történelmi magyar állam szétesését követően az SZHSZ Királyságban 1920. november 30-án feloszlatták. Az első jugoszláv állam belpolitikai válságának következtében 1939 késő nyarán a Cvetković–Maček megegyezést követően ismét engedélyezték a működését. A második világháború alatt a Független Horvát Államban a pártok be voltak tiltva, így 1942-től gyakorlatilag csak reprezentációs célokat szolgált. 1945 és 1990 között a jugoszláv tagköztársasági státussal bíró Horvát Népköztársaság szerveként működött. A rendszerváltás után, 1990-től 2001-ig kétkamarás parlamentként funkcionált. A horvát alkotmány szerint a Szábornak legalább 100, legfeljebb 160 tagja lehet, képviselőit négy évre választják. Az utolsó választásokon, 2015-ben 151 képviselője volt.

a kölcsönös szándék mellett biztató alapot nyújt ehhez népeink közös múltjával kapcsolatban tapasztalt pozitív horvát szemléletváltás, valamint a kisebbségi kérdésben tanúsított konstruktív magatartásuk.

A horvát elnök horvátországi látogatásra hívta meg Antall József urat, amit miniszterelnökünk köszönettel elfogadott.

Budapest, 1991. április 23.

*Aláírás*⁹⁹⁸

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 33. d.

⁹⁹⁸ Nem olvasható kézírással.

166.
1991. június 27.

Részlet a magyar kormányülés jegyzőkönyvéből a délszláv-válság témájában

Jeszenszky Géza: Én szeretném bejelenteni, hogy most érkezett a szlovén külügyminisztertől a kérés, hogy ismerjük el a Szlovén Köztársaságot. Ezt a kérést továbbítsam a Kormánynak és mellékel a szlovén parlament vonatkozó határozatát, az alkotmányt és biztosít bennünket, hogy a kapcsolatokat minden vonatkozásban fenntartják, illetve erősíteni kívánnak. Még hozzáteszi, hogy továbbra is készek tárgyalni a szuverén jugoszláv köztársaságokkal valamennyi közös érdekű kérdésben. Egyébként az álláspontunkra vonatkozóan a magyar közvélemény, magyar hírközlés nem gyakorol nyomást, hogy nyilatkozzunk, viszont a partnerországok többen is, Ausztria, Olaszország és most legújabban a Szovjetunió is, kérdezi, hogy mi a hivatalos magyar álláspont. Mikorra várható magyar álláspont? Mint már jeleztem, holnap délelőtt keres fel a Horvát, illetve a Szlovén Köztársaság megbízottja, nyilván formálisan is átadja ugyanezt a deklarációt és fogja kérni az elismerést.

Antall József: Az a kérésem, hogy most az osztrák külügyminisztert fel kellene hívni, nyilván ők is megkapták és szó szerint meg kellene beszélni, mint közvetlen szomszéd országgal, az osztrák kormánnyal és az olasz kormánnyal, mint közvetlen szomszédai Szlovéniának, hogy mi az álláspont és ezekkel az országokkal összehangolt nyilatkozatot kell kiadni. Erre a felhívásra természetesen reagálni kell és... A másik dolog pedig, hogy meg kell tudni, hogy jelen pillanatban mi a helyzet a hadsereggel, miután lejárt az ultimátuma a szlovén határőrséghez. Tehát, más jellegű a megnyilatkozásunk, hogyha vérfürdő, vagy ha már löttek.

Kodolányi Gyula: Lajos maradnál, mert most érkezett egy fax a Szlovén Külügyminisztériumtól, és a lényegét megmondanám. A lényege az, hogy a Szlovén Köztársaság Kormánya a Helsinki Egyezmény összes aláírójához és a nemzetközi közösséghez fordul a következő közleménnyel: felvilágosítják az összes kormányt, hogy fegyveres intervenció történt Szlovénia ellen. Ennek lényege az, hogy a Jugoszláv Néphadsereg 5. katonai kerülete tudatta őket, hogy feljogosították arra, hogy az összes határátkelőhelyet vegye át és amennyiben bármilyen ellenállás van, ezt erővel törjék le. És hogy az ellenállás résztvevői felelősek a következményekért. Erről azt mondja, a fő célja ennek a műveletnek az, hogy a ljubljanai repülőteret megszerezhessék és onnan további csapatokat szállíthassanak szét. A továbbiakban megállapítják, hogy ez egy fegyveres intervenciót képez. És ezt annak dacára tették, hogy Szlo-

venia bejelentette, hogy békés és konstruktív módon hajlandó folytatni a tárgyalásokat a jugoszláv szuverén közti viszonyról és éppen ezért ezt a műveletet agresszióknak tekintik.

Jeszzenszky Géza: Utánanézettem, hogy az ebbeli és más nemzetközi kötelezettségek és más nemzetközi dokumentumok mit írnak elő, a Helsinkiben elfogadott 1970-ben elfogadott tíz elv között szerepel a népek egyenjogúsága és önrendelkezési joga tiszteletben tartása, ami egyébként az ENSZ alapokmányában is benne van. A koppenhágai tavalyi nyári emberjogi találkozó⁹⁹⁹ dokumentuma az emberi jogok alkalmazásának felfüggesztését bizonyos feltételekhez köti, a rendkívüli állapotnak megvannak az előfeltételei. Ezek nem állnak fenn Jugoszlávia esetében. És a Párizsi Chartában pedig csak most olvasom, a jugoszláv küldöttség szorgalmazta azt, hogy álljon ki – benne van a dokumentumban – eltökélt szándékunk együttműködni a demokratikus intézmények megvédésében azon cselekedetekkel szemben, amelyek a résztvevő államok függetlenségét, szuverén egyenlőségét vagy területi épségét sérti. Ezek magukban foglalják azokat a jogellenes cselekedeteket, amelyek külső nyomást, kényszert, vagy felforgatást vonnak maguk után. No, most itt csak az a kérdés, hogy ezt államnak tekintjük, Szlovéniát, Horvátországot, akkor egyértelmű.

Antall József: Az a javaslatom, hogy egy külügyi tisztviselő legyen itt, és az fogalmazza.

Jeszzenszky Géza: Jó. De akkor előbb az osztrákokkal egyeztetni kell.

Antall József: Osztrákokkal egyeztetni, olaszokkal, minden információt beszerezni, úgy, hogy még ma 6 óra körül ki tudjuk adni, addig beszerezzünk minden információt, de legyen itt, aki alkalmas rá, hogy meg tudja fogalmazni és utána azt a Minisztertanács jóváhagyja. Tehát, ne ilyen improvizálva csináljuk. Tessék.

(Mikrofon nélkül)

Antall József: Egyet kell alapul vennünk. Nem, több dolgot kell alapul vennünk megítélésem szerint. Először is kifejezésre juttattuk már a nagyhatalmaknál, a hét vezető országnál egyértelműen ma reggel. Ezzel kapcsolatos magatartásukkal kap-

⁹⁹⁹ 1990. június 29-én Koppenhágában az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) résztvevő államai, az Amerikai Egyesült Államok, Ausztria, Belgium, Bulgária, Ciprus, Csehszlovákia, Dánia, az Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Jugoszlávia, Kanada, Lengyelország, Liechtenstein, Luxemburg, Magyarország, Málta, Monaco, a Német Demokratikus Köztársaság, a Német Szövetségi Köztársaság, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, San Marino, Spanyolország, Svájc, Svédország, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Törökország és a Vatikán képviselői a kisebbségek jogi normarendszeréről tárgyaltak. A tárgyaló feleknek a kisebbségek meghatározása terén végül nem sikerült konszenzusra jutniuk, ezért az adott etnikumhoz való tartozást egyéni választásként definiálták. Ennek tudható be, hogy az értekezlet mindent összevetve elkerülte az egyéni és a kollektív jogok tárgyalását is.

csolatban is tulajdonképpen az állásfoglalásunkat, beleértve ezeket a kérdéseket. Ez az egyik. A másik dolog, hogy kiadhatunk mi itt most nagyon hatásos nyilatkozatokat, nem lenne mondjuk nemzetközileg sem nagyon jó a visszhangja, de hogy utána a félmillió magyart a Vajdaságban, a 40 ezret Horvátországban és a 10 ezret Szlovéniában olyan atrocitások érnék, azt biztosítani tudnánk. Tehát pontosan azért, amiért Magyarország a fegyverszállítási ügyben benne volt, ez önmagában egy ok arra, amit a horvátok már önmagában megfelelően értékelnek, pontosan a szlovén miniszterelnöknek, Tudjman elnöknek, mindegyiknek elmondtuk a speciális helyzetünket, azt, hogy ott a magyarság túszként ott van. Tehát ugyanezt az ott élő magyarokkal az este még érintkezésbe léptünk, illetve éjszaka. Tehát nem lehet, itt most nem ezen múlik, hogy mi milyen nyilatkozatot teszünk. Nem lenne helyes, ha mi tennénk az első olyan nyilatkozatot. Ausztria várakozó álláspontra helyezkedett, Lengyelország és Csehszlovákia már tulajdonképpen közvetve elítélte és kiállt az egység mellett, amit mi még nem mondtunk ki tegnap. A többi nyugati ország mind nyilatkozott ebben. Szóval ez már önmagában véve, hogy nem tettünk ilyen nyilatkozatot, ez már valami. Ha ezek után teszünk egy nyilatkozatot, azért kell, és azért volt célszerű megvárni, először is más, hogy vérontás lesz-e vagy például nem lesz. Ez most el fog dőlni, lehet, hogy ma eldőlt ez a kérdés. Úgy, hogy azt hiszem, hogy legfontosabb az, nem mi tehetünk... És még egyet nem szabad elfelejteni, hogy a magyar hadsereg aránya a szomszéd országokhoz nem jobb, mint Trianon után volt. Szóval, de azt az okot keresik, amivel a magyar ellenségképet elé vetíthetik a szerbeknek, úgy, hogy azért, nagyobb ez irányú lépés, vagy nyilatkozat esetén nyilvánvalóvá kell tennünk, még ma fogunk nyilatkozni, úgy, hogy gondolom, hogy várjuk meg a legújabb híreket azért. Tehát akkor javaslom, hogy menjünk tovább és ez úgy is közben állandóan lesz. Tehát akkor a 4-est Kiss Gyula miniszter úr terjeszti elő. Igen. Úgy-hogy egyéb...

Raffay Ernő¹⁰⁰⁰: 10–12 óra tájt a révicsi határátkelőhely ellenkező oldalán álló (érthetetlen) határőrzést ellátó egység parancsnoka is jelentette az ottani magyar parancsnoknak, hogy körbefogták őket a jugoszláv hadsereg katonái és fölszólították őket, hogy adják meg magukat. Átjött jelenteni a magyarnak, hogy nem fogják megadni magukat, hanem harcolni fognak. Az Akondi nevezetű határőrkerület kerületparancsnoka jelentette a Lentiben állomásozó magyar katonai egység dandárparancsnokának, Sütő¹⁰⁰¹ ezredesnek, és így jutott a tudomásunkra. Na, most ha ez bekövetkezik, akkor ennek többféle várható következménye lehet: a harcok során

¹⁰⁰⁰ Raffay Ernő (1948–) a Magyar Demokrata Fórum egyik alapító tagja. 1990. május 24-től a Honvédelmi Minisztérium politika államtitkára 1993. február 22-ig, majd a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója volt.

¹⁰⁰¹ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

átsodródhatnak alakulatok, vagy egyszerűen átjönnek, vagy fegyverrel, vagy fegyver nélkül, de így is, úgy is konfliktus keletkezhet, mert a jugoszlávok követelni fogják kiadatásukat és (érthetetlen). Valamennyire föl kellene készülni. Ez egy friss jelentés.

Boross Péter: Itt valami nem egészen pontos, nem tudom, mikor kaptad?

Raffay Ernő: Most.

Boross Péter: Nekem a határőrség országos parancsnoka úgy mondta, hogy átjött, és megkérdezték, hogy átjöhetnek-e, ha támadás éri őket. A határőrség parancsnoka azt a választ adta, vagy az ottani, hogy ne, hanem inkább adják meg magukat. Én itt telefonon ezelőtt három órával utasítottam a határőrség parancsnokát, hogy ne ezt mondja, hanem azt mondja, hogy ha támadás éri őket, fegyvertelenül átjöhetnek, és nem lesznek visszaadva.

Raffay Ernő: Nekem ezt Deák¹⁰⁰² tábornok jelentette most.

Antall József: Ehhez egyébként politikai menedékjogot kell kérni, hogy menekült státusban legyenek, mert különben, ha nem kérnek politikai menedékjogot, akkor... A Jugoszláviával van kiadatási egyezményünk? Tessék?

Boross Péter: Biztos van. De hát ez tipikusan politikai menedékjogi.

Antall József: Tehát, ha kiadatási egyezményünk van, akkor nekik...

Balsai István: És nincs olyan egyezmény, hogy ki kell adni azt, akit politikailag (érthetetlen)?

Antall József: Na jó, de azért mondom, hogy azért világos. Kiadatási egyezmény, ha kiadatási egyezmény van a két ország között, akkor közölni kell, hogy kérje természetesen a politikai menedékjogot. Hát ez a legtipikusabb, politikai menedékjog. Na, de azért mondom, hogy világos státusza legyen. Ez az egyik dolog, amit ebből le kell vonni. A másik, hogy ebben az esetben nyilvánvaló, hogy a határon a készültséget és állapotot, és összetartást el kell rendelni, most még nem meghirdetve akár, de már gyakorlatban érvényesülnie kell, és hát szükség esetén, amikor azt látjuk kívánatosnak, akkor azt meg lehet tenni. Most a külügynek van-e valami?

Jeszenszky Géza: Erről a lépésekről, ha konkrétan nem is, de a katonaság felvonulásáról már tegnap értesültünk, és ezt már az állásfoglalásunkban is tükröztük. Itt arról van szó, amitől a Nyugat is fél, hogy egyoldalú lépések, ez egyoldalú katonai lépés, még hogy ha nem lönek, akkor is. De itt löparancsuk van, ez egyértelmű. Tehát, ha ebben a helyzetben ugye mi továbbra is megpróbáljuk a semlegességet és a visszafogottságot fenntartani, de úgy érzem – és kollégáimmal tanácskozva arra jutottunk –, hogy meg kell kísérelni nemzetközi fellépést elérni annak érdekében,

¹⁰⁰² Deák János vezérezredes a Magyar Honvédség vezérkari főnöke 1991. szeptember 9. és 1994. október 31. között.

hogy a békét fönntartani. Itt a kulcs a jugoszláv hadsereg, amely úgy tűnik, hogy tulajdonképpen a szövetségi kormányt ellenőrzése alá vonta, a szövetségi kormány behódolt. Tulajdonképpen azzal a tegnapi éjjeli döntésével, hogy megszállják a határterületeket, és amit azóta megerősített az, hogy mind a két főváros ellen katonai egységek vonulnak, úgyhogy ezt már a magyar hírközlés is közölte, hogy Ljubljana nem tud védekezni, de eltorlaszolja az utakat. Tehát ez beavatkozást jelent, úgyhogy ez a nemzetközi fellépést indokoltá teszi. Na, most mi magunk, vagy akár két szomszéd állammal, Ausztriával és Olaszországgal egyeztetve nem tudunk érdemben föllépni, ezért megkíséreljük az Egyesült Államok és Németország egyetértését megnyerni. Ez nem lehetetlen, mert ez következik abból a szellemből, ami Baker álláspontjában is ott van, csak kevésbé publikus, és a német külügyi álláspont ismerete, amely teljes mértékben azonos értékelésében a magyarral. Konzervatív erők, a szerbeknek kell engedni, mert kompromisszumot csak úgy lehet kötni. Tehát ilyen alapon nem tűnik teljesen kizártnak. Ennek érdekében megtettük a lépéseket, és hát várjuk azt, hogy már az érdekelt országok elfogadják-e azt, hogy egy közös intervenció föllépést diplomáciai úton a közvetítés igényével.

Antall József: És nem a Közös Piac mind a 12 országával kellett volna az Egyesült Államokon kívül? Egyszer az olasz–osztrák–magyar?

Jeszenszky Géza: Ezt a hármat, mint határost. Az Egyesült Államok, amely alapon ugye ebbe benne van; Németország, mint nagy súllyal rendelkező. Valóban az EK képviselője, az a baj, hogy nálunk nincs luxemburgi képviselő, tehát csak egy áttételes...

Antall József: De hát a belga. Kik képviselik, hollandok képviselik?

Dr. Jeszenszky Géza: Igen.

Antall József: Hát akkor a hollandokat kellene, hogy a Közös Piac, miután ő jószolgálati ajánlatot is tett erről. Tehát az Európai Közösséget kell, mint Európai Közösséget felkérni, az Egyesült Államokat és ennek megfelelően ki kell egészíteni a felkérést, hogy értesítsék és délután folyamán még eszerint állást foglalunk. Ezt a hírt egyelőre nem kell még közzétenni a határállomás... semmi körülmények között. Még kérdés, hogy mit kívánnak elérni.

Boross Péter: (Mikrofon nélkül) Ha az igaz, hogy egész nehézfegyver szintig voltak illegális horvát fegyvervásárlások, mert erről is szólt a rege, akkor valahol, valamilyen helyen ellenállóképesek, de ami látható ugye, a páncélozott járművekkel, enélkül a jugoszláv hadsereg ilyen egy-két órás...

Antall József: Attól függ, hogy a jugoszláv hadseregen belül mi történik a szlovén és a horvát légénység részéről.

Boross Péter: Azok állítólag Koszovóban vannak.

Antall József: Tito¹⁰⁰³ mégiscsak a Monarchiában volt szakaszvezető, tudja, hogy kell ezt csinálni. Akkor javasolom, hogy ebédeljünk, és utána folytassuk.

Most viszont még egy kérdés, hogy ebben az egész ügyben. Tehát akkor a Bod Péter miniszter úr folytatja ezt a Kormány részéről? Akkor viszont ezt kell, tehát azt folytatni, hogy az IPOSZ¹⁰⁰⁴ és hogy lehet a képviselőt, mert egy új helyzet, hogyha megvan a kormánydöntés, akkor megpróbálni az IPOSZ-t meggyőzni arról, hogy vegyenek részt és hívják őket meg ennek a kuratóriumra.

Szünet

Antall József: A 8. pontot minden hosszabb vita nélkül, de hogy a külügyminiszternek még itt kell lenni hozzá, kérem, hogy vegyük előre a 8-as pontot, és röviden, mert azt hiszem ebben teljes egyetértés van.

Jeszzenszky Géza: Egyetérték azzal, hogy a nap folyamán olyan események történhetnek, reakciók, hogy ráérünk a délután folyamán, tehát az, hogy az estére legyen, vagy ne legyen, vagy milyen legyen, arra térjünk vissza a délután folyamán. Ez készen áll.

Antall József: Az a kérésem, hogy a belügyminiszter úr, honvédelmi államtitkár folyamatosan legyen kapcsolatban az érdekelt szervezetekkel és természetesen a külügyminiszter, hogy lássuk, hogy mi van, szóval most e pillanatban egy olyan nyilatkozat, mint amit a cseh és lengyel találkozón tettek. Mi nekünk minél kevesebbet kell most azt hiszem mondani ebben a Jugoszláv ügyben. Az állásfoglalásnál ott merülhet fel egy kérdés, hogyha kimondják az önállóságukat és megjelenik az első szlovén útlevéllal rendelkező...

Jeszzenszky Géza: Már megjelent.

Antall József: Megjelent? Jó, ez várható volt.

Jeszzenszky Géza: Nem saját útlevéllal, hanem lepecsételt, felülbélyegzett jugoszláv útlevéllal. Még annyit mondanék akkor hozzá, hogy a Horvát Köztársaság és Szlovén Köztársaság képviselője kérte, hogy holnap fogadjam őket, szlovén részről,

¹⁰⁰³ Josip Broz Tito (1892–1980) Az első világháborúban az Osztrák–Magyar Monarchia katonájaként előbb a szerb, majd az orosz fronton teljesített szolgálatot. Itt esett fogságba 1915-ben. 1917-ben önként jelentkezett a Vörös Gárdába. 1928-ban lett az illegális Jugoszláv Kommunista Párt egyik vezéregyénisége. A második világháborúban a kommunista ideológiát követő jugoszláv partizánok főparancsnoka volt. 1945-től haláláig a második Jugoszlávia elnöke volt. 1948-ban szakított a sztálini Szovjetunióval, nem sokkal később az El nem kötelezettek mozgalmának egyik vezetőjeként különutas politikát folytatott a hidegháborús nagyhatalmak között.

¹⁰⁰⁴ AZ IPOSZ (Iparosok Országos Testülete) 1990 áprilisában a KIOSZ (Kisiparosok Országos Szövetsége) megszűnése után alakult meg. Az IPOSZ a magyar kis- és középvállalkozások legnagyobb munkaadói, szakmai és érdekképviselői szövetsége, jelenleg 181 jogilag önálló ipartestület a tagja, mintegy negyvenezer kisvállalkozást képvisel.

Rudi Csacsinovic¹⁰⁰⁵ úr, volt bonni nagykövet, és ők fogják bejelenteni – külön-külön fogadom őket – akkor a nyilatkozatukat. Én ennek a mai nyilatkozatnak a szellemében szándékozom válaszolni, tehát csak egy tudomásul vevő választ adok, tehát ez egy további részletkérdés. Egyetlen szempont mérlegelendő, hogy valamit kell szólnunk. Tehát az, hogy nem siettünk, mások beszéltek, az önmagában is jelzés értékű volt. Az osztrák kormány is nyilatkozott már a kérdésben, tehát...

Antall József: De azt, hogy várakozó álláspontra helyezkednek.

Jeszenszky Géza: Igen, és hát én azt hiszem, hogy akár ennél rövidebbet is mondhatunk, de ugyanakkor, ami ebben benne van, azok mind nagyon lényeges szempontok, és a pillanatnyi állás alapján ez egy teljes mértékben vállalható nyilatkozat, de azt gondolom, hogy a délután folyamán térjünk vissza rá. Tehát estére valamilyen állásfoglalást kell adnunk, mert ez nem tartható, hogy nem adunk.

Antall József: Nyilván a Kormány mai ülése alapján kell valamit nyilatkoznunk, de nem kell, hogy a kormánysszóvivő a napközi nyilatkozatában erre már utaljon. Úgyhogy várjuk meg az utolsó lehetőséget. Nem kerülhető el, hogy a Kormány ülésezett, és nem érinti a Jugoszláv kérdést. Ez az egyike, mi nem lehet, a másik viszont célszerű, hogy ezt minél később tegyük meg, minél több információ birtokában. Tegnap például túldramatizált információk érkeztek az első időszakban, és a közvetlen érintkezéseink ottani magyar kisebbségi szervezetek képviselői is nyugalomról számoltak be, tehát arról, hogy nem történt a magyarokkal kapcsolatban semmi. De már olyan hírek is voltak, mintha történt volna. Tehát azért nem szabad, mindig meg kell várni, hogy az ottaniaknak mi az álláspontja.

Vasárnap módom volt Gödöllőn is találkozni az ottani magyar szervezetnek az egyik vezetőjével, a Vékással, és ő nekik is az az álláspontjuk, hogy nem avatkoznak a szerb–horváth konfliktusba, ez az egyetlen, amit követhetnek. Tehát kívül maradnak ezen a konfliktuson, amíg csak lehet, és mi pedig azt mondtuk, hogy ő nekik kell elsősorban jelezni azt, hogy mi az ő érdekük, mi nem tehetünk itt nagyhangú bátor kijelentéseket, de közben őket üssék agyon és az ő gyerekeiket. Tehát ez nem egy olyan egyszerű kérdés. Viszont ha bármi olyan lépés történik, azt hiszem, amit mi ma megtettünk ebben a kérdésben, az sokkal több, mint amennyit a térség bármelyik országa megtett ezen az úton, a nem kifelé tett lépésekre is hívtuk fel a figyelmet. Tehát ez egy kritikus kérdés. Tessék akkor.

¹⁰⁰⁵ Rudi Čačinović (született Csacsinovic Rezső) (1914–2008) 1933-tól a Jugoszláv Kommunista Párt tagja volt. A második világháborút követően jugoszláv diplomataként tevékenykedett. 1963 és 1973 között Jugoszlávia németországi nagykövete, 1977 és 1981 között spanyol nagykövet volt. Ezt követően előbb Budapesten, majd Buenos Airesben a jugoszláv kereskedelmi képviselőket vezette. Több kötete jelent meg a magyar és a latin-amerikai irodalomról.

Boross Péter: A Határőrség fokozott készségben van, tartalékok vannak készenlétbe helyezve, a menekült befogadásra alkalmas intézmények is abban az állapotban vannak, amit ez a helyzet azért indokol most. Ezen túlmenően az információ viszont az, hogy nyugalom van. Egy szlovén határátkelőhelyen szlovén feliratokra cseréltek ki, de a jugoszláv hadsereghez tartozó határőrség nem csinált belőle különösebb ügyet. Tehát a határ közelében semmiféle mozgás, nagyobb mozgás, felvonulás és így tovább nincs. Érdekes, a határátkelőhely forgalma az tegnap is kb. olyan volt, mint az utóbbi hónapokban, tehát ugye jelentősen lecsökkent, már hónapokkal ezelőtt, de ugyanaz a személyi forgalom, és onnét se jöttek rossz hírek.

A Határőrség parancsnoka egy hónappal ezelőtti megállapodás keretében holnap találkozik Siklóson a határincidenseket kivizsgáló jugoszláv bizottság elnökével, aki a szövetségi kormány Belügyminisztériumának főosztályvezetője és ott sem változtattak időpontot, ugyanúgy megtartják. Tehát egy olyan információ áramlott, ami miatt nem lehet mellőzni a fokozottabb készséget. Ez egyáltalán nem látványos, tehát nincs neki olyan jellege, de nincs e pillanatban talán alapja azoknak a kétség kívül két óránként jelentkező híreknek, amelyeket aztán rendre megcáfoltatnak.

Antall József: Honvédség.

Raffay Ernő: El kell mondanom a tisztelt Kormánynak, miniszterelnök úrnak, hogy tegnapelőtt éjjel 23 óra 28 perckor Jugoszlávia ötödik katonai körzetében a teljes JN, tehát Jugoszláv Néphadsereg¹⁰⁰⁶ összes, mind a három haderőnemét, légierőt, szárazföldi csapatokat és ott a tengerparti erőket is riadókészségbe helyezték, és azóta magasabb fokra emelték. Ez azt jelenti a magyar honvédség számára, hogy óhatatlanul olyan intézkedéseket kell tenni, hogy követhetők legyenek ezek az események. Kifelé nem látszik semmi, természetesen a jugoszláv több mint 600 km-es magyar határszakaszon, de a laktanyákon belül bizonyos intézkedések történtek, arra nézve, hogy bármi eshetőség esetén a hadsereg azt tudja tenni, amire utasítást kap.

¹⁰⁰⁶ A Jugoszláv Néphadsereget 1945. március 1-jén Jugoszláv Hadsereg néven a jugoszláv partizánalakulatok átszervezésével hozták létre. 1951-ben változtatták meg a nevét Jugoszláv Néphadsereg. Megalakításától 1980-ig Josip Broz Tito köztársasági elnök volt a főparancsnoka. Tito halálát követően irányítása a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Népköztársaság elnöki tanácsának a hatáskörébe került. A Jugoszláv Néphadsereg három fegyvernemből – szárazföldi, légi és tengeri erőkből állt. Az ország szétesését követően 1992. május 20-án oszlatták fel, jogutódja a Szerbiából és Montenegróból álló Jugoszláv Szövetségi Köztársaság hadserege lett. Az 1991-ben kitört délszláv konfliktusban a Jugoszláv Néphadsereg élén zömében szerb tisztiek álltak – az utolsó szövetségi honvédelmi miniszter Veljko Kadijević ellen a Hágai Nemzetközi Törvényszék is vádat kívánt emelni, így azt a (nagy)szerb politikai elképzelések gyakorlati megvalósítására használták fel. A szárazföldi haderő létszáma békeidőben mintegy 140 ezer volt, nagyjából 1000, különböző típusú szovjet és második világháborús amerikai tank állt a rendelkezésére. A légierőnél mintegy 32 ezren szolgáltak, ez a fegyvernem nagyjából 400 – zömében szovjet és jugoszláv fejlesztésű – repülőt és 200 helikoptert számlált. A haditengerészet ettől jóval visszafogottabb erőt képviselt.

Antall József: Én úgy gondolom, hogy nem kell kifelé semmiféle drámai látványos lépést tenni, hanem a belügy, a külügy, honvédelem és a nemzetbiztonsági tárca tartsa és a pénzügy pedig hát ahol szükséges a vámórség, stb. számára. De kifelé nem kell többet mutatni, mint amennyi így is megvan. Kaptam ilyen javaslatokat, ezt azért mondom, hogy válságbizottságot állítsunk fel. Semmi ilyet nem kell csinálni. Azért vannak felelős miniszterek ezeknek az ágazatoknak az élén; a Kormány az illetékes minisztereket folyamatosan együttműködésre kéri fel. Én ezt javaslom, hogy ezt fogadjuk el, mint álláspontot. Nem tudom, hogy van-e mondandója Gálszécsy miniszter úrnak?

Gálszécsy András: Tisztelt miniszterelnök, Kormány. Meg tudom csak erősíteni a honvédelmi tárcának az információit. Nem hiszem, hogy drámai eseményekre kellene azonnal számítani. Ha csak egy véletlen lövöldözés vagy valami hasonló ki nem robban.

Antall József: Igen, hát ezt. Azt hiszem, a belgrádi nagykövetet behívták ugye?

Jeszzenszky Géza: A belgrádi követségünket kérték be a szövetségi külügyminiszter helyettese Milán Veres¹⁰⁰⁷ volt budapesti nagykövet, és ebben tájékoztatta a magyar kormányt a jugoszláv kormány tegnapi virradó éjjel hozott határozatáról, ami ugye törvénytelennek tekinti ezeket a lépéseket és az államhatáron gyakorlatilag a jugoszláv néphadsereg ellenőrzését vezeti be, az egész határövezetben. Hangsúlyozta, hogy ezt a tájékoztatást mint szomszédos és baráti országnak adják, úgyhogy most újra barátok lettünk. Úgy látszik, és reményt adott annak, hogy megértéssel fogadják a lépéseket magyar részről, mert mindez a konstruktív, békés megoldást célozza, és összhangban van az EK és az USA magatartásával, amelyek ugye hangsúlyozzák, hogy Jugoszlávia egységét támogatják. Ennyi történt és erre egy olyan választ küldtünk, amiben nyugtázzuk és köszönjük a közlést. Hangsúlyozzuk, hogy aggodalommal figyeljük a helyzet alakulását és nem teszünk semmit, ami a helyzetet bonyolulttá tenné. Hangsúlyozzuk, hogy egyoldalú lépéseket nem tartanánk szerencsésnek, és hangsúlyozzuk a magyar kisebbség helyzetét, jogainak a biztosítását. Tiszteletben tartjuk Jugoszlávia területi integritását. Tehát tulajdonképpen bizonyos fokon megelőlegezve egy várható állásfoglalásunkat, de semmi többet nem mondva, mint amit tavaly, vagy akár februárban mondtunk. És azt még megerősítettük, hogy elvárjuk, vagy kérjük, hogy tájékoztassanak a katonai és egyéb lépésekről, amelyekről tudomásuk van.

Antall József: Úgyhogy akkor azt javaslom, ezt a nap folyamán még megvizsgáljuk, hogy mi van. Van még valakinek?

¹⁰⁰⁷ Az ópazovai szlovák származású Milan Vereš 1986 és 1991 között Jugoszlávia moszkvai nagykövete volt, jelenleg Prágában él.

Jeszenszky Géza: Most még egy kérdés volt: az amerikai külügyminiszternek levélben foglaltuk össze az álláspontunkat és...

Antall József: A mai nap Andrásfalvy miniszter úr van távol, Kálmán Attila államtitkár helyettesíti. Für Lajos a csehszlovák védelmi miniszter fogadása miatt később érkezik, Raffay politikai államtitkár helyettesíti. Kádár Béla napközben fog eltávozni, majd a KGST-ről esetleg két-három szót még kérnék ezzel kapcsolatban tájékoztatást, hogy mi van. Addig Bogár László¹⁰⁰⁸ máris itt van, úgyhogy fogja helyettesíteni. Nagy Ferenc [József] tartózkodik vidéken. Ezek majd a különfélék között lesznek, úgyhogy ennyit szerettem volna bejelenteni. És majd az Érdekegyeztető Tanács üléséről Kiss Gyula¹⁰⁰⁹ fog, ez is különfélék között ugye tájékoztatót adni. Akkor még néhány szót Kádár Béla, mert el kell mennie majd. A KGST-ről röviden.

MKIF Az Antall-kormány kormányülései 1991. június 1–12. o.

¹⁰⁰⁸ Bogár László (1951–) 1988-ban az MDF egyik alapító tagja. 1990. május 24-től a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumának politikai államtitkára. 1998 és 2002 között a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára, az első Orbán-kormány Stratégiai Elemző központjának a vezetője volt.

¹⁰⁰⁹ Kiss Gulya (1954–) 1990 áprilisától az FKGP párt országos főtitkára. 1990 decembere s 1991 júniusa között az FKGP alelnöke volt. 1990. május 23. és 1991. január között tárca nélküli miniszterként a kárpótlási folyamatokat koordinálta, majd 1993. december 12-ig munkaügyi miniszter volt.

167.
1991. szeptember 24.

A Miniszterelnöki Titkárság jelentése Antall József szabadkai munkalátogatásáról

Miniszterelnöki Titkárság

JELENTÉS

Antall József miniszterelnök 1991. szeptember 23-i jugoszláviai munkalátogatásáról

Antall József miniszterelnök korábbi megállapodás alapján 1991. szeptember 3-án Szabadkán munkalátogatás keretében találkozott Ante Marković jugoszláv kormányfővel. A miniszterelnök úr kíséretében a találkozón részt vett Őszi István belgrádi magyar nagykövet, Entz Géza a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára, Marinovich Endre c. [címzetes] államtitkár, kabinetfőnök, Szokai Imre külügyminisztériumi helyettes államtitkár, Hártóné Rózsa Marianna a miniszterelnök személyi titkára, Székely Árpád kormánytanácsos és Varga Imre a Külügyminisztérium jugoszláv referense.

A találkozó kezdetén a két kormányfő mintegy kétórás négyszemközti megbeszélést tartott a szabadkai városházán, amelyen tolmácsok és jegyzőkönyvvezetők voltak jelen.

Ez alatt a kíséretnek ugyancsak a városházán folytattak tárgyalásokat. A négyszemközti találkozó befejezésével a delegációvezetők plenáris formában folytatták tárgyalásaikat. Ezt követően Ante Marković ebédet adott a magyar miniszterelnök és kísérete tiszteletére a Városháza épületében.

A két kormányfő közös sajtóértekezletet tartott. A sajtóértekezlet után Ante Marković és Antall József elbúcsúzott egymástól.

A magyar miniszterelnök látogatást tett a szabadkai katolikus püspöki rezidencián, ahol találkozott Péntes János¹⁰¹⁰ katolikus püspökkel és Hodosy Imre¹⁰¹¹ református püspökkel.

¹⁰¹⁰ Péntes János (1943–) Adán káplán 1968 és 1969 között, a szabadkai Paulinum papnevelő intézetében és gimnáziumában prefektus és hittanár 1969 és 1971 között, majd a szabadkai püspöki iroda jegyzője 1971 és 1972 között. Horgoson adminisztrátor 1972 és 1976 között, plébános (1976–1989), püspöki tanácsos (1980–1989), Szabadka-Újváros esperese (1981–1989) és 1989-től szabadkai megyéspüspök.

¹⁰¹¹ Hodosy Imre (1919–1996) református püspök. Bácsfeketehegyen szolgált 1961 és 1996 között. Előbb zsinati jegyző, majd 1982-től a Jugoszláviai Keresztény Egyház püspöke volt haláláig.

Antall József találkozott a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége Elnökségének több tagjával, élükön Ágoston András elnökkel.

A négyszemközti megbeszélésről külön jelentés készül.

A plenáris tárgyaláson a kölcsönös üdvözlések után a jugoszláv kormányfő örömének adott hangot a felett, hogy a júliusi dubrovniki megállapodásnak megfelelően, ha némi késéssel is, de létrejött a magyar–jugoszláv kormányfői találkozó. A két kormányfő a delegációk számára röviden összefoglalta a négyszemközti megbeszélésen elhangzottakat.

Marković kormányfő kifejezte reményét, hogy a jelenlegi jugoszláviai tűzszünet létrejötte után visszatérhetnek a békés átalakítások, reformok útjára. Az elmúlt évben számottevő haladást értek el a gazdasági rendszerváltozás terén. Beindult a privatizáció, megkezdődött az állam visszavonulása a gazdaságból, és megjelentek a többpártrendszer kezdeményei is. Ezt a folyamatot törte meg a jelenleg is folyó háborúskodás. A megtorpanás és a háborúskodás oka egyértelműen abban keresendő, hogy aktivizálódtak a demokráciaellenes erők. Ante Marković leszögezte, tisztában vannak azzal, hogy bár a piacgazdaság bizonyos ideig számottevően is képes fejlődni a demokrácia nélkül, azonban a demokrácia nem létezhet a magánkezdeményezések kibontakozása nélkül. Ezért is aktivizálódnak jelenleg a demokrácia ellenségei. Ennek megnyilvánulási formája a nacionalizmus. A Jugoszláviában kialakult válságból a kiutat szövetségi kormány a probléma nemzetközisítésében látja. Ezért is fogadták el az Európai Közösségek közvetítését.

A szeptember 1-én megszületett tűzszüneti megállapodás létrehozása után a szövetségi kormány hármast kíván megvalósítani, a béke helyreállítását, a pótlólag mozgósított fegyveres erők, valamint | irreguláris katonai egységek leszerelését, a Jugoszlávia jövőjéről, folytatandó belső párbeszéd megújítását, és az ország működőképességének fenntartását. Ez utóbbi megvalósítására vonatkozóan a szövetségi kormánynak megvannak a pontos elképzelései. Leszögezte, hogy a külső és belső határok a szövetségi kormány felfogása szerint nem változtathatók meg erőszakos úton, azt egyébként legyetlen egy nemzetközi tényező sem fogadná el. A belső határok megváltoztatása törvénytörően háborúskodáshoz vezetne.

A jugoszláv kormányfő szólt az állampolgári jogegyenlőségről. Természetesnek tartja, hogy minden jugoszláv állampolgár, beleértve a kisebbségeket is, azonos jogokat élvezzen. Vallja, hogy valamennyit nemzetnek elidegeníthetetlen joga van az önrendelkezésre. A tárgyalásos úton rendezett köztársasági szuverenitás mellett valamennyi népcsoportnak, a kisebbségeknek is joguk van az autonómiára, amennyiben ezt igénylik.

Ante Marković hivatalos jugoszláviai látogatásra hívta meg Antall József miniszterelnököt. A magyar miniszterelnök a meghívást köszönettel elfogadta. Hangsú-

lyozta, hogy szívesen megy Belgrádba, amint arra a feltételek megérették. Bízunk abban, hogy ez minél hamarabb bekövetkezik.

A magyar kormányfő hangsúlyozta Magyarország érdekelttségét Jugoszlávia és általában térségünk stabilitásában. E stabilitásra szükség van a gazdasági reformok megvalósítása érdekében. Ha ez a stabilitás hiányzik, nem szerezhetjük meg a külföldi beruházók bizalmát. Ez vonatkozik egyrészt térségünkre, hiszen Nyugat-Európából, az USA-ból, vagy Japánból nézve országaink kis térséget képeznek. Ezért Magyarországnak is elemi érdeke, hogy a válság ne húzódjon tovább. A Magyar Köztársaság kormánya a Helsinki Záróokmány és a Párizsi Charta elvei alapján elítél minden erőszakos kísérletet, amely a külső vagy belső határok megváltoztatására irányul. A magyar kormányfő kérte partnerét, hogy minden magyar hivatalos megnyilatkozást ezen elvi politika kereteiben ítéljenek meg.

A magyar kormány elismeri minden nemzet önrendelkezési jogát. Ezen az alapon létesített a Magyar Köztársaság diplomáciai kapcsolatokat szeptember 2-án a három balti állammal. A népek önrendelkezési joga a Jugoszláviában élő nemzetektől sem tagadható meg. A magyar kormány tisztában van azzal, hogy Jugoszláviában a különböző népek és népcsoportok keveredve élnek. Ezért az önrendelkezési joghoz szervesen kapcsolódik a nemzeti kisebbségek személyi autonómiája, és ezen keresztül a lokális autonómia kérdése. A magyar kormányt hazájában is ezek az elvek vezérik, ezt figyelembe kívánja venni az új választójogi törvény megalkotásakor. A magyar kormányfő ezzel összefüggésben idézett a *Vidovdan*¹⁰¹² szerb folyóirat egy több mint száz évvel ezelőtt megjelent cikkéből: „Tévednek a magyarok, ha azt hiszik, hogy más nemzetek nem értik a polgári és a nemzeti egyenjogúság közötti különbséget és ezen meg tudják fogni a többi nemzetiséget. Nemzeti egyenjogúság nélkül nem lehet béke Magyarországon.” A szerb újságíró akkoriban ezt a figyelmeztetést a magyaroknak címezte. Bár más előjellel, de a figyelmeztetés ma is aktuális. Tehát a polgári és a nemzeti egyenjogúságot együttesen kell kezelni.

A magyar miniszterelnök újólá hangsúlyozva érdekeltségünket a jugoszláviai stabilitásban, békés állapotokban, a demokrácia kibontakozásában és a piacgazdaság megteremtésében fontosnak nevezte kétoldalú kapcsolataink ápolását. Ezért a magyar fél lezártnak tekint minden olyan problémát (fegyverszállítási ügy¹⁰¹³, légtérsér-

¹⁰¹² A *Vidovdan* című újság 1922 júliusától 1929 októberéig jelent meg Újvidéken Dobroslav Jevđević (1895–1962) későbbi csetnikvezér szerkesztése alatt. A lap az integratív jugoszlavizmusért síkra szálló Demokrata Párt Svetozar Pribičevićhez (1875–1936) köthető szárnyához tartozott, az ORJUNA nevű terrorszervezet hivatalos sajtóorgánuma volt. A lapban rendszeresen a magyar és a német kisebbség ellen uszító publicisztikák jelentek meg.

¹⁰¹³ 1990 második felében a függetlenségre törekvő horvát vezetés megkezdte saját fegyveres erőinek a létrehozását. Martin Spegelj későbbi horvát honvédelmi miniszter előtt az Amerikai Egyesült

tés), amelyek a közelmúltban esetlegesen rontották a két ország viszonyát. Antall József méltatta a közte és a jugoszláv kormányfő között kialakult személyes kapcsolatokat, amelyek könnyebbé teszik az együttes gondolkodást és az esetleges közös fellépést. A magyar kormány eddig is és ez után is támogatja a jugoszláv szövetségi kormány erőfeszítéseit, hogy a kialakult válságot nemzetközisítsék. A magyar kormány ezért is támogatja az Európai Közösségek békés megoldásra irányuló erőfeszítéseit. A magyar miniszterelnök szükségesnek tartotta, hogy a jugoszláviai államszövetség gondolatát a válságban részes minden fél fogadja el. Ez nem lehet ellentmondásban a köztársaságok szuverenitásával.

Antall József rámutatott arra, amennyiben a tűzszünet – a béke megteremtése felé tett első lépés – eredményesen megvalósul, akkor mindenki fel fogja ismerni a Marković-kormány katalizátor szerepét. A magyar kormány töretlen szándéka a gazdasági kapcsolatok bővítése. Amennyiben a jelenlegi válság legnehezebb pillanatain túl lesznek, akkor készek vagyunk tárgyalni mind szövetségi, mind köztársasági szinten az árucere-forgalom és a gazdasági kapcsolatok egészének kérdéseiről.

A magyar kormány eddig is és ez után is minden jugoszláviai tényezőt arra fog biztatni, hogy a válságra békés, tárgyalásos úton keressék a megoldást. Magyarország saját kisebbsége miatt is rendkívül érdekelt ebben. Külön problémát jelent a magyar kormány számára a menekültek kérdése. Tartani fogjuk magunkat a menekültekről rendelkező 1951. évi Genfi Konvencióhoz. Ez nyilvánvalóan pótlólagos nehézségeket okoz Magyarországnak, de készek vagyunk erre az áldozatra. Érdekelték vagyunk abban a fentiekén túlmenően humanitárius okokból is, hogy a menekültek mielőbb visszatérhessenek lakóhelyükre. A magyar kormányfő ehhez kérte partnere segítségét. A válság rendezése után szükségszerű gazdasági újjáépítés minden nehézség ellenére könnyebben meg fog valósulni, mint az, hogy az emberekben keletkezett gyűlölet falait le tudják bontani.

A magyar kormányfő hangsúlyozta, hogy a szövetségi kormány presztízse is nyilvánvalóan megnövekedne mind az ország határain belül, mind azon kívül, ha garantálni tudná a tűzszünet eredményes végrehajtását. Magyarország ebben érdekelt, ezen az alapon tárgyal valamennyi partnerével, így a horvátokkal és a szlovénekekkel is. A magyar kormány a szovjet puccs idején is felhívta a világ figyelmét, nem szabad megengedni, hogy a szovjet puccs háttérbe szorítsa a jugoszláviai válság békés rendezésének szükségességét.

Ante Marković reagálva a magyar kormányfő által kifejtettekre, elmondta, hogy már két évvel ezelőtti kormányfői kijelölésekor nyilvánosan szólt a szocializmus vál-

Államokban, Argentínában, Kanadában, majd Budapesten tárgyalt. Magyar részről a tárgyalásokat a Technika Külkereskedelmi vállalat, míg horvát oldalról az Astra nevű cég folytatta.

ságáról. Megjövendölte azt is, hogy a szükségszerű változások helyenként drámai módon fognak végbemenni. Ezért már akkor heves támadások érték a konzervatív erők részéről. A jelenlegi helyzetben a válságból való kivezető út megtalálásához bölcsességre, türelemre, párbeszédre, józanságra van szükség. Egyetértését fejezte ki azzal, hogy Jugoszlávia mind belső, mind külső határai sérthetetlenek.

A jugoszláv kormányfő ezt követően részletesen szölt kormánya korábbi gazdaságpolitikai erőfeszítéseiről és az esetlegesen önállósuló köztársaságok potenciálisan jelentkező gazdasági gondjairól. Ezzel jó, ha a köztársaságok kormányai is tisztában vannak, hiszen még a fejlett Szlovénia is termékei 40%-át a jugoszláv belső piacon tudja eladni. Egy hónappal ezelőtt alkalma volt találkozni Jelcin orosz elnökkel, akinek kifejtette, hogy Jugoszláviában nem arról van szó, hogy a hatalmat, beleértve a gazdaságit is, a köztársaságok vagy a szövetség gyakorolja. Sokkal inkább arról van szó, hogy a tulajdonosok, a termelési eszközök kezelői minél hatékonyabban tudják működtetni a rájuk bízott javakat. Éppen ezért a szövetségi kormánynak csak makroökonómiai szinten kell irányítania a folyamatokat. Ha nem erre törekednének, akkor történelmi hibát követnének el.

A jugoszláv kormányfő egyetértett Antall József azon megállapításával, hogy a kétoldalú kapcsolatokban eddig vitatottnak tekintett kérdéseket zárjuk le. Egyetértett azzal is, hogy meg kell oldanunk a menekültkérdést. A jugoszláv szövetségi kormány szeptember 2-i ülésén tárgyalt erről a kérdéstről, és sajnálattal kellett megállapítaniuk, hogy az ország határain kívül, illetve belül mintegy 150 ezren voltak kénytelenek elhagyni lakóhelyüket. A menekültek nemzetiségi összetételét tekintve első helyen a szerbek, utánuk pedig a horvátok következnek. Kijelentette, hogy a nehézségek ellenére a költségvetésből külön keretet biztosítanak a menekültkérdés megoldására. Egyetértett továbbá azzal, hogy szükség van a hadsereg feletti politikai ellenőrzésre is. Ez az ellenőrzés vonatkozik az egyéb fegyveres erőkre is. Hangsúlyozta Jugoszlávia érdekeltségét abban, hogy Magyarországgal minél szorosabb együttműködést valósítson meg az Európába való integrálódás elősegítése érdekében. Ugyanígy javasolta az együttműködés elmélyítését a Hexagonále¹⁰¹⁴ szervezeté-

¹⁰¹⁴ A Duna–Adria földrajzi vonal mentén fekvő országok közösségének az együttműködését az 1978-ban alakult Alpok–Adria együttműködés ihlette. Ausztria, Jugoszlávia, Olaszország és Magyarország külügyminiszterei olasz kezdeményezésre 1989. november 11–12-én Budapesten a kulturális és történelmi hagyományok mentén és a nemzeti kisebbségek híd szerepére támaszkodva megállapodtak a jószomszédi kapcsolatok, valamint az államok egymás közötti együttműködésének az elmélyítéséről, amihez 1990. május 28-án Csehszlovákia is csatlakozott. A formálódó szervezet első csúcstalálkozóját 1990. július 31-augusztus 1-jén tartották Velencében, s ekkor honosodott meg a görög-latin eredetű pentagonalis (ötszögletű) olasz megfelelője, a Pentagonale név. A tagság feltételévé ekkor tették azt, hogy a csatlakozni kívánó országban szabadon választott parlament gyakorolja a törvényhozó hatalmat, biztosítsák az emberi jogokat, és ismerjék el a nemzeti kisebbsé-

ben. Erre jó lehetőséget kínál az, hogy a szervezet koordinátora az elkövetkező egy évben Jugoszlávia. Hangsúlyozta, hogy a magyar kormányfővel kialakult személyes kapcsolatait garanciának tekinti a sikeres együttműködésre.

A magyar miniszterelnök befejezésül eredményesnek értékelte a tárgyalásokat, s újólag megerősítette a Jugoszláviával kapcsolatos magyar külpolitika elvi tételeit.

Budapest, 1991. szeptember 24.

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 33. d.

ségek jogait. A tömörülés földrajzilag zárt, de rugalmasan viszonyul a más országokkal folytatandó együttműködéshez. 1991. július 26–27-én, a Dubrovnikban tartott második csúcsértekezleten Lengyelország lett a szervezet hatodik tagja, amikor a Pentagonale elnevezés Hexagonaléra változott. A tömörülés jelenlegi nevét – Közép-európai Kezdeményezés – 1992-ben vette fel. Jugoszlávia tagságát felfüggesztették, és helyette a jugoszláv utódállamok közül Horvátország, Szlovénia és Bosznia-Hercegovina csatlakozott a szervezethez. 1993-ban a szervezet létszáma Csehország és Szlovákia különválása miatt, illetve Macedónia csatlakozásával ismét bővült. 1996-ban Albánia, Bulgária, Fehéroroszország, Moldova, Románia, Ukrajna is kérte a felvételét, majd 2000-ben Szerbiából és Montenegróból álló Jugoszláv Szövetségi Köztársaság is elnyerte a felvételt. 2006-tól – Szerbia és Montenegró különválásától – összesen 18 tagja van. A KEK fő célja a regionális együttműködés erősítése, az európai integráció elősegítése, az EU-n kívüli tagállamok uniós csatlakozási folyamatának támogatása. Ennek megfelelően különböző projektekkal támogatja a térség országaiban a piacgazdaság kiépítését, illetve a regionális infrastruktúra fejlesztését. Vö. SÁRINGER 2015. 537–565.

168.
1991. november 7.

Torma József isztambuli főkonzul összefoglalója Magyarország
és a Balkán-félsziget államainak kapcsolatairól

A Magyar Köztársaság Főkonzulátusa
Consulate General of the Republic of Hungary
Isztambul

44/SZT/1991

Külügyminisztérium
IV. Területi Főosztály
Budapest

Szigorúan titkos!
Isztambul, 1991. november 7.
Készült 3 példányban
Központ 2 példány
Saját 1 példány

Tárgy: Javaslat Balkán – politikánk alakítására

A tárgyra vonatkozó másutas táviratra hivatkozva az Isztambulban hozzáférhető források alapján a kérdésekre a következőkben válaszolok.

Általános helyzet

A Balkánon nincs három olyan ország, amelynek érdekei teljes mértékben egybeesnének. Bármelyik két ország jut egyezsége – kompromisszumok útján – valamilyen kérdésben, már nem találunk olyan harmadik országot, amely ezt az egyezséget fönntartás nélkül támogatná. Következésképpen megoldást csak komplex rendezés hozhatna, addig viszont csak lavírozgatás lehetséges. A komplex megoldásra bizonyos reményt a Fekete-tengeri Együttműködés csillanthat meg.

Magyarország helyzete

Magyarország – mivel nem a Balkánon, hanem földrajzilag a Balkán külső peremén, kulturálisan pedig a Balkánon kívül fekszik – sokkal több kérdésben talál a partne-

rekkel közös pontot, mint a közvetlenül érdekeltek. A Balkánon egyértelműen szövetségesünk lehet Törökország, Albánia és Bulgária.

Magyarország és Albánia

Az egyetlen balkáni ország, amellyel a nemzetiségi politikában fönntartások nélkül meg tudunk egyezni. Hangsúlyoznunk kell az albániai demokratikus átalakítások szükségességét, a szimpátiát és érdekközösséget, a jugoszláviai válság megoldásában a népek önrendelkezési jogát, a belső határok sérthetetlenségét, a demokratikus önkormányzati rendszer jelentőségét. A teljesen vegyes lakossági térségekben – Szlovénia, Horvátország szerbek lakta része, Makedónia, Vajdaság, Erdély – csak az önkormányzati rendszer demokratizálása hozhat megoldást.

Magyarország és Törökország

Törökország az egyetlen balkáni ország, amely magabiztos és markáns külpolitikát folytat. Nem vesztegeti idejét addig sem, amíg bejut az Európai Közösségbe. Jelenlegi célja az, hogy a Fekete-tenger térségében a lehető legnagyobb befolyásra tegyen szert (a neokolonializmus egyes jegyeivel). Ugyanakkor a török–román kapcsolatok számunkra nyugtalanítók is. Politikai megfontolásokból nemzetiségi kérdés tekintetében mindkét fél szemérmes hallgatásra és szemérmetlen mellébeszélésre ragadtatja magát. Ezért Törökország esetében a nemzetiségi kérdéseket egyelőre kerülnünk érdemes, hangsúlyoznunk kell viszont a kölcsönös szimpátiát, és nagyon aktív kétoldalú kapcsolatokkal kell a román–török kapcsolatot ellensúlyoznunk.

Magyarország és Bulgária

Bulgária tőlünk eltérő nézeteket vall nemzetiségi kérdésekben. Nem támogatják például a pártok nemzetiségi alapon történő szerveződését. Pedig csak az önrendelkezési jogok következetes alkalmazása hozhat megoldást a Bulgária számára érzékeny makedóniai és a bulgáriai török kérdésben is. Bulgária elzártsága is csak Törökország felé közeledéssel oldódhat majd föl, ez pedig kompromisszumokat kíván tőlük.

Magyarország és Románia

Eddigi politikánkon nem kell változtatnunk. Nyugalmunk és az erdélyi magyarság méltóságteljes magatartása habzó szájú, tehetetlen dühbe hajszol egyes román politikusokat, és a demokratikus tényezők erősödésének kedvez. A román politika ellensúlyozására (is) rendkívül fontos, hogy:

Ukrajnát teljes értékű jogokkal rendelkező szuverén államként kezeljük, pártközi és egyéb alacsonyabb szintű kapcsolatokat alakítsunk ki a moldáviai gagauzokkal;

a török tőke számára a könnyű, de bizonytalan nyereséggel járó romániai befektetéseket komoly, garantált magyar befektetési lehetőséggel ellensúlyozzuk.

Magyarország és Görögország

Korrekt, kiegyensúlyozott politikát kell folytatnunk. Kerülnünk kell a Törökországgal, Albániával és Jugoszláviával kapcsolatos ellentéteikbe való belebonyolódást.

Magyarország és Jugoszlávia

Olyan államalakulatnak kell tekintenünk, amely az ott élő népek kinyilvánított akaratára szerint már meg is szűnt, de az úgynevezett belső határoknak kiindulópontot kell jelenteniük a békés rendezés során. Így nyolc egységből kell kiindulni, biztosítva bármelyik kiszakadásának lehetőségét. Mivel soknemzetiségű, ilyen szempontból erősen tagolt területről van szó, a kiváló országok egyikében sem lehetséges egységes nemzeti állam létrehozása. (Erre legföljebb a Vajdaság és Koszovó nélküli Szerbia lenne alkalmas.) Mivel az egész volt Jugoszlávia nemzetközi asszisztálás mellett mesterségesen létrehozott alakulat volt, felbomlásánál és a kiváló alakulatok demokratikus újrászervezésénél is nemzetközi ellenőrzés szükséges, amely már nem lesz olyan diktátum, mint létrejöttkor, hanem éppen a multilaterális európai szerződésekben meghatározott elvek érvényesülését garantálja.

A Fekete-tengeri Együttműködés

A Fekete-tengeri Együttműködés a balkáni térség egyesítésére is irányuló török elképzelés. Törökország az Európai Közösség felé igyekszik, de gazdasági, földrajzi, kulturális okok – a kurd-kérdés és az emberi jogok megoldatlansága miatt – politikai különbség választja el attól. Ugyanakkor Törökország gazdaságilag már jóval a térség fölé emelkedett, és működőképes tőkekiviteltre is képes. A Fekete-tengeri térséggel Törökország egy viszonylag elmaradott térségre kívánja kiterjeszteni befolyását, de attól nem kell tartania, hogy ez lassítja az Európai Közösség felé közeledését, ugyanis a Fekete-tengeri Együttműködésben már résztvevők közül az Európai Közösség tagja Görögország, társult tagja Törökország. Törökország számára – bár soknemzetiségű ország – igazi gondot csak a kurdok jelentenek, de ez a kérdés is néhány éven belül meg fog oldódni a kulturális autonómia alapján. Az új koalíciós kormány megalakulásával az emberi jogok területén is előrelépés remélhető. Így Törökország nem csak gazdaságilag, hanem politikailag is fejlett és egyre szalonképesebb tagja lesz a balkáni térségnek. A fekete-tengeri együttműködés – Görögország kivételével – valamennyi tagja számára létérdek a török gazdasághoz való alkalmazkodás. Törökország számára – dédelgetett álmának megvalósításához – Magyarország belépése nagy örömet jelentene. A magyar gazdaság és politikai élet

nagy tekintélynek örvend Törökországban és Bulgáriában, nem beszélve mindkét nép hagyományos szimpátiájáról. A görögök belépését Törökország ellenében egyébként a bolgárok érték el. Magyarország számára is lehetséges Bulgária támogatása akár a románokkal szemben is. De a románok is szívesen kacsingatnának a Hekszagonále felé, ezért ők is elfogadhatónak tartanák belépésünket, ami valószínűleg Görögországnak sem lehet ellenére. Belépésünket tehát szinte mindenki támogatná vagy támogathatja. Belépésünket azonban mégsem szabad elhamarkodnunk. Nekünk elsősorban politikai érdekünk fűződik a belépéshez, tehát politikai feltételeket kell szabnunk. Magyarországnak megfelelő feltételekhez szabott belépésével puhítható a román politika; a jelenlegi szerb rendszer is elszigetelődne; Magyarország közelebb kerülne Törökországhoz; növelné a térség szemében meglevő tekintélyünket; torzítaná az acsarkodók kedélyeit. Gazdasági hatását azonban ugyancsak fontolóra kell vennünk (előnyös vagy hátrányos?). A megfigyelő státusz lenne egyelőre a legalkalmasabb számunkra.

*Dr. Torma József*¹⁰¹⁵
főkonzul

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 2. d.

¹⁰¹⁵ Kézírással. Torma József (1943–2000) 1991 és 1992 között Isztambulban főkonzul, majd az ankarai nagykövetség tanácsosa. 1994 és 1997 között nagykövet Almatiban.

169.
1991. november 13.

Jeszenszky Géza és Alexander Arnot, budapesti német nagykövet
megbeszélése Szlovénia és Horvátország függetlenségének
elismeréséről

Külügyminisztérium
Jeszenszky Géza

5192/Je
002196/5
2487/KT

Szigorúan titkos!
Készült: 8 példányban
Kapja: Katona T.
Somogyi F.
Szokai I.
Peisch S.
Szócs F.
Zágráb
Belgrád
Bonn
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: A budapesti német nagykövet látogatása

1991. november 13-án 12.00 órakor kérésére fogadtam a budapesti német nagykövetet¹⁰¹⁶, aki elérkezettnek tartotta az időt, hogy hivatalosan is tájékoztasson arról a végleges döntésről, miszerint Németország elismeri Szlovénia és Horvátország függetlenségét. Ennek várható időpontjaként a december 10-ét követő 1–2 napot

¹⁰¹⁶ Alexander Arnot (1931–) volt előbb a Németországi Szövetségi Köztársaság, majd Németország nagykövete Magyarországon 1989 és 1993 között.

jelölte meg. Az addig hátralévő időben támogatást, illetve társakat kívánnak szerezni az elismeréshez.

A döntéssel eddig azért vártak, mert Szerbiának is meg akarták adni a lehetőséget, hogy magáévá tegye az Európai Közösség elképzeléseit. Ma már nyilvánvaló, hogy ez nem történt meg. Következésképpen Németország – ha nem találna partnereket – egyedül is kész elismerni a két köztársaságot. Az elismerés előfeltétele Lord Carrington¹⁰¹⁷ tervének Horvátország és Szlovénia részéről történő elfogadása, különös tekintettel, a kisebbségekkel foglalkozó részekre.

A nagykövet hasznosnak tartaná, ha Magyarország a kisebbségek ügyében továbbra is nyomást gyakorolna mindkét köztársaságra. Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy elejét vegyük Horvátországban bármiféle szerbellenes bosszúnak, a lakosság elűzésének. Magának Horvátországnak sem lehet érdeke, hogy a világ szemében negatív kép alakuljon ki róla.

Válaszomban elsősorban az utóbbi kérdésre tértem ki. Kifejtettem, hogy mi ugyancsak fontosnak tartjuk a nemzetiségek sorsának garantálását az utódállamokban. Ez nem csak a Jugoszláviában élő magyarokra vonatkozik, hanem elvi kisebbségi politikánkból következően minden etnikumra. Mi is igen fontosnak tartjuk, hogy a horvátok győzzék meg a világot és a szerbeket arról, hogy nem szerb-ellenesek, és nem usztasák. Eddigi találkozóinkon is ilyen szellemben beszéltünk. Mintaként javasoltuk például a magyar–ukrán szerződés szövegét.

Budapest, 1991. november 13.

*Jeszenszky Géza*¹⁰¹⁸

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 33. d.

¹⁰¹⁷ Peter Carrington (1919–) brit konzervatív politikus. 1963. október 20. és 1964. október 16. között a Felsőház elnöke. 1970. június 20. és 1974. január 8. között brit honvédelmi miniszter, ezt követően 1974. január 8. és 1974. március 4. között energetikai miniszter volt. 1979. május 4. és 1982. április 5. között Nagy-Britannia külügyminisztere, ezt követően 1984. június 25. és 1988. július 1. között a NATO főtitkára volt.

¹⁰¹⁸ Kézirással.

170.
1991. november 22.

Szokai Imre külügyminisztériumi helyettes államtitkár javaslatai
a Jugoszlávia felbomlásával kapcsolatos magyar diplomáciai
lépések megtételére

Külügyminisztérium
Szokai Imre

3502/Szo
5352/Je

Szigorúan titkos!

FELJEGYZÉS

Tárgy: Magyar lépések délszláv relációban

A szövetségi parlament november 21-én nem döntött Marković kormányfő visszahívásáról, ami nem jelenti azt, hogy a szerb blokk lemondott volna erről a szándékáról, a csütörtöki ülésen – véleményem szerint – „törvényes” feltételeket akartak teremteni a döntéshez, amelyre – a jelenlegi tendenciákat figyelembe véve – várhatóan a jövő héten sor kerül.

November 26-ig készüljön hivatalos magyar állásfoglalás, amelyet az események alakulásának függvényében közzétehetünk.

Miniszterelnök úr nevében készüljön egy személyes levél, amelyben a jó személyes kapcsolatok méltatása mellett összefoglalnánk a délszláv népekkel kapcsolatos magyar törekvések fő elemeit.

Öszi István nagykövetet november 26-ig „konzultációra” rendeljük haza. Visszaküldéséről, illetve a belgrádi magyar nagykövetségről a november 27-i szövetségi parlamenti döntéstől függően szülessék döntés.

Az illetékes főosztályok készítsék el azokat a dokumentumokat, amelyek megszüntetik a nagykövetség akkreditálását a JSZSZK-ban és a belgrádi nagykövetet a Szerb Köztársaságba akkreditálja.

Mindezzel párhuzamosan:

Kezdeményezzük a köztársasági elnöknel Bagi Gábor zágrábi főkonzul kinevezését rk. [rendkívüli][és meghatalmazott nagykövetté. (Ez jelenleg nem érintené a főkonzulátus státuszát.)

Indítsuk el Juhász György¹⁰¹⁹ rk. [rendkívüli] és meghatalmazott nagyköveti kinevezését, a ljubljanoi nagykövetség élére. (Juhász György több nyelvet beszél – köztük szlovénül –, korábban Ljubljánában volt lektor, jó személyes kapcsolatokkal rendelkezik az új szlovén vezetésben, és a szlovén politikát alakító értelmiségiek között.)

Készüljenek el a magyar–szlovén diplomáciai kapcsolatok felvételének dokumentumai.

Miniszter úr a legközelebbi kormányülésen vesse fel: a zágrábi magyar kereskedelmi kirendeltség megtartása mellett kereskedelmi tanácsosunk átmeneti időre költözzön át Ljubljánába, valamint Szarajevóban a legrövidebb időn belül (lehetőleg még ez évben) nyissunk kereskedelmi képviselőt.

Budapest, 1991. november 22.

*Szokai Imre*¹⁰²⁰

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 33. d.

¹⁰¹⁹ Juhász György (1954–2017) az Újvidéki Egyetem magyarországi posztgraduális ösztöndíjasa volt 1977 és 1979 között, majd a Ljubljanoi Egyetem összehasonlító nyelvészeti és orientalisztikai tanszékének első magyarországi vendégoktatója, a magyar lektorátus alapítója 1981 és 1988 között. 1990-es évek elején a Magyarok Világszövetségének munkatársa volt. Később az eszéki Strossmayer Egyetem idegennyelvi tanszékének vendégprofesszora (2004–2009) és közreműködött a magyar nyelv és irodalom tanszék létrehozásában.

¹⁰²⁰ Kézirással.

171.
1991. december 11.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának
összefoglalója a délszláv válságról

Külügyminisztérium
IV. Területi Főosztály
002196/24

Szigorúan titkos!
Érvényes: Visszavonásig!
Készült: 3 példányban
Kapja:
Miniszterelnöki H. [Hivatal]
Jeszenszky G.
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Háttéranyag Antall József miniszterelnök úr brüsszeli megbeszéléseihez
(Jugoszlávia)

1991. december 9-én prágai és varsói nagykövetünk megbeszélést folytatott a Cseh-Szlovák Köztársaság és Lengyelország külügyminiszterével és ismertette azon javaslatunkat, hogy a jugoszláv köztársaságok elismerése kérdésében folytassunk háromoldalú egyeztetést, illetve lehetőség szerint egyidejűleg tegyük meg az elismerést. Mindkét partner kedvezően reagált, készek a részletek megvitatására. Ugyancsak javaslatuk, hogy a két ország küldjön 5–10 fős katonai megfigyelő csoportot a magyar–jugoszláv határ magyar oldalára. A lengyel fél ezzel kapcsolatban további katonadiplomáciai egyeztetést tart szükségesnek, míg a csehszlovák fél tartózkodó magatartást tanúsít. Dienstbier külügyminiszter indítványozta, hogy a társulási szerződés aláírása alkalmából Brüsszelben tartózkodó felek tartsanak háromoldalú megbeszélést közös álláspont kialakítása céljából.

II.

A jugoszláviai helyzettel kapcsolatban az alábbiak kifejtését javasoljuk:

A jugoszláv köztársaságok jelenlegi státuszának megőrzésével nincs esélye a konfliktus olyan, békés és tárgyalásos rendezésének, amelynek alapját a népek önrendelkezési jogának tiszteletben tartása képezné, s garantálná az emberi jogok, valamint a nemzeti kisebbségek jogainak maradéktalan érvényesülését.

A területszerző háború folytatódik, a Jugoszláv Néphadsereg új offenzívát készít elő. Az ENSZ békefenntartó erőkkel kapcsolatos tárgyalásokat a szerb vezetés időnyerésre, törekvései leplezésére használja fel. Kevés az esélye annak, hogy Szerbia elfogadja a JNA által elfoglalt területek ellenőrzésének átadását az ENSZ békefenntartó erőinek.

1. Úgy véljük, hogy eljött az ideje mindazon köztársaságok elismerésének, amelyek erre vonatkozó óhajukat demokratikus módon kinyilvánították, vagy azt megteszik.

Az elismerés demonstrálná Szerbia előtt, hogy a nemzetközi közösség számára elfogadhatatlanok az erőszakkal szerzett pozíciók.

Az elismerés kedvező hatást gyakorolhat a konfliktus békés rendezése mellett elkötelezett szerbiai erők helyzetének alakulására.

Rendkívül fontos, hogy az elismeréssel egyidejűleg megakadályozzuk, hogy az esetlegesen el nem ismert köztársaságok szerb fennhatóság alá kerüljenek, mert az újabb súlyos konfliktusokhoz vezethet.

Konkrét lépésekben egyértelműen kifejezésre kell jutni annak, hogy a nemzetközi közösség nem fogadja el Jugoszlávia egyoldalú döntésen nyugvó utódlását. Az államutódlás kérdéseit csak további tárgyalások útján lehet rendezni (a hágai Jugoszlávia-konferencia folytatása a Lord Carrington által elkészített átfogó rendezési terv alapján, a nemzeti kisebbségek képviselőinek részvételével; fontos szerepet játszhat a nemzetközi döntőbírótság).

2. A szerbiai nemzeti kisebbségek helyzete romlik, jogaikat egyre nagyobb mértékben korlátozzák, velük szemben növekvő intolerancia nyilvánul meg. A háborús mozgósítások, a vegyes lakosságú területek etnikai összetételének erőszakos megváltoztatása a nemzeti kisebbségeket létükben fenyegetik. (Hívjuk fel a figyelmet az újvidéki sortűz 50. évfordulójára időzített atrocitások veszélyére.) A kisebbségek ellenzik a háborút és számítanak a nemzetközi közösség védelmére és támogatására, létbiztonságuk garantálására, jogaiknak a rendezés során történő biztosítására. A VMDK¹⁰²¹ felelős és előremutató javaslatokat terjesztett a hágai Jugoszlávia-kon-

¹⁰²¹ A kelet-közép-európai átalakulások során a délvidéki/vajdasági magyarok első politikai érdekérvényesítő szervezete, a VMDK – Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége hosszas előszer-

ferencia elé. Szükség volna az EBEÉ államai által szorgalmazott tényfeltáró misszió késlekedés nélküli kiküldésére a jugoszláviai emberi és kisebbségi jogi helyzet megvizsgálása céljából. (Arról az EBEÉ Vezető Tisztviselők Bizottsága október 22-i ülésén hozott döntést, de a misszió kiküldésére még nem került sor.) Különösen fontos, hogy a misszió felkeresse a vegyes lakosságú területeket, beleértve a Vajdaságot, Baranyát, Kelet-Szlavóniát és Nyugat-Szerémséget.

3. Ha az ENSZ békefenntartó erőket küld a jelenleg megszállt területekre, az elűzött lakosság visszatérte után, katonaszerű autonómiák révén a jelenlegi köztársasági határokon belül valósulhatna meg a békés rendezés. Meg lehetne kísérelni annak elfogadtatását, hogy e területeken az ENSZ-erők stabilizálják a viszonyokat, majd meghatározott időn belül népszavazásra kerüljön sor. Szorgalmazzuk, hogy az ENSZ-erők a Vajdaságban és a magyar–jugoszláv határ térségében is telepítésre kerüljenek. (Pierre Joxe kért tájékoztatást az ENSZ-erők telepítésével foglalkozó francia vezérkari ad hoc bizottság számára a jugoszláviai magyarság e kérdéssel kapcsolatos érdekeiről. A napokban francia részről kezdeményezték, hogy a VMDK képviselői Párizsban személyesen tájékoztassák a francia kormánytisztviselőket a magyarság helyzetéről, törekvéseiről.)

4. Indokolt a fegyverembargó betartásának ellenőrzése Jugoszlávia valamennyi határán és a Jugoszláviával szomszédos országokat övező tengereken.

5. A szelektív gazdasági és más szankciók kiterjesztése elősegítheti a béke érdekében való együttműködési készség növekedését.

Budapest, 1991. december 11.

*Aláírás*¹⁰²²

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 33. d.

vezés után 1990. március 31-én Doroszlón alakult meg. Első elnöke Ágoston András volt. A VMDK alapszabályában sikraszállt az egyéni és kollektív emberi jogokért, a nemzeti egyenjogúságért, a nemzeti önazonosság érvényesítéséért, de fontos célkitűzései között szerepelt többek között a délvidéki magyarok területi autonómiája, illetve az 1944/1945-ös magyarellenes vérengzések feltárása. Az 1991-es szerbiai parlamenti választásokon 132 ezer szavazattal nyolc képviselőt juttatott be a szerb parlamentbe. A szervezetben belüli belső konfliktusok 1994. július 18-án pártszakadáshoz vezettek, amikor Zentán előbb polgárok egyesületeként létrejött a Vajdasági Magyar Szövetség, amely 1995. június 17-én politikai párttá alakult át. Az 1996 novemberében megtartott szerbiai általános választásokon (szövetségi, tartományi és helyhatósági) így két magyar lista indult. A VMSZ 81.310, míg a VMDK 42.857 szavazatot kapott.

¹⁰²² Nem olvasható kézírással.

172.
1991. december 11.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának feljegyzése a délszláv köztársaságok nemzetközi elismerésének kérdéseiről

Külügyminisztérium
IV. Területi Főosztály

Szigorúan titkos!
Érvényes: Visszavonásig!

FELJEGYZÉS

Tárgy: A jugoszláv köztársaságok elismerése

A hat jugoszláv köztársaságból négy (Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina és Makedónia) a nemzetközi jogi normáknak megfelelő, alkotmányos módon kinyilvánították függetlenségi szándékukat. A föderáció még működő intézményei (Jugoszláv Néphadsereg, szövetségi Külügyminisztérium) teljesen az őket önkényesen kisajátító szerb és crnagorai képviselőkől álló csonka Államelnökség és szövetségi parlament irányítása alá kerültek (munkájukban horvát és szlovén képviselők egyáltalán nem vesznek részt).

Álláspontunk szerint helytálló a hágai békekonferencia döntőbizottságának állásfoglalása, mely szerint a jugoszláv föderáció mint nemzetközi jogalany megszűnőben van, és a jogalanyiség utódlásáról csak valamennyi jugoszláv köztársaság közösen dönthet, tehát a jogfolytonosságot egyetlen köztársaság sem sajátíthatja ki.

Véleményünk szerint a fentiekből következik, hogy a szövetségi szervek nem tölthetik be az alkotmány szerint Jugoszláviát alkotó egyenrangú föderatív köztársasági egységek képviselőit a nemzetközi életben.

A JSZSZK nemzetközi jogalanyiségének megszűnéséből következik, hogy a föderációt alkotó valamennyi szuverén köztársaságnak nemzetközi jogalannyá kell válnia. Ezen az elvi alapon egyetlen jugoszláv köztársaságtól sem lehet megtagadni a nemzetközi elismerést, jogi szempontból nem lehet szelektálni az egyes köztársaságok között. Rendkívül veszélyes lehet, ha nemzetközi tényezők csak Szlovéniát és Horvátországot ismerik el, mert ezáltal közvetve segítenének Szerbiának, hogy az Jugoszlávia jogutódjaként lépjen fel Bosznia-Hercegovinával és Makedóniával

szemben, ami a háborút kiterjesztené a muzulmánok és makedónok lakta vidékekre is. A szerb vezetés és a Jugoszláv Néphadsereg tiszti karának egész Európára nézve veszélyes területszerzési precedenst teremtő szándékát egyedül úgy lehet megakadályozni, hogy a nemzetközi közösség valamennyi jugoszláviai köztársaságot az alkotmányban rögzített határaik között ismer el.

Eddigi információink alapján a főbb nemzetközi tényezők az elismeréssel kapcsolatban a következő álláspontokat képviselik (bár az EK-n belüli alku és a hadszíntéri cselekmények függvényében ezek folyamatosan változnak):

December 16-án az EK külügyminiszterek nyilvánosságra hozzák döntésüket a jugoszláviai köztársaságok elismerésével kapcsolatban. Az Európai Unióban betöltött kulcspozíciója alapján Németország képes lehet kieszközölni egységes elismerést az EK részéről. Ha ez nem sikerülne, akkor Németország, Olaszország, Ausztria, a Benelux-államok és a skandináv államok készek egyoldalúan elismerni Horvátországot és Szlovéniát (a többi köztársaság elismeréséről egyelőre hallgatnak, így nem kizárt, hogy azokat esetleg feláldoznák Szerbia kiengesztelése érdekében, ami a konfliktust muzulmán-keresztény összecsapássá változtatná).

Franciaország tisztában van a horvátországi és szlovéniai német–olasz érdekeltiséggel, ezt ellensúlyozandó Szerbiában meg akarja őrizni pozíciót, ezért késleltetni szeretné az elismerést.

Nagy-Britannia rendelkezik az EK-án belül egyedül azonnal hadra fogható intervenciós alakulatokkal, melyeket nem kíván bevetni az elismerést követően a létrejövő szuverén államok védelmében, ezért az elismerést csak a szerb törekvések megfékezése végső eszközeként kívánja alkalmazni.

Spanyolország és Görögország a köztársaságok függetlenségének elismerését egyértelműen ellenzi.

Az USA az eseményeket egyelőre távolról figyeli, lépései az EK mögött jelentős késésben vannak. A problémát az európai térségre kívánja lokalizálni, fél annak szovjetunióbeli kihatásától. Az ENSZ színeiben közvetítő Cyrus Vance¹⁰²³ szerint Horvátország és Szerbia kivételével valamennyi jugoszláv köztársaságot el kell

¹⁰²³ Cyrus Vance (1917–2002) amerikai demokrata párti politikus. Az ötvenes években jelentős szerepe volt a Nemzeti Repülési és Űrhajózási Hivatal, a NASA létrehozásában. A hatvanas években fontos tisztségeket töltött be az USA védelmi minisztériumában, majd a hetvenes években fontos szerepet játszott a szovjet–amerikai hadászati fegyverek korlátozásáról szóló SALT-tárgyalásokon. 1977. január 20. és 1980. április 28. között az USA külügyminisztere volt. 1991-ben az ENSZ különmegbízottjaként az ő nevéhez fűződött a horvátországi fegyveres konfliktus megoldását célzó ún. Vance-terv, amely az akkor szerb ellenőrzés alatt álló ún. Krajina demilitarizálását és annak az ENSZ alakulatok általi védelmét irányozta elő. Hasonló elemeket tartalmazott 1993-ban az ún. Vance–Owen terv, mely a boszniai fegyveres konfliktust akarta hasonló módon rendezni. Mindkét terv a szerbek ellenállásán bukott meg.

ismerni, e két köztársaságot pedig csak akkor, ha megállapodtak a tűzszünetről és a határokról. Az USA nem kívánja, hogy a független horvát állam nemzetközi segítséggel felfegyverkezzen és a háború még nagyobb méreteket öltjön.

A de jure még létező szovjet központi vezetés Szerbiával szimpatizál, ellenzi Jugoszlávia szétesését, de a külföldi segélyeknek kiszolgáltatottan kénytelen igazodni az EK álláspontjához.

Bulgária kinyilvánította, hogy elismeri a független jugoszláv köztársaságokat, Románia igyekszik Szerbiát támogatni, de francia és olasz nyomásra álláspontja az utóbbi időben rugalmasabbá vált.

A visegrádi hármas részéről célszerű lenne együttes elismerést összehangolni, bár a cseh és szlovák belső helyzet jugoszláviaira emlékeztető aspektusai miatt a közös álláspont kidolgozása akadályokba ütközhet.

Budapest, 1991. december 11.

*Aláírás*¹⁰²⁴

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 33. d.

¹⁰²⁴ Nem olvasható kézírással.

173.
1991. december 17.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának javaslatai
diplomáciai lépésekre a délszláv köztársaságok elismerése
ügyében

Külügyminisztérium
IV. Területi Főosztály

Szigorúan titkos!
Érvényes: Visszavonásig!
Készült: 1 példányban
Kapja:
Saját

FELJEGYZÉS

Tárgy: Jugoszláv köztársaságok elismerése

1. 1991. december 5-én a hágai Jugoszlávia-konferencia mellett működő Döntőbizottság úgy határozott, hogy Szlovénia és Horvátország esetében nem szecesszióról és egyoldalú lépésről van szó, hanem Jugoszlávia felbomlásáról, s annak romjain új államok létrejöttéről.

2. 1991. december 16-ra az EK külügyminiszteri tanácsának ülésén kompromisszumos megállapodás jött létre a jugoszláv válság kezelésére, a köztársaságok elismerésére. A kétszakaszos folyamat keretében várhatóan elismerik mindazokat a jugoszláv köztársaságokat, amelyek azt kérik és a Döntőbizottság január 15-ig esedékes határozata szerint megfelelnek az elismerés EK által támasztott feltételeinek. Ezek a kritériumok az emberi jogok, a kisebbségek jogai, a határok, a nemzetközi kötelezettségek, valamint az összeurópai biztonsági és együttműködési folyamatban született normaértékű dokumentumok tiszteletben tartására vonatkoznak.

Az elismerést igénylő köztársaságoknak december 23-ig kell erre vonatkozó igényüket eljuttatniuk a hágai Konferencia elnökéhez, kötelezettséget vállalva a kritériumok betartására. A „megfelelésről” a Döntőbizottság hoz döntést január 15-ig.

3. A jugoszláv köztársaságok elismerésével kapcsolatban eddigi álláspontunk az volt, hogy el kell ismerni azon délszláv nemzetek önrendelkezéshez való jogát, amelyek annak érvényesítésére vonatkozó igényüket demokratikus módon kifejezték.

Tekintettel arra azonban, hogy álláspontunk szerint bármely jugoszláv köztársaság állami függetlenségének elismerése Jugoszlávia mint államalakulat megszűnését is jelentené, elkerülhetetlen az összes köztársaság elismerése. Szorgalmaztuk Jugoszlávia utódlásának nemzetközi közreműködéssel történő tárgyalásos rendezését.

4. Az EK brüsszeli döntése azt jelenti, hogy a legkésőbb január 15-ig esedékes határozatot követően kerülhet sor Szlovénia és Horvátország, a függetlenségét már deklarált és annak megerősítését a nemzetközi közösségtől kérő Makedónia szuverenitásának elismerésére az EK részéről. Magyarország számos esetben kinyilvánította, hogy döntésében igazodni fog az EK álláspontjához.

Javasoljuk:

1. A magyar kormány a hágai Döntőbizottság határozatának és az EK- államok döntésének ismeretében hozzon döntést a délszláv köztársaságok elismeréséről.
2. Az elismerést egyeztessük a lengyel és a csehszlovák kormánnyal, előzetesen tájékoztassuk a VMDK-t.
3. A január 15-ig terjedő időszakban minden Jugoszláviával kapcsolatos döntésünket és lépésünket mérlegeljük abból a szempontból is, hogy az elősegíti-e a jugoszláviai magyarság védelmét és a békét.
4. A tárcákkal egyeztetve kerüljön meghatározásra, milyen intézkedések megtétele szükséges a várható elismerést megelőzően, illetve azt követően a magyar érdekek érvényesítése (védelme) céljából az alábbi területeken:
 - a Jugoszláviával meglévő nyitott kérdések lezárása, a jugoszláv kötelezettségek érvényesítése az utódállamoknál;
 - a létrejövő köztársaságokkal létrehozandó kapcsolatok és együttműködés előkészítése;
 - a vajdasági magyarsággal, illetve Magyarországgal szembeni esetleges erőszakos szerb lépések megakadályozása.
5. Kezdeményezzünk kontaktusokat szerbiai ellenzéki vezetőkkel.

MELLÉKLET

Tekintettel arra, hogy az EK döntése homályban hagyja a nemzetközi jogalanyiség elismerését nem kérő köztársaságok esetében a megoldás lehetőségét, nem foglal egyértelműen állást, eltekintve felelős külügyi vezetők nyilatkozataitól, a maradék „Jugoszlávia” ügyében, változatlanul erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy Jugoszlávia megszűnését hivatalosan is mondják ki. Ezzel egyidejűleg szorgal-

mazni kell, hogy a többi köztársaság, tehát Szerbia, Crna Gora és Bosznia esetében is szigorúan érvényesítsék a kritériumokat, ha kérni fogják elismerésüket.

Az elismerés mellett szól, hogy bebizonyosodott, Jugoszlávia semmilyen formában nem támasztható fel. Az egymással háborúba keveredett délszláv nemzetek nem kívánnak közös államban élni. A közeljövőben, optimális esetben is, csak az képzelhető el, hogy a volt jugoszláv tagköztársaságok vagy egy részük valamiféle laza gazdasági közösséget hoz létre. További érv az elismerés mellett az, hogy szomszédként nem lenne célszerű mereven szembehelyezkedni a függetlenséget szorgalmazó déli szomszéd népek demokratikusan kifejezett akaratával. Ennek látszólag ellentmond az, hogy a hatalmon lévő szerb politika, úgyszintén a népre hivatkozva, az együtt maradást erőlteti, de ma már bizonyos, hogy jelentős szerb politikai erők vannak, amelyek megfelelő feltételek mellett készek elfogadni az új helyzetet és nem akarják a végletekig fokozni a szerb nép szomszédaival kialakult ellenségeskedést. Magyarország érdekeinek megfelel, ha az Osztrák–Magyar Monarchia romjain létrejött egyik utódállam formálisan is megszűnik, mert ez lehetőséget teremt az adott nemzetekkel való kapcsolatok újrafogalmazására, új, a korábbinál egyenrangúbb viszonyok kialakítására. A korábbi évek tapasztalata, hogy érdekeinket sokkal jobban tudtuk érvényesíteni az egyes köztársaságokkal folytatott közvetlen együttműködés keretein belül, mint a szövetségi intézményeken keresztül. Nem lehet érdekünk végső soron egy mesterségesen egyben tartott államalakulat, amely tartós feszültségek forrása, s így destabilizáló tényező közvetlenül déli határunk mentén. Szlovénia, Horvátország és esetleg Makedónia elismerése esetén számítani kell Szerbia negatív reagálására, Magyarország, illetve magyarellenes lépésekre a minden bizonnyal izzásig hevülő magyarellenes uszító sajtókampány mellett. Itt kell emlékeztetni arra, hogy a jugoszláv köztársaságokkal folytatott kereskedelmi forgalmunkban képződött mintegy 190 millió dolláros aktívumból 130 millió dollár a magyar-szerb forgalomban realizálódott. Nem lehet kizárni azt a lehetőséget, hogy a szerbiai hatalom „megtorló” intézkedéseket léptet életbe velünk szemben. Egészen bizonyosra vehető, hogy a vajdasági magyar kisebbséggel szemben akár drasztikus és tömeges retorziókat alkalmaznak majd ellenlépésként.

Javasoljuk, hogy az említett köztársaságok elismerése után több-kevesebb valószínűséggel bekövetkező szerb ellenlépések tompítása, illetve ellensúlyozása érdekében a következőket tegyük:

Belgrádi külképviseletünk dolgozóinak családtagjait már korábban evakuáltuk, a nagykövetség irattárát hazahoztuk.

Megfontolandó, hogy átmenetileg szüneteltessük a diplomáciai kapcsolatok nagyköveti szintű fenntartását. Ha ez nem elfogadható, akkor a nagykövetség vezetését ideiglenes ügyvivőre bizzuk a továbbiakig.

Szerbiának is ajánljuk fel nemzetközi jogalanyiségének elismerését, összhangban a hágai kritériumokkal. Jelentsük ki, hogy a budapesti volt jugoszláv nagykövetséget szerb képviseletként ismerjük el, de egyelőre ne fogadjuk esetleges nagykövet akkreditálását.

A vajdasági magyarság elleni diszkriminatív vagy megtorló intézkedések esetén azonnal szüntessük be a korábbi szövetségi, illetve szerb kormánysszervek és intézmények, valamint vállalatok által kért pótlólagos szolgáltatások (telefonvonalak, útvonalengedélyek, stb.) biztosítását. Megjegyzés: magyar vezetők a VMDK vezetőivel folytatott eddigi konzultációkon többször megígérték, hogy adott esetben, a vajdasági magyarság fizikai megóvásának érdekében készek a rendelkezésünkre álló eszközökkel élni.

Amennyiben Szerbia Magyarország vagy magyar vállalatok elleni intézkedést foganatosít, következetesen alkalmazzuk a viszonyosság elvét.

Tekintettel arra, hogy kevésbé kritikus helyzetben is sor került Magyarországra elleni provokációkra a JNH részéről, nem lehet kizárni esetleges katonai akció indítását sem magyar terület ellen. Az elismerést megelőzően fokozni kell a magyar határ védelmét, a honvédség megfelelő egységeinek készségét.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 33. d.

174.
1991. december 18.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának javaslatai az új délszláv köztársaságok függetlensége ügyében

Külügyminisztérium
IV. Területi Főosztály

Szigorúan titkos!
Érvényes: Visszavonásig!
Készült: 12 példányban
Kapja:
Elosztóív szerint

FELJEGYZÉS

Tárgy: A Külügyminisztérium álláspontja a jugoszláv köztársaságok elismerésének kérdésében

1991. december 16-án az EK külügyminiszteri tanácsának ülésén megállapodás jött létre a jugoszláv köztársaságok elismerésének módjáról.

Az elismerést kérő köztársaságoknak december 23-ig kell erre vonatkozó igényüket eljuttatniuk a hágai Jugoszlávia-konferencia elnökéhez, kötelezettséget vállalva az EK nyilatkozatában felsorolt kritériumok betartására. A Jugoszlávia-konferencia által létrehozott Döntőbizottság véleményezi a beterjesztett kérelmeket, amelyek alapján az elismerésről az EK január 15-én dönt.

Az EK nyilatkozatban felsorolt, az elismeréshez szükséges feltételek a következők: az ENSZ Alapokmányának, az EBEÉ dokumentumoknak, a jogállam, a demokrácia és az emberi jogok tiszteletben tartása; az etnikai és nemzeti kisebbségek jogainak garantálása; a határok sérthetetlenségének tiszteletben tartása, azok békés és megegyezéses alapon történő módosításának megengedésével; a leszerelés, a regionális biztonság és stabilitás elősegítése; az államutódlás s a regionális ellentétek megegyezéssel, döntőbíráskodás által történő rendezése.

A jugoszláv köztársaságok elismerésével kapcsolatban követett politikánk szerint el kell ismerni mindazon délszláv nemzetek önrendelkezéshez való jogát, amelyek annak érvényesítésére vonatkozó igényüket demokratikus módon kifejezték.

A Külügyminisztérium javasolja a kormánynak:

Hozzon döntési mindazon jugoszláv köztársaságok elismeréséről, amelyek azt az EK által meghatározott módon és feltételek mellett kérik, s amelyeket az EK államai, vagy azok nagyobb része január 15-én elismer. Valószínűsíthető, hogy ezek a köztársaságok Szlovénia, Horvátország és Makedónia lesznek. A kormánydöntés azonban egyelőre ne nevezze meg az általunk elismerésre kerülő köztársaságokat.

A jugoszláv köztársaságok elismerését az EK tagállamok által történt elismerés után 24 órával jelentsük be (várhatóan január 16-án). A bejelentés módját és szintjét a pillanatnyi körülményekhez igazítsuk. A bejelentés időpontjával egy időben jegyzékben közöljük az elismert köztársaságok kormányaival az elismerés tényét és a diplomáciai kapcsolatok felvételét.

A jugoszláv köztársaságok elismerésével kapcsolatos lépésünket előzetesen egyeztessük az EK tagállamaival, Lengyelországgal és Csehszlovákiával, Ausztriával, Bulgáriával, valamint az Egyesült Államokkal.

Jugoszlávia utódlásának kérdésében az EK kialakított konkrét elképzeléssel nem rendelkezik. Elvi álláspontja szerint az utódlásról tárgyalások útján kell dönteni. Az EK-tagállamokkal folytatott konzultációk során szorgalmazzuk az erre vonatkozó elképzelések mielőbbi kialakítását. Azt megelőzően Magyarország maga ne foglaljon nyilvánosan állást az utódlás kérdésében. (Érdekeinknek az felelne meg, ha a Jugoszlávia területén létrejövő összes állam, illetve államalakulat egyaránt jogutódja lenne a megszűnt Jugoszláviának.)

Az elismerésig terjedő időszakban a tárcák tegyenek előkészületeket a független köztársaságokkal való együttműködés kialakítására.

Készüljünk fel arra, hogy Szerbia, illetve a Jugoszláv Néphadsereg olyan intézkedéseket tesz, amelyek veszélyeztetik Magyarország biztonságát, gazdasági érdekeit, a vajdasági magyar kisebbséget. Így az alábbi fejlemények is valószínűsíthetők:

Korlátozott fegyveres akciók Magyarország ellen, terrorakciók menekülttáborok ellen.

A menekültek számának ugrásszerű növekedése a szlavóniai hadműveletek, valamint a vajdasági magyarság elleni támadások következményeképpen.

A Vajdaság etnikai összetételének erőszakos megváltoztatását célzó politika még intenzívebbé válása.

A Magyarországon átmenő áru- és személytranszit megnehezítése, esetleg megbénítása szerb részről.

Javasoljuk, hogy az elismerésig terjedő időszakban Szlovénia és Horvátország irányában jóindulatú és az eddigi de facto elismerésükkel egyenértékű politikánkat folytassuk. Határozottan lépünk fel a magyar szuverenitás bármely fél részről tör-

ténő megsértésével szemben. Szerbiát illetően folytassuk eddigi kiegyensúlyozott politikánkat. Minden velünk szemben barátságtalan vagy a vajdasági magyarság elleni szerb lépés esetén alkalmazzuk a rendelkezésünkre álló eszközöket (pótlólagos szövetségi, illetve szerb tranzitigények eddigi teljesítésének beszüntetése).

Budapest, 1991. december 18.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 33. d.

175.
1991. december 31.

A magyar Külügyminisztérium illetékes területi főosztálya javaslatai a szerb–magyar felsőszintű találkozók lehetőségeiről

Külügyminisztérium
IV. Területi Főosztály

00210/3/1991

Szigorúan titkos!
Érvényes: Visszavonásig!

FELJEGYZÉS

Tárgy: Vélemény a magyar–szerb felsőszintű találkozó megtartásának célszerűségéről

A Külügyminisztérium 4. Területi Főosztálya a felmerült Antall–Milošević találkozó közeljövőben történő megtartásával kapcsolatban a következő szempontokat javasolja figyelembe venni:

– Slobodan Milošević szerb köztársasági elnök korábban a Szerb Kommunista, majd Szocialista Párt elnöke egész eddigi politikai pályafutását a konfrontációra, az erővel kikényszerített pozíciószerezésre alapozta. Pártelnöki, majd köztársasági elnöki minőségében egyedül Görögországban tett – rendkívül negatív nemzetközi visszhangot kiváltó – látogatást 1990-ben. Az 1990-es Szerbiai választások manipuláltsága és a jelenlegi szerb vezetés politikája miatt Milošević-et a nemzetközi partnerek nem tekintik igazán legitim tárgyaló félnek. Külföldi vezető államférfiak Milošević-csel kizárólag a belgrádi szövetségi vezetőknél tett hivatalos látogatásaik programja keretében találkoztak.

– A szerb vezetéssel az utóbbi két évben kormányfői és miniszteri szinteken létrejött találkozóinkon valamennyi alkalommal bebizonyosodott, hogy a szerb vezetés e találkozókat kizárólag propagandisztikus célokra, saját legitimációjának erősítésére, a szerb álláspontok külföldi tájékoztatási eszközökön keresztül hirdetéseére akarta felhasználni.

– Slobodan Milošević-et Göncz Árpád köztársasági elnök az elmúlt másfél évben két alkalommal hivatalosan meghívta magyarországi látogatásra, mely meghívást a szerb elnök nem méltatta válaszra.

A látogatás létrejött a következő veszélyeket hordozza magában:

Magyarország a demokratikus nemzetközi közvélemény és a kelet-európai demokráciák mellett elkötelezett nemzetközi politikai tényezők értetlenségével találkozhatja magát szemben;

lépésünket Szlovénia, Horvátország, Bosznia és Makedónia népei rossz néven vehetik, irányukban tanúsított eddigi magatartásunk megváltozását vélhetik felfedezni a lépésben;

a szerb ellenzék, mellyel kapcsolattartásunk folyamatos és a jövőbeni sikeresebb együttműködés magját hordozza magában, kedvezőtlen fejleményként értékelheti a találkozót, mely Milošević-csékkel szembeni egyik legfőbb ellenzéki érvet – nevezetesen Szerbia kritikus nemzetközi elszigetelődését – cáfolná;

a vajdasági magyarság számára a találkozó csak akkor képezhetne megnyugtató fejleményt, ha azon a magyarságot sújtó szerbiai törvények visszavonásáról, a felülről irányított magyarellenes propaganda megszüntetéséről születne megállapodás. A találkozó ténye önmagában semmit nem javítana a magyarság helyzetén, illetve biztonságérzetén (erre utalnak az elmúlt időszakban lezajlott szerb–magyar találkozók negatív tapasztalatai);

a magyarországi parlamenti ellenzék és a kormányzó koalíció egyes körei is rendkívül heves támadásokat intézhetnek az esetleges találkozó kapcsán a kormánnyal szemben;

a szerb fél tisztában van azzal, hogy Magyarország külső fizetési egyensúlyának javítása szempontjából fontos az évi 100–120 millió dolláros aktívum, melyet Szerbiával szemben érünk el kereskedelmi forgalmunkban, és amelyet egy esetleges embargóval elveszítenénk. Veszteségeink ellensúlyozására nemzetközi partnereink nem hajlandók;

az esetleges felsőszintű találkozón igen nagy a valószínűsége annak, hogy a szerb fél egyetlen általunk felvetett problémára sem reagálna konstruktívan, ezért célszerűbbnek tartanánk, ha aggályainkat és érdekeink érvényesítéséhez igénybe vehető eszközeink kilátásba helyezését középvezetői szinten, több csatornán keresztül hoznánk a szerb vezetés tudomására. Magyar–szerb közvetlen politikai tárgyalásokat kizárólag január közepét követően, a legfőbb nemzetközi tényezők elismeréssel kapcsolatos álláspontjának ismeretében javaslunk.

Budapest, 1991. december 31.

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 33. d.

IV. MAGYARORSZÁG ÉS A HATÁRAINKON TÚL ÉLŐ MAGYAROK

176.
1991. január 9.

A Külügyminisztérium Határontúli Magyarok Főosztályának
feljegyzése a Külügyminisztérium és a világ magyarságával
foglalkozó társadalmi szervezetek kapcsolatairól

Határontúli Magyarok Főosztálya
Molnár Sándor

00150/1991.

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig!
Készült: 5 példányban
Kapja:
Szokai Imre
Somogyi Ferenc
Katona Tamás
Jeszenszky Géza

FELJEGYZÉS

Tárgy: A Külügyminisztérium és a világ magyarságával foglalkozó társadalmi szervezetek kapcsolatairól

1. A határainkon túl élő magyarok és az óhaza között a rendszerváltozás eredményeképpen megélénkült kapcsolatokkal több magyarországi társadalmi szervezet is foglalkozni kíván. A gyökeresen megújuló Magyarok Világszövetsége mellett tudomásunk van jelenleg a Magyarok Hazafias Világszövetségéről és az összmagyar Testületről, ezek mellett pártok és más társadalmi szervezetek, alapítványok sora tekinti tevékenységi köre egy részének, fontos feladatának a határainkon túl élő magyarsággal való foglalkozást. Nem kizárt, hogy a jövőben az ilyen jellegű szervezetek, egyesületek száma tovább fog növekedni. Ugyanakkor nem számíthatunk reálisan arra,

hogy ezek a szervezetek valamiféle spontán fejlődés eredményeképpen annyira közeljenek egymáshoz, hogy közös csúcsszervet hozzanak létre.

2. A Külügyminisztérium legfontosabb feladatai közé tartozik a külföldön élő magyarság helyzetének figyelemmel kísérése, problémáik feltárása – különös tekintettel az általánosan érvényes gondokra –, a velük való kapcsolattartás, szükség esetén támogatásuk.

A minisztériumon belül a Határontúli Magyarok Főosztályára hárul az a feladat, hogy folyamatosan ismereteket gyűjtsön a környező országokban élő magyar nemzetiségek, valamint a szóránymagyarság összességéről, nemzetközi és helyi szervezeteiről, kiemelkedő személyiségeiről és támogassa őket magyarságuk megőrzésében, az óhazához fűződő kapcsolataik ápolásában. Ez utóbbi tevékenység bizonyos fokig szolgáltató jelleget hordoz: a határokon túli magyaroknak és szervezeteiknek, valamint a hazai állampolgárok és egyesületeik számára segítséget kell nyújtani, igényeik és a KÜM lehetőségei szerint kapcsolataik szervezésében, fejlesztésében.

3. A határainkon túl élő magyarokkal kapcsolatos nemzeti feladataink feloszthatók két olyan fő részre, amelyek közül az egyik állami feladatokat jelent, míg a másik hatékonyabban gondolható társadalmi szervezetek révén, „mozgalmi” alapon. Az állami feladatok csoportján belül egy rész – elsősorban a kétoldalú és többoldalú államközi kapcsolatokkal összefüggésben lévő kérdések – feltétlenül a Külügyminisztérium hatáskörébe tartozik, a további munkaterületek megfelelő politikai döntés alapján más állami szervek hatáskörébe kerülhetnek.

4. A határainkon túli magyarsággal kapcsolatos fontos nemzeti céljaink elérése, a hatékony tevékenység érdekében feltétlenül szükséges az ezzel a kérdéssel foglalkozó állami és társadalmi szervezetek közötti jó együttműködés, munkamegosztás. Ennek a formáját illetően három fő megoldási módozat képzelhető el:

a. A szóban forgó társadalmi szervezetek szigorúan semleges, igazolt taglétszámuk alapján történő állami támogatása, országgyűlési döntés alapján. A KÜM és a határainkon túli magyarsággal foglalkozó miniszterelnökségi titkárság ezekhez a szervezetekhez fűződő kapcsolatait szigorú politikai semlegesség alapján alakítaná, ugyanakkor nagy önállóságot biztosítana számukra a külföldi magyarság irányában folytatott tevékenységben.

- demokratikus, párt- és szervezet-semleges rendszer alakulna ki;
- az érintett hazai szervezetek megizmosodhatnának, alulról építkező öntevékeny munkát folytathatnának, fokozódó hatékonysággal;
- a kormányzati szervek és a határon túli magyarság között áttételként is működhetnének ezek a demokratikus társadalmi szervezetek, ami csökkentené a nemzetközi politikai támadási felületet a magyar kormányzat és a külföldi magyarság képviselője témakörében.

A megoldás lehetséges hátrányait a következőkben látjuk:

- a határainkon túli magyarsággal kapcsolatos nemzeti céljaink megközelítése érdekében jelentős anyagi eszközöket kellene a szóban forgó társadalmi szervezetek viszonylag szabad rendelkezésére bocsátani;
- a szervezetek közötti versenyhelyzet, személyi vetélkedés a tevékenység hatékonyságát csökkentené; a konfliktusokba szinte elkerülhetetlenül belesodródna az érintett kormánysszervek is.

b. E változat elfogadása esetén elsősorban egy szervezetet részesítene a költségvetés kiemelt anyagi támogatásban, természetesen szintén az Országgyűlés döntése alapján.

A megoldás előnyei:

- a támogatás koncentrálása takarékosabb gazdálkodást, hatékonyabb felhasználást tenne lehetővé;
- az össznemzeti célok elsődlegességét könnyebben lehetne érvényesíteni a tevékenységben.

Hátrányai:

- a kiválasztott társadalmi szervezet legitimitását kül- és belföldön egyaránt támadások érhetnék;
- ez a szervezet viszonylag szorosan kötődne a kormányzathoz; kormányváltás esetén vezetése meginogna;
- az egész megoldás túlságosan emlékeztetne a pártállami gyakorlatra.

c. E megoldás lényegében alapítványok rendszerére támaszkodna. Ebben az esetben az állami támogatás nem az egyes szervezetekhez jutna el közvetlenül, hanem – döntő részben szintén költségvetési alapokból létrehozott – alapítványok támogatnának nemzeti céljaink szempontjából fontos tevékenységeket. Ilyen alapítvány lehetne a Magyar Ház, ami elsősorban a külföldi magyarok budapesti összejöveteli lehetőségeit teremtené meg, a Magyar Sajtó alapítvány, amely támogatná az arra érdemes külföldi magyar nyelvű sajtótermékeket, a külföldi magyarságnak szánt hazai tájékoztató kiadványokat, emellett sajátos hírügynökségi tevékenységet is folytathatna a határokon túl élő magyarság vonatkozásában. Egy további alapítvány támogatná a külföldi, magyar tannyelvű iskolákat esetleg Magyar Iskola elnevezéssel és ettől esetleg függetlenül lehetne szervezni a kifejezetten anyanyelvi oktatást, itthon és külföldön egyaránt. Az alapítványok juttatásaiért az egyes magyar szervezetek, intézmények pályázatok útján versenyeznének.

A megoldás előnyei:

- az állami eszközök mellett az alapítványokba bevonhatók lennének bel- és külföldi, egyéni és vállalati adományok, támogatások egyaránt;
- tisztán érvényesülne a szervezetek iránti semlegesség;

- az össznemzeti célok hatékonyabban érvényesülhetnének.

Hátrányos lehetne:

- nem megfelelő szervezés esetén elburjánozhatna egy „alapítványi bürokrácia”;
- amennyiben a pénzügyi alapokban az állami eszközök jelentős túlsúlyban lennének, „pazarlási”, illetve „centralizálási” vádak érhetnék a kormányzatot, valamint egyes külföldi országok a belügyeikbe való magyar állami beavatkozás bizonyítékait keresnék a konstrukcióban.

5. A határainkon túl élő magyarság képviselőit létrejött társadalmi szervezetek általános működésének anyagi-pénzügyi feltételeit az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény előírásainak megfelelően tagjai, illetve tagszervezetei által fizetendő tagdíjakból, jogi és magánszemélyek felajánlásaiból, hozzájárulásaiból, alapítványokból, gazdasági, vállalkozási tevékenységből származó bevételekből kell biztosítani.

Az állami társadalmi szervezetek működtetését általános formában ne finanszírozza, alapítványaiiban ne vegyen részt. E helyett megfelelő nagyságrendű költségvetési keretet hozzon létre össznemzeti érdekű, s e szervezetek részvételével is megvalósítható célfeladatok megoldására. (Pl. anyanyelvi oktatás, történelmi-kulturális hagyományok, a magyarságtudat ápolása, magyarországi ösztöndíjak biztosítása, kongresszusok, találkozók, világtalálkozók költségeinek teljes vagy részleges vállalása, Magyar Ház, egyéb intézmények működési feltételeinek biztosításából részvállalás stb.) A célfeladatokra biztosított keretből a szervezetek pályázatok útján részesedhetnek, illetve javaslatot tehetnek azok központi felhasználásának módjára.

E megoldás előnye:

- az egyes társadalmi szervezetek legitimitása, tényleges súlya, szerepe a külföldi magyarság körében rövidebb idő alatt válik érzékelhetővé, illetve mérhetővé;
- miután államigazgatási szervek az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény értelmében általános és közvetlen felügyeletet a társadalmi szervezetek és tevékenységük felett nem gyakorolhatnak, e megoldás alkalmazásával jobban biztosítható, hogy az állami pénzeszközökkel ne a szervezeti bürokráciát, hanem a politikai célkitűzésekkel összhangban álló konkrét cselekvést támogassuk.

Hátránya:

- az egyes társadalmi szervezetek között erős versenyhelyzetet teremthet, ami nem csökkenti, ellenkezőleg, növeli a feszültségeket;
- az állami pénzeszközök ésszerű felhasználásához, a szervezetek pályázatainak, igényeinek elbírálásához a szervezeti-koordinációs feltételeket létre kell hozni.

A szükséges kormányzati, politikai döntés után részletesebben ki lehetne dolgozni a választott módozat egyes elemeit. Így lehetővé válna egy mederbe terelni a kormányzati gondolkodás folyamatait ebben a témában, optimális formában lehetne ka-

matoztatni a társadalmi kezdeményezést, nemzeti törekvéseinket Európában elfogadható köntösbe lehetne öltöztetni, és közös céljaink érdekében jelentős külföldi források, energiák bevonására nyílna lehetőség.

Budapest, 1991. január 9.

*Aláírás*¹⁰²⁵

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 2. d.

¹⁰²⁵ Nem olvasható kézírással.

177.
1991. február 8.

A Miniszterelnöki Hivatal Határontúli Magyarok Titkárságának
tájékoztatója a magyar kisebbségek helyzetéről a Cseh és Szlovák
Szövetségi Köztársaságban

Miniszterelnöki Hivatal
Határontúli Magyarok Titkársága

EG/02/91

Szigorúan titkos!

Tájékoztató a határon túli magyarokkal, a szomszédos országokkal és a kisebbségi
problémakörrel összefüggő kérdésekről (1991/2.)

A Külügyminisztérium, valamint a Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium
figyelmébe

1. A szlovák önállóság kérdéséről (A HMT feljegyzése)

A Szlovák Nemzeti Párt helyhatósági választási kudarca után (3,2%-os eredmény) úgy tűnik, háttérbe szorult a szlovák nemzeti önállóság ügye is a csehszlovák belpolitikai és közéletben. A kérdés azonban mégsem került le a napirendről, hanem a hatalomért folytatott küzdelem része lett.

A választások előtti közvélemény-kutatások – épp a Szlovák Nemzeti Párt hangoskodó nacionalizmusa miatt – jelentős választási eredményeket jósoltak a pártnak és híveinek. E jobboldali vonásokat felmutató politikai erő azonban, úgy tűnik, a nyelvtörvény elfogadása utáni időszakban túllépett egy bizonyos határt és fokozatosan kezdte elveszíteni támogatóit.

A támogatók elvesztése leginkább két tényezőnek köszönhető: az egyik, hogy az SZNP kilengéseire hivatkozó kormánypártok egy széles, „felvilágosító” offenzívát kezdeményeztek, melynek célja az SZNP és vezetőinek lejáratása volt. A sajtóban, rádióban, tv-ben folytatott kampány annyira megzavarta a párt vezetését is, hogy küszöbön állt a párt szakadása, illetve teljes felbomlása. A másik ok pedig az volt, hogy ezt a helyzetet ezúttal kitűnően tudta saját hasznára fordítani a Kereszténydemokrata Párt, amikor nyíltan vagy csak burkolt célzásokban arra utalt, hogy ő tulajdonképpen soha nem adta fel a szlovák önállóság gondolatát, csak sokkal elfo-

gadhatóbb eszközökkel és szalonképesebb módszerekkel kívánja elérni célját (legális keretek közt, a parlament útján stb.). Ez a törekvés kifejezésre jutott abban a nyomásban, amit a kereszténydemokraták gyakoroltak a kormányra a kompetencia-harc idején, illetve a parlamenti munkában, amely megfigyelők véleménye szerint a Szlovák Nemzeti Tanácsban eleve úgy folyik, hogy a törvényhozás szintjén Szlovákiát teljes mértékben leválassza Csehországról.

A következő vita a cseh és a szlovák törvényhozás háza táján az új alkotmány elfogadása körül várható. Ennek az alkotmánynak kellene immár véglegesen szabályoznia a két országrész viszonyát. A képet árnyaltabbá teszi, hogy épp ezzel kapcsolatban újult fel a Morva–Sziléziai Társaság küzdelme Morvaország önálló jogi státuszának megszerzéséért. A korábbi cseh merev tartózkodást most egy váratlanul kedvező viszonyulás váltotta fel ebben a kérdésben (lásd Havel elnök és mások biztató nyilatkozatait); a morva önállóság ugyanis máris feloldja a merev cseh–szlovák kétpólusú feszültség szakadással fenyegető görcsét.

Ebbe a taktikába bőven „belefér” még időnként a lojalitás hangoztatása a cseh–szlovák egység mellett, s ez a taktika eredményezte végül azt, hogy azok a tömegek, melyek kezdetben épp „puhasága” miatt pártoltak el a kereszténydemokratáktól és álltak a Szlovák Nemzeti Párt mellé, most lassan visszatérnek, elfogadva egyfajta „fontolva haladás” elvét. A kereszténydemokraták taktikájuk legújabb fordulataként bejelentették, hogy nem fogadják el a szövetségi kormány gazdasági reformpolitikáját, hanem helyette új, alternatív gazdasági programot dolgoznak ki Szlovákia számára. A jelekből észlelhető, hogy az alkotmányra vonatkozólag ugyanezt az álláspontot fogják képviselni. Ján Čarnogurský szerint az új gazdasági programnak két jellemzője lesz: „erősen szociális szempontú és számol Szlovákia nemzeti sajátosságaival is”. Ján Petrik, a mozgalom központi titkára bejelentette, hogy Szlovákia követeli a maga számára az adók, a vámok és az árak feletti szabad rendelkezést is. Ez a követelés a vámok kérdésében azonban már átlépi a kompetencia – törvényben rögzített – határokat. A Kereszténydemokrata Mozgalom vezetői kijelentéseiket azzal indokolták, hogy a párt ereje és tekintélye egyre növekszik a lakosság körében. Azt, hogy mindennek milyen hatása lesz a koalícióra és a szövetségi politikára, ma még csak találgatni lehet. Tény azonban, hogy a kereszténydemokraták nagyon hamar megtalálták a Tiso-féle¹⁰²⁶ Szlovákia két leghatásosabb ideológiai kellékét,

¹⁰²⁶ Jozef Tiso (1887–1947) 1910. április 14-én szentelték katolikus pappá, majd a nyitrai egyházmegyében szolgált, 1911. július 15-én a Pázmáneumban doktorrá avatták. Az első világháború elején Galíciában és Szlovéniában tábori lelkészként szolgált. 1915 elején visszatért Nyitrára. 1921-ben Karol Kmeko nyitrai püspök személyi titkára volt. 1925-ben a Szlovák Néppárt tagjaként bekerült a prágai parlamentbe, s egészen 1939-ig annak elnökhelyettese volt. 1930 januárjában a Szlovák Néppárt alelnöke lett. Egy nappal Csehország német megszállása előtt, 1938. március 14-én nyílt

a szociális demagógiát és a „nemzeti sajátosságként” hangoztatott szlovák önállóság programját.

Az önállóság kérdésének egy másik összetevője azonban már kikerült a szlovák-ság kezéből, illetve irányítása alól, ez pedig a csehek magatartása. Többek véleménye szerint egyre szélesebb politikai körökben terjed el Csehországban a „Szlovákia ellenesség”, amely egyelőre csak látens módon jelentkezik, ám eredményei máris látszanak. E jelenséghez tartozik – a már említett szlovák szélsőségeken kívül – az is, hogy az ún. kompetencia-harc idején a szlovák oldalt vezető Mečiar kormányfő nem épp kesztyűs kézzel bánt cseh partnereivel. Ezzel kivédte a személyét ért szlovák támadásokat, s szlovák szélsőségesek részéről, ugyanakkor széles népszerűsége is szert tett Szlovákia-szerte. Fellépését és elért eredményeit a cseh politika vezetői több alkalommal saját vereségükként könyvelték el, s eljutottak arra a felismerésre, hogy egy új rendbe integrálódó Európa szempontjából nekik nem biztos, hogy az az érdekük, hogy foggal-körömmel ragaszkodjanak Cseh–Szlovákia egységéhez, főleg akkor, ha az európai integrálódásnak történetesen épp a szlovák szélsőséges áll útjába. A cseh politikának ezen erői leginkább arra számítanak, hogy Csehország a német gazdasághoz kapcsolódva válik a nyugati érdekszféra részévé, amíg Szlovákia – Magyarországgal és Lengyelországgal együtt – inkább ütközőként szerepelne. Ez a politikai irányzat egyes vélemények szerint maga is szítja (közvetett módon) az ellentétet, és kedvező számára a szélsőséges szlovák nacionalizmus is, amely a csehek széles rétegeinek ellenérzését váltotta ki.

A szlovák gondolkodásmódot jól szemlélteti az az anyag, amelyet az önállóság kérdéséről szlovák értelmiségiek tettek közzé a *Literárny týždenník*¹⁰²⁷ 1990. XI. 9. számában (ld. 1.sz. mellékletben).

Csehországból származó információk szerint a cseh politikai élet képviselői gyanakodva figyelik a szlovák kormány és elsősorban Mečiar kormányfő néhány törekvését. Napjainkban három komolyabb probléma kerül előtérbe:

1. Az újraindított szlovák fegyvergyártás (és fegyverkereskedés), amelyet összefüggésbe hoznak a Szlovákia területén jelenleg folyó hadsereg-átcsoportosítással.

2. Szlovákia atomenergia-készletei. Ismeretes, hogy öt atomerőmű van, működik vagy áll előkészítés alatt a jelenlegi Szlovákia területén, s feltűnő, hogy mindezek a dél-őszlovákiai, magyarok által lakott sávban vagy annak határán terülnek el, de hatásuk mindenképp érinti a magyarországi határokon belüli lakosságot is.

szavazással az önálló Szlovák Köztársaság miniszterelnökévé választották. 1939. október 26-a és 1947. áprilisa között pedig a Szlovák Köztársaság elnöke volt. Regnálása alatt deportálták a szlovákiai zsidókat. 1947. április 18-án kivégezték.

¹⁰²⁷ A *Literárny týždenník* irodalmi folyóiratot 1988-ban alapították. Első szerkesztője Vincent Šabík volt 1988 és 1990 között, akit Ľuboš Jurík (1990–1991), majd Pavol Števíček (1991–1995) követett.

3. Szlovákia nyersanyagbázisai, mely az önállóság gazdasági alapjainak részét is képezhetnék.

Ehhez kapcsolódóan érdemes figyelmet szentelni annak a ténynek, hogy a bős–nagymarosi vízlépcső, valamint a Magyarország határait körülzáró egyéb víztározó művek (a Sajó-, Bodrog-, Hernád-folyókon, az Aggtelek–Balassagyarmat szakasz felett húzódó vízfelfogó csővezeték, valamint Vág, Garam-folyó víztározói) stratégiai-lag Magyarországgal szemben is egyedülállóan kedvező helyzetet teremtenek Szlovákia számára (ld. 2. sz. melléklet). Amennyiben Mečiar eléri a magyar kormánnyal szemben a vízlépcső saját hatáskörben való megépítésének és üzembe helyezésének lehetőségét, akkor ezzel ez a határszakasz és vele együtt a létesítmény körüli minden egyes környezetvédelmi döntés, beleértve a csallóközi magyarság helyzetének kulcsát is, a szlovák kormány kizárólagos rendelkezési körébe fog tartozni.

Mindeddig a magyar kormány, de a magyarországi környezetvédő mozgalmak sem tiltakoztak a Magyarországot ilyen szempontból érintő csehszlovák, illetve szlovák „környezeti stratégiák” ellen.

2. A nyelvtörvény érvényesítése Szlovákiában (A HMT feljegyzése)

A szlovák nyelvtörvény ellenőrzése, illetve betartása céljából külső szakértők bevonásával létrejött egy parlamenti bizottság Szlovákiában. A bizottság már a törvény bevezetése óta eltelt rövid időszak alatt is jelét adta ténykedésének, amennyiben elérte, hogy a magyar falvak és települések lakói nem rakhatják ki két nyelven saját lakóhelyük nevét, hanem csak szlovákul, azaz az állam hivatalos nyelvén. Tiltják a kétnyelvű hivatalos nyomtatványok kiadását is, így pl. az idei félévi bizonyítványokat a magyar gimnáziumokban csak szlovák nyelven adhatták volna ki az iskolaigazgatók. Az igazgatók megtagadták ennek teljesítését, és ennek következtében sehol nem osztottak félévi bizonyítványt.

Hasonló értelmű rendelkezés látott napvilágot a március elsején megtartandó népszámlálás kapcsán is. Ezt az ún. önszámlálás elve alapján kívánják lefolytatni az illetékesek, melynek értelmében mindenkinek egy 20–30 kérdésből álló ívet kell kitöltenie. Az íveket azonban a hozzá való útmutatóval együtt csak szlovák nyelven készítik, és így kívánják kiosztani azokat a lakosság körében. A népszámlálási biztosokat központilag nevezik ki. A magyar lakosság szempontjából nyilvánvalóan hátrányos megkülönböztetéssel járó intézkedés ellen már előre több szlovákiai magyar politikus felemelte szavát. Az Együttélés a népszámlálás elleni bojkottra készül.

3. Az illetékesség kérdése Cseh- és Szlovákiában a nemzeti kisebbségek ügyeiben (A HMT feljegyzése)

1990. december 12-én a szövetségi parlament elfogadta az illetékességi törvényt, amely Csehország és Szlovákia közt osztotta el a két országrészre tartozó ügyek

kompetenciáját. A nemzeti kisebbségek ügye a szövetségi parlament hatáskörében maradt, noha a szlovák parlament követelte magának azt a jogot, hogy a nemzetiségi kérdés ügye maradjon meg Cseh–Szlovákián belül is egy-egy országrész belülegként kezelt illetékességi ügyként.

A szlovákiai magyar pártok a magyarság helyzetét az elfogadott törvénnyel biztonságosabb helyen érzik a szövetségi szinten, bár sajnálatukat fejezték ki az miatt, hogy a törvény megfogalmazásából kimaradtak a „kollektív jogok”, és ehelyett az eddig is használatos „nemzetiségi jogok” szerepelnek. A kisebbségek kollektív jogai tehát ezúttal sem nyertek alkotmányos elismerést és megfogalmazást. Aggodalomra ad okot az is, hogy törvényhozói szinten ugyan a szövetségi gyűlés hatáskörében maradtak a nemzeti kisebbségek jogai, ám a végrehajtás és minden más eszköz – épp a kompetenciátörvény következtében – a szlovák parlament, illetve a szlovák kormány hatáskörében maradt, így könnyen előfordulhat, hogy a szlovákiai magyarság és más kisebbségek ügyeit Prága és Pozsony között „tologatják” majd. A most elfogadott törvény elengedhetetlen folytatásaként tehát meg kell teremteni a kisebbségvédelmi garanciák rendszerét, törvényes struktúráját is Cseh- és Szlovákiában.

4. Az emberi és szabadságjogokról szóló alkotmánylevél elfogadása Csehszlovákiában (A HMT feljegyzése)

1991. január 9-én fogadta el a Cseh–Szlovák Szövetségi Gyűlés az emberi és szabadságjogokról szóló ún. alkotmánylevelet, amely a most kidolgozásra kerülő szlovák és cseh alkotmány alapjául szolgál. Az alkotmánylevél célja olyan jogrend kialakítása, mely megfelel az európai normáknak, s annak ellenére, hogy csak az ország határain belül érvényes, sokkal nagyobb jelentőségű.

A dokumentum tervezetét mind a cseh, mind a szlovák parlament kidolgozta. A két változat között csak apró, jelentéktelen eltérések voltak.

A Szlovák Nemzeti Tanács november 2-én tűzte napirendjére az alkotmánylevél megvitatását, melyet Jan Čarnogurský, a kormány alelnöke terjesztett elő, és František Mikloško, a parlament elnöke indokolt meg. Az előterjesztést követő vitában felszólalt Peter Brnák (független), aki hiányolta, hogy a törvény nem rögzíti a szlovák és cseh nemzet önrendelkezési jogát, majd indítványozta, hogy hagyják ki a törvényből a 3. fejezetet, mely a nemzetiségek jogait rögzíti. Hasonló véleményen volt Pavol Boron (KDH) is, aki szerint a nemzetiségek jogait a szlovák alkotmánynak kell majd tartalmaznia.

Többórás vita és szavazási procedúra után 94 szavazattal 18 ellenében elvetették Peter Brnák¹⁰²⁸ indítványát, és megszavazták a törvényjavaslatot.

¹⁰²⁸ Peter Brnák (1959) 1990 és 2002 között a szlovák parlament képviselője, majd 2007-től a Szlovák Alkotmánybíróság bírója.

A Cseh Nemzeti Tanács is ezen a napon fogadta el a tervezetet, mely a Szövetségi Gyűlés elé került.

Maga a törvényjavaslat 6 fejezetből áll. Az első fejezet az általános rendelkezéseket, a második az alapvető emberi és szabadságjogokat, a harmadik a nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok jogait, a negyedik a gazdasági-, szociális- és kulturális jogokat foglalja magában. Az ötödik fejezet a jogi védelemhez való jogot rögzíti, és összegző határozatot tartalmaz a hatodik fejezet. Összességében megállapítható, hogy a törvényhozók nagy figyelmet fordítottak a kisebbségek jogainak általános rendelkezésekben való rögzítésére.

A Szövetségi Gyűlés 1991. január 9-én tárgyalta az alkotmánylevélről. A vita záró szakaszában szólalt fel Duray Miklós¹⁰²⁹, aki a nemzetiségekkel foglalkozó egész 3. fejezet megváltoztatását indítványozta az MKDM–Együttélés¹⁰³⁰ parlamenti képviselői klub nevében. Javaslati az EBEÉ-folyamat emberi dimenzióival foglalkozó koppenhágai konferencia által elfogadott alapelvekből, valamint az Európa Tanács 1990. október elsején jóváhagyott, a kisebbségek jogaira vonatkozó ajánlásaiból indultak ki, s az egyéni politikai és kulturális jogokra vonatkoztak.

Duray Miklós módosító javaslatára Sándor Eleonóra¹⁰³¹ (FMK) is reagált. Rámutatott, hogy a javaslatok szinte szó szerinti idézetei a nemzetközi dokumentumoknak, melyekhez Cseh–Szlovákia is csatlakozott, ezért világos, hogy a cseh- és szlovák jogrend is átveszi azokat, tekintet nélkül arra, hogy alkotmánylevél be foglalja-e azokat a parlament, vagy sem.

A vitában több módosító javaslat is felmerült. Az előterjesztett módosító javaslatokat szavazás előtt megtárgyalták az alkotmányjogi bizottságok.

A módosítások sorsát eldöntő szavazás után Gyimesi György¹⁰³² nyilatkozattal fordult a Szövetségi Gyűlés tagjaihoz.

¹⁰²⁹ Duray Miklós (1945–) 1988 és 1989 között a pennsylvaniai Indiana University vendégtanára volt. 1990-ben az Együttélés Politikai Mozgalom alapítója, annak elnöke volt 1998-ig, a Magyar Koalíció Pártjának (MKP) megalakulásáig. 1990 és 1992 között parlamenti képviselő Prágában, majd 1994 és 2010 között a szlovák parlament tagja.

¹⁰³⁰ A konzervatív és liberális eszmerendszeren álló, nemzeti elkötelezettségű mozgalmat 1990. február 27-én jegyezte be a Cseh, március 1-jén pedig a Szlovák Belügyminisztérium. 1990. március 31-én Duray Miklóst választották meg elnökévé. Az 1990-es választásokon a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalommal (MKDM) koalícióban négy mandátumot szerzett a prágai parlamentben. 1992-ben az MKDM-el és a Magyar Néppárttal közösen vett részt a választásokon, s hét mandátumhoz jutott. Az 1994-es megmérettetésen a Magyar Koalíció tagjaként indult, s kilenc mandátummal lett parlamenti párt. 1998-ban egyesült az MKDM-el és a Magyar Néppárttal. Ekkor jött létre a Magyar Koalíció Pártja.

¹⁰³¹ Sándor Eleonóra (1959–) 1990 és 1992 között a Független Magyar Kezdeményezés prágai parlamenti képviselője. 1999-től a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa irodájának a munkatársa.

¹⁰³² Gyimesi György (1935–) 1990 és 1992 között a prágai szövetségi gyűlésben az Együttélés képviselője és a párt alelnöke volt. 1992-ben vállalkozó lett. 1996-ban Magyar Népi Mozgalom a Meg-

Bejelentette, hogy az MKDM–Együttélés képviselői klub egyetért az alkotmány-levéllel, kivéve a harmadik fejezetet. Mivel a klub harmadik fejezetre vonatkozó módosító javaslatát nem fogadta el a Szövetségi Gyűlés, s az így nem biztosítja a nemzeti kisebbségek teljes értékű, a korszerű európai normáknak megfelelő szabad fejlődést, az MKDM–Együttélés képviselői klub nem vehet részt a szavazáson, elhagyja az üléstermet.

Alkotmánytörvényről lévén szó az elfogadáshoz a 3/5-ös többségre volt szükség, a Népek Kamarájában és a Nemzetek Kamarájában egyaránt, ahol bonyolult eljárás szerint külön-külön szavaznak a cseh és szlovák országrész képviselői. A szlovák kormánypártok – Nyilvánosság az Erőszak Ellen (VPN), Független Magyar Kezdeményezés (FMK), Szlovák Keresztény-demokrata Párt (KDH) – ugyan rendelkezik az 50%-ot meghaladó többséggel, de a törvény által meghatározott 3/5-ös többséghez a három ellenzéki párt valamelyikére is szükség volt. Egyértelmű volt, hogy a Szlovák Nemzeti Párt képviselői az alkotmánylevél ellen szavaznak, a kommunisták nem nyilatkoztak egyértelműen, így az MKDM–Együttélés képviselői klub állásfoglalása lényegessé vált.

A kivonulást követő szavazáskor mégis sikerült elfogadni az alapvető jogokról és szabadságjogokról szóló alkotmánylevelet (bár a Nemzetek Kamarája szlovákiai részében csak 5 szavazat döntött), mely az Európa Tanácsba való belépés alapfeltételét jelenti.

5. Cseh- és Szlovákia felvételéről az Európa Tanácsba (A HMT feljegyzése)

Az Európa Tanács parlamenti közgyűlése január 30-án, szerdán egyhangúan Cseh és Szlovákia felvétele mellett foglalt állást. A határozati javaslat szerint a javaslat a Miniszteri Bizottságnak ajánlja, hogy következő közgyűlésére hívja meg Cseh és Szlovákiát a testület tagjai közé, s nyolc főben javasolja megállapítani a parlamenti közgyűlésben résztvevő képviselők számát.

A Jacques Baumel, francia RPR képviselő által a Testület elé terjesztett jelentés megállapítja, hogy minden feltétel teljesült Csehszlovákia felvételéhez. A megvalósított jogi és gazdasági reformok révén egy olyan jogállam jött létre, amely biztosítja az emberi jogok tiszteletben tartását, beleértve a kisebbségi jogokat is, áll a jelentésben. Csehszlovákia meghívása az Európa Tanácsba hozzájárul ahhoz, hogy megszilárdítsa az ország demokratikus intézményeit, és lehetővé teszi számára az európai építésben való teljes részvételt.

A parlamenti közgyűlés meghallgatta Jiří Dienstbier csehszlovák külügyminiszter felszólalását. Dienstbier kiemelte, Csehszlovákia fő külpolitikai törekvése egy olyan

békélésért és a Jólétért néven a Mečiar-féle Demokratikus Szlovákiáért Mozgalommal (HZDS) együttműködő magyar kisebbségi pártot alapított, azonban nem tudott tömegbázisra szert tenni.

Európa tagjává válni, amely békés és szabad nemzetek földrésze. „Olyan új biztonsági rendszer hívei vagyunk, amely inkább politikai, mint katonai eszközökre támaszkodik abban, hogy biztonsági garanciát nyújtson az egész európai régiónak. E cél érdekében tovább kívánjuk fejleszteni együttműködésünket a NATO és az EBEÉ létező intézményeivel, hívei vagyunk az európai közösségek fokozatos kiszélesítésének, továbbá a nemzetközi együttműködés új kereteinek, mint a Pentagonale, vagy Lengyelország, Magyarország és Csehszlovákia hármas csoportja. Nem akarunk új tömböket, vagy zárt paktumokat és szövetségeket létrehozni, ezeket a csoportokat inkább az együttműködés és konzultáció eszközeinek tekintjük a közös érdeklődésre számot tartó kérdésekben.”

A délelőtti vitában felszólalt Bratinka József¹⁰³³ (MDF) és a parlamenti közgyűlésben résztvevő magyar képviselők támogatásáról biztosította Csehszlovákia felvételi kérelmét.

Rámutatott, hogy Csehszlovákia teljesíti a tagság követelményeit, három törvényhozó testülete intenzív munkát fejt ki az emberi jogok biztosítására. Szólt a két ország népeinek közös munkájáról, szenvedéseiről, megpróbáltatásairól, a közelmúlt történelmi fejlődésének párhuzamairól, az ellenzéki mozgalmak kibontakozását, a békés és demokratikus átmenetet illetően. Elismeréssel adózott annak, hogy Csehszlovákia kész aláírni az emberi jogok chartáját, és vállalni az azzal járó kötelezettségeket. Utalt arra, hogy az emberi jogok kiteljesítése még nem befejezett folyamat, de az Európa Tanácshoz való csatlakozás hozzájárul a még meglévő problémák megoldásához, többek között a csehszlovákiai magyar kisebbség számára is.

A magyar küldött felszólalása jó visszhangot keltett, a parlamenti közgyűlésen egyelőre különleges meghívotti státuszban jelenlévő csehszlovák képviselők is gratuláltak.

Bratinka József az MTI tudósítójának elmondta, hogy a felvétel előkészítésének korábbi szakaszában a politikai bizottságban a magyar küldöttség észrevételeket tett Baumel¹⁰³⁴ jelentésének a kisebbségeket érintő részével kapcsolatban, ezek nyomán az Emberi Jogi Bizottság a felvétel során külön is foglalkozott ezzel a kérdéssel. Most, a felvétel pillanatában a magyar küldöttség ki akarta fejezni elismerését és támogatását a csehszlovákiai demokratikus átalakulással és szomszédaink Európa Tanácsba történt felvételével kapcsolatban.

Jacques Baumel, az Európa Tanács Csehszlovákiában kiküldött bizottságának vezetője a Testület elé terjesztett jelentésben ugyanis leszögezi, hogy meggyőződése

¹⁰³³ Bratinka József (1952–2011) 1988-ban az MDF szegedi szervezetének alapító tagja, 1990 és 1994 között parlamenti képviselő volt. 1995 és 1999 között vatikáni nagykövet, 1999 és 2009 között a Külügyminisztérium emberi és kisebbségi jogi főosztályának a főtanácsosa volt.

¹⁰³⁴ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

szerint „mintaszerű bánásmódban részesül minden csehszlovákiai kisebbség, tapasztalatai példamutatóak lehetnek az Európa Tanács több más tagja számára is”. Részletesen foglalkozik a magyar kisebbséggel, bár, mint írja, csak a morva kisebbség tagjaival találkozott. Pozsonyi látogatása során állítólag nem volt módja beszélni a magyar kisebbség képviselőivel. Hivatalos csehszlovák kormány- és parlamenti partnerei azonban a legcsekélyebb bírálatot sem hangoztatták a magyar kisebbséggel szemben. Utalt viszont arra, hogy lehangoló felfedezést tett, nevezetesen: a szlovákok és magyarok közti mély bizalmatlanság a magyarok által a XIX. század második felében elkövetett beolvasztási politika következménye. Jelentésében – példa nélküli módon bírálva egy másik, a jelentés tárgyához nem tartozó országot – kifejti, hogy „1991-ben a vonakodó szlovákok lényegében azért csatlakoztak Csehországhoz, hogy elkerüljék magyarizálásukat”, ami sokszázezer szlovák sorsa lett, akik a határ másik oldalán maradtak a trianoni szerződés nyomán.

Utalt a csehszlovák fél által tudomására hozott tényre, miszerint a Magyar Televízió – mind a demokratikus forradalom előtt, mind utána – törekszik arra, hogy elkedvetlenítse a magyar kisebbséget.

7. Összefoglalás

A szlovák önállóság kérdéséről:

A szlovák önállóság kérdése csak látszólag került le a napirendről; valójában a hatalomért folytatott harc részévé vált. A korábban a Szlovák Nemzeti Párt szélsőségei által képviselt ügyet a Kereszténydemokrata Mozgalom vállalta fel, sokkal „civilizáltabban”. Törekvéseik találkoznak bizonyos cseh erők elképzeléseivel is. A szlovák önállóság új megvilágításba helyez néhány – eddig nem kellően vizsgált – környezetvédelmi kérdést, amelyek potenciális veszélyt jelentenek Magyarországra számára.

A nyelvtörvény érvényesítéséről Szlovákiában:

Noha a nyelvtörvény megfogalmazása számos kérdést nyitva hagyott a kisebbségi nyelvhasználattal kapcsolatban, a törvény ellenőrzésére létrehozott bizottság ténykedése eloszlat minden illúziót a valós célokat illetően, megtiltották máris a települések nevének kétnyelvű használatát és a többnyelvű nyomtatványok használatát.

Az illetékesség kérdése Cseh- és Szlovákiában a nemzeti kisebbségek ügyeiben:

Az ún. kompetencia-törvény a nemzeti kisebbségek ügyeit a szövetségi törvényhozás hatáskörébe utalja, de a végrehajtás a szlovák kormány és parlament kezében maradt.

Az emberi szabadságjogokról szóló alkotmánylevél elfogadása Cseh- és Szlovákiában:

A kidolgozandó alkotmány alapjául szolgáló, az emberi és szabadságjogokról szóló ún. alkotmánylevél elfogadása során mind a szlovák, mind a szövetségi parlamentben éles vita zajlott a 3. fejezetről, amely a kisebbségek jogait rögzíti. Voltak, akik törölni kívánták, mások viszont teljes mértékben át akarták dolgozni. A bonyolult szavazási mechanizmust kihasználva az Együttélés megpróbált nyomást gyakorolni a szövetségi törvényhozásra.

Cseh- és Szlovákia felvételéről az Európa Tanácsba:

A Cseh- és Szlovákia felvételét javasoló, Jacques Baumel francia képviselő által készített jelentés úgy minősíti példamutatónak a kisebbségek helyzetét, hogy a szerző nem is találkozott a magyarság képviselőivel. A jelentés emellett tartalmaz még néhány, Magyarországra vonatkozó „oldalvágást” is. A magyar delegáció hiába tett észrevételeket az Emberi Jogok Bizottságában.

Budapest, 1991. február 8.

Entz Géza¹⁰³⁵

MELLÉKLET

Szlovák értelmiségiek nyilatkozata az önállóság kérdéséről
(*Literárny týždenník* 1990. XI. 9.):

61 lépés a szlovák identitás felé

Szlovákia ismeretlensége Európában és a világban szinte meghökkentő. Feltehetően nincs még egy európai nemzet, amelyről olyan keveset tudnának akár a saját szomszédjai is. Akiről pedig nem tudnak, azt nem veszik tudomásul, azzal nem működnek együtt, azzal nem kereskednek, azt lényegében nem ismerhetik el partnerként. Szlovákia és a szlovákok számára erkölcsi, politikai, de gazdasági kérdés is az árnyék eltüntetésének, az egyik legrégebbi európai nemzetként való elismerésének szükség-szerűsége. Identitás és nemzeti szuverenitás nélkül nem létezik egyéni identitás sem.

Európát és a világot ez ideig nem érdekeltük, mert mindenütt valaki helyettesített bennünket. Európába és a világba nem a saját lábunkkal léptünk. A csehszlovák

¹⁰³⁵ Kézírással.

föderációról szóló 1968. évi alkotmánytörvény nem teljesült, bár kinyilvánította a szlovák nemzet önrendelkezését és szuverenitását. Autentikus föderáció azonban csak akkor jön létre, amikor a szlovákok a világban önálló nemzetközi szubjektumként lépnek majd fel, annak valamennyi attribútumával, amelyek megilletik. A világ országainak és nemzeteinek Szlovákiáról alkotott jelenlegi elképzelése a csehszlovákizmus és a nem identikus föderáció maradványait tükrözi vissza. Szlovákiának be kell jutnia Európa és nemzeteinek tudatába, főként abban az időszakban, amikor létrejön a közös ház. A szlovákok névtelensége káros mind a szlovák nemzet, mind az európai közösség számára. A nemzetekre vonatkozó demokratikus humanitás, szociális igazságosság, egyenlőség és egyenjogúság elveinek a szlovákokra nézve is érvényesnek és helyettesíthetetleneknek kell lenniük. A szlovákok fejlett, modern nemzetet alkotnak, és ennek megfelelő helyet kell kapniuk az európai nemzetek családjában. Hasonlóképpen önállóan és aktívan kell fellépniük a nemzetközi élet valamennyi területén. Ez olyan lehetőség, amely talán soha többé nem ismétlődik meg. Az asztalhoz, amely mellett az európai nemzetek önmagukról fognak tárgyalni, időben oda kell lépniük, kellő határozottsággal. Így kell tennünk az emberi tevékenység valamennyi területén, a politikában, a gazdaságban, a kultúrában, a sportban stb. A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársasághoz való tartozásunk sem zavarhatja saját identitásunkat, nem foszthat meg saját csillagunktól Európa zászlaján. Teendőinkre vonatkozó javaslataink nem kimerítőek, csupán fogódzoul kívánnak szolgálni az egyének és kollektívák számára a további elmélkedéshez és tevékenységhez.

A.) A törvényhozásban

1.) Kihirdetni a Szlovák Nemzeti Tanács szuverenitását a Szövetségi Gyűlés törvényei fölött.

2.) Előkészíteni a Szlovák Köztársaság Alkotmányát, amely tartalmazná a szuverén nemzet államiságának valamennyi elemét.

A Szlovák Köztársaság Alkotmányában egyértelműen le kell fektetni a szlovák nemzet önrendelkezésének alapvető attribútumait. (A Szlovák Köztársaság a szlovák nemzet demokratikus és szociálisan igazságos állama. A Szlovák Köztársaság területe oszthatatlan. Az állami és hivatalos nyelv a szlovák.)

3.) A föderáció és a köztársaságok kompetenciáját oly módon kell meghatározni, hogy biztosítsa a szlovák és cseh nemzet szuverenitását a gazdasági, az állami, a kulturális, a társadalmi és a nemzetközi élet egész szférájában.

4.) Rögzíteni kell a szuverén állam valamennyi szükséges intézményét, beleértve a kormányközi és nem kormányzintű szervezetekben való tagságukat is.

B.) A politikában

5.) Kikiáltani a Szlovák Köztársaság szuverenitását a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságon belül.

6.) A Szlovák Nemzeti Tanácsban Európa és a világ népeihez szóló nyilatkozatot kell elfogadni, amely kifejti a történelmünk által alátámasztott alapkövetelményeket, elsősorban baráti viszonyunkat a világ valamennyi népéhez.

7.) Vitát indítani Szlovákiának az európai szervezetekbe történő belépésének szükségességéről és módjáról.

8.) Szemléletesen megfogalmazni Szlovákia érdekeit és bekapcsolódását a helsinki folyamatba.

9.) Az egyes politikai pártokon és mozgalmakon keresztül kapcsolatot teremteni a nemzetközi csoportosulásokkal és mozgalmakkal.

C.) A diplomáciában

10.) Lehetővé kell tenni konzulátusok, illetve képviseltek létrehozását Szlovákiában a világ valamennyi meghatározó állama számára.

11.) Önálló szlovák képviseltek létrehozása a világ államaiban.

12.) Hatékony együttműködési formák létesítése a külföldi szlovákokkal, akiket Szlovákia természetes követeinek tekint a világban.

13.) Diplomáciai szolgálatra felkészítő intézetet kell létrehozni.

D.) A gazdaságban és a kereskedelemben

14.) Meghatározni a Szlovák Köztársaság gazdasági és vagyoni jogi, adó- és egyéb viszonyait a Cseh Köztársasághoz, illetve a cseh–szlovák föderáció keretében.

15.) A szlovák állami szervek fennhatósága alá visszahelyezni az aranykincsnek minimálisan azt a részét, amely a szlovák nemzet gyűjtéséből jött létre.

16.) Megalapítani a nemzeti jegybankot.

17.) Megalapítani a vámügyek köztársasági szervezetét.

18.) A külgazdasági kapcsolatokban biztosítani a köztársaság teljes körű kompetenciáját.

19.) Létrehozni a pénzügyi börzét, szélesíteni a bankok hálózatát, a nemzetköziet is és a biztosítótársaságok hálózatát.

20.) Létrehozni a nemzeti kereskedelmi kamarát.

21.) Létrehozni önálló szlovák kereskedelmi kirendeltségeket a világban, vagy közös cseh–szlovák szervek keretében, vagy önálló szervek formájában.

22.) Közvetlen együttműködést létesíteni az illetékes nemzetközi gazdasági szervezetekkel, mint pl. az OECD, az RHS, FMF szervei stb.

23.) Ösztönözni a külföldi tőke beáramlását, különösképpen a szlovák tőkéét.

E.) A tájékoztatásban

24.) A legközelebbi lehetséges időpontban létre kell hozni a Szlovák Tájékoztatási Irodát, amely függetlenül kapcsolódna a világ hírügynökségi hálózatára.

25.) Megfelelő módon megjelölni a Szlovák Köztársaság határait, és pedig a főbb világnyelveken is.

26.) „*Slovensko*” c. [című] folyóirat idegen nyelvű kiadása.

F.) A kultúrában és a művelődésben

27.) A tankönyvek, filmek, újságok, televízió és a rádió műsorát a nemzeti öntudat ébresztésére kell irányítani, mind a történelem, mind a jelen értékeire.

28.) Létrehozni a szlovák nemzet legjelentősebb személyiségeinek önálló kiadványát; kiadni e személyiségek összegyűjtött írásait.

29.) Belépni a vonatkozó nemzetközi szervezetekbe.

30.) A nemzetközi fesztiválokon saját névvel és saját szimbólumokkal részt venni.

31.) Valamennyi külföldi érdeklődő számára lehetővé tenni tanulmányok folytatását a szlovákiai iskolákban.

2.) Bevezetni legalább egy idegen nyelv kötelező oktatását már az óvodákban.

G.) Az egyházban

33.) A nagyszombati püspökség székhelyét áthelyezni Szlovákia fővárosába, Pozsonyba.

34.) Pozsonyban létrehozni egy szlovák szent szentélyt.

35.) Felkérni a Vatikánt, hogy létesítsen diplomáciai képviseletet Pozsonyban.

36.) Javaslatot tenni arra, hogy a hit és a nemzet szlovák szentjeivé avassák Hlinkát, Vojtasákot, a kassai mártírokat, valamint más szlovák személyiségeket (Rastislav).

H.) A tudományban

37.) Belépni a vonatkozó nemzetközi szervezetekbe.

38.) Követelni a Cseh–Szlovák Tudományos Akadémia felváltását Szlovák Tudományos Akadémiával.

39.) Nemzetközi szemináriumok szervezése Szlovákiában.

40.) Részvétel a nemzetközi szemináriumokon és rendezvényeken, saját néven és szimbólumokkal.

CH.) A városi és községi önkormányzatokban

41.) Létrehozni a városok és községek területi fejlesztésével komplex módon foglalkozó szlovákiai szervet, amely megfelel a regionális, nemzeti és nemzetközi

tendenciáknak. Ebben az összefüggésben Pozsonyban nemzetközi repülőtérrel kell létesíteni, amelynek vámmentes zóna-jellege lenne, és a Szlovák Köztársaságba történő belépés egyik kapujává válna. Egyúttal a poprádi és a kassai repülőtér korszerűsítése.

42.) Az európai szervezetekbe való közvetlen belépés.

43.) Bővíteni a szlovák városok baráti kapcsolatait a világ városaival.

I.) Az olimpiai és sportmozgalomban

44.) A „TCH” olimpiai rövidítést megfelelőbbre változtatni, amelyben Szlovákia S jelzéssel reprezentálná magát.

45.) Kérni a Szlovák Olimpiai Bizottság belépését a Nemzetközi Olimpiai Bizottságba.

46.) Törekedni arra, hogy a Szlovák Köztársaság téli olimpiai játékok színhelye legyen, de úgy, hogy ne legyen környezetkárosító hatása.

47.) Az egyes szlovák sportszövetségeket bekapcsolni a nemzetközi sportszervezetekbe.

48.) Szlovák reprezentatív egységek kialakítása, főleg a futballban, a jégkorongban, és benevezni a vonatkozó nemzetközi versenyekre.

49.) A szlovák futball kupa győztesét indítani az UEFA-kupa győztesei között.

J.) A hadsereg és a biztonság

50.) Érvényesíteni a hadsereg területi elv szerinti felépítését.

51.) Önálló köztársasági és helyi rendőrséget kell létrehozni.

K.) További intézkedések

52.) Felkérni az Amerikai Egyesült Államokat, hogy hozza létre Pozsonyban az USA önálló hivatalát.

53.) Felkérni az USA Nemzetbiztonsági Tanácsát, hogy hozza létre az Amerika Hangja és a Szabad Európa Rádió önálló szlovák adását.

54.) A szlovákiai exporttermékeket „made in Slovakia” jelzéssel ellátni.

55.) Szeptember 19-ét – a Szlovák Nemzeti Tanács megalakulásának és az 1848. évi szlovák függetlenség kikiáltásának napját – a Szlovák Köztársaság állami ünnepévé nyilvánítani.

56.) A szlovák városok fontosabb utcáinak nevét a szlovák történelem nemzetébresztőiről és a szlovák politikai személyiségeiről kell elnevezni.

57.) Megváltoztatni valamennyi vállalat nevét, amelyeknek idegen hangzása van (pl. CHZJD Bratislava, CHZWP Nováky stb.).

58.) Szlovák nemzetébresztőkről (Štúr¹⁰³⁶, Hlinka¹⁰³⁷, Štefánik¹⁰³⁸) elnevezni a Szlovák Köztársaságban a gimnáziumokat, a közép- és főiskolákat.

59.) A pozsonyi várban létrehozni a Nagymorva Birodalom és a szlovák nemzeti személyiségek (Svatopluk¹⁰³⁹, Štúr, Štefánik stb.) panteonját.

60.) Biztosítani a „Szlovák Köztársaság” jelzéssel ellátott bélyegek önálló kiadását.

61.) Létrehozni az emberi jogok szlovák bizottságát.

A felsorolt konkrét javaslatok nem kimerítőek: ötletként, és főleg megvalósításuk érdekében terjesztjük elő őket. Kérjük az államhatalom illetékes politikai, törvényhozási, gazdasági, művészeti, tudományos és sportszerveit, valamint Szlovákia egyéb intézményeit, hogy saját hatáskörükben érvényesítsék és valósítsák meg ezen lépéseket.

Felkérünk valamennyi szlovák nőt és férfit, politikai, vallási, egyéb hovatartozására való tekintet nélkül, hogy hathatósan támogassa az előterjesztett kezdeményezést, amely a nemzet és Európa javát hivatott szolgálni.

¹⁰³⁶ Ludovít Štúr (1815–1856) evangélikus teológia tanulmányait Pozsonyban és Halléban végezte. 1845-ben illegálisan megindította a *Slovenskje Narodné Noviny* című politikai napilapot, amelyben a magyar elnyomás ellen tiltakozott. A lap azért is fontos volt, mert Štúr abban szakított az addig használatos Bernolák-féle cseh-szlovák nyelvvel, itt alapította meg a Liptó–Túróc–Zólyom nyelvjáráson alapuló szlovák irodalmi nyelvet. 1847-ben magyar országgyűlési képviselő volt. Az 1848–1849-es forradalom alatt követelte a szlovák autonómiát, és szervezője volt az akkor kitört, de elbukott szlovák forradalomnak. 1849 után visszavonult a közélettől, és vadászbalesetben hunyt el.

¹⁰³⁷ Andrej Hlinka (1864–1938) 1889-ben szentelték katolikus pappá. Kezdetben a Katolikus Néppártban politizált, ezt követően a Szlovák Néppárt egyik alapítója lett. 1897-ben a Népi Hírek szerkesztője volt. 1906-ban magyarellenes agitáció miatt két év börtönbüntetésre ítélték. 1918-ban a Szlovák Nemzeti Tanács tagja volt. 1919-ben Versailles-ban szlovák autonómiát követelt, ami nem járt sikerrel. Politikai ideológiája a nacionalizmus, a szélsőséges klerikalizmus, az antikommunizmus és az idegengyűlölet keveredése volt, melybe beemelte a náciizmus és a fasiszmus egyes elemeit is. A húszas években a prágai centralizáció egyik fő ellenfele volt.

¹⁰³⁸ Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) 1904-ben a prágai Károly Egyetemen csillagászatból doktorált. Ezt követően Párizsban a meudoni obszervatóriumban dolgozott. 1912-ben francia állampolgárságot kapott. Az első világháború elején francia vadászpilótaként a szerb fronton szolgált. Az 1916-ban megalakult Csehszlovák Nemzeti Tanács alelnöke lett. 1916 és 1918 között csehszlovák hadügyminiszterként az olasz, szerb és orosz fronton dezertált cseh és szlovák katonákból toborzott katonákat. Nagy szerepe volt abban, hogy az Antant a elismerte a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot és a Csehszlovák Légiót hadviselő félként. 1918. november 1-én a Csehszlovák Légió megkezdte a Felvidék megszállását. A versailles-i békekonferencián Štefánik is részt vett. 1919. május 4-én Udinéből Pozsonyba repült, és leszállás közben a mai napig nem tisztázott körülmények között szenvedett halálos balesetet.

¹⁰³⁹ I. Svatopluk (830 – 894) 871 és 894 között morva fejedelem volt. Uralkodása alatt érte el a morvai fejedelemség a legnagyobb kiterjedését.

1990. október 23.

Előkészítő Bizottság

A Független Szlovák Kezdeményezés képviselői:

JUDr. Vojtech Agner vállalkozó, Prof. Michal Baránik közgazdász, PhDr. Ján Bobák történész, Doc. JUDr. Ján Cuper jogász, Ján Dekan akadémikus, archeológus, Milan Ferko író, Doc. JUDr. Michal Gašpar jogász, PhDr. Ľudovít Haraksim történész, JUDr. Anton Hrnko történész, Prof. PhDr. Ján Hvozdk psychológus, Doc. JUDr. Jaroslav Chovanec jogász, Doc. PhDr. Jozef Koščo psychológus, Anton Krajčovič építész, Štefan Králik közgazdász, JUDr. Bartolomej Kunc jogász, Doc. JUdr. Mojmir Mamojka jogász, PhDr. Richard Marsina történész, Jaroslav Rezník író, Andrej Strýček közgazdász, Anna Stavinová közgazdász, Ivan Rada építész, Marián Tkáč közgazdász, Prof. PhDr. Tomáš Pardel psychológus, Milan Vároš író, Ladislav Ťažký író, Ivan Hudec író.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 2. d.

178.
1991. március 22.

A Miniszterelnöki Hivatal Határontúli Magyarok Titkársága
tájékoztatója az Ukrajnában és Romániában élő magyar kisebbség
helyzetéről

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig!

Tárgy: Tájékoztató a határon túli magyarokkal, a szomszédos országokkal és a kisebbségi problémakörökkel összefüggő kérdésekről

Melléklet: 1 db. jelentés

Ügyiratszám: 0031/4/1991.

Kapja: Moszkva, Prága, Pozsony, Bukarest, Belgrád, Kijev, Zágráb

Misszióvezető Úr!

Személyes tájékoztatására mellékelten megküldöm a tárgyban jelzett tájékoztató anyagot.

Budapest, 1991. március 22.

*Jolsvai Sándor*¹⁰⁴⁰
főosztályvezető

Miniszterelnöki Hivatal
Határontúli Magyarok Titkársága

EG/03/91

¹⁰⁴⁰ Kézírással.

Tájékoztató a határon túli magyarokkal, a szomszédos országokkal és a kisebbségi problémakörrel összefüggő kérdésekről (1991/3.)

A Külügyminisztérium és a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumának figyelmébe!

1. Viktor Begy ukrán ellenzéki parlamenti képviselő látogatásáról (A HMT feljegyzése)

Viktor Begy 26 éves técsői ügyvéd, aki a márciusi ukrainai választásokon a 176. számú técsői választókerületben négy jelölt közül lett az Ukrán Legfelsőbb Tanács képviselője. Az Ukrán Népi Mozgalom (Ruh) tagjaként az ellenzéki „Népi Tanács” nevű képviselőcsoporthoz csatlakozott. Különleges tekintélyt szerzett neki az a tény, hogy Kárpátaljáról mindössze ketten jutottak be ellenzékiként a parlamentbe. A novemberi kijevi események után perbe fogott radikális, Sztjepan Hmara védelmét is ellátta. 1991 januárja óta a Ruh kárpátaljai regionális szervezetének elnöke.

Magyarországi nem hivatalos látogatása során (1991. január 14–15.) találkozott Entz Géza és Katona Tamás politikai államtitkárral, továbbá parlamenti képviselőkkel és parlamenti pártok vezetőivel.

A kárpátaljai helyzetre és a KMKSZ¹⁰⁴¹–Ruh kapcsolatra nézve a képviselő elmondta, hogy kezdetben nagyobb egyetértés és hatékonyabb együttműködés jellemezte a magyar szervezettel kialakult kapcsolatokat. A márciusi választások során pl. Técsőn (választókerületében) szoros munkakapcsolat alakult ki az apparátus által támogatott jelöltekkel szembeni hatékonyabb fellépésre. A técsői KMKSZ-szel máig fennmaradt a jó viszony. A Ruh frissen megválasztott regionális elnökeként programjának lényege abból a felismerésből fakad, a mozgalom helyi szervezetének figyelemmel kell lennie a kárpátaljai viszonyokra: egyesíteni kell a demokratikus gondolkodású erőket az uralkodó konzervatív hatalommal szemben: a demokratikus szervezetek formálódó szövetsége konszenzusos döntésekkel, a nemzetiségi szervezetek sajátos érdekeit is figyelembe véve alakítaná ki politikai stratégiáját. Ebben a szellemben szeretnék kezdeményezni a ruszin szövetséggel való párbeszédet, mivel – elsősorban a korábbi Ruh elnökség magatartása miatt – a két szervezet kapcsolatai mélyponton vannak. Megérti a KMKSZ törekvéseit is, a szuverén Ukrajnában lehetőséget lát egy magyar kulturális autonómiára.

¹⁰⁴¹ A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMSZK) 1989. február 26-án Ungváron alakult meg mint a kárpátaljai magyarok kulturális, politikai és szociális érdekeit védő magyar kisebbségi szervezet. Az 1990. márciusi megyei választásokon a KMKSZ 11 képviselőt juttatott be a megyei tanácsba.

A gazdasági kérdésekkel kapcsolatban elmondta, hogy mint a Legfelsőbb Tanács képviselője támogatni fogja a területi tanács határozatát a kárpátaljai különleges gazdasági övezet felállításáról. Egyes galíciai Ruh vezetőkkel ellentétben nem lát ebben egyfajta szeparatista tendenciát. Figyelmeztetett ugyanakkor arra, hogy gyors ütemben folyik az apparátus hatalomátmentése a gazdasági szférába, különösen a vegyesvállalatok alapítása során. Ebből a külföldi partnereknek csak annyi haszna lehet, hogy a jelenlegi felemás szabályozási rendszert kihasználó, az értelmezhetetlen jogszabályokat is kikerülő korrupt kapcsolathálózatok esetenként gyorsabb engedélyeztetést és más előnyöket tettek lehetővé. Mint jogász, szándékában áll Ungváron egy tanácsadói irodát nyitni, amely a tisztességes vállalkozók segítségére lenne.

Az ukrainai helyzetre nézve elmondta, hogy Nyugat-Ukrajnában félő a baltikumhoz hasonló helyzet kialakulása. A szovjet hadsereg Ivovi fellépése esetén ugyanakkor határozott ellenállásra számíthat. A köztársaság vezetése egyelőre igyekszik tiszteletben tartani a parlament azon döntését, hogy az ukrán fiatalokat ne vigyék a Szovjetunió más területeire. Kelet- és Közép-Ukrajnában nehezen halad a demokratikus erők bázisának kiépítése. A Ruh 25–30%-os arányával jelenleg leszavazható a parlamentben. Nagy reményeket fűznek az Ukrán Demokrata Párthoz. A legfrissebb események erősítik az ellenzék azon véleményét, hogy Gorbacsov és a peresztrojka csupán az apparátusi hatalom és a birodalom továbbélésének új formáit volt hivatott szolgálni, az elmúlt 6 évben a leglényegesebb kérdésekben (privatizáció, többpártrendszer, földkérdés stb.) semmi lényeges nem történt.

A magyar–ukrán kapcsolatokat kiemelten fontosnak tartja, melyre a Kárpátalján kiépítendő együttműködés mutatna jó példát, üdvözlé, ha ukrán ügyekben elkötelezett magyarországi személy elvállalná a kárpátaljai Ruh budapesti képviseletét, főként a gazdasági kapcsolatépítés erősítése, valamint a Ruh-ról kialakult kép árnyalása érdekében.

A látogatást értékelve kiemelendő, hogy Viktor Begy személyében egy tehetséges, koncepciózus fiatal politikus került a kárpátaljai Ruh élére. Sikeres működése esetén a mozgalom helyi bázisa szélesedhet (eddig sokakat megrettentett a Kárpátok túloldaláról átjövő aktivisták agresszivitása, szélsőséges nacionalizmusa). Elképzelései alapján úgy tűnik, hogy az aktuálpolitikai megfontolásokon túl hosszú távon is korrekt együttműködés remélhető a helyi szervezetek között. További tájékozódás után felvetődhet, hogy a kárpátaljai Ruh közvetítő szerepet töltsön be az ukrán ellenzék és a magyar politika között.

A Külügyminisztérium figyelmébe!

2. A román nagykövetség munkatársainak látogatása a Határon túli Magyarok Titkárságán (A HMT feljegyzése)

1991. január 31-én Entz Géza államtitkár fogadta Andrei Dancea urat, Románia budapesti nagykövetségének első titkárát és Octavian Olteanu-t, a követség kulturális titkárát.

A külügyminiszter úrral egyeztetett megbeszélésre a román fél kérésére került sor azzal a szándékkal, hogy a közelmúltban Budapestre akkreditált és a követségen belül általános politikai kérdésekkel foglalkozó első titkár tájékozódjon a Titkárság munkájáról és feladatköréről.

A véleménycsere során az első titkár kifejezte azt a szándékát, hogy a látogatás legyen kezdete egy hatékony, protokollmentes együttműködésnek és tapasztalatátadásnak. Felajánlotta az információcserét, a tájékoztató anyagok kölcsönös megküldését, és szorgalmazta a személyes kapcsolatok szorosabbá tételét. A magyar nyelven lezajlott megbeszélés tárgya, hangneme és megközelítései arra engednek következtetni, hogy a román fél több lehetőséget megpróbál kiaknázni annak érdekében, hogy a két ország között feszült viszony enyhüljön. Ezért a partnerek nyitottnak mutatkoztak olyan kérdések megvitatására, amelyek eddig szóba se jöhettek.

A vendégek elmondása szerint kormánytámogatással létrejött az ún. Román Nemzeti Alapítvány, amely tevékenysége és illetékessége szerint egyfajta „Románok Világszövetsége”-ként szeretne működni, figyelemmel kísérve a Romániával szomszédos országokban élő románság sorsát (számításaik szerint kb. 4,5 millióan lehetnek) és a román diaszpóra (szerintük kb. 2 millió) életének alakulását. Az ismert író, Augustin Buzura által vezetett intézmény szervezési nehézségekkel küzd, egyelőre megbízható adatok sincsenek birtokában, és szüksége lenne minden olyan információra, tapasztalatra, amelyet Titkárságunk megadhat. Ebben az értelemben szorgalmazták a mihamarabbi kapcsolatfelvételt, küldöttségek kölcsönös látogatását.

Az információcsere érdekében felajánlották a követség közvetítő szerepét, és kérésünkre azonnali ígéretként elhangzott, hogy eljuttatják a Titkárságunknak a romániai magyar oktatásra vonatkozó részletes statisztikai adatokat, az 1990-es májusi választások megyékre és helységekre lebontott – ez idáig nem közismert – részletes eredményeit, s az elkövetkezendőkben bármely olyan anyagot, amely a Titkárság munkájához segítséget adhat (romániai törvényeket és tervezeteket stb.). Egyúttal olyan jellegű anyagokat igényeltek, melyeket a Románián kívül élő honfitársaikkal való kapcsolattartás érdekében hasznosíthatnak.

Nagyra értékelték a közelmúltban létrejött megállapodásokat (katonai, gazdasági és oktatásügyi), és kiemelték a várható kulturális együttműködési egyezmény jelentőségét. A román diplomaták utaltak egyúttal a magas szintű találkozók létrejöttének fontosságára.

A törekvés, hogy a román fél minél több síkon igyekszik a kapcsolatok keresésére, sőt az a kísérlet, hogy már-már idealisztikus beállítást nyerjenek az együttműködés

bizonyos (pl. katonai, oktatási) vonatkozásai, időben egybeesik az ET különleges meghívott státus elnyeréséért folytatott román diplomáciai erőfeszítésekkel.

3. A II. Kisebbségvédelmi Egyeztető Konferenciáról (A HMT feljegyzése)

A svájci (magyar) Kisebbségvédelmi Tanács (KVT) második egyeztető konferenciájára 1991. január 19-én és 20-án Zürichben került sor. A konferencián jelen volt a KVT Elnöksége (Gyarmathy György, Komlóssy József, B. Szabó Péter, Böröcz József és Magyar Ádám) valamint Eva Maria Bárki (Ausztria), Czigány Imre (Belgium), Hunyadi István és Ilona (Franciaország), Fáy Gedeon, Konthur Bertalan és Lázár Csaba (Németország), Kótay Lajos, Parragi László, Gondos Jenő, Simek Péter, Benczédi Pál (Svájc), Duray Miklós (Cseh-szlovákia), Ágoston András és Hódi Sándor (Jugoszlávia), Szöcs Géza, Borbély Ernő és Csutak István (Románia), valamint Olajos Csaba, Csapody Miklós és Bálint Pataki József (Magyarország).

A szervezők szándéka a KVT legfontosabb további teendőinek meghatározása volt, tekintettel a Kelet-Közép-Európában végbement változásokra, illetve az 1991-es év kisebbségvédelemmel foglalkozó nemzetközi rendezvényeire. A szándékosan szűk körű értekezleten minden résztvevő egyéni véleményét fejtette ki a nyugati magyar kisebbségvédelem jelenlegi állapotáról; a szomszéd országok magyar tömörüléseinek képviselői saját szervezeteik tevékenységét, kisebbségvédelmi küzdelmüket mutatták be, kritikus és önkritikus megközelítésben.

A konferencián három előadás hangzott el: a KVT tevékenységéről (Komlóssy József¹⁰⁴² –Gyarmathy György¹⁰⁴³: „Feladatok, a munkavégzés koordinációja és a kooperáció lehetőségei”), a mai magyar állam kisebbségvédelmi tevékenységéről (Csapody Miklós¹⁰⁴⁴: „Magyarország szerepe és lehetőségei a magyar kisebbségvédelemben”), illetve az 1991-es év kisebbségvédelemmel kapcsolatos összefüggéseiről (E.M. Bárki: „A kisebbségvédelem nemzetközi vetületei”). Az előadásokat országokénti beszámolók, hozzászólások, javaslatok és indítványok egészítették ki és

¹⁰⁴² Komlóssy (Krammer) József 1956 őszén emigrált Kanadába. 1988-ban részt vett az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága Ceaușescu falurombolási politikáját elítélő határozatának az előkészítésében. Az Európai Népek Föderális Uniójának (FUEN) és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségvédelmi Társulatnak (SENCE) az alelnöke volt. Az Európa Tanács előtt a moldvai csángók ügyét képviselte. A rendszerváltás utáni Romániában sokat tett a hagyományos székelyföldi erdőtársulások újjászervezésében. Nevéhez kötődik az ukrán–szlovák határ szögesdrótjával kettéosztott magyar falu Kis- és Nagyszelmenc közötti kihatárforgalom megvalósítása.

¹⁰⁴³ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

¹⁰⁴⁴ Csapody Miklós (1955–) az 1980-as években a Művelődési Minisztérium Irodalmi Főosztályán dolgozott. 1982-ben a *Tiszatájban* megjelent Erdéllyel foglalkozó cikke miatt eltávolították állásából. 1983 és 1989 között az Országos Széchenyi Könyvtárban dolgozott. Az MDF egyik alapító tagja. 1990 és 2010 között országgyűlési képviselő volt.

nemegyszer élénk, már-már személyeskedésekbe torkolló vitára is sor került. Az utóbbi mondhatni kizárólagos tárgya az RMDSZ eddigi tevékenysége volt, mely a nyugati magyarság jelenvolt képviselői szerint nem felel meg az elvárásoknak. A konferencia ilyen irányú befolyásolását E. M. Bárki itt felolvasott és a napokban a sajtóban is megjelenő, Domokos Gézához írott nyílt levele tette lehetővé. A nyílt levél körül kialakult nézetkülönbségek és az elhúzódó, olykor E. M. Bárki – Szőcs Géza¹⁰⁴⁵ dialógussá süllyedő vita károsan befolyásolta a konferencia már említett célkitűzésének megvalósulását, és sajnos nem tette lehetővé a Komlóssy József készítette beszámoló részletes elemzését. Ez annál is inkább sajnálatos, mert a referátum volt a KVT programadó értekezése, és ez adott volna leginkább lehetőséget alkotó, gyakorlati eredményeket is felmutató továbbgondolkodásra, illetve valóban érdemi vitákra. Ilyen körülmények között B. Szabó Péter – megfogyatkozott létszámú résztvevő előtt, a késői órákban elmondott – összefoglalása csak részben tudott eleget tenni a KVT titkára szándékainak.

A fentiek ellenére a konferencia sikeresnek értékelhető, mert:

- valamennyi résztvevő megismerkedett a magyar kormány kisebbségvédelmi elképzeléseivel és a mai magyarországi helyzet, sokak számára újdonságként ható vonatkozásaival;
- az országonkénti beszámolók helyi eredmények és olykor kudarcok pontos tükrét tárták fel;
- a nyugati magyarság képviselői a hatékony kisebbségvédelem érdekében konkrét, egyénekre lebontott, azonnali és távlati feladatokat vállaltak;
- a magyar kormány kisebbségvédelmi tevékenységének egyes aspektusait bíráló megjegyzések ellenére kifejezést nyert az együttműködési és támogatási szándék (indulatos támadást csak E. M. Bárki intézett ellenünk, a többi kritika konstruktív szándékúnak minősíthető);
- a referátum tartalma és a KVT Elnökségének, különösen elnökének, Gyarmathy Györgynek higgadt és gyakorlatias megközelítései a szorosabb együttműködés lehetőségeit tárták fel;
- lehetőséget teremtett a nyugati magyarság és a szomszéd országok magyar szervezeteinek kapcsolatfelvételére, és konkrét lépések történtek ezek továbbfejlesztésére, illetve kibővítésére;

¹⁰⁴⁵ Szőcs Géza (1953–) a hetvenes években több erdélyi lap munkatársa volt. A román államvédelmi hatóság, a Securitate többször letartóztatta. 1986 és 1989 között Genfben újságíró, 1989 és 1990 között a Szabad Európa Rádió budapesti munkatársa volt. 1990 és 1991 között az RMDSZ főtitkára, 1991 és 1993 között annak politikai alelnöke volt. 1992-től a *Magyar Szemle* szerkesztőbizottságának a tagja, 1996 és 2000 között a Duna Televíziót felügyelő Hungária Televízió Közalapítvány ellenőrző testületének a tagja volt.

– felhívta a figyelmet az idei nemzetközi kisebbségvédelmi összefüggésekre, s egyúttal az ezekkel kapcsolatos teendők érdekében azonnali feladatokat nevezett meg.

Meg kell jegyezni, hogy a magyar kormány kisebbségvédelmi tevékenységét, nevezetesen a Határontúli Magyarok Titkárságának munkáját Duray Miklós igaztalan vádakkal illette, melyeket a HMT képviselője, Bálint-Pataki József¹⁰⁴⁶ határozottan visszautasított.

4. Szempontok a magyar külpolitika kisebbségvédelmi tevékenységéhez (A HMT feljegyzése)

Magyarország lehetőségeit a magyar kisebbségek helyzetének javítására irányuló törekvéseiben alapvetően meghatározzák a tágabb, környezetet befolyásoló nemzetközi összefüggések, illetve a kisebbségi kérdés megoldására vonatkozó általános elképzelések alakulása.

I. A Nyugatnak a közép- és kelet-európai térség kisebbségi problémáihoz való viszonya nagymértékben függ a térséggel kapcsolatos általános nyugati érdekek, elképzelések változásától. Jelenleg a következő tényezők tűnnek meghatározónak

a. A „negatív érdekeltség” (veszélyelhárítás szándéka), tehát a biztonságpolitikai aspektus előtérbe kerülése és háttérbe szorulása a „pozitív érdekeltségnek” (tehát a térséggel való – elsősorban gazdasági – kapcsolatokban rejlő előnyöké). Ez különösen érvényes a Szovjetunió vonatkozásában, de lényegében az egész térségre igaz.

b. Ezzel összefüggésben erőteljesen jelentkeznek az – összehangolt stratégiát szükségessé tevő – közös érdekek, s jóval kisebb szerepük van az egyes országok sajátos érdekeinek. Ezért lehet jogosult általában véve „nyugati érdekről, viszonyulásról” beszélni.

Ennek megfelelően az alapvető cél a Nyugat számára a térség stabilitásának megőrzése, s ezáltal a helyi konfliktusok kirobbanásának, a teljes gazdasági összeomlásnak, az ezekhez kapcsolódó esetleges menekülthullámnak, ökológiai veszélyeknek stb., elkerülése. Ugyanakkor a jelek szerint nincs egyértelmű, a hosszabb távra átgondolt koncepció arra nézve, hogy a status quo mely elemeinek milyen mértékű fenntartása mellett érhető ez el legkönnyebben. (Általános bármilyen határváltoztatás elutasítása, kevésbé egyértelmű a nem demokratikus rendszerek támogatásá-

¹⁰⁴⁶ Bálint-Pataki József (1953–) 1988-ban Romániából Magyarországra települt. 1989-ben a szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárának a munkatársa volt. 1990-ben Határon Túli Magyarok Titkárságán kormányfőtanácsosként a romániai magyarsággal összefüggő kérdésekkel foglalkozott. A Határon Túli Magyarok Hivatalának 1992-es megalakulása után az I. Területi Főosztály vezetője volt.

nak [SZU, Románia, Bulgária] szükségességére vonatkozó álláspont.) Közelebről kisebbségi vonatkozást meghatározó fő tényezők:

1. Fentiek alapján a kérdés a Nyugat számára elsősorban mint bármikor robbanással fenyegető konfliktusforrás jelenik meg. Jelenleg igazán aktuális csak ennek közvetlen elhárítása, ugyanakkor tanácsstalanság tapasztalható a lehetséges hosszabb távú megoldásokra nézve.

2. Több nyugati ország (saját kisebbségi problémái miatt) ellenérdekelte abban, hogy európai szinten, kiterjedt kisebbségi jogokat (különösen kollektív jogokat) biztosítsanak.

3. A nyugatitól jelentős mértékben eltérő közép- és kelet-európai kisebbségi helyzethez adekvát jogi megoldások sokszor feszültségben lévőnek tűnnek Nyugaton meghatározó jogfilozófiai szempontokkal, illetve joggyakorlattal.

4. A térség pacifikálásának egyik eszközeként létezik szándék az illető országok beengedésére – eltérő mértékben – a nyugat-európai integrációs szervezetekbe. Ezt nehezíti a félelem attól, hogy ezáltal kezelhetetlen kisebbségi – s részben ehhez kapcsolódó – államközi feszültségek is megjelenhetnek ezekben a szervezetekben.

III. A Szovjetunióban a közelebbi jövőben történendők szinte kiszámíthatatlannak tűnnek, ugyanakkor elkerülhetetlen, hogy ezen a területen legyenek a jövőben is a legnagyobb kisebbségek Európában. Ez közvetett vagy közvetlen módon befolyásolni fogja a kelet-európai és balkáni kisebbségek helyzetének alakulását is.

Magyar lehetőségek

A magyar kisebbségi politikának jelenleg mindenekelőtt a vázolt nyugati viszonyulással kell számolnia, anélkül, hogy figyelmen kívül hagynánk a Szovjetunió belüli helyzet alakulását. A stratégiai elképzeléseknek azokhoz a tényezőkhez kell alkalmazkodniuk, amelyek a jelek szerint a Nyugat hosszabb távú érdekeiből fakadnak, de rugalmasnak kell lenni a gyors változások közben a csak rövidebb távon érvényesülő vonatkozásokkal szemben is. Ennek fényében:

1. Magyarországnak visszafogottságot kell tanúsítania a kérdésben. Az ország jelenlegi alkupozíciója nem teszi lehetővé alapvető változások elérését a magyar kisebbségek helyzetében, ugyanakkor nem kellően átgondolt lépések jelentősen ronthatják az ország későbbi alkupozícióját, s ezáltal a kisebbségek érdekében való fellépését is. Ez nem jelenti azt, hogy definitíve le kell mondani olyan elvekről, amelyek később realizálhatóvá válhatnak.

2. Olyan lépéseket kell tenni, amelyek a térség stabilitását erősítőnek, de legalábbis nem gyengítőnek minősülnek. Mivel a kérdés hosszabb távú rendezésére nézve nincsenek Nyugaton kialakított működtethető elképzelések – s ez az idő múlásával a Nyugat számára is tudatosodik – jó lehetőségei vannak Magyarországnak arra,

hogy kezdeményezően lépjen fel, reális megoldási lehetőségeket ajánlva. A lehetséges cselekvési szintek:

a. Integrációs szervezetek (különösképpen EBEÉ, ET): az elfogadott jogok betartásának, illetve betartatásának szorgalmazása. (Ez beleillik abba a törekvésbe, hogy a Nyugat a térségben igazi jogállamok létrejövetele érdekében szorgalmazza a konkrét jogi szabályozás erősödését a végrehajtási önkénnyel szemben.)

b. Olyan megoldások szorgalmazása, amelyek csak a térségen belül, illetve bizonyos viszonylatokban érvényesek. Tehát törekedni kell kétoldalú kisebbségi nyilatkozatok, jobb esetben egyezmények megkötésére, amelyek később esetleg többoldalúvá, szubregionálissá, vagy akár regionálissá válhatnak. Ilyen nyilatkozatok/szerződések:

- előnye, hogy eleve – megindokoltan – nem kívánnak összeurópaiak lenni, s így nem váltanak ki ellenérzést a kisebbségi kérdésben „kínosan érintett” nyugati országokból sem;

- adekvátabbak lehetnek a térségbeli, illetve az egyes kisebbségek sajátos helyzetéhez;

- az aláíró országokban, illetve az aláírók között feszültségcsökkentő hatásuk van;

- kedvező esetben olyan modell jöhet létre, amelynek esetleges – csak a térségen belüli – szorgalmazásában a Nyugat igen nagy mozgásszabadsággal dönthet. (Amikor, akire nézve érdekeivel egybecsengenek, látja, anélkül, hogy ezáltal maga kötelezettséget vállalna.)

3. A tervezett lépések valóra váltásának érdekében szükséges átfogó koncepciót kidolgozni a kisebbségi kérdés térségbeli helyzetének megítélésére és a lehetséges megoldás(ok)ra vonatkozóan, oly módon, hogy ez nemcsak közvetlenül a magyar külpolitikában, hanem lehetőség szerint minél szélesebb körben képviselhető legyen (Parlament, pártok, társadalmi szervezetek stb.).

Szemponatok a kelet- és közép-európai kisebbségi kérdés megítéléséhez:

a. A kisebbségi kérdés a térségben nem plusz probléma mások mellett, hanem strukturális kérdés. A több országban is érzékelhető nacionalista, kisebbségellenes állampolitika legközvetlenebbül a kisebbségeket érinti, de ennél nagyobb horderejű, hogy veszélyezteti az illető országok demokratikus, illetve piacgazdasági átalakulását. Kisebbségekkel szembeni diszkriminációt nem lehet beépíteni demokratikus rendszerbe. Nem lehet jogegyenlőséget teremteni, ha közben biztosítani akarják a kisebbségek háttérbe szorítását. Nem lehet piacgazdaságot kiépíteni, ha közben meg akarják akadályozni a kisebbségekhez tartozó személyek egyenlő feltételek melletti versenyét. Ha érvényesíthetők a kisebbségellenes szándékok az új politikai és gazdasági rendszerek kiépítésénél, akkor egyrészt az elnyomott kisebbségek lesz-

nek elégedetlenek, másrészt – és ez a lényegesebb – nagymértékben romlani fog az egész rendszer működőképessége.

b. A kisebbségi kérdés elsősorban nem államközi probléma, illetve azzá főként az elnyomott kisebbségek menekülésre kényszerülése által válhat.

c. A problémát nem oldja meg az asszimiláció, mivel a térség szinte minden fontosabb kisebbsége minimális hajlandóságot mutat a beolvadásra.

d. Speciális jogok szükségessége elsősorban azért vetődik fel, hogy a kisebbségekhez tartozó személyek számára biztosítva legyen a diszkrimináció-mentesség. (Pl. identitásválasztás, illetve az identitás megélhetőségének akadályozása súlyosan megterheli a személyiséget.)

e. Áttételesen érzékeltethető: Magyarország nemcsak taktikai okokból és ideiglenesen mond le a területi revízióról, hanem mert hosszabb távon tart jobbnak egyfajta „gazdasági revíziót”, tehát azt, hogy a magyar kisebbségek számára a megmaradást egy olyan gazdasági prosperálás tegye lehetővé, amelynek szubjektív feltételei az elmúlt év jelei alapján meg vannak. Ez egyszersmind lehetővé tenné Magyarország számára is térségbeli szerepének megalapozottabbá válását.

Ennek a – politikai, gazdasági – feltételei a szomszédos országokban megegyeznek egy, a térségbe történő erőteljes nyugati gazdasági behatolás feltételeivel.

Ennek megfelelően az egész kérdésnél a magyar politikának különleges súlyt kell fektetnie a gazdasági vonatkozásokra.

5. Összefoglalás

Viktor Begy ukrán ellenzéki parlamenti képviselő látogatásáról:

Viktor Begy az ukrán ellenzék koncepciózus, tehetséges fiatal vezetője. Tevékenysége jelentős mértékben előmozdítja a kárpátaljai ellenzéki és nemzetiségi szervezetek és mozgalmak együttműködését. A képviselő megkülönböztetett jelentőséget tulajdonít a Magyarországhoz fűződő kapcsolatoknak.

A román nagykövetség munkatársainak látogatása a Határontúli Magyarok Titkárságán:

A megbeszélés hangneme, témái és megközelítései szembetűnő ellentétben álltak a két ország kapcsolatainak tényleges helyzetével. A román diplomaták az együttműködés egyes területeit szinte idealisztikusan mutatták be, és javasolták a követség és a titkárság közötti szoros kapcsolattartást.

A 11. Kisebbségvédelmi Egyeztető Konferenciáról:

A svájci magyar Kisebbségvédelmi Tanács konferenciájának célja a KVT legfontosabb teendőinek meghatározása volt, különös tekintettel az 1991-es esztendő nem-

zetközi kisebbségvédelmi rendezvényeire. A résztvevők megismerkedtek a magyar Kormány és egymás vonatkozó tevékenységével. A konferencia további eredménye, hogy újabb kapcsolatok jöttek létre a határon túli magyarság szervezetei között.

Szemponatok a magyar külpolitika kisebbségvédelmi tevékenységéhez:

A Külügyminisztérium miniszteri értekezletére készült és ott általános egyetértéssel fogadott anyag az európai összefüggésekből vezeti le a magyar külpolitika kisebbségvédelmi tevékenységének cselekvési irányait

Budapest, 1991. február 12.

Entz Géza¹⁰⁴⁷

MELLÉKLET

Pálos Miklós¹⁰⁴⁸ államtitkár úr figyelmébe!

A romániai–magyar kisebbség püspökeinek beadványa a román parlamenthez
(*Romániai Magyar Szó*, 1990. december 27.)

Al. Bârlădeanu¹⁰⁴⁹ úrnak, a Szenátus elnökének

D. Martian¹⁰⁵⁰ úrnak, a Képviselőház elnökének

Alulírott egyházmegyei püspökök a jelen beadvány által kérik a mezőgazdasági ingatlanok jogi helyzetének szabályozását és törvénybe iktatását. Ezen kérdés megvitatása és megoldása rendkívüli fontossággal bír az egyház szociális, jótékonyági és karitatív küldetésének teljesítése szempontjából. A kommunista diktatúra által hozott intézkedések súlyosan érintették a vallásfelekezetek működését is. A kommu-

¹⁰⁴⁷ Kézírással.

¹⁰⁴⁸ Pálos Miklós (1937–) a Magyar Demokrata Fórum tagja, majd 1989-ben a Kereszténydemokrata Néppárt egyik alapító tagja, majd 1991. március 18-tól az elnökség tagja. a párt országos alelnöke. 1990. május 24-től a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára. Feladata volt az állam és az egyházak közötti kapcsolattartás. 1991-ben II. János Pál pápa magyarországi látogatásának miniszteriális szintű felelőse volt.

¹⁰⁴⁹ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

¹⁰⁵⁰ Ua.

nista állam betiltotta a szerzetesrendeket, elkobozta az egyházi vagyon nagy részét és korlátozta a külföldön működő felettes szervezetekkel való együttműködést. A kommunista állam egyoldalú határozataira (államosítás, kisajátítás, elkobzás stb.) ingyenesen kerültek az állam tulajdonába az egyházak mezőgazdasági ingatlanai, és ez által az egyházat megfosztották egyik igen lényeges jövedelmi forrásától. Mivel a jogszabályok szerint az élők között ingyenes tulajdonátruházás csak a tulajdonos érzelmi kapcsolatokon alapuló, önkéntes akaratnyilvánítása révén jöhet létre, nyugodtan kijelenthetjük, hogy az egyházi vagyon átruházása az államra rosszhiszeműnek és jogilag érvénytelennek minősítendő, mivel az egyház részéről nem történt akaratnyilvánítás. Ilyen körülmények között a jelenlegi állam csak abban az esetben maradhat az egyházi javak tulajdonosa, ha ellentmondva a jogállami státusnak, magára vállalja a jogbitorlás bélyegének kockázatát is.

Figyelembe véve az egyház jótékonyági és humanitárius szerepét, nem maradhat figyelmen kívül, hogy az egyházi vagyon egyoldalú elkobzása negatív társadalmi és szociális következményeket vont maga után. Az egyház további megfosztása a mezőgazdasági ingatlanjaitól megnehezítené és esetenként lehetetlenné tenné olyan szociális intézmények létrehozását és működtetését, amelyek az árvák, betegek, szegények és öregek gondozását és megsegítését célozzák, és amelyek által az egyház enyhítené az állam ilyen jellegű gondjain. Az egyházi ingatlanok visszajuttatása jogos tulajdonosaikhoz megoldaná templomaink megjavításának és felújításának kérdéseit is, annál is inkább, mivel ezek nagyrészt történelmi és művészettörténeti emlékművek is.

Az alulírott püspökségek egyértelműen azon a véleményen vannak, hogy a jogrend visszaállítása csakis az egyházi vagyon jogos tulajdonosainak való visszaszolgáltatása révén valósulhat meg.

Felkérjük a Román Parlamentet, hogy a fentiek értelmében szíveskedjék kérésünket elbírálni, és megfelelő rendelkezések révén orvosolni, mind a Földtörvény, mind az Alkotmány által.

Gyulafehérvár, 1990. november 19-én

Bálint Lajos, Tempfli József, Krauter Sebastian,
Jakubinyi György, Reizer Pál, Tőkés László,
Csiga Kálmán, Kovács Lajos, Szedressy Pál

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 2. d.

179.
1991. március 25.

Miniszterelnöki Hivatal Határontúli Magyarok Titkárságának
jelentése a Kárpátalján, a Felvidéken és a Vajdaságban
élő magyar kisebbség helyzetéről

Határontúli Magyarok Főosztálya
0031/6/1991.

Miniszterelnöki Hivatal
Határontúli Magyarok Titkársága

Szigorúan titkos!

EG/105/91

TÁJÉKOZTATÓ

a határon túli magyarokkal és a szomszédos országokkal összefüggő kérdésekről
(1991/5.)

1. Összefoglaló

Tudományos konferencia és emlékülés Kárpátalján
Megalakulásának második évfordulója alkalmából a KMKSZ nagyszabású tanács-
kozást szervezett, amelynek jelentőségét az adta, hogy első alkalommal került sor
magyar–magyar találkozóra, határon túli, nyugati és óhazai résztvevőkkel.

Morva–Sziléziai Mozgalom Cseh-Szlovákiában
A tájékoztató bemutatja a szervezet történetét, főbb követeléseit és a csehszlovák
államszervezet átalakítására vonatkozó legfontosabb elképzeléseket.

Kormányválság Szlovákiában
A hatalmi harc részeként kirobbant kormányválság nagy valószínűséggel V. Mečiar
befolyásának további erősödéséhez, ezzel a szlovák önállósodási törekvések térhódí-
tásához, a nacionalizmus előrenyomulásához vezet.

A Független Magyar Kezdeményezés polgármestereinek találkozója

Az FMK által állított és támogatott 52 polgármester célja az volt, hogy felkészüljenek, és jobban tudjanak élni azokkal a lehetőségekkel, amelyek abból adódnak, hogy az FMK kormánypart.

Szlovák szervezetek a csehszlovák hadseregben

Mind több jel mutatja a csehszlovák hadseregben a szlovák nacionalista szervezetek erősödését, ami a fegyveres erők szétválasztásának fontos tényezőjévé válhat.

A Polgári Fórum kettéválásáról

Csehországban elkerülhetetlenné vált a Polgári Fórum kettéválása, de ezt – Szlovákiától eltérően – sikerült kormányválság nélkül, a politikai stabilitás megőrzésével megoldani.

A szlovákiai MKDM 3. országos közgyűléséről

A szlovákiai Magyar Kereszténydemokrata Mozgalmat jelenleg megosztó kérdés a másik két magyar politikai erőhöz, a Független Magyar Kezdeményezéshez és az Együttéléshez való viszony. A közgyűlésen alulmaradt az MKDM vezetését élesen bíráló, az Együttélés mozgalommal való szoros együttműködést szorgalmazó ún. kassai csoport.

A szlovák TV magyar adásidejének csökkentéséről

A hasonló romániai események miatt szinte magyarországi visszhang nélkül maradt a magyar adásidő csökkentése heti 45-ről 15 percre.

A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája ad hoc szakértői bizottságának üléséről

Az Európa Tanács kisebbségvédelmi eszköztárának igen fontos eleme lesz a sajátos jogi megoldásokat is tartalmazó charta. Az előkészítés során feltűnő a francia–görög csoport tevékenysége, amely a dokumentum „gyengítésére” irányul.

2. Tudományos konferencia és emlékülés Kárpátalján (A HMT feljegyzése)

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség megalakulásának második évfordulója alkalmából 1991. március 1–5. között emlékülést és tudományos konferenciát szervezett Ungváron, amelyen vendégül látta a Kárpát-medencei magyar szervezetek és a nyugati magyarság képviselőit, valamint a magyarországi meghívottakat.

A konferencia – melyet a KMKSZ közösen szervezett a budapesti Kárpátalja Körrel, a Magyarságkutató Intézettel és a Régió c. kisebbség tudományi szemle

szerkesztőségével – három, a határon túli magyarság életében kiemelten fontos kérdéskört érintő témát vitatott meg: a kisebbségek és az egyház: az oktatás: a gazdaság.

A rendezvény iránt rendkívül nagy volt az érdeklődés kezdettől, nyilvánvaló volt, hogy a résztvevők nagy száma miatt szétfeszülnek egy hagyományos értelemben vett konferencia keretei. Végeredményben közel 350 fő érkezett Ungvárra a határon túlról. Tőkés László nagyváradi püspök jelenléte – kinek tekintélye és népszerűsége óriási Kárpátalján – a rendezvény menetrendjét is felborította, mivel a püspök részvételével tartott ökumenikus istentisztelet miatt a konferencia szekcióinak ülései egy napra torlódtak össze.

A március 1-jei ünnepi ülés felszólalói általában a KMKSZ megalakulásának és tevékenységének jelentőségét hangsúlyozták, kiemelve, hogy a határon túli magyarság ilyenfajta találkozájának ungvári lehetősége szimbolikus jelentőségű, és a vendéglátó ország toleranciájának bizonyítéka. Ennek igazságtartalmát nem vitatva megjegyzendő, hogy a rendezvény előkészületei során – és alatta is – érzékelhető volt némi gyanakvás a helyi hatalom és a szovjet központi szervek részéről a konferencia tartalmával és céljaival kapcsolatban. Mivel ez a helyszínen nem volt nyilvánvaló, néhány meghívott némileg átlépte az elfogadható kitételek és gesztusok határát, s ezek a résztvevők és vendéglátók körében negatív visszhangot váltottak ki.

Különösen a konferencia egyházi és oktatási ügyekkel foglalkozó szekcióinak ülései értékelhetők sikeresnek. A nagy érdeklődéssel várt gazdasági szekcióülés az idő szorításába kerülve lényegesen rövidített hozzászólásokat tett lehetővé, míg a gyakorlati kérdések megvitatása teljesen elmaradt. Fontos eredmény volt viszont a nyugati egyházak bemutatkozásának lehetősége, a magyar Művelődési Minisztérium határon túli magyarok anyaországi oktatásával és továbbképzésével kapcsolatos álláspontjának és programjának ismertetése és megvitatása – a leghasznosabbnak mindazonáltal annak a lehetősége bizonyult, hogy a különböző magyar politikai és más szervezetek között közvetlen kapcsolatfelvétel jöjjön létre további eszmecserék és kapcsolattartás reményével. Megerősödött annak az igénye, hogy hasonló jellegű találkozókra kerüljön sor a közeljövőben.

A rendezvény eredményei mellett bizonyos negatívumok is jelentkeztek, melyeket inkább a szervezésbeli hiányosságok és a tapasztalatlanság idéztek elő. Bebizonyosodott, hogy a KMKSZ anyagi és személyi feltételeit jóval meghaladták a konferencia méretei, s ezért is indokolt, hogy magyarországi forrásokból némi visszamenőleges támogatást kapjon a szervezet.

A rendezvényről hangfelvétel készült, melynek alapján az elhangzottakat a *Régió* c. kisebbségtudományi szemle a közeljövőben megjelenteti.

3.) A Morva–Sziléziai Mozgalomról Cseh-Szlovákiában (A HMT feljegyzése)

A morvaországi önállósulási mozgalom legújabb kori története 1927-re nyúlik vissza, amikortól 1949-ig Morvaország önkormányzati egységként létezett, ami önálló közigazgatást jelentett, a mozgalom 1968-ban újjáalakult, ekkor dokumentumgyűjteményt készítettek önmagukról, de már nem adhatták ki.

1989. november 17. és december 12. között lakossági kezdeményezésre újjáéledt a mozgalom, amely kulturális alapon indult, s célul tűzte ki az önkormányzati demokrácia elérését. (Neve is innen ered: Mozgalom az önkormányzati Demokráciáért.) Az 1990. júniusi parlamenti választásokra létrehozták a Morva–Sziléziai Társaságot, s a választásokon jó eredményt értek el.

A mozgalom vezetői a morva államot, azaz a Nagymorva Birodalmat e térség legrégebbi államalakulatának tartják, melynek határai Alsó-Ausztria és Magyarország területére is kiterjedtek. Az államalakulat nyitott volt mind Kelet, mind Nyugat felé, ezért is kellett viszonylag gyorsan megszűnnie. A morvák, önállóságukért, azóta harcolnak.

A mozgalom és a társaság jelenlegi célja Morvaország és Szilézia önállóságának elérése, ami elsősorban gazdasági és kulturális önkormányzatot jelent. 1991-ben a Cseh Köztársaságon belüli területi (szövetségi) elrendezést, 1992-ben a tartományi státuszt szeretnék elérni, önállóságukat egyelőre nem nemzeti, hanem területi és gazdasági alapon képzelik el. Vannak azonban, akik nemzeti-nemzeti alapon állnak, pl. a Morva Nemzeti Párt, amely hasonlít a Szlovák Nemzeti Párthoz, s ezen az alapon kíván nyomást gyakorolni célja elérésének érdekében. A Morva–Sziléziai Mozgalomnak és Társaságnak azonban nincs köze hozzájuk, mert ők békésebb, parlamenti utat akarnak járni. Sziléziában – ahol létezik a sziléziai Matica is, amely Szilézia önállóságát akarja, – a többi nemzetiség (lengyel, cseh, szlovák) is nyugodtan csatlakozhat a mozgalomhoz, mert az nem áll nemzeti alapokon. Mindezek ellenére nincs kizárva, hogy a területi felosztás, az önkormányzat elérése után kialakul egyfajta nemzeti-nemzeti tudat és követelés. A területi önkormányzat központjának, fővárosának státuszáért három város is versenghet majd: Brno, Olomouc és Ostrava. Kompromisszumképességüket bizonyítja, hogy megegyeztek: a közigazgatási irányítási funkciókat elosztják a három város között.

Szeretnék, ha az új 1992-es cseh és szövetségi alkotmányban a morva–sziléziai önkormányzat és önállóság is helyet kapna. Ehhez most készítik elő téziseiket, melyeket a cseh parlament alkotmányjogi bizottsága elé fognak terjeszteni.

Gazdasági önállóságuk igénylésének indokai között szerepel, hogy Morvaország és Szilézia rendelkezik az országban a legmagasabb gazdasági mutatókkal, iparilag ez a legfejlettebb és legtermelékenyebb terület, de a költségvetésből eredményeik és munkájuk arányának csak töredékét kapják vissza.

A cseh kormány és a cseh parlament nagy része is egyetért a morvák és sziléziaiak önkormányzati törekvéseivel, követeléseivel. A kérdést azonban államjogi szempontból alaposan meg kell fontolni. A cseh kormány négy változatot dolgozott ki a problémakör megoldására.

1. A területi elrendezés lényege, hogy Csehország két területi önkormányzatra oszlana, s Prága ezekkel egyenrangú lenne. A morva mozgalom ezt a variációt támogatja leginkább.

2. A köztársaságot körzetekre osztanák (oblast), s mindet a fővárosból irányítanák.

3. A fenti kettő kombinációja.

4. A német mintájú tartományi felosztás.

Az utóbbi a leginkább vitatott variáns, mert ehhez Szlovákia beleegyezése is szükséges. Tény, hogy Vladimír Mečiar szlovák miniszterelnök és František Mikloško, a szlovák parlament elnöke úgy nyilatkozott, hogy erről lehet tárgyalni. Mečiar nyilatkozatai azonban arra engednek következtetni, hogy csakis köztársaságként szeretné látni Szlovákiát, és nem kívánja Szlovákia területét sem egyben, sem kettéosztva tartományként elismerni. Így nagyon neheztel amiatt, hogy a köztársasági elnök hivatalában egyáltalán megjelent olyan államjogi elrendezési variáns is, amely Szlovákiát két tartományra osztaná. A viták még nem zárultak le, de nem valószínű, hogy a szlovák politikai vezetés valaha is beleegyezne, hogy Bajorországhoz hasonló státuszt kapjon annál is inkább, mert már elkezdődött a köztársaság önállóságának intézményi kiépítése is.

A köztársasági elnök, Václav Havel szerint Morvaországnak olyan önállósága lesz, amilyent kiharcol magának, de alapos vizsgálat tárgyává kívánja tenni, hogy a tartományi berendezkedés követelése a morva közvélemény követelésének felel-e meg. Feltételezhetően népszavazásra fogja bocsátani a kérdést, amint a szövetségi parlament elfogadja a népszavazási törvényt. Havel elismeri ugyan a morvák önrendelkezési jogát, de mivel ez államjogi változásokat igényel, mind a cseh, mind a szövetségi parlamentnek meg kell tárgyalnia a problémát.

A szövetségi miniszterelnök, Marián Čalfa is támogatja a morva törekvéseket, s mint nagyon sokan mások, ő is aláírja azokat a regionális sajátosságokat Morvaországban és Sziléziában, amelyek megengedik, hogy az önállóság megjelenjen a szövetségen belüli területi elrendezésében is. A tartományi elrendezést azonban nem tartja jónak, más lehetőségeket kell keresni, de még nem világos, hogy mire gondol.

A cseh kormány elnöke, Petr Pithart úgyszintén támogatja az önállósulási törekvéseket, de nem engedi, hogy a cseh kormányt emiatt ultimátumokkal bombázzák. Be tudja bizonyítani, hogy a Csehország általi kizsákmányolás jelszava csupán demagógia. A cseh kormány az első és a negyedik variánst kínálja megfontolásra.

A legfontosabbnak az önkormányzati elemet, jelleget tartja. Mindkét variánst részletesen ki kell dolgozni.

A legfrissebb közvéleménykutatás szerint, amely az ország államjogi berendezkedésére vonatkozott, a megkérdezettek 15%-a szeretne tartományi berendezkedést.

4. Kormányválságról Szlovákiában (A HMT feljegyzése)

A válság kirobbanásának oka a Nyilvánosság az Erőszak Ellen Mozgalom (VPN) belső köreinek megosztottságában keresendő. A mozgalom legutóbbi közgyűlése óta, ahol nem választották meg Vladimír Mečiar a mozgalom országos vezetőjének, egyre erősödtek azok az ellentétek, amelyek a populista-etatista politikát folytató Mečiar és a demokratikus és pluralista politikai elveket képviselő Fedor Gál¹⁰⁵¹ közt feszültek. Az ellentétek kirobbanásához végül azok a viták vezettek el, melyeket a felek a Nyilvánosság az Erőszak Ellen Mozgalom alkotmánytervezetéről folytattak. A vitákban derült fény arra, hogy kibékíthetetlen ellentét feszül a liberálisok egységes cseh-szlovák elképzelése és a nemzetek önálló Szlovákiáról való nézetei között. Kiderült egyúttal az is, hogy V. Mečiar az önálló Szlovákia mellett szállt síkra, bár egészen ez idáig az egységes Cseh-Szlovákia eszméjének harcosaként mutatkozott. A bírálattól és kudarcoktól meglehetősen elszokott Mečiar társadalmi bázisát ebben a helyzetben úgy kívánta növelni, hogy egyre több jelét adta a kereszténydemokratákkal való együttműködési hajlandóságának. Az alkotmányról szóló viták keretében a VPN eljutott a kettészakadásig. (A VPN Mečiar támogató szárnya megalakította a VPN-nek „A Demokratikus Szlovákiáért” nevű platformját, s ez a kettészakadás biztos jeleként is felfogható.) Ha ez bekövetkezik, nem vitás, hogy a Fedor Gál vezette liberális mag a minimálisra olvad, hisz jelenleg Mečiar messze a legnépszerűbb politikus Szlovákiában. (Pozsony főterén Mečiar melletti rokon-szenvtüntetések folynak.) Így nem nehéz feltételezni, hogy a mérkőzésből végül ő kerül ki győztesen. Egyes vélemények szerint az egész ügy egyelőre eltervezett forgatókönyv szerint lett kirobbantva, s valójában Mečiar hatalmának további megszilárdulását hozza majd. Más álláspontok szerint az egész arra volt jó, hogy eltakarja Mečiar igazi hátterét, azaz egykori ügynöki múltját. Köztudott Mečiar mereven elutasító magatartása a feddhetetlenségi vizsgálatok ügyében.

Mindenesetre elmondható, hogy a mostani szlovák kormányválság rendkívül érzékeny időpontban robbant ki. Napirenden van az új alkotmány előkészítése, a Szlovák Kereszténydemokrata Párt a maga külön utas politikájával (a kormánykoalíció

¹⁰⁵¹ Fedor Gál (1945–) az 1989. novemberi cseh-szlovák bársonyos forradalom alatt a Nyilvánosság az Erőszak Ellen (VPN) mozgalom egyik társalapítója, majd vezetője volt. A rendszerváltást követően a cseh-szlovák szövetségi kormány tanácsadója. A kilencvenes évek második felében a *Nova* magán televízió társalapítója volt.

tagjaként önálló gazdasági programot és önálló alkotmánytervezetet készített elő, amely magában foglalja Szlovákia szuverenitásának elismertetését is) egyébként is permanens válságot okoz, és végül a szlovák parlament asztalán ott van az a Deklaráció (teljes nevén Deklaráció a Szlovák Köztársaság állami szuverenitásáról), amelyet öt nemzeti irányzatú szervezet és számos élvonalbeli szlovák értelmiségi is aláírt. A deklaráció tartalmazza az önálló fegyveres testület létrehozásának és (szükség szerint) saját pénzügyrendszer kialakításának cikkelyét is. Mindennek további időszerűséget kölcsönöz március 14-ének közelgő időpontja, amely az önálló Szlovák Köztársaság kikiáltásának évfordulója.

A helyzet éleződését csak fokozta V. Havel éjszakai tévébeszéde III. 5-én, melyben világosan kifejezte, hogy az új alkotmány csak megerősítheti Csehszlovákia egységét. Havel más lehetőségről említést sem tett.

5. A Független Magyar Kezdeményezés polgármestereinek találkozója

(A HMT feljegyzése)

1990. január 26-án Érsekújvároton került sor a Független Magyar Kezdeményezés (FMK) központi irodája által szervezett Polgármesterek Találkozójára. A tanácskozáson az FMK polgármesterein kívül részt vettek azok a polgármesterek is, akiket a választási kampány során az FMK támogatott. A mintegy 52 résztvevőt Tóth Károly, az FMK elnöke üdvözölte, majd a továbbiakban Dr. Világi Oszkár, Gémesi Károly, Berényi József és Dr. Pirovits László, az FMK országgyűlési képviselői ismertették az önkormányzattal kapcsolatos törvényeket, illetve válaszoltak a polgármesterek és önkormányzati tagok kérdéseire. A kérdések főleg az önkormányzatok gazdálkodására vonatkoztak. Dr. Zászlós Gábor, a szlovák kormány alelnöke és Dr. A. Nagy László, a Szlovák Nemzeti Tanács alelnöke kifejtette, hogy rendkívül fontos a parlamenti képviselők, az egyes FMK tisztségviselők, valamint a polgármesterek és önkormányzati képviselők közti szoros és hatékony együttműködés, hisz az FMK kormánypártként olyan hasznos információkkal szolgálhat számukra, amelyek meghatározók lehetnek mindennapi munkájukban, s a csehszlovákiai magyarság ügyét szolgálhatják. Élniük kell azokkal a lehetőségekkel, melyekhez a tavalyi parlamenti és helyhatósági választások juttatták az FMK-t. A tanácskozáson a polgármesterek és önkormányzati képviselők megkapták az önkormányzattal és az államigazgatással kapcsolatos legújabb törvényeket.

6. Szlovák szervezetek a csehszlovák hadseregben

(A HMT feljegyzése)

Luboš Dobrovský¹⁰⁵² csehszlovák szövetségi miniszter február 6-án tartott sajtótájékoztatóján nyugtalanságának adott hangot amiatt, hogy a hadseregben felül megélénkült bizonyos „egyletek” tevékenysége. „Elitista, illetőleg nemzeti szempontok alapján szerveződött egyesületek jöttek létre”, például az úgynevezett Szabad Légio vagy a Szlovák Katonák Szövetsége. Az utóbbi programnyilatkozatát úgy értékelte, hogy az „az első lépés a csehszlovák hadsereg kettészakítása felé”. Ez a gondolkodásmód (mármint a nemzeti alapon való elkülönülés) nem csupán alkotmányellenes magatartást jelez, hanem a hadsereg cselekvőképessége ellen is hat.

Luboš Dobrovský megjegyezte, hogy „a védelmi miniszter kezében nincs semmi jogi eszköz az ilyen egyletek tevékenysége elleni fellépésre”. Ezen szerveződések hivatalos bejegyzése már megtörtént.

Egy másik nemzeti alapon szerveződő „egyesület”, a Szlovák Köztársasági Hadsereg hivatalos bejegyzése még nem történt meg, de nagyon sok magyar, zsidó, cigány és magyarbarát szlovák találta már meg postaládájában fenyegető levelüket (ld. az 1. számú mellékletet).

7. A Polgári Fórum kettéválásáról (A HMT feljegyzése)

A Polgári Fórum elnöke, Václav Klaus¹⁰⁵³ 1991. február 10-én – szokásos pénteki sajtótájékoztatójának keretében – bejelentette, hogy a párt két részre oszlik a baráti és békés megegyezés érdekében.

A két csoport a választásokig szilárd koalícióra lép, azzal az előzetes szándékkal, hogy a koalíció a választások után is megmarad. A kettéválás részleteit most dolgozzák ki. Az viszont már most is biztos, hogy egyik csoport sem használhatja a Polgári Fórum elnevezést, mely a jövőben, egy a koalíció felett álló inkább kulturális, mint politikai küldetést betöltő szervezetet illet meg. Jelenleg a kettéválás az egyetlen megoldás – hangsúlyozta az elnök –, ami lehetővé teszi, hogy a két csoport partner-

¹⁰⁵² Luboš Dobrovský (1932–) a Csehszlovák Kommunista Párt tagjaként 1959 és 1968 között a Csehszlovák Rádió külügyi adásainak a szerkesztője, 1967 és 1969 között annak moszkvai tudósítója volt. 1970-ben kizárták a Kommunista Pártból, 1977-ben a Charta77 egyik aláírója volt. 1990 januárja és júniusa között szövetségi külügyminiszter-helyettes, 1990 októberétől 1992 júniusáig szövetségi honvédelmi miniszter. Ezt követően 1996 februárjáig Václav Havel cseh köztársasági elnök hivatalának a vezetője, majd 1996-tól 2000-ig Csehország moszkvai nagykövete volt.

¹⁰⁵³ Václav Klaus (1941–) 1971 és 1978 között a Csehszlovák Állami Bankban dolgozott. 1987-ben a Csehszlovák Tudományos Akadémia reformpárti Előrejelző Intézetének lett a tagja. 1989. december 10. és 1992. július 2. között szövetségi pénzügyminiszter volt. 1991 áprilisában a liberális-konzervatív Polgári Demokrata Párt (ODS) egyik alapítója, amely 1992-ben megnyerte a csehországi választásokat. 1993. január 1. és 1998. január 2. között Csehország miniszterelnöke.

ként együttműködjön, valamint biztosítja a szoros koalíciót, a szövetségi és a cseh kormány további zavartalan működését. A Polgári Fórum belső viszályának így módon történt megoldásával Václav Havel is egyetért.

Már hónapokkal ezelőtt kezdett nyilvánvalóvá válni, hogy a látszólagos példás egység bomlófélben van a Polgári Fórumon belül. A különböző mentési akciók egy ideig sikeresnek bizonyultak, de a Demokratikus Jobboldal és a Liberális Klub létrejöttével az elvi ellentétek kiéleződtek.

A Demokratikus Jobboldal vezetője Václav Klaus, akit a múlt év októberében a Polgári Fórum olomouci közgyűlésén választottak meg elnöknek. A szövetségi pénzügyminiszterről köztudott, hogy ő a csehszlovákiai gazdasági reform atyja, piacgazdaság villámgyors megvalósításának élharcosa, technokrata, a konkrét és világos programok híve, aki a vidék radikális fiatal politikusainak és gazdasági szakembereinek teljes támogatását élvezi. A Klaus-szárny vidéki támogató bázisának emocionális alapja az ösztönös antikommunizmus, mely idővel e szárny egyedüli hajtóerejévé vált.

A Liberális Klub az egykori chartásokat tömöríti, köztük Dienstbier külügyminisztert, Pithart cseh kormányfőt, Rychetský¹⁰⁵⁴ miniszterelnök-helyettest. A szövetségi kormány 10 tagja közül 8 tartozik a Liberális Klubhoz, valamint a szövetségi és a cseh parlament tagjainak többsége. Ez a csoport megpróbál konzisztens politikai elgondolást létrehozni és azt megvalósítani.

A Polgári Fórum 1991. január 11–12-én tartott országos közgyűlésén még sikerült a két tábornak kompromisszumot kötni, így megőrizni az egységet, de mint láthatuk, ez a megegyezés nem volt hosszú életű.

8. A szlovákiai MKDM 3. országos közgyűléséről (A HMT feljegyzése)

A szlovákiai Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom (MKDM) 1991. február 16-án, Dunaszerdahelyen tartotta 3. országos közgyűlését, szigorúan zárt ajtók mögött. A mozgalmon belüli ellentétek a szlovákiai magyar sajtóban is felszínre kerültek: az MKDM egyes csoportjai eltérő módon ítélik meg a másik két magyar politikai mozgalomhoz, mármint az Együttélés politikai mozgalomhoz és a Független Magyar Kezdeményezéshez való viszony kíváncsatos irányát.

A tanácskozáson kisebbségben maradt a zömmel Kelet-Szlovákiát képviselő ún. „kassai csoport”, amely egyrészt élesen bírálta az MKDM vezetését, másrészt az Együttélés politikai mozgalommal való minél szorosabb összefogást szorgalmazta.

¹⁰⁵⁴ Pavel Rychetský (1943–) a Charta77 egyik aláírója. 1990. június 27. és 1992. július 2., illetve 1998. június 22. és 2003. augusztus 5. között cseh miniszterelnök-helyettes.

Az MKDM elnöke Bugár Béla¹⁰⁵⁵ lett. A mozgalom tényleges szellemi irányítója, Püspöki Nagy Péter¹⁰⁵⁶ megtartotta „független tanácsosi” címét. A kassaiak két fő céltabláját tehát nem sikerült elmozdítani, viszont elvesztette elnökségi tagságát Rajczy László, akit szintén erőteljesebben támadott a belső ellenzéki csoport.

A közgyűlés zárónyilatkozatának elfogadásakor a „kassaiak” zöme már nem volt jelen (a közgyűlésen résztvevő 194 küldött közül a szavazáskor már csak 120-an maradtak). A zárónyilatkozat kimondja: Az MKDM minden szlovákiai politikai párttal és szervezettel szemben nyitott kíván maradni, de elvárja azt is, hogy mindenki tiszteletben tartsa a kereszténydemokraták önálló arculatát.

9. A szlovák TV magyar adásidejének csökkentéséről (A HMT feljegyzése)

A Szlovák Televízió *Hírmagazin* című magyar adása az eddigi heti 45 percről 15 percre csökkent. A televízió felelős vezetői a műsor megrövidítését az „időhiánnyal” magyarázzák, valamint arra hivatkoznak, hogy a dél-szlovákiai magyarlakta területeken probléma nélkül fogható a Magyar Televízió mindkét adása.

A Szlovák Televízió magyar nyelvű műsorának szerkesztője, Pék Zoltán a *Népszabadság* prágai tudósítójának elmondta: szeretnék elérni, hogy Čarnogurský szlovák miniszterelnök helyettes támogatásával legalább az adás indulásakor eredetileg kapott fél órát visszaszerezzék.

A Csemadok pozsonyi választmánya állásfoglalást tett közzé az *Új Szó* 1991. február 12-i számában: „a *Hírmagazin* című heti magyar adás időtartama legyen ismét 45 perc! Egyúttal szükségesnek tartjuk, hogy a magyar adás szerkesztői gárdájában is változtatást eszközöljenek. Reméljük, jogos követelésünk nem lesz hiábavaló, és a Szlovák Televízió vezetősége ennek megfelelően fog eljárni”.

10. A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája ad hoc szakértői bizottságának 1991. január 28–30-i ülése (A HMT feljegyzése)

Az Európa Tanács tervezett kisebbségvédelmi hálózatának egyik legfontosabb eleme a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája. Az alapszöveget 1988-ban fogadta el a Közgyűlés. Azóta ad hoc szakértői bizottság dolgozik a végleges szöveg

¹⁰⁵⁵ Bugár Béla (1958–) 1990 és 1992 között a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom (MKDM) képviselője a Cseh-Szlovák Szövetségi Gyűlés képviselője. 1991 és 1998 között az MKDM elnöke volt. 1998 és 2007 között a Magyar Koalíció Pártja (MKP) elnöke.

¹⁰⁵⁶ Püspöki Nagy Péter (1955–) 1987-től az ELTE BTK vendégprofesszora volt, majd 1990-től docense, 1993-tól pedig a Károli Gáspár Református Egyetem tanára. Mivel együttműködött a Csehszlovák Állambiztonsággal, így a rendszerváltás után nem tudott a politika pályáján érvényesülni.

kimunkálásán, és az elképzelések szerint még ez évben a Miniszterek Bizottsága elé terjesztik.

A Nyelvi Charta szerkezete jogi szempontból igen érdekes, mintegy 70 paragrafusa közül az aláíró államnak 35-öt kell elfogadnia, ám ezen belül 12 alapszabályt mindenképpen köteles figyelembe venni. Tartalmát tekintve a Charta a következő kérdéseket szabályozza a kisebbségi nyelvhasználatban: oktatás, igazgatási és jogi hatóságok, médiák, kulturális élet, gazdasági és társadalmi élet, határokon átmenő csere és a Charta ellenőrzési mechanizmusa. A január 28–30-i bizottsági ülésen a jogi hatóságok, az adminisztratív és a közszolgálati hatóságok, a médiák, a kulturális élet, gazdasági és szociális élet témakörök kerültek megbeszélésre.

Az ET 24 tagországának mindegyike egy vagy két szakértővel vett részt a vitában, a különleges meghívotti státuszú országok közül egyetlen megfigyelő sem volt jelen. A Bizottságot két, egymástól jól elhatárolható irányzat jellemzi. Szembetűnő a francia–görög vonal, amely a Charta gyengítésére, „puhítására” törekedett, különös tekintettel az állami kötelezettségvállalás csökkentésére. Ezzel szemben Svájc képviselője volt az, aki a kisebbségi igények maximális kielégítését kívánta elérni, s ehhez csatlakozott Magyarország is.

A vita a szövegtervezetnek szinte minden szavára kiterjedt. Az ülésen kiosztották a Kulturális, Oktatási és Tömegtájékoztatási Bizottság elnökének (Josephine Farrington¹⁰⁵⁷) levelét, amit Sieve Gramstadhoz¹⁰⁵⁸ írt (a Nyelvi Charta ad hoc bizottságának elnöke). A levélben Farrington kijelenti: „Mint ahogyan az a Helyi Önkormányzatok Európai Chartája esetében is történt, a Bizottság úgy érzi, hogy néhány delegáció szisztematikusan a szöveg gyengítésére törekedik, annak ellenére, hogy kormányaiknak nem kötelessége a szöveg aláírása vagy ratifikálása.”

Külön ki kell emelni Albanese¹⁰⁵⁹ úr szerepét, aki az ET képviselőjeként vesz részt a Bizottság munkájában. Minden esetben, amikor a vitatkozó felek nem tudtak megegyezni, ő az, aki ésszerű kompromisszumokat ajánl mindenki számára elfogadható formába öntve a vitatott paragrafusokat, olykor tiszteletreméltó diplomáciai érzékkel szigorúbb követelményeket belecsempészve. A következő szakértői bizottsági ülésre április 24–26-án kerül sor.

Budapest, 1991. március 25.

Entz Géza¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁷ Josephine Farrington, Ribbleton bárója (1940–) brit munkáspárti politikus. 1981 és 1994 között az Európa Tanács tagja volt.

¹⁰⁵⁸ Sigve Gramstad (1948–) a kilencvenes években norvég kultuszminiszter volt. 1998 és 2006 között az Európa Tanács tagja.

¹⁰⁵⁹ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

¹⁰⁶⁰ Kézirással.

MELLÉKLET

1.) A Szlovák Köztársasági Hadsereg rölapja (fordítás)

A mostani történelmi időkben a nemzetek önrendelkezési jogának érvényesítése helyett olyan tendenciák figyelhetők meg, amelyek elvitatják ezt a jogot. A körülmények azt mutatják, hogy a szlovákok ellenségei a magyarok, a csehek és a zsidók, valamint a renegát szlovákok. Mindannyian a szlovák nemzet megsemmisítésére törekednek. A Szlovák Köztársasági Hadsereg tiltakozásként jött létre, mert a Szlovák Nemzeti Tanács és a szlovák kormány tehetetlen, és nem képes megoldani sem a szlovák nemzeti kérdést, sem a Magyarországon élő szlovákok problémáit.

Az SZKH célja, hogy harcoljon a szlovákok jogaiért, és megsemmisítse az irredentákat, a magyarokat, a szlovákok ellenségeit és a renegát szlovákokat, és harcoljon a kormányban és a Szlovák Nemzeti Tanácsban árulói ellen. A harc nem lesz erőszakos, de szükség esetén alkalmazunk erőszakot, de megfelelő lélektani, vegyi-ökológiai, gazdasági és hasonló eszközöket is. Tönkre fogjuk tenni a magyarok tulajdonait úgy, ahogyan délen a magyarok tönkreteszik a szlovákok autóit; beszennyezzük a Dunát és a szlovák folyók alsó folyamait vegyi, bakteriológiai anyagokkal, tönkretesszük a szlovák piacra szállított magyar árukat. A magyarok által piacra dobott áruk nehézfémekkel, nitrátokkal stb. szennyezettek; ez magyarázza a gyermekek rákbetegségeinek gyakoriságát. A magyarok ezt szándékosan teszik. Szlovákia lakosai ne vásároljatok magyaroktól zöldséget, hústermékeket, mert mérgeztettek!

A szlovák nemzet sorsa meg van pecsételve, halálra akarják ítélni. A VPN-nek és az FMK-nak adott válasz az lesz, hogy a megfelelő pillanatban leromboljuk a Duna gátakat, és a magyarokat kiöntjük, mint az ürgéket.

Az utóbbi időben szégyenteljes feliratok jelennek és emlékműveket semmisítenek meg pl. Nyitrán a zsidótemetőben. Csehek és zsidók teszik ezt. A csehek azért, rágalmazhassák a szlovákokat: az esetet még ki sem derítették, s a cseh sajtóban máris megjelenik egy sor olyan cikk, amely elmarasztalja a szlovákokat, nacionalistának, fasisztának nevezi őket. A csehek gázkamrába küldtek 120.000 zsidót, lemészároltak 10.000 védtelen német gyermeket, a háború után kivégeztek 142.000 németet, és 3 millió németet 10 kilós csomagokkal kitelepítettek. Ez mind semmiség. A magyarok pedig azért, hogy leplezzék sovinizmusukat, a szlovákok elleni genocídiumukat, melyet főként az 1870–1918 és 1939–1945 közötti időszakban, sőt jelenleg is végeznek, de azért is, hogy elfedjék rablásukat, hiszen ellopták a szlovákok műkincseit az 1473–1945 közötti időszakból, amelyek most a magyar múzeumokban találhatók; 600.000 magyar zsidót pedig gázkamrába küldtek. A zsidók

pedig azért, hogy ne kelljen bocsánatot kérniük a szlovákoktól a szlovákok megsemmisítése miatt az 1870–1918 közötti időszakban, s azért, hogy a szlovákokat fokozatosan koldusokká tették, s most pedig azért, hogy eltítkolják ezzel a palesztin nép tönkretételét.

Követelni fogjuk, hogy az egyes egyházak templomain tüntessék fel az áldozatok neveit, úgy, mint az alsókubíni templom a holocaust áldozatainak neve ott van. De a leglényegesebb ok, amiért ezt a magyarok, a csehek és a zsidók teszik az, hogy a szlovák népet nemzetközi fórumokon diszkriminálják. Az SZKH ezeket az elkövetőket a tett helyén fogja kivégezni.

A harc hatékonyságának érdekében az SZKH felvette a kapcsolatot az ír köztársaságokkal, a Vatrával, a lengyel December 13. Független Csoporttal, a PFSZ-szel stb. A harcot addig folytatjuk, amíg teljesen megsemmisítjük a magyarokat és segítőiket. Abban az esetben, ha a helyzet bonyolulttá válik, s a szlovák nemzetet megsemmisülés veszélye fenyegetné, levegőbe röptjük a Jaslovské Bohunice-i, a temelíni, a machovcei atomerőműveket, a gáz- és olajvezetékét és hasonló berendezéseket Csehországban, s nem fognak élni tovább Közép- és Délkelet-Európában sem a magyarok, sem a csehek, sem az osztrákok, sem a zsidók, sem a renegátok.

Nincs más megoldás. Simocke¹⁰⁶¹ már megfizetett ezért. Soron következik Duray, Bajnok, az FMK képviselői a VPN képviselői, a Csemadok képviselői, a koalíció és a Szlovák Nemzeti Tanács egyes képviselői. Végül követeljük, hogy az osztrákok is és a csehek is adják vissza a szlovák nemzetnek az ellopott történelmi és művészeti emlékeket.

Jegyezzétek meg: aki megszegi eszméinket, megfizet érte.

2. A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének jelentése az Európa Tanácsnak Hetven éve, a trianoni békeszerződés aláírásával a magyar nép jelentős része, így a Vajdaságban élő magyarok is kisebbségi helyzetbe kerültek. A békeszerződés ahelyett, hogy feloldotta volna a régi igazságtalanságokat, még inkább elmélyítette a bizalmatlanságot és az ellenségeskedést.

Jugoszlávia, mint a délszláv népek állama, a kinyilvánított jogok ellenére soha nem tekintette releváns politikai partnernek a kisebbségeket. A magyaroknak soha nem volt meg az a kollektív joga, hogy akarataikat, nemzetiségi érdekeiket és szükségleteiket közösségként kifejezzék. A Jugoszláviában élő magyarok, mióta kisebbségi létbe kényszerültek, folyamatos erózióknak voltak kitéve.

Noha az új állam törvényeit elismerték és tiszteletben tartották, ez az állam nem biztosította alkotmányosan azokat a politikai és kulturális intézményeket, amelyek

¹⁰⁶¹ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

a kisebbség fennmaradását és fejlődését hivatottak biztosítani. A legutóbbi évtizedekben kötelezővé tett ideológiai oktatás, a vallásgyakorlás lehetőségének beszűkülése, valamint a vallásos emberek ellen irányuló támadások és jogsértések (például tanárok, akik templomba jártak, emiatt elvesztették állásukat) végső soron oda vezettek, hogy a magyar kisebbség lelkileg végveszélybe került, és morális fejlődése kárt szenvedett. A kommunista uralom alatt ezeket a káros hatásokat a lakosság egészének el kellett viselnie, a kisebbségeket azonban fokozott mértékben érintette mindez.

A vajdasági magyarok megpróbálnak ezen a kellemetlen és tarthatatlan állapoton változtatni politikai érdekvédelmi szervezetükön, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségén keresztül, amelyet 1989-ben sikerült létrehozni.

Egyéves fennállása óta a VMDK képviseletén keresztül igyekszik alkotmányba foglaltatni, hogy a vajdasági magyarok Szerbia politikai életében önálló politikai szubjektumként léphessenek fel. Korrekt kapcsolatra törekszenek a szerb hatóságokkal, ugyanakkor önállóan kívánnak kapcsolatot tartani az anyaország megfelelő szerveivel, amelyek őket tárgyaló partnernek ismerik el. A VMDK legitimitását az 1990 decemberében tartott első többpárti választások megerősítették. A VMDK jelöltjei a magyar lakosság körében megszerezték a szavazatok 80 %-át, ami által ennek a népcsoportnak az egyedüli képviselőivé váltak. Képviselőik száma alapján a kormányzó szerb kommunista párt ellenzékének második legerősebb pártja lettek. A VMDK a parlamenten kívül is folytat politikai tevékenységet. Bár képviselőket küldött a parlamentbe, a VMDK nem tekinti magát politikai pártnak (a szó jó értelmében), sokkal inkább egy népcsoport érdekképviseleti szervének.

Tekintetbe véve aényt, hogy ez idő szerint a szerb nyilvánosság sem támogatja a vajdasági magyarok törekvéseit, a VMDK fontosnak tartja, hogy követeléseit a nemzetközi szervezetek előtt is ismertesse.

A VMDK követelése

1. Szerbia új alkotmánya a Vajdaság eddig meglévő autonómiájának fontos elemeit vette el. Éppen ezért a VMDK fontosnak tartja a személyi elveken alapuló önkormányzati rendszer megvalósítását (ellentétben a területi elvvel) a népcsoport kollektív jogainak érvényre juttatása szempontjából.

2. A VMDK történelmi igazságtételt követel az 1944–45-ben a vajdasági magyarok ellen elkövetett népirtás¹⁰⁶² ügyében. Ez két okból is fontos: egyrészt mert ezek az események még nem képezték tárgyát történelmi kutatásoknak, másrészt csak

¹⁰⁶² 1944 őszén és 1945 elején a Délvidékre bevonuló jugoszláv/szerb partizánok mintegy 10–50 ezer magyart mészároltak le. 2010-ben szerb–magyar történészbizottság alakult a történelem kivizsgálására, azonban a tényfeltáró munka napjainkig is elhúzódik. Szerb részről eddig egyetlen, az eseményekért felelős személyt sem neveztek meg.

ezen az úton lehet a büntudatot feloldani, amelyet az egypárti államhatalmi gépezete a vajdasági magyarokban táplált.

3. A Szerbiában érvényes törvények az anyanyelvhasználat tekintetében nincsenek szankciókhoz kötve. Ennek ellenére gyakorlatilag nem beszélhetünk szabad nyelvhasználatról sem a közéletben, sem a közigazgatásban. Ezért a nyelvhasználat ügyében követeljük az európai normák alkalmazását.

4. A magyar kisebbség anyanyelvi oktatása az általános iskolától az egyetemig csak részlegesen valósul meg. Az anyanyelvi oktatók képzése nem kielégítő. A hatóságok nem engedélyezik a Magyarországról érkező tantervek alkalmazását. A tantervek nem teszik lehetővé a nemzeti identitás megtartását a diákokban. Jogot követelünk magyar iskolák létrehozására, és ugyanezt kérjük az egyházi közösségek számára is.

6. követeljük a bölcsődék és óvodák magyar jellegének visszaállítását.

7. Nem folynak olyan társadalomtudományi kutatások, amelyek lehetővé tennék a népcsoportok számára, hogy önmagukra találjanak, és reális módon kifejezhessék szükségleteiket. Követeljük egy magyarságtudományi intézet létrehozását.

8. Követeljük azoknak a személyeknek az erkölcsi és anyagi rehabilitációját, akik az elmúlt években a kisebbségi jogokért folytatott küzdelmük miatt voltak elítélve.

9. Kérjük a magyar szövetségek államosított vagyonának teljes visszaszolgáltatását.

3. Matuska Márton felszólalása az Egyházak Világtanácsának hetedik közgyűlésén a jugoszláviai magyarok által elszenvedett megtorlásokról.

A II. világháború utolsó hónapjaiban Jugoszlávia észak-keleti részében kegyetlen népirtás zajlott le, amiről a világnak nincs tudomása. Az itteni kisebbségi lakosságon a győztes nemzet kegyetlenül bosszút állt mindazért, ami körülbelül két és fél évvel korábban, 1942 januárjában történt, amikor újvidéken (Novi Sad, Neusatz) ártatlan embereket, elsősorban szerbeket, zsidókat és cigányokat öltek meg¹⁰⁶³. Ennek a tömegmészárlásnak a megtorlásaként az itteni magyar kisebbségi lakosság súlyos atrocitásokat szenvedett el, ugyanabban az időben, amikor az itteni német lakosságot kollektíván felelőssé tették a német fasizmus által elkövetett bűnökért. A német lakosságot megfosztották emberi és polgári jogaitól, sokakat megkínóztak és likvidáltak, ezt követően pedig szinte a teljes német lakosságot kitelepítették a vidékről,

¹⁰⁶³ 1942 januárjában a fokozódó partizánakciók miatt a magyar karhatalmi alakulatok Fekete-halmy-Czeydner Ferenc altábornagy, Grassy József vezérkari ezredes és Zöldy Márton csendőrszázados vezetésével Újvidéken és környékén razziát tartottak, amely során megközelítőleg 3300, zömében zsidó vallású, illetve szerb nemzetiségű személy vesztette életét. 1943-ban a magyar hadbíróság a fővádlottakat halálra ítélte, azonban az ítéleteket nem tudták végrehajtani, mert az elítéltek Németországba menekültek.

megközelítőleg mintegy félmillió embert. A németeken esett sérelmekről a világnak van már tudomása, arról azonban nincsen, hogy az ugyancsak mintegy félmillió lelket számláló magyar lakosságot megtizedelték. A népirtás során áldozatul estek az alább felsorolt protestáns és római katolikus papi személyek. Jellemző, hogy napjainkig, az események lezajlása után majdnem fél évszázadon át egyházi körökben sehol senki sem tette ezt szóvá hivatalosan, az ügyről a jugoszláv hivatalos szervek nem nyilatkoztak, sőt hivatalosan el sem ismerték, hogy ilyesmi történt.

Az 1944 végén és 1945 elején a Jugoszlávia magyarlakta vidékein – mintegy 2000 négyzetkilométernyi területen – likvidált papi személyek névsora.

1. Gacsál János débelyacsbai (Torontálvásárhely, Debeljaca) püspöki hatáskörrel rendelkező tiszteletest elhurcolták, megkínzták és megölték, nyughelye ismeretlen.

2. Thomka Károly hertelendyfalvi (Hertelendyfalva, Vajlovica, ma Pancsovához – Pancevo – tartozik) tiszteletest elhurcolták és megölték, nyughelye ismeretlen.

3. Faragó Ferenc hercegszőlősi (Hercegszőlős, Knevezvi Vinogradi) tiszteletest elhurcolták és megölték, nyughelye ismeretlen.

4. A Zamborban (Sombor) szolgáló Koppány (Kosztolányi) Sándor tiszteletes a várost elhagyva elmenekült és nyoma veszett.

A fentebb felsorolt protestáns papokon kívül kivégezték az alább felsorolt római katolikus papokat és szerzeteseket.

5. Virág István 83 éves horgosi (Horgos) apátplébánost a plébániáról katonai személyek elhurcolták, és tisztázatlan körülmények között életét vesztette. Sírhelye ismeretlen.

6. Werner Mihály martonosi (Martonos) apátplébánost katonai személyek elhurcolták és ismeretlen helyen eltűntették.

7. Szabó Dénes tótfalusi (Tót falu, Totovo Selo) plébánost katonai személyek elhurcolták, kínzás közben megcsónkították, emberi és papi mivoltában meggyalázták és kegyetlen módon megölték. Valószínű, hogy a kanizsai ártatlan áldozatok jeltelen tömegsírában nyugszik.

8. Varga Lajos moholi (Mohai, Mól) plébánost elhurcolták és megölték, nyughelye ismeretlen, feltehetőleg más áldozatokkal együtt jeltelen Tisza parti tömegsírában nyugszik.

9. Dupp Bálint csurogi (Csurog, Curug) plébánost, aki korábban kiállt a szerbek bántalmazása ellen, s emiatt a magyar hatóságoknál kellemetlenségei támadtak, nyilvánosan kivégezték, híveit a faluból elűldözték, vagyonukat elkobozták, templomukat lerombolták. Nyughelye ismeretlen, feltehetőleg a falusi téglagyár gödreiben vagy a dögtemetőben nyugszik.

10. Petrányi Ferenc óbecsei (Becse, Becej) belvárosi apátplébánost megkínzták és megölték, tetemét vagy a kínzása helyéül szolgáló épület szennygödrébe dobták,

vagy a temetőben nyugszik. Ez azért tisztázatlan, mert hozzátartozóinak egy tetemet kiadtak, de nem lett kivizsgálva, vajon az övét-e, s tanúk állítják, hogy helyette más személynek a tetemét kapták. Síremléke van a becsei temetőben.

11. Piánk Ferenc ósziváci (Szivác, Sivac) plébánost 1945 januárjában kihallgatásra Zomborba (Zombor, Sombor) idézték, a Krónics-palota néven ismert kínzóhelyről azonban nem került többé elő. Nyughelye ismeretlen.

12. Köves István mozsori (Mozsár, Mosorin) lelkész a partizánok érkezése előtt Magyarországra menekült, Jánoshalma községben a jugoszláv partizánok elfogták, magukkal hurcolták és eltüntették. Nyughelye ismeretlen.

13. Berger Antal tavankúti (Tavankút) plébánost más helybeliekkel együtt kivégezték. Nyughelye ismeretlen.

14. Takács Ferenc pápai kamarást, péterrévei (Péterréve, Backo Petrovo Selo) apátplébánost a templomban tartott istentisztelet után a kiáramló hívek szeme láttára nyilvánosan kivégezték. Nyughelye a péterrévei temető sarkában, síremlékén nem szabad feltüntetni a nevét.

15. Wefnert Péter palánkai (Palánka, Backa Palanka) prépost plébános az internáló táborban halt meg.

16. Köröszts Kriszostótot, az újvidéki (Újvidék, Novi Sad) Ferenc-rendi ház főnökét városában ismeretlen körülmények között kivégezték. Sírhelye ismeretlen.

17. Kovács Kristóf újvidéki ferences szerzetest gyűjtőtáborba hurcolták, sok száz más fogollyal gyalog hajtották napokig a Fruska Gora hegyen át, elfáradt a gyaloglásban, legyengült az útközben elszenvedett kínzásokban, szuronyal megsebesítették, majd Indjija faluban megölték és ismeretlen helyen elásták.

18. Egy Weidner nevezetű német nemzetiségű Ferenc-rendi szerzetest, aki véletlenül tartózkodott az újvidéki rendházban, rendtársaival együtt elhurcolták, a többiekkel együtt gyalog elhajtották, Indjija faluban agyonverték és a ganérazásban elásták.

19. Varga Endre tóbai (Tóba) plébánost kihallgatásra a községházára idézték, súlyosan bántalmazták, a községháza pincéjébe lökték, ahol másnap reggelre halva találták. Holttestét egy zsákba gyömöszölték, és a helyi sintérrel a temető árkában elásatták. Tavasszal a víz kimosta, ekkor kiásták, egy korábban elhunyt helybeli pap-társa sírjában temették el, de a síremléken a nevét ma sem szabad feltüntetni.

Mindezeknek az egyházi személyeknek a meggyilkolásáról ma sem szabad beszélni, a hivatalos szervek háborús bűnösnek mondják őket, noha hivatalos szerv, még kevésbé az arra illetékes bíróság nem állapította meg róluk, hogy vétkesek-e, sőt többjükről bizonyosan tudni, hogy a szerbek és a zsidók üldözése idején életük kockáztatásával védelmezték az üldözötteket.

Azzal a kérelemmel fordulok a Nagygyűlés nagyra becsült résztvevőihöz és az Egyházak Világ tanácsának szerveihez, hogy tekintélyük latba vetésével járuljanak

hozzá, hogy nyerjen megállapítást a felsorolt papi személyek likvidálásának oka, tisztázódjék annak körülménye, és ennyi év után állapíttassák meg róluk, vétkesek voltak-e, egyikük megkaphassa az őt megillető végtisztességet.

Számunkra, Jugoszláviai magyarok számára ez azért fontos, mert ugyanabban az időben, amikor a felsorolt papi személyek eltűntek, likvidáltak ezen a tájon több tízezer magyar lakost, az övékéhez hasonló körülmények között. Számukat sosem állapították meg, nyughelyük: számtalan ismert és ismeretlen, feltáratlan tömegsír. Szeretnénk elérni, hogy az ő ügyükben is induljon átfogó tudományos vizsgálat, hiszen ez az óhajunk egybevág a tisztelt Nagygyűlés mottójának első két tételével; békesség, igazság.

Újvidéken, 1991. január 21-én.

Tisztelettel:
Matuska Márton¹⁰⁶⁴
publicista, az atrocitások kutatója

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 2. d.

¹⁰⁶⁴ Matuska Márton (1936–) újságíróként dolgozott 1956 és 1993 között. 1990 októberétől 1991 januárjáig az újvidéki *Magyar Szó* napilap folytatásokban közölte *Negyvenöt nap negyvennégyben* című tárcáját, amely az 1944-es délvidéki vérengzéseket a szemtanúk nyilatkozatai alapján tárta fel. A tárcát 1991-ben az újvidéki Forum Kiadó könyv formájában is megjelentette.

180.
1991. március 26.

A Külügyminisztérium Határontúli Magyarok Főosztályának
összefoglalója a szomszédos országokban és a szórványban élő
magyarokról

Határontúli Magyarok Főosztálya
Juhász Ottó

0031/7/1991.

Szigorúan titkos!
Készült: 7 példányban
Kapja:
Jeszenszky Géza úr
Katona Tamás úr
Somogyi Ferenc úr
Szokai Imre úr
Tomaj Dénes úr
Saját (2 példány)
0007

FELJEGYZÉS

Tárgy: Viszonyunk a külföldön élő magyarsághoz (háttéranyag konzultációhoz)

1. A magyar nemzet sajátos létfeltétele: államhatárok általi sokszoros megosztottsága. Becslések szerint kb. 5,2–6,6 millió magyar él a mai, trianoni-párizsi határokon túl. Közülük kb. 3,8–4,0 millió a szomszédos országokban, kisebbségi helyzetben élők száma. Nekik az elmúlt 70 évben nem kevés üldöztetés, megtorlás, diszkrimináció, asszimilációs nyomás volt osztályrészük. Kb. 1,4–2,6 milliónyi magyar él diaszpórában, a világ csaknem valamennyi országában.

A határon túli magyarok létszáma (becslések alapján)

A környező országokban:

	Összesen	a Kárpát-medencében
Románia	2,3–2,5 millió	2,1–2,3 millió
Csehszlovákia	730–740 ezer	700–710 ezer
Jugoszlávia	470 ezer	460 ezer
Szovjetunió	220 ezer	200 ezer
Ausztria	70 ezer	6–8 ezer

Diaszpórában:

Amerikai Egyesült Államok: az 1988-as népszámlálás alkalmával mindkét ágon 727 ezren, egyik ágon 1 millió 777 ezren vallották magukat magyarnak

Európa: 200–300 ezer

Kanada: 120–150 ezer

Latin-Amerika: 110 ezer

Ausztrália: 70 ezer

Afrika: 20 ezer

Izrael: 200 ezer magyarul beszélő zsidó

Az új magyar rendszer nemzetkonceptiójának sarktétele az, hogy a magyar nemzet tagjai mindazok, akik magyarnak vallják magukat, éljenek bárhol a világban. Mi kis ország vagyunk, nincsenek természeti kincseink, szűkében vagyunk a tőkének, válságos helyzetből készülünk kilábalni, számunkra a humán tényező a legfőbb érték, mi nem feledkezhetünk meg egyetlen honfitársunkról sem, aki magyarságát vállalja. A nemzettestből eszmei, politikai, vallási alapon senki sem zárható ki. A Magyar Köztársaság ilyen szempontok alapján nem is szelektál a határontúli magyarok körében, miközben az Alkotmány szellemében a szélsőségektől elhatárolja magát. Örömmel üdvözlí minden külföldön élő magyarnak a demokratikus Magyarország segítségét célzó egyéni vagy közös fellépését.

A határon túli magyarokkal való foglalkozás, sorsuk figyelemmel kísérése, érdekeiknek – a nemzetközi jog normáival összhangban történő – védelme és képviselése a kétoldalú államközi kapcsolatokban és nemzetközi fórumokon az új magyar külpolitika egyik súlyponti eleme. Ez a gondolat áthatja külpolitikai koncepciónkat,

diplomáciai gyakorlatunkat. Megmutatkozik a struktúrában is: a Külügyminisztérium szervezetén belül megalakult a Határontúli Magyarok Főosztálya.

Elvi és gyakorlati álláspontunk ugyanakkor az, hogy a világ, s különösen a szomszédos országok magyarságának tagjai, szervezetei teljes gondolati és cselekvési autonómiát élveznek, Budapest szerepe segítésre, koordinálásra korlátozódik. Úgy véljük, helytelen, sőt káros lenne, ha kormányok vagy organizációk kísérletet tennének arra, hogy a határainkon túli magyarokra véleményüket ráerőszakolják.

2. A Kelet-, Közép- és Délkelet-Európában lejátszódó történelmi átalakulás sodrában ismét felszínre került, gyakran súlyos konfliktusok tárgyává vált a nemzeti-nemzetiségi problematika. Az Ural, valamint az Odera–Lajta–Adria vonalak közötti térség egészében ez sok tízmillió embert érint, pl. kb. 55 millió orosz él az Orosz Föderáció határain kívül kisebbségben; többmillió lélekszámot képvisel az ukrán, a román, a német, a lengyel kisebbség. (Nyugat-Európa sem mentes a nemzeti kisebbségi problematikától, l.[lásd] baszk, ír, korzikai probléma, stb.) A magyar kisebbségek ügye e nagy kérdéskör egyik eleme.

Az új magyar kormányzat nemzetközi (és hazai) kisebbségpolitikájának alakításakor abból az általános felismerésből indul ki, hogy korunkban a nemzetközi biztonság – annak politikai, gazdasági, ökológiai és katonai összetevői mellett – nélkülözhetetlen eleme az emberi, a humanitárius tényező. Az emberi jogok feltétel nélküli tiszteletben tartása ma már egyetemesen elfogadott követelménye a nemzetközi kapcsolatoknak, az nem tekinthető az államok kizárólagos belügyének.

Az emberi jogok szerves részét képező nemzeti és etnikai kisebbségi jogok maradtak szavatolása, folyamatos fejlesztése meghatározó módon járul hozzá a nemzetközi bizalom erősítéséhez, a kétoldalú, a regionális kapcsolatok fejlesztéséhez, a helsinki folyamat elmélyítéséhez, az egyetemes béke megszilárdításához. A nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetének kielégítő kezelése és megnyugtató, intézményes rendezése az igazságosság, a demokrácia, a jogállamiság előfeltétele és egyben mércéje.

Meggyőződésünk, hogy a jogaikat teljes körűen érvényesítő, identitásukat, nyelvüket, kultúrájukat szabadon őrző és fejlesztő, saját ügyeikben autonóm módon eljáró nemzetiségek összekötő kapcsot jelentenek az államok között, és egyik alapvető tényezőjét képezik államuk belső szilárdságának és felvirágoztatásának is.

A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek létének tagadása, jogaik csorbitása, korlátozása, megvonása; a nemzeti kisebbségek elnyomása, a velük szemben alkalmazott mindennemű hátrányos megkülönböztetés és kényszer, a nemzeti kisebbségi kérdéskör megoldatlansága súlyos konfliktusok forrása lehet, fenyegetést jelenthet térségünk biztonságára és károsan érintheti

egész földrészünk stabilitását is. Nem az emberi jogok érvényesítése, nem a kisebbségi problémák megoldása, hanem a jogfosztottság, a kérdés kezeletlensége és rendezetlensége jelent destabilizáló tényezőt.

A nemzetközi közösséggel egyetemben abban vagyunk érdekeltek, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek – az ENSZ alapokmányának, az ENSZ emberi jogi dokumentumainak, a szabadságjogokat rögzítő nemzetközi érvényű okmányoknak alapján, összhangban a Helsinkii Záróokmány elveivel – teljes körűen gyakorolhassák kisebbségi létükből fakadó jogait, bárhol éljenek is.

A nemzeti kisebbségek jogai csak akkor érvényesülhetnek csorbitatlanul, ha az e közösségekhez tartozó személyek egyéni kisebbségi jogait természetes közösségeikben, kollektíven is gyakorolhatják. A nemzeti kisebbségek valódi jogegyenlősége, a kisebbségi lét jelentette eredendő hátrányok ellensúlyozása azt igényli, hogy a többség számára is biztosított jogokon túl kisebbségi helyzetükből fakadó sajátos jogokat is élvezzenek; a törvény előtti, betű szerinti egyenlőség ugyanis – pl. a többségi kisebbség nyelv használat esetében – a kisebbség joghátrányát jelenti.

Különösen fontosnak tartjuk, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek a többségi nemzettel valóban egyenjogúan éljenek; velük szemben sem egyéni, sem közösségi szintű hátrányos megkülönböztetést ne alkalmazzanak; hogy lakó- és munkahelyüket szabadon megválaszthassák; történelmileg kialakult kis- és nagy közösségeiket, azok arculatát megőrizhessék; hogy kiépüljenek a nemzetiségi, etnikai érdekvédelem és érdekérvényesítés jogi biztosítékai; hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek hatékonyan részt vehessenek a közügyekben, a döntések meghozatalában minden, önazonosságuk megőrzését és fejlesztését érintő ügyben, mind az országos politikában, mind a helyhatóságokban; hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek egyenjogú résztvevői legyenek a gazdasági életnek; hogy biztosítva legyenek önszerveződési lehetőségeik, szabadon létrehozassák és autonóm módon működtethessék saját intézményi struktúrájukat; őrizhessék, fejleszthessék hagyományaikat, történelmi emlékeiket; hogy korlátozás nélkül ápolhassák, használhassák anyanyelvüket, hogy az óvodától a felsőoktatásig saját anyanyelvükön, igényük esetén saját intézményeikben tanulhassanak; hogy szabadon ápolhassák kapcsolataikat az államukban és az azon kívül élő, velük azonos nemzethez, etnikumhoz tartozó egyénekkal, szervezetekkel, szervezetekkel és közösségekkel.

Elengedhetetlennek tartjuk, és kezdeményeztük, hogy a kisebbségi jogok zavar-talan érvényesülésének biztosítása érdekében jöjjön létre olyan nemzetközi ellenőrzési rendszer, monitoring system, amely magában foglalja a helyszíni vizsgálatot, a panaszok kivizsgálásának mechanizmusát is.

Ezeknek az elveknek a szellemében négy szinten törekszünk a nemzeti kisebbségek jogainak rögzítésére és szavatolására.

A kétoldalú kapcsolatok területén: Ausztria kivételével valamennyi szomszédunknak tettünk javaslatot közös nyilatkozat elfogadására. Ukrajnával kidolgoztunk egy kétoldalú nyilatkozattervezetet (ez tartalmazza a nemzetiségek kollektív jogait is), aláírása áprilisra várható külügyminiszteri szinten. Horvátország és Szlovénia pozitívan reagált kezdeményezésünkre. Belgrád nem zárkózott el a gondolattól. Prága és Pozsony szerint a kérdést elsősorban összeurópai szinten kell rendezni, de a konzultációk előtt ők sem zárkóztak el.

Románia a kérdést kizárólagosan belügynek tekinti, kezdeményezésünkre indulatosan, elutasítóan reagál, miközben fokozatosan igyekszik visszaállítani a Ceaușescu-féle nemzetiségi politika gyakorlatát. Ebbéli igyekezetükben az RMDSZ részéről gyakorolt nyomás, a Nyugat elvárásai és természetesen a magyar diplomácia kisebbség védő akciói akadályozzák őket.

Regionális szinten: szorgalmaztuk és részt vettünk annak a Pentagonálé-javaslatnak a kidolgozásában, amelyet a koppenhágai emberi dimenziós tanácskozáson, együttesen beterveztünk, s ami az egyik alapját képezte a koppenhágai dokumentumnak. Pentagonálé-keretben – magyar elnökléssel – tovább folyik az együttműködés a genfi szakértői tanácskozásra való közös felkészülés érdekében.

Tevékeny szerepet játszunk az ET konvenció-tervezetét előkészítő Commission for Democracy through Law munkájában. A kialakított tervezet szándékainkat tükrözi, reméljük, hogy az összeurópai rendezés egyik alapidokumentuma lesz.

Szorgalmazzuk továbbá egy egyetemes kisebbségi charta kidolgozását és elfogadását az ENSZ keretében. Ennek előmozdítására külügyminiszterünk az Emberi Jogi Bizottság genfi ülészakán, ez év februárjában hivatalosan bejelentette a Magyar Kormány készségét arra, hogy házigazdája legyen az 1993-as Emberi Jogi Világkonferenciának.

3. A magyar kisebbségek jogainak mind teljesebb körű biztosításához ma kedvezőbbek a feltételek, mint eddig bármikor. A kelet-európai nemzeti kisebbségi problematika átfogó jellegű, azt a padló alá söpörni aligha lehet. Nyugat-Európa számára a nemzeti-nemzetiségi kérdéskör rendezetlensége térségünkben olyan súlyos konfliktusforrás, amely, végső soron, az ő biztonságát is veszélyezteti. (A Nyugatot ma elsődlegesen a migrációs fenyegetés foglalkoztatja.) Az értékrendileg is egységesülő Európa középső régióiban és keleti végein is egyre inkább érvényesülniük kell az emberi jogok egyetemes követelményeinek. A térségünkben lejátszódó társadalmi változások – történelmi távlatban – javuló belső feltételeket teremthetnek a probléma megnyugtató kezeléséhez. Ebbe az irányba mutat a Nyugat-Európához való felzárkózás közös igénye.

Erőfeszítéseinkben nem vagyunk, s egyre kevésbé leszünk egyedül. A következőtes magyar diplomáciai erőfeszítések érzékelhető eredményekkel járnak. Elsőrendű fontossága van annak, hogy sikerült ráirányítanunk a nemzetközi közösség figyelmét a magyar kisebbségek létére és létproblémáira. Bevittük a köztudatba a kollektív jogok és a pozitív diszkrimináció fogalmát, ezek ma már vita tárgyát képezik a különböző nemzetközi politikai és szakmai fórumokon. Hozzájárultunk ahhoz, hogy elinduljon egy nemzetközi gondolkodási folyamat, melynek során a kisebbségi jogokat egyoldalúan az egyéni jogokra leszűkítő szemlélet folyamatosan módosul. Erősödik az a fölismerés, hogy a kisebbségi lét hátrányait sajátos jogokkal szükséges ellensúlyozni, s hogy a kisebbségi egyéni jogok közösségekben történő gyakorlását is biztosítani kell. Ez az „incommunity” szemlélet a koppenhágai dokumentumban *expressis verbis*¹⁰⁶⁵ is megjelent, s ezt áttörésként kell értékelnünk.

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak teljes körű biztosítása azonban további szívós, jó taktikával alátámasztott erőfeszítést igényel. A kisebbségi jogok maradéktalan érvényesítése ma még jelentős nemzetközi ellenállásba ütközik, elsősorban Románia, Franciaország és Görögország részéről. Ugyanakkor támaszkodhatunk olyan államok affinitására, illetve megértésére, mint Ukrajna, Németország, Finnország vagy Olaszország.

Számolnunk kell azzal is, hogy a szomszédos országok politikai erői között vannak olyanok, akik partnereink emberi jogi, nemzetiségi kérdésekben. Érvényes ez mindenekelőtt, kormány szinten is, Ukrajnára, Horvátországra és Szlovéniára. Jelentős szlovák politikai erők látják szükségességét a párbeszédnek. Középtávon tűzhetünk reményeket a szerbiai és a romániai demokratikus átalakulásokhoz, amelyek kialakíthatják az építő jellegű dialógusnak a mainál minőségileg kedvezőbb feltételeit. A kisebbségpolitikai szempontból legproblematisabb Romániában ma is léteznek olyan ellenzéki erők, amelyek toleránsabban közelítik meg az emberi jogi, a kisebbségi kérdést, mi több, Romániában a jelenlegi hatalom csúcsain belül is találhatók ilyen, az ott általánosnak tekinthetőnél rugalmasabb véleményt valló politikusok.

Kisebbségpolitikai diplomáciánk törekvéseinek hitelesítő hazai hátterét jelenti a magyarországi nemzetiségek teljes körű jogainak mielőbbi kodifikálása, parlamenti képviselőjük kérdésének rendezése, művelődési igényeik maradéktalan kielégítése. Nemzetközi kisebbségpolitikai tevékenységünk, egész külpolitikánk súlyát demokratikus politikai rendünk, piacgazdaságunk megteremtésének eredményei kölcsönzik.

¹⁰⁶⁵ *Expressis verbis* – latin kifejezés, jelentése: félreérthetetlenül, határozottan, nyíltan kimondva.

4. A magyar kormány új alapokra helyezte és rendezte az Óhaza viszonyát a diaszpórában élő magyarsággal. A szélsőséges személyeket és csoportokat leszámítva nem szelektálunk körükben. Úgy véljük, hogy a szórványmagyarság – kettős kötődésénél fogva – értékes jó szolgálatot tehet Magyarország és az Újhaza közötti kapcsolatok ápolásában, fejlesztésében. Ezen túl, e honfitársaink emberi kvalitásaikkal, a munkában és a közéletben elért sikereikkel, melyekkel új hazájukat is gazdagítják, elősegítik a Magyarországról külföldön kialakult kép kedvező alakulását is. A diaszpórában élő magyarok szellemi és pénzügyi tőkéjük beruházásával nagymértékben előmozdíthatják az új Magyarország felépítését. E téren hatalmas előnyt, de semmiképp sem tisztességtelen versenyt jelent nyelv- és helyismeretük, rokoni, baráti kötődésük. A diaszpórák nem kevés jószolgálatot tehetnek a magyar kisebbségpolitikai törekvések sikere érdekében. Erre mód nyílhat az új hazájuk társadalmi, kormányzati tényezőivel, sajtójával, valamint más nemzetek diaszpóráival fenntartott kapcsolataikban.

A magyar kormány arra törekszik, hogy – lehetőségeihez képest – elősegítse a szórványmagyarság szellemi, kulturális, nyelvi, művelődési igényeinek kielégítését. Elő kívánjuk mozdítani, hogy tevékeny részesei legyenek az óhaza, a kisebbségekben élő magyarság és a diaszpórák közötti „magyar–magyar” kapcsolatoknak, ösztönözni szeretnénk a szórványmagyarságot arra, hogy a magyar kisebbségek sorának jobbra fordítását beruházásokkal is segítsék elő.

A szórványmagyarságnak a teljes magyar nemzet érdekében szerzett érdemeit megbecsüljük, elismerjük. Korántsem csak turistadollárjaikra vagy befektethető tőkéjükre tartunk igényt, hanem szakismeretükre, politikai, gazdasági-kereskedelmi, kulturális és tudományos ismereteikre, jó tanácsaikra, közügyeinkben való tevékeny részvételükre is. Számos nagykövetségünk mellett jöttek létre magyar szakemberekből álló tanácsadó testületek. Örömmel látjuk egyre több országban a magyar szervezetek szorosabbá váló, kölcsönös kapcsolatait a haza segítésének egyedüli, politikán, valláson felül álló összekötő eszméje alapján. Feladatunknak tekintjük az ilyen munka sokoldalú támogatását.

Úgy véljük, hogy a határainkon túl élő magyaroknak az óhazával és más magyar közösségekkel fenntartott kapcsolatában minden területen előrelépést hozhat majd a Magyarok III. Világtalálkozásának megrendezése, amelyre 1929 és 1938 után – az előzetes tervek szerint – jövőre ismét sor kerül.

Budapest, 1991. március 26.

*Aláírás*¹⁰⁶⁶

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 3. d.

¹⁰⁶⁶ Nem olvasható kézírással.

181.
1991. április 17.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség állásfoglalása a Magyarországi Erdélyi Szövetség egri Nyilatkozatáról

Határontúli Magyarok Főosztálya
Horváth Attila

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig
Készült: 7 példányban
Kapja: Katona Tamás úr
Szokai Imre úr
Németh Gyula úr
Peisch Sándor úr
Entz Géza úr
Bukarest
Saját
Melléklet: 1 nyilatkozat

FELJEGYZÉS

Tárgy: a Magyarországi Erdélyi Szövetség 1991. április 14-i, Egerben kiadott nyilatkozata; RMDSZ-álláspont

1991. április 16-án, főosztályunkon látogatást tett Bodó Barna, az RMDSZ alelnöke és egy közvetlen munkatársa. Tájékoztatást adtak a tárgyban jelzett nyilatkozattal kapcsolatban. Jelezték, hogy az RMDSZ-t, amely a romániai (s így az erdélyi és részek-béli) magyarság egészének egyedül jogosult (választások útján feljogosított) képviselője, nem hívták meg teljes jogú résztvevőként e tanácskozásra; végső soron róluk, de nélkülük született meg az egri „Nyilatkozat”.

Érthetetlen, ezáltal zavart keltő körülmény továbbá, hogy jóllehet a Magyarországi Erdélyi Szövetség rendezte a tudományos tanácskozást (nemzetközi részvétellel), és a „Nyilatkozat”-ot is e szervezet tette közzé, mégis mindhárom aláíró külföldi (NSZK, Ausztria, Svájc) illetőségű.

Az RMDSZ a „Nyilatkozat” hangvételét, pontatlan vagy éppen téves történelmi hivatkozásait, a csekély, de mégis csak elért politikai (ezen belül kisebbségpolitikai)

eredmények semmibevételét, az aktuálpolitikai helyzet ismeretében jelenleg teljeséggel elérhetetlen célok kitűzését, illetve követelését olyan káros tényezőknek tartja, amely épp az általa képviselt tömegek sorsának alakulását hátrányosan befolyásolhatja. Ezért a „Nyilatkozat”-tól következetesen elhatárolja magát.

Egy alkalmi találkozó során (az Országos Széchenyi Könyvtárban) Nagy Béla¹⁰⁶⁷ nagyváradi RMDSZ-képviselő elmondta, hogy „vendég” minőségben való részvétellel több RMDSZ-es is kapott – ismeretei szerint – meghívót az egri tanácskozásra, de – mivel ez ilyen formában elfogadhatatlan volt számunkra – nem küldték el hivatalos képviselőjüket.

Mind Bodó Barna, mind pedig Nagy Béla úgy nyilatkozott, hogy az egri tanácskozáson részt vett, Temesvárról érkezett Borbély Imre¹⁰⁶⁸ az RMDSZ vezetésétől semmiféle felhatalmazással nem rendelkezett, szervezetük nevében nem nyilatkozhatott, esetleges – a kiadott „Nyilatkozat”-tal egybecsengő – megnyilatkozásaitól (melyek jelenleg számunkra nem ismeretesek) szintén elhatárolják magukat.

Budapest, 1991. április 17.

*Aláírás*¹⁰⁶⁹

NYILATKOZAT

1991. április 13-án és 14-én a Magyarországi Erdélyi Szövetség nemzetközi részvétellel, tudományos tanácskozást rendezett Egerben. Figyelembe véve az ott elhangzottakat is az Erdélyi Szövetség a következő nyilatkozatot teszi közzé:

¹⁰⁶⁷ Nagy Béla (1943–) 1970 és 1981 között a nagyváradi *Fáklya* című napilapnál szerkesztő, újságíró. 1981 és 1988 között a Bihar megyei Mozivállalat előadója. 1982 és 1990, illetve 1992 és 1997 között a nagyváradi Állami Színház (1992-től annak Szigligeti Társulata) irodalmi titkára, majd a társulat vezetője. 1990 és 1991 között az RMDSZ Bihar megyei szervezetének elnöke, 1990 és 1992 között a szövetségi parlament képviselője.

¹⁰⁶⁸ Borbély Imre (1948–2017) 1977 és 1990 között tudományos kutatóként dolgozott, öt találmányát szabadalmazták. Tökés László lelkész 1989-es forradalomba torkolló temesvári ellenállását stratégiai tanácsaival segítette, a tiszteletes körüli szűk csoport tagja volt. 1990-ben a Temesvár Társaság külső tagjaként a kezdeményezője és az egyik értelmi szerzője volt a Temesvári Kiáltványnak, és a kiáltvány 8. pontjának, amely három törvényhozási ciklusra eltiltotta volna a kommunista nomenklátúra és politikai rendőrség tagjait a politikai szerepvállalástól. A rendszerváltás után az RMDSZ keretében vállalt politikai szerepet, és a helyzetteremtő politizálás szószólója volt. 1990 és 1993 között az RMDSZ elnökség tagja, 1992 és 1996 között a szövetség parlamenti képviselője volt.

¹⁰⁶⁹ Nem olvasható kézírással.

Erdély 1000 éve szerves része a közép-európai kultúrkörnek. Geopolitikai helyzeténél fogva, történelmének korai századaitól kezdve népek, nemzetek, kultúrák és vallások együttélésének a színtere. Erdély sokszor volt példakép Európa számára, a politikai és vallási toleranciában. A II. Endre magyar király által 1224-ben kiadott andreánum¹⁰⁷⁰ volt az első olyan európai jogszabály, amely autonómiát biztosított egy nemzeti közösségnek, az erdélyi szászoknak.

Erdély 1100 éven át Magyarország szerves része volt. A Trianoni békediktátum minden történelmi előzmény nélkül, népszavazás mellőzésével, a népek önrendelkezési jogának megsértésével egy idegen hatalom uralma alá kényszerítette.

1920 óta az Erdélyben élő jelenleg több mint 2,5 millió magyar nem gyakorolhat semmilyen államalkotói, a népcsoportokat megillető jogokat. A magyarok a fokozódó kényszerű asszimilációnak vannak kitéve és tömeges kivándorlásra kényszerülnek. A helyzet 1989. december óta sem változott, hanem ellenkezőleg, több vonatkozásban romlott. A továbbélő struktúrák akadályozzák az alapvető emberi és szabadságjogok gyakorlását. Ezen túlmenően a magyarok egy növekedő és agresszív román nacionalizmusnak vannak kitéve. Ennek drámai bizonyítékát adja a Vatra Românească programja (1990. 11. 20. lásd I. sz. melléklet). Ezt követte a marosvásárhelyi magyarellenes pogrom 1990. március 19-20-án. Ez a pogrom és a különböző román nacionalista csoportok tevékenysége – amelyeket a román kormány eltűr, sőt támogat – a nem román népcsoportok számára olyan légkört teremt, ami rettegésben tartja őket. Az állandó lelki terror, amely főleg a magyarság ellen irányul, megakadályozza nemcsak a szabad kibontakozást, hanem a politikai elképzelések szabad kifejezésre juttatását és egy, a célnak megfelelő politikai képviselet létrehozását.

Az alkotmány-tervezet legelső pontja Romániát mint egységes nemzetállamot határozza meg.

A magyarság demokratikusan megválasztott politikai érdekképviseletét, ami ugyanakkor a legnagyobb ellenzéki párt Romániában, a feloszlítás veszélye fenyegeti. Románia emiatt destabilizációs veszélyt jelent a térségben. Amíg máshol a problémák megoldására törekednek, Romániában ehhez még hozzá sem kezdtek. Európában csak akkor szilárdul meg a béke és biztonság, ha Romániában is a nemzetiségek kérdése az önrendelkezési jog alapján oldódik meg. A nemzetközi államközösség a marosvásárhelyi pogromot reakció nélkül hagyta. Ez további magyarellenes atrocitások veszélyének állandósulását jelenti. Ezért felhívjuk az EBEÉ (Európai Bizton-

¹⁰⁷⁰ II. András (1205–1235) magyar király 1224-ben adta ki az Andreanumnak is nevezett kiváltságlevelet, amelyben az erdélyi szász telepések és a magyar király közötti viszonyt szabályozta. Az Andreanumot több magyar uralkodó is megerősítette. 1785-ben II. József (1780–1790) helyezte hatályon kívül.

sági és Együttműködési Értekezlet) kormányait és az illetékes nemzetközi szervezete-
ket, hassanak oda, hogy:

1. Románia alkalmazza azokat a büntetőjogi szankciókat, amelyek tiltanak minden fasiszta nacionalista tevékenységet a népcsoportok ellen és a genocídiumot.

2. Románia biztosítson lehetőséget minden népcsoport számára a félelemmentes tevékenységhez, szervezkedéshez.

3. Románia mondjon le arról a hivatalos tételről, hogy egységes nemzeti állam.

4. A román állam kezdjen demokratikus tárgyalásokat a népcsoportokkal, a politikai, gazdasági, kulturális és szociális jogaikról, a népek önrendelkezési joga alapján.

Eger, 1991. április 14.

Az Erdélyi Világszövetség nevében: Dr. Kontur Bertalan, Sebestyén Teleki István

Nemzetközi Erdélyi Bizottság nevében: Dr. Éva Mária Barki

Kisebbségvédő Társaság (Zürich): Komlósi József

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 2. d.

182.
1991. szeptember 17.

A bécsi magyar nagykövetség javaslatai a világban élő magyar
kisebbségek helyzetének javítására

Magyar Köztársaság Nagykövetsége
Botschaft Der Republik Ungarn
1010 Wein, Bangasse 4–6
Tell. 533 26 31

8/1/ Sz.T.1991.

Szigorúan titkos!
Bécs, 1991. szeptember 17.
Készült: 3 példányban
Központ: 2 példány
Irártár: 1 példány
Készítette: Dr. Perényi János¹⁰⁷¹ nk.[nagykövetség] tanácsos
Gépelte: VK

Tárgy: Szempontok a magyar kisebbség kérdésének helyéhez a magyar külpolitikában.

Külügyminisztérium
II. Területi Főosztály
Budapest

Bevezető:

A magyar külpolitikát meghatározó strukturális adottságok egyike az, hogy a Magyar Köztársaság mint a nemzetközi jog alanya nem esik egybe a magyar nemzettel, mint történelmi képződménnyel.

Az alábbiakban azzal a problémával foglalkozom, hogy ez a tény miképpen jeleníthető meg a magyar külpolitikában. Nem térek ki azokra az amúgy is közismert

¹⁰⁷¹ Perényi János (1949 –) a rendszerváltás előtt Svédországban és Ausztriában élt. 1990 és 1992 között a bécsi magyar nagykövetség tanácsosa volt. 1992 és 1996 között, majd 1998 és 2002 között az Európai Tanács melletti magyar állandó képviselőt vezető nagykövet volt Strasbourgban.

geopolitikai, gazdasági és egyéb tényezőkre, amelyek eleve determinálják a magyar külpolitikát. Mondanivalóm tehát a magyar külpolitikának viszonylag szűkre szabott mozgásteréből indul ki. Az itt következő gondolatok az egyévi munkámból adódó tapasztalatokat summázza.

A magyar külpolitikának azon elemeit, melyek a nemzet fogalmával ragadhatók meg, az elmúlt időszakban határozottabban kezdtek kirajzolódni anélkül azonban, hogy egyelőre valamiféle külpolitikai doktrínáról beszélhetnénk. Ami ebben a külpolitikában az összmagyarság helyzetére vonatkozik, az említett elemek megjelentek már a nyilvános politikai állásfoglalások szintjén. Parlamenti felszólalásokban, ünnepi beszédekben, interjúkban, újságcikkekben, számtalanszor elhangoztak irányadó tézisek, a köztársasági elnöktől, a miniszterelnöktől, a külügyminisztertől stb. Minekután Magyarország visszanyerte szuverenitását, egyre sürgetőbb feladat az elvi megfogalmazások adekvát megjelenítése külpolitikai stratégiánkban. Bethlen István¹⁰⁷² miniszterelnök 1944-ben íródott emlékiratait idézem: „Magyarországnak Trianon óta csak egy célja lehetett az utolsó 25 évben, és lesz a jövőben is hosszú ideig, az, hogy a darabokra vagdalt országunkat újból összefoltozzuk.”

Mit jelent ez ma? Az idézett nemzeti politika axiómáját a két világháború között a békés revíziós politika testesítette meg. A második világháborút követő idegen katonai megszállás és a kommunista berendezkedés következtében a határokon túl rekedt magyarság kérdése egyszerűen kiiktatódott a magyar külpolitikából. Egy új magyar külpolitika körvonalai a kommunista rendszer végnapjain kezdtek kibontakozni, majd a „rendszer váltás” nyomán egyre határozottabb formát öltöttek. A szuverenitás visszanyerésével ugyan egy minőségileg új helyzet állt elő, de a történelmi struktúrák bilincsében a megoldás csak egy hosszú folyamat eredménye lehet.

Ma sokan úgy vélekednek, hogy nemzeti politikánk sikerének záloga az európai integráció, a régiók és szubrégiók egybefonódása egy egységes Európa irányában. Kétségtelen, hogy az integráció folyamata egy korunkat meghatározó történelmi tendencia, melynek rugói a gazdaság, a médiák, a tudomány és a technika. Ez önmagában véve nem jelenti azonban azt, hogy valamilyen hegeli értelemben ez lenne

¹⁰⁷² Gróf Bethlen István (1874–1946) politikai karrierjét 1901-ben a Szabadelvű Pártban kezdte, 1904-től a Függetlenség Párt tagja volt, 1913-tól 1918-ig alkotmánypárti képviselő. 1919-ben a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) létrehozója, majd Tanácsköztársaság alatt Bécsben az Antibolsevista Comité (ABC) vezetője volt. A magyar delegáció tagjaként részt vett a trianoni békeszerződést előkészítő párizsi békekongresszus munkájában. 1921. április 14. és 1931. augusztus 24. között Magyarország miniszterelnöke volt (időnként több tárca vezetését is betöltötte). 1939-től a felsőház örökös tagja lett. 1944. március 19., Magyarország német megszállása után bujkált. 1944 decemberében a szovjetek elfogták, majd 1945 áprilisában a Szovjetunióba hurcolták. Moszkvában hunyt el 1946. október 5-én.

maga a történelem menete. Egy ilyen feltételezés ugyanis nem más, mint egy történetfilozófiai posztulátum származéka és kb. annyi az értéke, mint Fukuyama úr tézise a történelem végéről.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a nyugat-európai integráció szuverén országok önként vállalt együttműködése, míg Európa másik felében egy a népekre és nemzetekre erőszakkal rákényszerített egység volt, amely most felbomlóban van. Az említett okok miatt azonban világos, hogy az integrációs és dezintegrációs folyamatok nem feltétlenül ellentétesek, inkább fáziseltolódásokról lehet beszélni. Ugyanakkor a dezintegrációs folyamatok keleten anélkül, hogy pillanatnyilag megszabnák a történelem menetét, bármikor és váratlanul lelassíthatják vagy megszakíthatják az európai integrációs folyamatot.

Úgy gondolom tehát, hogy egy modernizált revíziós politikának a tétele a határok átjárhatóságáról, valamint spiritualizálásáról reális, de nem elégséges. Amennyiben a magyar külpolitika egyik kiindulópontja a Kárpát-medencében élő nem magyar állampolgárságú magyarok érdekeinek (természetesen a szerint, ahogyan ezt ők maguk megfogalmazzák) a vállalása, akkor konkrétan kell meghatározni külpolitikánk idevágó stratégiáját.

Kisebbségvédelem

A magyar külpolitikának el kell érnie, hogy a nemzetközi fórumokon (ENSZ, ET, EP, EBEÉ stb.) megszülessen egy kisebbségi charta, amelynek betartását szigorú kontrollmechanizmusok és szankciók garantálják. Magyarországnak ebben aktívan kell közreműködnie. Egy ilyen charta megalkotását és elfogadtatását úgy kell feltüntetni, mint az új Európa kialakításának egyik alapfeltételét.

Tárgyalásokkal és egyeztetésekkel egy ilyen akciónak széleskörű nemzetközi hátteret kell teremteni. „Szövetségeseket” kell keresni, olyan országokat (pl. Svédország és Norvégia), amelyek területén nem élnek számottevő kisebbségek, vagy olyan országokat (pl. Németország és Ausztria), akiknek hasonló érdekeik vannak. A szigorú értelemben vett magyar diplomácia funkcióinak ellátásához elengedhetetlen egy olyan koherens érvrendszer kimunkálása, amellyel diplomatáink egységesen és hatásosan tudnak fellépni úgy a nemzetközi fórumokon, mint egyéni beszélgetések során. Ennek alapját egy olyan dokumentum képezheti, amelynek kidolgozását a Külügyminisztérium Nemzetközi Jogi Osztálya – esetleg külső szakemberek bevonásával – kell, hogy felvállalja. Egy ilyen dokumentum „nyersanyaga” adva van (érvényben lévő nemzetközi szerződések, konvenciók, egyezmények, vagy olyan figyelemre méltó kezdeményezések, mint pl. a Dél-tiroli Néppárt által az 1991-es genfi értekezleten előterjesztett Egyezmény az Európai Népcsoportok Alapvető Jogairól, továbbá jogfilozófiai munkák stb. stb.). Lényeges az, hogy egy ilyen doku-

mentum minőségileg újat teremtsen, és hogy nemzetközi háttere legyen. A magyar kisebbségek érdeke, mint egyetemes érdek kell, hogy megfogalmazódjék.

A propaganda

Nem jogi megközelítésben diplomatáinkat fel kell készíteni a kisebbségi kérdések megvilágítására történelmi oldalnézetből (ismerniük kell Erdély, a Vajdaság, Szlovákia, Kárpátalja és Burgenland¹⁰⁷³ helyzetét, de más, nem magyar kisebbségi népcsoportok helyzetét is). Arra is fel kell készíteni diplomatáinkat, hogy bizonyos „vádakat” miképpen lehet és kell parírozni (magyar revizionizmus, magyar elnyomó politika a Monarchia kisebbségeivel szemben, vagy az „utolsó csatlós” tézise). Diplomatáinknak tehát felkészülten és hitelesen kell a magyar ügyet képviselni. A tágabb értelemben vett külpolitika a fent vázoltaknál azonban jóval többet tehet. Itt elsősorban a kultúrpolitikára és a propagandára gondolok. Egy egységes és koncepcionális kultúrpolitika a maga sajátos eszközeivel kell, hogy bevigye a „magyar kérdést” a nemzetközi köztudatba. Klebersberg Kuno¹⁰⁷⁴, aki ezért sokat tett a két világháború között, egyik cikkében megemlítette, hogy ha az első világháborút megelőzően ez megtörtént volna, a trianoni békefeltételek bizonyára másként alakultak volna.

Ezek a problémák ma épp olyan aktuálisak, mint voltak Trianon után, hiszen a mai európai politikusok és közvéleményformálók (az amerikaiakról nem is beszélve) erről jóformán semmit sem tudnak, és rég elmúlt az az idő (a két világháború között), amikor az egyik legnagyobb svéd történész (Suture Bolin) azt írta, hogy a trianoni béke a világtörténelem legigazságtalanabb békediktátuma volt. Ez a vélemény az akkori Európában nem egyedi volt. Arról van tehát szó, hogy a tömegkommunikációs rendszerek adta lehetőségek igénybevételével „eladjuk” a magyar történelmet és kultúrát. Nemcsak a magyar diplomáciát, hanem a magyar kultúrdiplomáciát is aktivizálni kell. Ezt teszik konkurenseink (vagy ellenlábasaink),

¹⁰⁷³ Burgenland magyarul Őrvidék. 1919. szeptember 10-ig, a Saint Germain-i békeszerződés aláírásáig Moson, Sopron és Vas vármegye nyugati részét képezte. Burgenland mesterségesen konstruált elnevezés, amely 1921 után, a soproni népszavazást követően szerveződött osztrák tartománnyá.

¹⁰⁷⁴ Klebersberg Kuno (1875–1932) 1898-tól a miniszterelnökségen dolgozott, 1910-től a közigazgatási bíróság bírója, 1912-től a Közgazdasági Egyetem rendkívüli tanára volt. 1914 és 1916 között a Vállás- és Közoktatási Minisztérium államtitkára, 1916-tól a miniszterelnökség politikai államtitkára volt. 1918-ban fellépett Károlyi Mihály kormánya ellen, a Tanácsköztársaság idején bujdosott. 1921 decemberétől előbb belügyminiszter, majd 1931-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter. Oktatáspolitikájában számos reformot hajtott végre, jelentős mértékben hozzájárult az analfabetizmus felszámolásához, és nevéhez köthető a pécsi, szegedi és debreceni egyetemfejlesztés is. A Collegium Hungaricumok létrehozása mellett támogatta a fiatal tehetségeket is. Vö. Ujváry Gábor Klebersberg Kuno munkásságáról írt tanulmányait, monográfiáit.

a csehek és a románok, anyagiakat nem kímélve. A bécsi olasz követség első beosztottja erre a körülményre román vonatkozásban magánbeszélgetésen külön felhívta a figyelmemet.

A kultúrpolitika és propaganda egyik fontos anyaga maga a magyar történelem. A cél egy olyan pozitív Magyarország-kép kialakítása, amelybe természetyszerűen és automatikusan beépülnek az elcsatolt magyar területek. Gyakorlatilag a reklámtéchnika ismert módszereit kell alkalmazni úgy, hogy tényszerűen kerüljön rögzítésre Magyarország történelmi egysége, kerülve minden osztentatív jelleget vagy emocionális felhangot. Ennek a vállalkozásnak bizonyos objektív feltételek kedveznek. Előnyünk a románokkal vagy a szlovákokkal szemben, hogy nem kell történelemhamisítással élnünk, így simán lehet támaszkodni a modern történettudomány eszköztárára és szemléletére. A modern történettudomány érdeklődésének homlokterében már nem a nemzetállamok fejlődése és a politikatörténet áll, hanem a világgazdaság kialakulása, a régiók és szubrégiók története, a kultúrák kölcsönhatásai, a tudományok és eszmék keletkezése és terjedése, a népszokások és a hétköznapi élet tanulmányozása vagy az antropológiailag értelmezett politikai szimbólumrendszerek funkciói. Az első világháború után, Trianon egyenes következményeként, egy új történetsszemlélet (Szekfű Gyula¹⁰⁷⁵) alakult ki. Visszatekintve ennek kultúrpolitikai relevanciája nyilvánvaló. A második világháború után a történelmi materializmus hegemoniája eleve lehetetlenné tett bármilyen jellegű nemzeti kultúrpolitikát. Most pedig a feladat a modern történetsszemlélet összhangba hozatala a magyar kultúrpolitikával. Ennek az eszmefuttatásnak illusztrálására egy egyszerű és fiktív példát hoznék fel.

Egy, a Szent Korona történetéről készített filmből kiderülne, hogy a magyar királyokat évszázadokig Pozsonyban koronázták, hogy egy koronaőr erdélyi vajda volt, egy másik kárpátaljai stb. (kettő egymást kiegészítő és felerősítő szempont szerint: a tudományos megalapozottság és a látványosság).

Egy ilyen koncepció szerint kell a Collegium Hungaricumot működtetni. Külföldi intézmények bevonásával kiállításokat, előadásokat és konferenciákat kell szervezni. A magyar televízióknak más országok TV társaságaival koprodukciókat kell készí-

¹⁰⁷⁵ Szekfű Gyula (1883–1955) az első világháború előtt a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Levéltár, valamint a bécsi Császári és Királyi Udvari és Állami levéltár munkatársa volt. 1924-ben a Budapesti Egyetem rendkívüli egyetemi tanára, 1925-től egyetemi tanára az újkori magyar történeti tanszéken. 1925-től az MTA levelező, 1941-től rendes tagja. 1927 és 1939 között a *Magyar Szemle* szerkesztője, Bethlen István támogatója, majd 1939 és 1944 között a németellenes Magyar Nemzet vezető publicistája. A nyilas hatalomátvétel után bujdosott. 1945. április 2-án bevásárolták az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1945 októberétől rendkívüli és meghatalmazott követ Moszkvában, majd 1948 májusától nagykövet. 1948. szeptember 10-én nyugdíjazták. 1953-tól országgyűlési képviselő, 1954. január 21-től az Elnöki Tanács Tagja volt haláláig.

teni. A propagandába, korunk nyilvánossági szerkezetéből adódóan, a vizuális médiákat kell prioritálni.

Természetesen számtalan olyan kulturális és művészeti esemény lesz, amelyik tudatosan nem követ semmifajta hivatalos kultúrpolitikát, mégis kiegészíti azt. Egy példa erre a Svéd–Magyar Történelmi Vegyes bizottság soron következő ülése (Stockholm 1993), melynek témája a nemzetállam lesz.

A magyar bizottság elnökével, Kosáry Domokos¹⁰⁷⁶ professzorral és a svéd tagozat tagjaival megbeszéltük, hogy ennek az értekezletnek mediális felhajtást csinálunk. Kulcsszó tehát az aktivitás és a színvonal természetesen. Senkit ne tévesszen meg a történelem sűrű szerepeltetése vagy a múlt idézése (Bethlen, Klebersberg, Szekfü). A múlttal bánni kell tudni. Nietzsche „*A történelem hasznáról és káráról*” című munkájában találóan azt írta, hogy a teljes múltba mélyedés árt magának az eleven életnek. A múlt és a propaganda viszonylatában kerülni kell a nosztalgiát, a giccsét, a magyarkodást, a múlt „reakciós kultuszát”, ugyanakkor viszont egy magyar politika nem létezik a múlt és a pozitív hagyományok nélkül, amelyeket éppen a kultúrpolitika hivatott mobilizálni és a propaganda eladni.

A Magyarok Világszövetsége

Egy új és aktív magyar külpolitika hordozója a mai világban nem korlátozódik a klasszikus értelemben vett diplomáciára. Ilyen funkciókat töltenek be a társadalmi szervezetek, a politikai pártok, az egyházak, a művészek és tudósok, maguk a magyar emberek. A Magyarok Világszövetségének mint az állami és kormányzati szervektől független társadalmi szervezetnek különösen fontos szerepe lenne. Múltjánál és hagyományainál fogva döntő szerepe lehet a világ magyarságának összefogásában és mobilizálásában. Ennek előfeltétele azonban a szervezet öntisztulása és újjászervezése a külföldön élő magyar szervezetek és egyének közreműködésével. A Világszövetség tekintélyének helyreállításához szükséges még a szervezet történetének hiteles feldolgozása, hogy világos legyen, mi volt ez a szervezet 1945 előtt és után. Úgy vélem, nagykövetségeink kapcsolatrendszerei ebben a folyamatban használhatók.

A nyugati magyarság

Külön kérdést képez az óhaza és a nyugati szórványmagyarság kapcsolata, amely a rendszerváltást követően minőségileg új lehetőségeket teremthet.

¹⁰⁷⁶ Kosáry Domokos (1913–2007) a Teleki Pál Tudományos Intézet Történettudományi intézetének volt az igazgatóhelyettese. 1956-ban a Történettudományi Intézet Forradalmi Tanácsának elnöke volt, ezért két évre bebörtönözték. 1982-től az MTA levelező, 1985-től rendes tagja. 1990 és 1996 között az MTA elnöke.

A nyugati magyarság fontos tapasztalatokat, szellemi és anyagi javakat halmozott fel.

Jeszenszky Géza külügyminiszter nemrégiben azt írta egy újságcikkben, hogy az „új Magyarország egy jó év alatt még messze nem használta ki a nyugati magyarság által kínált segítséget”. Egyévi munka az ausztriai magyarság köreiben e tekintetben sok tanulsággal szolgál. Hiányzik odahaza a felajánlott segítség kanalizálásának szervezeti vagy intézményes háttere. Ugyanakkor figyelembe kell venni az itteni magyarok erős kötődését Ausztriához.

Véleményem szerint elsősorban azokra a magyarokra kell építeni, akik fontos pozíciókat töltenek be új hazájukban, kapcsolatrendszerük kiterjedt, de identitásuk mélyén tovább él a magyarsághoz való tartozásuk tudata. Ezeket az egyéneket kell mozgósítani a Magyarország kép alakítása és a gazdasági átalakulás érdekében. Ennek a gondolatmenetnek alátámasztására megint csak néhány példát hoznék fel. A bécsi Máltai Lovagrend nagykövetének felesége egy magyar, Esterházy Alice. Apja, Esterházy János¹⁰⁷⁷ neves felvidéki magyar politikus volt, a pozsonyi parlament egyetlen olyan tagja, aki annak idején szót emelt a zsidóüldözések ellen. Megszervezni Esterházy Alice előadókörútját Nyugat-Európában és Amerikában jó propaganda és kiválóan alkalmas arra, hogy a nyugati közvélemény előtt feltárja a szlovákiai magyarság helyzetét.

Egy másik példa. A Miniszterelnöki Hivatal Határokon Túli Magyarság Titkársága 1990 tavaszán konferenciát rendezett magyarországi és határokon túl élő magyar vállalkozók részére. A kezdeményezés célja egy határokat nem ismerő magyar–magyar üzleti vállalkozás ösztönzése.

Jelenleg követségünk azon dolgozik, hogy a burgenlandi (részben magyarokból álló) birtokosok és gazdák szövetségét bekapcsoljuk egy ilyen jellegű kezdeményezésbe.

Végezetül néhány záró gondolatot szeretnék rögzíteni. A külügyminiszter úr kezdeményezésére tavaly februárban tárcaközi megbeszélésre került sor a Külügyminisztériumban. Ennek egyik fő témája a határokon túli magyarsággal foglalkozó

¹⁰⁷⁷ Esterházy János (1901–1957) 1931-től a Népszövetség keretén belül működő Csehszlovák Köztársaság Magyar Népszövetségi Liga vezetője volt. 1935-től prágai parlamenti képviselő. Síkra szállta az önrendelkezésért, Szlovákia és Kárpátalja autonómiájáért. 1936-ban az Egyesült Magyar Párt ügyeleti elnöke lett. 1938-ban megalakította Szlovéniai Magyar Pártot, s a Szlovákiában maradt mintegy hatvanezer magyar politikai érdekérvényesítését látta el. 1944-ben zsidók százainak segített a szökésben. 1945-ben letartóztatták, majd Moszkvába hurcolták, ahol koholt vádak alapján tíz évre ítélték. Ezzel párhuzamosan 1947. szeptember 16-án a Szlovák Nemzeti Bíróság halálra ítélte. 1949-ben a szovjet hatóságok kiadták Csehszlovákiának, miután elnöki kegyelemben részesülve a halálbüntetést életfogytiglanra változtatták. 1957. március 8-án a morvaországi Mírov börtönben halt meg.

állami és nem állami intézmények munkájának összekapcsolása volt. Jelen voltak a minisztérium, a Miniszterelnöki Hivatal, az Etnikai és Kisebbségi Hivatal, a Magyarok Világszövetsége, a bécsi nagykövetség, valamint Horváth Balázs tárca nélküli miniszter képviselői. Az értekezletről készült összefoglaló feljegyzés megemlíti, hogy a későbbiekben kívánatos lenne meghívni Andrásfalvy miniszter urat vagy tárcájának képviselőit. Kupa miniszter úr is jelezte bekapcsolódási hajlandóságát.

Fontos lenne egy ilyen kibővített értekezlet rendszeresítése. Továbbá és a nagyköveti értekezletekhez hasonló módon a minisztériumba kéne rendelni mindazokat a magyar diplomatákat, akik rendeltetési helyükön a magyarsággal foglalkoznak. Minden fontos relációban kell, hogy legyen egy diplomata, akinek ez a munkaköre.

Kérjük a fenti jelentés szíves továbbítását külügyminiszter úrhoz, Katona államtitkár úrhoz és Entz Géza államtitkár úrhoz.

*Dr. Hunkár Dénes*¹⁰⁷⁸
nagykövet

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 2. d.

¹⁰⁷⁸ Kézírással.

IV. A VISEGRÁDI HÁRMAK

183.
1991. január 17.

Rejtjeltávirat Szófiából. Zselju Zselev bolgár államfő véleménye
a Visegrádi Hármak alakuló üléséről

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Szófia
Azonosító: SOF00469
Érkezett: 1991. 01. 17. 15.59
Készítette: Bu.
Ellenőrizte: *Szignó*¹⁰⁷⁹

41, 47

Tárgy: Bulgári javasolta, hogy megfigyelőként részt vegyen a visegrádi csúcson

Zselju Zselev államfő január 19-én délben magához kéretett. Aggodalmát fejezte ki afelett, hogy a rendszerváltás útjára lépett, korábban „testvéri államoknak” nevezett országok nem kívánják jelét mutatni egy olyan felismerésnek, hogy a mai Bulgária ugyancsak véglegesen szakított az egypárti kommunista diktatúrával és szándékai szerint a modern világ felé igyekszik. Bulgária csalódással venné tudomásul, ha Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország potenciális partnerét elszigetelné. Az elnök a jövő héten esedékes visegrádi találkozóra célzott és kérte annak lehetővé tételét, hogy a külügyminiszteri és a legfelsőbb szintű tárgyalásokon Bulgária legalább megfigyelőként részt vehessen. Kérésüket prágai és varsói nagyköveteik útján a másik két érdekelt államhoz is eljuttatják. Zselev hangsúlyozta, hogy országa az időszerű eseményektől függetlenül is érdekelt a három ország sokoldalú együttműködéséhez minden lehetséges formában csatlakozni. Úgy vélik, hogy a vértelen forradalmat megvalósított Bulgária nem érdemel azonos besorolást azzal a Romá-

¹⁰⁷⁹ Kézírással.

niával, amelyben változatlanul kommunista diktatúra van, s ahol továbbra sem érvényesülhetnek az alapvető emberi jogok. A visegrádi találkozók napirendjén szereplő baltikumi kérdéskörrel kapcsolatban Zselev kifejtette, hogy Gorbacsov peresztrojkaja láthatóan a végéhez ért. A történelem két nagy feladatot tűzött ki a szovjet elnök elé: a közép-kelet-európai országok „szövetségi rendszerének” lebontását, a „csatlósok leválasztását” és a mesterségesen összetartott „nagy birodalom” fokozatos felszámolását. Az előbbi többé-kevésbé sikeres megoldását követően az utóbbira már nem maradhatott sem elegendő erő, sem pedig idő. A fokozatosan erősödő konzervatív hullám magával sodorta Gorbacsovot is, aki ma már a hadiipari komplexumok foglya, saját előremutató törekvéseinek áldozata, s ezáltal a helyzetnek többé nem ura. Sevardnadze – vele ellentétben – nem volt hajlandó a posztján kivárni ennek bekövetkeztét. Bulgária elsősorban amiatt aggódik, hogy a peresztrojka sorsa lezárásának következményei nem tartóztathatók föl a Szovjetunió államhatárainál. A nemzetközi kisugárzás ereje nagy és ez a „szatellit-államnak” nevezett – Zselev szerint ma már jogtalanul – Bulgáriát a rendkívüli gazdasági függés miatt létében veszélyezteti. Jelentős demokratikus vívmányaik vannak, a piacgazdaság irányában is beindultak, s ily módon van veszítenivalójuk. Zselev úgy értékelte, hogy e ponton a szóban forgó három ország és Bulgária sorsközössége elvitathatatlan. Ígéretet tettem Zselev úrnak kérése haladéktalan továbbítására. A rendelkezésre álló tájékoztató anyagok alapján ismertettem a vonatkozó magyar állásfoglalások legfontosabb elemeit a baltikumi helyzetről. Az elnök külpolitikai tanácsadója decemberi budapesti megbeszéléseinek szelleme alapján annak a reményének adott hangot, hogy a rendező magyar féltől Bulgária számára kedvező válasz születik.

Lássa:

IV. Területi Főosztály

III. Területi Főosztály

Láttam: *Szignók*

Intézkedtem: *Szignó*¹⁰⁸⁰

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 2. d.

¹⁰⁸⁰ Kézírással.

184.
1991. január 30.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának jelentése
a magyar kormány részére a magyar–csehszlovák–lengyel
budapesti, külügyminiszteri szintű találkozóról

A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma
A Minisztérium Titkársága

00334/1991.

Szigorúan titkos!
Melléklet: 2 db

Dr. Kajdi József úr,
Közigazgatási államtitkár
Miniszterelnöki Hivatal
Budapest

Tisztelt Államtitkár Úr!

Mellékelten megküldöm a magyar–csehszlovák–lengyel külügyminiszteri találko-
zóról (Budapest; 1991. január 21.) a Kormány részére készített jelentést.
Budapest, 1991. január 30.

Üdvözlettel

*Dr. Varga György*¹⁰⁸¹
főosztályvezető

¹⁰⁸¹ Kézírással.

Külügyminisztérium
00334/1991.
Szigorúan titkos!
Készült: [...] példányban

JELENTÉS

Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország külügyminisztereinek
budapesti találkozójáról
(Budapest, 1991. január 21.)

1991. január 21-én, Budapesten került sor dr. Jeszenszky Géza, a Magyar Köztársaság, Jiří Dienstbier, a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság és Krzysztof Skubiszewski, a Lengyel Köztársaság külügyminiszterének tárgyalásaira. A három ország vezetőinek ugyanerre a napra tervezett visegrádi csúcstalálkozója elmaradt, de olyan egyeztetett döntés született, hogy a jelenlegi világpolitikai helyzetre való tekintettel külügyminiszteri szintű találkozóra kerüljön sor.

A három külügyminisztert fogadta Dr. Antall József miniszterelnök. Ezt követően a külügyminiszterek plenáris megbeszélést tartottak, majd közös nemzetközi sajtókonferencián vettek részt. A találkozóról egyeztetett közleményt adtak ki.

Antall József miniszterelnök elmondotta: a háromoldalú együttműködést, a közös álláspont kialakítását napjaink valamennyi fontos kérdésében, beleértve a Varsói Szerződés jövőjét, de a litván kérdést is, fontosnak tartjuk. Támogatjuk azt, hogy koordináljuk a nyugat-európai integrációkkal való együttműködésünket. A szovjet csapatok kivonásával kapcsolatosan elmondotta: tudatában vagyunk annak, hogy a lengyelországi geopolitikai helyzet sajátos. Litvánia hosszabb időn át fontos átvonulási terület lehet a volt NDK területén tartózkodó szovjet csapatok számára. A szovjet katonai gondolkodás aligha engedi meg, hogy a Szovjetunió elvágyva legyen a határain túli katonai egységeitől. Ahogy a német álláspont visszafogott, úgy mi is körültekintőek vagyunk a balti kérdésben.

Krzysztof Skubiszewski lengyel külügyminiszter elmondotta: országuk geopolitikai helyzete eltérő, de az alapkérdésekben azonosak az álláspontok.

A Varsói Szerződést mint katonai struktúrát megítélésük szerint is fel kell számolni, de a szervezetnek még átmenetileg létjogosultsága van. A teljes felszámolását év végéig, esetleg jövő év márciusáig kell elérni. Amennyiben szovjet részről nehézségeket támasztanak, úgy nekünk „konstruktív magatartást” kellene tanúsítani. A lengyelországi csapatkivonás vonatkozásában külön kell választani az országukból történő kivonás kérdését, valamint a volt NDK-ból, és részben a Csehszlovákiából az országukon keresztül folyó katonai tranzit kérdését. A volt NDK területéről

történő kivonásra, amely egyébként 1992–93-ban éri el tetőfokát, külön megállapodást kell kötniük a Szovjetunióval. A Lengyelországból történő kivonást (két hadosztály és más kisebb egységek [légvédelmi, stb.]) a lengyel vezetés ez év december végéig szeretné elérni. A kivonás katonapolitikai gondként jelentkezik. Állandó jelleggel folynak a szovjet féllel a csapatkivonásról a tárgyalások, s lengyel részről a határidőt szeretnék rögzíteni. Jelentős a közvélemény nyomása, de a kérdést politikai mérlegeléssel kell megoldani.

A Baltikum és a perzsa-öbölbeli válság kérdésében azonosak az álláspontjaink. A balti államok figyelmét arra kívánják felhívni, hogy a függetlenség elérése nem megoldható deklarációval, hanem az hosszadalmas folyamatot igényel. A segítségnyújtásnak van határa.

Jiří Dienstbier kifejezte, hogy fontosnak tartja a Nyugat felé bizonyítani a háromoldalú együttműködés eredményességét, amely egyébként a térség stabilitását is szolgálja. A Nyugat tart e térség balkanizálódásától! Elmondotta, hogy Václav Havel és a Varsói Szerződés megszüntetésének szorgalmazását nem hozzák összefüggésbe a litván-üggyel. Ezzel kapcsolatban a sajtójuk félreértésre adott okot. Ebben a kérdésben a politikai közvélemény részéről erős nyomás nehezedik a vezetésre. Azt szorgalmazzák, hogy a Varsói Szerződés katonai szervezete július 31-ig megszűnjön. Ha ez nem következik be, akkor a további lépésekre közös álláspontot kell kialakítani, ami nem lehet ultimátum jellegű. Beszámolt arról, hogy erőteljes volt a bolgár érdeklődés a háromoldalú találkozó iránt, de csehszlovák részvételüket nem támogatják. A kétoldalú kapcsolatok keretében azonban szívesen konzultálnak a háromoldalú együttműködés keretében felvetődő kérdésekről.

Elmondotta, hogy a szovjet külügyminiszter-váltással gondok merülnek fel a partneri viszonyban. Kérdésként vetődik fel, hogy az új miniszter „át tudja-e lépni saját árnyékát”.

Antall József miniszterelnök zárszavában megerősítette érdekeltségünket, hogy a VSZ katonai szervezete ez év június végéig megszűnjön, s a VSZ felszámolása formálisan is az év végéig, de legkésőbb a jövő év márciusáig megtörténjen. A magyar fél kezdeményezi, hogy a PTT ülésére ez év februárjában sor kerüljön. Nem kívánunk elzárkózni a VSZ más tagországaival való jó kapcsolatok elől. A gazdasági együttműködés alapjainak a megteremtésére kívánjuk a hangsúlyt helyezni, figyelembe véve a KGST megszűnését is.

A külügyminiszterek a plenáris ülésen egyetértésre jutottak abban, hogy az elhalasztott visegrádi csúcstalálkozót még februárban, lehetőleg február közepéig megtartják. (A csehszlovák félnek február 2., 3., 10., 11., 12., 15., 24., 25., vagy 26. felel meg. Lengyel részről nem hangzott el konkrét időpontjavaslat, de közölték: számukra is a február közepéig terjedő idő lenne a megfelelő.) A csehszlovák fél javasolta, hogy

a csúcstalálkozón vegyenek részt a három ország elnökei, miniszterelnökei és külügyminiszterei. A külügyminiszterek megállapították, hogy a három ország együttműködésének alapját képező nyilatkozat elkészült, további egyeztetésére már nincs szükség, azt a visegrádi csúcstalálkozón alá lehet írni.

A külügyminiszterek véleményt cseréltek néhány időszerű nemzetközi kérdésről és megállapították, hogy álláspontjaik az összes megtárgyalt kérdésben közel állnak egymáshoz vagy azonosak.

A perzsa-öbölbeli fegyveres konfliktussal összefüggésben hangoztatták, hogy elfogadhatatlan a Kuvait szuverenitását durván sértő iraki agresszió és emlékeztettek arra, hogy az iraki vezetés megszegte a nemzetközi jog normáit. A térségben felvont nemzetközi erők ezért arra kényszerültek, hogy minden rendelkezésükre álló eszközzel kikényszerítsék az ENSZ Biztonsági Tanácsa határozatainak végrehajtását. A külügyminiszterek a nemzetközi erőket, teljes mértékű támogatásukról biztosították és remélik, hogy a fegyveres konfliktus a Biztonsági Tanács határozatának megfelelően a lehető legrövidebb időn belül befejeződik.

Mély aggodalmukat fejezték ki a Baltikumban kialakult helyzet miatt. Hangoztatták közös meggyőződésüket, hogy a demokrácia, a jogállamiságba való békés átmenet erőszakos visszafordításának kísérlete veszélyezteti a stabilitást Közép- és Kelet-Európában. Kifejezték megértésüket és támogatásukat a balti köztársaságok népeinek törekvései iránt és határozott véleményük, hogy a konfliktus további erőszak nélküli békés megoldására kell törekedni a köztársaságok választott intézményeivel folytatott párbeszéd útján. A külügyminiszterek hangsúlyozták a Párizsi Kartában vállalt kötelezettségek maradéktalan betartásának szükségességét.

A három ország külügyminiszterei parlamentjeik és kormányaik állásfoglalásainak megfelelően szorgalmazták a Varsói Szerződés mielőbbi felszámolását. Katonai szervezetét a már korábban egyeztetett időpontig, 1991. július 1-ig kívánják feloszlathatni. Úgy ítélték meg, hogy a Varsói Szerződés teljes megszüntetését, közös elhatározás alapján, tekintettel az összeurópai folyamatokra, 1991 végéig, esetleg 1992 márciusáig, a Helsink-i utótalálkozó kezdetéig el kell érni. Szükségesnek tartják, hogy a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete múlt év novemberében elhalasztott rendkívüli ülésre ez év február végéig kerüljön sor. A lengyel külügyminiszter a VSZ feloszlátásának megfontolt módját javasolta. Amellett szállt síkra, hogy valamennyi tagállam egyetértésével egy jegyzőkönyvben jelentsük be a VSZ megszűnését. Szerinte ennek már nem lesz önösebb akadálya, mivel a Szovjetunió is elfogadta már azt, hogy a VSZ feloszlása elkerülhetetlen.

A tárgyalások után megtartott nemzetközi sajtótájékoztatót nagyfokú érdeklődés kísérte. A lengyel külügyminiszter bevezetőjében hangsúlyozta, hogy a háromoldalú együttműködés révén olyan új „regionalizmus” születik, amely nem áll ellentétben

más országok érdekeivel és elősegítheti felzárkózásunkat Európához. J. Dienstbier ezt azzal egészítette ki, hogy Európához nem egymással versengve kell eljutni, hanem közös erővel.

A külügyminiszterek a háromoldalú csúcstalálkozóról, az együttműködéssel, továbbá a Varsói Szerződéssel, a baltikumi eseményekkel, s az öbölválsággal kapcsolatos kérdésekre a választ a tárgyalásokon elhangzottak és az egyeztetett közlemény szellemében adták meg. Hangsúlyozták, hogy a csúcstalálkozó elhalasztására nem nézeteltérések miatt került sor. A szovjet csapatkivonások Csehszlovákiából az ütemtervnek megfelelően folynak. Ugyanez vonatkozik Lengyelországra is. A lengyel külügyminiszter elmondotta, hogy a szovjet csapatok jelenléte nem veszélyezteti a lengyel demokráciát, az elmúlt 2 év során beavatkozás-jellegű lépések nem történtek. J. Dienstbier megerősítette, hogy csehszlovák részről nem a VSZ-ből való azonnali kilépést szorgalmazzák, s hogy a kilépés szorgalmazása független a baltikumi helyzettől.

A lengyel külügyminiszter elmondotta, hogy lengyel részről felmérték, milyen mértékben tudnak a Szovjetunióból menekülteket fogadni, s milyen méretű átvándorlás haladja meg erőiket. Vízumkényszer bevezetésére csak a végső esetben gondolnak. A háromoldalú turizmus kérdésében a meglévő problémák megoldását segítené a bankok megállapodása.

A külügyminiszteri találkozót eredményesnek tekintjük. A három országban lényegében lezajlott a rendszerváltás, kialakultak a demokrácia intézményei és azok mechanizmusai. Mindez és a regionális érdekek közössége szükségessé teszi a három ország további, folyamatos együttműködését. A találkozó elősegítette az állásponatok egyeztetését időszerű nemzetközi-politikai kérdésekben, amit az egyeztetett közlemény is tükröz. A találkozó jól szolgálta az ez év februárjára tervezett háromoldalú csúcstalálkozó előkészítését. A tárgyalások tárgyszerű, nyitott légkörben folytak.

Budapest, 1991. január 23.

Dr. Jeszenszky Géza

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 2. d.

185.
1991. február 4.

A magyar kormány határozata a magyar, a csehszlovák
és a lengyel külügyminiszterek 1991. január 21-i budapesti
találkozásáról

Magyar Köztársaság Kormánya

Szigorúan titkos!
Készült: 50 példányban
2. számú példány
Kapják:
a Kormány tagjai,
a kormányülések állandó résztvevői

A kormány 3041/1991. határozata a magyar, csehszlovák és lengyel külügyminisz-
terek 1991. január 21-i budapesti találkozásáról

A Kormány a külügyminiszteri tárgyalások alapján az alábbiakat határozza:

1. Kezdeményezni kell a visegrádi hármas találkozó megrendezését február 15-ére. Fogadjuk el azt a csehszlovák kezdeményezést, hogy a találkozón vegyenek részt az államelnökök, a kormányfők és a külügyminiszterek. Magyar részről az Együttműködési Nyilatkozatot Dr. Antall József miniszterelnök írja alá.

Felelős: külügyminiszter

2. Az elvi megállapodásnak megfelelően partnereinkkel külön-külön folyamatosan konzultálni kell a kétoldalú alapszerződésekről. A lengyel félnek azon javaslata elől, hogy az alapszerződések kérdésében háromoldalú konzultációkat tartsunk, a szakértői egyeztetés során lehetőleg ki kell térni.

Felelős: külügyminiszter

3. Kezdeményezni kell, hogy a három ország gazdasági szakemberei mielőbb tart-
sanak konzultációt néhány fontos kérdésben, pl. energetika, közlekedés, környezet-
védelem, idegenforgalom.

Felelős: nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere a külügyminiszterrel koor-
dinálva

4. Az emberi jogi kérdésekben a magyar elképzeléseket a Külügyminisztérium
dolgozza ki.

Felelős: külügyminiszter

5. A Varsói Szerződéssel kapcsolatos teendőkre vonatkozó lehetséges magyar elképzeléseket úgyszintén a Külügyminisztérium dolgozza ki.

Felelős: külügyminiszter

Budapest, 1991. február 4.

Dr. Antall József
s.k.
miniszterelnök

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 2. d.

186.
1991. február 14.

Rejtjeltávirat Moszkvából. Szovjet aggodalmak a magyar–
csehszlovák–lengyel együttműködés kapcsán

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Moszkva
Azonosító: MOW10026
Érkezett: 1991. 02. 14. 11:38
Készítette: Lak.
Ellenőrizte: R¹⁰⁸²

Sürgős!

41

*Tárgy: Szovjet aggodalmak a magyar–csehszlovák–lengyel együttműködés miatt.*¹⁰⁸³

A szovjet Külügyminisztérium kompetens, vezető beosztású tisztviselőivel folytatott beszélgetéseink alapján úgy érzékeljük, hogy a szovjetek bizalmatlanul, gyanakvással szemlélik Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország fokozódó együttműködését. Célzásokat tesznek arra, hogy ez a regionális tömörülés nincs összhangban az EBEÉ folyamatokkal és nem indokolt a Párizsi Charta aláírása után. Nem mondják ki, de érzékeltetik, hogy megítélésük szerint a hármas tömörülés a Szovjetunió ellen irányul. A téma napirendre kerül a szovjet Külügyminisztérium regionális követi értekezletén is, amelyen Kelet- és Közép-Európában dolgozó szovjet nagykövetek vesznek részt! A tanácskozásra hazarendelték Ivan Aboimov nagykövetet is. Vezető szovjet kompetens külügyminisztériumi tisztviselő elmondta, hogy a regionális követi értekezlet napirendjén szerepel kelet-európai volt szocialista országok irányában folytatott szovjet külpolitika kimunkálása. Hangsúlyozottan megvitatják a VSZ és KGST felszámolása utáni új helyzetet. Értékelik a Pentagonálé tömörülést és a magyar–csehszlovák–lengyel együttműködést.

¹⁰⁸² Kézírással.

¹⁰⁸³ Kézírással.

Vezető svéd diplomata elmondta, hogy a szovjet Külügyminisztériumban a napokban folytatott megbeszélése során szovjet külügyi tisztviselők behatóan érdeklődtek arról, hogyan ítéli meg Svédország a magyar–csehszlovák–lengyel regionális tömörülést. Szovjet részről azt próbálták bizonyítani, hogy ez nincs összhangban az EBEÉ folyamatokkal. A svéd diplomata kifejtette, hogy Svédország nem lát tenni-valót a három ország szorosabb együttműködésében.

Mivel azt érzékeljük, hogy a szovjet propaganda erőfeszítéseket tesz a bizalmatlanság felkeltésére a magyar–csehszlovák–lengyel együttműködés kapcsán annak lejáratása céljából, szükségesnek látszik ennek ellensúlyozása. Ebből kiindulva célszerűnek tűnik megfontolni, hogy felelős magyar politikai tényező nyilatkozzon a visegrádi csúcstalálkozó után, esetleg a televíziónak, talán a *Hét* műsorában. A szovjet félelmek és fenntartások eloszlatása érdekében hangsúlyozni lehet, hogy a hármak szorosabb együttműködése teljes összhangban van az EBEÉ folyamatokkal, megfelel a Párizsi Charta betűjének és szellemének, úgyszintén az ENSZ alapszabálya elveinek, nem irányul egyetlen ország, vagy országcsoport ellen sem. A téma kapcsán talán célszerű lenne utalni a dinamikusan beindult magyar–szovjet kapcsolatokra, a szovjet elnökkel történt levélváltásra, az államszerződés kimunkálása során tapasztalható kölcsönös aktivitásra. Az aláírásra kerülő szerződés jól tükrözi az érdekek egyensúlyát, beleértve egymás biztonsága jól körülhatárolt rögzítését is.

Felhívom a figyelmet a 132. sz. sajtótájékoztatónkra, amely a Pentagonale és a magyar–csehszlovák–lengyel együttműködés szovjet értékelésével foglalkozik.

Lássa: III. Területi Főosztály

Láttam: *Kontra F.*¹⁰⁸⁴

Intézkedtem: *Kontra F.*¹⁰⁸⁵

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 2. d.

¹⁰⁸⁴ Kézírással.

¹⁰⁸⁵ Kézírással.

187.
1991. február 14.

A Külügyminisztérium tárgyalási javaslatai Antall József részére
a visegrádi találkozóhoz

Külügyminisztérium

2569/Szo
00223/20

Tárgy: Tárgyalási témavázlat Dr. Antall József részére a visegrádi találkozón

Témavázlat

Dr. Antall József miniszterelnök úr részére Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország vezető államférfiainak megbeszéléséhez
Budapest, 1991. február 15.

- Üdvözlés
- Javaslat a megbeszélés jellegére és a napirendre, valamint a program ismertetése
- a megbeszélés jellege: beható véleménycsere, az elképzelések pontosítása a napirenden szereplő kérdésekről
- nem monológokra, hanem párbeszédre lenne szükség

A javasolt napirend:

1. a háromoldalú együttműködésre vonatkozó elképzelések pontosítása, a soron következő feladatok megjelölése
2. véleménycsere a szovjetunióbeli változásokról, azok hatása országainkra, tennivalók meghatározása
3. a Varsói Szerződéssel kapcsolatos elképzelések, különös tekintettel a VSZ PTT budapesti ülésére
4. az öbölválság kérdései.
5. *KGST-ügy*¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸⁶ Kézírással.

Amennyiben az elhangzottakkal egyetértenek, a jelzett témákról külön-külön cseréljünk véleményt.

Az első napirendi pontnál Havel elnök úr szólna először, a másodiknál Wałęsa elnök úr, a harmadiknál én és a negyediknél ismét a csehszlovák küldöttség vezetője.

Átadom a szót Havel elnök úrnak.

I. A háromoldalú együttműködésről

Nagy jelentőséget tulajdonítunk a Csehszlovákiával és Lengyelországgal folytatott együttműködésünknek. A magyar kormány 1990. december 4-i állásfoglalása ezt megerősítette. Ez a kormányhatározat többek között az alábbiakat tartalmazza:

- érdekünk, hogy az együttműködést a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársasággal, valamint a Lengyel Köztársasággal intenzívebbé tegyünk,

- figyelembe kell azonban venni a kölcsönös érdekeket, az együttműködés reális lehetőségeit, konkrét igényeit, továbbá azt, hogy a régi helyett ne alakuljon ki egy új, túlintézményesített blokk,

- a háromoldalú együttműködés egyik fontos céljának tartjuk, hogy elősegítse a három ország belső feladatainak megoldását, fokozott bekapcsolódásukat az európai integrációs folyamatokba és végső soron csatlakozásukat az Európai Közösséghez,

- egyetértünk azzal is, hogy a három ország együttműködésének összehangolása minden területre terjedjen ki. A katonai-biztonsági kapcsolatokat azonban változatlanul a kétoldalú együttműködés részeként kezeljük.

Megjegyzés: A lengyel Külügyminisztériumnak a háromoldalú együttműködés intézményesítésre vonatkozó javaslatát február 12-én kaptuk meg. (Javasolják a három állam köztársasági elnökeinek és miniszterelnökeinek évenkénti találkozóját, a külgazdasági együttműködési miniszterek konzultatív bizottságának és a külügyminiszter-helyettesek konzultációs bizottságának, valamint kilenc háromoldalú szakbizottság létrehozását.)

Csehszlovák részről a lengyel elképzelésekkel több vonatkozásban nem értenek egyet, úgy vélik azonban, hogy a három ország érdemi...¹⁰⁸⁷

Magyar részről azt javasoljuk, hogy az átadott lengyel javaslatokról a visegrádi találkozó ülésén kezdődjenek szakértői tárgyalások.

Javasoljuk továbbá, hogy mind Csehszlovákiával, mind Lengyelországgal folytatunk konzultációkat az országaink együttműködését szabályozó, új kétoldalú alapszerződésekről azzal a céllal, hogy mindkét alapszerződésbe hasonló elemek kerüljenek.

¹⁰⁸⁷ Biztonsággal nem olvasható.

Országainknak az európai gazdasági folyamatokba való integrálódása szempontjából kiemelt jelentőséggel bírnak az EK és az EFTA-val kialakítandó társulási, illetve szabadkereskedelmi megállapodások. Ezek megvalósulása nyomán a három ország egymás közötti gazdasági kapcsolatainak dinamikus fejlesztése is új, intenzívebb, piaci alapokon nyugvó együttműködési formákat igényel.

Ezzel összefüggésben javasoljuk, hogy a három ország külön-külön páronként kezdjen feltáró jellegű konzultációkat 1991 első felében a szabadkereskedelmi megállapodásról.

Ennek keretében fel kellene tárni az egymás közötti szabadkereskedelmi megállapodások létrehozásának lehetőségeit, feltételeit.

A most aláírásra kerülő Együttműködési Nyilatkozatunk, valamint az ünnepélyes Nyilatkozat kedvező nemzetközi fogadtatásra számíthat, hiszen egyértelműen jelezzük, hogy együttműködésünk senki ellen nem irányul, és kifejezzük készségünket, hogy együttműködésünk intenzívebbé tételével segítsük egymást az európai integrációba való bekapcsolódásban.

Szakértőink fontos feladata lesz, hogy kimunkálják más érdeklődő államok kapcsolódásának lehetőségeit a hármas együttműködéshez.

Az egyeztetett dokumentumokat készek vagyunk örömmel aláírni.

II. A szovjetunióbeli változásokról

Fennállása óta a legsúlyosabb válságát éli a Szovjetunió.

- tisztázatlan az Unió jövője, a szövetségi szerződés tervezetét a köztársaságok jelentős része javasolt formájában nem fogadja el, kidolgozásában nem vesz részt,

- társadalmi-gazdasági-politikai rendszer kérdésére nincs egyértelmű válasz: modellváltás vagy rendszerváltozás,

- nem egyértelmű, hogy ezen alapkérdésekben hogyan alakulnak az erőviszonyok (központi hatalom – köztársaságok – fegyveres erők),

- a demokratikus erők gyengék,

- a gazdaság kaotikus állapotban; nincs sem koherens, hosszú távú, sem válságmenedzselő gazdasági program.

A litvániai–baltikumi események a régi módszerekhez való visszatérésre utalnak (katonaság bevetése, nemzeti megmentési bizottságok kreálása, sajtószabadság felüggesztése, adminisztratív eszközök széles körű alkalmazása, stb.).

- a Magyar Országgyűlés határozatban foglalt állást a szovjetek erőszakos beavatkozása ellen,

- a Kormány álláspontját a Miniszterelnök úr fejtette ki parlamenti beszédében,

- újabb – a Szovjetuniót elítélő – nyilatkozatok kiadását most nem tartjuk aktuálisnak,

– Litvánia és más baltikumi köztársaságok diplomáciai elismerését mindaddig nem tartjuk lehetségesnek, amíg de facto nem válnak ki a Szovjetunióból (a Parlament Külügyi Bizottsága elnapolta a képviseleti iroda felállítására vonatkozó indítványt).

A köztársaságok fokozódó nyomásának, önállósodási törekvéseinek a szovjet vezetés nem enged. Mindenáron ragaszkodik a hatalomhoz.

– fontos szempont, hogy a négy legnagyobb köztársaság (Ukrajna, Belorusszia, Oroszország, Kazahsztán) erősíti egymás közötti együttműködését,

– Gorbacsov elnök a hadsereg, a KGB-re, a pártapparátusra, a konzervatív parlamenti képviselőkre és az általa összeválogatott kormányra támaszkodik. Úgy tűnik, elvesztette a demokratikus erők támogatását.

Rövidtávon elképzelhető a régi típusú rendszer konszolidációja a rendkívüli elnöki hatalom közreműködésével.

A belpolitikában tapasztalt jobbratolódás óhatatlanul befolyással lesz a külpolitikára is.

Mindezek óhatatlanul hatással vannak országainkra. Fontosnak tartjuk, hogy szakembereink folyamatosan konzultáljanak egymással, cseréljék ki információikat olyan kérdésekben, mint

- a gazdasági kapcsolatok korszerűsítésének lehetőségei a Szovjetunióval,
- az energia- és nyersanyagszükségletek biztosítása (tapasztalatok a szovjet partnerekkel, alternatív megoldások felkutatása, stb.),
- az esetleges migrációs hullám kezelése (nem vállalhatjuk azt a szerepet, hogy az esetleges menekültáradatot mi fogjuk fel),
- környezetvédelem (beleértve egy esetleges katasztrófát is) hatásossá tételének lehetséges módjai,
- szovjet csapatkivonás problémái.

III. A VSZ PTT ülése összehívásának kérdéséről

– örülünk annak, hogy a Szovjetunió kész a VSZ PTT ülésének mielőbbi összehívására, a VSZ katonai szervezetének mielőbbi (április 1.) felszámolására.

Egyetértünk abban, hogy esetleg külügy- és hadügyminiszteri szinten tartsuk meg a budapesti találkozót.

– A VSZ PTT budapesti ülésének előkészítését megkezdtük. Bízunk abban, hogy a február 25-i találkozó eredményes lesz.

- fontos, hogy a miniszterek megfelelő felhatalmazással rendelkezzenek,
- tisztázandó: mi lesz a VSZ politikai-konzultációs szervezeteivel – egyáltalán mi lesz a Barátsági, Együttműködési és Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződéssel, hogyan és mikor történik meg annak semmissé nyilvánítása,

– fontosnak tartjuk, hogy mindezekről a kérdésekről továbbra is egymással konzultálva alakítsuk ki álláspontunkat.

IV. Az öbölválság kérdései

– Magyarország következetesen és határozottan ítélte el a Kuvait ellen 1990. augusztus 2-án elkövetett iraki agressziót¹⁰⁸⁸, elfogadta a vonatkozó ENSZ határozatokat, betartotta azok valamennyi rendelkezését, támogatta a BT 678. számú határozatát¹⁰⁸⁹.

– Magyarország következetesen a válság békés rendezése mellett szállt síkra, de hangsúlyozta, hogy biztosítani kell az ENSZ BT határozatának betartását, a nemzetközi béke és biztonság helyreállítását, az ENSZ alapokmányokban foglalt elveknek megfelelően.

A Kuvait elleni iraki agresszió túllépett a helyi válság keretein:

- veszélyeztette az új, az együttműködésre épülő nemzetközi rend kialakulását,
- súlyos, beláthatatlan következményekkel fenyegette a világ gazdaságot, tekintettel az energiahordozók térségbeli koncentrációjára,
- destabilizáló hatást gyakorolt az arab térség államaira,
- azzal fenyegetett, hogy kiélezi a feszültségeket a regionális válságócokban,
- ösztönzőleg hat a nemzetközi terrorizmusra.

Az öbölválság rendeződésének nemzetközi politikai kihatásai közül számítani kell arra, hogy:

- napirendre kerül a közel-keleti válság rendezésének, továbbá a közel-keleti és az arab térség biztonsági rendszere megteremtésének kérdése, beleértve a palesztin ügy megoldását is,
- hatással lehet az energetikai világpiac helyzetére.

Az iraki agresszió által provokált válság súlyos veszteségeket okozott a magyar gazdaságnak. A veszteségek értékét 1990-ben 500 millió USD-re értékeljük.

A Magyar Köztársaság valamennyi arab állammal kiegyensúlyozott kapcsolatokra, kölcsönösen előnyös együttműködésre törekszik.

¹⁰⁸⁸ A Szaddám Husszein irányította iraki csapatok 1990. augusztus 2-án hajnalban lerohanták Kuvaitot, ahol az iraki katonák amerikai, angol, német és francia állampolgárokat gyűjtötték össze és Bagdadba szállították őket. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 661. számú határozatában elítélte az akciót és szankciókat vezetett be Irak ellen. 1991. január 17-én kezdetét vette az első öbölháború.

¹⁰⁸⁹ Az ENSZ BT 678. számú határozatát 1990. november 29-én hozta meg, amelynek értelmében felhatalmazott minden tagállamot, hogy működjön együtt Kuvait kormányával a béke helyreállításában.

V. KGST ügye

– Fontosnak tartom, hogy erről a kérdésről is szót váltsunk, hiszen a február 28–29-ei budapesti találkozó igen közel van

– hasznos lenne, ha a VSZ-hez hasonlóan egyetértésre jutnánk

– Véleményünk szerint a KGST értelmét veszítette, alkalmatlan korszerű gazdasági együttműködésre

– lehetetlenné teszi az együttműködést, hogy különböző típusú gazdasággal rendelkező országoknak kellene együttműködniük KGST keretében

– Az új, Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Szervezet két nagy kérdéskörrel foglalkozhatna:

1. a KGST vagyoni ügyeit kidolgozná és elvégezné a felszámolást

2. az új szervezet konzultációs, az információcserét szolgáló fórumként működne

+ azt tartanánk hasznosnak, ha ebben a közép-kelet-európai országok vegyenek részt

+ a kétoldalú gazdasági kapcsolatok korszerűsítését, bővítését nem zavarná, azok elsőbbséget kapnának.

Budapest, 1991. február 14.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. x. d.

188.
1991. február 16.

A Külügyminisztérium összefoglalója a visegrádi csúcstalálkozóról

Külügyminisztérium
000223/9/1991.

Szigorúan titkos
Készült 1 példányban
Fénymásolva 1 példányban

TÁJÉKOZTATÓ

A Magyar Köztársaság, a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság és a Lengyel Köztársaság vezető államfőfjainak visegrádi csúcstalálkozásáról (Visegrád, 1991. február 15.)

A Magyar Köztársaság meghívására 1991. február 14–15-én hazánkba látogatott Václav Havel, a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság elnöke és Lech Walesa, a Lengyel Köztársaság elnöke. A magyar tárgyalóküldöttséget dr. Antall József miniszterelnök vezette. A csehszlovák tárgyalóküldöttség tagjai voltak Marián Čalfa miniszterelnök, Jiří Dienstbier külügyminiszter és Karel Schwarzenberg kancellár; a lengyel küldöttség tagjai, Krzysztof Bielecki miniszterelnök, Krzysztof Skubiszewski külügyminiszter és Dariusz Ledworowski nemzetközi gazdasági együttműködési miniszter. A magyar tárgyalóküldöttség tagjai voltak Jeszenszky Géza külügyminiszter és Kádár Béla miniszter. A küldöttség vezetőit fogadta Göncz Árpád köztársasági elnök. A küldöttség vezetői Visegrádon aláírták az Együttműködési Nyilatkozatot, a három ország elnökei és miniszterelnökei pedig az Ünnepléses Nyilatkozatot.

Antall József miniszterelnök üdvözölte a küldöttségek vezetőit és tagjait, majd javaslatot tett a napirenden szereplő kérdésekre.

1. A háromoldalú együttműködésre vonatkozó elképzelések pontosítása és a soron következő feladatok megjelölése.

2. Vélemények a szovjetunióbeli változásokról, azok hatása országainkra, a tenni-valók meghatározása.

3. A VSZ-szel kapcsolatos elképzelések, különös tekintettel a VSZ PTT budapesti ülésére.

4. A KGST jövőjével kapcsolatos kérdések.

5. Az öbölválság kérdései.

Václav Havel köszönetét fejezte ki a magyar miniszterelnöknek a találkozó megszervezéséért. Utalt a pozsonyi találkozóra, amely akkor improvizatív jellegű volt, de alkalmas volt arra, hogy kölcsönösen tájékoztassák egymást nézeteikről. Annak idején ő 10 költői kérdést tett fel, amelyek többségét az élet már megválaszolta.

A háromoldalú együttműködésről szólva megállapította: a Nyugat elvárja tőlünk, hogy a három ország együttműködjön, mintegy bizonyítva demokráciáink érettségét. Meg kell állapítani, hogy országainak a VSZ és a KGST felbomlása után mintegy légüres térbe kerülnek. Javasolta, hogy a három ország csúcstalálkozója évenként, külügyminiszteri találkozóra évente kétszer kerüljön sor. Meg kell nevezni az együttműködés területeit, például a gazdaság, az európai biztonság és a regionális együttműködés kérdéseit. Az együttműködést ugyanakkor nem szabad bürokratizálni, nem akarnak új paktumot, valamiféle egészségügyi övezetet. Minél hamarabb ki kell dolgozni a bilaterális együttműködés formáit, amely a biztonsági aspektusokat is magában foglalta, beleértve azt, hogy veszélyeztetettség esetén konzultációkat folytatunk egymással. Üdvözölte Gorbacsov elnök javaslatát, hogy a VSZ katonai szervezetét április 1-ig oszlassák fel. Már tavasszal vagy nyáron dönteni kell a VSZ jövőjéről és létét korlátozni kell. A Helsinki II. találkozóiig ezeket a tárgyalásokat mindenképpen le kell zárni. A VSZ szétesése az egész „szocialista világrend” összeomlásának része.

A KGST-vel kapcsolatban kifejtette, hogy helyette új, szabad, önkéntes szervezet kell létrehozni. Perspektivikusnak nevezte az ET-t és az EBEÉ-t. Az EBEÉ-ből kiindulva ugyanakkor megjegyezte, hogy ma összeurópai szempontból az egyetlen működő, jelentős demokratikus szervezet a NATO. Ez is csírája lehet az összeurópai biztonsági rendszernek. Csehszlovákia szeretne ilyen vonatkozásban együttműködni a NATO-val. Márciusban személyes látogatást tesz Brüsszelben és fellép a NATO központban. Azzal a kéréssel fordult a felekhez, hogy márciusban, brüsszeli látogatásakor tolmácsolhassa a három ország közös együttműködési szándékát a NATO-val.

A regionális együttműködési formákról: nem ellenzik Lengyelország részvételét a Pentagonáléban. Rövidesen megnyitják a kishatárforgalmat a lengyelekkel. Az öbölválságról szólva megjegyezte, hogy itt közös álláspont alakult ki, Csehszlovákia – már csak a történelem szomorú tapasztalata alapján is – következetesen fellép az agresszor ellen.

A szovjetunióbeli helyzetről: nyugtalanok, hogy a demokratizálódási folyamat megakadt, ami erősen lehűti a nemzetközi kapcsolatokat, és ez veszélyezteti az egész világ biztonságát. Szimpátiájuk a balti népek oldalán áll, támogatják a balti országok

legális, törvényes szerveit. Remélik, hogy Moszkvával megkezdődik a dialógus. Érdekképviselői irodát nyitnak Litvániában, de ennek nem lesz diplomáciai státusza.

Pozsony óta sok változás történt, parlamenti választások zajlottak le Magyarországon, elnökválasztás volt Lengyelországban. A három ország mai vezető politikai erői az ellenzékéből nőttek ki. Ez kötelezi őket arra, hogy az emberi jogok eszméit realizálják politikájukban. Az Emberi Jogok tiszteletben tartását olyan alapnak nevezte, amelyre eljövendő együttműködésünket építeni lehet.

Lech Wałęsa közölte, hogy ő általános kérdésekben foglal állást, a Szovjetunióval és a VSZ-szel kapcsolatos lengyel álláspontot Skubiszewski külügyminiszter ismerteti. A NATO-hoz való viszonyunkat Havel elnök javaslata értelmében meg kell vitatnunk. A legfontosabb azonban a közös nyilatkozat aláírása. Csehszlovákia, Magyarország és Lengyelország új politikai rendet hoz létre. Újjá kell építeni kapcsolatainkat. A mai találkozó ezt a folyamatot példázza. Bővíteni kell országaink együttműködését. Lengyelország az együttműködés és a nyitás mellett foglal állást. A kommunisták a barátságról beszéltek, de csak maguk között barátkoztak, a népek között falakat emeltek, ezeket kell most ledönteni. A kapcsolatoknak a pluralizmusra kell épülniük. A politikusok teremtik meg az együttműködés kereteit, ezt a társadalom töltse meg tartalommal. A tartalom legyen konkrét, amit közös intézmények biztosítanak. Ami az életszínvonal-különbségek kiegyenlítését jelenti, vissza szeretnének térni Európába. A társadalom gazdagodni akar, azaz felzárkózni Európához, de ehhez békére és biztonságra van szükség.

Az új nyitás: barátság és nyitás a Nyugat felé, ugyanakkor nem zárkózunk el a Kelet elől sem. A három ország új regionalizmust visz be Európába. A Nyugatról jövő jelek szerint együttműködésünket elvárják, és azt pozitívan ítélik meg. Elszomorító, hogy itt-ott aggályokkal szemlélik együttműködésünket, pedig az nem irányul senki ellen sem.

Kifejtette, hogy az Európához való kapcsolódásunk, felzárkózásunk közös érdek. Békés úton kell felszámolni a számunkra idegen szervezeteket. Nincs szükségünk itt állomásozó idegen hadseregre, sem egészségügyi övezetekre. Ezekben a kérdésekben kölcsönösen támogatnunk kell egymást. E témákban kifejtett együttműködésünk megkönnyíti az EGK-hoz vezető utunkat. A lengyel fél megismételte javaslatát, hogy a következő hármас csúcstalálkozót Krakkóban rendezzék meg.

Köszönetét mondott Antall miniszterelnök úrnak azért a támogatásért, amelyet Lengyelország kap, hogy bekapcsolódhasson a Pentagonale együttműködésbe, valamint Václav Havel elnöknek azért, hogy nem járult hozzá a németországi csapatok Csehszlovákián át történő tranzitálásához.

K. Skubiszewski lengyel külügyminiszter kifejtette, hogy együttműködésünket nem szabad bürokratikussá tenni, ugyanakkor szükség van laza szervezeti keretekre.

Ezért célszerű a rendszeres legfelsőbb szintű csúcstalálkozó. Pozsony óta konzultációk voltak miniszterhelyettesi szinten, ez váljon rendszeressé. Javasolta, hozzunk létre bizottságokat a Pentagonale példájára. Ez nem lenne szervezet, hanem laza forma, illetve munkamódszer. Amennyiben ez megfelel a feleknek, a lengyelek előterjesztik erre vonatkozó javaslatukat. Szükség van kétoldalú egyezményekre, amelyek kölcsönösen elfogadott és egymással egyeztetett normákat tartalmaznának.

Lengyelország fenntartja javaslatát, hogy elkészíti az erre vonatkozó terveket. Itt kétféle záradék képzelhető el. Az egyik, hogy a három ország biztonsága az általános biztonsági rendszerhez kapcsolódik. A másik lehetséges záradék az lehetne, hogy országaink veszélyeztetettsége esetén konzultációra és együttműködésre van szükség. Ez nem szövetségi szerződés, de kiterjed biztonságpolitikai területekre is.

A szovjetunióbeli változásokkal kapcsolatban elmondta, hogy a SZU-val való viszony különleges és nagy jelentőségű. Az általunk elfogadott nyilatkozat tartalmazza a nemzeti kisebbségek kérdését is. Ez a probléma létezik a SZU vonatkozásában is. A Baltikumban és a Kaukázusban véres események zajlottak le és ez jelzi a visszarendeződés veszélyét. Elismerik a Szovjetunió nemzeteinek törekvéseit, beleértve orosz nemzetét is, mivel Kalinyingrád térségében szomszédosak vele, Európa felelős a Szovjetunió jövőjéért, nem engedheti meg, hogy új vasfüggöny létesüljön.

A SZU-val kapcsolatban rendszeresen tájékoztatni kell egymást és koordinálni kell tevékenységünket. Vonatkozik ez a csapatkivonás és az esetleges menekülthullám kérdéseire is. Mindhárom országtól távol áll, hogy beavatkozzon a SZU belügyeibe, de érdekelték abban, hogy a SZU-ban a változások békésen menjenek végbe. A változásokból le kell vonni a következtetéseket. Más-más politikát kell folytatni azokkal a köztársaságokkal, amelyek kinyilvánították szuverenitásukat, de nem döntöttek a szövetségből való kiválásról, és mást a balti köztársaságokkal.

A VSZ meghalt, bár jogilag még létezik. A PTT budapesti ülésén döntést hoz a katonai szervezet feloszlásáról. Javasolják, hogy a VSZ teljes feloszlásáról külön PTT szintű ülés döntsön, nehogy azt a látszatot keltsük a budapesti ülés után, hogy a VSZ más területen továbbra is működik. Ezt már a PTT budapesti ülésén fel kell vetni. A legjobb megoldás a konszenzussal történő felszámolás lenne, de van más megoldás is.

A KGST-vel kapcsolatban megállapította, hogy az egy évvel ezelőtti tervezetet felül kell vizsgálni. Osztják Antall miniszterelnök ezzel kapcsolatos véleményét. A Nyugat negatívan ítélné meg, ha a KGST más formában újraszerveződne Kuba, Vietnam és a Szovjetunió részvételével.

Antall József magyar miniszterelnök megállapította, hogy jó jelnek tartja, hogy az alapkérdéseket a felek hasonlóképpen ítélik meg. Itt most olyan politikusok találkoznak, akik eszmei kérdésekben egyetértenek.

A háromoldalú együttműködésről elmondta, hogy nem kívánunk olyan szervezet létrehozni, amely azt a benyomást keltené, hogy egy új nemzetközi szervezet jön létre, amely alternatívája lehet más európai szervezeteknek. Fontos, hogy az európai szervezetekkel tárgyalásaink párhuzamosan és önállóan történjenek. A három ország ugyanakkor koordináljon ezekben a kérdésekben. Ez vonatkozik katonapolitikai kérdésekre is. Nyugaton elvárják, hogy ne egymás ellen dolgozzunk, hanem egymás mellett meneteljünk Európába. Nyugati partnereink szívesen veszik, hogy olyan demokratikus országokkal tárgyalhatnak, amelyek már egymással is tárgyalnak. Jó példa erre a Pentagonale mint laza együttműködési szervezet. Azon vagyunk, hogy ez hat ország együttműködésévé váljon.

A háromoldalú együttműködésnél fontos a párizsi csúcs általános biztonságpolitikai állásfoglalása, a NATO-val való együttműködés. Utalt brüsszeli tárgyalásaira és közölte, hogy brüsszeli nagykövetünk megbízást kapott a NATO-val való kapcsolat-tartásra. A meghívások alkalmat adnak a NATO, az atlanti gondolat szerepkörének megértéséhez.

A háromoldalú együttműködés senki ellen sem irányul, de el kell határozni, hogy ez az együttműködés bővíthető-e vagy sem. A 24-ek és az EK velünk egységes elvek alapján tárgyalnak. Érdemes együttműködésünket ebben a formában fenntartani, de egyes kérdések megtárgyalásánál másokat is be lehetne vonni.

Antall miniszterelnök közölte, hogy előző nap levelet kapott Petre Roman, román miniszterelnöktől, amelyben P. Roman felteszi a kérdést, hogy Románia nem csatlakozhatna-e az együttműködéshez. Röviden idézett a levélből és miután már Bulgária is jelezte csatlakozási szándékát, kérte a csehszlovák és a lengyel fél véleményét ebben a kérdésben.

Örömmel vesszük – mondta – azt a javaslatot, hogy létre kellene hozni az együttműködés formáit, és helyesnek tartotta az egyes munkabizottságok létrehozását, valamint azt, hogy a krakkói csúcsig szakértők erre javaslatot dolgozzanak ki.

Javasolta, hogy nyugat-európai mintára jöjjön létre a nagykövetek tanácsa, amelyben a fogadó ország külügyminisztériuma is képviselteti magát. Utalt a lengyel külügyminiszter árnyalt megjegyzésére a szuverenitás kérdésében. Fontosnak tartotta ennek tisztázását a félreértések elkerülése végett.

A szovjetunióbeli helyzetet egyformán ítéljük meg. Látnunk kell, hogy a peresztrojka fogalmába sok minden beletartozik. A világközvélemény sokszor félreértelmezte és túl szélesen értelmezte azt. Nehéz lenne ma megfogalmazni, hogy hol vannak a peresztrojka határai. Országainkban parlamentáris rendszer és szabad piacgazdálkodás működik. A peresztrojka nem ezt jelenti, ez egy dinamikus fogalom, amely változhat. Javasolta, hogy a három ország szakemberei folytassanak konzultációkat a SZU-val kialakítandó gazdasági kapcsolatokról, energetikai kér-

désekről, migrációs problémákról, környezetvédelmi kérdésekről, a csapatkivonásról.

Reményét fejezte ki, hogy VSZ lebontását jelentő február 25-i tárgyalás sikeres lesz. Fontos, hogy a miniszterek megfelelő felhatalmazással rendelkezzenek. A KGST-vel kapcsolatban célszerű az álláspontok egyeztetése és a visegrádi találkozó szellemében egy megfelelő szintű dokumentum kidolgozása. Abból kell kiindulnunk, hogy a létrejövő új szervezeteknek elő kell segíteni az európai integrációhoz való csatlakozásunkat és csakis addig van rá szükség. Ez csak egy konzultatív szervezet lehet, amely nem hozhat határozatokat és nem befolyásolhatja az egyes nemzetgazdaságokat. Csakis a KGST vagyona szempontjából tekinthető utódszervezetnek. Ebben a kérdésben egyetért a lengyel külügyminiszterrel. Kuba, Mongólia és Vietnam részvételére csakis és kizárólag a szervezet felszámolása szempontjából van szükség. Február végéig nekünk ebben a kérdésben egységes álláspontot kell kialakítanunk. Tisztáznunk kell, hogy az eddig elfogadásra előkészített megállapodások milyen mozgásteret adnak számunkra.

Az öbölválsággal kapcsolatos magyar állásfoglalás egyértelmű. Erkölcsi kötelességünk volt megtenni, amit tettünk, a döntés helyes volt, de számolni kell a következményekkel is: jelentős veszteségek, energetikai problémák, destabilizáló hatások a nemzetközi terrorizmus erősödése. Az arab államokkal kiegyensúlyozott kapcsolatokra törekszünk, Izraellel jó kapcsolatokat ápolunk.

Jeszzenszky Géza magyar külügyminiszter megjegyezte, hogy egyformán gondolkodunk mind a Nyugathoz, mind a Kelethez fűződő kapcsolatainkról. Közös fellépésünk remélhetően hozzájárul Gorbacsov elnök álláspontjának módosulásához. Megállapította, hogy a nemzeti kisebbségek kérdése súlyos probléma a Szovjetunióban is. Utalt a Kvicinszkij szovjet külügyminiszter-helyetttel folytatott tárgyalásaira, ahol említés történt arról, hogy a SZU tagköztársaságaiban 55 millió orosz kisebbség él. Ez is szükségessé teszi, hogy a nemzeti kisebbségek kérdésében egységes európai alapelveket dolgozzunk ki. Fontos, hogy keleti határainkon ne jöjjön létre új vasfüggöny, de bizonyos szűrőfüggönyre szükség van, hogy a számunkra káros hatásokat kivédjük (csempészet, menekültáradat stb.).

V. Havel elnök egyetértett a lengyel féllel abban, hogy jövőendő bilaterális szerződéseinket összhangba kell hozni egymással. Havel elnök a bolgár és román közeledési szándékkal kapcsolatban kifejtette: el kell kerülni, hogy ez a két ország a hármas együttműködést maga ellen irányulónak érezze és egyes területeken, bizonyos konkrét kérdésekben nyitva is kell hagyni az együttműködés lehetőségét. Ugyanakkor annak a véleményének adott hangot, hogy a két országban még nem érett meg a helyzet a csatlakozásra, s hogy a hármas együttműködésnek bizonyos hagyományai vannak, amelyeket meg kellene őriznünk.

A február 25-re tervezett budapesti PTT üléssel kapcsolatban annak a meggyőződésének adott hangot, miszerint ez alkalommal ki kell mondani a VSZ katonai szervezetének felosztatását, s hogy a megmaradó politikai szervezetnek, immár csak ideiglenes, célirányos szervként szabadna fennmaradnia, amelynek a leszerelési tárgyalásokon betöltött szerepén kívül csupán egy feladata marad: önmaga lebontása. A SZU-val kapcsolatos csehszlovák politikáról szólva elmondta, hogy párhuzamos kapcsolatok kiépítésére törekszenek az egyes köztársaságokkal, de a moszkvai központtal is.

Havel elnök hozzászólását Dienstbier külügyminiszter úr egészítette ki. Azt a határozott benyomást osztotta meg a jelenlévőkkel, miszerint a Nyugat most még nem az egész térségnek, hanem kifejezetten a mi három országunknak kíván segíteni, mert ezeknek az államoknak van a legnagyobb esélye az Európához való felzárkózásra, s így arra is, hogy hamarosan maguk nyújtsanak segítséget másoknak. Dienstbier kifejezte meggyőződését, hogy a perzsa-öbölbeli konfliktus pozitív lezárása után a Nyugat segítsége a három közép-európai országra összpontosul.

A csehszlovák külügyminiszter ez után felvetette, hogy pontosabban meg kellene fogalmaznunk, mit is várunk regionális együttműködésünktől. Konkrét, egyes célokat pontosan meghatározó, kifejtő munkacsoportok felállítását tartotta kívánatosnak. Az „élesebb arcél” kialakítását a Pentagonáléval kapcsolatban is szükségesnek tartotta és egyúttal állást foglalt a Pentagonálének „Hexagonálévá” való bővítése mellett. A román és bolgár csatlakozási szándékkal kapcsolatban megerősítette a Havel elnök által elmondottakat, azzal a kiegészítéssel, hogy a VSZ és a KGST még meglévő keretein belül kívánatos az egyeztetés, elsősorban a lebontás folyamatában, amelyet – különösen a VSZ esetében – az említett két ország is szorgalmaz.

Antall József ez után felkérte a csehszlovák delegációt, hogy fejtse ki véleményét a KGST jövőjével kapcsolatban. A kérdésre Marián Čalfa miniszterelnök válaszolt. Leszögezte, hogy a szervezetnek jelenlegi formájában meg kell szűnnie. A csehszlovák fél utódszervezetként kész egy laza, konzultatív formát is elfogadni. Ez azonban magában foglalhatná a többoldalú együttműködés további lehetőségeit is. A miniszterelnök itt utalt a tagországok között kialakult gazdasági kapcsolódásokra, a kölcsönös egymásrautaltság fényére. Javasolta, hogy az átmeneti időszakra egy lazább, konzultatív és nem koordinatív forma maradjon meg. Antall József kijelentette, hogy az utódlás kérdésében statútumtervezet született. Az érdekelt minisztereknek ebben a kérdésben tárgyalniuk kell.

L. Wałęsa hangsúlyozta, hogy elméletileg az elhangzottakkal egyetért, de mint gyakorlati politikusnak bizonyos kétségei vannak. Az elhangzottakból úgy tűnik, hogy a Szovjetunió most visszavonul. E folyamat optimista megítélését romantikusnak tartja. Úgy látja, hogy nemcsak belpolitikai, hanem külpolitikai nehézségekre is

számítani kell. A három ország együttműködése belpolitikai lehetőségeket ad számunkra. A bolgár és román csatlakozási kérelemről kijelentette, hogy bizonyos kérdésekben lehetséges az együttműködés, de ez nem destabilizálhatja együttműködésünket. A KGST jövőjével kapcsolatban megjegyezte, hogy országaink ne vegyenek részt olyan szervezetekben, amelyek megzavarhatják az országainkban végbemenő forradalmi értékű változásokat.

K. Bielecki lengyel miniszterelnök megjegyezte, hogy együttműködésünk minden szempontból morális alapokra épül. Ennek jelképe a visegrádi találkozó. Ilyen szempontból kell szemlélni a VSZ-t és a KGST-t. A KGST statútumát morális értékek (az emberi jogok tiszteletben tartása) alapján kell elbírálnunk. Antall József zárszavában megállapította, hogy a tanácskozás résztvevői egyetértettek:

1. a Nyilatkozatot és az Ünnepélyes Nyilatkozatot valamennyi résztvevő elfogadja, azokat aláírjuk;

2. a háromoldalú együttműködés nem egy zárt regionális szervezet, nem irányul senki ellen;

3. a résztvevők jelenleg nem látják célszerűnek az együttműködési kör kibővítését akár Romániával, akár más, csatlakozni kívánó országgal. Elképzelhető azonban – hasonlóan a Pentagonáléhoz – a részleges együttműködés konkrét feladatok végrehajtásában. Ugyanakkor minden olyan kérdést, amely biztonsági vonatkozású, a kétoldalú szerződések körébe utalunk;

4. cseh-szlovák és lengyel részről egyetértettek, hogy a magyar miniszterelnök a 3. pontban jelzettek szellemében válaszoljon P. Román, román miniszterelnöknek;

5. a következő találkozó helyszíne Krakkó lesz. A krakkói találkozóig a szakértők előkészítik a hármas együttműködésre vonatkozó konkrét javaslatokat;

6. létrehozuk a nagykövetek tanácsát;

7. VSZ lebontásával kapcsolatban egyetértés alakult ki a három fél között;

8. A NATO-val való kapcsolatteremtésünk párhuzamos, de egyeztetett;

9. A KGST jövőjével kapcsolatban kezdődjenek miniszteri szintű tárgyalások még a budapesti ülés előtt, ahol közös álláspontot lehet kialakítani.

Budapest, 1991. február 16.

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 2. d.

189.
1991. április 13.

Rejtjeltávirat Varsóból. Krzysztof Skubiszewski lengyel
külügyminiszter véleménye a magyar külpolitikáról

KÜM Távközlési Osztály
Rejtjeltávirat
Szigorúan titkos!
Nagykövetség: Varsó
Azonosító: VAO20743
Érkezett: 1991. 04. 13. 10.57
Készítette: MG
Ellenőrizte: *Szignó*¹⁰⁹⁰

41, 36, 26

Tárgy: A lengyel külügyminiszter véleménye a magyar külpolitikáról

Skubiszewski úrral folytatott beszélgetésem során a külügyminiszter igen elismerően szólt a jól átgondolt és következetesen realizált magyar külpolitikáról. Akár a magyar külpolitika egészét, akár Magyarországnak a háromoldalú együttműködésben játszott szerepét szemlélve nem lát semmi olyat, ami a bírálat tárgyát képezhetné, kétoldalú kapcsolatokban teljes a harmónia és nézetazonosság. A háromoldalú együttműködés területén a kisebbségi kérdés okozhat a magyar–lengyel kapcsolatokban kényes helyzetet. Ennek a veszélye azonban minimális, mivel Lengyelország e téren is hajlandó partneri segítséget nyújtani – bár tudja, hogy az ilyen problémák megoldásához harmadik félre jobbra nincs szükség. A Zwack-ügyre¹⁰⁹¹ utalva hangsúlyozta, hogy el kell választani a diplomácia személyi problémáit – amit a lengyelek is jól ismernek – az adott külpolitika egészétől és irányvonalától. Ilyen alapon támadni a magyar külpolitikát egyszerűen ostobaság.

¹⁰⁹⁰ Kézírással.

¹⁰⁹¹ Az úgynevezett Kalasnyikov-ügy során Zwack Péter washingtoni magyar nagykövet lemondásra szólította fel saját külügyminiszterét, Jeszenszky Gézát. 1991. április 10-én azonnali hatállyal felmentették és 48 órát kapott állomáshelye elhagyására.

Lássa:

III. Területi Főosztály

Elemző és Tájékoztató Főosztály

Sajtófőosztály

Látta: *Szignó*

Intézkedett: *Szignó*¹⁰⁹²

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 2. d.

¹⁰⁹² Kézírással.

190.
1991. szeptember 17.

A Külügyminisztérium illetékes területi főosztályának
összefoglalója a Visegrádi Hármak és a Szovjetunió
kapcsolatairól, illetve a kétoldalú alapszerződések függő
kérdéseiről

III. Területi Főosztály
Biztonságpolitikai és Leszerelési Főosztály
Mikecz Tamás¹⁰⁹³
Dunay Pál

002491/91.

Szigorúan titkos!
Készült: 15 példányban
Jóváhagyásra:
Meiszter Dávid
Kapja:
Jeszenszky Géza
Katona Tamás
Somogyi Ferenc
Peisch Sándor
Szokai Imre
Tomaj Dénes
Bába Iván
Herman János
Monori István
Misur György
Szénási György
Moszkva
Szentpétervár
Kijev
Saját
0001

¹⁰⁹³ Mikecz Tamás 1990. augusztus 1. és 1992. május 10. között a III. Területi Főosztály (Szovjetunió, Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság, Lengyel Köztársaság) helyettes vezetője volt.

FELJEGYZÉS

Tárgy: A hármas és a SZU konzultációja a kétoldalú alapszerződések függő kérdéseiről

Szovjet fél kezdeményezésére, csehszlovák szervezésbe 1991. szeptember 13-án négyoldalú, cseh-szlovák–lengyel–magyar–szovjet konzultációra került sor Prágában.

A konzultáció során Lebegyev¹⁰⁹⁴ úr, a prágai szovjet nagykövetség ideiglenes ügyvivője közölte, hogy a Szovjetunió a továbbiakban már nem tartja szükségesnek azt, hogy a kétoldalú alapszerződések olyan biztonsági záradékot tartalmazzanak, miszerint egyik fél sem csatlakozhat a másik ellen irányuló katonapolitikai szervezethez. (A szovjet diplomata ezt a záradékot egyszerűen Kvicinszkij klauzulának nevezte, így is igyekeztén elhatárolódni a korábban képviselt szovjet állásponttól.) Ez az alapszerződések megkötése útjából a legfőbb akadály elhárult, s a szovjet fél reméli, hogy a szerződések mielőbb véglegesítésre kerülnek.

Lebegyev úr, elhárítandó azokat az aggodalmakat, amelyek a Szovjetunió dezintegrációja miatt merülhetnek fel, kijelentette, hogy a jelenlegi átalakulás nem teremt vákuumot, haladéktalan cselekvésre van szükség. A Szovjetunió tiszteletben tartja minden nemzetközi kötelezettségét, így azokat, amelyek fegyverzetkorlátozási, emberi jogi, nemzetközi gazdasági kérdésekre vonatkoznak. A Legfelsőbb Tanács 1991. október 2-án kezdődő ülészakán a Köztársaságok Tanácsa fogja a szerződések megerősítésének jogát gyakorolni. Közölte, hogy az új alkotmány elfogadásáig a Belügy-, a Honvédelmi és a Külügyminisztériumot, valamint az Állambiztonsági Bizottságot az Államtanács és a Szovjetunió elnöke fogja irányítani.

A szovjet diplomata javasolta, hogy a szerződés megkötésekor a felek tegyenek nyilatkozatot, miszerint az általános jellegű, s azt az egyes köztársaságokkal kötendő megállapodás részletezi. Ez is mutatja, hogy a Szovjetunió igyekszik megnyugtatni partnereit arról: még érdemes a központi hatalommal nemzetközi szerződést létrehozni. Ezt a lélektani előnyt érdemes arra kihasználni, hogy az alapszerződésről folyó magyar–szovjet tárgyalásokon a még függőben lévő kisebb kérdésekben a magyar álláspontot fogadtassuk el.

A cseh-szlovák delegáció vezetője Matejka külügyminiszter-helyettes, aki üdvözlő szavaiban a résztvevőket „elvtársaknak” nevezte, amit a szovjet delegáció vezetője humorosan elhárított, közölte, hogy a cseh-szlovák–szovjet alapszerződést Pankin szovjet külügyminiszter október 2–4. közötti prágai látogatásán fogják parafálni. A szovjet delegáció vezetőjével folytatott kétoldalú konzultáción kitűnt, hogy ameny-

¹⁰⁹⁴ Biztonsággal nem tudtuk azonosítani.

nyiben a magyar–szovjet szerződés szövegét idejekorán sikerül véglegesíteni, úgy annak parafálására is sor kerülhetne októberben. Lebegyev úr jelezte, hogy Pankin külügyminiszter prágai látogatását közvetlenül követően azonban aligha lehetne alkalmas időpontot találni, mivel az ütközne a hármak krakkói csúcstalálkozásával.

Figyelmet érdemel, hogy a lengyel delegáció közölte, a szovjet–lengyel alapszerződés gyakorlatilag elkészült, mivel a varsói szovjet nagykövet (Jurij Kaslev) mindent elkövetett annak érdekében, hogy a függőben maradt nem elsődleges jelentőségű kérdéseket szokásos diplomáciai keretek között egyeztessék. A lengyel küldöttség felvetette, a szovjet belső folyamatok nem tennék-e szükségessé az alapszerződések rövidítését, abból bizonyos részek elhagyását. Ezt a nézetet más küldöttségek nem támogatták, látván, hogy ez újabb hónapokkal nyújthatná el a tárgyalásokat.

Tekintettel arra, hogy a három szerződés szerkezete eltér egymástól, a résztvevők nem tettek kísérletet arra, hogy a helyszínen próbálják meg a még megoldatlan problémákat rendezni. A szovjet küldöttség azt indítványozta, hogy mielőbb kétoldalúan rendezzük a függő kérdéseket.

Fentiekre tekintettel javasoljuk, hogy kerüljön sor a szovjet féllel kétoldalú tárgyalásokra, amelyen véglegesíteni lehetne az alapszerződés szövegét. A tárgyalások dátumaként szeptember 25-ét javasoljuk.

Tekintettel arra, hogy a tárgyalásokon korábban elfoglalt magyar álláspont nem változott, a kontinuitást hangsúlyozandó célszerű, ha a megbeszéléseket a kérdéssel korábban foglalkozott tárgyaló küldöttség folytatja.

Budapest, 1991. szeptember 17.

*Aláírás*¹⁰⁹⁵

MNL OL XIX–J–1–j 1991. 16. d.

¹⁰⁹⁵ Nem olvasható kézírással.

191.
1991. október 6.

A Külügyminisztérium közleménye a Visegrádi Együttműködés krakkói csúcstalálkozójáról

1991. október 6-án magyar–csehszlovák–lengyel csúcstalálkozóra került sor a lengyelországi Krakkóban. A találkozó résztvevői voltak:

a Cseh és Szlovák Köztársaság képviselőjében Václav Havel köztársasági elnök, Jiří Dientsbier miniszterelnök-helyettes, külügyminiszter;

a Lengyel Köztársaság képviselőjében Lech Wałęsa köztársasági elnök, Krzysztof Skubiszewski külügyminiszter;

a Magyar Köztársaság képviselőjében Antall József miniszterelnök, Jeszenszky Géza külügyminiszter.

A felek megállapították, hogy a visegrádi megállapodás aláírása óta jelentősen fejlődött a három ország együttműködése, de az még mindig szerény, ezért fejleszteni kell az együttműködést az infrastruktúra, a környezetvédelem és a kultúra területén. A tárgyalás résztvevői a három ország külügyminisztereinek közös nyilatkozataként elfogadták a Krakkói Nyilatkozatot. Ebben kifejezésre juttatták: Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország reméli, hogy 1992. január 1-jével az Európai Közösség társult tagjává válhat. A társulás ügyében a jövőben is folytatják eszmecseréjüket és az álláspontok egyeztetését. A felek mérlegelik, hogy közösen kérik az Európai Közösség támogatását ahhoz, hogy a szovjet piac visszaesése mellett is felgyorsulhasson [a] gazdaságuk piacváltása és szerkezeti átalakulása.

A Nyilatkozatban a felek a jugoszláviai helyzet kapcsán kifejezésre juttatták nagyfokú aggodalmukat. Hangsúlyozták, hogy a válságnak kizárólag békés eszközökkel való megoldását óhajtják.

Javasolták kapcsolatrendszerek kiépítését az Európán belüli régiók között, különös tekintettel az európai integrációból eddig kizárt térségekre. Elengedhetetlennek tartják kapcsolati lánc kiépítését Európa középső része és a balti térség, valamint a felek országhatáraitól keletre fekvő országok között.

Magyar Külpolitikai Évkönyv 1991. 329–330. o.

A FELHASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE

Antall József irathagyatéka Országos Orvostörténeti Múzeum (OTM)

OTM Antall-hagyaték 19. doboz

OTM Antall-hagyaték 20. doboz

OTM Antall-hagyaték 21. doboz

OTM Antall-hagyaték 24. doboz

Antall József irathagyatéka Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL XIX-A-150-j 78. doboz

MNL OL XIX-A-150-j 83. doboz

MNL OL XIX-A-150-j 90. doboz

MNL OL XIX-A-150-j 115. doboz

A magyar Külügyminisztérium iratai Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

1991

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 2. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 3. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 8. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 9. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 16. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 21. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 20. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 24. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 25. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 33. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 35. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 45. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 46. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 51. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 58. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 59. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 60. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 61. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 62. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 79. doboz

MNL OL XIX-J-1-j 1991. 80. doboz

Magyar Külpolitikai Évkönyv 1991

NÉVJEGYZÉK

- A. Nagy László 609
 Aboimov, Ivan 60, 119–122, 144–145, 210, 212–215, 219, 221–224, 293–295, 874
 Adamec, Ladislav 603
 Adamecz Miklós 514–515
 Ady Endre 700
 Afanajevszkij, Nyikolaj Nyikolajevics 553
 Agner, Vojtech 815
 Ágoston András 767, 782, 820
 Akaka, Daniel Kahikina 450
 Alföldy Tádé 683
 Amari, Benedetto 261–262
 A. Nagy László 600, 609, 618, 632–633, 834
 Andersson, Sten Sture 561
 Andrásfalvy Bertalan 700, 765, 864
 Annus Antal 122, 195–196, 198–199, 202–203
 Answall (WHO) 268
 II. Alekszij (Alekszij Mihajlovics Rüdi-ger) 44
 II. János Pál pápa (Karol Józef Wojtyła) 36, 89–91, 434, 826
 (boldog) Hedvig (lengyel királynő) 90
 II. András 855
 Andrásfalvy Bertalan 700, 765, 864
 Antall József 33–39, 45–51, 53–56, 61–62, 64, 67, 69–71, 74, 76, 80–82, 85–86, 89, 92–99, 106–107, 111–112, 115, 131–132, 143–144, 146–153, 156–157, 172, 180, 182, 192–197, 199–200, 202, 207, 209–210, 215, 218–221, 223, 225–226, 244, 246, 248–249, 252–255, 300–302, 304, 322–325, 356–358, 366–367, 384, 389–390, 401–403, 433, 435–439, 444–446, 449, 451–460, 485, 507, 511, 521–522, 529, 535, 536, 566, 568, 571–572, 594, 597–598, 610, 617–622, 626–629, 661–664, 669, 681, 692–693, 720, 745, 747, 751, 755–757, 759–767, 769–770, 780, 868–869, 873, 876, 882, 885, 888, 895
 Antonov, Viktor 303
 Arbatov, Georgi Arkadievich 455
 Arnot, Alexander 776
 Attali, Jacques 303
 Atwood Jr., Donald Jesse 402, 404
 Bába Iván 34–35, 62, 94, 109, 120, 174, 260, 311, 321, 329, 334, 338, 406, 432, 437, 453, 456, 458, 550, 571, 609, 628, 680, 683, 708, 722, 892
 Babiuc, Victor 51
 Bács Zoltán 59, 183, 279
 Bagi Gábor 748
 Bahr, Egon Karl–Heinz 488
 Bakatyin, Vagyim Viktorovics 41–42, 227
 Baker, James Addison 67, 84, 391, 473, 577
 Bak Miklós 680
 Baktai Erik 86, 553
 Balcerowicz, Leszek 149
 Bálint Lajos 827
 Bálint Pataki József 820, 822
 Baltimore, Richard 432
 Bangemann, Martin 89

- Baránik, Michal 815
 Bárányné 599, 638, 670, 674
 Bárki, Eva Maria 820–821, 856
 Bârlădeanu, Al. 826
 Barry, Zorthian 443
 Bártfai Gáborné 169, 183, 235, 279, 422, 636
 Bartók Béla 702
 Basora, Adrian 407, 409–411, 413
 Bastelica, Philippe 538
 Batkin, Alan R. 456
 Baudyš, Antonín 629–630
 Baumel, Jacques 806–807, 809
 Becker, Helmut 74, 486
 Begy, Viktor 817–818, 825
 Beligan, Radu 702
 Benczédi Pál 820
 Bérégovoy, Pierre 542
 Berényi József 834
 Berényi Lajos 303, 312
 Berger Antal 844
 Berki Tamás 291
 Bertalan Imre 367, 372
 Besszmertnih, Alekszandr 49, 139, 170, 172, 222, 239, 258, 266, 277, 293
 Bethlen István (Gróf) 858, 861
 Bibó István 701
 Bielecki, Krzysztof 143–144, 147, 149, 882, 889
 Birnbauer József 138, 169, 235, 636
 Bičkauskas, Egidijus 392
 Blot, Jacques 80–81, 529, 540, 542
 Bobák 815
 Bod Péter Ákos 74, 76, 405, 521, 761
 Bodó Barna 680, 853–854
 Bodó Sándor 701
 Bogár László 765
 Bolin, Suture 860
 Bollobás Enikő 41, 66, 70–71, 229, 234, 361–362, 378–379, 435, 437, 439, 445, 451–452, 454, 456, 458, 460, 473, 476, 545–546
 Borbély Ernő 820
 Borbély Imre 854
 Borisovas, Edvardas (Edward Borisov) 312, 346
 Böröcz József 820
 Boron, Pavol 804
 Boros Ferenc 608–609, 628, 670, 674
 Boros Jenő 599, 601, 638, 641, 653, 670, 673–674, 677
 Boross Péter 35, 74, 149, 199, 677, 759–760, 763
 Botos Katalin 193–194, 500
 Bötsch, Wolfgang 517, 519
 Bradley, William Warren 264
 Braithwaite, Rodric 183
 Brandt, Willy 515
 Branka, J. 639
 Bratinka József 807
 Brezsnyev, Leonyid Iljics 49, 127, 184
 Brňák, Peter 804
 Brndiár, Ivan 610
 Brundtland, Gro Harlem 265
 Bryan, Richard Hudson 450
 Brzezinski, Zbigniew Kazimierz 63, 71, 266, 407, 411, 440, 453
 B. Szabó Péter 820–821
 Buchanan, Patrick 379
 Buchlovský, Svatopluk 133–134
 Bugár Béla 837
 Burdick, Quentin 451
 Bush, George Herbert Walker 48, 53–54, 63, 67, 69–70, 79, 112, 124–125, 209, 220, 230, 264, 274, 322, 365–366, 370, 381–382, 384–385, 390, 407, 409–411,

- 418, 420, 422–427, 433, 440, 442, 458–459, 581
- Buzura, Augustin 819
- Calderon, Jean–Louis 532
- Čalfa, Marián 94, 142, 597, 626, 628, 644, 651, 662–664, 832, 882, 888
- Campbell, Thomas John (Tom Campbell) 46, 124
- Câmpeanu, Radu–Anton 94, 719
- Čarnogurský, Ján 609, 628, 632–633, 644, 651, 654, 656, 661–664, 669, 671–672, 675–677, 801, 804, 837
- Carrington, Peter 777, 781
- Carter, James Earl 63
- Castro, Fidel 146, 230
- Ceaușescu, Nicolae 102–103, 699–700, 723–724, 734–735, 820, 850
- Celac, Sergiu 700
- Chebeleu, Traian 94, 709–713
- Cheler, Paul Romano 716
- Cheney, Richard Bruce 418–420
- Chirac, Jacques René 537, 567
- Chmel, Rudolf 623, 641, 665, 667
- Chovanec, Jaroslav 815
- Ciobanu, Mircea 702
- Clark, Charles Joseph 265
- Cornea, Doina 540
- Ćornovil, Vjacseszlav 335
- Crespo 567
- Cristescu, Mircea Cornel 702
- Cuper, Ján 815
- Cutler, Lloyd 372
- Czeydner Ferenc 842
- Czigány Imre 820
- Czukur József 477, 491
- Csacsinovics, Rudi (Csacsinovics Rezső) 762
- Csapody Miklós 820
- Csejtej István 590, 593
- Csernyajev, Anatolij 54, 226
- Csiga Kálmán 827
- Csíki László 702
- Csiszter Kálmán 680
- Csóti György 507–510
- Csutak István 820
- Dancea, Andrei 819
- Dankert, Pieter 266
- Dános Kornél, 239
- Daschle, Thomas 450
- Dávid Ibolya 244
- de Beaucé, Thierry Martin 80, 527
- de Borda Pell, Claiborne 450
- De Concini, Dennis Webster 450
- de Gaulle, Charles 78–79
- Deák János 759
- Dekan, Ján 815
- Delors, Jacques 87
- Demény Lajos 709
- Demeš, Pavol 672
- Demszky Gábor 521, 524
- Den Broek, Van 554, 592
- Derkáné M. Éva 273, 281, 348, 355
- Dienstbier, Jiří 47, 49, 51, 54, 106–107, 126, 137, 473, 599, 629, 780, 806, 836, 868–869, 871, 882, 888
- Dinevič, Jānis 356
- Dobbins Jr., James Francis 439
- Dobokay Gábor 498, 503
- Dobrovský, Luboš 49, 835
- Dodd, Christopher John 450
- Dole, Robert 440, 456–458
- Domokos Géza 700, 709, 716, 719–720, 821
- Dr. Szabó Béla 692
- Druk, Mircea 290
- Dumas, Roland 80, 398, 527

- Dunay Pál 86, 321, 572, 892
 Dupp Bálint 843
 Duray Miklós 805, 820, 822
 Duve, Freimuth 507–508
 Dziwanowski, Kazimierz 383
 Dzurinda, Mikuláš 675
 Eagleburger, Lawrence Sidney 67–68, 70, 406, 408–411, 413–414, 418–419, 436–437, 440
 Ebert, Friedrich 477
 Ehmke, Horst Paul August 488
 Eklics Gyöngyi 513
 Emri István 393
 Engholm, Björn 488, 490–491
 Entz Géza 82, 98, 104, 258, 288, 291, 539, 618, 635, 742, 766, 809, 817, 819, 826, 838, 853, 864
 Eörsi István (Schleiffer Ede) 702
 Ene, Constantin 709
 Erb, Richard 71, 445–446
 Erdődy Gábor 38
 Esterházy Alice 863
 Esterházy János 863
 Esterházy Péter 701
 Fáy Gedeon 820
 Faludy György 702
 Faragó Ferenc 843
 Farrington, Josephine (Ribbleton bárója) 838
 Fedor Gál 833
 Fekete György 701
 Fergusson, Ewen 82
 Ferko, Milan 815
 Fjodorov, Szvjatoszláv 237
 Fodor András Attila 507
 Fodor Flóra 36
 Fodor Gábor 507, 511, 611
 Fodó Sándor 316
 Fokin, Vitold Pavlovics 316, 765
 Ford, Henry 402
 Forrai István 149,
 Forrai Kristóf 376
 Fotsa, Gheorghe 701
 Fukuyama, Francis 362, 859
 Furrer, Hans Peter 550–551, 732
 Für Lajos 49, 51, 74, 765
 Gábor Róbert 452
 Gacsai János 843
 Gálszécsy András 677, 764
 Gamszahurdia, Zviad 58, 332
 Gašpar, Michal 815
 Gates, Robert 230
 Gavrilov, Sergey Anatolyevich 164
 Gecse Attila 583, 585
 Gémesi Károly 834
 Genscher, Hans–Ditrich 77, 84, 271, 411–412, 473–476, 487, 516–518, 577
 Gentvilas, Eugenijus 358
 Gephardt, Richard Andrew 420
 Gergátz Elemér 152
 Gergely András 329, 683
 Gidaszpov, Borisz Alexandrovics 170
 Gilyén Elemér 606
 Giscard d'Estaing, Valéry René Marie Georges 566–567
 Glenn, John Herschel (Jr.) 450
 Gondos Jenő 820
 Gorbacsov, Mihail 33, 40–46, 48, 50–51, 53–55, 57–58, 61, 63, 64, 73, 84, 110–111, 124–128, 131–132, 135, 139, 154, 156, 170, 172, 174–176, 180, 204, 205, 208, 210–213, 215, 220–223, 226, 232, 236–237, 239–241, 246–247, 249–250, 253, 256–257, 261–269, 271, 274, 276–277, 281, 283, 285–286, 322, 351, 387, 392, 411, 422–427, 429, 433, 436, 438–

- 439, 446, 454–455, 458–459, 460, 483,
546, 631, 818, 866, 879, 883, 887
- Gorbunovs, Anatolijs 57, 355–357
- Göncz Árpád 51, 60, 74, 92, 96, 301–302,
304, 322, 332, 335–336, 351, 356–357,
366–367, 394, 401, 404, 412, 521, 544,
610, 614–615, 644, 692, 750, 793, 882
- Graham, Daniel Robert 450
- Gracsov, Andrej Szerafimovics 46
- Granasztói György 85, 552–553
- Gramstadt, Sigve 838
- Grass, Günter 515
- Grassy József 842
- Grigore, Ion 702
- Grisin, Jurij 122
- Gromiko, Andrej Andrejevics 266
- Guigou, Elisabeth 80, 521–525, 527, 540–
541
- Gulyás András 260
- Gyarmathy György 820–821
- Gyarmathy Györgyi 820
- Gyarmati István 346, 596
- Gyimesi György 805
- Györke Sándor 169, 173, 185, 235, 238,
285, 287, 308, 310, 422, 428, 636–637
- Habsburg Ferdinánd 754
- Hajgató József 120, 260
- Hajósy Adrien 606
- Hamedlné 364, 376
- Hamerlik, J. 640
- Haraksim, Ludovít 815
- Hargitai Zsuzsa 321, 571
- Hártóné Rózsa Marianna 209, 766
- Havel, Václav 53, 85, 142, 418, 454, 525,
572, 644, 658, 665, 678, 801, 832,
834–836, 869, 877, 882–884, 887–
888, 895
- Hazbulatov, Ruslan 223, 236
- (boldog) Hedvig (lengyel királynő) 90
- Heinz, John 124
- Hegedűs István 507, 509
- Hellam, Mall 349
- Heller Ágnes 702
- Herman János 260, 683, 892
- Herzog, Chaim 671
- Hills, Carla Anderson 382
- Hlatkiné 531, 695
- Hlinka, Andrej 812, 814
- Hmara, Sztjepan 817
- Hódi Sándor 820
- Hodosy Imre 766
- Hoess, Friedrich 383
- Hoffmann Tamás 701
- I. (Hohenzollern-Sigmaringen) Mihály
699
- Holkeri, Harri 691
- Hollings, Ernest Frederick 450
- Holmes, James Howard 407, 409, 412–
413, 429–430
- Holst, Johan Jørgen 267
- Horn Gyula 507, 509–510, 513, 700
- Horváth Andor 701
- Horváth Attila 853
- Horváth Balázs 864–865
- Horváth Gábor (tolmács) 71, 406, 439,
445, 454, 456, 458
- Horváth Zsolt 683
- Hossu, Bogdan 698
- Hradská, V. 629–630
- Hrnko, Anton 815
- Hudec, Ivan 815
- Hunkár Dénes 864
- Hunyadi István 820
- Hurd, Douglas Richard 263
- Husszein, Szaddám 880
- Hutchings, Robert (Bob) 70, 459

- Hvozdkik, Ján 815
- Iliescu, Ion 413, 415, 532, 540, 699–700, 709, 719
- Ilku Marion József 316
- (Szent) István király 90
- Īvāns, Dainis 125
- Jaffa, Harry Victor 69
- Jakab Mária 611
- Jakovlev 227, 351, 455
- Jakubinyi György 827
- Jankó Szép Sándort 715
- Jaruzelski, Wojciech Witold 53, 150
- Jávorszky Béla 59, 273, 275, 281, 284, 348, 354–355, 359
- Jazov, Dimitrij 44, 49, 175
- Jelcin, Borisz Nyikolajevics 33, 40–41, 44, 45, 53–56, 61, 111, 169–170, 175, 186, 207–208, 211, 219–223, 225, 236–239, 241–242, 246–247, 249–250, 252, 255–257, 265, 274, 277, 283, 331, 351, 424, 426, 436, 438–439, 446, 449, 454–455, 458–459, 770
- Jeszenszky Géza 53, 60–62, 69–70, 77–78, 80–82, 91, 95–97, 102–104, 106–107, 109, 112, 119, 121, 123, 138, 149, 153, 169, 174, 183, 200, 229, 235, 236, 244, 246, 252–255, 259–260, 273, 279, 281, 285, 288–289, 293–296, 300, 303–304, 308, 311, 316, 319, 322, 326–329, 334, 336, 338, 342, 348, 355, 357, 361, 364, 376, 378, 385, 391, 397, 406, 417–422, 432, 434–435, 437, 439, 453, 456, 460, 516, 520–521, 523–524, 539, 544–545, 550, 558, 568, 593–594, 596, 602, 606, 610, 615–618, 622, 628–629, 636, 642–643, 648, 661–662, 667, 678, 680, 683, 694–695, 708, 711, 722, 745, 747, 751, 753, 754, 756–757, 759–762, 764–765, 776–777, 780, 795, 846, 863, 868, 871, 882, 887, 890, 892, 895
- Johanson, Johannes 273
- Johnson, Ralph R. 439, 441
- Johnson, Uwe 515
- Jolsvai Sándor 104–105, 119, 550–551, 609, 680, 682, 816
- Joxe, Pierre 80, 527, 535, 540–541, 782
- II. József 855
- Juhász Endre 463
- Juhász György 779
- Jurík, Ľuboš 802
- Jurkāns, Jānis 322, 324–326, 355–356
- Juster, Kenneth Ian 437
- Kádár Béla 55, 74, 140, 143, 144, 146–151, 192–194, 201, 217, 221, 521, 594, 753, 765, 882
- Kádár János 700
- Kadijević, Veljko 504, 763
- Kahn, Jüri M. 285, 391
- Kaiser, Philip Mayer 372
- Kajdi József 152–153, 192, 516, 867
- Kálmán Attila 765
- Kamman, Curt 407–409
- Kampelman, Max 372
- Kanter, Arnold Lee 437
- Kapica, Pjotr Leonyidovics 237
- Karácsony Imre (vezérőrnagy) 196
- Károlyi Mihály 860
- Kastrup, Dieter 471
- Katkus, Valdemar 308, 311, 313–315
- Katona Tamás 119, 174, 260, 293, 311, 321, 329, 334, 338, 406, 432, 550, 573–574, 618, 628, 648, 650, 665, 667, 680, 682–683, 722, 795, 817, 846, 853, 892
- Katusev, Konsztantyin Fjodorovics 159, 162–163, 197
- Kecskemétiné 590

- Kecskés D. Gusztáv 79
 Kerekes Károly 680
 Keresztes K. Sándor 143, 405, 605–606
 Keskeny Ernő 334–335
 Kimer, Susanne 515
 Király Károly 700
 Király Péter 159, 606
 Király Miklós 606
 Kirkland, Joseph Lane 440, 451–452
 Kirkpatrick, Jeane 381
 Kiss Gyula 152, 199, 758, 765
 Kissinger, Henry 67, 71, 128, 440, 454–456
 Klaus, Václav 835–836
 Klebersberg Kuno 860, 862
 Klepác, Ján 675
 Klepsch, Egon Alfred 567
 Klímová, Rita 382
 Klose, Hans-Ulrich 516, 519
 Kňažko, Milan 609, 634
 Kocsis Imréné 285
 Kocs János 680
 Kodolányi Gyula 223, 441, 444, 471, 756
 Kohl, Helmut Josef Michael 53, 77–78, 99, 220, 236, 323, 404, 490, 518, 537
 Koivisto, Mauro Henrik 263
 Kolodziejczyk, Piotr 49
 Kolokolov, Borisz 246–247
 Komlóssy/ Komlósi (Krammer) József 820–821
 Konrád György 701–702
 Kontur Bertalan 820, 856
 Kontra Ferenc 122, 209, 224, 252, 311, 315, 321, 328, 335, 339, 341–343, 347, 875
 Koppány (Kosztolányi) Sándor 843
 Köröштös Krizosztóm 844
 Kosáry Domokos 862
 Koščo, Jozef 815
 Koszorús Ferenc 372
 Kótay Lajos 820
 Kovács Dorina 36
 Kovács József 571
 Kovács Kristóf 844
 Kovács Lajos 827
 Köves István 844
 Kozirjev, Andrej Vlagyimirovics 170, 173, 219, 222, 225, 238–239, 246
 Könyves Kálmán 754
 Körmendy István 119, 135, 137, 260, 311, 321, 342, 397, 406, 550, 558, 571, 628, 708
 Krajčovič, Anton 815
 Králik, Štefan 815
 Krauter Sebastian 827
 Kravcsuk, Leonyid 60–61, 208, 249, 251, 293–294, 300–304, 313, 317, 319, 331, 335–336, 340, 424, 426
 Kristóf Lázár 742, 745, 750
 Krisztus 90
 Krujckov, Vlagyimir Alekszandrovics 45, 274
 Kunc, Bartolomej 815
 Kupa Mihály 74, 76, 148, 151–152, 156, 158, 166–168, 173, 197, 301, 303, 521
 Kutasi Márta (?) 682
 Kuzmickas, Bronislavas Jouzas 125, 359
 Kvicinszkij, Jurij Alexandrovics 52, 120, 172, 178, 222, 240, 887, 893
 Lafontaine, Oskar 488
 Lalumière, Catherine 571, 573, 575–576
 Lambsdorff, Otto Graf 154, 487
 Landsbergis, Vytautas 44, 58, 128, 257, 262, 268, 313, 321–326, 355, 357
 Lang, August R. 515
 Láng József 174

- Lantos, Tom 371, 407
 László Balázs 152, 451–453
 Lauristin, Marju 352
 Lautenberg, Frank Raleigh 450
 Lázár Csaba 820
 Ledworowski, Dariusz 51, 882
 Lehman, Ronald F. 409, 456
 Libby, Lewis 407, 413
 Lieberman, Joseph Isadore 450
 Ligacsov, Igor 127
 Liiceanu, Gabriel 702
 Liimets, Enn 286, 343, 351
 Lippmaa, Endall 125, 391
 Ljuljchev, V. 159, 163
 Lobov, Vlagyimir 49
 Lozoraitis, Stasys 125
 Lugar, Richard Green 371, 407, 410–413, 415
 Lukács Árpád 701
 Lukács Tamás 507
 Lungu, Corneliu 715
 Lusev, Pjotr 49, 136–137
 Luttwak, Edward 362
 Lysyshyn, Ralph 558–559
 Mádl Ferenc 76, 89, 92, 95, 200, 521, 602–603, 605–606, 619, 628, 631, 642–643, 648–649, 662, 668, 745, 748
 Magyar Ádám 820
 Magyarics Tamás 65
 Major, John 82, 183, 384, 389
 Makarevics, Mikola 336
 Mamojka, Mojmír 815
 Mangazeev, V. 165
 Mányai Péter 348
 Marchi, Pietro 267
 Marinovich Endre 35, 71, 82, 98, 192, 223, 445, 452, 566–567, 766
 Markó József 583
 Marković, Ante 95, 98–99, 424, 427, 746, 754, 766–767, 769, 778
 Markuš, Jozef 624
 Marsina, Richard 815
 Martian, D. 826
 Martin, Mircea 702
 Martonyi János 83, 89
 Matějka, Zdeněk 49, 628–629, 639, 666, 893
 Matuska Márton 842, 845
 Mayhew, Jonathan 441
 Mazur, Marin I. 288, 290–291
 Mečiar, Vladimír 92, 93, 601–602, 606, 608–612, 614–626, 628, 630–632, 634, 643, 651, 654, 656, 675, 802–803, 806, 828, 832–833
 Meiszter Dávid 119, 174, 177, 179, 260, 311, 321, 329, 397, 399, 406, 550, 667, 683, 892
 Menges, Constantine 448
 Menich György 312
 Meri, Lennart 274, 283, 285, 322, 324–325, 327, 349
 Mészáros A.né 583
 Mészáros István 507, 511
 Mészöly Miklós 701
 Miele, Andre 262, 265
 Mihályfy Sándor 701
 Mikecz Tamás 892
 Mikloško, František 92, 608–614, 618–619, 621, 623, 629, 632–633, 804, 832
 Miljukov, A. 159, 163
 Millar, James Robert 448
 Milosević, Slobodan 442, 453, 552, 793–794
 Mindszenty József 90,
 Misur György 571, 892
 Mitchell, George J. 125, 450

- Mitterrand, François Maurice Adrien Marie 53, 80–83, 522, 524–525, 529, 531–541
- Mohácsi István 71, 229, 364, 429, 431, 445, 579
- Möllemann, Jürgen Wilhelm 486–487
- Molnár Sándor 795
- Molotov, Vjacseszláv Mihajlovics 221
- Monori István 120, 122, 185, 243, 246, 335, 406, 432, 550, 571, 608, 653, 665, 892
- Moravčík, Jozef 675
- Mucha, Igor 659
- Mulroney, Brian 384, 389
- Mutafesiev, Jordan 49
- Myers, Kenneth A. 412,
- Nagy András 558, 560, 569
- Nagy Béla 854
- Nagy Ferenc József 151, 765
- Nagy József 531
- Nagy Lajos (magyar és lengyel király) 90
- Nagyné Végh Mária 435
- Năstase, Adrian 49, 75, 104, 130, 712
- Náthón István 342, 406
- Naumann, Friedrich 477
- Nazarbajev, Nurszultan Abisuli 208, 424, 426
- Neagu, Romulus 689–691
- Nelson, Dan 420
- Németh Gyula 550, 680, 853
- Németh Jánosné 463
- Németh Miklós 64, 509, 605
- Nietzsche, Friedrich 862
- Nikicsér László 571
- Niles, Thomas Michael Tolliver 439, 441–443
- Nugis, Ülo 274, 286, 352
- Nyirkos István 348, 355
- Oberfrank 538
- Olajos Csaba 820
- Olteanu, Octavian 819
- Onyszkiewicz, Janusz Adam 589
- Orbán Viktor 477
- Ordoñez, Francisco Fernández 263
- Orlov, Vlagyimir 158–159, 166
- Osmochescu, Nicolae 288–290
- Őszi István 766, 778
- Osztyák Antall 885
- Paasio, Pertti Kullervo 691
- Páldi András 288, 292
- Paleologu, Alexandru 540
- Pálos Miklós 826
- Pankin, Borisz Dimitrijevic 236, 239–240, 242, 893–894
- Paquette, J. 560
- Pardel, Tomáš 815
- Parragi László 820
- Pătraș, Mihai 288, 291
- Pavlov, Valentyin 42, 60, 181, 197, 411
- Peisch Sándor 321, 329, 406, 432, 463, 507, 512, 853, 982
- Pénzes János 766
- Perényi János 857
- Peres, Shimon 431
- Peterle, Lojze 95, 742, 745–746, 748
- Peters, Jānis 391
- Pető Tibor 492, 497
- Petrányi Ferenc 843
- Petrik, Ján 801
- Petróczi Sándor 343, 346, 348, 355
- Petro Kinga 123–124
- Piánk Ferenc 844
- Pirovits László 834
- Pithart, Petr 629, 832, 836
- Pittner, Ladislav 675
- Pleșu, Andrei Gabriel 699–701
- Pljuscs, Ivan 316

- Poher, Alain 82, 535
Pöhl, Karl Otto 500
Polacek János 464
Pol Pot 380
Pozsgay Imre 33
Preston, Lewis Thompson 71, 446–447
Pribičević, Svetozar 768
Primakov, Jevgenyij Makszimovics 208, 226, 277
Procházka, P. 640
Prunskienė, Kazimira Danutė 262
Puntusz, Vladlen 315
Püspöki Nagy Péter 837
Quayle, Dan 69, 70, 400–405, 418, 437, 439–440
Rácskay Jenő 507
Rada, Ivan 815
Raffay Ernő 758–759, 763
Rajki András 288
Rakovszky András 563, 567
Rák Rudolf 454
Rastislav 812
Rath, Francis 372
Ratkevičius, Kazys 310
Rau, Johannes 490
Reagan, Ronald Wilson 232
Reizer Pál 827
Rezník, Jaroslav 815
Ribbentrop, Joachim von 221
Ritch, John 407
Rockefeller (IV.), John Davidson 450
Ross, Dennis B. 409
Roszik Gábor 507
Roth, Wolfgang 488
Rott Nándor 643
Riumin, Valerij 128
Rizskov, Nyikolaj 41–42
Robb, Charles S. 451
Rocard, Michel 524
Roman, Petre 83, 108, 130, 145–147, 484, 532, 540–541, 692–693, 699–700, 720, 886, 889
Róna, Peter 445
Ruckoj, Alekszandr Vladimirovics 170, 208
Rudas Ernő 531, 534, 692, 694–696, 721
Rüütel, Arnold 57, 274, 348, 351, 353
Rychetský, Pavel 836
Šabík, Vincent 802
Sámsondi Kiss György 602, 605–606, 643–644
Sándor Eleonóra 805
Saposnyikov, Jevgenyij 63, 222
Sarbanes, Paul S. 451
Sárdi Péter 513
Sáringér János 35, 37–39, 46, 51, 62, 64, 94, 100–101, 177, 182, 244, 278, 771
Sáringér László 342, 451
Saudargas, Algirdas 308, 322, 324, 326, 357
Savisaar, Edgar 57, 274, 282–283, 297, 325, 329, 349–350, 353
Shamír, Yitzhak 431
Scharping, Rudolf 490
Schäuble, Wolfgang 516, 519
Schener, M. 575
Schneier, Rabbi 371
Schröder, Johann Heinrich 71
Schüssler, Gerhard 507
Schwarzenberg, Karel 882
Schwüppe 507
Scowcroft, Brent 46, 54, 63, 70, 78, 459
Scserbakov, Vologyir 159, 163, 208, 216
Sebestyén Teleki István 856
Sevardnadze, Eduard 41, 58, 73, 120–121, 139, 239–242, 277, 351, 455, 483, 866

- Shifter, Richard 407
 Shintaro, Abe 121
 Shirley, John William 372
 Siklós Csaba 152–153, 405, 521, 605–606
 Sillár Emőke 260, 321, 329, 609, 683
 Silov, Viktor 51, 195, 197–199
 Simek Péter 820
 Šimėnas, Albertas 309
 Simon, Paul 407
 Skubiszewski, Krzysztof 49, 106, 265, 868, 882, 884, 890, 895
 Slota, Ján 624
 Snegur, Mircea Ion 289–290, 339
 Snopko, Ladislav 598
 Soell, Hartmut 507, 510
 Soisson, Jean-Pierre 80, 527
 Solms, Hermann Otto 487, 490, 516, 519
 Somlai Antalné 308
 Somogyi Ferenc 67–68, 119, 172, 174, 178, 223, 260, 293, 311, 321, 329, 334, 338, 342, 394, 397, 406, 408–415, 432, 526, 550, 566, 665, 667, 680, 683, 722, 795, 846, 892
 Sonnenfeldt, Helmut 420–421
 Spegelj, Martin 768,
 Spiegel Gábor 312
 Spiró György 702
 Sprangers, Lily 86
 Stadten, Van 586
 Stănculescu, Victor 49, 699
 Stavinová, Anna 815
 Ștefan, Gheorghe 699
 Stefánik Károlyné 561
 Štefánik, Milan Rastislav 814
 Stelzer, Elmar 514–515
 Stenbera, J. 640
 Stercken, Hans 504, 507–508, 510, 512
 Števec, Pavol 802
 Stoléro, Lionel 80, 527
 Stolojan, Theodor Dumitru 724, 734
 Streibl, Max Balthasar 77, 461, 514–515
 Strýček, Andrej 815
 Štúr, Ľudovít 673, 814
 Sulyáné, 692
 Surányi György 197
 Sütő András 105
 Szabad György 69, 92, 96, 323, 324, 353, 401, 490, 507–508, 573, 610, 611, 613–614, 621, 629, 632, 751, 754
 Szabó Béla 692, 695
 Szabó Csaba 364
 Szabó Dénes 843
 Szabó István 406, 571
 Szabó Sándor 678–679
 Szalipszki Endre 169
 Szapáry György 446
 Szapolyai János 754
 Szarka Istvánné 342
 Szauder Rudolf 507, 511
 Szávai János 81, 82, 539, 541, 543
 Szedressy Pál 827
 Székely Árpád 98, 209, 219, 223–224, 400, 766
 Szekeres Zsolt 371
 Szekfű Gyula 861–862
 Széles Gábor 165
 Szénási György 311, 329 892
 Szentiványi Gábor 364
 Szigligeti Ede 750
 Sziklavári Vilmos 678
 Szilajev, Ivan Sztjepanovics 208, 219, 222, 226
 Szitarjan, Sztjepan 51, 159, 162
 Szobcsak, Anatolij Alekszandrovics 227, 344

- Szokai Imre 60, 96, 98, 119, 174, 260, 293, 311, 312, 321, 329, 334–335, 338, 406, 432, 539, 550, 605, 609, 628, 635, 665–667, 680, 683, 689, 722, 742, 745, 750, 766, 778–779, 795, 846, 853, 892
- Szőcs Ferenc 329, 338
- Szőcs Géza 820–821
- Sztálin, Joszif Visszarionovics 127, 128, 265, 350, 761
- Sztankovics Imre 119
- Szücs Ervin 393, 444
- Szücs Jenő 701
- Szűrös Mátyás 102
- I. Szvatopluk 814
- Taba Lajos 638
- Takács Csaba 680
- Takács Ferenc 844
- Tamási Áron 701
- Tar Pál 70–71, 82, 435, 437, 439, 445, 451–456, 458, 460
- Tatár György 642, 661–662
- Tâu, Nicolae 288
- Žažký, Ladislav 815
- Teller Ede 371
- Tempfli József 827
- Thomas, Charles H. 397
- Thomka Károly 843
- Thornburg, Richard 125
- Thürmer Gyula 212, 433
- Tiiman, Ago 286, 349
- Tiso, Jozef 801
- Tito, Josip Broz 33, 761, 763
- Tkáč, Marián 815
- Tomaj Dénes 683, 846, 892
- Tomlinson, Alexander Cooper 438
- Torma József 100, 772, 775
- Tóth Károly 600, 834
- Tóth Lóránd 260
- Tőkés László 103, 827, 830, 854
- Towpik, Andrzej 589
- Trachtenberg, Stephen Joel 448
- Tracy, Mary 432
- Tudman, Franjo 68, 96–97, 752
- Vagnorius, Gediminas 358
- Valaszidis, Anasztaziosz 262, 269
- Valeš, Václav 598
- Valki László 605
- Valuyevs, Guntis 355
- Vance, Cyrus 784
- Váradi Lajos 599
- Varannai Zoltán 35
- Varga Endre 844
- Varga György 516, 683, 867
- Varga Imre (referens) 98, 766
- Varga István 296, 299, 391–392
- Varga Lajos 843
- Várkonyi László 329, 396, 400, 432, 444, 571
- Vároš, Milan 815
- Vásárhelyi Miklós 148, 198
- Vavroušek, Josef 597, 626, 668
- Velzen, Wimvan 590
- Vereš, Milan 764
- Veress Bulcsú 372, 451
- Veress József 308
- Verestóy Attila 709
- Vida György/Gheorghe Vida 700
- Viktorín, Konštantín 634
- Világi Oszkár 834
- Virág István 843
- Virsis, Mārtiņš 59, 279, 345
- Visontai Béla 285
- Vogel, Hans-Jochen 488
- Vojtasák / Vojtaššák, Ján 812
- Voloscuk, Mihajlo 316, 318

- Volzsszkij 165
 Volkov / Völkov, Viktor 49, 51, 75
 Von Schorlemer, Reinhard Freiherr 507–508, 510, 512
 Vörös Vince 151
 Vošický 597
 Waigel, Theodor 500
 Walesa, Lech 53, 86, 144, 383, 569, 572, 877, 882, 884, 888, 895
 Warnke, Jürgen 507, 509
 Wefnert Péter 844
 Wegener, Henning 53, 265, 268, 552–553
 Weizsäcker, Richard Karl Freiherr von 517, 666, 671
 Wellstone, Paul 451
 Werner Mihály 843
 Whitehead, John Cunningham 371, 438, 440
 Wilhelm, Otto Friedrich lsd. Lambsdorff
 Wirth, Timothy Endicott 450
 Wolfahrt János 608
 Wolchik, Sharon L. 448
 Wolff, John 407
 Wörner, Manfred 86
 Zajac, Peter 610
 Zászlós Gábor 618, 834
 Zelenay, Roman 634
 Zeleny, Robert 599
 Zelnik István 561
 Zemko, Milan 609, 616
 Zlenko, Anatolij Makszimovics 258, 303–304, 316
 Zöldy Márton 842
 Zwack Péter 123, 361, 375–378, 545, 890
 Zselev, Zselju 266, 543, 865–866
 Zsivkov, Todor 266

*A Magyar Napló Kiadó
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének,
valamint az 1999-ben alapított
Könyves Szövetségnek tagja
www.konyves-szovetseg.hu*

Kiadja a Magyar Napló Kiadó Kft.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
www.magyarnaplo.hu
Felelős kiadó a Kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő Zsiga Kristóf
A szöveget gondozta Bíró Máté
Tördelőszerkesztő Bornemissza Ádám
A borítót Oláh Mátyás László és Porpáczy Zoltán tervezte
Készült a Pannónia Nyomdában, Budapesten